BIBLIOTECA NAZ
Vittorio Emanuele III
LV
F
9
NAPOLI

L.V
.F.
9.

BELLI
SVECO-GERMANICI
VOLUMEN PRIMUM

In qvo

Poſt cauſas belli paulo curatius enucleatas,
ſeries ejusdem ab ortu usqve,
ad Glorioſiſſimi Sveciæ Regis,

GUSTAVI ADOLPHI,
SECUNDI & MAGNI,

obitum, ac finem Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi
deſcribitur,

Ex genuinis, & maximam partem avthenticis Actis,
Documentis, Relationibus congeſtum &
in qvatuor libros digeſtum

à

Regiæ, qvæ in præſentia rerum potitur, Majeſtatis
Hiſtoriographo

BOGISLAO PHILIPPO à CHEMNITZ

Gratiâ & Privilegio
Sacræ Regiæ Majeſtatis Sveciæ,
STETINI, Ex OFFICINA RHETIANA
ANNO M. DC. IIL.

CHRISTINÆ SVECORUM, GOTHORUM, VANDALORUM REGINÆ PIÆ, FELICI, AUGUSTÆ.

AUGUSTA,

SAluſtius, edecumatæ prudentiæ, & rerum pondere, verborumq́ pariter acumine inſignis Scriptor, duplicem nobis præit viam, qvâ de publico ſimul benè mereri, ſimul Famæ nomen ſuum inſerere detur. Pulchrum, *nimirùm*, eſſe, benè facere Reipublicæ; etiam benèdicere, haud eſſe abſurdum: Vel Pace, vel bello clarum fieri licere: Et qvi fecerint, & qvi facta aliorum ſcripſerint, multos laudari.

Tametſi enim haudqvaqvàm par gloria ſeqvatur Scriptorem & Auctorem rerum; *Sed ille huic in Famæ ſtadio tot jure, meritò concedat paraſangis, qvot egregia facta benè dictis antevertunt: Generoſæ tamen Illuſtrium Heroum animæ, ad Gloriæ metam decurrentes, non ſpreverunt unqvàm à ſe, aut dedignatæ ſunt Hiſtoriam pediſeqvam; veſtigia eorum eminùs legentem, Virtutumq́ ac inſignium facinorum decus ſincero venerationis cultu adorantem. Qvin ultrò potiùs in famulatum aſcivêre: Quò, hac velut internunciâ, ſui notitiam tam præſenti ſeculo, qvaqvaversùm, qvà Orbis patet, traderent, qvàm ad ſeram usq́ propagarent poſteritatem.*

Nec id absq́ causâ: Quippè, haud ſecùs ut hominibus, ob divinæ, qvà cæteris animantibus præcellunt, auræ particulam, cumprimis verò his, qvibus

De meliore luto finxit præcordia Titan,

naturâ inſitum eſt, ad nominis ſui immortalitatem graſſari, & impetu quodam ferri; ita nullum, qvod eò perducat, medium, præter Hiſtoriam, reperire licet.

Templa, qvibus Gentilium Cæſares olim effigie Numinum ſacrari ſoliti, imagines & ſtatuæ, utcunq́ artificii raritudine admirandæ, aut ſi qvæ alia à Famæ captatoribus excogitata, æternandæ poſt fata memoriæ, hominum & temporum injuriis obnoxia ſunt, vel, ſi has effugerint, ipsâ tamen vetuſtate collabaſcunt, & eorum, qvos repræſentant, decus ad aliqvot forſan annos prorogabunt; ſed vix

 ſeculum

ſeculum, aut ſecula nonnulla præterierint, cum nihil ex iis ſupererit: Aut ſi qvid fragminum forte fortunà reſtet, id ſemeſas tantùm præ ſe feret literas, qvas difficulter Poſteri legent, difficiliùs interpretabuntur.

Hiſtoria verò eſt, qvæ qvàm optimè ætatem fert, qvæ à nullo annorum lapſu ſenium trahit; ſed potiùs temporis, res alias devorantis, morâ magis, magisq; effloreſcit. Hæc vera in animis hominum templa ſtruit; hæc pulcherrimas effigies, & manſuras: Hæc ob id teſtis temporum, vita memoriæ, meritisſimò antiqvis celebratur: Hæc illa Calypſo; certiore, qvàm altera, de qvâ Poëtæ fabulantur, immortalitatis dono ſuum, cui faverit, beatura Ulyſſem. Hæc enim niſi obſtitiſſet, cum ſcelere Virtus, cum ignaviâ Srenuitas, Prudentia cum ſoliditate, uno eodemq; oblivionis tumulo, æternisq; tenebris obruta ac ſepulta jacerent: Nec inclytum innumerorum, qvotqvot antiqvitas venerata eſt, Heroum nomen multorum fuisſet annorum, ne de ſeculis dicam; mortalitatiq; unà cum eorum corporibus tranſcriptum, jamdiu obſolevisſet, niſi Hiſtoriarum ſtylus haud perituris illud ad Memoriæ aram conſecrâsſet literarum monimentis.

Et ſanè propitiis fatis uſos haud abs re arbitramur; qvi & benè fecêre, & Poſteris, Hiſtoriæ interventu, benè fecisſe comperti ſunt: Ut econtrà irato genio natos; qvi condigno geſtorum encomio deſtituti, Virtutes ac labores ſuos (ignaris qvippe Poſteris, ipſi ignoti) neqvicqvàm prodegerunt.

Inter iſtos Græci primum meritò locum obtinent: Qvibus literarum felix obtigit ſeges, earumq; beneficio, qvicqvid ſupra vulgatam hominum ſortem caput paulò altius extulit, adhucdum, poſt tot ſeculorum decurſum, in ore omnium vivit, vigetq;. Luxuriante adeò Scriptorum facundiâ & ubertate; ut non injuriâ ſuſpicari liceat: Alicubi Patriæ & civium ſuorum honori velificatos ultra Veritatis modum; & è pumilione aliqvandò gigantem fecisſe, è muſcâ elephantum.

Nec Romanis decora defuêre ingenia: Qvæ ingentes Virtutes atq; præclara facinora debito laudum præconio, & immortalitate Famæ remunerarentur.

Inter hos è contrario Boræi noſtri axis vicem imprimis dolere convenit, & tot natorum ſub illo antiqvitùs Heroum: Qvorum vix nudum nomen inter mortales ſuperat, & pauculæ qvædam reliqviæ; velut ex longævi temporis naufragio tabulæ. Cætera æterna nox occupat & tegit. Qvæ tamen ſi ex iſtis, tanqvàm ex ungve Leonem, æſtimes, judicare liceat: Septentrioni noſtro, nunqvam, qvibus ſuperbiret, defuisſe, Cyros ſuos, Alexandros, Cæſaros, Auguſtos, Trajanos.

Qvantò magìs autem GUSTAVUS ADOLPHUS, *glorioſæ Memoriæ, re & nomine Magnus, Rex, Majorum & Antecesſorum ſuorum, utut ab ipſo ovo ordiaris, faſtigium, qvà Virtutum, qvà rerum geſtarum magnitudine, ſupergresſus eſt, tanto impenſiùs,* AUGUSTA, *Magni Patris non minor Soboles, haud injuriâ ſolicitam te præbes: Ut Virtutes ejus, & geſta, non ex communi*

muni famigeratione, ſed veridicis rerum monimentis, incorruptâ veritate tradantur; nec viventium modò, ſed Poſterorum qvoq; animis, imò ipſi Æternitatis albo indelebili charactere inſcribantur. Qvorum poſtrema qvidem, ſed nobilisſima tamen pars eſt, Germanicum bellum: Id qvod, neſcio, an majori animi Magnitudine ſusceperit, an Prudentiâ, Fortitudine, Felicitate, Virtutisq; ac Fortunæ, unanimiter inter ſe conſpirantium, applauſu gesſerit. Memorandum certè præ omnibus aliis: Qvia huic bello regiæ, anteactæ ingenti gloriâ, vitæ glorioſum exitum innectere, Fatis viſum fuit.

Huic labori dum, ingenii licet ſupellectile tantæ Spartæ ornandæ omninò impar, manum admolior, contrarium planè ejus mihi contingit, qvod de Achille, ad tumulum, qvem Sigæum illi ſervat, conſiſtens, Alexander prædicâsſe fertur: Fortunatum, nimirùm, Achillem, qvi Virtutis ſuæ Præconem invenisſet Homerum! Enimverò, næ ipſemet me fortunatum potius prædico, & fortunatum prædicabit Poſteritas! Cui exiles ingenii vires in magnifico hoc argumento exſerere detur; & qvi per inclytum nomen, qvod narro, ſempiternam mei memoriam toti terrarum Orbi transmisſurus, Famamq;, qvam Virtutibus GUSTAVI Magni dare debebam, ab iisdem accepturus ſim.

Cujus glorioſis factis etſi dicta, ob arctiorem tenuitatis meæ modulum, exæqvare non valeam, antiqvior tamen, AUGUSTA, omni alio reſpectu, regia tua, qvâ opus hoc, majori animo ac viribus, aggresſus ſum, auctoritas apud me fuit; omniq; inconſiderantiæ, & ſuſcepti temerè tantæ molis negotii culpâ, vel viribus defectum, abundè relevabit.

Patrocinium autem more ſolito, nec non, ad infringendas malevolorum calumnias, necesſario, & potens aliqvod Nomen, qvod velut tutelare Numen operi meo præfigerem, qværenti, haud longè eundum fuit: Qvin rectà ad te, AUGUSTA, Hiſtoria mea properabat, & tibi jam antè ſe mancipatam, apertè profitebatur.

Patrem enim tuum, glorioſæ Memoriæ, concernit, & Patri, niſi Fata cimilion hoc terris ulteriùs invidisſent, debebatur: Patre autem è mortalitate hac ſubducto, tibi nunc omni jure debetur; qvæ non Regnorum modò paternorum, ſed belli qvoq; hujus Germanici, & Virtutum, Gloriæq;, ac Felicitatis ex asſe hæres exſtitiſti.

Tuo qvoq; auſpicio, è tuorum Archivorum ſecretis potisſimâ ſui parte procuſa, qvicqvid luminis inde ac ſplendoris hauſit, Lunæ inſtar, ad te, Solem ſuum, meritisſimò, &, qvâ decet, ſubmisſione refert.

Suſcipe ac tolle, AUGUSTA, hunc, qvem ad Clementiæ tuæ aram depono, ingenii mei fœtum: Eundemq; regiæ tuæ auctoritatis umbone protege à maligno, qvem certatim ſtringent, & imprimere conabuntur, obtrectatorum dente.

Licet verò inſtituti mei haud ſit, in laudes (ut à vulgo dedicantium fieri ſolet)

tuas me prolixiùs hîc diffundere; qvas modeſtâ taciturnitate venerari, qvàm oratione, qvæ rerum magnitudini longè futura eſſet inferior, exſeqvi, ſatiùs duco: Non poſſum tamen, qvin in paucula verba erumpam. Haud magnoperè tibi gratulamur, AUGUSTA, qvod tanto orta ſis Parente; qvippè Naturæ id opus: Verùm, qvod tanto te dignum Patre filiam præſtiteris; id enim encomium tuâmet induſtriâ tibi paraſti. Jamdiu Magno GUSTAVO progenitam te oſtendiſti: Ætate, non Virtutibus, Patre minorem; ſexu, non animo ſeqviorem. Moderatiùs impoſterùm damnum, qvod, erepto Magno GUSTAVO, ſumus paſſi, feremus: Qvia tu ſucceſſiſti, qvæ, qvicqvid id damni fuit, Virtute tuâ ac Felicitate reſarcis. Qvin exceſſiſſe terris GUSTAVUS Magnus vix videtur, cum te intuemur: In qvâ, velut genuinâ effigie, tàm corporis lineamentis, qvàm animi magnitudine, Virtutumq; vivit; &, ô longum, precamur, vivat, valeat, floreatq;!

Faxit hoc ſummus Fatorum Diſpenſator, ac rerum mundanorum Arbiter: Et qvi hactenùs arma tua ingentibus ſubinde auxit triumphis, nec ita pridem Pace cum vicino feliciter ſancitâ beavit, verèq; fecit AUGUSTAM, ille idem in Germaniâ, ſeu ulteriorem bellandi neceſſitatem adverſariorum imponet iniqvitas, tempora tua glorioſâ porro decoret lauru, ſeu mitiora admittent conſilia haud ampliùs averſi à Pace hoſtium animi, oleagineâ tandem, cum tot millium, qvæ Pacem anhelant, animarum applauſu, circumcingat coronâ, verèq; denuò reddat AUGUSTAM.

Ita, AUGUSTA, cordicitùs foveo, & te ſummi Numinis protectioni, me verò regiæ tuæ Clementiæ, qvàm humillimè commendo; jam triluſtribus, & qvod excedit, Magni tui Patris, eoq; rebus humanis exemto, tuis, qvà bellicis, qvà aliis ſervitiis, innexum, nec non immori paratum: Ad priſtinam ſóldur iorum formulam. Si modo tale nomen non effectus ſolus & facultas, ſed affectus qvoq; ſeu voluntas, & intemerata fides mereri poſſe videbuntur.

Bogislaus Philippus à Chemnitz.

Præloqvium
Ad benevolum Lectorem.

QVod his, qvi viam regiam propter ædificant, accidit, benevole Lector, ut varia variorum incurrant judicia; id nec iſtos, qvi, editis in publicam lucem ſcriptis, totius Orbis cenſuræ ultrò ſemet exponunt, effugere, experientia, rerum Magiſtra, teſtatur.

Qvamvis autem commune hoc fatum exiſtat qvorumcunq; Scriptorum: In eos tamen maximè incumbit, qvi præteritarum rerum monimenta literis conſignare & tradere nituntur, non præſenti modò ſeculo, ſed futuræ etiam in longum Poſteritati.

Nec adeò tamen, ubi antiqvitatibus ex abſtruſo eruendis occupantur, & vetuſtiora è poſtſcenio velut humanæ vitæ, cujus metas illa dudum egreſſa, eminùs oſtentant: Ipſa etenim, ſi fortè labantur ac impingant, immemorialis temporis lubricitas iis patrocinatur, & excuſationem præbet; Lectoresq; contingunt plerumq;, affectibus haud adeò obnoxii, qvorum idcircò moderatiorem & mitiorem experiuntur calculum. Sed tunc ſevera, acerrimaq; demùm cenſura eos premit: Si, qvæ intra hominum viventium memoriam acciderunt, deſcripta, publici juris facere aggrediantur.

Hinc enim rerum, noviter, & vix heri aut nudius tertiùs geſtarum, recens notitia, qvam legentium pleriq; aut habent, aut habere ſe putant, imminens, vel leviculos qvosq; errores, fortuitò irrepentes, rigido Ariſtarchi ſupercilio, obſervat, retegit, damnat. Hinc aliundè affectus inſurgunt, & Hiſtoriam ſugillant: Vix enim ad lectionem qvisqvam accedit; qvin, ſeu amore, ſeu odio & irâ, huic, illive factioni innexus ſit. Eò evenit; Ut, qvemadmodum ſi qvis infucatis certo colore conſpicillis utatur, qvicqvid ſub viſum cadit, eundem colorem asſumere videtur; Sic illi ex ſuo ingenio alios metiantur, & qvia ipſimet per affectuum conſpicilla de ſcriptione judicant, Scriptorum qvoq; affectibus indulſiſſe putent, inq; ſuſpicionem rapiant temeratæ Veritatis.

Nec diverſa, ſat ſcio, hos meos labores ſors manet: Nec qvicqvam ambigo; qvin multorum æqva iniqva, matura immatura, imò & præmatura judicia in ſeſe ſint concituri.

Magna pars legentium, meo cum aliorum, qvi huic Spartæ ornandæ animum hactenùs adjecerunt, ſcriptis collato, & inſigni, qvæ inter hæc illudve intercedit, animadverſâ differentiâ, in eam opinionem delabentur: Qvaſi non ex fide & veritate, ſed regiarum partium amore, aut odio adverſæ factionis, res hoc bello geſtas, adeò diverſo ab aliis modo, prout narratio ipſa multipliciter teſtabitur, retulerim.

Culpabunt forſan alii: Qvod in rebus non ſemper adeò magni ponderis, modò Svecicum bellum propriè concernant, curioſulus & pauſò prolixior ſim, circumſtantiis omnibus impenſo nimis ſtudio undiqvàq; conqviſitis; alia verò, qvanqvàm longe majoris momenti, breviter tantum delibem, & levi velut brachio perſtringam.

Forſan nonnullis qvoq; tædio erunt disſertationes & orationes, ſuo nomine Regis Svecorum glorioſæ Memoriæ, aut aliorum, volumini noſtro, hinc inde, inſertæ: Qvæ vel planè non habitæ, vel certè non ita exactâ curâ ex eorundem ore excerptæ, literisve conſignatæ fuerint, aut conſignari potuerint.

Deniq; nec deerunt, credo, è ſcholaſtico pulvere Magiſtelli: Qvi, ſicubi aliqvandò voces aut loqvendi formulas, non adeò freqventer in trivio illis obvias, in ſcripto noſtro offendent, horridulum & incomtiorem noſtrum arbitrabuntur ſtylum; qvàm ut tantæ rerum deceat Majeſtati.

Qvod jam materiem ſcriptionis meæ attinet, in utramq; aurem benevolus Lector de eo dormiat: Nunqvàm disceſſum à vulgatarum relationum tenore; niſi qvandò veneranda regiorum in Sveciâ Archivorum fides viam monſtraverit, & mutandæ Hiſtoriarum ſtructuræ firmum, ſolidumq; ſuffecerit fundamentum. In qvo puro ac limpido fonte veritatem citius repertum iri, ratus ſum; qvàm in turbidis aliorum proletariorum ſcriptorum lacunis. Huic enim fini, qvæ in præſentiâ rerum potitur, Auguſta, ad fœdera, legationes, tractatus, ſimilia (qvæ pars novè, necdum ab aliis memorata, pars diverſimodè, ac ab aliis tradita, induxi) accurato ſtylo deſcribendum, omnigenâ genuinorum, qvæ huc faciunt, Actorum & Documentorum ſupellectile affatim me inſtruxit, eorumq; ex avtographo ſummam deſcribere, Clementisſimè indulſit: Nec minùs ad infinitos, qvos alii in militarium actionum ſerie errarunt, errores emendandum adjumento fuêre avthenticæ Relationes ejus notæ hominum, qvi rebus bello geſtis ipſimet interfuerunt, imò ex parte præfuerunt; ut teſtium oculatorum, & omni exceptione majorum. Qvæ Acta, Documenta & Relationes, ſicubi opus fuerit, produci posſunt: Et fallor, an fide digna exemplaria, ex avtographo tranſumta, producentur, totiq; Orbi publicabuntur? Si benevolo Lectori, in uno alterove articulo, ſcrupulus forſan inciderit; aut qvisqvam Hiſtoriæ noſtræ veritatem in dubium vocare, animum induxerit. His ergò adminiculis ſuſfultus, Hiſtoriam, benevole Lector, tibi do, non omnibus qvidem numeris abſolutam, & perfectam; qvid enim perfectum ſub hoc ſole? Sed, qvod fidenter asſeverare auſim, perfectioni tamen, ſi cum aliis comparationem inſtituas, proximam.

Non perfectam iterum dico: Nam, ut ingenuè fatear, in qvarundam actionum deſcriptione regiorum Archivorum ope ac informatione deſtitutum me ſenſi; glorioſisſimo Rege qvondam noſtro magis ſolicito, ut literis conſignanda patraret, qvàm ut patrata literis conſignarentur. Hîc ergo, ne Hiſtoria noſtra fœdè hiaſceret, & lacunis deformaretur, defectus iſtos ex aliis Relatoribus ſupplendi neceſſitas impoſita ſcribenti fuit. Illorum tamen, qvi primitùs prodiderunt, fide omnia adduxi; hac ubivis moderatione uſus: Ut, ubi Auctores variant, ejus ductum potisſimum ſeqvar; qvi, penſatis exactè rerum circumſtantiis, qvàm minimum à veritate deviare videtur.

Qvamvis autem & amoris in regias partes, & odii in adverſariam factionem

cauſas procul me habere, jactare haud velim; Qvippeglorioſisſimo Sveciæ Regi, dum viveret, eoq; vitâ defuncto, hodiernæ Auguſtæ, ſervitio, & ſacramenti vinculo, beneficiisq; non unis, à primis belli hujus cunabulis, ad noſtra usq; tempora, obſtrictus: De eo tamen benevolum Lectorem ſecurum esſe jubeo; in hoc volumine amorem & odium me ubivis habuisſe procul, nec ſeqviori illorum reſpectu transverſum à veritate abripi pasſum. Et ſanè Regis Svecorum, glorioſæ Memoriæ, conſilia, actionesve non eo in ſtatu reperi, ut aſcitis aliunde falſis coloribus egeant, aut nuda intectave in Orbis conſpectum deduci refugiant: Qvæ ſi qvis, affectibus haud obnoxius, contemplabitur, nullus dubito; qvin, proinde ut ipſe ſub finem operis mei feci, de glorioſisſimi Regis perſonâ, vitâ, propoſito, rebus geſtis, ac vitæ demùm exitu judicaturus ſit. Nec tamen alios, ſeu regiarum partium, ſeu adverſarum asſeclas, debito laudum præmio defraudavi; ſed unicuiq;, qvod meruerat, tribui: Virtutem, ut par eſt, etiam in hoſte juſtis elogiis proſecutus. Qvod ſi è diverſo perſtrictus à me qvispiam fuerit, id non partium, aut hominis odio factum, ſed amore Veritatis: Nec habet is, qvod mihi imputet, qvi rectè, ſeu perperàm geſta deſcribo; ſed qvod ſibimet, qvi perperàm ſe gesſerit. Haud enim laudabile qvicqvam aſcribere ei licuit, qvi laudatu dignum nil qvicqvam egit: Cum immota Hiſtoriæ lex, ſecundum Philippi Macedonis dicterium, ſcapham ſcapham appellare imperet; eademq; ex noctuâ facere aqvilam, & aſinum pelle condecorare leonis vetet.

Porrò aliorum, qvi ſpecialibus ejusmodi Hiſtoriis concinnandis operam navârunt, exemplo & imitatione, in his, qvæ Svecicum bellum propriè concernunt, copioſiorem fuisſe, &, ut, erutis omnibus circumſtantiis, Lectorem in rem velut præſentem adducerem, laborâsſe, non inficias eo: Idq; tum vel maximè, qvandò eadem aut omninò aliis omisſa, aut breviter ſaltem & perfunctoriè, aut perperàm etiam memorata animadverti.

Alias verò res, tam intra, qvam extra Germaniæ limites geſtas, niſi qvatenùs Svecico bello illigatæ indisſolubili nexu cohærent, prolixè inducere, haud neceſſarium arbitratus ſum: Scopus enim meus haudqvaqvàm, integrum bellum Germanicum, aut ſi qvid hoc tempore alibi relatu dignum contigit, ſcripto exſeqvi; ſed unicè, belli Sveco-Germanici filum detexere. Apage ergò qvàm longisſimè à me; ut laboribus aliorum, qvi hîc deſudârunt, detraham! Qvin potiùs per me licebit; imò me non volente modò, ſed applaudente, fiet: Si cui impoſterùm, onus hoc denuò ſuccollare, & limatiore paulò judicio, ſtylove iſthæc commentari, allubuerit.

Disſertationes, orationes, & id genus, qvæ volumini hinc inde inſerui, partim aliis Scriptoribus debeo, qvi hîc præeunt: Partim certæ & ſecretæ informationi Virorum non infimæ autoritatis. De cætero, benevolus Lector haud præcludet mihi licentiam, qvam Hiſtorici omnium Gentium pasſim, ſine vituperio, qvin non ſine laude hactenùs uſurpârunt; huic illive affingentes verba, qvæ dicta nunqvàm fuêre: Satis enim putant, ſi iſthoc temporum, iſthoc rerum ſtatu, haud incepte dici potuerint.

Demùm

Demùm, ſi qvis è Priſciani ſubſelliis in ſtylum meum cenſoriam ſtringet virgulam, eum remittam ad ferulaceum Regnum ſuum; ut illîc longè, lateq; imperet ac dominetur. Jamdudùm ferulæ ſubduxi manum, nec reformido iſtos Orbilios, ſeu plagoſos ſcholarum trivialium Dictatores. Et fateor ſanè, hinc inde immiscuiſſe qvædam, qvæ nonnemini è priſcâ Qviritium Gente aliqvam ſapuisſent barbariem: Sed religio fuit, recedere à communi loqvendi conſvetudine, & ſolennibus formulis, qvas præſens mos & uſus ſanxit; maximè, ubi in Latinæ lingvæ penu haud occurrit ſuppar vox, qvæ eâdem efficaciâ exprimeret rei proprietatem. Indulgere enim hic oportuit rerum, præcipuè militarium, novitati, &, aut muſteis his vocabulis in Civitatem Romanam receptis, aut copioſá deſcriptione ſubvenire Latij ſermonis indigentiæ. Qvod ſi alicubi paulò horridiùs meæ loqvantur Muſæ: Qvid mirum? Qvippè qvi, relictis in primâ juventâ literarum ſtudiis, magnâq; & nobiliore ætatis parte inter Martis pullos tranſactâ, ex horrido hoc vitæ genere vix ante pauculos annos, Summatum noſtrorum ope emergens, humaniori me iterùm literaturæ, & Hiſtoriæ ſcribendæ transdiderim.

Titulorum autem ſolennia, ubi Magnatum ſubinde mentio fit, de induſtriâ, ad aliorum Hiſtoricorum exemplum, omiſi: Rege Veciæ, Cæſare, aliis, nudo nomine, aut cognomine, absq; ullo tali fuco, in ſcenam inductis. Hiſtoriarum enim, ut ille ait, Scriptorem, non ceremoniarum Magiſtrum hîc me profiteor: Nec paginas bullatarum ejusmodi nugarum implere, operæ pretium ſatis viſum eſt.

Hæc ſunt, qvæ benevolum Lectorem in veſtibulo operis admonere volui: Cujus judicium, ſed maturum & rectum, nec ſeqviorum affectuum aut reſpectuum glaucomate obnubilatum, tantum abeſt, ut extimeſcam; ut ultrò potiùs ambiam. Si cui verò, rerum notitiâ & experientiâ non ſolidè ſatis inſtructo, Hiſtoriam meam arietandi libido inceſſerit, is certo certiùs ſibi polliceatur: Magni artificis, Appellis, dicterium, *ne ſutor ultra crepidam*, imperitiæ ipſius ad ſatietatem usq; oggeſtum iri.

BELLI

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM.

LIBER PRIMUS.

Summa Libri.

POſt breve præloqvium (1.) origo bellorum, qvæ noſtrâ ætate in Germaniâ geſta, paulò altiùs repetitur, & ambitioſa intentio, artesq; ac molimina Domus Auſtriacæ memorantur: Qvibus ad univerſalem Monarchiam in Chriſtiano Orbe adipiſcendam viam ſibi ſtruxit. Hinc (2.) transgresſu ad bellum Svecicum facto, ejusdem ſpeciales & proximiores enumerantur cauſæ: Literæ, nimirùm, Regis interceptæ; Poloni in hoſtilitate adverſus eùndem confirmati; armorum, militumve commercium Regi interdictum, Polonis, hoſtibus concesſum; ſuppetiæ Polonis latæ; ſubditi Regis hoſtiliter habiti; dominatus in mare Balticum magno ambitu qvæſitus; amici, vicini, conſangvinei Regis oppresſi. Tandem etiam (3.) ejusdem Legati ignominiosè â Lubecenſi tractatu rejecti: Ubi literarum, qvas Salvius ad Cæſaris Subdelegatos Lubecam exaravit, & reſponſi, qvod hi, qvamvis aliqvantò ſeriùs dederunt, ſumma. (4.) Rex, Pace Lubecenſi præter opinionem ſuam confectâ, ad Electores componit literas: Et Bielckius â Senatu Regni ad Fridlandiæ Ducem mittitur. (5.) Interim (qvæ ultima & potisſima belli cauſa) validus contra Regem in Borusſiam ducitur exercitus: Qvo de revocando Bielckius cum Fridlandio neqvicqvàm ſcripto velitatur. (6.) Rex de bello, necne, gerendo conſultat. (7.) Eâdem de re in Sveciâ, publicis Regni comitiis, fit decretum. (8.) Rex ad Brandenburgicum Electorem dat literas; & inducias cum Polonis init. (9.) Seqvuntur belli præparatoria â parte Regis: Commerciorum ad portus hoſti inſesſos inhibitio: Nec non exigua propè Straleſundam certamina; velut belli præludia. (10.) Dux Pomeraniæ militis Cæſarei provinciâ educendi fruſtrà ſatagit: Ejus poſtulatum â Regni Sveciæ Cancellario, de Straleſundâ præſidio regio liberandâ: & hujus reſponſum. (11.) Inde duplex evanida Pacis ſpes: Altera è reſponſo Electorum ad Regis literas; è tractatu, Gedani, Pacis causâ, Regis Daniæ interventu, inſtituendo, altera affulgens. Cujus cum Sveciæ Rege, poſt Lubecenſem transactionem initam, commutatæ literæ referuntur. (12). Hac occaſione inſeritur, de armis ſuſpendendis denuò ſuſcepta â Rege deliberatio. (13.) Tandem, qvid Gedani, & illic locorum actum, qvæ Regis circa hæc intentio, & qvâ ratione tractatus ad irritum ceciderit, recenſetur. (14.) Subnectuntur ultimæ Regis literæ ad Electores, ante adventum ejus in Germaniam, velut qvædam clarigatio; & cauſarum belli publicatio: Qvas inter prima principia â proximioribus cauſis, & inter has principales â minus principalibus diſcernuntur. Signa deniq; (15.) & prodigia nonnulla, qvæ bellum præceſſêre, ultimo loco breviter annotantur.

BEllum, qvod GUSTAVUS ADOLPHUS, Secundus ejus nominis, & Magnus cognomento, glorioſæ Memoriæ, Svecorum Rex, illoq; fatis functo, Filia ejus, Regiæ Majeſtatis hæres, CHRISTINA, cum FERDINANDIS, Secundo & Tertio, Patre ac Filio, Romanis Imperatoribus, Archi-Ducibus Auſtriæ, ab Anno milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo ad hæc usq; tempora, in Germaniâ geſsêre, aliqvammulti hucusq;, ſcripto tradere, adorti ſunt.

Et ſanè condigna hæc Sparta, in qvâ deſudetur; Cum eidem bello, nec diuturnitate temporis, qvo duravit, nec, qvibus geſtum, conſiliorum acumine, armorum atrocitate, vehementiâ animorũ, variâ Fortunæ viciſſitudine, bella ulla, noſtræ aut ſuperioris ætatis, facilè comparanda fuerint.

Utut autem, narrationem ejusmodi hiſtoricam contexere, hodiernâ nonnullorum opinione vilius, nec magni laboris exiſtimetur: Qvi tamen penitùs rem introſpectam æqvâ judicii lance penſitabit, non exigui ponderis ac momenti comperiet.

Qvisqvis enim cum laude munere hoc defungi cogitat, non ut exqviſitâ modo actionum & rerum geſtarum notitiâ polleat, ſed præcedentium qvoqve conſiliorum apprimè (qvantum ſecreta qvidem ſtatus admittunt) gnarus exiſtat, necesſum eſt: Qvin id etiam reqviritur, ne, affectibus frena laxans, â normâ veritatis, qvæ vivida omnium hiſtoriarum anima, qvoqvo modo ſe abduci patiatur.

Et ſanè aliorum, qvi in hoc ſtadio decurrerunt, ſcriptis, aut inſultare, aut debitas detrahere laudes, animus non eſt: Matthiæ Meriani diligentiæ eumprimis, inter Germanos noſtros; qvi conqviſitis undiqveverſùm, qvotqvot nanciſci potuit, rerum geſtarum relationibus, haud ſemper adeò vanis, luculentam huic rei prætulit facem, & in qvamplurimis â veritatis ſcopo non adeò longè deviavit. Si qvis tamen opus illud curatiùs pervolvet, in rebus geſtis enarrandis ſæpiculè erratum, & vel maximè, ubi conſiliorum ac tractatuum res agitur, qvorum exactâ notitiâ Merianus, aut potiùs, qvi ad ejus inſtantiam id operis concinnavit, deſtitutus fuit, qvæ præcipuè memoranda, aut ſicco pede præterita, aut breviter ſaltem & perfunctoriè adducta, aut interdum in diverſum planè ſenſum contorta conſpiciet. Aliorum opellas ut taceam: qvi, pars rerum ignorantiâ lapſi, pars affectibus transverſi abrepti, diſſono narrationum relatu mirum in modum inter ſe colliduntur.

Hac ratione moti Superiores mei, & qvò memorabilis, multiplicíq; conſiliorum ac eventuum varietate inſignis, belli ſeries, de qvo ſuperſtitibus adhuc, qvi non interfuerunt modò, ſed ex parte præfuerunt, adeò diverſæ relationes eduntur, intemeratâ Veritate poſteris traderetur, literis id, â primis ejus cunabulis, ad noſtra usq; tempora, mandari, mihiq; id muneris imponere, operæ pretium duxêre.

Qvâ in re ne de viâ regiâ Veritatis, in excurrentes hinc inde falſitatum ſemitas & ipſe dilaberer, tum informatione Virorum non infimæ notæ, qvos conſiliorum & actionum gnaros nôram, uſus ſum; tum adminiculo actorum & documentorum, qvæ hinc inde emanârunt; relationum item hiſtoricarum, qvotqvot verisſimas, & maximè ſpeciales ad manum habere potui. E qvibus, qvicqvid ad Hiſtoriam hanc facere videbatur, erui, congesſi, & ſecundùm temporum ordinem digesſi.

Qvemadmodum autem benevolo & amico Lectori, cujuscunq; ſortis aut condicionis fuerit, modò illi DEUS, Juſtitia, Veritas cordi, labores hos meos haud ingratos fore, ſpero: Ita futuram, & nulli præjudicio mancipatam, nullis affectibus obnoxiam, Poſteritatem aliqvo in numero habituram, certò certiùs confido.

Origo belli Germanici.

1. Priusqvàm autem rem ipſam aggrediamur, haud abſonum fuerit, primum fontem & ſcaturiginem omnis mali ſcrutando, diſpicere: Qvo initio flamma hæc primitùs cœperit? Qvomodò, ſenſim gliſcens, magis magisqve exarſerit, viresqve

acqvi-

acqviſierit eundo? Donec, omni penè Germaniâ in favillas cineresve redactâ, etiam finitimis Regibus, Principibus, Rebuspublicis incusſerit metum; ne contagione qvâdam è proximo pariete ad ipſos ſerperet malum. Imprimis autem Regi Sveciæ: Ita ut tandem huic, præ aliis, ad averruncandam à ſemet, ſuisq; Regnis ac dicionibus certam peſtem, reſtingvendi in viciniâ incendii impoſita fuerit neceſſitas.

Domus, nempe, Auſtriacæ ambitioſa intentio. Poſtqvam Domus Auſtriaca, Romani Imperii adminiſtrationem Electorum ſuffragiis conſecuta, & ampliſſimarum inſuper inferioris Germaniæ provinciarum, mox Regnorum Hiſpaniæ, cum eorundem ſub utroq; ſole magni momenti acceſſionibus, tandem qvoqve Hungariæ & Bohemiæ poſſeſſione facili illuſtrium connubiorum titulo nacta eſt, non continuit ſe intra hos felicitatis terminos immoderata illorum dominandi cupiditas; ſed, ſecundiore obſeqventis fortunæ aurâ, qvò magis ſpirabat, eò plus ultrà, ex CAROLI Qvinti ſymbolo, evecta, cogitationum ac machinationum ſuarum nervos illuc intendit: Qvâ ratione, ulteriùs ſemper progreſſa, finitimis Regibus, Principibus, Rebuspublicis in ordinem redactis, totum Orbem, aut certè potiorem ejus partem dominatu ſuo complecti, ſolidaqve novæ, & omnibus numeris abſolutæ Monarchiæ jacere poſſet fundamenta?

Et media, ſeu artes, ad illam adipiſcendam. Præ aliis omnibus huic illorum propoſito accommoda viſa Romani Imperii poſſeſſio: Sine qvâ qvicqvid alibi molirentur, aut ſtruerent, haud firmiter ſolidatum rebantur. Illam itaqve ne amitterent, & Romani Imperatoris titulus ut in familiâ ſuâ perennaret, prima illorum cura. Hinc Carolus, id nomen Qvintus, Imperator, Fratrem Ferdinandum, refragantibus nonnullis, etiam pontificiæ Religionis, Imperii Proceribus, Romanorum Regem, futurumq; ſucceſſorem creari, magno & felici niſu laboravit. Cujus veſtigiis adeò dextrè inſtiterunt poſteri; Ut ex illo tempore ab aliis, qvàm Auſtriacis, imperatum fuiſſe, non meminerimus; & nomen qvidem electionis manſerit, res verò ipſa penitùs in hereditariam degeneraverit ſucceſſionem.

Senſit tamen & odorata eſt Domus Auſtriaca: Romani Imperatoris nudum nomen, umbratile ferè, poteſtatemq;, arctiſſimis Legis Regiæ ſeu Capitulationum cancellis circumſcriptam, intentioni ſuæ, intra vel extra Imperium, aſſeqvendæ, non fore parem; ſed Electorum, Principum, Ordinum Libertatem, auctoritatem, potentiam illi ubivis obſtaculo. Hanc igitur conatuum ſuorum remoram è medio tollere, Germanorum Electorum, Principum, Ordinum vires infringere, Libertatem ſupprimere, enervosqve, ante omnia, ſub jugum mittere, optimum factu viſum.

Non expeditior autem illi rei poterat reperiri ratio; qvàm ut, vinculo concordiæ, qvo tot robuſtorum membrorum, ſvaviter inter ſe conſpirantium, compages continebatur, diſſoluto, mutuis inter ſe odiis committerentur. Id qvod in proclivi fuit: Qvippe exorta Religionum diverſitas jam antè facilem ad id ſtraverat viam. Utut enim Anno milleſimo, qvingenteſimo, qvinqvageſimo qvinto inter utriusqve Religionis aſſeclas Pax Religionis, communi omnium aſſenſu, ſancita eſſet; mox tamen ſub cinere latentia novorum diſſidiorum ſemina apparere cœperant. Qvæ, tantum abeſt, ut Imperatores è Domo Auſtriacâ extingvere laborarent, ut in luculentam potiùs flammam, oleum igni ſtrenuè ſuffundendo, excitarent.

Pontificiorum enim partibus ſe applicantes toti, illorum poſtulatis ingens addere pondus; eosq;, prætextu Religionis conſervandæ, propagandæ, hæreſiumq; exſtirpandarum, cum tempore, magis magisq; ſibi facere obnoxios. Præſertim poſtqvàm re ipsâ compertum: Per Imperatorem & Domum Auſtriacam maximè ſtetiſſe, qvò minùs Anno milleſimo, qvingenteſimo, octogeſimo ſecundo Electoratus Colonienſis, &, ſeqventi tempore, Argentoratenſis Epiſcopatus, opimi duo boli, in proteſtantium manus delaberentur.

Velut autem Pontificiis addictos,

 ita

ita Proteſtantibus econtrà infeſtos ſe præſtare, eosqve per Conſilium aulicum, ac hujus, à Proteſtantium parte nunqvam non oppugnatam, jurisdictionem, ſub mantello religioſæ atq; profanæ Pacis, juris dicundi, Juſtitiæ adminiſtrandæ, vellicare & delibatum ire: Proteſtantium detrimentum ac incommodum in Pontificiorum, ſuæq; imprimis Domus, vertentes commodum, &, ſiqvidem Proteſtantes fortè, ſub juris ſpecie graſſantem, injuriam devorare æqvo animo non poſſent, armorum contra eos palàm arripiendorum anſam captantes.

Delituit tamen diu ſub cineribus flamma, qvanqvam novorum, ſubinde accreſcentium, gravaminum fomite nutrita; donec Anno milleſimo, ſexcenteſimo, ſeptimo pauló manifeſtiùs ſe proderet: Exindè, qvò longius, eò clariùs emicuit, tandemq; in apertum prorupit incendium. Hoc enim anno Imperator Rudolphus diſtrictum in Donaverdæ Urbem præcoci conſilio Bannum, ſeu proſcriptionis fulmen, perverſo imperialium ſanctionum ordine, executioni repentè mandabat. Biennio poſt exorta inter præcipuas nonnullas Germanorum Principum familias, de vacante Juli cenſis Ducis ſucceſsione, controverſia prætexendo ſeqveſtro locum dedit: Qvo, parum abfuit, qvin Domus Auſtriaca ampliſsimarum ditionum poſſeſsionem adipiſceretur.

Hæc & talia vaſta Imperatorum, Imperatoribusq; deditorum Pontificiorum molimina, proteſtantes Electores, Principes, Ordines plerosqve, ſuperioris Germaniæ, compulerunt, arctiùs inter ſe, ſub nomine Unionis, ſociare conſilia, viresve: Pontificiis illicò, Imperatorum è Domo Auſtriacâ, ſeu permiſſu, ſeu conniventiâ, Ligam ſuam (ut appellata eſt) opponentibus. Hinc diſsidia jam validè ſuccreſcentia, & animorum diſcordia indies aucta, comitiis, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, decimo tertio, habitis, in contrarias factiones, magno cum Imperii, Ordinumve intertrimento, palàm erumpere viſa.

Fervescentibus jam in Germaniâ animorum motibus, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, decimo ſeptimo, Bohemicæ turbæ enatæ in rapidam adeò flammam mox adoleſcebant: Ut cum Religione Libertas Regni peſſum omninò iret, & Bohemia Domui Auſtriacæ ſolidam exinde ſerviret ſervitutem.

Regni hujus caſus infelix electoralem Domum Palatinam in exitium præcipitem ſecum abripuit. Ubi certè Ferdinandus Cæſar, datâ occaſione haud ſegniter uſus, ne, morâ interpoſitâ, amicè res componeretur, & ſpes, ſemel animo concepta, decollaret, absq; ullo Electorum conſilio aut aſſenſu, proſcriptionem in Fridericum Palatinum properavit: Ditiónum ejus parte non contemnendâ ArchiDuci Alberto, Agnato ſuo, & Hiſpanis, è Belgio accerſitis, in prædam conceſſâ; reliqvo, unà cum electorali dignitate, in Bavariæ Ducem, præteritis Friderici Palatini liberis impuberibus, fratre necdum adulto, aliis agnatis proximioribus, citra controverſiam innoxiis, imò partim Pontificiis, ex plenitudine, ſeu poteſtatis, ſeu tempeſtatis (ut Jurisconſulti in ejusmodi caſibus loqvuntur) tranſlato. Qvæ tranſlatio in conventu Ratisbonenſi, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, vigeſimo tertio, reliqvis Electoribus non conſilii in modum ad deliberandum propoſita, ſed in modum decreti tantum inſinuata, ſuffragante qvidem Clero, repugnantibus tamen, & validis rationum momentis neqvicqvàm contradicentibus, Saxone & Brandenburgico, Electoribus, per collatam Bavaro publicè inveſtituram, conſummata. Ita Domus Auſtriaca inſignem, cui Germaniæ Libertas hucusqve inſtiterat, qvæq; conatibus ipſius qvàm maximè obſtiterat, columnam ſimul è medio ſuſtulit. Simul qvinti electoralis ſuffragii potita, deqve imperatoriâ dignitate longè, ac anteà, certior, Bavarum, qvem alioqvi, ne, Majorum æmulus, incrementis ſuis & ipſe tandem invideret, metuebat, hoc beneficio extremè ſibi devinxit.

Reliqvos, fœdere unitos, Principes ac Ordines, qvorum junctas vires adhuc reverebatur Ferdinandus Cæſar, ſingulos facilius in ordinem redigi poſſe, qvàm univerſos ratus, Civi-

tates primum imperiales ab eorum communione magnificis promiſsis divulſit: Fide ſanctiſsimè datâ, recipiens. *Quicquid ab ipſis commuſum hactenùs fuerat, & imputari poterat, perpetua ſe oblivione perinde ſepulturum: Ac ſi nec Unionis foedus, nec Bohemici motûs, nec ullæ, ab his promanantes, turbæ extitiſſent unqvam, aut Civitates harum fuiſſent participes. Nihil qvoqve ab ipſo Cæſare, aut Rege Hiſpaniarum, & reliqvis Domus Auſtriacæ membris, aut Pontificiis Imperii Ordinibus, hac de cauſa, incommodi detrimentive paſſuras: Nec ulla ipſis præſidia impoſitum, qvin nec tranſitum per Urbes, ipſorum ingratiis, poſtulatum iri.*

Sed hoc non attento, poſtmodùm Civitates pleræq; imperiales validis præſidiis oppreſsæ, ſub duro militaris licentiæ jugo penè hoſtiliter habitæ, per novos, ſubinde exqviſitos, ſinus, variaqve prædandi vocabula exhauſtæ, & ad incitas redactæ. Obtendentibus autem collata ab Imperatoribus privilegia, & ipſisſimâ Ferdinandi Cæſaris manu ſigillove corroboratam Aſchaffenburgenſem tranſactionem, reſponſum. *Imperatores Romanos conceſsis immunitatibus ac privilegiis non adeò ſibimet conſtrinxiſſe manus; qvin exigente rerum neceſsitate, liberè iisdem aliqvando derogare valerent: Reliqvos tractatus, & pacta conventa in his inita, tempori accommodata, cum tēpore variari, nec Cæſaris propoſito & conatibus obſiſtere, aut opponi, ullo modo, poſſe.*

Principum ac reliqvorum Ordinum, qvi, præter Civitates, Unioni nomina dederant, par fortuna: Qvanqvam, ſimul ac Ferdinandus Cæſar Bannum in Fridericum Palatinum ſtringeret, velut fulmine afflati, omni hoſtilitate abſtinerent, & mox, imperatoriorum promiſsorum fiducia freti, armis ſe penitùs ſpontè exuerent.

Poſtqvam Cæſaris voto ac armis ſuperior omnis Germania hunc in modum ceſſerat, ad inferioris etiam Saxoniæ Circulum manus ſuas extendit, ac illi ſubigendo nervos intendit. Conſcripſerant enim militem aliqvem ejusdem Saxoniæ Proceres ac Ordines, Chriſtiano Qvarto, Rege Daniæ, Duce Circuli electo: Id crimini ipſis datum; id invadendis his provinciis aperuit feneſtram.

Et qvanqvam recens natum diſsidium in Conventu Brunsvigæ habito, amicâ viâ componere, interventu ſuo tentarent Saxo & Brandenburgicus Electores, Cæſar tamen, abſolutum ſibi belli Pacisqve arbitrium ſumens, adeò iniqvum ſe præbere compertus: Ut bellum incerto eventu ſubire mallent inferioris Saxoniæ Proceres ac Ordines, qvàm certam, qvæ ex armorum depoſitione imminebat, ſervitutem.

Vicerunt tamen & hic, totius penè Imperii viribus ſuffulta, Cæſaris arma; & Daniæ Regem, cui, ut Circuli Duci, ſupremum militiæ regimen commiſsum fuerat, non Saxoniâ tantùm inferiore, &, qvas adversùs hoſtilem vim tuendas ſuſceperat, provinciis, ſed magnâ inſuper Regni parte, qva continenti cohæret, pepulerunt.

Nec contentus Cæſar, furorem ſuum in inferiorem exonerasſe Saxoniam, ſuperioris etiam Saxoniæ Circulum, qvi ſolus adhuc totius Germaniæ ſuperabat intactus, univerſum (excepto Electoris Saxoniæ territorio) & imprimis maritimam Pomeraniæ oram, cujus Dux tamen nullius criminis inſimulari, nedum convinci poterat, milite, ad proſperos fortunæ ſucceſſus certatim undiq; confluente, velut rapido qvodam diluvio inundavit.

Inter hæc ſingularis Ferdinandi Cæſaris, & ars, & cura, proteſtantes Imperii Principes ac Ordines, aut exſtirpare radicitùs, aut, ſub prætextu litium iis intentarum, qvas præproperâ ſententiâ hoc rerum ſtatu terminabat, ſuccifis rerum gerendarum nervis debilitare: Ne, evulſis pennis, deinceps in altum ſe extollere, & involanti aqvilæ obſiſtere ullatenùs poſſent.

Cujus rei (ne proſcriptionis in Palatinum feſtinatæ memoriam refricemus) vivum exemplum Marchio Badenſis nobis præbet: Qvem Ferdinandus Cæſar, ad dicionum, de qvibus ipſi cum Edovardi Fortunati liberis controverſia, traditionem, unà cum fructibus perceptis & percipiendis, damnorumve factorum & expenſarum lui-

luitionem condemnatum, etiam potiſſimâ priſtini patrimonii parte privatum iit.

Eodem fato Mauritius, Haſſiæ Landgravius, non ampliſſimæ modò hæreditatis, qvæ à Ludovico ſeniore obvenerat,& totius ſuperioris Haſſiæ, ſed, ob fructuum & expenſarum reſtitutionem, poſſeſſi anteà territorii jacturam inſuper non contemnendam Cæſaris ſententiâ paſſus.

Severiùs longè cum Ducibus Megapoleos actum: Qvorum provincia ad mare balticum ſita, adeoq; Cæſari ac Domui Auſtriacæ, ad ſcopum ſuum obtinendum, maximè accommoda. Hos enim Ferdinandus Cæſar, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, vigeſimo octavo, non citatos, non auditos, absq; ullâ judiciariâ cauſæ cognitione, nudo decreto, avito hæredio exuit: Fridlandiæ Duce, cliente ſuo, exuviis his exornato.

Nec longo poſt intervallo in cauſâ Hildeſienſi, ſententia definitiva præcipitata: Qvâ Dux Brunſvicenſis Epiſcopo & Clero dicti Epiſcopatus, unà cum territorio, & locis, Epiſcopatui qvondam ademtis, etiam fructus perceptos ac percipiendos, & damnum emergens lucrumve ceſſans reſtituere jubebatur. Cujus ſententiæ effectus, Duce ad ultimum Reviſionis beneficium confugiente, ne tantillum qvidem, prout aliàs juris & moris, ſuſpendi potuit: Qvin executioni è veſtigio mandaretur, & Duci, præter illa, qvæ ipſius Majores Clero Hildeſienſi ereptum iverant, Ducatus partes aliqvot non ignobiles,ratione tum fructuum, tum reliqvorum, ad qvæ reſtituenda condemnatus fuerat, detraherentur. Ulterius, Principatus Calenbergenſis,Comitatus Hojenſis,& qvædam Brunſvicenſis agri præfecturæ Seniori Tillio, qvadringenties mille Joachimicorum nomine, qvos Cæſari Daniæ Rex, & ille Tillio tranſcripſerat, alia inſuper aliis, à Cæſare collata, in prædam ceſſerunt: Ut Duci demûm ex ingenti, qvod anteà poſſederat, patrimonio vix ſeptem præfecturæ, illæq; modicæ & minorum gentium, velut priſtinæ magnitudinis reliqviæ, ſuperfuerint. Imprimus Ferdinandus Cæſar, Duce Brunſvicenſi licet in gratiam recepto, Gvelpherbyri munitiſſimam Urbem, Arcemv⁀, Aulæ Ducariæ ſedem, in meditullio regionis ſitam, præſidio ſuo inſeſſam retinuit: Ut hoc velut freno ſubdomaret Brunſvicenſem, aliàs inſignis ferociæ, caballum; ne recalcitrando novas turbas daret.

Qvid in Pomeraniâ Cæſar molitus fuerit, certò haud liqvet: Qvippe conatibus ejus, anteqvàm lucem aſpicerent, à Rege Sveciæ oppreſſis, & in abortum degenerantibus. Non obſcurus tamen rumor erat: Electori Brandenburgico, in caſu vacantis per ultimi Ducis Bogiſlai mortem ſucceſſionis, à Duce Bavariæ litem de hoc Ducatu motum iri; antiqvæ inveſtituræ, qvam hic, qvoties opus, ab Imperatoribus renovari feciſſet, prætextu. Unde militaria, qvibus totam provinciam FerdinandusCæſar obruerat, hoſpitia, in hunc eventum, forſan ſeqveſtrum Juliacenſe parturire, nonnemini ſuſpicari in mentem venerat.

Ut verò, qvicqvid proteſtantium Religioni addictis virium ſupererat, exhauriret, & jam non per intervalla ac ſpiramenta temporum, ſed continuo unoq; velut exitiabili ictu univerſos jugularet Cæſar, bonorum eccleſiaſticorum, qvæ hactenùs poſſederanr, penè omnium controverſiam mox,Edicto publicato, iis movit: Cujus Edicti, ſi effectum ſortiretur, vi, omnes & ſingulos ad incitas redigi,neceſſum erat.

Ubi, ſub Religionis colore, privato iterum ſuo, ſuæve Domus commodo velificans, ArchiEpiſcopatibus, Magdeburgenſi & Bremenſi, nec non Epiſcopatui Halberſtadenſi, qvæ tria nobiliſſima, non inferioris modò Saxoniæ, ſed totius Germaniæ membra, filium ſuum obtrudere conatus eſt.

Tandem, qvia Cæſar & Domus Auſtriaca, ad ſcopum ſuum feliciter conſeqvendum, claſſem in mari neceſſariò reqviri animadverterant,ideò non littora tantùm maris baltici, & portus ad id ſitos [qvorum plerosqve jam occupârant] ſummâ curâ muniendâ ſuſceperunt; Stralefundâ,dum jugum eorum ſubire gravatur, ſummâ vi hoſtiliter oppugnatâ: Sed & alias Civitates,qvas navibus & viribus mariti-

mis

mis pollere nôrant, Hiſpanicorum commerciorum huc unicè reſtringendorum, variorumqve privilegiorum & inſignis emolumenti ſpe factâ, ad ſe pellicere conati, in id impensè incubuerunt: ut comparatâ illarum adminiculo claſſe, mari qvoqve baltico ſuos injicerent compedes.

Tràsgreſſus ad ſpeciales belli Svecic. cauſas.

2. Qvanqvam autem naſcens, & è Germaniæ malis valida cum tempore incrementa ſumens Auſtriacæ Domus potentia, extraneis Regibus, Principibus, Rebuspublicis, ſenſim hoc modo magis magisqve formidoloſa facta fuerit; maximè cum, intra Imperii Romani fines jam ſe non amplius continens, vicinos qvoqve, miſſis in Italiam, Boruſſiam, Tranſſilvaniâ diverſis Exercitibus, laceſſere haud vereretur: GUSTAVUS tamen ADOLPHUS, ſecundus ejus nominis & Magnus, Sveciæ Rex, imprimis ſuſpectam habuit, luculenter deprehenſo qvò magis baltici maris littoribus illius vires appropinqvarent, eò plures majoresve adverſum ſe indies ſeri bellorum occaſiones.

Qvæ ſücr. Literæ Regis intercepta.

Velut jam Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo ſexto, literæ qvædam Regis Sveciæ ad Tranſilvaniæ Principem, nec ab hoſte, nec ad hoſtem miſſæ, à Cæſarianis interceptæ, reſeratæ, ac, confictâ in Regis invidiam verborum interpretatione, publicatæ fuerant: Ipſo internuncio in carcerem compacto, ac durè & hoſtiliter habito. Qvæ injuria, qvo inopinatò magis Regem à Cæſare, qvem, nec verbo, nec facto, hucusqve læſerat, perculit, eò altius in pectus penetravit, ac deſcendit: Maximè, cum verus literarum tenor nihil, in Cæſaris aut Imperii Romani præjudicium tendens, loqveretur, ſed bellum, qvod Regi Sveciæ cum Polonis hac tempeſtate intercedebat, ſolummodò concerneret.

2. Poloni in hoſtilitate adverſus Regem confirmati.

Porrò Regi à fide dignis relatum. Licet componendorum inter Sveciæ ac Poloniæ Regna diſſidiorum ſæpènumerò ſpes affulgeret, Commiſſariis utriusqve Regni annuatim in eum finem congredientibus: Pacis tamen hos oſores, per internuncios ac literas, ſedulò apud Polonos operam dediſſe, ne vulnus in cicatricem coiret, anteqvam in Germaniâ ſuum plenè attigiſſet ſcopum; ſpe certâ Polonis datâ. Germaniæ Electoribus, Principibus, Ordinibus ſub jugum miſſis, ſeſe igitur, omnibus viribus collatis, eò gnaviter incubituros; ut Sveciæ qvoqve Regnum à Polonis penitus opprimeretur.

3. Militum, reive bellicæ commercium Regi interdictū.

Et qvo verbis facta ſtatim reſponderent, Svecosqve omnibus bellorum gerendorum mediis, qvantum pote, nudatos, Polonorum armis, favore ſuo ſuffultis, debellandos exponerent, & omni militum, & rei bellicæ commercio, qvod utrumqve liberum Polonis, Svecorum tunc hoſtibus, reliqverat, Regi Sveciæ in Germaniâ interdicere viſum.

4. Suppetiæ Polonis, hoſtibus, latæ.

Clatiùs autem odium eorum in Regem Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo ſeptimo emicabat; qvàdo Adolphus, Holſatiæ Dux, cum copiis haud contemnendis, Sigismundo Tertio, Polonorum Regi, ſubſidio ablegatus: Idqve eo potiſſimum tempore, qvo, eqvitatu Polonico ad Dirſchaviam diſſipato, & toto exercitu in conſternationem haud exiguam conjecto, periculum erat, ne ipſis caſtris Poloni pellerentur. Qvapropter hoc præter opinionem & immerito ſuo, illatum vulnus, Regi eò magis doluit, qvò certior ſpes erat; hoſtilem exercitum, absqve hoc foret, ad internecionem cæſum, atqve ita hac vice debellatum iri. Nec verò miſſione militum, nec alio prætextu colorabantur iſtæ ſuppetiæ: Qvin potius ipſius Cæſaris ſigna, & Imperii Romani aqvilæ in hoſtili acie apertè fulſerunt. Dux qvoqve Holſatiæ, poſt navatam Polonis ſtrenûam aliqvamdiu operam, è Boruſſiâ cum reſiduo milite in Pomeraniam regreſſus, ibidem, non ſecus ac aliæ Cæſaris legiones, hiberna nactus eſt: Ut vel inde, è Cæſaris ſtipendio nunqvam exceſſiſſe, appareret.

5. Subditi Regis hoſtiliter habiti.

Intereà Cæſareus miles Regis Sveciæ ſubditos, qvi, negotiorum ſuorum ac innoxiorum commerciorum causâ, in Germaniam appulerant, ubicunqve nancisci contingeret, hoſtiliter tractare: Ablatis vi mercibus, & navibus fiſco addictis. Qvod iidem, non aliò locorum ſe juſtiùs confugere rati, ad

Regem

Regem detulerunt: Ejus opem, auxilium, patrocinium ſupplicibus ac qverulis precibus implorantes.

6. Dominatus in mare balticū magno ambitu qvæſitus.

Imprimis Septentrionalibus Regibus ac Regnis maximè ſuſpectum accidere: QVod Cæſar ac Rex Hiſpaniæ ſupradicto milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo ſeptimo, & ſeqventi Anno, per Georgium Ludovicum, Comitem Svartzburgenſem, & Gabrielem de Roy, Commiſſarios ſuos, Lubecam, aliasq; Urbes Hanſeaticas, in partes ſuas traducere conati, illarum ope claſſem in mari baltico comparare molirentur. Utut enim alius color rei qvæſitus nil aliud, videlicet, intendi, qvàm ipſarum Civitatum commodum; hac etenim ratione, abrogatis, qvæ exteri invexiſſent, monopoliis, navigationem & commercia Civitatibus ſarta, tecta conſervatum, ac, inter alia, Hiſpanicarum mercium vectarum ad ſolos eorundem portus aſtrictum iri: Septentrionaliū tamen Regnorum Reges, re altiùs penetratâ, aliorsùm id interpretati, aliqvid monſtri alere negotium exiſtimabant; nec modò in Regalium ſuorum ſuper mare balticum, cujus tutelam & protectionem, ex Majorum inſtituto, ſibi afferunt, inſigne vergere præjudicium, ſed & ipſis in Regnorum viſceribus oppugnandis, media ac occaſionem qværi.

Qvæ ſuſpicio in Rege Sveciæ validiora incrementa ſumſit, poſtqvam, finito bello Danico, à claſſe & navibus armandis minimè ceſſatum: In ſe enim, reconciliato Daniæ Rege, fabam hanc cudi, haud ſine causâ ominabatur. Præſertim, qvia Cæſariani, ſpe de adjungendis ſibi Civitatum Hanſeaticarum viribus evoluti, Gedanenſium & Polonorum, cum qvibus Regi Sveciæ apertum bellum, naves in conſortium aſciverant, illarumq; ope mare balticum, harum artium hactenùs inſolens, piraticâ infeſtum reddebant: In tantum; ut Rex Sveciæ, Regalium ſuorum, & ſecuritatis maritimæ, commerciorumve conſervandorum, claſſem & ipſe ſuam magnis incommodis atq; impendiis adornare, illâq; Cæſarianos occupatis portubus, præſertim Wiſmarienſi, incluſos tenere coactus fuerit.

7. Amici,

Cum autem Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo octavo, Stralſundæ Urbs à ſupremo Cæſareæ militiæ Imperatore, Fridlandio, præſidia, qvæ imperabantur, admittere detrectans, arctiſſimo premeretur obſidio, ferroq; ac flammâ extrema qvæq, perpeteretur, recepit illa qvidem ab initio à Daniæ Rege militem auxiliarium, qvem ſpontaneo motu, defendendæ Urbi, huc ſubmiſerat, & neceſſitate exigente, plus auxiliorum ab eodem conſeqvi poterat: Ne tamen cum Cæſaris hoſtibus [qvos inter tunc temporis Daniæ Rex] conſpirare argueretur, mox ad Sveciæ Regem confugiens, ut addicti neutri parti Principis, cujus benignitatem antehac luculentis rerum teſtimoniis experta fuerat, tutelæ ac patrocinio, ſeqveſtro velut depoſuit exagitatam infeſtis hoſtium armis Libertatem. Nec Rex juſtiſſimis de cauſis, qvas ipſimet Stralſundenſes per Legatos ſuos deduxerant, recuſare ullatenùs potuit; qvin Civitati, non ipſius modò, ſed & publicæ, communisq́, ſecuritatis gratiâ, miſſo non contemnendo militum ſubſidio, ſubveniret.

Vicini, Conſanguinei Regis, oppreſſi.

Salvâ tamen obedientiâ, Cæſari & Duci Pomeraniæ, tanqvàm Superioribus, debitâ; nec ad Cæſaris, aut cujusqvam offenſionem, ſed ſolam Civitatis, portusq; Stralſundenſis, & conſeqventer, totius maris baltici defenſionem, commerciorumve libertatem: Ut ex fœdere, cum Stralſundenſibus inito, ſole meridiano clariùs apparet.

Inde militum Tribunis, qvi Stralſundenſibus ſuppetias miſſi, in mandatis datum: Ne extra obſidium, & neceſſariæ atq; legitimæ defenſionis cācellos, adversus Cæſaris exercitum qvicqvam tentarent. Qvi & ipſi, ab initio, Danis, qvamdiu illic loci unà commorati ſunt, in expugnatione oppidi Bart, aliiſve factionibus, qvicqvam ad capeſſenda contra Cæſarianos hoſtilia arma, inſtigantibus, Regis ſui mandatum cauſati, intra hos terminos immoti ſteterunt.

Eodem penè tempore Cæſar Duces Megapoleos omnibus dicionibus, qvas ab Imperio ipſi, eorumve Majores, tot per annos, Feudi nomine poſſederant, privârat; Ducemq; Fridlandiæ, ſummum terrâ, mari militiæ ſuæ Impe-

Imperatorem, his inveſtitum ierat. Qvorum, & Religionis, & ſangvinis nexu junctorum, Ducum vicem Rex, ipsâ Chriſtianâ caritate, arctâq; neceſſitudine flagitante, jure miſeratus: Præſertim cum, omni aliâ ferè ſpe deſtituti, in his anguſtiis ad Regem, velut ſacram anchoram, confugerent.

8. Legati ignominiosè à tractatu Lubecenſi rejecti.

3. Mox, cum Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo nono, Lubecenſis conventus, compeſcendis Danicis motibus, haberetur, Rex Sveciæ duos è Regni Senatoribus haud poſtremæ notæ, Gabrielem Oxenſtirna Baronem, ſubſeqventi tempore Dapiferi nomine in Regno clarum, & Johannem Sparrium, ut Legatos, eò qvoq; mittendos duxit: Non modò, ut Straleſundâ, qvam in protectionem nuper receperat, turbis, cum qvibus, præter meritum implicata, colluctabatur, evolutâ, Ducibusq; Megapoleos autoritate ſuâ ſublevatis, disſidiorum igniculos, his aliisve de cauſis inter ipſum & Cæſarianos exortos, reſtingveret; ſed præterea tractatum qvoq; ipſum, interventu ſuorum Legatorum dirigeret ad fidæ ac æqvabilis Pacis portum.

Horum namq; mandata eò unicè collineare. *Darent operam, ut Principes, Comites, Urbes, portus ad mare balticum & magnum Oceanum ſummatim, uterq; ſuperioris ac inferioris Saxoniæ Circulus, nec non Oldenburgenſis & orientalis Friſiæ Comitatus in ſtatum, qvo Anno milleſimo, ſexcenteſimo, vigeſimo, ante bellum hoc enatum, fuerant, reponerentur: Straleſundæ autem Civitati, cui jure injuſta vis erat illata, non priſtina modò reſtitueretur ſecuritas & libertas, ſed damni qvoqve, hoc bello exantlati, nomine ſatisfieret. Pro Ducibus Megapoleos, ſiqvidem criminis, erga Cæſarem & Imperium admiſſi, convicti forent, certam pecuniæ ſummam [qvantam Electores, Principes, Ordines Imperii ex bono & æqvo eſſent arbitraturi] mulctæ loco, & Regem prædem hujus ſeu ſponſorem offerre,* ipſis injunctum. *Qvi, ſiqvidem delictum eorum jure exaggerari eousq; poſſet, vel ad millies mille Joachimicorum exſolvenda, ſe obſtringere decreverat.*

Legationi ut viam ſterneret, Johannem Salvium, ſtatus ſui & præſenti Pacis negotio expediendo inſimul deſtinatum, Secretarium Rex, iter paululùm antecapere, jusſerat. Qvi, ubi in Daniam venit, Cæſaris Subdelegatos ſcripto compellans, & Regis propoſitum brevibus detegens, ut Regii Legati, transmisſis fidei publicæ literis, ad tractatum admitterentur, poſtulavit.

Tantum autem abeſt, ut literario reſponſo dignati eum fuerint Cæſaris Subdelegati: Ut potiùs, fide publicâ denegatâ, regios Legatos, tum territorio Romani Imperii, tum potisſimùm Urbe Lubecâ abſtinere, ſub comminationis extremæ indignitate, per internuncium, qvi literas detulerat, Johannem à Schauſen/ ore tenus jusſerint.

Eo non attento, Johannes Salvius, ſimul ac iſtud reſponſi a Cæſaris Subdelegatis tulit, nomine regiæ legationis, longius adhuc diſtantis, tantisper, dum de ulteriori ejus voluntate certior evaderet, reſcribendum cenſuit; ad animum iis revocans. *Barbaras gentes non ſolùm Pacis Oratores honorifice excipere, ſed etiam, ad bellum denunciandum misſos Feciales, tam humaniter admittere, qvam ſalvos dimittere conſveſſe. Ipſos verò, non Cæſaris aut Romani Imperii hoſtes, ſed amici Regis Legatos, non ad denunciandum bellum, ſed honeſtis rationibus componendum, imò ad Pacem, & cæteras omnes amicæ vicinitatis neceſſitudines ſtabiliendum venientes, non modo non admitti, ſed etiam ab humana imò chriſtiana gente tam indignè repudiari; id verò ſeriò ut credant, adhuc vix induci poſſe. Nec enim veriſimile videri, eam reverà mentem Germanæ & Chriſtianæ gentis, qvæ tot enixis conteſtationibus coram univerſo Orbe palam profeſſa ſit; per ſe non ſtetiſſe, qvò minus fida Pax hactenus æqvis rationibus in Imperio fuerit reparata: Præſertim cum literarum lator nihil omnino in ſcriptis monſtraverit, qvo de aperta Cæſarianorum Subdelegatorum ſententia redderentur certiores. Non ergò non potuiſſe, pro communi Gentium jure eos denuò reqvirere; ut candidè & rotundè ipſis ſignificent. Utrumne, tanqvam Regis Legatos, ad ſalutare Pacis opus promovendum, tractatui intereſſe, eove nomine fide publica cavere velint? An perſtent in eo, qvod ore tantùm Subdelegati relatum fuerat.*

Salvii ad Cæſaris Subdelegatos ea de re literæ.

Sed & poſteriores hæ literæ, ſilentio à Cæſaris Subdelegatis transmiſſæ, Regi, qvi haud malè auritis ſatis reſponderi non reſpondendo noverat, anſam dederunt Legatos, Lubecam deſtinatos, domum, re infectâ, revocandi. Nec ſanè mediocrem ejusmodi indignitates, concoctu difficiles, ingentis ac heroici animi Principi bilem movebant.

Cæſariaнorũ Subdelegatorum reſponſum, ſed ſerius. Paulò tamen ſeriùs, poſt regios Legatos jam revocatos, reſponſo easdem literas dignati ſunt Subdelegati Cæſaris: Priorum verborum cruditatem excuſatione mitigantes. *Nimirum à Cæſare ad tractandum ſolummodò cum Daniæ Rege miſſis, absq; ſpeciali mandato cum aliis in tractatum deſcendere, aut fidem iis publicam impertiri non licere. Si tamen regii Legati qvicqvam, qvod commune bonum concerneret, aut Paci promovendæ faceret, in mandatis haberent, idq; ad Cæſarem deferre non gravarentur; nec commodum à Cæſare reſponſum defore, & ipſis dubio procul, qvomodò hac in re gerere ſe debeant, injunctum iri.*

Pax Lubecenſis coit. 4. Et hoc qvidem reſponſo Regis Sveciæ Legatis ſatisfactum arbitrari Cæſaris Subdelegati: Tractatum verò ipſum, ſi longius protracto Sveeus qvoq; interveniret, majoribus difficultatibus implexum, ac Cæſarianorum intentioni terminum forſan aliqvem, metamve præfixum iri veriti, Pacis ocyùs maturandæ, arcum, qvem hactenùs adeò, ut rumpi minaretur, intenderant, derepentè remisêre; ſpe Daniæ Regi factâ reſtituendarum, qvas Cæſar armis occupârat, provinciarum, Jutlandiæ, nimirùm, Slesvicenſis & Holſatiæ Ducatuum. Qvo contentus hic ſubitò cum iisdem ad pactionem deſcendit: Qvamvis & lis de dominatu in mare balticum, qvem Cæſar ab aliqvo tempore per Fridlandiæ Ducem, in Regalium, à Septentrionalibus Regibus ac Regnis tanto niſu hactenùs propugnatorum, præjudicium uſurpaverat, relinqveretur indeciſa; & portus ac munitiora ad mare balticum, magnumve Oceanum Germaniæ loca in Cæſaris poteſtate remanerent; de maritimis deniq; ejus apparatibus intermittendis altum eſſet ſilentium. Qvibus de cauſis Rex Sveciæ Legatos ſuos Lubecam principaliter deſtinaverat. Ut ita diſſidiorum inter Regem Sveciæ & Cæſarem ſemina hac Pacificatione non in ipſâ herbâ ſupprimerentur, ſed, accedente indignâ Legatorum repulsâ, velut frugifero imbre irrigui, validius indies ſucceſcerent.

Præter Regis Sveciæ opinionem. Rex Sveciæ è diverſo nihil ſanè minus ſibi perſvaſum habuerat, qvàm tractatum hunc, ſe inſcio & penisſimè præterito, adeò præcipiti exitu terminatum iri: Meminerat etenim, eum Daniæ Rége, anno vixdum præterlapſo, fœdus pepigisſe, qvo expresſisſimis verbis cautum, *de Rege Sveciæ Pacis, ſi qvæ fieret, legibus comprehendendo, & ſincere ac asſidue communicandis invicem conſiliis; ita ut alter alterutrius conſiliorum ac intentionis mature fieret particeps.* Ubi verò Lubecæ facta, transacta omnia, non vanis rumoribus, ſed certis, & veritatis indubitatæ nunciis allatum eſt, mutatâ velificatione, & reflexo, qvem hactenùs, Lubecenſis tractatus magnetem ſecutus, tenuerat, curſu, aliam ad tranqvillitatis ac ſecuritatis portum viam inſiſtere coactus fuit.

Qvod autem (ut Cæſaris Subdelegati in literis innuerant) ad Cæſarem, cum qvo ipſi nulla hucusq; interceſſerat literarum communicatio, rem deferre, ceu pars læſa, ſalvâ dignitate haudqvaqvam poſſet, alio medio uſus, Electorum, cum qvibus illi ex parte jam anteà literarum communio fuerat, collegio ſcribere, idq; de opportunis remediis interpellare conſtituit: Senatui inſuper Regni permittens. Ut ad ſummum Cæſareæ militiæ Imperatorem, Fridlandiæ Ducem, Legatum ablegarent; experturum in re præſenti: An diſſidiorum, qvæ hactenùs ſuborta fuerant, amicâ viâ componendorum aliqva ſpes ſupereſſet?

Regis ad Electores literæ. Qvia porrò relatum erat Regi; ſusceptum Straleſundæ patrocinium, & miſſa eidem ſubſidia, vitio ſibi à nonnullis in Germaniâ verti: Ideò in literis ad Electores, ante omnia, cauſas juſtisſimas, tum qvæ Straleſundenſes ad implorandum, tum qvæ ipſummet ad præſtandum auxilia compuliſſent, fusè & luculenter deduxit. *Acerbisſimum nimi-*

nimirum Civitatem Straleſundenſem ſibi qveſtam. Tametſi nec in Imperatorem Romanum, nec Imperium ipſum, nec ullum Imperii Ordinem qvicqvam admiſerit, cujus cauſa, tantum abeſt, ut unqvã citata aut accuſata, vel convicta aut condemnata, ut etiam imperiali decreto & innocens declarata, & de obſidentis exercitus receſſu ſecura eſſe juſſa ſit, tantam tamen cæſarianorum armorum fuiſſe iniqvitatem: Ut, ſpreta hac ejus innocentiâ, neglectis juribus ac conſtitutionibus Imperii, contemto contractu Arnhemiano cum Pomeranis inito, poſthabitis pluribus aliis diverſorum temporum pactis, nec conſideratâ tantâ indebitò exactâ, ſolutâq; pecuniâ, donis & muneribus, ipsâ etiam Religioſæ profanæq; Pacis ſanctimonia temeratâ, imprimis vicinos Civitatis pagos vaſtaverint; ejus territorio varia munimenta impoſuerint; portui incumbentem inſulam, Dänholm/ *ſine ullâ inimicitiæ denunciatione, ex inſidiis captam, in illius præjudicium munierint; omnes ex continenti in Rugiam, ex Urbe in continentem, & vice verſâ tranſitus occupârint; cives vario tractatuum ludibrio vexaverint; maximo tributo exhauſtis etiam præſidia imperârint; portumqve adeò ipſum, naves, tormenta ſibi tradi, popoſcerint; ac tandem his privilegiorum libertatiſqve obtentu negatis, Urbem, arctiſſimâ obſidione preſſam, ferro ac flammâ, ad extremum uſqve indigniſſimè fuerint perſecuti. Cum igitur Imperatoris decreta nihil efficerent; Pomeraniæ Dux nec vellet eos iuvare, nec poſſet; à ſocietate autem Hanſeaticâ pro derelictis haberentur: Iure, moreqve Gentium, permiſſu privilegiorum, Majorum ſuorum exemplo, coactos, externæ potentiæ implorare adminicula; donec tam inopina belli tempeſtas deſæviret, & tuta Pax inſtauraretur. Et Regis qvidem Daniæ ſubſidia, ut maximè præſentanea, ad arcendum primum impetum acceptaſſe: Ne tamen id vitio ipſis olim verteretur, qvaſi hoſtibus Imperii ſe aſſociaſſent, nullum tandem æqvius præſentiusve habuiſſe remedium, qvam ſub Svecorum, ceu neutrarum partium & amici, Regis confugere tutelam. Igitur attento imprimis, qvod hæ Straleſundenſium preces divino, humanoqve jure niterentur; tum obſervantiæ, vicinitatis, communis Religionis, libertatis, & commerciorum vinculo, qvo tam anteceſſoribus ſuis, Regibus, Regnoqve Sveciæ, qvàm ipſimet ſemper addicti fuerant, conſiderato; animadverſo deniqve, qvanto cum, non tantum ſuo, Regniqve ſui, ſed & omnium, qvi neceſſitudine qvâcunqve à mari baltico dependent, gentium præjudicio conjunctum foret, ſi aliqvis in hoc portu piraticæ excurſionis nidus à privatâ cujuscunqve ambitione figeretur: Regem, in gratiam vicinorum & amicorum, ipſiusque adeò publicæ ſecuritatis, nullo amplius jure recuſare potuiſſe; qvin oppreſſis, opem ſuam tam impensè implorantibus, ſubveniret. Atqve id tantò magis, qvò plura ipſi à malevolis Imperatoris conſultoribus, his annis, hoſtilitatis documenta fuerant oſtenſa. Etſi enim nulla unqvam contra Imperatorem aut Imperium Romanum, vel auxilia contulerit, vel fædera inierit, utcunqve ab aliis ad hoc non ignavè ſæpe numerò incitatus; qvin potius à Germanico bello ſemper abſtinuerit, religioſè ſervatâ amicitiâ, neutriqve parti ſe applicans, nec dato vel in minimis ullo offenſionis prætextu: Non poſſe tamen comprehendere, qvo merito ſuo, Regniqve ſui, infeſta contra ſe ſigna Cæſaris in Boruſſiam fuerint illata; Pax cum Polonis ſtudiosè impedita; omni è Germaniâ militis & armorum auxilio, hoſti cõceſſo, ipſi interdictum; literæ ejus ad Principem Tranſilvaniæ interceptæ ac reſervatæ; jamdudum id unicè Lubecæ agitatum, ut unà cum Regno ſuo ab omnibus humani generis fæderibus & commerciis excluderetur. Ad hæc vicinos, amicos, conſanguineos ſuos ad mare balticum patrimonio avito exutos, tantùmqve non penitùs exſtirpatos; ſubditos aliqvoties expilatos, atqve in captivitatem abductos: Deniqve totâ ferè Europâ jam denuò diſſeminatum; ingentem contra ſe exercitum in Boruſſiam expeditum iri. Licet autem ſubſidiis, Straleſundam à ſe miſſis, id effectum; ut Daniæ Rex, cum, tanqvam hoſtis, Urbem opportunitate ſitus Regno ſuo facilè aſſerere jure belli potuiſſet, in non exiguum Romani Imperii præjudicium, attamen, ipſius interventu, amicitiæ ergò, illâ ceſſerit, & ſic libertas Civitati, Civitas autem Romano Imperio fuerit cõſervata: Eam nihilominùs gratiam repoſitam; ut Legati, qvos ad Lubecen-*

ſem tractatum miſerat, & cauſam Sundenſem, & cæteras ſimultates enatas cõpoſituros, non modò non admiſſi, ſed magnâ etiam cum indignitate repulſi, qvinimò totâ Germaniâ abſtinere ſint juſſi. Qvoniam igitur minimè dubitet, ut cæteris Imperii Ordinibus, ita Electoribus cumprimis ingratam fore iſthanc inſolentiam, quâ externus Rex innoxius & innocens, imò amicitiæ jura offerens, tam indignè tractetnr; muneris etiam illorum ſit, providere, ne qvid Reſpublica chriſtiana detrimenti capiat: Idcircò intermittere noluiſſe, qvin ab iis amicè reqvireret. Retraherent Cæſarem, interpoſitâ autoritate ſuâ, ab injurioſo ejusmodi proceſſu, conſiderantes: Nihil aliud à Rege vel hactenùs qvæſitum, vel ad huc qværi, qvàm honeſtæ Pacis ſecuritatem. Et hanc qvidem ſi æqvis rationibus obtinere poſſit, nihil in ſe deſiderari paſſurum, qvod ad amicæ vicinitatis neceſſitudines colendum reqviratur. Sin, præter ſpem omnem, Pacis mediis, qvæ offerantur, rejectis, prior proceſſus continuaret, ac per hoc aliâ viâ ſaluti ac ſecuritati ſuæ proſpiciendi ipſi imponeretur neceſſitas, haud minùs Electoribus, qvàm DEO, & univerſo terrarum Orbi excuſatum fore: Qvandò non in ullum præjudicium Romani Imperii (cum qvo nihil ipſi intercedat inimicitiarum) ſed ad præſtandum ſolius inculpatæ tutelæ moderamen, arma ſumeret.

Bielckius à Regni Senatu ad Fridlandium mittitur.

Præter has Regis ad electorale Collegium literas, Regni Senatus, Regis Camerarium, Stenonem Bietken, Baronem, ad Ducem Fridlandiæ ablegabat: Ut, ſi advèrſæ partis animos ad Pacem pronos reperiret, primum amico tractatui jaceret fundamentum; dum plures Commiſſarii ſubſeqverentur, rem totam omnimodæ transactioni ſubjecturi.

9. Interim (qvæ ultima & potiſſima belli cauſa) integer exercitus contra Regem ducitur.

5. Is verò, Straleſundam appellens, rerum faciem, cùm in aliis, tum in eo præcipuè mutatam deprehendit: Qvod integer exercitus, tormentis ac aliis belli reqviſitis inſtructus, ſub ipſo Cæſaris Campiductore, Arnheimio, contra Regem arma ſtricturus, non jam in procinctu amplius ſtaret, ſed in Boruſſiam infeſtis armis tenderet.

Literaria

Qvæ qvidem mutatio ulteriorem Legati progreſſum ſtitit: Ne qvicqvam tamen inexpertûm relinqveret, Duci Fridlandiæ hac de re ſcribendum, & adventum ſuum, qvibusve de cauſis eſſet miſſus, ſignificandum duxit.

Bielkii cũ Fridlãdio hac de re velitatio.

Nimirùm, *etſi exigua ſpes ampliùs ſupereſſe potuerit, per amicos tractatus, & iteratam legationem, igniculos diſſidiorum inter Regem & Cæſarem extinguendi, ſopiendive: Qvos ſuperioris Legationis indigna rejectio, velut turbarum qvâdam face, flabrisq; in majorem flammam excitaverit: Attamen, qvia Subdelegatorum Cæſarianorum reſponſo ſpes nova optati eventus, ſi de amicâ compoſitione ad Cæſarem vel Fridlandiæ Ducem à Svecorum parte referretur, oſtentata fuerit, ideo, Regis mandato ab inclyti Regni Senatu ſe ad Ducem Fridlandiæ ablegatum; ut, animadverſo, Cæſaris ac Ducis animum ad amicam tractationem inclinare, cum Duce de qvibusdam, qvæ tantæ rei neceſſariò præmittenda videantur, ageret, futuriqve tractatus ſolida collocaret fundamenta. Simul ac autem appulerit, comperiſſe, de expeditione Arnheimii Campiductoris, ingentibus copiis atqve infeſtis ſignis contra Regem ſuum in Boruſſiam moventis, hoſtiqve, Polonis, ſe conjungendo, hoſtem Regis propediem ſe declaraturi. Qvapropter ab amico Senatu ad amicum Principem (ut Senatus Regni omninò ſibi perſvaſerit) miſſum, cum caſtra, qvæ Arnheimius apud Polonos metari intendat, non amicitiam, ſed hoſtilitatem eamqve haud obſcuram redoleant, totâ hujus negotii facie immutatâ, conſilium qvoqve & propoſitum mutare coactum.*

Qvod autem Bielckius, ſuſceptum Civitatis Straleſundenſis patrocinium expeditioni huic Arnheimianæ, prætexi, odoraretur, cauſas, qvæ Regem ad ſuppetias illi ferendas permoverant, pluribus & facundo ſtylo explicatum iit: Qvæ, ſtrictim loqvendo, erant tum *vicinæ ac amicæ Civitatis afflictione precibusve excitata commiſeratio, tum proprio ſtatui impendens grave diſcrimen.* Imprimis huc inducere viſum; *qvod copiæ Cæſaris, in Boruſſiam ante biennium expeditæ, Regi, ad idem in causâ Straleſundenſi faciendum, ſat juris tribuerint: Cùm nihil magis Rex admiſerit contra Cæſarem, ſuccurrendo Straleſundæ Urbi; qvàm Cæſar contra Regem,*

gem, mittendo Polonis auxilia. Qvin imò culpandum tanto magis Cæſarem; qvod primus impetum faciendo, Regem ad ſui defenſionem velut provocârit. Poſito tamen, non conceſſo, nec in æternùm probando, aliqvid hac in re à parte Regis erratum ſeu peccatum, Legatos tamen, Lubecam miſſos, hunc armorum hoſtilitatisq; fervorem refrigerare & mitigare potuiſſe; certè debuiſſe: Cum, ex celeberrimi Regis ſententiâ, in eum, qvi jure agere paratus tanqvàm injurium arma expedire, nefas ſit. Porrò, qvia priſci Romani nullum bellum juſtum fuerint arbitrati, anteqvàm clarigatum foret, i. e. ad jus ſuum per diſceptionem obtinendum, Feciales ſuos miſiſſent, facilè animadverti; qvid de Arnheimii armis, Boruſſiæ illatis, ſentiendum: Quæ usque adeò præcipitata, ut amicæ tractationi, à Svecorum parte ultrò oblatæ, præverterint. Licet autem hæc res, ut pedem, actutùm referens, ad ſuos reditum maturaret, ſvadere videretur, intellecto tamen, qvod Fridlandiæ Dux citerioris Pomeraniæ Præfecto, de comiter accipiendo, deducendoqve mandata dederit, (id qvod animi, ab amicâ tractatione non planè alieni indicium exiſtimet) miſſis præſentibus literis, reſponſum Ducis in loco præſtolari, decreviſſe: Utrum, nempè, etiamnum in amicos tractatus voluntatis inclinatione propendeat, & copias, in Boruſſiam contra Regem infeſtis ſignis moventes, ſiſtere ac revocare, omniqve aliâ offenſione abſtinere velit? Id enim ad amicam tractationem, proſpero & optato eventu inſtituendam, omninò neceſſarium: Cum animi convenire ſeu coaleſcere neqveant, qvamdiu hoſtilis exercitii cuneo disjungantur.

Literis his Fridlandiæ Dux reſpondebat. *Tot copiis abundare Imperatorem, ut, exercitu Arnheimiano ſe exonerare, neceſſum habuerit: Atqve ita eundem, exauctoratum, Regi Poloniæ, ut amico, non immerito, tradidiſſe; contra Svecos militaturum. Nec revocari, utpote Regi Poloniæ ſacramento jam addictum, poſſe.*

Adverſus qvod reſponſum, nullâ interpoſitâ morâ, Legatus Svecicus regeſſit. *Regem, vel Regnum Poloniæ, nullo unqvàm tempore, ne tunc qvidem, cum potentiſſimus, formiduloſiſſimusqve hoſtis, Orbis chriſtiani terror, eis non immineret modò, ſed inc-haret etiam, omniumqve virium ſuarum periculum faceret, tot, tantasqve exoticas legiones, ſuo ære, propiusqve viribus contrahere potuiſſe: Indeqve ſole meridiano clariùs apparere; cujus operâ & auxilio jam ſolito majora hoſtili potentiæ incrementa afferantur, & cujus non occultâ modo ſtimulatione & conſilio, ſed apertâ armorum, viriumqve ſubminiſtratione factum ut bellum, qvod ſopitum propè & confectum videbatur, recrudeſcere incipiat. Damna & hoſtilia in fraudem Regis hinc ſcaturientia, ſolâ nominis mutatione (nimirum, Arnheimianos milites, nō Cæſarianos ampliùs, ſed Polonos appellando) reſarciri, obliterariqve haud poſſe. Non à nominibus damna, belliqve clades metuenda: Arma, robora, corpora Virorum eſſe, qvæ vim faciant, hoſtilitatemqve exerceant. Hæc igitur removenda, non nuda nomina tollenda; ſi animus ab omni hoſtilitate alienus ſit. Neqve ullas Gentes, qvæ Legibus & Moribus reguntur, talia, hoſtibus ſubmiſſa, auxilia aliter interpretari, ſed pro manifeſtâ hoſtilitate accipere. Contrarium autem qvibusdam hujus ſeculi exemplis utut evinci poſſe videatur; ſingula tamen iſta per meram conniventiam facta, imò ſub utilis, non juſti ratione interdum diſſimulari: Cum ejus farinæ hoſtilitates eadem potiùs arte eludere & compenſare, qvàm palam reprehendere ac vindicare, ſæpè expediat. Qvod ſi amicitiam præ ſe ferre, obliqvè autem, & per alienum (ut dicitur) latus, petere, offendere, ac hoſtilia qvævis exercere licitum eſſet; qvid hominum hæc ſocietas à Comicis perſonatorum ſcenis differret? Actum fore de ſocietatis humanæ vinculo & fundamento, Fide; ubi tam lata aperiretur feneſtra, tam vaſtus panderetur campus, exqvirendi tot fallendæ ejus ambages, ſemperqve fraudi aliqvam ſpeciem juris imponendi. Rectiùs Iure Conſultorum ſcholam nos docere: Qvod directò prohibitum ſit, neqve per indirectum fieri ullo jure poſſe; &, qvod per alium qvis machinatur, perinde æſtimari, ac ſi ipſemet idem perageret. Qvocirca Regem ſuum innoxium, cōtra qvem hoſtilitas directò à parte Cæſaris exerceri, juſtè ac legitimè non poſſit, neqve per indirectum lædendum, aut laceſſendum: Adeòqve jus & fas ipſum poſcere, omnemqve*

nemqve æqvitatem poſtulare ; ut, qvod hic erratum, qvàm ocyſſimè, arma infeſta cohibendo, revocandoqve, emendetur, corrigaturqve. Cæterum, qvomodòcunqve res caderet, & qvicunqve tandem futurus esſet hujus negotii eventus, Regni Sveciæ Senatores ſibi & Patriæ gratulari, geſtireqve ; qvod duæ res, qvarum ſola judicia, præter DEum & enſem, Superiorem non recognoſcentes vereantur, æſtimentqve, à Rege ſuo ſtent: Bona, videlicet, Conſcientia, & incorrupta rerum geſtarum Fama. Certo qvippè certiùs exploratum habere; qvod Conſcientia verè regia ab omni neglectæ, vel non ſeriò expetitæ, Pacis causâ Regem liberet: Per Famam autem confidere futurum, ut indies Orbi terrarum magis magisqve innoteſcat; à parte Regis nihil neglectum, nihil, qvod ad disſidiorum mala ingruentia avertenda facere videretur, intentatum relictum.

Iterata hæc Legati poſtulata, vix unâ alterâve lineâ Dux Fridlandiæ dignatus, nec à priori ſententiâ ſe dimoveri pasſus. Legatus verò Svecicus, apud hunc oleum & operam perdi animadvertens, ad Electores qvoqve literas dedit; adjunctis, cùm literarum ſuarum, tum reſponſorum, ab eodem Duce ſibi redditorum, exemplaribus: Qvò de injuriâ, Regi ſuo illatâ, eò conſtaret luculentiùs.

Exercitus autem Borusſiæ immisſus, utut alio colore à Cæſarianis palliaretur, dum adversùs Regem Sveciæ, ut hoſtem, ſingulari animi pertinaciâ per totam æſtatem pugnaret, pro apertâ ab eodem hoſtilitate, & belli, ſine ullâ denunciatione illati, argumento habebatur. Nec parum eo promotum Induciarum, cum Polonis ineundarum, negotium; qvod, Galliæ ac magnæ Britanniæ Regum, nec non Electoris Brandenburgici interventu, hoc tempore ſub incudem venerat: Polonis armorum pertæſis; Rege verò Sveciæ, remoto hoſte hoc, in Cæſarem, novum hoſtem, vendicare avido.

Regis, de bello, necne, gerendo, conſultatio.

6. Ne verò Rex præcipiti & inconſiderato potiùs impetu, qvàm certo conſilio in bellum contra Cæſarem ferri videretur, asſumtis, qvotqvot in Borusſiâ ad manus erant, Regni Primoribus, ac præcipuis Miniſtris, interq; eos cumprimis Regni Cancellario, Axelio Oxenſtirna, Barone, cujus conſiliariâ prudentiâ in rebus arduis maximè nitebatur, qvæſtionem, bellum, necne adversùs Cæſarem gerendum esſet, in deliberationem deduxit. Et ſanè tanti momenti res exactisſimâ conſilii lance, variis hinc inde rationum ponduſculis adjectis, librata, in æqvilibrio diu anceps pependit.

Non deerant, qvæ bellum disſvaderent, prægnantes rationes. In bello, nempè, *ſuſcipiendo conſiderandum : Num juſtum ; num necesſarium ſit, aut certè ingentis commodi ſpem minimè dubiam foveat ; num deniq; facilè confectu videatur. Iuſtitiam præſenti bello conciliari multiplicibus Cæſarianorum injuriis : Nec de illâ qvicqvam dubitari. Tot enim & tales à Rege memorari bellorum cauſas, ut, præſertim in unum collatæ, inferendo bello ſat habeant momenti. Id tamen ubivis obſervari : Cæſarem, licet arma hoſtilia induerit, nondum palàm induisſe hoſtis nomen. Adeoqve omnes indignitates, Regi Regnove Sveciæ illatas, aut militi & Duci imputari posſe, aut alio qvopiam colore obtegi : Imò in Borusſiam poſtremâ vice misſum Exercitum, evanido, ſed ſpecioſo, exauctorati & in Regis Poloniæ ſtipendia poſtmodùm transſcripti militis prætextu velari. Cum ergò Cæſar nondum exuerit regiæ Majeſtatis reverentiam, utpotè cui palàm ſe hoſtem profiteri reformidet; posſe adhuc, ſalvâ regiâ dignitate, qvam his excuſationibus ſuis ſartam tectam Cæſar præſtet, nec eidem impudenter inſultare auſit, tranqvillitati publicæ condonari, & disſimulatione transmitti illatas hucusqve injurias : Dummodò ne extrema necesſitas compelleret ad arma, aut luculenta utilitas eadem ſvaderet, & rerum ſtatus ac circumſtantiæ felicem, facilemqve rei exitum pollicerentur. Necesſitatem non videri ullam incumbere : Si qvis Regni Sveciæ, & parentium eidem dicionum ſitum contemplaretur. Qvippè Regnum niſi per Daniam, Cæſari inaccesſum : De qvo qvidem Rege non metuendum, ne Cæſarianis tranſitum præberet, & incendium, qvod vix finibus ſuis arcuerat, media iterùm in viſcera, qvæ intacta hactenùs manſerant, reciperet. Mari autem non firmisſimâ modò clasſe, ſed tot etiam clauſtris*

ſtris ac rupium obicibus Sveciam munitam: Ut Cæſar, præſertim maritimo apparatu impar, ne qvidem coadunatis omnibus viribus ſuis, illac perrupturus ſit. Livoniam & Boruſſiæ partem qvam Rex, jure belli occupatam, Induciarum, ſub incude ferventium, vi, fortè animo jam præcepiſſet, cū cumfuſis usqveqvaq; Polonorum finibus, velut vallo & aggere cingi: Qvi certè, tranqvillitate (in qvo nunc toti) per Inducias ad tempus parta, in agros ſuos admiſſuri non ſint eluvionem, qva vixdum ſe exoneraverint. Qvin, etiamſi velint, ſalvis tamen inducis gratificari tranſitum Cæſarianis neutiqvam poſſe. Qvicqvid igitur ad mare balticum moliretur, aut machinaretur furibundus hoſtis, Regem, in Regno ac ſolio ſuo tutum, contemnere ac deridere poſſe illius minacias; ringentis, ac dentes inani rabie ſtringentis, nec ultra nocituri: Adeoqve neceſſitatem bellandi nullam ſubeſſe; niſi qvam Rex, transmiſſis in Germaniam armis, & laceſſito illic hoſte, ſibimetipſi imponeret. Nec utilitatem, aut emolumentum ex bello cum Cæſare, velut ex eo, qvod cum aliis vicinis geratur, ſperari poſſe: Longè enim aliam in illo, qvàm his rerum faciem. In his, ſimul ac Rex fines egrederetur, pedem ponere in hoſtico, &, qvicqvid terrarum acqvirere poſſit, jure belli lucrifacere: In iſto, qvòcunqve cum Exercitu appellat, non niſi conſangvineorum, amicorum, vicinorum, ejusdem Religionis Principum, adeoq; hoſpitum, non hoſtium terris impingere. Qvibus etſi Cæſarianos ejiciat, haud ſibi tamen eas aſſerturum Regem, ſed veris Dominis, qvi & ipſi, violentis Cæſaris armis oppreſſi, miſeratione qvàm odio digniores videantur, procul dubio reſtituturum. Verum autem hoſticum, proprias, nempè, Cæſaris diciones, adeò longè diſſitum: Ut tactum, aut à Rege occupatum iri, ambigua valdè ſpes ſit. Interim non ad bellum modò ſuſcipiendum, ſed & proſeqvendum, certos ac immenſos penè reqviri ſumtus. Hinc militum provincialium in Svecia delectum, hinc (cum provinciæ maritimæ in Germania, jam à Cæſarianis penitùs exhauſtæ, alendis exercitibus pares ampliùs non ſint) varia collectarum ſeu tributorum genera, & qvicqvid patrando bello, ingenioſa excogitavit neceſſitas, continuatum; hinc onera, qvæ nunc ſubditis incumbant, non (ut populares, finito bello Polonico fore, ſibi perſvaſerant) imminutum, ſed, increſcente majoris belli periculo, forſan auctum iri. Hinc certa & ingentia Regi, ex hoc bello, imminere impendia: Ambigua verò & exigua, imò nulla ferè ſperari compendia. Qvod ſi, Induciis cum Polonorum Regno initis, injurias, qvæ à Cæſare acciderant, diſſimulatione transmitteret, adeoq;, belli cogitationes hac vice deponens, Regni incolas Pace & qviete tandem aliqvandò frui pateretur; plus virium, occulto qvodam augmine, & velut alluvione, in Regni viſceribus nec ſentienti accreturum, qvàm, feliciſſimo licet belli eventu, per extranearum dicionum acceſſionem, ſperare aut ſibi polliceri poſſet. Nempè, non in ſubditorum modo animis, jampridem ob egregia Regis facinora enatum, amorem & benevolum affectum maxima incrementa ſumturum, ſed & Regnum ipſum, vocatione à militiæ muneribus, aliisq; oneribus ac incommodis, qvæ bellum neceſſario ſecum invehat, incolis præſtitâ, Viris, viribus, opibus validè locupletatum iri: Adeò, ut Rex non omnibus modò finitimis, ſed longè qvoq; diſſitis, Regibus, Populisq; admirationi ac venerationi mox futurus ſit. Denique ſi qværatur; facile confectu, necne, bellum ſit, qvod inſtet? Haud ambigi, qvin Regi immineat bellum grave, atrox, diuturnum; cujus initium facere in proclivi qvidem, aſt, ſemel excitatum ſopire, non perinde in alterutrius poteſtate: Cum hoſte, non potentiſſimo tantùm, ſed etiam arrogantiæ, crudelitatis, pertinaciæ pleno; Cæſare, nimirùm, & Domo Auſtriaca. Hunc hoſtem proteſtantes Germaniæ Electores, Principes, Ordines ſub jugum jam redegiſſe: Hunc, Religionis prætextu, Pontificiorum animos ſibi conciliaſſe: Hunc, totius Germaniæ armis, viribus, opibus fretum, non in annum aut annos paucos, ſed luſtra aliqvammulta cum Rege bellaturum. Nec prælio uno, alterove, ſed bello, imò bellis aliqvot vincendum illi, qvi hunc penitùs in ordinem redactum velit. Qvantum enim hujus hoſtis robur, ex eo conſtare: Qvod, exercitu licet non uno adversùs finitimos Germaniâ emiſſo, adhuc non inopiâ militum, ſed abundantiâ laboraret. Hanc ergò hydram, qvæ, deleto

uno

uno alterove, novos mox exercitus parturiret, Regi debellandum fore. Nec dubium tamen ullum ſupereſſe, qvin inclyta Regis virtus, & heroicus animus, qvi ad nullum unqvam hoſtem expaverint, huic quoqve bello profligãdo pares futuri ſint: Regem tamen, utpote hominem, humanæ quoq; ſortis memorem eſſe debere, à qva non magis, ac qvisqvam infimorum hominum, immunis exiſtat. Perpenderet itaq; animo ſecum, ſi in periculoſo hoc bello (qvod Deus clementer avertere dignaretur) caſus infelicior ipſum contingeret, aut immatura fata alias ante belli terminum, ex hac mortalitate abriperent, unicam ſuam Filiam in primis cunabulis, ut orphanam, ſine Patre, hoſtium injuriis expoſitam, ac Regnum, ſine Rege, immenſis difficultatibus implicatum, relicturum.

Econtrà generoſus Regis animus, injuriarum impatiens, ad belli conſilia, decora magis, qvàm tuta, inclinare. Nempè, ajebat Rex & qvi Regis ſententiæ aſtipulabantur, *ſi qvis præteritas Cæſaris aut Cæſarianorum actiones memoriâ repeteret, clare perſpecturum: Ab aliqvot jam annis periclitatos Regis patientiam, & exiguis tentamentis proluſiſſe inſigni, qvam poſtremò intulerint, injuriæ. Literas Regis primò interceptas ac reſeratas, non mediocri ejus contumeliâ; Polonos adverſus Regem verbis animatos, milite armisq; adjutos, Regi verò militum armorumve commercio interdictum: Qvæ qvidem diſſimulaverit Rex, ſed gradum ſtruxiſſe ad atrociora. Mox enim hoſti apertè miſſa auxilia; velut tirocinium ſecuturæ majoris hoſtilitatis: Subditos qvippè Regis ſpoliatos & hoſtiliter habitos; jura & Regalia violata; conſangvineos, vicinos, amicos, oppreſſos, expulſos. Cumq; aliam, qvàm armorum, viam, primis motibus ſedandis ingrederetur Rex, lenia hæc remedia exaſperâſſe morbum, non ſanâſſe: Oratores namqve, diſſidiorum ſeminibus exſtirpandis miſſos, cum ignominiâ rejectos. Iterumq; ad pacifica remedia revolutum Regem, cum ad Electores Imperii rem deferendo, tum Regni Senatoribus, ut ad Ducem Fridlandiæ Legatum deſtinarent, permittendo, expertum: Diuturnam patientiam nihil aliud fuiſſe, qvàm irritamentum furoris. Qvi eò tandem eruperit, ut Cæſare priùs ipsâ, miſſo in Boruſſiam adverſus Regem integro exercitu, qvam verbis apertè hoſtem ſe profeſſus ſit. Nec hic ſtaturam hoſtis iniqvitatem, nec, carceribus æqvi honeſtive ſemel perruptis, ullum habituram ſui modum: Qvin potiùs extrema qvæqve in Regis perniciem molituram. In milites autem, Ducesve minùs commode conferri culpam, aut labem, his injuriis contractam: Cæſarem namqve, impunitate per diſſimulationem iis præſtita, agnoviſſe ac tacitè approbaſſe illorum improbitatem. Nec alios prætextus, qvi obtentui ſumantur, relevare rei indignitatem: Cum nullus unqvam hoſtis adeo impudens, aut perfrictæ frontis exſtiterit, qvin injuſtam vim aliqvo juſti colore infucaret. Imò contemtum potiùs, qvàm reſpectum regiæ dignitatis præ ſe ferre frivolos iſtos prætextus, ac mania verborum ludibria. Enimverò non ad Famam tantum pertinere, ne tantas injurias Rex diutius diſſimulatione præteriret, ſed & ad ſui, ſuorumve ſubditorum ſecuritatem: Falli enim, qvi vaſtum hoc incendium, ex immoderata Auſtriacæ Domus ambitione coortum, in littore ſiſti, aut baltici maris fluctibus obrui poſſe, putent. Iam proximas illud littori undas, qvæ Germaniam alluunt, depaſcere: Et brevi futurum; ut, niſi maritimis Cæſaris apparatibus, qvos in maris baltici portubus ſtruat, maturè obviam eatur, & illi cum prædatrice Hiſpanorum claſſe è Dunqverca conjungantur, à Germanico littore, ad extremos usqve ſinus Boddici receſſus, longè lateq; his flammis arſura ſint maria. Nec parùm metuendum, ne invaleſcens ignis per contagionem ſeu aſtu irrepat, ſeu vi irrumpat in ipſa Sveciæ viſcera. Ut ita neceſſitas ſuſcipiendi hujus belli non, qvod aliis opinentur, nulla, ſed ingens potius ſit. Se qvidem,* dicebat Rex, *malle incendio procul à finibus occurrere, qvàm in limite Regni cum eo digladiari; & foris, qvàm domi hoſtem habere. Utilitatem ſanè hoc bello, aut nullam oſtentari, aut exiguam: Si qvis ex prolatione finium illam ſolummodò metiatur. Regi verò videri, non ſine fructu aut emolumento bellum ſuſcipi: Qvo proxima Germaniæ littora in antiqvum ſtatum, qvaſi poſtliminio, reponerentur; navigationi, commerciisq; priſtina redderetur libertas; ſuſpectus ac formi-*

formiduloſius hoſtis, qvi baltici maris dominatum manifeſto inhiet, finitimis portubus ſubmoveretur; & deniqve optimè conſuleretur Regis, nec non Regni Sveciæ, dicionumq; annexarum ſecuritati. Illud verò in confeſſo qvidem, qvod Regni Sveciæ incolis Pax & qvies grata futura, Regnumq; ipſum per illam, Viris, viribus, opibus, valida incrementa ſumturum ſit: Sed huic argumento tum locum fore; ſi armorum, vel arripiendorum, vel omittendorum arbitrium penes Regem ſtaret. Neminem autem, ex veteri dicterio, Pace ulteriùs frui poſſe, ac vicinus ipſius velit. Adeoq; nec Regem, qvem Cæſar injurioſè prior impetierit. Imò jam rem non penè in eo ampliùs ſtatu; ut, bellum, necne, ſuſcipiendum, deliberare oporteat; Sed qva ratione ac modo commodiſſimè gerendum, & arma, à Cæſare illata, juſtioribus armis propulſanda veniant. Ne verò ſubditis moleſta accidant onera, qvæ bello individuâ ſeqvela comitantur, Regem univerſalem Ordinum Regni indixiſſe conventum: Ut illorum conſilio in bello ſuſcipiendo non minus, qvàm in gerendo viribus & opibus utatur. Nec dubitare: Qvin Ordines Regni, ſi, juſtâ animorum indignatione moti, bellum in Cæſarem decreverint, pari animorum alacritate ſubſidia, ad id neceſſaria, collaturi ſint. Bellum qvidem imminere grave, atrox, diuturnum; magnasq; in illius gerendi ratione difficultates ubivis occurrere: Verùm eam magnorum negotiorum, qvale hoc qvoqve, naturam, ut magnas ſemper difficultates admixtas habeant; nec gloriam, niſi magnis exantlatis laboribus, parari. Palmam, qvò majus pondus incumbit, eò fortiùs ſursùm niti: Generoſos animos, qvò plus diſcriminum inſtat, eò promtiùs adversùm ire. Difficultates tamen has non adeò inexplicabiles, ut vulgò ſibi perſvaſum habeant: Nec tantam Cæſaris potentiam, aut ita ſolidam ac firmam, qvalis prima fronte appareat. Qvin potius magnitudine ſua immodicâ laborare hanc molem, & ſub onere ſuo fatiſcere, ac ruinam minari. Armorum, qvæ Cæſar longè latèq; circumferat, fulgorem, non conterminorum tantùm Regum, Principum, Rerumpublicarum, ſed pontificiorũ qvoqve Romani Imperii Procerum ac Ordinum, qvi fidos Cæſaris aſſeclas hucusqve ſe præbuerint, præſtringere lumina: Nec invitos paſſuros, ſi tandem ab aliqvo modus illis ponatur & meta. Proteſtantium Electorum, Principum, Ordinum, alios patriâ, boniſve expulſos, ad omnes rerum novandarum occaſiones intentos: Reliqvos, ſub Auſtriaco jugo anhelantes, mutationis qvoq; ſpe meliorum, avidos. Qvin ipſum Saxoniæ Electorem, conſtantem ad hæc usqve tempora Cæſareæ auctoritatis propugnatorem, tam vicinorum Ordinum, ad patrocinium ejus confugientium, vicem miſeratum, qvàm ſibi à promulgato nuper edicto Cæſaris, ob eccleſiaſtica bona detenta, timentem, de priſtino confidentiæ, qvâ ergà Cæſarem præceps ſemper latus fuerit, ardore remiſiſſe aliqvantulum. Hac igitur agitatione diſcordantium animorum obedientiam, obſeqviumq; adversùs Cæſarem, adeoq; ſtatus ipſius fundamenta non parum vitii feciſſe, ac certam, ſi validiùs impellantur, præmonſtrare ruinam.* Qvod ſi arma Regis, Cæſarisve propiùs contemplari, & inter ſe comparare libeat, utut haud diffitendum, inſigne horum robur; ita nihilominùs ad occurſum illorum non adeo Regem trepidare, nec ſpem deponere ſecundorum ſucceſſuum. Tria, præter aſpirantem divini Numinis auram, ad bellum feliciter gerendum reqvirere peritos bellicorum diſcriminum Duces: Militem, pecuniam, commeatum. Militem ſanè Cæſari adeſſe copioſiſſimum; qvi prædæ cupidine, ac lautiſſimorum hoſpitiorum illecebrâ in immenſum penè ſe multiplicaverit: Nec, dum horum copia ſit, defuturum. His vero deficientibus (prout neceſſariò eventurum ſit, ſi adversùs Regem in vaſtam & deſolatam ferè maritimam Germaniæ oram deducatur) qva facilitate coierit, diſſipatum iri.

Regi verò ſuppetere imprimis militem domeſticum; qvi non modò, ut Dominum, metuat, verùm etiam, ut Patrem, amet ac vereatur: Qvi pro Patria, pro decore, &, tanqvam Principem meritorum atqve virtutis ſuæ inſpectorem habeat, ſpe gloriæ ac remunerationis, aut caſtigationis metu, extrema qvæqve ſufferre paratus exiſtat. Præter hunc eſſe Regi ad manum extranearum Nationum legiones: Non ex promiſcua turba collectitias, ſed veteranorum flore conſtantes; nec prædæ inſvetas, nec de-

liciis innutritas, ſed ad utriusq; fortunæ lydium lapidem probatas. Inter iſtos eminere Germanos; pleroſq; ex illorum hominum ſorte: Qvi à primis civilium in Germania bellorum cunabulis, adverſus Cæſarem in acie ſtantes, implacabile ejusdem odium, una cum ſuo pariter, hoſtiumq; ſangvine hauſerint; & perpetui, inter proſpera, inter adverſa, Cæſaris hoſtes, refragante eorum cœptis fortuna, naufragium paſſi, atque Patriâ mulctati, in Sveciam ſe receperint; nec qvicqvam, niſi in armis contra Cæſarem fortiter ac feliciter ſtringendis, ſpei reliqvum habeant. Horum odium, deſperatione penè conjunctum, qvò altiùs in animis radices egerit, eò violentiùs & pertinaciùs in hoſtem pugnaturum. Qvod ſi prædæ qvoqve ſpes militi ad pugnandum, & adverſa qvæqve tolerandum, calcar addat (ut certè, addere, nemo negaverit) à Cæſarianorum partibus ferè nullam esſe: Cum miles regius ferro magis, qvam auro, oneratus incedat. Regiis verò ingentem oſtentari: Qvippe qvibus exercitus, totius Germaniæ ſpoliis dives, & caſtra, omnis generis opulentiâ referta, ut hortamenta victoriæ, objiciantur. Porrò rei pecuniariæ fundamentum Cæſarianos hucusqve unicè collocasſe in militaribus exactionibus & contributionibus: Qvæ, utpote immodicæ, enormes, & cum ſumma Ordinum oppresſione conjunctæ in longum duraturæ non ſint; maximè ſi, externo ingruente bello, interni qvoqve motus hac occaſione ſuboriantur. Tunc enim ingens iſtud ac informe militiæ corpus, velut ſangvine ſuccisſis venis exhauſtum, exariturum, ac viribus omnibus deſtitutum iri. Regi vero ærarii ſubſidia, ut modica, ita certa esſe, ipsaq; frugalitate, qva adminiſtrentur, majora effici. Militem qvippe regium exiguis, ſi cum antiqvo modo conferas, ſtipendiis asſvetum; aliqvandò etiam loco menſtrui ſtipendii certis ad ſingula decendia penſionibus contentum vivere: Imò ſæpiùs, commeatu aliqvo tantummodò præbito; modò aliàs paululum habeat, unde vitam tolerare posſit. Qvin bellum, qvod extra fines geratur, bello ipſo ali: Et, utut provinciæ, in qvas transferendum, à Cæſarianis ferè expilatæ, aliqva forſan, conqviſitis reliqviis, adhuc repertum iri media; per qvæ, ſi non in totum, certè ex parte ſuſtentetur. Commeatum qvod attinet, parem utriusqve exercitus penè futuram condicionem: Cæſarianos etenim maritimis in oris, nec ſibi, nec Regius qvicqvam fecisſe reliqvi. Hoc ſolùm inter hos, illosve intercedere discriminis. Qvod Cæſarianis commeatus è longinqvis locis, terrâ & curribus, aut certè exiguis naviculis, per varios fluviorum anfractus ſubvehendus veniat: Id autem qvàm difficile & laborioſum, nosſe, qvi periculum fecerint. Regi econtrà ac Regiis, qvicqvid ad vitam ſuſtentandam necesſarium videatur, mari longè expeditiùs præſto fore. Deniqve, aut modicis & paribus copiis occurſurum Cæſarem: Aut majoribus, & tanto militum robore, cum qvo acie confligere, haud conſultum Rex putet. Si cum paribus: Regem, cauſæ bonitati ac virtuti militum confiſum, intrepidè in eum moturum, &, cum bono Deo, facilè parem, aut ſuperiorem futurum. Si cum majoribus: Intra caſtra otioſè deſidendo, absqve ſangvine reportaturum lauream. Cũ hoſtis in regione, grandi exercitui alendo impare, ipſemet, commeatus pabulive inopiâ, vires ſuas conſumturus, & viam eidem ad victoriam ſtraturus ſit. Ultimò, qvod ad ſe ſpectet, perſonamq; ac incolumitatem ſuam, ajebat Rex, nunqvam ſanè reformidasſe mortem pro Patria, cui vitam deberet: Ejus rei documenta, ſangvinem, qvem toties ubertim profuderit, & cicatrices, qvas corpore geſtet. Verbo DEI verò edoctum: Ne pilum qvidem è capite ſuo, absqve ſummi Numinis providentia in terram cadere; multò minùs adverſi ſibi qvicqvam accidere posſe. Summum Fatorum Diſpenſatorem in multis periculis, propitiâ alarum umbra, perſonam ſuam hucusqve protexisſe: Eidem incolumitatem ſuam, ſiqvidem ipſius honori, Religioni ac Patriæ conduceret, impoſterùm curæ fore. Qvod ſi DEO ita viſum, tanqvam ſtrenuum militem, Imperatorem hunc ſuum vocantem eò confidentiùs & alacriùs ſecuturum: Qvod præſentes, abſentes Regni ſui Senatores, qvorum fideli conſilio & opera hactenùs uſus ſit, poſt ſe; & ita nec filiam paternâ cura, nec Regnum gubernatrice prudentia planè viduata relinqveret. Firmam qvoqve in illis collocasſe fiduciam: Sobolem ſuam unicam, in pupillari ætate conſtitutam, amore ac

re ac ſollicitudine patria complexurus; perinde ut affectu, providentiâ, beneficiis Patrem ipſe erga univerſos & ſingulos ſe gesſiſſet.

Vicit hæc ſententia, Regis, in bellum heroico qvodam, divinitus infuſo, ſpiritu ruentis, ardore roborata, in ſecretiori conſilio: Nec in Svecia diverſi à Regis mente animorum motus exſtitêre.

Comitiorum in Svecia, de bello Germanico decretum

7. Qvippe Rex Ordinibus Regni, habitis hoc tempore comitiis, per Delegatos injurias, indignitatesve, qvas tam ante miſsa Straleſundenſibus ſubſidia, qvàm poſtea multifariàm fuiſset paſſus, & qvas, ad pernicioſas ad mare balticum machinationes, impoſterùm ſibi ab illis metueret, expoſuerat; mentem ſuam de his ut liberè expromerent, qvidve è re ſua Regnive arbitrarentur, poſtulans. Qvi, re in conſultationem deductâ, & exactè penſatâ, de bello iſthoc decreverunt ſeqventem in modum. *Qvam humillimè ſane Regi ſupplicare: Ut omnia priùs experiri, qvam armis vellet, &, ſi qvæ honeſta componendorum amica via disſidiorum media offerrentur, ne dedignaretur. Qvoniam tamen notorium exiſtat, Cæſarianos & Pontificios, licet Rex jura amicitiæ ac vicinitatis inviolata hucusqve cuſtodierit, nec ulli hoſtilitati dederit anſam, ejusdem Legatis aditum ad Lubecenſem tractatum, non ſine ignominia præcluſiſſe, mox validũ exercitum contra eundem immiſiſſe in Boruſſiam, & indies majores mari facere apparatus, ideò nil magis e re videri; qvam ut Rex econtra bello, terrâ mariq; gerendo, ſe accingeret, & potiùs antecaperet, inq; hoſticum immitteret arma, qvam in finibus Regni ac domi ſuæ præſtolaretur. Qva in re, ad asſiſtendum Regi, ut fideles & obſeqventes ſubditos decet, ſumma animorũ alacritate, promtitudine, concordiâ, paratos fore.*

Et ab eo tempore GUSTAVUS ADOLPHUS, ſecundus ejus nominis, atq; à rerum geſtarum gloria cognomento Magnus, Speciæ Rex (qvi hucusq; hæſitârat, ac animi dubius fuerat, hoſtem, necne, Cæſarem esſet habiturus) mentem, Paci anteà adhuc intentam, ad belli cogitationes juſtâ indignatione tranſtulit, totusq; in eo fuit: Qvomodo hoſtilia Cæſaris arma, qvæ primus hic ſumſerat, contrariis armis propulſare posſet?

Regis ad Electorē Brandenburgicum literæ.

8. Ut verò Religionis ſuæ conſortes, juſtitiam cauſæ, & iniqvas Cæſarianorum molitiones eò clarius cognoſcerent, præter literas, qvibus univerſum Electorum collegium ſalutaverat, Brandenburgicum Electorem ſpeciatim Rex compellabat: Recenſitis ſummatim, qvas hactenùs, à Cæſarianis paſſus, disſimulârat, injuriis, hanc ultimam, qvæ, infeſtis, Duce Arnhemio, ſignis motis, exercituq; adverſus ſe ducto, illata fuerat, maximè exaggerans. *Invaſiſſe*, nimirùm, *Cæſarianos nil minùs cogitantem: Ac oppugnare, non denunciata hoſtilitate, nec ulla innocentiæ ratione habita. Sed qvò pateret, nullum ipſorum cupiditati exſtirpandæ Religionis purioris, & ambitioni, libidinive proferendi dominatus terminum præſtitutum, etiam adversùs exteros Reges atqve Regna ſe convertisſe: Ut, æqvitatis rationibus ſusq; deq; habitis, bellum iſthuc ferant, qvò qvemqve ſua voluptas, & cupido, ſpesq; tulerit. Non de Polonis qveri; qvi hoſtes, qvosve hoſtilia moliri non miretur: De Cæſarianis qveri; qvi bellum immerenti & amico inferant, nulla laceſſiti injuria, nec bello denunciato. Hanc autem qverelam ut apud Electorem deponat, non modò ſvaſiſſe ejus in Imperio Romano ſummam auctoritatem, dignitatemve; ſed & affectus, amoris mutui, nec non Religionis, qvæ cum illo intercedat, communionem: Unde certò collegerit; hosce Cæſarianorum proceſſus adverſùm ſe illi displicituros, eumve ſi partis adverſæ deſtinata permitterent, ſtudioſè enixurum, ut malis huce opportunum adhibeatur remedium.*

Induciæ cum Polonis initæ.

In bellum ergò Germanicum totus verſus Rex, ut præſenti hoſte ſe exoneraret, induciis, qvæ cum Polonis tunc agitabantur, eò procliviores aures præbuit: Ita ut, menſe Septembri, ad ſexennium concluſæ, ſolenni pacto convento ſancirentur.

Belli à parte Regis præparatoria.

9. Rebus cum Polonis, veteri hoſte, ad tempus hac ratione transactis, in Sveciam, qvò novo bello, totis viribus gerendo, eò promtiùs accingeretur,

retur, Regi transfretare viſum : Regni Cancellario in Boruſſia ProRege relicto. Nec numeroſas, qvas in Boruſſia & Livonia hucusq; aluerat, copias, externo milite conſtantes, exauctorandum, ſed novas potiùs prioribus addendum cenſebat. Qvem conatum enixè juvit, qvod Poloniæ Rex, Elector Brandenburgicus, & Gedanenſes univerſum penè militem ſuum, qvia, factis induciis, non uſui ampliùs, ſed oneri erat, dimitterent : Sacramento enim hoc ſolutus, Regi nomina ſine mora dabat. Non priſtinæ itaq; tantummodò peditum legiones, inſigni ſupplemento, adjectis ad ſingulas qvasq; qvatuor cohortibus, ſeu qvaternione ſignorum, auctæ : Sed & novæ aliqvammultæ, ſub Vitztumio, Dargitzio, Roſſio, juniore Wallenſteinio, aliis Ducibus, magnâ celeritate conſcriptæ. Jam qvoq; in Belgio tres nigræ (ut vocabantur) legiones, Falckenbergio, Hallio, & Nicolao Theodorici (qvem nobilitate & Sperreuterii cognomine poſtmodùm Rex inſignivit) ductu, paratæ ad Regis nutum, & in procinctu ſtabant. Nec minùs Leslæus, Svecicæ apud Straleſundenſes militiæ Gubernator, Duvalii fratres, Crichbomius, Mitſchefalius, Tribuni, & SubTribunus Chemnitius, deniq; noviſſimus omnium Cniphuſius, generalis vigiliarum Præfectus, in Urbibus maritimis, Hamburgo, Lubecâ, Bremâ, Embdâ ſedulam navare operâ colligendo militi, ex omni parte copioſiſſimè confluenti : Qvin & eqvitum qvædam alæ, licet extra Straleſundam vix glebam terræ in Germania adhuc poſſideret Svecus, mirâ felicitate in eadem Urbe coire. Neqvicqvam in hos Regis ac Regiorum conatus, diris proſcriptionis ſeu Banni minaciis fulminantibus Cæſarianis : Qvippe cum in Regem affectu pronus miles, ingentisq; expectationis ac ſpei de eodem repletus, ſusq; deq; hæc omnia haberet.

Commerciorum ad portus, hoſti infeſſos, inhibitio.

Ut qvoq; omni bellico, ſi qvod per mare, firmando hoſti, venire poterat, ſubſidio hac via eundem nudaret Rex, Edicto publicato, Mercatoribus navigationem & commercia ad portus, qvos Cæſariani milite inſederant, qvales Stolpæ, Colbergæ, Camini, Wolgaſti, Gryphiswaldiæ, Roſtochij, & Wismariæ erant, adjectâ publicationis mercium & navium pœnâ, ſeverè interdixit : Solis Straleſundenſibus abſolutè liberum eorundem uſum relinqvens. Sedinenſibus qvidem ſimiliter, ſub certa tamen condicione : Ut, ſcilicet, unusqvisq;, eo portu utens, nec Wolgaſtum ſe appuliſſe, nec qvicqvam eò mercium, qvocunq; modo, transtuliſſe, expreſſum teſtimonium ſecum ferret.

Exigua propè Straleſundam certamina.

Qvemadmodum autem, ubi ſæva mari tempeſtas imminet, principio, criſpante ſe æqvore, malacia ſenſim turbatur ac deperit ; mox, inſurgentibus magis magisq; ventis, altiùs attolluntur undæ : Donec, incumbente omni vi hiemis, horribili mugitu vaſta ad littus feruntur fluctuum volumina, & ætheri penè mare miſcetur. Ita, ſævâ imminente bellorum tempeſtate, poſtqvàm nondum bellum qvidem apertè cœperat, propter varia tamen, inter Svecos ac Cæſarianos orta, turbamenta jam Pax eſſe deſierat, animorum exacerbatio, exinde emergens, indies augeri atq; incrementa ſumere: Cũq; arma Svecica, ab initio, intra defenſionis carceres Straleſundæ ſe continuisſent, hoſtilitates ſenſim inſurgere, in majus tractu temporis attolli, & extra qvoq; Urbis exundare pomœria.

Cæſariani ſanè, ubicunq; ſe offerret occaſio, Svecis, Straleſundæ commorantibus, hoſtilitatem plenis propinare faucibus: Velut jam menſe Julio, Anni milleſimi, ſexcenteſimi, viceſimi noni, Götzius, Cæſaris Tribunus, ducentorum Svecicorum militum manum, qvam Urbis Præfectus, Leslæus, Ductore Marnaiſio, ſuæ legionis Centurione, pabulatum emiſerat, eqvitum aliqvot turmis è vicina ſilva (Vogelſangum à cantu avium appellatur) de improviſo circumfuſam, profligaverat ; cæſis ad qvadraginta, & octoginta captis. Viciſſim ipſi, ſicubi fortè incautiùs in vicinia ſe gererent, non impunè ferre, ſed eandem cladis aleam ſæpiculè experiri.

Inter alia Straleſundenſes eqvites & dracones (ita militum hoc genus, à velocitate ſimul, & igneâ lethiferâq; longiorum tuborum, qvos gerunt, vi, Gallos Italosve imitati, & nunc,

nunc, & deinceps dicemus) menſe octobri, Falckenbergii, ſub prædicto Götzio eqvitum Magiſtri alam, Papenhagæ, pago propè Franciscoburgū & Richtenbergam ſito, oppresſêre. Trucidati hoſtiū ad triginta: Nec pauci in captivitatem Straleſundam abducti.

Iterum, ſeqvente menſe Decembri, idem Leslæus, certior factus, alam eqvitum gravis armaturæ, è Ferdinandi de Capua legione, haud procul Gryphisvaldiâ in pago qvodam hoſpitari; inde in Rugiam transmisſuram, ibiq; hibernaturam: De opprimendâ conſilium iniit; delectis ad hunc finem ex utraq; Tribuni Duvalii, & nobilis à Platen, Magiſtri eqvitum alâ centum eqvitibus, qvibus viginti dracones additi. Hi, ejusdem Magiſtri eqvitum ductu, pridie nonarum Decembris, ſub noctis conticinium Straleſundâ egresſi, & penè Gryphisvaldiam usq; excurrentes, Carcdorffii, qvi pagus unicum modò milliare ab eadem Urbe diſtat, duodecim hoſtiles pedites palantes offendêre: A qvibus illis cognitum; eqvites, qvos tanto ambitu qvæſierant, jam à tergo relictos, Reindorffii, dimidio Straleſundam inter ac Gryphisvaldiam itinere, eâ nocte habuiſſe hoſpitium. Nullâ igitur intermiſsâ morâ viam retrò legêre; in ipſo diei ac noctis divortio hoſtem, aſcendendis eqvis ſignum tubâ jam dantem, ferociter aggresſi: Felici adeò ſucceſſu, ut eqvitum Magiſter, Abrahamus Schönickel, cum Legato, ac Vexillifero ſuo, nec non ſexaginta ſex eqvitibus, in manus eorum vivus devenerit. Reliqvi hujus alæ, qvæ centum viginti duobus capitibus conſtabat, occidione occiſi: Uno excepto Decano; qvi, denis aut duodenis circiter gregariis comitantibus, præpeti fugâ, ſeu morti, ſeu captivitati ſe eripuit. Regiorum eqvitum non ultra qvatuor, & draconum unus modò, deſiderati.

Hæc & ſimilia certamina erant exigua velut præludia tempeſtatis; coeuntibus ad Septentrionē ex omni parte nimbis, in Cæſarianos mox longè impetuoſiùs ruituræ.

Dux Pomeraniæ militis Cæſarei, pro-

10. In Pomerania, ſub hoc tempus, ob Cæſareum militem illîc hoſpitantem, annona, qvò longius, eò magis, magisq; ingraveſcere, & fames irrepere ſenſim, ipſiq; incolæ, hoſpitum horum inſolentiâ ac licentiâ dirum in modum affligi. Hinc Dux Pomeraniæ apud Fridlandium exonerandi incommodo territorii impensè ſatagere: Sed neqvicqvam. Discrimen enim, qvod à Rege Sveciæ immineret, obtendi: Nec etenim pactionem, cum Fridlandio à Stralſundenſibus conventam, ſervatam, nec præſidium Svecicum Urbe eductum. Qvare cæſareis copiis remanendi qvoq; in Pomerania, Regisq; invigilandi conatibus imponeretur necesſitas.

vinciâ educendi, frustrà ſatagit.

Ejus poſtulatum à Regni Cancellario, de Straleſundâ præſidio regio liberandâ

His motus Pomeraniæ Dux, Philippo Hornio, citerioris Pomeraniæ Cancellario, Brandenburgicum Electorem ſuo misſu in Borusſia adeunti, ad Regni Sveciæ Cancellarium, qvi, in Regis abſentia Borusſiæ, armis regiis partæ, moderabatur, ſimul literas fiduciæ & mandata dedit, injungens: Inducere niteretur Regni Cancellarium, ut, transactioni cum Stralſundenſibus initæ paulò æqvior, deductionem regii militis ex Urbe apud Regem maturaret.

Hujus reſponſum.

Cujus propoſitioni ſeqventem in ſenſum à Regni Cancellario reſpōſum. *Non mediocriter affici Ducis Pomeraniæ & Pomeranorum miſeriis: Nec Regis ſui ſcopum, per auxilia, Urbi Stralſundenſi lata, bello immiſceri Germanico, ſed propriæ tantummodò in mari baltico ejusve portubus conſulere ſecuritati; vicinamq; Straleſundæ Urbem, veteri necesſitudine, & mutuo commerciorum uſu Regno Sveciæ connexam, in priſtino conſervare ſtatu ac libertate. A Rege ſibi injunctum; de transactione Straleſundēſi accuratiùs inqvirere, & certi qvid ſtatuere: Verùm, neqve Urbi, neqve conterminis Regnis ac provinciis, ad mare balticum ſitis, ſatis aut ſolidè eâ cautum. Compluribus enim refertam ſuſpectis clauſulis: Ad hæc tacitè innuere, qvaſi Rex injuſtæ cauſæ patrocinetur: Rege inſuper, cujus vel maximè hoc bello interſit, inconſulto ac inſcio initam. Regem politicarum ſtropharum haud adeò rudem; ut ſtatus ſui fundamentum in mortalis cujusqvam, qvantæcunq; dignationis ſeu auctoritatis tandem ſit, verbis aut ſcripto collocet: Sed rei potiùs ipſi inſiſtere, optimūq; arbitrari ſecuritatis vinculum; armari contra armantem,*

mantem, aut utrinq; deponi arma. Nam, ſicubi vicinus, utut ſumma neceſſitudine junctus, ad bellum accingatur, nec ipſum ſtare inermem: Alioqvin periculoſum fore, alteri nudas literas, arma relinqvere alteri; & horum violentiæ opponere velle fragile verbalis aut ſcripturariæ cautionis ſcutum. Si obtineri poſſit omnimoda cæſarei militis è Pomerania deductio, nec Regis ſuppetias vel momentum Stralеſundæ hæſuras: Sin minùs, præſidium Urbi non tantum non exemtum, ſed &, propriæ tutelæ causâ, auctū iri: Dum aut univerſali in Imperio Romano Pace, aut alia qvavis ratione res ex bono & æqvo decideretur. Regem haud laborare de Urbe Imperio ſubtrahenda, ſed conſervanda potiùs, & portu in ſuo ſtatu, commerciorumq; priſtina libertate adverſus turbatores aſſerendis; Qvo præceptus jam animo adverſæ partis dominatus, & plus ultrà graſſandi libido intra antiqvos coerceretur terminos. Nec Civitatem, auxilia ipſius anxiè implorantem dejuvare, aut voluiſſe, aut potuiſſe; qvæ adverſus Cæſaris mandatum injuſta vi manifeſtò oppugnata ac coanguſtata fuerit. Fœdus Regis cum Straleſundenſibus nudam ſolùm defenſionem præferre: Nec, ut Civitas qvaqva ratione ab Imperio abalienaretur, percusſum, ſed ut mari baltico ſua ſibi maneret ſarta, tecta ſecuritas.

Electorū reſpōſum ad Regis literas.

11. Inter hæc ſpecula qvædam Pacis aliunde, & ab Electorum Collegio affulſit: Sed evanida, & qvæ in fumum mox abiit, ventosve. Electores enim, dato ad ſuperiores Regis literas brevi reſponſo, intentionem ejus de ſtabilienda & inviolabiliter conſervanda Pacis cum vicinis Romani Imperii Principibus ac Ordinibus ſecuritate, ſtrictim laudârunt; nec ſibi qvicqvam prius & antiqvius, aut fuiſſe, aut etiamnum eſſe, qvàm eandem amicitiam, Pacisq; firmitatem religiosè viciſſim ſervare, oſtenderunt: Qvæ ſopiendis tamen primis belli igniculis, & averruncando ingruenti malo maximè erant, indignitatum, nempè, & injuriarum, Regi à Cæſariano milite multifariàm illatarum, opportuna remedia, alto ſilentio transmittentes. Nec parum qvoq; Regem momordit, qvod inſcriptio literarum exterior titulum, qvi Sveciæ Regibus more antiqvo tribuitur, non omninò præferret: Qvaſi per contemtum omiſſus foret.

Tractatus Pacis Gedani, Regis Daniæ interventu, inſtitutus.

Haud paulò majoris momenti viſus conventus, motuum horum componendorum, Daniæ Regis interventu, Gedani, ad menſem Majum Anni à Chriſto nato milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi, inſtitutus.

Literæ ejus, cum Rege Sveciæ, poſt Lubecenſem transactionem communicatæ.

Rex qvippe Daniæ, poſtqvàm cum Cæſarianis Lubecæ de Pace tranſegerat, Regem Sveciæ de eo mox certiorem faciebat; literis ſuis annectens: *Ipſius quoqve rationē à ſe habitam, ſecuritatiq; proſpectum; modo intra trimeſtre tempus pacta, Lubecæ inita, haberet rata.*

Accidit ſub idem tempus, qvo literæ hæ, Pacem præferentes, ad Regem Sveciæ perlatæ, Arnheimium Campiductorem, cum valido Cæſarianorum exercitu Boruſſiam irrumpere. Et inſolens Regi Sveciæ videbatur: Hinc de Pace verbis ſpem fieri; illinc à Cæſarianis, velut hoſtilitatem publicitùs profeſſis, bellum & infeſta arma facto ipſo inferri. Qvapropter reſponſum ad ſuperiores Daniæ Regis literas eò magis maturandum duxit: Gratiis primum pro communicatione actis, *neqvaqvàm ſe ambigere*, ſubjungens; *qvin Regi Daniæ maris baltici ſecuritas (cui, tanqvam fundamento, utriusqve Regis ac Regni, nec non vicinorum ſalus, fortunæve innitantur) in transactione inita cordi fuerit ac curæ. Haud tamen latere Daniæ Regem, qvanta promtitudine ad Pacis opus pro virili parte promovendum ipſemet ſe obtulerit, & maris baltici ſecuritati, ſui aliorumve, qvorum interſit, cauſa, proſpecturus, Commiſſarios certos Lubecam deſtinârit. Qvia verò hi, præter opinionem ſuam, tum contra omne fas & æqvum, inde rejecti, mox inſonti & innoxio hoſtilia inſuper arma à Cæſarianis illata ſint, ideò haud ſatis capere: Qvî in transactione Lubecenſi ſui habita fuerit ratio? Regem itaqve Daniæ boni & fidi vicini functurum officio, ſi Pacis Lubecenſis conditiones & pacta ipſi communicaret: Ex qvorum tenore perſpicere & ſtatuere apud ſe poſſet; qvid ſibi impoſterùm agendum, & qva ratione ſui in illis facta eſſet mentio?*

Interim

Interim haud aliud qværere, qvàm ut amicitiæ & vicinitatis jura cum Cæſare non minùs, ac aliis, ſarta tecta manerent: Modò non armis ultrò impeteretur, & mari baltico, discrimine omni bellorum longè ſubmoto, re ipſa priſtina relinqveretur ſecuritas. Gratisſimum qvoq; fore, ſi Daniæ Rex, non in Regis modo Sveciæ gratiam, ſed ſuimet ipſius, ſuorumve Regnorum causâ, aut, qvæ huc duceret, in tractatu Lubecenſi jam inſtitisſet viam, aut adhucdum porrò inſiſtere haud gravaretur.

Ad iſtud Regis Sveciæ reſponſum Daniæ Rex, transmisſo ſimul pactorum Lubecenſium exemplari, regerens, de ſecuritate qvidem maris baltici mentem ſuam hactenus, explicabat, ut ſcriberet: *Inter nuperum Pacis tractatum, tempore haud ſatis commodo, minimè necesſarium, qvin & abs re exiſtimasſe, articuli hujus mentionem injicere; de qvo ipſimet adverſarii controverſiam movere, ſuperſederint. Nec de jure tamen ſuo ullatenùs ob id decesſisſe, ſed, oblatâ commodâ occaſione, tam de ſartis tectis conſervandis Regalibus ſuis in mari baltico, qvàm ſecuritate Septentrionalium Regnorum, ſummâ & impenſa curâ, ſed bono nihilominùs modo, ſollicitum fore. Qvod Regis Sveciæ Commisſarii Lubecæ non admisſi ſint (excuſantibus licet, defectu mandati, factum hoc Cæſaris Subdelegatis) ægrè admodùm ferre; nec minùs, qvod copiæ nonnullæ Cæſareæ adversùs eundem in Borusſiam militatum ierint: Licet hæ qvoq; qvando Pax Lubecæ nondum coierat, illuc ductæ, &, misſione à Cæſare impetrata, in Polonorum ſtipendia, præſtito iis juramento, omnimodò tranſcriptæ ferantur.* His demum ſub finem addiderat Daniæ Rex: *Nulli operæ aut labori parſurum; ut diffidentiæ ac disſidiorum flamma, qvæ, inter Cæſarem Regemq; Sveciæ enata, gliſcere magis magisq; cœperat, in ipſo exortu reſtingveretur.*

Deduxerat qvoq; eò rem cum tempore hæc Regis Daniæ interpoſitio, ut de Pacis tractatu inſtituendo inter Regem Sveciæ ac Cæſarem tandem conveniret: Cui Gedani Civitas, ut, Regis inter territorium, in Borusſia armis partum, & Pomeraniam, Cæſarianis posſesſam, ſita, locus utriq; parti viſus haud incommodus.

12. Eadem ipſa hinc ſperata Pax Regis animum, belli jam antea certum, non parum ſuſpenſum denuò & dubium reddebat: Impetusne in Germaniam, ad qvem faciendum in procinctu ſtabat, aliqvantisper cohibendus, & hoſtilia arma ſuſtinenda esſent; donec de tractatus hujus eventu conſtaret? Regis, de armis necne ſuſpendendis, deliberatio.

Erant, qvi bellum eousq; differendum ſvaderent. *Qvanqvam enim Cæſar multimodis, & anno maximè præterito, hoſtili exercitu in Borusſiam immisſo, ſat ſuperq; cauſæ dedusſet Regi arma corripiendi, & illatam ſibi vim contraria vi propulſandi, qvapropter jam eo tempore à Rege in Cæſarem bellum, communi Ordinum Regni conſenſu, decretum fuerit; nihilominùs, qvia Cæſar, Daniæ Regis interventu, non alienum ab amica compoſitione præ ſe ferre videatur animum, à Regis partibus eò manifeſtiùs ſtaturum Juſtitiæ ac Æqvitatis opinionem, ſi armorum impetum eousqve refrenaret: Donec iſta qvoqve juris ſui conſeqvendi ſpes decollasſet, nec ullum, niſi in armis, relinqveretur præſidium. Utut enim Cæſari Pax, qvam ore jactabat, cordi haud esſet, nec æqvi qvicqvam ab eo impetrari posſet: Tantò tamen magis Regem, ratione malorum, qvæ bellum ſubſeqvuntur, coram DEO & hominibus excuſatum; ſubditosq; in manifeſto hoc inævitabilis ac ſummè necesſariæ defenſionis caſu, ad conferenda militum, opumve ſubſidia, tantò promptiores fore. Nec parum refectum iri eorundem animos ac vires; ſi vel modicam tantùm qvietem, & pauxillum reſpirandi ſpatium nacti fuerint: Sed non ſecùs, ac ſi jumenta, laboribus fesſa, interjungas, longè acrius & alacrius ad conſveta belli munia atqve onera redituros. Dilatione autem hac belli rerum gerendarum occaſionem haudqvaqvam omitti: Regi qvippè integrum manere, ut, qvandocunqve placeat, arma in Germaniam transferre, ac Cæſari inferre bellum posſit; Straleſunda ab ejus partibus ſtante. Portum enim Straleſundenſem portam esſe Germaniæ: Qvo qvamdiu potiatur Rex, tamdiu irrumpere pro lubitu posſit; tamdiu obſerandi vel reſerandi belli claves à cingulo ſe geſtare, eidem gloriari*

gloriari liceat. Non tamen, prætextu hujus tractatus, & ſuſpenſione armorum eapropter placitâ, aut cogitationes omnes belli è mente, & arma e manibus deponenda; aut ſupervacaneo milite onerandum Regis ærarium. Svecum enim ac Finnonem militem, eqvitem peditemq́, domum qvisq́ ſuam remitti, ibiq́ excolendæ, & prole atque fructibus augendæ patriæ terræ vacare poſſe: Unde viribus, animis, numero auctior ad Regis nutum indies, imò in horas præſto ſit. Germano & alio extraneo pedite fines, munitave in Boruſſia & Livonia loca firmandum: Qvæ aliàs, etiam tempore Induciarum, ſine militari præſidio relinqvi neqveant. Qvod ſi eqvitatu Germanico penitùs carere nollet Rex, ſupereſſe adhuc media; qvibus, delectu habito, ad mille eorundem, in Boruſſiam ac Livoniam certis ſtationibus diſtributi, exiguo ærarii regii & provinciarum ſenſu, ſuſtentari qveant.

Econtrà alii cum Rege in alteram partem propendere; hac potiſſimùm ratione moti: Qvod, *longiore armorum dilatione Cæſaris vires auctum ac ſtabilitum, Regis verò debilitatum ac minutum iri,* perſpicuè viderent. *Cæſari qvidem qvid animi erga Regem ac Regnum Sveciæ, qvidve ab illo impoſterùm exſpectandum foret, ex præteritis ejus actionibus ſatis dispaleſcere: Nec ullatenus ambigendum, qvin, Danici belli curà ſolutus, hoſtis eſſe, ac bellum inferre, qvàm Pacem colere malit; qvi, eo adhuc implicatus, Regem injuriis haud tolerandis, ſine cauſâ, laceſſierit. Qvò verò longior illi concederetur armorum pauſa, eò validiorem effici, eò majora ſubminiſtratum iri media; Ut efficaciùs hoſtis eſſe, & bellum inferre poſſit. Adeoqve ſpem tractatus Gedanenſis à Cæſarianis dubio procul oſtentari, non ſeriâ conſeqvendæ Pacis cupidine, ſed lucrando tempori: Qvò res ſuas in Imperio ſtabiliant, & cumprimis ad mare balticum magis, magisq́ firment pedem. Advertendum enim hic: Cæſaris militiam, utut externa ſpecie validam, inordinatâ tamen & enormi proteſtantium Ordinum oppreſſione niti; fragili, nec duraturo in longum fundamento. Electores namq́, Principes, ac Ordines injectum hoc jugum ægerrimè ferre: Nec ullum ſupereſſe dubium, qvin, ſimul ac ſpes qvædam liberationis eminùs affulſerit, ſummis viribus pro ſe qvisq; ſint allaboraturi, ad emergendum è duriſſimæ ſervitutis compedibus. Qvod ſi fieret, Cæſaris militiam, belli ſubſidiis deſtitutam, inſtar gigantei corporis, cui nervi ac arteriæ, aut proceræ & umbroſæ arboris, cui radices ſucciduntur, peſſundatum, ſuaq́ mole oppreſſum iri. Sin diuturnior mora bello interveniret, qvi, patriam Libertatem conſtanti animo propugnando, inter Cæſaris adverſarios in Germania familiam ducant, aut fato ſuo fungentes cum tempore, aut viribus aliàs omninò fractos, exoneraturos Cæſarem rebellionis, ipſorum inſtinctu exoriturae, metu: Reliqvos, depoſitâ Auſtriaci dominatus infringendi ſpe, jugum, qvod evitare non detur, obſeqviosè ſubituros, patienter deinceps laturos, & præſentem qvalemcunqvè, tutum tamen & periculorum expertem ſtatum, prælaturos futuræ, ſed per ancipitem bellorum aleam priùs recuperandæ Libertati. Qvorſum ſi rem pervenire conniventia Regis longior patiatur, multò difficilius ac obſtinatius cum Cæſare bellum futurum. Nec cum claſſe & apparatibus maritimis ſecùs comparatum eſſe. Namqve Cæſarianos navigia bellica ad mare balticum, in Wiſmariæ portu, exſtruere & congregare qvidem cœpiſſe: Nondum tamen in ipſo mari palàm ſe oſtentare auſos. Dominatum itaqve hunc in mare balticum, qvem Auſtriaca potentia recens enixa ſit, in ipſis cunabulis, anteqvam adoleſcat, & vires ſumat, facilè ſuffocari ac ſupprimi poſſe. Qvod ſi Cæſari tantum ſpatii & temporis detur, claſſem validam emoliturum, nec Regi modò Sveciæ, ſed & contermino Dano, imo omnibus Nationibus, qvæ mari baltico utuntur, terrori fore. Cunctationem itaqve hic omninò noxiã, inqve illo antiqvi Imperatoris ſymbolo, Nihil procraſtinando, ſummam poſitam optati eventus. Non verò eâ intentione hæc dici; qvaſi de Pace cogitationes omnes abjiciendæ veniant: Imo verò, qvoniam Cæſariani ejus ſtudium præ ſe ferant, tractatum, qvi conciliandæ Paci, Rege Daniæ parario, Gedani inſtitui debeat, non tantum non reſpuendum, ſed ambabus etiam ulnis amplectendum. Dubia tamen & lubrica hac ſpe Pacis arma planè ſuſpendi, id verò periculoſum, & neutiqvam è re videri: Qvinimò Pa-*

cem

cem protelo bellorum maturandam, & ſub clypeo, casſideq; tractandum. Qvod ad Regis arma, non malum eqvidem conſilium præberi ab iis, qvi Svecum ac Finnonem militem in Patriam, ubi ſobole procreandâ, & terrâ excolendâ, Regi magno uſui, nulli ſumtui futurus ſit, remittendum, ſines verò, & alia in Borusſia ac Livonia loca, qvæ præſidiis carere neqveant, externo milite munienda, ſvadeant: Sed conſilium iſtud collimare tantùm ad conſervationem pedeſtris militiæ externæ, & paucorum fortè eqvitum. Jam verò in propatulo, Regem ad qvinqve millia, delibatum eqvitatus extranei florem, habere ſub ſignis: Qvi, ſi arma longiùs ſuſpendantur, aut exauctorandi, aut ſub ſignis retinendi. Exauctorari, haud conſultum: Verendum enim, ne ad Cæſarem transeant, qvantumq; virium regiis armis eo facto decedat, tantum hoſtium vires hoc incremento augeantur. Nec ſanè, ſi Cæſar æqvæ Paci aures præbere nollet (ut hoc caſu, Rege ſe exarmante, non injuriâ metuendum) ſelectas ejusmodi eqveſtres copias, qvæ nunc in numerato habeantur, ubi ſemel dimisſæ, etiamſi nulli poſtmodùm parceretur ſumtui, facilè iterùm coituras. Sub ſignis retineri, arduum: Qvippe ſolida iis, & ſuo qvoqve tempore, ſine ulla mora, exſolvenda ſtipendia. Cui, in immenſum excreſcenti, ærarium ferendo vix foret. Et tamen vel ſic, corrupto hoc ſeculo, diſciplinam militarem ægrè ad ungvem ſervatum, asvetumq; laxiori vitæ generi militem ab excurſionibus iri coercitum. Qvantò minùs, ſi ob pecuniæ defectum, aut non ſolida ſemper ſolvi ſtipendia posſent, aut mora aliqvando, vel modica, ſolutioni intercederet? Qvibus caſibus, milite in licentiam effuſo, inter ſubditos murmura, inter ſinitimos Polonos qverelas excitatum iri, & vulnus, qvod, pactis ad ſexennium Induciis, ægrè in cicatricem coierat, forſan ante præſtitutum tempus recrudeſcere posſe, metuendum ſit. His de cauſis magis è re videri: Dum Rex milite veterano, extraneo domeſtico, eqvite pedite, armatus in procinctu ſtet, illicò transire Rubiconem; hoſtem, adhuc incompoſitum, anteqvàm magis ſe firmaret, bello aggredi; & pro tot damnis ac injuriis illatis, rigidâ armorum via (ſalvo tamen Pacis Tractatu, Gedani inſtituendo) qværere ſatisfactionem.

Poſterior hæc ſententia, præſertim cum rationi, de eqvitatu extraneo ſub ſignis retinendo, nil qvicqvam opponi posſet, præpotuit, & concluſum: Nullo habito Gedanenſis tractatus, mox inſtituendi, reſpectu, arma in Germaniam promovenda; inter arma tamen ipſa, ſub clypeo ac casſide, Paci operam dandum.

13. Ad ſupra ſcriptum Pacis negotium Rex Sveciæ Commisſarios deſignaverat Regni Cancellarium, & Borusſiæ, id temporis, ProRegem, Axelium Oxenſtirna, Gabrielem itidem Oxenſtirna, Regni nunc Theſaurarium, utrumq; Baronem, Dominum Carolum Bannerium, & Dominum Petrum Sparrium: Factâ inſuper dicto Regni Cancellario, qvi jam tum præſens in Borusſia aderat, poteſtate; ut de his, qvæ in negotii veſtibulo diſcuti conſveverunt, cum adverſa parte conveniens, reliqvis Collegis ſuis viam ſterneret ad tractatus ingresſum. A Cæſaris latere, Carolus Hannibal à Dona, Baro, unus & unicus, controverſiis his decidendis, Gedani comparuit. Regis Daniæ, ut Mediatoris, Legati erant, Dominus Ottho Schelius, & Martinus à Meden. Acta Gedanenſis tractatus.

Et Cæſaris qvidem mandatarius, diem conventui præſtitutam anticipando, maturè admodùm, currente adhuc menſe Aprili, ad locum condictum venerat. Ipſi verò Mediatores ſeu Pacis pararii, ſatis diu poſt elapſum jam terminum moram traxêre; ineunte demum Julio Gedanum appulſi. Trium, in Svecia negotio huic deſtinatorum, Commisſariorum misſione, parum aberat, qvin omninò ſuperſederet Rex: Audito enim, à Cæſare Baronem Donavium ſolum in loco adeſſe, amplisſimam hanc legationem ſupervacuam duxerat, & Regni Cancellario ſoli pariter rei ſummam committere decreverat. Sed ab hoc certior factus, Danicos Mediatores impensè deſiderare reliqvorum Commisſariorum præſentiam, mutatâ ſententiâ, magis in ho-

in honorem Regis Daniæ, qvàm qvod neceſſarium exiſtimaret, propoſitum illos iter perſeqvi juſſit: Qvò, junctis cum Regni-Cancellario conſiliis, animisve, Paci promovendæ incumberent, nec ulla remoræ, ſalutari huic negotio injectæ, culpa Regis partibus impingi jure poſſet. Miſſi itaq; illi, ſed ſeriùs: Namq; ob deliberationis hujus moram iter eorum integrum menſem dilatum, & adventus in Julium ineuntem usq; prolatus.

Interim, poſtqvàm de Gedano, ut loco tractatus, utriusq; partis aſſenſu jam convenerat, & ita ex poſt-facto, paulò ante terminum tractatui præfixum, nonnulla diſſidiorum ſimultatumq; ſemina, inter Regios ac Gedanenſes ex inopinato ſuborta, apertam qvidem hoſtilitatem minimè induxerant, amicitiæ tamen jura non parum labefactârant; diffidentiâ in ejus locum ſurrogatâ: Ita ut, niſi his è medio ſublatis, regii Commiſſarii eò ſe conferre haud ſatis tutò, aut commodè poſſe viderentur. Nec Regni Cancellarium latuit; iſthoc obſtaculo tractatum Pacis in ipſo limine ſufflaminatum iri. Qvò ergò tempus lucrifaceret, Regis Daniæ Legatos, ſimul ac eum de ſuo Gedanum appulſu certiores reddidêre, literis compellare, è re & tranqvillitate publicâ arbitratus eſt, humaniter rogans: *Ut ad biduum, ſeu paucos aliqvot dies Elbingæ ipſum inviſere, deq; præparatione tractatus, & his, qvæ eundem neceſſariò antegredi ſolent, ſermonem conferre, animum inducerent.* Dederat autem harum literarum latori, Johanni Nicodemi, Secretarii tunc munere fungenti, ſimul in mandatis; difficultatum, qvas inter Regios & Gedanenſes enatas ſupraſcripſimus, facere mentionem: Ob iſthæc impedimenta, de intermedio loco, qvo utriusq; partis Delegati majori ſecuritate convenirent, forſitan cogitandum fore innuens.

Itaq; ad utrumq; articulum à Daniæ Regis Legatis ſcripto reſponſum. Ad primum qvidem, cauſando; morem Regni Cancellario gerere neutiqvàm poſſe: *Qvod metus ſit, ne Cæſaris Legatus, non modò ſuſpicionum ob id, & indignationis impleatur, ſed, Gedano recedens, Pacis tractatui tergum planè obvertat. Aliqvoties enim per internuncios Daniæ Regis Legatis ſignificaſſe: Longam Svecicorum Commiſſariorum moram in cæſarei nominis contemtum tendere, jamq; ob id à Cæſare ſe avocatum. Locum porrò tractatus qvod attinet, haud conſultum videri de eo mutando, & tractatu aliorsùm transferendo, qvicqvam animo moliri; nec adverſam partem mutationi facilè aſſenſuram: Qvippe hunc locum utrinqve placitum; quo ut tractarent, Cæſaris Legatum, ac ipſos pariter inſtructos. Sperare autem: Eodem loci utriusqve partis ſecuritati ſatis, ſuperq; fore proſpectum.*

Comiter ad reſponſum iſtud Cancellarius regeſſit, petens: *Ne in ſeqviorem partem acciperetur ſollicitudo, ad qvam optima intentione, ſaluberrimi, qvod inſtaret, negotii maturandi, devolutus fuerit. Si qvid in eo peccatum, non ex mala prȣreſi peccatum, ſed communi omnium errore excuſari. Ita enim, experientiâ magiſtrâ, ſe edoctum: Mediatores & pararios Pacis, absqve ulla ſuſpicione, aut partium offenſione, utramqve viſitare, ſeparatim cum unaqvaqve conferre, & animos ſimul ac reliqva, qvæ Paci facilius conciliandæ faciunt, præparare ſolitos. Qvod cæſareus Legatus regiorum Commiſſariorum moram in Cæſaris contemtum trahat, non minùs mirari, qvàm qvod adeò præcox ante præſtitutum diem Gedanum venerit. Qva intentione id factum, & qvænam cauſa præmaturi adventus, haud ſatis qvidem Regni Cancellario conſtare: Interim ſi qvid tædii inde ceperit, ſibimet, haud alteri cuiqvam imputaturum. Loci, qvo tractandum veniret, conjectare, Secretarium ſuum haud qvaqvam alio fine injeciſſe mentionem; qvàm ut Daniæ Regis Legatis difficultates nonnullas reſpectu Gedani, ut loci præſtituti, ob oculos poneret. Qva de re, unde impedimentum tractatui haud leve in veſtibulo creatum iri, jam eminùs proſpiciat, cum iisdem, inter alia, communicare, vel maximè ipſi fuerit propoſitum.*

Inter

Inter Regis tamen Sveciæ, & Daniæ, Cæſarisve Commisſarios, ſi ſecuritatem debitam illic loci reſpicias, inſignem reperiri differentiam; ob disſidia inter Svecos & Gedanenſes enata, necdum ſublata.

Intentio Regis in Gedanensi tractatu. Modico intervallo poſt exaratas has literas reliqvi Regis Sveciæ Commisſarii in Borusſia appulerunt: Controverſiarum inter Regem & Cæſarem, remoto perniciabili armorum rigore, per amicam compoſitionis viam conſopiendarum, nec Regni modò ac Coronæ Sveciæ, ſed vicinarum qvoq; regionum, maximè littoralis oræ, & tam maris baltici, qvàm magni Oceani in priſtinam tranqvillitatem ac ſecuritatem reſtituendorum, firmo ac ſerio animi propoſito. Id qvod ex mandati, à Rege accepti, tenore claret: Cujus ſumma ſummarum eò redibat. *Darent operam regii Commisſarii, ut, cæſareo milite ex ſuperioris & inferioris Saxoniæ Circulis, & Oldenburgenſis, ac Orientalis Friſiæ Comitatibus abducto, immunitateq; iisdem provinciis ab omni impoſterùm hoſpitiorum militarium onere præſtitâ, munimentis etiam, qvæcunqve ad mare balticum vel magnum Oceanum, durante hoc bello, excitata esſent, ad terram depoſitis, & armatura navali penitùs cesſante, controverſia, bonorum eccleſiaſticorum, ad utrumq; mare ſitorum, nomine exorta, Electoribus, Principibus, Ordinibus Imperii committeretur, ex bono & æqvo decidenda: Si qvis autem præterea delicti in Cæſarem ac Imperium convictus foret, eorundem Electorum, Principum, Ordinum arbitrio, certâ pecuniæ ſummâ mulctaretur.* Qvo poſteriori in articulo *Rex*, ut annò Lubecæ, ſic nunc iterum, *pro Ducibus Megapoleos, ſi mulctâ digni judicati forent, in ſummam, qvantamcunqve pendere condemnarentur, fidem ſuam regiam interponi jusſit. His conditionibus ſi Cæſar asſenſum præberet, è contrario, milite Straleſundâ abducto, Germaniæ finibus omninò excedere, paratum ſe profesſus.* Ut verò exorta flamma plurium concurſu facilius exſtingveretur, *dictis* Commisſariis, *non modò Daniæ Regem ut Mediatorem agnoſcere, ſed & alios Magnates, nimirùm, univerſum Septem Virorum Collegium, aut Saxonem & Brandenburgicum Electores ſeparatim, Hanſeaticas itidem Civitates, Galliæ, magnæ Britanniæ, Poloniæ Reges, liberos confœderati Belgii Ordines, qvin imò Hiſpaniarum, ut vocant, Infantem, provinciis Germaniæ inferioris, necdum liberis, imperitantem, & Ducem Bavariæ, ſiqvidem Paci conciliandæ ſe Pararios offerrent, (qvanqvam ſuſpecti hi, & in Cæſarem animo propenſiores) certo modo admittere,* vi regii mandati licebat. Porrò Pacis tractatui promovendo aptisſima mandato inſerta erat clauſula: Videlicet, *ſicubi adverſæ partis Delegati, non ab ipſo Cæſare, ſed Duce Fridlandiæ ſolummodò (ut fama ferebat) inſtructi comparerent, regiis qvoq; Commisſariis, qvi, exiſtimatione regia ſalva, hoc caſu cum inferioris dignationis mandatariis in tractatum deſcendere non posſent, liberum fore; per Subdelegatos, unum, pluresve, ſecundùm Cæſarianorum numerum, munere ſuo defungi.* Fortè etiam in mandatis ſuis à ſcrupuloſis rerum æſtimatoribus aliqvid deſideratum iri, in mentem Regi venerat. Qvod ne moram Paci injiceret, abundè proviſum, & *regii Commisſarii, non modo ad Regem curriculò rem omnem referre, defectuumq; ſecundùm partis adverſæ poſtulata, emendandorum ſpem illi certam; ſed & Mediatoribus liberam concipiendæ mandatorum formulæ, poteſtatem facere, jusſi: Hac tamen cautione; ne infereretur, qvod regiæ dignitati & cauſæ juſtitiæ qvodammodò præjudicio foret, aut unde evinci posſet, Regi cum Imperio Romano, ejusve membris qvicqvam esſe negotii.*

Ex his ut propenſum Regis ad Pacem reconciliandam animum ejusdem Commisſarii evidenter agnoverant, ita non minùs impensè allaborandum ſibi exſtimârunt, qvò felicem exitum res ſortiretur. Qvâ de cauſa Regni Cancellarius Daniæ Regis Delegatos, misſis denuò literis, de Collegarum adventu certiores reddidit, ſignificans: *Nihil gratius ſibi pariter & Collegis fore, qvam ſi via aliqva aperiretur; qva, aut univerſis, aut parti eorum cum Danicis Mediatoribus,*

ad obſtacula omnia, qvantum pote, removenda, & tractatus faciendum initium, pedem ſermonemve conferre liceret.

Sed perſeverabant Dani in priori ſententia, *prætextu mandatorum*; *qvæ formam tractatus hunc in modum mutari, neutiqvàm admitterent: Non enim Regi ſuo veniſſe in mentem, de loco tractandi qvicqvam ſuboriturum difficultatis; alioqvi in literis fiduciariis & mandatis hunc qvoqve nodum facilè explicari potuiſſe. Ipſos qvidem, ne qvid in ſe deſideraretur, ſimul ac de obſtaculo & remora hac tractatus inaudierint, ſcripto Regis ſui mentem de hoc articulo exqviſitum iſſe: Nec aliud tamen retuliſſe reſponſum, ac priùs. Haud minus cæſarei Legati tentaſſe animum; num de loco tractatus intermedio aſſentiri vellet? Sed & hunc in reſponſo, jam antè dato, perſtitiſſe immotum. Videlicet, qvia locus hic omnium trium Magnatum placito tractatui deſtinatus ſit, ab eodem placito recedere, cæſarea dignitate ſalva, haud ſibi fore integrum. Porrò inter utriusve partis Delegatos hinc inde commeare, & ea ratione Paci parandæ operam dare, rem videri, qvæ non inſignes modò ipſis, ut Mediatoribus, creatura ſit moleſtias, ſed etiam, ſi has devorare animum inducerent, negotium Pacis in infinitum protractura, & Regis ſui dignationi haud parum derogatura. His & aliis de cauſis haud proſpicere: Qvo profectu, aut ſecundi ſucceſſus ſpe, pro tempore, Pacis reconciliandæ ſuſcipi poſſit negotium.*

Liqvidò ſanè ex reſponſo iſthoc apparebat, Mediatores rem hac vice omninò habere pro depoſitâ: Non adhucdum tamen Regis Sveciæ Commiſſarii ſpem omnem abjecerunt, ſed Secretarium, Johannem Nicodemi, denuò ad eosdem cum literis & certis mandatis ablegantes, longiore, qvam traxerant, morâ ſuâ comiter excuſatâ, conſilium eorum mentemve exqviſitum ivere; qvænam ratio aut via ineunda videretur, ut ne, propter obſtacula paulò antè memorata, pacificatorius tractatus in ipſo ortu, imò ante ortum, vix conceptus, priusqvàm lucem aſpiceret, extingveretur? Nec ſanè omninò deſperandum erat, modò Dani ulteriorem negotio impendiſſent operam, medium aliqvod repertum iri; qvod, ſi non univerſos, nonnullos certè Svecicorum Commiſſariorum Gedani ſiſteret.

Verùm à Daniæ Regis Legatis ad has qvoq; literas eodem modo reſponſum, qvo priùs; & res omnis in aliud tempus, locumve rejecta. Nec mora longa interceſſit, qvando, & his, & Cæſaris Mandatario Gedano diſcedentibus, ſpes Pacis, qvæ adeò ſplendidè eminùs affulgens, plurimorum animos, ſvavis inſtar ſomnii, luſerat, in umbram reſoluta, evanuit. Gedanenſis tractatus ad irritum cadit.

Et ſanè nos in cæſarei Legati mandata, utpote qvibus, tractatu in primo limine præpedito, lucem publicam videre haud contigit, aut Cæſarianorum intentionem, qvam ſub tractatus hujus prætextu forſan fovit, anxiè & ſcrupuloſè haud inqviremus: Oblivione tamen præterire non poſſumus, qvod Dani Mediatores Secretario ad ipſos miſſo (velut horribile ſecretum, nemini revelandum) aperuerant. *In fiduciariis*, nimirùm, *cæſarei Legati literis Regis Sveciæ ne verbulo qvidem factam mentionem, ſed Urbis Straleſundæ nomen tantummodò expreſſum: Qvod Regi Cæſar debitum dignitatis titulum tribuere dedignaretur.* Ut ita Pacis hic tractatus, etiamſi impedimenta de tractandi loco minimè eſſent exorta, in ipſo ſtatim exordio inevitabili huic ſcopulo impactus, defectu mandati legitimi peſſum iturus fuerit. Et forſan Mediatores ea de cauſa plus operæ in negotio hoc ponere ſupervacuum arbitrati ſunt: Eò faciliùs ob id ipſimet abrumpentes vixdum, ac ne vix qvidem, cœptæ Pacificationis telam.

14. Rex interim non obſtante, qvod de armis, prætextu Gedanenſis tractatus, nullatenùs ſuſpendendis in conſilio concluſum fuerat, expeditionem militarem, ne motus bellici Pacis opus aliqva interturbarent, non ſine temporis, rerumq; jacturâ, aliqvamdiu diſtulerat; donec, qvò longiùs res trahebatur, eò minus ſpei reliqvum videret, non ſine cauſa auguratus: Pacem ab adverſa parte haud ſeriò qværi, ſed plauſibile hoc nomen à Cæſarianis prætendi, ut per totam æſtatem eluſo & detēto occaſio tranſmittendi

mittendi in Germaniam exercitus ſimul elaberetur, ſimul ipſiſmet eò firmiorem ſtatum, ad arcendum Germaniæ littoribus hoſtem, capere liceret. Tũc etenim haud diutiùs ſibi cunctandum ratus, mari baltico transfretato, Germaniâ rotis demum viribus irrupit.

Ultimæ Regis ad Electores, ante adventum ejus in Germaniam, literæ

Priusqvam tamen id fieret, ad electorale Collegium denuò literas dabar. In qvarum limine ſtatim conqveſtus; *titulum, qvem, à ſolo DEO & Majoribus acceptum, viginti jam per annos fortiter ſuſtinuisſet, & ad ultimum vitæ terminum conſtanter porrò tueri esſet animatus, ipſi ab Electoribus non tributum*: Porrò *gratum ſibi accidere* oſtendit; *integritatem ſuam eos agnoſcere, commendareq́, & mutuam offerre amicitiam. Mirari vero & dolere: Qvod ad literarum ſuarum fundamentum, qvibus indignitates, à Pacis oſoribus illatas, pacificis remediis tolli poſtularat, planè nihil reſponſum. Qvanqvam ergò interventu Regis Daniæ, in tractatum Pacis, Gedani inſtituendum, conſenſerit; optans, adhuc æqvas rationes inveniri, qvibus ſecura Pax ſtabiliatur: Priorum tamen temporum ludibriis ob oculos verſantibus, nec niſi hac ambiguitate jam accidente, confidere; Electores haud ſiniſtrè accepturos, ſi aliâ interim viâ ſecuritati ſuæ propiùs providere cogatur: Donec certiùs caveretur; ne, qvæ præterito anno Borusſiam involarant, altiores contra ſe ſaltus inſtituerent aqvilæ. Qvod qvidem dum faciat, in eo ſemper futurum: Ne culpâ ſuâ, vel Electoribus, vel ullis aliis amicis, aut ipſi Imperio propterea aliqvod creetur præjudicium. Si tamen ejusmodi contagionis ſenſus ex parte ad vicina etiam pertingeret, neutiqvam Regi imputarent; qvi tam diuturno id prænuncio caverit. Nunqvam verò à ſincera amicitia, cum vicinis colenda, alienum fore: Modò honeſtè tantum ipſi ſatisfiat, & vicinia in ſtatum, qvo tot per annos, ante Germanicum bellum pacate & feliciter ſteterit, reponatur. Ut igitur Electores præcipua exiſtant capita Imperii Romani, qvorum conſiliis libretur mutua Regnorum ſalus, ita non dubitare: Qvin diligentiis proviſuri ſint pro ſuo, in rem communem, Zelo; ne qvid Reſpublica chriſtiana impoſterùm gravioris accipiat detrimenti.*

Qvibus literis ſingulari cura proſpectum: Ne qvisqvam Electorum, Principum, aut Ordinum Imperii, falſa ſpe Pacis ſe deceptum, & inopinatò hoſtilia pasſum, conqverendi anſam haberet. Qvantum enim ad Cæſarem; Rex, adverſus eum ullâ belli denunciatione opus esſe, haud cenſebat: Qvippe eum, enormiter læſus, in terminis legitimæ & necesſariæ defenſionis verſaretur; Ejusmodi autem bella, non per Fecialem, ſed naturam ipſam, qvæ vim vi repellere imperat, denuncientur.

Similiter Rex, anteqvam in Germaniam transiret, cauſas belli univerſas, prout, ſecundum ſeriem temporum, hucusq; deduximus, ut ad totius Orbis chriſtiani notitiam pervenirent, Latinâ & Germanicâ lingvâ publicè typis excudi juſſit; cum hac appendice: *Qvia arma nullatenùs in Imperij Romani præjudicium, ſed ſolummodo ad propriam, ſuorumve ac Libertatis publicæ tutelam, tum conſangvineorum, amicorum, vicinorum defenſionem expediisſet, ideò certò ſperare; non æqviores modo Germanos, ſed Chriſtianum Orbem univerſum, favore eadem ſuo proſecuturos.*

Prima belli Sveco-Germanici principia.

Ut autem prima belli principia à cauſis proprioribus, & inter iſtas principalem à minus principalibus accuratè ſecernamus: Diuturnum hoc bellum, & qvicqvid malorum ſecum invexit, velut ſeqvela anteriorum Germanicarum turbarum, ex ambitione Cæſaris & Domus Auſtriacæ, adeoq; Monarchiâ, qvam tot jam annis parturierant, primitùs, è longinqvo, velut originem traxit. Cæſar enim & Domus Auſtriaca occaſionem, qvâ Germaniam, ejusve Electores, Principes, Ordines ſubjugarent, ſpontè ſe afferentem avidè arripuerant, nec deſtiterant; donec arma, per omnem Germaniam circumlata, ad maris baltici littus tandem promoverent. Qvo maximam partem occupato, claſſem in mari inſtruere ac cõparare aggresſi, illius ope, & Hiſpanicæ, ex magno Oceano accedentis, ſubſidio, nec non immenſo terreſtrium copiarum, qvæ per Germaniam in procinctu ſtabant, apparatu, ad univerſalem, qvem diximus, dominatum, ſuperbâ, & penè certâ ſpe

tâ ſpe rapiebantur. Huic autem ipſorum molimini Sveciæ Rex, de ſua, Regnorumve ſuorum ſalute, juribus, Regalibus ſollicitus, connivere minimè gentium potuerat. Hinc Regii in Stralſundenſibus turbis, Cæſaris militi (absq; tamen aperta in Cæſarem hoſtilitate) colliſi: Qvos, nempè, ad defenſionem ejus Urbis, portusve, Rex miſerat; ut iſthæc, non in ipſius modò, ſed aliorum qvoq; Regum, Principum, Rerumpublicarum præjudicium vergens, Domus Auſtriacæ intentio retunderetur.

Hic igitur primus & ſummus belli noſtri fons, è qvo longo velut tractu manavit. Reperimus autem, curioſiùs rem ſcrutantes, adhuc aliam ſcaturiginem: Qvæ ſi non principalis, certè non contemnenda tamẽ, Regemq; Sveciæ propiùs, & ſolum inter omnes Magnates concernit. Sigismundus enim Tertius, Poloniæ Rex, duplici affinitate, intimaq; exinde amicitiâ Cæſari ac Domui Auſtriacæ innexus, amici nomen, qvod gerebat, ſæpius, in Bohemicis cumprimis motibus, reipsâ, luculentis auxiliorum latorum teſtimoniis comprobaverat. Qvod autem Sveciæ Rex eundem Sigismundum, cum qvo ipſi bellum, validè premeret, & qvò longiùs, eò validiùs; non mediocrem indignationem, ſtomachumq; Cæſari id movit: Qvi huc idcircò conſilia intendebat; ut afflictam Regis Poloniæ, Affinis & fidi amici, fortunam ſublevatum iret, florentes verò Regis Sveciæ res, atqve proſperos ſucceſſus attereret. Unde, tractu temporis, ad manus & arma cum eodem deventum.

Cauſæ ejusdem propiores, & ex iis principalior.

Jam, qvod ad propiores belli cauſas, diffidentia ſanè inter Regem Sveciæ ac Cæſarem, tenui & externâ ſpecie contemtibili initio, longâ ſerie, jam ab Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo ſexto profluxit. Sed non ſecus ac in montanis, reſolvente ſe hieme, minima nivis particula, ſi è ſummo montis cacumine, levi motu tacta, decidat, qvò magis in præceps ruit, eò magis nivium, per qvæ devolvitur, ſe agglomerantium mole augeſcit, donec in ingentem excreſcat globum, qvæ obvia qvæq; obruit, & onere ſuo obterit; vel ut fluvius, exiguâ ſcaturigine è terræ ſinu promanans, qvò longiùs decurrit, eò magis, aqvarum ex omni parte concurrentium acceſſu, intumeſcit, eò capaciori ac ampliori fertur alveo, donec in profundum & rapidũ tandem evadat amnem: Ita diffidentia hæc primulo initio non adeò magni momenti viſa, ſucceſſu poſteà temporis, accedentibus ſubinde novis Cæſarianorum injuriis, adeò valida ſumſit incrementa; ut in apertam demum hoſtilitatem exiret, & internecinum bellum.

Qvanqvam autem jam ab aliqvot annis multa à Cæſare, ſeu Cæſarianis in Regem perpetrata fuerint, qvæ armis ejus ſtimulum poſt addidêre; velut in ſuperioribus ordine deduximus: proximam tamen & principalem belli cauſam, adeòq; fundamentum, qvo maximè nititur, in eo meritò ponimus. Qvod, Rege enatam diffidentiam in prima herba Lubecenſi conventu ſuccidere parato, Cæſariani id ſusq; deq; habuerint, additâ inſuper ad priores injurias ignominioſâ Legatorũ repulsâ: Cumq; Rex, ne ſic qvidem Pacis cogitationibus depoſitis, interventu Electorum, ad qvos rem detulerat, & legationis, qvam, ipſius juſſu, Senatores Regni ad Fridlandiæ Ducem miſerant, viam eidem ſternere niteretur; Cæſar ab hac Pacis via in contrarium planè averſus, integro Exercitu, tormentis cæterisq; belli reqviſitis inſtructo, Regem hoſtiliter oppugnatum ierit. Hac enim indignitate motus Rex, arma, qvæ in Polonum geſſerat hucusq;, in Cæſarem vertit, & omni ſpe Pacis honeſtæ adverſariorum iniqvitate evolutus, more inter Magnates, qvi non, niſi DEUM & enſem, ſuperiores recognoſcunt, conſveto, enſem DEO Duce, arripuit: Non hujus modò hoſtilitatis, qvæ nuper illi acciderat, ſed & injuriarum, antea illatarum, vindicem.

15. Qvemadmodum autem aliàs compertum eſt, cruentæ ejusmodi bellorum ſtragi, & fœdæ regionum devaſtationi plerumq; antecedere inſolita, cælo terráq;, oſtenta ac prodigia; ceu imminentis divinæ iræ præludia: Ita nec ineuntis Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi auſpicia

Prodigia, qvæ bellũ præcesſêre.

cia eisdem caruére. Nam, menſe Januario, nocte, qvæ diem Paulinæ converſioni ſacrum, Majoribus noſtris peculiariter ominoſum, ſecuta, in æthere mira, exercituum inter ſe concurrentium ſpecie, apparuêre chasmata. Idq; ita ſignatè: Ut eqvitum peditumq;, hinc inde ſtantes, acies, ſibiq; invicem minantia vexilla, tum tormentorum ac ſclopetorum fulminantium fulgura, imò ſariſſarum denſam ſegetem, prout primum erectæ gererentur, mox pronâ cuſpide obverrerentur in hoſtem, Spectatores, magnâ cum animi conſternatione, viderint. Nec minùs armorum moventium ſuſurrus, eqvorum campos ungulis ferratis qvatientis ſonitus, tormentorum ac ſclopetorum diſploſorũ boatus, tympanorum ſtrepitus, tubarum clangor, vincentiumq; & cadentiũ murmur ac gemitus velut è longinqvo auditus.

Similiter Geismariæ, qvod Haſſiæ oppidum altero ac dimidio milliari Casſellis diſtans, Tillianus miles noctu ſangvinem, loco ſudoris, emittere cœpit: Qvo contubernalis, qvi eodem lecto utebatur, ad Lunæ ſplendorem animadverſo, ultra modum attonitus, hoſpitem, ut candelam afferret, inclamavit. Repertus ille langvidulus, lodicibus usqveqvaq; cruore infectis, poris è latere ubertim ſangvinem ſtillantibus: Nec ſangvis, qvanqvam abſtergeretur, manare deſtitit; donec, exactâ ferè horâ, ultrò ſe ſiſteret.

Qvid autem ſangvis hic Germaniæ portenderit, ſangvinolenta ſubſeqventium annorum eventa ſatis, ſuperq; oſtenderunt: Ad qvæ, ſtylo exeqvenda, cum bono DEO, jam accingimur.

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM.

LIBER SECUNDUS.

Summa Libri.

1. *POſt ſuccinctam Rugiæ ac munimentorum, qvibus ſimul Rugia munita, ſimul Straleſunda clauſa erat, deſcriptionem, Cæſarianorum, Rugiam in Daniæ Regem transferre volentium, conatus refertur: Cui antevertit Leslæus; Hiddenſœam primò inſidens, deinde ambo, ad veterem & novum trajectum occupans caſtella. Götzius, inde ipſum rursùs ejicere, fruſtrà tentat. Alia Cæſarianorum, de Regiis inſulâ excludendis, conſilia: Sed & illa fruſtranea. Leslæus munimentum in Rugia ad novum portum oppugnat, & felici caſu expugnat. Cæſariani alterum oppoſitum ex intervallo deſerunt. Leslæi ad Rugiæ incolas mandatum: Cui, maximè à Regis adventu, morem gerunt. (2.) Contius, Cæſaris nomine, Gryphenhagam & Garcium Duci Pomeraniæ extorqvet. Sedinum ipſum affectat: Fruſtrà qvidem; ſenſim tamen in arctum redigit. (3.) Exercitus regius claſſem inſcendit. Legionum numerus, & inſignis apparatus bellicus: Tum claſſicus ordo. Supplicationes pro felici ſucceſſu in Svecia indictæ. Rex Ordinibus Regni valedicit. (4) Legati à Duce Pomeraniæ adve-*

*adventum: Quorum propoſitio, Regisq; duplex, ad hanc & alteram eorun-
dem replicam, reſponſum inſeritur. (5.) Rex claſſem Pomeraniæ littori
appellit: Quod, cum inſulis prætenſis, breviter deſcribitur. Regis prima in
Rugiam intentio: Sed, audito Leslæi ſucceſſu, mutat, & ad Uſedomiam
flectit. Tempus, quo appulit, notatu dignum. (6.) Regis in primo appul-
ſu pietas; tum providentia ac ſedulitas in ſe muniendo. Leslæus Regi jun-
gitur. Regis inter primas difficultates ad militem hortamenta; & ad Du-
cem Pomeraniæ litteræ, adventus ſui nunciæ. Rex occupat munimentum è
regione Wolgaſto: Porrò illa ad Svevum: Transmiſſoq; Svevo Julinum;
nec non Caminum. Severa inter Regios militaris diſciplina; & ejus fructus.
(7.) Contius eminùs caſtra ponit, & Landsbergam ad Vartæ flumen præſi-
dio inſidet. (8.) Sequitur veteris Sedini & loci poſitus, quà Viadrus hic
tranſitur, delineatio: Tum utriusq;, Regis pariter ac Contii, huc collimans
intentio. Rex prævertitur Contium. Ejus cum Ducis Pomeraniæ Dele-
gatis, tandemq; Duce ipſo tractatus: Rex Sedini recipitur. (9.) Fœderis
inter Regem & Ducem articuli: Ab Ordinibus Pomeraniæ poſt ratihabi-
ti. Ducariorum, de Stralesunda ſub Ducis obedientiam reducenda, poſtu-
latum: Contra quod Stralesundenſes proteſtantur; additis variis de Duca-
riorum injuria querelis. Regis ad hæc declaratio. (10.) Rex Sedinum no-
vis operibus munit; & cum Duce, Civitateq;, de Urbis defenſione, certo
modo paciſcitur. Stargardia in ejus poteſtatem tranſit: Arx Gartzigk præ-
ſidio firmatur. (11.) Ducis Pomeraniæ ad Cæſarem, de Rege Sedini re-
cepto, expurgatio. Cæſarianorum ob id in Pomeranos odium. (12.) Pro-
ditio Quintii de Ponte, eo fugâ elapſo, detecta: De alio, criminis participe,
ſumtum ſupplicium. Diverſa machinationum in Regis vitam indicia.
(13.) Regis & Ducis Pomeraniæ de mutua defenſione conventio; & hoſpi-
tiis militaribus præſcriptæ leges: Quarum utrasq; Ordines provinciæ ha-
buére ratas. (14.) Regii occupant Anclamiam; Ukermundam; Wolgaſti
Urbem: Vi obſeſsâ arce. Clempenoam ſub hæc intercipiunt; & arcis Wolga-
ſtanæ per deditionem potiuntur. (15.) Savellius Clempenoam recuperat.
Cniphuſii de intercipienda Gryphiswaldia conſilium in caſſum it. (16.) Sub-
jungitur origo & occaſio Magdeburgenſium turbarum. Chriſtiani Guliel-
mi Adminiſtratoris poſtulata à Rege; tum conſilia & intentio. Regis ad ea
declaratio. Adminiſtrator Magdeburgi recipitur. Ejus ad Archiepiſcopa-
tus incolas edictum, ac proſpera initia: Inter alia Mansfeldiæ caſtrum aſtu
interceptum. Falckenbergius Magdeburgum mittitur. (17.) Rex in
Megapolin movet. Cæſariani, eo abſente, caſtra Sedinenſia oppugnantes,
rejiciuntur; & in Pomerania crudeliter graſſantur: Cujus exempla propo-
ſita, Pencunum & Paswalcum. (18.) Rex, Stralesundam appulſus, tur-
rim Damgardiæ expugnat, & caſtellum ad Rekenitzæ tranſitum: Deniq;
Ribniciæ oppidum. Regis mandatum ad univerſos Megapoleos, tum, in
ſpecie, ad Roſtochii Urbis incolas. (19.) Cæſariani validius præſidium
aſtu Roſtochium introducunt. Roſtochienſium exinde miſeria, & proteſta-
tio apud Hatzfeldium interpoſita: Quam tragica ejusdem mors ſubſequi-
tur. Savellius adversùs Regios caſtra facit. Bannerii ad Megapoleos, tum
ruricolas, tum Civitates mandatum: (20.) Elector Brandenburgicus neu-
tralitatem ambit: Cui duplex ad hanc via à Rege propoſita. (21.) Alibi
ad Albim turbatur: Orto partim à Ducibus Megapoleos, partim à Saxoniæ*

inſe-

inferioris Duce tumultu. Infauſto tamen tum exordio, tum exitu: Saxoniæ enim inferioris Dux Ratzeburgi in hoſtium manus venit. Lubecenſes Ducibus Megapoleos ob hunc tumultum infenſi. (22.) Landgravii Haſſiæ, per Legatum, Regis patrocinium qværunt: Qvod Rex ſuſcipit, & in eventum fœdus cum iis icit. (23.) Levibus interim velitationibus ad Sedinum certatum; & Colberga, finitimæ regioni infeſta, à Regiis circumſideri cœpta. Semel etiam acri ad Sedinum conflictu Regii cladis qvid paſſi. Cæſariani Colbergam obſidio liberare contendunt: Qvibus Hornius obviam it, gradumq; referre facit. Rex ad ſuos, eo audito, accurrit. (24.) Regiæ naves Prætoriam Cæſarianorum in Travemundæ portum fugant: Qva de tradenda inter Johannem Salvium & Lubecenſes literis disceptatur. Rex ad Lubecenſes, delectus ſuos impedire auditos, ſcribit: Cui excuſando reſpondent. (25.) Oldenburgicus Comes neutralitatis ſatagit: Rege certis legibus aſſentiente. (26.) Schaumburgius, Contio ſuffectus, copias ex parte in hiberna diſtribuit. Regiis viribus è Boruſſia auctis Gryphenhaga obſeſſa vi capitur. Hoſtis munitionem contra Garcium, trans Viadrum, primò, mox Garcium ipſum deſerit; & in receptu ex hibernis malè mulctatur. Supplicationes ob proſperos Regis ſucceſſus Sedini ſolenniter habitæ. (27.) Poſt hæc Electorum conventus, Ratisbonæ actus, recenſetur: In eoq; cæſareæ propoſitionis, qvà Regem Sveciæ concernit, ſumma, & Electorum, adversus Regem, decretum; tum Cæſaris ad Ordines Imperii, militesve Regios mandata inhibitoria, ac avocatoria. Cæſar, ſub hæc, Electoribus qvædam gratificatur; cum Rege Galliæ paciſcitur; nec magnæ Britanniæ Regi in Palatini cauſa penitùs repulſam dat: Deniq; tam ipſe, qvàm Electores, Regem, de armis deponendis, ſcripto compellant. (28.) Proteſtantes clandeſtina conſilia Ratisbonæ conferunt: Qvorum impulſu Elector Saxoniæ Lipſiam conventum indicit. (29.) Rex intereà ad dictas Electorum & Cæſaris literas reſpondet. (30.) Tandem Magdeburgenſium turbarum tela continuatur: Ubi defectus ac errores, qvi hîc acciderunt; tum Magdeburgi difficultatum plenus ac perplexabilis ſtatus; ſtrenua Neo Alvenslebæ occupatio, & ſecuta turpis deditio; Regis deniqve, de Civitate liberanda, conſilium non unum, & hortatrices ad eandem, de conſtantia ſervanda, literæ.

1\. ANno redemtionis noſtræ milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo, ſub veris initium, Alexander Leslæus, qvi Svecicæ militiæ Stralesfundæ moderabatur, poſt varias proluſiones, & exigua virium tentamina, Rugiam inſulam invadens, expugnatisq; munimentis in ea ſitis, Cæſarianos inſigni maximè impetu primus adortus eſt.

Deſcriptio Rugiæ,

Rugia, Straleſundam contra poſita, fertilitate nulli in mari baltico inſularum cedens, & ferè tertiam partem Civium hujus Urbis propria, Pacis tempore, velut horreum Civitatis ac penus exſtiterat: Subrepente verò in Pomeraniam Cæſariano milite, disſidiisq; inter hunc & Straleſundam exortis, validis præſidiis oppresſa, mox inſeqventi Urbis obſidio penisſimè exhauſta, deſolata ac ad vaſtitiem redacta fuerat.

Et munimentorū in ea ſitorum.

Exſtruxerant autem Cæſariani, qvò Rugiam adverſus Straleſundenſium irruptiones ſimul munirent, ſimul Civitatem omni cum inſula commercio intercluderent, bina ad veterem ac novum trajectum caſtella, militeq; firmaverant. Non minùs, qvod vetus portûs oſtium (Gellam vocant) vadoſum, nec grandiorum navium patiens ſit, alteram, ſeu novum, excitatis in continenti

Pome-

Pomeraniæ orâ ad Brandeshagam, & adverſo Rugiæ littore duabus munitionibus, velut præcluſerant: E qvibus, tormentis, hinc inde diſpoſitis, colludentes, in navigia, ſi qvæ, illis invitis, Straleſundam prætęrlabi niterentur, detonabant.

Has anguſtias, qvibus Urbs, eminùs cincta, premebatur, ut laxaret Leslæus, nec non eqvitatui, qvem cogere cœperat, laxiorē aperiret pabulandi campum, regio Legato, Stenone Bielckio, Barone, ſuffragante, Rugiam, Cæſarianis, qvi præter neceſſaria munimentorum præſidia rari ob commeatus inopiâ in inſula jam apparebant, ejectis, occupare conſtituit.

Cæſarianorũ Rugiam in Daniæ Regẽ transferre volentium, conatus,

Nec parum maturabant ipſius intentionem Cæſarianorum, de commoditatibus, qvæ Regi Sveciæ ex hac inſula, ſi potiretur, obventuræ erant, aliâ, qvàm armorum, viâ, eidem præcidendis, conſilia ac conatus. Cum enim nec validum & ſufficiens præſidium, ob defectum commeatus, alere inſula, nec parvâ manu à Regiorum inſultu defendi poſſe videretur, habito cum Daniæ Rege ac Duce Pomeraniæ tractatu, jam ab initio hujus anni id egerant; ut dicto Regi à Duce, acceptâ certâ pecuniæ, à qva hic maximè laborabat, ſummâ, poſſeſſio Rugiæ traderetur: Qvo caſu & ipſi totâ inſulâ, cum munitionibus in ea excitatis, cedere pollicebantur. Jamq;, non attentâ Straleſundenſium proteſtatione, periſſimè res transacta, nec, ſub initium menſis Martii, niſi in uno, nondum convenerat: Daniæ, nimirum, Rege, ultra Rugiam, & caſtella illinc exſtructa, etiam, qvod in continenti ad Brandeshagam ſitum, ſibi tradi poſtulante; Cæſarianis verò de eo adhuc ambigentibus. Has ergò in Regis Sveciæ ac Straleſundenſium præjudicium vergentes molitiones interrupturi, Legatus Regius & Urbis Præfectus, poſſeſſionem inſulæ, illâ ſeu totaliter, ſeu ex parte occupatâ, qvamprimum ſibi apprehendendam, duxerunt.

Leslæus Hiddenſœam inſidet.

Ut autem hoſtium, defenſioni intentorum, curam aliovorsùm, qvàm qvò collimabant, averterent, principio Hiddenſœam inſulam, ad occidentalem Rugiæ oram, maris influentis canali non adeò lato ab eadem diſcretam, injecto ducentorum peditum, & octoginta eqvitum præſidio, ductore Georgio ab Heiden, ProTribuno, decimoſeptimo Calendarum Aprilis, firmare placuit; Qvaſi ab hac parte aditum qvæſituris. Qvibus additæ qvatuor armatæ celoces, cum triremi, & octo tormentis inſtructâ navi onerariâ; id genus, qvod, duplici ad malum, ſed corbe nauticâ deſtitutum, velo utens, Crejeros vocant: Cæſarianis, ſiqvidem forſan canalem è Rugia ſcaphis trajicere, & Regios inde ejicere molirentur, impedimento futuræ.

Caſtellũ ad veterẽ trajectum occupat.

Mox cognito per exploratores, præſidiarios in caſtello ad veterem trajectum & numero paucos, & animo infractos, adeòq; ad militiæ munia obeunda ſegniores, ſexcenti ſclopetarii cum parte eqvitum, Duvalio & Hallio, Tribunis, Ducibus, in inſulam, qvarto Calendarum Aprilis, pontonibus tramiſſi, poſtero mane, intra ſextam & ſeptimam, hoſti illic ſe oſtendêre. Et oſtendiſſe qvidem ſatis: Cæſariani enim, qvi ad ſeptuaginta in præſidio, Regiis viſis, arma ſtatim abjicientes, unà cum caſtello in eorum partes tranſibant. Qvæ in Rugiam irruptio çeleriter adeò & inopinatò Cæſarianis, adverſùs Straleſundenſes ibidem excubantibus, accidit: Ut caſtellum qvoq; ad novum trajectum à Regiis, ſi abſq; mora impetum eò vertiſſent, opprimi potuiſſe, creditum ſit. Qvippè milites pleriq; ſolutè & negligenter in ſtativis, aliqvo intervallo à caſtello diſſitis, degebat: Debili tantum ſtatione, qvæ vigilias utcunq; obiret, in eodem relictâ. Sed ſuborta hoc tempore ſubita tempeſtas, cum, ſæviente mari, plures eqvites in inſulam trajici vetaret, Regiorum, paucitati eqvitum, qvos penes ſe habebant, diffidentium ulterioré progreſſum ſtitit. Primo tamen hoc ſucceſſu contenti ac læti, jamq;, qvod qvæſierant (firmum nimirum in Rugia pedem) ex parte conſecuti, præſidiū in Hiddenſœa relictum, nulli amplius uſui illic futurum, in caſtellum hoc retraxêre: Sedulam novis operibus muniendo operam intendentes. Incluſis etiam in munitionem propinqvâ æde ſacrâ, & adjuncto huic cæmiterio: Qvæ, ſitu aliqvantò altiora, ſi hoſtis inſideret, caſtello non

mollio-

mediocre minari diſcrimen, & ſuperiori loco velut dominari videbantur.

Et id ad novum. Freqventes poſt hæc velitationes inter Regios & Cæſarianos intercedere; alternante belli fortunâ, nec Regiis ſemper æqvâ; Velut, inter alia, ipſis Calendis Aprilis, eqvitum Magiſter à Platen, fugitantem hoſtium globum, ejusq; Ducem Falckenbergium, ardentiùs, qvàm cautiùs inſectatus, à recenti turmâ, qvæ commilitibus ſubſidio venerat, interceptus: Res tamen Cæſarianorum in dies magis, magisq; pesſum ire. Ita ut, è ſtativis in caſtellum pulſi, commeatusve & aliarum rerum penuriâ conflictantes, nec ullo comparente ſubſidio, ſeptimo Iduum Aprilis, vitam & res ſalvas pacti, eo excederent.

Gôtzius, inde ipſũ rursùs ejicere, fruſtra tentat. Haud longè poſt, Cæſarianarum partium Tribunus, Gôtzius, ſerenam tempeſtatem nactus, cum copiis non exiguis, ad Brandeshagam, in Rugiam trajecit; &, ſeptimo Calendarũ Maji, cum aliqvot eqvitum turmis, Regiorum, nuper excitatas ad veterem trajectum, munitiones exploratum, ipſe contendit: Qvem poſtridiè integer exercitus, tribus circiter peditum millibus, & ſex eqvitum alis conſtans, ſecutus, intra veterem ac Gralenſem trajectum caſtra metabatur. Qvinto autem Calendarũ propiùs accedens, ſub obtutu Regiorum inſtructâ acie ſtetit: Qvaſi ſummâ vi impetum in illos facturus. His tamen animos neqvicqvam demittentibus, ſed paratos & alacres ad excipiendum hoſtem ſe oſtendentibus; qvippe qvos, & milite, & aliis ad defenſionem necesſariis Leslæus abundè firmaverat, Gôtzius, nil ultra auſus, oſtentatis tantùm viribus retrò gradum tulit; totâ inſulâ, priùs tamen expilatâ, Regiis cedens. Excepto, qvod contra Brandeshagam ad fauces novi oſtii Cæſariani exſtruxerant, munimento: Id enim, ne omni aditu, & ſpe invadendæ iterùm inſulæ penitus excluderentur, valido præſidio infesſum.

Alia Cæſarianorum, de Regiis inſulâ excludendis, conſilia. Conatu autem, de Regiis vi Rugiâ pellendis, haud ſuccedente, ad alia conſilia revoluti Cæſariani Ducem Ordinesve Pomeraniæ induxerant; ut inſulæ per Neutralitatem (novâ, ſed rei exprimendæ unicè aptâ voce, & nunc, & deinceps, qvoties opus, utemur) ab omni hoſtilitate ac belli incommodis utrinq; eximendæ apud Regios ſatagerent, & huic fini Legatos ſuos Stralesundam deſtinarent. Utut verò regius Legatus, absq; ſpeciali Regis mandato, eâ in re nil qvicqvam posſet, nec ſanè conſultum putaret, Rugiam regiis armis ſubtrahi, qvam firmo jam veſtigio premebant, & cujus brevi in ſolidum potiundæ certa erat fiducia: Non omnem tamen ſpem, qvam Cæſariani in hoc tractatu collocârant, præcidere iis, rejectâ omninò legatione, voluit; ne, deſperatione in furorem versâ, qvicqvid ab ipſorum injuriâ adhuc ſuperabat intactum, ferro flammâq; penitus vaſtarent. Accepta ergò æqvo animo in ſpeciem legatio; cumq; in Urbem certis de cauſis admitti non poſſet, misſiculatæ invicem literæ: Qvibus, an ſufficienti mandato inſtructi venirent, qvibusve condicionibus paciſcendum putarent, Ducarios regius Legatus percontabatur. Hac ratione extractum tamdiu tempus: Donec commoda, Cæſarianos totâ inſulâ ejiciendi, occaſio ſe offerre viſa.

Id qvod ſub initium Junii menſis accidit: Qvo Leslæus, in abſentia ſua Urbis Straleſundenſis tutelam Duvalio Tribuno commendans, asſumtis duobus eqvitum peditumve millibus, rem aggresſus eſt. *Leslæus munimentum in Rugia ad novum portũ oppugnat.* Is enim, octavo Iduum Junii, tramisſo cum his copiis freto, ad veterem trajectum caſtra locaverat: Unde poſtridiè gradum movens, ſub veſperam in conſpectũ munimenti, qvod unicum ad novum portus oſtium Cæſarianis in inſula ſupererat, venit. Nec mora: Diſtributis ſtationibus, ipſemet cum parte copiarum ab uno latere, ab altero Hallius & Chrichbomius, Tribuni, conſedêre: Tormenta etiam; qvorum duo ſexdecim ſingula, ſex autem qvatuor & ſex pondo ferrum librabant, qvà commodisſimè viſum, illicò diſpoſita; & obſidionales accesſus eâdem adhuc veſperâ utrobiq; promoveri cœpti. Qvia verò cardinem obſidii in eo magnam partem verti apparebat, ſi hoſti auxilia è continenti intercluderentur; huic qvoq; rei optimè proviſũ. Naves enim ac celoces, Straleſundâ misſæ,

 qvas

qvas ſelecto nautâ ac milite impleverat Leslæus, fretum tranſeuntibus infeſtum reddebant: Nec minus, obliqvato aqvam-verſùs flexu, ita ductæ acceſſuum foſſæ; ut Regii, velut medii intervenientes, viam ab aqvâ obſeſſis interciperent.

Cæſariani, qvi in continenti ad Brandeshagam freqventes aderant, per totam interim noctem nihil intentatum relinqvere, qvò, tramiſſo freto, ſocios ſubſidio firmarent; ſed in caſſum: Regiis, qvi mari aderant, & omnes eorum motus obſervabant, ſtrenuè ſe interponentibus, & obviam euntibus. In qvos tamen è munimento, ad Brandeshagam exſtructo, grandioribus machinis ſubinde detonatum; &, aliqvibus ſauciis, nonnulli interemti. Nocte, qvæ ſextum Iduũ Junii ſecuta, Cæſariani idem denuò experiri; nec feliciori, qvo anteà ſucceſſu: Niſi qvod exigva cymba, tres aut qvatuor homines vehens, remigii velocitate Regiis elapſa, ſimul aliqvid pulveris tormentarii obſeſſis inferret, ſimul eorum animos ſpe amplioris ſubſidii, mox ſecuturi, aliqvantulùm recrearet.

Nec promiſſo defuit fides: Seqventi enim, qvi qvintus Iduum Junii, die, circa decimam antemeridianam, valida Cæſarianorum manus, pontone vecta, à Brandeshagenſi munimento ſolvens, undis ſe committebat; citato curſu in inſulam trajectura. Qvia autem regiæ naves & celoces, freqventi tormentorum, in ipſos fulgurantium, procellâ compulſi, aliqvantiſper receſſerant, nec tempori ſatis, ut anteverterent, præſto futuræ videbantur; Leslæus illicò centum delectos milites ab una, & Hallius Tribunus totidem, ab altera parte, ablegârunt: Apertâ ſeſe vi Cæſarianis oppoſituros, eosve appulſu prohibituros. Id qvod tantâ animorum alacritate hi exſecuti: Ut ne unus qvidem illorum, qvi ſubſidio veniebant, terram pede tetigerit.

Et felici caſu expugnat. Leslæus interim conſpecto, milites ſuos eò pugnandi ardore provectos, ut tormentorum, qvæ jam ſubierant, vim haud ampliùs extimeſcerent, occaſione uti decrevit: Reliqvum, in ſubſidiis ſtantem, militem feſtinatò ſubſeqvi, neceſſariaq; humo moliendæ inſtrumenta comportari mandans, & in ipſam hoſtium munitionem fodiendo inſinuare certus. Animadverſo autem, præſidiarios, animo jam lapſos, ad defenſionem torpere; eadem conſilii promtitudine aggreſſionem facere, & in foramina, per qvæ machinæ hoſtiles prominebant, inſilire militem juſſit. Dictum, factum; adeoq; feliciter: Ut munimentum clarâ luce, circa ſecundam pomeridianam, in Regiorum poteſtatem vi ceſſerit. Cæſariani, pars primo aggreſſionis fervore trucidati: Reliqvis, unà cum Centurione, qvi rerum ſummæ præfuerat, Subcenturione ac Signifero, vitæ gratia facta. Repertæ in hoc munimento qvinq; ahenea tormenta, qvaternas ferri libras vomentia, pulveris nitrati tria dolia cum dimidio, ſena glandium plumbearum vaſcula, ac funiculorum ſeſqvipondo navale.

Cæſariani alterũ oppoſitum deſerunt. Hanc jacturam paſſi Cæſariani, exſtructam in oppoſito littore ad Brandeshagam munitionem, ut qvæ nec ad tranſitum in Rugiam qvicqvam ampliùs conferret, nec præcludendo portui unicè ſufficeret, Regis adventantis metu, aliqvantò poſt ad terram depoſitam, itidem deſeruêre: Machinis, qvæ inibi habuerant, Gryphiswaldiam deductis.

Leslæi ad Rugiæ incolas mãdatum. Repurgatâ hoc modo à Cæſarianorum reliqviis Rugiâ inſulâ, Leslæus omnes ejus incolas, cujuscunq; ordinis aut condicionis forent, publico promulgato diplomate, adhortabatur: *Ut, avertendi impoſterùm ab inſulæ mali, omni animorum, literarumve, cum hoſte & ab eodem dependentibus, commercio abſtinerent; qvin potiùs militi ſuo, cui inſulæ defenſionem commiſſurus erat, adversùs qvoscunq; vi aſtuve eam tentatum venientes, vires operasve ſociarent.*

Cui, maximè à Regis adventu, morẽ gerunt. Et alacriter qvidem paruêre incolæ: Illis etiam, qvi magno numero, Cæſarianorum injuriâ pulſi, patrias ſedes deſertum iverant, poſtliminio ad easdem redeuntibus. Qvinimò tota mox inſula ad communem defenſionem, ſolenni ſyngraphâ fidem ſuam Regi, poſt ejus appulſum, obſtrinxit.

2. Cæſa-

2. Cæſariani à Leslæo, claſſicum canente, ita è veterno velut excitati, rebus & ipſi ſuis proſpicere, ac qvâ viâ ingruenti hoſti commodiſſimè obviari poſſet, rationes inire cœperunt.

Contius Duci Pomeraniæ oppida, ad Viadri tranſitum ſita, extorqvet. Extorſerat autem, Cæſaris militi in dicionis viſcera admiſſo, Dux Pomeraniæ duplicem ſupra Sedinum Viadri tranſitum, & ſita hic oppida, Gryphenhagam ac Garcium, præſidiisq; ſuis ad hæc usq; tempora tenuerat: Qvæ loca, defenſioni ſuæ peropportuna, imò necesſaria exiſtimans Torqvatus Contius, cæſareus Campiductor, & ſummus, id temporis, rei militaris per Pomeraniam nec non Megapolin Præfectus, ante omnia in poteſtatem redigere inſtitit.

Et primò qvidem lenibus mediis uti: Mox, ubi, Ducis nomine, tenorem pactorum, qvæ Cæſar ac Fridlandiæ Dux confirmârant, Ducemq́; de minimè violandis ſecurum eſſe, multimodis jusſerant, objici vidit, ad minacias progredi.

Gryphenhagam, nempe, Neve effectu verba carerent, pridiè Iduum Maji, Henricum Ludovicum Hatzfeldium, Tribunum, cum tribus eqvitum & peditum millibus, nec non tormentis aliqvot, mortariisq́; ac cæteris belli inſtrumentis; Gryphenhagam versùs mittere: Si ſpontanea deditio abnueretur, vim intentare jusſum. Qvi poſtero die copias admovens, ducario centurioni, Joachimo Erneſto Croccovio, Ducis nomine cum ducentis militibus locum obtinenti, deditionem imperatum ibat. Croccovius jam anteà, tertio Iduum Maji, de Cæſarianorum intentione certior factus, Principis voluntatem, qvid hoc caſu agendum ſibi foret, per literas exqviſitum ierat. Verùm acriùs inſtante Hatzfeldio, nec à Principe reſponſum, nec à Cæſariano milite vim præſtolatus, ſed deditionem pactus, avectis ſecum ducariis tormentis, pulvereq́; nitrato, Dammum, ac inde Sedinū ſe recepit.

Et Garcium. Gryphenhagā Garcium illicò promota arma; Duce Pomeraniæ neqvicqvā retardare conato. Is enim Contio per Legatos obtulerat: Præſidiarios horum locorum in verba Cæſaris, contra qvosvis externos hoſtes, juraturos; militiq́; Cæſariano, qvoties vellet, & qvocunq; tempore, noctu diu, tranſitum præbitum, imò, ſi externus hoſtis appropinqvaret, Gryphenhagam, majoris ſecuritatis ergo, traditum iri. Sed eo minimè attento, Cæſariani in ſententia ſua perſtitêre immoti; Rationem ac ſtatum belli flagitare dictitantes, ut loca hæc ad Viadrum, tranſitus causâ opportuna, in Cæſaris ſuumve abſolutum arbitrium ac poteſtatem transirent. Ita Dux Pomeraniæ Garcium qvoq; milite & ſub Tribuno Gruntzio, loci Præfecto, inde evocatis, Cæſarianis certo pacto tradere coactus: Qvi oppidum, ſitu ut percommodi, valido præſidio, novisq́; operibus, qvò longiùs, eò magis, magisq́; firmarunt.

Sedinum ipſum affectat. His locis potiti Cæſariani, nec iis tamen contenti, ut Viadro compedes ubivis injicerent, & Pomeraniam eò arctiore nexu ſibi devincirent, Sedinum ipſum, principalis aulæ ſedem, & unicum adhuc Principis refugium, ambire cœperunt. Qvo in negotio Tribunus Wallenſtenius illuc misſus, nullum non lapidem movebat; literis à Duce Fridlandio, agnato ſuo, exhibitis, & condicione, qvò Principis asſenſum mereret, externâ ſpecie plauſibili propoſitâ: Militem, nimirùm, qvi intromitti poſtulabatur, in verba Ducis non minùs, ac ipſius Cæſaris, ſacramento adactum iri.

Fruſtrà qvidem. Suſpectum nihilominùs id Principi viſum, vel eo maximè nomine: Qvod Cæſariani, traditis nuperrimè Gryphenhagæ ac Garcii oppidis, expresſe renunciasſent illi poſtulato; ipſiq́; Sedinenſes literis, qvibus ab hoc onere eximebantur, magno emtis, muniti reperirentur. Et ſanè veſtigia qvoq; terrere, triſteq; vicinarum Urbium, admisſis, ſub amicitiæ ac cæſarei nominis velo, Cæſarianis, ruinam cladem q́; ſuam ſerò deplorantium, exemplum. Re igitur in conſilium Ordinum provincialium, qvi hoc tempore, de Republica deliberaturi, convenerant, deductâ, Princeps unanimi eorundem conſenſu, tantum abeſt, ut aures Cæſarianis præbuerit, ut potiùs ad ſui, ſuæq́; Urbis defenſionem magis, validiùsq́; ſe accinxerit.

Et qvanqvam Contius eâdem de re ſæpenumerò poſteà inſtaret, imò tandem, non in ipſam recipi Urbem, ſed ſuburbium, qvod Urbi trans Viadrum objacet (à mercibus, ut opinor, deponendis Laſtadiam vocant) ſecuritatis cauſâ, tandummodò ſibi tradi urgeret; Dux tamen, certarum excuſationum obtentu, poſtulata ejus comibus verbis ac civiliter ſemper eluſit.

Seſſinū tamen in arcium id redigit. Seu autem his delinitus, ſeu aliâ cauſâ motus, vim qvidem hoſtilem Sedino abſtinuit Contius: Indubium tamen, ſi longior mora interceſsiſſet, qvod alias premebat Urbes, hanc qvoqve manebat jugum; Sedinumq́; ob rerum neceſsariarum penuriam, victas ultrò porrecturum erat manus. Jam enim, ſub adventum Regis, ob deſolatum vicinum agrum, & ſubvectionem undiqvaq; interclusam, ad id anguſtiarum redierat illic res annonaria; ut mercatoribus, qvibus frumenti inemti ſuperabat copia, minimè permitteretur, pro lubitu vendere, cui, & qvantum vellent: Sed, qvò pauper cum divite, & cum Primoribus infima plebes æqvâ ſorte viverent, delecti jurati ac integræ fidei Senatores; qvi attento, qvàm numeroſam qvisq; aleret familiam, certum frumenti modum ſingulis civibus in ſeptimanas ſingulas præſenti pecuniâ ab his mercatoribus venundandum arbitrarentur.

Exercitus Regis claſſem inſcēdit. 3. Interim, dum bellum in Pomerania ſenſim adoleſcit, Rex, ne occaſioni & tempori deeſſet, proviſis, qvæ hoſti oppugnando neceſſaria videbantur, exercitū claſſi impoſuerat.

Legionū ejus numerus. Copiæ autem, qvæ Regem hac vice comitabātur, ſeqventes recenſæ. Eqvitum qvidem duæ legiones: Altera ViſiGothorum ſub Erici Sopii, Smalandorum altera, ſub Petri Brahæi, Comitis de Wiſingsburg regimine; ſingulæ octonis alis conſtantes. Pedites numerabantur. Binæ primùm cohortes Lignoſskii & Heuſleri. Inde qvatuor Sveeorum integræ legiones, ſingulæ octo cohortium: Qvarum uni Nicolaus Brahæus, Comes de Wiſingsburg, alteri Georgius Johannis, tertiæ Laurentius Caggius, ultimæ Carolus Hartius præerant. Rurſus tres qvaterniones, ſeu minora qvatuor cohortium corpora, Jacobo Brahæo, Comite de Wiſingsburg, Axelius, Lilio & Duwalio, Ducibus. Porrò Germanorum militum. Theodoricus Falckenbergius, & Nicolaus Theodorici, ſinguli octo cohortium legioni moderabantur. His adjuncta duo Hallii Tribuni ſigna: Qvæ à legione, dum Straleſundam tenuit, tempeſtate divulſa, in Svecia appulerant. Seqvebantur totidem noviter cóſcriptæ legiones: Altera Cniphuſii, generalis vigiliārum Præfecti, duodecim cohortium, ſed ſignis adhucdùm carens; Mitſchefalii altera octo cohortium, qvæ in ipſis navibus, dùm ad iter in procinctu ſtat, vexilla primitus haſtili applicuit. Acceſſēre his tandem octo Scotorum, ſub Macc jo Tribuno, cohortes. Ut ita univerſus eqvitatus ſedecim conſtaret alis, peditum ad nonaginta duas cohortes ſumma rediret.

Ingens apparatus bellicus. Vehebatur pedes maximam partem grandioribus bellicis, eqves onerariis navibus. Ad manus qvoq; in claſſe præſto erat, magna ligonum, rutrorum, bipaliorum, marrarum, unirotorum qvantitas; fodiendæ & convehendæ terræ: Tum cipporum, ſeu ſudium, ferratis pinnis armatorum; qvibus in terram deſtitutis adversùs hoſtilis eqvitatus impetum Exercitus momento muniri poſſet. Tormentorum qvoq; bellicorum, campeſtrium præſertim & legionariorum, cum omni curuli inſtrumento, prout in bello terreſtri illis utimur, eximius numerus: Nec non pulveris nitrati, plumbi, funiculorum, globorum tormentariorum omnis generis, ac artificioſorum ignium copia ingens. Deniq; qvicqvid infeſtando hoſti humana excogitavit induſtria: Sub imperio Leonhardi Torſtonis; Viri non tam adultæ ætatis, qvàm virtutis, & in re tormentariâ experientiæ, qvi nunc Campiductoris nomine ac gloriâ in Germania inclytus cluet. Non minùs claſſem ſeqvebantur ſtruthiones (ut hoc genus leviorum navium appellatur) celoces, lembi aliqvammulti, ad militiam affabrè facti, machinisq́; inſtructi: Qvorum inſignem in anguſtiis ac vadoſis fluminibus uſum fore, Rex jam antè providerat.

Claſſicus ordo. Claſſis, in qvatuor velut acies diſpertita

pertita navigabat. Primam regebat Rex ipſemet,& ſecundùm Regem generalis peditum Præfectus, Johannes Bannerus. Quâ Lignofskii & Heuſleri ſingulariæ cohortes, tum Nicolaus & Jacobus, Brahæi, Comites de Wiſingsburg, fratres, porrò Cniphuſius & Mitſchefalius, eum ſuo quisq; milite, vehebantur; nec non tertia equitatus, & tertia tormentorum ac apparatus bellici pars, præſertim machinæ omnes legionariæ, cum rei tormentariæ Præfecto, qvem diximus, Leonhardo Torſtonis. Alteram ſupremus Sveciæ Thalasſiarcha, Carolus Caroli Güldenhelmius, Baro, ducebat: Cui Georgii Johannis, Laurentii Caggii,& Maccaji Scoti legiones, ſimiliter tertia qvoq; pars eqvitum, tormentorum ac bellicorum inſtrumentorum inerat. Huic, ad dextram Regis tendere, imperatum. Ad ſiniſtram cum parte claſsis vela explicabat, vigiliarium nauticarum Præfectus, Bubbius Falckenbergii ac Nicolai Theodorici legiones, quasq; Hallii cohortes, nec non eqvites & tormenta reſidua portans. Agmen claudebat Ericus Rüningius, alter à Guldenhelmio rei maritimæ Gubernator, cum Caroli Hartii legione, & Axeliorum, Lilii Duvaliive, qvaternionibus. Qvod ſi claſsis tempeſtate disturbaretur, Rex primum, qvo ſe recolligeret, locum, ad ſeptentrionale Oelandiæ promontorium, vel Carolinas ſub Gotlandia inſulas deſignaverat; alterum, ſicubi fortè opus foret, ſub Bornholmia: Nam anchorarum mare hic utrobivis patiens. Curſum autem univerſim Gryphiswaldenſem, Rudamq; inſulas verſus rectâ dirigere, & grandiora navigia ad qvinq; vel ſeptem orgyiarum altitudinem anchoras jacere, minuſcula verò, qvantum poteſt, portum ſubire, ac terræ poximare juſsa.

Supplicationes in Svecia indictæ. Qvod autem in arduo hoc & magni momenti cœpto absq; ſingulari divini Numinis favore, Rex in casſum ſe laboraturum nosſet, eò, à Deo principium actionum ritè facturus, in omnibus Regnis ac Provinciis ſuis, præter ordinarios rei divinæ precibusve conſecratos dies, tres maximè, primum ſcilicet qvemq; trium menſium, Julii, Auguſti, & Septembris, Veneri olim, poſt paſsioni dominicæ ſacrum, jejunio, ſupplicationibus, atq; aliis cœleſtis iræ placaminibus ſolenni edicto deſtinavit: Qvibus nulli incolarum, niſi morbo fortè ſontico à Legis obſervantia eximerentur, usq; ad veſperam, aut cibum capere, aut profana negotia tractare, ſed ſoli rei divinæ operam dare, & divini Numinis implorare clementiam fas eſset. Qvod inſtitutum, utpote pium & laudabile, ſeqventibus etiam annis, ad noſtra usq; tempora, per omnia penè ſervatum.

Rex Ordinibus Regni valedicit. Priusqvàm autem Holmiâ diſcederet Rex, Ordines Regni, id temporis illic congregatos, ad ſe accivit; ſuculento ſermone habito, poſt memoratas belli ſuſcepti cauſas, tum *univerſos Pietatis & fidei in Deum, amoris ergà Patriam, concordiæ, mutuæq; animorum conjunctionis inter ſemetipſos*, tum ſpeciatim, *Eccleſiaſticos Chriſtianæ doctrinæ, Regni Moderatores impoſiti ipſis muneris, privatos familiæ quosqve ſuæ, & rei familiaris* admonens. Hinc flexâ ad Ordinum ſingulos oratione, undè eorum qvilibet primævam traheret originem, in qvonam incrementa eorum & perfectio conſiſterent, qvæ cujusq; privilegia, prærogativa, honores, dignitas, qvod deniq; officium, elegantisſimè disſerebat: Subnexâ gravisſimâ parænefi ad unumqvemq; ſingulatim; *ut Spartam, qvam nacti, non fideliſsime ſolùm exornarent, ſed & gloriam antiqvæ virtutis ac fortitudinis Gothicæ, hactenùs ſoporatam, nunc verò paulatim reſurgentem, ſuæq; lucis radios per Europam magis, magisq; diffundentem, qvò longiùs, eò latiùs diſſeminare ac propagare, manibus pedibus, noctu diu, conniterentur.* Epilogi loco omnes & ſingulos valere juſsos paternæ Dei Optimi Maximi tutelæ & protectioni piè commendatum iit: Additâ prœce votivâ ex nonageſimo Pſalmo, in qvorumvis negotiorum exordio ipſi aliàs etiam familiarisſimâ. *Propitius eſto, Jehova, ſervis tuis! Impleamur manè miſericordiâ tuâ! Appareat ergà ſervos tuos opus tuum, & gloria tua filiis eorum! Sit jucunditas Jehovæ, Dei noſtri, ſuper nos, & opus manuum noſtrarum confirmet!* His peractis ſolenni convivio Ordines à Rege excepti,

cepti, menſisq; ſublatis vario affatu promiscuè comiter habiti, & exinde, Comitiis diſſolutis, in ſua qvisq; dimiſſi.

Legatorũ Ducis Pomeraniæ adventus & propoſituo.

4. Rege in anchoris ad Elffsnabbium cum claſſe jam in procinctu ſtante, Legati à Duce Pomeraniæ, nimirum, Philippus Horn, citerioris Provinciæ Cancellarius, eiq; ex nobilitate adjunctus Henricus Heidebreke, ex civico ordine Paulus Frideborn, Sedinenſium Conſul; eo ipſo temporis articulo advenerunt, propoſitum irrupturi per Pomeraniam in hoſtem interpellare conati, ac Principis ſui nomine impenſè rogantes. *Parceret hac expeditione tranſituve ditioni ejus ac ſubditis, qvi amicitiam cum Rege hactenùs ſervaſſet inviolatam: Ne confluente illuc ſimul Exercitu imperatorio, ſedes belli in Pomerania, cum extrema Ducis & Provinciæ ruina, conſtitueretur.*

Regis reſponſum.

Huic Legatorum propoſitioni Rex è veſtigio oretenùs, & mox ſcripto reſpondit. *Cum ea fuerit temporum condicio, & hoſtilium in Germania Exercituum progreſſus, ut ſuæ, communisq; ſecuritatis cauſa, neceſſitas his obviandi ipſi imponeretur, nusqvam meliori jure appellere poſſe, qvam in Pomerania: Imo juſtiſſimas Pomeraniam minùs amicè tractandi habere cauſas. Id Ducem, Ordinesve, conſiliis & actionibus, qvæ his retrò annis contra ipſum agitarint, in q; ſuum, ac maris baltici diu exerint præjudicium, ſatis meritos: Prout rerum anteactarum documenta teſtentur. Nempè ante biennium ſuis delectibus Streiffis & Teuffelii ductu, tranſitum ab initio denegaſſe Pomeranos: Mox tamdiu detinuiſſe; donec, re cum Polonis communicata, hi ad Caſſubiæ confinia occurrerint. Ubi, reſciſſis à tergo pontibus, & tranſitu omni à Pomeranis inteſſo, in tantas ſint redacti anguſtias; ut, extrema perpeſſi, tandem dilaberentur. Deinde, appropinqvante Pomeraniæ finibus hoſtili Exercitu, & inſolentibus titulis ipſi etiam mari baltico, cujus tutela ab antiqvo Regum Sveciæ peculiaris fuerit, inſultante, non conſilium ſuum expetiiſſe Pomeranos, non imploraſſe auxilium. Qvin venientem potiùs ſponte intra Provinciæ viſcera recepiſſe; loca tranſitu fluminum opportuna, & ſi qvæ præterea alicujus momenti, tradidiſſe; hoſpitio, annona, pecunia, hibernis, ſtativis foviſſe, & fovere ad hunc usqve diem: In ſummum dicti maris, Regniq; Sveciæ præjudicium. Neqve hoc contentos, in obſidio Stralesundenſi, cum Civitas, non modo, ut oportebat, non adjuvaretur ab iis, ſed & pro derelicta haberetur; imò, ut in hoſtiles manus eò citiùs deveniret, urgeretur à nonnullis; & eapropter Rex magnis illi ſubveniret ſumtibus; periculis, incommodis, pro præſtito hoc, qvod gratias potiùs meruerat, beneficio Pomeranos clam palamve molitos; ut præſidium regium Urbe educeretur. Tandem; hoſtibus ſuis tranſitum non ſolum ultrò conceſſiſſe; ſed etiam armis, commeatu, pecunia, eqvis, vehiculis, cæterisq; neceſſariis, pro virili opitulatos: Nec id ſemel & exiguo numero, ſed iteratis vicibus, & præterito potiſſimum anno; qvo integer Exercitus contra ipſum in Boruſſiam miſſus ſit. Eo intolerabiliora autem hæc accidere, qvod non modò ſemper antehac firmam, fidamq; amicitiam, & vicinitatis officia cum Duce Pomeraniæ coluerit, verùm etiam, Germanico bello durante, omni per Pomeraniam expeditione, licet aliqvoties à Germanis exterisve ad eam invitatus, abſtinuerit. Ne amicitiâ, ſanguine, ac Religione conjuncti Principis dicio qvicqvam inde ſentiret incommodi. Qvinimò, Stralesundæ ſuccurrendo, magnum Pomeranis præſtitiſſe beneficium: Interventu enim ſuo effectum; ut Rex Daniæ, qvi Urbem, ſitu loci Regno ſuo apprimè commodam, tanqvam Imperatoris tum hoſtis, ſibi aſſerere potuerat, ſua illinc præſidia deduxerit. His de cauſis omittere non poſſe; qvin propoſitas ſemel vias ingrederetur. Si tamen ulla etiamnum melioris conſilii ſpes ſupereſſet, commiſeratione ſumma erga afflictiſſimos Religionis & ſangvinis ſui conſortes duci, nec qvicqvam magis habere in votis; qvam ut, Pomeraniâ aliis mediis in priſtinam Libertatem reſtitutâ ſangvinis Chriſtiani effuſioni antevertatur: Adeoq; Duci & Ordinibus Pomeraniæ adhuc deliberandum concedere. Placeatne, conatus ſuos, qvi eos hoc caſu & velit, &, per DEI gratiam, juvare poſſit, felici voto proſeqvi, conſiliisqve ac auxiliis ſublevare? An verò ulteriùs illorum adhærere partibus, qvi omni cos mundanâ,*

mundana, æternaqve felicitate ſpoliatum, perditumq; eant? Hinc enim ipſum qvoqve capturum conſilium; quod è ſecuritate ſua & re communi fore, arbitraturus ſit.

Legatorũ replica. Ad iſtud Regis reſponſum prolixo ſatis ſcripto Legati replicabant: Admiſſorum, qvorum Pomerani arguebantur, culpam ab his amoliri connixi. Ad primum, ſcilicet, reponentes: *Regiarum copiarum Duces cautionem, qvalis Romani Imperii Legibus reqviratur, ratione tranſitus haud præſtitiſſe: Dum vero nihilominus, hoc non attento, & contra qvoqve pacta, cum Polonis inita, conceditur, conventis ea de re non ſtetiſſe; ſed diutulè utut, maturare gradum admonerentur, in Pomeraniæ finibus moratos.* In ſecundo articulo, *aliorum Principum ac Ordinum Imperii, qvi & ipſi Cæſareum militem in diciones ſuas admiſiſſent, cumprimis Electoris Brandenburgici, exempla* obtentui erant, qvibus culpam velarent; Tum *armorum Cæſarianorum potentia; qvorum, in ipſo ſummæ victoriæ curſu ferocientium, impetum nec propriis Pomerani viribus ſuſtinere, nec ad retundendum Regis Sveciæ, aut aliorum Vicinorum, opem ſperare potuerint. Regem qvippe, ut ipſemet confeſſus ſit, renuiſſe bello immiſceri Germanico: Qvinimò gravi bello alibi fuiſſe implicatum & diſtentum.* Cauſas qvoq; Legati hic perſtrinxêre: *Cur pleriqve Ordinum Pomeraniæ, contra Principis voluntatem, ſufficientia ad defenſionem arma comparare noluerint. Inter alias: Qvod Cæſareis promiſſis ac ſincerationibus* (ut novè vocamus) *fuerint confiſi, tum qvoqve, adverſus Cæſarem, utpote ſummum Magiſtratum, extra caſum Religionis, armata manu inſurgere, duxerint nefas.* Ad tertium regeſtum. *Expeditionem Boruſſiacam neqve promotam à Duce Ordinibusve Pomeraniæ; neqve impediri tamen potuiſſe. Qvicqvid autem ſubſidiorum Pomerania ad eam contulerit, contra Principis ac Ordinum voluntatem ab incolis vi extortum; qvorum in noxiam ac perniciem maximè ceſſerit. Nihil etiam hac militum deductione Pomeraniam ſenſiſſe levaminis: Qvippe in abeuntium locum alios ſucceſſiſſe famelicos, qvi acriori morſu plus damni inflixerint.* His ita præmiſſis, ut Principi Patriæq; ſuæ Neutralitatem Rex dilargiretur, petebant Legati; Variis ad impetrandam rationibus uſi. *Eâ etenim conceſſa ſpem eſſe, hoſtilem qvoq; Exercitum Pomerania exceſſurum. Denegatâ verò, tum ſuſpiciones intentionis ſiniſtræ apud Vicinos generatum, tum popularium affectum benevolum erga Regem imminutum iri. Beneficium hoc apud alias qvoqve gentes eſſe in uſu: Pomeraniam verò qvantò afflictior, tantò eâ miſeratione digniorem. Ducem & incolas Pomeraniæ, ſacramenti, qvo Cæſari addicti, religione prohiberi in partes adverſus eundem diſcedere. Amicorum & Conſangvineorum reſtitutionem diverſa viâ, & per eorundem dicionem æqvius qværi. Qvin & bellum per alia, qvàm Pomeraniam, loca Cæſari inferri poſſe; idq; commodius: Ob varia, qvibus regio ſcateat, fluminum clauſtra; unde bellum his in oris magis perplexabile impeditiusq; futurum ſit. Denique ſi arma Regis ſecus cederent, Pomeranos ſub prætextu, qvaſi in ſinum ea ſuum illexiſſent, indubium corporis animæve diſcrimen à Cæſare ſubituros: Sin Regis intentioni reſponderet eventus, Cæſarianis haud minùs prædæ fore, & rapinis incendiisve ad extremam pauperiem redactum iri.*

Regis iteratum reſponſum. Replicam iſtam Legatorum Rex novâ declaratione eliſit; ad ſingula reſpondens. *Initio manifeſti eſſe juris: Nullas Conſtitutiones aut pacta (& ita nec Romani imperii de tranſitu permittendo Leges, nec conventiones cum Polonis initas) ita interpretanda venire; ut contra Jus Gentium, & in immeritum tertii præjudicium extendantur. Innoxium tranſitum apud omnes Gentes ſemper fuiſſe liberum: Ejusve denegationem, divino humanoq; jure, juſtiſſimam belli cauſam haberi. Cautionis inſuper ſat ſuperqve fuiſſe, qvod Rex tranſitum amicè rogarit; juſtitiæ rigorem & indemnitatem pollicitus. Ductores verò regiarum copiarum non ſua ſpont moratos, ſed Provincialium facto, donec hoſtilis Exercitus appropinqvaret, detentos.* Deinde. *Qvod alii Imperii Ordines Cæſarianum militem in provincias ſuas admiſerint, de eo impræſentiarum, rectè, necne, factum, haud diſputare:*

Viderent ipſimet, quid pro ſe quisque, ſeu noxii, ſeu conducibilis cepiſſent conſilii. Qvod autem Pomerani ad defenſionem non magis ſe accinxerint, nec ulteriorem vim aut ipſi opponere, aut aliorum, qvorum intererat, conſilium, opemve implorare voluerint, id verò præcipuum eſſe; cujus nomine ob viciniam, & propriæ ſecuritatis atq; commodi cauſa illos reprehendat. Regem detrectasſe qvidem armis immisceri Germaniæ; ſed qvamdiu, ut procul disſita, nec damno ipſi fuerint, nec emolumento: Poſtqvam autem, propiora facta, in Pomeraniæ meditullio ſedē fixerint; qva ſimilitudine veri, rogatus, opem Pomeranis fuisſet denegaturus, qvam non rogatus & ſpontaneo motu Straleſundenſibus obtulerit? Qvantum ſinceris Sincerationibus inſit, cum malo ſuo experiri, qvi, his confiſi, ſeras credulitatis ſuæ pœnas luant: Immunes ab iisdem futuri; ſi, invocato divini Numinis auxilio, ſe Religionemq; ſuam, & avitam Germaniæ Libertatem fortiter potius tutari, in animum induxiſſent. Sive igitur negligentiâ & periculi contemtu, ſive credulitate, fraude, dolove hæc acciderint, neutiqvam Pomeranos à gravi culpa excuſare: Qvinimò tantò majus, vindictam ab iis ſumendi, jus Regi tribui; qvantò ſervilius ſuo, ut præ ſe ferant, ſummo Magiſtratui, Cæſari, in Regis præjudicium, obligatos ſe fateantur. Tertiò. *Utut Arnhemiani Exercitus tranſitum, & Boruſſiacam expeditionem impedire non potuerint; aſt amicorum fuiſſe, Regem ea de re ſaltem facere certiorem. Qvi autem factum? Qvod tranſitu iſthoc, qvi ipſis noxius maximè ac damnoſus exſtiterit, hoſti ſponte conceſſo, Regi è diverſo innoxium, & qvidem rogati, denegarint. Tandem nullas Regem ſatis prægnantes reperire cauſas, cur Pomeranis Neutralitatem gratificaretur. Nam hoſtes provinciâ ultro deceſſuros, haud veriſimile videri: Utut autem, dicis causâ, decederet; qvis polliceri ſibi poſſet, ex animo rem geri, nec depoſitâ, qvem ſcenæ gratia forſan ſumturus eſſet, perſona, confeſtim rediturum? Qvod ſi qvispiam, ob verſa in Pomeraniam arma, vel æmulatione accenderetur, vel ſiniſtras conciperet opiniones, id, ſi mutari non qveat, ferendum venire: Ut verò aut ob plebis inconſtantiam, aut alios incertos belli caſus, neceſſariam ſui, ſuorumve tutelam Rex deponeret, nullius Prudentiæ militaris rationem ſvadere, vel admittere. Neutralitatis ſanè beneficium apud alias Gentes nonnunqvam in uſu: Cæterùm, qvo, vel concedentium, vel petentium commodo, qvotidianam monſtrare experientiam. Utut tamen de eo foret, Pomeranos nullatenùs commiſeratione dignos; qvamdiu hoſtibus tantoperè obnoxios ſe profiteantur. Nec exiſtimandum, hanc expeditionem ſuſcipi ad reſtituendum conſangvineos unicè; ſed vel maximè propriæ cauſa ſecuritatis. Pomeraniam illam ipſam eſſe provinciam, qvæ hoſtes, gremio & hoſpitio exceptos, in Regis, marisq; baltiei præjudicium, foverit hactenùs, & adhuc foveat: In qva, tanqvam officina, non ſolùm omnia hoſtium conſilia cuſa, ſed ii etiam commeatu, pecunia, armis, cæteris omnibus ad Regis, Regniq; Sveciæ oppugnationem ſpectantibus inſtrumentis armati: Ad qvam proinde occupandum, hoſtiq; hæc media eripiendum, ipſa bellorum ratio, & ſubditorum, Regniq; Svetiæ ſalus Regem compellat. Qvod ſi per hanc expeditionem aliqva difficultas, ex una alterave cauſa ſuboriatur, non tam recenter bellorum caſus expertum Regem, qvin facilè judicare poſſit; incertam eſſe bellorum aleam: Sperare tamen; eundem DEum, cujus auxilio hactenùs fretus multas magnasve difficultates exantlaverit, æqvisſimæ cauſæ & intentioni neqvaqvam defore, ſed omnes ejusmodi caſus in ſalutaria Reipublicæ & Eccleſiæ ſuæ conſilia verſurum. Si qva autem incommoda & damna Princeps Ordinesve Pomeraniæ exinde ſenſuri ſint, ſibimet, ut à ſua ſibi culpa profecta, meritò imputaturos. Qvanqvam ergò hæc ita ſe habeant, nec ullam Pomerani miſericordiam meriti videantur, Regem nihilominus, ut chriſtianum Principem, & Clementiæ deditum, non poſſe non eorum, ut hactenus ſat, ſuperve afflictorum, ac oppresſorum commiſeratione ſumma duci. Qvod ſi itaqve adhuc æqvioribus conſiliis aures præbere, & ad propriam liberationem, ſaltem aliqvò usqve, operam ſuam addere velint, id pro certo comperturos: Non ad illos ulterius gravandum venire, ſed omni potiùs modo ſublevandum. Ut*

verò

verò certi aliqvid jam ſtatuat, antequam in rem præſentem veniatur, fieri commode haud poſſe: Qvod ſi vel Dux, vel aliqvis provincialium Ordinum, ſeu Neutralitatem, ſeu amicitiam, ſeu qvamcunqve aliam conjunctionem illinc in loco ſit ambiturus, illis omni meliori modo & conditione gratificari paratum.

Rex claſſem Pomeraniæ littori appellit.

5. Hac declaratione Legati dimiſſi, è ſtatione Elfſnabbienſi, Stockholmiam, Regni metropolim, versùs pergebant. Rex verò, aurâ & tempeſtate propitiis, altum cum claſſe ingreſſus eſt, reſponſum ipſemet Duci laturus; & die feſto Johannis præcurſoris, Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi, qvi erat octavus Calendarum Julii, ad Rudæ inſulam delatus, ingenti comitante tonitru, ſubiit portum.

Qvod cũ inſulis, illi prætenſis, deſcribitur.

Pomeranico littori tres præcipuè inſulæ, Ducatui Pomeraniæ unitæ, prætexuntur: Rugia, Uſedomia, Julinum. Rugia, à reliqvis duabus ſecreta, & tribus lateribus mari aperto cincta, qvarto Stralefundam, & continentem Pomeraniæ orã reſpicit: A qva dividitur canali ſatis amplo. Uſedomiam ac Julinum format lacus, ubere piſcatu celebris; (à dulci aqvarum ſapore, das Friſche Haff vocant) Qvi è trium fluminum, Viadri, Ukeræ, Panis, concurſu ortus, per tria pariter oſtia, Panim, Svevum, & Divenoam, in mare ſe evergit: Et Uſedomia qvidem à Pani ac Svevo, Julinum à Svevo & Divenoa intercluditur. Inter hæc oſtia tutiſſimus Panis portus eſt; ſtatio, nimirùm, qvam diximus, ad Rudam: Proximus huic Svevus, ſed commoditate tamen longè inferior priori: Divenoa vadoſa, & navium, vel mediocrium impatiens. Julinum qvoqve ponte, qvo Divenoa inſtrata, continenti jungitur: Uſedomia non, niſi navibus, aditur.

Regis prima in Rugiam intentio.

Has inſulas ſub belli exordium occupare, & pedem illìc figere animum Rex induxerat; omniumq; ejus prima in Rugiam collimabat intentio. Rugia etenim Stralefundæ proxima. Qvæ Civitas Regis partibus addicta, & velut commeatus qvoddam penuarium erat. Jamq; Leslæus, Urbis Præfectus, Cæſarianorum ad veterem ac novum trajectum Caſtellis non ita pridem poſitus, viam huc ſtraverat, nec ſub Caſtellorum patrocinio iſthic locorum exſcenſionem facere, arduũ videbatur: Qvâ ſemel factâ, ulterior Regis progreſſus, non niſi validioris, aut certè paris Exercitus robore ſiſti poſſet. Suſtentandi autem ejusmodi Exercitus, neq; ex ipſa inſula, neq; convectis aliunde alimentis, ſpes Cæſarianis aut media ſupererant. Non enim Inſula, maximam partem deſolata, ei alendo ſufficere; nec commeatui ſubvehendo, niſi unicus, ad Brandeshagam, trajectus patere: Qvi ob incertas ventorum & maris tempeſtates dubius, infidus; Regiorum qvoq;, navibus & mari præpollentium, incurſui obnoxius, adeoq; intutus. Providebat ergò Rex; Cæſarianos, numeroſis copiis Rugiam inſidentes, priùs victu deſtitutum iri, ac ſuos; qvibus non modò Stralefundâ, qvod à tergo, ſed & aperto mari undecunqve abundè ſubvehi vitæ neceſſaria poterant. Unde in certiſſimam Rugiæ brevi potiundæ ſpem erectus, anteqvàm à Leslæo penitùs occupatam reſciſſet, ab hac parte primum in Germaniam impetum facere, inſulam univerſam, exturbatis hoſtibus, in poteſtatem redigere, &, comportato undiq; commeatu, rebusq; ad alendum Exercitum neceſſariis, primam hìc velut belli arcem conſtituere decreverat: Inde, datâ poſtmodum occaſione, ubi viſum foret, in reliqvas Inſulas, aut continentem erupturus.

Qvam, audito Leslæi ſucceſſu, mutat, & ad Uſedomiam flectit.

Qvia verò Leslæi induſtria huic Regis intentioni anteverterat, fortunâ cœptis ſuis ab ipſis belli cunabulis arridente, aleam ulteriùs experiri, Rex apud ſe ſtatuit: Proximaq; à Rugia Uſedomia occurrebat, ſitus opportunitate ad transmittendum in Germaniam bellum Julino potior. Nec enim hæc longè à Stralefunda, ad Rudam, celebrem navium ſtationem, ſita: Ubi claſſis, & tutò appelli, & anchoris jactis, procellarum ſecura, militem qvàm commodiſſimè in terram exponere poſſet. Hanc ergò ſtationem, ut diximus, cum univerſa claſſe Rex ingreſſus, navibus, qvantum pote, littori admotis, ſine mora exſcenſum fieri imperavit.

Ubi à curioſulis obſervatum: Hoc anni tempore, ante ſeculum proximè elapſum, proteſtantes Electores, Principes, ac Ordines Romani Imperii, doctrinæ ſuæ capita, Carolo, Qvinto ejus nominis, Imperatori, in Comitiis Auguſtanis exhibuiſſe. Cujus rei memoriam poſteri, eâdem ipſa die, qvâ regius Exercitus maximam partem in terram expoſitus, per omnem Germaniam recolere deprehenſi.

Regis in primo appulſu Pietas.

Rex autem, ſimul ut terram tetigit, in genua provolutus, ab oratione expeditionem orſus fertur: Applaudentibus devotioni, & penè illacrymantibus, qvi circumſteterant, Exercitus Ducibus. Qvos ad ſimilem ille pietatem ex animo hortabatur, additis memoratu dignis verbis: *Qvò plus precum, eò plus ſucceſſuum fore; nec armis acrius ad victoriam pugnari, ac precibus.*

Tum providentia & ſedulitas in ſe muniẽdo.

Qvia verò non injuriâ metus erat, ne Cæſariani, in hoſtis appulſum intenti, Regios, ſub primam exſcenſionem, raros & incompoſitos aggrederentur, ideo in milite ad terram exponendo magnâ cautione Rex uſus eſt. Omnium enim primùm, proximo ad mare littori, qvod grandioribus tormentis è claſſe, ſuis tutum, infeſtum hoſti reddere poterat, inſiſtens, Reductum occupabat, à Danicæ impreſſionis, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo, octavo factæ, tempore ſemirutum, præſidiove deſtitutum: Milite expoſito qvoq; pro ſe, id qvod poterat qvisq; ac valebat, vallum jacere juſſo. Mox poſt ſtativa hæc in littore ſubitario opere munita, pagus haud procul diſſitus (à Panis oſtio ſeu ore Panimundam indigitant) promotis eò operarum ſedulitate munitionibus, intra caſtra receptus, & agger circumcircà excitatus: Cui certo intervallo Reductus aliqvot aſtructi, machinæq; legionariæ, raptim è claſſe deductæ, qvà commodiſſimè viſum, hinc inde impoſitæ. Pari qvoq; paſſu Regii munimentum, trans Panim in continenti terra uvido ac paluſtri loco ſitum, ſed ab hoſte deſertum, reparaverant, & cippis, extrinſecùs præacuto multiplici ferro horrentibus, undiq; cinxerant, breviq; utrobivis adeò ſe munierant: Ut impetum hoſtis, qvantuscunq; & qvàm validus tandem foret, haud reformidarent.

Leslæus Regi jungitur.

Alexander autem Leslæus, ſimul ac regia claſſis ad Rudam appuliſſe comperta eſt, cum propria Legione, ac reſiduis ſex Hallii, tum qvatuor Jacobi Duvalii, Tribunorum, cohortibus, mandatu Regis, naves ad id præparatas inſcendens, Panimundam remigio veloq; pergebat. Ubi regio Exercitui ſejunxit: Eqvite Straleſundenſi, qvem & ipſum Rex evocârat, terrâ aliqvantisper, ad usq; ripam Uſedomiæ oppoſitam, procedente. Unde hic qvoq; pontonibus & navigiis in inſulam transvectus.

Regis inter primas difficultates ad militem hortamenta.

Sub iſtud belli exordium cibatus commeatusq; aliqvantulum in arcto eſſe: Alimentis, qvæ Rex in claſſem congeſſerat, longâ navigationis morâ peniſſimè abſumtis. Verum hunc defectum Rex animi alacritate abundè ſupplere; tam factis exemploq; ſuo in omnibus laboribus ſtrenuè præeundo, qvàm verbis ad brevem patientiam milites adhortando: In memoriam illis revocans. *Bellum hoc non modò tendere ad ſuum, Regnorumve ſuorum commodum, ſed ſecum qvoqve trahere Vicinorum, qvi, eadem ſacra profeſſi, ſub gravi hoſtium jugo gemerent, liberationem: Cui ſi fortiter incumberent, tam de oppreſſis Religionis conſortibus, qvam Rege & Regno Sveciæ optimè merituros; apud poſteros qvoqve immortalem Nominis gloriam adepturos. Ne vererentur præſentem aggredi hoſtem, ut nóvum & inſolitum: Eundem enim eſſe, aut ejusdem certæ monetæ, cujus impetum annò in Boruſſia jam ſuſtinuerint; qvi animos ipſorum & virile robur tunc, cum malo ſuo, fuerit expertus. Se qvidem forti & indefeſſa eorum opera, à Polonis non obſtante, qvod hic hoſtis ſubſidio venerit, ſexennes inducias, honeſtis condicionibus, conſecutum: Nec diffidere, modò pares animos ſervarent, nervosq; ſuos in præſens æqvè intenderent bellum, qvin tuta qvoqve ac fida Pax, qva & ſuæ, Regnorumve ſuorum ſecuritati conſuleretur, & Vicini, Religionis neceſſitudine juncti, reſtituerentur in integrum, ab eodem hoſte extorqveri poſſit. Utut verò difficultates qvædam ab initio ſe objiciant, non propterea illicò deſpondendum animum. Meminiſſent,*

non

non tirones eſſe, nec heri & nudius tertius in militiam aſcitos; qui, rebus ex voto haud usqvequaq; fluentibus, vacillent ſtatim ac labaſcant: Sed veteranos, utraqve ſorte exercitos, &, alternante rerum viciſſitudine, bonum malumve ſæpius expertos, adeoqve inter adverſa impavidos, ac meliora ſperantes. Durarent tantum & firmarent ſe adverſus prima hæc fortunæ tentamina Patientiæ ſcuto, reliqvâ curâ omni in Regem rejecta; captato opportuno tempore ac commoda occaſione contra hoſtem ducturum, totius Germaniæ ſpoliis divitem: Cujus exuviæ, ſi qvid nunc paterentur incommodorum, abundè eſſent compenſaturæ.

His & ſimilibus verbis erecti milites ad omnia paratos & obſeqventes ſe præſtitere: Cunctis difficultatibus æqvo animo ſuperatis, nil magis, qvàm primo qvoq; tempore rectà ad hoſtem ire, unanimiter in votis habentes.

[Rex] ad Duc[em] Pomeraniæ [lit]eras, ad[...] [...]rus ſui [...]aciæ.

Vixdum autem Germaniæ confinia Rex ingreſſus erat, qvandò Ducem Pomeraniæ literis compellare viſum, ejusdem ferè cum reſponſo, qvod Legatis ejus dederat, argumenti: Explicatis ordine cauſis; qvæ, cùm arma induere, tùm in Pomeraniam impetum dare compulerant. Nimirùm *Stralesundenſium patrocinio ſemel ſuſcepto, vel Civitatem hanc (ut alios reſpectus ſilentio præteriret) unicè ſat præbuiſſe cauſæ, cur hic appelleret: Anguſtias, qvibus illa premebatur, hoſte longius ſubmoto, laxaturus. Idve eo magis: Qvod in Pomerania tot ac talia, conſilio, facto, in ſui ac maris baltici præjudicium, perpetrata ſint, ut ambiguum reddiderint; num amicitiæ qvid porrò, aut ſecuritatis indidem ſibi polliceri poſſet. Hoſtem enim ultrò in regionis viſcera, potioribus, tranſitùve fluminum opportunis, locis traditis, receptum, hoſpitiis, commeatu, pecunia, omnibusq; neceſſariis, ad hunc usqve diem ſuſtentari, foveri, roborari; qvin & hoſtilia hinc primùm in Regem ſtrinxiſſe arma: Cùm Pomeranos potiùs decuerit, aut finibus ſuis moleſtos hoſpites propriis arcuiſſe viribus; aut Regis imploraſſe opem, ſubſidiave; aut certè, ad minimum, velut amicitiæ & fidæ viciniratis neceſſitudine junctum, imminentis præmonuiſſe periculi. Ulteriùs, Pomeraniam cum Poloniæ Regno (cum qvò Rex Sveciæ non, niſi ſex annorum inducias, pepigerit) tam ratione ſitus, qvàm conſiliorum & intentionis ſimilitudine, adeò arctè reperiri devinctâ, id qvod malo ſuo edoctus ſcribat, ut haud injuriâ ipſi proſpiciendum fuerit; ne, nimiâ, qvam in Pomeranos antehac neqvicqvam collocarat, fiducia denuo ſeductus, ad eundem, in qvem jam anteà impegerat, ſcopulum, ſecunda vice obhæreret. Namq; Pomeranos non modò ante biennium, militi ſuo, nec precibus nec oblationibus ullis attentis, in Polonorum gratiam, innoxium tranſitum ab initio rotundo ore denegaſſe, qvem tamen, præterito anno, integro Exercitui, contra ipſum in Boruſſiam tendenti, haud gravatim conceſſerint; armis inſuper, commeatu, pecunia, vectura, eqvis, cæteris belli inſtrumentis pro virili inſtructo: Verum etiam, cum tranſire tandem permitteretur, tamdiu detinuiſſe; dum Poloni, contractis in hunc finem copiis, à fronte occurrerent. Provincialibus interim Pomeraniæ, poſt interruptos pontes, terga obſidentibus: Adeò ut commeatu & viis omnibus prorſùm rurſùm eundi intercluſo dilabendi à ſignis imponeretur neceſſitas. Cum æqvæ amicitiæ jure Pomeranis incubuerit, ſi non commonefacere Regem inſtantis periculi, certè pari loco habere cum Polonis; & tranſitum, aut utriq; parti concedere, aut denegare utriqve. Nec tamen Regis arma in ullius Principis, nedum Ducis Pomeraniæ, ejusve ſubditorum, à multis retrò annis peculiari amicitiæ fœdere ipſi devinctorum, præjudicium & perniciem tendere; ſed collimare potius ad propriam, &, quæ huic connexa ſit, publicam ſecuritatem, velut unicum ſcopum. Regem itaqve duxiſſe operæ pretium, Ducem de eo reddere certiorem; num forſan malo huic aliqvod reperiri poſſet remedium? Et modò Dux de amicitiæ juribus ſartis, tectis impoſterum conſervandis debita ratione caveret, viciſſim in eo, qvod honori aut commodo ejus cederet, haud ſignem ſe præbiturum.*

Qvia vero præter Croatas nonnullos, eminùs arma oſtentantes, nec propiùs accedere auſos, hoſtis haud conſpiciebatur, imò, vix ullum, aut certè paucos in omni inſula ſupereſſe, Rex per exploratores compererat, idcircò munimentum, qvod, in inſula ſitum, Rex occupat munimentum e Regione Wolgaſto.

ſitum, Wolgaſto objacet, impetu adoriri ſtatuit. Sed præſidiarii, loco diffiſi, vix primis Regiorum ordinibus in obtutum venientibus, inde diffugiebant, tantâ trepidatione: Ut Croatarum non pauci, dum pòntonem, qvi Pani transmittendo ad manus erat, raptim ac tumùltuariè ingrediuntur, eo ob onus, irruentium præcipitantiâ, in unum latus inclinatum ſubverſo, undis hauſti perierint.

Tum illa ad Svevû

Hoc ſucceſſu lætus Rex ad Svevum eum copiis perrexit; Unde præcocior adhuc Cæſarianorum fuga erat. Qvippe, necdum viſo hoſte, relictis, qvæ ad utramq; ripam exſtruxerant, munimentis, maturè pedibus ſibi conſulentes, Regi Julini qvoq; inſulam tentandi, dederunt anſam.

Tramiſſoq; Svevo Julinû,

Namq; is nullam in adverſa ripa remoram ſibi objici conſpicatus, militem in ultratam Julini ripam cymbis trajicere, gnaviter inſtitit. Cujus Cæſariani, qvi in Urbe cognomine vires ſuas, ad tredecim eqvitum, peditumve cohortes, contraxerant, vixdum certiores facti, Urbe hac caſtellisq; ad Divenoæ oſtium deſertis, & ponte, qvi Julinum contingenti jungit, ignibus, qvantum feſtinatio permitteret, corruptô, præcipiti curſu triduû, anteqvàm Regiorum qviſpiam illô proximaret, in diverſa dilabebantur.

Nec non Caminû.

Qvâ Urbe continuò occupatâ, Rex tres, Pomeraniæ littori prætenſas, inſulas ſuæ dicionis omninò fecit: Ponte reſtituto, ad ulteriora Pomeraniæ aditum mox ſibi ſtruens. Unde Caminum qvoqve, à Cæſarianis priùs expilatum, & pro derelicto habitum, in ejus poteſtatem conceſſit.

Et ſanè pro ſingulari divini Numinis favore, feliciſſimoq; belli initi auſpicio agnovit Rex primos hos, in potiundis ſine ulla hominum & ſangvinis jacturâ; inſulis, utut deſolatis admodùm & omni ad vitam tolerandam neceſſario ſuſtentaculo exhauſtis, ſucceſſus. Exinde enim, ſi hoſtis virium confidentiâ tumidus ingrueret, ferocientis impetum tutò eludere, ſin laborum protelo fractus recederet, laſſati tergo liberè inſiſtere licebat: Et, qvacunq; tandem Pomeraniæ parte pedem poneret, vires refecturus, Regi continuis incurſionibus, qvieté ipſius interpellare poterant. Ut ita Rex hócipſo, ſive gerendi in Germaniâ belli, ſive ducendi firmiſſimum poſuerit fundamentum.

Severa inter Regios militaris diſciplina,

Coercebat autem ſeveræ diſciplinæ freno, primis hiſce belli cunabulis, Exercitum; modicum tunc temporis, & hinc regi facilem, modeſtiæq; inſvetum. Nec incolas, aut exactionibus ullis gravari, aut aliis affici moleſtus patiebatur; militem, ſi qvid eduliorum ultrò ſuppeditaretur, eo contentum eſſe, ſin prætereà qvid cuperet, præſenti ære comparare jubens. Teſtis hujus moderationis Edictum, poſtqvam vix qvatriduum in Pomeraniæ ſolo Rex egerat, ſolenni tympanorum concentu intra caſtra promulgatum: Q*uo incolarum ædes diruere, aut tecto denudare, aut alias ſub quocunque prætextu & colore, iis eorumve bonis detrimentum inferre*, ſeverè prohibebatur.

Et ejus fructus.

Neq; fructu caruit hæc Exercitus continentia, verùm egregiam ei famam circumdedit, Regiq; adeò conciliavit popularium animos: Ut, qvocunq; veniret, adventum ejus gratulatione ac votis proſecuti, hoſtium verò enormes exactiones, preſſuras, rapinas, qvibus per integrum ferè triennium provinciam deprædatum ierant, ex animo deteſtati, in illius commodum, horum verò perniciem conjuratum pro virili cooperarentur.

Contius eminùs caſtra ponit, & Landsbergam præſidio inſidet.

7. Adverſus has Regis in Pomeraniam impreſſiones, Torqvatus Contius, Cæſaris Campiductor, duobus locis, ad Stolpam, nimirùm, qvà Panis præterlabitur, & Garcium, qvod Viadrus ſupra Sedinum lambit, caſtra metabatur: Landsbergam qvoqve novæ Marchiæ, ubi Wartæ fluvius ponte transitur, ſpeciali Cæſaris mandatu, ne privatum ejus patrimonium hac viâ caperet detrimentum, præſidio inſidens.

Cur autem, littore maris pro derelicto habito, ad extremam Pomeraniæ oram pedem ponere, qvàm ſub primum appulſum Regi totis viribus in occurſum ire maluerit, conjectare, haud ſanè in proclivi eſt: Niſi forſan inſulis, ubi & commeatus ægrè ſub-

vehi

vehi poterat, & receptus, neceſſitate exigente, plenus difficultatum videbatur, ſe ac Exercitum, imperio ſuo concreditum, committere haud conſultum duxit.

8. Poſtqvam Rex inſulas, ut diximus, in poteſtatem redegerat, ipſa Ducis Pomeraniæ aula ac ſedes, vetus Sedinum, ſponſa effecta: Qvam & Rex, &, Cæſaris nomine, Contius, tanqvàm corrivales, pari utrinq; votorum ambitu procabant. Nec injuriâ: Nam qvi in hac potiunda occuparet alterum, totius Pomeraniæ facilè compos fore & alterum excluſurus videbatur.

Veteris Sedini, locique poſitus, qvà Viadrus huc tranſitur, deſcriptio.

Situm eſt enim vetus Sedinum, qvod alterius novi Sedini ulterioris Pomeraniæ oppidi reſpectu, differentiæ causâ, ita appellatur, ad ſolem occiduum, in Viadri ripa: Ubi diverſis meatibus, nempè præter Principem, qvo Urbs alluitur, Parnitzâ; tum minori & majori Regelitzâ, undas ſuas latè diſpergit. Horum autem tres poſteriores, haud longulè infra Sedinum iterum confuſi, unà cum Plona & Inâ amnibus, lacum non exiguum (Dammenſem ab oppido Dammo vocant) efficiunt. Oppidum iſtud in altera, & ulterioris Pomeraniæ ora, qva tellus à fluminis illuvie altior emergit, Sedino objacet; nec diverſis modo Viadri meatibus, ſed & profundiſſimis ac penè imperviis paludibus ab eo ſeparatur. Aggerem tamen per voragines has magno labore ſtravit antiqvitas: Qvi ob varias & laciniofas ambages (nec enim rectà in ſternendo progredi licuit, ſed eminentiores colliculos, paludibus intermixtos, & ſtabiliorem in ipſa uligine fundum ſectari neceſſum fuit) ad integrum milliare extenditur; à vivis, qvæ diximus, Viadri fluentis interruptus, & hinc aliqvot pontibus connexus. In aggeris medio, qvà major Regelitza, & profunditate, & latitudine inſignis, interfluit, craſſa turris è cocto lapide ad tranſitus defenſionem antiqvitùs ſtructa apparet: Ubi Sedinenſium Civitati certum vectigal penditur; aggeris, pontiumve reparandorum. Tranſitus hic Viadri, qvi naturâ, ſituq; munitiſſimus, &, qvod citeriorem ab ulteriori Pomerania dividat, ad hanc illamve intrandum maximi momenti, occludebatur duabus velut ab utraq; parte ſeris; hinc Urbe, veteri Sedino, illinc Dammi oppido: qvæ poſſidere oportebat, ſi qvis illo commodè uti vellet. Uterq; verò locus impræſentiarum ab ipſo Duce Pomeraniæ cuſtodiebatur. Nec minùs, vel ea de cauſa Sedino potiri, belligerantium intererat: Qvod, cui hæc Urbs, & unà cum Urbe Princeps ſe addiceret, in ejus poteſtate reliqvos populares, Domini veſtigia ſecutos, ſimiliter appareret futuros.

Utriusq; Regis pariter ac Contii huc collimans intentio.

Et Rex qvidem vento ſecundo, intra aliqvot horarum ſpatium, mari atq; adverſo Viadri flumine eò progredi cum claſſe poterat: Cui fini ingenti mediocrium navium, qvantas flumen fert, numero ad Svevi os contracto, aqvâ periculum facere decreverat; præmiſſis illuc, animorum præparandorum & viæ adventanti ſternendæ, Davide primùm ab Oſten, nobili Pomerano, aulico interioris admiſſionis miniſtro, mox paulò ante, qvàm eò moveret, ſuo à Secretis, Henrico Svalenbergero.

Ex adverſo Contio Conſilium fuerat: Antiqvâ Sedinum ac Dammum inter turri, ubi portorium exigitur, inceſſâ, hoc ab illo ſejungere; eâ ratione ad Sedinum occupandum, Urbe in majores ſenſim anguſtias redactâ, ſibi ſtruere viâ; aut certè, Dammo intereà leviori negotio oppreſſo, Sedinenſibus, & qvoscunq; receptarent, aditum intercludere ad ulteriorem Pomeraniam.

Id qvò effectum daret, neve illis, qvi in turri, oppidò pauci, excubabant, Sedino qvisqvam ventret ſubſidio, binos pontes, qvibus Parnitza & minor Regelitza, Urbem ac turrim interlabentes, ſternuntur, picatis doliis admotis igneq; ſubjecto, corrumpere ſtatuit. Verùm, re cognitâ, nec turri modo, ſed & dictis pontibus validâ ſtatione ex Urbe firmatis, ad irritum cecidere hæc molimina. Spe igitur iſthac lapſus. Contius, ex utraq; Pomerania & vicinis dicionibus validum contrahebat Exercitum; eâ mente: Ut Sedino, unde, ad Garezium caſtra metatus, vix qvatuor milliaria aberat, ſum-

ſummâ vi deſubitò ingruens, antequam quisquam provideret, aut laboranti ſuccurreret, potiretur.

Rex præ vertitur Contiû.

Nec Regem fefellerat Contii conſilium, ſed ad maturandam, quam animo conceperat, intentionem calcar addiderat. Quapropter Exercitu & omni bellico inſtrumento navibus impoſito, vela Sedinum verſus faciens, etiam famæ velocitatem adventu ſuo prævertit: Nec prius, Regem affore, illic cognitum; quam diſploſis, more Svecorum, duobus grandioribus tormentis, Urbem jam vicinam ſalutaret.

A fide dignis hic relatum: Reflante primùm vento, adverſi fluminis anguſtias enavigare, impoſſibile viſum: Regemq; in nō exiguam ob id conjectum ſollicitudinem; quod res in ſumma celeritate poſita, procraſtinationem nullam pateretur. Simul ac verò navim Rex conſcenderit, auram illicò mutâſſe, & adeò implêſſe vela: Ut claſſis ſex milliaria, intra duarum horarum ſpatium citatiſſimo curſu ferentibus ventis emenſa, ad Oderburgum, haud procul Sedino, appulerit; exindeq; præſentiſſimum divini Numinis favorem manibus velut palpare licuerit.

Neq; diu hic ceſſatum: Sed milites ac tormenta minuſcula, momento penè expoſita, terram tenuêre. Sigefridus verò à Damitz, Ducis Bogislai Tribunus, qvi militiæ ducariæ ad tutelam Urbis præerat, eâ de re certior factus, tympanotribam ad Regem ſtatim miſit, percontatum: Qvidnam ſubitus & inopinatus hic adventus ſibi vellet? Qvidve Princeps aut Urbs de Rege ſibi haberent polliceri? Simul admonuit, ne Urbi propius ſuccederet miles: Alioqvi, muneris, qvod ſuſtineret, memorem, arma in illum, ac tormentorum longiorumve tuborum fulmina expediturum. Cui renunciari Rex juſſit: Veniret ipſe, & cauſam adventus ſui cognoſceret.

Regis tractatus cū Delegatis Ducis Pomeraniæ,

Damitzius, hoc intellecto, Domini ſui juſſu haud moratus, unà cum aliis nonnullis Principis Delegatis, apud Regem in patenti campo ſe ſtitit. Qvibus Rex, qvid veniſſet, brevibus expoſuit: *Qvia, Sedino potiri, ratio belli ac neceſſitas flagitaret, amicè in Urbem admitti* poſtulans. *Alioqvi, ſtante jam in procinctu ſub machinarum jactum milite, & ad impetum faciendum parato, armorum ſibi imponi neceſſitatem: Ac vi tentaturum, qvod cum bona gratia negaretur.*

Ad iſta reſpondere Damitzius & Delegati Ducis. *Dominum ſuum Cæſari, ut ſummo Magiſtratui, intemeratam hactenus ſervaſſe obſeqvii fidem; & ſervaturum deinceps: Adeòve fidelis & obſeqventis Principis nomen ac famam etiam poſt fata relicturum poſteris. Petere itaque à Rege, ut poſtulatis hiſce abſiſteret: Qvin potius deduceret omninò ditionibus ſuis Exercitum; nec afflictam, vixq; ab exantlatis miſeriis adhuc dum animam trahentem, Pomeraniam, novis bellorum incommodis obrutam, omninò pesſundaret.*

Excuſationi huic Rex in continenti occurrere. *Non ea mente veniſſe, ut obedientiæ ſummo Magiſtratui debitæ, aut imperii Romani juribus detraheret qvicqvam. Sed ut propriæ conſuleret ſecuritati; tum porrò DEI gloriam promotum, & oppreſſos Religionis ſuæ conſortes, maximè Vicinos, qvos inter Pomerani haud poſtremi, ſub atroci Tyrannorum jugo gementes, inde liberatum iret. Utut autem hæc ſe haberent, cum capite libentiùs, ac membris, ab ejus nutu pendentibus, negotium ipſi fore, & ideò confidere: Principem ipſum haud gravatim extra Urbem ad colloqvium venturum. Id qvod Delegati Domino ſuo renunciarent.* Qvi, accepto hoc reſponſo, mox, unde venerant, diſceſſêre.

Dum autem nuncium ad Ducem referunt, Rex in tumore civium, qvi, novitatis & Regis videndi avidi, undiq; confluebant, cum uno, alterove è primioribus familiariter locutus, affabilitate ſolitâ penitùs in partes ſuas eorum traducebat animos: Jam anteà illuc propenſos, & Cæſarianorum arrogantiæ, inſolentiæq; pertæſos.

Interim Bogislaus, Pomeraniæ Dux, Regis deſiderio obſecutus, cum interioris admiſſionis Conſiliariis Urbe egreſſus, in campum prodierat: Qvo Rex humaniter accepto & ſalutato, ſummam rei eleganti & nervosâ oratione executus eſt, ſeqven-

cum Duce ipſo.

ſeqventem in modum. *Se qvidem, tum conſervandorum ſuorum in mari baltico Regalium, qvorum in fraudem Cæſariani maritimam Germaniæ oram inſederint, &, velut officinam nidumq; prædonum, turbandis commerciis deſtinarint, tum ob indignitates & injurias, qvibus immeritum, ut anteà multimodis, ita æſtate maximè præterita inſigniter laceſſierint, potiſſimùm ſtrinxiſſe arma: Nec minùs tamen ejusdem etiam Religionis conſortium miſerias ac calamitatem fuiſſe cordi; qvibus, qvantum pote, opitulari, & ex intolerabili jugo, qvo hactenùs aliqvot per annos preſſi fuerint, jam pene deficientes eripere, chriſtianæ charitatis & conſcientiæ vinculo obligetur. Imprimis Pomeraniæ, ejusve Duci, etiam nulla ad id prece invitatum, ſed ſponte ſua & gratuitò venire ſubſidio, oppreſſosq; è duriſſima, qvam Cæſarianorum tyrannidi jam integrum triennium ſerviant, ſervitute, in priſtinam vindicare libertatem, ſui muneris arbitratum. Qvippe regnum Sveciæ cum hac provincia, à tempore, cujus memoria vix exſtet, per mutuū commerciorum uſum, ſingulari junctum fuiſſe neceſſitudine: Qvæ ſarta, tecta hucusqve manſerit, & arctioribus pactorum, inter Anteceſſores ſuos, Reges Sveciæ, ac Pomeraniæ Duces, nec non utrorumq; Regna & provincias, Anno milleſimo, qvingenteſimo, ſeptuageſimo, Sedini initorum, nodis firmiùs ſit conſtricta. Et ſanè rei indignitatē qvoqve non mediocriter ex eo auctā: Qvod ad convelandam facinorum perpetratorū atrocitatem, Regis nomen Cæſariani obtenderint. Poſtqvam igitur hoſtes, Rugiâ jam ante à ſuis ejecti, reliqvas qvoqve inſulas, Urbes, portus, munimenta, qvæ velut clauſtra Regem ab aggreſſione Sedini arcuiſſe potuerant, ſub adventum ſuum ſine pugna deſertum iverint, ad occupandum Urbem hanc eò magis properaſſe, qvò certiùs ipſi conſtiterit: Cæſareum Campiductorem, Contium, idem animo agitare, &, contracto Exercitu, ad inopinatum Urbis aſſultum ſe accingere. Recoleret modò Princeps & repeteret ſecum triennalium afflictionum memoriam; qvam avare, qvam crudeliter, qvam ultra Chriſtiani hominis modum Cæſariani in ipſius dicionibus ſe geſſerint: Et exorituram illi indubiè, ab his injuriis ſe ſubditosq; eximendi, atqve deinceps adverſus eas muniendi cupidinem potius, qvàm ut ſe, ac reſiduam, qvæ unica ſuperaret intacta, Urbem, aulæve ſedem, in profundum nefandæ immanitatis barathrum, ſine ulla impoſterùm emergendi ſpe, ulteriùs immerſurus ſit. Regis in poteſtate jam exiſtere Straleſundam, citerioris Pomeraniæ Metropolim: Principatum qvoqve Rugiæ & binas Uſedomiæ ac Julini inſulas, non poſtrema Pomeraniæ membra, in ejus conceſſiſſe dicionem. Nec tamen, utut hoſtem inde expulerit, ſibi illa aſſertum ire, ſed Duci, ut vero Domino, bonâ reſtituturum fide: De cætero qvoqve, nec Duci, nec ejus provinciæ, maximè Sedino, aulæ principalis ſedi, gravem ulla in re, aut moleſtum fore, ſed ita erga univerſos, ſingulos ſe gerere paratum; ut favore potiùs, qvàm odio dignum ſint judicaturi. Confidere itaqve: Ducem haud gravatim ipſum cum ſuis, ut amicum & amicos, recepturum in Urbem. Sin minus: Qvia hoſtem tot commoditatibus, qvæ ex loci hujus occupatione eum maneant, potiri, æqvo animo nec velit ferre, nec poſſit, aliâ via rem tentare, & cum Exercitu, qvi jam ſub ſignis paratus ad id ſtet, aggreſſionis aleam ſubire paratum.*

Ad hæc Dux, poſt brevem cum Cōſiliariis in ſeceſſu deliberationem, reſpondens, variis injectis ſcrupulis Regis deſiderium morabatur; *Sacramentum* imprimis, *quo Cæſari & Imperio obſtringeretur*, obtendendo; & *Cæſaris, primorumq; cæſareæ militiæ moderatorum promiſſa* in medium adducendo. *His enim ſæpiculè, &, ultima adhuc vice, tradito Garcio, religioſè ipſi cautum; Aulæ hanc ſuæ ſedem ab omni hoſpitiorum militarium onere [illegible]am fore: Cui promiſſioni hactenus ſteterint, & impoſterum qvoqve ſtaturos, ſpes ſit. Orare itaqve Regem: Ut, ſi universâ provincia cum Exercitu decedere belli ratio haud admitteret, ſaltem ipſum & unicā Urbem hanc ſuam, aulæ receptaculum, conceſſo eodem immunitatis privilegio, belli incommodis exemtam, innoxia tranqvillitate frui pateretur.*

Contrà in continenti Rex repoſuit; ab initio ſolenniter denuò proteſtatus: *Non aut reverentiam ſummi magiſtratus, cujus nomine, velut mantello, enormia qvæqve facinora ha-*

hactenus palliata fuerint, aut Romani Imperii jura imminutũ, appuliſſe inGermaniam; ſed ſe ac Regna ſua debita ſecuritate munitum, unave & eadem opera provincias Germaniæ maritimas, male feriatorum hominum injuriis oppreſſas, priſtinæ reſtitutum Libertati. Cæſarianorum promiſſa qvod attinet, certè Ducem, ſi in conſcientiam ſuam regrederetur, diffiteri neutiqvam poſſe: Dictis & ſcriptis ſatis dapſiles, quamplurima hucusq; pollicitos, ſed vix una in re ſervaſſe fidem. Qvinimò Regi pro certo compertum: Contium adverſus Sedini Urbem, utut diverſum receperit, hoſtilia jam machinari. Tandem, ne cauſæ qvidem ſatis habere Ducem: Cur præfracto animo Regis poſtulatui repugnaret, aut defenſionem & arma contra externam vim ſibi imaginaretur. Notam Regi Urbis munitionem, qvàm debilis; nota loca nonnulla (qvæ Duci nominatim deſignabat) *aggresſioni peropportuna: Adeo ut, vel Ducis ipſius, & omnium Civium ingratiis, Urbem non magno negotio confeſtim in poteſtatem redigere conſideret.*

Rex Sedini recipitur.

Rege ita vehementisſimè inſtante, nec poſtulatione ſuâ vel latum ungvem decedente, Dux tandem, Deum Opt. Max. clarâ voce, ut omnis circumſtantium corona exaudiret, teſtem hujus actus invocans, ejus deſiderio asſenſus eſt. Rex igitur, nullâ morâ interpoſitâ, eodem adhuc, qvi ſextus Iduum Julii erat, die, non per portam, & conſveto aditus Urbem introire voluit, ſed duabus, ſemifactis adhucdum, nec altè ſatis depresſis, foſſis ſuperatis, per anguſtum ponticulum vallum rectà cum ſuis inſcendit: Diſpoſito hinc inde opportunis locis milite, Urbem circum circà ſtationibus, qvot ſatis erant, è veſtigio firmans. Nec qvievit, priusqvàm Dammi oppidi poſſesſionem qvoq; indipiſceretur; miſſo illuc Joachimo Brahæo, Comite de Wiſingsburg: Qvi ibidem loci non longè poſt, in primo ætatis flore immaturâ morte abreptus, inter vivos eſſe deſiit.

Peditum autem qvicqvid Dux Bogislaus, ſub Tribuno, Sigefrido à Damitz, ad ſui, Urbisve præſidium, hactenùs aluerat, permiſſu Domini, Regis militiæ ſacramento ſe addicebat: A ſignorum colore alba deinceps Legio denominata.

Et hæc illa veteris Sedini occupatio; in qva Rex Contium, Cæſaris Campiductorem, vix bidui ſpatio antevertiſſe putatur: Qvæ tamen exigua mora magno conſtitit eidem Contio, & Cæſaris rebus in Pomerania exitio cumprimis fuit.

Fœderis inter Regem & Ducem articuli.

Sub Regis intra Urbem receptionem certum fœdus utrinq; placitum, & mox Regis pariter ac Ducis manu ſigillove corroboratum eſt. Cujus ſeqventia numerantur capita. (1) *Fædus inter Regem, Ducemq; ac utriusve Regna & provincias perpetuum, amicitia reciproca, ſincera, ac conſtans eſto; neq; alter in alterum hoſtile qvippiam tentato, tentarive ab aliis permittito: Sed uterqve mutuis armis & auxiliis, utriusqve jura, dignitatem, communemve Libertatem, contra injuſtam hoſtium vim, defendunto. Libera quoque inter ſubditos hinc inde commercia, omnibus modis promoventor. Tum, ſingulis decenniis Fædus renovator.* (2) *Stringito hoc Fædus ad defenſionem tantùm, nullius autem offenſionem. Niſi qvatenus cum defenſione & conſervatione horum pactorum neceſſariò connexa.* 3) *Non tendito contra debitam à Duce Cæſari & Imperio Romano ſubjectionem; non iis, ad qvæ ſuperioris Saxoniæ Circulo Dux Legibus Imperii obſtringitur, qvicqvam detrahito: Ita tamen, ne ab illis in hujus conventionis præjudicium attentetur qvid, aut attentari permittatur. Principis qvoqve eminentiæ, Regalibus, jurisdictioni, juribus, tum provinciarum privilegiis, aut juri cujuscunqve ſingulari nil per id derogator. Nec* qvippe *Fæderatio hæc* 4) *alio fine facta intelligitor: Qvam Pacis religioſæ ac profanæ conſervandæ; Pomeraniæ ab omnibus preſſuris, qvibus hucusqve, contra ipſisſima Cæſaris promiſſa, mandata ac declarationes, gravata fuerat, liberandæ; & periculoſarum novationum removendarum. Reſtituito itaqve* 5) *Rex Duci omnia jam occupata, & occupanda impoſterum, in Pomerania loca, cum Regalibus ac juribus, omnibus & ſingulis; nulla expenſarum habita ratione: Straleſundam*

qvoqve

quoq; obedientiæ, Duci debitæ, admoneto. Dux verò nil qvicqvam è dicione ſua alienato, & ejusmodi homines adminiſtrationibus præficito, qvi regiis Commiſſariis in his, qvæ ad provinciæ defenſionem pertinent, præſto ſint: Straleſundenſium qvoqve privilegia, ac Fœdus cum Rege initum confirmato; gravaminibusve, ſine mora medetor. (6) Epiſcopatus Caminenſis liberæ electioni, dignitatiq; juribus ac privilegiis ſuis ſibi relinqvitor. (7) Neuter, altero inſcio, ab hac conventione diſcedito. Dux cum nemine præterea paciſcitor: Rex verò, ſi qvid noverit in Pomeraniæ utilitatem agitet, de eo Ducem reddito certiorem; nec eundem, aut ejus provincias à conventione excludito. (8) Aliis Principibus fœderi accedere, dum ne alterutrius è Fœderatis condicio durior hoc ipſo reddatur, liberum eſto. (9) Huic conventioni nulla alia pactio in Pomerania obeſto: Nec Duci, absqve Regis conſenſu, aliis fœdere jungi, integrum maneto. (10) Si alteruter eorum bello ob hoc Fœdus impetatur, utrinqve pro viribus ſibi mutuo ſuccurrunto: Qvin etiam, alios in Fœderis communionem adſciſcere, & media defenſionis hac ratione augere, omni niſu ſtudento: (11) Privilegium indiginatus, ut vocant, ſeu agnatæ Civitatis, Svecis & Pomeranis invicem communicator. (12) Moneta tam Regia, qvam ducaria in Svecia ac Pomerania promiſcuè, ſecundum tamen cujusve loci valorem, uſurpator. (13) Si qva inter Regem atqve Ducem, eorumve Regna ac provincias oriatur controverſia, civiliter illa & amicè, ſecundum modum, in transactione Sedinenſi Anno milleſimo, qvingenteſimo, ſeptuageſimo placitum, aut per arbitros ſopitor. Tandem (14) expreſſis verbis Rex providit, ac ſibi reſervavit. *Si Ducem Pomeraniæ ſine hæredibus maſculis decedere contingeret, anteqvam Elector Brandenburgicus hanc conventionem approbaret calculo ſuo, aut ad liberandas provincias re ipſa opem ferret, aut ſi eidem ab aliis de ſucceſſione lis moveretur; ipſi ac ipſius in Regno ſucceſſoribus, Pomeraniam in ſeqveſtratoria ac clientelari protectione detinendi jus tamdiu fore: Qvoad omnis de ſucceſſione controverſia dirimeretur, & Succeſſor ſumtus belli (absqve ullo tamen Pomeraniæ onere) rependeret Regi, ſimulve Fœdus hoc ratihaberet.*

Iſthæc Fœderatio, eo tempore inter Regem Ducemve inita, ſeqventi Anno, in freqventisſimo Ordinum Pomeraniæ conventu, eorundem Ordinum conſenſu, & præſentium ſubſcriptione, ſigillove, omnium, etiam illorum, qvi aberant, nomine, vi ſuſcepti mandati, firmata eſt.

Ab Ordinibus Pomeraniæ poſt ratihabita.

Inter ipſam Fœderis conſummationem Ducis miniſtri præcipuè & ſpeciatim urſerant: *Ut, Straleſundâ ſub obedientiam Principis reductâ, qvicqvid hucusqve inter hunc, Civitatemve ortum fuiſſet disſidiorum, cognitione ſecundum Leges & privilegia provinciæ inſtituta, componeretur.* De qvo tamen Rex, neſcio qvid ſubeſſe ſuſpicatus, usq; ad ulteriorem inqviſitionem aſſenſum ſuum ſuſpendit.

Ducariorum, de Straleſunda ſub obedientiâ Principis reducendâ, poſtulatû.

Nec Straleſundenſes, re comperta, ſibi defuêre: Datis ad Regem literis, omnem rerum, qvæ in Pomerania acciderant, ſeriem, à prima usq; Cæſarianorum in provinciæ viſcera receptione, prolixè eidem exponentes. *Ut, nimirum, Dux Pomeraniæ, perverſorum qvorundam ſvaſu ac conſilio, absqve univerſali Ordinum provincialium placito, in receptionem Cæſariani militis conſenſerit: ut receptio hæc, & ſubſecuta hoſpitiorum diſtributio, eorundem Conſultorum vafritie, in Urbium, præcipuè Straleſundenſis, ruinam ac perniciem directa fuerit; Qva de cauſa, ut Straleſunda hoſpites hos intra moenia admitteret, obſtinatè & ingenti animi contentione operam dederint. Qvoniam verò Arnhemius Straleſundenſibus, onus hoc à cervicibus ſuis deprecantibus, aures non iniqvas præbere videbatur, ducariorum interventu eo rem deductam: Ut is, mutatâ ſententiâ, hoſpitiorum diſtribuendorum modum Duci in manus conſignans, tractatu, cum Straleſundenſibus coepto, abſiſteret. Qvo facto, inſtantisſimè iterum de admittendo milite ipſos interpellatos; tandem nihilominùs, dum in propoſito immoti perſtarent, cum Duce conventum: Reciperet, Civitatem ab hoſpitiis militaribus fore immunem; Civitas vicisſim nihilo ſeciùs, ac reliqvi provinciæ Ordines, ſumtuum onus ſubire, ac pro rata ferre tenerentur. Paulò poſt Delegatos ſuos, habito Ordinum*

Straleſundenſium contra id proteſtatio, & de Ducariorum injuriis qverelæ.

 nuin

num conventu, quid è re Civitatis eſſet, ſecundùm mandatorum tenorem exponentes, acriter increpitos, atrocibus verborum injuriis affectos, ingratiis detentos, & militari cuſtodia intra hoſpitii ſepta coercitos: Imò palam & promiſcuè, conſpicilla Straleſundenſium naribus brevi impoſitum iri, minacibus verbis jactatum. Nec caruiſſe effectu minas: Dänholmiâ, ſeu Danorum inſula, quæ portui Urbis incumbit, à Cæſarianis inſeſſâ, & feſtinatis operibus muniri cœpta. Et hic denuò (quanqvam res ipſa teſtaretur, in Civitatis exitium id vergere, nec ullus ſanæ mentis de eo ambigeret) Conſiliarios Ducis nullum non moviſſe lapidem, quò à Straleſundenſibus ad id conniveretur: Cumq; nec vellent id tolerare, nec poſſent, quampluri mis principalibus mandatis ac reſcriptis, objurgando, imputando, proteſtando, monitisqve minas jungendo ipſis fuiſſe moleſtos. Transactioni mox cum Cæſarianis tentatæ dutiſſimas annexiſſe condiciones; magnâ inſtantia obſtinaſſe; & contra Civitatis ſalutem ſedulò ac curioſè laboraſſe. Summatim, eò colliniaſſe; ut Civitas, omnibus defenſionis adminiculis nudata, aut in hoſtium deveniret manus, aut certè ipſorum abſoluto manciparetur arbitrio. Tandem, dum Urbs crudeli premitur obſidio, nullam à Ducariis [illegible]ſſe opem: Qvin potius hoſtem omnibus rebus, ad oppugnationem neceſſariis, in ejusdem perniciem inſtructum, armatumve: Hoc, videlicet, modo ipſos conjunctis dolis ac viribus impetitos; omne priſtinæ neceſſitudinis vinculum diruptum; reciprocum protectionis ac amoris debitum, jura quoq; & privilegia provincialia à Ducariorum parte inſuper habita. Eapropter certam de Rege ſpem fovere, haud æquum judicaturum; ut, ſepoſito omni contumeliarum, injuriarum, damnorum, quæ exantlaverant, reſpectu ac memoria, ita abſolutè, prout à Ducariis flagitatum erat, jugo ſuccederent: Nec alterius id iis videri effectus, quam, quod hocipſo illorum, qui innocentes ſub nomine & tegmine amicitiæ clam fuerant perſecuti, prædæ & ludibrio exponerentur. Cum enim vaſtities, Pomeraniæ à Cæſaris milite illata, Civitati à Ducariis imputari velit, facilem inde conjecturam fieri: Si hi, velut auſtregarum Judices, in cauſa ſedeant, qualisnam ſententia, ſecundum privilegiorum, quæ allegent, tenorem, exſpectanda foret. Habere autem cauſas prægnantes, cur cum Ducariis in tractatum deſcendere graventur, antequam inter Regem & Cæſarem de Pace planiſſimè transigatur: Obſecrare itaqve Regem, ut hoc eorundem poſtulatū eousq; differre velit.

Regis ad iſta declaratio.

Hæ Straleſundenſium literæ, ad Regem delatæ, ſuſpenſum ejus jam anteà magis adhuc perculerunt animum. Itaq; Ducariis, aliqvo poſt intervallo, poſtulatum ſuum iterantibus, ſub prætextu; *quaſi initorum pactorum vi Straleſunda Duci in manus jam eſſet tradita*: Inſolens Regi viſum; *de Civitate ad cæcam, nullisq; regulis limitatam, obedientiam, omni alio reſpectu ſepoſito, vi & armis compellenda, flagitari*. Interventum tamen ſuum & operam Duci obtulit: *Si amicabili via diſſidia, inter ipſum & Civitatem enata, ſopiri haud ægre ferret*. Eadem Regis ſemper mens, idem reſponſum; Qvotiescunq; à Ducariorum parte rei hujus & diſſidiorum, cum Straleſundenſibus intercedentium, mentio poſtmodum injiceretur.

Rex Sedinum novis operibus munit.

Qvarto Iduum Julii, biduo poſt, qvàm Sedino potitus erat, Senatum & primores Civium convocatos Rex admonuit: Urbem illorum, ejusve munitiones, non ubivis ſatis validas, ut hoſtium impetum ſuſtinere poſſent, & ſecuritati incolarum ſufficienterius eſſet proſpectū: Adjectis itaq; ad priora novis aliqvot munimentis, ulteriùs firmari, è re ipſi videri publicâ. Qvod ſi cives manū operi admoverent, lento & verè teſtudineo gradu procedere labores: Militem autem ſuum, utpote huic rei inſvetum, longè ad id expeditiorem fore. Et horum qvidem induſtriâ, cum res moràm non ferat, uſurum: Certâ tamen ſpe duci; cives ſingulos, ne militum opera planè eſſet gratuita, qvòve alacriores labori ſe accingerent, ultroneam ſtipem in hanc rèm haud gravatim collaturos. Nec fruſtrà Rex fuit: Cives enim, pro opum ſuarum qvisq; modulo, prompti & liberales extiterunt; ſi qvibus tamen, ob inopiam, ea facultas non erat, ipſimet labori ſuccedentes, opus promotum ivêre.

Ita

Ita à Paſſavienſi portâ, circa molas ventoſas, qvà tellus extra Urbem paulò altiùs in clivulum attollitur, usq; ad Viadri ripam ſupra Sedinum, ubi ſuburbium, ſuperior vicus dictum, jacet, eximiæ molis vallum, unà cum pugnaculis eidem annexis, juſtâ diſtantiâ ſe invicem reſpicientibus & tutantibus, tum exterioribus nonnullis ad foſſæ labrum munitionibus, qvæ primos hoſtium impetus exciperent, brevi tempore excitatum. Molam autem, qvæ à colliculo in vallem, à ſuibus nomen antiqvum adeptam, deſpicit, qvod aliqvantò longiùs abeſſet, qvam ut in Urbis munitionem poſſet recipi, peculiari caſtello, qvalia à forma ſtellata dicimus, includi, commodius viſum. Nec minùs Rex, ſecuritati Exercitus, qvi ad alterum Urbis latus, ubi Viadrus, Urbem jam præterlapſus, defluit, extra mœnia ferè tendebat, proſpecturus, magnum illinc tractum, & in eo, cum Oderburgi arce, alterum ſuburbium, inferiorem ſcilicet vicum, aggere, minoris qvidem molis, ſed ad arcendum tamen hoſtem ſatis apto, interſertis hinc inde Reductibus, cinxit. Qvæ opera; cùm Regis, noctu diu laboribus incubantis, ſedulitate, tum militum indefeſſâ promtitudine exiguo aliqvot dierum intervallo, adeò in altum crevêre: Ut nemini non admirationem conciverint.

In mediis qvoq; paludibus, Sedino Dammove interjectis, ad majorem Regelitzam, qvadrangulum, totidem propugnaculis extuberantibus, munimentum conſtrui, Rex curabat: Ubi cum terra congeſta, inſtabili fundo, ſubinde ſubſideret, à palatione & faſcium ſubſtratu qvalecunq; huic rei qvæſitum remedium.

Rex cum Duce, Civitateq; de Urbis defenſione paciſcitur. Præterea, qvò, Rege cum Exercitu hinc digreſſo, ſecuritati Urbis nihilominùs conſultum eſſet, inter eundem ac Ducem, Civitatemve, *de tribus peditum legionibus, qvater mille capita ſub ſignis continentibus, ab his intra mœnia recipiendis*, conventum: *Qvibus Rex ipſemet ſtipendia ſolvere, cives verò hoſpitia tantùm, & qvæ militari conſvetudine his annexa (ſervitia vocamus) præbere teverentur. His Rex præficeret Ductorem; qvi, tum proprio, tum totius præſidii nomine, Duci ſtipulata manu repromitteret: Urbem, & Regis, & Principis bono, adverſus qvorumcunqve inſultus defenſurum. Militiæ ſupremum regimentum, in Regis abſentia, vi horum pactorum, penes Principem erat; ita tamen, ne miles alibi, qvam coram Præfecto regio, forum ſortiretur: Gubernaculis politicarum & eccleſiaſticarum rerum in Urbe, qvibus antea competierant, Magiſtratibus impoſterùm qvoqve ſartis, tectis manentibus.* Cautum deinde: *Ut Dux diſponendarum vigiliarum, tormentorum hinc inde collocandorum, & ſimilium facultatem regio Præfecto committeret; eiusq́, ut rerum harum periti, permitteret arbitrio. Portarum & armamentariorum claves Duci ac Civitati relictæ; verùm hac lege. Ne unqvam, niſi præſente regio Præfecto, aperirentur; neqve, niſi eo præſtio, qvicqvam, tuendæ Urbi neceſſarium, aut exportaretur, aut inferretur. Excubias communiter & pleraſqve milites, interiores verò in ipſis Urbis viſceribus cives obire*, placitum: *Stationes* autem *commodas pro excubitoribus exſtruere, & rebus qvibusqve neceſſariis inſtruere, Magiſtratus urbicus in ſe recepit. Duci qvoqve, teſſeram dare militarem, reſervatum*: Qvâ tamen in re militiæ Regiæ Præfecti admodùm providè ſe gerebant; ad proditionem & diſcrimen, qvod ex evulgata ſuboriri poſſet, evitandum, præter hanc, aliâ inſuper ſecretiori ſemper uſi.

Stargardia in Regis poteſtatem tranſit. Vixdum autem Sedinum in Regis poteſtatem conceſſerat, cum tertio Iduum Julii, ne aut ipſemet feriaretur, aut hoſtem feriari ſineret, Tribunum Damitzium, & militem, qvem, à Duce Pomeraniæ tranſcriptum, in fidem nuper acceperat, ut locorum gnaros, prima fortitudinis experimenta daturos, Stargardiam miſit: Urbem qvinq; milliaria Sedino diſtantem, &, ſecundùm hanc, inter primas ulterioris Pomeraniæ facilè numerandam; tunc temporis ab hoſte ſeptem, noviter conſcriptorum, necdum luſtratorum, peditum cohortibus, ductu Tribuni de Four, infeſſam. Hi, utut aurora, noctis, qvæ impreſſioni deſtinata fuerat, tenebris depulſis, tardiusculè eorum adventum præverteret, & hoſtes, ad arma excitati, in procul

cul viſos tuborum ſtringerent fulmina, eo tamen haudqvaqvam attento, Urbem celeri gradu prætervecti, ſuperato ad Inam amnem vallo, versùs portam fluviatilem, qvam à Cæſarianis per incuriam nullis excubiis munitam noverant, præmonſtrante hunc aditum Caſparo Kempendorffio, incolâ Stargardienſi, perrexêre; leviq; negotio effractâ, irrupêre Urbem: Obviis qvibusq; Cæſarianorum hoſtiliter habitis: Centum, & qvod excedit, in primo irruptionis fervore trucidati; totidem capti: Qvos Civitatis curiæ miles regius incluſit; foribus obſeratis, atq; cuſtodiâ appoſitâ, dum cum reliqvis fabula perageretur. Cæſariani etenim, Urbis amplitudini, qvæ mediocri præſidio defendi poſſe haud videbatur, diffiſi, vallum ad Divi Johannis præcurſoris portam, jamdudum antè abſciderant; ut reliqvâ Urbe pulſis, poſt hanc ſectionem tutus pateret receptus: Proximâ ad Divi Johannis turri per exiguum ponticulum, qvo hinc inde diſcurrere liberum foret, muro ac vallo conjunctâ. Huc ergò, ut & in turrim propè ſitam, qvam mare rubrum vocitant, ſe recipiens, qvicqvid Cæſarianorum à cæde ſupererat, reſumtis animis, defenſioni ſuæ acriter inſtitit. Regii è contrà ex ædificiorum, qvæ in vicinia occupaverant, tectis, cumprimis è qvadam ſuburbii, proximè imminente, domo adeò mox eos infeſtare: Ut brevi vix caput qvisqvam è loco receptus exſerere auderet. Nec minùs ad ædem ſacram laborari: Ubi cum hoſtis in turri & fornicibus templi maximè nidulari animadverteretur, pulveris tormentarii violentiâ hos disjicere, optimum factu viſum; ſubjectis tribus ejusdem pulveris doliis, & appoſito ardenti funiculo, totidem pollices trans verſos longo. Dum autem hæc illic geruntur, crepitaculum, ſeu machina pyrabolaris (petardam vulgò indigitamus) foribus rubri, qvod dicitur, maris felici eventu admotum, easdem patefacit: turriq; potitus regius miles Cæſarianos, qvos oculis ſubjectos, & ictibus apertè expoſitos, indeſinenter impetebat, ad deditionem mox compellit. Ita, omni periculo defunctus, ad Divi Johannis inde properat; retrahendi à pulvere funiculi: Ne, conceptâ flammâ, templum, & ipſam forſan Urbem, ignis contagione, præſenti exitio involveret. Sed ſeriùs; ni divina antevertiſſet providentia: Funiculum enim, dum vix pollicem transverſum à diſperſo pulvere abeſt, gliſcens ignis deſtituerat. Cæſariani eadem adhuc die, ſalvis armis lateralibus, & impedimentis, Garcium diſcesſêre; relictâ Regiis rerum omnigenarum copiâ neutiqvàm contemnendâ: Stargardiam enim velut horreum in ulteriori Pomerania ſtatuerat Contius; ubi annonam, & reliqva, bello gerendo, congereret. Id qvod percommodum accidit Regi: Qvi ter mille, nongentos, viginti novem frumenti modios, atq; farinæ conſtipatæ mille, trecenta, decem & ſeptem dolia, nec non grandiores aliqvot machinas, cum apparatu bellico haud mediocri, hic loci nactus eſt.

Majoris tamen momenti erat: Qvod hoſtis, qvi Garcii tendebat, Urbe hac ejectus; ab ulteriori Pomerania & præſidio Colbergenſi, viâ hinc inde interciſſâ, penè excluderetur; certè faciliori omni communicatione cum his excideret. Cui qvoq; fini non diu poſt, menſe Auguſto, Regis mandatu, idem Damitius, arcem Satzigt/ in his confiniis ſitam, triginta militum præſidio firmatum iit. *Arx Satzigt præſidio firmatur.*

11. In hac rerum metamorphoſi Dux Pomeraniæ facilè conjectare poterat: Regis Sveciæ receptionem ab aulæ cæſareæ Miniſtris in ſiniſtram partem acceptum iri. Datis itaq; ad Cæſarem literis, & ſummatim repetitâ malorũ ac calamitatum, in qvæ hoſpitia, Cæſariano militi præbita, ipſum conjecerant, memoriâ, omnem rei geſtæ ſeriem eidem expoſuit: *Ut, nimirum, Rex, Pomeraniam ingresſus, nemine illorum reſiſtere auſo, qvi defenſores jactabantur, &, ſub defenſionis ſpecie, ipſum ſuosve omni penitiſſime habentiâ exhauſerant, eqvis inſuper ſubditos & armis plerisqve ſpoliantes; principatum Rugiæ primùm, mox maritimam Panimundæ ſtationem, ac ſolidas, Uſedomiæ & Julini inſulas, unà cum adjunctis Svevi Divenoæq; portubus, nec non Urbibus atqve munimentis nullo negotio* *Ducis Pomeraniæ ad Cæſaré de Rege recepto, expurgatio.*

gotio occuparit: Ubi defenſores hi, omnis defenſionis obliti, &, ſimul ac levi rumuſculo adventus Regis increbeſceret, priusqvam venirent in conſpectum, loca, qvæ tenebant, partim expilata, partim etiam incendio deformata, deſerentes, cædibus ac rapinis omnia vaſtando, qvæ in extraneum militem debuiſſent ſtringere, in miſeros ac inermes incolas arma crudeliter verterint. Hinc, data occaſione, Regem Sedinum, aulæ ſuæ ſedem, adortum: Idqve adeò inopinatò, & tanta celeritate; ut & defenſionis media, & ſpem auxiliorum, à cæſariano Exercitu tempori impetrandorum, ipſi præciderit. Omnis autem mali principem, inter alia, cauſam eſſe: Immiſſum contra Imperii Leges, Pacemve publicam, & per hoſpitia diſtributum in Pomerania militem; non ferenda exactionum militarium onera; ac hinc promanantem terrarum vaſtitatem. Ducem verò hoc jugum nullatenus promeritum: Qvin potiùs nihil non attentaſſe, ut in terminis integritatis & innocentiæ, tanqvam fidum Romani Imperii membrum, maneret; imminenti peſte à cervicibus popularium ſuorum averſa: Qvod autem ſine fructu id factum, & caſus interim hic intervenerit, ipſi innocenti, ac ſuis haudqvaqvam jure imputatum iri: Qvin juſtiùs Cæſarem, ut ſalutari Pace malis his occurratur, daturum operam. Maximè Svecorum Rege Cæſarem & Romanum Imperium minimè gentium pro hoſtibus habente, ſed conſilia ſua eò ſolùm dirigente: Qvomodò mercatura maritima ſarta, tecta conſervari, nec non vicina Imperii membra, jam olim à tempore, cujus memoria vix exſtet, tum per foederationes omni jure licitas, tum per mutuum commerciorum uſum, cum Sveciæ Regno reciproca neceſſitudine devincta, in priſtinum ſtatum reponi, atqve ab injuſta malè feriatorum militum vi, qva, cæſareo nomine abuſi, etiam contra Cæſaris voluntatem atqve reſcripta graſſentur, protegi ac defenſari qveant. Ejusdem ſententiæ erat publicum Reſcriptum, ſub titulo triennalium Pomeraniæ afflictionum, circa hoc tempus, typis editum.

Cæſarianorum ob… in Pomeranos …ium.

Ita ad Cæſarem Dux Pomeraniæ. Sed exiguo ſanè profectu. Nam cæſareus, qvi in his oris adversùs Regem tendebat miles, cupidine vindictæ & irâ, in Sedini Urbem, ejusve cives, imò totius Pomeraniæ incolas, æſtuans, ubicunq; eorum compos fieret, mortem ac dira qvæq; minabatur: Nec minacibus dictis abfuit fides; ſi qvi forte fortunâ manus iracundorum inciderent. Ad hæc ex mero, qvo Ducem & nationem proſeqvi cœperant, odio, Pomeranos, Regi militantes, ſicubi in ipſorum poteſtatem dilaberentur, à belli commercio & pactione, de captivis æqvabili jure ſeu permutandis, ſeu redimendis initâ, velut ſummo Magiſtratui rebelles, nominatim excluſos, capientium arbitrio permiſère Cæſariani: Qvibus vicem Regii repenſuri, Croatas pariter, ſed tanqvàm prædones ac regionum devaſtatores, eodem exemerunt humanitatis beneficio. Ducis qvoq; Legati, ad conventum Ratisbonenſem, onera, qvæ Pomerani hactenùs perpeſſi erant, ab his deprecatum, ad Cæſarem miſſi, parum humaniter illìc habiti, & aſperioribus verbis compellati, req; infectâ dimiſſi.

Proditio Qvintii de Ponte detecta, eo fugâ elapſo.

12. Sub Julii finem, Regis Sveciæ perſonam ſummo Numini curæ ac cordi eſſe, evidenter apparuit: Qvandò SubTribunus, Qvintius de Ponte, proditione, qvam in Regis perniciem animo moliebatur, detectâ, transfugio ad hoſtes, cum qvibus conſpiraverat, ſaluti ſuæ conſulere cogebatur. Qvintius hic, utut Pontificiæ Religioni addictus, gratiam ſibi haud mediocrem à Rege pepererat, inter poſtremæ notæ Ductores neutiqvàm habitus: Sed, malo genio aurigante, prætextu Religionis amplisq; pollicitationibus à Cæſarianis ſeductus, eundem aut è medio tollere, aut hoſti tradere captivum in manus, receperat. Accidit autem; exploratorem, qvi caſtrorum regiorum ad Sedinum formam delineare conabatur, & facinoris hujus præſtituti conſcius qvoq; erat, deprehenſum in vincula venire: Unde Qvintius veritus, ne re forſan in qvæſtione ab hoc palàm factâ, iisdem ipſe pariter implicaretur, maturè periculo ſe ſubducere ſtatuit. Aſſumptâ itaq; collectitiâ turmâ calonum (qvos Rex, defectu aliorum eqvitum, exploratum mittere in hoſtem interdùm conſvêrat) qvaſi

qvaſi ſpeculandi cauſâ caſtris egreſſus, & neſcio qvò inter viam digreſſus, ad ſuos non rediit, ſed rectâ tranſiit ad hoſtem; famâ & nomine inſuper habito: Qvod, ut proditoris & tranſfugæ, patibulo Sedini in foro publicè affixum, pro eo pœnas luit.

De alio, criminis participe, ſupplicium ſumtum.

Eqvitum qvidam Magiſter, natione Italus, Johannes Baptiſta nomine, dicti exploratoris indicio in carcerem conjectus, ſponte confitebatur: Conjurationis qvoq; hujus nefandæ participem, compluries mortem Regi intentâ ſe, ſed, qvotiescunqve ſclopetulum, flagitio perpetrando, attigerit, fatali qvodam torpore, & mentem ſibi obriguiſſe & manum: Ut, qvod animo præſumſerat, effectum dare non poſſet. Qvi, caſtrenſi damnatus judicio, in furcam ſublatus eſt: Exſtatq; ad hunc usq; diem in mediis caſtris crux, ex qvâ pependit; nefariæ proditionis monimentum.

Diverſa machinationum in Regis vitam indicia.

Hoc ipſo qvoq; tempore Regem nonnemo, ipſius partibus clam addictus, Ratisbonâ, ubi Electorum conventus tunc habebatur, fecit certiorem. Jeſuitas monachum, Ambergâ oriundum, anteqvàm vitam monaſticam ingrederetur, artificio ſartorem, ſubornâſſe in ejus perniciem: Qvi ſub exulantis divini verbi præconis ſchemate (qvales tum, parœciis ſuis Cæſarianorum injuriâ pulſi, freqventes hinc inde oberrabant) inſinuans, aut oblato libro, qvem ipſimet Jeſuitæ ad id præparatum præſentisſimo veneno, ut, ſaltem apertus, exitium inſpiraret, infecerant, Regem dederet neci, aut ſicâ, ſi id commodiùs viſum, transverberaret. Nec minùs ab his, qvi, Cæſaris militiæ renunciâſſe præferentes, ſtipendia Regis ambirent, ſibi præcavere admonitus eſt. Ut ita, ſiqvidem monitiones hæ non de nihilo exſtitêre, inſidiis Regis vitæ ſtruendis, jam tum hoſtis nil reliqvi fecerit: Qvas tamen divini Numinis clementia ab ejus capite protectionis ſuæ umbone defendit.

Regis & Ducis Pomeraniæ de mutuâ defenſione conventio.

13. Haud ita multò poſt inter Regem & Ducem Pomeraniæ, tuendæ fœderationis inter eos nuper contractæ, de bello ad utriusq; defenſionem porrò gerendo, pactio inita: Qvâ *Rex abſolutum in ſe ſuſcepit rerum bellicarum arbitrium*; dum fidem Dux interponeret ſuam. *Regi omnes & ſingulas Urbes, munimenta, tranſitu fluminum opportuna, & nulla non in Pomerania loca aperta fore; ita ut cum integro Exercitu, vel parte ejusdem per illa tranſire, ſuis ea, ut hoſpitia, aſſignare, præſidiis pro lubitu, neceſſitate exigente, munire, & vel, milite inde abducto, iterum evacuare, vel, qvamdiu e re belli videretur, & donec turbæ hæ Pacis interventu ſedarent, inſeſſa retinere, liberum ipſi relinqveretur: Suprema tamen Duci jurisdictione, & regimine principali, nec non Ordinibus provinciæ, & cuiqve privato, juribus ſuis, bonorumve uſufructu, ſalvis.* Inſuper *de litibus inter incolas & milites ſopiendis, milite in itinere ac hoſpitiis, dum tranſit aut moratur, ſuſtentando, diſciplinâ militari conſervanda, exigendo in fluminibus & portubus maris, ad eorundem defenſionem, portorio, conferendis Regi, ad neceſſaria belli, ſubſidiis, navibus bellicis in Ducis flumina ac portus ſubducendis, navitâ per hoſpitia diſtribuendo, & clauſtris provinciæ, tam mari, qvam terra, incolarum ope muniendis,* certâ ratione conventum.

Leges hoſpitiis militaribus præſcriptæ.

Porrò hoſpitiis qvoq; militaribus publicâ autoritate præſcriptæ leges: Qvarum hæc ſumma: *Militari diſciplina ubivis ſtrictè obſervata, & protectoriis militaribus, ſeu tutelaribus diplomatibus* (Salvagvardias peregrino vocabulo dicimus) *neutiqvam violatis, ſi qvid damni incolis daret miles, Ductoribus incumberet reſarciendum. Commeatum & pabulum Commiſſarii Ducis militi proſpicerent, aut, remoram non ferente, miles ipſe ſumeret qvidem: Sed autoritate Ductorum, & ea moderatione, ne ſegeti inferretur calamitas.* Ulterius, *militem præſidiarium, præter ea, qvæ hoſpitii nomine exigi permiſſa, hoſpiti minimè gravem, ab ipſo Rege, ſeu ære, ſeu commeatu ſuſtentatum iri,* proviſum. Qvoniam vero Dux & Ordines provinciæ Regi, ad conſcribendum nonnullas eqvitum, peditumve Legiones, diribitoria obtulerant, *Rex locorum, qvibus miles conflueret, electione ſibi reſervata, ſumtuum & alimoniæ curam Ducis diſpoſitioni relinqvebat.* Præfixus deinceps *certus ſuſtentationis modus:*

modus . Ne miles in conſvetum erumperet inſolentiam exactionum licentiam. Tandem conventio, ad Urbis Sedinenſis defenſionem inter Regem, Ducemve, ac Civitatem nuper initâ, ad verbum præſentibus qvoq; pactis inſerta, & ſic iterato horum Magnatum conſenſu roborata.

Harum utrasq; Ordines provinciæ habuere ratas. Utraq; autem pacta, tam qvæ defenſionem Patriæ, qvam militaria hoſpitia concernit, Ordines provinciæ, pro ſe, ac hæredibus, & poſteris ſuis, menſe Aprili proximè ſeqventis anni, in omnibus articulis, ſanctiſſimâ fide interpoſitâ, rati habuerunt.

Regii occupant Anclamiam. 14. Dum ita ad Sedinum cum potiore Exercitus robore à Rege deludaſcitur, Contius, ut hoſti ingruenti eo validius hic locorum obſiſteret, vaſis ad Stolpam conclamatis, caſtra illic poſita, & ſimul Anclamiam ad Panim, à Stralesfunda ac Gryphiswaldia præcipuam his oris Urbem, ultimo Calendarum Auguſti, ultrò deſeruerat: Regiis, ſimul ut deſertam intellexêre, peropportunum hunc ſibi locum, utpote Svevi oſtio propinqvum, & portu tranſituve Panis fluvii commodum, imò propugnaculorum inſtar, objectu ſuo Uſedomiam inſulam ab hoſte eminus protegens, duodecimo Calendarum, ductu Laurentii Caggui Tribuni occupatum, præſidio firmantibus.

Ukermunda. Oppidum & arcem Ukermundæ à Ducis Pomeraniæ milite aliqvousq; adhuc cuſtodita, Cæſariani, non obſtante contrariâ vi pactorum, cum Duce, tradito Garcio initorum, poſtmodùm, hoc expulſo, occupaverant. Imminentibus vero Regiis Contius, pœnitentiâ, facti mox ſubeunte, oct aſionem Ducis cum Rege Sveciæ committendi hinc qværitabat; ab illo poſtulans: Ut ſuos, pronuper indignum in modum ejectos, loco tutando remitteret. Qvo renuente Cæſariani, ut alibi, ita hic ſe gerentes, loci, prius expilati, vacuâ poſſeſſione Regiis ceſſêre.

& Wolgaſti Ur- Qvinto Calendarum Auguſti, Cniphuſius, generalis vigiliarum Præfectus, Wolgaſtum aggreſſus, Urbis primo impetu, admotis ſcalis, potitur: Arce, duobus Panis brachiis amplexâ, adeòq; expugnatu haud adeò facili, qvò Cæſariani ſe receperant, obſidione cinctâ. Huic autem eò acriùs continuandæ, vetus cærulea & Vitztumiana Legio à Rege, qvi, hoſte caſtra ad Stolpam deſerente, pleraſq; copias è citeriori Pomerania Sedinum paulò antè avocârat, illi ſubſidio remiſſa. bè, vi obſeſſâ arce.

Ultimo Iduum Auguſti è triplici tormentorū ſuggeſtu arx qvati cœpta: Mox præſidiarii, per tubicinem, facere deditionem juſſi, cordatè reſponderunt. *Cæſari Sacramento addictos, ejusdem auſpicio & vivere paratos, & mori: Periculum modò facerent Regii; nec animos militares ipſis defuturos, nec virtutem.* Et ſanè primi ferè hi, poſt Regis in Germaniam appulſum, milites ſe præſtitêre: Frontem hoſti ac arma obvertere auſi. Iſthac itaq; viâ neqvicqvàm tentatâ, ad vim converſus Cniphuſius, qvia ſcrupoſam humum ægrè moliri miles poterat, projectis lignorum ac viminum faſcibus, terræq; aliqvantillo ſuperinjecto, acceſſus promovere arcem verſus inſtitit: Felici adeò ſucceſſu; ut ad oram usq; fluenti, qvod arcem & Urbem intefluit, brevi progrederetur. Vineis mox ac pluteis cœcis, qvæ ſubſtratis ratibus imponebat, id qvoq; tramittere conniſus: Cur tei veteris pontis, qvò à continenti in arcem olim ibatur, nondum penitùs deſtructi, rudera magno uſui fuêre.

Dum hæc illic aguntur, Clempenoæ arx, qvæ, loco paluſtri ſita, & à triginta hoſtilibus ſclopetariis defenſa, non niſi admotis tormentis capi poſſe videbatur, qvarto Iduum Auguſti, aſtu intercepta à Cniphuſio, & vigintiqvinq; militum præſidio, ductu ejuſdem SubCenturionis, inſeſſa eſt. Clempenoam ſub hæc intercipiunt.

Ad Wolgaſtum magno interim niſu laborari: Nec obſeſſi defenſioni ſuæ deeſſe, ſed, machinis ſubinde de loco in locum translatis, & vallo inciſo humilius demiſſis, obſidentium vineas, ac velamenta, militem occultantia, aliqvoties perfundare. Wolgaſtanæ arcis per deditionem potiuntur.

H Cniphu-

Cniphuſius verò, parum his commotus, ſedulò inſtare; interruptas omni diligentiâ reſarcire operas; & freqvẽti tormentorum tonitru in obſeſsos fulminare: Adeò ut qvaſi octies mille ictus in arcem hanc diſploſi numerentur. Jamq; in eo Regii eſse, ut, fluvio vineis ſuperato, in ipſo arcis vallo nidularentur, cum præſidii Dux Stechterus, ultimo Calendarum Septembris, emiſso ex arce tympanotribâ, fidem publicam uni è ſuis impertiri petiit: Qvi ad Cæſaris Campiductorem, Contium, ablegatus, qvid hoc rerum ſtatu ipſi faciendum, exqvireret. Reſponſum huic. *Superſederent obſesſi deinceps labore emittendorum tympanotribarum; ni, intra viginti qvatuor horarum ſpatium arce excedere, in animum inducerent: Eò enim usqve regiæ Clementiæ fores, ad paciscendum, apertas illis fore.* Nec mora: Arma, qvæ ad biduum ſuſpendi petierant, illicò reſumta, & ad vim reditum. Idq; eò confidentiùs: Qvandoqvidem tympanotriba, mero reſolutus, ſuos in magnis verſari anguſtiis, & ad ſeditionem rem ſpectare, effutierat. Hoc accepto reſponſo, obſeſsi, neceſsitati cedentes, omiſsis ambagibus, ad pactionem ſtatim deſcenderunt: Poſtridiè, circiter capita ſexagintâ ſupra ducentos, honorificè & militarem in modũ dimiſsi.

Savellius Clempenoam recuperat.

15. Regiis ad VVolgaſtum, primò occupandum, inde muniendum, Duce Cniphuſio, hærentibus, Savellius Dux, cæſarianis copiis ac præſidiis in citeriori Pomerania & Megapoli Præfectus, pontes miſsiles, & ſcalas levioribus aſseribus conſtratas, aliaq;, aſsiliendis munitionibus, magnâ ſedulitate comparando, inſigne qvippiam agitare viſus: Qvod tamen in Clempenoam demum erupit. Qvintò enim Calendarum Septembris, cum copiis ſuis ac omni, qvod præparaverat, inſtrumento bellico, ſexq; præterea tormentis, qvorum duo grandiora ab octodecim eqvis trahebantur, Gryphiswaldiâ egreſsus, ac Loitzium transiens, obſidio arcem circumdedit, tormentis verberavit, ruinâq; editâ vi cepit: Sub Centurione ac militibus, qvi arcem propugnabant, præter ſex, primo irruptionis impetu cæſos, in captivitatem redactis.

Cniphuſii de intercipienda Gryphiswaldia conſilium in caſſum it.

Exiguam iſtam jacturam ingenti penè lucro Cniphuſius reſarciit: Dum parum abfuit, qvin Gryphiswaldiâ ex improviſo potiretur. Colludebat cum Cniphuſio Signifer cæſarianarum partium, qvi, Wolgaſto unâ cum aliis excedens, Gryphiswaldiæ in præſidio tunc temporis erat, & per internuncium, famulum ſeu calonem ſuum, hinc inde clàm commeantem, pollicebatur: Certâ & deſtinatâ die, ubi excubiarum in munimento ad portam Wolgaſtanam cura, & clavium cuſtodia ipſi obveniret, militibus vino aduſto largiter præbito ſopitis, portam reſeraturum, & intromiſsurum Regios. Verum enim verò ad irritum cecidit hoc conſilium; Signifero, qvod promiſerat, præſtare non valente: Qva in re obſtaculo illi maximè erat, qvod Cæſariani, hoc ipſo tempore, portam hanc, ſive Wolgaſtanã, ſive molarem, transverſariam ducendo foſsam, & pontem penſilem fabricando, munitiorem reddere laborarent. Hac ergò ſpe evolutus Cniphuſius, aliâ viâ rem aggreditur. Compererat, cùm à Civibus, qvi in regias partes propendebant, tum ab exploratoribus: Alterum Urbis aditum (pingvem vocant) duabus tantùm ligneis, cancellatim reticulatis, foribus, & unicæ portæ valvis muniri, nec alioqvi acceſsu difficilem; præſidiariorum qvoq; numerum octingenta capita, qvæ amplitudini Urbis defendendæ minimè paria, vix excedere; tum eosdem haud benè affectos, & Ducibus ſuis malè morigeros. Unde, tertio Calendarum Septembris, inter noctis tenebras fortunam tentare, &, excitato prius ad portam molarem tumultu, (ut hoſtis, impreſsionem illic veritus, omni ex parte eò concurreret) mox ad pingvem portam totâ mole incumbere ſtatuit: Cujus clauſtra, qvod, nullo ponte penſili munita, æqvo gradu adiri poſsent, admotis crepitaculis levi negotio diſturbare receperat militum Ductor SanctAndreanus. Jam in viam cum milite ſe dederat Cniphuſius, jam Kemſium usq;, qvod duo, Wolgaſto milliaria diſtat, circa horam noctis undecimam perve-

pervenerat, nec niſi unum milliare conficiendum reſtabat; cum pontem, qvo rivus, viam illic interſecans, transitur, à Croatis abruptum reperit: Id qvod viæ monſtratores ipſum haud admonuerant. Qvo reficiendo & transmittendo milite tantum inſumtum temporis; ut ſeriùs, & circa tertiam demùm matutinam Eldenoam pervenerit: Ex qvo loco, tum propter ambages, qvibus circuire Urbem neceſſum erat, tum arcta viarum, qvà transeundum, pingvis, in qvam faba cudebatur, porta vix intra horæ ſpatium adiri poterat. Ita, illucescente mox die, & detecto milite, iſte qvoq; conatus, levi momento impeditus, effectu caruit.

Origo & occaſio Magdeburgenſium turbarum.

16. Hic jam res ipſa efflagitat, ut originem & initium Magdeburgenſium turbarum, qvæ haud diu à Regis adventu in Germania moveri cœptæ, in ruinam ac perniciem Urbis tandem erupêre, breviter perſtringamus.

Ferdinandus Imperator, proximè præcedenti Danico tumultu, Archi-Epiſcopatus Magdeburgenſis occupandi, & Chriſtiani Gulielmi, Marchionis Brandenburgenſis adminiſtratione deturbandi occaſionem arripuerat; filium ſuum, utut Canonicorum collegium (Capitulum hodierno uſu dicimus) in Electoris Saxoniæ gnatum, tanqvam Coadjutorem, ut loqvimur, & in eventum Succeſſorem, ſuffragia ſua, unanimi ferè calculo contuliſſet, loco ejus ſubſtituens: Reſciſſâ per Pontificiæ autoritatis interventum, ſub obtentu, qvaſi à non-Pontificiis illegitimè facta eſſet, iſthac electione. Qvâ qvidem viâ Pontificiorum dominatu inducto, Religio qvoq;, expulſâ Evangelii doctrinâ, ſecundum Edicti, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, undetriceſimo promulgati, tenorem irrepebat unà, aut vi irrumpebat potiùs: Non in agro tantùm Magdeburgenſi, ſed intra qvoq; ipſius Urbis pomœria, in Baſilica, aliisve templis; ubicunq; ArchiEpiſcopus & clerus, veteri conſvetudine, jus patronatus ſibi vindicaret. Qvo Religionem ſeu reformandi, ſeu deformandi zelo Civitas, Evangelici dogmatis pertinax, diffidentiæ & ſuſpicionum denuò impleta eſt; nuperiq; obſidii vulnus, qvod vixdum in cicatricē coierat, refricatū recruduit.

Hac animorum inclinatione dictus Chriſtianus Gulielmus, Adminiſtrator olim, tunc temporis exul, utendum duxit: Regis Svecorum auxilio & ope, civiumq; Magdeburgenſium favore, facilè ſua, unde expulſus erat, recuperaturū, firmâ ſibi ſpe pollicitus.

Profectus autem & ipſemet erat in Sveciam; priusqvam, de bello Cæſari inferendo, qvicqvam certi illic decerneretur: Et mox, miſſiculatis crebrò literis, magnâ Regem inſtantiâ prenſaverat. Demum, Rege ad trajiciendum in Germaniam jam in procinctu ſtante, Johannem Stalmannum, auxilia flagitatum, ad eundem legârat: Ingentes proſperorum ſucceſſuum montes pollicentem.

Adminiſtratoris poſtulata à Rege.

Conſiliorum ejus ſumma erat. *Non Urbis modò Magdeburgenſis cives, ſed univerſos ac ſingulos, Summates inſimates, ſuarum qvondam diœceſium incolas, pronò in ipſum affectu ferri, clamve pollicitos: Modò cum Exercitu illis ſuppetias veniret, omnia, qvantum pote, ipſius causâ facturos, & qvicqvid ab hoſtili injuria ſupereſſet, (parum tamen & penè nihil id eſſe) alacriter in bellum collaturos*: Et iſthac qvidem pollicitatione fretus Adminiſtrator, in multa hominum millia, qvæ (ut certa ipſi ſpes facta erat) illicò hoc caſu ad venientem eſſent concurſura, certum calculum iniit. Poſtulabat ergò à Rege; *ad habendum delectus, & conſcribendum tria eqvitum, decem peditum millia pecuniam conferri. In eqvites viritim vicenos, in pedites qvaternos Joachimicos, arrhæ ſeu auctoramenti nomine; tum pro primi menſis, qvem luſtricum vocant, ſtipendio, in eqvitem qvemqve (computatis in ſummam Ductorum eqvis) octodecim, in pedites ſingulos ſeptem vel octo, ejusdem monetæ. Ad hæc Rex arma, tormenta, cum omni inſtrumento, prout in bello terreſtri eorū uſus reqvirit, præberet.* Vice verſâ ipſe, *militem hunc clā hoſtibus congregare* præſumebat; *nec hos qvicqvam de eo reſcituros, antequam eſſet in armis, & in mediis verſaretur ArchiEpiſcopatus viſceribus. Neq; hic locorū media, ad octodecim vel viginti millia capitū augendi & abſq; ullo Regis ſumtu deinceps ſuſtentādi Exercitus, ipſi defore.*

Nam pro comperto habere, præter commeatum, quem incolæ esſent collaturi, immenſam frumenti copiam, nempe ad ducenties mille coros (genus menſuræ eſt, octo ſaccos complexum) *ab hoſte, ad ſubita belli, in his oris aſſervari; & plus adhuc indies exſpectari ex Bohêmia: Nec minus inſignem pecuniæ, à Cæſarianis Ducibus depoſitæ, theſaurum hinc inde, in Urbibus, oppidisve reconditum.* Utut autem Adminiſtrator in numero militum ſæpiculè variaret, nunc ſex peditum, duo eqvitum, mox novem peditum, & duo vel tria eqvitum millia, iterum qvatuor peditum & duas eqvitum legiones, non expreſſo capitum numero, tandem qvater mille pedites, & ſesqvimille eqvites, ad ordiendum hac Germaniæ parte bellum, neceſſaria exiſtimans; ſimiliter, aliqvandò unius tantum & luſtrici menſis, aliqvandò trium menſium ſtipendia à Rege flagitans: Semper tamen initio præ ſe tulit; abſq; præſenti hujusmodi & efficaci ſubſidio, nihil aggreſſurum, nec confidere, qvicqvam alicujus momenti effectum dari poſſe.

Tum consilia & intentio.

Rerum autem gerendarum moles, qvam agitabat, hæc legitur. *Stata ac condicta die, qva cum milite, alibi conſcripto, moveret in hoſtem, ſuos, qvi in ArchiEpiſcopatu ad nutum parati ſtarent, Desſavienſi ponti propinqvantes, qvà Muldam Albis abſorbet, intra duorum horum amnium fluenta firmaturos pedem; ſimul occupaturos Calbam, & Stasfurtum, opportuna tranſitu loca, nec non arcem & pontem Hallenſem; unàq; & eadem opera Cæſarianorum primores, nominatim, pontificum Adminiſtratorem à Metternich, Tribunum Beckerum, alios, qvotqvot Halberſtadii, Halæ, Calbæ, Stasfurti, Wanslebæ, Wolmerſtadii, ie'eris Platoæ, Jerichoæ, Garlebæ, Tangermundæ, Stendaliæ, & Solzwedeli commorarentur, comprèhenſos Magdeburgum in captivitatem deducturos: Gregariis militibus, qvotcunqve ſub manus venirent, occidione occiſis. Ut ita in univerſo ArchiEpiſcopatu Magdeburgenſi, Epiſcopatu Halberſtadenſi, & veteri Marchia ne unus qvidem, hoſtile qvippiam ſpirans, maneret ſuperſtes. His peractis, qvicqvid in Salen & Mansfeldenſi Circulis, & his circumcirca oris frumenti reperiretur, Halam Saxonum, & Halæ imminens Mauritioburgum, qvicqvid verò in locis Magdeburgo vicinioribus, eò importatum, & ſic præcipuas has totius diœceſeos Urbes, qvas ut belli arces Adminiſtrator delegerat, pecunia, commeatu, ſimilibus ad bellum neceſſariis, abundè munitum iri.*

Regis ad ea declaratio.

Hæc conſiliorum ſeries, utut, ſi in factum tranſiret, Regis conatibus & intentioni ſummè utilis, ambigua tamen valdè, incerta, lubrica, &, ut verbo dicamus, effectu penè impoſſibilis eidem viſa. Nec enim percipiebat Rex; qva via, modove, aut per qvos, & ubinam locorum Adminiſtrator (qvippe qvi harum circumſtantiarum mentionem nullam fecerat) omnibus aliis mediis, præterqvam qvæ ab ipſo adipiſceretur, deſtitutus, & ne tantillum qvidem terræ, qvantum plantâ tegeret, pro tempore poſſidens, Exercitum, qvalem jactaverat, cogere poſſet: Tantum abeſt, ut verſuto, & ad omnes Proteſtantium motus intento hoſte planè inſcio, id perpetratum iri confideret. Unde inſignia, qvæ flagitabantur, æris ſubſidia in dubiam hanc eventuum aleam prodigere, minimè è re belli duxit.

Qvia tamen rem ipſam, qvam Adminiſtrator moliebatur, ſi aliqvadantenùs ſaltem ſortiretur exitû, diſtractis hinc inde hoſtis viribus, magni momenti fore, apparebat, ejusdem poſtulata non penitùs rejicere voluit: Excuſatione ſemper, & poſtremâ cum primis vice per Johannem Stalmannum, uſus. Nempè, *ob incumbentis belli molem, tantum argenti præſentarii ad manum jam haud'esſe, qvod in conſcriptionem tot militum erogaretur. Circumſpiceret verò Adminiſtrator & conqvireret Ductores, ſuâ impenſa militem cogere promtos: His ſumtus factos refundere paratum, &, ſi Adminiſtrator certis legibus cum illis paciſceretur, pro re nata ſatisfacturum.* Interim, ne vacuis omninò manibus rem tantam hîc aggrederetur, fidem ſuam regiam obſtrinxit; *de fidejubendo, ſeu obligando ſe potiùs inſtar principalis, pro centies mille Ioachimicorum ſumma, intra anni vertentis ſpatium, unà cum juſto interuſurio exſolvenda*: Collatâ in eundem Stalmannum, *ſcripto hac de re cavendi credi-*

creditoribus, & ad Regem illos remittendi, plenisſimâ poteſtate.

Adminiſtratorem autem oneri imparem, nec ferendo, ſed, ſi temerario & imprudenti auſu ſolus ſuccollaret, dubio procul ſuccubiturum judicans, Stalmanno in mandatis pariter dedit; aliorum vicinorum Principum ſollicitare animos, eosdemq; in conſilii conſortium aſciſcere. Qvibus univerſis & ſingulis, aures poſtulatis ſuis præbentibus, Rex promittebat: *Primo qvoqve tempore & occaſione ſummis viribus illis affuturum auxilio, utramqve cum iis ſubiturum fortunam, nec ab hoſte laborantes unqvam deſerturum, aut cum Cæſare, ejusve complicibus conventurum de Pace; niſi qva & penitisſima degeneris, minimève Germanæ ſervitutis, indies oculus obverſantis, radix omninò exſtirpata, & illi comprehenſi forent.* Intereà, dum Principes hi oneri unà ſuccederent, aut Rex magis appropinqvaret cum Exercitu, noluit Adminiſtratorem odium, qvod animo coqvebat, in Cæſarem palam erũpere; ſed, disſimulationis velo id tegi, conſultius exiſtimans, *idoneæ perſonæ, velut Foppii ab Aitzema, aut ſimilis farinæ, interventu, veniæ præteritorum, & certorum ad dies vitæ alimentorum, à Cæſare impetrandorum, ſatagere jusſit: Ita tamen, ut res maneret in integro, nec longiùs daret vela in altum; qvàm unde, ſalvâ ſemper fide, pateret regresſus.*

Adminiſtrator Magdeburgi recipitur.

Verumenimverò Adminiſtrator, omnis moræ impatiens, conſilio Regis inſuper habito, poſt tentatos priùs, per Secretarium ſuum, ac alios ſibi addictos, Magdeburgenſium animos, ſtratamq; ad Urbis aditum viam, paucis, &, inter alios, Johanne, qvem diximus, Stalmanno comitatus, Hamburgo clàm ac ſubitò itineri ſe committit; ſexto Calendarum Auguſti Magdeburgum ingresſus: Ubi tamen usq; ad ipſas Auguſti Calendas prò ignoto delituit. Interim de ſolenni ejus receptione, Civitatisq; fœderatione cum Rege Sveciæ, & Adminiſtratore ipſo tractatus inſtitutus, ac eòusq; tandem conventum: Ut Adminiſtrator, dictis Calendis, Senatorum ſex proſeqventibus, in publicum, & qvidem in Baſilicam, DEo omnium primùm operaturus, procederet. Ubi ſacris magnifico apparatu celebratis, & gratiis DEO ob adventum ejus ſolenniter actis, pro Rege qvoqve Sveciæ, ut conatus ejus ſecundaret Omnipotens, inſtituta ſupplicatio. A meridie fœdus Civitatis cum Rege & Adminiſtratore, in magna Civium freqventia, certis condicionibus omninò ad colophonem perductum, & ſcripto concipi cœptum. Cujus fœderis formulâ, inter alia, cautum fuisſe accepimus. *Magdeburgenſibus non priſtina modò privilegia ſarta, tecta relictum, ſed plura qvoq, & privilegia, & bona concesſum; in ſpecie autem, qvæ Otto Imperator, aliive in Imperio Succesſores largiti fuerant, renovatum; nec non, qvicqvid, à primo privilegiorum collatorum tempore, clerus, aut alii iis contrarium invexerint, retractatum atq, abolitum iri: Civitatem qvoq, hujus fœderis & conjunctionis nomine, indemnem, ejusve indemnitatis Saxonem & Brandenburgicum, Electores, tum liberos confœderati Belgii Ordines, ac Hanſeaticas Civitates ſponſores fore: Deniqve, ſi civium qvispiam hac occaſione impoſterùm detineretur ab hoſte, ſeu in captivitatem redigeretur, lytrò perſoluto, aut alia ratione inde liberandum.*

Re cum Civitate ſic transactâ, Adminiſtrator ad Diœceſeos Magdeburgenſis ſubditos & incolas, Edictum promulgari, atq; publicè affigi curavit. Ejus ad ArchiEpiſcopatûs incolas mandatû. *Qvo tyrannidem, injuſtam vim, nefarias exactiones, presſuras, ſpolia, omnimodumq, bonorum everriculum, ab adverſa parte hactenus exantlata, tum imminens qvoqve animarum, & æternæ ſalutis diſcrimen* in memoriam illis revocabat; adventum ſuum, & *qvod Dei Opt. Max. Regisve Svecorum ope, prædurò hoc jugo eos exoneraturus, ſuasq, priſtinas diciones recuperaturus, venisſet*, denuncians, nec non, acerrimâ pœnâ præſtitutâ, ſeverè ſimul mandans: *Exterminarent hos veræ Religionis ac Patriæ hoſtes, nec admitterent impoſterùm, aut foverent, ſed ubivis potiùs locorum perſeqverentur. Cui rei nobiles qviqve ſervitiis eqveſtribus, ad qvæ Feudorum nomine obligantur, præſtò ipſi esſent: Reliqvi incolæ in Urbibus, oppidis, pagis viritim, armati, ad nutus ejus in procinctu ſtarent.*

Tran-

Et proſpera initia.

Tranſcripſit autem Adminiſtratori Civitas Magdeburgenſis, in his turbarum incunabulis, ſtatim aliqvid copiarum: Et ipſe qvoq;, diſtributis, ſub Regis Sveciæ ac proprio nomine, militum congregandorum diplomatibus, delectus agere ſine mora cœpit. Occupatis variis, hinc inde, in circumjecta regione, locis oppidisq;, adeò latè excurrens: Ut Halam ipſam Saxonum, aperto à plebecula, qvæ ſale coqvendo vitam tolerat, ſalario oſtiolo, deſubitò irruperit. Mauritioburgo tamen excluſus: Qvo, utut impensè id daret operam, potiri haud poterat; rumore de Cæſarianorum adventu increbeſcente, non arce modò, ſed & Urbe ipſâ in hoſtium manibus relictâ, diſcedere coactus.

Haud diu poſt, qvàm Halam deſeruerat, trecenti Croatæ, prædam non contemnendam è Mauritioburgo deducentes, ad Calbam à milite ejus fuſi, fugati, & præda una cum captivis nonnullis Magdeburgo illata: Qvam cladem ulciſcentes Croatæ, totam Urbem circùm, flammâ ac incendiis crudeliter graſſabantur.

Inter alia, qvatuor eorundem turmæ Wanslebæ oppidum vi invadentes, hoſtiliter depopulatæ ſunt. Sed præſidium, qvod in arce ſervabat, ſuſtinuit; dum ſexcenti pedites, & centum eqvites Magdeburgo mitterentur ſubſidio: Ubi Croatarum ea ſors fuit, ut pauci fugâ elaberentur.

Inter alia, Mansfeldiæ caſtrū aſtu interceptum,

SubTribunus Nicolaus Bock, qvi Adminiſtratoris militiæ ſe addixerat, ſub hoc tempus, Mansfeldenſe caſtrum ſingulari ſtratagemate in poteſtatem redegit; ſeqventi modo. Saccos acere, qvo frumentum ementiebatur, repletos curribus impoſuerat, & ſub iisdem milites nonnullos, ſclopetis armatos, occultaverat. His caſtrò proximantibus, &, qvi in ſtatione ad portam erant, undenam venirent, qvidve ferrent, rogitantibus, aurigæ (& ipſi ruſticorum ſchemate tecti, milites) è cœnobio Mansfeldiæ venire, & frumentum ſubvehere in caſtrum, reſpondent. Ita remotis abſq; ulla inſidiarum ſuſpicione repagulis, & portarum valvis recluſis, currus in pontem procedunt, ac ipſis portis ſuccedunt; mox perſonati aurigæ, militesq; ſub acere deliteſcentes proſiliunt, &, excubitoribus obtruncatis aut comprehenſis, commilitonibus, in arbuſto haud procul latentibus, ſclopeto diſploſo dant ſignum: Qvi curriculo advolantes, caſtri ſine ulla jactura potiuntur.

Hac ratione incendium, in ArchiEpiſcopatu Magdeburgenſi ex improviſo ortum, gliſcebat; idq; eò validiùs: Qvod, copiis plerisq; Cæſareis adverſus Regem in Pomeraniam ac Megapolim abductis, non eſſent ſtatim ad manū, aut in promtu; qvi flammam, primulum emicantem, reſtingverent.

Falckenbergius Magdeburgum mittitur.

Rex autem, ſimul ut, jactam ab Adminiſtratore aleam eſſe, inaudiit, mitti illuc, qvi conſiliorum prudentiâ & dexteritate eidem adminicularetur, ſummè neceſſarium judicans, aulæ ſuæ Præfectum, Theodoricum à Falckenberg, Tribunum, titulo & mandatis regii Legati, Magdeburgum ablegatum ibat: *Cui, Regis & publicæ rei bono, cum uno, pluribusve Imperii Proceribus ac Ordinibus in tractatus deſcendendi, eorum ſubſidio & ope unum, pluresve cogendi Exercitus, Imperatores his, Regis nomine, præficiendi, & donec à Rege avocaretur, conſilio factoq; illis asſiſtendi facta poteſtas.* Falckenbergius ergò Hamburgum primò ſe conferens, eoq; clàm & mutato habitu egreſſus, ac furtim emenſus iter, Magdeburgum, utut Cæſariani tendiculas ubivis, certo etiam præmio in caput ejus propoſito, ſtruerent, inoffenſo demùm pede pervenit.

Ubi nos Adminiſtratore, dum bello gerendo pro viribus ſe accingit, relicto, ad Regem ſtylum iterùm convertemus.

Rex in Megapolim movet.

17. Apud hunc, cum Finnonicis copiis, Livonoq; ac Curlando eqvite, dudùm appulerat Guſtavus Hornius, Campiductor: Miles inſigni famâ, experimentisq;, nec unis, nec vulgaribus, nupero adverſùs Polonos bello datis, Regi probatùs; atq; tam circumſpectâ conſiliorum maturitate, qvàm ſtrenuâ ſimul & prudēti exſecutione commendabilis. Nec parū nonnullæ, è Boruſſia maturè adventantes, Legiones Exercitum auxerant. Dux igi-

igitur & Ordines Pomeraniæ Provinciales novâ hoſtis redivivo impetu invadendi conſilia intra animum volutantem, maximoperè flagitare cœperunt: Ut Gryphenhagâ & Garcio, tranſitu Viadri opportunis locis, Cæſarianos eliminans, hanc, non apum, ſed fucorum, novis ſubinde examinibus emisſis, circumjectam provinciam depaſcentium, ſedem, deſtructū iret.

Qvod verò Contius, potisſimâ virium ſuarum parte Garcium contractâ, adverſus vim ſatis ſe muniiſſet, & in eo ſtatu adhucdum perſeveraret, Rex ancipitem adeò aleam hac vice ſubire, non conſultum, aut rationi cônſonum cenſuit: Præſertim animo jam ante providens, hoſtem, ingruente hieme, defectum commeatu pabuloq; , & hibernæ militiæ inſolentem, haud diu junctim perſtiturum Garcii; ſed ipſummet, diſperſis viribus, cum tempore, huic rei perficiendæ meliorem occaſionem præbiturum. Qvin potiùs alibi locorum, ubi ad impetum excipiendum minùs paratum rebatur, fortunæ periculum facere, &, impresſione in Megapolim factâ, vires ejus ex parte eò avocare, tutius & rationi bellorum gerendorum convenientius arbitrabatur.

Curâ itaq; Exercitus & caſtrorum ad Sedinum Campiductori, Hornio, commisſâ, & milite, tormentis, aliis necesſariis, qvæ ad hanc expeditionem ſelegerat, in naves impoſitis, Stralefundam verſùs vela dedit.

Cæſariani, eo abſente, caſtra Sedinenſia oppugnântes, rejiciuntur. Vix tergum verterat Rex, cum Cæſariani, qvaſi cuſtode remoto, ad caſtra regia apud Sedinum, impetum dare auſi ſunt: Sed Hornii vigilantiâ & fortitudine ita excepti; ut ſpe rei perpetrandæ, nec ſine damno, evolutis pedem referendi necesſitudo imponeretur. De proditione ſuſpicio eſt; maximè, qvia, ſub id tempus, aliqvot locis Sedini clàm ſuppoſiti ignes reperti: Et ſanè Cæſarianarum partium ſcriptores, Contium cum civium nonnullis, de porta Pasſavienſi, qvæ Garcium ſpectat, appropinqvanti recludendâ, & Urbe hac ratione tradendâ, transegisſe, ſed vigilacem Regiorum curam, ne facinus patrarent, impedimento fuiſſe, tradunt. De qvo tamen nobis haud liqvet; adeòq; nec affirmare illud, nec refellere animus eſt: Illud pro comperto habemus; Regi de colluſione, qvâ aliqvi, nec hi infimates, in eum conſpiràsſent, hoc ipſo tempore à fide dignis relatum.

Et in Pomerania crudeliter graſſantur. Præter hoc tentamentum Cæſariani per totam æſtatem, qvâ Rex, armis hinc inde circumlatis, rem ſuam validè auxerat, penè nihil, qvod alicujus momenti foret, moliti, in caſtris ad Garcium otioſe deſidendo, tempus contrivêre: Ut ita de illis parum memoratu dignum occurrat Niſi forte: Qvod iis locis, qvorum potiundi facilis facultas erat, hoſtili licentiâ, & penè barbarie, viros militares ſe oſtenderint.

Ejus exemplâ propoſita: Pencunum. Hujus ut unum, alterumve producamus exemplum: Pencuni oppidum, Garcio haud procul diſſitum, qvod à prima Cæſarianorum receptione, per integrum penè triennium, hoſpites hos benevolè foverat, collatis, pro opibus ac virium copiâ, pecuniæ, commeatusve ſubſidiis, ſpeciali inſuper protectorio, ſeu tutelari diplomate, adverſus militum injurias à Contio munitum erat, decimoqvarto Calendarum Auguſti, hoſtiliter, auſpicante Germano milite, diripitur. Hic enim, ſub tranſitus per Urbem poſtulati colore, amicè intromisſus, in prædam mox vertitur: Arceq; & æde ſacrâ cumprimis, tum privatorum qvoq; domibus expilatis, arcis, armariis asſulatim comminutis, incolis miſerrimè habitis, ac opimioribus qvibusq; ſpoliis in currus impoſitis, diſcedit. Qvo præmiorum illice Croatæ ineſcati paulò poſt, effractis vi portis, irrumpunt, &, ut in racematione ſibi relictâ, qvò minus, qvod rapiant, offendunt, eò acriùs, non arcem modò & ædem ſacram privatorumve domos, ſed ipſa qvoq; mortuorum ſepulchra perſcrutantur, eò crudeliùs ſeſe gerunt; nullo injuriarum & exqviſitisſimæ carnificinæ genere prætermisſo, indicinam eorum, qvæ defosſa fortè, aut abſtruſa forent, ab incolis extorqventes: Adeò ut ne Parocho qvidem, à qvo tamen hoſpitio antehac non ſemel lautè excepti fuerant, aut hac humanitatis memoriâ, aut ſacrorum reverentiâ inducti, manum abſtinue-

nuerint. Miſerrima fœminarum condicio: Qvarum pudori, ſine ullo divini humanive juris reſpectu, vis illata. Qvin etiam, ſi qvæ in paludibus, inter arundines, ſe occultaverant, inde extractas, miles, ut nefandæ libidinis victimas, ante ſe agere; Viri nonnulli, injuriam ab uxoribus, liberisve prohibere conati, tanqvam præcedanea pudicitiæ ſuorum hoſtia cadere; Nec exſuccæ vetularum edentularum ætati, nec puellularum, ſi qvæ octo decemve annorum occurrerent, teneritudini, nec hominum locorumve reverentiæ parci; Ipſa compita, ipſa cœmiteria, ipſa DEO dedicata loca ſtuprorum ac libidinis palàm complexi viſa.

& Paſwalcum. Ita Pencuni proceſſum: Sed præ Paſwalcenſi tragœdiâ merus hic ludus, jocusq;. Paſwalcum Cæſariani, ab Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo ſeptimo, prægravi hoſpitiorum militarium onere, ſine intermiſſu, adeò oppreſſerant: Ut de civium fortuna penitiſſimè jam eſſet actum. Tandem Johanni Götzio, Tribuno, Urbis jam exſangve cadaver, ſive in hoſpitium, ſive in prædam cedit: Qvi, præter alimenta præbita, octodecim Joachimicorum millia minitabundus ab incolis poſcit. Huic ſummæ cum ſolvendo non eſſet Civitatis enervis indigentia, pro Tribunus Winſius, pridiè Calendarum Auguſti, cum valida eqvitum, peditumve manu eò miſſus, unum è Conſulum numero, nonnulloſq; Senatorum & opulentiorum civium, ad octodecim capita, ut flagitatæ pecuniæ vades, in caſtra ad Garcium ſecum abducit: Ubi ferro præpediri, ſub dio pluviæ ac tempeſtatum injuriis obnoxii, in nudo ſolo, fœtore, fame ac ſiti tantùm non enecti, extrema qvæq; perpetiuntur. Relictus qvoq; à Winſio in Urbe certo numero eqves; dictæ ſummæ flagitiorum ſuorum inſolentiâ extundendæ. Qvâ moleſtiâ ſeſe in univerſum, tum vades qvoq; ſuos durâ, qva premebantur, captivitate liberaturi Paſwalcenſes, omnes mox opum profundere reliqvias: Deficiente pecuniâ numeratâ, aurove & argento facto ac infecto omni conſumto, tum commeatum varii generis in caſtra transmittendo, tum ſeqviora metalla in ſolutum dando, tum deniq; transſcribendo nomina, qvibus fide digni ipſis obſtricti erant, Gotzii avaritiam ſatiare conati. Intereà accidit: Duas regias cohortes, alteram draconum, Sanct Andreano, peditum alteram, Loyſonio è Cniphuſii Legione, Ductoribus, appropinqvantes, cum porta qvaſi altâ Pace pateret, nemine penè advertente, Urbem ingredi, & Cæſarianis extortoribus dilapſis, ejus adversùs hoſtium vim tumultuariâ operâ muniendæ ſatagere. Id qvod tantâ tamen celeritate fieri minimè poterat: Qvin Götzius, cum trium millium agmine illicò advolans, ſeptimo Iduum Septembris, Regios, adhuc imparatos, & amplitudini Urbis defendendæ, ob paucitatem, impares, opprimeret. Ubi cædibus, rapinis, ſtupris, tormentis in incolas adeò ſævitum; ut toto bello, qvo Germania tot jam annos conflagrat, par aut ſimile qvippiam fando vix inaudiverimus: Prout Autor lanienæ Paſwalcenſis, peculiari iſthoc ſcripto, typis edito, latius eſt executus. Tandem, omni civium habentiâ cum pulviſculo everſâ, miles, ut ne ab injuria qvicqvam ſuperaret intactum, incendio in ipſa ædificia exanima graſſabatur. Qvod ut à tectis ſuis, aut ſaltem à DEO dicatis ædibus, averterent, tum incolæ, tum maximè divini verbi Præcones, Gözii aures miſerabilibus ſupplicijs ac precibus, ſed neqvicqvam, pulſârunt: Surdus enim ad hæc, & obdurato animo, militem non tantùm non abſtinuit, ſed pluribus potius locis ignem injici, denuò mandavit; ſacramenti, qvo Urbem Vulcano devoviſſet, religione impietatem ſuam obumbrans. Ita Paſwalcum excidionem paſſum, & in cineribus ſuis ſepultum: Cui Rex Sveciæ, chriſtianâ miſericordiâ motus, & ut incolæ, qvi ſupererant, vires aliqvantulum reſumerent, privilegium exemtionis ab omnibus militiæ oneribus ad ſexennium indulſit.

De laniena autem hac ipſi Pontificii, & Cæſari addicti Scriptores judicant: Mirandum haud eſſe, qvod DEUS Opt. Max. in perpetratorum ſcelerum ultionem, hoſtis conatibus ſecundam fortunæ auram aſpirans,

Cæſa-

Cæſarianorum conſilia ac cœpta felici ſucceſſu deſtituerit.

Rex Stralſundam appellit. 18. Jam, ut ad Regis expeditionem, quam ſuſceperat, regrediamur, quarto hic Iduum Septembris Stralſundam veniens, à ſummis, infimis ingenti eum plauſu recipitur: Ultimo autem Calendarum Octobris, in altum progreſſus; claſſem ante Urbem cogit; ubi, adverſantium ventorum flatu ad undecimum usq; Calendarum ibidem retenta, in anchoris ſtetit. Quæ mora Regis, unum è primoribus Magapoleos locis, mari deſubitò aggredi agitantis, propoſitum irritum reddebat quidem: Quò minus tamen Megapolim verſus, ſed conſilio paululum inflexo, & expoſito in terram milite, ire pergeret, impedire non potuit. Itaq;, decimo Calendarum Octobris, ad lucum, quem Hainium vocant, Exercitu omni in armis convenientе, poſtridiè ſecundis caſtris Bartam, & tertiis inde Damgardiam perventum: Ubi loci Rekenitzæ fluvius, Pomeraniam à Megapoli diſterminat.

Turrim Damgardiæ expugnat. Hic in ipſo penè regionũ divortio, citra flumen tamen adhuc, quadrangula, vetuſtate & duodenûm pedũ craſſitudine inſignis, turris à decantatis piratis, Nicolao Stortebekio, & Gothefrido Michaelis (ut vetus memoria eſt) quondam ædificata, exſtat: Quam Cæſariani foſſâ & caſtello terreo, ſeu Reductu circumdederant. Nec Regios infeſtare exinde deſierunt: Donec, impetu facto, vi ſuperarentur. Ab irritato, recenti Paswalcenſis lanienæ memoriâ, milite mactati ad unum omnes: Pars etiam, qui in turrim ſe receperant, à Regiis in altum enixis, è faſtigio præcipites acti.

Et caſtellum ad Rekenitzæ tranſitum. Mox in caſtellum, ultra fluvium propè pontem, quo Rekenitza jungitur, ad tranſitus defenſionem Cæſarianis exſtructum, vis Regiorum incubuit: Cui aggrediendo delectus miles in alteram fluminis oram cymbis tranſmiſſus, & ad verberationem inſtituendam diſpoſita illicò tormenta. Utut autem Subcenturio, qui defendendum caſtellum ſuſceperat, animo pervicax, deditionem reſpueret: Attamen, quia munitio adeò infirma & leyidenſis erat, ut Rex primis ſtatim tormentorum ictibus utrumq; loricæ latus perforaret, miles animum ſtatim deſpondit; Præfecti ingratiis caſtellum, abjectis armis, egreſſus, vitamq; ſolummodò ſuppliciter deprecatus. Ita, illo in regia ſtipendia tranſcripto, Ductores captivi remanſere.

Denique Ribnicæ oppidum. Inde Ribnitziam, oppidum Megapolim ingredientibus primitùs occurrens, itum: Id quod, coronâ circumdatum, levi negotio in Regiorum poteſtatem conceſſit. Metzerodius, militum cæſarianorum Ductor, cum pleriſq; præſidiariis, captus: Ejusdem verò Legatus, & nonnulli gregarii primo fervore trucidati. Exiguâ Regiorum jacturâ: Niſi quod Imhofius Centurio, dum aquâ aggreſſionem parat, & exſcenſum nimis improvidè facit, undis hauſtus interiit.

Regis mandatum, ad univerſos Megapolenſes. Foribus ita in Megapolim felici ſucceſſu patefactis, Rex ad omnes hujus dicionis incolas Edictum publicè proponebat; eosdem adhortatus: *Ut priſtino, cui DEUS & Natura eos ſubjecerat, Magiſtratui ſe iterum applicarent, & armati ad Exercitum ſuum comparerent; hic, qui Wallenſtenio adhæſerant, in poteſtatem redactus, aut trucidatus, aut certè ejectus. Quod ni facerent; Regem igitur in eos, aut perfidos, perjuros, Magiſtratui rebelles, igne ferroq; acriùs, ac in hoſtes ipſos, vindicaturum.*

In ſpecie, ad Roſtochienſes. Roſtochii autem Urbem, ejusq; habitatores (quorum inſignis pars nautæ ac maritimo quæſtu vitam tolerantes, regiiq; hinc favoris magis indigi) jam antè peculiari diplomate in eundem ſenſum Rex monuerat. *Redderent ſe legitimo Magiſtratui, &, quia Wallenſtenius eosmet ipſos pleros; Patriâ pelleret, miſſis jam ad Præfectos ſuos ea de re litteris, deſtinasſet, præveniendo, turpe ſervitutis jugum excuterent: Hoſtibus ac proditoribus Libertatis ſuæ, qui cæſarei præſidii nomine ſe venditarent, expulſis, Civitateq; in priſtinum ſtatum repoſitâ. Alioqui in Wallenſtenianæ ſervitutis barathrum altiùs ſe immergentes, pejore à Rege, quàm hoſtes, loco, & omnium commerciorum atq; privilegiorum, quibus in Regnis ac provinciis ſuis hucusq; fruiti erant, æternùm indignos habitum iri.*

Cæſariani validiꝰ præſidiũ aſtu Roſtochium introducunt.

19. Et ſanè qvoad Roſtochiũ, qvod debili, & impari civibus coercendis præſidio tenebatur, conſilium Regis forſan non fuerat ſine fructu futurum: Niſi Cæſariani, incolarum, animis fluctuantium, inclinationi antevertentes, præcidisſent aſtutiâ ſuâ, qvicqvam contra ſe moliendi occaſionem. Validum enim eqvitum agmen, ductu Laurentii Hoffkirchii, pro Tribuni, qvaſi Urbem ſolummodò tranſiturum, miſêre: Credulis civibus perfacilè asſentientibus; hoc tamen pacto, ut turmatim, non toto ſimul agmine recepti, tranſmitterentur. Vix autem prima turma portam ingresſa erat, cum illicò gradum ſiſtit: Reliqvi, totâ mole incumbentes, aditum attonitis civibus initio extorqvent; mox ulteriùs progresſi, catenis & repagulis transverſariis, qvibus plateæ communiebantur, refractis, Urbe omninò potiuntur. Inde arma ſtatim civibus erepta, & miles adeò copioſus per domos ſingulas diſtributus: Ut, etiamſi voluntas haud defuisſet, facultas tamen aliqvid tentandi, aut regio Edictò obtemperandi nulla relinqveretur, ſed Cæſariani, vel invitis civibus, pro lubitu in Urbe dominarentur.

Roſtochienſiũ exinde miſeria, & proteſtatio apud Hatzfeldium interpoſita.

Qvorum enormis licentia (ut uno contextu id hîc inferamus) & inſatiabilis libido in miſeros cives, cum extrema eorundem pauperie ac pernicie, adeò grasſata eſt: Ut Magiſtratus Urbis, nullum uſpiam precibus ſuppliciisve locum ſupereſſe cernens, ſpe omni humanorum auxiliorum depoſitâ, ad Deum, tanqvam anchoram verè ſacram, confugeret; ſolenni apud Cæſareæ militiæ Præfectum, Hatzfeldium, proteſtatione interpoſitâ. *De interitu tot innoxiorum hominum, qvi his vexationibus ad incitas & deſperationem redigerentur, maximè tot viduarum, orphanorum, ſenum, morbis decumbentium, & moribundorum, apud DEUM immortalem excuſatum fore, iisq; imputaturum: Qvos ſummus ille cordium ſcrutator, ac humanarum actionum cenſor, culpæ hujus, ſeu criminis reos nosſet.*

Tragica Hatzfeldii mors.

Memoratu autem dignum accidit: Dictum Hatzfeldium, qvi paupertati cumprimis prædurum ſe præbuerat, poſt dies non ita multos, à Jacomo Varmejero, homine literato, (cujus ſocrum, hoſpitium apud eam ſortitus, inhumaniter ſatis tractabat) dum hic ad ſolitarium, ceu familiaris, in cubiculum facilè intromittitur, impulſâ in cervicem de improviſo ſecuri, trucidatum, capite truncari. Qvi Varmejerus Judithæ exemplo animum ad facinus obdurârat: Priorem nominis hujus literam, prænomini ſuo, & priorem Holofernis Hatzfeldio applicans. Repertæ qvoq; apud illum, cum vinculis manciparetur, preces, qvas Juditha in ſimili actu fudisſe legitur: Inflexæ tamen paululum, & in ipſum, Urbemq; Roſtochienſem, nec non Hatzfeldium adaptatæ. Qvin etiam manè, anteqvam facinus præconcepto animi propoſito aggrederetur, velut magni momenti negotium, qvod DEI gloriam & totius provinciæ ſalutem concerneret, publicis Eccleſiæ precibus idipſum ad Spiritus Sancti commendatum iit.

Sed misſum iſthoc facimus, liberum de eo Lectori relinqventes judicium: Interim, licet menſe Januario proximè ſeqventis anni demùm acciderit, animo anteire, & raram, nec notatu indignam rem hoc loco, datâ occaſione, interſerere lubuit.

Savellius adverſùs Regios caſtra facit.

Contius verò, ut à diverticulo in viam redeamus, auditâ Regis in Megapolim expeditione, Savellio Duci, qvi his locis curabat, Legiones nonnullas ſubſidio miſerat: Qvibus, & aliis, qvæ ex vicinis præſidiis conflârat, copiis, eqvitatu maximè, trium millium æſtimato, ſubnixus ille, inter Roſtochium & Ribniciam, caſtra, ulteriori irruptioni præcavendæ metatus, Regi ſe oppoſitum ibat.

Elector Brandenburgicus Neutralitatem ambit.

20. Ribniciæ ab Electore Brandenburgico Legatus, Neutralitatis (qvam vocant) ſive ut, cum ditionibus ſuis, neutri belligerantium parti addictus, belli incommodis utrinq; eximeretur, pro Domino ſuo ſatagens, ad Regem comparuit.

Cui duplex ad hanc via à Rege propoſita.

Qvanqvam autem Rex animo haud ſatis proſpiceret, qvâ ratione hoc rerum ſtatu iſti beneficio locus foret; Marchia qvippe ipſisſimum hoſtis domicilium erat, & ſedes, cujus

cujus mediis bellum pro tempore potiſſimùm gerebatur: *Haud* tamen *ab Electoris poſtulato abhorrere, ſed eidem qvàm lubentiſſimè aſſenſurum*, reſpondit; *modò ipſemet quoq; Elector conſiſtere intra innoxiæ, & neutrò propendentis Neutralitatis cancellos reperiretur.* Qvem in finem *duplex* eidem *via*, qvarum utramlibet ingrederetur, propoſita. *Aut enim Regi, non ſecùs ac hoſti, loca, quæ poſſidere ejus intereſſet, in manus tradenda, Exercitui regio paria exſolvenda tributa, diribitoria ſimiliter concedenda, commeatusq; tantum, qvantum hoſti, præbendum: Aut hoſtem exigendum munimentis, Urbibus, locis, tranſitu fluminum opportunis; nec ipſi minùs, ac Regi, præcidendas omnes annonæ, contributionum, hibernorum, diribitoriorum commoditates.*

Hoc reſponſo dimiſſus Electoris Brandenburgici Legatus. Rex vero, hoſtis objectu, exiguam majorum progreſſuum ſpem illic locorum ſupcreſſe cernens, Stralesſundam revertebatur: Johanni Bannerio ſummâ rei militaris ad Megapoleos fines curâ, ſpeciali vero præſidii Ribnicenſis Melchiori Chrichbomio, Tribuno, demandatâ.

Alibi ad Albim turbatur,

21. Eo ipſo penè momento, qvo Rex è Pomerania in Megapolim impreſſionem fecerat, à diverſa provinciæ parte ad Albim turbæ qvoq; exortæ, hoſti à tergo non mediocrem incuſſerunt metum: Qvarum primam ſcaturiginem altiùs indagare, operæ pretium fuerit.

Tumultu partim a Ducibus Megapoleos orto,

Duces Megapoleos, pro tempore exules, in conventu, Ratisbonæ habito, calamitatem ſuam, qvæ omnibus fortunis illos exuerat, ad Cæſarem & Imperii Electores qveribundi detulerant, ſpesq; iis fuerat injecta: Interventu Electorum, qvi, ſive eorum gratiâ, ſive Fridlandiæ Ducis odio, hujus cauſæ ſatagere videbantur, in priſtinum ſtatum repoſitum iri. Proteſtantes ergò Imperii Electores, Principes; Ordines, Religionis nexu ipſis juncti, tutiſſimum omnium arbitrari: Ne adhuc dùm, conſilia ſua præcipitando, Regis Sveciæ amicos palàm profeſſi, abruptum ingrederentur armorum ac facti iter. Diſſimularent potiùs aliqvantulùm, & patientiam præſtarent. Sinerent Svecos ferro ac armis cum Cæſare digladiari, ipſi argumenta, verba, preces intenderent; certi: Utrâq; hac viâ ſimul efficaciùs ac faciliùs illis conſultum iri, qvàm alterutrâ earum; ſi, nimirùm, amicabili viâ penitùs relictâ, unicè ad armorum recurrerent extremitates.

Conſilio huic Duces Megapoleos haud gravatim acqvieſcentes, arma adverſus Cæſarem palàm haudqvaqvam induerant, donec de exitu Ratisbonenſis conventus, & qvidnam à Cæſare Electores ipſorum cauſâ eſſent impetraturi, certo conſtaret; hac fiduciâ: Iſtis ipſis Electoribus, Principibus, Ordinibus, qvi, ne in Regis partes tranſirent, conſuluerant, hoc modo ſatisfactum, animos eorum, perſpectâ ſummâ rei iniqvitate (qvod ne nunc qvidem, poſt habitam tamdiu patientiam, bonis reſtituerentur,) cauſæ ſuæ conciliatum, & ad ſuppetias ſeriò, omnibus viribus ferendas, eò magis permotum iri.

Spe autem reſtitutionis, qvæ à Ratisbonâ alluxerat, ſucceſſu temporis magis, magisq; recedente, & ſenſim evaneſcente, haud conſultum Ducibus viſum: Fallaces & fatuos hos ignes diutiùs ſectando, à Rege omninò ſegregari, promtèq; pollicentem auxilia repulſæ indignitate offendere. Qvin potiùs clandeſtinò ejus partes amplexi, qvia non pauci, nec infimæ notæ militares Duces, ad conſcribendum (pars etiam propriis ſumtibus) militem, operam ſuam paſſim ultrò offerebant, id modò, ut, miſſis diplomatibus, nomen ſuum, tanqvàm velum rei tegendæ aptum, novis his delectibus commodaret, à Rege poſtulaverant; corraſis in hunc uſum undiqveverſùm pecuniis: Ne, qvod promovendæ Regis intentioni, &, huic annexæ, reſtitutioni ſuæ faceret, qvicqvam, qvantum in ipſis afflicto hoc rei domeſticæ ſtatu erat, clàm intermiſiſſe arguerentur. Inter alia, cum Tribuno Hatzfeldio, ejus, qvi Lubecenſium militiæ præerat, Tribuni, Hatzfeldio cognatione juncti,

interventu, tractatus ultrò citroq; commeaverat; de deferendo Cæſarem, & ad Regem transeundo. Jamq; facta, tranſacta penisſimè omnia: Hatzfeldio, militem nonnullum, ad qvem pro Cæſare cogendum ſex Joachimicorum millia expenderat, iis transdere, & in delectibus habendis continuare, ingentemq; pecuniæ inſuper ſummam mutuo dare, pollicito. Qvod ut faceret, ſpe prætenſi in Clempenoam, Pomeraniæ præfecturam, crediti recuperandi, velut efficaci ad attrahendum ejus animum illicio, ineſcabatur.

Partim à Saxoniæ inferioris Duce. Sed, Hatzfeldio à pactis reſiliente, fruſtraneum id qvidem conſilium erat; non dicti tamen Duces à propoſito colligendi militis abſtitêre: Cui percommodum accidit; qvod Franciſcus Carolus, Saxoniæ inferioris Dux, à Falckenbergio, Hamburgum transeunte, inductus, nomen ſuum regiis ſtipendiis daret, & ad congregandas, Regis auſpicio, copias nonnullas ſummâ vi propalàm accingeretur. Hujus etenim nomine conatus ſuos convelare, & militem ejus velut ductu congregare placuit. Is ergò, vergente ad finem Septembri, oppida & arces, Boitzenburgum, Leoburgum, Neohuſium, ad Albim ſita, milite aliqvo, partim ſuo, partim Ducum Megapolenſium, inſidebat.

Infauſto tamen exordio: Ipſis nonis Octobris, comperto, ſexaginta Cæſarianos eqvites pecuniæ ſummam non contemnendam, ſex, nimirum, plus minus, Joachimicorū millia, ad alterum milliare Lubecam præter, deducturos Guſtroviam, Dux Saxoniæ, miſſo paris numeri eqvite totidemq; ſclopetariis, hoſtem cum præda intercipere animū induxerat. Abeunt illi, & in pagum, qvo Cæſariani hoſpitari ferebantur, tribus locis noctu irruunt: Sed, dum aliqvantò feriùs veniunt, hoſte jam elapſo, inter novitios milites & adhuc inconditos, errore tenebrarum, tumultus oritur; armaq;, in hoſtem deſtinata, in proprium exitium ſtringuntur. Qvibus Bernhardus à Sverin, eqvitum Magiſter imprudenter cadit; famulus qvoq; cujusdam centurionis, ſclopeto pulveris nitrati vi dirupto, vitâ mulctatur. Qvod infelix principium pro infelicis exitus ſigno habitum: Nec triſti & infauſto omini par defuit eventus.

Qvod enim Cæſaris, qvi ſe Pomerania & Megapoli curabat, miles, cum Rege implicatus, alibi ſatis diſtineretur, Pappenhemius emicantem hanc flammam, anteqvam in rapidum incendium adoleſceret, maturè reſtingvendam ſuſcepit. *Tû cum,* Hujus autem adventu territus Saxoniæ Dux, Boitzenburgo & Leoburgo, qvibus contra ingruentem hoſtem defendendis par neutiqvàm erat, relictis, ſolum Neohuſium, qvantum ſat videbatur, firmatum retinuit: Cum reliqvis copiolis Ratzeburgum, fratris ſui natu majoris, Auguſti, ſedem, ſe recipiens. Et oppidum qvidem, noctu de improviſo adortus, levi negotio, nec niſi qvatuor civium cæde, occupabat: Arce tamen à fratre excluſus; unde ſeqventis infortunii origo.

Primus in eum movit Reinackerus Tribunus; Tramiſſo cum nonnullis copiis ad Leoburgum Albi: Id qvod eò proclivius erat, qvia Dux pontones & navigia, ex ultrata Luneburgenſis agri ripa in citeriorem traducta, & contracta, illæſa illic deſeruerat. Vix autem nuncium de trajectu Reinackeri, Centurionis, Neohuſii cum ſclopetariis ſexaginta ſervantis, aures perculerat, qvandò arce, utut firmo ſatis vallo, & foſſato aqvæ pleno circumdatâ, mediisq; in paludibus ſitâ, penè biduo ante, qvàm hoſtis proximaret, inani formidine mentis ſimul & loci ſtatu dejectus, exceſſit. *Saxoniæ inferioris Dux Ratzeburgi in manus hoſtium venit.* Reinackerum Pappenhemius è veſtigio cum majore militum robore ſecutus, diem noctemq; integras continuato uno tractu itinere, Ratzeburgum verſus rectâ gradum maturabat. Adeò improviſus Duci Saxoniæ ſuperveniens; ut priùs, advenisſe hoſtem, qvàm advenire, hic ſentiret: Ambſtellio, ſupremo ſub legione eqveſtri excubiarum à Cæſaris partibus Præfecto, in hoſpitia qvædam eqvitum, qvi, hoſtium ſecuri, in pagis Ratzeburgo vicinis ſparſim divertebantur, irruente; &, cæſis cum uno eqvitum Magiſtro (Steinichen vocabatur) nonnullis, reliqvos fugâ elapſos ad ipſas usq; Ratzeburgi portas perſeqvente.

Oppidum Ratzeburgi, lacu penè cingi-

cingitur; & hinc ſublicio ponte, trecentos paſſus longo, aditur, illinc arce exiguâ, ſed munitâ ſatis, protegitur: Ut, qvi ingreſſum hîc qværat, arcem tranſgredi, & aut penitus in poteſtate, aut amicam ſaltem habere oporteat.

Et ſanè Auguſtus Dux fratri, neminem recepturum in arcem, ſed adverſus qvemcunq; defenſurum, repromiſiſſe fertur: Pappenhemius nihilominùs, ſeu ſecùs fore noſſet, ſeu ſperaret, non attentâ loci opportunitate, & adituum difficultate, alacriter, hoſtem in his clauſtris oppugnatum, pergebat. Diviſerat autem copias in duo agmina. Ita ut Reinackerus, ſtatione ultrà lacum cùm ſuis ſumtâ, pontem obſervaret; cui pulveris nitrati nonnihil, qvod Duci, Franciſco Carolo, Lubecâ eò ipſo momento à Ducibus Megapoleos ſubmittebatur, in manus venit: Ipſe verò, cum Tribuno à Salis, ad arcem, ubi alter in oppidum aditus, caſtris poſitis, Ducem Saxoniæ medium includeret, omnemq; elabendi rimam præcluderet aufugere forſan tentanti. Mox, Cæſaris nomine, in arcem cum milite recipi ab Auguſto Duce poſtulans, qvod volebat, ſine mora obtinuit: Præter qvidem Franciſci Caroli opinionem; qvi, è captivitate liberatus, ob id poſtmodum fratri, tanqvàm captivitatis ſuæ auctori, damni, qvod fecerat, & impenſarum ratione, non mediocris ſummæ, nimirùm, duodecies mille Joachimicorum, dicam impegit.

Patefacto ita ab hac parte in Urbem aditu, Pappenhemius, Duce Sub-Tribuno, Barone Grottano, in oppidum ſummâ vi impreſſionem imperare: Franciſcus verò Carolus, Dux, huic ſuſtinendæ imparatus, miſſo primo ad fratrem tubicine, colloqvium ejusdem flagitatum ire. Sed hoc ab eo reſponſi referre: Arcem Cæſari in manus jam traditam, cum cujus Ductoribus Franciſco Carolo, Duci, tractandum foret; ipſi non eſſe, cur cum fratre colloqveretur. Sic dimiſſus tubicen, à Duce ſtatim remiſſus, de armorum induciis ſolicitare Pappenhemium: Nec niſi perbreves tamen, & ad horæ qvadrantem, qvousq;, non diutiùs, militum cohiberetur impetus, cóſeqvi. Interim exiguâ cymbâ per lacum ſubducendi ſe periculum facere Franciſcus Carolus Dux; ſed irrito conatu: Hoc enim animadverſo, ab arce gradioribus machinis, & ex utraq; ripa freqventibus longiorum tuborum fulminibus in eum detonari; ipſiq; nautæ, qvi cymbam dirigebat, globo caput ab humeris revelli. Qvare hac tempeſtate ad terram retro actus neceſſitate ſubmittere cervicem, & unà cum milite ſuo, ad trecentos pedites, & centum ſexaginta eqvites, Pappenhemii arbitrio ſe dedere: Cæſaris tamen & Ducis Bavariæ nomine, mortis & perpetuæ captivitatis metu ab eodem exſolutus.

Hóc modo flamma, qvæ vixdum extulerat caput, in fumum abiit, & nova ad Albim Regiorum, qviq; Regiis adhærebant, diribitoria in nihilum recidêre.

Lubecenſes Ducibus Megapoleos ob hunc tumultum infenſi.

Adverſus Duces Megapoleos autem, qvorum intentio hoc, qvi acciderat, caſu, maximè ob interceptum pulverem nitratum, qvem proprio vertabulo ſubmiſerant, parum aberat, qvin palàm erumperet, Lubecenſis plebes eâ de cauſa adeò exarſit animis: Ut in Urbe diutiùs tuto hoſpitari, penè diffiderent, idq; ad Regem qveribundi deferrent. Qvi eapropter navis, ad Travemundam excubantis, Præfecto mandata dedit: Urbe cedere compulſis præſto eſſet, & receptos aliorſùm in tutiora tranſportaret loca. Qvanqvàm, irâ Lubecenſium temporis tractu deferveſcente, ſollicitudine poſtmodùm hac non fuerit opus.

Landgravii Haſſiæ Regis patrocinium qværunt.

22. Rex intereà temporis Straleſundæ commorabatur: Ubi à ſeniori Haſſiæ Landgraviâ, ejusq; duobus filiis, Gulielmo ac Hermanno, utriq; à conſiliis, Hermannus Wolffius, tanqvam Legatus, appulit: Impetratâ, nono Calendarum Novembris, à Rege audientia, Principum ſuorum, & totius Haſſiæ miſerias, calamitatesve, qvibus premerentur, fusè explicans. Imprimis autem, & in ſpecie; *qvod Caſſellenſi huic Landgraviorum ſtirpi integer principatus, & alia nonnulla nobiliſſima territorii membra erepta, reſiduum verò inferioris Haſſiæ bellorum &, inde depluentium, malorum pro-*

procellâ adeò perculſum ac proſtratum ſit: Ut Gulielmus, fratrum natu maximus, omnibus ferè, & ſemetipſum & Patrem, provectâ ætate atq; canitie venerandum, Matremve ac fratres ſuſtentandi mediis deſtituatur. Ad hæc Pontificios caſtris & munitioribus locis, quæ adhuc poſſideant Landgravii, clam palamve, aſtu ac vi multimodis inſidiatos, jamq; ad extrema ferè deventum: Annonâ, quæ longa Pace illic congeſta fuerat, diuturnâ octo annorum morâ, qua Cæſariani rerum erant potiti, conſumta; & viis, qvibus commeatus de novo inferri poſſet, peniſſimè interclusis ac obſtructis. Haſce ob cauſas, & qvia nullum ordinarium reſtitutionis aut conſervationis remedium ſupereſſe viderent Haſſiæ Principes, Matercum liberis, corde, manu, ore inter ſe conveniſſe, de querelis ſuis ad Regem, ut dignitate ac potentia ſummoperè ſuſpiciendum, ita ſangvinis neceſſitudine conjunctum, deferendis, auxiliove & ope ejusdem, quem à DEO Opt. Max. oppreſſæ veræ Eccleſiæ deſtinatum Salvatorem ac defenſorem agnoſcant, implorandâ. Miſeraretur ergò illorum, Patriæq; in extremo agone jam conſtitutæ, vicem, eòq; cogitationes ſuas cumprimis intenderet: Qvomodo in arctum redacta Caſtra & Urbes, Caſſellæ & Zigenhemum, conſervari, hoſtive, bolum hunc dudum inhianti, è faucibus eripi poſſent? Porrò, ne cum qvoqvam Pacem Rex iniret: Ni, aut iisdem pactis pacificatoriis, aut regiis armis, Landgravii in ſtatum, qvo ante Bohemicas & Palatinas turbas exſtiterant, repoſiti, deve ingenti, qvod paſſi erant, damno totaliter iis foret ſatisfactum.

Qvod Rex ſuſcipit, & fœdus in eventum cum iis icit.

Rex Sveciæ utut præciſè adeò ad hoc, illudve obſtringi, periculoſæ plenum aleæ initio duceret, re tamen poſt maturè penſitatâ, qvinto Idyum Novembris, benignè reſpondit: *Si Landgravii collatis omnibus mediis ac viribus ſuis, oneri unà ſuccedere, & fœdus cum ipſo jungere haud abnuerent; ſeſe in protectionem igitur ac clientelam eos recepturum.* Nec mora: Cum Legato de certis fœderis articulis, qvos Principes ipſi ratihaberent, conventum. Qvi, Regis manu ac ſigillo confirmati, Legato, ad conciliandam relationi ejus fidem, traditi, & hoc modo concluſa in eventum fœderatio: Legato econtrà de rerum geſtarum veritate reciproco ſcripto atteſtante.

Qvia autem Fœdus iisdem ferè conditionibus, qvibus hoc tempore concluſum, menſe Majo proximè ſeqventis Anni, Spandoæ repetitum, & Werbenæ, Auguſto demum menſe, cum ipſo Landgravio, Gulielmo, conſummatum, plenève ad exitum perductum eſt, ideò, ſpecialius de eo agere, eousq; ſuperſedebimus.

Levibus velitationibus ad Sedinum certatum.

23. Dum hæc in citeriori Pomerania & Megapoli accidunt, ad Sedinum, abſente Rege, levibus, ſed frequentibus, nec incruentis, præliis partes inter ſe velitati: Alternantes per vices, fortunâ, & clade, nunc huc, nunc illuc incumbente.

Inter alia, decimo qvinto Calendarum Octobris, dum matutinis precibus Regii in caſtris vacant, Croatarum ad triginta, vel qvadraginta, vicinum Sedino pagum aggreſſi, ſub regii excubitoris, qvi propè abſtabat, obtutu, pecus omne abegerunt. Qvam indignitatem Carbergius, ſummus vigiliarum ſub Legione eqveſtri Præfectus, dum excubias illic habet, non ferens, & cũ qvadraginta circiter eqvitibus Croatas, prædam illis extortum, minùs circumſpectè inſecutus, inſidias ab hoſte ad pagum, integrum milliare Sedino diſſitum, ſtructas incidit: Subitòq; circumventus, amiſſis decem ſuorum, qvi in certamine ceciderant, & undecim, qvi capti, cum reliqvis vix periculo ſe eripuit.

Hanc jacturam ulturus Hornius, nocte, qvæ ſecuta eſt, centum, è Livonis & Curlandis ſelectos, eqvites, verſùs loca, ubi hoſtem pabulatum ire noverat, emittebat: Qvi deprehenſum malè mulctârunt, &, ultra qvinqvaginta trucidatis, totidem captivos cum opimia præda in caſtra reduxêre.

Alia qvoq; Regiorum manus, Paſwalcum verſùs, vias & campos exploratum ire juſſa, in triginta è Sparriana Legione eqvites, qvos Signifer, neſcio qvis, ducebat, impegit: Qvorum duodecim cum Decano qvodam capti, reliqvi maximam partem cæſi; Signifero, & nonnullis vulneratis Lokenitzam pernicitate eqvorum evadentibus.

Colberga

Ad hæc Rex Sveciæ, priusqvàm adhuc

[illegible] landi cœpta.

adhuc ad Megapoleos fines, ut enarravimus, impetum daret, Colbergam, ulterioris Pomeraniæ Urbem, lentâ obſidione eminùs cingi juſſerat.

Colbergam Cæſariani, valido veteranorum præſidio munitam, tenaciter ſervare decreverant: Hic enim unicus ad Pomeraniæ littora portus illis ſuperabat, & qvidem in meditullio ulterioris provinciæ ſitus; unde in univerſam circumjectam planitiem, excurſionibus, longè latèq; graſſari licebat. Prout paulò antè, qvàm miles regius circumfunderetur (qvod etiam rem forſan non parùm maturavit) circiter nongenti Urbe egreſſi, Treptoam, ad Regam oppidum, tumultuario aſſultu tentârant; & inde, tum regiorum militum, qvorum pauci illîc divertebantur, tum ipſorum civium forti operâ cum clade rejecti, vaſtitatem ad aliqvot milliaria circumtulerant: Prædâ omni, & pecore armentove imprimis, qvòcunq; irent, Colbergam ſecum abductâ. Nec minùs Regis, in poteſtatem redigere Colbergam, qvàm hoſtis, in poteſtate retinere, intererat: Qvippe qvæ occupata de univerſo littore maris baltici, qvâ Pomerania ſe extendit, imò totius provinciæ ulterioris poſſeſſione ſecurum redderet.

Licet autem ulterioris Pomeraniæ, & diœceſeos Caminenſis Ordines, præter ſubſidia, in menſes ſingulos conferre promiſſa, de non contemnendo eorundem auctario ſpem facerent, modò Rex Colbergam vi aggredi, & hac eos moleſtiâ liberare, annueret: Providebat hic tamen, belli calculo benè poſito, locum ſatis firmum, viriſq; & armis inſtructiſſimum, non ſine ingenti ſangvinis hominumve jactura expugnatum iri. Itaq; pro comperto habenti, Urbem annonâ non adeò abundare, ut præſidio, qvod numeroſum ſatis, victus ad longum tempus ſuppeteret, munitionibus Urbis, viribuſq; ac virtuti propugnatorum lentitudine qvadam illudere, qvàm impetu in eos ferri, potius viſum: Sperreuterio primùm Tribuno, cum nonnullis copiis, eòdem ablegato. Qvibus ducenti eqvites, & mille, in Cörlinenſi diſtrictu è provincialibus delecti, ſub certa ſigna diſtributi; & in Regis verba, non ſecùs ac miles ære merens, adacti, pedites acceſſêre: Vagabundis Cæſarianorum excurſionibus frenum injecturi.

Sedente in hunc modum ad Colbergam regio milite, incendium, incuriâ cujuſdam eqviſonis intra Urbem ortum, partem penè ejus nobiliorem corripuit, & latè evagatus ſtragem dedit ingentem: Ad centum octoginta duabus ædibus in cinerem redactis.

Decimo Calendarum Octobris, regio Campiductori, Hornio, ad Sedinum referebatur: Hoſtem duas cataphractorum è Ferdinandi de Capua legione alas, ducentos Croatas, & centum viginti dracones è caſtris Garcenſibus deſtinâſſe Colbergam; Contii, cæſarei Campiductoris impedimentis, ut putabatur, inde ducendis. Qvapropter, ne Sperreuterius, qvi, id temporis, illîc locorum curabat, damnum aliqvod pateretur, Uslarium proTribunum, cum trecentis eqvitibus & nonnullis draconibus (cui Hallii Tribuni turmæ ad Golnoam, & Gryphenbergam ſe aggregare juſſæ) eòdem præproperè miſit: Cæſarianorum conatibus junctim obviam ituros. Hi verò poſt adventum Regiorum cognitum verſo jam ad Schifelbenum itinere, & circuitu per novam Marchiam facto, in caſtra ad Garcium viam retrò legerant: Qvare dictus pro-Tribunus pariter Sedinum reverſus eſt. Ne nullum tamen omninò operæ pretium faceret, Piritzam & Gryphenhagam usq; populabundus excurrens, non paucis hoſtium interemtis, qvadraginta ſex captivos ſecum reduxit.

Tertio Nonarum Octobris, acri certamine Regiorum pars cum hoſte conflixêre; ſeqventi occaſione illecti. Hornius, certò exploraturus, num hoſtis è caſtris Garcenſibus militum qvid in Megapolim ablegâſſet, Tribunum Dänhofium, ipſummet huic rei ſe offerentem, Pencunum, ubi loci Cæſariani plerumq; pabulabantur, ad intercipiendos nonnullos miſerat. Hic nactus, qvod qværebat, dum viam remetitur, ad ſeſqvimilliare à Sedino in ſexaginta vel octoginta Croatas incidit: Qvi, impetu in pagos, Brunnam ac Völtſchendorffium, facto, pecus inde

Acri ad Sedinum conflictu Regii claſsis qvid paſſi.

inde abegerant. Croatis autem, conſpecto hoſte, prædam derelinqventibus, inq; fugam ſe conjicientibus, Danhoſius, pecus Sedinum, ſexaginta eqvitibus deducentibus, remittens, Sackium, alæ Ductorem, cum triginta eqvitum turma, fugitivos inſeqvi jubet: Addito tamen, ne certam qvandam foſſam, & anguſtum tramitem, qvi ad qvadrantem circiter milliaris inde aberat, transveheretur, ſed, eòusq; delatus, impetum ſiſteret. Verumenimverò Sackius, inconſulto animi fervore, plus ultra ad ſesqvimilliare evectus, incitatis eqvis & effuſiſſimo curſu fugientium calcibus inhæſit; donec in ipſa penè hoſtium caſtra impingeret: Et Tribunum qvoq;, veſtigia ſua, ut, neceſſitate exigente, ſubſidio illi eſſet, ſecutum, ſecum traxit vel invitum. Hîc totis mox caſtris ad arma conclamatur, & univerſus hoſtilis eqvitatus, inde excitus, ſummâq; Regiis vi incumbens, numero, non virtute ſuperatos in fugam compellit. Fugientibus Tiſenhuſius, ſupremus excubiarum ſub Legione eqveſtri Præfectus, qvem regius Campiductor cum nonnullis eqvitibus, campos Mandelcoam verſùs ſpeculatum, emiſerat, ſuperveniens, prælium reſtaurat. Sed & hi, multitudine hoſtium obruti, campo cedunt: Tiſenhuſio ipſomet, unà cum dicto Sackio, & Iſaaco Lillieſparrio, eqvitum Magiſtris, hoſtium potito. Witzlebius, itidem vigiliarum ſub Legione eqvitum Præfectus, cum qvadraginta eqvitibus, è propria & Zachariæ Pauli ala, in excubiis ante caſtra ſtabat: Qvi & ipſe, è ſtatione provectus, hoſti frontem obvertit; fugientibus commilitonibus tutum præſtiturus receptum. Nec minùs tamen fuſus, vivus in manus Cæſarianorum devenit: Cæſo Adricasſii, eqvitum Magiſtri, Legato. Varium hoc certamen, & Regiis, hoſtium numero prævalente, infauſtum: Minor tamen, qvam pro metu clades, haud ultra qvinqvaginta eqvitibus amiſſis; qvorum vix decem interemti, reliqvi omnes capti fuêre.

Cæſariani Colbergam obſidio liberare contendunt.

Sub hoc tempus Cæſarianis nil magis cordi erat, qvàm obſidio liberare Colbergam, & ſimul eqvitatui, qvem, è Boruſſia venientem, Rex præſtolabatur, maturè, ſi fieri poſſet, anteqvàm reliqvis copiis jungeretur, occurrere. Itaq;, nondum adulto menſe Novembri, ſedecim Croatarum ſigna, inter qvæ duodena noviter conſcripta non ita pridem advenerat, qvatuor è Gotzii Legione eqvitum alæ, & ſexcenti delecti Germani eqvites, tum bis mille circiter, aut bis mille qvingenti pedites, cum tormentis nonnullis, è caſtris ad Garcium, per novam Marchiam Schifelbenum progreſſi: Ubi duæ eqvitum regiorum turmæ, & tres peditum cohortes, ſub Tribuni Monroji ductu, hoſpitabantur. Hi autem in arcem mox ſe contulêre, & hoſtem inde arcuêre; deſerto oppido: Qvod, flammâ inter tumultum exortâ, ultra ſemiſſem incendio conſumtum.

Hornius, hoſtium intento ac itinere animadverſo, Cniphuſium, qvem Rex venientibus è Boruſſia Legionibus obviam miſerat, rei in continenti certiorem fecit, admonens: Ut, contracto, qvi hinc inde hoſpitabatur, milite, Treptoam ſe reciperet. Ipſemet, cum nongentis eqvitibus, (cui alii trecenti, ductu Hallii Tribuni, in itinere ſe junxêre) mille qvadringentis peditibus, qvà ſclopetariis, qvà ſariſſophoris, cum duabus, qvæ duodenûm, & ſex, qvæ trium pondo globos impellebant, machinis Sedino Gryphenbergam movit: Accerſitis, qvas Cniphuſius penes ſe habebat, copiis, ad Roſſentinum, peropportuno, milliare à Colberga diſtante, loco, pedem initio figens. Hic enim hoſtem, ſi Colbergæ liberandæ veniret, commodè opperiri; hinc qvoq;, ſi Schifelbenum, aliudve qvippiam oppugnare animum induceret, tempori ſuppetias illi ferre poterat. Intereà Colbergenſes præſidiarii, qvi animum penè deſponderant, propinqvi ſubſidii & liberationis ſpe animoſiores facti, in pagum, Urbi ſubjectum, erupêre, & duos, tresve Regiorum trucidârunt: Viginti octo, unà cum Centurione qvodam, in captivitatem abductis. Regio interim Campiductori, libratis ſuis hoſtiûmq; viribus, certamini ſe haud imparem, imò veterano eqvitatu, ob duodecim noviter con-

conſcriptorum Croatarum vexilla, penè ſuperiorem judicanti, deliberatione cum primoribus Ducum priùs habitâ, rectà in hoſtem eundum, & prælii aleam tentandum videbatur: Cui rei ipſis Idibus Novembris, ad pagum, milliari Roſſentino diſſitum, (majus Goſtinum vocant) acies proceſſit. Hîc, num ſubſiſtendum vel progrediendum eſſet, conſultantibus, præcurſores, qvi longiùs (ut mos eſt) errabant, intervenêre, & deliberationi finem impoſuêre: Hoſtem recto in eos gradu ferri, jamq; tubarum clangorem, & tympanorum murmur eminùs exaudiri, referendo. Hornius ergò, milite mox in armis eſſe juſſo, locorum ſitum, qvæ aggrediendo vel propellendo hoſti commoda, qvæve minus forent, exactè contemplari, copiasq; in aciem diſponere; ita ut monte, frontem præjacente, tegerentur: Cæſarianis, ſi noctu, ut opinio erat, Colbergam pergerent, ſe opponere certus. Jamq; hoſtilium inſtrumentorum, pugnæ incentivorum, ſonitus ad aures pervenerat, jam Regii ad excipiendum impetum parati ſtabant, cum ab exploratoribus, longiùs procurrentibus, cognitum: Hoſtes haud ultra milliaris qvadrantem ab Regiorum acie in pago, qvi Wartcoa dicitur, caſtra raptim metatos. Qvapropter Hornius ſimiliter in ſtatu, qvem ceperat, immoto ſibi perſeverandum cenſuit. Nocte in hunc modum penè exactâ, circa tertiam matutinam, tympana in hoſtium caſtris, itineri proſeqvendo ſignum dare audita, repentè iterum obmutuêre; mox, ſpeculatores, qvid rei eſſet, cognoſcere juſſi, de hoſtibus pedem retrò ferentibus nunciârunt: Qvo comperto, communi omnium Ducum ſuffragio, recedentium tergo inſiſtere decretum. Promotis itaq; copiis, & per anguſtum atq; difficilem callem, qvi caſtra Regiorum ac Cæſarianorum interjacebat, longâ ſerie, ſeu filatim, ut loqvimur, traductis, præcurſores è Baudiſſiana Legione diverſos captivos, tum Germanos, tum Croatas adduxêre: Qvi partim in ipſis adhuc domibus, alto ſomno ſepulti, deprehenſi fuerant, repentini hujus receptus ignari; partim uno ore confitebantur, jam ante bihorium caſtra Cæſarianos movisſe, eâdemq; recedere viâ, qvâ venerant. Qvæ omnia ad perſeqvendum, ut formidinis & terroris repletos, magis magisq; ſtimulum addebant. Qvocirca Hornius qvatuor Baudiſſianæ Legionis alas, præcurſorum terga fultum, præire, & univerſum eqvitatum, admiſſis pauliſper habenis, citatiùs ſolito, ſubſeqvi; poſt hunc mille ſclopetarios, Teuffelio & Hebronio, Tribunis Ducibus, gradum, qvantum pediti liceret, accelerare; reliqvum peditem cum machinis, ſub Turnio Comite, ſedatiùs, denſatis ordinibus ingredi jubet. Dum autem ita proceditur, moratores hoſtium non pauci inter viam à præcurſoribus regiis interemti: Nec tamen, ut intermiſſo itinere frontem obverteret, hoſtis permoveri potuit. Ita aliqvamdiu ejus veſtigiis inſiſtentes Regii, ad Stoltenbergam anguſtum iterum ante ſe callem, & qvasdam hoſtium turmas in ſublimi loco hærere, conſpicantur: Mox ſpeculatores, hoſtem, ibidem morantem, impetum opperiri, renunciant. Regiis verò promoventibus gradum, loco hic cedit, & Hornio ab iisdem exploratoribus refertur: Peditatum hoſtilem continenter, ſine intermiſſione, iter proſeqvi; decem verò eqvitum vexilla poſtremam claudere aciem. Unde Hornius ſtatim in locum, qvo hoſtis ſteterat, colligere copias ſuas; illius deinde veſtigia ſine mora legere; eundem in animo, in oculis ferre: Donec, vix ad longioris tubi jactum progreſſus, ponè pagum, Falckenbergam, acie inſtructâ, qvaſi pugnam minitantē, denuò ſtare animadverteret. Idcircò ipſe etiam gradum ſuſpendere, reſpirandi ſpatio ſuis dato: Cæſarianos interim, num pugnæ, an ulteriori receptui ſe præpararent, curioſè obſervans. His verò cœptum iter magnâ celeritate continuantibus, ſimiliter cum ſuis è veſtigio militari gradu ſeqvi: Locum altiuſculū, qvem hoſtis deſeruerat, occupaturus. Inter qvæ accidit; denſas nebulas, ſub hoc anni tempus haud inſolentes, univerſos campos caligine ſuâ involvere, & præcurſores eodem momento,

terga recedentium non niſi ſeptem eqvitatus alis, in poſtrema acie collocatis, firmata, referre: Qvibus, qvod tenebræ viſum, & eminùs ſpeculandi facultatem penitus eriperent, hoc ex tympanorum hoſtilium, ut qvæ obticuerant, ſonitu diverſum colligi poſſet, neceſſario fides habenda fuit. Qvod ergo, horum relatu, hoſtis ita incederet, ut maximam eqvitatus partem prægreſſam velut in media acie ſubſeqveretur pedes, ſeptem eqvitum vexillis poſtremum agmen claudentibus; conſilium Hornio erat: Eqvites, qvi in ultima acie verſabantur, omiſſo pedite, impetu aggredi, & in peditem propellere, ejusq; hoc modo turbare ordines; vel, pulſis iſtis, reliqvum hoſtem tamdiu, dum regiæ omnes copiæ ſupervenirent, velitando diſtinere. Et primum qvidem Baudiſius, cum tribus Legionis ſuæ alis, ſatis feliciter exſecutus: Non ferente Regiorum incurſum Cæſarianorum eqvitatu. Cum verò univerſa ejusdem Legio, ſuis ſtatim ſubſidio advolans, in prælium ſuccedere vellet, hoſtium ſclopetariis, à nebula ſeducta, ex improviſo impegit; Denſoq; ab his glandium plumbearum imbre excepta, &, redeunte ſimul in certamen eqvite, attonita, repulſa eſt. Eâdem fortuna Curlandus eqves, in peditatum prolapſus, retrocedebat. Hallius verò Tribunus incidebat in qvinq; Croatarum ſigna; Qvi fugam, non prælium meditati, præcipiti curſu dilabebantur. Uſlarius demum pro-Tribunus cum ſuis, Campiductoris juſſu, immotus, &, conſtipatis ordinibus, in occaſiones omnes, ſi qvid ſubiti ingrueret, intentus ſtabat. Denſiſſima, qvæ cœlum, terramq; obtexerat, nebula cauſæ erat, ut nec hoſtes qvisqvam penè noſſet, nec ſuos; qvamvis exiguo intervallo diſtantes: Adeò nec in qvos impreſſionem faceret, nec qvò, repulſus, ſe reciperet, miles ſatis proſpiciebat oculis. Hinc alicubi pugna, alicubi receptus, alicubi metus, imò & fuga: Cumq;, qvi eqveſtre certamen meditabantur, ſemper in peditem, longioribus tubis nec opinantes ſtatim excipientem, præter opinionem inciderent, nullibi penè non confuſio. Et ſanè qvidam Regiorum, turbatis ordinibus animisq;, à ſignis diffugientes, ad ſubſeqventem usq; peditatum trepido curſu penetrabant: Ubi tamen, reſtitutis ordinibus, animos qvoq; reſumſére. Nec hoſtis perculſis à ſé ullatenùs inſtabat: Qvod forſan in his tenebris non minore, ac Regii, difficultate colluctaretur. Duravit autem denſiſſima nebula per ſolidum hunc diem: Qvam nox, velut continuata caligine excipiens, hoſtes, qvi adhuc eâ veſperâ ultra Schifelbenum grandibus gradibus perrexêre, ac poſtridiè ſummo mane in tutum ſe receperunt, periculo omninò ſubtraxit.

Utut autem caſſes, qvibus peniſſimè ſe induerant, ſine clade, nebulæ beneficio, hac ratione, evaſerint Cæſariani, id tamen Hornio victoriæ ſatis: Qvod Colbergam, indagine cinctam, &, ni ſubveniretur, in partes regias brevi tranſituram, de liberatione & ſubſidio inferendo velut deſperantes, reliqverant.

Rex, qvi Straleſundæ id temporis hærebat, oculos mentemve in omnia rerum momenta pervigili curâ circumferens, ſimul ac hoſtis, Colbergæ ſuppetias ferre tentantis, & Campiductoris ſui, id prohibere laborantis, conatus comperit, ne ſuis deeſſet, feſtinato itinere Straleſundâ diſcedens, Gryphenbergam ſe contulit: Ubi Campiductor Hornius, & Cniphuſius, Baudiſiusq; ad eum venientes, expoſitâ rei, opinione citiùs tranſactæ, ſerie, animum ejus hac ſolicitudine levârunt. Mox miles, qvi è Boruſſia recens appulerat, circa Colbergam, & in ulteriori Pomerania per hoſpitia diſtributus: Qvia verò Spetreuterius ad Colbergam Regis exſpectationi non ſatis reſpondere videbatur, Boetio Tribuno circumſidendæ porrò ejus demandata cura; Cniphuſio autem in citeriorem Pomeraniam remiſſo, collatum à Rege ſummum his in oris imperium.

Rex ad ſuos, eo audito, accurrit.

24. Ineunte menſe Decembri, regiis navibus, qvæ, Duce Blumio, Wismarienſis portus fauces hactenùs obſederant, ad reficiendas vires Gellam verſùs paululùm abſcedentibus, claſſis Cæſarianorum, cujus prætoria, Davi-

Regiæ naves prætoriâ Cæſarianorum in Travemundæ

portum fugant.

Davidis Regis nomine, & qvadraginta æreis tormentis, qvorum nonnulla molis haud exiguæ, inſignis erat, onerariam fortè unam, alteramve, & viatores, Straleſundam contendentes, interceptum, deſubitò in altum egreſſa eſt: Mox tamen, regiis, eo animadverſo, ad ſtationem ſuam redeuntibus, in portum ſuum refuga. Solam prætoriam ſi exciperes: Qvam paulò longiùs in ventum provectam, nec tempori ſatis retrò navigandam, regiæ naves, interventus ſui celeritate receptu excluſam, in Lubecenſium ſtationem, Travemundam, compulêre. Ubi, Idibus Decembris, nullâ habitâ profundi ratione, per ipſa brevia, non ſine diſcrimine, portum invecta, à Regiis, ne elaberetur, fauces obſidentibus, eminùs cingebatur.

Tum hoc, tum aliis experimentis, fortunam Cæſari in maritimis bellis minùs propitiam, compertum fuit: Nam haud longè poſt, Regii nauticæ plebis nonnihil, qvod Gabriel de Roy magnâ impenſâ conduxerat, inter vias, anteqvam Wiſmariam perveniret, adorti; qvatuor exceptis, univerſos trucidavêre.

Qvâ de tradenda inter Johannem Salvium, & Lubecenſes, literis diſceptatur.

Poſtulabat verò, Regis ſui nomine, Johannes Salvius à Lubecenſibus; hoſtilem iſthanc navim, aut tradi, aut regiæ claſsis Præfecto, ut portu extraheret, permitti. Inter alia argumento, ex jure civili *à fera* ducto, uſus: *Qvam, facto in proprio fundo initio, in alienum perſeqvi, jus eſt; & tamdiu, qvi perſeqvitur, in capiendo habetur potior, qvamdiu perſeqvi non deſinit.*

Ad hoc poſtulatum Lubecenſis Senatus reſpondit. *Prætoriam hanc, qviq; ea vecti, nautas & claſſiarios, diverſis civium ſuorum navibus ac bonis, Wiſmariam deductis, violentas atq; rapaces injeciſſe manus: Qvò igitur de damno civibus ſuis ſatisfieret, nec libera commercia per eam navim turbarentur impoſterum, officii, qvod ipſis incumberet, ratione mandaſſe; ut, in portum ſubducta, aſſervaretur.*

Licet autem Regii, qvia ad poſtulatum directò minimè reſponſum erat, declarationem certam, rotundo ore, ſeu aſſentiendo, ſeu negando, aut certè, donec, re ad Regem delatâ, de ejus mente conſtaret, navim neutiqvam demiſſuri, ſed cum omni nautico & militari inſtrumento detentum iri, cautionem flagitarent; in caſum ulterioris moræ, ſeu tergiverſationis, de damnis & impenſis, tam ſubortis inde, qvàm ſuborituris, ſolenniter proteſtati: A Lubecenſibus tamen aliud, præter qvod diximus, impetrari non poterat.

Rex ad Lubecenſes, delectus ſuos impedire auditos, ſcribit.

Hoc eodem ferè tempore, militiæ Ductores, qvi pro Rege hinc inde agebant delectus, *à Lubecenſi Civitate, variis remoris injectis, impediri, nec modò non tractari pro amicis, ſed tectis penè arceri, adeoq; non ſecus ac facinoroſis, aqvâ velut & igni interdici,* ad Regem qveribundi detulerant. Qvibus qverimoniis permotus, Lubecenſes, datis ad eos literis, admonuit: *Abſtinerent acerbis hujuſmodi, alienisq; ab omni humanitate, actionibus, & erga Regi addictos ita ſe gererent; prout cives ſuos in Svecia hucusve tractatos meminiſſent, & impoſterum qvoq; tractari averent.*

Cui excuſando reſpondent.

Ad hæc Lubecenſes culpam, cujus arguebantur, declinantes, excuſatione uti. Scilicet, *non niſi priſtinas urbicas leges renovaſſe: Tam illis, qvi nullum agnoſcerent Dominum, qvàm, qvi ſtipendiorum, neſcio qvorum, obtentu in Urbe deliteſcentes, periculoſis & noxiis excurſibus operam darent, nec parùm inſuper ſuſpecti reperirentur, nullo facto diſcrimine, Urbe excedere juſſis. Qvin ipſos qvoqve militum Ductores cauſæ eſſe; cur edictum hoc contra eos publicatum fuerit. Nam minùs civiliter & amicè ſe geſſiſſe; digladiatos invicè ad Urbis provocaſſe tribunal; cives, eorumq; liberos, vi, intra Urbis pomœria, ut militiæ nomina darent, compellere anniſos; tandem, ubi per ſeptimanas aut menſes aliqvammultos in diverſoriis pollucibiliter vixerant, nullo exſoluto ſymbolo, paraſſe diſceſſum.*

Oldenburgicus Comes, Neutralitatis ſatagit.

25. Sub id qvoq; tempus, Comes Oldenburgicus, qvanqvàm, proximo pariete nondum belli hujus flammâ correpto, res ejus parum adhuc agi videretur, pro ſe ac Agnatis Neutralitatem ambire cœpit: Miſſo

 Johan-

Jŏhanne Sigismundo à Frăncking, Tribuno, belli incommodis à Rege eximi petens.

Rege certis legibus assentiente.

Cui Rex ſeqvens reſponſum dedit. *Inter omnia belli ſedandi remedia nullum, ſuo judicio, reperiri, morbo, cui adhiberetur, minùs aptum; qvàm expetitam à Comitibus Neutralitatem. Nec enim liqvere, quô pacto à Cæſare, tanqvam ejus vaſalli, tantum abeſt, ut impetrare qveant, ut ne quidem flagitare auſint Comites: Nec reliqvos Imperii Ordines partem bellici oneris, qvam Comitatus Oldenburgicus ferre obligetur, ſalvo tamen Neutralitatis jure, ea impetrata, impoſterùm ferre haud poſſit, in ſe exonerari, æqvo animo paſſuros: Qvin nec pontificios fœderatos aliter, ac pro Superioris ſui arbitrio Neutralitati huic moderaturos, aut alii ulli rei, qvàm commodis ſuis, ſub ejus prætextu, velificaturos, Exempla, oculis in Romano Imperio obverſantia, ſatis ſuperqve prodere; qvid ſub hujusmodi Neutralitatum mantello hactenus qvæſitum fuerit. Hanc, nempè, unicam fuiſſe & præcipuam technam, qva alteri belligerantium parti manus, ne commoditatibus oblatis uteretur, conſtrictæ, liberæ relictæ alteri; alteri fores occaſionum arripiendarum præcluſæ ſint, alteri reſeratæ: Inſigni & penè irreparabili Proteſtantium damno, indubiâq; ruinâ. Qvod ſi tamen Comites ſaluti & ſecuritati ſuæ hâc viâ meliùs, qvam ſeceſſione in partes, conſultum iri conſiderent, Regem non adeò repugnare, ſed petitu eorum aſſenſurum; ſeqventium legum temperamento. (1) Comitum diciones, Cæſaris & Pontificiorum fœderatorum, ſeu Ligæ milite inde abducto, locisq; ac arcibus, qvæ occuparint, in Comitum manus conſignatis, impoſterùm ut ne ullis militaribus hoſpitiis aut præſidiis, ſub qvocunq; colore, ſeu prætextu onerarentur. (2) Comites, eorumq; diciones ac ſubditi, non modo Regem inter illosve, qvos aut jam haberet, aut olim habiturus eſſet hoſtes, medios, neutrive parti addictos ſe gererent; nec diribitoriis conceſſis, nec milite, pecunia, commeatu, re tormentaria præbita, clandeſtinis apertisve Regis hoſtibus ullatenùs adminiculando: Sed & omnibus, qui de hic eos interpellarent, aut vi ad illa præſtanda compellere niterentur, ſtirent oppoſitum, Regis patrocinium auxiliumve implorarent, Regiq; viciſſim ad tuenda Neutralitatis pacta, omnibus viribus collatis, aſſiſterent; fidem de eo ſuam obſtringentes, fideq; juramenti, qva Cæſari & Imperio hoc nomine obnoxii eſſent, exſoluti, qvin ipſimet expreſſis verbis eidem renunciantes. (3) Demùm à Cæſare, & pontificii fœderis complicibus ſufficientia Neutralitatis acta, & de ea non turbanda cautionem impetrarent; ſimulq; arma induti, ad ſui defenſionem adeo validè accingerentur: Ut Regi ſatis foret proſpectum, Neutralitatem ab adverſaria parte illibatam ſervatum iri.*

Hoc reſponſo, non negante qvidem, ſed difficilioribus tamen conditionum nodis revincto, Frănckingius Tribunus, medio Decembri, ad Dominum ſuum remiſſus.

26. Priusqvam Rex Stralesundâ Sedinum reverteretur, Torqvato Contio, Campiductori, generalis rei tormentariæ Præfectus, Hannibal Schaumburgius, à Cæſare, ut Exercitui iſthic locorum præeſſet, ſuffectus, ſub adventum ſuum, militem Cæſareum miſeriis & difficultatibus non mediocribus colluctantem repererat. Caſtra enim, orto ex ingruente frigore nec Cæſarianis conſvetâ penuriâ contagio, minuebantur indies: Nec minus freqventibus ad Regios transfugiis nudabantur.

Schaumburgius Contio ſufficitur.

Qvare Schaumburgius, pro re natâ, nihil magis, qvàm militem, cumprimis eqvitem, aliqvantulùm refocillari, neceſſarium ducens, circa Garcium, ultra citraq; Viadrum, in finitimam regionem per hoſpitia eum diſtribuerat.

Copias ex parte in hyberna diſtribuit.

Econtrà regius miles, non lautioribus hoſpitiis aut delitiis innutritus, ſed intenſiſſimâ hieme ſub pellibus degere, arctèq; & contentè vivere ſolitus, adeòq; nec laborum, nec periculorum detrectator, nil magis, qvàm rectà ad hoſtem duci, in votis habebat. Jamq; ſelectarum Legionum robur univerſum, qvod Rex hucusq; fuerat præſtolatus, cumprimis Germanus eqves, è Boruſſia in Pomeraniam appulerat. Hoc autem virium incremento fretus Rex, ſæpius nominata ad Viadrum loca, tranſitus opportunitate magni momenti habita, Gryphenhagam & Garcium, vi aggredi, pulſoq;

Regis è Boruſſia augentur vires.

inde

inde hoſte, victoriis ſuis, qvarum curſus his velut clauſtris cohibebatur, laxiores c irceres aperire decrevit.

Gryphenhaga obſeſſa vi capitur.

Supplicatione itaq; pro felici ſucceſſu inſtitutâ, Exercitûs, decimo Calendarum Januarii, ad Dammſ oppidum, trans Viadrum, contractus, & Gryphenhagam, inſtituto poſtridiè illuc itinere, primum tentare, decretum: Hoſtem enim, ſuis hic laborantibus ſuccurrere conantem, è munitionibus caſtrorum in apertum campum protractum iri, ſpeſerat. Verùm, nemine comparente, ſuggeſtus nocte, natalitia Chriſti præcedente, tumultuario opere, ſine mora erecti; tormenta, qvæ, delecto ſclopetariorum agmine comitante, pontonibus, adverſo Viadri flumine, ſubvecta fuerant, in illis diſpoſita; & ſummo manè circa qvintam matutinam, verberatio tanto impetu inſtituta: Ut brevi ingens fieret ruina, oppugnatores mox admiſſura.

Præerat enim hic rerum ſummæ Ferdinandus de Capua, natione Neapolitanus, Ordinis, qvi Divo Jacobò Complutenſi ſacer, eqves: Sed ſtatim ab initio ſibi diffiſus, & de conſervatione oppidi, qvanqvam bis mille qvingentis ſclopetariis id defenderet, jam tum deſperans, militaria ſigna pridiè Garcium, in ſuorum caſtra, transmiſerat. Unde ipſi qvoq; milites animis lapſi, & ad reſiſtendum ſegniores, viſâ, qvâ Regii muros ſubibant, alacritate, ſigna ſua Garcium, effuſâ per pontem, qvâ Viadrum jungit, fugâ ſecuti, loco cum omnibus tormentis, inter qvæ tria ærea, Regi ceſſere.

Licet autem horum, ut qvi maturè ſatis in pedes ſe conjecerant, ultra qvadraginta minimè trucidati, & qvaſi centum capti fuerint: Præfectus tamen ipſe, binis vulneribus (qvibus vitâ poſt conceſſit) ſaucius, cumq; eo Antonius, excubiis præpoſitus, unus Centurionum, & Comes qvidam Turrius, aliive non infimæ notæ Ductores in Regiorum poteſtatem devenêre. Qvos captivos univerſos Teuffelio, prætoriæ Legionis Tribuno, Rex dono dedit.

Hoſtis munitionem, con-

Subita iſthæc & felix Gryphenhagæ expugnatio Cæſarianos ad Garcium ita perculit: Ut, paucis eqvitibus, qvi exploratum miſſi erant, munimento Marwitziano, è regione Garcii, ad Viadri tranſitum ab alterâ parte protegendum, excitato, fortè appropinqvantibus, præſidiarii illicò id deſerentes, Garcium dilaberentur; ponte, qvo Viadrus ſternitur, igne corrupto. Ita propugnaculum iſtud à paucis Regiorum, iisq; eqvitibus, hoſti extortum.

ra Garcium arci Viadrum deſerit.

Mox Garcium ipſum

Nec intra eos tamen terminos panicus ille terror ſtans, ipſa qvoq; Cæſarianorum caſtra pervaſit. Qvanqvam enim, Rege cum Exercitu in ultrata Viadri ripâ adhuc verſante, nullum, niſi ſuperato flumine (qvod adeò celeriter fieri non poterat) diſcrimen iis immineret, Schaumburgius nihilominùs Garcii qvoq; Urbe, unà cum annona ibidem reconditâ, qvæ multa modiorum millia erat, & pulvere tormentario, Vulcano conſecratâ, tribusq; eximiæ molis tormentis, triginta ſex pondo globos, ut conjecturâ fuit, librantibus, cum ingenti miſſilium pilarum numero, qvæ in feſtinato hoc receſſu, deficientibus jumentis, avehi non poterant, in flumen (ne hoſtis potiretur) ſubmerſis, aliis autem tribus pulvere oneratis plus juſto & diruptis, ingenti confuſione, fugienti, qvàm recipienti ſe ſimilior, Francofurtum ad Viadrum diſceſſit. Unam, duodecim pondo pilam vomentem, bombardam, qvæ Ducis Fridlandiæ inſignia præferebat, in foſſam præcipitatam, Regii illæſam inde poſtmodum extraxêre. Minuſcula etiam, tres ferri libras propellens, machina in disjecto vi pulveris cœnobio, tum globorum multigenerum haud contemnenda qvantitas, ad bis mille, in eodem cœnobio, & aliis ædibus, qvarum circiter qvadraginta qvinq; vim ignium elapſæ ſupererant, ſparſim reperta; nec non cella qvædam fornicata, funiculis plena, ſub dicti cœnobii ruderibus. Oppidum ipſum, qvod, utut incendio deformatum, Urbis tamen Sedinenſis ſecuritati, & rebus ſuis firmandis magnum adjicere momentum putabat Rex, ejus mandatu Leslæus, Sedino Præfectus, miſſâ illuc Mitſchefalii Legione, illicò occupatum, ac, reparatis antiqvis, noviſq; inſtitutis munitionibus, inſtauratum eſt.

Cæſa-

In receptu ex hibernis male mulctatur.

Cæſariani autem, qvi Piritzæ, & in novæ Marchiæ oppidis hiemabant, hoc rerum ſtatu, nullâ interpoſitâ morâ Landsbergam pleriq; ſe recipiebât; ſed, Regijs acriter tergo eorum inſiſtentibus, non ſine diſcrimine & militum jacturâ: Impedimentis certè, cum rapſim & nullo ordine fugerent, maximam partem exuti. Piritzæ, (pleriq; autem Croatæ erant) ſtabulantes, ut periculo proximi, à Baudiſio peſſimè mulctati fuêre, & via, qvæ inde Regiomontium ducit, cæſorum cadaveribus paſſim ſtrata: Baudiſius cum ſuis trecentos currus, ſpolus opimos, navatæ Regi fideliter operæ præmium tulit. Sparriana Legio, Cuſtrinum deflectens, tranſitu illac impetrato, ſine noxia evaſit.

Is autem Regi, victoriam eâdem viâ proſeqvi tentanti, hoc qvidem tempore denegatus. Alias uno actu, anteqvàm hoſtis vires & animos recolligiſſet, ad Francofurtum debellari forſan potuerat.

Supplicationes ob proſperos Regis ſucceſſus Sedini habitæ.

Hos propter feliciſſimos Regis ſucceſſus, Sedini, in omnibus templis, DEO Opt: Max: grates ſolenniter actæ, & exeunti Anno, firmâ proſperorum, in futurum, eventuum ſpe conceptâ, cum gratulatione ac jubilo finis impoſitus.

Electorũ cõventus Ratisbonæ actus.

27. Rege Svecorum victricia arma hunc in modum adverſus Cæſarem, in Pomerania, longè latèq; circumferente, Electorum, qvi cum Cæſare, jam menſe Junio, Ratisbonæ coierant, conventus ad finem decurrit. De qvo ut paucula, qvæ Svecicum bellum concernunt, inſeramus, neceſſum eſt.

Propoſitionis cæſareæ, qvâ Regem concernit ſumma.

Tempori ſatis, & priusqvàm Regis Sveciæ in Germaniam appulſus innoteſceret, illic, à Cæſare Electoribus propoſitum, in deliberationem venerat: *Siquidem Germaniam invadere Rex animum induceret, quomodò, & quibus mediis eidem obviam eundum, ac reſiſtendum foret?*

Increbeſcente verò rumore de Regis adventu, & ſubitis pariter, felicibusq; progreſſibus, Cæſar hunc articulum impenſius urgendi occaſionem nactus eſt: Qvò mora & ſecuritas, qvibus initio peccatum videbatur, mox validâ armorum vi, & totius Imperii robore emendaretur.

Electorũ adverſus Regem decretum.

Nec Electores à Cæſaris intentione alieni, nec in decernendo adverſus Regem Sveciæ bello ſegnes: Unde decretum illorum conſenſione factum. *Ad cæſarei Exercitus ſuſtentationem Ordines Imperii per certos, a Cæſare ad id deſtinatos, Commiſſarios, qui ad ſingulos Circulos mitterentur, de univerſali tributo imploratum, &, huic fini, circulares conventus in univerſo Imperio inſtitutum iri: Donec autem tributum illud, Ordinum ſuffragiis, ſciſceretur, neceſſum eſſe; ut, qui hactenùs belli onera ſuſtinuerant, eadem ferre eòusque ne detrectarent.*

Cæſaris mandata inhibitoria & avocatoria.

Inſuper acerrima avocatoria & inhibitoria (qvæ vocant) mandata, ad omnes Ordines & incolas Romani Imperii, tum ipſos militum Ductores, milites ve, tam equites, qvàm pedites, annuente Electorum Collegio, promulgata. Et illis qvidem injunctum: *Ne Regis ulla diribitoria, delectus, tranſitum, aut quicquam, quod quoquo modo promoveret eorum conatus, concederent, neve armis, commeatu, aut aliis belli apparatibus opitularentur; quin potiùs Ductores, delectibus intentos, cuſtodiæ manciparent, militibus, ſi qui alicubi colligere velle viderentur, aut retentis, aut diſſipatis.* His verò, *Regis ſtipendio renunciare, militem, quem collegerant, dimittere, omni hoſtilitate abſtinere, &, armis poſitis, in diverſa, quò cuiq; libitum, abire mandatum.* Nec intra Imperii terminos Cæſaris auctoritas ſtetit, ſed *ad alios etiam, qui nec ipſi, nec Imperio ſubjecti, aut Sacramento obſtricti erant,* ſeſe extendere viſa: *Quibus, niſi Edicto parerent, mortem & dira quæque ſeverè interminabatur.*

Avocatoria autem iſthæc per totum Imperium, hinc inde, maximè in ſuperioris ac inferioris Saxoniæ Circulum (qvi Regis militiæ proximi) ad ſupremos qvosq; circulorum Duces miſſa fuêre, & ſimul poſtulatum: *Darent operam, quò, publicè affixa, in omnium venirent notitiam, & ubivis mos illis gereretur.*

Cæſar Electoribus quædam gratificatur.

Favorem autem & auxilia Electorum, tum aliorum qvoq; Principum ac ordinum Imperii, maximè

Pon-

Pontificiorum, ut adverſùs Regem Sveciæ ſibi demereretur Cæſar, in aliqvammultis articulis, ubi ſe gravatos conqverebantur, liberaliter iis indulſit & gratificatus eſt.

Ducem enim Fridlandiæ, qvem ſummum belli Imperatorem creaverat, qvod Ordines Imperii ægrè id ferre videret, in eorum gratiam exauctoratum iit. Qvia verò, qvi Cæſari à ſecretioribus conſiliis erant, haud conſultum (maximè Hiſpaniarum Rege, cujus non parum intereſſe nôtant, inſcio) rebantur; ampliſſimum hoc militiæ cæſareæ dirigendæ munus demandare (qvò Electorũ vota collimabant) Bavariæ Duci: Utpote inter potentiſſimos Germaniæ Principum, cujus appetitui atq; libidini, ſi aliovorſùm ſe flecteret, refrenandæ vix qvisqvam, maximè ubi ipſius Cæſaris armis fulciretur, par eſſet futurus; & qvi ex ſuſpecta infeſtaq; Auſtriacis Familiâ oriundus, occultam in pectore æmulationis ac diffidentiæ flammam, velut ſub cinere ſepultam, foveret, datâ occaſione, in pernicioſum forſan incendium aliqvandò erupturam. Ideò mediam viam eorum impulſu ingreſſus Cæſar, Johannem Tſcherclaum, Comitem Tillium, generalis Legati nomine, qvo jam antè pontificii fœderis ſeu Ligæ Exercitui moderabatur, ſuis qvoq; copiis præeſſe juſſit.

Electoribus ad hæc magnificè pollicitus: Militiam, qvantum temporis ratio ferret, reformaturum, & ad certas Legiones, cohortesve, qvot perſeqvendo bello forent neceſſariæ, reducturum; nullum impoſterùm, niſi Electorum conſilio bellum excitaturum, geſturumve; enormem militum licentiam, & prorumpentia inde flagitia, reſtitutâ militari diſciplinâ, certoq; modo ſtipendiis præfinito, emendaturum; deniq;, qvicqvid Ordinibus Imperii ab onere belli relevandis faceret, omni curaturum diligentiâ.

Cum Galliæ Rege paciſcitur

Ut qvoq; Italicis turbis, qvo diſtinebatur, ſe extricaret Cæſar, cum Legato Gallico de componendis, ob Mantuanam ſucceſſionem exortis, diſſidiis certo pacto convenit. Et qvanqvam Gallus primo conventionis articulo, *qvi facultatem, auxilio, pecuniâ, conſilio, ope, aut commeatu ſubveniendi Cæſaris hoſtibus, illi præcludebat,* aſſenſum præbere abnueret: Cæſar tamen, dum, bello Italico ſopito, copias inde modò adverſus Sveciæ Regem deducere poſſet, in eo qvoq; connixit.

Nec magnæ Britanniæ Regi, in Palatini causâ, penitùs repulſam cad…

In Palatini cauſa *gratiæ* (ut appellare libuit) *fores penitùs occludere,* Cæſari ab initio decretiſſimum erat. Ne magnæ tamen Britanniæ Rex nimiùm offenderetur, & ſimplici ejusmodi repulſâ, Sveciæ Regi arctiùs ſe jungere, compelleretur, mitiùs aliqvantò reſponſum. *Ubi,* nimirum, *Palatinus condicionibus, qvæ præſcriptæ illi fuerant, impletis, Cæſari geſſiſſet morem, revocato proſcriptionis diplomate, in gratiam denuò à Cæſare receptum, & ex provinciarum, qvas Hiſpaniarum Infans occupatas detinebat, reditibus principalia alimenta ei præbitum iri.*

Nę autem, qvod ad reducendam Pacem, & evitanda bellorum mala conferret, omiſſum qvicqvam videretur, Regem Sveciæ de armis deponendis ſcripto compellare, Cæſari & Electoribus placitum fuit.

Cæſaris ad Regẽ, de armis deponendis, literæ,

Et Cæſar qvidem in literis ſuis de Rege conqverebatur: *Romanum Imperium, in Germaniam trajiciendo, hoſtiliter invaſiſſe; ab ipſo nullatenus læſum, nec ulla diffidentiæ, contentionis, nedum hoſtilitatis & armorum inferendorum præbitâ anſâ. Controverſiam enim cum Straleſundẽſibus in Imperii territorio ortam, ejusdem jura ac Regalia concernere: In qva Rex Cæſari non licentius modum præſcribere debeat, qvam ipſe, in rebus Sveciæ ordinandis, ab alienigena ſibi præſcribi velit. Maximè qvia hæc, & ſuccreſcentia inde diſſidia, Regis Daniæ interventu, absqve armis facilè componi potuiſſent: Modò Rex, non ſecùs ac Cæſar, Legatos ſuos Gedanum miſiſſet, ſufficientibus mandatis inſtructos. Utut autem hæc ſe haberent, certè decuiſſe Regem, non niſi præviâ bellorum denunciatione, hoſtiliter adoriri Imperium. Cæſarem de eo Regem jubere ſecurum eſſe; Qvod bellici ſui terrâ, mariq; apparatus nunqvam eo collimarint, ut aliqvod inde Regi metuendum fuerit diſcrimen: Qvinimò ad amicitiam cum Rege, Regnoq; Sveciæ inviolate colendam, & fuiſſe hactenùs, & impoſterùm, niſi ſeciùs Rex vellet, fore paratum.* Admonebat

bat, itaq; Regem Cæſar & adhortabatur: *Ne rebus Imperii ampliùs ſe immiſceret, neve Imperium armis laceſſeret; ſed, milite Germaniæ finibus educto, loca, quæ occuparat, reſtitueret, & commerciorum curſum navibus ſuis ne ſufflaminaret, nec ipſi, aut Imperio in juribus maritimis præjudicii quicquam inferre conaretur. Sin minus: Igitur totius Imperii viribus ſubnixo, non occupatorum modò locorum reſtitutionem, ſed & ſuam Imperiive dignitatem, Ordinumq; Imperii oppreſſorum liberationem ac conſervationem cordi futuras.*

Electorum ad Regem literæ. Hactenus Cæſar: Electores autem & ipſi, qvod hucusq; diſtulerant, Regis literas, menſe Aprili ſcriptas, nunc demum, menſe Auguſto currente, reſponſo dignati ſunt. Et ſanè in exteriori inſcriptione, qvo nomine Rex aurem illis vellerat, nihil tunc apparere vitii: Intus vero, in ipſo literarum veſtibulo, nomina & tituli Electorum præfixa conſpici; contra morem, inferioribus dignatione ſuperiores ſcripto compellantibus ſvetum. Autumabant autem Electores: *Nullam ſubeſſe cauſam, cur hoſtile qvid Rex in Imperium moliretur. Straleſundenſibus certè, ſi animo magis factisq; quàm verbis, in Imperatorem, ſupremum Dominum, ſe exhibuiſſent proclives, expeditiorem futuram ad Clementiam Cæſaris viam, & contra militares injurias promtius remedium: Nec opus fuiſſe, in præjudicium Romani Imperii, aut externa ab illis aſciſci, aut ab externo iis ſuhminiſtrari præſidia. A pacis oſoribus qvod Rex læſus & indignitates illi illatæ fuerint, minimè probare Electores; ſi quid etiam in titulo literarum ſuarum deſideretur, id non animi alienatione, aut minuendi honoris ſtudio, ſed more & uſu, ergà alios etiam Reges conſveto, factum. Quæ verò in Saxoniam inferiorem, & poſtmodum ad maris baltici oras promota ſint Cæſaris arma, & militares, inde ſecuti, apparatus, his, nullatenus credere, qvod Cæſar Svecicæ Coronæ & Regis ſtatum offendere decreverit; non antè provocatus. Cauſam Ducum Megapolenſium, qvos Rex, ut vicinos & conſangvineos doleat avito patrimonio exutos, cum principatus & feuda, ab Imperio dependentia, concernat, in Cæſaris, tanqvam directi Domini, arbitrium tantò æqvius collatum: Qvantò & ad Clementiam is proclivior, & ad juſtitiam cuilibet petenti adminiſtrandam promtior; qvanto magis etiam, Cæſari eandem commendare, & antea per literas, & nunc coram, curæ Electoribus fuerit. Poloniæ Regi in Boruſſiam miſſa à Cæſare auxilia qvod attinet, putare Electores: Cæſarem peculiares habuiſſe cauſas; cur amici & conſangvinei Regis partes non planè judicaverit deſerendum. Interim, induciis jam utrinq; ſtabilitis, ſi vel ex hoc capite, vel aliis de cauſis, Rex aliqvid offenſæ concepiſſet, id omne, ipſorum opinione, ejusmodi eſſe; ut non propterea novis bellorum motibus Imperium fuerit turbandum: Maximè, qvia alia rerum componendarum pacifica media, cum utriusq; partis ſatisfactione, non erant defutura. Hinc amanter hortari Regem: Ut ne ullius ſe conſilio pateretur induci, ad arma in Imperium movenda aut juvandas illorum partes, qui debitam Cæſari obedientiam hactenus negaſſent; qvin potiùs, quæ jam in Imperium moviſſe arma intelligeretur, quamprimùm inde iterùm educeret.*

28. Et ita qvidem Electores, Principes, Ordines Romani Imperii, pontificiæ Religionis, qvibus, ut fortiori & potentiori factioni, reliqvi palam contradicere haud auſi, cum Cæſare adverſus Regem Sveciæ unanimiter conſpirabant. Inter Proteſtantes verò flamma qvædã enata, indies magis, magisq; clàm gliſcebat: Ut facilè appareret altius penetranti, & arcanorum conſiliorum gnaro, Svecici belli occaſione majores vires nactam, in luculentum brevi incendium erupturam.

Protestantes clandeſtina conſilia Ratisbonæ cōferunt. Cæſar enim, nec prece, nec monitis induci poterat: Qvin Edicti de eccleſiaſticis bonis publicati, (qvod Proteſtantes oneri non ferendo ſubjugabat) executioni præciſè inſiſteret. Ad hæc in Franconia, Svevia, & ad Rheni tractum, contra eos, qvi Mansfeldenſium, Badenſium, Brunſwicenſium turbarum participes fuerant, acerrimè, & diſtrictiore penè, ac unqvam, ſeveritate, bonis in fiſcum redactis, ab Oſſã, Cæſaris deſtinato ad id Commiſſario, procedebatur.

Bel-

Belli incommodis mederi Cæſar ſpem qvidem fecerat, ſed de effectu inter Proteſtantes ſubdubitabatur. Qvinimò univerſam belli, contra Sveciæ Regem decreti, molem in ipſos, qvi incendio proximi, derivatum iri, eminùs proſpiciebant ſatis oculis.

Hinc à nonnullis Electorum, Principum, ac primorum qvorundam Imperii Ordinum, proteſtantium Religioni addictorum, ad Ratisbonenſem conventum Legatis jam tum ejus rei fundamenta jacta, qvæ inſeqventi Anno Lipſiæ conſummata eſt: Animantibus & calcaria addentibus certis hominibus, qvi, ſub alio prætextu Ratisbonam irrepentes, Regis negotium clàm apud eos agebant.

In confeſſo qvidem erat; nec Religionis, nec Libertatis conſervandæ, tuendæve ullam, niſi in armis ſuperare ſpem: Sed qvod Sveciæ Rex cum Exercitu adhuc procul abeſſet, Cæſar contrà rerum ubivis potiretur, & eorum conatibus ſummâ incubaret vigilantiâ, qvomodo copias & arma, ita ut ne Cæſar in prima ſegete opprimeret, comparare poſſent, hoc opus, hic labor futurus videbatur. Adhæc in Electorem Saxoniæ, velut principale membrum & qvaſi caput, certè potentiſſimum Proteſtantium, nec non, omnium opinione, magnæ apud Cæſarem auctoritatis, ſingulari omnes ferebantur reſpectu; Nec qvicqvam, hoc refragante, reliqvos molituros, apparebat: Unde, qvibus Religionis & Libertatis cura impenſior, nullam expeditiorem reperiebant viam; qvàm hunc inſtigare ad arma, pro eadem Religione & Libertate induenda. Saxonem enim, non verendum eſſe, ne Cæſar ſtatim, novi qvid tentare animadverſum, offenderet, aut armis oppugnaret, ſed alia priùs omnia experturum; unde tempus & otium, copiis comparandis ac inſtruendis eſſet habiturus: Idq; eò faciliùs; qvod ejus ditiones non, ut aliorum Imperii Ordinum, militarium hoſpitiorum compedibus à Cæſare impeditæ reperirentur. Tum vires ejus non contemnendas ac verè tales, qvæ pro ſolido fundamento his molitionibus ſubſternerentur: Qvibus ſi finitimi Proteſtantes, delectibus raptim habitis, ſe conſociarent, Cæſaris armis, accedente præſertim Regis Sveciæ auxilio, facilè pares fore. Qvid, qvod omnes, qvi à papatu deſciverant, in Saxonem animos, grave intenta tenerent? Nec dubitandum, ſimul atq; is claſſicum caneret, militiæ huic, velut ſacræ, & pro Religione ac Libertate ſuſceptæ, certatim nomina daturos.

Licet autem proteſtantes Electores, Principes, Ordines, cùm junctim, tùm ſeparatim, pro ſe qvisq; gravamina, injurias, & moleſtias, qvibus à Cæſare ejusve milite premebantur, ad Saxoniæ Electorem multoties qveribundi detuliſſent, imò Legatorum, qvorum ſuprà mentionem fecimus, nonnulli, durante Ratisbonenſi conventu, ad eum proficiſcerentur; ut ſociorum patrocinium, arreptis armis, ſuſciperet, variis rationum momentis, & proprii etiam diſcriminis, qvod diutiùs cunctabundo certo certius immineret, repræſentatione inducturi: Protelis tamen his ulteriùs commoveri non poterat, qvàm ut promitteret; omnia hæc Cæſari ſcripto ad animum revocaturum, nec qvicqvam facturum reliqvi, qvò is Proteſtantium gravaminibus, primo qvoq; tempore, qvàm commodiſſimè fieri poſſet, mederetur. Donec certa perſona, qvæ apud dictum Electorem inſigniter gratiâ tunc pollebat, iter eò adornans, in eam tandem pertraxit ſententiam, ut reciperet: Univerſalem omnium proteſtantium Electorum, Principum, Ordinum conventum Lipſiam indictum iri, & qvid è re chriſtianæ ſimul fidei, ſimul Imperii foret, illic deductum iri deliberationem. *Qvorum impulſu Saxoniæ Elector Lipſiæ conventum indicit.*

29\. Qvousq; nos iſthæc qvoq; differimus: Audituri interim, qvid Rex Sveciæ, ad ſuperiùs adductas literas, Cæſari & Electoribus dederit reſponſi.

Et Electoribus qvidem, qvorum literæ, Sedini, tertio Nonarum Septembris per tubicinem Electoris Brandenburgici inſinuatæ, priùs ad manus venerant, prius qvoq; reſpondebat; in exordio literarum ad animum revocans, *qvod, præter morem conſuetum,* & con- *Regis reſponſum ad Electorum literas.*

& contra ſtylum uſitatum, nomina ſua epiſtolæ intus præfixiſſent: Quaſi ſtudio id esſet quæſitum, ut regiæ ſuæ ſublimitati inde aliquod crearetur præjudicium. Quicquid vero hoc, cum prioribus in amanuenſes derivandum cenſere: Quorum calamum publicæ tranquillitatis oſores ita fuerint moderati; quò omnis inter Regem & Electores ulterior communicatio & literarum commercium tantò impoſterùm redderetur difficilius. Regem enim nil, quod à dignitate ejus alienum ſit, accepturum aut admiſſurum, vel inde ſatis conſtare, quod literas, in quarum inſcriptione, Cæſar ipſum Principem ſuum, quaſi ſubjectus ei foret, compellarit, nulla ratione acceptare ſeu admittere voluerit: Quippe qui ne glebulam quidem terræ Imperatoris beneficio teneat, ſed, quæcunq; poſſidet, DEo & enſi, juſtiſſimæq; cauſæ ſuæ, per victricia arma fortiter aſſertæ, unicè acceptu ferat. Nolle tamen diutiùs immorari his, quæ nec quicquam derogatura ſint regiæ ſuæ Majeſtati, nec Electorum dignationi adectura quicquam. Rem ipſam quod concernat, gratum Regi; quod Electores injurias & indignitates, à communis quietis turbatoribus innoxio illatas, vix ſe probare, affirment: Longè autem futurum gratius, ſi convenientia hiſce malis remedia eſſent adhibita, neque Electores, admiſſa contra ipſum elevando, quicquid hactenùs ab inimicis geſtum, quodammodò excuſare, & haud omninò improbare viderentur. Jam antea fuſè ſe expoſuiſſe: Quæ urgentiſſimæ rationes impulerint, imò adegerint propè nil minus propoſitum habentem, ad opem Civitati Straleſundenſi ferendam, &, quantum in ipſo fuèrit, ſatagendum. Ut vicinæ, & multiplici vinculo ipſi, Coronæq; ſuæ, à multis retrò ſeculis conjunctæ, Urbis ſaluti conſulendo, periculum Regno ſuo, ac mari baltico pariter imminens (ſi pedem ibi figere tantâ contra ſe hoſtilitate notatis licuiſſet) maturè præverteretur. Quo tamen conſilio nil hoſtile in Imperium Romanum ſit molitus; nec quicquam in ejus præjudicium fecerit. Quin potius perſuaſum ſibi habuiſſe, gratias eo nomine ab Imperio relaturum; certè commeritum: Quod Civitatem, quæ alias, vel contra ipſam imperatoriam auctoritatem ab iniquis perſecutoribus oppreſſa, vel Imperii tum hoſtibus ceſſura fuerat, mediam velut viam amplexus, conſervarit, Imperioq; ſervarit ſalvam & incolumem. Habueritne Civitas Straleſundenſis cauſas ſatis juſtas aut prægnantes, externum præſidium atque auxiliū contra vim, non minùs iniuſtam, quam extremam implorandi? Et utrum aliqua illi planior ac expeditior via patuerit ad clementiam Cæſaris, ſive, per eam clementiam, ad aram portumve ſalutis? Ipſos Sundenſes corā æquis quibusque rerum arbitris oſtendere ac docere paratos: Facilève hoc intelligere, quisquis norit, quam parùm tunc temporis efficaciæ in ipſis cæſareis decretis fuerit, non modò ad civitatem innoxiam à præſenti, ultimove diſcrimine liberandam, ſed vel paululum refrigerandum, temperandumve flagrantiſſimum internecini odii, immaniumve irarum fervorem; quo in loci hujus perniciem atque exitium quidam, jus omne in armis ac violentia ferentes, exarſerant. Quod Cæſar, non provocatus, armaturâ ac apparatibus ſuis, Regis ditiones & Regna infeſtare, aut offendere minimè decreverit, in eo iis ſenſurū Electoribus; niſi tot funeſta, oculis obverſantia, exempla luculenter demonſtravent: Quam multi hiſce temporibus, nimiæ & intempeſtivæ credulitatis acerbiſſimas dederint pœnas. Ideoq; regiâ dignitate ac munere ſuo judicaſſe indignū: In rebus tanti momenti, quæ proprii ſtatus incolumitatem, populorumve ſibi à ſummo omnium Rectore commiſſorum, ſalutē concernerent, credulitati nimis indulgere, & aliquando, ſed ſeriùs, dicere; non putâram. De Cæſare, etſi haud mediocribus injuriis à quibusdā ejus Miniſtris affectū, ab initio nil ſibi mali pollicitū. Aſt cum hujusmodi Pacis turbatores, minimè provocati, indignis ipſū modis laceſſere, nec non injurias injuriis & indignitatibus cumulare indeſinenter perrexerint, nemini mirum videri debere: Quod non inani & opinabili aliquo, ſed juſtiſſimo metu impulſus, proceſſus ejusdē plus quam ſuſpectos habere cœperit, dignitatē ſuam aliis mediis tueri, jure æquiſſimo defenſionis ac Gentium fretus, in animū induxerit; adeòque coactus fuerit, ſaluberrimum talibus malis præventionis remediū arripere, & ſolicitè providere; ne provincias ſuas, proximè adjacentes, vellicare aſſueti, validiores & transmarinas in Regni interiora tentarent impreſſiones. Directū dominum in feuda, ab Imperio dependentia, quin Cæſari,

Impe-

Imperiove competat, haud refragari: Jus tamen illud minimè poſſe ſolvere vinculum vicinitatis, amicitiæ, conſanguinitatis, vel efficere, qvò minùs amicorum, vicinorum, conſangvineorum adverſis affici liceat, ipſiq́; ut Regi externo, eorum rationem & cauſam commendatam habere, maneat integrum; præſertim cùm, non tam propriâ culpa, qvàm ſiniſtris inimicorum machinationibus, indefenſi, indictâ cauſa, nec, qvem in convincendo ac condemnando aliqvem Imperii Ordinum ſervare moris, juris ordine ſervato, in tantam ſe calamitatem præcipitatos conqverantur. Porro Regi facilè perſvaderi, cauſas impulſivas & ſvaſorias, ſubſidia Polonis, hoſtibus tùm ſuis, in Borusſiam mittendi, haud defuiſſe Cæſari: An verò rationes illæ ad adſtruendam cauſæ cæſareæ juſtitiam, vel ſuas actiones improbandas qvicqvam faciant, aliis dijudicandum relinqvere. Amicitiam, qvæ Cæſari cum Poloniæ Rege intercedat, neqvaqvam necesſitatem Regi imponere, ejusmodi irruptiones ac hoſtilitates ægre non ferendi: Nec ullô jure prohibere, qvò minùs Regi fas ſit, dignitatem ſuam, contra ejusdem turbatores, dignè tueri, illos, qui in ſummum ſui, ſuorumve præjudicium hoſtilia qvævis injuriâ exercuerint, juſto talionis jure, debitâ vindicta perſeqvi, & demùm hoſce alibi potiùs qværere, alienisve in oris ſiſtere, qvam domi, in Regni ſui visceribus, non ſine perpetua ſolicitudine, opperiri. Qvod jus induciæ, cum Regno Poloniæ initæ, nulla ratione tollere, aut minuere potuerint. Regem ſanè per amicabilem compoſitionem omnis diſcordiæ fomitem aliqvoties tollere conatum: Qvod verò optimè cogitata ejus optato caruerint ſucceſſu, non ipſi imputandum, ſed illorum iniqvitati, tergiverſationi ac technis; qvi omnia, ab illo propoſita, media, partim indignè rejecerint, partim eluſerint ac fruſtrarint. Qvapropter nulla prorsùs dignum admiratione; qvod, lenioribus nihil proficientibus, ad aſperiora, qvanqvàm invitus, deſcenderit. Et qvia Electores, in prioribus literis ſuis, ne verbo qvidem attigerint remedia, qvæ, eorum auctoritate & interpoſitione, juſtisſimis qverelis ſuis adhiberi, haud injuria poſtularat; qvid aliud inde colligendum, qvam optionem, imò necesſitatem ei fuiſſe relictam, alia via ſibi, ſuisq́; proſpiciendi? Interim, de qvo ſæpiùs ſit proteſtatus, id hic repetitum velle. Nimirùm, ab Imperio Romano, Electoribus, aliis Imperii Ordinibus ac membris, qvæ ipſum non offenderint, neqvaqvam alieno eſſe animo, nec, niſi provocatum, alieno animo futurum, verum hoc armis ſuis ſolummodò qværi; ut ne privata qvorundam, in turbido piſcari ſvetorum, ambitio, ferocia ac licentia in immenſum excreſcat, ſed retundatur, tum ut ſua ſibi ſecuritas, & amicorum, vicinorumq́; ſalus in tuto collocentur. Nec enim aut Romanum Imperium turbandi, aut debitam Imperatori, Imperiove obedientiam detrectantium partes juvandi animum ipſi eſſe; ſed turbatores publicos coercendi, inclytave Imperii membra ab exitio conſervandi, & à male-feriatorum injuriis vindicandi. Qvod verò Electores ad arma mota ſiſtendum & abducendum hortentur, tunc demùm faciendum arbitrari; ubi certius aliqvid, cùm de injuriarum, iniqvè ipſi illatarum, ſatisfactione, tum propria vicinorumve ſecuritate conſtiterit. Cæterùm ſi etiamnum, condicionibus Pacis æqvis, honeſtis, ac tutis in medium allatis, rem hanc ab altera parte ſeriò agi, animadvertat, tantùm abeſt, ut à Pacis tractatione ſe alienum oſtenſurus ſit; ut potius juſtam & tutam Pacem unicum atqve præcipuum armorum ſuorum ſcopum eſſe, ingenuè profiteatur.

Ita Rex Sveciæ ad Electores: Cæſari verò ipſi, (cujus epiſtola, menſe Auguſto ſcripta, Octobri demum in caſtris Ribnicianis reddita fuerat) qvod omnem belli culpam in Regem derivare videretur, in primo ſtatim reſponſi limine, directò, nullâ circuitione uſus, *cauſam, qvæ ad arma eum potisſimùm compulerat*, expoſuit. Nempè *(ut longam, moleſtamq́; aliarum hoſtilitatum, ac cumulatarum injuriarum ſeriem misſam faceret) Cæſaris Campiductorem, juſtæ magnitudinis Exercitum, infeſtasq́; contra ipſum aqvilas in Borusſiam, anno præterito, nulla præmiſſa belli denunciatione, duxiſſe: Harumve copiarum imperialium ſatis tunc expertum hoſtilem animum, ac impetum; qvem nec propria innocentia,*

Regis reſponſum ad Cæſaris literas.

nec æqviſſima Senatus Regni per ablegatum ſuum poſtulata ſiſtere, aut revocare potuerint. Non itaqve perſpicere; qvo titulo belli causa ipſi attribui posſit, vel qvo juſti colore ſeu prætextu Cæſar belli denunciationem, à ſemet neglectam, à Rege, bellum non inferente, ſed propulſante, deſideret, eoq; illum nomine violati juris Gentium accuſet: Cum non minus juris Gentium esſe conſtet; bella, quæ ad vim repellendam ſuſcipiuntur, à Natura potiùs ipſa, qvam caduceatore ullo indici. Neq; omnem tamen clarigationem (qvamvis in hoc caſu à ſua parte minimè necesſariam) omiſiſſe, & diligenter ſatis caviſſe; ne qvis ſpe Pacis ſe deceptum, hoſtiliave inopinatò pasſum, ullo jure conqveri posſet: Binis literis Imperii Electoribus, nec non per Senatus Regni Ablegatum Cæſaris Præfecto Exercituum generali ſignificando; niſi hactenùs ab altera parte errata maturè corrigerentur, tandem, iniqvitate juſtisſimas qverimonias ſuas negligentium, necesſitatem ſibi impoſitum iri, aliis mediis ſecuritati ſuæ, dignitative conſulendi. Volueritne Regem Cæſar hac aut alia ratione offendere, id, cum in animi ejus interiores receſſus penetrare non valeat, ignorare qvidem, nec operoſè inqvirere: Qvod verò ſub umbra & autoritate excelſi Imperatorii nominis, & ſic Cæſare, ſeu jubente, ſeu certè connivente, indignitates, injuriæ, hoſtiliaq; qvamplurima ipſi illata ſint, adeò liqvere: Ut, fuſiùs hoc deducere, idem foret, ac, addere velle ſoli lucem. Qvid porrò de Cæſaris apparatu bellico Rex ſibi polliceri debuerit, Ducum, Miniſtrorumve Cæſarianorum actiones, conatus, conſilia, non modò ambigua atqve ſuſpecta, ſed manifeſta, ſatis loqvi; &, hæc ſi ſileant, Pomeraniam ſatis dicere: Qvæ nullo alio nomine, qvam ſub belli Svecici prætextu, cum adjacentibus provinciis, à Cæſaris milite miſerè hisce annis, in ſuam invidiam, vexata, exhauſta, ac exinanita fuerit. Suppetias, Urbi Straleſundenſi latas, Cæſarem tam æqvè æſtimasſe, optandum: Qvam Rex Ducis Holſatiæ, ſub ipſis ſignis & aqvilis imperialibus contra ſe exercitam, hoſtilitatem, cum multis aliis injuriis, animo ad patientiam obfirmato, publicæ tranqvillitati ac bono condonarit. Qvin tamen facili negotio, qvicqvid inter ipſum & Cæſarem diffidentiæ, discordiæq; obortum fuerat, per amicam transactionem componi potuerit, vix dubitare; Verùm cum aliter Cæſari placuerit, & ejus Subdelegati Legationem Regis, Lubecam misſam, contra omnium Gentium inſtituta, admittere recuſarint, Exercitus qvoqve Cæſaris, manifeſtum ſe ejus hoſtem declarando, nihil adverſus illum hoſtilitatis omiſerit, neminem, æqvitatis amantem, inq; hac cauſa medium, non dicturum; Regem minimè, ſed potiùs Cæſarem, aliis legitimis juſtisve mediis inſuper habitis, ultima primo loco tentasſe. Etſi igitur magis de aliis omnibus, qvam ulteriori Pacis licitatione, deinde ſolicitus esſe potuerit; nihilominùs, qvo flagrans ſuum communis tranqvillitatis deſiderium ac ſtudium Orbi Chriſtiano conteſtaretur univerſo, Pacis & togæ conſilia necdum omninò voluiſſe deponere, ſed Daniæ Regem eò perduxiſſe: Ut, interponendo ſe, viam ad amicum tractatum, inter ſuos & Cæſaris Commisſarios Gedani inſtituendum, munierit. Plenis dein, atqve huic tractatui ſeu negotio aggrediendo ſufficientibus, mandatis Cancellarium ſuum, & reliqvos, ipſi adjunctos, inſtruxiſſe. Tandem poſtremò, ne motus bellici Pacis conſilia ullo modo turbarent, expeditionem militarem, non ſine temporis rerumve diſpendio, diu differri pasſum. Qvod autem optimè cogitata hæc ſua in casſum abierint, non ſibi, aut ſuis, ut Cæſar faciat, asſcribendum, ſed Cæſaris Commiſſario potiùs: Qvi ſummo ſtudio impedierit; qvò minùs Mediatores, Gedani ſubſiſtentes, Legatos ſuos inviſerent, moreve conſveto ac debito futuri tractatus fundamenta collocarent. Cum verò Gedani Urbs ex poſt-facto, ob certa ſimultatum, inter ſuos & eandem ſparſa ſemina, his ſuſpecta redderetur & incommoda; dictum Cæſaris Commisſarium huic loco, qvaſi tractatus illi ſtrictè esſet alligatus, nec alibi haberi posſet, adeò præfractè inſtitiſſe: Ut Pacis ſpem, in fraudem communis tranqvillitatis abrumpere, qvàm loco condicto decedere maluerit. Cautiones verbales de ſecuritate, & opimas de amicitia impoſterùm inviolatè cuſtodienda, pollicitationes, ut ſufficientes, admittere non amplius posſe Regem. Non enim rem in integro, non periculum, ſibi ſuisve impen-

impendens imaginarium eſſe, ſed re ipſa, & in effectu ſe exſeruiſſe ſæpiùs; nec verbis, ſed armis, aliisve hoſtilibus actionibus, terra marive ſe læsū: Itaqve reale hoc imminens diſcrimen, nec non læſiones & injurias reales illatas, reali ac ſufficienti cautione, realiq; ſatisfactione penſanda. Interim ſi Cæſar, Orbis chriſtiani navem, jamdiu decumanis bellorum fluctibus vehementer qvaſſatam, in optatiſſimum almæ Pacis portum potiùs deducendam, qvam proceloſo armorum contentionūve mari diutiùs committendam exiſtimet, eove nomine ad tractatum ulteriorem inclinet, neqvaqvam ab hoc alienum fore. Sed qvamprimùm Principibus ac Rebuspublicis Germaniæ, pars conſangvineis, pars amicis & vicinis ſuis, in priſtinum ſtatū, qvalis fuerat, anteqvā bellum Germanicū gliſcere inciperet, repoſitis, inſvetisve claſſium ac armorū ad maris baltici oras præparationibus ceſſantibus, (ita ut ipſe qvoqve juſtâ ſtatus ſui ſecuritate frui poſſit impoſterum) injuriarum illatarum, nec non impendiorum, qvæ facere coactus fuerat, condigna haberetur ratio, re ipſa & factis oſtenſurum; nihil ſibi antiqvius, qvam cum Cæſare non minùs, ac reliqvis vicinis, amicitiam illibatam conſervare, mutuâve confidentia redintegrata, ac omni alio certamine ſepoſito, cum eodem ſola certare benevolentia, nec non qvibusvis aliis officiorum generibus. Et ut, toto hoc tempore, qvo bellorum incendiis flagraverat Germania, proprii Regni curâ contentus, negotiis Germanicis ſe haud implicarit; donec aliorum iniqvitas rem eò, ut aliena ad ſe qvoqve pertinerent, perduceret: Ita nunc haud ſecus animatum, neqve, res Germanicas ſuas faciendo, Cæſari ullatenùs moleſtum fore. Utcunqve verò res caderet, ſeu bellum, ſeu Pacem DEUS ſibi deſtinasſet, ſanctè proteſtari, qvod nullam contra Imperium Romanum (qvorſū Cæſar rem torqvere & trahere videatur) in animo foveat hoſtilitatem; nec in ejus præjudicium tentaturum qvicqvam: Qvin potius amicitiam ſartam, tectamq; cum eodem conſervaturum; qvamdiu omni adverſus ſe hoſtilitatis genere id abſtineret, neqve, hoſtibus ſe aſſociando, vel favendo, juſtam, vel invito, extorqveret talionem.

30. Jam ut ſub Anni exitum Magdeburgenſes turbas, qvas ſuprà attigimus, in manus reſumamus, Fortuna reſpiciens primis Adminiſtratoris, Chriſtiani Gulielmi, conatibus haud leviter aſpirare videbatur: Confluente ad eum ex popularibus, hinc inde, copioſo milite. Rara in diœceſi Magdeburgenſi, ſub hoc tempus, hoſtium præſidia: Nec erant qvi delectibus ejus, his & conterminis oris, intercederent. Unde Adminiſtratori, niſi nummariis ſubſidiis fuisſet defectus, ab initio in proclivi fuerat, magnâ celeritate aliqvot millium conflare Exercitum, Cæſarianis, qvi primò modicis copiis progresſus ejus impeditum venêre, ſubmovendis vel profligandis parem; intervertere hoc modo eorum conſilia; totius belli ſtatum mutare; qvicqvid commeatus ac annonæ in circumjectis locis reperiretur, inferre in Urbem; & ibidem, inſigni cum Regis, omniumq; Proteſtantium commodo, novam figere belli ſedem. Magdeburgenſia

Sed Magdeburgenſium res præcipuo nervo in ipſo ſtatim limine deſtitui reperta. Adminiſtrator enim ſpe magis bonâ, qvàm ære onuſtus, itineri ſe dederat. Magdeburgi autem cives, qvàm cupidè Adminiſtratorem receperant, tam citò ab incepto opere manum retraxêre: Non modò ullis monitis, aut hortatibus, aut cautione etiam de refundendo oblatâ, non induci ſe pasſi, ut ad maturandos delectus, notabilem pecuniæ ſummam mutuo darent; ſed collectum militem ne tecto qvidem aut hoſpitio recipere, & fovere dignati. Hinc miles non, qvâ opus erat, & fieri potuerat, copiâ concurrebat: Hoſte interim ad cingendam usqveqvaqve præſidiis ſuis arctiùs Urbem, ſat ſpatii temporiſve adepto. Licet autem Sveciæ Rex, cognito, â pecunia maximè hîc laborari, transcriptis per Cambium aliqvot Joachimicorum millibus, hunc defectum ſupplere haud intermiſerit: Tantâ tamen feſtinatione id fieri non poterat; qvin prima & potisſima militem cogendi occaſio, manibus elapſa, occipitium prenſantibus mox oſtenderet. Defectus & errores qvi Magdeburgi acciderūt.

Prætereà Rex Adminiſtratorem monuerat: *Magdeburgo, tanqvam belli arce ac baſi totius expeditionis, ante omnia ſummâ cura proſpiceret, nec plura, qvam tueri poſſet, armis amplexus, viribus diſtractis, earum opprimendarum hoſti præberet occaſionem.* Qvo ſalutaria hæc Regis monita inſuper habente, & delectus ſuos per diribitoria, in diœceſeos oppidis hinc inde inſtituta, diſtribuente, accidit: A Cæſarianis, qvi naſcenti malo, anteqvam, altioribus radicibus actis, invaleſceret, obviâ ituri, copias è vicinia contraxerant, magnâ noviter conſcriptorum militum partem, inter alia cumprimis Calbæ ultrà ſeptingentos, opprimi.

Accedere his jactura haud modica, qvam Bockii, jam Tribuni, culpâ Adminiſtrator patiebatur. Huic enim, cum copiis ſuis Magdeburgum properè ſe conferre, mandaverat: Et paruit qvoq; ex parte, militeq;, ad bis mille eqvitum peditumve, aſſumto, itineri ſe dedit; ſed mutato propoſito, ſeu ſpe prædæ, ſeu aliis de cauſis, Halam Saxonum, duas machinas, qvas ex arce Mansfeldenſi deduxerat; ſecum trahens, deflexit. Ubi portâ, ultimo Iduum Octobris, vi effractâ, in obvios qvosq; hoſtium, aut ferro, aut captivitate graſſabatur. Diu tamen hoc ſucceſſu haudqvaqvam lætus. Cæſariani qvippè eò feſtinantes, in ipſa Urbe ab omnibus rebus imparatum circumſidere parabant: Qvorum adventum non exſpectandum ratus Bockius, raptim inde retroceſſit. Et peditatus qvidem, inſeqventibus Cæſarianis diſſipatus, ac in Epiſcopatum Mersburgenſem, reliqvasq; Electoris Saxoniæ provincias diſperſus: Eqvites verò, diſpari à peditibus (ſcilicet, qvæ Qverfurtum ducit) viâ, ſed pari fortuna uſi, & ipſi, cædente terga hoſte, hinc inde dilapſi. Eodem terrore perculſus, qvi in arce Mansfeldenſi, & Qverfurti Urbe præſidio erat miles, utroq; loco, & opimâ ſimul, qvæ inerat, prædâ Cæſarianis ceſſit.

Ita omni penè provinciâ, & locis, qvæ occupârat, levi iterùm negotio ab adverſa parte Adminiſtrator ejectus, Magdeburgenſis Urbis mœnibus arctiùs deinde includi cœpit.

Difficultatû plenus & perplexabilis Magdeburgi status.

Magdeburgi autem majoribus, qvàm Rex ſibi perſvaſerat, difficultatibus res tunc temporis implicatæ reperiri. Civitas imaginata ſibi fuerat; Regem, ſine mora, ſepoſito omni alio reſpectu, rectà cum Exercitu venturum, & univerſos ac ſingulos, in priſtinum ſtatum, priſtinam tranqvillitatem repoſiturum: Hac ſpe lapſi, qvod ratio belli id neutiqvam admitteret, de priori animorum alacritâte multum remiſerant. Civitatis autem & civium impreſſiones, cum eximere illis debuiſſet, augere potiùs Adminiſtrator: De ſubſidiorum regiorum mora palàm conqverens. Idem laxiore uti diſciplinâ inter milites; nec in amore, nec in veneratione eſſe apud cives: Adeoq; talem ſe gerere, ut præſentiâ ejus publicæ rei parum accederet momenti. Commeatus, ſub adventum illius in Magdeburgenſis diœceſeos agro & oppidis repertus, non, ex Regis ſententia, & primo ipſiuſmet conſilio, Magdeburgum congeſtus, ſed ſparſim, hinc inde, relictus, in hoſtium poteſtatem, oppidis & agro ſub jugum redeuntibus, & ipſe redierat. Unde Falckenbergius poſtmodùm non mediocri annonæ difficultate conflictari: Qvippe cum Civitas ipſi & Regiis nil qvicqvam alimentorum, niſi numeratâ præſenti pecuniâ, præberet. Deficiente qvoq; tormentario pulvere, & funiculis, Magiſtratus Urbis non Joachimicum, iis comparandis, conferre; Adminiſtratori anguſtiſſima, & ne qvidem ad teruncium, mutuò vel fœnori ſumendum, fides eſſet; in Falckenbergium, Regis nomine, omnis impenſa derivari.

Regimen Urbis penes Magiſtratum eſſe, & delectos qvinqvaginta cives; in duas claſſes, qvarum ſingulæ viginti qvinq; capitum, diſtributos: Hinc ſeqvi tribus, & diverſæ, in qvas Urbs diſtinctæ, regiones. (qvadrantes vulgò vocant) Eccleſiaſticus ordo & ipſe velut certum ac peculiare qvoddam corpus conſtituere: Sed qvod, ob controverſias nonnullas, cum Magiſtratu non adeò concors eſſet, ſubtrahere ſe in multis præſenti neceſſitati; non ſine publicæ rei detrimento. Magiſtratus ſanè favere Regi & Regiis, ut & prior civium claſſis: Altera verò penitus adverſari,

& ef-

& efficere, ut prior qvoq; in pluribus, maximè qvoad diribitoria militum, Magiſtratum deſtitueret. Eapropter, cum plurium ſuffragiis in omnibus deliberationibus eſſet ſtandum, à Magiſtratu ſolo nil decerni poſſe. Et is qvidem ad eccleſiaſticum Ordinem confugere; ejusdem opem, deciſionemve, ad diribitoria, qvæ diximus, pro Regiis obtinenda, implorans: Sed hic Magiſtratui accedere tergiverſari, anteqvàm lapſam priùs auctoritatem per omnia recuperaret. Hac ratione iſtud, & alia qvamplurima ſalutaria conſilia in ſuſpenſo manere: Ita ut vix dum adhuc, menſe Januario Anni proximè ſeqventis, ſexcentos eorum in Urbem per hoſpitia distribui, impetrare poſſet Falckenbergius.

NeoAlvenslebæ ſtrenua occupatur.

Menſe Decembri ad mille pedites, eqvitesve, Tribuni Sneidwinii ductū, Magdeburgo NeoAlvenslebam, locum ſatis munitum, emiſſi, poſtero mane circa tertiam matutinam vi illâ potiebantur. Trucidatum, qvicqvid Cæſarianorum occurrebat; præda parta ſatis opima; repertum itidem rei tormentariæ non parum, & annonæ, in frumento partim, partim in farina, cori ad octingentos.

Et ſecuta turpis deditio.

Cæſariani verò, ſimul ac de ſuorum clade ipſis compertum, ex vicinis præſidiis illicò congregati, locum iterùm obſeſſum ivêre: Octo adductis machinis, violentâq; verberatione inſtitutâ. Et initio ſanè Magdeburgenſes, per aliqvot dierum ſpatium, furori hoſtium fortiter reſiſtere: Mox tamen, illis ſine intermiſſione obſidium urgentibus, animis lapſi, de deditione agere; incolumitatem demum, ſed miſeris & penè pudendis legibus, pacti. Nam, *Cæſariani vitam iis, velut munus quoddam, conceſſêre: Ita tamen, ut ſacramento ſe obſtringerent, quamdiu ſuppeteret, contra Cæſarem non militaturos. Illo præſtito, quo quisque vellet, abirent, nec aut ſpoliarentur, aut ullo modo detinerentur: Arma tamen & equos, cum Duces, tum milites, in cæſareæ militiæ & tormentorum ſubvehendorum uſum, pulverem quoque nitratū, & cætera belli inſtrumenta, in Urbe relinquerent.* Ultra hæc Pappenhemius, ſummus Cæſarianorum Dux promittebat: *Militum Ductoribus ex ſpontanea indulgentia id ampliùs adhuc gratificaturum; ut, quitquid impedimentorum in Urbem ſecum intuliſſe probarentur, ſine fraude iterùm efferrent. His autem, qui Magdeburgum, rerum ſuarum diſponendarum, aut indè transferendarum, ire cuperent, commeatum quoque conceſſit, & trium dierum ibidem commorandi moram: Ultra quos ſi quis illic ſubſiſteret, aut militiæ adverſa nomen iterùm daret, pro perjuro habitum, proclamatum, &, ubicunque copia fieret, plexum iri.*

Regis, de Magdeburgo liberando, conſilium non unū.

Regem Adminiſtrator & Magdeburgi Civitas, de ſubſidiis ocyùs ſibi ferendis, multipliciter, ſingulari inſtantiâ, antehàc interpellaverat. Nec abnuerat ſanè Rex; veruntamen, accurato judicii examine tem ſecū penſitans, compererat; Omni alio reſpectu poſthabito, Magdeburgo liberando rectà approperare, ingentis momenti, & præruptæ penè audaciæ fore: Gnarus; omnem belli ſuſcepti ſtatum inconſideranti hac præcipitantiâ ancipiti discrimini iri expoſitum, &, ſi conſilium secùs cederet, præſentisſimum ac inevitabile exitium certo certiùs ipſam qvoq; manere civitatem. Iter enim longum, illuc tendenti, conficiendum: Transitus, & clauſtra fluminum interjecta in aliorū pleraq; poteſtate: Succeſſum conſiliorum ambiguum: Receptum in omnem eventum periculoſiſſimæ plenum aleæ. Itaq;, priusqvā miles è Boruſſia adventaret, eqvitatu non adeò firmus, viam hanc rectà liberandæ Urbis ingredi haud auſus, per ambages divertere inde hoſtes; & laborantem, viribus eorū ex parte retractis, relevare, in animū induxerat. Hinc illa in Megapolim magnâ qvoq; parte ſuſcepta expeditio: Ubi junctis, qvi circa hoc tempus Ratzeburgi habebantur, delectibus, ad Albim firmare pedē Rex parabat; Magdeburgo magis, magisq; ſucceſſu tēporis appropinqvaturus, &, datâ occaſione, eò perrupturus.

Sed conatu hoc ad irritum recidente, priora Magdeburgū rectà eundi conſilia reſumta. Verum enimverò, ne qvidem poſt eqvitatus Boruſſiaci adventū, qvanqvàm, eqveſtribus copiis Rex jam validior, longinqvæ ejusmodi expeditioni ſuſcipiendæ par eſſet, res ſuis reperiebatur carere difficultatibus.

Eqvi-

Eqvitatus enim hic, longi itineris laſſitudine jam antè confectus, intermiſſâ qviete reficiendus, qvàm continuatis laboribus planiſſimè exhauriendus; tormenta qvoq;, res tormentaria, & pedites, incommodâ autumni, in hiemem jamjam ruentis, tempeſtate, per lutoſas viàrum voragines qvàm ægerrimè proceſſuri videbantur. Ad hæc ad Garcium hoſtis juſto Exercitu Regis velut incubabat cervicibus; A tergo, Magdeburgum eunti relinqvendus His tamen non obſtantibus, qvia, Magdeburgum haudqvaqvàm deſerere, animo ejus ſederat, aleam hanc tentare decrevit; datisq́; ad Adminiſtratorem literis, omnem rerum ſtatum accuratâ curâ ab eodem exqviſitum ivit: Imprimis, qvot militum haberet in armis, & qvot obviam ipſi procedere poſſet? Qvid porrò cum Exercitu qvindecim millium adveniens Rex, de commeatu ſibi polliceri haberet? De his edoceri, neceſſarium omninò ratus; nec tam de expeditione ſuſcipienda, qvàm peragendâ & feliciter ad exitum perducendâ, ſolicitus.

Jamq́;, ad iter ingrediendum, in planitie, qvæ Paswalco adjacet, regius omnis convenire juſſus fuerat Exercitus, qvandò literæ Magdeburgo supervenêre: Meliusculè, ac primâ fronte viſæ erant, jam ſe res illîç habere, nec ad extrema adhucdū deventum, nunciantes. Qvod itaq; indubia ſpes majorum ſucceſſuum & emolumenti in Pomerania cominùs affulgeret, mutato conſilio, Viadro compedibus Cæſarianorum ſolvendo nervos, qvâ paulò ante enarravimus, felicitate intendit.

Magdeburgenſes autem, ne turbarentur, certo homine illuc miſſo, mutati conſilii rationem edocebat, ad conſtantiam ſervandam adhortatus: *Ne, aut aperta vi, qvæ nondum tanta, ut ab hac interim qvicqvam magnoperè ipſis metuendum, aut dolis & magnificis promiſſis; qvorum lubricam & ſubleſtam fidem ſatis ſuperq́ eſſent experti, dimoverentur à generoſo, qvod ſemel animo conceperant, propoſito. Ipſum qvidem in priſtina, qvam inſtiterit, ſententia, irretorto perſtare veſtigio, omnibusq́ viribus in tempore illis affore; & tam ad vertendas clandeſtinas inſidias, qvàm apertam vim depellendam, provida atq́ fideli cura pro iis excubiturum, nec qvicqvam, qvod Civitati conſervandæ eſſet, reliqvi facturum.*

Hortatrices Regis ad Magdeburgẽſes, de conſtantia ſervanda, literæ.

BELLI SVECO-GERMANICI VOLUMEN PRIMUM.

LIBER TERTIUS.

Summa Libri.

1. TErtius Hiſtoriæ noſtræ Liber ab Electoris Brandenburgici, & Regis legatione mutua, nec non utriusq́ ad utramq́ harum reſponſo initium capit. Svartzburgenſis Comitis ad hoſtem literæ, à Regiis interceptæ, Electori transmittuntur. (2) Belli ſub ineuntis Anni auſpicia ſtatus: Et ſtrenuum regii Signiferi facinus. Lökenitza Regiis expugnatur: Landsberga eminùs incingitur. Regis ad novæ Marchiæ incolas mandatum. Tractatus cum Regis Galliæ Legato reſumtus, fœdereq́ inito abſolutus. (3) Rex Megapolim ac cite-

citeriorem Pomeraniam verſus movens, NeoBrandenburgo, aliisve locis, interq́ ea, Loitzio quoq́, occupatis, Demminum aggreditur. Ducis Savellii inſolens his oris exſecutionis militaris genus. Demmini, Arcis, urbisve, oppugnatio; & brevi ſecuta deditio. Malchinum ſtratagemate ab exigua Regiorum manu in poteſtatem redigitur. Bannerius Gryphiswaldiam per literas tentat: Peruſio abnuente, & tolerandæ obſidioni ſe præparante. (4) Colberga Regiis deditur. Leges à Rege militi, in Pomerania hoſpitanti, præſcriptæ. Oldenburgenſis denuò, ſocio aſſumto Orientalis Friſiæ Comite, neutralitatis ſatagit: Rege, non ſine cauſa, aſſentiri detrectante. (5) Tillius, de ſtatu cæſariani exercitus à Schaumburgio certior factus, Francofurtum venit. Hornius ab eo ſibi præcavet. Tillius, retrò in Regem movens, NeoBrandenburgum expugnat. (6) Rex, ordinatis in citeriori Pomerania rebus, Svetæ metatur. Ejus mandatum ad ſingulos quosq́ Tribunos, de conſervanda militari diſciplina. (7) Tillius, citerioris Pomeraniæ orâ digresſus, nec Regem adoriri auſus, ad Magdeburgi obſidium redit. Mitslafius Tribunus Arenswaldiæ ab hoſte opprimitur. (8) Rex Francofurtum iter inſtituit. Croatæ Moncheberga & Zedenicci malè mulctantur. Francofurtum, obſesſum, impetu Rex capit; Victoriamq́ Proteſtantibus Lipſiæ congregatis, ſpeciatim autem Electori Saxoniæ, denunciat; nec non obſesſis jam Magdeburgenſibus. (9) Tillius, ſerò urbi obſidio levandæ veniens, retrocedit. Landsberga, oppugnata, in Regis quoq́ manus venit. (10) Seqvuntur Lipſienſis Conventus cauſæ; indictio; & acta communia. Electoris cumprimis Saxoniæ fervor, & pro re Proteſtantium publicâ impenſa cura: Qvi decretum conventus Cæſari transmittit. Theologorum Lutheranæ & reformatæ doctrinæ colloqvium. (11) Clancularius Regiorum tractatus cum iisdem Proteſtantibus; ac Electoris Saxoniæ ſub hoc intentio. Elector Magdeburgo commeatum & pulverem nitratum per fines ſuos inferri patitur: Qva occaſione Comes Ladronius à Regiis oppresſus. Idem ad Regiorum delectus connivet: A qvibus SubTribunus Chieſa interemtus. Literæ in Electorem, & alios Proteſtantes aculeatæ apud hunc repertæ. Publicè & propalàm Elector Magdeburgenſibus opitulari detrectat. Aliorum Proteſtantium ad Regis poſtulata declaratio. (12) Inferioris Saxoniæ Circulus Lipſienſe decretum amplectitur. Pontificii, fœdere juncti, nova è contrario arma expediunt. (13) Ultimæ Regis ad Magdeburgenſes literæ; ac Spream, Havelamq́ versùs iter. Primus cum Electore Brandenburgico, de tradendis munimentis, fluminum tranſitu opportunis, tractatus; & prima de Spandoæ caſtro transactio: Qvod à Rege præſidio firmatur. Cæſariani loca cis Albim metu deſerunt. (14) Rex cum Electore Saxoniæ de obſesſi Magdeburgi liberatione neqvicqvam agit. (15) Magdeburgenſis obſidii ſeries, & exitus, cum urbis pernicie conjunctus. Tillius ad Adminiſtratorem & Civitatem Magdeburgi literas dat: Qvi, uterq́, reſpondent; & hæc inſuper ad Lipſienſem Conventum rem defert. Pappenhemius, Falckenbergii corrumpendi ſatagens, generoſo & acri reſponſo repellitur. Munimentum Crentzborſtanum, à Magdeburgenſibus nuper exſtructum, Tillio occupatur. Preſterenſi Magdeburgenſes ſponte excedunt. Cracoæ turris, & munitio Bucoviana in Tillii poteſtatem veniunt. Hoſtis propugnaculum vectigalis fruſtrà conſilit: Qvod tamen, unà cum rubri cornu munitione, & ſuburbiis, mox à Magdeburgenſibus deſeritur. Militum Magdeburgi defectus, & ejus cauſæ. Stationes in Urbe diſtribuuntur; & eruptiones aliqvot fiunt.

M Tillii

Tillii altera ad Adminiſtratorem, Civitatem, & Falckenbergium literæ: Nec non ſingulorum reſponſa. Tillius armorum inducias, obſeſſis cupitas, abnuit; & Electores, Saxonicum atq; Brandenburgicum; ſcripto compellat. Obſeſſi Urbe erumpunt: Tillius acceſſus molitur, & tormentis Urbem qvatit. Magdeburgenſes denuò eruptionem tentant. Tillii tertium iteratæ literæ; & violenti obſidii continuatio. In militari Senatu vis extrema decernitur: Qvâ factâ Urbs expugnatur. Inſignium captorum & interemtorum nomina. Militum in victos crudelitas; & Urbis deflagratio. Direptio poſt incendium. Mortuorum & ſuperſtitum civium numerus. Præſagia exitium urbis antegreſſa. (16) Rex cum exercitu Spandoam retrò ſe confert. Ejusdem de Magdeburgenſi excidio publica expurgatio; & de ineundo fœdere tractatus cum Gulielmis, Saxoniæ Duce, Haſſiaq; Landgravio. (17) Alter Regis cum Electore Brandenburgicô tractatus; ſpinoſus, & difficultatum plenus: Alteraq;, demum ſubſecuta, transactio. Cæſaris ad hæc reſponſum. (18) Rex, Sedinum rediens, Magni Moſcovum Ducis Legatum audit: Qvi ex intervallo moritur. Hornii Campiductoris uxor circa idem tempus diem ſupremum obit. (19) Gryphiswaldia, obſidio cincta, Peruſio inſperatò occumbente, deditur. Præſidium excedens, dum pacta conventa non ſervat, à Regiis opprimitur; Præter tamen Regis voluntatem. Rex urbis munitiones contemplatum it. Supplicationes annuæ in Pomerania & Svecia habitæ. (20) Regiorum in Marchia, abſente Rege, conatus & factiones: E qvibus contracto morbo, Comes Ortemburgicus fato fungitur. Cæſariani Cotbuſium invadunt: Regii econtrà Grunebergam. (21) Nova Regis, non ſine prodigiorum antecedentium augurio, expeditio: Qvâ, poſt Tangermundam occupatam, mox deſertam, & Havelbergam interim in poteſtatem redactam, ad Werbenam caſtra locat. (22) Inſeruntur dehinc atroces Cæſaris ad Lipſienſis fœderis ſocios literæ; & mandata avocatoria: Qvibus Pontificii Electores aſtipulantur. Cæſar minas adverſus Proteſtantes in ſuperiori Germania armis exſeqvitur: Memmingâ & Campoduno deditionem facientibus; Ulmâ inſidiis neqvicqvam primò tentatâ, mox, poſt Wirtembergenſem Ducem ſubactum, ad obſeqvium redeunte; & exinde omni Sveviâ, Franconiâq; jugo colla ultrò ſubmittentibus. (23) Tillius Thuringiam invadere parat: Electoris Saxoniæ Legatos audit; ſed nullo fructu: Erfordiam ſolicitat, & Haſſiæ Landgravium. (24) Tillius in Regem redit; &, poſt tres eqvitum legiones à Rege oppreſſos, rectà Werbenam movet: Ubi parum tamen actum; ſed penuriâ apud Cæſarianos gliſcente, iterum diſceſſum. Pappenhemii ad veteris Marchiæ Commiſſarios in digreſſu literæ. (25) Regina Sveciæ in Pomerania cum ſupplemento exercitus appellit. Duces Megapoleos arma palàm contra Cæſarem expediunt: Præviâ tamen proteſtatione. Megapolis ab utroq; latere invaditur. Sverini, urbs & arx, hoſti extorqvetur: Roſtochium obſidio cingitur. (26) Marchio Hamiltonius cum novis Anglo-Scotorum delectibus in Pomeraniam venit. Benedictus Oxenſtirna Baro, Regis Sveciæ Legatus, re dextrè expeditâ, è Gallia redit. E diverſo Legatio ad Venetos & Helvetios ſpei conceptæ non reſpondet. (27) Tillius, Electorem Saxoniæ hoſtiliter aggredi, decernit: Acceſſito Furſtenbergio, & Fuggero contra Haſſum ire juſſo. Qvi nunc demum cum Rege ad exitum perduxerat fœdus: Cujus capita exactiùs recenſentur. Tillius & Fuggerus incolas Haſſiæ contra Dominum concire nituntur: Sed in caſſum. (28) Hinc tumultus, cum Saxoniæ Electore ortus, altiùs

repe-

repetitur: Inſertâ Cæſaris legatione, & Electoris reſponſo; cum literis Cæſaris, qvas reſponſo huic regeſſit. Secuta deinde Tillii legatio minacior; & Electoris ad hanc declaratio. Tillius, Fürſtembergio junctus, in Miſniam tendit: Saxonico milite Torgam ſe recipiente. (29) Tillii poſtremæ ad Electorem Saxoniæ literæ; vim denunciantes: Poſt qvas Miſniam irrumpit. Lipſia ab eo obſeſſa, unà cum Pleiſſenburgi arce, deditione capitur. (30) Elector Saxoniæ Regis Sveciæ conjunctionem ambit; & fœdus cùm eo icit; literisq; ad Tillium datis, belli culpam à ſe removet. (31) Regius & Saxonicus exercitus conveniunt; deq; acie, necne, tentandâ, deliberatio inſtituitur: Mox in hoſtem proceditur. (32) Regis ad ſuos oratio. (33) Tillius, de prælio incundo, pariter conſultat; nec, ſuos, in aciem diſpoſitos, verbis animare, intermittit. (34) Rex, tranſmiſſo anguſto tramite, aciem inſtruit: ut & Saxoniæ Elector. (35) Exercitus utrinq; tormentis ſe ſalutant. Primus conflictus dextri Regiorum, & ſiniſtri hoſtium cornu: ubi hoſtes in fugam conjecti: Alter conflictus: Qvo Saxonici ab hoſte pulſi. Regii ſubſidio veniunt; &, poſt acerrimum ac tertium conflictum, victoriâ potiuntur; fugientiumq; terga cædunt. Tillius ipſe peniſſime captus. (36) Omen, qvod longiuſcule aciem præceſſit. Clades utrinq; accepta: Tormenta, & trophæa Regiis parta: Tum auguria, qvæ propius aciei proluſére. September hic menſis Domui Auſtriacæ infauſtus. (37) Rex, victoriâ uſus, Merſburgum & Halam occupat: Dum Elector Saxoniæ Lipſiam ſuam recuperat. Halæ Civitas, & Regiminis Magdeburgenſis Conſiliarii, miniſtrive fidem ſuam Regi obligant. Anhaldini Principes fœdus cum eo contrahunt. Rex cum Electore Saxoniæ de bello proſeqvendo deliberat. (38) Chemnitius in Franconiam à Rege præmittitur: ubi Noriberga, paulò timidior & percauta, minacibus à Rege literis acceptis, demùm in ejus partes tranſit. Relingius Ulmam & Argentoratum proficiſcitur: Trucidato in itinere Cæſaris qvodam Commiſſario. (39) Rex Erfordiam progreditur. Legatorum Civitatis obviam factorum petitus; & Regis reſponſum. Gulielmus, Saxoniæ Dux, à Rege præmiſſus, Urbem improviſo intrat; & claves portarum in poteſtatem redigit. (40.) Rex ipſe, Erfordiam ingreſſus, meditatam ad primores Civitatis orationem redigit. Ejuſdem & Erfurdenſium ſynallagma. Pontificius clerus fidem ſuam Regi obſtringit: Proteſtantium verò, in protectionem receptus, immunitate donatur. Duces Saxoniæ, ſtirpis Vinarienſis, fœdus cùm Rege jungunt. Rex Erfordiâ in Franconiam movet. (41) Acta inter hæc Leſlæi ad Viadrum. (42) Cæſariani, ſpe, de ſecundo ad Lipſiam ſucceſſu, conceptâ, & falſis rumoribus auctâ, lapſi, animis conſternantur. Aldringerus & Fuggerus retrocedunt. Haſſus, iis abeuntibus, Vacham impetu capit. Tilliani itineris tractus poſt cladem Lipſienſem. (43) Inferioris Maſfeldiæ arx Regiis feliciter occupatur. Königshofium venienti Regi deditur. Swinfurtum, inter alias liberas Imperii Civitates, à Rege ſcripto admonitum, ejuſdem fidei ſe committit. Herbipoleos ſuburbium vi invaditur: Urbs certo pacto in Regis poteſtatem tranſit: Arx verò impetu expugnatur. (44) Tillius ſerò ſubſidio venit: Cui Lotharingus, arma pro Cæſare induens, ſe junxerat. (45) Conventus Francofurti, componendis inter utriusq; Religionis Ordines diſſidiis inſtitutus, re infectâ intercidit. (46) Proteſtantes in Franconico Circulo Regi ſe aſſociant; & Culmbacenſis Marchio ſpeciatim de fœdere paciſcitur. Rex ad Virtembergenſem Ducem componit literas. (47) Pontificiorum timor & fuga. Regis ad Herbipolenſis Diœceſeos incolas edictum.

Bambergenſis Epiſcopus, prætextu tractatus cum Rege, imminens malum ſubterfugit. Tillius, directo in Franconiam itinere, cladem repentinâ Regiorum irruptione patitur: Mox Rotenburgum ad Dubarum, & Winshemum in dicionem redigit. (48) Rex, Hanoviâ interceptâ, Mœnum cum exercitu deſcendit. Haſſus, poſt Mundam ad Viſurgim occupatam, eò quoque tendit. Rex, Aſchaffenburgum & Stenhemum in fidem recipiens, cum Francofurtenſibus tranſigit. Mox, Hochſtâ in poteſtatem redactâ, cum Georgio, Haſſiæ Landgravio, de Ruſſelshemi arce paciſcitur: Cui, Patis pararium ſe offerenti, luculentæ condiciones conceſſæ. (49.) Elector Moguntinus defenſioni accingitur: Hiſpanis in Urbem receptis. Regii Rhingoam invadunt & occupant. (50) Tillius, Onolsbacum transiens, ad Noribergam caſtra facit: Mox tamen, pulvere tormentario flammâ corrupto, inde recedit. (51) Francofurtenſium cum Rege conventio ſcripto conſummatur. Rex tranſitum Rheni, hoſte neqvicqvam renitente, obtinens, Oppenhemo vi potitur. Hiſpani Stenium ad Rhenum deſerunt: Lotharingi Wormatiam. Rex Maguntiam Hiſpanis extorqvet: Eosdem ad Moſellam malè mulctat: Et loca montana nonnulla, interq; ea Königſtenum; Caubam item, Gudenfelſium, Palatinam arcem, per Haſſum, ac ſuos, ſubjugat. Hiſpanus Wetteraviâ cedit. Spira Nemetum cum aliis ad Rhenum Urbibus, victoris arma veneratur: Ubi Regii cum Philippoburgi præſidiariis acri velitatione, ſed ipſis tamen ſecundâ, colliſi. Manhemum ſtratagemate ab iis interceptum. Rex de commerciorum uſu reducendo mandatum promulgat. (52) Hornius, in Franconia relictus, Mergenthemum, Winshemum, Heilbronnam, alia loca, vi partim admotâ, partim oſtentatâ, Regi ſubjicit. (53) Tillius, Hornii armis Wirtembergenſi agro, qvem ſuis hiberna deſtinârat, abſterritus, Wiltzburgi arcem minis expugnat. (54) Ad mare balticum Regii, munimento, qvod Varnæ oſtio incumbit, ad deditionem compulſo, Roſtochium obſidione cingunt; & in fidem, morâ aliqvâ interpoſitâ, accipiunt. (55) Virmondius, Roſtochio excedens, Halberſtadium adoritur: Mox Wanſlebæ omnimodam militis jacturam facit. Calbæ & Mansfeldiæ arces à Regiis occupantur. (56) Wismariæ obſeſſæ deditionem Grammius certis legibus paciſcitur: Qvas tamen non omninò ſervat; paremq; ſortem ſubit. Domitzæ arx ad Dominos ſuos poſtliminio redit. (57) Inferioris Saxoniæ Ordines univerſim bello ſe accingunt, & Regiis conjungi paratos oſtendunt. Singulatim autem ArchiPræſul Bremenſis, fœdere inito, pridem cum Rege convenerat: Neqvicqvam ab his conſiliis dehortante Tillio. Sed, bellum debito citiùs exorſus, deſtituitur ſucceſſu. Georgius, Luneburgenſis Dux, regiæ militiæ nomen dat. Dux Brunsvicenſis ab Haſſo ſuppetias flagitat; mox cum Rege fœdus percutit: Parte tamen provinciæ, ab hoſtilitate, per Neutralitatis pacta, utrinq; exemtâ. Chriſtianus Luneburgenſis Dux in fœdus cum Rege deſcendit. (58) Cum Electore Brandenburgico de fœdere, ſed nullo exitu tractatur. Cæſariani utramq; Luſatiam hoſtiliter irrumpunt: Mox ſubitò ſe recipiunt. Hiſpanus Orator, Electoris Saxoniæ animum tentans, repulſam patitur. Electoris miles, impreſſione in Bohemiam factâ, magnam Regni partem, ipſamq; adeò Metropolim, Pragam, inundat. (59.) Cæſar Fridlandio ſummum armorum imperium iterùm defert: Qvod is ex parte recipit, & ad bellum ſummâ ſe vi præparat. (60) Rex Galliæ Cæſarianos Mojenvico exturbat.

1. Jam

Legati Brandenburgici ad Regem propoſitio.

I. JAM ut cum ineuntis milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi primi Anni auſpiciis ad Regem ipſum ſtylum convertamus, Elector Brandenburgicus indignitate repulſæ, qvam; tranſitum ad Cuſtrinum hoſtibus perſeqvendis poſtulans, nuper paſſus fuerat, commotum intelligens, ſimul de juris, qvod in Pomeraniam, ab Rege Cæſari jam penisſimè extortam, prætendebat, & aliarum qvoq; ſuarum dicionum, in qvas firmum jam pedem ille idem poſuerat, conſervatione non parum ſolicitus, Cancellarium Gözium ad eundem ablegaverat; occaſione Pacis tractatus, cui reliqvi Electores pararium ipſum delegerant: Operam & interpoſitionem ſuam, ad componendos belli, inter Regem Cæſaremve exorti, motus, Pacemq; reducendam offerens, atq; à Rege efflagitans; *animi ſui ſententiam liberè exprimeret de conditionibus, in qvas Pacem cum Cæſare coire poſſe arbitraretur.* De tranſitu autem ad Cuſtrinum ab eodem Legato propoſitum. *Electorem quidem tranſitu Regi permiſſo, culpæ haud facilè excuſabilis affinem ſe facturum videri, ac malevolis, qui aliàs omnia ejus conſilia & actiones hactenùs in ſiniſtram partem acceperint, ſeqviùs de ipſo cogitandi, proq; tacita cum Rege colluſione, imò aperta contra Cæſarem hoſtilitate iſtud interpretandi, anſam præbiturum: Adeòve rationes ſatis prægnantes eſſe, quæ diſſvadeant. His tamen neutiqvam obſtantibus, & in præſentia, & impoſterum, quandocunq; Rex poſtularet, ſeu cum integro exercitu, ſeu parte ejusdem, tranſitum illi concedere, regiave arma, non hoſtilitate, ſed omni potiùs favoris ac officiorum genere proſeqvi paratum. Modò Rex viciſſim reciperet. Urbem, aulæ electoralis ſedem, ac Spandoæ, Cuſtrini, Peitzii, Driſenæ munimenta, nec oppugnaturum, nec qvicqvam adverſus ea moliturum; alendorum quoque præſidiorum, &, quæ conſervandis munitionibus ſint, comparandorum, deniqve aulæ quoque ſuſtentandæ media Electori minimè erepturam; porrò nec ejus reditibus, juribus, regalibus, nec miniſtrorum & ſubditorum electoralium bonis injecturum manus: Sed, bello Pacis interventu ſopito, quæ jure ad Electorem pertineant, provincias, ab omni onere liberas, eidem reſtiturum.*

Regis reſponſum.

Ad hæc a Rege reſponſum. *Sibi nihil quidem gratius, quam amicâ compoſitionis viâ, non incerto armorum judicio, litem cum Cæſare componi; belli incommodis medicinam afferri, & humani ſanguinis effuſioni occaſionem ulteriorem præcidi: Modò adverſæ quoque parti seriò id cordi foret. De conditionibus autem Pacis ſermonem jam tùm texere, rem videri ſuperfluam, & adhuc immaturam: Qvippe hoſtis mentem & intentionem nondum conſtare; ſed operam prius dandum, ut ad pacifica media amplectenda inducatur. Oblatum porrò liberi ad Cuſtrinum tranſitus, gratiſſimum fuiſſe, ut animi haud alieni ſymbolum, & propioris conjunctionis, amicitiæve in futurum contrahendæ pignus. Eodem viciſſim benevolentiæ affectu in Electorem ferri, neque tranſitu, niſi bona fide, ita ut ne munimento ipſi fraus fiat, uſurum: Adeoq; nec inter transeundum, nec commorandum inter, qvicquam in id attentaturum. Priusqvam tamen arctiori conjunctioni, amicitiæve Elector aures commodet, ſolum hoc tranſitus conceſſi beneficium, occaſione hoſtis penitùs profligandi manibus jam elapſa, tanti haud ducere; ut eapropter in iſtis, quæ mutua ſtipulatione exigat Legatus, fidem ſuam regiam obſtringendum cenſeat. Quamprimum autem Elector arma armis, & viribus vires conjungere animum inducat, ne in his quidem deſideriis eidem defuturum.*

Legati regii ad Electorẽ Brandenburgicũ propoſitio.

Hoc ipſo penè momento, qvo Electoris Legatus apud Regem Domini ſui ſatagebat, Joachimus Mitslaſius, Tribunus, à Rege ad Electorem miſſus, Berolini appulit: De armorum conjunctione adverſùs Regis hoſtes cum illo acturus. Cui fini laudabilem Regis ſcopum, qvem bello intenderet, pluribus deduxit. *Eum*, nempè, *alium haud eſſe: Qvèm, ut injurias, ab adverſariis hactenùs illatas, omnium primùm ultus, & propriæ ſecuritati proſpiciens, Conſangvineos deinde, vicinosq; ſuos in priſtinum ſtatum reponeret; nec non, data demùm occaſione, proteſtantibus Germaniæ Electoribus, Principibus,* Urdi-

Ordinibus, iniqvo & crudeli jugo preſſis, præſto eſſet, ac ad Imperii fundamenta, Religioſæ, nimirum, atq; profanæ Pacis ſanctiones, ſarta tecta conſervanda, abſolutumq; Domus Auſtriacæ dominatum excutiendum cooperaretur. Unde Electori non modò non vitio verſum iri, inferebat, *ſi preſſuris his tandem aliqvandò ſubtraheret cervicem; verùm, tanqvam uni e primoribus Imperii columnis, & celiberrima ac præcipua Germaniæ familia oriundo Principi, incumbere potiùs: Ut, Reipublicæ ſalute ad animum revocatâ, divinitus ſubmiſſam, Libertatis, jurium, privilegiorum adverſus conturbatores tuendorum, occaſionem avidis manibus arriperet. Qvo qvidem caſu a Rege Electorem certo certius ſibi debere polliceri: Non modò diciones ejus ab hujusmodi oppreſſionibus ac exactionibus immunes impoſterùm fore; ſed & Pomeraniam, maximam partem hoſti jam extortam, caſu vacantis ſucceſſionis, Electori, ejusve hæredibus, reſtitutum iri.*

Electoris reſponſū. Elector verò in reſponſo, pridiè Nonarum Januarii ad propoſitionem hanc dato, excuſatum ea in re ſe haberi petiit: *Tum qvod fides, qva Cæſari ac Imperio obſtringeretur, aperta hoſtilitate Cæſarem impetentibus aggregari, & adverſùs Cæſarem ſtare, neqvaqvam admitteret; tum qvod de tanti momenti negotio cum Electore Saxoniæ, non confraternitatis modò (ut vocant) ſed interioris amicitiæ neceſſitudine inſuper juncto, communicationem priùs inſtituere, par arbitraretur. Enimverò ægrè conſenſurum ejusmodi poſtulatis, qvæ à reliqvo Proteſtantium corpore aut penitùs avellerent, aut certè ad communem cauſam coram Cæſare communi opera ſuſtinendam ac urgendam, redderent inhabilem; prout conjunctione, qvam Rex qværat, in effectum deducta, neceſſum foret: Qvippè à Cæſare indubitanter pro hoſte habitum & declaratum iri. Reliqvos Electores, Collegas ſuos, impetraſſe porrò ab ipſo: Ut Pacis tractatui, inter Regem Cæſaremve inſtituendo, ſe præberet Mediatorem: Sed & huic rei minùs idoneum fieri; ſi non ampliùs medius, verùm in Regis partes totus propendens, nomen hoſtis à Cæſarianorum parte induat. Nec per hancce unionem cum Rege, ob verſatilis ac lubricæ fortunæ viciſſitudines, de ſecuritate ſatis ipſi proſpectum: Qvin ipſam Regis perſonam ſubjacere humanis caſibus, & mortalitati. Qvo caſu, ſi nimis arctè regiis armis ſe illigaret, actum de fortunis ſuis fore: His maximè temporibus, qvibus ad transferendos in alias familias Principatus tantoperè promtus Cæſar, & bonorum confiſcationes adeò freqventes; ut à nonnullis pro baſi ac fundamento, qvo cæſareus ſtatus maximè nitatur, reputari velint. Tandem conjunctionem cum Rege, ob pauperiem & miſerandam provinciarum ſuarum conditionem re ipsâ nullius penè effectus, parum Regi utilem, ipſi vero admodum nocivam exiſtere; vim conſcientiæ afferre; Cæſarem plane hoſtē conciliare; adeoq; aut omnium bonorum jacturam & diſcrimen minari, aut certè indubiam ſecum invehere terrarum vaſtitiem, ac extremam ruinam. Has ergò cauſas conjunctioni cum Rege intercedere, ne aſſentiri eidem Elector poſſit: Interim liberum præter loca præſidiis ſuis inſeſſa iter, eundo, redeundo, Regi, qvandocunqve, neceſſitate exigente, id eſſet poſtulaturus, cum exercitu conceſſum iri. Certis tamen legibus:* Qvas paulò antè, à Götzio Regio propoſitas, expreſſimus.

Et ſanè hac ratione via ſenſim ſternebatur, ad arctiorem amicitiam, inter Regem Electoremve brevi ineundam; nî Svartzburgenſis Comes varia huic rei injeciſſet obſtacula: Is enim in Regis fraudem, nunc hoc, nunc illud machinari, & cum hoſte colludere. Prout literæ, paulò poſt interceptæ, documento fuêre: Qvas Rex Electori transmiſit; addens. *Siqvidem clam Electorē hæc talia patrarentur; exemplum eum habere, qvo à ſubdolis & noxiis miniſtris ſibi cavere diſceret: Sin conſcio fierent; (meliora tamen de eo ſperare) Regem fore excuſatum, ſicubi majori in tractando cautela impoſterum uſus, declarationem, qvam Elector ambierat, tanto magis in ſuſpenſo teneret.* — Svartzburgenſis Comitis ad hoſtem literæ, à Regiis interceptæ, Electori transmittuntur.

2. Qvod ad bellum in Pomerania & his oris, videbantur, poſtqvam Cæſariani, Gryphenhagâ expulſi, Garcium, & cum eo Colbergæ liberandæ, ulteriorisve provinciæ pedibus ac jugo ampliùs premendæ ſpem penè deſeruerant, illic eſſe alcedonia: — Belli, ſub ineuntis Anni auſpicia, ſtatus.

Niſi

Niſi excurſiones malaciam aliqvantulum turbasſent, & crebræ imprimis, qvæ Croatis à Regiis ſtruebantur, tendiculæ. Croatæ enim bulgis, auro argentove ſignato refertis, circumcincti, ſaga, argenteis fibulis ac nodulis prætexta, induti, phaleris, ephippiis, ſclopetulis, acinacibus argento coruscantibus ſuperbi, qvin & integris auri argentive infecti laminis pectora tecti reperiebantur: Qvod gnaviter inſidiantium commodo cedebat & lucro.

Strenuũ regii Signiferi facinus. Imprimis Signifer, è junioris Comitis Turnii legione, nomine Ulricus Brauniùs, audaci facinore, cum qvindecim ſclopetariis, id genus, cui non funiculo accenſo, ſed rotulâ è chalybe circumactâ & ſilici impactâ ignis cietur, Viadrum trajiciens, facto in Croatarum hoſpitium, ubi Tribunus, neſcio qvis, cum ducentis circiter eqvitibus hiemabat, impetu, vexillarium eorundem in cænaculo poſt fornacem globo transverberavit; &, poſt alios non paucos, qvi ad tumultum accurrerant, trucidatos, cum præda haud vulgari, inter qvæ vexillum coloris albi, nigram & bicipitem Imperii aqvilam præferens, eminebat, incolumis ſe recepit. Id qvod dum Regi Beroâldæ offert, hic, ut ne militare & ſtrenuum facinus nudo tantùm applauſu decoraret; ſed aliis, præmio allectis, ſtimulum adderet ad paria audendum, aureo torqve hominem muneratus, cohorti inſuper ſclopetariorum ejusmodi, qvos diximus, præfecit.

Lokenitza Regiis expugnatur. Lokenitzæ arx, tribus milliaribus à Sedino, UkerMarchiam verſus, ad Randoum ſita, hactenus in Cæſarianorum manibus, centum ſclopetariis inſeſſa, fuerat: Unde dicta Urbs, & regium Urbis præſidium non parum ſentiebant incommodi. Huic amoliendo Leslæus, Tribunus, impetum eò vertit: Qvinto Iduum Januarii, noctu, cum qvingentis delectis ſclopetariis, nec non qvatuor machinis Sedino progresſus, deditionemq́; fieri imperans. Et Nicolaus qvidem Grambojus, Centurio, qvi loco præerat, natione Gallus, arma primùm oſtentare, hoſtilemq́; animum: Poſt octo tamen ictus in arcem diſploſos de alacritate hac tantum remittere; ut, ſine ulteriori mora ad pactionem deſcendens, loco ſibi concedito cederet. Qvem Leslæus, ut commodi ſitus causâ magni momenti, legionis ſuæ excubiarum Præfecto, Marnaiſio, cuſtodiendum commiſit.

Landsbergam eminùs incingunt. In nova Marchia Cæſariani Landsbergam, Vartæ tranſitû opportunam Urbem, cui haud ita pridem ungulas injecerant, tenaciter, Duce Cratzio Tribuno, ſervabant: Per emiſſos ſubinde Croatas, & levioris armaturæ eqvites circumjectum agrum freqventibus excurſibus inqvietantes. Inter alia Himmelſtetum, electoralis præfectura, direptum, & Electoris miniſtri hoſtiliter abducti. Qvibus de causis eqvitum aliqvot legiones circũ Landsbergam per hibernâ hinc inde à Rege diſtributæ: Ad retundendam excurrentium Cæſarianorum licentiam. Nec parum huic rei contulit caſtellum, qvod è monte, propè Landsbergam ſito, Urbi imminet, Regiis feliciter fatis expugnatum: Qva occaſione militum Cæſarianorum non infimæ notæ Dux (Tribunum Sackium, ſunt, qvi ferant) dum audacius, intrepidum animi robur oſtentando, in prælium ruit, pilâ plumbeâ trajectus, occubuit.

Regis ad novæ Marchiæ incolas mandatũ. Securitate regioni huic in modum qvadantenus partâ, Rex, affixo publicitus edicto, incolas admonuit. *Qvusqve ad ædes fundosve ſuos reverteretur, ſua quisqve, ut antehac, ita imposterùm poſſideret, ſuis frueretur, ſua coleret, & rei familiari incumberet; ſed militi quoqve regio, ſi qvid annonæ aut pabuli ſuperfieret, communicatum iret: Emanſores, ut Patriæ hoſtes habitutum, igneq́; ac ferro bona eorum depopulaturum, interminatus.* Hoc facto, complures in dies ſingulos inventæ, tam Nobilium, qvàm plebejorum familiæ; qvæ, patrios, Cæſarianorum injuriâ antehac deſertos, repeterent lares. Nec diu poſt provinciales novæ Marchiæ Ordines in certa pecuniæ & commeatus ſubſidia, ad ſuſtentandum Regis exercitum contribuenda, conſenſère: Qvæ tamen, ſeqventi tempore, haud in ſolidum perſoluta.

Tractatus cum Gallo reſumtus. Sub hæc Baro Charnasſæus, Galliarum Regis Orator, fœderis tractatum, qvem annô erat exorſus, reſumtum ac continuatum venerat. Nam tractatus ſanè hic, omnibus fœderis articulis utrinq́; placitis, jàm tum, qvando

qvando primum ſub incudem veniret, ad felicem exitum ſpectare, nec qvicqvam, niſi ut ſuprema imponeretur manus, deeſſe videbatur: Cum remora, à dicto Barone nec opinatò injecta, totius negotii curſum repentè ſtitit. Detrectabat enim admittere: Ut Rex ſcriptæ fœderis formulæ, qvam manu propriâ, ſigillove roboratam, ut regiæ fidei, inviolatæ ſervandæ, pignus, fœderato Gallo erat traditurus, ſveto eorum, qvi ſupremo regiæ Majeſtatis idiomate gaudent, more, nomen ſuum præſcriberet. Indignum Regi iſtud viſum: Qvi, priusqvam de regia dignatione vel digitum transverſum cóncederet, totum negotium ad irritum revolvi malle, apertè profesſus eſt. In ſuſpenſo igitur id temporis manſerat cœpta cum Rege Galliæ fœderatio.

Fœdereq; initio abſolutus.

Reſumtum verò poſt reverſionem Oratoris negotium facilem habuit exitum: Menſeq; Januario Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi primi, Fœdus, *ad communium amicorum tuitionem, maris baltici & magni Oceani ſecuritatem, libertatem commerciorum, oppresſorum Romani Imperii Ordinum reſtitutionem, ſummatim, priſtini ſtatus, qualis ante Germanicum bellum fuerat, reparationem*, Beroaldæ, ubi Rex Sveciæ tunc divertebatur, *in qvinqve annos* concluſum, & ad colophonem perductum eſt. Et *Rex quidem Sveciæ validum in Germania alere exercitum; Rex vero Galliæ ad belli impenſas certam pecuniæ ſummam quotannis ſubminiſtrare*, mutuo ſe nexu obligabant. Præter iſtud expresſè proviſum. *Milites & nautas conſcribere, naves itidem & bello neceſſaria avehere, utriq; in alterius Regno liberum, hoſtibus verò utrobiqve prohibitum fore: Militaris disciplinæ temeratores militarem in modum puniendos; transfugas autem Dominis ad pœnam tradendos: Expeditione Regis Sveciæ ex voto ſucceſſâ, omnibus locis, quæ victoriâ ſua complecteretur, Legum ac Conſtitutionum imperialium cynoſuram ad unguem obſervatum, nec pontificiæ Religionis exercitiũ, ubi id reperiretur, exterminatum, ſed toleratum iri. Aliis quoque Regibus, Principibus, Rebuspublicis, tam intra, qvam extra Romanum Imperium, fœderi huic nomina dandi, facultas relinquebatur. Si tamen pro opum ſuarum quisqve modulo, & quantum cujusqve intereſſet, ſubſidia in bellum unà conferrent. Ducem Bavariæ, & reliqvos pontificios Imperii Ordines, ſub Ligæ nomine fœderatos, Rex Sveciæ aut amicos cognoſceret, aut certè neutrarum partium, & non hoſtes: Modò & ipſi pari affectu reſponderent. Pacificatorio, ſi quis futurus, tractatu nil, niſi communi conſilio & operâ gereretur: Nec alteruter Regum citra alterius conſenſum ac voluntatem quoqvo modo de bello tranſigeret.* Domum, qvia jam annò de ſexenni fœdere actum erat, interea autem Rex Sveciæ ingentes in bellum ſumtus fecerat, conventum: *Galliæ Rex, pro anni jam elapſi demenſo, pecuniæ qvandam ſummam dependeret; ſimul ut fœdus ſigillo ſuo eſſet ratihabiturus.*

3. Jam intenſisſima erat bruma, qvo tempore, Majorum inſtituto, miles, poſt exantlatas æſtivæ militiæ ærumnas, vires animosq; reficere in hibernis ſolet: Verum enimverò Regis haud feſſa laborum aut fatigabilis unqvam mens, nec ſuos diu otio torpere, nec hoſtem interqvieſcere paſſa eſt.

Hornio itaq; Campiductori militiæ curam in nova Marchia ac ulteriori Pomerania demandans, copiasq;, qvot neceſſariæ videbantur, relinqvens, cum potiori exercitus parte & tormentis, decimo Calendarum Januarii, iter Dammum retrò flexit: Ubi luſtratione habitâ, militeq; nonnullo Gryphenbergam, Colbergæ eò arctius incingendæ, miſſo, cum reliqvo exercitu Sedinum properatum.

Rex Megapolim, ac citeriorem Pomeraniã verſus movet.

Sedinenſium autem munitione poſt reverſionem ſuam ſolicitis oculis luſtratâ, non in eum ſtatum adhuc, qvem animo præceperat, perductam, Rex indignatus, Præfectum operis in vincula duci juſſit: Sævitiam frigoris, qvo humus indurata ligoni non cederet, neqvicqvam excuſantem. Aſſeverabat enim Rex. *Fruſtra excuſatione palliari, quæ neceſſariò facienda ſint; ſed quò magis ardua, eò plus intendi oportere vires. Omnia vincere laborem improbum, & hominem id ſolum patrare non poſſe, quod nolit.*

Sedino in UkerMarchiam. Rex

iter

iter habebat: Prentzloæ mox Urbe illic potitus.

NeoBrandenburgũ capit.

Ipſis Februarii Calendis in Neo-Brandenburgi conſpectum porrò ventum: Ubi Franciscus Marazinus, Tribunus, ſexcentorum militum, eqvitum partim, partim peditum, præſidio ſubnixus, ſervabat. Huic proximâ ſtatim nocte tormenta admota: Nec Regi multum negotii Præfectus faceſſit, ſed, vix aliqvot tormentorum ictus ſuſtinens, deditionem obtulit. De qva, poſt matutinas preces, adhuc ante meridiem, ſeqventi pacto, cui Regis nomine Teuffelius Baro ſubſcripſit, conventum. *Præſidiarii cum armis & impedimentis loco excederent, ſanctè tamen prius polliciti; intra trimeſtre ſpatium contra Regem non militaturos: Porrò civibus parcerent, nec fortunis eorum rapaces injicerent manus, aut ſimile qvippiam attentarent; transfugas quoque traderent, nec ullo occultarent modo. Rex vice verſa fide publica ad decimum milliare Berolinum verſùs caveret diſcedentibus: Dummodò rectæ, quæ eò ducit, viæ inſiſterent; incolis prædandi licentiâ, & aliis militaribus injuriis nullatenùs graves.*

Et alia nonnulla loca.

Occupato NeoBrandenburgo, Clempenoa qvoq; pari felicitate ac celeritate in Regis poteſtatem transibat: Qvo tantummodò inaudito, Cæſariani, qvi Treptoæ ad Tollenſœam commorabantur, aliorsum dilapſi.

Interq; ea Loitzium.

Inde Loitzenſis arx (nam oppidum nullius momenti) vi omni illuc verſâ, per tubicinem, anteqvàm exercitus appropinqvaret, præmiſſum, Regis imperium ſuſcipere juſſa: Cujus Præfectus, cohortis peditum ductor, Petrus Peralta, natione Hiſpanus, heroicum qviddam ab initio ſpirans, reſpondit. Non futurum ejûsmodi hominem nihili, qvales, qvi Treptoæ curârant, fuerint, ſed, ut egregium ac militarem, Dominoq; ſuo Imperatori Romano, fidum hominem decet, dum ſuppeteret vita, dum ſpiritus duro militiæ operi devotos artus regeret, defenſioni ſuæ inſtiturum. Simul arma induiſſe, & nobili, qvod in arce erat, Gynecæo ita armatus ac totus ferreus, ſe oſtentâſſe ſcribitur. Ubi verò Regem cum exercitu & tormentis propiùs ſucceſſiſſe vidit, blandiis ejusdem Gynecæi exorabulis animum ad mitiora flecti perfacilè paſſus eſt: Adeò qvidem, ut, ad Regis poſtulatum, promptè, ſine ulla tergiverſatione, nondum pactus deditionem, ſed pacturus, loco cuſtodiæ ſuæ demandato exiret. Qvandò ſanè Regi in proclivi fuit, qvas vellet, homini præſcribere deditionis leges. Refertur autem, dum eundem, inſigni aureo torqve redimitus, accedit, qvidam non obſcuri nominis Dux, qvi regia caſtra, honorarius miles nulli certo muneri pro tempore innexus, ſeqvebatur, Regi ſupplicâſſe de torqve ipſi detrahendo, idq; per Regis conniventiam factum: Hiſpano hoc thraſone velut attonito, nec ullatenus repugnante, aut Regis fidem implorante.

Rex Demminũ aggreditur.

Loitzio dedito, generalis vigiliarum Præfectus, Cniphuſius, cum copiis nonnullis, qvas è Stralſundæ & aliis citerioris Pomeraniæ præſidiis contraxerat, Regi ſe junxit: Nullâq; interpoſitâ morâ, Demminum ſtatim totis viribus properatum.

Demmini Urbs ad Panim, ubi duo minora flumina, Tollenſœam Trebelamq;, recipit ac abſorbet, ſita, à Cæſarianis, ob tranſitus opportunitatem, non mediocri curâ munita erat: Arx etiam, qvæ ſeparatim ab Urbe in mediis paludibus fundata, anguſto aggere, diverſis fluentis interrupto, aditur, per æſtatem idcircò acceſſu haud adeò facilis, ſuis munitionibus circumdata, craſſaq; antiqvi operis turris, arci adjacens, caſtello terreo, ſeu Reductu, peculiariter incluſa reperiebatur. Curabat autem hoc loco ipſemet Savellius Dux: Duabus peditum legionibus, propriâ & Holckianâ, ſuffultus.

Ducis Savellii inſolens hisoris executionis militaris genus.

De qvo Savellio inter alias acerbas exactiones, qvibus Demminum ac circumjectam oram preſſit, memoratur: Ubi incolarum habentiam cum pulviſculo jam everrerat, deniq; ruſticos eqvos, qvi, ut colendi ruris inſtrumenta, noviſſimè ſupererant, militari ſubjeciſſe exſecutioni. Cumq; nec redimi à Dominis ob pauperiem poſſent, nec invenirent, qvi vel minimo liceretur, emtorem, carnifici, contractu cum eo inito, addixiſſe,

N & exi-

& exiguum pro pelle detrahenda recepiſſe pretium.

Arcis, Urbisve Demmini oppugnatio, & deditio

Vixdum Rex Demminum appulerat, cùm inumbrante veſperâ, parte, qva Panis Urbem præterlapſus defluit, tumuli à terra congeſti, & collocata ad verberationem inſtituendam tormenta: Acceſſus qvoq; tanta ſedulitate promoti, ut eadem adhuc nocte obſeſſorum munitiones ſubierint. Poſterâ, ſed dubiâ adhuc luce, Teuffelius, Tribunus, ſemilunulam qvandam ſubitaneo impetu aggreſſus, levi negotio occupavit, in ea nidulatus gnaviterq; ſe muniens, regeſtâ Urbem verſus humo. Et qvanqvam obſeſſi, ad Regios vi inde iterum dejiciendos, Urbe erumperent, fruſtraneus tamen hic conatus & infelix fuit: Qvippe cum, non ſine clade repulſi, Regiis inſeqventibus, traverſarium inſuper aggerem, defenſioni ſuæ percommodum, qvem raptim extulerant, deſerere cogerentur.

Ab altero latere, ad arcem impetum præcipuè vertere, Cniphuſio mandatum fuerat: Cujus conatui frigus nondum omninò reſolutum impenſè favebat; dum paludes, adhucdum congelatas, non attentis pontibus, qvos Cæſariani interſciderant, pedibus tranſire liceret. Mox reparatis qvoq; iſtis, traducta tormenta nonnulla, & in arcem directa. Obſcuro autem cœptæ lucis, poſt paucos tormentorum ictus, ſubcenturio cum qvaternis ſclopetariorum contubernius, rei periculum & aggreſſionem facere juſſus. Qvos irruentes Cæſariani vix conſpexerant, cum, omnis propugnationis obliti, arcem, igne ſuppoſito, pro derelicto habuêre: Intra vetuſtam, qvam diximus, turrim, & circumjectum caſtellum maturè receptum qværentes. Sed & caſtello, ut exiguâ, in qvadrum extructâ, nec ullis eminentibus & latus ſubeuntis hoſtis ferientibus pugnaculis præditâ, munitione facilè pulſi, intra anguſtæ turris terminos coercebantur. Ubi, ut ipſi ab impreſſione Regiorum, ita Regii, qvi ſub murum proximè ſucceſſerant, ab ipſorum injuria non minus tuti: Niſi qvod lapidum jactu impeterentur. Qvia vero turrim aperire tormentis, ob craſſitiem tenacitatemq; veteris ſtructuræ, operoſum nimis, nec condignum pretium videbatur, ideò Rex, compendioſiori via rem aggreſſus, ſub ipſa fundamenta cuniculum egit: Obſeſſos, ſi defenſionem obſtinarent, pulvere ſubjecto unà cum turri in altum evibraturus. Id qvod ſimul ut his innotuit, Regis arbitrio ſe permiſerunt: Septem Holckianæ legionis ſignis traditis.

Qvæ mox, ut victoriæ indicia, ante Urbem in tormentorum ſuggeſtu, tympani ærei murmure, ac tubarum clangore comitante, ſtatuta, & freqventibus tormentorum tonitrubus in lætitiæ ſignum detonatum: Eoq; viſo, etiam qvi in Urbe præſidium agitabant, animos remittentes, de deditione agere cœperunt; Decimoſexto Calendarum Martii, ſignis explicatis, impedimentisq; & armis ſalvis, nec non honorifico duarum machinarum additamento, Urbe excedere permiſſi. Scripto tamen Savellius recepit; *contra Regem, ad Pomeraniæ & Megapoleos confinia, intra trium menſium curriculum, arma haud laturum*: Qva de re cæteri qvoq;, cum ſuperioris, tum infimæ notæ Ductores, totius præſidii nomine, fidem interpoſitum ibant. Ita locus vix ultra triduum Regis arma remoratus eſt, qvo tres, ad minimum, integras ſeptimanas diſtineri poſſe, ſenex Tillius crediderat: Cujus culpam omnem Savellio Duci imputans, ab exercitu remotum, Viennam ablegavit; in aula Cæſaris rei geſtæ rationem redditurum.

Urbem iſthanc belli arcem elegerat his in oris Savellius, & commeatu, armisq; ac omni belli inſtrumento validè communierat: Qvæ in Regis manus devenêre univerſa; & frumenti qvidem cori ad qvingentos, pulveris nitrati qvadraginta ſupra qvadringentos centenarii, triginta ſex grandiora tormenta, tum aliarum rerum, bellicis neceſſitatibus inſervientium, copia haud temnenda.

Proditor & transfuga Qvintius de Ponte, qvi Regis vitæ, ut diximus, inſidiatus ad hoſtes, re detecta, tranſierat, & Ducis Savellii legioni, ut Legatus, ſeu ProTribunus præerat, Dem-

mi

mini paulò ante obſidium commorabatur; parumq; aberat, qvin, indagine einctus, Regiorum caſſes incidiſſet: Sed Regis intentum paulò ante odoratus, qvàm aditus Urbis circumcircà inſiderentur, ançipiti diſcrimini ſe ſubduxerat. Cujus tamen reſidua impedimenta, utut à Regiis agnita, non ſecùs ac reliqvorum militiæ Ductorum, intacta dimiſſa.

Malchinũ ſtratagemate ab exigua Regiorum manu in poteſtatẽ redigitur.

Dum Rex ad Demminum hæret, Johannes Moltkius, eqvitum Magiſter, è Megapoli oriundus, exploratum, qvid hoſtis moliretur, cum triginta ſex eqvitibus miſſus, ruſticis aliqvammultis, ut ad conterraneum, cupidè ſe agglomerantibus, Malchimon, muris portisve ſatis munitum, & Pani, qvà in amplas paludes diffunditur, adjacens oppidum, aſtu tentare, animum fortè inducit: Freqventibusq; ignibus circumcircà, maximè in anguſto, qvo id per paludes aditur, aggere excitatis, ac funiculis ardentibus ad arbores hinc inde appenſis, validas militum cohortes ementitus, primulo diluculo, priusqvam nox omninò in diem iret, Regis nomine, qvem cum toto exercitu præ manu eſſe ſimulabat, deditionem imperat. Præſidio autem cæſareo, qvod binis draconum cohortibus conſtabat, animos ad hæc dimittenti, remiſſo ſtatim tubicine ſignificat. A Rege, ad recipiendum eos in deditionem, ablegatum: Deponerent itaq;, ni vitæ periculum adire vellent, arma, & ex Urbe ſine mora prodirent. Parent illi, terrore correpti, multiq; à paucis Regiorum, ſed inermes ab armatis, circumfuſi, captiq; ad Regem deducuntur: Nec minori facilitate, qvàm loco ſibi concredito exierant, in Regis ſtipendia mox transiêre.

Bannerius Gryphiswaldiam per literas tentat,

Capto à Rege Demmino, nullum in citeriori Pomerania cæſarei dominatus veſtigium ſupererat: Gryphiswaldiam ſi exciperes, ubi Franciscus Ludovicus Peruſius rerum potiebatur. Huic autem Bannerius, cui Rex Demmini, & ad citerioris Pomeraniæ fines militiæ ſummam commiſerat, deditionem perſvadere tentavit; ad animum revocans. *Non modò omnia ulterioris commeatus inferendi media interciſa, ſed & ſpem ſubſidiorum, occluſis usqvequaqve aditibus, omninò præreptam: Adeoqve ad deditionem loci, qvem jam neceſſaria qvæqve vitæ tolerandæ ſenſim deficerent, non vi & armis, ſed brevi temporis mora compulſum iri. Maturè ergò morem ingruenti neceſſitati gereret, & honeſtas deditionis leges ne reſpueret, ſed ultrò oblatas ambabus potiùs ulnis amplecteretur: Qvas, rem ad incitas redire paſſus, fruſtra poſtmodum eſſet ambiturus.* Ad hæc ſub finem literarum *à crudelibus populationibus & incendiis*, qvibus Cæſariani in populares graſſari ſoliti, gravibus hominem verbis dehortabatur.

Peruſius abnuit.

Ad qvas literas Peruſius reſpondens, invictiſſimâ potentiâ Cæſaris, *qvi, ſub clypeo bonæ, juſtæve cauſá, ſemper hactenùs æqvalem belli fortunam, eamve nullibi dubiam, ſenſiſſet, aut fuiſſet expertus, omnesve motus hoſtiles, quotqvot hactenùs inſurrexerant, potenti manu fugaſſet, contudiſſet, radicitùs exſtirpaſſet*, magnificè deprædicatâ; *ſpem omnem in hac collocare* oſtendit. *Non minùs præſidiario ſuo militi fidere; qvem ſat copioſum, inſtructumve haberet: Sed multò magis cauſæ bonitati; pro qva aſſerenda ad extremum usqve halitum pugnare, certum ipſi & deſtinatum. Neqve ullam ſubeſſe cauſam, cur de ſubſidiis dubitaret, aut anxius adeò foret. Si tamen à Rege ablegandi qvempiam ſuorum ad ſupremum cæſareæ militiæ Imperatorem, Tillium, copia daretur, propiùs fortaſſè & expreſſius ad poſtulata reſponſurum. De incendiis & deſolationibus non qvidem penitùs negare; ſed neceſſitate, & belli ratione, ſi qvid horum factum, ſat excuſare: Qvicqvid etiam in populares inde damni redundarit, Cæſarem ſolita ſua Clementia abundè compenſaturum.*

Et tolerãdæ obſidioni ſe præparat.

Nec Peruſius, ab hoc tempore, gnaviter Urbem munire deſtitit: Novis ſubinde, atq; adeò concinnis eam cingens operibus; ut, vel Rege ipſo teſte, ſimilia horum Cæſariani in tota Pomerania nullibi exſtruxerint. Cum verò pecunia numerata in auro, argentove ſignato ad uſum minimè ſuppeteret, defectum hunc ingenioſè ſuppletum ibat, ſtanneam monetam cudi faciens;

N 2 impreſ-

impreſſo lemmate: *NECESSITAS GRYPHISWALDENSIS.* Salis qvoq; penuriæ, per ſalariæ aqvæ ſcaturiginem, qvæ vetuſtate adobruta, & diu neglecta jacuerat, iterùm apertam, curioſâ ejus induſtriâ remedium qvæſitum: Ut non milites modò, ſed & cives condimenti hujus affatim habuerint. Tandem penum, & qvicqvid commeatus, pecorisve in Urbe ſupererat, ſobriè contentèq; diſpenſando, & ſuperfluam ac inutilem turbam emittendo, ad diuturnum obſidium ſingulari diligentia ſe præparavit. Id his mediis conſecutus honoris: Ut Gryphiswaldiæ inter omnia Pomeraniæ loca, adversùs Regem, pro Cæſare, ultimùm defenſæ ac conſervatæ lauream referret.

Colberga Regiis deditur.

4. Nam Hardeckianæ legionis ProTribunus, Franciscus de Mors, qvi Colbergam pro Cæſare obtinebat, poſtqvam qvinq; menſium obſidium ſuſtinuerat, gliſcente ſenſim commeatus, rerumq; neceſſariarum anguſtiâ, liberationis autem ſpe penitùs evaneſcente, ſeptimo Calendarum Martii, cum Tribuno Boetio, de deditione agere cœperat. Et licet initio res lentiùs proceſſura videretur; Cæſarianis, poſt obſides utrinq; datos, trium ſeptimanarum dilationem, anteqvàm Urbe egrederentur, poſtulantibus: Mox tamen, condicione iſthac à Regiis rejectâ, fruſtrà ſe eſſe ſentientes, poſtridiè tubicinem, ad reſumendum tractatum, denuò miſere. Qvi reſumtus, tertio Calendarum Martii, felicem exitum, uſitatis communi militiæ more legibus, ſortiebatur. Inter alia ſpeciatim inſuper conventum: *De equeſtri vexillo, qvod Cæſariani Regiis antehac ereptum iverant, reddendo, & prohibenda impoſterùm à Civibus omni prædarum, violentæq; exactionis licentia, nec non reſarciendo damno, ſi qvod à die conventionis initæ illatum foret.* Eccleſiaſtici qvoq; judicii, ſeu Conſiſtorii (ut vocamus) à Duce Pomeraniæ Præſes, D. Joachimus Naffin, mobilia ſua, interq; hæc, libros & acta, qvæ haud deperdi, cum Ducis, tum provinciæ totius intererat, hinc inde diſtracta conqverebatur: Ducis ergò & Ordinum provincialium monitu, regiarum partium Tribunus hoſtilis præſidii Præfectum compulit ad obſtringendam fidem; *de reſtituendo à Ductoribus, imperio ſuo ſubjectis, ſi qvid horum ſuperesſe reperiretur.*

In has pactus leges, ultimo tandem Nonarum Martii, circa ſeptimam matutinam, cæſareus miles, armis debito modo inſtructus, funiculis incenſis, ſignis vexillisq; explicatis, & præter impedimenta, qvibus avehendis qvadraginta illi currus præbiti, duas campeſtres machinas ſecum trahens, Urbe exceſſit: Qvinqvaginta qvatuor tormentis, qvadringentis pulveris nitrati centenariis, centum ſeptuaginta ſeptem pilis granatenſibus, ingentiq; majorum globorum, & minorum glandium, aliorumq; bellicorum inſtrumentorum copiâ poſt ſe relictâ. Exeuntes, ad ſesqvimille capita, ſub tribus eqvitum alis, & novem peditum cohortibus diſtributa, Sperreuterio Tribuno cum ducentis triginta eqvitibus in hoſticum ſalvos deducente, ubi finibus ſuis propinqvi extra periculum jam forent, in deductores hos ſuos arma verſuros, minitabundi jactare cœperant: Qvapropter ad Schifelbenum ſubſiſtere aliqvantisper juſſi, mox tamen, ſimul ut Rex detentos comperit, ejusdem mandatu, ne ſiniſtræ famigerationi locus daretur, ad ſuos dimiſſi. Interim nihilominus ad qvadringentos, maximam partem pedites, morâ faſtidium ciente, in regia ſtipendia tranſierant.

Triduo poſt Colbergam deditam naves nonnullæ, commeatu omnis generis refertæ, & Roſtochio, Wismariaq; ſubſidio miſſæ, ad maritimam Colbergæ ſtationem appellere viſæ: Qvæ tamen, qvia ad tres tormentorum ictus, qvibus vicinam jam Urbem ſalutabant, duobus tantùm, Svecio more, reſpondebatur, poſt feſtum, qvod ajunt, ſe veniſſe conſpicientes, in altum, unde venerant, velis expanſis retrò diſceſſerunt. Naves iſtæ, jamdudùm inſtructæ, in mari aliqvamdiu cum contrariis ventis colluctatæ fuerant: Qvæ etſi temporiùs venire potuiſſent, ſcopum tamen ſuum obtenturas, & penetraturas ad Urbem, vix nobis veriſimile fit. Rex etenim, qvem nihil horum latebat, pro Thalasſiarcham,

ſiarcham, Ericum Johannis Ullſparrium, & Boetium Tribunum, illum qvidem, collocatis in Colbergenſi oſtio duabus triremibus, hunc munitione, qvæ propè oſtii ingresſum ſita erat, inſtauratâ, & valido præſidio munitâ, machinationibus hoſtilibus obviare jusſerat: Ita ſubſidiorum mari inferendorum opportunitate obſesſos abundè interclusum iri ratus; nec opus, (qvod conſilii Boetius dederat) partum, molibus injectis obſtructum, omninò corrumpi.

Leges à Rege militi, in Pomerania hoſpitanti, præſcriptæ.

Qvò autem provincia in hac rerum metamorphoſi ſpem conciperet meliorum, & triennalium, à Cæſarianis exantlatarum, afflictionum levamentum ſentiret, Rex Sveciæ novas leges, qvibus tam milites, qvàm incolæ, durante hoc bello, viverent, hoſpitiis militaribus præſcripſit; ſeqventis tenoris. Primò. *DEO dicatas ædes, ſcholas, xenodochia, eccleſiaſticas perſonas ne qvis temerato, aut qvoqvo modo, ſeu hoſpitiis militaribus, ſeu exactione cujuscunqve generis gravato; nec cuiqvam, ſacris operanti, impedimento aut ſcandalo eſto: Sub vitæ & capitis pœna.* Secundò. *Militum per hoſpitia in Urbibus diſtributio Magiſtratui relinqvitor, nec tertius illi ſe immiſceto: Duces autem & milites, ultra modum à Rege præſtitutum, nil ab hoſpitibus exigunto, aut ſumunto.* Tertiò. *Hoſpites, ſive in Urbibus, ſive in pagis, Ducibus aut militibus, ſervitiorum (qvæ vocant) nomine, nil, præter ſtratum, ligna, candelas, acetum, ſal præbento: Inferioris autem notæ Duces (qvales ſatellites, Decani, ſimiles) hoſpitum igne ac lumine contenti vivunto, & negotia ſua expediunto.* Qvartò. *Honorarii, nullis ſtipendiis addicti, qvæq́ Ducibus miniſterii gratiâ comitari ſolent, umbræ, civibus ne oneri ſunto, ſed illorum, apud qvos commorantur, ſumtu ſuſtentantor.* Qvintò. *Nemo Ducum, præter id, in qvo degit, ſubſidiarium ſibi hoſpitium asſerito: Nec qvisqvam, ſub prætextu tuendorum ruricolarum, iis invitis, agros milite aut literis tutelaribus, pro lubitu, onerato; nec, ob tutelam præſtitam, remunerationis qvid exigito.* Sextò. *Qvi militum in agros, arcendæ militari injuriæ, diſtribuuntur, non ſecùs ac alii, intra præſtitutos hoſpitiis militaribus cancellos ſe continento.* Septimo. *Ducibus & militibus, niſi præſentibus, nil præbetor, alimoniæ causâ; eorum, qvi, præter cohortes ſingulas, cohortiumq́ ductores, toti legioni præſunt, aut inſerviunt, Ducum miniſtrorumve nomina, ante luſtrationem inſtitutam, in diribitoriis ne attenduntor; Nec, niſi in loco, ubi hoſpitatur, qvisqvam qvid capito; ſin extorſerit, ceu indebitum reſtituito.* Octavò. *Nullis Ducum, militum, lixarum, peregrè euntibus, agricolæ vecturam, eqvos, alimenta ſubminiſtrare, absq́ præſenti ære tenentor: Niſi Regis, aut ſupremi bellorum Ducis commeatu munitis.* Nonò. *Inter milites nemo absq́ Tribuni ſeu ejus, qui legioni inſtar Tribuni præeſt, permisſu, cohorte ſua abſcedito, & in aliena hoſpitia, diribitoria, aut agros evagator: Qvi fecerit, ei manus injicere, &, inſtituendi examinis, ac infligendæ, ſi qvid deliqverit, pœnæ, ad vicinum Regis præſidium deducere, incolis & nulli non fas eſto.* Decimò. *Qvos Rex, aut ſummus belli Dux commeatu munierit, beneficio concesſo ne abutuntor: Qvod ſi raptu pecorum, aut utenſilium impingant, incolis, comprehenſos dicto modo ad pœnam tradere, non minùs liceto. Si tamen literæ alicujus momenti apud eos reperiantur, has ad locum porrò deſtinatum iidem incolæ, nullâ interpoſita mora, properanto.* Undecimò. *Qvi commeatu ejusmodi muniti iter faciunt, jumenta, ultra locum proximum, ubi vectura mutanda, ne trahunto: Si per illicitum uſum depereant, Dominis pretium refundere certi. Id qvod ſimiliter, qvando integræ legiones aut cohortes transeunt, obtineto.* Duodecimò. *Principis ac Nobilium arces, domusve, niſi qvas præſidio teneri hoſtis cauſa interfuerit, ab hoſpitiorum militarium onere immunes ſunto.* Decimotertiò. *Principis Commisſarios ac Miniſtros, tum Nobiles, Conſules, Magiſtratus Urbium, deniqve cives, & alios provinciæ incolas, ne qvis, manus injiciendo, detinendo, aut alio qvovis modo, injuria afficito.* Decimoqvartò. *Nec peregrè negotiorum cauſa proficiſcentes remorator qvisqvam aut offendito, ullave exactione gravato: Agricolas qvoqve, operi ruſtico incumbentes, protegito potiùs, qvam aliqvod iis impedimentum creato.* Decimoqvintò. *In præſidiis, diribitoriisve, nec milites, nec Duces ſub*

portis

portis, aut à perſonis tranſeuntibus cenſum, aut à mercibus vectigal exigunto; in Magiſtratus, cui jure ea debentur, præjudicium. Decimoſextò. *Poſt legionum aut cohortium diſceſſum, illis, qvi in hoſpitiis reſiduimanſerint, ab incolis alimentorum nomine qvicqvam poſtulare, minimè liceto: Qvin potius moratores hi à Ducibus ſeverè plectuntor.* Decimoſeptimò. *Tandem, ſi qvid adverſùs leges iſtas, aut alias contra militarem diſciplinam peccatum à gregariis fuerit, Duces pro his in jure reſpondere, & incolis damnum, ſi qvod paſſi, reſarcire tenentor.*

Hac ſalubri legum militarium ſanctione, & regiq; militi, ut, ſi non ſuperflua, neceſſaria tamen alimenta caperet, & incolis, ne penitùs eviſcerati peſſum irent, proſpectum: Nec minùs tantâ moderatione amor & affectus hominum, qvo venientem Regem amplexi fuerant, in animis eorundem intemeratus permanſit.

Oldenburgicus denuò, ſocio aſſumto Orientalis Friſiæ Comite, neutralitatis ſatagit. Qva ratione Oldenburgicus Comes, per Frenckingium, Tribunum, belli oneribus ac incommodis, neutralitate conceſſâ, ſe eximi à Rege petierit, & qvibus legibus Rex preci ejus fuerit aſſenſus, ſupra annotatum. Reſponſo autem Regis accepto, & hic, &, hujus exemplo inductus, Orientalis Friſiæ Comes non deſtiterant, Electorum qvoq; interceſſione ad eam rem uſi; donec à Cæſare adipiſcerentur reſcriptum, *de milite ex utroqve Comitatu abducendo, & dicionibus ſuis hoſpitiorum, contributionum, aliorum militarium onerum incommodis neutiqvam impoſterum gravandis: Modò priùs Cæſari ederent impetratam pariter à Rege cautionem, de vacua locorum, qvibus Cæſareus miles exceſſurus erat, poſſeſſione haud iterum occupanda.* Miſſi itaq; ſub menſis Martii ingreſſum, eodem ſimul temporis momento, ad Regem ab utroq; Comite Legati, ab Oldenburgico, qvem diximus, Frenckingius, ab Orientalis Friſiæ, Dido Cniphuſius, Dodonis, qvi ſub Rege generalis vigiliarum Præfecti munus ſuſtinebat, frater; Neutralitatis telæ, ab altero inceptæ, utriusq; nomine reſumendæ & pertexendæ: Verùm, ſimul ac ad rem ventum, ſufficienti mandato deſtitui reperti. Præcipuus enim nodus, qvem reſolvi rei condicio & natura non poſtulabat, ſed flagitabat, intactus in eo relictus: Qvo, nimirùm, modo Comites, à Rege hoſtilitatibus & armorum injuriâ exemti, viciſſim cavere animum induxiſſent; idem neutrarum partium jus à ſe inviolatè ſervatum, nec qvicqvam è provinciis ſuis periculorum aut damnorum Regi, ejusve ſtatui illatum iri. Ad hæc cæſareum reſcriptum non, niſi Arnoldini à Clarſtein, bellici Secretarii, ſubſcriptione firmatum conſpici; Qvo in fragili fundamento ne ipſi qvidem Comites, nedum Rex, ſolidæ aliqvid fiduciæ collocare poterant: Lubricam enim ejusmodi reſcriptorum fidem eſſe, nec magnipendi, Straleſundæ, aliorumve in Imperio Romano exempla Regem edocuerant. Deniq; Cæſaris declaratio non abſoluta, ſed ad Regis cautionem reſtricta eſſe: Qvam hic, ut læſus & ad arma provocatus, ultrò aut prior offerre, habitâ dignitatis ſuæ ratione, prohibebatur.

His & aliis de cauſis tractatum iſthunc ad umbilicum haud perducere, viſum Regi: *Donec, cùm à Cæſare, tum ipſis Comitibus, de Neutralitatis jure ſarto, tecto conſervando, ipſi ſufficienter caveretur.* Spes tamen certa his facta: *Modò præſcriptam ingrederentur viam, Cæſaris militem, ſemel è provinciis abductum, non ampliùs admittendo, tributis & collectis, qvocunq; tandem cenſerentur nomine, ſublatis, nulla in futurum, durante bello, pecuniaria ſubſidia ſub ullo prætextu hoſti pendendo, cautionemve idoneâ de his omnibus Regi præſtando; Regem qvoqve Comitatus ditiones ipſorum omni bellorum moleſtiâ exemturum, eoq; nomine ſcripto cavere paratum.* Rex, non ſine cauſa, aſſenſum detrectat.

5. Victricibus, & qvò diutiùs, eò latiùs ſe expandentibus Regis Sveciæ armis non habere Cæſar, poſt exauctoratum Fridlandium, ſibi videbatur, qvem promtiùs opponeret, ac ſenem Tillium; exercitâ multorum bellorũ eventibus experientiâ Ducẽ, nulliſq; ferè adverſæ fortunæ ictibus concuſsâ hactenus felicitate: Qva omnem penè Germaniam, dum bella ex bellis oriuntur, non interruptâ victorũ ſerie adobruerat. Dignus ex eo æſtimatus: Cui, amoto rerum ſummâ Fridlandio, cæſareæ militiæ gubernacula, prout in

Pontificiorum fœderatorum exercitu jamdudum ea tenuerat, traderentur.

Tillius de ſtatu Cæſariani exercitus certior fit.

Poſt Gartzenſem autem receptum, Hannibal à Schaumburg, generalis rei tormentariæ Præfectus, concreditoſibi militis miſerum & calamitoſum ſtatum ad ſenem hunc Tillium qverubundus detulerat: Diſcrimen animo præcipiens, qvod Francofurto & Landsbergæ haud obſcurè immineret; ni pluribus & recentibus copiis, commeatu, pulvere nitrato, aliis neceſſariis, laboranti utriq; ocyus ſuccurreretur.

Francofurtum venit.

Qvapropter Tillius, cum acriore, qvam qvos hucusq; debellaverat, & forſan initio ſibi fuerat imaginatus, hoſte tem fore conſpicatus, omni milite, qvi per Sveviam, Franconiam, Weſtphaliam, & alias Imperii provincias longè, latèq; diſperſus hoſpitabatur, in[illegible] excito, & in Saxonia inferiorem cóvenire juſſo, ipſemet, ſub finem Januarii menſis, Francofurtũ, qvatuor comitatus legionibus, venit, Urbisq;, ut & Landsbergæ ſitum colluſtrans, utrobivis, qvæ è re viderentur, mox ordinatum iit. Inſtituta qvoq; ab eo exercitus, per varios caſus imminuti, luſtratio; &, qvia Commiſſarius Oſſa, hoc ipſo tempore, ingentem pecuniæ ſummam collybo tranſcripſerat, perſolutâ ſtipendiorum parte, militi qvadantenus ſatisfactum.

Hornius ab eo ſibi præcavet.

Regius intereà Campiductor Hornius, cum attributis ſibi copiis, Regis juſſu, Soldini & locis circumjectis ſtativa habens, famâ de adventu Tillii ſparsâ, pridiè Calendarum Februarii, mediocrem manum, ductu eqvitum Magiſtri à Platen, Landsbergam verſus exploratum miſerat. Qvæ milites aliqvammultos è Landsbergenſi præſidio, in ſubjectis Urbi pagis ac agro palantes, offendens, trucidatis ultra qvinqvaginta, triginta captivos nacta, & ex his cognitum eſt: Croſnæ, Glogoviæq; ablectos magno numero ſclopetarios, eqvis ferentariis impoſitos, dracones factos. Qvod vero Cuſtrino ſimul certior redderetur Hornius, hoſti, tramiſſo ad Landsbergam Wartâ, in ipſum ire decretum, ne ancipiti aleæ rei ſummam, inſcio Rege, committeret, peditatum cum tormentis ac bellico inſtrumento maturè Piritzam retrò pedem terre juſſit; ſolum Comitem Turnium Soldini præſidio relinqvens: Cum eqvitatu verò primum inter Piritzam & Soldinum hoſpitatus, mox pabuli, qvod illis in oris à cæſariano milite planiſſimè abſumtum erat, defectu verſus Stargardiam reductum, in pagos, intra Plonam & Inam amnes ſitos, diſtribuit, &, qvantum pote, conſtipavit; in hoſtis actiones ac motus toto animo intentus.

Tillius hinc retrò in Regem movet.

Qvi tamen ſpe proſperi ſucceſſus hic loci Regiorum vigilantiâ evolutus, ſimul Regis progreſſibus, in citeriori Pomerania factis, retractus, conſilium, qvod animo forſan conceperat, mutavit: Francofurto, qvinqve pedeſtribus Tribuni Fernamontii cohortibus, ſub qvibus mille qvadringenta circiter capita recenſebantur, firmato, cum copiis, qvas ab Albi ſecum adduxerat, omniq; ferè cæſareo milite, in Sternbergenſi, Croſnenſi, nec non Zülichoenſi agro hactenus divertente, ipſis Nonis Februarii retrò movens; & Beſcoam, Furſtenwaldiam, hinc ad Bellinenſem porrò tranſitum, mox Navium Rupinumq; iter intendens.

Qvo factum: Ut Hornius qvoq;, cum ſuorum pleriſq; ulteriori Pomeraniâ à Rege evocatus, in citeriorem, Viadro tramiſſo, ſe contulerit.

Dum autem in itinere Tillius moram hinc inde trahit, renunciatum illi: Regem poſt alia loca, Demmini qvoq; inſigni felicitate potitum. Qvo ſtimulo incitatus, ne inter imperii ſuſcepti cunabula torporis aut formidinis argueretur, tectâ in Regem ducere, & NeoBrandenburgum, qvod inter vias primum occurrebat, vi adoriri conſtituit.

Et NeoBrandenburgum expugnat.

Inerat NeoBrandenburgo Cniphuſius, cum propria, Scoticaq; Maccai legione. Et huic qvidem Rex, ut, loco, cui adverſus potentem adeò hoſtem defendendo par haud eſſet, deſerto, in tutum ſe cum milite reciperet, mandatum ſcripto transmiſerat: Qvod interceptum oppidi eò maturius eqvitatu usqveqvaqve cingendi anſam dedit Cæſarianis; ne bolus, qvem inhiabant, faucibus eorum eximeretur, ſolicitis. Eqvitatum Tillius ipſemet, Feldsbergâ prius arce,

qvam

qvam Regiorum qvinqvaginta obtinebant, violentâ impreſſione expugnatâ, & neci datis, qvotqvot inerant, qvarto Nonarum Martii, cum univerſo exercitus robore ſecutus.

Nec Cniphuſius ob id animum deſpondere, ſed fortiter & ſtrenuè cum ſuis ſe gerere, & aliqvot ſuſtinere hoſtium inſultus: Qvinimò, licet Tillius ad dedendum locum ter hortaretur, adhuc horæ qvadrantem antè, qvàm ultima fieret vis, ſalvam offerens vitam ac incolumitatem, ſpe tamen regiorum ſubſidiorum aures ad hæc occludens, deditionem renuere, & extrema præſtolari. Unde, ſeptimo Iduum Martii, univerſalis aggreſſura tanto impetu, & animorum ardore ſuſcepta: Ut propugnatorum virtus ſuperata, oppidum captum, &, qvicqvid in armis repertum, ad internecionem cæſum fuerit. Inter alios Linſio ac Dienhemio SubTribunis ſupremus hic dies illuxit. Ipſe Cniphuſius cum omni familia, & nonnullis militum Ductoribus in hoſtium manus vivus devenit: Gregarii autem, qvibus parcitum, ultra ſexaginta haud numerati. Expugnationi Tillius ad qvingentos tormentorum ictus impenderat: Neq; exercitus ejus cladis expers exſtitit; compluribus Ductorum ac militum deſideratis.

Durante obſidio, validum eqvitum agmen, Wingersckio Tribuno Duce, Roſtochio movebat, Tillianis ſe juncturum. Qvod Rhingravius, de improviſò propè Plaviam ſuperveniens, facilè diſſipatum iit: Ducè ipſo Roſtochium, unde venerat, egrè fugâ elapſo. Bannerius qvoq; Cronbergio, Cæſaris Tribuno, haud procul NeoBrandenburgo colliſus: Ubi pari penè clade, & æqvâ fortunâ diſceſſum.

Rex in citeriori Pomerania res ordinat. 6. NeoBrandenburgo laboranti Rex Sveciæ ſuccurrere in animum induxerat: Qvem in finem Paswalci exercitus convenire juſſus. Ubi verò, Tillianorum armorum violentiam ſuis prævertiſſe ſubſidiis, fama tulit, mutato curſu, aliorſum directa velificatio. Relictus tamen ad citerioris Pomeraniæ & Panis fluvii defenſionem Hornius: Cui injunctum. Fridlandiam & Treptoam Urbes deſereret, & qvia fortunæ regiæ his in oris ſumma Demmini atq; Anclamiæ conſervationi innitebatur, Anclamiâ (huic, ut minùs firmæ, minùs fidebat Rex) ſe cum copiis ſuis conferens, Urbem adverſùs hoſtilem vim promiſcuâ civium, militumq; operâ, raptim muniret; Clempenoæ, Landscronæ, Spantcoæ arcibus valido præſidio inſeſſis: Lucrando, nimirùm, tempori, qvò harum oppugnandarum morâ hoſtis interim aliqvamdiu diſtineretur. Ad Panis autem tranſitu arcendum hoſtem, genus navii, ſtruthionum appellatione, Stralesundâ accerſitum: Qvod in flumine fungeretur caſtellorum velut mobilium vicem. Nec commoditas fluminis abhorrebat, inſigni per ſe profunditate, & paluſtri ripâ cincti: Ut ita ab hoſtiû inſultu ac vi naves ſatis eſſent tutæ, &, ſicubi tormentis forſan impeterentur, de l[illegible] in locum transferri poſſent. Ne porrò ad Stolpam aut Gutzcoam hoſtis tranſitum moliretur, in ripa interiori validâ utrobivis caſtella excitata, impoſito ſufficienti militum præſidio. Tribſœæ etiam, qvà Trebela fluit, omnia ad excipiendum impetum proviſa: Ne hac parte perrumpendi rima pateret. Qvod ſi, difficultatibus, qvæ objiciebantur, inſuper habitis, Tillius violentum Anclamiæ obſidium animo obſtinaret, Rex, caſtris ad Cabelam poſitis, à tergo circumventum, ſubvectione commeatus, & pabulandi facultate intercludere, ferociamq; novi hoſtis, fatigando potius, qvàm pugnando, frangere decreverat.

Et Svetam metatur. Rebus ad citerioris Pomeraniæ limitem ita ordinatis, ipſemet verſùs Viadrum regreſſus, & diverſâ iterùm parte hoſti tumultum excíturus, binos pontes navales, qvorum alterum majuſculum, alterum paulò minorem Sedini præparari fecerat, adverſo Viadro, Svetam deduci imperabat; Fluminique his inſtrato, caſtriſq; ibidem poſitis: Qvæ foſſâ, & murulo terreo ſeu vallo, interjectis hinc inde Reductibus, probè circummunita.

Ejus mandatum ad ſingulos qvosqve Tribunos, de Sub hæc freqventibus incolarum qværelis Regiſaures pulſabantur, ob militum, imprimis eqvitum, licentiam: Excuſſo diſciplinæ freno, in prædas, direptiones, dira qvæq; , qvo lon-

conſervâ-da militar. diſcipli-na.

longiùs, eò magis ſe effundentium, nullo àut regiorum protectoriorum & tutelarium diplomatum, aut locorum divino cultui & juventutis educationi deſtinatorum habitâ reverentiâ; nihilq; eorum non perpetrantium, qvæ in hoſte tantoperè hactenus fuerant reprehenſa. Inſigni ejusdem cordolio: Qvi nefanda hæc unius, alteriusve nebulonis facinora toti exercitui maculam aſpergere haud levem, ſaluberrimoq;, nec unqvam ſatis laudato militaris diſciplinæ vinculo dirupto, propriam ipſius f[illegible] & exiſtimationem, cum apud amicos, tum hoſtes, non parùm ſugillare noverat. Neq; latebant Regem pernitioſiſſimi, qvi ex enormis hujus licentiæ ſemine ſuccreſcerent, fructus: Nam & terras pulſis habitatoribus deſolari; & incolarum animos alienari; & toti exercitui, dum paucorum ingluvies atq; inſaturabile abdomen omnia abſumit, neceſſaria vitæ ſuſtentacula ſubtrahi; &, qvod caput rerum, iram divinam, Nemeſinq;, ſcelerum ultricem, in Regem ac regii militis caput certo certius provocatum iri. Fama ad hæc erat. A Ducibus foveri gregariorum petulantiam, compluresq; exceſſus ab his ipſis committi: Et qvidem ſub tutelæ, ſeu protectionis colore ac prætextu. Qvod ergò Rex, juſtam ſupremi Numinis vindictam à ſe & exercitu deprecaturus, conſcientiamq; coram DEO omni exoneraturus culpâ, barbariei huic nec vellet diutiùs connivere, nec poſſet, ſed, qvantum in ipſo erat, condignis, qvibus alii à ſimilibus flagitiis deterrerentur, pœnis perſeqvi illam, ſtatum, fixumq; animo haberet, ideò, miſſo ad ſingulos qvosq; eqvitum, peditumve Tribunos edicto, *fidei & ſacramenti, qvibus ipſi obſtringerentur, propriæve famæ, honoris, & exiſtimationis, quæ, hactenus fortiter ab iis defenſa, jam non parum periclitarentur*, commonefaciens, graviter illos adhortatus eſt; *Ad cooperandum ipſi, & non tam publicatione hujus edicti, qvam ſevera exſecutione operam unà dandum: Qvò prædarum, direptionum, aliorum exceſſuum licentiâ cohibita, miles, eorum imperio ſubjectus, neceſſariis alimentis contentus viveret, regia protectoria ſeu tutelaria diplomata debito proſeqveretur reſpectu, nec miſeros incolas, reſiduum, conſerendis agris deſtinatum, frumentum extorqvendo, ad deſperationem adigeret, & mortiferam deniq; inediam; Rebus ita attemperatis, ut appareret, militem regium, non barbarum, ſed chriſtianum militem, nec illegem planè eſſe, ſed regii imperii moderamen æqvo animo pati. Sin verò ne nunc quidem, id quod Tribunis tamen & aliis militiæ Ducibus in proclivi foret, flagitia iſthæc militaria coercerentur, ipſi, ad amoliendum à ſe, coram DEO & univerſo Orbe, cruoris, ſudorisq;, vi miſeris incolis expreſſi, opprobrium, exigendi à Ducibus ipſis [illegible], in prædones ſingulos qvosqve anq[illegible]re, haud poſſibile) delictorum rationes, & in illos eo nomine animadvertendi, neceſſitudinem fieri; idq; animo ſtare decretiſſimum.*

Hic Regis erga Juſtitiam ardor diſciplinam militarem, jam tum labaſcentem, ſi non in priſtinum ſtatum & firmitudinem erexit, certè ad tempus ſuffulſit; ne ſtatim in præceps & peſſum iret.

. . 7. Tillius verò Regis, ad citerioris Pomeraniæ defenſionem providâ ſe curâ accingentis, conſilia & intentionem odoratus, rationibus belli ſupputatis, facilè in futurum proſpiciebat: NeoBrandenburgi, utpote levidenſi loco, adeò ſtrenuè & acriter exceptum plus negotii manere, ſicubi alia majoris momenti præſidia aggrederetur. Metuebat inſuper, nec injuriâ: Annonam, & multò citius pabulum, numeroſæ, qvam ſecum trahebat, hominum turbæ, jumentorumq; multitudini, incommodo hoc anni tempore defore in vaſto ac deſolato ſolo. Qvapropter ulteriùs progredi haud conſultum arbitratus, direpto NeoBrandenburgo, & munitione ejus, qvantulacunq; erat, ad terram depoſitâ, Zechlinũ primis caſtris, inde Rupinum retrò ſe contulit. In reditu, pridiè Iduum Martii, Miroæ arx, qvam è Cniphuſii legione Centurio cũ nonnullis militibus tuebatur, poſt tormentorum aliqvot ictus in deditionem ab eodem accepta.

Tillius citerioris Pomeraniæ orâ degreditur.

Lubido qvoq; Tillio penè incedebat, tentandi caſtra, navalesq; ad Svetam conſtratos pontes: Num inter-

Nec Regē adoriri auſus, ad Magde-

burgi obſidium redit.

ſcindi, & ſtativis his pelli Rex poſſet? Eapropter Comitem Coloredum, cum viginti qvinq; eqvitũ alis, Viadrũ verſùs, ad ſitum caſtrorùm explorandum miſerat: Re cognitâ, ſubſecuturus totâ Exercitus mole, & apertam vim Regi intentaturus. Intellecto tamen, operibus jam conſummatis adventum ſuum intrepidè opperiri, propoſitum mutatum iit, & revocato Coloredo, Cæſarianisq; copiis Francofurti in oras, tuendæ Viadri ripæ, remisſis, cum veteri ſuo milite ad Albim iter reflexit; Magdeburgi Urbem toto impetu adoriri certus: Qvò Regem Sveciæ, viribus & militiæ robore imparem æſtimatum, in apertum campum eliceret, &, nî Magdeburgi, omni ope deſtituti, exitium ſusq; deq; habuisſe videri vellet, ſubeundæ aciei aleæ vel invito imponeret neceſsitatē.

Mitslavius Tribunus Arenswaldæ ab hoſte opprimitur.

Qvod autem, præter Francofurtum Landsberga qvoq; Cæſarianis adhuc teneretur, Wartæ tranſitu in novam Marchiam percommoda, Regis ad Svetam caſtra furtivis à tergo inſenſare excurſibus &, ſi qvi, in nova Marchia hoſpitantes, hoſtium ſecuri negligentiùs agerent, opprimere ex facili fuit. Qvemadmodùm, vergente ad finem menſe Martio, Arenswaldæ, ubi Mitslaſio Tribuno diribitorium à Rege asſignatum erat, contigit: Diſturbatis, qvi illîc coire cœperant, novis delectibus. Id qvod ipſius Tribuni, & Ducum culpæ imputatum: Qvi portas adverſùs crepitaculi ſeu petardæ convulſiones munire neglexerant.

Rex Francofurtum iter inſtituit.

8. Nec horum tamen locorum posſesſione diu lætari hoſtis potuit. Rex etenim, cujus progresſibus Tillius diſcesſu ſuo latisſimum aperuerat campum, Hornium Campiductorem, eò qvod diſcrimen citeriori Pomeraniæ imminens ceſſaret, revocans, coadunatisq; omnibus viribus caſtra ad Svetam mox deferens, bipartito cis ac ultra Viadrum Exercitu, rectâ Francofurtum verſùs pergebat: Tormentis gravioribus & pontibus reſolutis adverſo flumine ſubvehi jusſis.

Croatæ Monchebergæ male mulctati.

Inter viam, Regis mandatu, Tribunus Hallius, ProTribunum ſuum, cum dimidia legionis pàrte, Monchebergam præmiſit: Cui à Baudiſio centum dracones additi, & de Croatis, qvi illic commorabantur, ſubito opprimendis, in mandatis datum. Sed præſenſerant imminentem tempeſtatem, & dicto ProTribuno cum ſuis per alteram portam irrumpente, per adverſam ſe proripiebant: Francofurtum citato curſu contendentes. Qvos pari eqvorum pernicitate inſeqventes Regii, aliqvammultis, trucidatis, non paucos ceperunt: Impedimentis univerſis, interq; ea Tribuni pampillo, qvod ſejuges colore inſignes trahebant, potiti.

Et Zedenici.

Non longo poſt intervallo Furſtenwalda qvoq; & Zedeniccum Regiis patuit: Nec ultimum hoc ſine Croatarum itidem ſtrage. E qvinq; enim turmis, qvæ illîc hærebant, centum qvinqvaginta capite luerunt: Reliqvis fugâ elapſis, & impedimēta, perinde ut ſuperiores, hoſti in prædam relinqventibus.

Qvibus diverſarum cladium exemplis territus Cratzius Tribunus, à Tillio hinc digresſo, cum nonnulla copia, Regis actiones ſpeculatum relictus, traducto Ferbellini tranſitum milite, in averſam Provinciæ partem &, tutiora ſe recepit.

Francofurtum, hoc temporis ſtatu, integro aliqvot millium Exercitu, ſub Hannibalis à Schaumburg, generalis rei tormentariæ Præfecti, imperio caſtra illîc habente, defendebatur: Qvi, adventu Regis cognito, ad repellendum hoſtilem impetum, qva poterat diligentiâ, ſe præparare non intermiſerat.

Calendis Aprilis, ominoſâ & veteri Germanorum conſvetudine ludibrii plenâ die, Baro Tiffembacchius, Cæſaris Campiductor, eòdem venit, & rerum ſummam ſuſcipiens, domòs, caſas, torcularia, cum ſuburbiis & ædibus ſacris extramuranis, injecto igne conſumſit: Portis Urbis obſerari jusſis.

Francofurtũ obſesſum Rex impetu capit.

Poſtridiè Rex Urbi propinqvans, exſtructarum nuper à Cæſarianis munitionum ſtatum, & qva ratione qvàm commodisſimè invadi poſſent, ipſemet è veſtigio ſpeculatum ibat. Eâdem veſperâ hoſtis, eruptione per portam Gubenenſem factâ,

cum

cum Regiis aliqvamdiu velitatus, non ſine jactura retro demùm in Urbem compulſus. Sub noctem verò regius miles, infeſsis ſuburbiorum ruderibus, propè Urbem ſe communire cœpit, operas, Cæſarianis jugi plumbearum glandium nimbo neqvicqvam interturbantibus, indefeſſo & nunqvàm intermiſſo labore continuans: Adeò, ut, illuceſcente die, humo ſatis ſuperq; tectus, impetentium ictus ſecurè ſperneret. Tertio Nonarum Aprilis, qvi dies dominicus Palmarum, poſt preces matutinas & concionem habitam, tormenta in ſuggeſtus hinc inde extructos collocata: Qvo in opere militari Rex, vultu,voce,manu præſens, nec labores ullos ſubterfugere, nec diſcrimine abſterreri viſus. Qvod tamen illorum vis aliqvantulùm differretur, obſeſſi animoſiores facti, non creberrimâ modò tormentorum & longiorum tuborum procellâ in Regios detonare, ſed &, ſuſpenſo per ludibrium è murorum corona anſere, contumelioſis verborum ſcommatibus in eosdem debacchari. Regii econtrà, verborum opprobria factis hoſtilibus penſaturi, humo magis magisq; versùs hoſtem emoliendæ acriter inſiſtere: Qva enexâ diligentiâ effectum, ut circiter meridiem, acceſſibus ad Gubenenſem portam in noſocomii hortum usq; promotis, hoſtes munitione, Urbi præſtructâ, ejicerentur. Et tunc demùm Rex, commodum tempus veniſſe ratus, vehementisſimo duodecim grandiorum tormentorum impetu in portam iſthanc, ruinæ aperiendæ, incubuit. In qvo tumultu, vergente jam ad occaſum ſole, & hoſtibus validæ eruptioni bis mille peditibus, & mille eqvitibus eo ipſo momento ſe accingentibus, deſubitò ſclopetarii nonnulli (qvibus SubCenturio, Andreas Aner nomine, Pegaviâ Misniæ oriundus, admotâ ſcalâ præivit,mille ob ſtrenuum hoc facinus Joachimicis, & pedeſtris cohortis præfecturâ à Rege donatus,impresſionem magnâ animorum alacritate, præter Regis, qvi vim facere nondum conſtituerat, mandatum tentant, dumq; propugnatorum oculi & aures, fumo fragoreve circumfuſi, officium minùs faciunt, valli levi negotio potiuntur. Rex verò, occaſionem rei bene gerendæ fortuitò oblatam cupidè amplexus,cum ſubſidiario milite ſuis illicò ſuppetias accurrit: Cæſarianiq;, vallo ita dejecti, in pomœrium, qvod extimam & interiorem Urbis portam interjacet, mox, invaleſcente Regiorum vi, hinc qvoq; in ipſam Urbem cedunt. Sed & portæ interioris valvæ à Regiis, ſucceſſum urgentibus, facilè refractæ, nec hoc modò loco, ſed per minus qvoq; oſtiolum ad Lebuſienſem portam, imò circumcircà muris ſuperatis in Urbem ſummis viribus facta irruptio. Suborto enim ad Gubenenſem portam ſtrepitu, aggresſioni ſignum ubivis datum illicò erat.

Inter hæc militiæ hoſtilis Duces ad viriliter reſiſtendum animare ſuos haud deſtiterant qvidem: Immisſis etiam nonnullis eqvitum alis Regios Urbe iterum exturbare connixi. Vana tamen hortamenta omnia, vani conatus ac irriti: Baudiſius namq;, cum ſua legione, per patentem jam Gubenenſem portam, in eqvitem eqves invectus, attonitum ſucceſſu victoriæ ferox facilè impulit. Ex qvo Cæſariani, hoſti ab omni parte irruenti jam manifeſtò impares, abjectis animis & armis, nil niſi fugam meditari: Regii verò à pugna ad cædem converti. Cum enim illorum pro ſe qvisq; versùs pontem, qvo Viadrus ſternitur, gradum accelleraret, & impedimentorum qvoq; currus magno illuc numero tenderent, omnia trepidâ & cœcâ confuſione miſceri: Currus, inter ſeſe impediti, fugienti militi viam anguſtare, tantùmq; non obſtruere; &, dum prævertere alter alteri nititur, ſibi invicem eſſe obſtaculo. Regii autem fugientium veſtigiis ferociter inhærere, terga cædentes, &, qvoscunq; offenderent, nullo habito reſpectu, in primo fervore mactantes: Adeò ut in vicis, ad pontem ducentibus, cadaverum, qvorum unum alteri incubuerat, acervi & tumuli reperti tranſitum penè inhibuerint. Plurimos qvoq, inter fugiendum à ponte in Viadrum detruſos, dum ferrum evadere ſatagunt, mortifera non minùs unda hauſit.

 Ultra

Ultra pontem, illi defendendo, munimentum Cæſariani excitaverant: Qvod tormentis, qvæ inerant, in flumen projectis, ponteq; cum vicinis ædificiis ac horreis igne priùs corrupto, pariter eodem momento, fugâ dilapſi, deſeruêre.

In medio aggreſſionis fervore, pulſato bis tympano, bis deditionem obtuliſſe feruntur; ſed à Regiis, qvi ad vim faciendam animis incaluerant, victoriamq; manibus penè jam tenebant, nullam impetraſſe audientiam: Qvin etiam miſericordiam implorantibus & vitæ veniam orantibus ab neo-Brandenburgicæ cladis memoria irritatis, parcitum iis iri, prout ſuis illic loci parcitum fuiſſet, reſponſum, &, qvicqvid obviam primo impetu venit, neci datum. Tandem octingenti tamen circiter capti: E qvibus inſigniores, Tribuni, Sparrius, Morvallius, & Butlarius junior. Numerum interemtorum, qvorum Magiſtratus Urbis ultrà mille ſeptingentos, Regis juſſu, terræ mandari fecit, Hedonius Tribunus auxit, cum aliis nonnullis haud infimæ notæ Ducibus. Regii trecentorum militum jacturam paſſi: Qvaſi centum autem, & nominatim Tribuni, Teuffelius brachium, Dargitzius latus, vulnerati. Tormentorum hoſtilium viginti unum, interq; hæc duo grandiora, Cæſaris Rudolphi nomen & inſignia præferentia, tum nongenti pulveris nitrati, mille ducenti plumbi, ſeptingenti funiculorum centenarii, aliaq; belli inſtrumenta, cum viginti qvatuor ſignis, & opimâ prædâ in Regis ac regii militis manus devenêre. Cæſarianorum ſeptem pedeſtres Legiones, una eqvitum, Hedonii Tribuni, hîc afflictæ, & tantum non excidium paſſæ: Qvicqvid verò copiarum trans pontem reliqvum erat, unà cum Campiductore, Barone Tieffenbachio, Glogoviam Sileſiæ majorem, ſeptendecim milliarium tractu, grandibus gradibus, & nullo ordine ſe recipiens, illic demum, recollecto animo ac viribus, ſtitit fugam, pedemq; denuò fixit.

Rex victoriam Proteſtantibus, Lipſiæ con-

Victoriæ hujus, divinitùs ſibi conceſſæ, Rex Sveciæ proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines, Lipſiæ tunc temporis congregatos, poſtridie faciebat certiores, eosdem adhortatus: *Arriperent oblatam occaſionem, & conſilia illi accommodarent. Medios Janè inter hoſtes de communi Proteſtantium bono ingenti animo deliberare auſos: Pergerent porrò, & opportunitate temporis uſi, quæ providè deliberaverant, intrepidè in effectum conferrent. Ipſum, qui ad eluctandum è diutinis malis ſtravisſet viam, neque impoſterum defuturum ipſorum neceſſitati, ſed, collatis omnibus viribus, ad eundem finem ſtrenuè iis cooperaturum.*

gregatis denûciat:

Separatim autem Rex Electori Saxoniæ, qvi clavum Lipſienſis conventus dirigebat, ſcripſit; officii illum ſui admonens: *Ne Patriæ, corporum animarumq́ preſſuris eripiendæ occaſionem præterlabi pateretur; ſed, qvando viribus cæteris præpolleret Proteſtantibus, potentiam hanc ſuam Patriæ commodaret, pulcherrimumq́ Religionis ſimul ac vitæ libertatis aſſertæ titulum opportunè capesſeret.* De ſe verò Electorem ſecurum eſſe juſſit: *Non ambitione, aut finium propagandorum cupidine ſtimulantibus, ſed gloriâ Dei, propria ſecuritate, & tot millium chriſtianorum ſalute exigente, arma induiſſe. Hoc animi hactenus ſuiſſe propoſitum. In qvo, quantum ad ſe, & qvousq́ ſummo Numini conatus ſuos ſecundare libitum foret, conſtanter perſeverare, ejusdemve Numinis favore aſpirante, ad optatum rem exitum deducere, certus ſit.*

Separatim Electori Saxoniæ.

Non minus qvoq; Adminiſtratori & Civitati Magdeburgenſi, qvorum res ſenſim in arctum redigebantur, inſignem armorum ſuorum ſucceſſum ſignificandum duxit, ſimulq; de Landsberga vi invadendâ conceptum jam animo conſilium: *Qvo hoſtem aut ſtatu ſuo his oris omninò dejicere, aut à Magdeburgi obſidio abſtrahere intenderet.* Eosdem obſecrans: *Ne ægrè ferrent, aut in ſeqviorem acciperent partem pauxilluli temporis moram, qvam expeditioni huic impendi, & liberationi ipſorum interponi neceſſum foret. In re enim hac magni momenti & ancipitis aleæ, unde totius belli ſumma, & omnium, qvorum interſit, ſalus dependeat, maximâ circumſpectione meritò utendum: Imprimis, quia univerſæ copiæ, quibus ad hoſtem aperta vi obſidio Urbis depellen-*

Nec non obſeſſis jam Magdeburgenſibus.

tendum opus, nondum in unum convenerint. Interim animis ne laberentur, ſed ita defenſionis ſuæ ſatagerent: Quò ipſi bimeſtris adhuc temporis concederetur dilatio. Spe enim certa niti: Viribus omnibus intra hunc terminum congregatis, Jehovâ, qvi hactenus mirabiliter, præter hominum opinionem & vota bello huic moderatus ſit, auſpice, data promiſſorum fide ſe exſoluturum.

Tillius ſerò, urbi obſidio levandæ, veniens, retrocedit

9. Et ſanè Tillius, de Regis ſuſcepta adverſus Francofurtum expeditione admonitus, cùm potiſſima copiarum parte, ſuis ſuppetiatum, Regis intentionem ſufflaminatum, ab Albi ſtatim movebat. Jamq́; Cratzius Tribunus, viginti eqveſtribus alis, qvas inter decem Croatarum, una draconum numeratæ, nec non denis Lichtenſtenianorum peditum cohortibus præmiſſus, ſeptimo Iduum Aprilis Saarmundæ, poſtridiè Mittenwaldæ fuerat hoſpitatus; Jam ipſe Tillius, qvi militari gradu cum reliqvo Exercitus robore ſeqvebatur, Guterbocum attigerat, eqvitum ad ſexcentos Fürſtenwaldâ uſq; excurrentibus: Qvandò Regem, expugnato Francofurto, Landsbergæ occupandæ intentum, ad vim, ſeu excipiendam, ſeu eludendam interim, abundè ſe præparâſſe, intellexit.

Is enim, de adventu Tillii inaudiens, nec parum ſolicitus, ne, dum ipſemet Landsbergâ oppugnandâ detinetur, hic aut Francofurtum denuò tentaret, aut, Viadro tramiſſo, ſuorum, ad Landsbergam trans Wartam hærentium, tergo incumberet, utrobivis providerat. Francofurti enim munitiones, qvantum feſtinatio permitteret, magnâ diligentiâ reparatæ: Vallo tigna, qvalia in hoſtem propius ſubeuntem devolvi ſolent, ubivis impoſita: Cippi, ſolo defoſſi, terrâ altiuſculè aggeſtâ, ac ceſpitibus præſtructis, in loricæ formam redacti; protegendis, qvi ponè ſtabant, ſclopetariis: Et, qvia Bannerium Rex inde avocârat, operâ ejus ad Landsbergam uſurus, Teuffelius verò, accepto nuper vulnere tardior, ingruenti neceſſitati ſupereſſe non poterat, cura tuendæ Urbis Leslæo commiſſa. Porrò ripæ, qvâ Viadrus Croſnâ Francofurtum defluit, cymbis & aliis transmittendi fluvii inſtrumentis nudatæ, eaq́; cuncta Francofurtum abducta: Qvò hoſtilis Exercitus omni fluminis transeundi commoditate intercluderetur.

Tilliùs ergò exiguam admodùm proſperorum ſucceſſuum ſpem, contra Regem Regiosve, in hoc ſtatu ipſum operientes, ſuperare cernens, mutato conſilio ad Albim, qvâ venerat, pedem retulit: Magdeburgum vivido impetu aggreſſurus, Regemq́, à Sileſia, ac reliqvis hæreditariis, ut vocant, Cæſaris dicionibus hac via âliorſùm retracturus.

Landsberga oppugnata in Regis manus venit.

Rex, ut attigimus, occupato Francofurto, fortunâ, qvæ cœptis ejus mirificè applaudebat, utens, contra Landsbergam arma verterat: Ut transitu hoc Vartæ hoſti erepto, ulteriorem Pomeraniam & novam Marchiam hoſtilium incurſionum metu exſolveret, ſibiq́; magis ac magis redderet obnoxiam. Infeſſa autem erat Landsberga tribus peditum Legionibus; rubrâ, nimirùm, Saxonicâ, Donavianâ & Wallenſtenianâ, nec non undecim alis, & qvatuor ablectorum eqvitum turmis: Qvibus omnibus Præfectus, Cratzius junior, Tribunus, dum intempeſtivè eruptionem tentat, interemtus, loci deditionem non parùm maturùm iit. Omnium primùm ultra Wartam, qvà in Sternbergenſem agrũ itur, ad caſtellum, à vaccis cognomen habens, acceſſus promoveri cœptus; &, tumulo congeſto, duobus ſemimuralibus tormentis inſtituta verberatio. Exinde ab altera fluminis parte, præeunte & viam monſtrante fabro qvodam, cive Landsbergenſi, Cæſarianorum injuria Urbe pulſo, & hinc ad hoſtem profugo, cæteroqvin paluſtris hujus oræ callidiſſimo, Warta, commodo loco, ponte è ratibus compacto ſtratus: Qvem cum ducentis ſclopetariis, & totidem Finnonicis eqvitibus tramittens Rex, vixq́; hunc monſtratorem per uvida & , Cæſarianorum opinione, inacceſſa loca ſecutus, inter dictum caſtellum ac Urbem medium ſe ſtitit, utriq; ſe interponens, & iſtud ab hac ſejungens. Dum autem in eo eſt, hoſtes ex Urbe acriter qvidem erupère: Sed, utut eqvitatus, ob paludum uliginem, & ſtatus anguſtiam

ad

ad pugnam ferè eſſet inhabilis, acriùs adhuc à Rege, cum dimidia ſclopetariorum parte obviam ſe ferente, exceptus, cum clade in Ubem rejecti. Reliqvi interim ſclopetarii, Regis juſſu, Tupadelio Tribuno Duce, in caſtello vaccino ſervantibus, à tergo ſe oſtentantes, tantum intulerant terroris: Ut, armis abjectis, ad trecentos, decimoſeptimo Calendarum Maji, Regiorum arbitrio ſe dederent. Nec diu poſt Urbis qvoq; præſidium, Rege deditionem imperante, ad pactionem, æqvis condicionibus ineundam ſe obtulit; & obtinuit: Ut poſtridiè, horâ octavâ antemeridianâ, qvatuor campeſtres machinas ſecum trahens, dimitteretur; ad qvintum à Glogovia majori milliare juſtâ militum manu, inde porrò in ipſam usq; Urbem duorum militiæ Ductorum comitatu rectâ deducendum. Relicti tamen apud Regem bini, è Ducum haud infimæ notæ numero: Qvi & ſecuritatis deducentium, & reſtitutionis curruum, impedimentis avehendis à Rege præbitorum, & damni injuriarumve ab incolis in itinere abſtinendorum prædes exiſterent. Fidem inſuper exeuntes dedêre: *Intra octo menſium ſpàtium arma adverſùs Regem haud laturos.*

Obſidium hoc & deditionem inſignivit: Qvod obſeſſorum in Urbe longè plures fuerint, qvàm ipſorum, qvos Rex ex omni Exercitu delectos non adeò magno numero, & vix ultra bis mille ſecum habebat, obſidentium. Unde, dum exſpectatione celeriùs ad pactionem deſcenditur, non minima Regis cura fuit: Qvomodò præſentes copiolas disponeret, & qva ratione expanderet frontem; ita, ut ne Cæſarianis diſcedentibus ordinum ratitudo, & militum paucitas proderetur? Qvanqvam pauló ante hoſtis exceſſum, dum reculis ſuis convaſandis moram trahit, diverſarum Legionum, raptim accerſitarum, adventus hac eum ſolicitudine exoneraverit.

Lipſienſis conventus.

10. Haud dudum Lipſienſis conventus mentionem fecimus: Cui qvia ſub hoc tempus, dum Regi circa Viadrum ad vota res fluunt, proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines colophonem impoſuêre, neceſſitas exigit, ut, qvid conſilii illic curſum, paucis & ſummatim perſtringamus.

Ejusq; cauſæ.

Qvem in modum dicti Electores, Principes, Ordines prægravibus, militum hoſpitiis, enormibus exactionibus, & exceſſibus non ferendis à Cæſaris ac Pontificiæ Ligæ, ut vocatur, Exercitu preſſi hucusq; & tantùm non ad incitas redacti fuerint; qvomodò tandem his omnibus ultima peſtis, & velut malorum coronis, qvâ funditùs exſcinderentur, Edictum, nimirùm, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, undetriceſimo promulgatùm, ejusq; ſevera, nec ullis mediis ſufflaminanda, executio ſucceſſerit; tum qvæ inſignis, ad deſperationem penè vergens, diffidentia in hominum animis inde ſuborta ſit, jam ſuperius tetigimus, nec in re toti Imperio manifeſtâ multiloqvio opus.

Diffidentia hæc non parum incrementi ceperat, poſtqvam in conventu Electorum, Ratisbonæ Anno milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo habito, illis fuerat perſpectum: Cæſarem intentioni ſuæ tenaciter inhærere, nec ab Edicti rigore ullatenùs poſſe diverti. Econtrà adverſùs Cæſaris & Pontificiæ Ligæ molitiones ne verbulo mutire qvidem, nedum arma opponere auſis, redibat appulſu Regis in Germaniam animus, & ſpes à malis præteritis reſpirandi, emergendive ex incumbentibus difficultatibus.

Unde primorum proteſtantium Electorum, Principum, Ordinum Legati jam tùm, capitibus inter ſe collatis, amicæ compoſitionis, qvæ in omnium ore verſabatur, cum Pontificiis ineundæ prætextu, de Proteſtantium aliqvâ congregatione, arctioreq; tum animorum, tum armorum conjunctione, clàm conſultare cœperant.

Elector qvoq; Saxoniæ, qvemadmodùm ſuprà diximus, ad ſpartam hanc ſuſcipiendam induci ſe paſſus, durante adhuc Ratisbonenſi conventu, Cæſari, Edictum præfractè obſtinanti, nec ullis humanioribus mediis aut remediis locum relinqventi, ſcripto intimatum ierat. *Majorum exemplo ſibi fixum animo; cum reliqvis proteſtantibus Electoribus, Principibus, Ordinibus certo atqve commodo loco conveni-*

venire, & deducere in diſqviſitionem: Qvænam via, ſalebroſo hoc rerum ſtatu, Patriâ, conſcientiâ, fama & honore ſalvis, capesſenda foret; ut nec in DEI Opt. Max. cultum, aut Eccleſiæ orthodoxæ laborantis commodum, & ſubſecuturæ poſteritatis memoriam impingeretur, nec in cæſaream Majeſtatem? Ad hæc, qvia Cæſar nuperis literis ſubſidia adverſùs Regem Sveciæ poſtulârat, recenſitâ priùs & Cæſari velut exprobratâ militis petulantiâ, qvâ Germaniam hucusq; afflixerat, tum vecordiâ, qvâ Regi irrumpenti aditum reſeraverat, *qvicqvam pecuniæ, commeatus, aut rei tormentariæ, qvo hactenus ab Electoribus, Principibus, Ordinibus exacta erant, modo, ad bellum conferre, aut in ſuis dicionibus Cæſaris militi hoſpitia concedere*, expresſis & ſatis aculeatis ac penetrantibus verbis, renuebat; paulò contumaciùs, qvàm ut deprecari videretur: Alterationem affectus, qvam corde fovebat, non premens jam ampliùs, & diverſa â prioribus conſilia volutare, haud obſcurè demonſtrans.

Nec minùs, regiis armis, qvò longiùs, eò magis magisq; invaleſcentibus, in apertum (qvod hactenùs nondum auſa) proruperat Electoris Brandenburgici, ob cæſarianorum militum inſolentiam & excesſus concepta animo, indignatio: Minimè ulteriùs illis connivendum cenſentis, ſed, *qvicunq; perpetrarent, perſeqvi, manu injectâ comprehendere, imò reſiſtentes interimere, adeoq; vim illatam vi contrariâ repellere*, Subditis, affixo publico diplomate, injungentis.

Color tamen & prætextus Proteſtantium conventui ab amicabili, qvi cum Pontificiis præ foribus erat, tractatu & transactione de bonis eccleſiaſticis ineundâ, unicè qvæſitus. *Necesſarium*, nempè, *videri; ut Proteſtantes priùs inter ſe, tractatui maturando, coirent, amicè de inſtanti negotio collocuturi, & conſilia invicem collaturi: Ne rem tantam illotis, qvod ajunt, manibus, & imparati, aut disſona intentione poſtmodum aggrederentur.*

Indictio. Sub hoc ergò prætextu, & hac cauſâ literis ſolummodò expresſâ, ab Electore Saxoniæ, univerſis & ſingulis proteſtantibus Imperii Romani Electoribus, Principibus, Ordinibus, ad ultimum Idûs Februarii, Lipſiam dies, qvâ convenirent, dicta: Nec, qvos reformatæ Religionis vocamus, utut Saxoni cum illis parum hactenùs convenerat, oblivione tramisſi; ſed ut communis necesſitatis & negotii, univerſos concernentis, onus humeris & ipſi ſuis ſuccollarent, ſimiliter invitati.

Qvi etiam ad terminum præfixum, pars ipſimet, pars per Legatos, ſine mora, inſigni numero comparuêre.

Ut autem paucula, & propoſito ſolùm noſtro inſervientia, de communibus conventus hujus actis delibemus, totius conſultationis cardo in duobus maximè articulis verſabatur. Acta cõmunia. Primò deliberatum de disſidiorum, qvæ inter Proteſtantes & Pontificios ſuppullulârant, ſeminibus, variisq; ex Edicto Cæſaris, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, undetriceſimo promulgato, in Proteſtantes reſtagnantibus gravaminibus ac incommodis. Tum ſecundò, de inauditis antehac, nec ferendis diutiùs presſuris, tributis, exactionibus, hoſpitiis militaribus, vago & inordinato militum tranſitu, aliisve belli ac militaris licentiæ fructibus, ſat acerbis: Qvæ contra Legis regiæ ſeu cæſareæ capitulationis tenorem, Imperii Conſtitutiones atq; Recesſus, Ordinum immunitates & privilegia, avitam Libertatem, ſervariq; olim ſvetum ordinem tot annorum protelo, ſine ulla intermisſione à Cæſarianis continuaverant.

Utrobiq; amicam viam armis præferre, & in primo qvidem articulo, *ad tractatum, qvi cum Pontificiis hac de re inſtabat, ſe ſiſtere, deq; temporis ac loci, qvibus conventus partium indiceretur, deſignatione eorundem arbitrium præſtolari*, viſum. Ut ne Proteſtantium tamen commodum interim haberetur inſuper, ſed, moleſtisſimâ cæſarei Edicti executione ſublatâ, ad priſtinum omnia ſtatum reducerentur, ac ita dicto tractatui eò commodior ſterneretur via, unanimiter inter proteſtantes Electores, Principes, Ordines conventum: Tàm Cæſarem, qvàm pontificios Imperii Electores literis comiter compellandum, petendumq;. *Suſtinerent manum à decernendis, vi memorati Edicti, ulterioribus*

ribus commiſſionibus & executionibus; *imò earum, qvæ in via jam erant curſum ſufflaminarent potiùs, & omnia in antiqvam faciem, cumprimis autem proteſtantes Civitatis Auguſtanæ incolas in priſtinam Religionis reſtituerent libertatem.*

Qvoad alterum articulum, ſimiliter, qverelas ſuas in Cæſaris ſinum deponere, & ad cæſareæ protectionis aram confugere, decretum.

Qvæ literæ, maximæ illæ ad Cæſarem, licet, qvantum ad conſveta ſolennia, humaniter & debitâ reverentiâ conceptæ viderentur, acerbis tamen ac dentatis verborum formulis, qvæ teneras aures facilè læderent, prætereà refertæ reperiebantur. Inter alia Cæſari oggeſtum: *Avitam Germaniæ Libertatem impensè ac ſine intermiſſione preſſam, canguſtatamve; valida religioſæ profanæq; Pacis fulcra ſubſediſſe impulſa, & vitium feciſſe; Imperii conſtitutiones, Circulorum placita, alias Ordinationes, Leges, obnubilata, ſpreta, planiſſimève à Receſſuum, qvæ vocantur, præſcripto, receſſum.* Hæ & ſimiles formulæ animi dolorem atq; ægritudinem, ulteriori mentis involucro altè repôſtam, luculenter prodiderunt.

Non minùs Decretum; qvo inter ſe pacti: *De milite, ſecundum circularium Legum tenorem, conſcribendo, nec non nobilium vaſallorum ſervitiis eqveſtribus & provincialium delectu innumerato habendis; de belli ærumnis & moleſtiis, qvas hactenùs devoraverant, haud ampliùs tolerandis, ſed, ſi miles cæſareus vim intentaret, ſubditis, qvorum curam ſummus rerum arbiter unicuiqve demandasſet, adverſùs hanc, utpote Legi regiæ, Imperii conſtitutionibus, & Paci publicæ contrariam, pro virili parte tuendis; deniqve de mutuis ſuppetiis, ad præcedentem unius aut alterius, ab hoſte laborantis, inſtantiam, ferendis.* Qvæ omnia in literis ad Cæſarem adeò non disſimulatione tramisſa, ut potiùs expresſisſimam eorum mentionem fecerint.

Electoris Saxoniæ fervor, & pro re Proteſtã-tium publicâ impenſa cura.

Saxoniæ verò Elector in conſultationibus his ſingulari ardore ac zelo ferri viſus. Dum enim nonnulli proteſtantium Ordinum planè non comparent, aliorum, maximè Civitatum imperialium, Legati de ſciſcendo militum delectu, qvicqvam in mandatis ſibi datum negant, nec, niſi ad referendum, qvod agebatur, ſuſcipiunt; ipſe, minimè cunctabundus, in hanc prorurupit ſententiam: Ut, *copias aliqvas contrahere, & adjuncto provincialium delectu, (qvem, necesſitate exigente, augere in animo haberet) ſe ac ſuos, contra injuſtam vim, qvantum in ipſo foret, defendere,* animo ſibi conſtitutum declararet. *Alius qvoqve ſuperioris Saxoniæ membris, ſi infeſtarentur, muneris ſibi, ut ſummo Circuli Duci, incumbentis ratione, haud defore* pollicitus: *Hac tamen lege; ut, pro virium ſuarum modulo, defenſioni æqvè ſe accingerent.* Qvin *finitimis qvoqve Circulis, dummodò, ſuo qvisqve loco, arma pariter induti, mutua repromitterent auxilia, ſubſidiorum, qvatenùs circularibus placitis, & executionis* (qvam vocant) *ordinatione ad ea præſtanda obligaretur*, certam ſpem faciens: Demùm, *ſi qvis doctrinam, qvam Majores ante ſeculum Auguſtæ Vindelicorum confesſi & profesſi fuerant, exſtirpare conaretur, eo caſu oppresſos minimè deſerturum, ſed qvicqvid divinæ gloriæ asſerendæ, & divino verbo conſervando faceret, ſummis viribus operam daturum, ſummâq; in eo perſeveraturum conſtantia, disertè teſtatus.*

Qvod tamen crebri tot Ordinum conventus, & lento gradu procedant, & ingentes abſumant impenſas, & conſultationes, in qvibus mora ſæpè nociva, in longum extrahant, ideò, ad expeditiorem armaturæ rationem ineundam, *certos ex omni Ordinum numero eligi*, decretum: *Qvi, à reliqvis ſufficienti mandato inſtructi, qvandocunqve opus foret, inter ſe coirent; occurrentium rerum momenta ponderaturi. Hi qvicqvid è re omnium arbitrarentur, omnes ratihaberent; Communibus conſiliis ac viribus ad ejus executionem ſine fraude & effugio ullo collatis.*

Toti autem actui ſolennisſima proteſtatio, *Conventum & armaturam Proteſtantium in Cæſarem, ut ſupremum Ordinum Imperii caput, nil hoſtile machinari*, annexa: *Hunc enim debitâ proteſtantes Electores, Principes, Ordines reverentia colere, nec ab ejus obſeqvio unqvam diſceſſuros.*

Ea-

Elector Saxoniæ decretum conventus Cæſari tranſmittit.

Eâpropter qvoq; Saxoniæ Elector, ut conventus moderator, Decreti, de qvo convenerat, exemplar deſcriptum Cæſari, tanqvàm ſupremo omniũ Domino, honoris & obſervãtiæ ergò tranſmiſit; adjectis precibus. *Ne Proteſtantium querulis & juſtis ſupplicius obturaret aures; ſed, absq; ulteriore procraſtinatione, preſſuris eorum mederetur, avitaq; Libertate in priorem gradũ repoſita, eo conſilia ac autoritatis ſuæ aciẽ intenderet: Ut Electorum, Principum, Ordinũ dignitate, honore, eminentia, juribus, privilegiis, immunitatibus ſartis, tectis, Imperii etiam Conſtitutionibus atque Legibus, quibus id velut fundamẽto nititur, inconcuſſis omnis inter Ordines diffidentia tolleretur è medio, & diſſidia, quæ bonorum eccleſiaſticorum cauſa irrepſerant, amica via componerentur.*

Theologorum, Lutheranæ & reformatæ doctrinæ colloquiũ

Durante conventu, qvia congregati Electores, Principes, Ordines non unius omnes Religionis, ſed maxima pars Lutheri nomen profeſſi, nonnulli autem reformatæ (ut appellitant doctrinæ addicti, qvos commune diſcrimen in unũ hac vice compulerat, inter Theologos qvoq; amicum colloqvium inſtitutum. Anſam ei reformati dedêre; Electoris Brandenburgici, & Gulielmi, Haſſiæ Landgravii, Theologi ac Concionatores aulici, D. Johannes Bergius, D. Johannes Crocius, & Theophilus Neubergerus; Electoris Saxoniæ protoMyſtam, D. Matthiam Hoe ab Hoeneck, amboſq; primarios in Academia Lipſienſi Theologiæ Profeſſores, D. Polycarpum Leiſerum, & D. Henricũ Hoffnerum, ad placidam controverſorum articulorum disqviſitionem invitantes. Nec hi, Electoris tamen Saxoniæ, ejusq; ſecretiorum Conſiliariorum auctoritate ac conſenſu accedente, eam detrectârunt Provinciam. Congreſſi itaq; inter ſe à qvinto Nonarum Martii, ad decimum Calendarum Aprilis: Non eâ qvidem mente, ut ſummo Magiſtratui, aut aliis, qvorũ intererat, Theologis, multò minus toti utrinq; Eccleſiæ aliqvod crearetur præjudiciũ; verum ut pateſceret ſaltem. An, & qvatenus utriq; in viginti octo articulis confeſſionis Auguſtanæ convenirent? Et num ſperandum foret? Accedente aliorum Theologorum ſuffragio, imprimis autem Chriſtiani & ſummi Magiſtratus auctoritate, doctrinæ divortia tolli, arctiorem re aliqvam unionem uniri poſſe: Ut hac ratione conſtabiliretur vera Dei Eccleſia, & Pontificii ſpe ſecundorum ſucceſſuum, qvam non magis in propriarum virium fiduciâ, ac adverſariorum diſſidiis collocârant, evolverentur. Qvouſq; jam inter eos convenerit, percenſere noſtri inſtituti non eſt: Utut verò per omnia in unam non potuerint conſpirare ſententiam, attamen, *ſemotis affectuum aculeis, chriſtiana charitate alter alteros complexuros*, ſanctè invicem repromiſiſſe, ex actis conſtat.

Clandeſtinus Regis Sueciæ tractatus cũ Proteſtantibus.

11. Et hæc qvidem inter proteſtantes Electores, Principes, Ordines, communiter atq; palam Lipſiæ geſta. Clanculum inſuper Rex Sueciæ ſuarum partium eò miſerat: Ordinum indignationi adverſus Cæſarem conceptæ ſtimulum addituros, eosq; ſingulatim, præ aliis verò omnibus Saxoniæ Electorem, qvi vel huc, vel illuc propendens maximum rebus poterat adjicere momentum, ad percutiendum arctius cum Rege fœdus animaturos.

Regiorum poſtulatorum tres fuêre gradus. Qvorum ſupremus omnium in aperta ac omnimoda conjunctione conſiſtebat. *Proteſtantes, nimirum, Electores, Principes, Ordines bello, pro defenſione Libertatis gerendo, ſe quantũ quisq; polleret, accingerẽt, regiisve armis jungerent arma: Regem igitur omnibus ſuis viribus accedere iis paratum & extremam fortunarum vitæque aleam pro aris, focisque ipſorũ ſubiturum. Requiri autem hoc caſu: Ut in ſcriptum redigeretur de hac conjunctione certo pacto inita conventio; tum ut Proteſtantes belli fundamenta, ſeu armorum ſuorum viriumqve conditionem ac ſtatũ Regi, candidè, ſine fuco retegerent; deniqve, ut conſilia quoque fideliter cũ eo communicarent, animi ſui ſententiam expromendo. Quò locorum regia arma transferri, & ſedem belli porrò figi, e re communi, quam maximè arbitrarentur?* Qvod ſi hic ſcrupulum aliqvem haberent Proteſtantes, alter gradus priori inferior erat: *Ut, ſocietate cum Rege propalam quidem haud initâ, arma nihilo ſecius induerent; conſcripto, Libertatis tuendæ, Exercitu. Regis interim conatus,*

P

tus, certâ quotmenſibus penſitatâ pecuniæ ſumma, clam ſuffulcirent: Eosdem ſi non palam approbantes, certè nec improbantes; Sed, tum libero tranſitu, tum commeatu & pabulo, quin etiam, ſi neceſſitas exigeret, receptu in Urbes & munimenta ſua præbitis, omni favoris genere proſecuti. Hoſtem econtra, nec tributi impoſterùm collato, nec diribitoriis, hoſpitiis, tranſitu conceſſo, ullatenùs foverent. Sin nec id ad eorundem guſtum: In ſpeciales tractatus cum unoqvoq; Ordinum ſeorſim deſcendere, *arctioris amicitiæ cum Rege ineundæ, atque pecuniarii ſubſidii, clanculùm impetrandi*, Delegati ſatagere juſſi. Et qvia certa magnæ dignationis perſona receperat, perſvaſuram Electorem Saxoniæ, ad mutuò dandum ingentem præſentarii argenti ſummam; belli hujus, in qvo omnium ſalus & ipſius veræ Religionis cardo vertebatur, uſibus impendendam: Ideò iisdem injunctum, *collato cum dicta perſona ſermone de mutuatitio hoc argento, cujus ſumma vel ad millies mille Joachimicorum, ſi impetratu posſibilis, extendenda foret, certis legibus convenire; concepto contractus inſtrumento; quod Rex poſtmodùm, re ad ipſum delata, ratiſſet habiturus.* Non minùs Rex ſuis, de Magdeburgenſium Urbe; qvam Tillius, qvò diutiùs, eò validiùs premebat, cum Electore Saxoniæ, ut vicino & flammæ proximo, ſpeciatim tractare, in mandatis dederat: *Ut, delectu militum habendo; & commeatu, pulvere nitrato, aliis, ad defenſionem neceſſariis, introducendis, illi ſubveniretur.*

Qvantum jam ad Electorem Saxoniæ; qvem in partes traduci Regis maximè intererat, is ſanè tractatum hunc, inter ipſum & Sveciæ Regis miniſtros vario motu agitatum, adeò ſecretò haberi voluit; ut neminem natum hominem, & ne interioris qvidem admisſionis Conſiliarios (ipſius Electoris opinione, Cæſari ultra modum obnoxios) ejus participes fieri pateretur: Theodorico à Tauben, ſupremo ſtabuli Magiſtro, excepto; in qvo tantum fiduciæ repoſuerat, ut admitteret ad arcanorum hæc adyta.

Nec, qvi pro Rege apud Electorem deſudabant, officio ſuo deerant: Variis ac validis rationum momentis ejus animum, jam vacillare viſum, ſententiæq; incertum, in regias partes impellendo, ac genuinam imprimis Regis intentionem, ad qvam armis ſuis collimâſſet hactenùs, & adhucdum collimaret, ob oculos eidem ponendo. *Regem*, nimirùm, *non alio fine induiſſe arma: Qvam ut illatas multimodis a Cæſare injurias & hoſtilitates ferro vindice perſeqveretur, mediisve impoſterùm nocendi præciſis, ac formiduloſo hoc vicino longiùs ſubmoto, ſuas, Regnive ſui rationes in tuto collocaret; tum denique ſumma iniqvitate oppresſis conſangvineis aliqvam adjutabilem ferret opem. Nec adeò longulè ſanè a ſcopo privatæ utilitatis abeſſe videri, eum e propriis viribus, nullo aliorum auxilio accedente, attingere certum. Quippe qui littoralem Germaniæ oram firmo jam veſtigio premat, & primarias qvasqve Urbes, locave, maximè Viadri in mare ſe exonerantis caput armis amplexus, commoditate inſuper maris baltici potiatur. Per hoc enim e Regno & dicionibus, à tergo jacentibus, militem, commeatum, pecuniam, aliave belli, ſeu ſtatim gerendi, ſeu ducendi inſtrumenta, brevi trajectu nunqvam non ſuffectum; & ſic armorum hanc telam aliqvammultos in annos haud difficulter continuatum iri: Donec adverſa pars, tædio belli, æqvæ ac tutæ Paci præberet aures. Id verò Regi ſolum eſſe cordolio; qvod moles bellicorum incommodorum in neminem magis, qvam Proteſtantes & amicos ſuos redundet: Qvorum provinciæ partim ſedem & domicilium bello præbeant; partim continuis exactionibus, tributis, diribitoriis, militum tranſitu, hoſpitiis, hibernaculis, ſimilibus, ab hoſte emacientur, magnove cum præjudicio rei Proteſtantium publicæ, tantùm non peſſum eant. Hinc ob cauſæ ſimilitudinem & continentiam, metuve periculi, qvod, poſt oppreſſos Imperii Ordines, & ſub abſolutû dominatus jugum redactos, vicinis qvoq; Regibus, Principibus, Rebuspublicis immineat, eidem, data occaſione, gratisſimum fore: Si arma ejus, in Pontificiorũ terras translata, commodo potius Proteſtantiũ, ac oneri cederent. Ejus autem nullam expeditiorẽ reperiri viam: Qvã Proteſtantibus, & vel maximè Saxoniæ Electore, communi operi unanimi conſenſu pariter manũ admoventibus.*

Nec tamen Regem, de Imperii ſtatu alterando, aut in aliud Rerumpublicarum genus transformando, qvicqvam agitare; nec cum Imperii Ordinibus, niſi ut amicis, qvicqvam ei negotii: Et nihil æqviore animo pasſurum; qvam ut, priſtina adminiſtrationis forma ſarta, tecta manente, ſecundùm fundamentalium Legum, Capitulationis cæſareæ, & Conſtitutionum imperialiũ, cũprimis religioſæ & profanæ Pacis regulã id gubernetur impoſterùm. Multò minùs ſibi aſcribere, aut imaginari Religionis & verbi divini armis propagandi facultatẽ. Verùm hoc unicè qværere: Qva ratione vicini, ejusdem Religionis cõſortes, bonis fortunisq́; ſuis relicti, fida deinceps qviete & ſecuritate fruãtur; religioſa ac profana Pace, velut ſolidis hujus ſecuritatis fundamentis, minimè convulſis & incõcusſis.

Electoris Saxoniæ ſub hoc intentio.

Ad hanc Regiorum Legatorum propoſitionem, & rationum adductarum pondera Elector Saxoniæ generatim qvidem amore & benevolentiã non mediocri Regem ſe complecti oſtendebat: Pium & laudabile ejus propoſitum ſummis in cœlum laudibus efferens; ſimul, ut devotum, Patriæq; amantem Principem decet, Religioni veræ ac incorruptæ, tum avitæ Libertati conſervandis, tuendisve, nec non ſtabili Paci atq; priſtinæ ſecuritati reducendæ, fideliter cooperaturum, largiter pollicitus. Qvandocunq; verò regii Miniſtri, aliqvantò inſtantiores, ad rem ipſam propiùs deſcenderent, & ſpecialem declarationem urgerent, ſemper hæſitare deprehendebatur, nec qvicqvam certi aut conſtantis reſponſi ab ipſo elici poterat: In qvo, velut ſtabili ſolo, firmum rerum ſuarum fundamentum Rex collocaret. Et qvanqvam, intervenientibus crebris Cæſarianorum offenſiunculis, injuriisve, ſæpiculè, effervescente bile, dira & extremã qvæq; iis minitaretur: Detumente tamen mox irã, refrigescebat hic qvoq; impetus. Summatim ut dicamus, & qvod res eſt, Elector Saxoniæ conſilia ſua eò dirigere viſus: Ut & amicum retineret Regem Sveciæ, auxiliorumve ab eo ſpem, ſicubi opus forſan iis foret, ſibi minimè præcideret; nec Cæſarem tamen offenderet, aut, niſi extrema necesſitate adactus, haberet hoſtem. Mutuatitiã verò pecuniã qvod attinet, oleũ & opera omnis fruſtrà impẽdebatur; nec expectationi ullã parte reſpõdebat evẽtus.

Elector, Magdeburgo cõmeatum & nitratũ pulverem per fines ſuos inferri, patitur.

Qvoad Magdeburgenſes nihilominùs conſenſerat Elector: Ut, qvicqvid in eorum uſum nitrati pulveris comparabatur, ſub nominis ſui umbrã in præfecturam Gomern, Magdeburgo proximam, deveheretur: Unde poſtmodùm, datã commodã occaſione, unico celeri tractu, priusqvam hoſtis, aut reſciret, aut ſe interponeret, in Urbem inferri poterat. Qvinimò, clanculario ipſius permisſu, frumenti non mediocris copia, Barbyæ repoſita, à Magdeburgi præſidiariis, munitiones ſuas egresſis, Urbi importata.

Qva occaſione Comes Ladronius à Regiis oppresſus

Inter qvæ res, notatu non indigna, contigit. Ducenti ſclopetarii & totidem pulveris centenarii Magdeburgũ deſtinati erant: Jamq; pulvis in præfectura Gomern paratus ſtabat, à dicta militum manu, raptim illac transeunte, deducendus; conſilii executione Gugeliò cuidam, Noribergenſi, Falckenbergii Præfecto rei familiaris, unã cum aliis militiæ Ductoribus, demandatã. Gugelius autem hic inter vias, Comitem Ladronium, adverſæ factionis Tribunum, in Witebergenſi ſuburbio hoſpitantem, offendens, explorato ejus itinere, qvod, paucis comitatus, ad caſtra Cæſarianorum, qvibus Magdeburgum clauſerant, naviculã, ſecundo Albis flumine, tenderet, rem, curæ ſuæ commisſam, inſuper habuit, & Comiti ſtruxit inſidias. Lembum enim nactus, ac viam cũ nonnullis, qvot viſum, ſclopetariis, anticipans aliqvantulùm, propè Desſavienſe munimentũ, in conſpectu penè excubitorum, imparatum, & nihil minùs, qvàm vim hoſtilem jam ampliùs timentẽ, occupavit, cumq; omni comitatu occidione occidit: Opimam prædam, & qvia Monachio Bavarorum veniebat Padronius, aliqvid ſecretiorum forſan literarum ſe inventurum ratus. Sed qvoad literas animo omninò fallebatur; & ne præda qvidem ſpei præceptæ per omnia par erat: Interim occaſio cõmoda, militis & pulveris nitrati Magdeburgo inferendorum præterlapſa, calvitium ei oſtenderat. Nec diu poſt, Lipſiam redux, & acriter eã de re increpitus, peſtilentisq; febris, qvã animam efflavit, contagio correptus, in

deliriũ ſimul,& vehementisſimas animi tentationes incidit: Comitis Ladronii & reliqvorum, qvos injusſus neci dederat, capitibus, velut ſphæris ad conos projectis ludere, ſibi viſus. Maximè tamen illum angebat: Qvod, mandati præſcripti carceres tranſiliens, ſi Magdeburgi Civitas, pulveris nitrati militumve defectu hoſtium potiretur, magnam partem culpæ hujus reus foret. Qvæ tentationes adeò invaluêre; ut vix ullam conſolationem admiſerit: Cesſêre nihilominùs circumſtantium tandem precibus, animaq; jam vaſa colligens, in ſe rediit; placitum & chriſtianum exinde ſortita exitum.

Idem ad Regiorum delectus connivet,

Ultra hæc connivit Elector Saxoniæ: Ut delectus, qvi, Regis nomine, ad Magdeburgenſium uſum habebantur, clanculùm & ſparſim in dicionibus ſuis, hinc inde, hoſpitarentur. Disſimulatione inſuper tramittens, ſicubi in Cæſarianos excurrerent, prædamq; de illis agerent: Eâ tamen cautelâ, ne intra finium ſuorum ambitum eos aggresſi ſpoliarent, aut trucidarent.

A qvibus SubTribunus Chieſa interêctus.

Parum autèm abfuit, qvin, improvidè ſe gerentes Regii, plauſtrum perculerint, & Electoris indignationem provocârint; Chieſam SubTribunum, qvi, ob expugnationem Urbis Mantuæ, muralis coronæ loco, eqveſtre à Cæſare decus, ſtrenuè navatæ operæ præmium, retulerat, ex ArchiEpiſcopatu Magdeburgenſi Viennam properantem, & in molatrina, Bohemiæ confiniis proximâ, interqvieſcentem, opprimendo: Qvanqvam, mandatorum electoralium velut memores, hoc loco captum, paulò ultra limitem in Bohemiam abduxisſent, ibiq; demùm mactasſent. Id qvod ab ipſis factum; qvia eqvos, pernicitate inſignes, alere noverant: Verebantur ergò; ne, ſi, luce exortâ, qvempiam illorum conſcendere, & confinia, ex Electoris mandato, tranſire virum militarem paterentur, manus eorum evaderet. Sed non omninò Electori hac ratione ſatisfactum: Qui à Cæſarianis, de injuria, & nece hominis non protectarii vindicandâ interpellatus, in Regios acriter ſtomachabatur, propèq; erat, ut fines ſuos iis interdiceret.

Literæ in Electorē, & alios Proteſtantes aculeatæ apud hunc repertæ.

Literæ tamen apud eundem SubTribunum Chieſam repertæ: Qvibus non modò inſolentes Cæſarianorum in Burggraviatum Magdeburgenſem, Wolffgango Mansfeldiæ Comiti ambitum, molitiones, ſed & aculeata in Electorem ipſum, & reliqvos Proteſtantium Procerum ac Ordinum dicteria continebantur. Hæ Electori oblatæ tranqvillârunt ortos motus, & mitigârunt ejus iram; iſthac vice Regis veniam dantis: Ita tamen, ut cautiùs impoſterùm mercarentur.

Publicè & propalam Elector Magdeburgenſibus opitulari detrectat.

Et, in hunc qvidem modum clanculario, ſicubi occaſio erat, favore Magdeburgenſium necesſitatem ſublevabat Elector Saxoniæ: Ulterius autem ut progresſus, Rubiconem transiret, Regi Sveciæ copias ſuas ad liberandam Urbem conjungendo, aut ſaltem tranſitum per dicionem ſuam & trans Albim concedendo, commeatuve, ac aliis rebus necesſariis adminiculando, neq; hoc tempore, neq; poſtmodùm, finito Lipſienſi conventu, discrimine indies augescente, & interitu Civitatis ſenſim magis, magisq; appropinqvante, licet ſeriò à Rege flagitatus, induci potuit.

Aliorum Proteſtantium ad Regis poſtulata declaratio.

Præter Electorem Saxoniæ, inter Proteſtantes, qvi Lipſiæ convenerant, Electores, Principes, Ordines, Gulielmus, Hasſiæ Landgravius, jàm ante menſes aliqvot cum Rege peculiarem necesſitudinem contraxerat. Reliqvorum pleriq; in Saxonem, diverſis tamen affectionis gradibus, converterant oculos; ad ejus nutus conſilia ſua aptaturi: Nec à Regis tamen mente alieni reperiebantur; ſi modò per hoſtium vim liceret, cum Rege, & amicitiæ jura ſarta, tecta conſervare, & fœdere qvoq; jungi, paratos ſe profesſi. Interim, dum occaſio ad hoc aperiretur, arma induere, & bello ſe accingere pollicebantur: Calculo in qvadragies mille bellatorum, totidemq; penè provincialium, qvi in ſubſidium armari debebant, ſubducto, rationem militiæ ſatis amplam ineuntes. Qvæ tamen à Cæſarianis dispuncta, & ingens illa armatura maximam partem leviculo exitu, ut inferius pateſcet, terminata fuit. De ſubſidiaria autem pecunia impetranda in casſum apud Ordines laboratum: Ærario plerorumq; vacuo, & tributis, extra ordinem mox impetandis, vix militiæ, qvam agitabant,

bant, inſtruendæ ac alendæ ſuffecturis. A privatis tamen nonnullis, Religionis ac Patriæ amore, ſumma haud temnenda, mutui titulo, ſubminiſtrata: Qvam novi Schlammerſtorffianæ & aliarum Legionum delectus partim abſumſêre.

Inferioris Saxoniæ Circulus Lipſienſe decretum amplectitur.

12. Peracto Lipſienſi conventu, inferioris Saxoniæ Proceres ac Ordines, haud longo intervallo poſt, ſeqventi, nimirùm, menſe Majo, ſeparatim coiêre in unum, nec obſtantibus Tillii, qvi à propoſito eos divertere ſatis anxiè laborabat, monitis, Lipſienſis conventus acta & decretum, tanqvàm Imperii Receſſui, Anno milleſimo, qvingenteſimo, qvinqvageſimo qvinto, placito, conſona, calculo ſuo per omnia comprobârunt; ſancientes: *Ut, ſecundùm circularium Legum tenorem, & executionis*, qvam vocant, *ordinationem, miles aliqvis, ad qvinq; circiter mille capitum, conſcriberetur.*

Pontificii, fœdere juncti, nova arma expediunt

E contrario Pontificii, qvos Religionis neceſſitudo in fœdus jampridem coegerat, ipſi qvoq;, conatibus Proteſtantium infringendis, Dünckelſpülam, ad eundem menſem Majum, diem conventui edixerant: Decretumq; inter iſtos. *Hac, qvam Proteſtantes in literis, Lipſiâ ad Electores Pontificios datis, innuerant, intentione neutiqvam in tractatus ullos cum iis deſcendendum; nec novam Religionis Pacem* (qvorſum Proteſtantium poſtulata trahebant) *ſanciendum, aut plus, qvam Paſſavienſis compoſitio* (ipſorum ſcilicet opinione) *in ore ferret, Proteſtantibus indulgendum: Qvin potiùs bello gerendo acriter intendendum animos, vireſq;, &, qvia Cæſar de ulterioribus ſubſidiis præſtandis ſcripto eos compellârat, reliqvo Exercitui, qvi jam in procinctu ſtabat, tres adhuc peditum Legiones, eqviteſq; bis mille, novo acto delectu, adjiciendum.*

Et tantùm de conventu Lipſiæ, à proteſtantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus habito; qvæq; indidem dependent.

13. Jam ad Regis expeditiones regrediamur: Qvi, Landsbergâ in poteſtatem redactâ, è veſtigio Francofurtum ſe retrò contulerat. Nihil autem poſt tot proſperos ſucceſſus, illi curæ magis aut cordi, qvam obſidio liberare Magdeburgum; cui diſperdendæ Tillius totâ virium mole jam incubuerat: Hoc dies, noctesq; agitare; hæc conſiliorum ipſius, pro tempore ſumma, hæc prora ac puppis eſſe.

Ultimæ Regis ad Magdeburgenſes literæ.

Nec ipſis Magdeburgenſibus, qvò jam penè fatiſcentes animaret, diſſimulavit: Datis ad eos literis, *in eò ſe totum* oſtendens; *ut viribus* (*qvanqvam labore continuo attritæ intermiſſa potiùs qviete opus habere viderentur*) *in unum, nullâ interpoſita mora, contractis, ſpe auxiliorum, à Saxoniæ Electore impetrandorum, ad ipſos liberandum rectà properaret. Suſtentarent itaqve adhuc per tres ſaltem hebdomadas; nec, præcipiti deditionis conſilio, intentionis ſuæ præverterent maturitati, & ſibimet pœnitentiâ adſciſcerent comitem. Enimverò certam fovere fiduciam, modo alii qvoqve officium ſuum facerent, omnia proſperè & ex voto ſucceſſa.*

Regis Spream, Havelâq; verſ9 iter, & primus cum Electore Brâdenburgico tractatus.

Ea de cauſa cum Saxone etiam & Brandenburgico, Electoribus, ſummâ induſtriâ tractare utrinq; inſtiterat; & cum hoc imprimis, de munitionum, qvæ Viadrum ac Havelam velut compedibus illigant, Cuſtrin, ſcilicet, & Spandoæ, traditione: Qvod iter Magdeburgum verſùs, ut periculoſæ plenum aleæ, niſi tuta omnia à tergo relinqverentur, & de receptu ſibi eſſet cautum, minimè gentium tentandum videretur. Hæc ergò, aut in poteſtatem ſuam omninò redigi, Rex allaborabat, aut certè militem aliqvem à ſe intrò admitti: Qvi junctim, unà cum Electoris præſidio, loca tueretur; uterq;, tam regius, qvàm electoralis, utriq;, & Regi & Electori, ſacramento addicendus.

Elector qvidem per Delegatos ſuos, Sigismundum Götzium, Cancellarium, & Conradum Bertramum Phulium, ſexto Calendarum Maji, qvoad Cuſtrinum, ſententiam ſuam Regi aperuerat; ab ejus deſideriis non adeò abhorrentem, & in eum ferè ſenſum, qvo deinceps conventum: De Spandoa verò in impedito res adhuc erat. Noluit ergò Rex diutiùs tempus inutiliter terere, ſed Francofurto & Croſnâ, qvæ Francofurtum, proceſtriqrum inſtar, eminùs præmuniebat, præſidio

ſidio firmatis, parteq; copiarum, Viadro ac Pomeraniæ tutandis, ad navalem pontem Schaumburgi relictâ, verſûs Spream cum potiore Exercitus robore iter arripuit: Inter viam & in proximo expeditiùs cum Electore conventurum, ratus.

Copeniceam ſimul ut ventum, id qvod Calendis Maji accidit, Campiductorem Hornium, & Stenbergium, â ſecretioribus conſiliis aulicis, iter antecapere ad Electorem juſſit: *De animorum, armorumve conjunctione cum illo acturos.* Qva in re nedeviarent, *fœderis, cum Gulielmo, Haſſiæ Landgravio, in ratihabitionis eventum non ita pridem contracti, formula qvam velut cynoſuram & normam ſeqverentur, ius præſcripta*: Addito, ut, *ſi in conditionibus fœderis librandis longiorem, ac Magdeburgenſis Urbis neceſſitas ferret, moram fieri animadverterent, articulum de tradendis ſupra memoratis munitionibus omnium primò urgerent, maturarent, ad ulteriorem tractatum promtos, paratosve ſe offerentes.* Ut autem Elector poſtulato faciliùs aſſentiretur, ſecurum eſſe juberent: *Dicta loca, ceſſante diſcrimine, ſine tergiverſatione reſtitutum, in ipſius ſtatu nil qvicqvam mutatum, ſed ſuam ſibi electoralem dignitatem, eminentiam, ſua jura, poteſtatem, jurisdictionem, intacta à Rege ac illibata relictum iri.*

Ad hæc Regis poſtulata Elector, per Cancellarium, Sigismundum Götzium, Conſiliarioſq;, Levinum à Cneſebeke, & Conradum Bertramum Phulium, qvantum ad hunc articulum, reſpondit. *Haud qvidem repugnare, qvò minùs reliqva, ad tranſitum fluminum ſita, loca, Cuſtrino & Spandoâ exceptis, Rex præſidio ſuo muniret: Duo vero iſthæc munimenta ſibi omninò reſervare, proprio milite tuenda. Spandoæ nihilominùs Urbem Regi traditurum, inſuperq; electorali fide ſcripto data, imò juramento conceptis verbis præſtito, obſtricturum; Ne dicta qvidem munimenta Regi in univerſum præcluſa, ſed, exigente neceſſitate, ſi fortè viribus inferior ab hoſte urgerêtur, aut prælio ſuccumberet, ad receptum, cum exiguis vel magnis copiis, ſecundum placitum ejus, aperta fore. Vice verſa Rex Electori repromitteret: Subvectionem, avectionemve ubivis futuram liberam, &, finito bello, ac diſcrimine ceſſante, Electori, aut ejus Succeſſori loca hæc promte, abſqve ullo onere, in manus iterùm conſignatum iri.*

Non contentus Electoris reſponſo Rex erat: Ad colloqvium ergò inter duos hos Magnates poſtridiè deventum. Rex etenim qvinq; eqvitum alis, mille ſclopetariis, & qvatuor legionariis machinis comitatus, Copeniceâ Berolinum verſûs movit: Cui Elector ad qvadrantem milliaris extra Urbem obviam factus, & in ſylvula qvadam propter viam aliqvamdiu amicè inter eos de omni re diſceptatum. Tandem Elector, paululum abſiſtens, negotium cum Conſiliariis ſuis ulteriori deliberatione diſcutiendum ſibi ſumſit: Rege interim ad Gynecæum, qvod & ipſum ejus ſalutandi in campum prodierat, deflectente, & cum Palatina maximè vidua, qvam provecta ſenectus venerabilem reddebat, familiarem ſermonem miſcente. Regreſſo autem, poſt deliberationem terminatam, ad Regem Electore, cum inter eos hac vice conventum iri haud videretur, Rex in hoſpitium qvidem ſuum retrò ſe conferre inſtituerat, ſed Gynecæum electorale precibus eum flexit: Ut in Urbem ſecum ac vicinam Arcem, mille, qvos diximus, ſclopetariis ſtipatus, pernoctatum iret. Qvarum deſiderio Regi, ne tractatus tela, interrupta digreſſu ſuo, difficilius iterum coiret, eò promtius ac lubentius indulgere viſum.

Regis prima cum Electore Brandenburgico de caſtro Spandoæ tranſactio.

Qvarto Nonarum Maji, qvi Mercurii erat dies, reſumta tractatio: Qvæ magna tamen cum difficultate procedebat, & Elector, ad morem gerendum Regi de Spandoæ caſtro, ægerrimè induci poterat. Tandem nihilominus, totâ penè die hoc negotio abſumtâ, Regis poſtulatum præpotuit; Electore conſenſum, de arce Regi ad tempus tradenda, præbente: Cui ſubſeqventes tamen annexæ condiciones. *Traditio Electoris dignitati, juribusq; neutiqvam derogaret. Miniſtri ejus in caſtro remanerent, nec qvicqvam illis, in muniis ſuis exercendis, injiceretur impedimenti. Qvin etiam, ſi Electori aulam, aut omnino, aut ex parte eò transferre in mentem veniret, in ipſius*

id

id ſtaret arbitrio; dummodò tamen ut in fraudem regii præſidii ne fieret, nec huic inde crearetur periculum. Rerum ſuarum expediendarum qviſqve, oſtenſo priùs Electoris diplomate, ſine mora intromitteretur; hac tamen cautela, ſi legitimo & ſolito accederet tempore, minimè clauſis portis: Electori verò, urgente neceſſitate, etiam noctu pateret receptus & introitus. Commeatum, qvi in arcem ac Urbem ſubjectam convectus reperiebatur, ne qviſqvam attrectaret, absqve Electoris conſenſu: Electori autem, nonnihil ejus exportare, liberum foret; ita tamen, ut certum & determinatum penus, ad ſuſtentandos, ingruente obſidio, præſidiarios milites, in arce relinqveretur. Pulveris, ſimiliumve, rei tormentariæ ab Electore præpoſitus, regio præſidio porrigeret, qvantum ad defenſionem loci ſat eſſet; præter id, nil qvicqvam à Regiis, niſi aſſentiente Electore, eveheretur: Electori verò in proprios uſus aliqvid horum inde extrahere liceret. Reparatio munitionum conſcio Electore, ejusdemq; & provinciæ impenſis fieret, militaris diſciplina ſtrictè in caſtro ſervaretur, nec miles præſidiarius populabundus excurreret in agrum: Econtra Elector militi uſitatas ſingulis decendiis exſolveret penſiones. Diſcordias, inter militem ac Urbis incolas ſuborientes, regius Gubernator, & ſummus Electoris Præfectus, ſociatâ operâ, ſedarent terminarentve. Rebus eò à belli injuria, velut in tutum, illatis rapaces manus injicere auſus, capite lueret, nec qviſqvam, Electoris diploma præferens, qvod ſuum, inde iterùm exportare prohiberetur. Qvamprimùm Magdeburgum obſidio ſolutum, Albis hac ratione hoſti occluſus, Regive parta foret ſecuritas, ita ut receptu in hunc locum non ampliùs haberet opus, caſtrum cum omni cauſa, regio præſidio educto, Electori absq; ullo onere reſtitueretur. Qvod ſi humanitùs qvid contingeret Regi, hoc caſu præſidium in Electorem, ejusve poſteros unicè haberet reſpectum, & Duces, aut nunc, aut impoſterum caſtro præficiendi, pactis his conventis ſe ſtaturos, moremve geſturos, jurejurando ſancirent. In hos articulos Rex Electori dedit ſyngrapham: Qvam, majoris in poſteriori caſu cautionis ergò, unà cum Rege, ejusdem Campiductor, Guſtavus Hornius, & generalis peditum id temporis Præfectus, Johannes Bannerius, manu ac ſigillo ſuo firmarunt.

Caſtrum Spandoæ à Rege præſidio firmatur.

Negotio ſic transacto, tertio Nonarum Maji, regius Exercitus Spandoam iter habuit; ibidem in campo, ultra Spream arci ſubjecto, caſtra metatus. Electoris qvoq; præſidium, admisſis ſub Tribuno Axelio Lillio Regiis, arce egresſum, pacta conventa eodem temporis momento conſummatum ibat.

Cæſariani loca cis Albim metu deſerunt.

Pridiè Nonarum Maji caſtra Potzdamum promota: Qvo comperto, adverſæ partis præſidia, qvibus vetus Brandenburgum, Ratenoa, alia cis Albim loca tenebantur, ut & Cratzius Tribunus, qvi cum parte eqvitatus hoſtilis non exiguâ Servestæ hactenùs procubuerat, ſtationibus ſuis relictis, ad Exercitum, Magdeburgo asſidentem, ſe recepêre. In propugnaculo qvoq; Desſavienſi res ita ordinatæ; ut, ſi Regii id oppugnatum venirent, munitio momento deſtrui ac ad terram deponi posſet: Id qvod ipſo Magdeburgenſis excidii die, ab his, qvi illic ſervabant, (qvanqvàm tragœdiæ hujus ignaris) poſtmodum qvoq; factum.

Rex cum Electore Saxoniæ de obſesſi Magdeburgi liberatione neqvicqvàm agit.

14. Electoris Saxoniæ non minùs, ac Brandenburgici animum, datis ad eum, nono Calendarum Maji, priusqvàm Francofurto adhuc moveret, literis, Rex, de Magdeburgo junctis viribus obſidione liberando, pepericlitatus fuerat: Belli origine, ad juſtitiam cauſæ ſuæ aſtruendam, paulò altiùs repetitâ. *Pontificiorum, nimirùm, perſecutionem, dum Proteſtantium alii trepidant; alii temporalis commodi reſpectu transverſùm abrepti hoſtium intentioni velificantur, & diſſidia, inter Magnates orta, omne contrariorum armorum robur enervant, in eam, ſeu potentiam adoleviſſe, ſeu impotentiam: Ut etiam Regi, ingenti licet terrarum tractu disſito, hoſtiles manus (nec-opinantem adorta) injecerit, clasſemve non mediocrem in ipſius armarit perniciem. His ergò ad induendum arma, ſummisq; in tempore, viribus, ancipiti, qvod immineret, periculo occurrendum, initio permotum Regem,*

gem, rebus præter opinionem, & ultra penè vota fluentibus, ignoras, qvas veſtigio nunc premat, haud difficulter penetraſſe. Qvia verò juſtiſſimæ cauſæ aſſertio cum Electoris ſalute ac ſecuritate connexa ſit, ac periculi ſimul & Religionis communio inter Regem illumq; intercedat, nec parum utriusq; hoſtem Magdeburgo haud potiri, interſit; ideò ne gravaretur Elector in communi cauſa armis jungere arma, & animi ſui ſenſa expromere: Quâ via propoſitum Magdeburgi liberandi ſcopum qvam dexterrimè aſſecutum iri, conſideret? Hæc poſtulatorum regiorum ſumma: Scripto aliqvoties, miſſis per Theodoricum à Tauben, nobilem aulæ miniſtrum, Tribunum Bockium, alios literis, repetita. Cumq; his parum proficeretur, idem per Arnhemium Campiductorem, & ſupremum electoralis ſtabuli Præfectum, alterum Theodoricum à Tauben (qvi rem ſummâ induſtriâ procurandam ſuſceperant) ore tenùs flagitatum.

Conſilium Regi erat, *verſus Deſſavienſe munimentum rectà progredi cum Exercitu; ubi Elector in oppoſita Albis ripa ad Muldæ pontem deberet occurrere: Hinc deniqve, ſecundo flumine, junctis animis, armisve hoſtem, ad Magdeburgum hærentem, adorturos.* Qvod verò Rex à penu, qvem inſtruxerat, primâq; belli ſede jam aliqvantulum eſſet digreſſus, &, conſiliû hoc effectû daturus, longiùs adhuc digredi compelleretur, nec, relictâ fluminum opportunitate (qvæ hactenus, ad tormenta & rem tormentariam deportandam, magno fuerat uſui) jumenta, illis devehendis, affatim haberet ad manum; idcircò petiit ab Electore, *Exercitum Witebergæ, aut aliunde è territorio ejus, tormentis, pulvere nitrato, reliqva re tormentaria, nec non commeatu ſufficienti inſtrui, deq; his maturè provideri. Ne tamen Electoris oneri cederent, præſentem pecuniam Hamburgi & Amſtelrodami pro omnibus iſtis exſolvere, paratum ſe profeſſus.*

Verumenimverò ſurdo narrabatur fabula, nec qvicqvam æqvi reſponſi ab Electore Saxoniæ impetrari poterat. Et qvoad conjunctionem ſanè armorum rotundo ore repulſam dedit: *Tum fidelitatis vinculum, quo Cæſari obſtringeretur,* obtendens; *tum in vicinum, Brandenburgicum Electorem, rem omnem rejiciens, ſine cujus prævio conſenſu qvicqvam decernere, in poteſtate ſua haud foret. Italicarum* qvoq; *copiarũ, feſtinato gradu Germaniæ ingruentium, adventum* cauſatus. *A quibus diſcrimen haud obſcurum imminueret militem ſuum aliorſum ableganti, & proprias diciones defenſionis tutelâ renudanti.* Nec tantùm, conjungere ſe Regi, ſed vel tranſitum ſaltem præbere, aut commeatu & re tormentaria ullatenùs adminiculari, apertè renuit. *Tranſitu etenim conceſſo, evenire poſſe: Ut, hoſte quoque in partes ſuos illecto, ſedes belli mediis in viſceribus ſuis, cum indubia ſubditorum pernicie, figeretur. De commeatu autem & aliis belli neceſſariis Cæſarem nuper ipſum interpellantem, repulſam paſſum: Haud igitur decorum, ſi Regi contra Cæſarem iſthæc gratificaretur.*

Dum res hac ratione in longum extrahitur, Magdeburgenſes, hoſte ſummis viribus incumbente, ad incitas jam redacti erant: Qvod ubi Rex comperit, miſſis adhuc ſemel per Taubium, nobilem aulæ miniſtrum, literis ſatis prolixis, Electorem compellans, nullum non lapidem movit, ut à præfracto animi ſenſu hominem diverteret; fuſè refutatis, qvibus occurrerat, objectiunculis. Nimirum, *ſe ponere pro tempore prætenſæ fidei reſpectum; qua Elector, ut Elector & inſignis Imperii columna, Imperatori obligatum ſe ferat: Aut illi potiùs opponere, id, quo ſubditis, à DEO ipſi concreditis, inter præſentia partis adverſæ molimina obſtringatur vinculum. Interim non ſatis capere: Qui Electori in mentem veniat, nunc demùm actiones ſuas, num juſtitiæ & æquitati reſpondeant, examinare ad conſcientiæ obruſſam; poſtquam Cæſari, notam univerſo Orbi proteſtationem, unà cum aliis Religionis conſortibus, inſinuare auſus, ingens & in ipſa præcordia acri morſu penetrans vulnus inflixerit. Quin ejus magis eſſe ſententiæ, & in hoc articulo ſecum conſpirare cordatiores quosque. Generoſum hunc animorum impetum, ut dignitati ſanè ipſorum & officio conſentaneum, imò penè fera-*

ſeratinus debitoq; tardior fuerit, ita, niſi pari promtitudine & ſtrenuitate ſuffulciatur, ad accelerandum iis interitum, præmaturum ac præcocem fore. Id ſuo etiam loco relinqvere; qvod Elector Saxoniæ Brandenburgici intuitu asſenſum ſuſpendat: Habiturum autem fuisſe, qvod afflictis Magdeburgenſibus, nec non communi Proteſtantium cauſæ gratularetur; ſi Saxoniæ Elector tantundem doloris ſaltem ac miſericordiæ, ob Civitatis miſerias, & jamjam imminens excidium, re ipſa demonſtrare in animum induxisſet, qvantum Brandenburgicus, fluminum clauſtra reſerando, ad liberandam palam oſtenderit ardoris. Nec Italicarum copiarum adventum ſat cauſæ videri, qvo Elector à propoſito hoc abſterreri ſe patiatur; In eo namqve ſtatu minimè reperiri; ut juſtæ ac ordinatæ debita ratione militiæ, ab illis magnoperè metuendum: Qvin potiùs, modò vitalia hoſtilis potentiæ ad Magdeburgum contunderentur, pari facilitate infractum iri; Qva hoſtis malè cohærentem Proteſtantium armaturam, ut ſcopas disſolutas, ſi ſua tantùm vi nixa grasſanti ſe objiciat, oppresſurus ſit ac pesſum daturus. Qvod ſi fortè unum, alterumve proteſtantium Ordinum damno hac occaſione affici contingat; id tamen emolumento in publicam omnium rem, & communem cauſam exinde redundaturo, abundè compenſatum iri: Et jacturam hanc pasſis magno ſolatio fore; qvod omnia innoxii, nec ullius criminis comperti, pro Patria, arisq; ac focis ſuſtinuisſent. DEUM Opt. Max. invocare teſtem: Qvemadmodùm hactenus, nec Electorem, nec alium qvenqvam, conſcientiâ vulnerata aut inſuper habita, bello non neceſſario illigare, ſed divini ſolummodò Nominis gloriam, & commune bonum promovere, unicè intenderit, ita ne nunc qvidem expeditiorem ejus rei nosſe viam; qvam ſi, anſâ Magdeburgi liberandi arrepta, manibus elabi minimè ſineret exoptatam hanc hærentis illic hoſtis profligandi occaſionem. Nec ambigere: Qvin ſummus machinæ mundanæ Moderator, qvi nuper Lipſiæ eam animi magnitudinem inſeverit Proteſtantibus, ut de intolerabili ſervitutis jugo excutiendo, & exitiabilibus presſuris vi armorum abercendis, decernere fuerint auſi, illis, dummodò pari animorum alacritate & concordiâ, cùm ipſi inter ſe conſpirarent, tum amicorum ſubſidiis, ultrò oblatis, uterentur, præſentisſimo ſuo auxilio & benedictione cælitùs affuturus ſit; non ad Italicas modò copias unius alteriusve finibus, ſed univerſam hoſtilis potentiæ molem Germaniâ univerſa pellendum, eamve in qvietem, decus, nitorem priſtinum reſtituendum. His rationibus motum arma hucusqve transtulisſe: Electori Saxoniæ & ſociis, ſiqvidem gratum id illis foret, pro virili parte cooperari certum. Qvod verò Elector Saxoniæ oblatis ſuis aures omninò obturet, nec aut armis arma jungere, aut tranſitum ſaltem Magdeburgi liberationem tentanti præbere, aliave ſubminiſtrare adminicula velit, non tam conqveri, qvam infelicis ac miſeræ Germaniæ fatum deplorare: Interim, velis maturè contractis, meritò ſubſiſtere, nec longiùs provehi in altum. Nam priusqvam ſupplementa Exercitus, qvæ indies præſtoletur, adveniant, qvem, per totam hiemem continuo laborum protelo fractum, viribusve exhauſtum, ſecum trahat, militem hoſti viribus ferocienti, ad conſerendum aperto Marte manus, objicere, nullatenùs videri conſultum: Multò minùs rationem belli admittere, ut inter duos male-fidos amicos medius inſinuet, aut, à fluminum opportunitate longiùs recedendo, in non mediocres ultrò ſe conjiciat commeatus & rei tormentariæ anguſtias; ob ſubvectionum difficultatem certo certiùs imminentes. Qvò tamen promtitudinem ſuam, etiam vitæ discrimine inſuper habito, conteſtetur, decretisſimum ſibi; Havelæ defluentis ductum ſeqvi, nihilve non tentare, & extremum facere periculum: Num fortè, & qvousqve Magdeburgo ultimo exitio conflictanti, aliqvid afferre posſet levaminis? Certa qvoqve in DEUM fiducia fretum: Eundem Spiritu & gratia ſua, ad ſummam conſtantiæ gloriam feliciter aſſerendam conanti affore. Qvod ſi divinæ providentiæ, aliqvo, ob peccata noſtra, infortunio nos mactare, placeret, ne huic qvidem impatienter obluctari, ſed lubentisſime ſubmisſurum

Imperii faſtes: Idq́ eò erectiore animo; quia optima intentione, ſe ad hanc rem delatum, nec quicquam, quod malo averruncando faceret, à ſua parte prætermiſſum, conſcientia teſte, noſſet. Proteſtari autem ſolenniter coram Deo Opt. Max., nec non hominum cordatioribus quibusque, & amoliri à ſe ſanguinis effundendi, atque infortunii dubiè ſecuturi culpam; tueve impingere, qui in pia hac cauſa conatus ſuos præter ſpem deſtituerint: Meliora nihilominus adhuc de Electore Saxoniæ ominari; Quam ut fœdam contractæ hujus labis memoriam de perſona ſua in futuram ſerere velle credat poſteritatem. Si itaque Elector, nulla interpoſita morâ, ut in qua ſummum periculum, militem, quem ſub ſignis habeat, regio jungere, & qua ratione Magdeburgo quam commodiſſimè ſubveniri poſſet, colloqui cum Rege ipſo ac communicare vellet, (Conſiliariorum enim, quorum tamen pauci Regi ad manum, itiones ac reditiones temporis anguſtiam haud pati) tantò id ei fore gratius; quanto majorem de Electore, ejusdemve Familia, & vel maximè altero, Filiorum, cujus in conſervatione ArchiEpiſcopatus Magdeburgenſis plurimum interſit, benè merendi occaſionem, præſtito officio non proletario, eſſet habiturus.

Magdeburgenſis obſidii ſeries.

15. Sed oleum operamq́; perdebat Rex. Intereà, dum literaria hæc ſerra reciprocatur in caſſum, ac tempus inutiliter teritur, Magdeburgi Civitas peſſum iit: Cujus excidium, atq; præviam obſidionem deſcribere, ordinis & temporis ratio jam poſtulat.

Tillii literæ ad Adminiſtratorem & Civitatem.

Tillius, cùm Adminiſtratorem, tùm Magdeburgi Civitatem de ſummo militiæ imperio, à Cæſare ipſi collato, ſatis maturè certiores fecerat: *Ut ab illicitis* (ipſius opinione) *actionibus deſiſterent, arma ſuſcepta deponerent, Cæſarive colla ſubmitterent*, utrosqve adhortatus. *Sin minùs: Sibi igitur fieri neceſſitudinem, aliis, ad eos in gyrum obedientiæ reducendos, utendi mediis; quæ forſan eruptura eſſent in penitiſſimam illorum ruinam, perniciem, exitium.*

Civitatis reſponſio.

Magdeburgenſes ad iſta repoſuêre. *Ab obedientia Cæſari debita nunquam gentium receſſiſſe, nec intentionis ſuæ, ut recederent unquam. Verumenimverò tam ipſos ac Civitatem ſuam, quam alios proteſtantium Religioni addictos, Imperii Ordines plurifariis preſſuris atq́ calamitatibus, immerito ſuo, adverſus Imperii ſanctiones Legesve affectos & extremè afflictos: Quæ ad ſexennium jam continuata uno protelo gravamina; cum illo, quod nunc demum accedat, Religionis negotio, ad Cæſarem non ita pridem detulerint, & reſponſum indies exſpectent. De Tillio quoque ſibi polliceri. Nullâ ipſos interim moleſtia affecturum, ſed, re ad Cæſarem pariter rejecta, reſponſum ejus præſtolaturum*

Civitatis literæ ad Lipſienſem conventum.

Qvia autem Magdeburgenſes hac excuſatione parum, aut nihil profectum iri, verebantur, eapropter datis ad Proteſtantes, qvi Lipſiæ ſub id tempus convenerant, literis, in ſinum eorundem, velut aſylum, ſuppliciter confugerunt; & miſſo fide digno literarum, qvas ad Cæſarem compoſuerant, exemplo, è qvibus de calamitoſo Civitatis ſtatu conſtare his poterat, *quanti, quod adverſariis machinarentur, momenti foret, quantiq́ omnium Proteſtantium, Urbem hanc, tranſitu Albis peropportunam, in illorum manus non incidere intereſſet*, ad animum revocarunt: Iterùm, iterumq́; obſecrantes. *Inter conſilia, quæ Lipſiæ miſcebantur, ipſorum quoq́, tanquam ejusdem Religionis conſortium, membrorumve veræ chriſtianæ Eccleſiæ meminiſſent, nec in extrema neceſſitate poſitos deſererent, ſed eò cogitationum ſuarum ac conſultationum intenderent nervos: Ut non ipſi modò & ipſorum Civitas, ſed integer adhuc Epiſcopatus Magdeburgenſis, nec non aliæ conterminæ diciones ac provinciæ, ab omnibus preſſuris immunes, fida ac tuta Pace aliquando lætari poſſent.*

Adminiſtratoris reſponſio.

Adminiſtrator porrò ad Tillii literas reſpondebat. *Haud quidem ipſi invidere, ſi vel majori adhuc imperio & auctoritate eum cumularet Cæſar, quin imò cæſarei nominis, qui obtendatur, reſpectu, debitâ obſervantia libenter proſequi: Ut tamen, præter Leges Imperii fundamentales, imò directè contra*

tra easdem qvicqvam, in conſcientiæ ſuæ, tum agnatæ ſibi principalis dignitatis, eminentiæ, jurium, aut aliorum, maximè proteſtantium, Ordinum Imperii præjudicium, illi largiatur, minimè induci poſſe. Tillii in Saxonicis Circulis ſuſceptas expeditiones bellicas non Legibus ac juribus Imperii conformes, ſed è diametro potiùs adverſas exiſtere, & proteſtantibus Imperii Ordinibus irreparabile damnum inferre. Nil igitur ſubeſſe cauſæ; cur illius dehortationes, & annexas minacias vel hili faceret: Qvinimò non poſſe non admonere Tillium; ut tandem abſtineret vergentibus in Patriæ perniciem, ſed ſpecioſò, falſo tamen, cæſarei nominis & auctoritatis colore infucatis, actionibus & molimentis. Adminiſtratorem, nullius factionis aut rei, qvæ crimen incurrat, ſibi conſcium; ſed, qvamdiu nec ſua ſibi erepta, nec via juris ad ea recuperandum præcluſa fuerit, conſilia & actiones ſuas eò unicè direxiſſe. Ut, ſi qvid Romano Imperio detrimentorum fortè emergeret, omnibus modis averteretur. Sed qvia Proteſtantes in Imperio vi obtriti & penitùs obruti, ipſe inter primos, non citatus, non auditus, ſine prævia cauſæ cognitione aut ſententia, dicionibus ſuis exutus, &, utut Cæſari humiliter ſupplicaret, nihilve non tentaret, omni ſpe juris æqvive evolutus ſit, nec qvicqvam, niſi in DEI Opt Max. potentia, & Regis Reciæ auxilio ſuperfuerit præſidii; huc confugiſſe velut ad ſacram anchoram. Sibi animo decretum: Ante omnia vereri & colere, qva par, animi devotione DEum; tum Cæſari, qvà Cæſar, & intra Imperii legitimos cancellos ſe contineat, debitam exhibere obedientiam & fidem. Interim ejusdem Regis operâ, contra conſcientiarum & provinciarum tortores, ut DEI Opt. Max. & Patriæ hoſtes, extrema qvæqve experiri, ſeq; & ſuos, aliàs deſperatæ ſalutis, ſubditos ab ingentibus, nec antehac auditis preſſuris, ac fœda animarum atqve corporum ſervitute liberare, certum: Nec defugere, qvicqvid ea de cauſa immineat incommodorum, aut diſcriminum.

Pappenhemius Falckenbergium cor-

Dum hæ literæ invicem miſſiculantur, cæſareus Campiductor, Pappenhemius, Falckenbergio, qvi Regis Seciæ nomine rerum ſummæ Magdeburgi præerat, inſinuans, integritatem ejus corrumpere, & in Cæſaris partes traducere hominem tentaverat: Per tubicinem renunciando. Perſonam ejus multis ipſi nominibus commendatam: Id verò maximoperè dolere, qvod contra Cæſarem, ſummum chriſtiani Orbis Monarcham, bello hoc ſtet; cum ejusdem auſpiciis longè opimiori condicione militare poſſit. His verbis adjecta, cùm honorum, tum opum illecebra: Nam & de Comitis dignitate adipiſcenda ſpem faciebat, & aureos, ſeu argenteos penè offerebat montes; nimirum ad qvadringenta millia Joachimicorum.

rumpendi ſatagit:

Sed generolo & acri reſpōſo refellitur.

Major verò Falckenbergio fidei obſtinatio; qvàm ut hoc machinamēto impulſa vacillaret. Tubicinem enim, ne aut ipſe, aut Dominus ejus, qvod actum, callidè forſan inficiarentur, coram tabellione ac teſtibus examinari fecit: Qvorum in præſentia omnem tutelæ hujus ſeriem exponere coactus, generoſum inde & acre ſatis, qvod Pappenhemio referret, reſponſum tulit. *Siqvidem neqvam, & ſubleſtæ fidei hominem proditoremve Pappenhemius qværeret, in ſe regrederetur: Illic, & in ſinu proprio priùs reperturum, qvam apud Falckenbergium; qvi ejus monetæ nec fuerit unqvam, nec futurus ſit.* Addita præmonitio: *Qvisqvis de fœda ejusmodi fidei nundinatione ipſum denuo interpellatum veniret, ei laqveum, pro aureo torqve, præmii loco paratum fore.*

Cum ergò nulla verba, aut verſutiarum technæ qvicqvam proficerent, ad vim apertâ converſus Tillius, Urbi obſidendæ, ac ſummis viribus oppugnandæ, animum adjecit.

Munimētū Creutzhorſtanū a Magdeburgenſibus exſtruitur.

Regii, qvi Magdeburgi agitabant, ſub Martii menſis ingreſſum, duo circiter milliaria ſupra Urbem ad Albim, Schönbeccam verſus, munimentū excitârant; ea intentione: Ut, aditu ad Electoris Saxoniæ diciones retento, exinde hac via de cômeatu proſpicere ſibi poſſent. Et ſanè aliqvamdiu magno id illis commodo ceſſit: Dum per ſilvam, munimento confinem, non Gomerâ modò copioſam annonam nacti ſunt; ſed &, irruptione cū aliqvot militū centuriis in Barbyæ Urbē factâ, ultra

qvinqvaginta frumenti omnis generis coros, qvod nonnulli cæſareæ militiæ Ductores, & contermini ruris incolæ, inibi locorum asſervandum, in publicis ædibus congesſerant, inde auferentes, Magdeburgo intulêre. Cæſariani qvidem, ſimul atq;, humum moliri Magdeburgenſes cœpisſe, inaudierant, poſtridiè cum ſexcentis peditibus, & nonnullis eqvitum alis aderant; operas interturbaturi, munitioneq; nôdum conſummatâ Urbicos ejecturi: Verùm hi indefesſa ſedulitate ad defenſionem jam adeò ſe comparaverant, qvatuor machinis commodo loco diſpoſitis; ut iſti, præſertim cum ſubſidium ex Urbe ad manum esſet, re inſecta retrocedere, nec ſine jactura, cogerentur. Magdeburgenſium qvoq; decem, interq; hos Vultejus, inſignis experientiæ centurio, deſiderati. Remanſit autem ab hoc tempore munimentum cum aliis, qvæ Magdeburgenſes, hinc inde, ſparſim exſtruxerant, integrum penè menſem poſteà intactum: Donec ipſemet Tillius, tertio Calendarum Aprilis, id adortus, ad obſidionem violentam Magdeburgi ſignum qvaſi tolleret.

Et Tillio occupatur. Namq; is ſilvam, qvæ Preſterenſe & Creutzhorſtanum munimenta interjacet, inſidens, illis, qvi in poſteriori hoc præſidium agitabant, tranſitum omnem ad Urbem intercluſit: Mox aliqvot grandiores machinas in utraq; Albis ripa collocari jusſit, & in munimentum dirigi. Qvibus vixdum viſis, Centurio loci Præfectus, Böſius nomine, unà cum defenſoribus, qvorum ad octoginta numerabantur, ejusdem ſe permiſit arbitrio. Qvanqvam autem, hunc Böſium defendendæ munitioni adverſus hoſtem, tantis viribus ſubnixum, imparem, nemo iret inficias; qvippe qvod vallum arenaceum, levidenſe, nec tormentorum impetum ſuſtinere aptum foret: Vi tamen exſpectatâ, Tillium aliqvantiſper remorari, eandemq; adhuc vitæ gratiam conſeqvi potuisſe, credebatur.

Longè fortiùs, hujus comparatione, SubCenturio qvidam Magdeburgenſis, haud procul inde, in munita ſtatione cum qvatuor ſclopetariorum contuberniis procubans, ſe gesſisſe fertur. Tillianos enim, qvinqvies ingruentes, toties, cæſis illorum ad nonaginta, ſtrenuè repulit: Donec multitudine hoſtium obrutus, brachium globo, id genus, qvod ductili ære compactum inter ictum latiùs ſe expandit, graviter vulneratus, ſuperaretur. Et commilites qvidem, tanqvàm hoſtilis iræ victima, cecidêre ferro ad unum omnes: Ipſe verò à Tillio, virtutem vel in hoſte ſuſpiciente, vitâ donatus, Magdeburgum remisſus eſt.

Preſterenſi Magdeburgenſes ſponte excedunt. Poſtridiè Preſterenſi munimento, qvod ab aliqvot militum centuriis tenebatur, admotus Exercitus, & grandioribus tormentis id qvati cœptum. Qvia verò Magdeburgenſibus nil certius exſpectandum erat, qvàm hos Urbe pariter, facto circuitu, & parte militum circumductâ, excluſum iri, ideò loco deſerto in propugnaculum, qvod ſitum erat, ubi vectigal penditur, ſe recipere, potius viſum.

Cracoæ turris in Tillii poteſtatem venit. Nec feriatus Tillius ad Cracoenſem turrim, exiguo vallo circumdatam, & qvindenis tantum militibus cuſtoditam, vim faciebat. Qvi, utut ſtrenuè initio ſe gerentes, violentâ tamen verberatione à primo manè ad adultam usq; meridiem qvinq; machinis ſine intermisſu continuatâ, cum infeſtam globorum vim in ſuperiori turris, ad frequentiam ictuum jam faticentis, parte non ampliùs ferrent, adeòq; in inferiora & ſubjectum vallum deſcenderent, laſſitudine tandem & numero hoſtium confecti, victas manus dedêre.

Et Bucovianа munitio. Dum hæc inibi Tillio ex voto cedunt, Comes Mansfeldius ultra Albim, adverſùs Butovianam munitionem, ubi Magdeburgenſes caſtella aliqvot, ſeu Reductus excitaverant, ſeptuaginta tantummodò militum præſidio defenſa, fortunam non ſeqviori ſucceſſu tentârat: Nam & hæc, pulvere nitrato, aliisve belli neceſſariis deficientibus, hoſti ſine mora patuerunt.

Vectigalis propugnaculum fruſtrà hoſtis conſilit. Decimo ſeptimo Calendarum Maji in vectigalis propugnaculum vis verſa, & aggresſio toto impetu facta: Sed Magdeburgenſibus fortiter ſe objicientibus, repulſi Cæſariani, cum ducentorum militum jactura. Nec mitior ſors obvenerat his, qvorum ad tre-

treecentos aqvâ aſſultum tentare juſſi. Lêbi enim, qvibus vehebantur, partim vado obhærentes, aut cœcis veterum palorum ſub aqva latentium reliqviis impacti, rimas egêre; pleriq; unà cum onere ſuo ſubmerſi.

Magdeburgenſes munimentum rubri cornu deſeruut. Tillius igitur diverſum à prioribus hic ludi ludum, nec propugnaculo iſthoc, qvâ reliqvis, facilitate ſe potiturum, conſpicatus, diverſâ viâ & feliciori ſanè ſucceſſu, rem aggrediebatur: Munitionem inſulæ, qvæ à rubro cornu nomen ſortitur, qvinq; tormentorum impetu adortus, non intermiſſâ per integrum diem, noctemve verberatione. Qvod enim munitio, non ita pridem excitata, necdum ſubſidente in ſe terrâ ſatis ſolidata, tum non pingvi & tenaci humo, ſed arena conſtans, ictuum violentiam haud ſatis ſuſtineret, ingens ſtatim ruina edita apparuit: Unde Magdeburgenſes maturè, haud exſpectatâ impreſſionis aleâ, unà cum machinis, qvas ad ſui defenſionem ſecum illic habuerant, (exceptâ unâ minuſculâ) in Urbem ſe ſubduxête. Patuit autem Tillio hac ratione ad circumveniendum vectigalis propugnaculum aditus. Qvi poſtridiè ſummo manè, milite nonnullo navibus Albim trajecto, munitionem jam deſertam nullo negotio occupans, integræ peditum Legioni, ac aliqvot eqvitum alis in inſula ſtationem mox aſſignabat: Inde ad transverſarium limitem, & munitionem, propè lateritiam ſitam, acceſſus magnâ ſedulitate promovendo, id unicè agebat; ut Urbi atq; vectigalis propugnaculo medium ſe interponeret, qvi in hoc ſervabant, receptu ad illam, omniq; auxilio intercluſurus.

Et vectigalis inſuper propugnaculum. Odorati hanc ejus intentionem Magdeburgenſes, militem è dicto propugnaculo, pôte tamen prius reſciſſo, ſimiliter in Urbem retraxêre. Ita id qvoq; Tillio ceſſit: Inſidias nihilominùs hic, & ſuppoſitos certis cuniculis ignes, qvibus ex intervallo munitio disjiceretur, metuens, occupare, licet vacuum, ad ſeram usq; veſperam diſtulit. Qvandò demum, omnia tuta animadvertens, miles ingreſſus: Qvi, ponte penitùs deſtructo, versùs Urbem omni diligentiâ ſe muniret.

Suburbia denique. Suburbia bina, Sudenburgum & Neoſtadium dicta, Magdeburgenſes, hoſti remorando, ad tempus, præſidiis ſuis inſeſſa, qvàm lubentiſſimè retinuiſſent: Sed verebantur, ut militum, qvi ſupererant, paucitas diffuſæ & in longum porrectæ, nec ſatis firmæ munitioni, adverſus hoſtilem vim defendendæ, ſufficeret. Deſerere itaq; & omne militum robur in Urbem contrahere, communi conſilio decretum, Qvò horum ac Civium unitâ virtute conatus hoſtium eò fortius eluderentur.

Hinc Sudenburgum, undecimo Calendarum Maji, qvia hoſtis molare munimentum, propè aſſitum, nocte antecedente adortus, occupârat, flammis abſumtum, & poſtridiè murorum, qvi ignis injuriæ haud ſubjecti fuerant, rudera, qvantum per feſtinationem liceret, complanata.

Nono Calendarum Maji, Pappenhemius Campiductor, navalem pontem, qvem Tillius paulò ante ad Schonbeceam conſtrui fecerat, eum qvinq; peditum Legionibus tramittens, ad Neoſtadium caſtra metabatur: Qvapropter Magdeburgenſes, hac qvoq; ſtatione deſertâ, qvicqvid illic ædificiorum erat, ne hoſti protegendo inſerviret, Vulcano conſecratum iverunt.

Hunc in modum Magdeburgenſibus, qvicqvid munimenrorum extra Urbem, non ſine labore & ſumtu exſtruxerant, brevi tempore, nulloq; penè negotio, ab hoſte extortum: Ita ut, præter traverſum limitem, qvem in inſula, Albi circumfluâ, excitarant, & usq; ad Urbis expugnationem ab hoſte aſſeruerant, è viginti (tot enim fuiſſe feruntur) ne unum qvidem reliqvum iisfuerit.

Id qvod militum defectui unicè imputandum venit. Initio qvippe Adminiſtrator novos delectus, qvi ſatis uberes & copioſi confluebant, dum minuta in ArchiEpiſcopatu oppida, hinc inde ſingula, occupat & munit, magnam partem prodegerat: Adeò ut ſub obſidii initium, præter Cives, ne duo qvidem peditum millia, & duecenti qvinqvaginta circiter eqvites, ad Martis opus idonei, in Urbe reperti. Urut verò Falckenbergius antehac à Magiſtratu civico certis condicionibus Militum Magdeburgi defectus, & ejus cauſa

impe-

impetrâſſet, milite haud ſuppetente, juventutem urbanam,& ſi qvi alii militiæ munia non abnuerent, certo accepto menſtruo ſtipendio,in eventum nomina ſua ſpontè dare; qvorum ſecundariâ operâ, datâ occaſione, adversùs hoſtem uteretur: Id tamen à malevolis & publici boni oſoribus mox qvoq; fuerat retractatum.

Octavo Calendarum Maji, illuceſcente die, Pappenhemius Neoſtadium, ambuſtum, non penitùs exuſtũ, vi ingresſus, obſesſis, qvorum ad ducentos in platea, ſtantes in procinctu, offendebat, intra mœnia compulſis, nullâ interpoſitâ morâ,qvatuor diverſis locis accesſus Urbem verſùs moliri cœpit.

Stationes in Urbe diſtributæ. Hac eadem die, qvod hoſtis, usqveqvaq; ingruens, violentam obſidionem jam intendere manifeſtò videretur, Adminiſtrator & Falckenbergius, potioribus belli Ducibus in Curiam convocatis, ſtationes in Urbe ac vallo, qva qvisq; parte impoſterùm ſervaret, diſpertiebantur. Et Adminiſtrator qvidem, unà cum ſubTribuno Longio, Gebhardum (ut vocant) & novam munitionem ponè baſilicam, Falckenbergius Heideccum, qvi Sudenburgo objacet, vallumq; ei contiguum, ad Crockenſem usq; portam, ſibi tuenda ſumſère. Generali vigiliarum Præfecto Amſterodio totus contra Neoſtadium tractus, à Crockenſi porta ad ripam usq; piſcatoriam,concreditus. Ripa autem hæc, ubi nihil aut parum periculi, ab ipſis piſcatoribus, & nonnullis Civium cuſtodiebatur. Troſtius tandem ſubTribunus, transverſario limiti, in inſula, Urbi oppoſita, ſito, nec non ponti, qvo Albis ſternitur, ac aqvaticæ portæ defendendis deſtinatus: Summo militiæ imperio penes Adminiſtratorem & Falckenbergium remanente. Civibus in ſuperiori vallo asſignatus locus; & noctu univerſæ Civitatis regiones, (octodecim autem numerabantur) interdiu dimidia pars excubias agere jusſa: Militum verò qvicqvid erat, per loricam inferiorem ſeu horizontalem, & antemuralia, propiùs hoſtem,maximam partem diſtributum.

Eruptiones aliqvot ſiũt. Poſt deſerta, ut audivimus, exteriora munimenta & ſuburbia,licet propugnatorum paucitas ſecùs initio ſvaderet,hoſtium tamen arrogantiæ,qvæ, rebus in primo limine proſperè ſuccedentibus, valdè extumuerat, aliqvatenùs retundendæ, eruptionis aleam tentare viſum: Id qvod, non ita diu poſt Neoſtadium inſesſum, uno eodemq; die ternâ vice accidit.

Primus Amſterodius, adultâ meridie, inter undecimam & duodecimam,cum qvadraginta qvaſi militibus, in Neoſtadium repentè ſe effudit: Sedecim hoſtium in accesſibus,qvos moliebantur, trucidans, corbes aliqvot vimineos, rutraq; & bipalia illis extorqvens, & duos ſecum captivos in Urbem pertrahens; qvi uno poſtmodùm ore confesſi. Siqvidem tres unos pasſus progredi in mentem venisſet, Pappenhemium, poſt maceriam deliteſcentem, fuisſe deprehenſuros.

Hoc vix peracto, Troſtius Sub-Tribunus, cum aliqvot centuriis in inſulam trans pontem excurrens,hoſtes, primo impetu confuſos, in præcipitem agebat fugam: Qvorum centum circiter qvinqvaginta humum momordêre. Qvod verò integra mox Legio laborantibus ſuis veniret ſubſidio, retrocedere,absq; notabili tamen clade, & in ſuam ſibi ſtationem recipere ſe cogebatur.

Tertiâ vice ſuprà memoratus Amſterodius eodem, qvo anteà loco, fortunam tentavit: Ubi Cæſariani iterum qvadraginta militum jacturam pasſi; Magdeburgenſibus prædam modicam, ut argentatos enſes, bipennes affabrè factas, & id genus alia, referentibus.

Veſperâ, qvæ eruptiones anteceſſit, Tillius, periculum adhuc ſemel facturus, num excitæ hoc loco turbæ leniori remedio ſedari, & ſedatis, Exercitus, qvem occupatum tenebant, aliovorsùm ad inhibendos Regis Sveciæ conatus, majori cum emolumento verti posſet, Weſterhuſio tubicinem, cum ternis literis in Urbem miſerat: Qvarum priores Adminiſtratori, alteræ Civitati, tertiæ Falckenbergio inſcriptæ.

Tillii literæ ad Adminiſtratorem. Adminiſtratorem qvidem cohortabatur: *Ut, dum tempus ferret, Magdeburgenſium factioni nuncium remittens, animis ac armis hoſtilibus abjectis, adver-*

adversùs ſtimulum calcitrare deſiſteret; qvin & Civitatem induceret, ad exuendam pertinaciam, & Cæſarem debitæ ſubmisſionis affectu proſeqvendum. Maximè, qvia ab extraneis, qvorum auxilio fretus tantum onus ſuccollasſet, inanibus modò verbis ſe experiretur lactatum: Rebusve in acie novaculæ jam conſtitutis, nulla ampliùs liberationis aut ſubſidiorum ſpes affulgeret.

Magdeburgi Civitatem.

Civitati ad animum revocabat præſentisſimum, qvod proximè immineret, discrimen: Nempè, *eò rem rediisſe, ut de ipſis ipſorumve familia, & fortunarum reliqviis, pro arbitrio ſuo, jamjam actum foret. Ne ergò clementiæ fores, adhucdum apertas, penitùs ſibi præcluderent, ſed, animi obſtinatione depoſita, Cæſari ſè ſubmittendo, in gratiam recipi mererent, nec extremum exitium ſibimet accelerarent; vel ea præcipuè de cauſa: Qvod res ipſa teſtaretur; qvi tutelam Civitatis ſuscepisſe præ ſe ferant, non tam conſervationem & incolumitatem illius, qvam deſolationem & ruinam intendere.*

& Falckenbergium.

Nec minùs Falckenbergio, adductis extremitatibus, in qvibus Urbs verſaretur, deditionem perſvadere conatus eſt: *Non decorum illi, nec excuſabile fore*, argutatus, *ſi tot innocentes urbanas animas ſimul in miſeriarum barathrum præcipitaret, ſimul regium militem in lanienam velut mactandum produceret. Non enim ſubſidiorum ſpem, non ulla alia conſervationis media ſupereſſe: Imò, ex ſuo ſenſu, nec ipſum Sveciæ Regem, hoc rerum ſtatu, aut aliter facturum, aut, ut fieret, præcepisſe.* Inter alia qvoq; viſum Tillio, movere illi ſcrupulum, *de obligatione: Qva, ut Imperii Romani indigenam & ſubditum, Cæſari obſtringi*, opinabatur.

Adminiſtratoris reſponſū:

Ad has literas Adminiſtrator repoſuit. *Sibi, ut anteà ſemper fuerint, ita adhucdum DEI gloriam, divini, unicè beantis, verbi conſervationem ac propagationem, religioſæq; & profanæ Pacis inſtaurationem, curæ ac cordi; imò præcipuum conſiliorum ſuorùm actionumve ſcopum. Nec tamen, qvò in ſcruposâ hac via eò minùs impingeret, defugere Electorum, Saxonis & Brandenburgici, autoritatem. Modò conveniens rem ad eos deferendi temporis ſpatium, hoſtilitate omni eò usq; ceſſante, & liber pro Legatis, eò ablegandis, commeatus ipſi concederetur. Orare itaqve Tillium, ut, huic intentioni ſuæ ſuffragatus, utrumqve gratificaretur.*

Nec non Civitatis.

Haud diſpar ab hoc Civitatis reſponſum. Qvæ rebellionis ac inobedientiæ erga Cæſarem, qvarum arguebatur, expurgatione, tum ſummariâ malorum, qvibus presſa fuerat, enarratione præmisſâ, *omnem rem in dictorum Electorum & Civitatum Hanſeaticarum arbitrium conferre, eorùmve ſententiæ ex bono & æqvo ſtare, paratam* ſe oſtendit: Pariter & ipſa *pro ſuis, qvos eò misſura erat, fidem publicam, & ceſſationem interim ab armis operisve militaribus* poſtulans.

Et Falckenbergii.

Breviter qvoq; & tribus verbis Falckenbergius reſpondebat: Adminiſtratoris ac Civitatis ſenſum prò ſuo agnoſcens. De cætero, *ſic in omnibus ſe geſturum teſtatus: Ut ne conſcientiæ ſuæ & famæ teneritudo læderetur.*

Tillius armorū inducias, obſesſis cupitas, abnuit.

Tillio, ut haud obeſæ naris Duci, ſatis conſtabat, qvorsùm mora, qvæ obſidio interponi poſtulabatur, & armorum ceſſatio tenderet, & qvàm propoſito ſuo noxia foret: Qvippe hac & obſesſis ulteriùs muniendi ſe ſpatium, & Regi forſan Sveciæ liberandæ Urbis præbitum iri occaſionem. De commeatu itaq; haud difficulter asſenſus, qvinimò, majoris ſecuritatis gratiâ, Legatis, qvò ire deſtinaverant, tubicinem adjungere pollicitus, de armis ſuſpendendis omninò renuit: In continuatione hoſtilitatum indeſinenter perrecturum, apertè profesſus. Mox de tubicine qvoq; detrectabat: Qvod res ad id rediisſet extremitatum, ut longam ejusmodi moram non ferret. Qvapropter legationes etiam ad Septemviros & Civitates Hanſeaticas, utut certæ jam perſonæ ad eas esſent deſtinatæ, effectum nullum ſortitæ, interciderunt.

Tillii literæ, ad Saxonem & Brandenburgicū, Electores.

Interim nihilominus, utrumq; Electorem literis hac in cauſa compellare, Tillio operæ pretium viſum; eo maximè conſilio: Ut ne in Regis Sveciæ poſtulata conſentirent; qvem, liberationem Magdeburgi animo volventem, de armorum conjunctione, aut certè tranſitu

Albis

Albis ſibi permittendo, & commeatu, aliisq́; neceſſariis ſubminiſtrandis, ſolicitare Electores inaudierat. Cui fini Regem, regiumq́; Exercitum ſub nomine *exteri Principis, & exoticarum nationum, qvi non, niſi de dominatu comparando, & propriis commodis laborarent*, traducere animum induxit: Additâ minitabundâ præmonitione. *Si Regi Sveciæ per Magdeburgenſes turbas ad inſidendam Albis ripam via ſterneretur, etiam à Cæſaris parte non minùs, imò plus extranearum gentium in Imperii viſcera introductum, omniaq; in confuſum chaos redactum iri.*

Obſeſſi Urbe erũpunt.

Spe induciarum penitus evaneſcente, & Tillianis acceſſibus ſenſim magis magisq; Urbi proximantibus, tertio Calendarum Maji, periculum eruptionis denuò ab obſeſſis factum; idq; feliciter ſatis: Qvaſi centum enim hoſtium obtruncati, & generalis qvidam optio, cum aliis nonnullis haud infimæ notæ, captivus in Urbem abductus.

Tillius acceſſus molitur:

Hoc tamen non obſtante, Cæſariani, ſemirutorum murorum umbone, & cœcis ſubterranearum cellarum latibulis tecti, brevi temporis ſpatio, eousq; promovebant operas ſuas: Ut oram foſſæ, aqvâ deſtitutæ, attingerent, & à Magdeburgenſium tormentis parùm amplius incommodarentur.

Tormentis Urbem qvatit.

Ipſis Calendis Maji, inter noctis tenebras in Neoſtadio ſuggeſtus erectus, & poſterâ luce creberrimis inde fulminibus in Urbem detonatum. Sed vergente ad veſperam die cedere iterum cogebantur hoc ſuggeſtu Cæſariani: Qvia obſeſſi contrariis ictibus unũ tormentorum vehiculo comminuto excuſſerant, tormentarium qvendam brachio mutilârant, & præter illum complures alios ſauciaverant. Poſt primum autem hunc conatum tormenta per aliqvot dies interqvievêre qvidem, acceſſus tamen eò majore ardore promoti; ita ut ubivis oram foſſæ libarent: Diverſis qvoq; locis exſtructi ſuggeſtus, & acti cuniculi.

Nonis Maji, ad duo præcipuè loca, Sudenburgum, nempè, & Neoſtadium, violentisſima ex octo ſuggeſtibus inſtituta verberatio. Tres ſuggeſtus ante Sudenburgum conſtructi in Heideccum collimabant: Decem ſemimuralibus tormentis horrentes Totidem in Neoſtadio excitati, qvatiebant octo ejusdem magnitudinis machinis, altæ portæ ſuperſtructam turrim: Qvò tormentum evexerant Magdeburgenſes; continuò exinde in hoſtem, inſigni cum ejus jactura, detonantes. Unus ultra Albim in antemuralia novæ munitionis ad Neoſtadium, totidem dimidiatis, qvos vocamus, canonibus, obliqvo ictu ſubinde fulminabat. Octavus ante vectigalis munimentum, ab obſeſſis deſertum, exſtructus, qvinq; levioribus ſeu campeſtribus bombardis transverſarium in inſula infenſabat limitem.

Furorem autem hunc hoſtis non parum inſtruxerant, & intenderant ipſiusmet Magdeburgi ſociæ Civitates. Cumprimis, ſub finem obſidii, mercator Hamburgenſis, nomine Bertramus Pape, Tillio ingentem tormentarii pulveris vim transmittere, & pulvis hic ab ipſius Civitatis milite Domitzam usq; deduci viſus: Qvo næniam demum Magdeburgo de fortunarum reliqviis cecinit Tillius. Unde, poſt Urbis excidium, dictus Pape, ob periculum, non ab exule modò Magdeburgenſium turbâ, ſed Hamburgenſium qvoq; nonnullis imminens, aream, mercatorum congreſſui qvotidiano deſtinatam, vitare ad tempus, & omninò ex Urbe in agros ſecedere coactus.

Jam omnia ad violentam aggresſionem parata erant: Sed turris, qvam diximus, altæ portæ, & rotundum veteris ſtructuræ, è lapide coctili fabricatum, pugnaculum propè portam, dum pertinaciter & opinione longiùs incuſſorum globorum ictibus reſiſtunt, hoſtis impetum aliqvantisper remoratæ fuêre. Binæ tamen militum decuriæ, ſatellite ductore, per occulta cellæ irrepentes foſſam, ipſis valli penetralibus fodiendo inſinuare contenderant: Verùm hi qvoq;, eruptione factâ, rejecti, &, duobus captis, unus, glande plumbea trajectus, pro reliqvis temeritatis pœnam vitâ luit.

Qvemadmodum autem Cæſariani ad oppugnandam Urbem ingenti ardore ſe præparabant: Ita econtrâ in Civitate, qvicqvid arma ferre poſſet, impresſionis hoſtilis, jamjam imminere viſæ,

viſæ, metu, pari alacritate ad hoſtem repellendum concurrerat. Qvod Tillium attinet, diem is hunc cum aliis primoribus militiæ Ductoribus, apud Pappenhemium in Neoſtadio exegit; de deditione Cives acturos, autumans: Qvanqvam, hac qvidem vice, nil minus cogitarent, ſed magnis potiùs animis ad defenſionem accingerentur.

Noctem inſeqventem artificioſis ignibus, in Urbem ſubinde injectis, illuſtrem hoſtis reddidit: Verùm, civibus ad reſtingvendum indefesſam operam navantibus, irrito conatu.

Magdeburgenſes denuò eruptionē tentant.

Et Falckenbergius qvidem, nihil, qvod ſui muneris foret, omittere; nec ullis laboribus fatigari, nec ullis deterreri periculis: Inter alia, propè ſtationem ſuam, violentâ denuò eruptione factâ, Cæſarianorum ad ſexaginta, interq; hos Centurionē ac Sub-Centurionem trucidare. Hoſtium tamen furor, robore & multitudine militum ſuffultus, enervi ipſius atq; viribus deſtitutæ ſtrenuitati validè ubivis præpollere. Hi enim, eruptione iſthac minimè attentâ, ad opus ſuum mox reverti, tantoq; id fervore urgere: Ut ad Heideccum muro, qvi exterius foſſæ labrum præcingit, perforato, qvatuor in eum locum demitterent machinas, iisq; antemuralia dicti propugnaculi qvasſare inciperent.

Tillii ternum iteratæ literæ.

Ultimo Iduum Maji, tubicen iterum in Urbem cum literis ad Adminiſtratorem, Civitatem & Falckenbergium, à Tillio misſus: Qvibus poſt extremitates, in qvas obſesſi redacti, qvæq; ulteriorem moram ſine ſummo diſcrimine haud paterentur, in mediū adductas, poſtulabat; *ut, re breviter penſatâ, cæſareæ Majeſtati colla ſubmitterent, deditionem deniqve amplexi. Sin aliter fieret: Coram DEO & univerſo Orbe excuſatum, in conſcientia quoqve ſua tutum fore; nihil ipſi imputari poſſe, ſed illos ipſos propriâ pertinaciâ extremam ſibi accerſiviſſe perniciem, omniūve ſubſeqventium malorum rationes ſummo Judici reddituros.*

Qvem tubicinem in Urbe ad tertium usq; diem detinuerunt Magdeburgenſes: Qvo, niſi Civitatis fatum, ſubitò ingruens, prævertisſet, cum reſponſo remittere conſtituerant.

Violenta obſidii continuatio.

Eâdem, qvâ tubicen Urbem ingresſus, die Pappenhemius è ſtatione ſua ad Neoſtadium milites nonnullos in foſſam deſcendere, & incidere vallum jusſit. Magdeburgenſium autem ad qvadraginta fortiter erumpentes, eos repulere: amiſſo tamen Wuſtenhofio, Centurione non inſtrenuo.

Redibant nihilominùs illi non diu poſt, & aliqvot doliis ſecum illatis, terrâq; oppletis, qvod qvæſierant, demū asſeqvebantur; in ipſo vallo nidulati: Obſesſis neqvicqvàm contra nitentibus; qvippe qvos commoditas infeſtandi à lateribus hoſtis, ob prominentes qvasq; munitionum partes tormentis dilaceratas, jam deſtituerat. Tranſverſaria tamen lorica in vallo excitari, &, cuniculorum hoſtiliū metu, contrariis cuniculis manus admoveri cœpta.

Tormentorum è Tillianis caſtris in Urbem boatu, ipſis Nonis, tum octavo & ſeptimo Iduum Maji, magno furore & penè ſine intermisſu continuatum: Usq; ad ultimi hujus meridiem; qvâ aliqvamdiu feriatum. Qvanqvam verò multa ictuum millia numerarentur, non adeò multum tamen iis profectum fuerat. Nam vetus Heidecci ſtructura ejus tenacitatis & lentoris reperiebatur: Ut globus impactus non latius foramen, ac ipſe erat, faceret, & ſæpè alteri globo incusſus hæreret, nec ulla inde ruina aut hiatus muri ſeqveretur. Altæ autem portæ turris, dicto octavo Iduum Maji, innumeris ictibus qvasſata, conciderat qvidem: Verùm haud, prout Tillio in votis, antrorſum in foſſam proruens, ſed ad latus vallo incumbens, & vetus orbiculare propugnaculū, propè ſitū, caſu ſuo ruderum implens. Antemuralia novi munimenti verſùs Neoſtadiū lacera ſanè & aliqvammultis locis perforata erant, ſed ipſa valli ſtructura denſior vix qvicqvam ſenſerat damni. Sphæræ, artificialem ignē evomentes, & ollæ æreæ, ſeu mala punica, ut vocantur, granis lethalibus gravida, magno numero in Urbē conjecta, effectu penè caruerant. Nec tot tormentorū ictibus, qvibus Urbs triduo hoc impetita, militum & civiū, in vallo excubantium, ultra octo aut novem deſiderati.

In Senatu militari vis extrema decernitur.

Septimo Iduum Maji, inclinante in veſperam die, Tillius, qvid agendum, militari Senatui convocato deliberandum propoſuit: Anceps namq; animi erat, num aggresſionis alea ſub-

cunda; &, irritam fore, verebatur. Nonnemine tamen primorum Ducum exemplum Trajecti ad Moſam in medium adducente, qvod, civibus primulo diluculo domum digreſsis, & reliqvis excubiis ſomno ſepultis, impetu captum fuerat, tandem decretum: Poſtero mane, ſummâ vi, ubivis locorum, oppugnationis faciundum periculum. Conventumq; inter Duces: Pappenhemius cum Gronsfeldica, Wangeleriana, & Savellica, Legionibus, ad diffuſam & amplam contra Neoſtadium munitionem, impresſionem faceret; Adolphus, Holſatiæ Dux, opus cornutum, Cröckenſi portæ præjacens, impeteret; Wolffgangus, Mansfeldiæ comes Heideccum, & tres cæſareæ Legiones cum nonnullo fœderatorum pontificiorum Ordinum milite, munimentum, qvod trans pontem obſesſi adhuc obtinebant, conſilirent, ſignoq; grandioribus tormentis dato, qvisq;, qvod ſibi injunctum, ſtrenuè exſeqveretur.

Præ alius autem Pappenhemio locus ad vim faciendam commodus obtigerat: Utpotè foſsâ ſiccaneâ, vallo declivi, adeoq; aſcenſu facili, & eminentibus inſuper propugnaculis, qvæ latus invadentium infeſtarent, deſtituto. Nec ipſe ſibi deesſe, ad aggresſuram magnâ induſtriâ perpetem noctem ſe comparans: Vallo inſinuando, gradus in eo ad projectos usq; cippos exſcindendo, & ſimilia, qvæ craſtinæ oppugnationi inſervire poterant, abundè providendo.

Qvanqvam ergò pridiè, impresſionem ſummo mane, vixdum exortâ adhuc luce tentandam, conventum fuerat: Qvod tamen Tillius adeò de felici ſuccesſu ambigeret, ut, illuceſcente die, denuò rem deduceret in deliberationem, ad ſeptimam usq; matutinam, magno cum civitatis malo, id dilatum.

Placitum enim intùs fuerat. Noctu totam Civium univerſitatem, unâ cum milite, in vallo excubare: Decedentibus verò tenebris dimidiam partem domum digredi, privatæ rei, & corporum curandorum; ſub meridiem tamen reverti, & alteri qvoq; dimidiæ abeundi dare locum. Qvâ, circa veſperâ demùm redeunte, ſolida iterùm defenſorum vis in vallo congregabatur.

Cum igitur, ſeptimo Iduum Maji, tubicinem, qvem diximus, poſtridiè, dato literario reſponſo, dimittere, decretum esſet, univerſi interim cives noctem in vallo inſomnem duxerant: Hoſtem in armis præſtolantes. Increbeſcente autẽ luce, qvod, nocturnarũ tenebrarũ commoditate uſus, nil qvicqvam tentâsſet, jam periculo ſe defunctos arbitrabantur; maximè, qvia pridiè grandiora qvædam tormenta è ſuggeſtibus abduci viderant: Unde metu appropinqvantis Regii Exercitus, ſubſidium laturi, (de qvo aliàs etiam certiores erant redditi) receptum Cæſarianos meditari, conjectabant. Hinc pars, pro more, hoſtilis impetus ſecuri, circa qvintam matutinam, domos qvisq; ſuas repetere, &, inſomniâ feſſi, qvieti corpora dare: Falckenbergio, abſolvendi unà cum Urbis Senatu dictum tubicinem, in curiam ſe conferente.

Urbs expugnatur.

Sed dum, qvi domum ierant, altùm ſtertunt, reliqvi, qvotqvot in vallo remanſerant, ſomniculoſi & torpentes, nihil minus, qvàm hoſtilem impresſionem, verentur, Falckenbergius verò cum Senatu de tubicine ablegando deliberat: Ecce vis hoſtium in Civitatis perniciem deſubitò erumpit; & Pappenhemius, poſt ſeptimam, ut diximus, matutinam, tesſerâ, Jesus Maria, militi datâ, & ſigno, qvo invicem noſcerentur, albâ faſciâ brachio circumvinciendâ, præſcripto, novum, Neoſtadio objacens, munimentũ ſummo impetu aggreditur. Milites qvidẽ propugnatores, qvorũ in inferiori lorica, ad pedem valli, non niſi qvindecim reperiebantur, exinde levi negotio in ſuperius vallum propellens, eosdemq; rapidè ſecutus, & ſuperioris qvoq; loricæ ac valli jam penè potens: Nî adventu Falckenbergii, qvi, audito tumultu, è Curia illico, cum ſubſidio raptim collecto, accurrerat, integratis defenſorum animis, viribusq;, hìc loci iterùm, nec ſine clade, fuisſet rejectus.

Inter iſthæc alii, impetu ad altam portam dato, qvia vigiliæ ſatis negligenter habebantur, facilè ſuperiores exſtitêre. Excubitor enim in ſinu qværebat hoſtem, qvi levi dente perſtringebat cutem; mortiferos hoſtes

aſsi-

aſſilientes, haud penè priùs, qvàm ferrum reciperet, advertens: Unde reliqvi etiam ſtationarii non magno labore profligati, & hoſtis, vallo ſuperato, rerum usq; ad interiorem portam potitus.

Utut autem ad arma in Urbe mox conclamatum, & campanis ſignum concurrendi datum, nec inſtrenuè ab obſeſsis pugnatum fuerit, (nam & victores alicubi doluêre, &, inter alios, Qvintius de Ponte, Savellicæ Legionis proTribunus, qvi, Regis vitæ antehac inſidiatus, ad hoſtem transfugerat, occubuit) ipſo tamen Falckenbergio, dum hoſti ingruenti intrepidum pectus objicit, fatali glande ad mortem proſtrato, confuſio & terror, cùm milites, tùm cives invaſit: Ita ut, vallo portâq; deſertis, intra Urbis pomœria ſe reciperent.

Dum hîc Pappenhemius pro ſe fortiter rem gerit, Adolphus qvoqve, Holſatiæ Dux, ad opus cornutum, qvod Cröckenſem portam protegebat, periculum aggreſsionis fecerat; ſed, defenſoribus maſculum in modum reſiſtentibus, tamdiu illîc ſuſtentatum, qvoad Pappenhemiani, valli ad hanc usq; portam jam compotes, à tergo circumventos, obruerent: Qvi hac ratione ſuperati, maxima pars in fruſta conciſi.

Mansfeldius impresſionem in Heideccum eòusq; diſtulit, dum Pappenhemiani jam mediâ penè in Urbe graſſarentur: Qvando tamen adhuc à propugnatoribus ſic exceptus eſt, ut bis cedere cogeretur. Tandem, cum civicorum animi penitùs concidisſent, & victoribus herbam porrigerent, per apertam portam, cum ſuis, intromisſus.

Nec in inſula trans pontem Cæſarianos fortuna, qvanqvàm ſeriùs eam tentantes, magis reſpexerat: Milite, qvi illîc ſervabat, qvod alibi de Urbis ſalute jam actum esſe perſpiceret, ſpontaneo demũ motu eos admittente.

Infortunium ergò exitiumq; ſuum Pappenhemio, ejusve militi, Magdeburgum debet: Qvi, primus ad Neoſtadium victor Urbem irrupit. Hac qvippe ſtatione ſi defenſa vis hoſtium foret, aut defendi potuisſet, operam iſthac qvidem vice luſerant, & reliqvis tribus loci repulſã pasſi fuerant.

Poſt Falckenbergii necem, cives pariter ac milites, præeuntibus & animantibus, Amſterodio, Wodrichio, Troſtio, aliis militiæ Ductoribus (ab omni enim parte huc mox fuerat concurſum) intra Urbem ſe iterum conglobare, & hoſtem ad Neoſtadium è pomœrio in vallum repellere cœperant: Sed his qvoq;, pars graviter ſauciis, pars illicò occumbentibus, & hoſte, qvò longiùs, eò majori numero atq; ferociâ irruente, qvin etiam ignem vicinis ædificiis injiciente, tormentisq; nonnullis, qvæ inverterat, è vallo in Urbem fulminante, omnis ulterior defenſio fruſtranea exſtitit. Pleriq; ergò civium, de Urbis conſervatione deſperantes, de privatis verò fortunis ſoliciti, domus ſuas recesſêre: Trucidatis, qvi in armis deprehenderentur. Qvidam, nimis diu in vallo reſtitantes, ægrè admodùm, nec à qvovis milite, ut vitâ donarentur, impetrare poterãt.

Inſigniũ captorum ac interemtorum nomina.

Tres Conſulum cladi fuêre ſuperſtites: Qvartus, unà cum nonnullis Senatorum, vitâ mulctatus. Longium qvoq; ac Troſtium, ſubTribunos, Cresſium & Wodrichium, ſupremos excubiarum ſub pedeſtribus legionibus Præfectos, Hedemannum eqvitum Magiſtrum; & alios nonnullos militiæ Duces, de gregariis ut taceamus, victorum ira Diis manibus ſacrificatum iit. Falckenbergii exanime corpus, qvod, poſt lethale vulnus receptum, è conflictu in proximam domum familiares extulerant, invaleſcente flammâ, in cineres cum Urbe redactum. Adminiſtratori, ſiniſtrum pedem glande plumbeâ ſaucio, in lata (ut vocabatur) platea miles furibundus manus injiciens, bipenni in capite vulneratum, ſclopetis probè contuſum, veſtimentisq; penisſimè ſpoliatum & ſeminudum eqvo impoſuit, (pedes enim, ob vulnus acceptum, progredi non valebat) ac per exiguam ſemitam, qvam in acclivitate valli, mirâ celeritate, ut eqvitem admitteret, ſtraverat, in Pappenhemiana primum caſtra abduxit: Unde poſteà Wolmerſtadium, & hinc porrò Gvelpherbytum, in cuſtodiam translatus. Amſterodius qvoq;, generalis vigiliarũ Præfectus, lethali plaga, qvâ poſtridiè deceſsit, affectus, Uslarius & Bojus,

SubTribuni, tum Schiffmannus, eqveſtribus excubiis Præpoſitus, & univerſi eqvites, qvi ad Baſilicam in novo foro congregati ſtabant, vivi in poteſtatem hoſtium devenerunt.

Militum in victos crudelitas

Poſtqvàm, portis reſeratis, eqvitatui, & maximè Croatis, toto agmine irrumpere datum, tum demùm Urbs rapinarum, cædium, ſtuprorum usqveqvaq; repleri, & tam crudeliter, barbarè, deteſtandumq́; in modum miles victor ſe gerere: Ut calamus, nefanda facinora abhorrens, ſcribendi penè munus detrectet. Ad Catharinæ qvinqvaginta tres homines, maximam partem imbecillioris ſexus, in ipſa æde ſacra capite truncatos; ad Divi Johannis concionatorum unum ante altare cæſum ferunt. In Urbe nec gravidis, nec parturientibus fæminis, qvarum nonnullæ mactatæ, parcitum. Infantem à matre forte projectum, duos milites, pedibus in diverſa raptis, in duas partes discerpſiſſe, non ſine horrore legimus. Fœminas & virgines, poſt vim pudicitiæ eorum publicè in ædibus aut plateis illatam, in ignem præcipites actas, ſcribitur: Unde nobilis qvædam virgo in puteum ſemet conjecerit, aliæ flammam ultrò inſilierint; Patriæ buſto pudicitiam ſimul & vitam Deo immolaturæ. Liberi impuberes, qvorum ætati miles, alicubi mitior, pepercerat, trucidatis & ſangvine ſuo turpatis Parentibus asſidere viſi, Patris matrisve nomen flebili voce neqvicqvam inclamantes; alii, infantes adhue, à cæſarum matrum uberibus penduli reperti: Qvos pariter tamen conſumtor ignis paulò poſt hauſit.

Urbis deflagratio.

Pappenhemio etenim, præſidiarii militis, civiumq́; ſuis, Urbem irrumpentibus, opinione acrius reſiſtentium animos, Vulcano adjutore infringere viſum fuerat; flammâ in proximas qvasq; ædes injectâ: Prout relatu eorum nobis conſtat, qvi deflagrationis, autore Pappenhemio, inſtrumenta, ſub Regiis ſtipendia poſtmodùm meruerunt. Hinc enatum primò incendium, dum ſubitò inter ea fatalis ventus-turbo ſuboritur, adeò mox invaluit: Ut miles, ulterius prædari impeditus, ob ignis, omnia pervagantis, æſtum (aliqvot Legionibus, qvæ in vallum conceſſêre, exceptis) Urbe excedere coactus fuerit. E qva tamen, unà cum eqvis & pecore, aliqvammultas ſecū fœminas, virginesq́;, & mares etiam, in caſtra ſua ac ſtativa abduxit. Et fæminarum qvidem pudori miſerrimè illuſum: Adeò, ut inter eas nonnullæ, præſertim puellulæ decem aut duodecim annorum, qvarum tenellæ ætatulæ haudqvaqvàm parcitum, ſtupratorum libidini immorerentur.

Intra duodecim horarum ſpatium, à decima antemeridiana ad decimam veſpertinam, univerſa Urbs, & in ea inſignia ſex templa parœcialia, (qvorum pars lapide cyaneo, pars plumbo, id ad D. Johannis autem cupro intectum erat) cum turribus ſuperbè eminentibus, necè non reliqva ædificia ſacra, in igne conſederunt: Exceptis centum triginta novem, è viliorum genere, domunculis, ad piscatoriam ripam ferè ſitis, & vim ignium elapſis. Paucula etiam ædificia circa Baſilicam, & Divæ Virginis monaſterium, unà cum his duobus templis, & dicto monaſterio à flammæ injuria illibata manſerunt: Qvanqvam monaſterium non in exiguo fuerat discrimine; ni miles, à monachis inductus, incendium, proxima qvæq; jam depascens, hinc arcuiſſet.

De incendio hoc pontificius Autor judicium ſuum interponit: *Ob crudelitatem*, ſcilicet, *qvam Cæſariani in expugnatione Urbis exercuerint, Omnipotentem, illorum facinoribus infeſtum, permiſiſſe; ut Urbs in cineres redigeretur: Ne divitiis & ſubſidiis, qvæ, Urbe incolumi, in eorum poteſtatem ventura erant, commodè & debito modo uti poſſent.* Et certè, qvisqvis verum amat, Tillium commeatus, aliorumq́; neceſſariorum, qvæ poſteà contra Regem magno illi fuiſſent uſui, jacturam ingentem hac Urbis deflagratione feciſſe, haud ibit inficias.

Direptio post incendium.

Poſtridiè fumantia adhuc ædium rudera, & cellarum ſubterranearum latibula ſcrutari miles cœpit, veſtiúq;, cimiliorum, argenti facti, ſimilium opimam prædam inde eruere; Cives etenim, artificioſorum ignium metu, pleraq; pretioſiora mobilia, ac utenſilia eò abſtruſerant. Cibatus qvoq;, ut lardi, bu-

di, butyri, & id genus, largâ copiâ, nec non cereviſiæ aliqvoties mille cupis inventis, toto inde triduo ſtrenuè helluari, & lurcari, nymphæq; Magdeburgenſis nuptias, prout Tillius ipſemet indigitabat, celebrare inſtitit.

Ad Baſilicam mille circiter capita, maxima pars mulieres, virgines, & impuberis ætatis, pauci Cives, pauciores adhuc milites, tanqvam ad aſylum confugeranr, integrumq; triduum, omni cibo, potuve deſtituti, vitâ tolerârant. His Tillius, qvarto Iduum Maji, per binos tympanotribas vitæ gratiam ipſis factam, annunciari, dein ruidi aliqvid panis, ad refocillandum vires porrigi juſſit. Mox mares cives in Epiſcopalem aulam inde abducti, &, qvotqvot integrarum virium, repugnandæ à ſordibus Baſilicæ deſtinati: Milites autem captivos Tillius ipſemet, ædem ingreſſus, luſtravit; nec ſine convitio & exprobratione negligentiæ, qvâ debita munia obierant, inter Legiones ſuas diſtributos, Cæſari ſacramento militari transſcripſit.

Numerus mortuorum. Numerum eorum, qvi hac ſtrage perierunt, certum haud facilè inieris: Qvod flamma & ædium ruina ſi non plures, certè non pauciores, ac ferrum, hauſerit. A nonnullis ſanè, qvia interemtorum cadavera, Tillii juſſu in Albim projecta fuêre, obſervatum ſcribitur, corporum, qvæ unda ſepelienda ſuſcepit, ſexies mille, qvadringenta, qvadraginta, & qvod excedit, numerata: Sed cum tantùm, qvi in ſoli ſuperficie, non qvi inter ædificiorum rudera, & ſubterraneis locis cumulatim jacuerunt (ne de igne omninò abſumtis dicamus) in hanc Libirinæ aqvaticæ cenſum venerint, inde qvàm lubricus & ambiguus hic calculus, in promtu videre eſt.

Numerus civium ſuperſtitum. Conjectura & fama, ad qvadringentos qvaſi cives, cladi ſuperſtites fuiſſe, arguunt. Qvæ populoſæ Civitatis reliqviæ à milite in caſtra arq; captivitatem abductæ, injurioſè habitæ, & qvanqvam omnium fortunarum jam anre cum pulviſculo jacturam feciſſent, ingens ab egentibus lytrum, redimendæ vitæ ac Libertati, poſtulatum: Magna tamen pars, ſuborto per noctem Fermeslebii in Tillianis ſtationis, pridiè Iduum Maji, incendio, hoſtiles manus evaſêre. Inter qvos Johannem Stalmannû, qvi injectis compedibus arctè asſervabatur, fortuna qvoq; reſpexit: Ut, cuſtodibus in hoc tumultu alibi occupatis, præſenti ſe exitio ſubduceret.

Eâdem ipſâ die Tillius prædandi licentiæ finem imponebat, &, militaris diſciplinæ eò exactiùs ſervandæ, tribus Legionibus, qvæ in novo & veteri foro hucusq; tetenderant, ſuam cuiq; in vallo ſtationem aſſignatû ibat.

Idibus autem Maji primores qviq; Exercitus Duces, ad Miſſam, (ut vocant) qvâ pontificiæ doctrinæ templum denuò manciparetur, in Baſilica audiendam invitati: Eâq; peractâ, & cantato Divi Ambroſii hymno, tormenta circum Urbem, in victoriæ ac lætitiæ inde exundantis ſignum, ter diſploſa.

Præſagia exitium Urbis antegreſſa. Et hæc qvidem eſt vetuſtæ ac celebris Urbis, Magdeburgi obſidio, eamq; ſubſeqvens expugnatio: Qvæ ruinam ejus & penitisſimum excidium ſecum traxit; jam ante annos aliqvammultos fatidico qvodam inſtinctu à Petro Lotichio defletum.

Dirum autem id malum inſolita & horrenda tempeſtas, ſexto Calendarum Septembris ſuperioris anni, inter tertiam & qvartam veſpertinam repentè exorta, ſine dubio præſignificaverat. Hæc enim nonnullas ſacrarum ædium turres, è fundamento ſubverſas, in caput ac faſtigium ſtitit, muriq; partem non contemnendam dejecit. In Paradyſo qvoq; (ſacellum eſt Baſilicæ innexum) qvinq; ſtatuis, qvæ prudentes virgines ex Evangelio referebant, lampadas ſuas, & novo teſtamento, prout ibidem effigiatum erat, calicem manibus excusſiſſe fertur. Falckenbergium verò turbo hic, ſub dio eqvo vehi deprehenſum, ter eqvo excusſit: Qvod mortis ei præſagium fuiſſe, exitus arguit.

Hamburgi porrò à curioſis obſervabatur; eo ipſo temporis momento, qvo Magdeburgum iturus erat Adminiſtrator, eqvum aſcendenti bis ingenti tonitru, qvanqvàm ſudo & nullis nubibus obducto aere, admugire cœlum: Qvod pro nota habitum ſeu feliciſſimi alicujus, ſeu infortunati admodum eventus.

Paulò

Paulò ante obſidionem immanis figuræ monſtrum natum perhibetur. In Neoſtadii enim ſuburbio Decani militum uxor, per aliqvot dies parturiens, & cum partus doloribus neqvicqvam colluctata, qvando onere ſuo levari non poterat, eidem ſuccubuit, & animam efflavit: Ante obitum tamen maritum & circumſtantes rogitans; disſecto utero cauſam necis ſuæ contemplarentur. Repertus infans miræ magnitudinis, trimulum puerum ſtatura penè exæqvans; caput velut caſſide tectus, corpus armis, pedes ocreis indutus: Omnia ex tenuisſima cute, ita ut commodè detrahi posſent. De collo pêdula viſebatur qvaſi militaris, id genus, qvibus ſclopetorum onera recondi ſolent, è carne conſtans bulga; introrſum piloſa, adinſtar ovilli, aut vaccini ventriculi: Cui exiguæ carnis masſæ accreverant; magnitudine & formâ glandium, qvales longioribus ſclopetorum tubis emittuntur. Hoc monſtrum, ut nulli non admirationem concivit, ita Magdeburgenſibus imminens exitium prædixiſſe, & ad locum, unde præcipuè ingrueret, Neoſtadii ſcilicet ſuburbium, qvaſi digitum intendiſſe, eventu poſteà compertû eſt.

Rex cum Exercitu Spandoâ retrò ſe confert.

16. Sed ad Regem regredimur, qvi, nullâ difficultatum hinc inde emergentium ratione habitâ, in eo totus erat, ut Magdeburgum hoſtis faucibus qvoqvo modo eriperet: Qvem in finem Spandoâ Potzdamium moveat; Havelæ ripæ inſiſtendo. Albi magis, magisq; propinqvans, & Tillium, ſeu vi obſidio depellendi, ſeu diverſâ impresſione retrahendi occaſionem qværens. Poſtqvàm verò rumor expugnatæ Urbis aures ejusdem ſauciavit, intentione liberandæ lapſus, niſi tuto penitus tergo, altiùs penetrare, nec necesſarium ampliùs, nec conſultum arbitrabatur: Imprimis, qvia Cæſariani, qvos non ita pridem Francofurti fuderat, haud contemnendis novorum delectuum ſupplementis aucti, in Sileſia iterum coierant; ab hac parte, ſi Rex progrederetur, novas dubio procul turbas daturi. Prout in Crosna, cujus cuſtodiæ Brosſardus, ſummus excubiarum ſub Tupadelii Legione Præfectus, cum modico præſidio invigilabat, periculum ſatis acri aſſultu, circa hoc tempus, jam fecerant. Utut prudenti ejusdem Brosſardi diſpoſitione, & expromtâ non regiorum modò militum, ſed ipſorum qvoq; civium, ad Patriæ mœnia propugnanda accurrentium, operâ, cum damno rejecti, tuliſſent repulſam.

His de cauſis Rex, Potzdamo digresſus, Spandoam Exercitum reduxit: Sub Arcis, qvæ à ſuis tenebatur, tutelâ caſtra iterùm metatus, & moram tamdiu ibidem tracturus, dum adverteret. Qvorſum Tillius poſt expugnatum Magdeburgum verſurus eſſet impetum? Et qvid proteſtantibus Germaniæ Principibus ac Ordinibus, cumprimis duobus vicinis Septemviris, poſt flebilem Urbis, tum viciniæ, tum Religionis nexu conjunctæ, ruinam, aut animi, aut conſilii foret?

Ejus de Magdeburgenſi excidio publica expurgatio.

Facilè autem augurari Rex poterat: De funeſto & memorabili hoc caſu, qvod obsſesſa Urbs, non tempori ſatis, prout decuerat, liberata videretur, inter varios, affectuum præjudicio occupatos, varia qvoq; judicia excitatum iri. Qvocircà culpam amisſæ, nec ſervatæ Urbis publico ſcripto à ſe amolitus eſt: *Errore Magdeburgenſiû, qvo in ipſo turbarum limine, ad habendos delectus ſufficientem pecuniæ ſummam minimè anticipando, impegerant*, ſub initium perſtricto, luculenter deinde, & ad oculum demonſtrans. *Summis qvidem viribus ad ſuccurrendum Magdeburgo contendisſe, nec qvicqvam in eo ſecuſe reliqvi: Sed ineluctabilia obſtacula objecta, qvæ conatus ſuos remorata fuerint; nec, niſi in præſens exitium ſeq; ſuosq; præcipitare voluerit, priusqvam, hoſte Viadri & Wartæ ripâ ad Francofurtum Landsbergamq; depulſo, qvæ a tergo erant, in tuto collocaret, iter maturare potuisſe. Nihilominùs, utut hoſtis poſt Francofurtanam cladem ad Glogoviam majorem ſe recollegerit, plus obſesſæ Urbis ſalutem ipſi cordi, qvàm pericula, qvæ ab hoſte, vires integrante, imminerent, curæ fuisſe, aut ſolicitudini: Ideoq; Cæſarianos, qvos profligatos perſeqvi ratio belli dictitabat, ad præſens omisſis, versùs Havelam & Albim ſigna, liberandæ Urbi, tranſtuliſſe. Qvod autem propoſitum hoc effectu caruerit, Electores vicinos unicè in cauſa. Qvippe*

cum

cum Saxo, cujus vel maximè interfuerit Urbem ſervari incolumem, non modò arma regiis armis jungere, ſed & tranſitum, commeatum, tormenta, rem tormentariam flagitanti præbere detrectârit. Brandenburgicus verò, nec commeatum, naves, ſimilia, ad tentandam rei adeò momentoſæ aleam neceſſaria, quæ alibi reperire non erat, ſatis maturè ſubminiſtrarit aut ſubminiſtrare potuerit, nec idoneam cautionem, qua fiſus Rex ulteriùs progrederetur, præſtiterit tempori; partim quoque de iis, quorum Rex certus eſſe volebat, aſſenſum ſuum eousq; dum Saxo mentem ſuam explicaret, ſuspenderit. Summatim, uterque ita ſe geſſerint: Ut Rex, hoſtilne an amico in ſe eſſent animo, non ſatis noſſet, nec quicquam ſolidi aut firmi de iis ſibi poſſet polliceri.

Regis de ineundo fœdere tractatus, cum Gulielmis, Saxoniæ Duce, & Haſſiæ Landgravio

Dum igitur Rex ad Spandoam hunc in modum ſtativa habet, tractatus de fœderatione, cum Landgravio Haſſiæ ineundâ, recaluit. Qvod enim, præcedenti anno, in eventum modò, ad Landgravii ratihabitionem, fuiſſet contracta, & hic, ſucceſſu temporis, Gulielmum, Saxoniæ Ducem, ſtirpis Vinarienſis in Regias traduxiſſet partes, ideò uterq; Legatos ſuos, ſupra nominatum Hermannum Wolffium, & Sigismundum Heusnerum, ad Regem miſerant: Qvi, nomine ſuorum Principum, vi mandatorum, utriusq; ſigillo ac manu firmatorum, in easdem penè leges, de qvibus præterito proximè Novembri convenerat, & ſeqventi tandem Auguſto cum Landgravio plenisſimè transactum eſt, cum Rege ſunt pacti. Excepto; qvod *Rex Ducem Saxoniæ, ut militiæ artibus ſubactum, belli Imperatorem illis in oris conſtituit, facta poteſtate: Ad conſcribendum Exercitum neceſſariam pecuniæ ſummam, certis penſionibus reſolvendam, ſub moderato interuſurio, fænori ſumerent; tum Ductoribus, qui ſumtus ad militem legendum de ſuo in anteceſſum erogare vellent, de refundendo, quod impenderetur, caveret. Regem enim ratihabiturum, & indemnem præſtiturum. Quod ſi, occaſione fœderis cum Rege initi, Principes aut dicionibus ſuis ab hoſte pelli, aut in captivitatem redigi contingeret, Rex, priori caſu, tutum illis in Regno receptum, & condignum perſonæ ipſorum munus aut alimenta præbitum, poſteriori in libertatem eos aſſertum, nec ſumtibus, nec labore in hoc à ſe parcitum iri, ſancte repromiſit.*

Alter Regis cum Electore Brandenburgico tractatus, ſpinoſus, & difficultatum plenus.

17. Iſthac ſanè ratione amicitia arctior inter Regem ac hos Imperii Principes ſenſim coibat: Econtra neceſſitudinis cum Electore Brandenburgico vinculum penitùs, circa hoc tempus, diruptum iri videbatur. Spandoæ enim arx, ut ſuprà diximus, Regi ab Electore tradita fuerat: Certis tamen legibus; donec, ſcilicet, Magdeburgum obſidio liberatum foret. Deperditâ autem, anteqvàm rei periculum fieri potuerat, Urbe, de reſtitutione hujus arcis controverſia ſuborta, Regis progreſſus integrum penè menſem ſtitit, & ſufflaminatum iit.

Rex Sveciæ, niſi certum ad Havelam receptum haberet, ulteriùs Albim verſùs cum Exercitu progredi, haud tutum arbitrabatur: Multò minus conſultum, longius à Viadro recedere; anteqvàm certus foret, hoſti ad Cuſtrinum haud conceſſum iri tranſitum. Hinc è re ſua judicabat: Electorem Brandenburgicum, aut ut, fœdere icto, in partes ſuas palàm, atqve omninò trâsgrederetur, aut ut Cuſtrini, Spandoæq; ſaltem munimenta in poteſtate ſua relinqveret, qvoqvo modo inducere. E diverſo in electorali aula, qvanqvam Comes Svartzburgenſis, Regiæ intentionis adverſarius & remora, ante adventum Regis diſceſſum maturaſſet, ſupererant tamen forſan nonnulli, qvi partes & conſilia ejus clandeſtinò foverent. Reliqvorum, hoc veneno non infectorum, animos expugnatio & excidium Urbis Magdeburgenſis non perfunctoriè, nec levi ictu perculerat: Ita ut de bello finibus ſuis exonerando, & particularis ſtatus indemnitate per Neutralitatem qvalitercunq; conſervandâ cogitarent potius, qvam communis omnium Proteſtantium cauſæ eſſent memores. Qvocircà ad aſtipulandum Regis voto & poſtulatis, nullis ſe perſvaderi argumentis patiebantur.

Rex itaq; ſimulare animum induxerat; qvaſi retrò cum Exercitu abire, & Marchiam, præſidio viduatam, hoſtium petulantiæ ac prædæ exponere,

ſecum

ſecum conſtituiſſet: Periculum factu-rus; num forte præſentisſimus diſcriminum, jamjam ab hoſte imminentium, terror, ſuſpenſos & fluctuantes hinc inde animos in partes ſuas impellere valeret. Misſis ergò ad Electorem, decimo ſeptimo Calendarum Junii, qvi conteſtarentur dolorem, conceptum ex Magdeburgi ruina, totq; millium animarum, qvæ cruore illic ſuo hoſtium ſævitiæ litaverant, interitu, & ipſius Adminiſtratoris captivitate; Electori in memoriam revocabat. *Potuisſe occurri huic malo, & Urbem, aſpirante divini Numinis auxilio, ſervari incolumem: Ni illi ipſi, qvos exſpectationem fruſtraturos minimè crediderat, armorum ſuorum progresſibus injecisſent remoram. Perſpicere exinde haud difficulter; adventum ſuum in has oras nonnullis, alteriveque haud adeò acceptum: Ideoq; de recipiendo ſe aliorsùm cum Exercitu, qvò qvàm commodisſimè videretur, cepiſſe conſilium. Spandoæ qvoqve arcem Electori, datæ fidei memorem, è veſtigio reſtituturum, eoq; os obturaturum invidis ac maledicis candoris ſui obtrectatoribus. Qvi traditione hujus, aliorumve munimentorum, aliud qvàm perſonæ ac ſtatus ſui ſecuritatem qvæſiisſe, clam ſuſurraverint. Pergratum autem ipſi fore: Siqvidem Electori omnia proſperè impoſterùm atqve ex voto cederent, & absqve Regis auxilio dignitatem ſuam, populumve à DEO concreditum, tueri, ac ab interitu conſervare daretur.*

Non mediocriter perturbare Electoris, & qvi huic à ſecretioribus conſiliis, animos, Regis iſthæc propoſitio. Proſpicere namq; eminùs; Rege ad tempus recedente, Cæſarianos in regionibus his, milite omni nudatis, ſine dubio nidulaturos, illoq;, poſt auctas novarum copiarum ſupplemento vires, in hoſtem redeunte, Marchiam exitiabilis belli palæſtram, & utriusq; factionis præmium, prædamve fore. Hoc ergò ſubitum Regis propoſitum ut remorarentur, duo interioris admisſionis Conſiliarii, Levinus à Kneſebeke, & Conradus Bertramus Phulius, ad Regem, decimo ſexto Calendarum Junii, ablegati.

Rex, pupugiſſe Electoris animum hac ratione, ſentiens, qvam ingresſus erat viam, progredi inſtitit; Comiteq; Ortenburgico, unà cum Legatis, Berolinum remiſſo, fœderis conſummationem, & ſolidam armorum, animorumq; conjunctionem ſtrenuè urſit: Simplex, nullisq; cautelis aut condicionibus reſtrictum, ad poſtulata, reſponſum flagitans. Qvod tamen longè ſecùs, ac rationem ſubduxerat, & in diverſum planè ſenſum cecidit.

Brandenburgicorum enim intentioni hæ extremitates planè adverſari: Hinc conſilia eò flectere; qvomodò apud Tillium, Neutralitatem, ſeu à bellicis oneribus atq; incommodis immunitatem, regionibus, qvæ Spreæ & Havelæ adjacent, Albiq; ac Viadro includuntur, aut certè, ad minimum, aulæ & munitionibus electoralibus impetrarent. Nec difficilem obtentu illam fore, ſibi pervaſerant: Si de Regis, ſponte ſuà recedentis, voluntate Tillius certior redderetur; Spandoæ ſimul arce in Electoris poteſtatem redeunte. Hinc, exiguà morà interpoſita, decimo qvinto Calendarum Junii, Ortenburgico ſeqventem in formam reſponſum. *Nunqvam abhorruisſe à fœdere cum Rege ineundo Electorem: Nolle tamen ab aliis proteſtantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus penitùs divelli, aut disjungi. De eo qvoqve ex ante-actis ſat conſtare; qvod Electori haud in mentem venerit, de ſummo militiæ moderamine Regi movere controverſiam: Modo in militem, qvem conſcripſerit, & propria munimenta Imperium ipſi relinqvatur; qvibus utrisq; tamen in Regis præjudicium minimè ſit uſurus. Huic reſponſo, Regem, ut acqviescat, obſecrare; aut certè tamdiu interqviescat: Donec cum Electore Saxoniæ, ad qvem protinùs ſe conferre habeat in animo, & Ordinum provincialium Eximiis, qvi brevi conventuri ſint, de re omni communicasſet. Qvod ſi ne tantulam qvidem moram Regis ardor ferret, ſane ejus voluntati haud modum præſcribere, aut leges: Ageret, qvod è re ſua & publica arbitraretur. Arcem Spandoæ, ſiqvidem Rex reſtituere ipſi minimè gravetur, ſuo præſidio iterum munire, &, ut antehac, ita impoſterùm cuſtodire paratum. De cætero, in Regis ſitum arbitrio: Velletne cum Exercitu aliovorſùm divertere, an his in oris adversùs hoſtes ulteriùs figere pedem? Si*

Rex

Rex cedat retrorſum ipſi animo propoſitum: Collegæ, Saxoniæ Electoris ope, ſeq́; ſuosq́; pro virili tueri; & necesſitate exigente, Regis qvoqve implorare auxilium. Interim, ante omnia, æqvæ & fidæ Neutralitati, ab adverſa parte impetrandæ, operam daturum. Sin Rex diutiùs commorari hic locorum malit, commeatu, & aliis, ad ſuſtentandum Exercitum neceſſariis, pro opibus & virium copia, illi haudqvaqvam defore.

Ex hoc reſponſo luculenter patuit: Regem viâ, qvam inſtiterat, receſſum nempè minitando, & pericula, ab hoſte exinde eminentia, repræſentando, (qvippe qvæ, aut Saxonis vicini ope, aut interventu potiùs Neutralitatis Elector averti poſſe, opinaretur) haud perventurum ad propoſiti ſui metam. Omiſsâ ergò & rejectâ in commodiùs tempus fœderis mentione, ut, electoralibus munimentis certo pacto traditis, ſecuritati ſuæ à tergo conſuleret, in præſentia tantummodò laborandum ſibi duxit: Prænoſcens tempeſtatem jam tum, qvæ Proteſtantibus à Pontificiis inſtabat, & modò Rex ad tempus aliqvatenùs ſibi proſpiceret, utrumq; Electorem, ad Regis amicitiam & conjunctionem ultrò ambiendum, adactura videbatur. Hinc, undecimo Calendarum Junii, *qvicqvid hucusq́; cum Electore Brandenburgico actũ, in ſuſpenſo, donec de Electoris Saxoniæ mente edocerentur, relinqvere profesſus, caſtra nihilominùs Havelam deorſùm verſùm movere, propiùs hoſtem, velle, indicabat: Qvò minori periculo id fieret, noviſſimam, Spandoenſis Arcis nomine à ſe Electori datam, ſingrapham aliqvòusq́; extendi poſtulans. Arcem* ſcilicet *hanc, præſidio ſuo inſeſſam, retinere, tãdiu jus, fasq́; eſſet: Dum aut Exercitus, poſt arcem reductus in tuto collocaretur; aut hoſtis in eum redactus foret ſtatum, ut Regiis ab hac parte receptum intercludere, minimè potis eſſet.*

Huic Regis deſiderio Elector *ad tempus, dum, reſponſo ab Electore Saxoniæ accepto, res ad ulteriorem tractatum deveniret,* aſſentiri declaravit; hac tamẽ lege: *Ne aſſenſu iſthæc in prioris convẽtionis regiæve ſyngraphæ vergeret præjudiciũ, & Rex de reſtituẽda ſuprà memoratis caſibus Spandoæ arce, denuo ſcripto obſtringeret fidem.* Id qvod Rex, decimo Calendarum Junii, effectum qvoq; dedit. Qvoad alterum verò dicionis ſuæ propugnaculum, Cuſtrinũ, Elector in eundem ferè modum, qvo deinceps qvarto Iduum Junii conventũ, mentem ſuam explicuit: Contentusq́; eo Rex erat; Modò in cautionis inſtrumento, ubi de Regis hoſtibus agitur, *tam futurorum, qvàm præſentium* fieret mentio.

Jam facta, transacta omnia putabãtur, nec qvicqvam hac vice reſtare, niſi ut Albim versùs Rex moveret, cum ecce difficultas, ob ſenſus ambiguitatem ſuborta, rem ex expedita impeditam ſatis reddidit. Ab Electoris enim parte data paulò ante, de Spandoæ arce Regi relinqvendâ, declaratio, reſtringi, ad tempus accepti electoralis Saxonici reſponſi: Tunc enim omnia in ſtatum, qvo ante extenſionem dictæ regiæ ſyngraphæ erant, reditura, contendi. Qvod verò Cuſtrinum attinet, cum verba, qvæ cautionis formulæ inſeri Rex poſtulârat, Electori Saxoniæ aptari poſſent, Brandenburgicus pari modo rem omnem, usq; dum de Electoris Saxoniæ ſententia ipſi conſtaret, ſuſpendere.

E diverſo à Regis parte veriſimilibus argumentis contra diſputari. Clauſulæ, electoralis declarationis exordio expreſſis verbis inſertæ, (qvâ declaratio ad tempus reſponſi, ab Electore Saxoniæ accepti, reſtringi viſa) non hanc mentem, prout Brandenburgici opinentur; ſed id ſolummodò inferre, & eò unicè collimare: Qvod in eum caſum principalis de fœdere ineundo tractatus (qvi ut eòusq; interqviesceret, Rex aſſenſus erat) in manum reſumendus, & ſub incudem veniat revocandus. Alioqvi ſi clauſulæ ea vis eſſe ſtatuatur, qvæ totam declarationem elidat, jam hanc ipſam declarationem, cum Electoris Saxoniæ reſponſum propediem, & vel hodiè, vel cras affuturũ ſit, penitùs frivolam reddi, & nullius momenti; Nec Regem, eâ fiſum aut fretum, ullatenùs cum Exercitu in ulteriora movere poſſe pedẽ: Qvippe, de retinenda in poteſtate ſua Spandoæ arce, ne tantillum qvidem temporis ſecurum fore. Perpenderent modò, qvi Electori à conſiliis erant; condicionẽ, ſub qva Elector arcem in Regis manus iterum conſignârat, non in Ele-

in Electoris Saxoniæ voluntatem, qvicqvid tandem ille reſcriberet; ſed Regis ipſius arbitrium & judicium potiùs collatam: Et, niſi Electoris promisſio, à ſcopo ſuo, qvi erat Regis & Regiorum ſecuritas, omninò aberrare deberet, tádiu arcem in Regis manibus relinqvendam; qvoad aut, ab hoſte presſus, recedere conſultum putaret, ac, arce à tergo relictâ, in tuto collocâsſet Exercitũ, aut hoſtem in eum redegisſet ſtatum, ut vires ipſius haud magnoperè ei esſēt extimeſcendæ, nec ad intercludendum ab hac parte ſuis receptum pares. A verbis, qvæ cautioni, reſpectu Cuſtrini præſtandæ, addi Rex voluerat, Saxonem ſanè, ſiqvidem hoſtem ſe profiteri velit, minimè excludi: Nõn tamen in ea Regem fuisſe ſententia; Electorem Brandenburgicum ægrè hoc laturum, & iſthac de cauſa, cautionis formulæ ſubſcribere detrectaturũ. Qvippe qvi & ipſemet ore tenùs, & per Delegatos ſuos multoties Regi, interpoſita fide, obtulerit: Si Elector Saxoniæ ulteriùs cunctaretur, ipſi igitur, omni reſpectu in eum abjecto, cum Rege cõtrahere fœdus, eandéq; aleam ſubire; qvin etiam, hoſtilem forſan ergà Regẽ animum induentem, pro capitali & infenſisſimo Eccleſiarum proteſtantium hoſte habere, certum deſtinatumq;. Alioqvi, ubi Saxo aut amicum ſe præbeat, aut neutri addicat parti, nihil ejus hîc intereſſe, nec ullam cauſam videri; cur ejus intuitu hac in re ſcrupulus moveatur. Ne tamen paucula verba armorum ſuorum curſum ſufflaminarent, deleri, & tamdiu omitti, annuebat Rex; qvòusq; appareret: Qvemnam, poſt acceptum à Saxoniæ Electore reſponſum, principalis tractatus exitum esſet ſortiturus?

His rationibus parum, aut nihil profectum: Electore, & Conſiliariis ejusdem in præcepta opinione perſtantibus immotis, nec vel transverſum ungvem inde ſe abduci pasſis: Donec tãdem, poſt rem hinc inde ventilatam, tertio Nonarum Junii, in calidius pauló ſcriptum erumperent. Qvo (1) Regem, *arce Spãdoenſi, cesſante cauſa, qvapropter tradita fuerat, decedere, nec moram ultra nectere*, datæ fidei Elector admonens, (2) poſtulabat; *ut Exercitus, qvi illic, ubi hucusq; ſtativa habuerat, non hoſti, ſed Electoris dicionibus oneri ac noxæ fuisſet, id velut exſecutus, qvod Electoris malevoli & adverſarii maximè habuerãt in votis, ſine mora aliorsùm deduceretur, ubi publicæ rei majori foret uſui: Ne evaſtatâ penitùs provincia, Electorem tandẽ omnia alẽdi ſe, ſuosve media deſtituerent, & effrenem militũ inſolentiam, miſerandamq; terrarum calamitatem, qvibus prope aulæ ſedem, velut ſub obtutu ſuo, indies obruerentur, ipſis oculis ſuis aſpicere cogeretur diutiùs.* (3) *Ab onere qvoqve ſuſtentãdi præſidii regii, in arce Spandoenſi hactenùs excubantis* (qvod priori conventione ſuſceperat) *eximere ſe ſaegit*; eo colore: *Qvod Exercitus tanto temporis ſpatio hîc loci commoratus, diciones ſuas, & cumprimis, qvam huic rei deputasſet, circumjectam Spandoæ oram, ad ſummam redegisſet vaſtitiem.* Tandẽ (4) *cautionem*, qvam diximus, *de Cuſtrini munimento, præſtare qvidem annuit; ſed contrà ſtipulatus à Rege: Ut, interpoſitâ ſcripto fide, pari pasſu vicisſim caveret; dicti munimenti traditionem non, niſi eo modo, iisvè, de qvibus conventum, caſibus exiſtentibus poſtulatum, &, cesſante diſcrimine, id illicò, cum omni cauſa, Electori reſtitutum iri; electoratum qvoqve Marchiæ ab omnibus militum hoſpitiis, diribitoriis, contributionibus immunem fore.*

Perſtringi hoc ſcripto aliqvantillũ Rex ſibi viſus: Præter hæc qvoq; indignatus, in negotio præſenti recesſim magis cedere, qvàm progredi Brandenburgicos; & exinde, qvia à communi Proteſtantium bono promovendo manũ penitus retrahere advertebat, ſingulari zelo exæſtuans, tractatui qvocunq; tandem modo colophonem imponere decrevit. Itaq; ipſis Junii Nonis in reſponſo, qvo ſuperius ſcriptum elidebatur, exordii loco repetiit *crudelitatum & tyrannidis, qvibus Cæſar Proteſtantes in Germania afflixerat*, memoriam, *qvàmq; fideliter ipſe flammã hanc, obvia qvæq; depaſcentem, compeſcere, & Proteſtantes priſtinæ conſcientiarum ac ſtatus libertati reddere laborasſet*; demùm ſubjungens. *Rediret in ſe Elector, & mente ſecum recoleret, qvid illi non ſemel, ſed iteratis vicibus de Pomerania obtulerit: Qvam tamen penisſimè in ſuam poteſtatem redactam, juris belli titulo, ut hoſtibus ereptã, ſecundùm mores*

con-

conſvetudinemq; omnium Gentium, ſibi aſſerere & retinere potuerat. E quibus ſpeciminibus ſatis apertè reluceat: Injuriam Regi facere Electorem; privati commodi intuitu, diffidentiæ & ſuſpicionibus indulgendo, ſincerumve affectum ejus in dubium revocando. E contrario inſolens auribus Regis accidere: Qvod æqviparetur hoſtibus, imo velut adminiſter & exſecutor hoſtilium machinationum, iniqvitatumve proclametur; qvod in belli malè adminiſtrati ſuſpicionem rapiatur; qvod deniqve ſatis inhumaniter præter meritum amandari velle videatur. Qvoniam ergò, Spandoæ arcem ſimpliciter adeò & ſine conditione ulla repoſcere, Electori libitum ſit, non adeò repugnare, nec in reſtituendo facturum moram: Qvamvis in promtu habeat cauſas, qvarum prætextu tergiverſari poſſet. Interim, de qvo ſolenniter proteſtetur, non belli planè deſerendi, aut hoſtis amittendi animo, id fieri; qvippe cui nullatenùs, niſi in qvãtum, ſubtractis hoc & aliis neceſſariis adminiculis, ratio belli injungat, concedere velit: Sed, qvemadmodum ſolus hucusqve ſingulari & ſtupendo divini Numinis adjutorio, progreſſus non contemnendos fecerit, & ſiqvidem, qvorum intererat, auxilio, prout decuerat, ſublevatus fuiſſet, longè uberiores armorum ſuorum fructus ſperare potuerit, ita impoſterùm qvoqve, utut ab his deſtituatur, ſemet non deſerturum, nec priſtinos poſiturum animos, aut arma; donec bellum condigno exitu terminetur. Dicionum electoralium ruinam atqve vaſtitiem, moræ & cunctationi, qva ipſum Elector hactenùs diſtinuerit, meritò acceptam ferri: Hanc etenim unicam cauſam, per qvam regius Exercitus, velut freno injecto retentus, otiosè his oris, inſigni cum provinciæ incommodo, tamdiu deſederit. Militi autem, dum neceſſariò hic moratur, nec de commeatu & alimentis ſatis proſpectum, nec ad ea providendum certos tempori deputatos Commiſſarios: Inde æqvitatum, in circumjecta loca diſperſum, per patentium camporum æqvora, frumentando ac pabulando, longè lateq; ſe effudiſſe. Omni militari licentiæ, & qvibusvis delictis occurrere, Regi factu fuiſſe impoſſibile: Plura nihilominùs exiguo hoc temporis ſpatio edidiſſe ſangvinolentarum pœnarum exempla; qvam totis viginti abhinc retrò annis edere habuerit opus. Pro tempore poſtulare; ut Elector mentem ſuam breviter, expreſſè, ſine ullis verborum ambagibus explicet. Utrum regiæ ac Proteſtantium factioni ſe aſſociare, armave illorum armis adversùs Cæſarem & Pontificios jungere; an in horum tranſire partes, contra Regem una ſtare, ejusve ſe hoſtẽ profiteri malit? De Neutralitate namqve impetranda laborari in caſſum; nec Regem aut velle hanc Electori, aut poſſe gratificari: Qvippe, qvam ſuis viribus tueri neqveat, & qvæ ob id in colluſionem cum hoſte illicò degeneratura ſit. Qvin etiam condicionem & ſitum territorii electoralis, ſine cujus contactu Rex hoſtem adoriri commode non poſſit, id omnino reſpuere. Si ad prius & regias partes inclinet Elector; Regem qvoqve, officii ſui memorem, prout amicum decet, erga ipſum ejusve ſubditos viciſſim ſe geſturum. Sin verò: Suis qvidem jam mandata dediſſe, de arcis Spandoenſis reſtitutione; redditis tamen prius, qvas Elector eo nomine ab ipſo habeat, ſyngraphis. Interim Electorem haud gravatè laturum, qvod amicitiæ ejus nuncium penitùs remittens, regiæ dignationis conſervandæ, & belli, juſta de cauſa ſemel ſuſcepti, pro lubitu continuandi, eum tractet ut hoſtem: Pomeraniæ Ducatum, & qvicqvid ex Electoris dicionibus, aut jam occupaverit, aut occupaturus impoſterùm ſit, jure belli ſibi retinendo; de illo cum hoſtibus digladiando & contendendo; prout ratio belli flagitare videatur, in iis procedendo; alicubi etiam, ſi uſus venerit, ad hoſpitiorum commoda adverſæ parti præripienda, vaſtitiem illis inferendo; & nihil, qvod ad tuendum ſe ab ingruente hoſte facere poſſit, intentatum relinqvendo. Hæc ad poſtulata in tertium usqve diem, ſeptimum ſcilicet Iduum Junii, reſponſum præſtolaturum: Longius autem ſilentium pro expreſſa hoſtilitatis denunciatione habiturum.

Ultimum & decretorium hoc ſcriptum à Rege Electori, per ſeniorem Comitem Turrium, ut Legatum regium, & Joachimum Tranſehe, Reſidentem ad aulam, inſinuatum: Qvi, ut omnis ulteriori tractatui via præciſa intelligeretur, Electori ac electorali aulæ ſimul valedicere, relictoq; Berolino, in regia caſtra ſe conferre juſſi

Eo accepto Elector Arnhemium, Saxonicæ militiæ Campiductorem, qvi tunc temporis Berolini aderat, cunctabundorum horum conſiliorum fautorem, & potiſſimum forſan autorem, è veſtigio ad Regem miſit: Blandicâ ſuâ ſvadâ iram ipſius mitigaturum, eundemq; à ſententia, qvam animo conceperat, ſi pote, dimoturum.

Et hic qvidem omnes ingenii ſui nervos eò intendebat: Cauſis, qvæ Electorem Regis poſtulato aſſentiri prohiberent, in medium adductis. Summatim ut perſtringamus: *Traditionem iſthanc munimentorum in Regis manus, cùm Electoris dignitati adverſari, tùm pactis, qvæ vocamus, confraternitatis, & Imperii legibus.*

Sed fruſtra hic erat Arnhemius, Rege ſtatim contrà regerente. *Sibi curæ fuiſſe, ut Elector in liberam dicionum ſuarum adminiſtrationem, hoſte ejecto, reſtitueretur: Hanc veram autumare electoralem dignitatem; reliqvam, qvæ obtendatur, in opinatione conſiſtere ac ventoſis logis. Si dicionum poſſeſſione Elector excideret, dignitatis nomen inane fore. Regem belli dirigendi clavum depopoſciſſe ab Electore; traditionem munimentorum e publica re & ſecuritate ſua arbitratum, militaribus expeditionibus abſolutè moderari voluiſſe: Sed hæc Electoris ipſiusmet bono, & provinciis ejus ab hoſte defendendis. Electorem certè Saxoniæ Arnhemio haud aliter demandaſſe ſummum armorum imperium, nec Regem induci, ut hunc aliter id fuiſſe acceptaturum, crederet. Diverſam enim bellorum ab ordinaria & civili vita rationem: Multaq; hic occurrere, qvæ celeritate præcipi oporteat, nec moram rem ad alios deferendi ferant. Qvod ad Imperii Leges, ſi Cæſar Imperiive Ordines univerſi illis exactè ſe conformarent, & ad ungvem, traditione hac munimentorum haud opus eſſe: Qvia verò Cæſar, earum ductum examuſſim ſeqvi non poſſe, in Edicto ſuo ingenuè profiteatur, adeòq; ut inſignis Politicus, ad metam, qvam directò contingere neqveat, flexu qvodam & ambage contendat; hinc nec Electori vitio vorſum iri, qvinimò coram Deo, univerſo Orbe, & cordatioribus maximè qvibusq; Germanis, excuſatum fore, ſi & ipſe ita ſe gerat, prout ratio ſtatus proprii efflagitet. Pactum confraternitatis haud pati alienationem munimentorum in extraneos omnimodam: Eadem verò in tutum alterius ſinum deponere, ad recuperandum, qvæ de confraternitate jam plane amiſſa, aut conſervandum, qvæ amiſſum iri metus ſit, id, Regis ſententiâ, confraternitatis pacto non adverſari, ſed adminiculo eſſe, nec deſtructionem afferre, ſed ſtabilimentum.*

Ad ultimum ergò Arnhemius, nudis verbis nil profici, ſed rei ipſi inſiſtere Regem animadvertens, ſtato tempore, ſeptimo ſcilicet Iduum Junii, priusqvam dies in noctem iret, benignius, & Regis intentioni accommodatius reſponſum ab Electore afforè, pollicebatur.

Nec omninò hac in re fidem promiſſorum fefellit. Elector enim præſtitutum à Rege terminum præterlabi haudqvaqvam paſſus, prioris reſponſi acerbitatem, qvâ Regem offenſum ſenſerat, adhibito lenioris interpretationis fomento, aliqvantiſper mitigatum ibat: De cætero, *conjunctionem armorum contra Cæſarem & Pontificios, qvam Rex inſtanter urſerat, pari inſtantia deprecatus. Hac qvippe à reliqvo Proteſtantium corpore, qvod, fœdere Lipſiæ contracto, nuper coaluerat, indubiè avulſum iri. Qvin etiam conjunctionem iſthanc, ob ſubditorum ſuorū paupertatem ac inopiam, Regi nulli aut exiguo uſui, multò minus neceſſariā, ipſi verò multimodis noxiam exſtituram. Meliùs itaqve de Rege ſperare; Qvam ut hac de cauſa, omni amicitiæ jure reſoluto, in apertam hoſtilitatem ſe abripi paſſurus ſit.*

Non ſatis factum ſibi hac ratione arbitratus Rex, *inſufficiens, nec, ſecundùm Arnhemii promiſſa in melius ſatis emendatum reſponſum eodem, qvo ſilentium ſe habiturum jam ante ſolenniter proteſtatus erat, loco, pro aperta nimirum habere hoſtilitate* repoſuit; ſubjungens: *Decretiſſimum ſibi, die craſtini Spandoâ cum Exercitu, qvorſùm fata viam præmonſtrarent, movere. Ne verò ullus fidei, ſcripto à ſe datæ, apex negligatur, eodem die intra ſeptimam & octavam matutinam, arce Spandoenſi, præſidio inde abducto, decedere paratum. Elector ergò milite ſuo id*

ſanè

ſanè iterùm firmaret: Syngraphas tamen omnes & ſingulas, qvas à Rege eo nomine acceperat, reſtitueret. Id qvod, ſeu fieret, ſeu intermitteretur, omni obligatione, qvæ exinde orte fuerit, exſolutum, nec ad ſecuritatem porrò præſtandam ullatenùs obſtrictum eſſe velle: Qvinimò omni ulteriori amicitiæ hocipſo nuncium remittere.

Reſponſo hoc inſinuato Rex, caſtris Spandoæ ſublatis, qvinto Iduum Junii, Berolinum rectà contendit; adventanti Exercitui portas reſerari, per tubicinem imperans: Sin detrectarent, cædium, direptionisve, ut malorum ex contraria obſtinatione orituorum, excuſatum ſe fore. Hinc mox in Urbe, apud ſummos infimos, metus, terror, animorumq; conturbatio ingens: Maximè, qvod regius Exercitus acie inſtructâ, in phalanges pro more diſtinctus, tormentis, qvæ Exercitum magno numero comitabantur, ore in Urbem obverſo, velut ignem & fulmina jam ſpirantibus, minitabundus proximè mœnia appareret.

Altera Regis cum Electore Brandenburgico tràsactio. Dum res hac ratione in acie novaculæ conſtituta videtur, tandem, electoralis Gynecæi, Regi ex Urbe obviam procedentis, & viduæ cumprimis Palatinæ interpoſitu, denuò ad tranſactionem deventum: Electore aſſenſum præbente; *Ut Rex Urbem arcemve Spandoenſem ulteriùs, qvamdiu duraret bellum, præſidio ſuo inſeſſas retineret, eo modo iisve legibus, qvibus in priori traditione tranſactum fuerat. Salvâ nihilominùs in omnibus poſteriori hac extenſione: Cui minimè contravenire, nec arcem, niſi exſtincto bello, repoſcere velle, Elector repromiſit. Viceverſa Rex, qvæ prioribus pactis receperat, porrò ſervaturum pollicebatur: Ita tamen, ut ne poſteriori huic extenſioni qvicqvam derogaretur.* Qvod Cuſtrinum attinet, Elector ſanctiſſimè, & velut ſub jurisjurandi fide, ſe obſtrinxit. *Regio Exercitui, ſeu toto agmine, ſeu cohortatim & turmatim veniret, nunqvam non tranſitum præbitum; hoſtilibus verò copiis nunqvam non denegatum iri: Tantum abeſt, ut munimentum ipſum hoſti tradere, aut præſidium illius, ſub qvocunqve tandem colore, in id admittere vellet. Qvin potiùs in omnem eventum, dum gutta ſangvinis ſuperesſet, tueri illud ab hoſte paratum. Si qvoqve Rex, imminente ab hoſte diſcrimine, militem ſuum in Cuſtrini ſuburbia & exteriores munitiones collocare, è re arbitraretur, bona cum Electoris gratia id licere: Imò, ſicubi extrema forſan neceſſitas ingrueret, & Regii ſuburbiis munitionibusve expellerentur, in munimentum ipſum eos receptum, arma electoralia regiis eo caſu conjunctum, ſummumq; in munimento imperium Regi pro tempore ab Electore relictum iri. In has leges & inviolabilem earum obſervantiam, qvodcunqve tandem mandaretur in contrarium, aut qvicunqve occurreret ſecùs faciendi prætextus, munimenti Præfectum, ut & cæteros militiæ Duces, nec non gregarium militem univerſum, qvi aut nunc ibidem ſervarent, aut ſervaturi esſent impoſterùm, juramento conceptis verbis adigi placuit: Dictus autem Præfectus ſcripto inſuper expreſſè in hunc ſenſum Regi cavere juſſus.* Ex adverſo Rex ſpondebat: *Qvicunqve è ſuis Cuſtrini reciperentur, Electoris bono munimentum defenſuros, & in verba illius juraturos; haud aliter qvoqve, ac diximus, ſe hoc Electoris conceſſu uſurum, &, ceſſante diſcrimine, reſtituturum absqve ulla tergiverſatione, cum omni cauſa munimentum.* Sub hæc de tributo Regi penſitando ex parte conventum, & *Electori, ſecundùm Lipſienſis decreti tenorem, delectus aliqvos habendi relicta expreſſis verbis poteſtas. Hac tamen condicione; ut ne Regi ablegeret militem, ſed deſertores ad priſtina qvemqve ſigna remitteret.*

Tractatione ſic ad umbilicum feliciter perductâ, veſperi in Electoris viridario, Rege præſente, convivatum: Qvi poſtridiè, vixdum rubeſcente aurorâ, circa ſecundam matutinam, Frejenwaldam properabat; navi illic conſcenſâ, Sedinum porrò iturus.

Exercitus autem regius, Spandoam iter relegens, relicta nuper caſtra reviſit: Ratenoæ qvoq; & veteris Brandenburgi Urbibus, ſitu opportunis, ultra dictam Spandoam, præſidio ſuo inſeſſis.

Rei geſtæ ſeriem Elector Brandenburgicus Saxoniæ Electori per Arnhemium mox exponebat: *Qvicqvid fecerat, non ſpontè feciſſe*, demonſtrans; Elector Brandenburgicus vicinum Saxonem

de tranſactione certiorem reddit. ſtransq; *ſed, qvod regius Exercitus cervicibus immineret, invitum & neceſſitate compulſum. Cauſam, cur Rex tantâ ipſum inſtantiâ presſerit, hanc eſſe: Qvod inermem, omniq; militum armorumve apparatu deſtitutum, nec ſibimet defendendo parem offenderit; tum, qvod Proteſtantium animi nondum ſincerè & fideliter ſatis inter ſe conſpirare videantur. Qvapropter Rex, niſi magna circumſpectione & cautela, ulterius progredi noluerit. Interim Electorem Saxoniæ rogare, ſi propter hanc cum Rege transactionem ab adverſa parte duriùs tractari, aut aliàs hoſtiliter haberi contingeret, ne illum deſerere, ſed conſilio & re juvare, qvinimò, exigente neceſſitate, omnibus viribus laboranti ſuccurrere, eaq; de re ſcripto cavere vellet. Apud proteſtantes qvoqve Imperii Principes ac Ordines, pro autoritate, qva inter eos polleat, daret operam: Ne communem cauſam haberent pro derelicto, ſed, magis magisve amplexi, cùm inter ſeſe arctioris conjunctionis nodo coirent, tùm cum Rege Sveciæ fidæ amicitiæ ſolida jacerent fundamenta. Ipſum qvidem à Lipſienſi decreto nullatenùs disceſſurum; ſed, firmis eidem veſtigiis inſiſtere, ut hactenùs, ita adhucdùm paratum.*

Et pariter qvoq; Cæſarem. Similiter in cæſarea aula rem hanc parum æqvis animis acceptum iri, haud difficulter proſpiciens, datis ad Cæſarem literis, transactionem cum Rege, & traditionem Arcis Spandoenſis, qvantum in ipſo, excuſatum ibat. Cumq;, ſub hoc ferè tempus, mandata Cæſaris avocatoria & inhibitoria contra Lipſienſe decretum illi transmitterentur, eádem operâ crimen, in qvod Cæſar Proteſtantes promiscuê raptaverat, ab his amoliebatur; cauſas reddens: Tum qvæ Proteſtantes in univerſum, tum qvæ ipſum peculiariter ad fœdus ineundum compulerant. Ubi Cæſaris auribus oggeſtum: *Qvanta avaritia privati commodi aucupes in Imperio Romano fuiſſent graſſati; qvantam terris intuliſſent vaſtitudinem; qvanta protervia, perruptis Legum & Conſtitutionum Imperalium carceribus, avitam Libertatem peſſum dediſſent, atqve Electoribus, Principibus, Ordinibus inſultaſſent; qvot deniqve nefandis & inexcuſabilibus Germaniam cõtaminaſſent flagitiis. Ipſos Pontificios abnormi & illegi huic licentiæ indignatos: In Proteſtantes tamen incubuiſſe potiſſimam mali vim ac molem. Horum dignitatem nullo malè-feriatos iſtos habuiſſe in pretio; imò fuſtuarium & verbera ſervilem in modum iis interminatos, nec obſcure præ ſe tuliſſe: Aut radicitùs exſtirpandos, aut certè, qvod de Domo ſua electorali, alluſione ad nomen facta, ſpecialiter jactatum fuerit, ita emedullandos; ut è ſublimi Principum faſtigio ac ſtatu, ad humiliorem Comitum condicionem revolverentur. Hæc tot annorum protelo ſibi ab externis nationibus fuiſſe tolerandum: Et qvidem ab ejusmodi homuncionum genere; qvod vitæ inſtituto & dignitate planè impar extiterit. Cæſarem ſanè, qvandocunq; de miſeriis & calamitatibus his apud eum conqveſtus ſit, diſplicentiam ſuam teſtatum; interim mala non imminuta, ſed magis magisve adaucta: Ipſáq; re ſe expertum; ſolutum militaris diſciplinæ fræno, & in licentiam effuſum militem, omnem Pietatis, Virtutis, honeſtatis, tum reverentiæ & obedientiæ, Cæſari (cujus nomine tantummodò ad convelanda facinora ſua abuſus ſit) debitæ, reſpectum penitùs projeciſſe, & nefariis conculcare pedibus. Cæſarem ergò ipſi, & aliis proteſtantibus Electoribus, Principibus, Ordinibus, vitio minimè daturum: Qvod tandem, poſt patientiam tamdiu præſtitam, increſcente indies militum inſolentia, iis remediis ad ſui, ſuorumve defenſionem uti decreverint; qvæ Natura ipſa, & Imperii Conſtitutiones, aliave jura, non modò Illuſtribus, & in excelſa dignitate conſtitutis, ſed privato cuiqve permittant. Maximè, qvia Pontificiis, ad ſui tutelam, qvantumcunqve neceſſarium exiſtimarint, militem alere, nunqvam interdixerit.* Excuſationem qvod attinet, qvæ conventioni cum Rege initæ, & arcis Spandoenſis traditioni ab Electore obtendebatur, ejus baſis & fundamentum præcipuum erat. *Qvod ipſius diciones & contermina Pomerania, ne de aliis loqveretur, aliqvam multas eqvitum peditumve legiones per aliqvot annos grandibus adeò impenſis ſuſtentarint; ut integræ Urbes ac pagi innumeri, oneri ſuccumbentes, deſolationem exinde ſint paſſi: Ipſi verò non fuerit permiſſum,*

e mili-

è milite, qvem in Boruſſia conſcripſerat, unam modò alteramve Legionem, ad ſui, aulæve, & munimentorum ſecuritatem, in has oras traducere; qvinimò omnia ei media, qvibus tenuia, quantulacunqve iis in locis ſervabant, præſidia aleret, in totum penè prærepta. Rege verò Sveciæ Germaniam cum Exercitu aggreſſo, brevi & intra anni vertentis ſpatium, non Pomeraniam modò à Cæſarianis deſertam, ſed integrum qvoqve Electoratum ſuum ad Albim usqve pro derelicto habitum: Ea tantùm de cauſa, ut Magdeburgi exitio eò incumberetur validiùs. Et hac ratione ipſum, cum ſuis, omni defenſione nudatum, Regis arbitrio expoſitum. Regem etenim, occaſione arrepta, non Cuſtrino ſolùm, ſed aulæ quoqve ſuæ ſecunda vice cum Exercitu appropinqvaſſe, in conſpectu ſuo caſtra metatum, &, tormentis ad vim diſpoſitis, expreſſè renunciaſſe: Pro hoſte habiturum Electorem; ni armis arma jungeret, & promiſſione, de libero tranſitu ad Cuſtrinum concedendo, interpoſitâ, Spandoæ arcem, tanqvam ſecuritatis pignus, in manus traderet. Sed de conjunctione adverſùs Cæſarem conſtanter renuiſſe; in cæteris tempori ſerviendum, & præſenti neceſſitati, vel ingratiis, morem fuiſſe gerendum: Eò qvod, regiæ potentiæ ſe opponere, defenſione provinciarum ſuarum & ejus nervis ereptis, impoſſibile illi acciderit.

Cæſaris ad hæc reſponſum.

Non admiſit excuſationem Cæſar, nec minùs, ut anteà, ita denuò Lipſienſe decretum, apparatusq; bellicos inde ſecutos, iteratis ad Electorem literis damnavit; eundem adhortatus. *Monitoriis & avocatoriis mandatis ſuis debitum præſtaret obſeqvium, adverſus Sveciæ Regem cum ſuis conſociaret vires, & eò cogitationes dirigeret: Qvò, Spandoâ recepta, tranſitus qvoqve ad Cuſtrinum Regi intercluderetur.*

Rex Sedini, Magni Moſcorū Ducis Legatū audit,

18. Ultimo Calendarum Julii Rex, Sedinum navi appulſus, & circa ſeptimam matutinam eqvo Urbem invectus, à meridie ſtatim Magno Moſcorum Ducis Legato (Fedor Andreowitz homini nomen) qvi Calendis Junii eòdem inſigni comitatu venerat, magnâ ſolennitate ad ipſum deducto, audientiam dedit, & per integram ferè horam cum eo converſatus eſt.

Qvi ex intervallo moritur,

Accidit autem; hunc Legatum haud diu poſt febre ardenti correptum, qvinto Calendarum Auguſti, ad plures abire.

Hornii Campiductoris conjux diem ſupremum obit.

Et ſanè ardentes, contagioſi, ac lethales ejusmodi morbi, hoc tempore, illuc locorum & in vicinia valdè increbuerant: Nec extraneis magis pallida mors, ac incolis pepercit. Inter alios qvoq;, ſorte ductâ, Chriſtinæ, qvæ Axelio Oxenſtirna, Regni Sveciæ Cancellario nata, Guſtivo autem Hornio, Campiductori, nupta erat, nomen urnâ ferali exiit; ut, pridiè Iduum Auguſti, fato fungeretur: Cujus qvicqvid ſarcophago claudi potera, in Sveciam revectum, Patriæ illatum eſt munimentis.

Gryphiswaldia obſidio cingitur,

19. Pomerania ſub hoc tempus nondum omninò ab hoſte repurgata erat: Qvod Tribunus Peruſius Gryphiswaldiæ, in citerioris Pomeraniæ meditullio, & ita velut ſinu provinciæ, ultimus Cæſarianorum Præfectorum reſtitaret adhuc & dominaretur. Qvò igitur ille etiam nido hoc exturbatus, provinciam ab omni belli injuria immunem redderet, Rex Sveciæ, Achatio Tottio, generali militiæ, his oris relictæ, Præfecto, de Gryphiswaldia in poteſtatem redigenda, mandatum dederat. Qvod mirâ & inſperatâ felicitate ſeqventem in modum contigit.

Peruſius inſperatò occumbit

Tertio Iduum Junii, inter ſextam & ſeptimam matutinam, eqvites nonnulli, ex illis, qvos dictus Tottius exploratum præmiſerat, ad Stenbeckenſem portam palantes, ad arma obſeſſos concivêre. Signo mox in Urbe, ut eqvos qvisq; aſcenderet, tubâ dato, turmæ nonnullæ portis ſe effundunt: Qvas Peruſius ipſemet, cum excubiarum ſubPræfecto, & Crucifero, neſcio qvo, ſeqvitur. Vix exierant, eum, tres regii eqvitatus globos in conſpectum veniſſe, præcurſores Peruſio denunciarent; admonentes: Caveret ſibi, nec, hoſtibus, ut videbatur, numero prævalentibus, nimis longè à munitionum ſuarum tutela recederet.

Ipſe

Ipſe verò, fatis hominem alioqvi ſatis providum urgentibus, parvi id pendens, cum Crucifero nihilo ſecius, qvà cœperat, ire pergit: Donec, ſpatium non modicum emenſus, ab Urbe penè abriperetur. Hic verò alii nonnulli Regii, ex inſidiis ſurgentes, reditum ad Urbem mox intercludere: Qvo viſo, à Croatis, qvi comitabantur, trepidari; eorumq; pars, in fugam effuſi, fluentum ad Roſendalam nando tramittere, pars à Regiis deprehendi & cædi. Peruſium qvoq; cum Crucifero ſocio regius eqves inſeqvi, & eqvorum pernicitate asſeqvi. Qvorum hic, globo trajectus, illicò humum mordere; Peruſium verò, arte magica, ut ferunt, duratum, prior ictus non penetrare: Alter tamen, medicatus forſan & ſuppari artificio inſtructus, adeò efficacem ſe præbere; ut de tertio cura ſupervacua fuerit.

Poſt horam circiter, qvàm hoc patratum, Tottius, cum Exercitu ſecutus, tormentis diſpoſitis, in Urbem miſit, qvi deditioni ſterneret viam. Præſidiariis autem, utut Præfectus jam occubuisſet, honorem ſuum & locum concreditum tueri ſe paratos, renunciantibus, humi egerendæ, & acceſſuum Urbi admovendorum factum initium, tormentisq; Urbs ſalutata. Idibus Junii Cæſariani eruptionem fecêre numeroſâ militum manu, ortoq; inter hos & Regios acri certamine, non pauci utrinq; deſiderati: Et ſanè regio pediti, cui hac in ſtatione numero præſtabat hoſtis, malè res ceſſisſet, ni eqvitatus, in ſubſidium ſuis accurrens, ferocientis represſisſet impetum.

Gryphiswaldia Regiis deditur.

Fuit autem hic validus qvidem, ſed poſtremus, velut moribundorum, conatus. Nam poſtridiè ſecundâ vice miſſo, qvi, qvid animi ipſis foret, percontaretur, ad deditionem ſe obtulêre: De qva illicò ſolitis condicionibus transactum. Ita Cæſariani, pedites, eqvites, interq; hos, de qvibus nominatim cautum, Croatæ, decimo ſexto Calendarum Julii, intra qvartam & qvintam matutinam, impedimentis, armisq; ſalvis, ſignis explicatis, accenſis fomitibus, pilis in os inditis, tubis clangentibus & perſtrepentibus tympanis, ductu Henrici Drachſtedii, Centurionis, Urbe exeuntes, à Regiis Loitzium deducti: Unde Roſtochium porrò, ſecundum pactorum tenorem, ire debuerant.

Præſidiū excedens, dum pacta conventa non ſervat, à Regiis opprimitur

Mutato autem itinere, Havelbergam verſus pergentibus, Hallius Tribunus in Prignicenſi Marchiæ tractu ſuperveniens, eqvitatum qvidem, nonnullis trucidatis, aliis captis, disperſit; peditatum, ad mille qvingentos, arma deponere juſſit: Qvorum pleriq; poſtmodum haud cunctanter in regia ſtipendia transiêre. Inter hos tumultus Drachſtedius Centurio, qvi, poſt Peruſium neci datum, Gryphiswaldiæ pauculis diebus præfuerat, & harum cohortium velut caput erat, ipſemet interemtus concidit.

Præter tamè Regis voluntatem.

Qvanqvàm autem cum Cæſarianis, utpotè pactionis leges tranſilientibus, adeò perperàm actum, dici neqveat, Rex nihilominùs, qvod negotium hoc periculoſæ videretur conſeqventiæ, & metus esſet, ne apud circumſtantiarum rudes, maculam aliqvam nomini ſuo inureret, vehementer indignatus, Tottio mandata dedit: *De Schmidio, eqvitum Magiſtro, cum ala ſua Cæſarianos in tutum deducere juſſo, & ipſomet violentiæ iis illatæ incuſato, nec non reliqvis inferioribus, huic alæ præfectis, Ducibus, in vincula conjiciendis, & ita vivis, aut, ſi fieri non posſet, mortuis in regia caſtra transmittendis.* Qvi etiam, niſi inſtans infortunium odorati, latibulum qvæſiisſent; ſi qvid hìc fortè ſuberat culpæ, capite procul dubio luituri erant. Cæſariani verò Ductores, &, qvi ſponte ſuâ regiis ſignis nondum ſucceſſerat, reſiduus miles, liberi, absq; ullo lytro, dimisſi, præſtitâ tamen prius ſcripto cautione: *Coram Rege, ut competente Judice, peracturos reos, à qvibus ſe injuria læſos obtenderent; interim omni ambiguo ſermone, qvi in regii Exercitus ignominiam qvoqvo modo detorqveri posſet, temperaturos.*

Rex Gryphiswaldiæ muniones cōtemplatū it.

Rex Sveciæ expeditionem hanc non adeò confectu facilem exiſtimans, ipſemet obſidio intereſſe, & militum alacritati præſentiâ ſuâ calcar addere conſtituerat, jamq; in itinere erat; cum de deditiône nuncius inter viam occurrit: Qvo tamen non obſtante, cùm loci perluſtrandi, tum

rerum

rerum ibidem in ordinem redigendarum, porrò ire perrexit. Gryphiswaldiamq; in eo ſtatu, & tot concinnis, ac reciprocâ tutelâ ſe reſpicientibus, munimentis circumdatam reperit; ut Peruſio laudem tribuerit eximiam: Præ omnibus aliis cæſareis Præfectis, qvod ſui muneris fuerat, hac in parte fêciſſe, nec in univerſa Pomerania, qvaqvâ Cæſariani Regnum obtinuerant ullâs, aut meliùs exſtructas, aut aptiùs cohærentes occurriſſe munitiones. Annotini qvoq; frumenti tanta copia inventa; ut præſidio ſuſtentando ad qvatuor adhuc menſes ſufficere potuerit: Nec belli neceſſaria defuerant; repertis, inter alia, ducentis pulveris nitrati vaſculis. Ut ita, niſi Peruſius ſingulari DEI providentiâ è medio fuiſſet ſublatus, obſidium hoc magno adhuc temporis, militum, ac æris impendio dubio procul ſtetiſſet.

Supplicationes annuæ habitæ in Pomerania

Per Gryphiswaldiæ expugnationem Pomerania, Cæſarianorum jugo penitùs liberata, in gaudium & jubila ſe effudit. Jamq; tempus annuum inſtabat, qvo Rex illîc primò appulerat: Ut ergò victoriarum, qvæ eidem intereà obtigerant, & felicitatis qvoq; ſuæ, inde ſecutæ, autorem Deum agnoſcerent Pomerani, ſupplicationes per univerſam Provinciam decretæ, & inſigni animorum devotione habitæ.

Et Sveciâ

Idem Holmiæ Svecorum, & qvòusq; Regni fines ſe extendunt, factitatum: Qvæ inter ſolennia, ſigna, Cæſarianis, durante in Germania bello, erepta, velut trophæa, publicitùs fulſerunt.

Regiorũ in Marchia, abſente Rege, conatus & factiones

20. Intereà, dum Rex Sedini, & in Pomerania moram trahit, Exercitus ad Spandoam relictus non omninò feriabatur. Nam utut, qvod rei ſummam attinet, abſente Rege, intra caſtrorum limites ſe contineret, levibus tamen excurſionibus hoſti inſultare non deſtitit.

Inter alia, eqveſtris militiæ Legatus, Baudiſius, Comite Ortenburgico, & Halkio Tribuno in ſocietatem facti aſſumtis, Albim, ob intenſos ſolis ardores tenui hac tempeſtate fluentem alveo, trajiciens, ducentos cæſarianorum eqvitum, Werbenæ hoſpitantes, ſubitò oppresſum ibat. Cæſi primo impetu qvamplurimi: Reliqvi, cum ipſorum ſub Tribuno, & ſupremo excubiarum Præfecto captivi abducti.

E qvibus contracto morbo, Comes Ortêburgicus fato fungitur.

Qva in factione Baudiſius, & Comes Ortenbùrgicus, æſtu ſitiq; inflammati, dum frigidâ Albis præproperè ſe proluunt, ac præcipiti potu ingurgitant in lethalem uterq; morbum incidit: Comite Ortenburgico, non longo poſt intervallo, Berolini fato fungente. Cujus, conſilio & manu promti, juvenis præmaturæ morti Rex, ob ſervitia, qvæ jamdum præſtiterat, & impoſterùm, ſi fata diuturniorem vitæ uſuram fuiſſent largita, præſtare potuerat, vehementer indoluit. Baudiſius autem, qvanqvàm ipſius qvoq; vita in ancipiti haberetur, Medicorum induſtria priſtinæ valetudini reſtituebatur.

Mox Regii Baſilicam qvoq; Havelbergæ occupabant: Indè Burgum, oppidum haud procul Magdeburgo ſitum, ex improviſò aggresſi, cæſarianum militum Ductorem, illic commorantem, dum convivatur, genioq; indulget, & nihil minùs, qvàm ingratos ejusmodi & haud invitatos hoſpites operitur, unâ cum nonnullis convivatoribus, captivum abducebant.

Cæſariani Cotbuſiũ invadunt.

Econtrà Cæſariani è Sileſia, Tribuni Gôtzii ductu, Cotbuſii Urbem diripuêre: In qva regius Tribunus, Nicolaus Bock, cum Legione noviter conſcripta, necdum luſtratâ, & ex parte inermi, hoſpitabatur. Licet enim Bockius, locum ſatis commodum, &, modò arma ac reliqva belli neceſſaria ſubminiſtrarentur, ſuſtinendis ſubitaneis hoſtium inſultibus parem, nec, niſi juſto obſidionis ordine ſervato, expugnabilem judicaret; qvapropter Campiductor Hornius, ad ipſius relationem & inſtantiam, Schaumburgo, tum arma, tum pulverem nitratum, & ſimilia ſubmiſerat: Præverterat tamen hæc ſubſidia Gôtzius; intempeſtâ, qvæ tertium Calendarum Julii ſeqvebatur, nocte Urbem, portis vi effractis, introrumpens. Militum novitiorũ nonnulli, qvotqvot obviam fierent, trucidati:

Reliqvis tenebrarum favore ſe occultantibus, & hinc inde dilapſis. Bockius, qvi ſaltu è murorum pinnis evaſerat, & pridiè ſub ſupremo Legionis ſuæ excubiarum Præfecto, Chriſtiano à Maltitz, qvadringentos delectos ſclopetarios Beſcoam, auſpicatò ablegârat, qvibus è clade ſuperſtites & diſperſi ſe junxère, nihilominùs brevi Legionem ſeptingentorum aut octingentorum capitum contraxit: Qvâ cum, à Campiductore Hornio, ſeqventi menſe, vetus Brandenburgû, Urbis hujus tutandæ, ire juſſus eſt.

Regii econtra Grunbergam. Nec diu poſt idem Hornius Cæſarianis par pari referebat; ſeptem eorundem alas, Grunbergæ commorantes, octingentis ſuorum eqvitum nec-opinatò invadens: Qvi magna pars cæſi, pars capti, opimis ſpoliis Regios ditârunt.

Nova Regis expeditio. 21. Poſtqvam, re ad Gryphiswaldiam ſatis feliciter & opinione citiùs transactâ, copias, qvas hoſtis illic loci hactenùs diſtinuerat, aliorſùm ducere dabatur, Rex nihil cunctatus, partem qvidem, ad cuſtodiendum Pomeraniæ limites, & Ducibus Megapoleos, qvi ſub id tempus armis ſua recuperare decreverant, opitulandum, Tottio, Campiductoris nomine jam cohoneſtato, reliqvit: Reſiduo, in Exercitus ſupplementum, Marchiam verſùs iter maturare juſſo. Ubi propè Tremmium, qvâ vetus Brandenburgum itur, ſexto Calendarum Julii, univerſùm Exercitum contraxit, novam animo expeditionem volvens: Qvam aliqvammulta prodigia, inſigne qvippe præ foribus eſſe ſignificantia, anteceſſerunt.

Eam antecedentia prodigia. Ad Sonnenwaldam, Luſatiæ inferioris, in aere iterùm bellatum, tormentorumq; & ſclopetorum, creberrimè diſploſorû, velut fragor auditus.

Aſcherslebæ, decimoqvarto & decimotertio Calendarum Auguſti, circa qvintam veſpertinam, ſudo cœlo, duæ ingentes acies, altera à meridie, à ſeptentrione altera ſe oſtenderunt, acerrimè concurrere viſæ: Victoria tamen ab ejus parte, qvæ à ſeptentrione venerat, ſtetit. Qvod phænomenon dictis diebus, eâdem horâ, eâdem rerum facie bis apparuit: Semperq; poſt finitum conflictum vir, togâ talari veſtitus & arcum gerens, venientis ab euro Exercitus Imperatorem ſagittâ transfixit; ut, capite ſiſtens, illicò evaneſceret. Qvem mox ſecutus & in auras reſolutus, qvi arcum gerebat, ſimiliter viſum effugit.

Paulò poſt Friburgi & Mersburgi in Miſnia aqva in ſangvinem migrabat. Halæ qvoq; Saxonum ad lapidariam portam, à ſiniſtro latere, in foſſa, fons aqvæ vivæ ſcaturire, & in medio foſſæ ſenſim rubeſcere cœpit; fonteq; poſtridiè iterum deficiente, aqva in foſſa ſtagnans, ſangvinem rubore præ ſe tulit. In cupis etiam, qvæ ad repentinos incendiorum caſus apud forum parata ſtabat, aqva in ſangvinem transformata perhibetur.

Ut verò ad Regem nos convertamus, is, poſt luſtratum Exercitum, maximâ peditus parte, ſub Johannis Bannerii imperio, veteris Brandenburgici, qvò munitiones loci, plurimâ operâ promotæ, eò citiùs in altum aſſurgerent, relictâ, qvarto Calendarum Julii, cum bis mille delectis ſclopetariis, & omni penè eqvitatu inde movens, poſtridiè Jerichoæ monaſterium venit, dimiſſisq; qvaqvaverſùm expeditis eqvitum turmis, vicinam oram, ad usq; Magdeburgenſem pontem exploratum iit. Cujus adventu territus Pappenhemius, Cæſaris Campiductor, cum aliqvot eqvitum peditumve cohortibus ac alis in Burgi oppido hactenùs excubans, Magdeburgum cum ſuis celeriter ſe receperat.

Rex itaq; nullo cis Albim hoſte reperto, pridiè Calendarum Julii, circa veſperam, partem militum, Urbem & arcem Tangermundæ, ubi centum viginti Cæſarianorum ſervabant, tentatum, trajecit. Id qvod feliciter ſatis ceſſit: Statione exteriori, in ripa Albis ad navium cuſtodiâ collocatâ, ſubitò primum oppreſſâ. Qvorum nonnulli tamen, periculo elapſi, inq; Urbem, cito curriculo refugi, ad arma conclamarunt: Unde qvicqvid in Urbe hoſtium erat, in arcem ſe contulit. Tangermunda Regi occupatur.

Mox

Mox huc qvoq; à Regiis facta impreſſio, & pars in portam, admoto crepitaculo, reliqvi aliis duobus locis incubuêre, tanto ardore: Ut, non obſtantibus hoſtium infeſtis armis, vi perrumperent, ac, qvadraginta circiter obtruncatis, qvotqvot ſupererant, in poteſtatem redigerent; Regis arbitrio, vitâ, aut donandos, aut mulctandos. Regiorum non niſi qvinq; in hoc asſultu ſauciati. Incidit autem iſthæc Tangermundæ expugnatio, qvâ Rex bello Albim, ultratamq; ejus ripam primo aperuit, in ipſas Julii Calendas.

Nec mora: Contracta illicò, Regis jusſu, qvotqvot in Albi longè latèq;, deorſùm ſurſùm, Magdeburgi usq; Urbem reperire erat, navigia, inter qvæ aliqvot inſigni magnitudine pontones, Albisq; ad Tangermundam ponte navali ſtratus, & huic tuendo, ſemiruta, qvam Fuchſius qvondam illic exſtruxerat, feſtinatis operibus reparata munitio: Rege ipſo Tangermundæ divertente, peditibusq; ad præſidium Urbis retentis; eqvitatu autem per circumjectos pagos in hoſpitia diſtributo. Interqvievit qvoq; hìc locorum, cum copiis, qvas ſecum adduxerat, nec qvieſcentem hoſtis ullatenùs laceſſiit; dum reliqvus peditatus ſubſeqveretur: Munimentis, qvæ veteris Brandenburgi excitabantur, in eum ſtatum, ut defendi posſent, perductis. Id qvod qvinto demùm Iduum Julii accidit.

Et Rex qvidem, viribus in unum iterùm coactis, ſatis propenſus erat ad faciendum periculum: Num incendio deſolata Magdeburgi Urbs recuperari, & tranſitus hic Albis in poteſtatem redigi posſet? Interim Tillium cum hoſtili Exercitu haud adeò longè abesſe, ſed ad Mulhuſium ſtare meminerat; obſesſis ſicubi premerentur, ſuppetias laturum: In Electorem autem Saxoniæ, qvi, Urbe incolumi & re integra, immiſceri turbis noluerat, multò minùs fiduciæ nunc, poſt Urbis excidium, reponendum, meritò judicabat. Qvapropter arduam hanc & ancipitis aleæ plenam expeditionem pro tempore intermittens, tutius duxit: In ſtativis, adverſùs hoſtium vim munitis, opportuno ad Albim loco, militem continere; &, qvod Cæſarem in Lipſienſis decreti asſeclas, ſuperiorem Germaniam habitantes, ductu Comitis Fürſtenbergii, infeſta jam arma movisſe comperisſet, inter Electorem qvoq; Saxoniæ & Tillium diffidentiam indies gliſcere cerneret, iſtorum disſidiorum opperiri exitum.

Huic ipſius propoſito locus, qvo Havelam Albis intercipit, omnium maximè abblandiebatur. Illìc enim à fronte ac dextris occurrere Archi-Epiſcopatus Magdeburgenſis, cum veteri Marchia; ſiniſtrum latus claudere media Marchia, &, qvem Havela irrigat, tractus: Unde cômeatus & pabuli conſeqvendi ſpes nô exigua. Accedere ex Urbibus, oppidisve, Havelæ incumbentibus, omnium ad vitæ ſuſtentationem necesſariorum, ſecundo flumine, & ita facili negotio devehendorum, commoditas. Qvod autem caput rei, etiamſi hoſtis ab utraq; Albis ripa Regem ſummis viribus urgeret, & caſtra conferret caſtris, Havela tamen fluvius ipſum arcere: Qvò minùs in terras, eundem Havelam & Albim ſeptentrionem verſùs interjacentes, penetrans, tergum Regi infeſtum redderet, & frumentandi pabulandive ab hac parte, aut, ſicubi opus foret, eò ſe recipiendi facultatem intercluderet ullatenus posſet.

Ut ergò Havelæ ripam, cujus aliàs à Spandoa usq; potens erat, penitùs ab hoſte repurgaret, Bannerio, Havelbergæ Urbem, qvam unà cum ſuburbio & domunculis piſcatoriis in oppoſita Urbi ripa ad radicem montis ſitis, Cæſariani hactenùs adhuc tenuerant, è Baſilica & ſuperiori loco vi adoriri, imperabat. Qvod, ſeptimo Iduum Julii, inter tertiam & qvartam matutinam dum ab eo fit, Cæſariani, flammâ deſertis piſcatorum domibus (qvarum octo hac correptæ perierunt) ſubjectâ, ultrà Havelam in Urbem illicò refugerunt. Winckelius autem Tribunus cum ſuis, utut hoſte creberrimis longiorum tuborum ictibus in proximantes detonante, per medium flumen, ita ut humerorum tenùs aqvam ſubirent, fugientes ſecutus, Urbemq; irrumpens, qvicqvid in armis occurreret, trucidabat: Captis ad qvadringentos qvadraginta; qvi in

Rex Havelbergâ in poteſtatem redigit.

in cœmiterium & ædis ſacræ turrim confugerant,armisq; abjectis vitæ gratiam ſibi fieri ſuppliciter petierant.

Et ad Werbenã caſtra locat.

Triduo poſt, qvarto, nimirùm, Iduum Julii, Rex, propoſiti jam certus, Tangermundâ Werbenam retrò cum Exercitu movit: Medio illic inter Urbem ac Albim loco, ſitu peropportuno, ponè aggerem, qvem, ad arcendam aqvarum exundantium eluviem olim congeſtum, arcendo hoſti extemplò aptabat, caſtra metatus. Pontem qvoq;, Tangermundæ reſciſſum, & Albim ſecundo flumine devectum, hîc ſterni jusſit Rex: Valido, qvod utriq; flumini dominaretur,propugnaculo in extremitate anguli, qvà Havela Albi miſcetur, excitato. Ne verò hoſtile, qvod Dômitzæ agitabat, præſidium regiis caſtris à tergo inſultaret, diſpoſitus idoneis locis eqves: Excurſibus ejus cohibitis, ſecuritatem pabulatoribus, lixis, aliis, annonarias omnis generis ſpecies ſubvehentibus, præſtiturus.

22. Paulò antè, Cæſarem in Lipſienſis fœderis ſocios, ſuperiorem Germaniam incolentes, infeſta jam arma ſtrinxisſe, diximus: Illius itaq; rei telam hoc loco breviter pertexere, ordo poſtulat.

Qvi Lipſiæ coierant proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines, decretum inibi factum,& ſubſeqventem armaturam, cùm ergà Cæſarem, tum pontificios Electores enixè excuſatum ierant; qvicqvid ſuſpicionum inde in eorum animis, aut ortum foret, aut oriri posſet, eximere conati: Sed in casſum. Nihilo enim minùs utrobiq; in ſeqviorem partem accepta hæc eorum molimina: Qvaſi qvi iſthac armorum oſtentatione cogere Cæſarem, non obſecrare, animum induxisſent.

Atroces Cæſaris ad Lipſiensis fœderis ſocios literæ.

Et Cæſar qvidem ad literas, qvas Lipſiâ transmiſerant, conventusq; haud diu poſt communicatum decretum prolixis verbis reſpondebat; acriter illis exprobrans. *Qvod ad Cæſarei Edicti exſecutionem vi retardandam, & ſibi ſuove Exercitui neceſſariam contributionem, aliave ſuſtentationis media eripienda, inter ſe conjurasſent, in eumq; finem bellum & arma, novas ac periculoſas turbas datura, meditentur. Utut enim in hoc, illove, præter jus, fasve gravatos ſe conqverantur, non tamen id ſatis adhuc cauſæ, præcipiti qvodam impetu ruendi in arma: Nec iſta ipſa arma in univerſalis, qvem prætexant, Pacis ſcopum, ſed omnimodam potiùs ruinam Imperii & disſolutionem redundatura. Qvod ad Edictum ſuum: Proteſtantium armaturam eò potiùs collimare videri, qvomodò jus prætenſum obſtinatè tueantur, & Pontificiis iteratam Pasſavienſem pactionem extorqveant; qvàm, ut amicabili compoſitione de ſubortis controverſiis inter partes tranſigatur. Bellicorum verò incommodorum fontem unicum: Qvod, non tam viribus & potentiâ adverſariorum, qvàm conniventia, clandeſtinis ſubſidiis, machinationibus interiorum hoſtium, variisve bonorum conſiliorum remoris, ab his injectis, in eum res redierit ſtatum; ut medius ſuſtentandi Exercitus, Conſtitutionibus Imperii præſcriptis, uti, haud posſibile fuerit. Nec Cæſari tamen diſplicuisſe, qvandocunqve Ordines de alia ratione, viave, qva hoſtibus, minori cum ipſorum damno & majori commodo obſiſteretur, cogitationes ſuas in medium conferre voluerint: Prout in conventu Ratisbonenſi, Electorum collegio id conſilii ſuggerente, ſingulos Circulos de conferendis in commune belli ſubſidiis, implorare decreverit.* Qvem tributorum colligendorum modum, qvoniam proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines in literis ſuis rejecerant, & velut haud legitimum impugnatum ierant, Cæſar in hoc ſuo reſponſo pluribus aſtruebat; enixè contendens. *Ab Imperii conſtitutionibus minimè diſcedendum, qvàndo ſpes ſuperſit perveniendi ad media, qvæ iisdem Conſtitutionibus præfinita reperiuntur; qvalia, univerſalis Ordinum Imperii conventus, & ordinaria decreta, plurium ſuffragiis ſancita: Nec non, ubi temporis ratio prolixas ejusmodi conſultationes admittat. Nam alioqvi paria esſe, & eòdem recidere: Si Reſpublica nullas habeat Leges, aut ſi, ob temporum iniqvitatem, Legibus cum ſalutari effectu uti neqveat.* Præcipuè qvoq; Proteſtantibus probro dabat Cæſar: *Qvod hoc ipſo tempore,*

qvo

qvo ob felices Regis Sveciæ progresſus, & indies ingraveſcens ab hoſte periculum ipſorum ſubſidiis maximè opus haberet, omnia ipſi bellandi media, ſub titulo ac prætextu intolerabilium presſurarum, ſubtrahere animum inducerent. Qvia verò fœderatio illorum, & ſubſecuta eam armatura, ut absqve ſcitu ac conſenſu Cæſaris inſtituta, illicita exiſtat, ideò à propoſito eos dehortatus, univerſis ac ſingulis ſeverè præcepit: Deſiſterent ab armis; debitam, ut Cæſari ac Magiſtratui ſupremo, præſtarent obedientiam; nec militi ſuo necesſaria, qvibus carere non posſet, alimenta, diribitoria, hoſpitia impoſterùm denegarent. Alioqvi, lenibus his hortamentis nil proficientibus, duriora media ac remedia, qvæ Conſtitutiones Imperii ipſæmet ſuggerant, necesſariò ſibi adhibenda fore.

Mandata Cæſaris avocatoria. Hoc reſponſum ſatis atrox atrocisſima *ad univerſos Electores, Principes, Comites, Subditos, Cives, Univerſitates Imperii, imprimis ad militum Tribunos, eqvitum peditumve Ductores qvosqve, nec non generatim omnes gregarios milites, ſi pedibus, ſive eqvis mererent*, avocatoria ſubſeqvebantur: Qvibus ſeriò, ſub gravisſima pœna injunctum. *Ne militibus, qvi, ad Lipſienſis decreti placitum, ſcribebantur, diribitoria aut tranſitum concederent, ſed coeuntes ubivis locorum opprimerent, diſſiparent, profligarent; milites autem omninò ſe abdicarent his ſtipendiis: Nec cuiqvam ad delectus hos promovendos ullum tributum & collectam, aut indicere, aut ſolvere fas esſet.*

Qvæ avocatoria liberis Imperii Civitatibus ſpeciatim transmisſa, & unà poſtulatum: *Darent operam, ut, publicitùs affixa, in omnium notitiam venirent, illisve re ipſa & ſtrictè mos gereretur.*

Præter iſthæc alio adhuc Edicto promulgato, omnes proteſtantium Electorum, Principum, Ordinum vaſallos, qvos pro asſerendo Lipſienſis conventus decreto, ad arma & debita, ratione posſesſorum Feudorum, ſervitia præſtanda exciverant, ut ne Dominis ſuis directis obtemperarent, dehortatus, admonebat Cæſar: *In ipſum, ut ſupremum Feudorum Dominum, reſpicerent, & ad ipſius nutus armatura ſua præſto potiùs ſtarent. Qvod ſi, ante publicationem hujus Edicti, ad loca, armiluſtrio deſtinata, armati, inſtructive ſe jam contulisſent, extemplò inde digresſi, domum reverterentur.*

Similis tenoris literas ad Franconici, Svevici, & utriusq; Rhenani Circuli nobiles, qvi præter ipſum Imperiumve ſuperiorem non agnoscunt, Cæſar dedit.

Nec minùs pontificii Electores, Proteſtantium decretum, ut qvo, ſpe, de redipiscendis bonis eccleſiaſticis, conceptâ, evolverentur, in reſponſo ad proteſtantium Electorum, Principum, Ordinum literas, acerrimè improbare ac dominare; rogantes eosdem, commonentesve: *More Cæſaris avocatoriis & monitoriis mandatis geſto deponerent arma; præcluſos tranſitus reſerarent; omni adversùs Cæſaris & cæſarianarum partium militem hoſtilitate abſtinerent; & Cæſari potiùs contra Regem Sveciæ fideliter ſuppetiarentur.* Pontificii Electores Cæſari aſtipulantur.

Verumenimverò ſurdis narrabantur ſabulæ, nec ullis mandatis aut verborum acrimoniâ à propoſito Proteſtantes abſterreri ſe patiebantur: Qvin potiùs delectus in Misnia, Franconia, Svevia, maximè liberis Imperii Civitatibus, gnaviter procedebant; inſigni militum confluxu. Parumq; argumentis, & papyraceis Cæſaris ac Pontificiorum minis fuisſet profectum: Niſi his adjecisſent arma reducis ex Italia Exercitus ſuccedanea; &, calamo, qvi nullius hîc uſus, abjecto, ferreo ſtylo apud ſuperioris Germaniæ Ordines cancellâsſens Lipſienſis conventus decretum.

Cæſaris adverſus Proteſtantes in ſuperiori Germania expeditio. Controverſia enim de Mantuano atq; Montferratenſi Principatu ſopita certo jam erat pacto: Qvo Cæſar, dummodò vires, illìc ex parte hactenùs occupatas, in Germaniam contra Sveciæ Regem, & proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines verteret univerſas, Regi Galliæ in nonnullis conceſſerat. Hic ergò Exercitus, ductu Comitis Fürſtenbergii, generalis vigiliarum Præfecti, commodùm ex Italia adveniens, ſurgentibus maximè partibus, necdum adultis tamen & ſat validis, velut tempeſtas, è montanis Alpium ingruens, ſummâ violentiâ incubuit.

Et

Memminga ei deditur.

Et primam qvidem aggreſſuram, ſub Junii menſis initium, Memminga, libera Imperii Civitas paſſa: Qvam, vi admota, adegit Furſtenbergius, Lipſienſi decreto renunciare; & qvinqvaginta florenorum millibus, mulctæ loco direptionisq; evitandæ, præſenti pecuniâ ſtatim perſolutis, duas peditum cohortes, donec Cæſari aliud videretur, intra mœnia receptas, ſuſtentare; demum, de tributo bis mille qvingentorum florenorum qvotmenſibus perſolvendo, fidem interponere.

Nec non Campodunum.

Hinc, ſeptimo Iduum Junii, Campodunum itum: Qvod, clavibus portarum obviam miſſis, imperata facturum obtulit, præſidioq; qvadringentorum militum impoſito, octuagies mille florenos, ne prædatorum licentiæ permitteretur, pependit.

Ulma inſidiis neqvicqvàm tentatur.

Campoduno, Ulmam verſùs inſtituto itinere, haud longulè inde caſtra Cæſariani metabantur: Proditione qvorundam Pontificiorum, qvi iſthic commorantes, clanculum cum iis colludebant, ſtructis Urbi inſidiis. Hi etenim ex eqvitum Ordinis Teutonici ædibus ad turrim, in muri circuitu haud procul novâ portâ ſitam, qvâ bis qvaſi mille nitrati pulveris centenarii reconditi aſſervabantur, cuniculum egerant; eo conſilio: Ut, die dominicâ, dum populus concione audienda occupatur, igne immiſſo, munitiones Urbis, qvas ingenti mole noſtrâ memoriâ exſtruxêre Ulmenſes, vi pulveris apertæ, & in foſſam præcipitatæ, Cæſarianis aditum ſternerent ad invadendum. Sed proditione, tertio Iduum Junii, eo ipſo penè temporis articulo, qvo effectum ſortiri debebat, ſingulari DEI providentiâ per ancillam pecuariam, iisdem in ædibus ruſticationi operantem, revelatâ, octo criminis complices in carcerem conjecti. Cæſariani autem condicto tempore propè Urbem comparuêre qvidem, ſutelas tamen ſuas retectas conſpicati, re infecta, receſſerunt: Nil minùs, qvàm qvod intenderant, agere ſimulantes.

Dux Wirtebergenſis ſubigitur.

Eâdem diſſimulationis perſonâ aſſumtâ ab Ulmenſibus id tramiſſum: Qvi, dum Cæſariani, poſt tentatam hoc modo irrito conatu Urbem, qvâ, utpote adverſus ſubitariam vim ſatis inſtructâ, properatò potiri diffidebant) caſtra mox inde movent, commeatu etiam præbito iter eorum promotum ivêre; ad Tillium feſtinato gradu contendere, præ ſe ferentium. Superato autem Danubio, in Ducem Julium, Adminiſtratorem Ducatus Wirtembergenſis, fabam cuſam, animadverſum: Ut, qvi jam militum non contemnendam manum coegerat, anteqvàm, vicinorum ſubſidiis confirmatior, magis formidabilem Cæſaris armis ſe redderet, opprimeretur. Id qvod ex voto & facili ceſſit. Minſingæ enim oppidum initio ſtatim deditū: Et miles ſcriptus ſub Cæſaris ſigna diſtributus, provincialis autem armis exutus, atq; domum ire juſſus. Paulò poſt, Rauſchenſi calle in poteſtatem redacto, Rutelinga eorum arbitrio ſe permiſit. Qva potitus Cæſaris Exercitus, pridiè Calendarum Julii, Tubingam verſus iter habebat: Adminiſtratorem memorati Ducatus, qvi illic militem ſuum, ex conſcripto & provinciali miſtum, contraxerat, ſi amicâ viâ res non procederet, vi aggreſſurus. Qva de cauſa, ipſis Julii Calendis, illuceſcente die, in armis, acie explicatâ, ſub obtutum ejus ſe ſtitit.

Sed adverſùs animo jam fractum, & armis diffiſum, vi opus haud erat: Adminiſtraror enim hoſtilem impetum antevertens, nullâ interpoſitâ morâ, ad pactionem deſcendit; poſt nuncium fœderi Lipſienſi remiſſum, *cum Pupillis ſuis, nec non Miniſtris, ac belli Ducibus, in Cæſaris tutelam receptus. Inter qvæ delectus ejus provinciales exarmati ac domum dimiſſi: Militum verò conſcriptorum qvotqvot in Cæſaris ſtipendia transire detrectabant, ſacramento adacti; contra Cæſarem impoſterùm arma haud laturos.* Adminiſtratori qvoq; neceſſitas impoſita, *hoſpitio recipiendi Cæſaris Exercitum, in provinciis, qvibus tutelari nomine præerat, &, qvamdiu Cæſari placeret, alendi; tum ſubminiſtrandi è veſtigio in uſum Exercitus, qvantum ſat, ſuperve videretur, commeatus.*

De qva repentina transactione judicium ſanè noſtrum lubenter ſuſpendimus: Id ramen certò nobis conſtat: Si paululùm modò Dux ſuſtentâſſet, aut ſuſtentare potuiſſet, ſubſidiarias amicorum copias mox ad manum

num futuras; Qvarum acceſſione, hoſti viribus par redditus, omnem effugere potuerat præcipitatæ deditionis ſuſpicionem, &, qvantum conjectare licet, avertere incumbentem hac ratione Lipſienſi fœderi peſtem. Nam & Ulma aliqvot peditũ ſigna ſuppetias miſerat: Qvæ cognito, já facta, transacta omnia, trepido gradu nec ſine diſcrimine, unde venerant, ſe receperunt. Et Schlammerstorffius Tribunus, cum Legione eqveſtri, tribus capitum millibus conſtante, ac ſex eqvitum alis, Regis impendio conſcriptis, ex Haſſia ſubſidio appropeprans, Nordlingam jam attigerat: Qvi & ipſe, aliqvantò ſeriùs veniens, nec ullum, qvo cum milite ſe conferret, tutum in vicinia reperiens, receptaculum, diffluere eundem à ſignis neceſſariò paſſus eſt

Ulma, & omnis Svevia, Franconiaq; colla jugo ultrò ſubmittunt.

Debellato Wirtenbergenſi, retrò contra Ulmam reditum; cui aggrediundæ immorari, Fürſtenbergius paulò antè minimè conſultum duxerat: Ne Wirtenbergenſis, qvo, velut fundamento, reliqvorum in Svevico Circulo Proteſtantium molimina innitebantur, magis magisq́; adverſùs hoſtilia arma ſe firmandi tempus lucraretur. Hæc itaq; Civitas, qviá cum Wirtenbergenſi jam actum, & ipſa omni auxiliorum ſpe deſtituta erat, Cæſaris qvoq; armis haud difficulter ceſſit: A Lipſienſi decreto reſiliens; & delectibus, qvos egerat, exauctoratis. Cui præter tributorum, qvorum dies jam ceſſerat, ſolutionem, nova inſuper imperata: Qvatuor inſuper peditum cohortes, & tres eqvitum alas, in Comitatu Geislingenſi, Ulmenſium dicioni innexo, divertentes, per tres ſeptimanas ſuſtentare cogebatur.

Poſt Ulmam, nec non reliqvas proteſtantes Sveviæ Civitates à Lipſienſi decreto terrore ac oſtentatione armorum divulſas, in Franconicum Circulum verſus impetus: Cujus Ordines Noribergæ ſub id tempus convenerant. Sed & hi, animadverſo, Fürſtenbergium appropinqvare, per Legatos, obviam miſſos, Cæſaris avocatoriis ac monitoriis mandatis morem gerere, paratos ſe oſtenderunt: Cæſaris Commiſſario, D. Poppio, pecuniaria belli ſubſidia, qvæ pro Cæſare flagitatum venerat, ſeptuaginta, ſcilicet, duorum menſium tributum, id genus, qvod ab Imperatorum Romam-itione nomen gerit, intra ſpatium anni vertentis penſitandum, magnâ inſuper promtitudine ſpondentes. Mox, qvi juxta Lipſienſis decreti tenorem noviter conſcriptus erat miles, ubivis dimiſſus, & ſacramento ſuo ſolutus: Nec in Proteſtantium emolumentum qvicqvam inde ceſſit; niſi qvod qvinq; eqvitum alæ, ſub Steinovio Tribuno, & tria peditum ſigna, qvalia, nulli certæ Legioni obſtricta, libera vocant, ſub Tribuni Schaumburgii ductu, in Culmbacenſi agro, Miſniæ contermino, collecta, ad vicinum Saxoniæ Electorem in hac rerũ metamorphoſi transierunt.

Ita potentiſſimum externa ſpecie fœdus, pauculis diebus, absq; ſangvinis effuſione, maximam partem concidit; &, velut in ſtipulâ graſſans ignis, repentè in flammam illuſtrem emicans, repentè in fumum, ventosve abiit: Nec alius ejus exſtitit fructus; qvàm, qvod Cæſar Proteſtantium delectibus, qvi ipſius ſignis hinc inde ſucceſſerunt, in propria eorum viſcera armaretur, & eò ſpecioſiorem haberet prætextum, ad præteritarum, qvibus illos afflixerat, & futurarum etiam actionum ſuarum cruditatem & crudelitatem convelandam.

23. Dum iſthæc in ſuperiori Germania accidunt, Tillius ab altera parte totus in eo erat: Ut Landgravio Haſſiæ, Caſſelenſis ſtirpis, & Saxoniæ Ducibus, ipſoq́; tandem Electore, qvi caput ac Princeps fœderis, perdomitis, Lipſienſis decreti vinculum penitùs diſſiparet atq; attereret. Qvem in finem Magdeburgi reliqvias, Badenſis ac Breunerianæ Legionum præſidio firmans, milleq́; è Lichtenſteniana ablectorum militũ, & qvinq; Virmondii pedeſtres cohortes, nec non ſeptem Bönninghuſianas eqvitum alas, ad Albis & adjacentium provinciarum tuitionem, Pappenhemii ductu, relinqvens, cum reliqvo Exercitu Thuringam verſùs moverat.

Tillius Thuringiam invadere parat.

In

Electoris Saxoniæ Legatos audit.

In ipſo itinere, Thuringiæ jam minitantem, Miltitzius ac Wolckerſtorffius, Saxoniæ Electoris Legati, cõveniebant; *de Pace inter Regem Sveciæ & Cæſarem, per Electoris, qvam Cæſar ipſemet expetierat, interpoſitionem conciliandâ acturi, & expiſcaturi: Qvibus legibus in Pacis tractatum deſcendere, aut armorum inducias paciſci, nomine Cæſaris, animatus foret?* Diligentem qvoq; unà daturi operam: Qvo, *amicæ inter Proteſtantes ac Pontificios compoſitionis, jamjam Francofurti inſtantis, (qvam, Pace rupta, intercidere neceſſum erat) aliorum malorum, dubio procul inde oriturorum, reſpectu ob oculos poſito,* à præſenti expeditione diverterent hominem, vimq;, & arma, & nil non hoſtile ſpirantis impetum cohiberent.

Sed nullo fructu.

Qvibus tamen rationibus tantum abeſt, ut Tillius iter ſuum ſuſtlaminari paſſus ſit; ut potiùs, ſimul ac Thuringiam cum Exercitu attigit, obvia qvæq; populando ac deprædando in Ducum Saxoniæ, Vinarienſis ſtirpis, Comitum Swartzburgenſium, & aliorum, Lipſienſi fœderi addictorum, territorio hoſtiliter graſſari cœperit: Franckenhuſii Urbe, inter alia, penitus direptâ, & igne ſubjecto in cineres redactâ.

Poſtqvàm verò Tillius, caſtris inter Arteram & Franckenhuſium poſitis, aliqvot dierum ſpatio interqvieverat, Erfordiam perrexit: Qvam Urbem in poteſtate habere, Pontificii, ob complures prægnantes cauſas, è re ſua arbitrabantur. Nôrant enim, ingens illic frumenti, vini, aliarumve annonariarum ſpecierum penus reconditum; Exercitui in longum tempus ſuſtentando par: Donec, qvod animo moliebantur, effectum adversùs vicinos darent. Situs porrò Urbis adeò commodus: Ut Saxoniæ Duces univerſim exinde, ad nuncium Lipſienſi fœderi remittendum, & morem cæſareis mandatis gerendum, facilimè compelli poſſent; Haſſiæ qvoq; Landgravius, qvi unicus ſociorum ſuperioris Germaniæ in fide data perſeverabat, interjecto hoc velut obice, ab Electore Saxoniæ ſecluderetur. Demum, Erfordia Franconiæ, & opulentiſſimis Pontificiorum, in ea ſitus, Epiſcopatibus, velut pro ſcuto aut proceſtriis, adverſus hoſtium molimina inſervire videbatur; nec credibile erat, qvempiam eò progreſſurum audaciæ, ut, Urbe infeſtâ à tergo relictâ, Herciniæ ſilvæ, Franconiam à Thuringia diſterminantis, montana tranſcenderet Tillius ergò bono modo aditum in Urbem ſibi ſtraturus, caſtris propè locatis, ſatis civiliter petiit: Submitterent ſe Cæſaris voluntati, &, majoris ſecuritatis ergò, militare præſidium reciperent. Qvanqvam autem veriſimile haud ſit, ſiqvidem feriò inſtitiſſet Tillius, vi aut intentatâ, aut ſaltem oſtentatâ, Urbem diu reſiſtere auſuram: Mitibus tamen ſimul verborum exorabulis, ſimul præbito largiter commeatu, nec non objecto æris aliqvo bolo, deliniri, & à propoſito abduci ſe paſſus ſit; Erfordiaq; hunc in modum compedes, qvæ ipſi parabantur, evaſit. Tillius namq;, omiſſâ iſthac curâ Mulhuſium inde cum Exercitu digreſſus, ipſemet in Urbe divertit: Peditatu propè Urbem ſub dio tendente, eqvitatu verò in circumjectos pagos, expeditioris pabulationis gratiâ, diſtributo.

Et Landgravium Haſſiæ.

Mulhuſio ad Gulielmum, Haſſiæ Landgravium, Legatus mittebatur à Tillio, minitabundus poſtulans: Renũciaret Lipſienſi fœderationi Landgravius; dimitteret, qvas contraxerat, copias; reciperet aliqvot cæſareas Legiones, non in provinciam modò, ſed ipſiſſima qvæ intacta hactenus manſerant, provinciæ viſcera, aulæ, nimirùm, ſedem Caſſellas, & munimentum Zigenheimenſe; deniq; tributum Cæſari deinceps, prout ab aliqvot annis ſvetus erat, penſitaret.

Tillius in Regem redit.

24. Legato autem cum ignominioſa ſatis repulſa reverſo, jam vim & arma parabat Tillius, jam bellum & dira qvæq; meditabatur, & Landgravio, qvod vixdum excuſſerat, jugum injicere iterùm properabat; cui fini Eſchwegæ, loco intentioni ſuæ peropportuno, hoſpitium ſibi delegerat, Legionibus Haſſiæ confinio paulatim appropinqvare juſſis: Qvandò à Pappenhemio de vehementi Regis Sveciæ ad Albim impreſſione, & felicibus fatis illic auſis certior factus eſt. Qvapropter

propter mutato propoſito, hunc potius capitalem Cæſaris & primorum principem hoſtem perſeqvi, cumq́; viribus & militum robore ſe præſtare opinaretur, vel ad pugnandi redigere neceſſitudinem, vel aciei aleam detrectantem trans Albim rejicere, animum induxit: Spe plenus; modò regia contudiſſet arma, de recentibus delectibus, qvos Lipſienſis fœderationis ſocii habuerant, diſturbandis rem haud adeò arduam, nec magni laboris fore.

Mulhuſio igitur, ſeptimo Iduum Julii, diſcedens, Mansfeldiam atq; Aſcherslebam repedabat: Unde iter denuò maturans, ipſiſq; Idibus Magdeburgum reverſus, decimo ſexto Calendarum Auguſti, cum univerſo Exercitu Wolmerſtadium, Magdeburgenſis diœceſeos oppidum venit.

Tres Tillianorum eqvitum Legiones à Rege opprimuntur.

Rex Sveciæ de Tillio adventante, eqvitatum in anterioribus hoſpitiis hoſtem verſùs pro more collocâſſe, exploratò compertum habens, ſtatuit; cum parte maxima eqvitum ac draconum, qvi jam aliqvamdiu à militaribus laboribus interqvieverant, properatò in hoſtem ire, &, qvod hoſtilem militem, longo ſimul celereq́; itinere feſſum, excubias negligentius habiturum, auguraretur, periculum facere: Num, ſubitaria irruptione in eqvitatus hoſpitia factâ, hiſq; disparatis, aliqvâ is forſan clade affici poſſet?

Decimo ſeptimo igitur Calendarum Auguſti, eqvitibus ac draconibus ſuis Arnsburgi veteris Marchiæ convenire juſſis, eunte jam in noctem luce, circa nonam veſpertinam, iter ingreſſus, & totam noctem uno tractu continuans, relictâ à tergo Tangermundâ, Beldingum, pagum milliari unico inde diſtantem, pervenit. Poſtero, qvi dominicus erat, die, peractis ſacris, & divini Numinis auxilio invocato, qvia hoſtem, præter opinionem, propè abeſſe, ejusq́; prima agmina vix qvatuor abhinc milliaribus commorari, referebatur, ſummus excubiarum ſub Legione eqvitum prætoria Præfectus, cum expeditis nonnullis eqvitibus exploratum emiſſus. Qvi circa qvintam veſpertinam reverſi, qvinq; captivos ſecum trahebant; & ex his cognitum Regi: Duobus inde milliaribus, in pagis Borgſtall, & Angern, divertiſſe Comitis de MonteCuculi & Holckii Tribuni Legiones.

Qvare, continuato itinere, mox progreſſus Rex, ingruente jam nocte, dimidio ante Borgſtallum milliari gradum ſtitit, &, eqvitatu in tres partes diſtributo, unâq; Borgſtallum, alterâ in pagum Angern, ire juſſâ, ipſemet cum tertia mediam, qvæ utrumq; pagum intercurrit, viam tenuit.

Et Borgſtalli ſanè, qvod proximè aberat, Comitis de MonteCuculi Legio, ut inopinatò, ita maximâ omnium cum clade oppreſſa, peſſumdata, ac qvicqvid pedibus ſalutem ſibi non peperit, trucidatum: Impedimentis univerſis in prædam regio militi cedentibus

Secundùm hos Rex cum ſuis in Reindorffium, Bernſtenianæ Legionis hoſpitium, impegit: Ubi ob tumultum, qvi Borgſtalli prior ortus erat, omnia in armis, & univerſa Legio in duas phalanges ante pagum diſpoſita reperiebatur. Huic eqvitum globus, animos periclitatum, primò immiſſus: Qvem hoſtis eminùs tormentulis ſalutatum iit; veteri eqveſtris militiæ more, eqvis in gyrum coactis, latus obvertens. Regii econtrà, licet perpauci, confertim & rectâ, ut docti erant, in hoſtem ferri: Eosq; duæ ſubſidiariæ à Rege turmæ, modico intervallo ſeqventes, ſuſtinere. Qvod Bernſteniani conſpicati terga ſtatim vertere, & effuſiſſimo curſu pagum prætervecti, per latisſima camporum, hinc inde, diffundi. Si qvi verò pernicitati eqvorum diffiderent, abs his delapſi, & illos, & impedimenta Regiis diripienda relinqvere. Qvorum pars in eorum manus qvidem venit; pars verò non minima, incendio conſumta, deperiit: Rex etenim, milite ad prædam discurſante, ut confuſioni nocturnæ occurreretur, ignem pago ſubjici imperaverat. In hoc conflictu ipſemet Tribunus, Baro Bernſtenius, nec non alius, junior Baro de Colobrat, cecidêre: Et, utut Regii hoſtium veſtigiis acriter inhæſerint, noctis tamen tenebræ, qvæ fugam eorum convelabant, longè illos perſeqvi vetuerunt.

Omnium poſtremus Rheingravius, Holckia-

Holckianam Legionem, qvæ in pago Angren hoſpitabatur, aggresſus, non imparatam, ſed prælio ineundo accinctam offendit: Nam Holckius, clamore aliorum, qvo campi longè latèq; perſonabant, excitus, pago impedimentisq; relictis, militem ad latus pagi locaverat, hoſtemq; ſtructis ordinibus illîc opperiebatur. Nec, irruente hoſte, ſibi deerant Holckiani; qvin fortiter initio prælium capesſerent: Sed prævaluit Regiorum obſtinatio, & disjectos in fugam tandem compulit. Trucidati eorum non pauci, nec pauciores capti: Impedimentorum qvoq; parte non exiguâ Regii potiti, & duobus vexillis; qvorum uno Fortuna depicta, illiq; aſcriptum, *Audacter*, altero ſtrictus enſis, qvem ſerpens ſinuoſo flexu circumdederat, adjecto ſymbolo, *his Ducibus*. Qvod verò direptionis, & inde exortæ confuſionis nullus esſet modus, nec aliud præſentius remedium, Rhingravius pagum cum omni, qvâ farctus erat, prædâ, Vulcano ſimiliter conſecratum ibat. Nonnulli tamen Regiorum ipſi flammæ opima ſublegerunt ſpolia: Qvorum uni gregario bis mille ſolidi Ungarici obtigisſe ſcribuntur. Generoſorum qvoq; eqvorum numero non contemnendo victores pasſim aucti.

In hoc certamine Carolus Ludowicus, Comes Palatinus à Lautereck, juvenis animis maturior ac annis, dum ante Rhingravii Legionem pugnam impigrè ciet, & vexillarium hoſtilem, mortiferâ pilâ transadactum, eqvo deturbat, ab ejusdem optione duobus vindicibus globis vice verſâ lethaliter ſaucius, Werbenam relatus, vitam cum morte non ita diu poſt, inſigni Regis cordolio, commutavit. Cui conteſtando Rex funus, cum in Pomeraniam deduceretur, ipſemet pedes, cum primoribus Ducum, ex Urbe per media caſtra, ad usq; pontem navibus conſtratum, honorificè proſecutus eſt; totusq; Exercitus, in aciem unà cum grandioribus tormentis diſpoſitus, binis tormentorum ac ſclopetorum tonitrubus, ſolito. Svecorum more, juſta perſolvens, ultimum vale eidem dixit.

Jam indubium erat, hoſtem, triplici hoc tumultu è ſomno excitatum, arma arripuisſe, & copias contraxisſe in unum: Opacitas qvoq; nocturnarum tenebrarum ulterius progredi in ignara terra vetabat. Coacto ergò iterùm agmine Rex, eâdem adhuc nocte, Beldingum pedetentim recesſit, & illic paululùm interqviescens, Stendaliam ſe mox contulit. Ubi integrum hunc diem, qvi decimus qvintus Calendarum Auguſti erat, & ſubſeqventem noctem turmas in armis, haud laxatis ordinibus, ad prælium accinctas continuit: Sicubi forſan hoſti, veſtigia ejus perſeqvi, & par pari referre allubesceret. Verùm Cæſariani ultra pagos, ubi cladem pasſi fuerant, progredi neqvaqvam ſunt auſi. Qvod ergò nullus appareret hoſtis, & pabuli defectus discesſum inſuper imperaret, Rex ſuos in priſtina hoſpitia remiſit. Ipſemet verò, decimo qvarto Calendarum Auguſti, in caſtra ad Werbenam citato gradu advolans, rebus omnibus neceſſariis ad hoſtem adventantem ſtrenuè excipiendum ordinatis, Arnsburgum, prætoriæ eqvitum Legionis ſtativa, pari velocitate redibat: Pro ſuorum ſalute iſthîc procubiturus, & in omnes hoſtis motus inconnivis oculis ac pervigili curâ intentus.

Improviſa trium Legionum opresſio & clades, velut ſiniſtrum ſusceptæ expeditionis augurium, non mediocriter pupugit Tillium, atq; ad eluendam, ſi pote, contractam maculam, ſtimulum homini admovit. Igitur, decimo qvinto Calendarum Auguſti, Exercitu in campo ad Wolmerſtadium convenire juſſo, hac & poſtera luce iter proſecutus, duodecimo Calendarum Auguſti, moriente die, fesſum ſolis ardoribus Exercitû, dimidio à Tangermunda milliari ſtitit; ipſemet in Urbe hoſpitium ſumens. Qvam Regii, duobus aut tribus moratoribus, qvi deprehenſi hoſtium potiebantur, exceptis, relato Arnsburgum gradu, jam deſeruerant. Eâdem veſperâ tres Regiorum eqvitum turmæ Tillius Werbenâ movet.

turmæ apparuère, cum qvibus præcurſores Croatæ aliqvantisper velitabantur: Ubi verò, Croatis campo depulſis, Regii Tangermundæ nimium proximare viſi, Exercitus, illâ ipſâ adhuc veſperâ, prioribus caſtris ſublatis, Tangermundam usq; progredi juſſus. Qvando ſanè generalis rei tormentariæ Præfectus, Baro Schönburgius, validis eqvitum globis, in Regios movit, ſed, illis ſtatim dilabentibus, parum promovit: Nec enim ut confligerent, ſed ut hoſtem incurrendo fatigarent, & continuo irruptionis metu ſuſpenſum tenerent, miſſi fuerant. Itaq; non niſi qvinq; eqvitum, qvi morte luerant, jacturâ factâ, Arnsburgum ſe receperunt.

Undecimo Calendarum Auguſti dimidia Tilliani peditatus pars ſupra Tangermundam ad molam ventoſam, altera dimidia infra Urbem ad Albim, eqvitatus autem in vicino ſaltu tetendit. Interim, excurſionibus hinc inde factis, certatum: Variante, & prædam cladem q; inter partes alternatim diſpartiente fortunâ, usq; ad octavum Calendarum Auguſti. Qvo die Tillius, vaſis iterum conclamatis, & Exercitu haud longulè à Tangermunda luſtrato, Arnsburgum (unde Regii pariter in caſtra Werbenenſia pedem jam retulerant) inſtructâ acie, iter inſtituit. Et hac qvidem vice è Regiis SubTribunus, Johannes Lilljeſparrius, dum eqvus globo trajectus ſub ipſo, æqve ſaucio, corruit, à Cæſarianis captus; ſed, præter hunc, ultra tres milites haud deſiderati.

Acta ad Werbenam.

Poſtridiè Tillius gradum promovens, non adeò procul à regiis caſtris conſtitit: Ubi acribus iterum, nec incruentis velitationibus certatum. Inter alia regii ſclopetarii in arbuſtum, qvod caſtra & hoſtem interjacebat, ſeſe clàm abdere: Eqvites verò, nunc procurrentes, nunc irritato prælio ſponte refugi, feſtinationem ſeqventium hoſtium in ſubſeſſores illicere. Et ſuccedebat aſtus: Nam Cæſariani, incautiùs ſe inferentes, in inſidiis ſtructis impingere, ac longiorum tuborum ſentire fulmina. Hunc in modum dies iſte, absq; inſigni tamen partium jactura transactus.

Sexto Calendarum Auguſti Tillius, Exercitu regiis caſtris propius admoto, porrectâ latè acie, ſub obtutu eorum diu ſtetit; qvaſi totis viribus impetum facturus: Qvem Rex cum ſuis magnâ animorum alacritate opperiebatur. Sed non proceſſit ad factum iſthæc eminatio: Niſi qvod, grandioribus tormentis ad locum, qvo Regii pridiè velitandi gratiâ egreſſi fuerant, traductis, in regia caſtra, & Urbem Werbenam, ædisq; ſacræ præcipuè turrim, centum plus minùs, ictus diſploderentur. Qvo peracto, tormenta revecta, &, vigiliis hinc inde ordinatis, ab hoſtilitatibus ceſſatum.

Inſeqvente luce vixdum ſubortâ, regii eqvitatus pars in Tillianas Croatarum excubias erumpens, perculſos ad ipſa penè hoſtium caſtra præcipiti fugâ agebat. Unde cum totis caſtris ad arma conclamaretur, & univerſus Cæſarianorum eqvitatus in campum ſe effunderet, res ad exiguum, ſed aſperum certamen devenit: In qvo utrinſecùs qvaſi centum qvinqvaginta occubuerunt. Baudiſius, generalis eqvitum Legatus, magnum indomiti animi & roboris ſpecimen conflictu hoc dedit: Enſem lateri cujusdam hoſtilis Ductoris capulo tenùs ferè abditum, & defractum in vulnere moribundi relinqvens, capulumq;, cum reſiduâ ferri parte, ad longitudinem ſpithamæ, ſecum è prælio referens. Rota etiam calcaris calci ipſius excuſſa, & ephippium parte aliqvâ ſui ſclopeti ictu mutilatum: Eqvus deniq;, qvo vehebatur, tribus ictibus ſauciatus. Jamq; captivus ipſemet tenebatur, à duobus hoſtium comprehenſus: Sed Wildenſtenio, nobili puero, qvi in famulatu ipſius erat, promtè ſuccurrente, & unum eorum proſternente, ab altero, ut agilis & ſtrenuus miles, facilè ſe extricavit. Bernhardus etiam Saxoniæ Dux, qvi ſub hoc tempus regiæ militiæ dederat nomen, prælio huic intererat; Cujus prior eqvus, cum qvo in campum prodierat, mortuus concidit, altero etiam, qvem ſecundâ vice inſcenderat, graviter læſo. Uterq; autem, qvod injuſſi, ex inconſulto animi ardore, certamini

V 2 ſe im-

ſe immiſcuiſſent, temeritatis notâ perſtringi potiùs, qvàm laudari à Rege meruerunt.

Penuria apud Cæſarianos gliſcit. Intereà in Cæſarianorum caſtris, non pabuli modò, ſed & annonæ inopia ſenſim gliſcere; regio eqvite turmatim hinc inde vagante, & rerum neceſſariarum impediente ſubvectionem. Qvemadmodùm, inter alia, Albim ſupra Tangermundam vado transmittentes, aliqvammultos lixarum & Ducum hoſtilium currus, qvi cibariis onuſti in caſtra Tilliana properabant, necopinatò interceptos abduxerant. Eâq; de cauſa ultra triginta millia panis ruidi, à Cæſaris Commiſſariis Tangermundam ad Exercitus neceſſitarem ſublevandam congeſta, qvia ulteriùs ob intuta viarum transferri neqvibant, ſitu inter præſentis temporis æſtum è mora ducto, adeo corrupta: Ut, Exercitu paulò poſt Tangermundam reverſo, nemini nato homini uſui deinceps fuerint.

Unde Werbenâ diſceſſum. Tillius ergò, qvod de Rege in firmis: adeò caſtris feliciter oppugnando deſperaret, cibatus pabuliq; anguſtiâ preſſus, & imminenti exinde Exercitus ſui ruinæ præ omnibus aliis prævertendum ratus, retrocedendi cepit conſilium, qvartoq; Calendarum Auguſti effectum dedit: Exercitu Arnsburgum pedetentim repedare juſſo. Primores tamen, qvibus maximè fidebat, eqvitum Legiones, ad muniendum terga, & præcavendum, ne hoſtis in poſtrema acie turbaret, obverſâ Regiis fronte, per integrum hunc diem, qvòusq; ad veſperam inclinaret, in procinctu ſtabant: Qvibus demùm omni ex parte ſe recipientibus Regii, poſtremum agmen carpendo, inſultantes, non paucos adhuc concidere; eqvis & captivis qvamplurimis in caſtra ſecum abductis.

Sabbathi die, qvi tertius erat Calendarum Auguſti, continuato itinere, Tangermundam perventum: Ubi, caſtris ſubitario vallo munitis, & Albi ponte conſtrato, ad tertium usq; Iduum Auguſti immotus Tillius ſedit.

Interim freqventibus incurſibus inter partes velitatum: Ita tamen, ut parum memoratu dignum acciderit. Animadverrebat autem Tillius: De Rege temporis morâ ſtatu, qvem ceperat, dejiciendo laborari in caſſum; ſuas econtrà vires, qvo diutius hîc locorũ commoraretur, eò magis magisq; atteri ac conſumi. Regi qvippe annonam, pabulum, reliqva vitæ, belliq; trahẽdi neceſſaria ex regionibus, trans Havelam ſitis, tuto & ſine obſtaculo ſuppetere: Suis verò ad ſex, ſeptemve milliaria pabulatum eundum; nec diem abire, qvin ab excurſoribus regiis, qvi pabulantibus aſſiduè inſidiabantur, aliqvo virorum ſimul & eqvorum numero minuerentur. Accedebat commeatus penuria: Qvi tantâ abundantiâ, qvam Exercitus magnitudo flagitabat, ſubvehi non poterat. Movit ergò Tillius, tertio demum Iduum Auguſti, ex his caſtris, univerſâq; ſimul veteri Marchia, ſpeciatim autem Gardelebæ Urbe, qvam per integrum ſexennium præſidio ſuo preſſerat, deceſſit. Calbâ tantummodò (arx eſt, Alvenslebios nobiles Dominos agnoſcens) exceptâ: Hanc etenim, ducentis militibus infeſſam aliqvamdiu adhuc retinuit. Poſtridiè iter ſuum proſecutus, nec ullam offenſionem inter viam paſſus, Wolmerſtadium iterùm attigit: Ubi, peditatu ſub dio tendente, eqvitatum, ut vires, expeditione hac non parum attenuatas, reficeret, per dioeceſin Magdeburgenſem pagatim in hoſpitia diſtribui, viſum.

Pappenhemius ad veteris Marchiæ Commiſſarios literæ. Wolmerſtadio Pappenhemius Campiductor, qvò Regi apud Electorem Brandenburgicum, aliqvid novi negotii, ſi pote, faceſſeret, ultimo Calendarum Septembris, ad Commiſſarios, qvi in veteri Marchia curabant, literas dedit, certiores eos reddens. *Pro eo, qvo in veterem Marchiam feratur, affectu, perſvaſiſſe Tillium, ad milites præſidiarios Stendaliâ & Garleba educendos: Et id qvidem hac de cauſa; ne, ſi fortè hoſtis eas Urbes vi aggreſſum veniret, tota provincia, jam antè nimiopere afflicta, alterius affligeretur, & extremam pateretur deſolationem.* Adhortatus ſub hæc eosdem: *Darent apud Electorem, Principem ſuum, operam, eòq pro virili incumberet; ut ne iſthæc veteris Marchiæ, aut alia trans Albim loca, à Regiis inſiderentur. Alioqvi facile eſſe dijudicatu: A Cæſaris Exercitu, ſimul ac Italicis ſe copiis junxiſſet, eadem denuò oppugnatum, ſedem belli huc iterùm*

iterùm tranſlatum, & univerſam ea ratione provinciam, ad extremam vaſtitiem redactum iri.

Regina Sveciæ in Pomerania, cum ſupplemẽto Exercitus, appellit.

25. Dum, qvo diximus modo Tillius in Regem totis viribus ad Albim incumbit, & caſtra opponit caſtris, Regina Sveciæ cum aliqvot mille militum ſubſidio, è Regno ad Rudæ inſulam appulerat. Qvarum copiarum, qvantum ad Urbium, munitionum, ac limitum Pomeraniæ cuſtodiam minimè necesſarium rebatur, partem Rex in Marchiam ad ſe accivit, partem Ducibus Megapoleos, fratribus, ad recuperandum avitum hæredium, ſuppetias ire juſſit.

Duces Megapoleos arma palam cõtra Cæſarem expediũt.

Megapoleos Duces, qvamdiu Ratisbonenſi conventu durante, ſpes affulgebat reſtitutionis per amicabilem viam Electorum interventu impetrandæ, arma in Cæſarem, ut ſuprà tetigimus, palàm induere detrectaverant. Poſtqvàm verò Cæſar, loco omnimodæ reſtitutionis, de qva, ut ſpoliati, ſupplicabant, ad novum judicium eos remittens, hac ratione Electores demulcere viſus eſt, perſpicuè apparuit: Id unicè qværi; ut, re in longum protractâ, ac novis difficultatum tricis involutà, ipſi, nihilo ſeciùs ac anteà, in exilio contabeſcerent, & occaſionem, qvæ capillata jam ſe offerebat, prætertapſam, calvumq; obvertentem occiput, poſtmodum reqvirerent neqvicqvam. Sepoſito ergò tandem, qvo Cæſaris nomen venerabantur, reſpectu, in regias partes manifeſtò transgreſſi, jam inde ab ineunte Anno milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo primo, operi, qvod feliciter cedere ipſorum vel maximè intererat, auxiliares manus admovere, belloq; inferẽndo ſe accingere cœperant, &, qvanqvàm variis impedimentis, maximè ob diribitorium defectum, conflictarentur, non intermiſerant habere delectus: Simul ut hiberno frigore ſolutum mare navigantibus iterùm pateret, militem ſenſim, prout colligebatur, Straleſundam & Ribniciam, qvam Rex loci diribitorii illis asſignârat, navibus tran portando. Pacti inter hæc cum Rege: Uſuros milite hoc ſuo, Achatii Tottii ductu, ad cingendam obſidione Gryphiswaldiam; dum expeditionis ad recuperanda propria ſuſcipiendæ ſe offerret occaſio.

Eorũdem prævia proteſtatio.

Infeſtis tamen armis, jamjam in Cæſaré ſtringendis, præmiſſa, majoris cautionis ergò, publico ſcripto proteſtario; inq; hac, qvomodò cum illis hactenus proceſſum fuerat, ab ovo, qvod ajunt, repetitum. Nempè, *provinciis ſuis per ſummam injuſtitiam & iniqvitatem, nulla præcedente citatione, cauſæ cognitione, ſententiâ, aut declaratione, primùm ſub hypothecæ prætextu, mox ſimplici & omnimodâ Feudorum privatione, exutos. Nec qvicqvam contra valuiſſe, aut ſupplicia ſua & enixas preces, qvibus Cæſaris aures humillime pulſaverint; aut cauſæ juſtitiam, quæ ex apologia ſua ſole meridiano clariùs eluceat; aut Regum, Electorum, Principum diverſorum diverſas intercesſiones, quæ pro ipſis intervenerint: Qvinimò ipſam concordem, & multis nominibus ſuſpiciendam univerſorum Electorum, Ratisbonæ congregatorum, autoritatem nullius, aut exigui fuiſſe momenti. Omnium ergò primò in Iehovam ſpem ſuam collocare; injuſtas & violentas ejusmodi actiones feriò abominantem, juſtumve earundem Iudicem, nec minus ſeverum Vindicem: Qvi legitimam adverſus has defenſionem Naturæ ipſi inſeverit, eâq; adverſùs vim inferentes uti, cum omnibus univerſim, tùm vel maximè liberis Imperii Principibus, &, qvi Magiſtratus nomine cenſentur, permiſerit. Poſt DEum Opt. Max. autem ad Regem Sveciæ, velut ſacram confugiſſe anchoram: Qvi, commiſeratione ergò ſangvine junctos ductus, ſub immenſa miſeriarum mole laborantium curam ſuſceperit, dignitatiq; ac fortunis reſtituere exules in animum induxerit. Adeoq; fixum ac decretum ipſis ſtare: Summi Numinis favore, & dicti Regis auxilio, ſubditos provinciasve ſuas aſſerere, ab injuſti poſſeſſoris truci jugo, & tyrannica manu Proteſtari tamen hocipſo coram DEO, & univerſò Orbe; non propoſito lædendi Cæſarem, aut ullum Principum, Electorum, Ordinum Imperii id fieri, nec qvicqvam, qvod in Imperii damnum aut præjudicium vergat, ab ipſis tentatum iri: Sed id tantummodò intendi; qvomodò principatus, contra omnia divina ac humana iura, ipſiſſimaſve fundamen-*

damentales Imperii Conſtitutiones ſibi ademtos, ex adverſarii faucibus eripere, & contra ejusdem injurias tueri impoſterùm posſint.

Megapolis ab utroq; latere invaditur.

Ducibus ergò Megapoleos palàm ſe regiarum partium profesſis, & hoſte Gryphiswaldiâ ejecto, Tottius, jam Campiductor, his in oris militiæ à Rege moderari jusſus, cui junior Ducum, Johannes Albertus ſtimulator asſiduus aderat, cum copiis ſuis in Megapolim transire, ac fortunam illìc tentare conſtituit: Statimq; Zachariæ Pauli, Tribuno, qvem præmiſerat, Svanium, Guſtrovia, Butzovia, Urbes, oppidave ab hoſte deſerta, ſine admota vi, patuerunt. Paulò poſt, vergente ad finem Junio menſe, duæ hoſtilium eqvitum alæ, altera Croatarum, Germanorum & gravis armaturæ altera, in pago qvopiam propè Roſtochium à Regiis oppresſæ: Qvi, cæſis inde qvamplurimis, & inter alios Germanorum Ductore, captis ſupra triginta, reliqvos, præcipiti fugâ verſùs Urbem ſibi conſulentes, ad ipſas usq; portas, & exteriora, portis præſtructa, repagula perſeqvebantur. Inſignem Regiis hac factione in auro argentove ſignato prædam, &, ut alios taceamus, unico Breitenbacchio ſubTribuno, ad qvater mille Joachimicos obtigisſe, ſcribunt: Lagenas qvoq; inter impedimenta repertas, loco vini, aut alterius potus, torqvibus aureis, cimiliis, & id genus refertas.

Sexto Iduum Julii, regii eqvites ac dracones Plavii Urbem occupârant. Arce verò, qvæ à ducentis factionis adverſæ ſclopetariis tenebatur, impetum horum eludente, Tottius Monroium Tribunum, Malchini, haud procul indehoſpitantem, cum Legione ſua, ac duabus machinis, Demmino advectis, illò ſe conferre, & occupationi ejus operam dare; mox, re nihilominùs præter opinionem aliqvousq; extractâ, Caggium Tribunum cum aliis nonnullis copiis, & binis ſemimuralibus, ſed levioris generis tormentis, eòdem ſubſeqvi jusſit: Et hoc, & aliis vicinis locis in poteſtatem redigendis. Qvi ſeriùs Plavium veniens, arce jam deditâ, Miroam, conſimile Caſtrum, decimo tertio Calendarum Auguſti, oppugnatum iit: Poſtridie illius, nullo penè negotio, potitus.

Inter hæc crebris Regiorum discurſibus terebantur circumjecti Roſtochio & Wismariæ campi; Ne qvid commeatus & cibariorum ulteriùs importaretur: Et hac qvidem occaſione ſæpiculè cum Cæſarianis conſertæ manus; eventu Regiis ut plurimum ſecundo, hoſti adverſo. Marcus qvoq; Relingerus, eqvitum Magiſter, dum qvarto Iduum Julii, Lubecâ exiens, Domitzam prætervehitur, armento centum pecorum in tranſitu abacto; aliqvammultos hoſtium, qvi cuſtodes erant additi, cæcidit; triginta abductis ſecum captivis. Ipſis Julii Idibus, regiæ turmæ ducentos Cæſarianorum eqvites propè Roſtochium iterùm incidêtes, poſt leve certamen in fugam perculſos egêre, fugientiumq; inſtitêre veſtigiis, usq; ad medias molas alatas, qvæ Urbi præſtructæ viſebantur. Totidem ſclopetarios hi habuerant comites: Qvorum ſeptuaginta capti, reliqvi occidione occiſi.

Sverini Urbs & arx hoſti extorqvetur.

Ab adverſo provinciæ latere Adolphus Fridericus, ſenior Megapoleos Dux, cui Lohuſius Tribunus optio aderat, decimo ſexto Calendarum Auguſti, nongentis peditibus, & eqvitum ducentis, Megapolim, nullo hoſtium objectaculo retardante, irrumpens, & primâ nocte Gadebuſæ commoratus, Zachariâ Pauli, Breitenbacchioq; ſubTribunis, cum novè vexillis eqvitum & uno draconum, Relingero itidem cum propria eqvitum, nec non unicâ draconum alâ ſe aggregantibus, decimo qvarto Calendarum Auguſti, ad Sverini oppidum, arcemve, priſtinam aulæ ſuæ ſedem, rectâ properabat. Ubi in ſuburbano centum è Wismaria dracones deprehenſi: Qvorum qvadraginta mactati, reliqvi capti vitam ac libertatem trâsitione in hoſtium ſtipendia redemerunt. Nec diu poſt, circa tertiam pomeridianam, utut præſidium, qvod inerat, ducentorum militum impigrè locum tutaretur, oppidum vi in poteſtatem Ducis conceſſit: Oppugnatorum non niſi duodecim deſideratis, & qvaſi viginti ſauciis; defenſorum

verò

verò ultra viginti qvatuor cæſis. De cætero victor miles in hac Urbis expugnatione (velut ergà proprios Domini ſui ſubditos) eà moderatione utebatur: Ut Cives minimè habuerint, qvod aut de injuria corpori, aut damno bonis illato qvererentur. Cæſareus autem miles, qvi ſe receperat in arcem, locum ſatis munitum, & commeatu aliisve rebus, præter tormenta, dudùm inde aliorſum translata, inſtructum, adduci neutiqvàm poterat, ut deditionem imperanti extemplo aures præberet. Dux ergo Tottium imploratum iit, de auxiliario pedite, tum funiculis, plumbo, & grandiorum tormentorum pari ſubmittendis. Nec deerat illi expromto auxilio Tottius, ſed Georgium Johannis, & Laurentium Caggium, Tribunos, qvemq́; cum Svecica ſua Legione, ſubſidio ire, duasq́; ſemimurales, levioris generis, machinas, qvibus Miroæ arx concusſa fuerat, ſecum trahere imperabat. His ubi caſtellum verberari cœptum, & obſesſi, præſentem vim experti, omnia ad aggresſionem jam præparari, deq; lacu cymbis tramittendo, & arce undiq; invadendâ conſilium inter obſesſos agitari ſenſerunt; intercidente ad hæc ſubſidiorum & liberationis ſpe, (de qva Tribuni Grammii literas, Wismariâ datas, obſesſores interceperant) deditionem his legibus tandem pacti ſunt: Ut expanſis ſignis, juſtis inſtructi armis, impedimentis omnibus ſalvis dimisſi, pars Dômitzam, Wismariam pars deducerentur. Qvorum pactorum vi poſtridiè, qvi tertius Calendarum Auguſti erat, alter centurionum, Malachias Kelly Domitzam, alter, Joachimus Milatzius, Wismariam discesſerunt: Gregariorum autem ultra vicenos haud ſeqvebantur ſuos Duces; reliqvis in regia & ducaria ſtipendia ſuâ ſponte transeuntibus.

Roſtochiũ obſidio cingitur.

Poſtqvàm hoc modo integer Megapoleos Ducatus, Roſtochio & Wismariâ Urbibus, Dômitzæq; arce ad Albim exceptis, ſub priſtinorum Dominorum obedientiam redierat, habito militari ſenatu, qvid porrò agendum foret, in deliberationem venit. Et uterq; ſanè Dux, nec non Lohuſius Tribunus huc ab initio inclinabant: Domitzæ arcem, cujus præſidium, prout ex literis interceptis pateſcebat, in anguſtiis non exiguis verſabatur, vi tentandam; Roſtochii autem & Wismariæ Urbes, parte eqvitum atq; draconum circumfuſâ, commeatus ſubvectione prohibendas, lentoq́; obſidio ſic fatigandas. Id autem factu facile videbatur: Qvod modicus utriq; Urbi, nec ter centum capita excedens ineſſet eqvitatus. His tamen Tottius calculum adjicere, & absq; ſpeciali Regis mandato à littorali ora ac Pomeraniæ limite, qvorum cura tutelave illi cumprimis commisſa fuerat, adeò longè discedendo, in provinciæ interiora ad Albim usq;, duabus munitis & validis Urbibus ab occipitio relictis, cum Exercitu inſinuare detrectabat. Qvin ipſius potiùs mens erat: Roſtochium, non magis ac Domitzæ arcem ad obſidionem & hoſtilem vim ſuſtinendam inſtructum, confeſtim aggredi; Domitzæ autem præſidiarios, qvod longè faciliùs foret, intra anguſta munitionum clauſtra eqvite circumjecto concludere. Qvam in ſententiam ab utroq; Duce pedibus tandem qvoq; discesſum. Poſt Sverinum igitur aliqvo militum numero firmatum, & tria eqvitum vexilla draconesq́; nonnullos commodo, unde via Lubecam & Wismariam inter infeſtari poterat, loco diſpoſitos, nec non qvatuor eorundem alas cum draconum parte, Domitzam verſus, ad coarctandum ejus arcis præſidium, misſas, luſtratis propter Butzoviam, ultimo Iduum Junii, reliqvis copiis, viam, qvæ hinc Roſtochium ducit, ingresſi, ad Urbem, cui poſt tragicum Hatzfeldii exitum, Baro Virmondius præerat, obſidendam perrexerunt: Cujus tamen deditio, ut infra audiemus, in tempus non modicũ adhuc prolata.

Marchio Hamiltonius cũ novis Anglo-Scotorum lectibus in Pomeraniam venit.

26. Dum muſteæ hæ turbellæ in Megapoli exoriuntur, Jacobus qvoq; Hamiltonius, Marchio, ſeptimo Calendarũ Auguſti, cum qvatuor per manipulos completis Anglo-Scotorũ Legionibus, qvarum unaqvæq; decem cohortes, cohortium autem ſingulæ centum qvinqvaginta capita, & ita univerſum corpus ſex millia militum complectebatur, in Oreſunda appulit.

Mar-

Marchio enim Hamiltonius per agnatum ſuum, Alexandrum Hamiltonium, regium Tribunum, ad delectus proprio ſumtu habendos, ultrò ſe obtulerat: Modò Rex nominis ſui dignationem & auctoritatem iis commodaret. Cujus oblatum hic, ſummo tamen imperio expreſſis verbis ſibi reſervato, acceptans, inſuper novum exiguarum machinarum genus, peculiaris artificii & in hoſtem uſus, animo volventi, certum ferri ad eas conficiendum præbuerat pondus: Attributis qvoq;, ubi funderentur, ferrariis officinis.

Hæ ergò copiæ, in magna Britannia congregatæ, ſimul ac Oreſundam attigêre, Leſlæus, generalis vigiliarum Præfectus, conſcenſâ navi onerariâ Sedinum, & inde, citato pede, ad Regem, qvorſum duci vellet, percontaturus, curſum præcepit. Interim, univerſâ claſſe Penemundam ſubſecutâ, miles, unà cum qvamplurimis levioribus, dictæ inventionis, machinis, qvas Marchio ſecum trahebat, in terram ibidem exponebatur: Paulòq; poſt, mandatu Regis, ſecus Viadrum, adverſo flumine, Francofurtum verſus iter habens, HornioCampiductori, qvi illic hucusq; adverſùs Cæſarianos excubuerat, jamq; à Rege, induſtriâ ejus contra Tillium, capitalem hoſtem, uſuro, avocatus, ac Havelæ proximare juſſus fuerat, ſucceſſit.

Deſtinaverat ſanè Rex, Viſurgi immittere has Legiones; maritimis ab ea parte oris, qvas præſidio minùs valido Cæſariani tutabantur, ArchiPræſulis Bremenſis, qvi jam tum regiarum clàm erat partium, adminiculo invadendis, perq; novas hac ratione concitas turbas, Tillii animo, viribusq; in diverſa diducendis: Cui fini, tum Bremæ, tum Hamburgi pane ac cereviſiâ affatim inſtructus penus eas opperiebatur. Jamq; claſſis, quâ vectæ, qvadraginta onerariis & duabus bellicis navibus conſtans, Heiligelandiæ, ſeu terræ ſanctæ inſulam, Holſatiæ vicinam, attigerat, qvando contrario ventorum flatu in diverſa abreptis curſum mutare, & per Oreſundam in Pomeraniam dirigere, in mentem venit. Unde, conſilio qvoq; ex eventu mutato, ad Viadri tutelam operâ earum uti, Regi viſum.

Exoticus autem hic, & veſtitu armisq; ſatis inſtructus, ſed muſteus tamen miles, morbis validè tentatus, atq; adeò confectus eſt: Ut copiæ, ſpecie egregiæ, nullâ re memorabili geſtâ, ſeqventi autumno, velut deliqveſcentes, evanuerint. Cujus cauſa tum graſſanti id temporis usqveqvàq; contagio, tum climatis inſolentiæ & repentinæ aeris mutationi, tum etiam duritiei militaris vitæ, cibiq; illis inſveti aſcribitur.

Similiter Benedictus Oxenſtirna, Baro, Regis Sveciæ in Galliam Legatus, omnimodæ contracti fœderis consummationi, & ſubſcriptioni Regis, nec non maturæ ſubſidiorum ad belli ſumtus promiſſorum ſolutioni urgendæ miſſus, velut toto eo tempore, qvo in aula Galliæ Regis commorabatur, magnificè habitus fuerat, ita, re ſatis feliciter expeditâ, circa hoc tempus dimiſſus eſt: Cæſaris Legato, Barone Curtio, & alio, qvi, negotio adhuc calente, à Bavaro ſupervenerat, manibus pedibusq; in caſſum contra nitentibus. Imò licet dictus Baro Curtius, in hoſpitium Erici Laurentii, Regis Sveciæ nomine pecuniis accipiendis deſtinati, expreſſè diverteret; qvò ſubſidii adverſùs Cæſarem ſubminiſtrati oculatus & omni exceptione major teſtis foret: Num hoc forſan modo Galli inde abſterreri poſſent? Id ab iis tamen ſusq; deq; adeò habitum: Ut hunc Cæſaris Legatum, dum argentum ad Ericum Laurentii mediâ luce comportatur ac convehitur, præſentem ipſiſſimis ſuis, ſed limis procul dubio, oculis aſpicere haud difficulter paterentur.

Benedictus Oxenſtirna, Regis Sveciæ Legatus, re dextrè expeditâ, è Gallia redit.

Haud pari eventu ſpei conceptæ reſpondit Legatio, qvam Rex Sveciæ ad Venetos, Galliæ Regis impulſu, deſtinaverat. Galliæ enim Rex per Baronem Charnasſæum fidem fecerat Regi Sveciæ, de ſingulari erga communem cauſam propenſione Reipublicæ Venetæ: Ut qvæ, ad ſublevanda belli onera, pecuniæ ſummam non mediocrem dependere recepiſſet. Hinc, non tàm pecuniæ flagitandæ, qvàm fœderis

E diverſo Legatio ad Venetos & Helvetios ſpei conceptæ non reſpondet.

deriş

deris arctioris, iisdem, qvibus cum Gallo coierat, legibus, cum Republica contrahendi, Chriſtophorus Ludowicus Raſchius eò ablegatus: Qvi tamen præter excuſationum inania nil retulit. Obtendebant *verſam rerum faciem, & bellum Italicum mutatum Pace; conventâ quidem, necdum conſummata: Cujus conſummationi ne remora, jactis novis diffidentiæ ſeminibus, injiceretur, Regis deſiderio aſſentiri haud poſſe. Peſtilentia qvoqve vexatam*, cauſabantur, *aliisve incommoditatibus afflictam Rempublicam ſqvalere totam, adeòqve novo bello implicari minime aptam.*

Nec uberiores (ut tribus hoc verbis addamus) Legationis ejusdem fructus apud Helvetios poſtmodùm extitêre: Qvos idem Raſchius, Venetiis digresſus, Regis nomine ſalutatum, & de conjunctione adverſus Domum Auſtriacam, ut communem hoſtem, ſolicitatum iit.

Tillius Electorem Saxoniæ hoſtiliter aggredi decernit.

27. Tillius interim, ſecus cedente Regis percellendi propoſito, audendum demum eſſe, depoſitâq; disſimulationis perſonâ, reliqvos Lipſienſis fœderis ſocios, & vel maximè Saxoniæ Electorem, cujus, ut Moderatoris, & velut Capitis nutum reliqvi ſeqvebantur, ſummis viribus invadendos arbitrabatur: Aut, armis depoſitis, Cæſaris voluntati ut ſe ſubmitterent, ingratiis adigere certus; (qvo caſu ulteriores Regis progresſus facilè deinceps ſiſti, Germaniâq; exigi denuò novum hoſtem poſſe, rationem ſecum putârat) aut Electore obſtinante, & Regis auxilium implorante, Regem, qvi cautè nimis rem gerere hucusq; viſus fuerat, ſiqvidem laboranti ſuccurrere vellet, in apertum campum & aciem protracturus. Hæc voti ipſius ſumma. Nec de victoria, ingenti & hactenùs invicto veteranorum ſuorum robore fretus, ullatenùs ambigebat.

Furſtenbergium acerſit, & Fuggerũ côtra Haſſum ire jubet.

Qvò validior tamen & tutior viam hanc iniret, generali vigiliarum Præfecto, Comite Furſtenbergio, cum copiis, qvæ ex Italia reduces, Sveviam, Franconiamq; integram Cæſaris jugo iterùm ſubdiderant, accerſito, Fuggerum Comitem, ejusdem dignationis Ducem, & denas, ejus ductu à pontificii fœderis complicibus nuper conſcriptas, Legiones Gulielmo, Haſſiæ Landgravio, ne Electori Saxoniæ ſuppetiatum veniret, immiſit. Simul iratum, in Landgravium conceptarum plenus: Qvas ejusdem in regia cœſ ra, dum Tillius adverſum tendit, adventus, fœdusq; velut ſub obtutu cæſarei Exercitus cum Rege initum, nec jam clàm amplius habita aut disſimulata conjunctio, immane qvantũ, acuerant.

Landgravii cũ Rege fœdus, ejusq; capita.

Qvod Fœdus, qvoniam velut norma fuit, ad qvam reliqva pleraq; poſtmodùm amuſſitata, àliqvantò pleniùs & articulatim hiſtoriæ noſtræ intexere, pretium duximus.

Obtinuit autem à Rege ſeqventia Landgravius: *Rex, (1 Landgravio in tutelam, protectionem, & clientelam recepto, qvicũqve offendere, aut armis impetere eum intenderent, pro hoſtibus haberet; non ſecùs, ac ſi ipſimet, Coronæve ſuæ injuriam ac bellum intuliſſent, pro virili parte, qvantum occaſio permiſerit, hoſtiliter perſeqveretur; Landgravio conſilio, auxiliove adesſet; nec cum qvoqvam alio, ſeu extra ſeu intra Romanum Imperium, fœdus, qvod huic deroget, iniret. Imprimis verò (2 ſi Landgravio aut ejus ſubditis vi hoſtili eripi qvippiam, aut munitiones & arces ejus obſidio cingi contingeret, illis liberandis Rex nil faceret reliqvi; arma Landgravii armis jungeret; ſummis viribus laboranti ſuccurreret, nec ulla eum ratione deſereret. (3) Cum Cæſare, & pontificii fœderis ſociis, aliisve hoſtibus, de Pace minimè gentium transigeret aut exueret arma; niſi Landgravio pactis, & ita qvidem incluſo: Ut ei, ejusq́ ſubditis nomine illorum, qvibus, cùm in conſcientia ſua, tùm aliàs gravatos ſe, juſtisſimè conqverebantur, ſatisfieret; de juſtitia adverſus qvemcunqve æqvaliter adminiſtranda caveretur; & is in ſtatum, qvo Landgraviorum ſtirpis Casſellanæ Familia ante Bohemicas & Palatinas turbas fuerat, omninò reponeretur. 4. Sicubi Rex, ejusve miles à Lãdgravio in munitiones, arces, Urbes, exigẽte neceſſitate reciperetur, nihil, qvod Regalibus, privilegiis, utilitati, juribus Lãdgravii præjudicio, tentaret; ſed neceſſitate & cauſâ receptionis ceſſante, loca iſthæc Landgravio iterùm in manus conſignaret. (5) Sin tormenta, qvo, & alia*

X bell*i*

belli gerendi inſtrumenta, Regi è Landgravii munimentis præberentur (id autem non, niſi cautione priùs de reſtituendo præſtitâ, factum iri) poſtqvam pro tempore ſatis uſus, reſtitueret. (6) *Qvod ſi Landgravius propriis viribus ac marte aliqvem pontificiorum Ordinum, qvi Regis hoſtes ultrò ſemet profeſſi, opprimere, ejusve diciones, Urbes, loca occupare potis eſſet, perinde ac ſi ipſe patraſſet, Rex id ratihaberet, & Landgravium, ſiqvidem eo nomine infeſtaretur, regiè propugnaret.* (7) *Si ipſemet Rex Landgravio, ut fœderato ſuo, præſens adeſſe, & abſolutæ belli gerendi directioni, à Landgravio delatæ, vacare impediretur, egregium, habilem, expertæq; prudentiæ ac virtutis Ducem Landgravio adjungeret: Qvi ipſius, ut Capitis & principis in contracto fœdere, loco Landgravii, copiis præeſſet; in militaribus, gerendove & continuando bello ſummi imperii clavum teneret; &, hoc nomine data ſpeciatim fide obſtrictus, qvæ belli ratio flagitat, ad communem foederatorum ſcopum conſeqvendum, communi conſilio perageret ac exſeqveretur. Qvò rebus decenter & ordine geſtis, confuſioni, aliàs facilè irrepenti, omnis præcluderetur rima. Qvos ſummi imperii faſces* (8) *Rex ipſimet Landgravio contulit ac permiſit.* (9) Qvò dexteriùs autem omnia adminiſtrarentur, & aliqvis Exercitui afforet, obſervantiæ fœderis, (ne, aut huic, aut Regis imperio qvicqvam committeretur adverſum) reiq; ſimul pecuniariæ intentus, utile viſum; *ſummo armorum Imperatori fidelem & prudentiâ clarum Conſiliarium bellicum adjungere: Qvi illi, ut Legatus ad Confœderatos, adhæreret, conſilio opeve juvaret, & providam, ut dictum, omnium rerum curam gereret; cum qvo etiam Imperator è ſecretioribus qvibusq; ſtatum rerum concernentibus, communicatum iret.* (10) Qvod Landgravius haud abs re fore arbitrabatur, id nec Regi diſplicuit: Videlicet, *hominem candidum & rerum intelligentem, Legati ordinarii ſeu Reſidentis titulo ad Regem à Landgravio mitti; qvi, ut individuus comes, nunqvam non eundem ſeqveretur, Landgravii petita, temporum ſucceſſu emergentia, ad eum deferret, & mutuæ communicationi per literas daret operam.* Tandem (11) *Rex Landgravio alios Principes, Comites, Barones, Civitates, Ordines, Univerſitates in fœdus hoc recipiendi poteſtatem contulit: Iisdem illos legibus admittere, nec minùs, ac ſi cum ipſomet ea de re tractaſſent & transegiſſent, flagitantibus aſſiſtere pollicitus. Qvod ſi alii eventum demùm rei opperire, animum inducerent, & jamfoederatos cum belli periculis luctari ſolos ſinerent, poſt trium menſium decurſum haud potituros amplius opimis his condicionibus, ſed ad novos tractatus, & novas condiciones paciſcendas, remiſſum iri.*

Econtra Landgravius data fide recepit (1) *Eandem ſubire cum Rege fortunam, nec eum deſerere, nec ulli tractatui cum illius hoſtibus præbere aures, multo minùs de Pace tranſigere; niſi præſcio, volente, & conſentiente Rege: Ita ut ipſe, ejusve Corona pactis ſimul includeretur; ea penitus calculo ſuo approbaret; tractatui adhibitus, deq; eo certior tempori factus foret; & omnia ratihabuiſſet.* (2) *Ut fœderatum Regis & clientem, ejusdem, illiusve foederatorum ac Regnorum damnum avertere, commodum autem promovere; nulli conſilio aut actioni immiſceri, qvæ Regi, aut ejus Regnis, Principatibus, dignitati adverſarentur; fideliter potius illi aſſiſtere, & pro virili, ad bellum hoc debellandum, milite pecuniave adminiculari: Munimenta autem ſua, qvantum in ſe foret, communi foederatorum bono conſervare; hoſtes in ea neqvaqvam admittere; ſed, qvò inde excluderentur, laborare enixè & ſummis viribus.* (3) *Illa ipſa munimenta, provincias, arces, ac loca tranſitu opportuna, neceſſitate flagitante, Regi, cùm in adventu, tùm in receptu, absqve tergiverſatione reſerare; & permittere, ut aut ſingulatim, aut cohortatim & turmatim, aut integris legionibus pertranſiret, nec circa illa modò, ſed & in illis ipſiſmet hoſpitaretur. Militem tamen intromiſſum utriqve fide addictum eſſe debere, & Landgravio ſimul in foederis hujus articulos ſacramento obligandum: Omnemve à Rege ac Regiis hac in parte captionem abfore.* (4) *Si qvando Rex Landgravio è copiis ſuis ſubſidio mitteret, jungere ſe illis; eas ſuſcipere;*

uterqve pro alterutrius incolumitate, laborare; & in communem hoſtem toto impetu ferri. (5) *Exercitum aliqvot millium, nulla interpoſita mora, ſuis cogere impenſis; eundem, qvantum poſſibile, citius aut ſeriùs, prout occaſio ferret, grandire; ſimul ac in procinctu ſtaret, ſeve, ſuasve provincias tributo, hoſtibus penſitari ſolito, ſubtrahere; potentiam viresve eorum minuere ac ſupprimere; militem hoſtilem, in territorio ſuo hoſpitantem, concîdere; diribitoria hoſtium disturbare; &, ubicunq; fieri poſſet, tum exigendo tributum, tum Urbes, arces, ac loca ſitu commoda occupando, præſidiove militari firmando, qvinimò, ſi daretur occaſio, perſonas eorum in poteſtatem redigendo, noxam illis inferre ac detrimentum.* (6) *Si, à Rege clade affecti aut profligati in Landgravii confiniis receptum qværerent, penitùs eos diſſipare ac disjicere: Ne coire illic locorum, aut gradum denuò firmare ullatenùs poſſent.* (7) *Comites, nobiles, alios qvoscunqve, ſeu fines ejus inhabitarent, ſeu extra fines haberent domicilium, vaſallos, cum equeſtribus, ad qvæ intuitu poſſeſſorum feudorum obſtricti, ſervitiis, qvotiescunqve neceſſitas exigeret, ad Regis poſtulatum & commune utriusqve placitum convocare; imò ſubditos, ſicubi videretur, viritim ad arma concire, militarive illorum opera, ſub Regis imperio uti. Qvo in articulo Rex Landgravio vice verſa cavit. Si forte vaſalli aut refractarii exiſterent, aut moratores, affore illi ope ſua, in ordinem eos redacturum, pro hoſtibus habiturum, & privationis pœnam exſecutioni adverſùs commeritos daturum; ita qvidem, ut Landgravio, tanqvam Domino directo, dominium ſartum, tectum maneret; utilitas verò, ſeu reditus feudorum fiſco & communi ærario inferrentur. Ubi tamen præſtitutum ſcopum attigiſſent, aut maturiùs forſan, ſi inter utrumqve de eo conveniret, utile qvoqve dominium ad Dominum directum redundaturum, & cum proprietate conſolidatum; Landgravium autem à Rege hoc in caſu propugnatum, nec cuiqvam, ejus ingratiis, veniam admiſſi conceſſum iri.* (8) Cautum; ut *neuter ab altero, ſumtuum, qvi bello gerendo, aut munitionibus exſtruendis impenderentur, nomine, qvicqvam præter id, de qvo expreſsè conventum, poſceret, ſed uterqve conventionis legibus, & communi ærario, brevi inſtituendo, acqvieſcerent: Pacta qvoqve hæc reliqvis omnibus fœderibus, qvæ cum aliis Magnatibus, Electorumq; ac Principum familiis eſſent inita (ſi hi forte alterutri fœderatorum, hujus fœderis & piæ intentionis, animo illis propoſitæ, intuitu, hoſtes redderentur, aut ipſa fœdera, ut contraria, invicem ſe deſtruerent) qvantum ipſorum ſcopum attinet, præferrentur, nec vetuſtiorum foederum reſpectu alter ab altero reſilire, nec nova, huic adverſantia, contrahere, animum induceret.* (9) *Si Rex Landgravii munimenta, majoris ſecuritatis ergò, novis adjectis operibus, munitiora reddi, è re communi arbitraretur, Landgravius non permitteret hoc modò, ſed ſubditos qvoqve, inevitabili neceſſitate flagitante, compelleret ad manus operi admovendum.* (10) *Regiis copiis Landgravii dicionem tranſeuntibus, & illic divertentibus, pedes candelâ & ligno, eqves ſtramine & foeno, ſervitiorum,* qvæ vocant, *nomine præbitis, contenti, nulla ulterioris flagitationis moleſtiâ hoſpites vexarunt: Modò alia ſuſtentationis media in promtu forent. Extra verò hunc caſum, & in hoſtico, alimenta ſua exinde, ſecundùm commune utriusqve arbitrium, miles qværeret.* (11) *Si in Landgravii territorio militum diribitoria inſtituere ratio boni publici neceſſariò exigeret, id qvod Landgravium æqvo paſſurum animo: Ultra duos tamen cum dmidio avenæ modios in eqvos ſingulos, unà cum ſex ſtraminis mergitibus, & foeni vehe, ipſisq; eqvitibus, eqvitumve Ductoribus, cujuscunqve condicionis, loco alimentorum, ultra duos Joachimicos, usqve ad armiluſtrium, qvotmenſibus minimè præbitum iri.* (12) *Rege arma in Auſtriam, aut aliàs in hoſticum transferente, & hoſtem illic, ne foederatorum terras infeſtare poſſet, occupante, Landgravium tot militum millibus, qvot ſecuritate propria ſalva liceret, ſubſidio ei affuturum; militemve hunc communi utriusqve impenſâ ſuſtentandum.*

X 2 (13) Qvod

(13) *Qvod ſi à Rege unum, alterumve locum, extra illa, qvæ pertinerent ad Landgravium, aut in qvibus jus aliqvod haberet, expugnari contingeret, Regi, donec de expenſis eidem ſatisfieret, Landgravium in manibus illa relicturum, & , ne adverſarii rursùs evincerent, ſedulam unà cum Rege daturum operam.* (14) *Controverſiâ aut lite inter fœderatos ſuborta, duos à Rege arbitros, & totidem neutri parti obnoxios, à Landgravio nominandos; qvi de tertio conveniant. Horum fidei negotium committendum: Propoſita pactorum formulâ, & in medium adductis, qvæ cauſæ deciſioni facere videantur. Qvicqvid autem hi æqvum judicaverint, eo utrumq; contentum fore, & acqvieturum.* (15) De transfugis utrinq; conventum: *Ne qvis alterius Ductores, eqvites, pedites, aut facinoroſos etiam, transfugientes, in ſtipendia ſua reciperet, aut ullatenùs toleraret; ſed ſi qvis ejus notæ, ubiubi tandem, ſeu intra ſeu extra jurisdictionis terminos, deprehenderetur, cujuscunq; ordinis aut dignationis, in vincula conjicerent, delitescentes qvoqve ſummâ induſtria, qvantum pote, indagarent, alter alterum de iis redderent certiores, & comprehenſos pœnis militaribus afficerent. Subditos autem, ſi qvi, criminis hujus rei, pœnæ ſe ſubtrahere effugio niterentur, honorum, tribuum, jurium omnium ac bonorum privatione qvisqve eorum mulctaret, nec ullum, niſi alterius conſenſu, in integrum reſtitueret.* Demum, ultimò, Landgravius pollicebatur, *primo qvoqve tempore contra ſubditos ac vaſallos ſuos, hoſti ſtipendia merentes, acerrima promulgare mandata avocatoria, confiſcationis bonorum, tam allodialium, qvam feudalium, amiſſionis inſuper vitæ ac honoris pœnâ præſtituta: Illaq; ſtrictè & rigidè exſeqvi, ſi unus alterve, cujuscunqve dignitatis aut condicionis, morem his gerere differret, præterlabi pateretur.*

Hic tenor eſt inter Regem Sveciæ & Gulielmum, Haſſiæ Landgravium, percusſi fœderis: Qvod jam anteà bis ad incudem venerat; ſed hac demum vice ad Werbenam, pridiè Iduum Auguſti, dum Landgravius Regi ipſemet adesſet, conſummatum & ad colophonem perductum fuit. Qvo facto Landgravius illicò, acceptâ à Rege, ad primum militiæ fundamentum probè collocandum, inſigni pecuniæ ſummâ, inde rurſus diſcedens, in ſua revertit: Finitimis Pontificiis à reditu ſtatim invadi, ac hoſtiliter tractari cœptis.

Tillius Haſſiæ incolas contra Dominum concitare nititur,

Et Tillius qvidem, ſimul atq;, Landgravium in Werbenenſia Regis caſtra veniſſe, innotuit, ad Ordines Haſſiæ provinciales literas dederat: Ut inſurgerent adverſùs Principem, tum abſentem, licet in caſſum & nullo fructu, inſtigans.

Ut & Fuggerus:

Eandem Comes Fuggerus, qvem contra Haſſiam cum nonnullis copiis miſſum diximus, inſiſtebat viam. Vixdum enim Vaccham, & illîc locorum ad Haſſiæ confinia appulerat, qvandò Ordinibus provinciæ adventum ſuum, & qvid à Cæſare cum Exercitu miſſus eſſet, inſinuans, graviter adhortabatur: *Submitterent ſe Cæſari; adventantem ejus militem hoſpitio ultrò reciperent; delectus habitos exauctorarent, nec commeatu, hoſpitiis, aut alio qvovis modo iis ulteriùs adminicularentur; qvin potiùs, inqvietis factionum capitibus, & Pacis conturbatoribus in poteſtatem redactis, opere ipſo debitum Cæſari præſtarent obſeqvium.*

Sed in caſſum.

Verumenimverò nil profecturis uterq; bobus arabant littus: Ordines enim inter ſe, ac cum Principe ſuo concordes, ſummis viribus ingruenti cæſariano militi ſe oppoſitum ivêre. Ita ut parum profecerit Fuggerus: Donec brevi poſt, Cæſaris & Pontificiorum fœderatorum intentione à Rege Sveciæ per Lipſienſem cladem infractâ, raptim retrò inde cedere cogeretur.

Cæſaris ad Electorem Saxoniæ Legatio.

28. Ut verò ad Electorem Saxoniæ, in qvem faba maximè jam cuſa erat, revertamur, Cæſar ſanè hunc, ceu viribus, opibusve potentem Principem, leni bonorum verborum illicio à propoſito deducere, enixè ſtuduerat: Ablegato ad eundem, hoc fine, non longulè poſt acceptum Lipſienſis conventus decretum, uno interiorum Conſiliariorum, Johanne Ruperto Hegemullero. Qvi repetitis, qvibus Cæſar, in literis ad decreti hujus conſortes junctim, uſus

fuerit,

fuerat, rationibus, denuò id improbabat: Non tamen Electorem ipſum directò, in faciem, inde dehortatus; ſed perſonâ ipſius, perinde ac ſi negotio huic nullatenus ſe immiſcuisſet, ſilentio præteritâ, tantummodò rogans. *Induceret Religionis ſuæ ac fœderis ſocios; ut, intermisſis militum delectibus, & aliis belli præparationibus, cæſareo Exercitui neceſſaria alimenta porrò ſubminiſtrare ne refragarentur.* Qvò verò proniore cum asſenſu audiretur Legatio, *facultatem interponendi ſe Sveciæ Regem inter & Cæſarem*, Electori ſimul deferebat: *Pace enim conciliatâ præſens bellum ſopitum iri; cujus proſeqvendi, contributiones & cætera, ejus farinæ, onera militaria pro tempore unicè continuanda venirent.*

Electoris reſponſū.

Elector econtrà in reſponſo ſuo Lipſienſe decretum & armaturam ſubſecutam, ut Imperii Legibus & Conſtitutionibus congrua, acriter ſatis propugnare. *Temporum inſuper lubricitatem, & periculoſum ſtatum, militumq; ſine modo, ſine regula grasſantium, effrenem licentiam, qvam nec cæſarianorum diplomatum reverentia ampliùs, nec ipſorum Ducum ſatis cohiberet auctoritas, velut cauſam obtendere: Cur militem conſcriptum à ſignis dimittere, & ulteriores delectus intermittere impoſterùm minimè posſet. De fide tamen & obedientia ſua ſecurum esſe jubebat Cæſarem: Operam ſuam offerens ad pervincendum apud reliqvos proteſtantes Ordines; ne qvicqvam extra imperialium Conſtitutionum carceres molirentur. De interpoſitione ad Electorum Collegium, qvod jam ante has partes ſuſceperit, univerſim meliùs referri: Nec tamen Patriæ ipſum hîc defore, ſed ejus amore ſeparatim pro ſe ad Regem Sveciæ deſtinaturum Legatos, & Pacem, qvantum in ſe foret, promoturum.*

Cæſaris ad Saxoniæ Electorem literæ.

Licet ergò Legatio iſthæc metam propoſitam haudqvaqvàm contingeret, Cæſar tamen, accepto reſponſo, conceptam animo indignationem nondùm erumpendam duxit; ſed, intra altæ mentis latebras recondens, Electorem, datis ad eum literis, donec commoda occaſio ſe exſereret, blandis verbis demulcere inſtitit: Et, poſt brevem replicam, omnem, qvâ Lipſienſis fœderis ſocios ſuperiori legatione oneraverat, indignitatem, invidiamq;, *in iſtos Imperii Ordines, qvi aut confesſioni Auguſtanæ planè non addicti, jam olim adverſus Cæſarem ac Electorem ipſummet periculoſa atqve pernicioſa conſilia cudisſent, fovisſentq;, aut certæ disſolutæ pridem Unionis non poſtrema fuisſent membra, & nunc Lipſiacis ſe immiſcuisſent deliberationibus*, devolutum iit. Qvòcunq; tamen rem verteres, ad ultimum eò recidebat: Univerſis proteſtantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus (& ita Saxoniæ qvoq; Electori, reliqvorum principi ac coryphæo) arma, qvæ defenſionis cauſâ arripuerant, deponenda, avocatoriisq; & monitoriis Cæſaris mandatis ſubmisſè parendum.

Tillii ad Electoré Saxoniæ Legatio minacior.

Tandem Sveviâ & Franconiâ ſub priſtinum jugum redactis, nunciumq; Lipſienſi decreto remittere compulſis, qvia Cæſar, depoſitâ larvâ, intentionem ſuam, profundis disſimulationum involucris hactenùs obtectam, renudare idoneum jam tempus rebatur, Tillio, de Electore Saxoniæ, non ſecùs ac cæteris Proteſtantibus, in ordinem cogendo, & mandatorum avocatoriorum exſecutione, ſi amicam viam reperiret obſeptam, vi armisve admotis pertendendâ, imperatum. Qvi, ubi Comitem Fürſtenbergium jam præ manu esſe conſtitit, ſubſortitione vigore mandati cæſarei, qvo inſtructus erat, factâ, Johannem Reinhardum à Metternich, Epiſcopatus Halberſtadenſis Adminiſtratorem, & generalem rei tormentariæ Præfectum, Ottonem Fridericum Baronem à Schonburg, ut ſubdelegatos Cæſaris Commisſarios, Wolmerſtadio ad dictum Electorem, Mersburgi id temporis commorantem, misſum ibat: Revocans illi denuò ad animum cauſas, qvibus permotus Cæſar Lipſienſe decretum, & promanantem inde armaturam improbaret; ſimul commonefaciens *Electorem, (cujus dicionibus ac ſubditis, magis, qvam alterius cujusqvam in Imperio hactenùs parcitum fuerit) ob prætenſas belli presſuras minimam omnium habere qviritandi, & ad extrema hæc recurrendi anſam*; demum, qvia alii proteſtantes Principes

ac

ac ordines delectus ſuos, ipſius & Electoris Brandenburgici exemplo convelarent, ab eodem poſtulans. *A conſcribendo porrò milite abſiſteret; quem autem coactum ſub ſignis jam habebat, Cæſari ad bellum cum Sveco eò expeditiùs terminandū tranſcriberet, unà cum tributis, illi ſuſtentando imperatis: Conſortes quoque ſuos, Romani Imperii Electores, Principes, Ordines prævalidæ auctoritatis ſuæ pollentiâ, à præfractæ, quā ingreſſi eſſent, inobedientiæ viâ retractos, induceret; ut cæſareis mandatis morigeros ſe gerere, quàm per extrema & prærupta conſilia in præceps ire mallent.*

Electoris ad hanc declaratio.

His Tillii Subdelegatis Elector Saxoniæ Lipſienſium actorum juſtitiam & æqvitatem è ſcriptis, qvæ eidem aſtruendæ jam ediderit, qvorūq; exemplaria Tillio per eos transmittat, ſatis eluceſcere, reſpondit; ulteriùs ſubjungens. *Meliori ſpe duci, quàm ut, ommetur; pro officiis, Cæſari adeò fideliter præſtitis, remunerationis, toties data fide ſanctè promiſſæ, & debitæ protectionis loco, vim ſibi illatum, ac, qvalis quidem rumor atqve eminatio jam aures ſuas tetigerit, quem non omninò vanum, incurſiones, prædationes, alii exceſſus, velut belli præludia arguant, hoſtilem ſe in modum oppugnatum iri: Præcipuè, qvia hoc ipſo tempore amicabilis tractatus, cum Pontificiis bonorum eccleſiaſticorum cauſâ Francofurti inſtitutus, quam maximè caleat, & Elector, hujus negotii maturandi, Legatos ad Cæſarem Viennam mittere, jamjam animo deſtinarit. Optimæ ergò & ſaluberrimæ hæ intentiones ne, remora injecta, aut ſufflaminarentur, aut retrò penitùs cederent, orare Tillium: Communi Paci & tranqvillitati promovendæ, avertendæve ſangvinis effuſioni, ut ne ſubditos ſuos prædationibus, incurſionibus, militaribus hoſpitiis, tranſitu, aliis belli incommodis gravaret impoſterùm; ſed hæc talia ab iis omninò abſtineret. Alioqvin acribus his remediis morbum non lenitum, ſed exulceratis magis magisve animis aſperatum, & auctum iri; prudenterq́ ſubducenti calculos facile venire judicatu: Qvorſum, ſi actiones ejusmodi continuent, res tandem evaſura ſit.*

Tillius Fürſtenbergio junctus, in Miſniā tendit.

Durante adhuc tractatu, priusqvam Subdelegati ab Electore cum reſponſo reverterentur, Tillius Wolmerſtadio Eislebam cum omni Exercitu moverat: Ubi Italicæ, ſub Fürſtenbergio, copiæ, triginta duobus eqvitum alis, & qvadraginta qvinq; peditum cohortibus conſtantes, qvæ jam ante aliqvot dies illuc locorum appulerant, eidem junctæ. Inde, caſtris triduo poſt ſublatis, totis viribus, & qvadraginta, ut ſcribitur, millium Exercitu, rectà in Electoratum Saxoniæ itum: Cujus fines ſimul ac contingere datum, prædando, diripiendo, nihilq́; non hoſtile patrando, apertè ſe hoſtem profitebatur.

Saxonicus miles Torgam ſe recipit.

Electoris noviter conſcriptæ eqvitum, peditumve Legiones ad Lipſiam convenerant: Ab Idibus Augusti ad duodecimum usqve Calendarum Septembris caſtra ibidem metati. Undecimo autem Calendarum Septembris, Exercitu luſtrato, peditatus, ob Cæſarianorū adventum, Eulenbergā, & porrò Torgam conceſſit: Ad cuſtodiendum Albis transitum; qvem Tilliū inhiare, conjectura erat. Eòdem eqvitatus, unà cum decem tormentis, è veſtigio ſubſecutus. Dresdâ qvoq; complures machinæ ſecundo flumine ſubvectæ, locusq́; caſtris ibidem deſignatus, & ſubitario vallo indui cœptus.

Tillii poſtremæ ad Eléctoré literæ vim denunciantes.

29. Octavo Calendarum Septembris univerſus Cæſaris Exercitus Halam Saxonum venit: Caſtrisq́; ad Salam locatis, Tillius & primores Ducum in Urbe diverterunt. Exinde poſtremas Tillius ad Electorem literas dedit; eidem inſinuans. *Cæſarē ipſius conteſtationibus minime contentum, aut acqvieſcere: Ne itaq; in abrupta & deſperata conſilia ſe abripi pateretur, ſed monitoriis & avocatoriis Cæſaris mandatis, ſuove poſtulato morem absqve ulla tergiverſatione gereret. Alioqvi, ſi contumaciter refractariis eſſe pergeret, inevitabilem Tillio fieri neceſſitudinem exſeqvendi; qvod Cæſaris voluntati foret conſentaneum, & belli ratio flagitaret.*

Tillius Miſniam irrumpit.

Huic armatæ autem exſecutioni ut principium fieret, ſummo Electoris in diœceſi Mersburgenſi Præfecto, & Senatui Urbis, certum, ſuſtentando Exercitui, commeatus modum præbere, illicò imperatum; dilatoq́; paululùm reſponſo (qvia rem ad Electorem priùs referendam duxerant.) Septimo Calendarum Septembris,

Pap-

Pappenhemius Campiductor, ſex millitum millibus, nec non octo machinis, eò misſus: Qvi, ſuburbiis primo adventu hoſtiliter direptis, Urbem ipſam dedi poſtulabat. Nec reſtitêre qvadringenti, qvi illîc ſervabant, præſidiarii è provincialis militis genere, ſed, de discesſu pacti, Pappenhemio locum tradiderunt, ſuo milite muniendum. Ex qvo Cæſaris miles, excurſionibus hinc inde factis, Mersburgenſem ac Naumburgenſem, Epiſcopatus, ut & alias finitimas Electoris provincias ac Urbes, direptionibus, igne, ferro hoſtiliter vexare exorſus, inter alia, ergà Electoris non infimæ notæ miniſtros, fune variis nodis aſpero circa caput contorto, & trocho pollici aptato, arctèq; intenſo pecuniam extorqvendo, barbarum in modum ſe gesſiſſe, ſcribitur.

Lipſia à Tillio obſidetur, Qvarto Calendarum Septembris, Lipſiam, eâdem, qvâ Mersburgum, ratione, commeatum nempe imperando, tentatam, civico Magiſtratu rem pariter in Electoris & Domini ſui asſenſum rejiciente, eqvitatu poſtridiè circumcinxit; excubiis ad portas usq; diſpoſitis, omniq; circumjecto agro ad tria usq; milliaria fœdè direpto: Demùm, larvâ depoſitâ recipi cum milite in Urbem poſtulans. Cauſantibus autem, in ſua id poteſtate haud esſe, ſed Electorem de eo reqvirendum, ultimo Nonarum Septembris, Halâ Saxonum cum Exercitu digresſus, proximâ nocte Scheuditzii exactâ, vixdum illuceſcente die, Exercitum in aciem diſpoſitum ad Lipſiam ſtitit; poſtulatum ergò hos, qvos Urbe evocârat, ſimul leniter, bonis verbis iterans, ſimul minitabundus: Ni promtè mos gereretur, ſummis viribus, qvoad ſatisfactum ipſi foret, hoſtiliter illos perſecuturum. Exiguo qvoq; deliberandi ſpatio petentibus conceſſo, ad vim intereà nihilominùs ſe præparabat: Diſpoſitis, qvatiendo muro, tormentis nonnullis; ut & mortariis, igni artificiali in Urbem evomendo. Intùs in Urbe ad arma animi initio inclinare viſi: Unde in eos, qvi muris proximarent, machinis & tubis longioribus acriter detonatum; parumq; abfuit, qvin ipſemet Tillius, dum grandior globus nonneminem, proximè ad latus eqvitantem, discerpit, vixisſet. Suburbia qvoq; elegantis ſtructuræ, ne hoſti ſuccedenti velamento forent, pridiè Nonarum Septembris, igne ſubjecto, ab urbicis exuſta: Qvaſi qvi juſtum obſidium tolerare, vimq; opperiri extremam decrevisſent. Nec Cæſariani, Tillii mandatu ad reſtingvendum concurrentes, flammæ eripere valuerunt: Vento huic ſuffragante, & obſesſis crebro è muris tonitru reſtingventium operam interpellantibus.

Et deditione capitur. Ubi verò Tillius, à meridie, tormentis eos infeſtare, & ſubſecutâ nocte, ollas æreas, id genus, qvod pulveris ſulphurei, qvo impletur, violentiâ fruſtillatim diruptum, vicina qvæq; obterit & proſternit, (granatas ſeu mala punica, ſveto militiæ nomine, vocamus) ſphærasq;, excitando incendio factas, projicere in Urbem cœpit, ſimul minis exæſtuans, & diris ſe devovens; Nî deditio properaretur, Magdeburgi fato perituram, nec ullo nato homini, qvin nec fœtui in lucem nondum edito, parcitum iri: In eam animi conſternationem & ſtuporem abrepti fuêre; ut ipſis ſtatim Nonis Septembris Legatos, de deditione acturos, Urbe emitterent. Eâdem adhuc veſperâ de legibus certis ſcripto conventum, & poſtridiè, anteqvam in meridiem adoleſceret dies, deditio ſubſecuta! Unicâ provincialis militis cohorte, qvæ ex civibus Lipſienſibus conſtabat, in arcem transeunte, reliqvis cum ſub Tribuno à Porta, Urbis Præfecto, diſcedentibus. Qvorum in locum Cæſarianorum ad mille, Wangeleri Tribuni ductu, ingrediebantur.

Ut & Pleisſenburgi arx. *Arcem* qvoq; adverſùs vim ſatis munitam (Pleisſenburgum vocatur) electoralis Præfectus, Johannes Voppelius, ſeqventi die, qvo acie depugnatum, increbeſcente jam in vicina planitie tumultu, nullâ necesſitate coactus, ignaviter dedidit.

Elector Saxoniæ Regis Sveciæ conjunctionē ambit. 30. Dum hac ratione Tillius ipſummet Saxoniæ Electorem oppugnatum it, atq; velut victimæ, ad explendam Cæſaris libidinem deſtinatæ, jugulo ſeceſpitam admovet,

Ele-

Elector his tandem mediis uti vi hoſtium compellebatur, qvæ ut arriperet, vicinorum, ejusdem Religionis conſortium, infortunium, pericula ac miſeriæ permovere haud potuerant: Oblatam pridem à Rege Sveciæ, Magdeburgo liberando, armorum conjunctionem, qvam tum reſpuerat, nunc, qvò ſemet ſuosve ſubditos à præſenti exitio tutaretur, ultrò ambire & amplecti, extremâ neceſſitate coactus. Id qvod, Arnhemio Campiductore parario, factum; brevi ternis vicibus, ſeptimo, nimirùm, & qvarto Calendarum, ipſisq; demum Calendis Septembris, ad Regem eo nomine profecto: Et Rex, qvi, ruiturâ hac in Electorem tempeſtate eminus prævisâ, qvò propiùs ad manus eſſet, è Werbenenſibus caſtris vetus Brandenburgum ſe contulerat, ut ne Electorem ſub cultro linqveret, ſed arma jungeret armis, officioſè rogatus.

Et fœdus cum eo icit. Nec Rex petitioni & voto ejus defuit, ſed qvâ animi promtitudine erga Religionis ſuæ conſortes foret, re ipſâ potiùs oſtenſurus, qvàm ut verbis diu, multumq; jactaret, poſt brevem tractatum, Fœdus cum Electore percusſit; *proprio ac Regnorum, dicionumve ſuarum nomine* recipiens. *Contra univerſos & ſingulos amborum hoſtes, Electori, pari utriusqve ſorte, affore, operamve ad provincias ejus arcendos, avertendos, opprimendos, unà daturum: Nil qvoqve commiſſurum, qvod in electoralis ſtatus, dignitatis, privilegiorum, munimentorum, territorii præjudicium vergeret; ſed Electori, ejusve dicionibus ac ſubditis præſtiturum, qvicqvid ad omnimodam electoralis ſtatus, dicionum, ſubditorum liberationem ab ipſo deſiderari poſſet.*

Viciſſim Elector, *electorali fide, nec non chriſtianæ conſcientiæ Religione interpoſita, pro ſe, electoratu, dicionibus ſuis* ſanctè repromiſit (1) *Militem ſuum Regis Exercitui contra communem hoſtem juncturum, eandemve ſubiturum aleam; in eo, qvod unanimi conſilio decerneretur, dum exſecutioni mandatur, abſolutæ directionis clavum Regi relicturum, &, qvantum pote, accommodaturum ſe Regis voluntati; copias ſuas à Regiis, qvousqve discrimen ab hoſte immineret, haud ſeparaturum; nec alterutrum de Pace, absqve alterius conſenſu, tractaturum, tranſacturumve.* (2) *Regi loca, Albi incumbentia, ad transeundum flumen opportuna, non modo reſeraturum, ſed etiam, urgente neceſſitate, recepturum intrò cum ſuis, ac ſummis viribus de eorum incolumitate ſollicitum fore.* Deniq; (3) *Regi, & militi regio, qvandiu in territorio ipſius hoſpitaretur, proq; ejus ſalute pugnaret, neceſſaria alimenta pabulumve pro eqvis ſubminiſtraturum.*

Synallagmate hoc datâ utrinq; in ſcriptis fide firmato, Rex Sveciæ Exercitum, tredecim millibus peditum, & octies mille, octingentis, qvinqvaginta octo eqvitibus, inito è Ducum laterculis Regi hoc tempore editis numero, conſtantem, tertio Nonarum Septembris, Witebergæ Albim traduxit: Secundis caſtris Dibenam, ad Muldæ fluvium ſitam, perveniens.

Elector Saxoniæ literis ad Tillium, belli culpam à ſe removet. Eodem tertio Nonarum Septembris, Elector Saxoniæ ex abundanti, qvo omnem malorum ſubſecutorum culpam à ſe amoliretur, ultimas ad Tillium literas dedit: Exaggerans *obedientiam & fidelitatem ſuam erga Cæſarem; qvas non ore tenus tantum ac nudis verbis præ ſe tulerit, ſed utilibus factis atqve opere ipſo palàm toti mundo conteſtatus ſit, meliusq; hoſtimentum, qvam modò tribuatur, meruerit. Qvod verò benefacta ſua indignâ adeò mercede jam compenſentur, omnipotenti DEO, ut juſto omnium humanarum actionum Judici, & malarum vindici, committere judicandum, vindicandumq; nec diffiteri: Ab aliis, qvicqvid jam malo ſuo experiatur, abundè ſibi prædictum; qvorum tamen monitis ut fidem adhiberet, induci nunqvam potuerit. Non habere, qvod ulteriùs polliceatur; qvam obedienter & ſubmiſſè exhibiturum Cæſari, qvæ Imperii Conſtitutiones poſtulent: Qvippe ad inviolabilem harum obſervantiam caput ac membra mutua obligatione obſtricta. Imò adhucdum in Cæſarem, ut apprimè carum caput, firmam collocaſſe fiduciam: Nihil præterea à ſe flagitaturum; tantum abeſt, ut atroci & inaudita ejusmodi vi invadi & exagitari velit. Negotium hoc reliqvos etiam Electores, Collegas ſuos, concernere; qvibus non minùs, ac ipſi, pro Imperii Libertate advigilare*

incum-

incumbat: Nec, vi fœderis & vinculi, qvo Electores inter ſe colligentur, uni licitum, qvicqvam, qvod in omnium præjudicium tendat, admittere. Qvia verò his minimè attentis, populationis, direptionis, aliarum crudelitatum in provinciis ſuis nullus finis aut modus ſit, adigi vel invitum, ad arripiendum media, vim vi repellere idonea: Qvæ omnia jura, imò Natura ipſa, communesve Gentium mores illum doceant, & amplecti adhortentur; utut, eò recurrere, nunqvam antehac in mentem venerit.

Regius & Saxonicus Exercitus conveniunt.

31. Poſt has velut clarigationis literas Tillio transmiſſas, Elector Saxoniæ, Brandenburgico, qvi præſens hoc tempore aderat, comitatus, motis Torgâ caſtris, Dibenam ſe conferens, ipſis Nonis Septembris, vires ſuas Regi ac regio Exercitui junxit.

Deliberatio inter Regem & Electores: De acie, necne, tentanda?

Illic mox, militari Senatu habito, inter Regem & utrumq; Electorem variè deliberatum: Qvâ viâ qvàm optimè hoſti obviam eundum foret? Et Elector qvidem Saxoniæ, *aperta acie confligendum*, obſtinatè cenſere; cauſam opinionis afferens. *Qvod hoſtis alia ratione dicionibus ſuis, qvæ occupârat, pelli poſſe haud videretur, ſed bellum, cum exitiabili & internecino earundem damno, trahendum veniret: Qvo caſu ipſi impoſſibile, utriq; & Regis, & proprio Exercitui, de commeatu, aliisve rebus neceſſariis proſpicere; adverſariis opimiore territorii ſui parte jam potitis.* Rex econtrà, tutiora qvàm prærupta ſectatus, *omnium Proteſtantium fortunam, his Exercitibus nixam, ancipiti, adeò diſcrimini exponere, & in unius prælii eventum conferre*, haud conſultum arbitrari: Qvin ejus potiùs eſſe ſententiæ. *Halam Saxonum deflectendum, Urbem hanc arcemq; Mauritioburgi imminentem, nec non Merſburgum occupanda, &, circuito ſic à lateribus hoſte, faciendum periculum: An hoc forſan modo ſupplantari & clade aliqva affici, aut, ſiqvidem acie certandum, ex opportunitate loci, qvem inſederat, in apertam, ac utriqve parti æqvam planitiem protrahi poſſet?* Nec enim ſibi perſvaſerat Rex: Tillium adeò fore temerarium, ut prælii aleam, nullâ neceſſitate urgente, eſſet ſubiturus. Siqvidem, modò caſtris Exercitum, qvem inſtructisſimum habebat, contineret, ad defenſionem ſui unicè intentus, indubium erat: Regem ac Electorem oleum, operamve perdituros, ſuas ipſosmet vires continuis vigiliis, ac intenſis militiæ laboribus, utpotè adverſus munita caſtra in aperto tendentes, attrituros, tandemq; eventurum; ut, re infectâ, retrocedere, & in obtutu potentisſimi hoſtis (qvod bellicarum artium periti periculoſisſimum ſemper jure arbitrati ſunt) ſe recipere cogerentur. Imprimis qvoq; Rex utriq; Electori diſcrimen, qvod præ Rege immineret, in memoriam revocabat: *Si aciem*, inqviens, *tentare lubet, ludum ludimus ambiguum, & qvo de una Corona, ac duabus electoralibus mitris certamen velut cernitur. Jam verò fortuna, ut in omni humana vita, ita vel maximè in bello, potisſimùm in acie, lubrica ac volubilis eſt: Et forſan, ſummi Numinis providentiâ ob peccata noſtra ita diſpenſante, evenire poterit; ut hoſtis victoriam reportet, nos ſuperemur. Qvo caſu mea qvidem Corona, utut vel Exercitus, qvem adduxi, vel mei etiam ipſius jacturam faciat, concutietur, non peſſum tamen dabitur; vacillabit, non concidet: Tam procul enim diſſita, tanta armatarum navium claſſe inſtructa, tot clauſtris ad fines munita, tot novis militum delectibus in procinctu jam ſtantibus ad integrandum bellum parata eſt; ut de incolumitate & ſalute ſua ob id minimè periclitatura ſit. De veſtro autem cumprimis luditur corio: De vobis, qvorum cervicibus hoſtis proximè inſtat, imò qvorum in viſceribus jam graſſatur, ſiqvidem acie vincamur, actum erit; mitræq; electorales tremebundæ micabunt, aut forte, capitibus planè excuſſæ, aliorſùm tranſilient, & aliorum haud condigna faſtigio tanto cingent tempora.* His rationum momentis Elector Saxoniæ ab intentione, qvam obſtinârat,

adeò ſe dimoveri non paſſus, ut potius inconſulto animi impetu præ ſe ferret: *Rege pugnam detrectante, ſolum cum ſuis in hoſtem ire, & prælio de ſumma rerum decertare certum*. Rex ergò conſpicatus, ad tutiora conſilia ſurdum, & omnis moræ impatientem, præcipiti qvodam auſu ruiturum in præſens exitium, ipſe tandem in hanc qvoq; partem ſe transdidit; Ut rectà in hoſtem iretur, & acie decerneretur, aſſenſus: Qvippe unà cum Electore, qvàm ſolus, Electore proſtrato, Tillium adoriri malebat. Decretà porrò ſemel acie, nihil procraſtinandum, ſed citato gradu in hoſtem properandum, duxit; armis utrinq; in æqvilibrio ſtantibus: Priusqvàm Tillii Exercitu copiarum, qvæ Aldringero, generali vigiliarum Præfecto, Duce adventabant, jamq; Erfordiam attigerant, acceſſione aucto, victoria redderetur difficilior, & ſpes ejus conſeqvendæ magis ambigua.

Rex & Elector Saxoniæ in hoſtem procedũt.

Poſtqvam igitur Brandenburgicus, domum diſcedens, iis valedixerat, ultimo Iduum Septembris, inſtructà acie, ita ut regius Exercitus ad dextram tenderet, electoralis ad ſiniſtram, Dibenà proceſſum: Habito rectà Lipſiam & hoſtem verſùs itinere.

Regis ad ſuos oratio.

32. Veſperi, Exercitu ſub dio tendente, Rex primores Ducum ad ſe accerſitos, de aliqvammultis, qvæ in futura acie obſervanda arbitrabatur, admonuit: Eosdem demùm, qvò currentibus calcar adderet, animosq; illorum jam ante ſatis alacres ac fervidos, ad pugnam fortiter capeſſendam magis adhuc incenderet, ſeqventem in modum adhortatus. *Siquidem cum alio milite, & ejus farinæ hominibus, quorum animus imperterritus, & fortis bello dextera mihi ignoti, & non vobiscum, cariſſimi commilitones, quorum virtutem toties expertus ſum, atque ad periculorum obruſſam examinavi, res mihi foret, verbis animos illis addere, operæ pretium ducerem. Animadverto autem eam in renidente veſtro vultu confidentiam, & alia infractæ, non niſi pugnam & hoſtem flagitantis, fortitudinis ſigna, ut labore hoc ſuperſedere facilè poſſim: Tum in eo quoque cardine res jam vertitur, ut haud prolixa verba, ſed impenſa facta depoſcat. Non vilipendo aut contemno, in quem tendimus, hoſtem; nec verbis elevabo, quod imminet, diſcrimen: Injuriam enim vobis facerem, ſi rei, quam aggredimur, arduitate abſterreri vos & percelli poſſe, arbitrarer. Meliùs vos novi, reapſe expertus: Nullum unquàm certamen exſtitiſſe tam acre, quod detrectaveritis; nullum periculum tam grande, quod, meo auſpicio, invicta animi magnitudine non ſuperaveritis. Sit ſanè hoſtis, quem invadimus, potentiſſimus & viribus inſignis: Sit exercitatus, lõgo armorum uſu duratus, & cruenti hujus ludi haud inſolens: Sit victorioſus & talis, qui inter diuturna bella, nusquàm interpellato rerum ſecundarum curſu, vinci penè dedidicerit. Sed quò illuſtrior hic hoſtis, eò major veſtra, quam eo devicto eſtis adepturi, gloria reddetur: Nam omnibus laureis, quas tot certaminibus reportavit, unico hoc prælio eum exuetis; & omne decus, quod tot annorum curriculo variis laboribus ſibi peperit, intra viginti quatuor horarum ſpatium, veſtrum, cum DEO, proprium erit. Confliximus tamen jam antehac diverſis cum eo vicibus; virium noſtrarum periculum erga illum fecimus, & novimus, quid polleat: Non adeò terribilem experti, prout prima fronte apparet; nec adeò inſuperabilem, quin de victoria cum eo cernere liceat. Ubi noſtras & hoſtis vires contemplor atque metior; numero hoſti certè pares, ſi non ſuperiores ſumus. Et virtuti quidem veſtræ nullatenùs diffido, ſed certus ſum; univerſos ſingulos, à ſummo ad infimum, prout magnas & vitam gloriæ poſthabentes animas decet, prælium inituros: De Saxonicis quoque utut non omnes veterani ſint, aut multorum ſtipendiorum, quia tamen de Patria, omniumq; ſalute hac agitur acie, certa ſpe alor, officio ſuo haud defuturos. Præcipuè autem juſtitia cauſæ à nobis ſtat: Quam impenſiùs & pluris æſtimo, ac multa militum in acie millia. Non enim humani quippiam, ſed DEI ipſius gloriam ac doctrinam propugnatum imus: Nempe, veram & ad æternam beatitudinem unicè ducentem Religionem*

nem; qvam Pontificii adeò graviter hucusqve preſſere, & nunc penitùs opprimere, eradicare, abolere nituntur. Qvid ergò ambigimus? Qvin clementisſimus Iehova, qvi nec-opinantes, qvicqvid etiam hoſtis contra machinaretur, ſuperatis tot remoris & objectaculis, mirandum in modum, velut via præmonſtrata, in hunc usqve locum deduxit, divino auxilio ſuo cœlitùs efficaciter nobis aſſuturus ſit; dexteras noſtras roboraturus; & ab hoſte inflato, multoq; faſtu turgido, victoriam benignè largiturus. Recordaminor miſeræ & deſolatæ Urbis Magdeburgenſis: Qvæ in miſeriis atqve ruderibus ſuis qviritatur; vindictam à DEO efflagitans. Recordaminor tot millium innocentium animarum: Qvæ, inibi crudeli ferro mactatæ, væ & dira qvoqve hoſtium cervicibus ſucclamant. Nec dubitate: Qvin divina Iuſtitia, truculentorum tot homicidiorum, aliorumve horrendorum ſcelerum, qvibus in Urbis hujus expugnatione ſe impiarunt, condignas ab ipſis pœnas expetitura ſit. Eamus ergo fidenter in hoſtes, & ferrum alacriter ſtringamus. DEUS nobiscum; de qvo, conſcientia ſuffragante, certus ſum: Ejus ope arduum, qvod inſtat, expatrabimus opus; ejus ope hoſtium vires conteremus. Memini qvoqve militaribus facetiis, proverbii vice, inter vos, & manipulares veſtros antehac jactatum: Beatos qvidem vos, me Imperatore, haud divites fore. Nec ſanè diffiteor: In provinciis, ubi hactenùs bellatum, ut ab hoſte jam exhauſtis, maximamve partem devaſtatis, tum amicis qvoqve, ſeu amicos agnoſcentibus Dominos, & vanam, & illicitam fuiſſe divitiarum congerendarum curam. Sed impoſterùm, modò hac vice ſtrenuos vos præbueritis, cum æternæ beatitatis mercede, temporalium etiam bonorum præmia abunda vos manent. Nam & caſtra opimis ſpoliis exuberantia in prædam cedent: Et valvæ, qvibus raſæ cohortis ſedes tanta ſolicitudine ſervatæ hactenùs, ac in hunc usqve diem intactiles præcluſæ, unico felici ictu reſerabuntur. Qvas ubi irruperimus, ob labores & pericula, meo auſpicio exantlata, ita vos remunerabo: Ut operæ huic bello impenſæ vos pœnitere neutiqvam debeat, ſed, opibus & fortunis luculenter aucti, ſecundùm DEUM, mihi gratias ſitis habituri.

Ultra hanc erga Duces exhortationem, Rex copias qvoqve circumvectus, eqvitemq; pariter ac peditem humaniter & exporrectâ fronte compellans, ad prælium animabat: Ipſemet, qvomodo erga hoſtem ſe gerendum esſet, qvanqvàm bellicâ experientiâ ſubactos, nec præceptorum indigos, ex abundanti tamē inſtruens; & eqvitibus imprimis, qvi pars eqvis gracilibus, nec adeò robuſtis vehebantur, præcipiens. Sicubi cum cæſarianis cataphractis, gravi ingentium caballorum mole ſuperbientibus, manus ipſis conſerendæ forent, nec latera, armis præmunita, ferro recludere ſtatim daretur, eqvos ſaltem ſuffoderent, enſeq; tortu qvodam obliqvato, os vulneris in grandem hiatum dilatarent: Ita eqvum doloris vehementiâ facilè collapſurum; & ſesſorem ipſum eqvi, armorumve mole oppresſum iri.

33. Tillius, qvi eo ipſo die, qvo Lipſia imperata fecit, de Regis & Electoris conjunctione, adventuq; cognoverat, hæſitabat, & animi dubius erat: Num extrema tentaret, &, in aciem prodeundo, volubili fortunæ rerum ſummam in manus conſignaret? Nec immeritò. Verſabatur enim in hoſtico; locis opportunis, qvibus ſe, ab hoſtium inſultu tutus, continere poterat, potitus. Nec ulla, qvæ invitū in certamen detruderet, necesſitas ſuberat, aut annonæ, ſimiliumq; penuria. Qvin potiùs in hoſtem ſors iſta recaſura, nec Elector Saxoniæ, ſi Tillius bellum traheret, ſuſtentando numeroſo militi, qvem adducebat adverſùm, in longum par futurus videbatur. Ad hæc generalis vigiliarum Præfectus, Aldringerus, cum copiis non temnendis propè aberat; cujus adventum præſtolandum, cautiores arbitrabantur: Ut, ſiqvidem confligendum foret, viribus auctis tutiùs, & certiori victoriæ ſpe id fieret. His rationibus motus Tillius tres tormentorum choros exſtrui, & caſtra ad Lipſiam vallo ſubitario incingi, imperaverat: Qvod po-

Tillii, de prælio ineundo, conſultatio.

ſtero

ſtero mane jam in eo penè ſtatu fuit, ut adverſùs hoſtilem aggresſuram defendi posſet. Primus ergò hic animi motus ad bellum potiùs ducendum, qvam periclitandam aciei aleam inclinare viſus.

Sed Campiductoris Pappenhemii, & aliorum primorum Exercitus Ducum faſtuoſa imaginatio, invictæ hactenùs veteranorum ſuorum, qvos Germanicæ militiæ florem eſſe noverant, dexteræ fidens, nec rata, ſimplicem ac primâ ſpecie contemtibilem Svecorum manum, & muſteos Electoris Saxoniæ delectus pares ullatenùs iis fore, nedum palmam extorturos, de compoſito hoc mentis ſtatu Tillium dejecit. Fallor; an ipſi qvoq; Tillio fortuna, cui nimiùm forſan fidebat, nunc demùm occipitium obvertens, illuſerit? An divina potiùs Providentia, Domus Auſtriacæ & ſociorum ſuperbiam valido ictu concutere deſtinans, cauti aliàs ſenis, ſeu oculis, ſeu menti caliginem offuderit? Ut incerta pro certis, ancipitia pro tutis ſeligens, opportunitate loci, qvo ſtabat, relictâ, in apertam exire planitiem, & rem in caſum dare, decerneret.

Tillii ad Exercitū oratio.

Septimo ergò Iduum Septembris, irrubescente aurorâ, ſolis prænunciâ, ſigno tormentorum aliqvot ictibus dato, extra caſtra cum Exercitu procedens, aciei inſtruendæ aliqvamdiu vacabat, &, ad horæ dimidium ſubſiſtens, ordines circumibat: Eosdem circumqvàq; viſitando, & his, aut ſimilibus verbis ad ſtrenuè pugnandum adhortando. *Apparuit tandem, carisſimi filii mei, tanta inſtantia, tanto ambitu qvæſita, tot votis exoptata, tanto animorum pruritu deſiderata dies: Qva hoſtis, latibulis ſuis hactenùs deliteſcens, in lucem & apertum tandem campum prodire auſus eſt. Jam non alto flumine præcingitur: Qvalis in citeriori Pomerania Panis; ponè qvem ſe abdiderat, dum vos neoBrandenburgum audacter oppugnatum & expugnatum iretis. Non vallo jam protegitur: Qvo Svetæ & Werbenæ à veſtro impetu ſe tutabatur. Nec furtim inopinantes opprimet: Qvomodò ad pagum Angrem noſtrorum nonnullis obrepſit; ingentem ob id victoriam, qvaſi virtute ſua partam, ſibi imaginatus. Sed adverſùs accinctos jam, & pranſos-paratos in planitiem hanc deſcendit: Ubi æqvo marte dimicandum, & dextera, nullo vallo aut flumine ſepta, nullâ inſidiarum opportunitate adjuta, ſed ſolo robore ſuo freta, invictæ veſtræ dexteræ ipſi conſerenda veniet. Huc ut eum electarem, tot labores exantlavi, tot ſtruxi machinas, nullive induſtriæ aut artificio peperci: Ipſum tandem Saxonem, hæreticorum in Germania caput, armis aggresſus; qvò verſutum hunc Regem è munitionibus ſuis in apertum campum protraherem. Feci jam, qvod mei muneris, illumq; ſiſto; de vento qvoqve ut aſpiret, deve loci altiuſculi commoditate, unde è declivi in hoſtem eo expeditius decurratis, proſpecturus vobis ſum: Reliqvum virtuti & ſtrennitati veſtræ committo. Iam tempus eſt, ut memores ſitis, ingentium diſcriminum, qvæ ſæpius imperterritâ animorum magnitudine perrupiſtis; acerrimorum præliorum, in qvibus invicto veſtro robore exſtitiſtis ſuperiores; illuſtrium victoriarum, qvas à rebellibus Bohemis ad Pragam, Marchione Badenſi, Mansfeldio, Duce Brunwicenſi, & altero illo ad ſeptentrionem, Danorum nimirum, Rege reportâſtis. Nunc deniqve, deniqve de fide noſtra catholica agitur; cujus curſum præpedire, & ſufflaminare hæreticorum hæc colluvies contendit. De cæſareæ quoqve Majeſtatis honore, autoritate, dignitate impræſentiarum agitur. Præſtate igitur vos piè religioſos ſimul & Cæſari devotos milites: Vibrate fortiter pro Religione & Cæſare veſtro arma, iræq; veſtræ aculeos. Efficite hac acie, ut Cæſar Dominus Germaniæ clueat: Ita vicisſim in ſubactis hæreticorum terris vos, univerſos ſingulos, divites & Dominos reddet. Reperietis ab uno latere adverſus vos ſtantem Electoris Saxoniæ militem: Specie, ut fertur, egregium; armis coruſcantibus, & aciem oculorum perſtringentibus, inſtructum; elegantibus vexillis ſignisve, & unicolore veſtium ornatu ſuperbum. Sed mementote, noviter eſſe conſcriptum, nec unqvam interfuisſe, ubi ferro decernitur; adeoqve aſperi & cruenti hujus ludi inſolentem. Ingruite tantummodò alacriter, nec parcite dexteris: Videbitis cum admiratione ſimul & voluptate; qvomodò leves paleæ à pon-*

à ponderoſis granis hinc inde diſilient. Ab altero latere miſeri, ſeminudi, & famelici Sveci occurrent: Qvi animam, qvam à longinqvo & properato itinere vixdum receperunt, ægrè trahunt; qvorum eqves ſtrigoſis & exiguis adeò eqvis vehitur, ut calones veſtri firmioribus penè jumentis inſideant. Modò igitur incurratis illos acriter, & imparibus totâ mole incumbatis, certus ſum: Eqvos, cum ſesſoribus primo impetu ad terram afflictos, à caballis veſtris obtritum iri. Si vel minimum vobis diffiderem, aut hoſtis vires alicujus hili æſtimarem, ad Lipſiam, loci & caſtrorum opportunitate tutus, conſiſtere, & certamine hoc omninò ſupercedere, aut certè, donec Aldringerus, cum copiis, qvæ jam in proximo, adventaret, protollere id poteram. Sed injuriam vobis facerem, ſi invictam veſtram virtutem includerem vallo; in ligone plus, ac armis & dexteris veſtris ponens fiduciæ: Aut ſi alios admitterem in partem gloriæ, prædave, qvæ vos manent. Vos etenim, qvi Magdeburgo, vetuſto hæreticorum nido, exitio fuiſtis, hæreticum hunc qvoqve Regem & Electorem, Lutheraniſmum, ne penitùs occidat, unicè ſuffulcientes, pesſum dare par eſt. Agite ergò, cariſſimi filii, audeamus: Audaces fortuna juvat. Hæretici, ut Patres noſtri obſervatum iverunt, nos Catholicos nunqvam hactenùs apertâ & plena acie profligârunt: Indubiâ hinc igitur ſpe alor, iſtunc qvi gradum adverſùs infert, hæreticorum cœtum, utut ſatis fidenter ſe gerat, ſanctisſima DEI genitrice auxiliante, ſimiliter terga nobis obverſurum.

Tillii acies. In hunc modum univerſus cæſareus Exercitus, inſtructis ordinibus, pedetentim per pagos, Lindenthalam, minusq; & majus Wideritſchium, Breitenfeldam verſùs movens, regiis & electoralibus armis, ad integrû milliare à Lipſia, in apertam planitiem obviam ſe ferebat. Ubi Tillius, ut ſenex & verſutus ſatis miles, de vento, qvi ab occidente flabat, ut ſuis maximam partem ſecundus atq; à tergo esſet, ſolicitè ſibi proſpiciens, poſt clivum, qvem tormentis occupârat, aciem ſtitit: Adverſariam partem, copias admoventem, in hoc ſtatu præſtolaturus.

Licet autem aliàs in prælium, niſi acie ſubſidiis firmatâ, progredi haud moris ſit; ut, ſi prima acies, ab hoſte loco pulſa, ſe recipiat, altera in pugnam ſuccedat, primæ recolligendi ſe & gradum iterùm firmandi ſpatium datura: Tillius tamen, hoc neglecto, & inſuper habito, non niſi ſimplicem aciem ſtruxerat: Qvod forſan hoſtem adeò parvi penderet; ut primo impetu omninò pellere, & in fugam conjicere, animum induceret. Univerſum ejus peditatum, in qvatuor ingentes phalanges, more Hiſpanico, diſtributum, eqvites pleriq;, duabus velut alis, ab utroq; latere cingebant: Conſtabat verò Exercitus ſeptendecim eqvitum, & totidem peditum Legionibus. Eqvitum Legiones hæ memorantur: Renconica, Merodica, Saxonica recentior, Baumgartneriana, Piccolominæa, Strozziana, Montecuculica, Colloredica, Erwittica, Harancurtiana, Bernſteniana, Schönburgica, Cronbergica, vetuſtior Saxonica, Wingerskiana; tum duæ Croatarum, Saradetzkio & Forgatſchio Ducibus, ac una draconum. Peditum Legiones erant: Holſatica, Chieſica, Gallasſiana, Saxonica, Furſtenbergica, Balderonica, Diterichſteniana, Tilliana, Corniniana, Geyſiaca, Savellica, Blancardica, Pappenhemiana, Reinackeriana, Comargica, Waliana & Wangeleriana. Dextro cornui Furſtenbergius Comes, ſiniſtro Pappenhemius moderabatur: In meditullio aciei ipſe Tillius aderat, & ut devotus, tantumq; non ſuperſtitioſè religioſus pontificiæ doctrinæ, de cujus incremento hoc certamine cernebatur, asſertor, *Ieſus Maria*, tesſeram militarem dederat.

A nonnullis haud poſtremæ notæ Ductoribus, qvi id temporis ſub Cæſare ſtipendia merebant, relatum eſt: Tillium, anteà adeò ferocem, ut, locorum opportunitate, qvâ tectus periculoſam hanc aleam ſubterfugere potuerat, ſponte excedens, in prælium rueret, hoſte, qvi, fiduciæ plenus, gradum rectà in eum ferebat, conſpecto, expalluisſe, obriguisſe, &, velut animi captum, nec auribus ſatis competiisſe, nec lingvâ. Ita ut Campiductor Pappenhemius, aliive primores Duces, circa ipſum verſantes, & ſignû pugnæ jusſaq; ejus exſpectantes, ne verbulum qvidem, nedum, qvod ad rem

ad rem præſentem faceret, qvicqvam exprimere ab attonito potuerint: Atq; exinde ipſosmet eventum prælii minus ſecundum, & cladem imminentem ſibi auguratos.

Rex & Elector rivum anguſto tramite traducunt.

34. Regi & Electori, anteqvàm porrectam juſtâ latitudine frontem hoſti, ad prælium jam accincto, obverterent, Exercitus longâ ſerie, & filatim, ut militari termino loqvimur, rivum qvendam traducendi neceſſitas erat; illi ad Podelwitzam, huic ad Ztolcham, pagos: Qvo antemeridianum tempus maximam partem inſumtum. Prima qvoq; Exercitus ſtatio ultra rivum adeò arcta reperta, ut, ob loci anguſtiam, peditatus ordines conduplicari oportuerit: Tantum abeſt, ut tormenta ſuo modo collocare, & eqvitum, peditumq; phalangibus per debita intervalla, qvo altera alteri in prælio commodè ſuccederet, diſpoſitis, dilatare aciem juſtâ, ac debitâ ratione licuerit. Unde rerum bellicarum periti judicârunt: Si Tillius Regi toto incubuiſſet impetu, anteqvàm omni traducto Exercitu explicata pateſcebat acies, plus incompoſito adhuc illaturum fuiſſe damni; qvam ex poſſeſſione clivi inſeſſi, ſed paulò poſt ultrò deſerti, ſenſerit commodi & utilitatis. Verumenimverò Tillius, ſeu qvod à clivo deſcendere nollet, ſeu qvod hoſtem, ſepoſitis ejusmodi ſtratagematibus, aperto & ingenuo marte vincere decreviſſet, ſatis ſpatii, qvo Exercitus traductus in aciem iterum expanderetur, Regi dedit, immotusq; in poſitura, qvàm cœperat, ſtetit.

Regis acies.

Duplex ab hac parte in una fronte erat velut acies, ſuo qvælibet modo ſtructa & inſtructa: Regiorum à dextris, electoralium à ſiniſtris. Rex ſuos in duos ordines ſeu acies, primam & ſecundam, & qvamlibet harum in corpus, qvod peditatû, binaq; cornua, qvæ eqvitatu potiſſimùm conſtabant, iterùm diſtinxerat. Prima acies dextri, ut dignitate præcipui cornu, Svecis & Finnonicis eqvitibus ſuo jure data: Nimirùm, OſtroGothis, Smalandis, ViſoGothis, & duabus Finnonum Legionibus. Poſt hos Rhingravii eqves in ſubſidiis conſpiciebatur. In ſecunda acie dextri cornu ſtabant Livoni, Curlandi, tum Damitzii & Sperreuterii, Tribunorum, Legiones. Ab hoc cornu Rex ipſemet prælium committere decreverat: Qvia tamen ſummi Imperatoris munus uni loco aſtringi haud patiebatur, optionem ſibi aſciverat Johannem Bannerium; qvi huic cornu ſecundùm ipſum præeſſet, &, ſi Regem forſan aliorſum avocaret neceſſitas, individuus Dux adhæreret.

Siniſtri cornu primam aciem conficiebant, duæ Campiductoris Hornii alæ, unà cum Calmbacchii & Baudiſii eqvitibus: Secundam verò Hallii & Corvillii Legiones. Et hoc qvidem cornu, qvod, ſi electoralem militem, magis adhuc ad lævam tendentem, reſpiceres, medio, adeòq; honorificentiſſimo totius aciei loco ſtabat, Rex dicto Campiductori ſuo, Hornio, regendum concrediderat.

Interordinia, ubi eqvitum Legiones certo ſpatio inter ſe diſcretæ, Rex non contemnendâ ſclopetariorum manu impleverat: Superius memorati Johannis Bannerii Legione peditum, qvæ, è meris ſclopetariis conſtans, nondum ſub ſignis erat, in certos globos diſtributâ, ad hanc rem uſus; & prætereà certum ſclopetariorum numerum, Legionibus peditum, qvæ viribus maximè pollebant, ſubtractum, eqvitatui intermiſcens.

In corpore aciei, qvò peditum phalanges, ſeu ad ſuſtinendam, ſeu inferendam impreſſionem validiores redderentur, plures ſæpè Legiones in unam phalangem conſtipatæ cernebâtur; primaq; acies in qvatuor phalanges diſtincta incedebat. Priori phalangi meræ Svecicæ Achatius Oxenſtirna, alteri flavæ, ſeu prætoriæ Regis Legioni Maximilianus Teuffelius, uterq; Baro, ille Svecus, vir moribus & viribus antiqvis, ferocis Dalecarlorum Gentis eo tempore Tribunus, hic ab Auſtria, Cæſaris injuriâ exul, moderabantur. Tertia è Svecis & Germanis compacta erat, Duce Erico Handio, Sveco. Hujus ſiniſtrum latus cingebat vetuſtior cærulea Legio, ſub Winckelio Tribuno. Poſt primam hanc aciem in ſubſidiis ſtabant, Regis Legio eqvitum prætoria, Uslario Tribuno parens, & tria valida ſclopetariorum agmina, Ramſajo, Hamiltonio, & Monrojo,

rojo, Scotis Tribunis, Ductoribus. In ſecunda acie reperiebantur tres phalanges, ſub Comitis Turnii, Hebronii & Vitztumii, Tribunorum imperio. Cochtitzkius Baro & Schaffmannus Tribunus eqvitibus ſuis ultimam claudebant aciem.

Præter grandiora tormenta, qvæ Exercitus frontem more ſolito præceſsêre, cuilibet phalangi legionarias qvasdam exiguæ molis machinas, ad ſui defenſionem, Rex attribuerat: Qvæ ab uno eqvo, vel etiam, in caſu neceſsitatis, duobus tribusve viris tractæ, inſigni agilitate hinc inde verſabantur.

Electoris Saxoniæ acies.

Electoris Saxoniæ acies, qvam Campiductor Arnhemius, Rege tamen, cui in charta delineatam oſtendit, comprobante, ſtruxerat, corpus itidem ſuum habebat, pedite, & alas ſeu cornua, eqvitibus conſtantia. Sex autem in ea eqvitum, & totidem peditum Legiones. Eqvitum qvidem primò omnium Legio prætoria, Duce Theodorico Taubio, SubTribuno: Tum Gulielmi, Ducis Saxoniæ, ſtirpis Altenburgenſis, Arnhemii Campiductoris, generalis vigiliarum Præfecti, Bindauffi, Steinovii Tribuni, & provincialium eqvitum. Totidem qvoq; recenſebantur peditum Legiones: Nimirùm prætoria, conflata è ſex vexillis, qvæ libera vocant, nulli certo Tribuno parentia; porro Arnhemii, Svalbacchii generalis rei tormentariæ Præfecti, Löſeri, Clitzingii, & Starſchedelii, Tribunorum.

Teſsera militaris à Rege hac parte dabatur, DEUS NOBISCUM.

Exercitus utrinq; tormentis ſe ſalutât.

35. Acie in hunc modum utrinq; inſtructâ, Tillius Regios, qvos jam ſub tormenti jactum veniſse arbitrabatur, tribus ictibus, ſed fruſtraneis & aërem ferientibus, ſalutatum iit: Cui Rex duabus dimidiatis machinis reſpondit. Primoq; ſtatim globo Baumgartnerus Tribunus diſcerptus, neq; læti à Cæſarianis augurii loco habitum: In hoc velut certaminis præludio Tribunum ſtatim cecidiſſe, ac præcedaneæ inſtar hoſtiæ imbuiſſe conflictum. Nec Tillius, principio jam facto, tormentis ſuis poſt hæc feriari: Ex altiuſculo loco in Regios, ſine ulla intermiſſione, detonans Parcior initio his fulminibus Rex eſſe: Donec tormenta certiori & deſtinato magis ictu displodi poſſent, acie unà cum tormentis, eâ, ut ne ordines ullâ ſui parte laxarentur, temperie, ſenſim magismagisq; promotâ, hoſti paulatim ſuccedens. Qvandò circa ſecundam pomeridianam totâ deniq; vi manus conſeri cœptæ.

Primus conflictus dextri Regiorum, & ſiniſtri hoſtium cornu.

Tillius, ut diximus, de vento ſuis proſpexerat, illumq; penè propitium à tergo habebat; non armis tantùm & viris ſed, inito velut cum aura fœdere, pulvere inſuper fumoq; in hoſtem pugnaturus: Qvapropter Regi, verſus ſiniſtram, qvantum poſſe, circumagere aciem viſum; qvò ventum cum hoſte partiretur. Suboluerat id Tillio, vetulo & verſuto militi; nec, commoditatem hanc ſibi eripi, æqvo animo pati poterat: Qvin potiùs promotâ à ſiniſtris ad dextram acie, ventum omninò lucrari, & pago, qvià Regiorum latere dextro ſitus erat, incenſo, fumum in eos propellere laborabat. Hinc ſiniſtrum ejus cornu, & Holſatica peditum Legio ab aciei corpore divulſa eſt, longèq; citiùs ab hac parte, ac alibi, certamen incaluit. Qvod etiam cæſareus eqvitatus, ablectos in prima acie pedites inter eqvitum agmina conſpicatus, eorum occurſum, & lethiferos longiorum ſiphonû ictus reformidaret, eò accidit, circuitu facto hinc deflectentem ad manus venire, cum ſubſidiaria Rhingravii Legione, & ſecundâ acie dextri cornu.

Ubi hoſtes in fugam conjecti.

Cum qvibus Johannes Bannerius in hoſtem tanto animi ardore invectus, novisq; à Rege miſsis ſubinde ex prima acie ſubſidiis, adeò in tempore, qvod rerum omnium, & vel maximè militiæ primum, firmatus fuit: Ut ſiniſtrum hoc hoſtium cornu, perculſum, in fugam facilè compulerit; anteqvàm aliâ parte pugna ferè intenderetur.

Holſaticus autem pedes, qvem unà cum hoc cornu à reliqvo Exercitu impetus abripuerat, qvanqvàm trepidis rebus, arma ordinesq; retinebat; ſtatu, qvem cœperat, ægerrimè emoveri ſe paſſus, regiisq; eqvitibus, aliqvoties eam aggreſsis, aliqvoties cum clade repulſis: Qvoad à delectis ſclopetariis & eqvitatu undiq; circumveni-

retur.

retur. Qvando miſtus pedes, eqvesq; rupère tandem obſtinatæ Legionis agmen: Eâq; ad internecionem cæſâ, qvem militum qvisq; locum vivus pede presſerat, moriens etiam ferè texit.

Alter conflictus, quo Saxonici ab hoſte pulſi.

Dum Rex adverſùs ſiniſtrum Cæſarianorum cornu hac ratione ſatageret, & penisſimè jam cum hoſte illic esſet actum, univerſum cæſarei peditatus robur, unà cum eqvite à dextris & ſiniſtris collocato, deſcendens clivo, frontem ita circumegerat: Ut, Regiis præteritis, in Electoris Saxoniæ aciem totâ penè mole procumberet. Si qvid tamen horum in ſiniſtrum Regiorum cornu impegerat, haud magno negotio ab iis impulſum & disſipatum, fugæ ſe dedit. E contrario Saxonici qvoq;, peditatus præcipuè ac provincialis eqves, ſuſtinendo tanto oneri, qvod ingruebat, impares, ordinibus disjectis, armisq; abjectis, maximam partem campo cesſère. Qvæ autem Tillio mens hac in re fuerit? Et num fortè, Saxonicos, ut noviter conſcriptum militem, facilius acie pulſum iri arbitratus, Regiis eorum ſtrage metum incutere, metuq; incusſo, tum animis, tum ordinibus fluctuantes eò minori mole & ipſos qvoq; fundere intenderit? An mortiferus imber, qvi è regiis tormentis, dexterrimè uſurpatis, largiter depluebat, à Regiis in Saxonicos hoſtem averterit? curioſè anqvirere, noſtri parum intereſt. Hoſtis certè, ſucceſſu hoc elatus, omnimodam ſibi victoriam jam imaginabatur: Perſeqvendis Saxonicis plus juſto, ordinibus aliqvantulum laxatis & confuſis, indulgens, eorumq; reliqvias, qvotqvot in ſtatu adhuc ſtabant, circuitos penitùs pesſum dare parans.

In hoc rerum turbine Elector ipſemet trepido & celeri gradu Eulenbergam ſe receperat: Arnhemius verò ad Regem recurrit, attonitus, & conſilii opisve indigus.

Tertius inter Regios, ſubſidio venientes, & hoſtem acerrimus conflictus

Regis itaq; mandatu, ſiniſtrum ejus cornu, & duæ peditum phalanges è ſecunda acie, Hebronii, nimirum, & Vitztumii, Cæſarianorum ſtituri furorem, in Saxonicos debacchantem, frontem ad ſiniſtram vertère: Et ſiniſtrum qvidem eqvitum cornu latus hoſtium invadens, dictæ verò phalanges frontem adverſæ fronti impingentes, arripuère vacui cum reliqviis Saxonicorum adhuc occupatos, integri feſſos, compoſiti in cædem prædamq;, ordinibus penè ſolutis, effuſos.

Qvo facto, eqvitatu licet cæſareo fugâ ſtatim dilapſo, peditatus tamen acerrimè prælium ſumſit: Hoſtilem impetum in ſtatu ſuo diu ſuſtinens; & regiis eqvitibus, qvi ferociter ingruebant, pari ferociâ non ſemel rejectis. Adeò ut in atroci & cruento hoc certamine pleriq; penè Ducum, qvotqvot alicujus notæ inter Regios totâ acie ceciderunt, occubuerint: Interq; alios Teuffelius Baro, qvi generalis vigiliarum Præfecti vices hac acie functus, prædictas duas peditum phalanges, Regis juſſu, in hoſtem duxerat.

Regiorum victoria.

Demum ubi Campiductor Hornius, cum eqvite & ablecto ſclopetario ſiniſtri cornu, cui è dextro Rex VisoGothos ſubſidio miſerat, binæq;, ſuprà memoratæ, peditum phalanges, redintegratâ vi undiq; verſùm incubuêre, legionariis qvoq; machinis, qvæ ab omni parte convehebantur, denſum hoſtium agmen lacerantibus, ordines eorum fatiscere primum cœperunt, mox disſolvi, & in apertam fugam proruere: Rege interim ad ſilvulam, in clivo ſitam, progresſo, &, qvicqvid illic, in armis occurrens, victoriam adhuc morari videbatur, disſipante.

E regio autem Exercitu præcipuum peditatus robur, tota, ſcilicet, prima acies, qvatuor phalangibus conſtans, & tertia ſecundæ aciei phalanx, ocioſæ penè in hoc prælio ſtetère; ſpectatrices ejusdem & velut arbitræ.

Regii fugientium terga cædunt.

Poſt inſignem iſtam victoriam, atroci qvinq; horarum certamine Regi partam, eqvitatus regius fugientium, &, impedimentis propriorum Ducum direptis, rimas elabendi, qva qvisq; commodisſimè poterat, qværentium veſtigia acriter presſit, tergaq;, tardioribus qvibusq; vita mulctatis, cæcidit: Manubiis opimis exinde auctus. Qvanqvam ingruens obſcurum noctis, fugientibus obtentui, perſeqventibus obſtaculo, non paucos texerit, & exitio præſenti ſubtraxerit, qvos dira aliàs fata à Regiorum ferro manebant.

Certiorem qvoq; Rex de ſucceſſu continuò fecerat Saxoniæ Electorem; Eulenbergæ, qvò ſuorum fuga eum

eum abripuerat, totum mœrori immerſum, & e Regis ſermone, ante prælium habito, nil boni ſibi ominantem: Totâ nocte, cum victore Exercitu, campo, qvo hoſtem depulerat, ſub dio, in acie & armis conſumtâ.

Tillius perusſimè captus.

Qvicqvid à Cæſarianis Lipſiæ haud intromisſum, Mersburgum, Halâ Saxonû, & ulterius, timore alas fugientibus addente, raptim properabat. Ipſummet Tilliû Fritzius, ſub Rhingraviana Legione eqvitum Magiſter, qvẽ à corporis proceritate longû appellitabât, eminus agnoverat; agnitû inſecutus & asſecutus: Oblatamq; vitæ gratiâ reſpuentis caput ac dorsû breviori ſclopetulo probè commitigârat. Et captivitas certa, aut mors indubia ab homine, ætate integro, viribus prævalido langvidû ſenem manſiſſet: Ni Rudolphi Maximiliani, Saxoniæ inferioris Ducis, interventus jam penè defecto dediſſet effugium. Is enim à latere advolans, Fritzii, in unum Tillium intenti, caput, ſclopetulo propè admoto, transverberavit: Ita ut globus, alteri auriculæ immisſus, per oppoſitâ erumperet. Et hac ille qvidem ratione Halam Saxonum evaſit. Fertur autẽ, præter hæc verbera, tres corpote excepiſſe ſclopetorum ictus; qvi tamen haud penetraverint, ſed cutim tantùm ſugillârint: Unde chyrurgus, Halæ Saxonû eâ ipſâ nocte, qvâ è prælio profugus illo pervenerat, ad vibices has incidẽdum, & obligandum adhibitus, faſcino adverſus vulnera duratû judicavit.

Halâ Saxonum, feſtinato itinere Halberſtadium ſe recepit: Qvindecim modò peditum ſignis comitatus; qvæ tamen ultra ſexcenta capita haud ſeqvebantur. Ipſa in via autem Pappenhemius, cum qvadraginta eqvitum alis, raptim recollectis, nec ipſis qvoq; mille qvadringentorum eqvitum numerum ſuperantibus, illi ſejunxerat.

Omen, q[illegible] lon-[illegible]ſcolc ac præceſſit.

36. Ita augurium, qvod in comœdia, à clero Pontificio Hildeſii pridem exhibitâ, acciderat, haud vanum fuiſſe, eventus docuit. In ea comœdia Regem Sveciæ & Tillium introduxeranr, pugnam conſerturos; eo tamen exitu, ut Rex à Tillio ſuperaretur: Sed contrarium planè forte fortunâ evenit. Dum enim perſonatus Tillius fictitium Regem, qvod, contemtâ Cæſaris Majeſtate, Romani Imperii fines temerario irrupiſſet auſu, acriter increpat, & dextram armis jam admovet, alter agilior manuq; promtior, ſclopeto rectâ in faciem diſploſo, terrore ita eum perculiſſe ſcribitur, ut eqvo defluxerit. Qvi inſolens & fortuitus caſus, pro præjudicio acceptus, plurimorû animis jam tum ſolicitudinem, aut ſpem, prout qvisq; huc vel illuc inclinabat, injecit: Pro omine infelicis ſucceſſus, infortuniiq;, qvod à Rege Sveciæ Tillio immineret, habitus.

Clades utrinqve accepta.

Cæſa hac acie Cæſarianorum ſex millia ſexcenti: Qvi paſſim campû texère, ut mox eosdem, victorû juſſu recenſos, campus texit. Aliqvammulti etiam è Saxonicis deſiderati: Regiorû pauciores, & hi maxima pars eqvites; peditibus plerisq;, ut diximus, otioſè aſtantibus, & conflictus velut arbitris. Clades autem, qvantulacunq; tandẽ, adeò non afflixit Regios, ut potius, captivorû, qvi in ſtipendia Regis promtè tranſibant, accesſione, aliqvot millibus auctior, iter inierit Exercitus Peditum enim, qvorum ultra tredecim millia Albim ad Witebergam non traduxerat Rex, pauculis poſt diebus, luſtratione Halæ Saxonum inſtitutâ, ad millia duodeviginti reperta.

E primoribus Cæſarianorum periêrût bini generales, alter rei tormentariæ, vigiliarû Præfectus alter, ille, Otto Fridericus, Baro de Schönburg, hic Theodoricus Otmarus Ervitte, Baumgartnerus porrò Tribunus, Baro de Grotta ſub Tribunus, alii. Adolphus, Holſatiæ Dux, lethali vulnere ſaucius & captus, Enlenbergâ deferebatur: Ubi paulò poſt vitâ cû morte commutavit.

Nec Regii immunes à clade: E Ducû numero, Barone Teuffelio, Calmbacchio & Hallio, Tribunis, Adercatzio & Damitzio, ſub Tribunis, pluribusq; inferiorum Ductorum, præter gregarios, amisſis. Corvillius Tribunus, levi vulnere frontẽ perſtrictus, & cruore, è vulnere oculos inundante, occœcatus, medios in hoſtes delapſus vix ſenſit, vincentiumq; pars à victis captivus abductus eſt. Electoraliû, inter alios Duces, Bindauffius, generalis vigiliarum Præfectus, mortẽ oppetiit.

Tormenta & trophæa Regiis parta.

Rex Sveciæ univerſis Tillii tormentis potiebatur; qvæ viginti ſeptem numero reperta: Eorumq; undecim

decim ſemimuralia fuêre, unum qvadrantale, qvatuor ſedecim, tres octo ferri pondo vomentes; reliqva minuscula, & ad lapidum nimbum in hoſtem perpluendum apta. Præferebant autem pars Cæſaris, pars Comitis Palatini & Brandenburgici Electorum, pars Bavariæ, Brunswicenſis, & Fridlandiæ Ducum, ipſiusq; Urbis Brunswigæ inſignia. Duo magnæ molis vehicula, vehendis tormentis accommoda, pariter in Regis poteſtatem veniebant, & ſex currus tormentariis globis, alii qvindecim pulvere nitrato, funiculis, ac plumbeis ſclopetorum glandibus, deniq; tres, ligonibus, palis, atq; id genus bellicis inſtrumentis onuſti. Supra centum eqvitum, peditumve vexilla & ſigna eidem à milite præſentata: Cui hoſtium inſuper impedimenta, qvæ fugitans hoſtilis eqvitatus ipſemet nondum diripuerat, & occiſorum corporum ſpolia in prædam ceſsêre. Nec illa exigua erat: Cũ nullus è victo Exercitu ejus fuiſſe inopiæ exiſtimaretur, qvin ad minimum decem ducatos, ſeu ſolidos Ungaricos in ære haberet.

Auguria, qvæ prius aciei proluſêre. Paulò antè, qvàm concurreretur, candida columba in vexillo qvodam Saxonicorum conſedit; inde mox evolans, & remigio ſuo univerſam aciem placidè circumvecta: Id qvod à fugaci atq; naturâ meticuloſo animalculo, in hoc tumultu & armorum ſtrepitu, inſolens viſum, proq; ſecundi eventus auſpicio à milite arreptum. Nox, qvæ conjunctionem Regii & Saxonici Exercitus præceſſit, Regi Sveciæ Dibenæ turbidam, ſed læto exitu qvietem tulit: Tillium namq; colluctari ſecum, neve ad terram affligeretur, vehementer obluctantem morſu demùm ſiniſtrum brachium perſtringere; ſe verò, qvod effœtarum virium ſenex adeò pertinaciter reſiſteret, irâ incenſum, capillitio eum arripere, &, humo afflictum, pedibus conculcare, per ſomnium videbat. Qvod ſomnium conjecturam ſuam illicò poſt ſe traxit: Qvippe cum & morſus, prælio depugnato, ſignificationem ſuam haud difficulter repererit; cladem, qvam Saxonici, ad ſiniſtram tendentes, perpeſſi fuerant, præſagiens. Tillius ſub ortum diei, qvo prælium commiſſum, ad cœmiterium Lipſienſe in veſpillonis domuncula & cubiculo, feretris atq; ſandapilis undiq; perpicto, Senatum militarem habuerat: Unde primores Ducum, dum oculis in parietes conjectis nil niſi funera obverſari vident, & inter eos Campiductorem Pappenhemium, de cætero fortuitorum horum contemtorem, neſcio qvis horror invaſit; pro diro ac funeſto omine id interpretantes. A diverſis obſervatũ: Eo ipſo die, qvo alea hæc Cæſarianis adeò infeliciter cecidit, Paswalcenſi laniènæ annò principium fuiſſe datum; adeoq; divinam vindictam ob nefanda tunc temporis perpetrata facinora, nunc, redeunte in circulum ſole, evidenter ſe exſeruiſſe.

Et hoc eſt illuſtre illud, ac notatu dignum prælium; in qvo Tillius, antehac *nunqvam altius ingredi aqvã, ac fundum conſpicari poſſet*, gloriari ſolitus, etiam aliqvandò impingens titubavit, Cæſarq; cum complicibus, pontificii fœderis ſociis, concusſus eſt fatali ac gravi ictu: Qvi conſilia ejus è ſolido, qvod jecerat, fundamento ſolicitans, Proteſtantibus econtrà ſe ac ſuos è prædura, qva ad hunc usq; diem preſſi fuerant, animorũ, corporumq; ſervitute aſſerendi dedit anſam.

Fuit autem menſis hic September, non ad Lipſiam modò, ſed alibi qvoq; Domui Auſtriacæ fatalis ac infauſtus: Siqvidem pauculos dies antè, qvàm terrâ illic decerneretur, Hiſpanus à liberis Belgii Ordinibus mari adeò malè mulctatus eſt; ut bis qvaſi mille milites, qvi morti occubuerant, perditum ierit, & ad qvater mille captivos, ducenta circiter tormenta, nec non bellicorum inſtrumentorum, aliorumve divitum ſpoliorum copiam ingentem hoſti reliqverit. September hic mẽſis Domui Auſtriacæ infauſtus.

37. Sed, ut revertamur ad hiſtoriam noſtrã, Rex Sveciæ, ſexto Iduũ Septembris, qvi à parta victoria alter, Lipſiam, ubi, ſub Wangeleri imperio, ad mille, ut retulimus, milites in præſidio erant, qvibus aliqvammulti, è prælio refugi, ſe junxerant, cum Exercitu perrexit: Deditione Urbi ſimul & Pleisſenburgi caſtro imperatâ. Deliberandi autem ſpatium poſtulante Wan- Rex, victoriâ us', Mersburgum occupat,

Wangelero, noluit obſidendis his diu immorari, ſed Saxoniæ Electori, qvi cũ copiis, qvantascunq; inter has temporis anguſtias recolligere dabatur, Eulenbergâ ad eum redierat, ut abnuentes imperata facere compelleret, committens, ipſe, rerum curſum ſecutus, Mersburgum cum parte eqvitatus properabat. Hic valida hoſtium manus, è nupera clade elapſa, iterùm coierat: Qvorum ſupra mille cæſi; ad mille qvingentos autem, in captivitatem redacti, pleriq; poſtmodũ in ejus ſtipendia lubentes, volentesq; tranſierunt.

& Halam Saxonum Qvinto Iduum Septembris, recuperato Mersburgo, Halam Saxonum itum: Qvæ tertio Iduum Septembris, & Mauritioburgi arx poſtridiè Regis arbitrio permiſſa. Cæſarianus miles, qvi hic ſervârat, Ducibus, ſummo excubiarũ Præfecto Gratſchio, & Centurione Winckelmanno, captivis Electori Saxoniæ tranſmiſſis, univerſus penè nomina regiis ſignis addixit: Pauci, qvi detrectabant, contra Regem & proteſtantes Imperii Ordines nunqvàm arma laturos, jusjurandum dare cõpulſi.

Elector Saxoniæ Lipſiam recuperat Interim Elector Saxoniæ Lipſienſe qvoq; obſidium abſolverat, & pridiè Iduum Septembris, cum præſidio hoſtili de Urbe dedenda pacto convenerat. Cujus vi *Duci ac militi præſidiario, tum è Wangeleriana, tum aliis Legionibus delecto, modò pontificiæ esſet Religionis, unà cum impedimentis, ſignis (qvorũ dena coloris rubri) complicatis, & juſtis armis exire* qvidem *licebat*; *hac tamen lege: Ut ſi qvis illorum Regi, aut Electori Saxoniæ impoſterum ſtipendia merere mallet, à ſummo præſidii Præfecto ne in eo præpediretur: Proteſtantium verò doctrinæ addicti extemplò à Cæſaris in Electoris partes tranſire juſſi: Reliqvi, cõtra Regem, Electorem, eorumve ſocios nunqvam militaturos, ſacramẽto adacti. Qvicqvid in Urbe, præter Duces, militesve, præſidio ab initio deſtinatos, repertum cujuscunq; tandem condicionis & qvalitatis foret à conventione excluſum, Electoris arbitrio ſe dedere, necesſum habebat*: Qvorum in numero, Coroninus, & Blancardus, Tribuni, Walmerodius generalis Commiſſarius, qvatuor ſubTribuni, cũ nonnullis è pontificio Clero erant; in cuſtodia ex pacto retenti.

Hac ratione electoratus Saxoniæ, Misniaq;, pro tempore, paucorum dierum intervallo, hoſte iterùm exonerati: Qvam ob cauſam per univerſam provinciam ſupplicationes inſtitutæ, & preces pro felici impoſterũ ſucceſſu ad ſummum Moderatorem bellorum, & unicum victoriarum largitorem, DEum Opt. Max. ſolenniter habitæ.

Rex verò Sveciæ, pauculis diebus, qvibus Halæ Saxonum commorabatur, cũ Civitate omniũ primum, in tutelam receptâ, certo modo tranſegit. *Utut* enim, *pro arbitrio ſuo, Leges Hallenſibus præſcribere, jure belli, qvo & Urbem & arcem occuparat, licuisſet, nolebat tamen ſtricto jure cum his agere*; *palam profesſus: Modò de fide, ſubjectione, & obedientia ſcripto idoneè caverent, non tantùm privilegia, immunitates & jura, qvæ juſto titulo posſiderent, ſarta tecta iis relicturum, ſed ab hoſtili etiam injuria defenſurum*. Qvocirca Senatus, curiarũ Tribuni, totaq; Univerſitas ſanctè & ſub juramenti fide eò promtius ſe obſtrinxêre: *Regi Sveciæ impoſterùm contra hoſtes ejus, & qvemcunqve, qvisqvis tandem esſet obedientes, fideles, morigeros fore*; *ejus commodum promoturos, damnum, qvantũ in ſe, amolituros*; *multò minus vel minimum qvippiam, conſilio opereve ipſo, directò ſeu per ambages, machinaturos, unde Regi & ejus fœderatis periculum aut præjudicium crearetur*. Halæ Civitas Regi fide ſuam obligat.

Et Magdeburgenſis regiminis miniſtri. Ejusdem argumenti cautione præſtitâ, Magdeburgenſis regiminis Conſiliarii, Secretarii, ſcribæ, priſtina munia, qvousq; Regi aliud videretur, obire juſſi. Ludowicus tamen, Princeps Anhaldinus, ut proRex, & Johannes Stalmannus loco Cancellarii, ſeu à libellis, iis præpoſitus: Tribuno autem Sneidwinio ſuprema præſidiorum his oris cura commiſſa.

Anhaldini Principes fœdus cum Rege contrahunt. Poſt hæc *integra Familia Principum Anhaldinorum*, fœdere cum Rege decimo ſeptimo Calendarum Octobris contracto, *ſub regiæ protectionis umbonem ſe recepit: Certum tributum, ad ſufferendos belli ſumtus, Regi è Principatu ſuo qvotmenſibus pendere asſenſa*; *&, ſiqvidem munitionem in territorio ipſorum excitare, Albimve ponte inſternere Rex vellet, non modò in liberum ejus arbitrium id conferens, ſed & operas ſubditorum, qvi absqve Regis impenſâ, qvicqvid id esſet, exſtruerent, pollicita*.

Deliberatio Regis cum Electore Saxoniæ, de bello proſeqvendo.

Elector qvoq; Saxoniæ, poſt recuperatam Lipſiam, ad Regem Halam Saxonum venerat; deliberatum cum eo: Qvid porrò adverſùs hoſtem tentandum veniret? Et ſanè, ad dextram deflectendo, Tillii, qvi per Magdeburgenſem Halberſtadēſemq; diœceſin, nec non Brunswicenſem Ducatum aufugerat, veſtigia legere, in primo ſtatim conſultationis limine diſplicuit: Ne, ſede belli, in Saxoniæ inferioris Circulum translatâ, communis Religionis conſortes incommodis, qvæ bello comitari ſolent, involverentur. Duæ ergò viæ ſuperabant reliqvæ, qvibus hoſtis invadi poterat: Altera declinabat ad ſiniſtram in hæreditarias, qvas vocant, Cæſaris diciones; ad dexteram, per Thuringiacæ ſilvæ aſpera in Franconiam, & calidum raſæ cohortis nidum, ubi cuticulam tamdiu probè curaverat, rectâ ducebat altera. Electori poſterior hæc via maximè arridere viſa: Adeòq; nihil non agere is, ut Regem ad ſiniſtram Cæſaris hæredio immitteret. Qvanqvam autem opima ſatis hoſpitia, &, qvod Cæſar à milite aliove belli apparatu parum esſet inſtructus, exiguo periculo conjuncta, manerent illuc euntem: Rex tamen, Electori hac in re asſentiri, minimè conſultum duxit. Tillius etenim, cum Exercitus, qvæ Lipſienſem ſtragem evaſerant, reliqviis, Viſurgim verſùs ſe receperat: Ubi, Aldringeri Fuggeriq; copiis attractis, validum iterum Exercitum brevi coagmentaturus, &, Rege ab Electore diſparato, alterutri, qvi ad dextram tenderet, ut proximo, omnibus viribus dubio procul incubiturus erat. Saxonicos autem, qvi, ut clade nuperâ perculſi, puſillanimes adhuc, &, hoc qvoq; reſpectu ſemoto, per ſe hoſtico robori pares haud videbantur, ancipiti huic diſcrimini objicere Rex nolebat. Maximè ſub Arnhemio Imperatore: In qvo ad Lipſiam, acie Saxonicorum afflictâ, animi perturbati, nec rebus dubiis ſatis ſui compotis ſigna haud obſcura notaverat; adeòq; non usqveqvaq; idoneum judicabat, cui abſoluta rerum in bello ſumma, adverſùs ſtrenuum belli Ducem, cumprimis in acie, committeretur. Namq;, non ſecùs ac laniſtæ infirmioris animi, ubi rudibus batuitur, gladiatoriæ artis præcepta ad ungvem ſervant, nec niſi ad eorum normam ictus infligunt, & victores ſæpiùs evadunt; qvandò autem ſtricto ferro cum adverſario res eſt, perturbatione confuſi, artis obliviſcuntur, & plerumq; confodiendos ſe præbent: Ita hunc qvoq; theoriâ, qvàm praxi armorum meliorem militem, conſilio qvàm manu promtiorem. Ulteriùs veniebat Regi in mentem: Sileſiæ Principes ac Ordines in Saxoniæ Electorem, qvi, dum poſt Bohemicos motus Cæſaris obedientiæ colla, ejus interventu, iterum ſubmitterent, de Religione & privilegiis ſartis, tectis conſervandis fidem illis dederat, ſingulari reſpectu ferri; atq; ad eum, ſimul ut cum Exercitu proximaret, undiq; confluxuros, velut vadem ac ſponſorem religioſæ, profanæq; Libertatis. Præpotuit qvoq; in conſilio Regis autoritas, & concluſum deniq; eſt: *Electori in Sileſiam eundum, illic firmandum pedem, vires, qvantum pote, dilatandum, & ulteriori armaturæ comparandæ, communi Proteſtantium bono, operam dandum. Rex verò per Thuringos, rebus iſthic omnium primò ordinatis (id qvod bonâ Electoris Saxoniæ, aſſenſum ſuum præbentis, & iis, qvæ huc facerent, Regi ſpontè cedentis, veniâ licebat) in Franconiam penetrare, afflictos gementesq; ſub onere Religionis ſocios in ſuperiori Germania relevare, raſamve cohortem in ſuo ſibi nido viſere, ſimul Tillio, ſi id impeditum acceleraret, denuò frontem obvertere conſtituit.*

Chemnitius in Franconiam à Rege præmittitur.

38. Illîc locorum ut viam adventanti ſterneret, & in proteſtantium Imperii Principum, Ordinum, Urbium animis idonea intentioni ſuæ fundamenta præſtrueret, Martinus Chemnitius, à Conſiliis aulicis, eqvitum Magiſtro, Marco Relingio comite, à Rege iter præcipere juſſus: Qvi Baireutum primò ad Chriſtianum Marchionem Brandenburgenſem, inde Noribergam profecti, ubivis, maximè Noribergæ, hominum animos in Regem, regiasve partes affectu pronos repererunt; nihilq; avidiùs, qvàm adventum ejus præſtolantes.

Noribergahic paulò timidi-

Publico tamen nomine Noribergenſes in periculi pleno, & planè vitreo negotio, qvo in genere præcipi-

tantiâ

or & per-cauta eſt.

tantiâ & impetu non minùs, ac tarditate peccari ſolet, conſideratè admodùm ſe gerebat, nec adduci poterat; ut de percutiendo cum Rege fœdete promtè asſentirentur: Verſante ob oculos ſacramenti, Cæſari ſecundùm Imperium præſtiti, fide; qvàm ante aliqvot ſeptimanas per chirographum, Aldringero, generali vigiliarum Præfecto, traditum, renovârant, & arctiori nexu connodaverant. Commune qvidem Proteſtantium onus humeris ſuccollare velle, haud inviti, ab una parte videbantur: Subleſtæ tamen fidei incuſari, & calumniæ feneſtram aperire nolebant ab altera; qvaſi nec necesſitate adacti, nec ullâ juſtâ cauſâ moti, ſed ſolâ levitate impulſi â Cæſare deſcivisſent. Maximè, cum Cæſaris delegatus, D. Poppius, Ambergâ aurem iis indeſinenter velleret: Ampla ac magnifica qvæq; de Cæſare promittens, qvinimo chartam puram, Cæſaris manu ac ſigillo firmatam, ab illo pollicitus; qvâ cautionem, qvaliscunq; tandem arrideret, & qvicqvid præterea expeterent â Cæſare, conſignate ac perſcribere ipſismet liceret. Quæ nimia & inſolens Cæſaris largitas, gratiæq; velut prodigentia etſi ſuſpecta plerisq;, effectu tamen ſuo non omninò carebat; ſed unâ cum aliis remoris non parum ſufflaminatum ibat regiæ negotiationis curſum.

Regis minaces ad Noribergenſes literæ

Rex ergò ad id, qvod interiori cordis receſſu ipſimet ambiebant, vi qvodammodò compelli velle, conſpicatus, literas hoſtilium minarum plenas ad eos dedit; hoc argumento. *Qvoniam, morem poſtulatis ſuis gerere detrectantes, eò inclinare animadverteret, ut, aut in Cæſaris fide ſibi permanendum, aut neutri certæ belligerantium parti aſtipulandum, cenſerent; ipſe autem, Neutralitate omninò exploſa, Proteſtantes, qvi hanc præ ſe ferrent, pro hoſtibus, provinciasve eorum & Urbes perinde, ac ſi ab hoſte vi & armis evictæ forent, habere, animum induxisſet: Ideò ipſos qvoqve, ipſorumve Urbem, niſi ad meliorem mentem redirent, hoſtiliter tractaturum; ferro, cæde, flammis illos, illorumve imperio parentes, velut capitales hoſtes, ad extremum usqve perſecuturum; univerſis ac ſingulis Urbis civibus, incolis, ſubditis, horumve bonis, ubicunqve in ſuis, aut fœderatorum dicionibus & Urbibus nancisci daretur, injecturum manus; illave addicturum fiſco, ac cuivis ad prædam expoſiturum.*

Qvibus acceptis, in Regis partes tranſeût.

Hæ literæ in ampliori eximiorum civium Senatu, qvi aliqvot centenis capitibus conſtat, unâ cum propoſitione & poſtulatis Regis, publicitùs recitatæ, tantum operabantur: Ut tota civium Univerſitas, ſeu reverâ his minis territa, ſeu ſpecioſum mutatorum conſiliorum nacta prætextum, in Regis partes palàm tranſierit, & unâ cum aliis proteſtantibus ac Ordinibus Franconici Circuli ejusdem patrocinio paulò poſt ſe ſubmiſerit.

Relingius Ulmam & Argentoratum proficiſcitur,

Relingius, eqvitum Magiſter, interim, dum Chemnitius, regiorum negotiorum ſatagens, Noribergæ commorari necesſum habet, Ulmam, pari ratione hominum animos ergâ Regis adventum præparaturus, perrexerat.

Trucidato, in itinere, Cæſaris qvodam Cõmisſario,

Qvo feliciter & dextrè ſatis peracto, diſcedens, mediâ inter Ulmam & Guntzburgum viâ, neſcio qvem Cæſaris Commisſarium, qvi ad luſtrandam noviter conſcriptam cohortem profectus, & primum, qvod luſtrationis vocant, menſtruum ſtipendium, illi exſoluturus, decies-mille florenis gravis erat, incidit; viginti qvinq; ſclopetariis comitatum. Nec mora: His inopinatò ſtatim diſſipatis, & æris ſarcinâ, & vitâ, ſclopeti globo humi proſtratum, exuit; Pecuniâ omni Argentoratû ſecum avectâ. Ubi pariter animos hominum periclitatus, inſignem, ut alibi locorum, ita & hic ad regias partes inclinationem reperit.

Rex Erfordiam progreditur.

39. Sed, ut curriculo ad Regem redeamus, is Electori Saxoniæ & Principi Anhaldino valedicens, decimo qvinto Calendarum Octobris, Halâ Saxonum cum Exercitu diſcedebat: Per Qverfurtum in Thuringiam promoto rectà Erfordiam verſùs gradu.

Erfordenſium Legatorum obviam factorum petitus,

Erfordiæ Civitas, Regis itinere explorato, præſidium militare ſibi impoſitum iri, maturè præſentiscens, Legatis adventum ejus occupârat: Qvi Leubingæ, ſummo mane, jamjam ex hoſpitio digresſuro obvii, redditis fiduciæ literis, ſub dio ſtatim auditi. Propoſitionis autem ſumma ſummarum

rum eò redibat. *Regi ſupplicare Erfordenſes: Qvemadmodum ante menſes non ita multos, & aliàs diverſis vicibus, ſummi bellorum Duces à propoſito imponendi iis præſidii dimoveri ſe eſſent paſſi, ita ipſe eo haud ſecùs abſiſteret; de cætero omnes & ſingulos eorum cives, qvorum nonnulli pontificiis ſacris addicti, & ſubditos provinciales, tum Electoris Moguntini illic exſtantia bona, Conſiliarios, miniſtros, unà cum papali Clero, & totam eum in modum univerſitatem, conterminamve regionem, hoc rerum ſtatu in protectionem receptos, non pro tempore tantùm, Exercitu transeunte, aut finibus eorum inhærente, ſed impoſterùm qvoqve à militum vi ac injuriis tueretur.*

Regis reſponſum. Qvibus Rex illicò reſpondit. *Haud libenter præſidio ſuo illis creaturum moleſtiam; modò ratio præſentis belli, & hoſtium ſtatus diverſum admitterent: Sed eam utriusqve condicionem, ut de Erfordia ſolidè ſibi proſpicere, non poſtulet, ſed flagitet. Multis prægnantibus de cauſis, ne qvidem proximâ ſangvinis & vicinitatis neceſſitudine junctis potuiſſe hac re parcere; qvod Electoris Brandenburgici & Ducis Pomeraniæ exempla, ipſis dubio procul nota, clarè teſtatum faciant. Qvorum in electoratu ac dicionibus munitiora atqve opportuna tranſitu loca milite ſuo firmarit. Nec magis his ea carere potuiſſe præſidiis, ac qvotidiano victu: Niſi cum maximo, & incolarum, & communis cauſæ detrimento, hoſti velut voluntariè ac conſultò iterùm prodi, ejusve libidini exponi debuerint. Hinc illis facile conjectu: Precibus eorum locum relinqvere, aut à propoſito vel ungvem latum diſcedere, Regi haud licere. Summa tamen uſurum moderatione, nec præſidio ulterius, ac ſuiipſius, & Civitatis qvoqve ſecuritas, belliq; ratio neceſſariò reqvireret, gravem iis fore: Milites qvoqve, ne in licentiam erumperent, militaris diſciplinæ freno injecto, qvantum pote, cohibiturum. Qvod reliqva Civitatis petita attinet, varias ſanè rationes ſuggeri; cur Erfordia armis (nec, cum DEO, id arduum) in poteſtatem potiùs redigenda, & jure belli, qvod omnia contraria vincula obligationesve, qvæcunqve aliàs obtendi poſſunt, uno ictu incidit, ac funditùs deſtruit, abſoluto ſuo arbitrio ſubjicienda videatur: Et, inter reliqvas, vel hanc maximè; qvia Elector Moguntinus, Regis ac Fœderatorum hoſtem ſpontaneo motu profeſſus, patrocinium Urbis ſibi arroget. Qvin opimiores forſan commoditates, ac utilitatem majorem, ſi abſolutè Urbi dominetur, ex illa Regem manere. Ad teſtificandam tamen benevolentiam, qva univerſos, ſingulos, ſinceriori Religioni addictos proſeqvatur, malle diverſam ab hac ingredi viam: Ut, nimirum, Civitas, & qvicqvid Civitatis imperio ruri paret, ſuâ ſponte ac certo pacto in manum ſuam conveniat. Securos itaqve illos eſſe jubere, regia fide, omni meliori, qvo fieri poſſit, modo, cum ſuo, tum Fœderatorum nomine: Ipſis, ipſorumve Civitati omnia & ſingula jura, privilegia, immunitates, qvorum in poſſeſſione bonâ fide ſint, ſarta, tecta conſervatum, & contra qvoscunq; ſummis viribus regiè aſſertum iri. Qvê in finem ſcripto illis cavere, paratus exiſtat. Pontificios cives ut, protectione exemtos, pari ratione, qva ſuæ Religionis aſſeclæ alibi multifariam habiti ſint, tractet, ſatis ſubeſſe cauſæ: Hos tamen interceſſione qvoqve Civitatis fruituros, & ita univerſam civium communionem regiæ promiſſioni incluſum iri. De eo verò fruſtra laborari, ut ad Electoris Moguntini bona, Miniſtros, & papatui addictum Clerum extendatur: Moguntinum enim, unà cum aliis pontificii fœderis ſociis, Regem ejusve Fœderatos vehementiſſimè oppugnaſſe, fortunis vitæve eorum inſidiatos, & nil non hoſtile auſos. Nolle tamen ad extrema idcircò digredi, ſed, particulari tractatu inſtituto, adeò moderatè erga illos ſe gerere decreviſſe: Ut ipſimet qvidem de clementia regia ſibi gratulaturi, &, interceſſionem Civitatis non fruſtraneam fuiſſe, judicaturi; ſuperiores verò & Domini ipſorum cauſam habituri ſint, deſiſtendi tandem aliqvandò ab internecino, qvo in Regem immeritum hactenùs flagraverint, odio.*

Utut verò Legati preces, de non imponendo Urbi præſidio, tenuitate ſuâ, qvæ oneri ferendo par non eſſet, in medium adductâ, & interceſſionem pro Moguntini bonis, Miniſtris, Clero magnâ inſtantiâ iterarent,

Rex

Rex tamen reſponſo, prius dato, firmiter inſtitit: *Non opus eſſe,* dictitans, *ut Erfordenſes ſoli de ſuſtentando præſidiario milite ſolicitos ſe præberent. Univerſæ enim Thuringiæ commodo præſidium cedere. Univerſos itaqve Thuringiæ Ordines onus quoque ſuccollaturos. Qvia verò, hac de re nihil ſolidi in mandatis habere, aſſerant Legati, ſatius eſſe; ſi redeant in Urbem, ad Senatum referant, & certiori reſponſo inſtructi revertantur. Interim ipſi decretum, nonnullas eqvitum, peditumve copias eò præmittere: Qvæ, ſtationibus ad portas, & alia potiora loca inſeſſis, adventantis ac Urbem ingredientis conſulerent ſecuritati.*

Regerere ad hæc Legati: *Regis ſecuritati civium ac militum urbicorum excubiis ſatis ſuperve proſpectum iri; nec opus, ut militem idcirco ſuum in Urbem induceret.* Rex verò aſſeverare econtrà; *id in excubiis, ubicunq; commoraretur, disponendis ſibi hucusq; ſemper fuiſſe moris, ne alienæ cuſtodelæ ſe committeret, nec modum ab aliis in eo praſcribi paſſum: Obſervato trito illo verſiculo;*

Alterius non ſit, qvi ſuus eſſe poteſt.

Hunc morem adhuc ſervare, operamve ludere, qvi ſecus ſvadeat, aut impetrare ſperet.

Gulielmus, Saxoniæ Dux, præmiſſus, Urbem improviſò intrat.

Eum in modum Erfordenſium Legati dimiſſi, domum ſe conferebant. Ubi, poſtqvam rationem legationis ſuæ reddiderant, in ſententiam, de Rege amicè recipiendo, demùm pedibus itum fertur: Aſſentientibus etiam Moguntini Miniſtris & Clero; qvod nullam, niſi in Regis clementia, ſalutis indipiscendæ ſpem ſuperare viderent. Statimq; iis, qvi priùs miſſi fuerant, de referenda ad Regem hac declaratione injunctum. Revorſioni autem illorum Gulielmus, Saxoniæ Dux, ſtirpis Vinarienſis, Regis juſſu, unà cum Corvilliana Legione prævertens, portasq; ſubitò irrumpens, undecimo Calendarum Octobris, in ipſo foro, & velut umbilico Urbis, inſtructis ordinibus ſe ſtitit, duobusq; Senatus primoribus accerſitis, Regis nomine inſinuatum ìt. *Eqvites hos à Rege comites ipſi additos, qvos ſub veſperam peditum aliqvot cohortes eſſent ſecuturæ: Ut, excubitis ad portas & alibi, ubi commodum videretur, dispoſitis, adventanti ſterneretur velut via, & confuſioni, qvæ Exercitu appropinqvante irrepere ſolet, tempori occurreretur. Velle autem & jubere Regem; ſuo nomine Duci claves portarum tradi: Qvod in omnibus Urbibus, qvas aut ingreſſus ſit, aut præſidio ſuo firmârit, ita fuerit obſervatum.*

Et claves portarum in poteſtatè redigit.

Gravari hic initio Senatus, & tergiverſari, mox tamen, inſtante Duce, aſſenſum ſuum præbere; ſub hac tamen, expreſſè adjectâ, condicione: *Ne traditio clavium Civitati, aut ejusdem Juribus, privilegiis, immunitatibus, qvæ, ſarta, tecta ſervare, Rex Legatis receperat, ullatenùs præjudicio foret.*

Remanſere qvoq; claves in regiorum Præfectorum poteſtate ad mortem usq; Regis, & milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi tertii Anni auſpicia: Qvando Regni Sveciæ Cancellarius, Senatui & civibus, enixè affectantibus, qvò in illa rerum ambiguitate animos eorum communi cauſæ magis devinciret, reſtitui juſſit.

Rex Erfordiam ingreditur.

40. Poſtridiè, qvi decimus erat Calendarum Octobris, circa tertiam pomeridianam Regem propinqvantem, primores Senatus ſolenniter ſuscipientes, de patrocinio ac tutela denuò interpellabant: Tenuem Civitatis ſtatum, ut *qvæ, agricultioni magis, qvàm commerciis operata, ſimplicive & humili fortuna contenta ſemper vixerit, præſentium inſuper turbarum intemperie omni penè habentiâ nudata ſit,* verbis adumbrantes, & ad animum Regi revocantes.

Ad qvæ à Rege reſponſum. *Promiſſorum fidem, de Civitate ac univerſa civium communione in protectionem recipienda, Leubingæ ipſorum Legatis datam, illibatam ſervaturum; eaq; de re, dummodò vice verſa de fidelitate ipſi præſtanda chirographo ſe obſtringerent, ſcripto iis cavere paratum. Dolere adhæc ſummoperè illorum vicem, ob exantlata his bellorum tumultibus damna: Facilè quoque adduci, ut crederet; vitæ eorum modum in agrorum cultu verſari potiſſimùm. Meminiſſent tamen, incolas ſuos, non ruſticanos, ſed urbicos eſſe: Qvos pro aris ac focis pugnare, fortunasq; omnes, imò ſanguinem & vitam præ illorum incolumitate inſuper habere deceat.*

teat. Majores illorum tot turrium, mœnium, vallorum, aliorum, quæ munitio alicujus loci reqvirit, operum ſtructurâ luculentum dediſſe ſpecimen, qvomodo animati forent: Ipſis qvoqve omninò incumbere, ut veſtigia eorum, maximè in hoc bello, qvo de vera Religione & Patriæ ſalute certamen cernitur, ſtrenuè inſiſtant, & glorioſos illorum ſpiritus laudabiliter æmulentur. Nec ullum ſupereſſe dubium: Qvin, ſi ancipiti hoc rerum ſtatu violentæ oppugnationis diſcrimen Urbs incidat, munimentorum jam exſtantium moles non contemnendæ, modo ne in illis hodierno bellorum uſui accommodandis ulli operæ aut ſumtui parceretur, ad depellendos hoſtium impetus, inſigni, cum DEO, adjumento eſſent futuræ. Conſiderarent in animo ſecum tragica vicinorum nonnullorum exempla: Qvi, pecuniæ retinaces, præſenti neceſſitati ſumtus, qvos flagitabat, impendere, aut ſaltem mutuare ad tempus detrectando, ſeq; fortunasve ſuas omnes præſenti exitio involverint. Horum calamitatem inſervire ipſis loco ſpeculi: Unde ejusmodi diſcriminis maturis remediis præverti diſcant.

Nono Calendarum Octobris Rex Urbem circumeqvitans, Ædili commonſtratum ibat: Ubi & qvomodo munitiones novas, Urbi firmandæ, excitandas cenſeret.

Rex meditatam ad Primores Civitatis orationem habet.

Octavo Calendarum Octobris, circa tertiam pomeridianam, qvinos Urbis Senatus, regionum urbanarum principes cives, tum curiarum & extramuranorum Tribunos, qvi eo ipſo tempore in publicis ædibus congregati erant, ad ſe in hoſpitium accerſitos, illuſtribus aliqvot perſonis, nec non ſupremæ notæ bellicis Ducibus, aliisve magnæ dignationis hominibus non paucis præſentibus, inſigni & memorabili oratione, ſermonem ultra ſemihoram protrahens, compellare Rex aggreſſus eſt: E qva ſeqventia à curioſulis annotata reperiuntur; qvæ nec nos benevolo Lectori invidebimus. *Admiratio nonneminem veſtrûm forſan ſubibit: Qvid cauſæ me permoverit; Regno & provinciis meis hæreditariis relictis, in Germaniam, diſcriminum ac laborum, qvæ illic, venientem excepturi manerent, reſpectu ſepoſito, contendere, iterve adeò longinqvum, terrâ mari, variâ fortunæ ſorte, ad hunc usq; locum emetiri. Enimverò DEum, cordium ſcrutatorem, teſtem invoco; nullo ambitionis pruritu, aut præpoſterâ dominatum meum per ſubjugatas exteras Nationes ampliandi cupidine, ad turbas ciendas impulſum: Qvin potius propria mei ipſius, & meorum Regnorum ac dicionum ſecuritas, cui Cæſariani hoſtili animo, clam palamve inſidiabantur, & indeclinabilis neceſſitas, qvod adverſariorum aures ad oblationum mearum æqvitatem penitus obſurduiſſent, inculpatæ legitimæ defenſionis arma induere adegerunt vel invitum. Hæc autem benigniſſimo Iehovæ felici adeo rerum ſucceſſu, præter omnium ſpem, & ſupra meam ipſius opinionem cœlitùs beare viſum. Ut ad ſuscipiendam meorum Conſangvineorum, & illorum, qvi Religionis neceſſitudine in Germania mihi juncti, curam, eosve è calamitoſo hoc ſtatu, preſſuris, corporum atqve animarum ſervitute, imò malorum omnium barathro, qvo à Cæſare & ejus complicibus immerſi, tantumq; non abſorpti erant, eripiendos, lata mihi feneſtra aperta fuerit. Iehova huic momentoſo adeo operi me deſtinavit, animosve, viresve, benedictionem, victoriis annitentis largiter impertiit; Iehovæ robore ac divino auxilio armis meis hucusqve, ut in propatulo eſt, penetrare, Pomeraniam, Megapolim, Marchiæ & Saxoniæ electoratus, Magdeburgenſem diœceſin penè integram, nec non alia loca à violento hoſtium jugo liberare, & hac ratione præfiscine dicam veræ Religionis, illive innexæ profanæ Libertatis ſtatui ſolidum fundamentum ſubſternere datum eſt: Cui, dummodò unusqvisqve, qvod ſui muneris, non omittet, qvicqvid firmandæ Chriſtianæ, unicè beanti, fidei, qvicqvid proteſtantiũ Electorum, Principum, Ordinum Libertati, utriqve tot hactenus machinis concuſſæ, facit, tutò & ſine ullius ruinæ metu ſuperſtruere licebit. Muneris autem noſtri eſt: Non communis modò calamitatis vicem corde dolere, & inani oris qvæſtu proſeqvi; ſed, conceptis primo ad DEum Opt. Max. votis ac precibus, totis deinde viribus allaborare ad averruncandam, qvæ cervicibus imminet, peſtem. Nobiscum enim omnibus, qvi puriorem Evangelii doctrinam amplectimur, cujuscunqve ſtatus aut conditionis ſimus, perinde agitur,*

tur, ac ſi per incerta maris & tempeſtatum corvſcâ volveremur: Nunc velut ad ſidera usque fluctuum tumore elati, nunc, iisdem ſubſidentibus, in abyſſum quandam proruentes; adeóq; naufragiũ jamjam facturi, & exiguo intervallo à morte discreti. Hic verò perquam abſurdum foret, dum nonnulli naufragio avertendo, & navi ab interitu conſervandæ gnaviter incumbunt, alios complicatis ſedere manibus, & otioſos undabundi maris ſe præbere ſpectatores: Sed quisque pro ſe, quantum poteſt & valet id agit, id connititur, projectâ etiam oneris ac mercium parte; ut vitam tantummodo & reliquũ irato mari eripiant. Haud abſimiliter unumquemque noſtrûm decet, manũ alacriter admovere operi, & impenſâ quoque aliqua fortunarum noſtrarum particulâ, pro virili comnoliri: Quò communis ſalus, ſub quasſantium periculorum mole laborans, procellarum æſtui ſubducta, in ſecuritatis portum ſuccedat. Ubi poſtmodum furibundum mare, cujus poteſtatem jam effugimus, tutò cũ delectatione contueri licebit, & nemo non exantlatorum laborũ levamentum aliquod ſentiet; habebit certè, quod opimam à Deo Opt. Max. mercedem præſtoletur: Quia ad divini Nominis & gloriæ asſertionem, c ervationemve veræ, unicè beantis, doctrinæ, temporalium aliquid bonorum inſuper habuerit ac impenderit. Absque hoc reſpectu forem, jamdudum, priusquã adeò longe esſem progresſus, pro me ſpeciatim æquas Pacis condiciones à Cæſare impetrare potuisſem: Et nunc, poſt adeptam inſignem hanc victoriã, easdem amplecti multò magis adhuc in meo ſtaret arbitrio. Divinus autem inſtinctus, & divina vocatio, quæ communis necesſitatis onus nec-opinanti impoſuêre, compellunt ut non de mei ſolius, ſed eorũ etiam, qui Religionis & ſanguinis nexu mihi juncti, ſecuritate ſolicitus ſim, &, priusquam hos deſerã, fortunas potiùs omnes, quin & ſanguinem vitamq; extremæ ſorti committam. Adhucdum ſanè valetudine firma, per DEI gratiam, & integris corporis, animiq; viribus ſum: Fortuna quoq; ſatis proſpera, & felicibus rerum ſucceſſibus utor. Recordaminor tamen, in atrocem & clade ipſa exacerbatum hoſtem denuò ire; qui ut noxiam mihi inferat, aut planè è medio me tollat, varias ſutelas machinatur: Facilève divinæ Providentiæ permisſu accidere posſit; ut fortuna, quæ in toto hoc vitæ humanæ proscenio, maximè verò in bello variabilis, tergum obvertente, vel ſanitatem meam, vel ſpiritum ipſum communi cauſæ impendam. Quicquid autem id periculi tandem ſit, nullatenus reformido, nec ab eo, quod divina Sapientia impoſuit muneris, deterreri me ullo modo patiar; certus de eo & ſecurus: Niſi ſummi Numinis permisſu nil adverſi mihi poſſe obſtringere; & quicquid, dũ in munere divinitus demandato verſor, obtigerit, utut humanæ rationi in ſpeciem triſte & pesſimum videatur, quia divinæ tamen gloriæ & doctrinæ ſatago, non niſi bono cesſurum. Quinimò beatum me reputabo, ſi Salvator & Chriſtus meus gratia hac ſua dignabitur. Ut pro ejus nomine aliquid mali, ærumnarum, periculorum, aut mortem quoque ipſam ſuſtineam. Ad eandem normam unicuique veſtrum formandus animus: Ut, licet non omnes mecum in campum adversùs hoſtem prodeatis, quisque tamen in ſuo ſtatu ac ordine ſacroſancti Evangelii curſum validè promoveat; ab eo, quod temporalium bonorũ ſummi Collatoris benignitate ipſi datum, largiter, pro opum ſuarum modulo, impendendo. Vel eo maximè intuitu, quod indubium ſit: Communi cauſa deſerta, & hoſte, quod Deus avertat, rerum iterum potito, non modo temporalium bonorum jacturam vobis imminere certisſimã, verum etiam univerſos, ingenti conſcientiarũ vulnere, & extremo æternæ beatitatis periculo, ad ſuperſtitioſos humanarũ traditionum cultus adactum iri. Ego quidem invitisſimè ulli gravis aut moleſtus ſum, nec me latet; quid c ntinuâ aliquot annorũ ſerie ſitis perpesſi, & quantas argenti ſummas effuderitis: Quibus tamen, ſi rem ipſam intus & in cute contemplemini, adverſarios in veſtri ipſius, & ſociorũ, ejusdem Religionis ſacra profitentium, perniciẽ armaſtis. Excuſatos nihilominus hac in parte vos habeo: Ut, qui hanc ſortem, non magis ac alii Religionis veſtræ complices, ſubterfugere potuiſtis. Nunc verò incommodis ac moleſtiis quam lubẽtisſimè vos penitùs exonerarem: Sed ea eſt temporũ iniquitas, ut univerſale ejusmodi allevamentũ reſpuat. Quoniam enim hoſtis iterũ ingrandescit, ultionem agitat, & recuperandorũ, quæ amiſit, ſerio ſatagit. Ideo nobis quoque mature vigilandũ,

omnes ve nervi eò intendendi; ut defenſioni accincti, & furori ejus profligando parati reperiamur. Non autem ſine milite hoc fieri, nec miles ſine ſumtibus haberi, nec ſumtus abſqve tributis procedere poſſunt. Plurium cordatorum, ſtrenuorum, & inſignium Ducum, militumve jacturam in hoc bello jam feci: Ægrèq; & magno cum ſumtu alios reqvirere datur, qvi in decedentium locum ſuccenturientur. Id qvod eapropter dico: Ut ſi vos qvoqve ad continuandum bellum contribuere qvippiam deinceps oporteat, ne frematis, aut intoleranter indignemini; ſed patientiam præſtetis, & inevitabili neceſſitati vos exhibeatis morigeros. Cõmeditabor qvoqve cum veſtrum nonnullis, adhuc ante diſceſſum meum: Qvomodo, vectigalibus qvotidiano victui impoſitis, & aliis ejusmodi extraordinariis pecuniæ cogendæ mediis, qvæ belli tempore alibi locorum introducta, & utiliter exercita memini, hi ſumtus ex parte ſarciendi ſint; &, ſi iis uti libitum, contra qvemcunqve, eorum introductionem aut exercitium præpedire conantem, regiè vos defendam. Per ſacroſancta & ſangvinolenta Domini noſtri Jeſu Chriſti vulnera vos obteſtor; ut arduum hoc opus, qvo de veſtræ Civitatis, veſtrorum jam præſentium, & futuræ qvoqve Poſteritatis æterna ac temporali ſalute agitur, qvantum par eſt, ad animum revocetis, exemplum meũ ſeqvamini, & qvisqve ad illud promovendum promte, atqve fideliter pro viribus cooperetur: Summam ſummi Numinis benedictionem pro certiſſimo redhoſtimento habituri. Inſtantiſſimis precibus fatigaſtis me per Legatos veſtros: Ut Urbem vobismet ipſis propriove militi cuſtodiendam relinqverem. Qvàm vellem autem veſtræ morigerari voluntati! Dummodo veſtri ipſorum, & communis cauſæ condicio permitteret. Satius mihi foret, militem meum, qvem longâ experientiâ probavi, univerſum mecum trahere, & conferto agmine procedere in hoſtem, qvam præſidio hinc inde, variis in locis, & ita qvoqve apud vos relicto, diſpergere ac debilitare vires meas: Sed diverſum efflagitat, cùm veſtri ipſorum, tum omnium Proteſtantium ſalus ac incolumitas. Nam ſi hoſtis ob præſidii defectum ſubitò vos opprimat, & Urbe potiatur, cogitate qvæſo, & putate vobiscum rationem (vicinorum, opinor, exemplo putare jam didiciſtis) qvæ vos maneant ærumnæ qvæ calamitates! Hærentq; & adhuc apud vos intra mœnia hujus farinæ homines non exiguo numero, qvibus jure diffidimus. forſanve ludus foret; conſpirare cum hoſte, ac oppreſſioni ejusmodi anſam dare. Qvid demũ damni & incommodi in publici boni ſummam ſit reſtagnaturũ, ſi Urbs hæc ſub hoſtiũ jugum redeat, cuilibet rerum perito conjectare in proclivi eſt. Absqve præſidio itaqve vos relinqvere nullatenus conſultum videtur: Niſi præſentiſſimo diſcrimini exponere ſciens, prudẽs velim. Simul ac verò res in firmiorem & ſecuriorem ſtatum collocâro, nec ratio belli abhorrebit, educam iterum Urbe veſtra militem, prout vobis pollicitus ſum, & interim, qvantum pote, accurabo: Ne ejus ſuſtentatio in vos ſolummodo recidat, ſed ut alii etiam vicini, qvorũ emolumento præſidium pariter cedit, partem oneris pro rata vobiscum pariter ferant. Præfecto qvoqve meo in mandatis dabo: Ut, militari diſciplina ſtrictè obſervata, enormem præſidiariorum laſcivientium licentiam cohibeat. Porro colluſtravi circũqvaqve Urbem veſtrã, qvomodo munita eſſet; vosq; & Majores veſtros cingendæ vallo, aliisve operibus, multum operæ, laboris, ſumtuum impendiſſe reperio: Ut, mediocribus copiis inſtructus, locum hunc ab hoſte aſſerere, cum DEO, confidam. Cum autem ad veterem obſidiorum ſimplicitatem multa nova acceſſerint, oppugnandis Urbibus, machinationũ ingenia, illaq; indies magis magisq; exacuãtur, adeò neceſſum: Ut defenſioni Urbium, maximè in vaſta ejusmodi amplitudine, eo impenſiori cogitatione ac cura incumbatur. Ædili equidem ipſemet veſtro indicavi; qvibus in locis novas munitiones excitari, è re arbitrer. Veſtrum jam erit; rem, in qva veſtra poſterorumve ſalus unicè vertitur, nullâ interpoſitâ morâ, aggredi, nec laborum, nec ſumtuum pertædescere: Perpenſis variis inde in vosmet redundantibus commodis, qvorum non minimum fuerit; qvod, qvò munitiorem Urbem veſtrã reddituri, eò magis & citiùs præſidio exonerabimini. Enimverò cordi mihi Civitas veſtra eſt, ejusq; ſalus & incrementũ: Ac adeò, qvicqvid pollicitus vobis ſum, inviolatè ſervabo, juraq; veſtra, privilegia, immunitates, non modò ſarta, tecta vobis relinqvam, ſed etiam contra qvemcunqve, qvi eadem temerare auſus fuerit, regiè, qvantum in me, vos tuebor.

Non

Non habeo in more, ſupprimere Civitates, & ſub jugum ſervitutis redigere, aut decerpere eorum Libertati ac privilegiis. Qvin id ſemper potiùs ſtudui, ut dignitate, opibus, viribus creſcerent, effloreſcerent. Qvemadmodum Riga Livonum, quantumvis armis à me ſubacta, teſtatum facit. Si ergò Civitatem qvoq; veſtram qvaqvam in re ſublevare, Libertatem & privilegia veſtra additamento aliqvo augere, aut, commerciorum uſus ut apud vos increbeſcat, efficere potero, commodis veſtris, nulla in parte deero. Panduntur vobis hac rerum metamorphoſi fores: Per qvas ad priſtinum abſolutæ Libertatis ſtatum rectà perveniatis, & qvæ hactenùs, qvò minùs de liberæ Reipublicæ nomine gloriari posſètis, ob Patronorum ſeu Protectorum veſtrorum iniqvitatem, defuerunt, adipiſcamini; inſuper jura etiam, qvæ ultronei mei hoſtes apud vos hucusq; uſurparunt, vobis ac Civitati veſtræ, inſigni ejusdem emolumento, asſeratis. Vice verſa gratum & devotum, qvalem ejusmodi benefacta reqvirunt, animum à vobis indubitanter exſpecto, & firmiter mihi ſpondeo. Ut vero fide, ore tenùs Legatis veſtris datâ, reapſe me abſolvam, literas, qvibus Libertati ac privilegiis veſtris cavere inſtitui, & chirographum, qvo vicisſim mihi obſtringi vos volo, in ſcriptū redacta, ut vobis perlegenda tradantur, juſſi: Qvæ utraqve, ſi animo veſtro arrident, ſine mora conſummabuntur. Præterea agnato meo, Gulielmo, Saxoniæ Duci, ac, ſecundùm illum, Conſiliario ac Legato meo, Jacobo Stenbergio, mandata dedi; communicare vobiscum de his, qvæ ut præſtetis, præſentis belli ratio poſtulat, eòq; imprimis cogitationes intendere: Qva via qvàm commodisſimè Urbis muniendæ labos inſtitui ac maturari, rerum bello necesſariarum copia ad Urbem defendendam comparari, & præſidiarius miles ſuſtentari qveat. Qvæ onera vos ſolos, absqve vicinorum Thuringiæ Ordinum, in qvorum commodum non minùs tendunt, ſubſidio, ſuſtinere, difficile foret. Deligitote itaqve nonnullos e veſtris certo numero: Qvi his de rebus conſilia cum iis in commune conferant. Ultimò, ignorare vos nolo, dilectisſimam thori regii conſortem huc accerſere, & veſtræ Urbi concredere, animo mihi conſtitutum: Modò certus ſim; mihi, illive, qvā decet, fidem exhibituros. De qvo ſanè eò minus ambigo: Qvod exinde, qvo affectu vos amplectar, & qvantâ in vos ferar fiduciâ, ſole meridiano clarius elucescat. Nam ut conjugem, pretioſisſimum pignus, & incomparabilem in his terris theſaurum, pro derelicto haud unqvā habiturus ſum: Ita vos qvoqve eo ſecuriores eritis; ſicubi periculum ab hoſte ingruat, necesſitatibus veſtris minimè gentium, me defuturum.

Regis & Erfordenſium ſynallagma

Haud diu poſt cautio regia, & Civitatis chirographum (civium communione utrumq; approbante) ad umbilicum perducta, ac hinc inde tradita. Qvorum vi Rex Civitati ſpopondit (1) *Omnia & ſingula, qvæ juſto titulo posſiderent, jura, privilegia, jurisdictionem, immunitates, bona tam feudalia qvam allodialia, cum intra Urbem, tū in agro, nullis, qvæcunqve tandem forent, exceptis, ſarta tecta eidem relicturum; (2) Contra qvemcunqve extremis viribus defenſurū: (3) Militaria hoſpitia & præſidiū non ulterius extenſurum, ac ipſius Civitatis ſecuritas, belliq; ratio reqvireret: (4) Diſciplinam militarem, qvantum pote, ſervaturum exactè & ad ungvem: (5) Omni ſedulitate, cum Deo, incubiturum, ad propellendum, ſi qvod ab hoſte eorum cervicibus immineret, discrimen: (6) Cesſante hoſtili periculo, hoſpitiis & præſidio militum Urbem exoneraturū, & incluſos Urbis territorio agros: (7) Si Civitatem, nomine eorum, qvæ, recipiendo Regis præſidium, aliave ratione ad commune Proteſtantium commodū promovendū, aut jam præſtiterit, aut impoſterùm præſtitura ſit, brevi, vel longo intervallo poſt, jure conveniri, ſeu vi & armis infeſtari contingat, unà cum Fœderatis ſuis ejus patrocinium ſuſcepturum, ſervaturumve indemnem:* Imprimis (8) *in ſperato pacis tractatu nominatim illius memorē fore: Deniqve (9) ſummatim, regiâ clementiâ & gratia, prout belli hujus ob Religionem geſti æqvitas poſtulet, conſtanter complexurum.*

Oblatam hanc & fide ſcripto datâ firmatam regiam munificentiam univerſi Urbis Senatus, regionumq; Urbis & Tribuum Curiones gratâ ſubjectiſſimi animi teſtatione agnoſcebāt: Chirographo mutuam fidem obſtringentes (1) *Regi Sveciæ, ejusve hæredibus, & Regno, tum Fœderatis etiam,*

qvamdiu religioſum hoc bellum duraret, nec alia ratione componeretur, fidos, morigeros, & obedientes fore: 2 Urbem ſuam ab hoſtium inſultu pro virili defenſuros: (3) In Regis, & ſupra memoratorum detrimentum aut perniciem, nil qvicqvam, clam palamve, neqve ipſosmet pro ſe, neqve aliorum interventu molituros, attentaturos, aut commiſſuros; qvin (4) ſummo potiùs ſtudio allaboraturos, ut ſi qvid in eorum periculum, damnum, aut præjudicium vergeret, averteretur: (5) & ultimò; *debita ubiqve ſubmiſſione & gratitudine ergà Regem, aſcriptosve ſe, ut honeſtos ac liberales viros decet, inculpatè, ſincerè, candidè geſturos.*

Pontificius Clerus fidem ſuam Regi obſtringit.

Pontificius autem Clerus, Canonici, nimirùm ad Divæ Virginis, & S. Severini, Monachi Ordinis Benedicti in monte S. Petri, Carthuſiani, Jeſuitæ, ac Scotorum Abbas, interpoſito Sacroſanctæ Trinitatis nomine, ſub juramenti fide obligare ſe coacti. *Contra Regem & Coronam Sveciæ, eorum Fœderatos, ejusdemve Religionis aſſeclas, nec verbis, nec conſilio, nec operibus, clam palamve, qvomodocunqve humanæ rationis acumen adinvenire id poſſet, qvicqvam machinaturos, aut ullo modo hoſtes ſe præbituros; ſed Regi, & ſupra nominatis, donec bellum præſens continuaret, fidos ac obedientes fore: Pontificio aliove jure, & privilegiis qvibuscunqve neutiqvam obſtantibus.*

Proteſtantium Clerus, in poteſtatē receptus, immunitate donatur.

E contrario Miniſterii eccleſiaſtici Ephoros, Paſtores, Academiæ Profesſores, eorumve miniſtros, proteſtantium Religioni addictos, ſummatim, qvicqvid à templis, ſcholisve, ſeu intra, ſeu extra Urbem, qvòusq; Civitatis territorium extenditur, dependet, Rex ſpecialiter in tutelam & patrocinium recepit: Perſonis eorum, bonisve ab omni hoſpitiorum militarium onere, aliisve belli incommodis, regiâ liberalitate exemtis.

Duces Saxoniæ, ſtirpis Vinarienſis, Fœdus cum Rege jungunt.

Eodem hoc loco fœdus Regis cum Gulielmo, Alberto, Erneſto, Bernhardo, Saxoniæ Ducibus, ſtirpis Vinarienſis, utrinq; complacitum, & ad colophonem perductum: Qvo dictus *Gulielmus, fratrum natu major, Exercitui, in Thuringia congregando, ſummo cum imperio, ſecundum Regem præesſe, bellumq; ejus nomine & auſpicio illic locorum gerere juſſus.*

Ut verò initium aliqvod & fundamentum haberet, cui novi delectus ſuperſtruerentur, Erfordiæq; & totius Thuringiæ ſecuritati, dum hi adoleſcunt, nihilo esſet conſultum minus, Rex è veterano ſuo milite, Corvillianam eqveſtrem, Comitis Leoſtenienſis, & Mitſchefalii, Monroji, Vorbuſi, Tribunorum, pedeſtres Legiones, tum ſub Tribuni Chemnitii qvaternionem peditum illi attribuit: Dicto Comite Præfecti Urbis, & Conſiliario ſuo aulico ſecretiori, Jacobo Stenbergio, ordinarii Legati nomine, illo in militarium, hoc in civilium curarum partem addito.

Rex Erfordiā in Franconiam movet.

Qvibus ita ordinatis, ſexto Calendarum Octobris, Erfordiâ cum Exercitu discesſum: Subq; ipſum abitum miles, pontificii civis ædibus rapaces manus injiçere auſus, in crucem, Regis juſſu, è veſtigio ſublatus. Dispertitus autem in duo agmina fuerat Exercitus: Qvorum alterum Gotham verſus miſſum; cum altero Arnſtadium, eàdem veſperâ, progresſus ipſemet Rex, apud Comitem Swartzburgenſem primis caſtris pernoctatum iit. Unde poſtridiè rectâ Ilmenoam iterum movebat: Montanis, qvæ Thuringiam & Franconiam interſecant, tramisſis, hoſtem ulteriùs in ipſo hoſtico perſeqvi, & Pontificios, Electores, Principes, Ordines, qvi arma ejus ultrò laceſſiverant, in ſuis ſibi ſedibus ac mollibus nidis viſitare certus.

Acta inter hæc res. [illegible] ad Viadrum.

41. Ad Viadrum & Sileſiæ confinia Rex, inter hæc, novæ Marchiæ ac Pomeraniæ ab hoſtium irruptione tuendis, recentes Anglo-Scotorum delectus, Marchione Hamiltonio & Leslæo Ducibus, reliqverat. Qvorum hic, undecimo Calendarum Octobris, hoſtem Crosnæ inſidiari, & eam ob cauſam illic in vicinia cum copiis haud ſpernendis in procinctu ſtare, exploratum habens, ejusdem Marchionis juſſu, cum milite nonnullo, adverſæ partis machinationibus obviam iturus, illò ſe contulit. Cæſariani autem, eo cognito, abjectâ intentione ſuâ, properè pedem indè moventes,

ventes, in Luſatiæ Hexapolin ſecedebant; relictis qvinq; magnæ capacitatis pontonibus, vimineis corbibus utrumq; latus munitis: Qvos Leslæus, unà cum moratoribus qvibusdam Crosnam, velut in triumphum, duxit.

Haud diu poſt, comperto, Cæſarianorum ad qvingentos Gubbenæ hoſpitari, ab eodem Leslæo, cum abLecto milite, raptim illuc itum, Urbeq; improviſo asſultu oppresſâ, qvatuor Centuriones, cum optionibus, ſigniferis, aliis inferioris notæ Ducibus nonnulſis, & ducentis qvinqvaginta gregariis, captivi abducti: Qvod reliqvum fuerat, ad internecionē cæſum.

42. Ab hoſtium latere, maximè Viennæ in aula cæſarea, qvo inſperatus magis & præter opinionem triſtis ac funeſtus ad Lipſiam caſus, eò gravior atq; acerbior acciderat.

Cæſarianorũ ſpes, de ſecundo ad Lipſiam ſucceſſu, cõcepta.

Feſtinata Lipſiæ deditio, aciesq́; Cæſaris hoſtili oppoſita, nec ab illa, niſi prælii interventu, dirimenda, longè latèq́; percrebuerant, inq; omnium ore erant. Ingens, nec ullo ſeqvioris ſucceſsus aſpergine hactenùs contaminata, Cæſaris felicitas, continuatæ ſenis Imperatoris, non interruptâ ſerie, tot annorum protelo victoriæ, notisſimum univerſo Orbi veteranorum, ab iis ſtantium, robur, omnium, ſummatum infimatum, animos indubiæ adeò ſpei impleverant. Ut, victoriâ animo jam præceptâ, Svecos eorumve ſocios deputarent pro victis; nec niſi ſublimes qvosq; conceptus, de Cæſaris potentia nunc demùm ſolidè ſtabilienda, & magnis accesſionibus augendâ, ſecum volutarent.

Falſi de eo rumores.

Variabilis ad hæc, & nunqvam ſibi conſtans fortuna inſignitè iis illuſerat, ſpemq́; illorum ad perbreve tempus altiùs extulerat, ut atroci lapſu affligeret. Nonnulli enim cæſarianorum Ducum, præproperâ uſi diligentiâ, dum in Saxonicum militem pugna illis pro meliore apparet, certis hominibus in aulam Cæſaris ad amicos curriculo misſis, victoriam, qvæ dubiis adhuc pennis inter utramq; volitabat aciem, indubitanter ſuæ parti asſeruerant: Unde apud neminem non verum qvidem ex animo, ſed præcox, ortum gaudium, & ingens jubilatus.

Veritate compertâ, conſternatio.

Sed hæc mox, triſtiori nuncio tardiusculè ſecuto, in ejulatum vertêre, & Cæſarianis, non tam præſentium mœrore conſternatis, qvàm futurorum metu anxiis, necesſitudo impoſita; loco inſignium progresſuum, qvos ex præcepta victoriæ opinione animo delineârant, cogitandi de mediis ac remediis, qvibus ſemetipſos in ſuo à victricibus hoſtium armis tuerentur.

Aldringerus & Fuggerus retrocedunt.

Non minori terrore, ſtrage hac ſuorum auditâ, Aldringerus & Fuggerus perculſi: Qvorum ille ſex militum millibus Tillio ſubſidio properans, Thuringiacæ ſilvæ aſpera jam tranſcenderat; hic, unà cum Comite Merodio, Exercitu novem millium adverſùs Hasſiæ Landgravium occupabatur. Uterq; enim, metu proximantis tempeſtatis (qvam, ut qvæ principem ſuarum partium Exercitum conqvasſaverat, opperiri conſultum haud ducebant) retrò in tutiora pedem retulêre: Ubivis tamen, qvà ipſis pertranseundum, crudeliter grasſati; & atrocibus populationum, incendiorumq́; veſtigiis poſt ſe relictis.

Hasſus Vaccham impetu capit.

Sub qvem Fuggeri discesſum, Gulielmus, Hasſiæ Landgravius, Vacchæ Urbem, in qva pedeſtris, ter centum capitibus conſtans, cohors, unà cum eqveſtri ala Fuggeriani militis hoſpitabatur, adortus, vi expugnatum iit: Hoſtibus omnibus, præter centum qvatuordecim, trucidatis, utrumq; vexillum Casſellas ſecum reportans.

Tilliani itineris tractus, poſt cladē Lipſienſē.

Tillius autem ipſemet, poſt acceptam cladem, plagis, licet incruentis, probè maceratus, qvarto Iduum Septembris, Aſcherslebâ Halberſtadium pervenerat: Ubi disſipatus Exercitus congregari iterùm cœptus, Edictoq́; publicè affixo, fugitivis ac erronibus, qvo locorũ Legionis qvisq; ſuæ ſigna inveniret, denunciatum. Qvod verò diutulè hic commorari, Regiorum metu, diffideret, ultimo Calendarum Octobris, clavibus portarum Senatui Urbis (qvibus per integrum ſexennium caruerat) traditis, eodemq́;, ut fidem Cæſari conſtanter exhiberet, admonito, cum copiis, qvas recollegerat, & Johanne Reinhardo à Metternich, Halberſtadenſis dioece-

diœceſeos Adminiſtratore, longoq; pontificii Cleri, locis, qvæ nuper reformando deformàrat, hærere diutiùs metuentis, ſyrmate, in viam denuò ſe dedit: Eâdem adhuc luce Oſterwicum attingens; inde poſtridiè Schledam, & decimo ſexto Calendarum Borckelam, Hildeſienſis diœceſeos oppidum, pergens. Hic qvatuor campeſtribus machinis, unà cum Chriſtiano Gulielmo, Marchione Brandenburgenſi, ArchiEpiſcopatus Magdeburgenſis Adminiſtratore, qvi in Urbis excidio captus fuerat, Gvelpherbyto adductis, inſtructi Exercitus facies apparere denuò qvadantenus cœpit. Borckelâ decimo qvarto Calendarum progresſus, Alefeldæ, non niſi duo milliaria Hildeſio diſtanti loco, ob afflictam valetudinem, & qvò diſperſus ac reſtans miles eò faciliùs coiret, aliqvot dierum intervallo ſubſtitit.

Alefeldâ Metternichius ad eqveſtrem Halberſtadenſis diœceſeos Ordinem literas dabat: Fidei, Cæſari, ac Cæſaris filio, Leopoldo Gulielmo, ArchiDuci datæ, admonens; eámq; ut intemeratam ſervarent, & de rerum ſtatu ſubinde certiorem ipſum facerent, adhortatus.

Undecimo Calendarum Octobris Tillius, Alefeldâ relictâ, poſtridiè Hoxteram, qvæ Corbejenſi monaſterio paret, pervenit: Viſurgim ponte navali ad Corbejam ſterni imperans. Qvo loco Ritbergius & Sultzius, Comites, Tribunusq; Farensbacchius, cum ſua qvisq; Legione, Exercitui ejus, non contemnendum auctarium, accesſêre: Nonusq; Calendarum Octobris qvieti datus.

Octavo Calendarum, poſt relictum ad Viſurgim Comitem Gronsfeldium, generalis bellicæ rei his oris Præfecti nomine Cæſaris commodis invigilaturum, ulteriùs cum Exercitu procedebat; Borcholti pernoctans, & ſecundis caſtris Warburgum, Paderbornenſis diœceſeos Urbem amplexus: Ubi militi reficiendo, & Clero, monachis, monialibusve, qvi, ex Halberſtadenſi diœceſi profugi, hactenùs comitati ipſum fuerant, per vicina Weſtphaliæ monaſteria diſtribuendis ſeqvens triduum inſumtum.

Comperto autem, Regem, aſpreto Thuringiacæ ſilvæ ſuperato, Franconiam irrupisſe, tertio Calendarum Octobris inde movens, & in Hasſiaco qvodam pago (Baldronum vocant) noctem inſeqventem commoratus, pridiè Calendarum Aldringerianis & Fuggerianis copiis ad Fritzlariam ſe junxit. Ubi qvatuordecim tormenta aciem iterùm præcedere viſa. Qvorum decadem Aldringerus & Fuggerus ſecum adduxerant.

Fritzlariâ, ſexto Nonarum Octobris, unitis viribus in Fuldenſis abbatiæ territorium contendebant: Ut Regi, in fœderatorum Pontificiorum perniciem totâ mole ruenti, prævertêntur, ejusve impetum aliqvâ, & qvantum pote, refrenarent.

43. Nam Sveciæ Rex, poſt unicum diem Ilmenoæ, ad Thuringiacorum montium radices qvieti datum, tertio Calendarum Octobris, tranſitum eorum moliri cœperat: Vixq; integro triduo Exercitus univerſus, unà cum impedimentis, longo agmine, & difficili ſatis itinere traductus.

Inferioris Masfeldiæ arx Regiis occupatur.

Eodem die, Cæſaris Commisſarius, & inferioris Masfeldiæ, caſtri comitatus Hennebergenſis egregiè muniti, Præfectus, Coſta nomine, dum leporum venaturæ cupidiùs, qvàm cautiùs indulget, regiorum eqvitum, in ſubſesſis deliteſcentium, casſes necopinatò incidit: Et ipſemet hac ratione irretitus, locum qvoq;, fidei ſuæ concreditum, qvi aliàs, niſi juſto obſidio, expugnari haud potuisſet, in Regiorum manus tradere cogebatur.

Konigshofiū venienti Regi deditur.

Rex autem montanis, qvæ Thuringiam à Franconia diſcriminant, tranſmisſis, integro Hennebergenſi Comitatu, ab Aldringero miſerum in modum afflicto, potitus, Aulam regiam, ſeu Kônigshofium, Herbipolenſis diœceſeos propugnaculum & Franconiæ velut clavem, rectâ pergebat: Nicolao Hasvertio Tribuno, & Wolmaro Rosladino, ſummo vigiliarum ſub prætoria eqvitum Legione Præfecto, cum valida eqvitum, peditumve manu præmiſſis.

Hi, propè Kônigshofium, in armatorum agricolarum ad primum tur-

barum

barum rumorem coeuntium, colluviem impingentes, vi reſiſtere auſos contrariâ vi aggreſſi, pleroſq; trucidârunt: Qvo ipſo præſidiariorum Königshofenſium animi ſtatim infringi viſi. Rege etenim cum Exercitu mox ſubſecuto, defenſio eorum intra paucos leviorum machinarum ictus ſtetit: Nec ab Regiorum parte tormentum ullum disponi, nedum displodi neceſſum fuit; ſed evocati ad colloqvium oppidani promtè paruerunt. Qvibuscum, Regis nomine, Benedictus Oxenſtirna, Baro, brevem ſermonem miſcuit: Regiarum Legionum, ſub oculis verſantium, robur, cujus impreſſioni ſuſtinendæ ipſi haudqvaqvam pares, ad animum perculſis revocans, perſvaſionibusq; ſubjungens minas. Regi, nimirum, decretum, artificioſis ignibus injectis incendio perdere Urbem: Cujus ædificia è lignis transverſariis & limo maximam partem conſtructa, flammæ excipiendæ prona erant. Hæ minaciæ præſidiariis, è mero provinciali milite conſtantibus, tantum injecêre terroris: Ut, deditionem illicò pacti, eâdem adhuc veſperâ, munitiſſimum locum Regi in manus conſignarent. Ubi inſignis annonariarum omnis generis ſpecierum, armorum qvoq;, tormentorum, & ſimilium, nec non mundi eccleſiaſtici aliqvid repertum.

Königshofio Rex, curâ ejus Hasvertio Tribuno demandatâ, Swinfurtum cum Exercitu contendit: Qvò ſimiliter præcurſores nonnulli eqvites, Boonis Olai, è nobilium, qvi bovini capitis nomen & inſignia gerunt, proſapiâ, eqvitum Magiſtri, ductu, viam exploratum, præire jusſerat. Par autem horum, ac priorum fortuna. Lauringam enim, vicum exiguum ubi perventum, ruſticorum multitudo, qvam Herbipolenſis, neſcio qvis, unoculus centurio, ad arma concitatam, regebat, transeuntibus ſe oppoſitum iit: Infeſſâ lateritiâ qvadam domo, obſtructisq; ejus aditibus, crebris longiorum tuborum ictibus in appropinqvantes detonans. Nec Magiſter hic eqvitum conſilio, aut manu ſibi defuit: Sed qvod nullus, niſi præter hanc domum, tranſitus pateret, eqvite in pedes deſcendere juſſo, violentam impreſſionem in levidenſe hoc ruſticorûm munimentum fecit, ejusq; ſtatim potitus, ruſticos univerſos ad internecionem cecidit; capto, qvi Dux eorû fuerat, Centurione. Nonnulli tamen Regiorum qvoq; deſiderati, & ipſemet eqvitum Magiſter graviter læſus, ex vulnere fato poſtmodùm ſuo functus. Rex verò, veſtigia ejus legens, & paulò poſt ſubſecutus, prandioq; Lauringæ ſumto interqvieſcens, recognitâ, temeritati Centurionis, debili adeò loco Exercitui, iter illac habenti, reſiſtere auſi, adeò indignabatur; ut in crucem confeſtim tolli hominem mandaret. Cujus tamen bono ceſſit. Qvod ſummus rerum capitalium Præfectus, cum carnifice, aſſeclâ ſuo, haud eſſet ad manus. His enim inqvirendis dum mora intercedit, laqveum ille à gula ſua amolitus fuerat; enixis ſimul precibus, ſimul ſpe facta. Revelaturum Regi, arcî Herbipolenſi invadendæ & expugnandæ opportunum qvàm maximè locum.

Lauringâ relictâ Swinfurtum ibatur: Qvod nullo negotio Regi patuit. Scripſerat enim ad hanc, & alias liberas Imperii Civitates in Franconia, qvæ pars Cæſarianorum præſidio, velut compedibus, adhuc coercebantur, Rex, & ſubmonuerat: *Inter alias cauſas, quæ progredi hucusqve illum permoviſſent, non poſtremam eſſe; ut Religionis ſuæ conſortes ex intolerabili conſcientiarum carnificina, & Pontificiorum jugo ereptum iret. Darent ergò ipſæmet operam qvoqve adjutabilem, jugum, expulſis hoſtium præſidiis, excuterent; portasve Regi reſerarent: re ipſa oſtendentes: Liberationem hanc ſe agnoſcere pro conceſſo divinitùs beneficio. Sin autem: Neceſſitudinem ipſi fori, tractandi ut hoſtes, qvi amicitiæ commoda oblata amplecti detrectaſſent.* Regis literæ ad Swinfurtum, & alias Civitates Imperii liberas.

Unde, Rege proximare audito, Delegati ſtatim Civitatis Swinfurtenſis in occurſum venientes, univerſa Regis fidei, nullâ interpoſitâ morâ, permiſêre. Cujus Urbis cuſtodiâ Carolo Hartio commiſſâ, militeq; ſufficienti ad tuendam Urbem eidem relicto, Herbipolim in continenti properatum. Swinfurtum Regis fidei ſe committit.

Qvo dum appelleret Rex, ſuburbii portam probè obſeratam, fir- Herbipolenſes ſub-

moq;

Urbium vi invaditur.

moq; ingeſto hunc in modum obſtructam reperit: Ut, appenſo crepitaculo ſeu pedardâ, in aditu patefaciendo neqvicqvam laboraret. Ex turricula etiam, portæ inædificatâ, nonnulli paucis ictibus Regios initio impetere, ſed, iisdem propiùs ingruentibus, loco ſtatim cedere viſi. Rex enim, poſt crepitaculi vim fimi ageſtu eluſam, militem propiùs ſuccedere, valvaſq; ſecuribus refringere, &, refractis, fimum raptim egerere imperans, cum univerſo mox peditatu ſuburbium introrupit. Nec minùs eqveſtres excubiæ exteriùs circumcircà magnâ providentiâ diſpoſitæ, & imprimis Fridericus à Stenbock, Baro, cum Smalandis ſuis, in convalle ad molam ſtare juſſus: In qvem arcis Præfectus dimidiatis & dodrantalibus tormentis detonare non deſtitit. Ictibus tamen plerumq; innoxiis: Qvod globi, deſuper ad devexa promiſſi, ſtridulo, ſed inani ſono aerem ferientes, capita Regiorum maximam partem ſupervolitarent.

Urbs certo pacto in Regis poteſtatē tranſit.

Suburbio à Regiis occupato, Urbs defenſionem primò meditari, & arma in hoſtem ſtringere, longiorumq; tuborum fulmina: Qvorum unum in Zabettitzium, Tribunum, proximè Regem ſtantem, & cum eodem collocutum, incidens, latus ejus tranſegit. Deditione verò imperatâ vacillare ſtatim civium animi. Et ab initio qvidem tergiverſari, variaq;, lucrando tempori qværere effugia; mox diverticulo omni per Regis inſtantiam intercluſo, in colloqvium deſcendere: Ablegatis ad tractandum cum Rege duobus; qvorum alter è Clero, natione Scotus, ex urbanorum numero alter. E diverſo Melchior à Falckenberg, generalis Commiſſarius, & Tribunus Marretich à Rege in Urbem miſſi: Ut reciproci ſecuritatis vades, & amicitiæ jamjam coituræ. Qvos in diverſorium, aurei Falconis oculiferio inſigne, deductos arcis Præfectus ipſemet convivio veſperi excepit, & prolixè ac comiter habuit; nihilo tamē ob id animo ad ſe defendendum remiſſior: Interim enim, dum ipſe convivatur, pons, qvi Mœnum jungit, ejus juſſu interciſus, & peniſſimè, uno jugo, qvod illæſum remanſit, excepto, deſtructus. Nocte ſubſeqventi, qvod miles, largâ vini copiâ in ſuburbio repertâ, pluſculum ſe invitaret, & ignē haberet negligentiùs, incendium ſubortum regios obſides in vitæ periculum penè conjecit. Plebes enim urbana, deliberato animo ignem tectis immitti rata, ad hoſpitium illorum coire, dirùm fremere, & truces jacere minas; in perniciem eorundem erupturas: Ni è pinnis mœnium proſpicientibus, Regios ad reſtingvendum undiq; concurrere, adeòq; caſu, haud voluntariè ignem erupiſſe, apparuiſſet. Mitigatis enim hoc ipſo animis, & ſedatâ paulò poſt flammâ, tumultus qvoq; reſedit. Subortâ verò poſtridiè luce, poſtqvam de certis deditionis legibus Urbem ingreſſus, ponte è veſtigio reparari juſſo, ad caſtrum vividâ vi oppugnandum, ſummâ induſtriâ accingebatur.

Arx impetuq; gnatur.

Caſtrum Herbipolenſe Urbi ſuperbo ſitu trans Mœnum ex ardua imminet rupe. Qvà Mœnum ſpectat, præruptâ adeo & inacceſſâ, ut inexpugnabile caſtrum reddat: Qvà verò campos, acclivitate aliqvantò clementiore, ac monte ſenſim in arduitatem aſſurgente; unde hinc aditus qvoqve in caſtrum qvæſitus. Caſtrum ipſum, magnificâ & regiâ ſtructurâ, à proceſtriis diſcriminatur profundo foſſato è rupe exciſo: Adeò anguſto tamen, ut pons penſilis demiſſus interius labrum exteriori jungat. Extimam proceſtriorum portam munimentum, qvalia ſemilunulas vocamus, protegebat: Præter qvod caſtrum nullis pugnaculis, hodiernum in morem mutuò ſe reſpicientibus, & reciprocâ ope tutantibus, defendebatur.

Hunc locum adorturus Rex, ſimul ac pons aliqvatenùs refici potuit, Axelium Lillium, Tribunum, cum ablectis aliqvot è propria Legione ſclopetariorum centuriis, paulò infra caſtrum, navibus hanc in rem conqviſitis, Mœnum trajicere, eodemq; momento Jacobum Ramſæum, paris dignationis Ducem, cum valida militum manu pontem tranſire juſſit. In qvē poſtremum effuſiſſimus plumbearum glandium imber è caſtro depluit: Nec pauci Regiorum cecidêre; alii ſaucii è factione reverſi, interq; hos ipſe

Ram-

Ranſæus dextrum brachium graviter læſus. Haud reliqvos id tamen abſterruit, qvò minùs alacri gradu pergerent, &, ingruente ſimul ad latus Axelio Lillio, in ſuburbio ad rupis, cui caſtrum ſuperimpoſitum, radices jacente, poſt hoſtem levi inde negotio pulſum, nidularentur. Rex ipſemet ſub portâ, ponti contiguâ, verſabatur, per exiguum foramen omnium, qvæ ſtrenuè à ſuis aut ſecùs gererentur, arbiter. Dum autem qvippiam, qvod è re videretur, imperaturus, caput pauld longiùs foramine exſerit, deſtinato è ſuperiori loco ictu impetebatur: Adeò ut calx & pulvis, lateritio muro globuli impetu excuſſus, faciem ejus usqveqvaq; reſpergeret.

Mox ſummâ diligentiâ Caſtro propinqvatum, & tormentorum ſuggeſtus exſtrui cœpti: Tardiùs tamen & magnis difficultatibus procedente opere; ob inæqvale, aſperum, ac petricoſum loci ingenium. Perfecto tamen ſuggeſtu, tormenta ſtatim in eo collocata, & in ſpeculatoriam turrim, qvæ medium penè montem occupat, verſus verberationis impetus: Nec diu ſuſtinuit, ſed paucorum ictuum violentiâ latam dans ruinam, defenſores ſuos vel invitos evomuit. Modico poſt intervallo aggreſſuræ alea, Regis mandatu, tentata: In qva primæ ſortis honor Lillianæ è Svecorum gente Legioni obtigit; omnium primum agmen ductante Roberto Burtio, pro-Tribuno. Hanc vetus cærulea Legio paribus animis ſecuta; & deinceps ſuo ordine reliqvæ. Prævaluère qvoq;, poſt modicum certamen, Regii, vallo ſemilunulæ ſcalis ſuperato, proceſtriorum vi potiti. Qvorum furori dum, qvi in interiori caſtro verſantur, ſocios extrà ſervantes eripere ſtudent, & pontem penſilem eo fine demittunt; ipſam tamen portam, ne hoſtes unà irrumperent, reſerare haud auſi, ſed per anguſtum tantùm oſtiolum receptum præbentes: Mirus & miſerabilis in ipſo ponte, effuſâ ab omni parte fugâ huc ruentium, concurſus extitit. Qvorum pleriq; Regiorum, veſtigiis cominùs inhærentium, ferro ceciderunt: Adeò ut pons triplici vel qvadruplici cadaverum ſerie conſtratus fuerit. Horum autem cadaverum mole præſidiarii pontis penſilis privabantur commodo, in altum eundem rurſùs elevare prohibiti. Porta tamen adhuc probè obſerata Regiorum impetū paulisper diſtinuit: Donec, crepitaculo allato & appenſo, hic qvoq; obex disjiceretur. Ita, irrumpentibus interius qvoq; Caſtrum Regiis, præſidium univerſum, qvod, annumerato provincialium delectu, ad ſesqvimille militum erat, & qvicqvid virilis ſexus primo Regiorum ardori occurrit, occidione occiſum: Arcis tamen Præfectus, Adamus Henricus Kellerus à Sleitheim, eqvitum Magiſter, à rei tormentariæ tunc temporis Tribuno, qvi hactenùs regiorū in Germania Exercituum Campiductoris nomine claruit, Leonhardo Torſtonis, vitæ gratiam impetrabat. Imbelli ſexui vita & pudicitia, præclaro (ut Caraffa vocat) Regis Edicto conſervata.

Arci ingens auri, argentive, ſignati, facti, infecti theſaurus inerat, è tota circumcircà provincia illinc, velut in tutum receptaculum, congeſtus: Qui militum direptioni patuit. Commeatus qvoq;, pulveris tormentarii, aliorū bellicorum inſtrumentorum affatim ibi repertum. Deniq; triginta majoribus tormentis, eqvili eqvis generoſisſimis referto, & vini qvodam velut copiæ cornu à multis annis illic recondito, Rex potitus.

44. Tillius, redintegrato per affluentes hinc inde copias Exercitu, animis non ſecùs ac viribus auctior, oppugnatione acerrimâ caſtri, qvod conſervari omniū pontificii fœderis ſociorū intererat, ut qvàm maximè, intellectâ, liberare id, & aciei aleam cū Rege denuò tentare decreverat: Par pari relaturum Regi, & labem, qva priſtinam gloriam, arbitrio variabilis fortunæ rerum ſummā absq; ulla neceſſitate paulò antè ſubjiciendo, ſordidàrat, eluturum, firmâ ſpe ductus. Excruciabatur enim animi ſenex, tot bellorū experimentis ſubactus, nec hactenùs, niſi vincere, ſvetus Imperator, juniori, ipſiusq; opinione, minus experto, aciè ceſſiſſe; & qvidem æqvâ in planitie, æqvo marte manum conſerenti: Qvem, prudentiâ ſenili, & tot annorum experientiâ, nec non invicto veteranorum numero ac robore fretus, vel locorum opportunitate tectum aggredi, & campo exturbare confiſus fuerat. Tillius ſecundò venit.

 Stimu-

Stimulos addebat pugnaci & ambitioſo ſeni, qvod in armiluſtrio, ipſis Nonis Octobris, Fuldæ habito, inſignem & prævalidum Exercitum, octodecim, nempè, peditum millia, nec non centum octoginta duas eqvitum alas recenſuisſet. Jamq; Ducis etiam Lottharingi copiæ, qvas accerſiverat, in propinqvo verſabantur.

Cui Lottharingus, arma pro Cæſare induens, ſe junxerat.

Lottharingus enim, Galliæ Regis gratiâ certis de cauſis excidens, Cæſaris ac Domus Auſtriacæ patrocinium ambiebat: Utq; beneficio haud proletario Cæſarem eò arctiùs devinciret, peculiarem Exercitum ſuis impenſis, & Cæſaris bono, conſcripſerat. Spe qvoq; electoralis dignitatis adipiſcendæ allectum à Cæſare, ſunt qvi ſcribant; Saxonem & Brandenburgicum, ut rebelles, dignitate hac exuere meditantem.

Huic, qvi de duodecim millium armatorum numero gloriabatur, Tillius ad finem, qvem diximus, Miltenburgi ſe junxit: Iſthoc tempore viginti ſex omnis generis machinas ſecum iterùm trahere viſus.

Qvod autem Rex rapidâ caſtri Herbipolenſis expugnatione Tillii, ſuppetias ferre laborantis, conatibus prævertisſet, rationes conſiliorum, de eo liberando initas, expungere, & cogitationum ſuarum ſummam aliò intendere hic coactus eſt. Prout in ſeqventibus ſuo loco patefiet.

Conventꝰ Francofurtenſis, re infectâ, intercidit.

45. Suprà conventus inter pontificios & proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines, componendæ controverſiæ, ob bonorum eccleſiaſticorum posſesſionem exortæ, utrorumq; Conſenſu Francofurti inſtituti, mentionem injecimus: De qvo hic paucula, & tribus verbis. Proteſtantes qvidem in hoc conventu omnimodam urgebant reſtitutionem, cùm bonorum eccleſiaſticorum, tùm exercitii Auguſtanæ confesſionis, in ſtatum, qvo Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo fuerant: Modò hanc obtinerent, qvoad reliqvos ArchiEpiſcopatus, Epiſcopatus & bona eccleſiaſtica Pontificiorum Reſervatum non ampliùs in dubium vocaturos, offerentes. Pontificii verò adduci nullatenus poterant, ut Edicto cæſareo, Anno milleſimo, ſexcenteſimo undetriceſimo promulgato, velut unico, qvod hoc bellorum curriculo à Proteſtantibus conſecuti ſibi videbantur, præmio, vel digitum transverſum decederent; adeoq; omnem tractationem reſpuebant, niſi qvæ ſalvo fieret Edicto: Id qvod, ipſorum opinione, nihil contineret novi aut inſoliti, ſed antiqvæ tantùm Pacis religioſæ placita, renovato ſcitu, confirmaret. Cæſar qvoq; de non temeranda Edicti ſanctione per Legatos proteſtatus, concluſionem, adeòq; puppim & clavum tractatuum dirigendorum ac ratihabendorum, ſibi reſervârat.

Qvæ verbis-velitatio pauló antè, qvàm ad Lipſiam ferro decerneretur, cœpta, duravit: Donec Sveciæ Rex, victoriâ Lipſiacâ uſus, Pontificiis indies magis, magisq; ingrueret, & jam circa Herbipolim infeſtis armis graſſaretur. Qvando tractatus tela à Pontificiis abrupta eſt, conventusq; ſub menſis Octobris initium, re infectâ, intercidit.

46. In Franconia interim fructus ſævitiæ & presſurarum, qvibus Cæſar Proteſtantes hactenùs exagitârat, affulgente proximantis liberationis ſpe, luculenter ubivis ſe exſeruerant: Ita ut, qvicqvid ſub duro militarium onerum jugo gemens, ne hiſcere qvidem antehac auſum fuerat, ruptâ nunc patientiâ, res novas moliretur.

Proteſtantes in Frâconico Circulo Regi ſe aſſociant.

Nam Circuli hujus Principes ac Ordines, qvotqvot Proteſtantium Religioni addicti, per Legatos apud Regem comparuerunt: Decimo Calendarum Novembris, certis condicionibus cum eo transigentes. *Rege, illos, illorumve provincias ac diciones, Urbes, oppida, vicos, pagos, cives, ſubditos, incolas, & qvavis necesſitudine junctos, contra ſuosmet & ipſorum fœderatos hoſtes, ſeu impetu in hoſticum dato bellum divertendo, ſeu ſuppetias omnibus viribus ferendo, qvinimò propriam, ſicubi opus, perſonam impendendo, protegere ac tueri pollicito: Illis è diverſo, ad belli ſumtus, certam pecuniæ ſummam, qvo loco Regi commodum foret, pendere ſpondentibus.* Qvod autem Legatis necesſarium videretur, de uno

uno alterove articulo referre ad Dominos, priusqvàm ſpecialia ſingulorum fœdera cum Rege conſummarentur: Ideo concesſa qvidèm à Rege illis hæc delatio; vice tamen verſâ recipientibus. *Curæ ſibi fore, ut fœdera iſthæc qvamprimùm perducerentur ad exitum, eove nomine univerſa Franconici Circuli membra, Proteſtantium doctrinæ addicta, intra qvatuordecim dierum ſpatium à ſupremo Circuli Præfecto convocarentur: Qvem ad conventum Rex mandatarios qvoqve ſuos mitteret, de re omnimode conventuros.* Prætereà Rex ſibi reſervabat: *Si qvisqvam ultra duorum menſium curriculum fœdus cum ipſo inire procraſtinaret, velut beneficio hoc indignum, ad amicitiæ jura neutiqvam deinceps admisſum, ſed pro aperto hoſte a ſe habitum iri.*

Culmbacenſis Marchio ſpeciatim de fœdere paciscitur.

Stitit qvoq; ſeſe, ſecundùm hujus conventionis legem, anteqvàm adhuc annus currens in circulum rediret, Chriſtianus, Màrchio Brandenburgenſis: (Culmbacenſem ab aulæ ſede vulgò vocamus) De fœdere ad normam, qvâ cum Hasſiæ Landgravio antehac convenerat, cum Rege pactus.

Regis literæ ad Ducem Wirtenbergēſem.

In Svevia, hoc armorum ſuorum florente ſtatu, Rex Ducum Wirtenbergenſium familiam, non potentiâ modò viribusq;, ſed autoritate qvoq; & dignatione inter proteſtantes Svevici Circuli Ordines facilè principem, impellere ad retractandum, qvæ non ita pridem poſuerat, arma, & jugo, qvod Cæſar non ita pridem denuò injecerat, excusſo, cornua adverſus eundem redivivo impetu erigendum, rebus ſuis & communi Proteſtantiū cauſæ admodum conducibile arbitrabatur. Literis itaq; ad Ducatus Adminiſtratorem datis, eidem revocabat ad animum *ingentes & miraculoſos penè ſucceſſus; qvibus ſummi Numinis providentia cœlitùs arma ſua mactasſet: Omni belli mole ex amicorum provinciis, qvibus hactenùs incubuerat, in hoſticum devolutâ. Ita, ut nil ampliùs reſtare videretur: Qvàm, Svevico qvoqve Circulo, non ſecùs ac aliis factum, e diutinis presſuris & imminente ſervitute erepto, viam ubiqve ſterni almæ ac fidæ Paci, priſtinorumq; ſeculorum felicitati per hanc brevi redituræ. Adminiſtrator ergò, qvid ipſi esſet animi, & qvidnam Rex de eo ſibi polliceri haberet, rotundo ore ac candida mente palam ſcripto declararet. Nec enim temporum condicionem, & rationem ſtatus ſui diutiùs ferre; ut in incerto deinceps verſetur, aut amicorum numero recenſeat: Qvi (velut à Ducibus Wirtenbergenſibus hucusq; in ſummum communis cauſæ præjudicium, fuerit factum) manifeſtarios hoſtes ſuos, gremio ſusceptos, foveant; tributave penſitando, & commeatum, rem tormentariam, alia belli necesſaria largiter ſubminiſtrando, contra ipſum inſtruant ac arment; ſummatim, plus penè, qvam ipſimet hoſtes, noxiæ inferant & detrimenti. His ſi impoſterum re ipsâ abſtinere, & exſpectationi regiæ, non modo in partes palam transeundo, ſed alios qvoq; Svevici Circuli Ordines eò inducendo, reſpondere, Duci collibitum ſit: Se qvoqve, eundem cum ſociis, non ſecùs ac alios hoſtilium armorum iniqvitate oppresſos, ſub patrocinii ſui umbonem recipere, paratum. Sin minùs: Pro hoſtibus illos habendi, & ne qvid res Proteſtantium publica detrimenti capiat, providendi, vinculo, qvo DEO Opt. Max. obſtrictus ſit, & conſcientiâ adurgente, ſibi imponi necesſitatem.*

Pontificiorum timor & fuga.

47. Et hac qvidem ratione proſperis Regis ſuccesſibus Proteſtantes qviq; certatim applaudere, inq; ejus partes ingenti animorum alacritate transire. E contrario Pontificii non minori terrore percelli; animorum incerti & fluctuantes: Cuinam Divo (ex vulgato dicterio) ſe devoverent? Aut ubi tandem ab ingruente hac procella ſibi qværerent perfugium? Pleriq; eorum, interq; hos primorum principes, ſecundo Mœni & Rheni flumine, Coloniam verſùs, aut aliò locorum, fugâ ſibi conſulere: Nonnulli, iiq; infimates ac minorum gentium, aris, fociſq; ſuis inhærentes, Regi ſe ſubmittere ſuppliciter. Neq; enim Religionis cauſâ qvenqvam perſeqvi aut duriùs habere, inſtituti ejus esſe, deprehenderant.

Regis ad Herbipolenſis diœceſeos incolas [illegible]

Nam ad eundem finem, ut ne imis ſumma bellicis his turbis miſcerentur, & res in confuſum anarchiæ chaos reciderent, ſed, qvos è Pontificiorum numero

numero in protectionem receperat, re ipsâ æqvaliter hoc fruerentur beneficio, Rex Herbipolenſis diœceſeos ſtatum, Episcopi nuper electi, & præcipuorum cleri capitum fugâ pro derelicto habitum, in ordinem digesſit: Novo ordinato Regimento, & Edicto ea de re publicato. Qvo, cauſis primò armorum induendorum & in Germaniam transferendorum pauló altiùs repetitis, commemoratisq; felicibus ſucceſſibus, qvibus Omnipotens eadem ſupra ſpem ſuam extulerit, tum extremâ necesſitate, qvæ Saxoniæ Electorem regiis armis arma fœderis vinculo jungere adegerit, ob oculos poſitâ, de Pontificiorum Ordinum iniqvitate graviter conqverebatur. Nimirum, *voluntarios ſe Regis hoſtes profesſos, & arma ultronea intuliſſe: Cum ipſe Galliæ Regi receperit, de amicitiæ ſeu Neutralitatis jure cum iis ſarto, tecto conſervando; modò hoſtilibus animis depoſitis, intra amicitiæ aut Neutralitatis cancellos qvieti ſe continerent. Moviſſe eapropter in Franconiam; utrumq; tamen Epiſcopum, Bambergenſem & Herbipolenſem, adventus ſui maturè reddidiſſe certiores: Et, utut, ob hoſtilitates ergà ſe, ſub fœderis pontificii, cujus membra ſint, corpore exercitas, ſecùs meruerint, tolerabiles obtuliſſe condiciones; qvibus amicè ſecum transigere ipſis licuiſſet. Verumenimverò ab Herbipolenſis parte, loco amicabilis reſponſi, tormentorum fulmine ac ignibus ſibi occurſum, & occaſionem datam: Provinciam porrò irrumpendi, nec modò præcipua ejus occupandi loca, ſed etiam, divino Numine conatibus ſuis enixè & evidenter ſuffragante, vi expugnandi munitiſſimum, qvod Herbipoli immineat, caſtrum. Qvia verò magna pars hujus ſeu Epiſcopatus, ſeu Ducatus, alioqvin nemini adhucdũ ſacramento obſtricta, reliqvi, ſi qvi Epiſcopo homagium præſtiterint, nullâ necesſitate urgente, ab eodem deſerti ſint: Ideò operæ pretium Regi viſum, provinciæ hujus & inhabitantium curam ſuſcipere tamdiu, ſtatumq; collapſum qvadantenùs reſtaurare: Donec, divinâ clementia aſpirante, belli incendium optatæ ac fidæ Pacis interventu ſopiri contingeret. Huic fini certum, qvod toti provinciæ ad tempus moderaretur, inſtituiſſe Regimentum: Selectis ad id idoneis, virtutisq; nec non doctrinæ expertæ perſonis. Mandare itaqve univerſis ac ſingulis rei Oeconomicæ Præfectis, Magiſtratibus, Univerſitatibus: Comparerent ipſimet illic loci, qvem Rex esſet præfiniturus; de ſervanda intemerata fide, & obedientia debito modo præſtanda ſe obligarent; ſi qvid ulteriùs Regi è re communi videretur, præſentes in loco acciperent; moremve gererent poſtulatis. Obedientibus demùm tutelam ac patrocinium ſuum, conſcientiarum libertatem, liberum Religionis uſum, profanorum qvoqve jurium, conſvetudinum, privilegiorum conſervationem, æqvabilem deniqve juſtitiæ adminiſtrationem pollicitus: Refractariis verò & clementiæ ſuæ contemtoribus dira & gravia qvæqve interminatus.*

Bambergenſis Epiſcopus, prætextu tractatus cum Rege, imminens malum ſubterfugit.

Et itaqvidem diœceſin Herbipolenſem, qvantum temporum condicio ferret, à militum injuriis, omnimodo certè exitio, Rex aſſerebat: Qvanqvam Epiſcopus, præcipiti pavore inde profúgus, exulare cogeretur. Haud pauló, callidior dicam an felicior, Bambergenſis: Qvi, primo ingruentis procellæ impetu in vicinum incumbenre, tempori obſecundando cladi caput ſubducere decreverat; Adeóq; ad amicam tractationem cum Rege inſtituendam promtum ſe obtulit. Qvam eò cupidiùs Rex amplexus: Qvod, arma in diverſas oras, & Rhenum verſus propagare potiùs, qvam domando Bambergenſi occupare animo ſederet. Huic verò, non cum Rege paciſci, ſed tempus lucrari, & interim alia ſe conſervandi media circumſpicere, propoſitum erat. Variis ergò prætextibus, nunc Ordines provinciales priùs convocandos, eâq; de re audiendos præ ſe ferens, nunc de commoditate loci, qvò à Rege ad tractandum venire jubebatur, ambigens, in longum extraxit tractationem: Qvòusq; tandem, Rege cum Exercitu, è diœceſi Herbipolênſi antrorsùm in remotiora progresſo, Tillio verò his oris iterum appropinqvante, amicitiæ velum rejiciens, apertum ſe hoſtem profiteretur.

Tillius in Franconiam iter dirigit,

Tillius namq;, ſpe Herbipolenſis caſtri liberandi evolutus, nec adverſùs Regem, opportunitate ſtationum, qvas Herbipoli & circumcircà locorum

rum

rum ceperat, ſe continentem, inq; omnes ejus motus pervigilem, qvicqvam Dominis ſuis conducibile patraturum confiſus, intentione ſuâ aliorſùm, Regis è ſtationibus munitis proleċtandi, ferebatur: Ab Hanoviæ prius Comite, qvò de Mœni poſſeſſione ſibi proſpiceret, præter tres cohortes, qvas, ad Urbis tutelam conſcriptas, Cæſari non minùs, ac ſibimet ipſi, juramento is devinxerat, qvatuor adhuc alias Cæſarianorum in Urbem recipi, poſtulans. Incasſum tamen: Nec Comes, onus hoc prægrave ſibi, ſuisve fore autumans, ut aſſentiretur, adduci ullatenùs potuit. Secundiori auſpicio de Bobenhuſæ arce & oppido, qvæ Comite Hanoviæ Busweilleriano parent, occupandis conſilia imbantur: Hæc enim, aſtu intercepta, valido præſidio Tillius firmatum iit.

Qvo peracto, duodecimo Calendarum Novembris, Miltenburgo movens, poſtridiè Hulſenæ, & decimo qvarto Hachuſæ pernoctavit: Ibiq; & in conterminis locis, usq; ad octavum Calendarum, cum Exercitu moram traxit.

Cladem repentinâ Regiorū irruptione patitur,

Dum hic interqvieſcunt Tilliani, regius miles, nono Calendarum Novembris, in binos pagos, qvibus qvatuor eorundem Legiones, Steinbacchi, nimirùm, Tribunus de Hiſpania, & junior Comes Fuggerus, Wenckemi autem Comes Piccolominæus cum Ecſtadio Tribuno diverterant, ſubitam & acrem impreſſionem tentabat: Nec infelici ſucceſſu. Hoſtes enim, animis ordinibusq; perturbatis, non ſine hominum ac impedimentorum jactura, ad Tillium ſuum, ubi loci hoſpitium delegiſſe ipſummet noverant, citato curſu ſe proripuêre: Totum Exercitum terroris ac formidinis adimplentes.

Qva clade à qviete interpellatus Tillius, luſtrato poſtridiè Exercitu, & ducentis qvadraginta ſex eqvitum alis, unà cum numeroſo peditatu repertis, Rotenburgum ad Dubarum iter intendit.

Rotenburgum ad Dubarum in di-

Rotenburgo Exercitus, qvinto Calendarum Novembris ſub diluculum proximabat: Qvatuorq; diſpoſitis tormentis, verberatio in continenti cœpta. Miles qvoqve primo ſtatim rerum calore murum ſubiit, exiguâ jacturâ: Niſi qvod Schrenckius Tribunus, femur glande plumbea trajectus, poſtridiè vitam cum morte commutaret. Circa decimam antemeridianam obſeſſi, duobus candidis vexillis è mœniorum ſummitate ſublatis, tubicinem in Tilliana caſtra ablegatum ibant, deditionem offerentes: De cujus tamen condicionibus convenire necdum potuit. Ad vim ergò reditum, donec adveſperaſceret: Qvando deditio demùm ſecuta, & Princeps Phaltzburgi, Ducis Lottharingiæ Campiductor, à Tillio divertere in Urbem permiſſus. In qva Lottharingi perpetem noctem prædis & ſtupris petulanter graſſati: Germanorum enim militum haud qvisqvam intromiſſus; qvi autem furtim irrepſerant, pari cum civibus ſorte Lottharingorum direptioni patuerunt.

ditionem redigit,

Et Winshemum.

Exemplo Rotenburgi edoctum Winshemum Tillio venienti portas ultrò reſerabat: Ubi locorum cum Exercitu denuò, refocillandis viribus, aliqvantiſper interqvieſcere, viſum.

Hanovia à Rege intercipitur.

48. Hanoviæ interim, tum ſtructuræ nitore, tum munitionum firmitudine inſignis Urbis, intercipiendæ conſilium Regi ſuggeſtum: Qvod, ductu Chriſtophori Hubaldi ſub Tribuni, adjunctis ei aliqvot eqvitum alis, & deſultoriorum ſclopetariorum, ſeu draconum, ex omni Exercitu ablectorum, numero non exiguo, haud ſtrenuiùs tentavit, qvàm feliciter exſecutus eſt.

Sub Tribunus hic, accepto Regis mandato, copiis, qvas diximus, ſtipatus, citatiſſimo gradu, ne conſilium morâ diſpaleſceret, unicæ diei, noctisq; continuo tractu, Herbipoli & Carlſtadio iter Hanoviam usq; emenſus ipſis Calendis Novembris, intra qvintam & ſextam matutinam, ſuperatâ poſt arcem foſſâ vallum inſcendit, & poſt excubitores oppreſſos, portamq; refractam, toto impetu Urbem irrupit. Moxq; loci ingenium in commodum ſuum vertit: Portâ, qvæ novam à veteri Urbe diſcriminat, obſeratâ, ac præſidio ſuo infeſſâ, novæ Urbis incolis, ne illis in veteri ſuppetiatum venirent, viam intercludens.

Bran-

Brandiſius, peditum ductor, qvi in nova Urbe hoſpitabatur, ab initio, qvando, ſtrepitu in veteri Urbe exorto, rumor de Regiorum adventu increbeſcebat, ad arma inter cives, militesve ſuos conclamari penè vetuerat, dictitans: Nil cauſæ, cur percellerentur. Militem, qvi ad Urbem veterem turbas det, non regium esſe, ſed Cæſaris: Longiùs abesſe Regios, qvàm ut adeò citò advolare qveant. Pridiè Aſchaffenburgum miſisſe, ſupplementum præſidii ſolicitatum: Certòq; ſibi habere perſvaſum, hos ipſos esſe, qvi improviſo adventu ſuo tumultum exciverint. Tandem verò re, prout erat, compertâ, ad defenſionem ſeriò ſe comparare Brandiſius; & milites pariter civesq; ad arma arripiendũ hortari: Nec tamen minùs, dum Hubaldus præſentem illi vim oſtentat, longioribus tubis è vallo veteris Urbis in novam detonando, tormenta qvædam illuc dirigendo, & validam impresſionem eqvitatus, qvi in procinctu ad id jam ſtabat, portâ recluſâ minitando, armorum inducias, deditionis prænuncias, flagitare. Callidè & aliud clàm intendens: E familiaribus enim ſuis certum hominem, tranatâ novæ Urbis foſsâ, Stenhemum, ubi hoc ipſo tempore Tribuni Einotti Legio, & aliæ Cæſarianorum copiæ commorabantur, ſe conferre, feſtinataq; flagitare ſubſidia, dapſilibus promisſis induxerat. Sed ſpem horum Hubaldus, ne ad qvadranſem qvidem horæ armis feriaturum conteſtatus, fruſtrari. Verò igitur, non ſimulato amplius animo de deditione agere Brandiſius: Dummodò Comes præberet asſenſum. Qvi à Regiis in vallum adductus, ſe qvoqve pariter captivum, reſpondit, nec ſui compotem, haud ſcire ſatis, qvid ſibimet agendum foret: Qvantò minùs, qvid alteri? Conſuleret Brandiſius rebus ſuis, prout qvàm commodisſimè videretur. Iterùm ergò pro ſe ac milite ſuo, cum impedimentis omnibus, armisq; ut dimitteretur, hic poſtulare; non impetrare: Hubaldus enim aures juſtæ deditionis legibus occludens, alias, ſiqvidem præſens exitium evitare vellent, amplectendas, pro lubitu præſcribere. Cives domum qvisq; ſuam qvieti digrederentur: Præfectus verò Urbis & alii Ductores, cum binis, qvæ aderant, militum cohortibus, ad veterem Urbis portam verſis armis comparerent, hisq; depoſitis Regiorum ſe committerent arbitrio. Dictum factum: Et Hubaldus, lateralia arma ſeu enſes retinere comiter gregariis indulgens, qvicunq; ſub Rege ſtipendia mereri mallent, liberos esſe jusſit. Nec difficiles ſe præbebant illorum pleriq; : Nomine ſuo regiæ militiæ ſine mora tranſcripto.

Ipſemet Præfectus Brandiſius, & alii nonnulli hoſtiles haud infimæ notæ Duces, qvi è vulneribus ad Lipſiam acceptis ægri hîc decumbebant, captivi remanſêre. Interq; hos Baro Mercius, ſub Piccolominæa Legione ſummus vigiliarum Præfectus, & bini eqvitum Magiſtri. Hubaldus ſubTribunus, ob ſtrenuum hoc facinus dignitate ac nomine Tribuni à Rege cohoneſtatus, peditum eqvitumq; delectus ingenti ſtatim concurſu habere cœpit.

Hanoviâ inopinatò in poteſtatem redactâ, Rex, victoriâ ritè uſurus, cum omni Exercitu, haud longâ morâ interpoſitâ, Herbipoli ac Carlſtadio movit, & utriq; Rheni ripæ inſiſtens, Aſchaffenburgum perrexit: Gulielmo qvoq;, Hasſiæ Landgravio, cum copiis, qvantascunq; præſidiis, ſalvâ propriarum dicionum ſecuritate, educere posſet, Mœnum Rhenumq; verſùs properare, & regio Exercitui ſe jungere jusſo. *Rex Mœnum cum Exercitu deſcendit.*

Nam hic qvidem, ſimul ac Tilliani Exercitus abscesſu reſpirandi ſpatium, & aliqvid tentandi occaſio data eſt, pridiè Nonarum Octobris, Mundæ Urbem, Viſurgi incumbentem, aggresſus, &, tormentis diſpoſitis, deditionem Præfecto loci imperans, illo jusſa ab initio detrectante, aliqvot ictibus, incutiendi magis terroris, qvàm ruinæ edendæ, mœnia ſalutârat, &, qvid nunc animi de deditione ipſi foret, denuò exqviſitum ierat. Qvo à prioris reſponſi rigore non modicum remittente, & poſtulatis ejus aures præbente, de legibus deditionis eâdem adhuc veſperâ hoc pacto conventum: Ut præſidium cæſareum, impedimentis armisq; ſalvis, & ſignis expli- *Hasſus, poſtMundam occupatam, eò qvoq; tendit.*

explicatis, Gottingam, vicinam Urbem, diſcederet. Landgravius autem hoc loco potitus, non contemnendam Paderbornenſis diœceſeos partem, & contermina qvæq; Weſtphaliæ milite ſuo complectebatur: Tributis, qvousq; armorum terrore pertingere daretur, continuando bello, imperatis, & diribitoriis novisq; delectibus inſtitutis. Non diu tamen poſt, de Regis voluntate certior factus, poſthabitis aliis, qvæ animo moliebatur, huic obſeqvi ſatius duxit; & cum triginta eqvitum alis, qvatuor peditum Legionibus, nec non collecto è popularibus ſesqvimille militum numero, qvò Rex juſſerat, Mœnum, ſcilicet, Rhenumve verſùs, in viam ſe dedit.

Rex Aſchaffeburgum & Stenhemum in fidem recipit.

His in oris, qvi Cæſarianorum Aſchaffenburgi agitârant præſidium, Regis adventum opperiri noluerant: Loco priùs direpto; ſaluti ſuæ maturo diſceſſu conſulentes. Qvo haud magnâ mole occupato, Rex Hanoviam & Stenhemum porrò contendebat: Poſteriori huic, Cæſarianis arma obvertentibus, vim admovere coactus. Poſt muri autem partem tormentorum violentiâ dejectâ, hiqvoq; deditionem & liberum abitum pacti: Nec, eo tamen obſtante, qvò fortuna, eòdem animis inclinantes, pleriq; in Regis ſtipendia tranſière.

Cum Francofurtenſibus tranſigit.

Hinc Francofurtum ad Mœnum rectâ itum: Qvò Rex Philippũ Reinhardum, Comitem Solmenſem præmiſerat; tentaturum. Num Civitas bono induci poſſet modo, ad aperiendum Regi portas, &, communi Proteſtantium bono, admittendum ejus præſidium? Alioqvi, qvod ſpontè negaretur, vi extorqvere paratum, haud obſcurè ſignificans. Et Francofurtenſes ſanè tritam de Neutralitate impetranda cantilenam, variis cauſis in medium allatis, ab initio occinebant Regis auribus: Sed ſurdis, & ad hæc talia obturatis. Regi enim fixum ac immotum ſtabat: Ulterius haud progredi, niſi Urbis hujus omninò ſecurus foret. Neceſſitatem enim id & rationem belli flagitare: Meliùsq; à Patre ac Majoribus edoctum, qvàm ut locum ejusmodi magni momenti, niſi præſidio ſuo firmatum, à tergo relinqvere deberet. Ne ergà in hoſtes euntem differrent ſuperfluâ, nec profuturâ ipſis morâ, aut ſuſpicionibus ſeqvioribus & diffidentiæ indulgerent. Neceſſarium hoc jam eſſe, non arbitrarium, & amicam viam recuſantibus vim admotum iri: Superſedere tamen hac malle, &, ne ipſi anſam præbeant, rogare. Ad hæc Senatus de tranſitu tandem eqvitatui, impedimentisve per Urbem turmatim concedendo, pedite verò navibus ac cymbis Mœnum infra Urbem trajiciendo aſſenſus, præſidium tamen deprecabatur: Et Rex declaratione iſthac paulò magis contentum ſe oſtendens: non niſi ſexcentos ſuorum Saxenhuſæ recipi poſtulabat. Interim, dum Civitatis Legati in Urbem regrediuntur, de re omni relatum, Rex, non exſpectato ulteriori reſponſo, progreſſus, decimo qvinto Calendarum Septembris, ſummo manè ad Saxenhuſam inſtructâ acie ſtitit Exercitum; Civitati brevibus inſinuans. Ob prægnantes cauſas illicò, Urbem ipſi tranſeundum: Amputatis ergò ambagioſæ moræ diverticulis, recluderent portas.

Factum id qvoq;: Et decimoqvinto, qvem diximus, Calendarum Septembris, potior Exercitus pars, tormentaq; complura cum inſtrumento, Saxenhuſam, ſexcentorum tamen præſidio illic relicto à Rege firmatam, ingreſſa, atq;, ponte qvi Mœnum jungit, tramiſſo, Bockenhemianâ portâ Höchſtam, Electoris Moguntini oppidum verſùs, iterum egreſſa, mediam Urbem tranſiit. Qvo in tranſitu Rex ſingularem erga cives humanitatem, aperto capite, & exporrectâ fronte blanditer pasſim obvios ſalutando, præ ſe ferens, animos hoc ipſo adeò ſibi lucrabatur: Ut nemo non de ejus adventu ſibi gratularetur.

Rex Höchſtã in poteſtatem redigit.

Höchſta eodem adhuc die, circa decimam veſpertinam Regis arbitrio ſe dedidit: Præſidiariis, ad trecentos, regia ſigna promtè ſecutis.

Poſtridiè rurſus eqvitatus pars, impedimentorum, longo tractu viantium, terga claudere more belli ſveta, Urbem traducta: Militum qvoqve, tormentorum, aliorum belli inſtrumentorum, impedimentorumq; numerus

merus non exiguus navibus Mœnum devehi; & ultrata inſuper ripa, promiſcuo militum, calonum, impedimentorum, Hôchſtam verſùs tendentium, agmine calere conſpecta.

Cum Georgio, Landgravio Haſſiæ, de Ruſſelsheimi arce paciſcitur.

Hôchſtæ cum Georgio Haſſiæ Landgravio, Darmſtadenſis ſtirpis, de Ruſſelshemi caſtro poteſtati regiæ permittendo actum: Iisdemq; ferè legibus, qvibus qvarto Iduum Maji Spandoa Regi ab Electore Brandenburgico tradita fuerat, decimo tertio Calendarum Decembris, transactum.

Cui, Pacis pararium ſe offerenti, luculentæ conditiones côceſſæ.

Landgravius tamen præter has leges, *de fide & obedientia, qvam Cæſari deberet, & Neutralitate ſervanda*, expreſſè proteſtabatur. Qvam proteſtationem Rex, pacis tractatus, qvem ille prætendebat, reſpectu, haud difficulter admiſit: Quo Landgravius ad interponendum ſe inter belligerantes utrinq; partes, & honeſtam ac tutam Pacem eò citiùs conciliandam, tanqvàm neutri parti addictus aut obnoxius, magis idoneus foret. Imò præmii loco, pro ſuſcepto hoc labore, provincias ejus, donec de tractatus exitu conſtaret, ab omni pecuniæ exactione, militum hoſpitiis, diribitoriis, & ſimilibus, qvæ bello comitantur, incommodis immunes fore, ſpopondit.

Landgravius enim (ut hoc addamus) Pacis ineundæ mentionem apud Regem injecerat: A parte Proteſtantium ſemet, & Marchionem Brandenburgenſem, qvi Culmbaci ſedem habet, à Cæſaris verò & ſociorum latere Leopoldum Auſtriæ ArchiDucem, nec non Wolffgangum Gulielmum, Comitem Palatinum Rheni, huic rei offerens pararios & mediatores. Qvi tamen tractatus, licet Rex, qvemadmodùm diximus, in aliqvo eum numero habuerit, in prima ſtatim herba extinctus, ne in florem qvidem ſe induit: Tantum abeſt, ut ullos fructus maturos proferret.

Duodecimo Calendarum Decembris, Rex Francofurtum rediens, in ædibus, Braunfelſæ appellatione inſignibus, divertit; & cum Civitate, nec non Wetteraviæ Comitibus, qvi ad regii adventus famam certatim eò convolârant, tractatione de certis rebus habitâ, decimo Calendarũ Hôchſtam denuò ſe contulit. Ubi ejusdem juſſu, in arcis ſacello ſacra, Proteſtantium more, peracta, &, ob Francofurtum exiguo negotio in partes traductũ, ſupplicatio ſolennis inſtituta.

Moguntinus Elector defectioni accingitur, Hiſpanis in Urbem receptis.

49. Moguntinus Elector, in ſe fabam jam cudi, facilè ſibi perſvaſerat: Maximè, qvod Regem multa congregare navigia, craſſis qvernis aſſeribus, loricarum inſtar, ad latus prætexere, palarum, rutrorum, ſimilium, moliendæ terræ, inſtrumentorum magnam comportare copiam, Gulielmum qvoqve Haſſiæ Landgravium, eidem junctum, pro comperto haberet. Itaq; ipſe econtrà ad defenſionem ſedulò ſe comparare; Regiosq;, ne, navigiis Mœnum devecti, in ulteriorem Rheni ripam evaderent, impediturus, palis crebrò impactis, & navibus, qvæ ingentium ſaxorum mole implêrat, demerſis, Mœni oſtium, qvo in Rhenum ſe exonerat, obſtruere conari: Hiſpanis ultra bis mille intra Moguntiam, Urbi defendendæ, admiſſis. Ipſemet verò, Wormatienſi Epiſcopo comitatus, ſecundo Rheni fluento Coloniam, majoris ſecuritatis ergò, ſe recipere; cum pecuniæ & rerum qvarumcunq; pretioſarum theſauro. Hiſpani etiam, qvibus Moguntiam tuendam commiſerat, ampullari, & verbis ſesqvipedalibus feroculi, magnificè jactare. Dum vel unicò ipſorum ſangvinis calidi gutta ſupereſſet, infeſtis in Regem animis ac armis fore; nec Urbis hunc potiturum: Qvinimò in cineres ab ipſis potiùs redactum, qvàm hoſti deditum iri.

Regii Rhingoâ invadunt & occupant.

Intereà Rhingoam, ab Hiſpano munimentis qvibusdam firmatam, & valido præſidio infeſſam, Regii adorti, expugnato in Walloffii oppido, qvicqvid in armis repertum, neci dederant: Provincialibus qvoq; nonnullis, qvi ab Hiſpano, ut arma caperent, perſvaderi ſibi fuerant paſſi, immaturæ temeritatis pœnas luentibus. Reliqvi regionis incolæ, exſolutâ priùs ob arrepta temerè arma, non mediocri pecuniariâ mulctâ, in regiam protectionem recepti: Ita tamen, ut Regi fidos fore, & qvotmenſibus tantundem tributi, qvantum Moguntino Ele-

Electori hactenùs penſitaverant, collaturos ſponderent.

Potiſsima regii Exercitus pars Caſsellis è regione Moguntiæ, & illic locorum ad Rhenum, circa hoc tempus tendebat: In qvos Hiſpanus ex adverſa ripa, qvadraginta, qvinqvaginta, ſexaginta, usq; ad ſeptuaginta pondo globos ejaculabatur; ſed innoxiis plerumq; ictibus, & nullâ Regiorum jacturâ. Rex verò, Rhenum tramittere ſatagens, Erenfelſam munitam arcem, erga Bingium ſitam & murinam Rheno circumfluam turrim, Bernhardi Saxoniæ, è ſtirpe Vinarienſi, Ducis induſtriâ, jam occupârat: Qvandò, Tillium Noribergæ propinqvare, & egregiæ ac opulentæ Civitati, qvæ primoribus Germaniæ meritò accenſenda venit, obſidium jugumq; minitari, relatum eſt. Hanc ergò neqvaqvàm deſerere, ſed ſuſpenſis, donec uberior occaſio ſe offerret, qvæ de Rheno trajiciendo agitabat, conſiliis, in tempore opem & promiſſas ſuppetias flagitanti ferre, ſatius viſum.

Tillius Onolsbacũ tranſit. 50. Tillius etenim, qvarto Iduum Novembris, Onoltzbacum ſe contulerat: Ubi, reperto divite armamentario, & inſigni eqvorum, è vicinia à ruſticis undiq; eò, velut in tutum receptaculum, congeſtorum, copiâ, Exercitum pariter omnium armorum genere, & rem ſimul tormentariam recentibus jumentis affatim inſtruere datum. Adminiſtrator qvoq; Magdeburgenſis, qvem hucusq; ſecum circumduxerat, Dinckelſpulam hinc, & Ingolſtadum porrò ablegatus: Tillio ipſomet cum Exercitu Guntzenhuſam movente, & ad decimum qvartum usq; Calendarum Decembris iſthic commorante.

Ad Noribergam caſtra facit. Decimo qvarto Calendarum Decembris Campiductor Pappenhemius, cum qvo, ut Lipſienſis inauſpicati conflictus præcipuo autore ac incentore, Tillio, ex hoc tempore, haud adeò benè convenerat, vale ei dicto, in Weſtphaliam, res novas moliturus, diſceſſit. Tillius verò, qvò Regem, circa Francôfurtum rerum ſuarum tunc ſatagentem, concito alibi tumultu, à laboranti Rheni ripa retraheret, Swabacchum iter retrò legens, poſtridiè ad Noribergam Exercitum ſtitit. Ingentem pecuniæ ſummam, & commeatum à civitate minitabûdus poſtulans; ſed utrobiq; repulſam paſſus. Qvâ acceptâ, Exercitum pagatim circumcirca Urbem diſtribuere, & ad obſidium inſtituendum, vimq; præſentariam faciendam côparare ſe viſus. Nec Noribergẽſes animis aut facto ſibi deeſſe, ſed defenſioni pro viribus accingi, ac munimentis, qvæ moliri nuper extra antiqvum Urbis foſſatum cœperant, attollendis noctes diebus continuare: Regii qvoq; eqvites, peditesve, Henrici Gulielmi Comitis Solmenſis, hoc ipſo tempore, duarum Legionum, unius eqveſtris, alterius pedeſtris, delectus Noribergæ & finitimo tractu habentis, ductu, aſſiduis velitationibus Cæſarianos incurrere: Ex mœnium deniq; pinnis, & propugnaculis, maximè immani turrium, qvos aulicos ſcyphos vocant, mole, ſicubi forſan hoſtium audentiores intra tormenti jactum inſinuarent, ſulphureus tormentarii pulveris nidor largiter illis propinari.

Dum ad Noribergam ita ſedet Tillius, vimq; extremam Civitati minatur, accidit: Qvendam, qvi Ulmæ paulò antè ſtipendia merens, hac Lipſienſi decreto nuncium remittente, in Cæſaris militiam transire compulſus fuerat, & tormentarium deinde apud Tillianos egerat, hoſtium partes, conſcientiâ dictante, deſerere certum, pulveri tormentario funiculum ardentem clàm priùs applicare, raptimq; transfugere in Urbem. Hinc, qvicqvid ejusmodi pulveris in Exercitus uſum Tillius ſecum trahebat, in flammam fumosve abiit: Qvo vicina aliqvot tormenta graviter qvaſſata, nec modicum prætereà Exercitui damnum rapidi ignis violentiâ illatum. Ejus tormentarius pulvis flãmâ corrũpitur.

Præter infelicem hunc caſum, miles qvoq;, maximè ille ex Lottharingiâ novitius, brumâ jam appropinqvante, ob cœli & frigoris inclementiam, variis morborum generibus affligi; adeòq; nec in caſtris ſub dio longiùs duraturus, nec tantæ Urbi obſidendæ par videri: Noribergenſes econtrà nullis minaciis terreri, ſed ſtrenuè omnia inſtruere ad ſui defenſionem. Tillius ergò laborioſæ & diutinæ obſidioni ſe implicare, &, Tillius Norbergâ recedit

vires ſuas, jam antè langvidas, atterere, haud conſultum cenſuit: Sed, motis inde caſtris, Exercitum in duo agmina diſpeſcens, alterum Lauffum, & inde per ſuperiorem Palatinatum in Bohemiam contra Saxoniæ Electoris militem, qvi id temporis illic dominabatur, Cæſarianis opitubatum ire juſſit; cum altero ipſemet Guntzenhuſam repedans, Nordlingam iter ſine mora inſtituit. Ubi Lottharingiacarum copiarum reliqviæ Rhenum verſùs, illis in oris hiematum, ſeq; refocillatum, dimiſſæ. Qvorum Dux in ſua revertebatur: Princeps verò Phaltzburgi, dum Bavariæ Ducem Monachii viſitatum iret, morbo acri correptus, ſupremum iſthic vitæ diem egit. Qvicqvid copiarum ſupererat, Tillius partim per Riſam in hiberna diſtributum, partim in Palatinatum ſuperiorem ablegatum ibat: Ut hac ratione ora Danubii, & Bavariæ fines Exercitus objectu undiq; protegerentur.

Eâdem ipſâ die, qvâ Tilliani vaſa ad Noribergam conclamârunt, in muri circuitu, ad noſocomii portam, non exigua antemuralium portio, cui è faſcibus arenâ, & compactili ligno ſuggeſtum ſuperſtruxerant, duoq; in eo ſemimuralia tormenta, fundamentum muri vitium ſenio feciſſe haud advertentes, collocârant, in foſſam cum onere ſuo præcipitatum iit: Ita ut ex parte illam compleret, & aditum viamve aggreſſioni hoſtili qvodammodò ſterneret. Qvod ut periculoſæ plenum aleæ fuerat, ſi hoſtis Urbem obſidere inſtitiſſet: Sic, poſtqvam periculo jam defunctis accidit, pro ſingulari propitii Numinis nota habitum eſt.

Dum inter hæc Speciæ Rex, Exercitu à Rheni ora reducto, qvam ſecundo Mœni flumine venerat, viam Herbipolim regredi parat; Noribergam, Urbis liberandæ, perrecturus: De Tillii diſceſſu maturè certior factus, & hac curâ jam exoneratus, depoſita ad tempus conſilia reſumſit, & ultrà Rhenum penetrare, tranſituq; obtento, ipſi Moguntiæ manum injicere, animum induxit.

Francofurtenſiū cum Rege 51. Cum Francofurtenſibus tamen inita jam ante tranſactio ſcripto priùs comprehenſa, & ad umbilicum perducta. Cujus vi Civitas recepit: conventio ſcripto conſummata. *Urbem Regis ac Coronæ Speciæ omniumq; Proteſtantium bono ac ſecuritati, contra qvoscunqve Regis & Proteſtantium hoſtes, tuituros ac defenſuros: Erga regium, qvod iis relinqveretur, præſidium, & nunc, & olim, candidè, fideliter, humanè ſe geſturos, nec qvicqvam contra, clam palamve, agitaturos conſilii, nec qvicqvam facto ipſo contra molituros. Regi & Regiis, qvocunqve tempore, hinc inde tranſitum, ſeu cum toto Exercitu, ſeu cohortatim, turmatim, integrisve Legionibus præbituros, Regis verò hoſtibus præcisè denegaturos; tantum abeſt, ut Urbem in eorum manus tradere aut præſidium eorundem recipere vellent: Qvin hoc potiùs caſu, donec ſangvinis gutta reliqva, cōtra hoſtes pro focis ſuis dimicaturos: Qvod ſi Rex, imminente ab hoſtibus discrimine, præſidiū novo milite augere, neceſſarium arbitraturus ſit, bonâ ipſorum voluntate id factum iri, parem tunc cives cum milite regio ſubituros fortunam, & pariter ſub abſoluta Regis directione, Urbis defenſioni incubituros: Verbo ut dicamus, id facturos; qvod cordatos, Patriæ ac Religionis amantes Viros, jureq; clientelæ alteri devinctos deceat, nec non Regis ſecuritas, tum belli, pro omnium ſalute ſuſcepti ratio flagitet.* Viciſſim Rex, *de Urbe neutiqvam deſtituenda, ſed fideliter qvocunqve tempore protegendâ, & privilegiis ejus ſartis, tectis conſervandis* fidem interpoſuit; repromittens unà: *Si ad Pacis tractatum res deveniret, Civitatem pacto incluſum, & providè cautum iri; ne fœderationis hujus nomine poſt factam Pacem ulla eidem moveretur controverſia.*

Hoc peracto Rex, ipſis Calendis Decembris Francofurto diſcedens, Darmſtadium verſus iter intendit: Cui Gernshemum, Moguntinæ diœceſeos oppidum, Rheno aſſitum, vi minimè exſpectatâ patuit. Ladenburgum qvoq;, Benshemum, Winhemum, Heppenhemum, Starckenburgi arx, & univerſus montanæ, qvam vocant, viæ tractus, ab hoſtibus deſerta, in Regis poteſtatem conceſſêre: Qvi nihil antiqvius habebat; qvàm ut his in oris Rhenum opportuno aliqvo loco tramitteret.

Stocſta-

Rex tranſitũ Rheni, hoſte neqvicqvam renitente, obtinet.

Stocſtadii ergò, ad qvadrantem milliaris à ſtellato, qvod Hiſpani è regione Oppenhemi excitârant, propugnaculo, ultimo Iduum Decembris ſcaphas nonnullas nactus, ipſemet, qvatuor tantummodò comitatus perſonis, in ulteriorem ripam loci ſitum exploraturus, trajecit. Ubi, dum in terram exſcenſionem facit, Hiſpani eqvites, excubias illic agentes, impetum in eum dedêre: Qvos tamen, raptis conſcenſis iterùm ſcaphis altum petens, fruſtrabatur.

Poſtridiè, ſeptimo Iduũ Decembris, circa ſextam matutinam, priusqvam in diem nox iret, tercentum è prætoria Legione ablecti milites, aut robora potiùs militum, Duce Nicolao, Comite Brahæo à Wiſingsburg, ejusdem Legionis Tribuno, duobus grandioribus navigiis (qvibus, inter alia, adductis, nauta, Nirſteno oriundus, Regis, trajicere molientis, conatus validè promovit) impoſiti, tranſitus aleam tentare primitus juſſi. Vix autem terram tetigerant, cum à qvatuordecim Hiſpanorum eqvitum ac draconum alis acerrimam incurſionem paterentur. Et ſanè malè ab initio habere Regem iſthæc hoſtium impreſſio: Vereri enim, ne ſui, & numero pauciores, & meri pedites, exiguâ loci opportunitate adjuti, anteqvam à citrata ripa veniretur ſubſidio, multitudine pariter ac rapido impetu eqvitum, eqvorumq; hoſtilium obruerentur. Comes autem Brahæus, cũ exigua, qvæ ipſum ſeqvebatur, manu, adeò ſtrenuè & ſtatim rem geſſit; ut Hiſpani, ter ſummâ vi irruentes, ter inſigni cum clade rejecti ſint: Donec, adventantibus ſubſidiariis à Rege cohortibus, fugam arripientes, ripam Regi omninò liberam, tranſitumq; minimè impeditum relinqverent.

Et ita dictus Comes coronam ſibi promeruit murali multimodis excellentiorem: Qvia primus omnium Regiorũ non mœnia alicujus Urbis tranſiluit, ſed Rheni clauſtra, neſcio fortiùs an feliciùs, perrupit, & hoſte, qvi ripæ aſſiduus incubabat, ſubmoto, valvas ulterioribus Regis progreſſibus, ad complures hoſtium, non Urbes, ſed provincias ſubjugandas, patefecit: Qvam Coronam nos etiam jamdudum pro Patria vitâ defuncti cineribus, ad Famæ & Æternitatis aram, jure, meritò ſuſpendimus.

In ſempiternum memorabilis hujus tranſitus monimentum, eo ipſo loco, qvo Regii primitùs Rhenum tramiſêre, pyramis, eleganti ſtructurâ, erecta poſtmodùm fuit: Qvam, utut hoſtium iniqvus livor, rerum illîc iterùm potitus, peſſum dediſſe feratur, rei tamen haud proletariæ memoriam ex animis hominum nunqvam eradet.

Hiſpanis repulſis, Rex, utriusq; ripæ jam potens, tormenta, eqvitumq; ac peditum Legiones aliqvot illicò Rhenum transportari imperabat: Ipſemet flumine tramiſſo cum Exercitu, hinc illinc, verſus Oppenhemum, nec non munitionem, qvæ ultra Rhenum Oppenhemo objacet, pari paſſu progreſſus. E qvibus ſtellata qvidem iſthæc munitio deditione in manus ejus venit: Urbs verò, tum arx, redintegrato mox impetu, vi captæ, Hiſpaniq; (civibus, qvi jugi Hiſpanici dudùm pertæſi erant, operam adjutabilem dantibus, & qvamplurimis manus inferentibus) ad qvingentos trucidati.

Dum Regi ita ad votum omnia fluunt, Hiſpani & Lottharingi, qvos rapidi Rheni vortices non protexerant, mediocrium locorum munitioni fidere ampliùs non audebant. Prout, inter alia, illi Stenium, firmum ſatis propugnaculum, igne priùs ſubjecto deſtructum, deſerentes, pars Moguntiam, pars Franckendalam ſe contulêre: Ex his Oſſelandius Tribunus Wormatiâ, liberâ Imperii Urbe, poſtqvàm ſatis acriter emunxerat, & exactionibus immodicis vexârat, ceſſit. Indignam hoſpitibus gratiam pro hoſpitio benignè præbito referens; qvinqvaginta tormentarii pulveris dolia, in cavum propè Divi Andreæ conjecta, incendendo: Qvâ flammâ plurima circùm ædificia graviter afflicta, & hominum non pauci ambuſti.

Hiſpani Stenium ad Rhenũ deſerunt, Lotharingi Wormatiam.

Rex, tranſitu Rheni obtento, Oppẽhemiq; Urbe ac arce in poteſtatẽ redactis, fortunâ, cœptis blãditer aſpirante, uſurus, Moguntiæ ſtatim Exercitum admovit. Et hîc reluctari qvidem initio Hiſpanus manibus, pedibus; freqventiſſimisq; tormentorum ac longiorum

Rex Moguntiam Hiſpanis extorqvet

tuborum ignibus in propiùs ſubeuntes debacchari. Sed regio milite acceſsibus adeò brevi proximante, ut ab una parte vim tormentorum, qvibus è propugnaculo, in Divi Jacobi monte excitato, vehementisſimè impetebatur, parum ampliùs extimeſceret, ab altera jam in medio Urbis foſſato verſaretur, nec non, crepitaculo ad pratenſem portam appenſo, hinc etiam, & ſic undiq; verſùm minaretur aggreſſionem, flecti animorum iſte rigor ſe passus eſt, & de legibus deditionis, ipſis Idibus Decembris, conventum: Qvarum vi Hiſpanus cum armis, impedimentis, duabusq; inſuper machinis dimiſſus, & Moſellam atq; Lutzelburgenſem agrum verſus à Regiis deductus.

In Urbe octoginta tormentis, centum viginti pulveris nitrati doliis, & inſigni omnis generis annonariarum ſpecierum, cumprimis vini, penu potitus, Rex in electorali arce divertit; &, in aulico templo ſacris operatus, pro re feliciter geſtâ ſupplicationem ſolennem habuit. Militum, qvi huic obſidio impenſi, jactura intra exiguum numerum ſtabat: Inter alios tamen Axelio Lillio, Tribuno, è memorato ſuperiùs propugnaculo, grandiore tormenti pilâ pes eliſus erat: Qvem, ceu inutile jam membrum reſecari mox neceſſum fuit.

Regii eosdem ad Moſellam malè mulctant.

Nonnullis poſt expugnatam Moguntiam diebus, Rhingravius cum Legione ſua in novem Hiſpanorum eqvitum alas ad Trarbacchum impingens, poſt acre certamen terga vertere, tribus vexillis ademtis, coegit. Qvo facto, Simmeræ Urbs & præfectura, in manus ejus promtè veniebat. Baccharacum etiam, vini, qvod producit, generoſitate nobile, ſcalis admotis, paulò poſt ab eo de improviſo captum: Cujus tamen arx (Staleccum vocant) in Januarium usq; ſeqventis anni obſtinavit. Eandem ſortem Bodobriga & ſuperior Weſalia expertæ, Regios admiſerunt.

Loca mõtana nonnulla, interq; ea Königſtenum ſubjugant.

Gulielmus Hasſiæ Landgravius, à Rege, ut in oppoſita Rheni ripa ſervaret, relictus, Falckenſteno & Riffenbergâ, montanis arcibus, paulò anteqvàm Moguntia in Regis poteſtatem concederet, occupatis, Konigſtenum, munitisſimum caſtrum, obſidione interim cinxerat: Qvam præſidiarii aliqvamdiu tolerantes, nono demùm Calendarum Januarii deditionem pacti, loco exceſſerunt. Caſtrum autem hoc & Comitatum annexum Rex Comiti Stotbergio, cui Elector Moguntinus olim ereptum iverat, reſtituit.

Caubam item, Gudenfelliũ, & Palatinam arcem.

Idem Landgravius Conradum Uffelium, Tribunum, Caubam, Gudenfelliũ, & Palatinam arcem in Rheno expugnatum, miſerat. Qvi, ejus mandatu, ſecretò illuc ſe conferens, Urbemq; , octavo Calendarum Januarii, noctu deſubitò irrumpens, præſidiariorum nonnullos cecidit: Reliqvis partim in arcem, partim in turrim, qvam furinam vocant, raptim confugientibus. Repentina autem iſthæc Urbis expugnatio non exigui momenti ob id viſa: Qvod arx, Urbi imminens, à Palatina arce, valido adhuc hoſtium præſidio inſeſſâ, hac ratione disjungeretur. Nihilo tamen minus iſtæ, utut ad deditionem ſtatim invitatæ, & recuſantibus vis admota foret, ad ſextum usq; Iduum Januarii inſeqventis anni obſidentium deſiderium remoratæ: Qvandò demùm utriusq; arcis præſidiarii, tormentorum qvasſus, & alias obſidentium artes experti, ad deditionem deſcenderunt; ſalvis armis, impedimentisq;, ac ſignis explicatis, dimiſſi.

Hiſpanus Wetteraviâ cedit.

Inter felices hos Regis, Regiorumq; progresſus, Hiſpani qvoq; , in Wetteravia hactenùs dominati, rareſcere cœperant: Wetzlariâ, & Geylhuſio ſponte ſuâ deſertis.

Fridbergæ Præfectus, Ludowicus Verreikenius, Regi deditionem imperanti, injusſu Philippi de Silva, ſupremi armorum Hiſpanicorum in Rheni tractu Moderatoris, hac in re qvicqvam ſtatuere, ſibi haud integrum reſponderat: Decendii inducias, rem omnem ad illum relatum, poſtulans, & impetrans. Intra qvod tempus Urbs & caſtrum Fridbergæ, per nonnullos Creutznacum ablegatos, ut præſidio, ulterioris ruinæ evitandæ, liberarentur, petierant; ſed neqvicqvam: Legatis à Philippo de Silva ne admisſis qvidem, & Præfecto, Urbem Caſtrumve, dum virium ac virorum qvic-

qvicqvam ſuperesſet, iteratis mandatis propugnare jusſo. Hoc tamen non obſtante, Verreikenius, de conſervatione loci deſperans, militem præſidiarium Braunfelſam, arci huic eò meliùs proſpecturus, ablegare: Ipſe, cum familia ſua, plus juſto longiùs illic moram trahens Chriſtophorus enim Hubaldus, regius Tribunus, Hanoviæ Præfectus, eo comperto, cum copiis nonnullis confeſtim advolare, caſtrum pariter ac Urbem, Regis nomine, occupatum ire, & Urbe qvidem milite vacuâ relictâ, caſtrum tantummodò valido præſidio munire: Verreikenio deprehenſo in captivitate, jure belli, apud ſe retēto.

SpiraNemetum, cum aliis ad Rhenū Urbibus, Regis victoris arma veneratur.

Circa hoc idem tempus Spira Nemetum, libera Imperii Civitas, in Regis partes transgresſa. Qvod ſimul ac Hiſpanis, qvi Germershemi & Neoſtadii hoſpitati hactenus erant, cognitum, dilapſi ſunt inde: Oppidis his regium mox militem recipientibus. Similiter Landavia & Weisſenburgum, qvod à corona agnomen ſortitur, victricia Regis arma ſuppliciter venerabantur.

Regii cū Philippoburgi præſidiariis, acri, ipſis tamen ſecundâ velitatione colliſi.

Philippoburgum, munitisſimum diœceſeos Spirenſis propugnaculum, valido hoſtium, hoc tempore, tenebatur præſidio: Qvorum, vergente ad finem Decembri, circiter ducenti, Rhenum Rhenhuſii transmiſerant; Regiis, qvi Spiram freqventes commeabant, ſtruentes inſidias. Sed Horneckus Tribunus, exploratâ inſidiantium ſubſesſâ, cum eqvitibus nonnullis rectâ illuc pergens, poſt aliqvod certamen eos fudit, fuſosq;, octo in campo mortuis, nec non captivis octodecim in hoſtium poteſtate relictis, ad Rhenum in naves compulit: Qvas dum tumultuario qvisq; niſu inſilire præfeſtinat, non pauci inſuper, aqvis abſorbti, periēre.

Manhemium ſtratagemate à Regiis interceptum.

Qvarto Calendarum Januarii Manhemum, Urbs munita ad confluentes Nicri ac Rheni fluminum, à Bernhardo Saxoniæ Duce, ſtratagemate interceptum. Summo etenim mane, cum trecentis ſuorum ſub Urbem rectâ & feſtinanter pedem ferens, excubiis inclamantibus, &, qvis esſet, aut qvid ſibi vellet, ſciſcitantibus, Cæſarianarum ſe partium, a Regiis, qvi veſtigiis infeſti inhærerent, premi ſimulabat: Reſerarent ergò portas, & præſenti exitio amicos eximerent. Qvo paulò inconſultiùs facto, non hoſpitem ſed hoſtem ſe oſtendit: Et Germanorum qvidem militum vitæ parcitum; reliqvi ad ducentos qvinqvaginta ferro mactati. Maravallius Centurio, ejusq; ſignifer capti, ſed, perſoluto lytro, Hedelbergam mox dimisſi: Ubi Urbis tamen Præfectus, qvod Manhemi amisſionem culpæ eorum aſcriberet, venientibus, loco adventitiæ, manu confeſtim injectâ, cis paucos dies capite truncari utrumq; fecit.

Rex, de commerciorum uſu reducendo, mandatū promulgat.

Eodem qvarto Calendarum Januarii, qvia Senatus Urbis Francofurtanæ de commerciis inter bellandum penè deſitis, in antiqvum ſtatum reponendis, nec non peculiari diplomate, majoris ergò ſecuritatis, & qvò enixa ejus voluntas in omnium perveniret notitiam, muniendis, Regem interpellaverat, Edicto publicitus affixo, omnibus Tribunis ac Ducibus, tum gregariis etiam qvibuscunq;, qvà eqvitibus, qvà peditibus, ſub capitalis pœnæ comminatione, ſeverè injunctum: *Ne mercatores, qvi Francofurti, vel alibi locorum negotiarentur, eorumve familiam, ſeu Proteſtantium, ſeu alterius Religionis, aut mercimonia minimè ſuſpecta, & artificiales confecturas, cujuscunq; generis, ſive intra ſive extra mercatus tempora, detinerent, multò minùs vi ſpoliarent, ac diriperent; qvin potiùs tam emtoribus, qvam venditoribus liberum, nullatenùs impeditum, commeatum præberent, nullamq; vexationum aut exactionum inferrent moleſtiam.* Qvod Edictum, anno proximè ſubſeqventi, inſtantibus nundinis iteratum; adjectâ non contemnendâ appendice: Qvà *Ducibus & Præfectis militiæ, intra locorum, ubi hoſpitarentur, territorium, viarum & ſecuritatis publicæ cura demandata, additumq; ſi qvisqvam mercatorum inter vias latronum incurſu expilaretur, illos ipſos Duces, qvorum intra terminos f[illegible]nus perpetratum foret, ob id con[illegible]tum, & ad ſpoliatos indemnes ſervandos, compulſum iri.*

Hornius Mergenthemum illic occupat.

52. In Franconia Guſtavus Hornius, Campiductor, ſummæ rerum illic

illic præeſſe juſſus, dum Rex ad Rhenum victoriæ partæ adeò impigrè inſiſtit, nec ipſe interim feriari, aut otio torpere, ſed arma in conterminum hoſtem, qvousq; liceret, extendere. Proximum illi ad manum Mergenthemum: Qvo Cæſariani, niſi vi ſeriò admotâ, haud videbantur ceſſuri. Hornius igitur cum pedite & eqvite nonnullo, qvantumcunq; raptim colligere potuerat, Herbipoli, tertio Iduum Decembris, movens, ſubitâ locum obſidione aggredi. Præſidiarii econtrà (ad qvingentos inerant) unà cum civibus ac incolis, initio qvidem bono eſſe animo, & acriter ſe defendere: Mox tamen, acceſſus brevi ad ipſa penè mœnia ſucceſſiſſe conſpicati, & tormentis, qvorum vaſta pondera, ob hibernam viarum uliginem, & tenues jumentorum trahentium vires, Exercitum, ultimo demùm Calendarum Januarii, aſſecuta, ſe impeti ſentientes, Hornio ad deditionem invitanti haud difficulter aſſentiri, resq; eò ſine mora devenire; ut poſtridie, qvi decimus octavus erat Calendarum, arce & Urbe Regiis traditâ, Dinckelspûlam miles abiret. Gregariorum nihilominùs dimidia ferè pars, in diſceſſu Duces ſuos fruſtrata, apud Regios remanere, & nomen profiteri militiæ.

Repertus hoc loco, præter duodecim tormenta, octoginta nitrati pulveris centenarios, & aliorum armorum, rerumq; militarium copiam non exiguam, inſignis frumenti ac vini penus. Qvapropter Hornius, qvod arx ſatis munita appareret, nec niſi juſto obſidio expugnanda, commeatus & rerum neceſſariarum velut horreum, cujus fundamentum non contemnendo initio jam ſubſtructû erat, hic erigere conſtituit: Ubi, qvicqvid annonæ in finitimis præfecturis deprehenſum foret, congeſtû aſſervaretur.

Tum Winshemum, Poſt Mergenthemum Winshemi Urbem tentare placuit: Qvæ, utpote nullo præſidio conſtricta & occupatu facilis, (pronis in Regem u[illegible]-corum animis) & Regiis opportuna admodùm erat; utpote qvâ infeſta, communicationis cum Noribergenſibus linea arctiùs connecteretur. Baro igitur Tscherotinius, ſubTribunus, cum aliqvot ſolummodò ſclopetariorum delectorum centuriis, & dimidiatâ Baronis Cochtitzkii eqveſtri Legione, ſubTribuni Cracovii ductu, illuc miſſus. Hic, decimo qvinto Calendarum Januarii, cum luce ſimul Civitati propinqvans, per qvendam familiarium Campiductoris Hornii literas, Magiſtratui tradendas, in Urbem præmandatum ire: Certos homines Senatorii ordinis, tractatum, & certâ ratione conventum emitti poſtulans. Inter hæc centum ſclopetariis laterariam qvandam inſidere; reliqvos in pago, qvi haud procul Urbe aberat, continere; eqvitatu autem portis, ne qvis egrederetur incubare, & rumorem ſpargere: Qvaſi eqvitum aliqvot, peditumve Legiones eſſent præ manu; qvorum adventum præſtolantibus acerbiores, qvàm nunc offerrentur, deditionis leges præſcriptum iri. Comparere ad hæc univerſus Senatus, &, expromtam ad Regis imperia obedientiam nomine civium offerens, petere: Commearet cum ipſis in Urbem Tscherotinius; de omnibus ſpecialibus porrò illîc acturus, & extremam negotio impoſiturus manum. Nec refragari is, portis tamen Urbis milite prius ſuo inſeſſis; moxq; conveniri, de recipiendo intra mœnia trecentorum peditum, & centum eqvitum præſidio: Qvorum ſuſtentandorum onus, qvia Civitas variis exactionum generibus omni penè facultatum habentiâ ſe à Cæſarianis exhauſtam conqverebatur, in finitimos provinciales ex parte inclinandum veniret.

Et Heilbronnâ. Dum Tscherotinius hic negotioſus eſt, Hornius ipſemet, Sperreuterii, Witzlebii, & Baronis Cochtitzkii, qvotqvot ſuperabant, eqvites, nec non ſexcentos ſclopetarios draconesq; aſſumens, Heilbronnam adoriri animum induxit: Qva in Urbe defuncti Principis Phaltzburgi integra, decem cohortibus conſtans, Legio, qvæ adhuc ſeptingentorum validorum, & bello aptorum militum capita recenſebat, hoſpitata, ipſos adeo cives, ne adverſùs occupatos foris cum hoſte interno motu inſurgerent, armis exuerat. Referebant de hoc loco exploratores: Præſidiarios in portis tan-

tantùm, & medio Urbis foro, neutiqvàm verò in murorum & turrium pinnis, minùs in antemuralibus, obire vigilias. Decreverat ergò Campiductor regius; Certo loco, ubi foſſa Urbis ſiccanea, antemuralia ſcalis admotis tranſcendere, inde per oſtiolũ, qvo antemuralia è porta adeuntur, ad interiorem Urbis portam penetrare, eamq́; appenſo disjicere crepitaculo. In hũc finem aliqvot ejusmodi pyrabolares machinæ, & artifex, applicandarũ peritus, Stutgardiâ ut præſto esſent, per Schavelitzkium Tribunum accurârat: Centurionem etiam, Wirtenbergenſi agro oriundum, locorum in Urbe & accesſuum omnium gnarum, ducemq́; ſe exſecutioni inſultus ultrò offerentem, in Urbem clàm biduo antè, qvàm eò moveret, præmiſerat; ſtationum, qvibus vigilias præſidiarii agitarent, & loci, cui impresſionem minabatur, poſitum ſedulò, ex abundanti, adhuc ſemel exploraturum. Jamq́; miles Mergenthemo Winſpergum, qvod dimidium milliare Heilbronnâ diſtat, pervenerat; jam dictus centurio redierat, omnia in proclivi, locũq́; deſignatum, haud advertentibus hoſtium excubiis, irruptioni patere, asſerens; jam in eo res erat, ut exſecutioni mandaretur: Cum perpendere ſecum Hornius cœpit. Qvam ægrè miles, freno ſemel laxato, maximè noctu, qvandò, tenebris perditisſimi cujusq; audaciam obumbrantibus, reverentia Ducum minor esſe ſolet, à prædando coerceretur: Unde periculum; ne Civitas ſatis opulenta, qvæ fortunis ſuis communi Proteſtantium cauſæ, tractu temporis, multimodis inſervire poterat, militari direptioni ſubjecta, uno momento pesſum iret. Eventum qvoq; ejusmodi conſiliorum & ſtratagematum in ancipiti esſe nôrat, autoresq́; hæc ſuos ſæpiculè, vel minimâ circumſtantiâ variante, fruſtrari: Qvod ſi contingeret, nec res cederet ex voto, præſidiariorum animos proſpero ſuccesſu inflatum, civium verò dejectum, adeoq́; occupationem Urbis poſtmodùm difficiliorem redditum iri; qvam aliàs civium operâ haud adeò arduam fore, confidebat. Spes enim illi facta fuerat: Qvamprimùm regius ad Urbem compareret miles, cives, affectu in regias partes pronos, coituros in unum, præſidiariosq́; aut adacturos ingratiis, aut bonis verbis, ut, deditionem pacti, Urbe excederent, inducturos.

Mutato itaq; in arena conſilio ſuſtinuit impetum Hornius, & à nocturno furto ad vim apertam transgresſus, illuceſcente die, eqvites ac dracones in proxima planitie explicatis ſe ordinibus oſtendere jusſit; cum pedite, ne apertus campus paucitatem ejus proderet, loca qvædam Urbi ſubjecta, ut Carmelitarum cœnobium, & ſimilia, inſedit: Æneatore mox ad Præfectum Urbis ablegato, deditionem flagitans. Verùm is tubicinem ne admittere qvidem dignatus, (tantum abeſt, ut cum civibus ſermonem ſerere, concederet) evectione tormentorum in ſublimiores turres, & feſtinatâ operum, ubicunq; necesſarium videretur, reparatione, ad defenſionem enixè potiùs ſe comparare: Molendinum, qvod Urbis foſſæ, qvà Nicrũ ſpectat, incumbit, & ipſum qvoq; foſſâ aqvæ plenâ, cæmentitio muro extrinſecus præcinctâ, circumdatum, adeòq́; non parum munitum exiſtit, qvadraginta ſclopetariorum præſidio firmans. Eo tamen non ſatis obſtante Hornius, molendinum, obſcuro noctis auſpicatò adortus, primo impetu cœpit: Subcenturione, qvi cum imperio illîc erat, & triginta circiter militibus in poteſtatem redactis; reliqvis partim obtruncatis. Subjacebat autem Urbs ipſa eodem momento expugnationis periculo, ſi Regii irrumpentes ſcalæ, qvà præſidiarii ex Urbe & in Urbem viciſſim commeabant, rationem illicò habuisſent: Per hanc enim, ipſorummet hoſtium confesſione, in munitiones interiores transcendere, & deniq; in Urbem ipſam penetrare, nullo negotio licuerat. Dum verò Regii moram nectunt, & alibi occupantur, obſesſis ſat temporis, qvo, ſcalam in Nicrum deturbarent, datum eſt. Manifeſtò tamen illicò apparuit: Animos eorum admodum infractos ſubitaneâ ac inopinabili hac jacturâ, tot ſimul militum, & munitæ adeò ſtationis: Maximè, qvia propugnaculum è regione ſitum, qvod defenſioni Urbis præ reliqvis

accom-

accommodum erat, deſtinatis in molendino deliteſcentium ictibus patens, adeò infeſtari exinde primâ luce cœptum; Ut nemo eo caput exſerere tutò auderet; nedum ad tormenta in obſesſores displodenda comparere poſſet. Nam in hoc ipſo diluculo jam octodecim numero, interq; illos tormentariorum ſcientisſimus, occubuerant. Campiductor ergo regius, deditionis mentionem denuò injiciendam, ratus, ſpe ſuâ haud falſus eſt. Qvamvis enim Præfectus Urbis reſpuere eam initio videretur, mox pronis tamen auribus admiſit: Qvod non obſcuris indiciis animadverteret, & militum vigorem langveſcere, & cives in ipſum erecturos cornua.

Sic deniq; eò res devenit, ut, undecimo Calendarum Januarii, primâ luce, cum impedimentis, armis, ſignis explicatis, & fomitibus incenſis, discederet: Præter ægros, qvorum non pauci, ad qvadringentos qvinqvaginta validos & arma portantes milites, Urbe ſecum educens. Reliqvi, natione Galli, regiæ militiæ nomina adduxerant: E qvorum numero Covetto Centurioni ducenti ſexaginta, & Margalio qvaſi qvinqvaginta obvenêre. Exeuntes à qvinqvaginta Schavelitzkii Tribuni eqvitibus Philippoburgum & Spiram Nemetum verſùs (huc enim ultrà Rhenum conterraneos ſuos ſeqvi deſiderabant) deducti.

Civitas, dum Regii intromitterentur, reſervare ſibi conabatur aliqvammulta: *Immunitates*, nimirùm, *& privilegia, quæ Imperio accepta ferret, tum jura & conſvetudines, diuturno uſu inveteratas, ſarta tecta fore; cives quoq; ſuos, eorumve familiam, utriusqve Religionis, nec non tam Politici, quàm Eccleſiaſtici Ordinis incolas, clientes inſuper, liberos relictum & ab omni injuria defenſum; nec aſperiùs, ac cum aliis liberis Imperii Civitatibus, Proteſtantium doctrinæ addictis, quæ in Regis convenisſent manum, Francofurto, ſcilicet, Swinfurto, & Erfordiâ, cum ipſis actum iri.* Verumenimverò Campiductor regius articulum hunc, qvem Regis potiùs arbitrio decidendum exiſtimabat, præjudicare noluit; expresſis verbis proteſtatus: *Clauſulæ hujus declarationem, quòusque dictarum Civitatum exempla ad Heilbronnam extendenda venirent, à Rege præſtolaturum.* De cætero præſidii impoſitione ita ſe geſturum, repromittebat; *ut ne civium communioni aut damno, aut nimio oneri foret*: Certas idcircò vivendi leges militi præſcribere, neve vel ſic, ferendo impares, ſuccumberent, *ſumtus, in ſuſtentationem militum erogandos, aliunde derivare, & in hunc finem, magnam omnis generis, fructuum, aliorumve annonariarum ſpecierum copiam huc, velut in penarium, conſtituto ad id Commisſario, congerere* pollicitus. *Obſerandi & reſerandi portas facultas, ut hactenùs fuerat, ita impoſterum apud Magiſtratum Urbis remanſit*: Cautum tamen, *inſolito tempore, non niſi admonito priùs Urbis Præfecto, & ſic utrorumq; aſſenſu ac mandatu patefactum iri. Claves autem Senatui relinqvi, & ne vectigalia, aliive Civitatis reditus à prævaricatoribus defraudarentur, civium ſtationem pariter cum militaribus excubiis ſub portis tolerari, nocturnas quoqve vigilias more conſveto obiri*, perfacilè asſenſus Hornius.

Huic, cùm ſitus, tùm munitionis cauſâ, tantoperè commodæ, ut paucæ ſuperioris Germaniæ cum ea hac in parte comparandæ videantur, nec niſi exiguâ duorum aut trium militum jacturâ partæ, Urbi tuendæ Smidbergerus ſubTribunus cum præſidio qvadringentorum ſclopetariorum tamdiu relictus: Dum Tribunus Schavelitzkius (cui hìc diribitorium asſignatum) tantum militum cogeret; qvo proſpicere Urbis ſecuritati ipſe posſet. Adjiciebantur verò plures, ad priſtinas, munitiones: Et cumprimis molendinum, qvod ſupra tetigimus, ſeparatim ab Urbe, novis excitatis operibus, validè firmatum.

Nec non alia loca.

Heilbrunnæ caſus Wimpinam, Ulmam ad Nicrum, alia minoris momenti loca ſimul obruit; ut Regiorum ſe arbitrio ſponte permitterent: Qvorum Wimpinam Canofskio Tribuno, Ulmam ſubTribuno Helmſtetero ad novos militum delectus habendos Hornius promtè attributum ibat.

Tillius Hornii armis Wir-

53. Tillius intereà cum parte Exercitus Nordlingæ, & circum-

circà

circà hactenùs hærebat: Qvi tamen, ſex Legionibus, Cronbergicâ, nimirùm, (cui reliqvus Tribuni Baumgartneri, ad Lipſiam cæſi, eqves, velut ſupplementum, accenſus) Schonbergicâ, Merodicâ, Aldringerianâ, tum draconum turmis, ac Iſolani Croatis, ductu Aldringeri, ad Wirtenbergenſis agri confinia pedem movere juſſis, Ducatus hujus opes, & Halam Sveviæ, aliasve ejus Circuli conterminas Urbes, opima hiberna, emaciato ſuo militi deſtinaverat: Jamq; de hoſpitio Exercitui præbendo locorum incolas ſcripto interpellârat. Sed deditæ Heilbronnæ rumor, & Campiductoris Hornii vires in majus extollens fama ſpe conceptâ, animiq; propoſito hominem dejecit: Ita ut, dictas Legiones ab inſtituto itinere revocari, ſatius duceret.

Wiltzburgi arcem minus expugnat.

Ne nihil tamen omninò ageret, &, ruente ad finem anno, nullum faceret operæ pretium, Wiltzburgo, caſtro Marchionum Brandenburgenſium, qvi Onolsbaci ſedem habent, munitiſſimo, ingenii machinas admovit; & Marchioniſſæ viduæ, unà cum ſobole, dicionum hærede, hic commoranti, minacibus verbis, qvaſi omnē provinciā, niſi caſtrum traderetur, ferro & flammâ deſolaturus, poſſeſſionem ejus extorſit. Qvæ ipſamet ſanè, cum ſuis & pretioſis qvibusq;, Onolsbacum inde incolumis deducebatur: Qvicqvid verò tormentorum, pulveris nitrati, ſimilium, belli uſibus inſervientium, qvicqvid etiam ab aliis, velut tuto loco, illic reconditum reperiebatur, hoſti in commodum prædamve ceſſit.

Ungvis autem (qvod ajunt) in ulcere ſecutis temporibus caſtrum iſtud non Regiis modò, qvorum progresſus validè ſufflaminatum iit, ſed omnibus in Franconia, Proteſtantium Religioni addictis; qvinimò ipſi Marchionatui Onolsbacenſi cumprimis exitiabilis exſtitit.

Hucusq; Anni hujus acta in Germania ſuperiori, interq; illa felices maximè Regis Sveciæ ſucceſſus, ac victricia arma, qvibus, poſt hoſtem ad Lipſiam acie pulſum, usq; ad exitum Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi primi, pontificios, Cæſaris partibus addictos, Electores, Principes, Ordines attrivit, recenſuimus. Nunc, prius qvàm latum rerum, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo ſecundo geſtarum, campum ingrediamur, cogitationibus paululùm reflexis, advertere operæ pretium fuerit: Qvem in modum eandem cum Rege Religionem profesſi, partimq; fœdere illi connexi, in Saxonia ſuperiori ac inferiori ſe hos inter Regis progresſus gesſerint; qvidve ejusdem miles, iis in oris reſiduus, fuerit molitus?

54. Et ſanè dum Rex, ut diximus, armis in Germania ſuperiori qvaqvaverſùm circumlatis, trophæa ſua ad utramq; Rheni ripam figit, nec, qvas ad maris baltici littus reliqverat, copiæ de fides ſe præbuerant; ſed locis, qvæ in hoſtium poteſtate ſuperabant, Roſtochio, ſcilicet, & Wismariâ, è manu eorum vindicandis ſedulam dederant operam.

Roſtochii obſidio jam ante victoriam Lipſiacam initium ſumſerat, & in ipſo obſidionis limine propugnaculum ad Warnemundam, ubi Varnus in mare evolvitur, dato terrâ mariq; impetu adoriri, deliberatione habitâ, è re viſum fuerat. Id qvod octavo Calendarum Septembris factum, ſtatimq; munitioni adeò propè ſucceſſum; Ut tormentorum vis haud ampliùs extimeſcenda veniret: Mox humus, accesſibus præparandis, ſedulò egeri, ſimul verberatio inſtitui cœpta; & diei nox, noctiq; inſeqvens dies continuatus, nunqvàm intercisâ operum telâ. Nec ſine fructu: Nam & tormentarius uterq; (tot munimento inerant) alterâ ſtatim à cœpto obſidio luce, & militum, qvorum ad trecentos è Roſtochii præſidio abſecti hîc ſervabant, qvamplurimi primo hoc fortunæ tentamento occubuerant. Accesſus qvoq; tantâ celeritate promoti; ut propè jam ab hoſtili vallo abesſent, & ſub noctem aggresſio tentanda decerneretur. Obſesſi ab initio longioribus tubis ſtrenuè rem gerere, nonnullosq; Regiorum interimere, alios ſauciare: Septimo tamen Calendarum

Regii munimentâ Varnemundæ ad deditionem compellunt.

Septembris circa qvartam pomeridianam, poſtqvam è ſtruthionibus adnavigantibus, & duplici tormentorum ſuggeſtu acetrimè in eos detonatum erat, ad deditionem provocare, ac poſtulare, ut cum tormentis, re omni tormentariâ, armis, impedimentisq; abire permitterentur. Non recepêre amplisſimas deditionis leges Regii, qvin, ut arbitrio ipſorum obſesſi ſe dederent, urſêre potiùs: Unde ſubCenturio, & alius infetiorum Ducum (Teſſerarium à munete teſſeræ militaris exigendæ appellare lubet) mediâ velut viâ de deditione conventum, ab his ad obſesſores ablegati. Inter hæc miles, Duci ſuo refractarius, & militaria munia detrectans, armis omninò abjectis, Cæſaris ſtipendia regiis mutare, palàm obtulit: Qvi cupidè à Regiis receptus; Piazzus autem Centurio, propugnaculi Præfectus, unà cum dicto ſubCenturione ac Teſſerario, captivus retentus. In propugnaculo qvinq; ex ære, ſeptem è ferro conflata tormenta, novendecim nitrati pulveris dolia, qvaſi duodecim navalia funiculorum pondo, & aliorum bellicorum inſtrumentorum, nec non commeatus copiam mediocrem Regii nanciſcebantur.

Regii Roſtochium obſidione cingunt.

Munimento ad Varnemundam & portu Roſtochienſium in poteſtatem redacto, regius Campiductor, Achatius Tottius, Regis ſui & Ducum Megapolenſium nomine, vi omni in Urbem verſâ, huic pariter ſubigendæ nervos validè intenderat; vallo jacto, acceſſibus proximè Urbis munimenta promotis, cuniculisq; qvibusdam actis: A qvibus tamen incendendis temperatum; ne in civium innoxiorum caput ruina redundaret. Crebris qvoq; eruptionibus, durante obſidio factis, variâ fortunâ certatum: Nihilq;, qvod in hoſtis noxam vergeret, ab hac illâve parte intermisſum. Qvi Urbi præerat, Baro Virmondius, generalis vigiliarum Præfecti dignitate inſignis, armis ademtis, inſuper, qvò omnis tumultuum anſa præcideretur, publicis in locis duos, treſve, unà conſiſtentes, verba commutare, nec non privata celebrare conventicula, civibus interdixerat: Mordicùs, & ad extremum usq; pro Cæſare Urbem asſerere certus, &, Tillium ipſi haud defore, ſed tempori ſubſidio venturum, indubiâ ſpe fretus. Pugnatâ verò ad Lipſiam pugnâ, Virmondium de clade ſuorum certiorem reddere, è re viſum: Qvò, ſpe ſubſidiorum & liberationis evolutus, ad matutandam deditionem animum adjiceret. Qvod nuncium mirum ac inſolens auribus ejus accidit, commentoq;, ac rei verè geſtæ, ſimilius: Petiit nihilominùs, ut certum, cui fideret, è ſuis, rerum ſtatum accuratè exploratum, ablegare permitteretur. Haud abnuêre Regii: Modò, qvem mittere decrevisſet, ad Tillium minimè, intervallo nimio jam abſentem, verum Dömitzæ arcem, qvæ Cæſarianorum præſidio in propinqvo adhuc tenebatur, iter haberet. Itum illò ab iſthoc: Mox reditum, & de rerum geſtarum ſerie relatum. Hoc igitur atroci velut fulmine percusſus Virmondius, qvod inſuper militem ſpectate ad ſeditionem animadverteret, de Urbe dedenda paciſci cœpit. *Cui conſiliendæ & expugnandæ Rex,* ut ipſius Virmondii verbis utamur) *Tillium feliciter debellans, præſentusſimam ruinam ediderat.*

Et in fidē, morâ aliqvâ interpoſitâ, accipiunt.

Nec difficiles ſe præbere Regii, ſed, obſesſos nullâ adhucdum rerum necesſariarum premi penutiâ gnari, in honorificas deditionis leges promtè conſentire: Adeò, ut pontificius qvoq; Clerus, cum mundo & aliâ ſupellectile, Ducis item Fridlandiæ, qvos Megapoli tegendæ præfecerat, Cancellarius, Conſiliarii, Miniſtri, cum fortunis ac mobilibus ſuis, nominatim transactioni inſererentur.

Pridiè itaq; Nonarum Octobris, præſidium hoſtile, è tribus, ut jactavête ipſimet, millibus & ducentis, re certè ipſâ, ad minimum, bis mille qvingentis peditibus, duabus eqvitum Germanorum alis, & qvadraginta qvinq; Croatis conſtans, cum omnibus impedimentis, armisq;, ſignis ac vexillis explicatis, ardentibus funiculis, globulis ori inditis, prævio inſtrumentorum, qvibus Mars accendi ſolet, ſonitu, duo tormenta ſemimuralia, & unum campeſtre, nec non aliqvid pulveris nitrati ſecum trahens,

hens, Urbe exibat: A Friderico Ileſeldio, eqvitum Magiſtro, & centum qvinqvaginta eqvitibus, trans Albim, Viſurgim verſùs deducendum.

Virmondius Halberſtadiū adoritur.

55. Poſtqvam Virmondius hac ratione Megapoli emisſus, Albi trajecto, jam ad Viſurgis penè confinia, cum milite ſuo, ſalvus & incolumis, ſecundum pacta conventa, venerat, Wolffgangus, Mansfeldiæ Comes, qvi in diœceſi Magdeburgenſi & Halberſtadenſi rerum cæſarianarum ſummam adminiſtrabat, ab eo enixè contendit: Ut in Halberſtadenſem agrum retrò moveret, Urbemq; cognominem, à Regiis inſesſam, Bonninghuſianorum eqvitum, qvorum novem vexilla recenſebantur, accesſione auctus, vi aggrederetur. Nec renuit hanc provinciam Virmondius; ſed tribus, qvæ Roſtochio eduxerat, tormentis diſpoſitis, qvamdiu pulvis nitratus, qvem pariter Roſtochio attulerat, ſuppeteret, acerrimam loci verberationem inſtituit: Ita ut mœnium disſoluta compages jam hiaſceret. E contrario obſesſi minimè feriari, ſed ruinâ, ubi vitium murus fecerat, reparatâ, gnaviter ad defenſionem accingi. Interim, ob pulverem omninò conſumtum telâ verberandi muros interruptâ, propoſito abſiſtere coactus Virmondius, de rerum ſtatu ad Comitem Mansfeldiæ referre: Qvid facto uſus porrò foret, anqvirens.

Erat autem jam tum Magdeburgi Urbs, ubi dictus Comes ſedem fixerat, à Johanne Bannerio, copiis nonnullis è Pomerania, Marchiâ & finitimo tractu coactis, eminùs indagine velut cincta, adeòq; res annonaria in arctum illìc redigi cœperat: Unde Mansfeldius, qvò commeatus aliqvid in Urbem congerendi campum paulò laxiorem ſibi aperiret, Virmondium & Bonnighuſium, cum milite, cui præerant, paulò propiùs ut accederent, monuit.

Mox Wanslebæ omnimodam militis jacturam facit.

Dum ergò, Comiti obſecuti, Virmondiani Wanslebæ, Bonnighuſii autem Legio in pago haud procul disſito (Domerslavium dicitur) ad tertium usq; diem hærent, & præcipua militiæ capita Magdeburgi tempus terunt, ecce Bannerius, qvi hoſtium motui inconnivis oculis intentus erat, ipſis Calendis Novembris, hoſtem veſtigans, improviſus adeſt. Præcurſoribus ſub ipſa oppidi mœnia exploratum ire jusſis. Incertis namq; rumoribus ferebatur, qvorſum hoſtis, Halberſtadio digresſus, ſe contuliſſet: Nec Wanslebam, cujus intra pomœria qvietus & reſtrictim ſe continebat, niſi exiguo præſidio teneri exiſtimabat Bannerius. Præcurſores autem hi cum eqvitibus, oppido prodeuntibus, & ſclopetariis nonnullis tamdiu velitati: Qvoad Bannerius cum tribus, Ottone Sackio ſub Tribuno, & totidem, Schaffmanno Duce, eqvitū alis advenitaret. Priusqvam tamen penè locum poſitu commodum juxta Urbem occupare liceret, novem, qvæ diximus, Bonnighuſianorum eqvitum vexilla è valle qvadam ſubitò in ipſum erupêre: Qvibus eqvite hoc ſuo objicere ſe Bannerius coactus. Acer hinc & anceps conflictus; Regiis nihilominùs, DEO fortunam aſpirante, & milite ſtrenuâ manu navante operam, ad extremum ſecundus: Ita ut, campo potiti, Cæſarianos, in fugam actos, partim, qvi Magdeburgum ſe recipiebant, ſub portas usq; Urbis perſeqverentur, aliorum, qvi ad ſiniſtram magis dilabebantur, veſtigiis in Brunswicenſem usq; Ducatū inhærerent; donec nox atra fugientes protegeret. Certamine hoc bina vexilla, & nonnulli qvoq; militiæ hoſtilis Ductores in Regiorum manus devenêre: Interemtorum verò utrinq; haud qvisqvam reperiebatur, Decani, Vexilliferi, aut alæ Legati dignitatem ſupergresſus. Sveci ſub Tribuni Sackii eqvites, qvos Bannerius, qvo ſemper polluit, animi robore in hoſtem ipſe ducebat, egregiè, atq; ut militares & cordatos Viros decet, ſe gesſêre: A Schaffmannianorū verò parte, niſi, ſecundum Deum, Caggius Tribunus, voce & manu pugnam ſciens, jam fluctuantibus affuisſet, laboratum, nec ex voto res ſuccesſura fuerat.

Wanslebæ, haud magni momenti oppido, qvodcunq; militum inerat, Ducibus ſupremæ notæ, qvibus obediret, deſtitutum, cum Bannerio de legibus deditionis ad ejus præſcriptū, ex æqvo & bono, agere confeſtim cœpit: Nec ille diu cunctandum ratus, eò faciliùs, qvia peditem neq; adduxerat,

neq; adeò feſtinanter, prout res flagitaret, accire, oppido vi expugnando, poterat, ſeqventi pacto cum iis tranſegit. *Signa*, nimirùm, *vexillave, ſclopeta, ſariſſas, lateralia ad hæc arma, tum qvicqvid rei tormentariæ ſupereſſet, ut & eqvites caballos, ſine fraude, primùm omnium in manus illi conſignarent: Porrò, intra ſemeſtre ſpatium adversùs Regem, & fœderatos cum eo Exercitus, non militaturos, fidem darent: Deniq; milites, qvibuscunq; in regias partes tranſire allubeſceret, ſi eqvis, ſive pedibus mererent, à Ductoribus id facere ne prohiberentur; reliqvi Viſurgim versùs in confinia ſuorum præſidiorum tutò deducti. Ductoribus inſuper propria, & familiarium impedimenta jumentave permiſſa: Gregariis autem, qvantum humeris in mantica ferre poſſent, exportare licebat.* Accidit ſub hæc, eqvites, peditesve, dum ex arce in oppidum deſcendunt, adversùs Duces inſurgere, adeò aſperatos, ut placari neqviverint, niſi honeſtæ miſſionis lenimento: Qvâ Ducibus extortâ univerſi in Regis ſtipendia tranſcripſêre nomina. Signorum unum à gregariis, dum cum Ductoribus altercantur, haſtili confracto in fruſta diſcerptum: Reliqva qvatuordecim peditum ſigna, & bina eqveſtria vexilla Bannerio, unà cum expromta ſua opera, obtulit miles. Peditum, qvibus Regis militia hic adaucta, mille ſeptingenti, eqvitum centum triginta numerati. Ex illis Caggio integram octo cohortium Legionem præcipere datum: Reliqvi ſub Germanos, Bannerio militantes, diſtributi; eqvites autem Tribuni Schaffmanni, & Wedelii ſub Tribuni turmis ſucceſſêre.

Caſtra & Mansfeldiæ arces Regiis occupantur

Brevi poſt Calba, veteris Marchiæ arx, pariq; fortunâ Mansfeldiæ montanum & firmum ſatis caſtrum in Regis fidem ſe transdidit. Nam utut, poſteriori hoc loco, præſidium hoſtile, dum Regii vim parant, intrepido primùm animo ſe defenderet, mox tamen, obſidentium vires inſigni ſupplemento auctas, & acceſſus indefeſſo labore jam proximè caſtrum promotos, conſpicati, de primo ardore remiſêre: Deditionem, vergente ad finem Novembri, pacti. Cujus legibus cautum: *Ut qvicunqve regia ſigna ſeqvi detrectarent, ſiqvidem pontificiæ eſſent Religionis, intra ſex menſes, ſin Proteſtantium, in perpetuum, contra Regem Sveciæ, & Saxoniæ Electorem arma minimè laturos, ſacramento adigerentur.*

Wismaria Regiis obſidetur.

56. Roſtochio, ut memoravimus, recuperato, regius Campiductor, Achatius Tottius, & Duces Megápoleos, non diu inutilem traxêre moram: Præſidio mille ſclopetariorum, ductu Götzkii Tribuni, & Danielis Buchwaldii, pro Tribuni, Urbi impoſito, cum reliqvo, qvi morbis non conflictabatur, milite Wismariam, unicè reſiduum in Cæſaris manu ad balticum mare portum, ubi armaturæ maritimæ potiſſimum fundamentum collocârat, in continenti obſidio cingere aggreſſi: hocq; ipſo Auſtriacum dominatum, toti mari baltico, ejusve accolis, jugum paulò ante minaciter intentantem, convulſuri penitùs, & radicitus, imò eradicitùs exſtirpaturi. Qvibus proximantibus Cæſariani, milite intra Urbem abundantes, validâ ſtatim mille hominum manu erupêre: Sed poſt commiſſum tamen acre certamen, cæſis utrinq; non paucis, magnâ tandem cum clade repreſſi. Horum è numero Tribunus Italus, Adeſſa Pareyus, deſideratus: E Regiis Breitenbacchius ſub Tribunus; qvi hactenus factione non unâ ſtrenuè ſe geſſerat.

Cujus deditionem Grammius, certis legibus, paciſcitur

Deſeruit hac ratione obſeſſos erumpendi pruritus, nec detrimentoſam adeo aleam ulteriùs experiri libuit: Qvin potiùs, qvomodò honeſtis deditionis conditionibus obſidio explicari poſſent, agitare cœperunt. Hunc in finem Grammius, qvi loco præerat, Tribunus, non diu poſt factam eruptionem apud obſeſſores inſtitit: Ut, cum bonâ eorum veniâ, Centurionem ad Baronem Tiffenbacchium, Cæſaris Campiductorem, ablegare liceret; de Urbis fidei ſuæ commiſſæ ſtatu relaturum. Cuiâ Regiorum parte præbitus qvidem aſſenſus: His tamen legibus. *Dictus Centurio, ratione itineris probè ſubductâ, itum reditumve ſuum ſic dimetiretur; ut intra tres ſeptimanas, aut menſem certè continuum reverteret: Tres tamen qvatuorve dies pactioni fraudi haud fore. Interim*

terim ſumma deditionis capita à Grammio ſcripto comprehenſum, Duciq; Megapoleos, ac regio Campiductori emendanda transmiſſum; arma qvoq; & operas militares utrinqve terrâ, mariq; ſuſpenſum; durantibus tamen induciis, propugnaculo, in inſula, qvæ balenæ ſeu ceti nomen gerit, excitato, nil qvicqvam commeatus ex Urbe ſubvectũ iri. Qvod ſi, interea temporis, rerum neceſſariarum penuriâ ad deditionem compelleretur, his induciis id minimè obfuturum, ſed firmas & illibatas non minùs venire ſervandas. Ubi deniqve de legibus Urbis dedendæ ſemel ingenuè transactum esſet, Grammium ſub reditum Centurionis, qvodcunqve tandem reportaret reſponſi, de Urbe & asſitis munimentis in Regiorum manus conſignandis, obligatum fore.

Qvas tamen non omninò ſervat.

His pactis conventis Grammius ipſemet haudqvaqvàm ſtetit: Qvamvis enim Gloccius, qvem ablegarat, Centurio, tempore ſtato rediret, varias tamen tergiverſando moras nectens, & diem ex die trahens, circumducto deditionis termino, ſub ineuntis Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi auſpicia, Wismariæ adhuc hærebat. Tottio verò, ultimo Iduum Januarii hujus Anni, aurem vellente, & pari, qvâ conventum erat, fide, ad implendum, qvod convenerat, hominem urgente, tandem, omnis ulterioris dilationis rimam ſibi præcluſam conſpicatus, moram præteritam qvalitercunq; excuſando, excedere Urbe paratum ſe oſtendit: Die egresſus in Tottii arbitrium collatâ. Et in hunc modum, qvarto demùm Iduum Januarii, Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi ſubſecuta deditio: Cui præfixus dies jam ante ingresſum hujus Anni præterlapſus fuerat.

Paremq; ſortem ſubit.

Jam Wismariâ aliqvot milliaribus aberant Cæſariani, iter cœptum ſtrenuè proſeqventes: Qvandò Grammius ſubCenturioni regio, militem ſublegere tentanti, manum præcipiti ſatis auſu, inferri jusſit. Qvod ubi Tottio cognitum, vehementi indignatione excanduit. Mordebat jam ante: Grammium, fidei priùs datæ leges migrantem, cum non exiguo regii Exercitus diſpendio, aliqvamdiu protelâsſe excesſum. Accedere, qvod pro comperto haberet: Eum machinas nonnullas, & alia arma occultatè curribus ſecum avehere; Wismariæ autem ante abitum, diſpoliatis navigiis, rudentes & id genus armamenta distraxisſe, defodisſe tormenta qvædam, variaq; perpetrasſe contra pactorum conventorum fidem. Has ob cauſas irâ exæſtuans Tottius, Cæſarianos, misſo raptim agmine, inſecutus, aliqvammultos eorum in primo fervore cecidit. Ad bis mille capti regiæ militiæ nomen dedêre: Reliqvi hinc inde diſperſi, & Grammius ipſemet, donec horum, qvæ ei imputabantur, ſufficientem redderet rationem, Gryphiswaldiam abductus.

Wismariæ Regii, compluribus navibus, machinis noviter fuſis, & ingenti rei tormentariæ, aliorumve inſtrumentorum, bello terrâ, mariq; gerendo præparatorum, qvæ Dux Fridlandiæ illuc, velut in principalem belli arcem, ſuo tempore promenda, recondiderat, copiâ potiebantur: Et, ut alia taceamus, vel in ſolo ceti propugnaculo, unum murale, ſeptem ſemimuralia tormenta, cantatrix, & colubrina item una (ſic proprio artis vocabulo Germani, id genus, indigitamus) ad hæc ultra centum qvinqvaginta nitrati pulveris centenarii, mille ducenti grandiores, in tormentorum uſum globi, & decies mille plumbearum glandium, qvæ longioribus tubis emittuntur, pondo reperta.

Domitzæ arx ad Dominos ſuos poſtliminio redit.

Simul ac Wismaria in eum locum redierat, ut Grammius ad tranſigendum ſe offerret, Lohuſius Tribunus, cum copiarum parte Domitzæ arcem fuerat adortus. Qvod ergò ſubTribunus Straubius, qvi pro Cæſare hìc curabat, de liberatione aut ſubſidiis ſpem omnem irritam liqvidò ſciret, nec ducendæ in longum obſidioni, aut commeatum ſuppetere, aut alia neceſſaria, adverteret, ad pactionem brevi deſcendens, decimo qvarto Calendarum Januarii, cum impedimentis, armis, funiculis ardentibus, globulis ori inſertis, & ſex ſignis expanſis, loco exiit: Trans Albim, Mindam, ad Viſurgim, à Regiis porrò deductus.

Inferioris Saxoniæ Ordines univerſim bello ſe accingūt, & Regis jungi paratos oſtendunt

57. Dum Megapoleos Duces reſtitutionis ſuæ armatâ manu ſatagunt, in Cæſarianis dicione ſuâ pellendis toti, aliorum qvoq; animi in inferiori Saxonia novos motus ſpectare, & de jugo, qvod Cæſar, Cæſarisve asſeclæ cervicibus injecerant, excutiendo agitare cœperunt conſilia. Univerſim namq; Circuli hujus Principes ac Ordines, conventu Hamburgi iterum celebrato, qvarto Iduum Novembris, *ſex millium peditum, & qvingentorum eqvitum delectus, ad omnimodam Patriæ à Cæſaris & Cæſarianorum milite liberationem habendos*, decrevêre. Qvanqvàm autem de fœdere, & arctiori animorum, armorumve conjunctione, à Regis Sveciæ Commisſario, Johanne Salvio, qvi Domini ſui nomine conventui aderat, cum Ordinum Legatis, mandatorum defectu, penitùs transigi non posſet: *Memoratas* tamen *copias, communi conſenſu conſcribendas, Regiis, ad manum proximè repertis, conjungi*, è re omnium viſum. Militem enim hunc ſuum, Circulo ab injuſta oppresſorum vi defendendo haud parem fore, ſed inveterato hoſti pellendo validiorem reqviri cuneum, & præſentisſimam necesſitatem incumbentem, præſentiorem flagitare liberationem animadverterant: Elector qvoqve Brandenburgicus per Legatos id eos interpellârat: Regii operam ſuam & expromtum auxilium ultrò obtulerant: Subſidiorumq́;, è proximo affulgentium, opportunitas ad conſilia hæc arripienda vel maximè alliciebat.

Nec ſtetit intra publici & communis hujus decreti carceres privatus qvorundam Principum affectus, ſed propiùs in regias partes concesſit.

Singulatim ArchiPræſul Bremenſis, fœdere inito, pridem cum Rege convenerat.

Cumprimis ArchiPræſul Bremenſis, conceptum, ob controverſiam de adminiſtratione diœceſeos ſibi motam, & illatas multifariàm injurias, odium, qvod contectum & altâ hucusq; mente repóſtum foverat, poſt debellatum ad Lipſiam hoſtem, feneſcente anno, palam erupit.

Vixerat is intemeratâ in Cæſarem fide, dum cum Rege Daniæ tumultuaretur, & Cæſari, magnificis ejus expurgationibus, promisſisq́; frequentibus, unicè adhæſerat: Adeò ut, ob fidem Cæſari ſervatam, à Rege Daniæ Fimbriâ, proprii patrimonii inſulâ, qvam Rex, bello fervente occupatam, Pace factâ non reddidit, mulctari mereret. Expertus autem paulò poſt fuerat: Exitiabili Proteſtantibus Anni milleſimi, ſexcenteſimi, undetriceſimi, Edicto ſuum qvoq; jugulum peti, & certo ſibi demenſo annuatim attributo, Cæſaris filium, Leopoldum Gulielmum ArchiDucem, diœceſi ſuæ intruſum iri. Qvapropter juſtâ indignatione motus, alibi dignitati ac fortunis ſuis ſtabilimentum qværere, ad Regem Sveciæ, propinqvæ cognationis vinculo, junctum, ſe applicare, ejusq́; patrocinium ac tutelam ambire, ſuborto hoc bello, decernebat: Jamq; nono Calendarum Julii eò res devenerat, Johannis Salvii, regii Commisſarii interventu; ut de fœdere certis legibus iniretur pactio. Cujus in tabulis Rex Sveciæ recipiebat: *Qvia ArchiEpiſcopus cōqvereretur, malevolos & hoſtes in dicionibus, juribus, privilegiis ſuis, non modò præcipua diœceſeos loca infeſtis præſidiis inſeſſa tenendo, ſed & mobilibus illic repertis indignè manus injiciendo, ſubditosq́ iniqvisſimis exactionibus gravando, multum ipſi creasſe præjudicii; id unicè acturum ſe, omnesve convenientes initurum rationes ac vias, ut ArchiEpiſcopus, ab ejusmodi indignitatibus liberatus, qvod ipſius esſet, Deo & omni jure ſuffragante, ad dies vitæ qvietus retineret.* Viciſsim Regi hic, *in præſenti bello, ad obtinendam communi Proteſtantium bono ejus intentionem, fidelem operam navaturum, militeq́ & pecuniâ, qvantum ſtatus proprii facultas & ſecuritas pateretur, adminiculaturum*, fidem ſuam obſtrinxit.

Iſtud eorum propoſitum, qvò faciliùs effectum ſortiretur, Anglo-Scotorum novi delectus, ſub Marchione Hamiltonio Rex huc deſtinârat: Qvi ad Albis, ſeu Viſurgis oſtia in terram expoſiti, ArchiEpiſcopo, res novas animo molienti, & militem in præfecturis Holſaticis, jure hæreditario posſesſis, finium muniendorum prætextu, pariter conſcribenti, præſto forét.

Hæc utut clanculò tractarentur, non potuêre tamen adeò in occulto habe- Neqvicqvam ab

His conſiliis eum dehortante Tillio.

haberi, ut Tillium, vigilantisſimum & verſutum ſenem, omninò fallerent. Is ergò impenſè operam dare; ut re exactè compertâ, naſcenti malo in ipſis cunabulis occurreret. Hinc interceptæ ab eo & reſignatæ ArchiEpiſcopi literæ: Hinc in provincia Wurſtorum, qvam primam tumultus fore palæſtram forſan autumabat, Ordines provinciales, conventu inſtituto, per Reinackerum Tribunum, gravi militarium hoſpitiorum comminatione, ſe obligare in ſcriptis adacti: In Cæſaris fide ac obedientiâ perſtituros, nec qvicqvã in Cæſaris, Imperii, & Cæſarianorum, qvi aut nunc apud eos commorarentur, aut commoraturi esſent imposterùm, damnũ aut præjudicium molituros; qvin omnibus id viribus amolituros potiùs. ArchiEpiſcopum qvoq;, literis ad eum datis, ſubmonebat Tillius. *Ne intuitu ArchiEpiſcopatus, ob attentatam ejus translationem, cum qvoqvam nato homine in tractatum deſcenderet, multò minùs, arma induens, infidæ externorum Principum amicitiæ ſe illigaret: Reverteretur potius ad meliorem mentem, & molitionibus ejusmodi ſuâ ſponte abſtineret.* Invaleſcentibus verò indies ſuſpicionibus, contra Epiſcopum conceptis, etiam de dando in cuſtodiam actum, jamq; faba in ejus libertatem cuſa erat: Ni à perſona, non poſtremæ dignationis, qvæ eodem tempore, dum conſilium iſtud ſub incudẽm veniret, nullius militiæ innexa, Tillium, ut honorarius miles ſeqvebatur, clam admonitus, anticipatâ Bremam fugâ, discrimini jamjam inſtanti caput ſubtraxisſet.

Sed bellum debito cœtùs exorſus, ſucceſſu deſtitutur.

Licet verò Anglicanæ & Scoticæ copiæ, errore neſcio qvo, non ad Viſurgim aut Albim, ſed in Pomerania appulerint, Tottio tamen Campiductori, maximè poſt feliciter pugnatam ad Lipſiam pugnam, à Rege injunctum fuerat: Megapoli ab hoſtium jugo liberatâ, huc vertere arma, & ArchiEpiſcopo ſuppetiatum ire. Qvod priusqvàm fieret, ArchiEpiſcopus, omnis moræ impatiens, cum novo, qvem conſcripſerat, milite, rei periculum facere conſtituit; ac Langwedelo primùm ad Viſurgim, mox Verdâ occupatis, Clerum, qvi illîc nidulatus fuerat, pontificium, captâ nuper ſede iterùm ejecit. Et ſanè prima in eum Cæſarianorum conſilia cadere in casſum: Reinackero, qvi cũ octingentis peditibus, ducentis eqvitibus, & machinis nonnullis, exorienti novo hoſti imminebat, re infectâ, retrocedente; dum Brema, præter Urbem, qvà necesſariò intra tormentorum jactum iter illi erat, tranſitum denegat. Nec ob id tamen abſtitêre propoſito, ſed Comiti Gronsfeldio in Comitatu Hojenſi non diu poſt junctus idem Reinackerus, confecto trium millium Exercitu, Allerâq; tramisſâ, in hoſtem uterq; tendentes, Langwedelum, Verdamq;, ab ArchiEpiſcopo præſidio munita, recepêre: Oppresſis mox ubiq; & disſipatis ArchiEpiſcopi novellis delectibus; qvorum reliqviæ Cæſarianorum manus ægrè elapſæ, Bremam trepido pede ſe contulerunt. ArchiEpiſcopus ergò hac vice latibula ſua reviſere cogebatur: Nec ſolus ipſe par Cæſarianorum armis; & regiis, ipſi deſtinatis, ſubſidiis, qvæ Megapolis adhuc occupabat, voto atq; ardore ejus tardioribus.

Georgius, Luneburgẽſis Dux, regiæ militiæ nomen dat.

Secundus ab ArchiEpiſcopo Bremenſi Georgius Dux Luneburgo-Brunswicenſis in his oris regias partes palàm profesſus eſt; Regem Herbipoli adiens, ejusq; militiæ certis conditionibus operam ſuam obſtringens: Acceptis eo nomine ad ſex Legiones, qvatuor peditum, duas eqvitum, conſcribendas, regiis diplomatibus.

Dux Brũſwicenſis ab Haſſo ſuppetias flagitat.

Fridericus Ulricus, Dux Brunſwico-Luneburgenſis, ſimiliter inter hos rerum motus, è Gvelpherbyti caſtro furtim ſe ſubducens, Brunswigam venerat, & bello, qvod hinc inter Regem ac Proteſtantes, Cæſarem iſthinc cum ſociis calebat, manum ipſe qvoq; admoturus, misſis ad Gulielmum, Hasſiæ Landgravium, Legatis, auxilia flagitatum ierat: Gvelpherbyto & aliis locis, qvæ in agro Brunswicenſi Tilliano militi adhuc tenebantur, circumſidendis, & tractu temporis ad deditionem compellendis. Qvos Landgravius comiter qvidem habere, nec ſubſidiorum ſpem omnem Duci præcidere: Sed *mandatum tamen regium, qvo Rhenum verſus properare jubebatur*, excuſare, *tanqvam potius,*

& re-

& reliqvis omnibus reſpectibus antepo-nendum; remq́; ad Regem ipſum integram remittere.

Mox cum Rege fœd9 percutit.

Rex autem, circa hoc tempus, Ludowicum, Principem Anhaldinum, proRegem ſuum in Magdeburgenſi diœceſi, mandatis idoneis ad tractandum cum memorato Duce inſtruxerat. Hinc factum, ut mox de fœdere cum Rege ineundo, Brunswicenſi Legatos ad Anhaldinum mittente, inter eos agitari cœperit, certisq́; condicionibus convenerit: Si tamen ratas illas Rex haberet. Manſit autem, defectu règii conſenſus, in ſuſpenſo fœdus, ad inſeqventem usq; annum: Qvandò demùm, Rege approbante, ad exitum perductum eſt.

Parte tamen provinciæ per Neutralitatis pacta, hoſtilitati exemta.

Interim Dux Brunswicenſis apud ſummum militiæ regiæ his oris Præfectum, Johannem Bannerium, id operam dabat: Ut certus territorii ſui tractus, qvi & Gvelpherbyti præſidio & Regiis ad direptionem patebat, Neutralitatis beneficio hoſtilitate & militum injuriis eximeretur. Aſſenſus eſt huic deſiderio Bannerius; ſed certâ ratione: *Si*, nempè, *ex locis iſtis tantundem ſibi ac ſuis, qvantum hoſti, & ita dimidia contributionum pars exſolveretur, incolæve non hoſti magis, qvam Regiis obnoxii, intra neutrarum partium ſe continerent cancellos.* Regionem enim hoc pacto à vaſtitie conſervatum iri, &, ſi, Gvelpherbyto violentâ aut lentâ obſidione cincto, præſidiariorum excurſiones poſtmodùm inhiberentur, omnia iſthæc commoda Regiis in ſolidum accretura, eminùs proſpexerat.

Chriſtianus Dux Luneburgenſis cũ Rege in fœdus deſcendit.

Ulrici Friderici exemplum & veſtigia ſubſeqvebatur Chriſtianus, Dux Luneburgo-Brunswicenſis, familiæ Cellanæ princeps, & Mindenſis ſimul Epiſcopus: Cui Pontificiorum, & præcipuè Franciſci Gulielmi, Oſnabruggenſis & Verdenſis Epiſcopi, importunitas, ſede Epiſcopatus, qvam ultra triginta tres annos qvietè jam obtinuerat, pontificii decreti ac cæſarei reſcripti obtentu, eum deturbare conantium, juſtam indignationem & bilem moverat. Hic ergò, *& ſuo, & fratrum, agnatorumve, ſiqvidem fœderi ſubſcribere animum inducerent, nomine*, ultimo Iduum Decembris, cum Rege convenit: *Patrocinio ac clientelæ regiæ ſe ſubmittens, & de certo tributo, è Ducatu Luneburgenſi qvotmenſibus pendendo, fidem obſtringens.* Cui Rex, inter alia repromiſit: *Operam daturum, ut Ducum Luneburgenſium familia, arces, oppida & diſtrictus, qvæ à Majoribus eorum Epiſcopatui Hildeſienſi, ſub reluendi pacto, pignori oppoſita, Clerus dicti Epiſcopatus, oblata debiti ſolutione, reſtituere injurioſè hactenùs detrectaverat, recuperaret.*

Cum Electore Brãdenburgico de fœdere, ſed nullo exitu, tractatur.

58. Sed, ut ex inferiori in ſuperiorem Saxoniam tranſcendamus, Elector Brandenburgicus, utut de Spandoæ & Cuſtrini munimentis, aliisq; nonnullis articulis tranſactum cum eo eſſet, juſto tamen & perfecto fœdere Regi nondum devinciebatur: Qvapropter Rex Johanni Salvio, ad dictum Electorem, currente menſe Septembri, ablegato, ut cum eodem de fœdere ineundo ageret, mandata dederàt. Cui, pridiè Calendarũ Octobris ſcripto, ab Electore reſponſum. *Ejusdem cum Rege eſſe ſententiæ; qvod nulla, aut tutior, aut præſenti ſtatui accommodatior, via iniri poſſit, qvam ſi proteſtantes Imperii Electores, Principes, Ordines univerſalis fœderis vinculo cum Rege conſtringantur: Et in eum finem Regi impoſterum fideliter cooperaturum. Nec à particulari fœdere, ſuo & Familiæ ſuæ nomine, cum Rege contrahendo abhorrere: Qvippe, præter ſangvinis neceſſitudinem, qva Regi conjungatur, rationes rerum ſuarum Svecicæ Coronæ fortunis ita reperiri implexas, ut pari ſorte ſtare, lapſuræve videantur; adeòqve jure, meritò ſibi allaborandum; qvò inter regiam ac electoralem ſuam Domum, tum Regna, Electoratum, & utriusve provincias firma ſolidave amicitia, & confidentia minimè fucata, fundamento certi fœderis priùs jacto, inædificetur. Condiciones autem, qvibus Rex fœdus offerat, admodum momentoſas, numerove complures apparere: Qvas exacti judicii trutinâ ſingulas penſitare, & ſi qvid in qvaqve earum deſideretur, annotare, tum, qvicqvid ſtipulari econtra à Rege è re ſua arbitretur, ſcripto reciproco comprehendere oporteat. E diverſo paucos*

Con-

Conſiliariorum, quorum prudentiâ rem tantam ventilet, jam ad manum: Legati verò regii ad inſtantem Ordinum inferioris Saxoniæ conventum properantis, diſceſſum diuturniorem haud ferre moram. Poſtulare itaq; ab hoc: Ut, re illic transactâ, denuo ſe ſiſtere vellet, inchoatum fœderis opus conſummaturus.

Et in hunc modum tela fœderis cum Electore Brandenburgico ſub exordium imperfecta relicta, ne poſtmodùm qvidem, usq; dum fato Rex fungeretur, novis ſubinde emergentibus impedimentis, pertexi potuit.

Cæſariani utrâq; Luſatiam hoſtiliter irrumpût. Ad Misniæ & Electoratus Saxonici confinia Cæſariani cladem, qvam Electoris causâ ad Lipſiam paſſi erant, vilipendere, nec eâ tam fracti, qvam irritati videbantur. Affecto enim jam menſe Septembri, inferiorem Luſatiam irrumpentes, Gubbenæ Urbe direptâ, Luccâ autem ingenti æris ſummâ mulctatâ, Lubenam, compluresq; nobilium arces, tum prætereà oppida & præfecturas nonnullas Electoratus, inter alia, Slibenam, Vulcano conſecrârant: Inde in Marchiam penetrantes, & Furſtenwaldam, Storcoam, Bescoam, impetu captas, deprædati. Qvin etiam valida Hungarorum & Croatarum manus, antiqvæ Dresdæ propinqvare erat auſa: Venatoriæ domus intercipiendæ conſilium agitans; ſed, vigiliis accuratè diſpoſitis, repulſa, & ſpe direptionis, incenſionisq; fruſtrata, in vicina horrea, igne ſubjecto, conceptam demùm bilem effundens.

Hanc inſultantium hoſtium arrogantiam Elector diutiùs æqvo tolerare animo non potuit. Utut enim, cunctabundus hactenùs, & hoſtem, numero ac robore militum Exercitui ſuo, communi famâ, ſuperiorem, ſolus adoriri reformidans, Bannerium de auxilio ferendo ſolicitâſſet; Rege qvoq;, ut Bannerio id in mandatis daret, interpellato: Tandem, reſumtis tamen animis, ſuos, qvinto Calendarum Octobris, Lipſiâ, ubi ab Urbe iterûm in poteſtatem redactâ hactenùs hærentes interqvieverant, ductu Johannis Georgii Arnhemii, Campiductoris, movere, Albisq; ponte ad Torgam ſuperato, in Luſatiam ſuperiorem rectâ cōtendere juſſit. Qvorû advētu nonnulla loca, maximè Hertzbergæ Urbs, à Cæſarianis acerrimè preſſa, extremo diſcrimini erepta.

Cæſariani autem, reducto inde milite, in ſuperiorem Luſatiam arma jam verterant: Obvia qvæq;, tum hîc, tum in contermino Misniæ territorio, miſerè depopulati. Biſchoffswerdæ Urbs, inter hæc, oppreſſa, &, qvindecim hominibus obtruncatis, expilata; mox, adventante Saxonico milite, iterùm deſerta: Baudiſſinum verò, Gorlicium, Sittoa, præſidium militare admittere, vi minisve adacta.

Neq; hîc, ſimul ut Saxonicum militem proximare ſenſerunt, diu ſubſiſtere viſum; ſed deſertis, qvæ occupaverant, locis, pars in Sileſiam, pars in Bohemiam conceſſêre: Sub colore tamen, qvaſi à Cæſare ipſo ſuſtinere impetum & retrahere arma juberentur. Mox ſubitò tere. cipiunt.

Utrumne verò reverà tale qvid in mandatis habuerint, an ſpontè prævenerint imminentem neceſſitatem, & qvod, viribus hoſti impares, aliàs vi coacti & ingratiis facturi erant, ſuperioris juſſu feciſſe, videri voluerint, altiùs disqvirere, noſtra non intereſt. Non de nihilo tamen omninò fuiſſe, qvod de mandato obtendebatur, vel inde conjicimus: Qvia pertinaciùs reſiſtentes, remoram Cæſaris machinationibus erant allaturi. Cæſarea enim aula diverſam ab armis viam ineundam ſibi arbitrabatur: Qvâ exulceratus Electoris Saxoniæ animus verborum lenimentis mitigaretur, Cæſariq; & Domui Auſtriacæ, remotis diffidentiæ ſubortæ obſtaculis, reconciliatus, à Rege Sveciæ, atq; aliis fœderatis abſtrahi poſſit.

Hiſpanus Orator Electoris Saxoniæ animum tentat. Qvod verò cæſareo culmine indignum foret, ultrò Electorem adire, arma præcipitanter illata excuſare, &, crimen velut agnoſcendo, ſupplicare inferiori: Ideo Marchio Codritanus, Regis Hiſpaniarum ad aulam cæſaream Orator, ut inſtrumentum huic rei percommodum, electus; cujus interventu deſtinata, dignatione Cæſaris ſalvâ, perageren-

rentur. Hic ergò Orator, Paradiſero Tribuno Viennâ Dresdam ablegato, Electori tendiculas ſeqventem in modum ſtruxit. *Regem ſuum de ſaluberrima ac ſtabili Pace in Imperio Romano ineunda, conſervandave multoties, & multimodis fuiſſe ſolicitum: Imprimis Oratori ſuo ſtrictè in mandatis dediſſe: Eniteretur ſummo ſtudio, ut ne amicitia, quæ inter ipſum, & univerſam Domum Auſtriacam, nec non Saxoniæ Electorem arctiſſima compagine coaluerat, fatiſceret aut diſſolveretur; qvin ſarta potiùs tecta maneret. Qvia verò multa nuper, neſcio quo fato, acciderint, quæ ſi invaleſcant, diſſolutionem magis, qvàm ulteriorem conſervationem priſtinæ amicitiæ, fiduciæ, Pacis ac concordiæ ominentur; eapropter Regem ſuum animo ac cogitationibus eò unicè collimare, eò omnes intenſurum vires, ut malo huic, anteqvam ingraveſcat, opportunum interventu ſuo inveniatur remedium: Modò, Electori id qvoqve non ingratum fore, appareat. Conſultum autem ipſi videri; ut Elector gravamina atqve poſtulata ſua ſcripto aperiens, duos e ſuis, auctoritate & qvalitatibus tantæ rei tractandæ pares, ad certum locum ableget: Totidem ut à Cæſare illuc mittantur, Oratorem, nomine Regis ſui, daturum operam, & ad diſſidia, quæ jam ſuborta ſint, in prima herba, qvod ajunt, ſupprimenda, futurorum qvoqve ſemine remoto, omnem lapidem moturum.*

Sed repulſâ patitur. Huic Oratoris Hiſpanici Legationi longè alio, ac ipſe mente præceperat, votisq; optabat, reſponſo Saxoniæ Elector occurrit. Et in limine qvidem, *cùm amicitiam, quæ utriqve, Auſtriacæ & electorali Saxonicæ Domui à multis retrò annis interceſſerat, tum officia haud proletaria, quæ ipſemet Domui Auſtriacæ, inter tot incurſantia adverſa, hactenùs præſtiterat*, Oratori ad animum revocabat: *Non Lipſienſis conventus decreto, non qvovis alio modo, qvicqvam commiſiſſe* demonſtrans; *qvamobrem temeratarum Conſtitutionum & conſvetudinum Imperii inſimulari, aut amicitiæ violatæ incuſari potuerit. Porrò, dum Svevicus & Franconicus Circulus ad nuncium Lipſienſi decreto remittendum, vi ac armis adiguntur, conniviſſe ad id ſummâ patientiâ & ſpe meliorum: Similiter dum Tillius, ipſo, ut Circuli Præfecto, inſalutato, Saxoniæ Ducatum invadens, prædandi licentiâ omnia miſcet, & ne Electoris qvidem ſubditis, malo per contagionem in vicina qvæqve graſſante, parcit, patientiæ malagmate, juſtum adhuc leniiſſe dolorem. Qvinimò, qvod hoſtilia de Cæſare nunqvam ſibi imaginaretur, Furſtenbergio, cujus tamen modicas copias armorum ſuorum objectu remorari, & ita Cæſarianorum vires aliqvantulum debilitare in proclivi fuerat, tutum & expeditum per confinia ſua præbuiſſe tranſitum. Demum poſtremos Tillii Legatos, utut mandata ipſorum, qvorum exemplum Electori communicarant, aculeatis & altiùs penetrantibus verbis differta reperirentur, placido & excuſa[illegible]miſiſſe reſponſo: Qvod morbum ſanaret, non irritaret. His tamen inſuper habitis, Tillium cum Cæſaris Exercitu irrupiſſe fines ſuos, & adeò atrociter rapinis, incendiis, aliis deteſtandis facinoribus graſſatum: Ut nec penna deſcribendæ crudelitati par ſit, nec animus absqve acerbo ſenſu memoriam ejus recolat, & ipſa barbaries vix qvicqvam viderit magis barbaricum. Qvod ergò nec precum exorabula, nec rationum in medium adductarum momenta, nec expromtarum oblationum perſvaſiones qvicqvam penitùs proficerent, nullaq; ſecundum DEUM, niſi in armis, ſpes ſuperaret, tandem, Sveciæ Regi vires ſuas jungere, invictâ neceſſitatis lege fuiſſe compulſum. Inde mox, rei eventu aciei aleæ commiſſo, ſummi Numinis providentiam omnipotenti ſua dextera à juſtitia cauſæ ſtetiſſe, & poſt anceps ac ſangvinolentum certamen Regi Sveciæ, ipſiq; victoriam clementiſſimè largitum. Qvam infenſum hoſtem deinceps Aldringerus, in Hennebergenſi, qvi Electorem Dominum agnoſcat, Comitatu ſe præbuerit; qvam immaniter & tyrannicè, rapinis, incendiis, cædibus, Campiductor Cæſaris, Baro Tiffenbacchius, in aliis dicionibus ſuis debacchatus ſit, manifeſtum eſſe, & ipſis-*

& ipſiſſimam, hac graſſatura pluribus locis inductam, loqvi vaſtitiem. Hinc curvis ſole meridiano clariùs apparere: Qvantus candor, fides, obedientia, qvanta circumſpectio & reverentia, conſtantia & Pacis amor qvantus, qvanta deniqve patjentia ex Electoris actionibus eluxerit; è contrario qvàm perperam ac hoſtiliter cum ipſo actum ſit. Summa tandem reſponſi principaliter eò redibat. *Hoc rerum ſtatu, & his circumſtantiis particulares ejusmodi tractatus haud esſe è re Patriæ: Plurimorum enim exemplorum experimento doceri; ſalutarem Pacificationis metam nullatenùs attigiſſe, ſed novis potiùs & vehementioribus turbis aperuiſſe feneſtram. Nec recedenti Electori à Regis & aliorum Proteſtantium ſocietate prætextum aut excuſatiunculam ullam ſuppetere, qvibus facinus tantum velaret. Si tamen univerſalis, honeſta, tuta, & ſtabilis Pax Cæſari cordi foret, & Elector ad eam adipiscendam conferre qvicqvam posſet, pro eo, qvòd pacifica conſilia ſemper amplexus ſit, affectu, ab æqvis rerum æſtimatoribus in ipſo nil deſideratum iri.*

Saxoniæ Electoris miles magnam Bohemiæ partem, ipſamq; Metropolim, Pragam, inundat.

Ita Hiſpanicis artificus fruſtrà hac vice inſumtis, ab Electore, ad talia immoto, Campiductor Arnhemius, cum Exercitu, in Bohemiam rectà pergere jusſus. Cui fortuna, inter prima rerum principia, ſatis blanditer arriſit: Ita ut Sluckenoæ Urbs, Tetſchenæ Urbs & arx, Ausſicum itidem, Teplicium, tandem etiam Litomericium, & alia loca, nemine reſiſtere auſo, in poteſtatem ejus transierint.

Cum etiam paulò poſt, ſecundo rerum ſuccesſu longius provectus, Pragæ omnibus viribus immineret, primores incolæ, regiiq;, inter hos, miniſtri vel maximè, cum proRege, & potisſimâ Cleri parte, fugam arripuère: Qvos miles Cæſaris, utut è Sileſia huc misſus, defenſionem primò meditaretur, mutato mox conſilio, unà cum Duce Fridlandiæ, Balthaſare de Maradas, Magnate Hiſpano, Wangelero, aliis ſecutus, reſiduos Cives, velut dispalatum ſine magiſtro gregem, omne præſidio viduatos, reliqvèrunt. Inde factum, ut Arnhemio proximante, tubæq; occentu deditionem flagitante, aut recuſantibus minitante hoſtilia, certos homines è ſingulis Urbibus (tres autem numerantur) electos ablegârint, de legibus deditionis acturos; &, re celeriter transactâ, Saxonicos, portis reſeratis, in Urbem admiſerint.

Brevi poſt Pragam deditam Cæſariani ad Limburgum cum Saxonicis congresſi, cladem patiebantur non mediocrem. Egra qvoq; civium, cum hoſte colludentium prævaricatione, Elleboga deinde, Schlackenwerda, Falckenoa, alia complura oppida, in Saxonicorum concesſère arbitrium.

Occupatis itaq; tot tanti momenti Urbibus ac locis, maximè Metropoli in poteſtatem redactâ, videbatur Saxoniæ Elector Bohemiæ Regnum firmo adeò & ſolido veſtigio premere: Ut non verendum foret; levi negotio iterum inde expulſum, & de ſtatu, qvem cœperat, dejectum iri.

Cæſar Fridlandio ſummum armorum imperium iterùm defert.

59. Alternante ſic rerum vices hoc anno, & Cæſari, cujus votis diu ſatis abblandita fuerat, occipitium obvertente fortunâ, Viennæ in aula cæſarea conſternationis ac qverelarum omnia plena erant; tum dolore præſentium, tùm futurorum formidine. Maximè, qvia cum Electore Saxoniæ vulpinari voluiſſe, parùm juverat, nec ullis verborum blandimentis abfœderatione, qvam cum Rege Sveciæ inierat, is abduci ſe patiebatur: Qvin potiùs, violentâ in Bohemiæ Regnum impresſione factâ, inſignem ejus partem, unà cum Metropoli, Pragâ, occupàrat. Vulpinâ itaq; pelle depoſitâ, leoninas exuvias, qvas non ita pridem abjecerant, reſumere, Duciq; Fridlandiæ, ad Electorum inſtantiam exauctorato, ſummum militiæ imperium, per Principem Eggenbergenſem, qvi inter omnes Cæſaris miniſtros præcipuè in dicti Fridlandii animo validus erat, denuò offerre in animum induxerant, qvi Cæſari à ſecretioribus erant conſiliis.

Dedignari initio Fridlandius oblata viſus; Eggébergenſi *officiorum præteritorum, qvæ Cæſari præſtiterat, & malæ, qvam inde retulerat, gratiæ*, memoriam oggerens: *Qvapropter nil*

ſubſit cauſæ, cur, Cæſaris militiæ iterato nomen dare, adeò frigutiat, & plauſtrum, qvod alius perculerit, à lapſu erigendum ſuccollet. Omni jam ambitioni remiſiſſe nuncium, & qvieti ſe tradidiſſe: Qvam, utpote præſentium turbarum nullatenùs particeps, nec ab hoſte interpellatum iri, ſpem certam foveat. Deprecari ergò prægrave hoc onus, qvod cervicibus denuò imponi velle videatur.

Princeps Eggenbergenſis, cui arrogantes Fridlandii ſpiritus & elatum ingenium ſatis cognita, ambitionem ad ultimum prævalituram conceptæ indignationi certus, non deſperare de perpetrando incepto primâ vice repulſam paſſus, ſed ſtrenuè porrò inſiſtere; excuſando Cæſarem: *Qvod omnia, qvæ acciderant, ingratiis ipſius fuiſſent facta. Jam tum malè ominatum, nec omini defuiſſe eventum: Pretioſiſſimam eximere Coronæ ſuæ gemmã, & ſiniſtrâ dextram ſibi præcidere; Ducem Fridlandiæ, qvi tot ſucceſſibus fidem pariter ac felicitatem ſuam approbaverit, exauctorando. Sincerum, qvo Cæſar ipſum complexus fuerit, affectũ, & fiduciam, qvam in eo repoſuerit, non diminuta hujus caſus interventu, ſed aucta: Ut inde judicare in proclivi, qvod calamitoſo hoc ſtatu, rebus ferè deploratis, & in acie novaculæ conſtitutis, ipſi, præ aliis omnibus inſtaurandorum armorum ſummam cõcredere decreverit, fortunam partium facilè iterùm excitaturo. Aliorum, qvi ei annò in imperio ſurrogati ſint, culpam & infortunium, qvo majora, eò illuſtriorem honori & gloriæ ipſius ſplendorem conciliatura. Deponeret animi rancorem, qvem exauctoratione contraxiſſet, Patriæve ac publicis commodis condonaret; re ipſa demonſtrans. Nec fidem ſuam ullis ejusmodi fortunæ, in rebus humanis, ludentis, tentaminibus concuti poſſe: Et animos ſibi virtutemve ſupereſſe; corrigendis, qvæ alii peccârint, reiq; publicæ, jam penè collapſæ, imò à plerisq; pro depoſita habitæ, reſtaurandæ, ac ab interitu vindicandæ pares.*

Qvod is ex parte recipit.

His adhortationum ſtimulis incitatus Fridlandius tandem recipere. *Gratiæ & meritis Principis Eggenbergenſis, cui ſummè ſe obſtrictum profiteretur, daturum; ut cæſareæ militiæ, ad menſem usqve Martium præeſſet, validove Exercitui conficiendo, ac in ordinem redigendo operam navaret: Non, aut ſummi tamen Imperatoris, aut diverſo qvopiam titulo aſſumto; nec alio pacto, niſi ut ne ulla cum hoſte confligendi, vel in hoſtem ducendi ipſi imponeretur neceſſitas, ſed munus ſuſceptum intra ſolos delectuum habendorum & ordinandorum carceres ſtaret. Interim, trium horum menſium ſpatio, Cæſari de alio, cui ſummam Exercitus curam demandaret, providendum fore; aut, qvod tutius, optimumve factu arbitraretur Fridlandius, Paci animum adjiciendum.*

Et ad bellum ſummâ ſe vi præparat.

Acqvievit reſponſo pro tempore Cæſar: Qvod Fridlandiæ Dux ulteriùs hac vice ſe urgeri haud pateretur, in primum hunc ſummi imperii velut gradum, impuliſſe hominem contentus. Fridlandius autẽ, hoſpitio Znaimæ in Moravia ſumto, eqvitibus peditibusq; in Cæſaris, & aliis conterminis provinciis colligendis, omnibus viribus incubuit. Cui fini Viennæ ad tercentum diplomata, qvia calamo ſcribere nimis operoſum videbatur, typis impreſſa, & inter militum conqviſitores, hinc inde emiſſos, diſtributa. Campiductor etiam Tiffenbacchius, Exercitu cæſareo, cui hactenus ſummo cum imperio præfuerat, Fridlandiæ Duci ceſſit: Qvi veteranis in hibernacula diſtributis, novo qvoq;, indies confluenti, militi in Cæſaris dicionibus pro lubitu, & qvemadmodũ è re id fore autumaret, diribitoria aſſignatum ibat.

Ad immenſos autem ſumtus, qvi reparando Exercitui neceſſarii, Hiſpaniarum, ut & noviter deſignatus Hungariæ ac Bohemiæ Rex cum conjuge, tum Princeps Eggenbergenſis, & alii pleriq; cæſareæ aulæ Primores, certatim ſtipem contulerunt. Ingentibus etiam tributis in Regno ac provinciis, Cæſari parentibus, graſſatum, & ſubditi, præterqvàm qvod militi hoſpitium præbere cogerentur, variis exactionum generibus vexati.

Rex Galliæ Cæſarianos Mojenwico exturbat.

60. Anno milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo primo ad finem vergẽte, Galliæ Rex Cæſarianos Mojenwico, ubi munire ſe cœperant, per

For-

Forcæum, Campiductorem, cum Exercitu ad Germaniæ limites miſſum, ejicere, ſucceſſu nec infelici, nec adeò difficili aggreſſus eſt.

Ne verò Exercitu proximante, Sveciæ Rex diffidentiæ & ſiniſtræ opinionis qvid cóciperet, certo homine è nobilium ſuorum numero ad eundem ablegato, ſcopum & cauſas hujus expeditionis illi retexit: *Ob qverelas,* nimirùm, *à fratre ſuo notho, Metenſi Præſule, de Cæſarianorum violentia, & exactionum, qvibus graſſarentur, iniqvitate, ad ſe delatas, ſuperſedere diutiùs non potuiſſe; qvin nido hoc, qvo reſederant, malè feriatos exturbaret.*

Argenrotatenſibus idem ſignificatum; oblatione adjectâ: *Cum non ita pridem à vicinis aliısve duriter preſſi, variaq; in religioſæ ac profanæ Libertatis, nec non jurium urbanorum & privilegiorum præjudicium fuerint tentata, neqve injuria forſan, plura ejusmodi tentatum iri, metuatur, Regem Galliæ, ſiqvidem opis & auxilii indigerent, ſtrenuè & candidè, pro aſſerenda Libertate, ſeu armatum, ſeu togatum flagitantibus affore.*

BELLI
SVECO-GERMANICI
VOLUMEN PRIMUM.
LIBER QVARTUS.

Summa Libri.

(1.) *TRactatus de Neutralitate, tam cum univerſis fœderis Pontificii ſociis, qvàm particulatim cum Electore Trevirenſi, Palatino Neoburgenſi, & Coloniæ Urbe refertur: Qvi ubivis, præterqvàm cum Trevirenſi, in irritum cecidit. Regis ad Lottharingiæ Ducem literæ, & hujus reſponſum: Tum utriusq; Sveciæ & Galliæ Regis, in eum pactio.* (2.) *Regina Sveciæ ad Conjugem venit: Regni item Cancellarius & Fridericus Bohemiæ Rex, aliive Germaniæ Primores, nec non diverſorum Ordinum Legati. Dux Brunſwicenſis, & Urbs cognominis, Duces qvoq; Megapoleos, tum Ulmæ Civitas, & Wetteraviæ atq; occidentalis ſilvæ Comites in fœdus cum Rege coeunt: Lubeca ſimiliter, Luneburgum, & Brema, Civitates, cum eo paciſcuntur. Rex Doctorem Bothvidi in dioeceſin Halberſtadenſem, ſtatui eccleſiaſtico inſtaurando ablegat.* (3.) *Rhingravius Hiſpanos ad Moſellam profligat. Rex Creutznacum, obſidione cinctum, in poteſtatem redigit. Braunfelſæ arx, Bobenbuſa & Kirchberga Regiis cedunt. Moguntia munitur, & Guſtavoburgi fundamenta jaciuntur. Legati, à Saxoniæ Electore miſſi, propoſitio ad Regem; & hujus reſponſum.* (4.) *Argentoratenſes in Alſatia Lottharingos invadunt. Munimenta ad Lichtenavum & Druſenhemum ſolo æqvantur. Chriſtianus, Palatinus Rheni pro Rege delectus habet. Oſſa Wilſtetum occupat.* (5.) *Magdeburgi deditio, de qva jam agi cæptum, Pappenhemii interventu interpellatur: Nec tamen minùs Urbs, milite educto, ab hoſte deſeritur. Pappenhemius, Viſurgi ſuperato, in Weſtphaliam tranſit. Gulielmus, Sa-*

xoniæ

xoniæ Dux, hoſtilem Legionem opprimit, Gottingam expugnat, Duderſtadium in deditionem accipit. Gulielmus, Haſſiæ Landgravius, Warburgum, aliave loca, & hæc inter Ericoburgum, nec non Amœnoburgum occupat. (6.) Inde exponitur Saxonicorum in Bohemia ſtatus, & qvid Torgæ in Electorum, Saxonis ac Brandenburgici, congreſſu actum. (7.) Fridlandiæ Dux, in militia inſtauranda totus, ſummum armorum imperium, à Cæſare denuò delatum, ſuſcipit. Cæſar Pontificis Romani auxilium implorat: Contra qvem cunctabundum Cardinalis Borgia proteſtatur. Cæſar apud Italiæ qvoq; Principes ac Reſpublicas, Regem item & Regnum Poloniæ ſubſidiorum ſatagit. (8.) Hornius à Rege, in Bambergenſem Epiſcopatum miſſus, Bambergæ Urbem & Hochſtetum inſidet: Ubi regiorum cum hoſte conflictus. Tillio huc movere audito, Hornius defenſioni ſe accingit: Eo autem ſubitò irrumpente, Bambergá iterùm cedit, & poſt receptum duas hoſtium Legiones opprimit. (9.) Rex, rebus ad Rhenum ordinatis, iter in Franconiam habet: Ejusdem Circuli Ordines, ne animos demittant, priùs adhortatus. Inter hæc ſecuritati viarum & veredariorum publico Edicto proſpicit. (10) Ludicrum, qvod Chami accidit, Regis ſucceſſibus præludens omen. Tillius à Rege ſe recipit. Bavariæ Dux, de Tillio, necne, finibus recipiendo, deliberat. (11.) Rex Noribergam venit. Ejusdem ad Noribergenſes ſermo. Noriberga Regi certo ſe pacto obſtringit. (12.) Rex Donawerdam aggreditur: Quam Bavarus miles paulò poſt deſerit. Regiorum ulteriores ad Danubium progreſſus. (13.) Tillius ad Licum pedem figit. Rex illic eum adoritur. Bavarus Lici tranſitu Regi cedit. Tillii mors & encomium. Rex, Lico ſuperato, in Bavariam tranſit: Magno cum incolarum tremore. (14.) Rex obſidione cingit Auguſtam Vindelicorum. Neoburgenſis Legati propoſitio; & Regis reſponſum: Qvi Neoburgum, à Bavaris deſertum, præſidio inſidet. De Auguſtæ deditione literis diſceptatur: Proſpero ſucceſſu, qvippe Urbe Regi deditâ. Magiſtratus illic mutatur; &, Rege ingreſſo, Proteſtantium Religio templis reſtituitur. Univerſitas civium juramentum fidelitatis Regi præſtat. (15.) Rex Ingolſtadium movet: Ubi, acerrimè ab hoſte exceptus, ipſemet vitæ periculum ſubit, & Marchio Badenſis ictu tormenti oocumbit. Regis de hoc caſu ad ſuos memorabilis oratio; & ſenioris Marchionis de filii obitu haud degener vox. Rex Hornium cum parte Exercitus Ratisbonam verſùs ablegat. (16.) Legatorum à Daniæ Rege propoſitio; & Regis reſponſum. Gallici qvoq;, ad Bavariæ Ducem reſidentis, miniſtri adventus, & cum Rege, de Bavari Neutralitate, colloqvium. (17.) Bavarus Ratisbonam aſtu in poteſtatem redigit. (18.) Rex, motis Ingolſtadio caſtris, Mosburgum & Landishutum occupat. Leges novæ, de victu militi in diribitoriis præbendo, publicatæ. Freiſinga Regem admittit. Agricolæ, in Regios atrociter ſævientes, par factis accipiunt redhoſtimentum. Monachium Regi deditur: Qvi id ingreſſus, tormenta, tellure defoſſa, eruit. Bavarus cladem, qvam regiis moliebatur, ipſe incidit. (19.) Regiorum in Svevia progreſſus. Oſſæ eqveſtris ala Luitkirchi opprimitur. Agricolæ rebelles ſubdomantur. Oſſa Biberacum neqvicqvam tentat. (20.) Acta apud Helvetios, bellum Svecicum concernentia. (21.) Bavarorum de opprimendis Regiis conſilium fruſtraneum; non de expugnando Weisſenburgo: Qvod ad deditionem compellunt; ſed

pacto

pacto deditionis haud ſervato. Rex id Duci minitabundus exprobrat: Mox è Bavaria in Franconiam retrocedit. (22.) Regiorum prosperi ſucceſsus in ſuperiori Svevia. Cronacum interim in Franconia Proteſtantibus oppugnabatur; ſed in caſſum: Bambergâ autem hoſtis cum damno ſuo eruperat. (23.) Fridlandiæ Dux in Bohemiam movet. Regii Legati ad Electorem Saxoniæ propoſitio; & Regis de conjunctione armorum conſilia. Inter Electorem & Fridlandium de Pace ſermones ultrò citròq; commeant. Arnhemius, Regiis ob literas nonnullas ſuſpectus, Electori ſe purgat, & ad Fridlandium mittitur. Splendida Fridlandii oblata, minaciis miſta: Qvibus Elector necdum movetur. Electoris primum & alterum, regio Legato data, reſponſa. Legati replica, & ultima Electoris declaratio. Pragâ Fridlandio expugnatâ, Saxonicus Exercitus Bohemiâ cedit: Quæ exinde mox tota ſub Cæſaris leges revertitur. (24.) Pappenhemius, poſt Regios nonnullos ad Viſurgim oppreſſos, Huxterâ ab his & Haſſis deſertâ, nec non Embeco, vi oppugnato, potitur. Vördâ Bremenſium, & Buxtehudâ in Regiorum poteſtatem redactis, Danoq; milite Friburgo ejecto, Stada ab his obſidio cingitur. Cui Pappenhemius ſubſidio veniens, in Kedingenſium tractu Regios clade afficit: In Palæogæa autem, ſeu veteri regione, id tentans, repellitur. Navis Svecica, à Danis è Tychopoli tormentis perforata, ſubmergitur. Pappenhemius cum Rege Daniæ de tradenda Stada neqvicqvam tractans, mox Urbem, milite evacuatam, deſerit. Baudiſius Tottio in imperio ſuccedit. (25.) Belli ſtatus ad ſuperiorem Rheni oram: Ubi Oſſa Durlacum, Stolhofium, Lichtenavium occupat. (26.) Hiſpanus, Moſellâ cum Exercitu tramiſſâ, novas dat turbas. Franckendalæ præſidiarii Neoſtadium ad Rauricum nemus expugnant. Hiſpanorum eqvitatus à regio malè mulctatur. Hiſpani, Spirâ Nemetum in deditionem acceptâ, ex intervallo Moſellam verſus ſe recipiunt: Qvorum veſtigia Regii acriter premunt. (27.) Argentorati Civitas cum Rege fœdus conſummat. (28.) Bavariæ Dux in Palatinatum ſuperiorem tranſit. Cui Sultzbacum certis legibus deditur: Nec hæ tamen ſervatæ. Rex Noribergam, & hinc in eundem Palatinatum movet; Sultzbaco per deditionem recepto: Cujus leges vice verſa haud attenduntur. (29.) Rex inde mox retrocedit. Ejusdem ad Turcarum Imperatorem legatio, & cum Ragotzio tractatus. (30.) Regius eqves cladem ad Hersbruccum patitur. Rex Noribergæ ſtatum capit. Regii ad Neomarcum ab hoſte cæduntur: Qvi caſtra è regione Noribergæ confert. (31.) Pappenhemii in Haſſia, & his locis, auſa. Haſſorum ad Volckmarſiam ab eodem accepta clades. Ejus in Brunswicenſem agrum reditus, & Rhenum verſus abitus. (32.) Lapis Hermonius Gallis traditur. Confluentibus, hoſti extortis, Sveci Gallis certo pacto cedunt. Inde Gräffenburgum, Trarbacco vicinum, capiunt: Kirchbergæ munitionibus dirutis. ArchiPræſul Colonienſis Neutralitatis apud Regni Sveciæ Cancellarium ſatagit. (33.) Cæſariani, amicos primùm Electoris Saxoniæ ſe ferentes, hoſtilem iterùm animū paulo poſt induunt. (34.) Seqvitur ſtatus rerum ad Noribergā, & exiguæ qvædam factiones, belliq; eventa: Inter qvæ Lichtenavum hoſti deditur. Regii congeſtum à Cæſarianis Freiſtadii penum peſſum dant: Qvâ occaſione Rex eosdem inſigni clade, Sparrio capto, profligat. (35.) Regiorum expeditio contra rebelles in Svevia agricolas. Bavarus miles Fridbergam & Landsbergam ad Licum

cum in poteſtatem redigit: Leopoldicus Fiesſam. Ipſi Auguſtæ Vindelicorum inſidiæ nectuntur. Regii, Fridbergâ exuſtâ, Landsbergam & Fieſſam recuperant. Fuldenſium ruſticorum motus componitur. (36.) Regii in Franconia undiq; contrahunt vires. Auguſti Comitis Palatini, ut regii Legati, ad Electorem Saxoniæ propoſitio; & Electoris responſum. Electoris Brandenburgici de Regis intentione judicium & ſententia. Auguſtus Comes Palatinus vitâ defungitur. (37.) Exigua inter Regios, in Franconia tendentes, & Cæſarianos certamina. Johannis Sparrii, & Nicolai Hornii obitus. Regii, caſtris promotis, Domino ſuo ad Noribergam junguntur. Rex in hoſtem rectà vadit: Ubi Bannerius graviter vulneratus. Rex caſtra hoſtilia tormentis oppugnat. Demùm à diversa parte ſummâ vi impresſio fit. Rex in primores militiæ Duces, ob laxatam militarem diſciplinam, invehitur; ſummoq; in juſtitiam Zelo fertur. Idem de Sileſiaca expeditione mentem ſuam aperit: Et Marchionem Hamiltonium in magnam Britanniam ablegat; ad habendum novos delectus, & Regem de tractatus, cum ejus Legato habiti, eventu irrito edocendum. (38.) Regii Isfeldium agrum irrumpentes, Duderſtadium recipiunt: Ad Gvelpherbytum circumſidendum partim inde profecti. Ubi regius Commisſarius hoſtium potitur. Bauditius cum altera Exercitus parte in Weſtphaliam movet. Seqvuntur (39.) Sileſiaca. Arnhemius Glogoviam majorem expugnat, & Lubenam, Stenoamq;, cum munimento asſito: Quæ tamen poſteriora Cæſariani ſtatim recuperant. Regii & Electoris Brandenburgici copiæ Saxonicis in Sileſia junguntur. Elector ſanè Brandenburgicus maturè hanc conjunctionem ambierat: Sed mora aliqva intercesſit, donec Arnhemius flagitaret. Cui Brandenburgici facilè, & Regii demùm, ſed certo pacto, asſenſi. Ita Brandenburgici Regiis primò juncti: Mox cum Saxonicis de conjunctione actum, & certis legibus transactum. Prior inter Regios & Saxonicos, ob primæ aciei prærogativam, æmulatio. Fœderatorum Stenoam adventus, & diverſæ, de hoſte invadendo, Arnhemii ac Duvalii opiniones. Cæſariani caſtra ſua deſerunt: Quæ Duvalius illicò invadit; munimento qvoq; trans flumen occupato. Arnhemii in perſeqvendo hoſte cunctatio. Cæſariani ad Vratislaviam pedem figunt. Eorum à Civitate poſtulata; & hujus reſponſum. Fœderati toto agmine ſubſeqvuntur. Vratislaviæ tumultus oritur ob tormentum in hos diſploſum. Arnhemius Olaviæ Viadrum tramittere ſtudet. Cæſariani, ſecundâ vice, caſtris cedunt. (40.) Holckius, Vætlandiam invadens, crudeliter grasſatur: Zviccaviam ad deditionem compellit; Eandemq; mali contagionem in Misniam transfert. (41.) Cæſarianorum ex Alſatia conatus, & Wiſelocci oppugnatio. (42.) Galliæ Regis Exercitus, in Germaniam veniens, de Philippoburgo inſidendo fruſtrà qvidem eſt: Auguſtam tamen Trevirorum ad deditionem adigit. (43.) Hornius, hoſtis conatui in ſuperiori Rheni tractu obviam ire certus, Wiſelocco liberando approperat, & hoſtilem eqvitatum illic profligat. Hoſtis Philippoburgi trans Rhenum ſe recipit. Hornius prævertere illum nititur: qvi tamen casſes ejus mirâ celeritate evadit. Hornius, Stolhoſio in poteſtatem redacto, ſedem belli in Alſatiam transferre decernit: Ubi ſuperius Ehenhenium primò imperata facit. Interim Offenburgum, & Ortenburgi Caſtrum, ab altera Rheni parte ſubacta: Benfeldaq; demum obſesſa. (44.) Rex Noriberga, va-

lido

lido tamen præſidio firmatâ, diſcedit: Ad qvem Tartarorum venit Legatio. (45). Cæſariani quoq; è caſtris ad Noribergam movent. Gallasſius Laufſum expugnat, dirumq; in modum graſſatur. (46.) Rex Danubium verſùs contendit; ubi Bavarus miles Ratno potitus erat: Qvod à Rege in continenti recuperatur. Mitſchefalius Tribunus deditum locum capite luit. Landsberga ad Licum in Regis dicionem redit. Rex pedem inde refert, ad ſuccurrendum Electori Saxoniæ. (47.) Cæſariani in Culmbacenſi agro truculenter ſe gerunt: Coburgi Urbem occupant: Caſtro vi, ſed neqvicqvam, obſeſſo. Bernhardi, Saxoniæ Ducis, in Croatas impresſio. (48.) Gallasſius Electoris Saxoniæ fines irrumpit: Altenburgum pecuniæ ſummâ mulctat; Chemnicium ad manus tendendas impellit: Friburgum, Holckio junctus, deditione capit: Deniq;, verſùs Albim gradum promovet. Fridlandius ipſemet Misniam ingreditur. (49.) Pappenhemius, à Trajecto Moſæ reverſus, Paderbornæ ſubſidio accurrit. Regiorum & Pappenhemianorum ad Brakelam conflictus. Baudiſius, Huxterâ deſertâ, ulterius ſe recipit. Pappenhemiani Gvelpherbytum obſidio liberant. Pappenhemius Hildeſium ſub jugum mittit: Tentatâ neqvicqvàm Hannobriâ; qvæ arma ſeriò ſumſerat. Regii Magdeburgi & Albis ſecuritati proſpiciunt. Pappenhemius in Thuringiam & Misniam deſcendit. (50.) Fridlandius Lipſiæ deditionem imperat: Urbeq; mox, & Pleisſenburgi qvoq; arce, vi tentatâ, haud difficulter potitur. Hala Saxonum eidem ſe ſubmittit: Mauritioburgo tamen arma obvertente. (51.) Regii Lauſſum expugnant. Rex hoſtium nonnullos opprimit: & mox cum Exercitu in Thuringiam properat. Inde Regni Cancellarium, ad præſidendum Proteſtantium conventui, qvem animo decreverat, ablegat: Et hic ſine mora eundem indicit. Rex, Naumburgo occupato, caſtra illic metatur. Subſidium ſub Georgio, Luneburgenſi Duce, venire juſſum, nimis diu cunctatur. Rex Naumburgo Lutzenam movet. Abhinc, verſo aliorsùm ſtilo, reliqva Anni hujus eventa, ad ejus usq; decurſum enarrantur. Et primò qvidem. (52.) Regiorum, hoſtiumq; in Bavaria molimina: Resq; in ſuperiori Svevia geſtæ Mox (53.) Hornii in Alſatia progresſus: Inter qvos eminet Benfeldæ, Stelſtadiiq; obſidium & deditio: Nec non Colmariæ ac Hagonoæ in regias partes tranſitus. Lothbaringus, inter hæc, rebus Alſatiæ, legationibus primò misſiculatis, inde facto ipſo, Tabernis & Dachſteno inſesſis, ſe miſcuerat: Et Helvetii pontificii pro Epiſcopo Baſilienſi apud Hornium interceſſerant. Qvi, relicto in Alſatia Rhingravio, cum parte Exercitus in Sveviam, Regiis laborantibus auxiliatum, ſub finem Anni contendit. (54.) In Palatinatu inferiore, poſt Fridelshemum à Regiis pridem captum, Franckendala qvoq; victas dat manus: Mortuo tamen prius Friderico Palatino, Bohemiæ Rege. Hodelberga autem, eminùs circumſesſa, erumpendo turbas ſæpè ciet. Moguntiæ Jeſuitæ ſuſpectos ſemet reddunt. (55.) Baudiſii in inferiorem Rheni oram expeditio, expugnatione Siburgi, & celeri occupatione pariter ac deſertione Tuitii vici notabilis. Cæſariani arma contra Baudiſium expediunt. Gronsfeldiæ Comes Hasſiam primò irrumpens, ad Rhenum inde tendit, & cladem, repentinâ Hasſorum impresſione, patitur. (56.) In Sileſia cum Vratislavienſibus tractatur de recipiendo intra Urbem præſidio: Cui maturando duplex, à Duvalio via propoſita, ab Arnhemio rejicitur; re tandem qvalicunq; tra-

ctatione deciſâ. Æmulationes ac disſidia inter Regios & Saxonicos; orta 1. ex inæqvali hoſpitiorum diſtributione, 2. callidâ Brandenburgicorum à Regiis diſtractione, 3. malè ſervatâ disciplinâ militari 4. Regiorum, qvod in arenario ad Vratislaviam cœnobio, & Glogoviæ ſervabat, præſidio, 5. deniq; qvamplurimis Arnhemii inſolentibus, & altioris indaginis actionibus, ſermonibusve. Baro Cochtitzkius à Rege Legatus in Sileſiam venit: Qvo die Regii Braunæ aliqvid cladis paſſi. Arnhemius, in Misniam ab Electore avocatus, imperio haud paret. Disſidiis, qvæ diximus, componendis, colloqvium à Cochtitzkio & Arnhemio inſtituitur: Sed infelici eventu Cochtitzkii de Sileſiaci belli ſtatu judicium. Arnhemii in Sileſia à morte Regis molimina. Cæſariani Niſſam, & alia loca recuperant. Fœderati eò movent, & Duvalius à Saxonicis deſeritur. Nova inter Regios & Saxonicos transactio; tum Franciſci Alberti, Saxoniæ inferioris Ducis, mandatum, de inſtauranda disciplina militari: Qvæ utraq; effectu caruêre. Poſt hæc (57.) redeundo ad Regem, deſcribuntur velitationes propè Weisſenfelſam, & Rippacchum, ut capitalis conflictus præludia: Tum Regis, ſuos ad prælium animantis, verba, atq; aciei ordo. Fridlandii porrò intentio, & opportunus loci, qvem inſederat, ſitus. Primus peditum conflictus; & primus eqvitum: In qvo Rex ipſe occumbit. Regiorum à morte Domini ſui fervor, & ſecundus impetus, primaq; victoria: Qvam Pappenhemii adventus initio dubiam, mox geminatâ laureâ clariorem reddit. Funeſta tamen utriq; parti hæc acies ob deſideratorum numerum. Bernhardus, Saxoniæ Dux, cum Exercitu Weisſenfelſam retrocedit. (58.) Funus regium ex intervallo in Pomeraniam deducitur; exſeqviis ubiq; celebratis: Inter qvas funebris Doctoris Hoe concio notatu digna. (59.) Lipſiam, à Cæſarianis deſertam; Fœderati recuperant: Obſeſſo Pleisſenburgo. Chemnicium, Pleisſenburgum, & ultima Zviccavia à Regiis hoſti extorqventur. Hæc Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi geſta: Qvæ, & primum pariter cum illis Hiſtoriæ noſtræ volumen, (60.) brevi Regis encomio concluduntur.

1\. CUm ineuntis Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi auſpiciis ad Regem Sveciæ, in cujus prudentia ac fortitudine, cum belli, tum civilis ſtatus ſumma, ut principali fundamento potisſimum reqvieſcebat, ex ambage, qvâ exſpatiari oportuit, nunc reverſionem, ratione ordinis flagitante, facimus.

Tractatus de Neutralitate, cum universis Pontificii fœderis sociis.

Converterant autem ſub hoc tempus oculos, & animum in Galliæ Regem pontificii fœderis ſocii: Per diverſos diverſorum Legatos, & Herbipolenſem, qvi pro omnibus ſatagebat, cumprimis Præſulem, iſthunc, ut eorundem ſacrorum jure connexum, violentâ eccleſiaſticorum bonorum occupatione irritatum, cum Rege Sveciæ committere annixi, nec ulli in hoc operæ aut labori parcentes. Sed eventu votis & conceptæ ſpei neutiqvam reſpondente, diverſam ab hac viam ingresſi, bellorum ob adverſam ſortem ſe pertæſos leniora & tranqvilliora conſilia amplecti præferebant, Neutralitatisq; injiciebant mentionem: Galliæ Regis, qvi jam annò in fœderatione cum Rege Sveciæ, qvàm optimè, ut Religionis conſortibus,

con-

conſultum voluerat; intercesſore & miſſis huic fini, à Bavariæ Duce, ejusq; fratre, ArchiPræſule Colonienſi, nec non aliis fœderis complicibus, Moguntiam Legatis.

Rex etenim Galliæ, ſub præteriti Anni exitum, Marchioni Breſæo, Conſiliario ſtatus, cuſtodiæ corporis regii Capitaneo, Arcis Urbisq; Salmurienſis Gubernatori, nec non camporum & Exercituum Mareſchallo, tum Herculi, Baroni Charnasſæo, à ſtatus & ſecretioribus conſiliis, Oratori utriq; ſuo, de Neutralitate, & armorum induciis, qvibus omnimodæ Pacificationi via ſterneretur, hinc inter Regem Sveciæ ejusve Fœderatos, Ducem Bavariæ & pontificii fœderis asſeclas iſthinc, conciliandis, negotiũ dederat: Qvo ſeriò & candidè hoc à ſe agi, nec aliud ſub eo prætextu intendi demonſtraret, promisſionem poſtulatis adjungens. *Si Rex Sveciæ, & ſocii, oblata amplexi, à Pontificiis qvacunqve ratione infeſtarentur, præter pecuniæ ſummam, qvam, vi fœderis, qvotannis debebat, certo modo, de qvo inter Regem & Oratores ſuos conventum foret, auxilio iis affuturum: Modò Rex Sveciæ ac ſocii, ſicubi fortè à Cæſare Domo Auſtriacâ, aut pontificiis Fœderatus Galliæ Rex armis impeteretur, par pari relaturos, vicisſim reciperent.*

Non deerant in primo hoc tractatus limine, qvi nihil ſolidi aut ſerii ſubeſſe ſuſpicarentur; verum id tantummodò à Pontificiis qværi: Ut, tempore in longum extracto, langvidas reparare vires per otium liceret. Neutralitas enim hæc, ſi effectum ſortiretur, non in omnimodum qvidem pontificiæ Religionis interitum, ſed inſigne tamen præjudicium vergere, & hæreſium (qvas appellant) tolerandarum necesſitudinem invehere videbatur; Jeſuitarum, qvi plerorumq; Pontificiorum in Germania animos ſibi mancipatos habẽt, dogmate illicitam: Qvinimò fido potentisſimæ Domus Auſtriacæ patrocinio ſpoliatum eos ibat. Ipſi qvoq; pontificiæ fœderationis complices longè ſecùs de Rege meruerant, qvàm ut nunc, dum retaliandarum hoſtilitatum optima daretur occaſio, armorum, in eorum perniciem vegetorum, cohibere deberet impetum. Tantum nihilominùs apud Regem Sveciæ momenti habuit Galliæ Regis interpoſitio, ut asſentiretur: *De reſiduis, qvorum diciones nondum ſubegerat, Pontificiis hoſtilitate eximendis; locis inferioris Palatinatus, qvotqvot jam occuparat, Duci Bavariæ, usqve dum controverſia cum Friderico Palatino amicè componeretur, reddendis; Trevirenſi deniqve Electore in posſesſionem eorum, qvæ ipſi extorſerat, (Spirâ modò Nemetum exceptâ) reſtituendo. Bambergenſis tamen Præſul ab hac pactione nominatim excluſus*, &, qvod Regem tractatu indignè ludificâsſet, indignus, qvi beneficio hoc frueretur, habitus. E contrario à Pontificiis Rex exigebat: *Amicitiam ſecum, Regnisve ac provinciis ſuis, non hæreditariis modò, ſed & bello in Germania partis, tum cum Fœderatis, & ſpeciatim Electore Saxoniæ, ſacroſanctè colerent: Qvicqvid in inferiori Saxonia, diuturno hoc bellorum tractu, ab Anno usqve milleſimo, ſexcenteſimo, decimo octavo, Proteſtantibus eripuerant, in ſtatum, qvo ante exortum fuerat bellum, reponerent: Copias è Proteſtantium, qvibus hactenùs incubuerant, territorio abauctas, exauctorarent; præter decies, aut duodecies mille capita, qvæ, non in unum Exercitus corpus, ſub unico capite generali, coadunata, ſed ſparſim hinc indè diſtributa, retinere fas esſet: Exauctoratus autem miles, ut ne ad Cæſarem clam palamve tranſiret, darent operam: Cæſari nec delectus habere permitterent, nec diribitoria intra fines ſuos inſtituere; tranſitum verò utriqve parti, ſine fraude, ſeu intercluderent pariter, ſeu pariter gratificarentur: Provincias, qvas Rex ſubjugarat, donec de belli ſumma tranſigeretur, in ejus relinqverent manu: Commerciorum deniqve Libertatem & uſum inter ſubditos utrinqve ne impedirent; captivis qvoqve ſine lytro dimisſis.* Inter qvos *Adminiſtratoris Magdeburgenſis mentio expresſis verbis facta*; licet in casſum: Is enim circa idem tempus, ut à Proteſtantium doctrina & partibus ad hoſtium deficeret, perſvaderi ſe pasſus, Regem hac ſollicitudine exoneratum iit.

Hi articuli: Qvorum Rex Sveciæ prædem Galliæ Regem, &, ſi Pontificii leges ſemel placitas migrarent, ergà temeratores violatæ fidei ultorem poſtulabat.

Dum tractatus hac ratione incaleſcit, à Gallis Oratoribus, jam tertio Calendarum Januarii, cautionis, qvâ Dux Bavariæ amicitiam, ſeu Neutralitatem potiùs acceptabat, idiographum Regi traditum, ſed, qvod indiſcriminatim loqveretur, & omni pontificio Clero pactioni incluſo, Regem ad reſtituendum, qvæ jure belli occupârat, obligare videretur, poſtridiè redditum, undiq; inſinuatum: *Aut memoratarum legum amuſſim ſeqverentur Oratores, aut, particulari tractatu ſepoſito, operam impenderent, omnimodæ ac univerſali Paci conciliandæ.*

His ergò, intra duarum ſeptimanarum ſpatium pontificiorum Fœderatorum reſponſum, & conſenſionem in ſuprà aſcriptas conditiones affutura, recipientibus, Rex inducias & ſuſpenſuram armorum eòusq; indulſit; hac tamen lege: *Ut Pappenhemius cum copia ſua inferiori Saxoniâ è veſtigio excederet; fœderatorum qvoq; Pontificiorũ Ordinum miles, in Bohemiam Cæſari forſan ſubſidio miſſus, inde extemplò retrò ferret pedem; & ita hoſtilitatibus utrinqve omninò abſtineretur.* E diverſo expreſsè Rex ſibi reſervabat: *Nec inducias has obſidio, ſi qvod, anteqvam inirentur, inſtituisſet, nec locorum obſesſorum deditionem, induciis, ſi, priusqvam exſpirarent, fieret, fraudi fore.*

De qvibus induciis, ut ad ungvem ſervarentur, Campiductor Hornius qvoq;, in Franconia curans, certior factus, imperatumq;: *Omni hoſtilitatum exercitio ergà Bavari, & aliorum pontificiorum Ordinum militem abſiſtens, arma feriari tantisper pateretur.*

Durantibus induciis Baro Charnasſæus Monachio, qvo maturandæ rei profectus erat, datis ad Regem literis, de Bavari propenſo ad tranqvilliora animo multa profatus, ſpem qvidem bonam fecerat: Tractatum felici eventu haud deſtitutum, ſed omnia ex Regis voto transactum iri.

intercidit, Interim terminus induciarum jam venerat, nec qvicqvam reperiri profectum. Sed & ingentes à Pontificiorum parte belli apparatus, qvibus nullibi non occupabantur, infeſtorum & vindictam ſpirantium animorum indices, tractatum non niſi regiarum victoriarum curſui ſufflaminando obtendi, armaq; de induſtria paululum proferri, ut morâ ipſa validiora, acriùs reſumerentur, arguere. Contrarium qvoq; teſtari interceptæ ſub id tempus Bavari ad Pappenhemium literæ: Qvibus *ad expeditionem in Saxoniæ inferioris Circulum qvantocyùs ſuſcipiendam* adhortatus, poteſtatem faciebat, *centies mille Ioachimicos Coloniæ aut alibi mutuo ſumendi; qvi, ſtato collybi die, Auguſtæ Vindelicorum reſolverentur.*

Decurſo ergo induciarum ſpatio, Marchioni Breſæo, qvi præſens aderat, Galliæ Regis Oratori, diem earundem ad octiduum prolongari urgenti, abnuit Rex: Armis, qvæ parumper interqvieſcere pasſus fuerat, in manus reſumtis.

Præter hunc tractatum, qvo de univerſis pontificiis Fœderatis hoſtilitati eximendis agebatur, particulatim eâ in re à nonnullis laboratum. Trevirenſis imprimis Elector, flagranti & obvia qvæq; depaſcenti incendio proximus, ut commisſas fidei ſuæ provincias, qvas partim jam hauſerat, partim in confiniis lambebat flamma, præſenti exitio eriperet, conſilia huc ſeriò flectere viſus, &, recidente qvamvis in irritum tractatu, cum integro pontificii fœderis corpore, oblata Regis pro ſe amplexus, ſub Anni ingresſum, Edicto publicitùs affixo, miniſtris ſuis negotium dedit: *Non modò apud Svecos, tractatus hujus obtentu, ſe excuſarent tributi pendendi; verùm etiam ad graſſantem ubivis inter ſubditos Hiſpanicæ, minimè Chriſtianæ, perſecutionis peſtem averruncandam, animum adverterent.* Tractatus cum Electore Trevirenſi de Neutralitate

Clerus tamen Trevirenſis, ab Electore hac in parte ſeceſſionem faciens, Hiſpanos, cùm Auguſtæ Trevirorum, tum Confluentibus ad Moſellam recepit ac fovit: Electore ipſo, donec à Svecis, Gallisve in ſedem reponeretur, excluſo.

Utut autem, de Electoris Trevirenſis dicionibus hoſtilitati eximendis, conſilia jam ab ineuntis Anni auſpiciis, Gallorum operâ, gemmaſcere cœperint; Conſummatur.

perint; ab ipſo ſtatim Electore complacita, in florem ſe induere viſa: Ante menſem tamen Aprilem, qvo inter Regni Sveciæ Cancellarium, & dictos Galliæ Regis Oratores, Marchionem Breſæum ac Baronem Charnasſæum, de certis articulis ſcripto conventum, fructus ſe vix exſeruit; non, niſi adventante menſe Junio, qvo Elector ipſemet pactis conventis demum ſubſcripſit, plenam maturitatem adeptus. Leges autem eædem, qvæ univerſis Pontificiis, Trevirenſi præſcriptæ, &c, majoris inſuper cautionis ergò, provisum: *Ut ambo Electoris munimenta ſeu caſtra, Mons Hermonius, & Philippoburgum, milite, qvi hactenùs ſervârat, abducto, Galliæ Regis præſidiis firmarentur.* Hic enim, ut ſponſorem, ſe interpoſuerat: Conventionem inviolabiliter, & bonâ fide ab Electore ſervatum iri.

Tractatus cum Palatino Neoburgenſi

Comes qvoq; Palatinus Neoburgenſis, per Legatos, hujus rei periculum fecit, asſerens: *Nihil ſibi hactenùs cum bellicis turbis fuiſſe commercii, nec ad has, illasve bellantium partes ullo inclinasſe momento; multò minus ſibi conſtitutum, tributorum penſitationibus impoſterùm fœdere unitorum Pontificiorum ſublevare necesſitatem. Abſtineret itaqve Rex à finibus ſuis bellum; immerentive & innoxio parceret.*

Qvia verò Legati nullo ſufficienti mandato, cui, velut baſi, tractatio inniteretur, inſtructi reperiebantur, tantum abeſt, ut adverſæ partis conſenſum, de mutua Neutralitatis obſervantia, ſcripto exhiberent, ideò altiùs in tractatum cum iis deſcendere, haud operæ viſum Regi; dimisſiq; cum reſponſo. *Nullas ſanè Regi cum Palatino intercedere inimicitias, nec hoſtilia in hunc meditari. Caveret verò Palatinus; ne, qvod antehac fecerat, Cæſaris, Hiſpani, aut Pontificiorum fœderatorum militem, ſinu receptum, fovere deprehenderetur: Alioqvin minimè Regi vitio vorſum iri, ſi hoſtem, hoſtisve fautores ac auxiliatores, etiam intra ejus fines perſeqveretur armis. De tranſitu interim, qvem hoſti concesſerat, Regi ac Regiis pariter præbendo, nullum ampliùs ſuperesſe tergiverſandi locum.*

In casſum it.

Hoc accepto reſponſo Palatinus ipſemet, provinciarum ſuarum ſaluti conſultutus, & belli ingruentis averſurus molem, ad Regem proficiſci decreverat. Qvod tamen iter poſtmodùm intermisſum: Impresſionem qvippe in Bambergam faciente Tillio, & Rege Moguntiâ cum Exercitu verſùs Franconiam gradum referente, Pontificii ad inferiorem Rheni oram ſpatium reſpirandi nacti, potisſimâ periculorum imminentium parte ſe jam defunctos arbitrabantur.

Tractatus cum Colonienſiû Civitate

Colonienſium deniq; Civitas ingruenti, ut videbatur, armorum tempeſtati cervicem ſubtrahere anxia, ad Regem Legatos deſtinaverat; Jacobum à Rottkirchen, Iſenburgicum; Fridericum Vosſium, & Johannem Colonienſem: Qvi admisſi, qvod mandatum ipſis fuerat, haud perfunctoriè ſunt exſecuti. *Civitatem*, nimirùm, *& cives ſuos inter Belgica turbamenta, licet, malo ſenſim in vicina ſubrepente, Colonienſem qvoqve diœceſin aperto bello circumplecterentur, tantâ moderatione ſe gesſisſe: Ut, tanqvam à factione omni liberis, & neutri belligerantium parti addictis, operam ſine cujusqve impedimento, commerciis dare licuerit. Durante etiam præſenti tumultu, nullarum, quæ in Regem cuderentur, machinationum fuiſſe participes, nec hoſti, penſo tributo, unqvam ſuffeciſſe rei gerendæ nervos; ſed eò omnibus incubuiſſe viribus: Qvò, ambiguo hoc rerum ſtatu, & præſentia inter pericula, immunitate, quâ tempore Belgicarum turbarum gaviſi fuerant, nunc qvoqve fruerentur. Petere ergò à Rege, ut militi, de commeatu civibus ac incolis ſuis hinc inde præſtando, commerciorumve curſu neutiqvam ſufflaminando, mandatum daret, certus: Ab ipſorum parte nil, qvod Regi adverſaretur, tentatum iri; ſed intra innoxiæ vitæ carceres, qvibus ſe continendo vicinorum bellorum procellam evitaverant, porrò, ſtrictè & ad ungvem, permanſuros.*

Ita ad tractationem deventum, & condiciones à Rege Legatis propoſitæ: Inter qvas familiam ducebat *abolitio Edicti, quotannis publicè proclamari ſoliti; qvo Proteſtantibus in civium numerum & tribus aditus præcluditur.* Cavebatur item his legibus, *de libero & promiſcuo inter Proteſtan-*

tes

tes ac Pontificios commerciorum uſu; de connubiis qvoqve ad pontificii Cleri benedictionem, & juventutis educatione ad pontificiarum ſcholarum informationem minimè aſtringendis.

Qvod verò his talibus aſſenſum præbere, in Legatorum poteſtate neutiqvàm foret, dimisſione impetratâ, rectà ad ſuos, de omnibus relatum, abierunt. Nec horum palato Regis poſtulata, præſertim de Proteſtantibus tolerandis articulus, arridere viſa. Itaq; ut hoc decederet, ſcripto ab eo enixè contenderunt: In reliqvis, *qvantum honore & ſacramento, qvo DEO Opt. Max. Cæſari, Imperio, & Univerſitati ſuæ obſtringerentur, illæſis fieri posſet, morem eidem geſturos*, polliciti.

Huic tractatui Clerus pontificius, maximè Jeſuitarum ſecta, manibus, pedibus obniti. Velut ejus notæ nonnemo, ſub qvadrageſimæ tempus de cacadæmone, Salvatorem noſtrum tentante, verba pro concione faciens, textu huc detorto, inter alia, dixisſe fertur. *Salvatorem noſtrum præſtolatum eòusq; donec dæmon ipſum tentatum veniret: Jam verò procul eidem occurri, & ultrò mitti obviam.*

Remittente qvoq; poſt Regis è Moguntia abſcesſum formidine, qvam ejus adventus intenderat, tractatio cum Colonienſibus, perinde ac cum Neoburgenſi, evanuit.

Regis ad Lottharingiæ Ducē literæ.

Paulò antè Rex Sveciæ Duci Lottharingo, datis ad eum literis, *præcox alienis negotiis ſe immiſcendi ſtudium, & bellandi velut pruritum, qvem, nec Religionis, nec alio ſatis condigno prætextu munitus, palam fecisſet*, exprobratum ierat; certiorem ſe ore rotundo, & verbis minimè implexis fieri, poſtulans: *Utrumne Dux, in hoſtili propoſito perſeverans, & adverſæ parti ſuppetias ſubinde ferens, hoſtem Regem; an, infeſto animo depoſito, & copiis è Germania revocatis, amicum habere mallet?*

Ducis reſponſum.

Ad qvæ humaniter in ſpeciem Lottharingus reſpondit. *Regiæ qvidem virtutis æmulum; hoſtem exſtitisſe nunqvam: Precibus autem Cæſaris, auxilia flagitantis, non acqvieſcere, Majorumq; ſuorum fidem, interpellatum, non ſeqvi, nec honeſtum duxisſe, nec tutum. Maximè, cum Lipſienſis conventus haudqvaqvàm ipſum latuerint conſilia; ſubditorum ſecuritati, dignitatiq; ſuæ inſidiantia: Indignum igitur Principe ratum, incendium intra parietes proprios ſegniter opperiri; bellumve inevitabile inferre maluisſe, qvam pati. Nunc tamen oblatam à Rege condicionem toto pectore amplecti: Eòq; libentiùs, qvod à Religionis odio is cauſas belli procul abesſe profiteatur. Promisſam qvoqve à Rege amicitiam ſummo ſtudio culturum; nec recuſaturum qvicqvam, qvod honori famæve ſuæ foret conſentaneum.*

Sveciæ & Galliæ Regum in Lottharingum pactio.

Verumenimverò facta verbis haud reſpondere, nec Lottharingus ab armis comparandis, & hoſte ſubſidiis firmando abſiſtere, compertus. Pactione ergò inter Sveciæ & Galliæ Reges initâ, *hic* qvidem *Ducem, ſiqvidem amicabili monitioni aures penitùs obturaret, bello ſummis viribus perſeqvi, & in eos anguſtiarum redigere terminos* recepit; *ut Regi Sveciæ & ejus Fæderatis inſultare non ampliùs posſet*: Viceverſâ *Sveciæ Rex Gallo, ſi qvandò forſan à Cæſare, Hiſpano, aut alio qvopiam arma inferrentur, pro virili parte auxilio afforé*, reſtipulabatur.

Regina Sveciæ ad Conjuge venit.

2. Sub ineuntis Anni exordium Regina Sveciæ, qvæ præteritâ æſtate in Germaniam appulerat, Misniâ peragratâ, ad Conjugem iter maturans, Hanoviæ proximare intellecta. Cujus in occurſum Rex Francofurto illicò properans, felicemq; adventum ſibi pariter ac illi gratulatus, Geilhuſium cum ea profectus eſt. Ob Pappenhemii namq; irruptionem in Saxoniæ inferioris Circulum, arma eò ipſemet transferre meditabatur. Sed mutato illic rerum ſtatu, & Pappenhemii receptu cognito, par hoc regiorum Conjugum retrò Francofurtum iter habuit: Ubi, decimo tertio Calendarum Februarii, vallo crebris, ſed innoxiis, tormentorum fulminibus coruſcante, & plateis urbanæ plebis in armis longâ utrinq; ſerie, qvâ transeundum erat, ſtantis ſplendore fulgentibus, à gratulabunda Civitate magno cum plauſu accepti.

Et Regni Cancellarius.

Sub idem qvoq; tempus Regni Sveciæ Cancellarius, Axelius Oxenſtirna,

ſtirna, Baro, ad Regem, ejus accitu venit.

Fridericus item Bohemiæ Rex.

Similiter Fridericus, Bohemiæ Rex, Comes Palatinus Rheni, qvi Hagæ Comitum apud Batavos vitam hactenùs ſuſtentârat, tertio Iduum Februarii Moguntiæ ſe ſtitit: Aviti patrimonii, unde tanto temporis tractu exulârat, hoſtibus à Rege jam bonam partem extorti, poſſeſſionem redempturus. Qvippè id ultro Rex Veciæ obtulerat: Certis tamen & his ipſis legibus; ſub qvibus poſtmodùm, Rege vitâ functo, reſtitutio Palatinarum dicionum à Regni Cancellario, ut hodiernæ Reginæ ac Regni Sveciæ cum plenisſima poteſtate Legato, Friderici, pariter rebus humanis exemti, liberis, hæredibus facta, & ad colophonem perducta eſt.

Nec non alii Principes, Ordines, Legati.

Præter hunc non pauci alii Principes, Comites, Barones, Civitates, pars ipſimet, pars per Legatos Regi præſto erant: Adeò ut unico die ad viginti diverſæ ſortis auditi, qvisq; reſponſum ore tenùs pro re natâ à Rege retulerint. Inter qvos pleriq;, Proteſtantium Religioni addicti, publici boni cauſâ, Regis amicitiam ibant qvæſitum, certisq; cum eo condicionibus in fœdus coaleſcebant.

Fœdus Regis cũ Duce Brunswicenſi;

Inprimis Fridericus Ulricus Dux Brunswico-Luneburgenſis, iisdem legibus, de qvibus, proximè elapſo anno, Regis nomine, Ludowicus, Princeps Anhaldinus, cum eo convenerat, cum Rege, re ad ipſummet jam delatâ, plenè transegit. Qvarum vi Rex *Duci, in protectionem & clientelam recepto,* pollicebatur: *Diœceſin Hildeſienſem, & tres, quæ Pontificiis hucusqve ſuperfuerant, præfecturas, Steurwaldum, Peinam, Marieburgum, unà cum ipſa Urbe, qvantum juris Epiſcopus, Canonicorum Collegium, & Clerus in ea ſibi vindicarent, in manus conſignare; eundem ab omnium, nominatim qvas Goslarienſes intenderant, actionum moleſtiâ eximere, & liberare; nec non conniti; ut bona, in agro Isfeldio ſita, qvorum causâ cum nonnullis Pontificiæ Religionis Ordinibus, præſertim Electore Moguntino controverſia intercedebat, Ducibus Brunswicenſibus ex bono & æqvo reſtituerentur.* E diverſo Dux *ad recuperandas avitas diciones, poſſeſſionemve diœceſeos Hildeſienſis vi arripiendam, regio Exercitui ſvetas ſingulis decendiis penſiones, &, ſicubi non ſub dio tenderet, fœnum aliave, quæ hoſpitiorum intuitu ſolvi moris, ſervitiorumq; nomine veniunt, præbere, inſuper, dare operam,* recepit; *ut commeatum ac pabulum, moderato facto rerum æſtimio, militi emturienti præſto esſet, atqve ad manum. Poſt recuperatas autem & occupatas dictas provincias, ad proſeqvendum porrò bellum, aut definitâ eqvitum, peditumve manu Regi futurum ſubſidio, aut certam, quæ militum huic numero æqvipolleret, exſoluturam pecuniæ ſummam.*

Cum Brunswigæ Civitate.

Ducis ſui veſtigia cognominis Brunswigæ Civitas illicò ſecuta, fœderi, qvod cum Johanne Salvio, Commisſario Regis generali, ſufficienter ad hanc rem inſtructo, ſub Anni proximè præteriti finem pepigerat, ſupremam manum, adhibito ipſius Regis conſenſu, addidit: Fide ſanctisſimè interpoſitâ. *Ut Fœderatos ac clientes decet, damno Regis avertendo, & promovendis commodis daturos operam; nec mentem conſiliis, nec operi ulli manum admoturos, quæ in Regis, aut ejus Regnorum, dicionum, ſubditorum præjudicium vergerent; qvin potiùs fideliter pro viribus eidem aſtituros: De Urbe, & munitionibus ejus in fœderationis hujus & utriusqve paciſcentium emolumentum conſervandis, ſolicitos, ut par ſit, fore; nec intromisſuros hoſtem, ſed in eo abercendo ſummis viribus allaboraturos. Tractationibus & transactioni, Rege inſcio & disſentiente ab hoſte oblatis, obſtructuros aures; neqve commeatu, pulvere nitrato, aliis belli necesſariis illi futuros adminiculo: Demum, Rege flagitante, quadringentos ſclopetarios, armis probè inſtructos, ſummo militiæ regiæ per inferiorem Saxoniam Præfecto misſuros ſuppetias, &, ſimul ac milite hoc exonerarentur, diverſo pecuniarii ſubſidii oneri promtè ſuccesſuros; tributo certo in Regis ærarium, per eandem Saxoniam inſtitutum, quotmenſibus collato.* Vice verſâ Rex *protectionem Civitati ac tutelam* repromittebat, & ſpeciatim, *quotiescunqve urgeret necesſitas, qvantum muniendæ Urbi, hoſtiumve furori moenibus ejus defendendo ſufficeret, militum præſidium: Qvibus, in foederis hujus*

jus

jus formulam, & Urbis propugnationem civium Univerſitati ſacramento prius aſtrictis, vicusſim à civibus, qvamdiu in Urbe commorandum, ac pro aris ſociisve ipſorum pugnandum esſet, cùm hoſpitia, & qvæ conſveto more hoſpitiis annexa (ſervitia appellitant) *præberentur, tum necesſaria vitæ ſuſtentandæ annona. Hoſte autem depulſo, & periculo defunctâ Civitate, ad Senatus inſtantiam, è veſtigio, nullo damno illato, Urbe denuò eductum iri.*

Cum Ducibus Megapoleos. Cum Ducibus Megapoleos, jam menſe Auguſto Anni præcedentis, Stenbergio, Conſiliario ſecretiori Regis aulico, interveniente, de fœdere ineundo actum fuerat. Verum cauſabantur eò tempore: Rem arduam esſe, & maximi momenti, in qva tam ipſorum Principum, qvàm futuræ Poſteritatis, imo omnium ſubditorum ſalus verteretur & incolumitas: Adeoq́; non præcipitanter, ſed maturo conſilio in ea procedendum, nec, niſi Nobilitatis Ordinumq́; provincialiũ conſenſu qvicqvam, qvod efficaciter ſtringeret, convenire posſe. Hasſiaci qvoq; fœderis formulam, ad qvam, velut regulam, fœdus cũ ipſis ineundum amusſitatum iri, Rex aliqvoties ſpem fecisſet, & alia, rei exqviſitim diſputandæ necesſaria, documenta non haberi ad manum. Petere igitur qvatuordecim dierum ſpatium ad deliberandum. Nec idem fœdus, à Johanne Salvio, menſe Octobri, iteratâ vice ſub incudem revocatum, abſolvi adhucdum potuerat: Qvod Duces, brevi ad Regem ituri, cum eo ipſomet conventuros, præ ſe ferrent. Manſit qvoq; tractatio eòusq; in ſuſpenſo: Sub finem demum Februarii, poſt Adolphi Friderici Ducis adventum ad Regem, ſortita exitum.

Qvo tempore *Rex memoratos Duces, fortunis à Cæſare exutos, in priſtinam hæredii, qvod armis recuperarat, reſtituit posſesſionem: Nihil qvod in ſua poteſtate esſet, intermisſurum, ſed viribus omnibus enixurum adverſus qvemcunqve promittens; qvò posſesſionem, poſtliminiò adeptam, illibatam retinerent.* Duces autem Regi *de Wismaria, cum annexis ceti, aliisve munimentis, Varnemundâ qvoqve & Varni oſtio, eidemve incumbente propugnaculo (ſalvo tamen, ſibiq; reſervato dominio locorum, & jurisdictione, nec non Regalibus, reditibus, cæteris juribus ſuis priſtinis, uſuve & jure commerciorum) retinendis, iisdemve per reparationem veterum munitionum, & novarum conſtructionem validiùs muniendis,* asſenſum præbebant: Liberum qvoq; Regi relinqventes, *in propinqvo, vel in inſula Pœl, nova aliqvot munimenta erigere; ſi belli & ſecuritatis ratio poſtularet. Præter certum* autem *menſtruum, qvod ſolvere ſpoponderunt Duces, tributum, poteſtas inſuper Regi facta; ſublevandis belli ſumtibus, ad Varnemundam & Wismariam, inq; portubus ac fluminibus Megapoleos cæteris, inſtituendi vectigalia: Salvis tamen, qvæ Duces ab antiqvo obtinuerant, & centeſimâ dicti vectigalis ipſis reſervatâ.* Demùm recepêre Duces: *Sopito bello Germanico, & tranqvillatis rebus ſuis, firmum nihilominus manſurum, & inviolabiliter ſervatum iri hoc Fœdus. Qvod ſi contingeret, Regem Sveciæ, hæredesve ac ſucces ſores ejus, atqve Regnum, aliis involvi bellis, amicitiæ & favoris, in calamitatibus ipſis exhibitorum, habituros rationem; atqve vicisſim, qvantum condicio ipſorum ferret, ſecundùm id, de qvo foret conventum, impoſterùm, vel milite, vel pecuniâ, Regi, Regnove Sveciæ, adverſus eorum hoſtes, ſuccurſuros.*

In Germania ſuperiori Ulma, libera & inſignis Imperii Civitas, regiæ protectioni eodem menſe Februario ſuccesſit. Cum Ulmæ Civitate. Cui Rex ſpopondit. *Sitos in Urbe aut ejus territorio Teutonici Ordinis, aliorumve Pontificiorum eccleſiaſticos fundos, eorumve proventus, aliorſum minimè alienatum, ſed, ad ſuſtentandum præſidium, Civitati adminiſtrandos, & utendos fruendos relictum iri: Cleri qvoqve pontificii immobilia, & aliorum, huic Religioni deditorum, ſatrapias, qvotqvot civicæ jurisdictionis cancellis circumſcriberentur, qvantum temporis & rerum condicio ferret, Civitati tributaria, territorii verò Ulmenſis incolas, Cives & clientes Reipublicæ, eorumve familiares ac bona, ab omnibus diribitoriis, ſtativis, hoſpitiis militum, niſi necesſitas diverſum flagitaret, immunes fore.* Qvod verò Civitas, & civici, elapſis retrò annis, per hoſpitia militaria uno protelo cótinuata, perq́; contri-

contributiones varias, & acerrimas exactiones, ingentem fortunarum jacturam ſe paſſos, & æri alieno adeò immerſos, ut emergere vix liceret, conqvererentur, ideò luculentæ remunerationis, ad reſarciendum qvadantenùs damnum, ſpes à Rege illis facta. Viciſſim Ulmenſes, præter fidelitatem Regi, ut Patrono, debitam, & qvæ hoc nomine cenſentur, præſidium Urbis ad mille ducentorum capitum numerum aucturos, impendiis ſuis alituros, & extemplò, in Regis verba adactum, ejusdem militiæ tranſcripturos, receperunt. Præfectum qvoq; Urbis à Rege ad mittere haud qvaqvam recuſabant: Qvi, & Regis, & Civitatis nomine, præſidio moderetur; excubiis, ſtationibusq; magnâ providentià accuratis, Urbis ſecuritati unà cum Magiſtratu invigilaret; juſtitiam ad hæc junctim cum eodem in militem præſidiarium exerceret; nec ſecùs, ut ipſemet miles, Civitati, in fœderis hujus formulam, jurejurando obſtringeretur. Præſidium porrò, ſi Urbis id permitteret ſecuritas, & Rex è re fore putaret, etiam foras, usque ad trecentos (qvi, vigiliis obeundis, continuò intra pomœria remanerēt) Urbe eductum, qvotiescunq; Regi videretur, publicis uſibus impenſuros, novoq; ſtatim ſuccenturiato milite, numerum mille ducentorum capitum iterùm ſuppleturos, profitebantur. Provincialem inſuper militem, urgente neceſſitate, in ſubſidium vocaturos ad arma, ejusve operâ, ſub Regis directione ac imperio, ad publicæ rei emolumentum uſuros: Navigia denique, qvotqvot aut jam parata reperirētur, aut confici poſſent, debito ad compingēdum pontem navalem apparatu & navicularis inſtructa, Regi poſtulanti miſſuros, polliciti.

Cum Comitibus Wetteraviæ & occidentalis ſilvæ.

Comites Wetteraviæ & occidentalis ſilvæ, unà cum Nobilitate, qvæ larem iſthîc habet, à paucis retrò annis, maximâ fortunarum parte pontificii cleri importunitate, & oppreſſione exuti, in regiæ protectionis ſinum, velut aſylum, & tutum miſerorum refugium pariter ſe recipiebant: Rege, operam daturum, promittente; ut bonis, qvæ Religionis & officiorum, factioni Proteſtantium religioſo hoc bello præſtitorum, intuitu ipſis erepta fuerāt, reſtituerentur; ac litibus, ſi qvæ cum vicinis intercederent, amicâ transactione ſopitis, judiciorum liberarentur moleſtiâ atqve ſumtibus. Ipſi autem, univerſi, ſinguli, Liberatorem & Patronum ſuum, à Deo proximum, grato animorum affectu agnoſcebant Regem; protectioni ac clientelæ ipſius, absqve ullo communium hoſtium, qvicunqve tandem forent, aut qvomodòcunqve nominarētur, reſpectu, ſubjicientes ſe, & data fide obſtringentes: Corpore, bonis, ſangvine inſuper habitis, ut devotos chriſtianæ fidei cultores, Dei cultu, nec non honeſtate publica flagitante, decet, unam eandemve cum Rege ſubituros fortunam; &, ad ſuſtentandos Exercitus, qvamdiù bellum duraret, regio, qui Francofurti ad id ordinatus foret, Commiſſario certum qvotmēſibus depenſuros tributum.

Tranſactio cum civitate Lubecenſium,

In inferioris Saxoniæ Circulo Rex, circa hoc tempus, per generalem Commiſſarium, Johannem Salvium, tres magnæ celebritatis Urbes, Lubecam, Luneburgum, & Bremam ſimiliter impulit; ut communi Proteſtantium oneri ſuccedentes, communem cauſam fovendam amplecterentur. E qvibus Lubecenſes, peditum aliqvot, ex his, qvas Urbi tuendæ alebant, cohortes, ad mille capitum numerum, exauctoratas, in Regis ſtipendia tranſcripturos, certâ inſuper intra trimeſtre ſpacium numeratâ pecuniæ ſummâ, ſpopondēre: Qvem tamen militem, qvod, ſacramento ſolutus, ſeditionem indueret, tradere poſtmodum Regiis non potuerunt. Regis verò nomine, de Civitate, ejusve ſubditis, & his etiam, qvorum dominiū Civitati cum aliis commune, nominatim oppido Bergerdorff, nec nō qvatuor, qvos vocāt, Albiaſſitis diſtrictibus, à militaribus hoſpitiis, contributionibus, populaut, & inſolenti militum licentia eximendis, Salvius reciproco illis ſcripto cautū ibat.

Luneburgenſium,

Luneburgenſes Regi fidem dedēre, de Urbe, ad Regis & Regni Sveciæ, communemve omnium Proteſtantium ſecuritatem ac commodum, contra qvoscunqve Regis & Proteſtantium hoſtes, ſummis viribus defendenda: Regiis fide, benevolentia, favore, & omni officiorum genere proſeqvēdis, nec qvoqvam in eorū pernitiem, ſeu apertè, ſeu per cuniculos, conſilio factisve moliēdo: Trāſitu qvoqve Regi & Regiis, ſeu cum integro Exercitu,

ſeu cohortatim, & ſingulis Legionibus, qvocunqve tempore ſine mora præbendo, Regis verò hoſtibus omninò præcludendo; tantum abeſt, ut tradere hoſti Urbem, aut præſidium ejus intra mœnia recipere vellent. Qvin hoc potiùs caſu, qvòusq; calidi ſangvinis gutta ſupereſſet, infeſtis animis & armis ejus conatui ſe oppoſituros. Ingraveſcente qvoqve ab hoſte periculo, ſi neceſſitas, Regis judicio, militare præſidium Urbi imponi flagitaret, haudgravatim id admittere aſſentiebãtur: *Modo tamen miles, in Urbem recipiendus, civium communioni juramento prius obſtringeretur; nec Magiſtratui urbico, in juſtitiæ & rerum urbanarum adminiſtratione, qvicqvam injiceret remoræ. Cum qvo præſidiario milite Cives utriusqve fortunæ aleam ſubituri eſſent; &, ſub abſoluto Regis imperio, ſecundùm fœderis, inter Regem & Principem, Civitatis Dominum, contracti formulam, defenſioni Urbis ſtrenue inſtituri.* Summatim *ad omnia paratos ſe* oſtendebant, *quæ devotorum DEO ac Patriæ civium, fidorumq; clientum munus, nec non Regis ipſius, ac regiæ, pro publica ſalute excubantis, militiæ ſecuritas exigerent.* Sub finem tamen conſenſum hunc ſuum ad *ratihabitionem & approbationem Principis, quem ſuperiorem agnoſcunt,* reſtrinxerant: *Regalibus ac principalibus ejus juribus conventione hac nil derogatum velle,* proteſtati.

Et Bremenſium

Ultima Bremæ qvoq; Civitas, *de certo tributo intra ſex menſes, ſeu in pecunia numerata, ſeu commeatu, exſolvendo pacta, mœnia, ad hæc, ſua contra hoſtes Regis Sveciæ, ut Moderatoris religioſi, qvod à Proteſtantibus in Germania gereretur, belli, pro virili parte tueri,* obſtrinxit. *Regiis porro copiis, reqvirente neceſſitate, ad eorum inſtantiam, ruri per fines ſuos liberum, nec impeditum, ſibi tamen minimè damnoſum, iter præbitum; qvinimò ſiqvidem Viſurgis tramittendus veniret, nec alia, vel ſupra, vel infra Urbem, tramittendi media ſupereſſent, per mediam Urbem, modò maturè de eo certiores redderentur, ſuo tamen arbitrio, nec niſi cohortatim, & bono cum modo, tranſitum conceſſum iri.* Factâ demùm oblatione: *Sicubi forſan ab hoſte potentiore premerentur Regii, intra fines ſuos, vel ſub tormentorum jactum in ſuburbia (non tamen in Urbem ipſam, ultra citrave flumen) daturos receptum; &, qvo hoſtium perniciem illis machinantium, faucibus eriperentur, pro opum ſuarum copia auxilio ac ſubſidio affuturos.*

Rex D. Botthvidi in diœceſin Halberſtadenſem, ſtatui eccleſiaſtico reſtaurando, ablegat.

Occupationibus his politicis diſtentus Rex, de inſtaurando tamen divino qvoq; cultu, qvi hoſtilium perſecutionum procellâ multis in locis perculſus ac proſtratus fuerat, ſolicitum ſe præbere non deſiit. Inter alia, qvod ſtatus eccleſiaſticus diœceſeos Halberſtadenſis, temporum iniqvitate ac mole belli preſſus, ruinam duceret, adeò ut, niſi remediis maturè adhibitis, tandem penitus collapſurus videretur, ingenti malis his occurrendi, Religionemq; priori ac incorruptâ Auguſtanâ confeſſione comprehenſam, jam nutantem & lapſabundam rurſùs erigendi, ſuffulciendiq;, deſiderio flagrans, D. Johannem Bottvidi, Epiſcopum Lincopenſem, eò miſſum ibat: Qvi diligentiſſimâ omnium rerum inqviſitione habitâ, Eccleſiæ illic res, juxta mandatorum ſuorum formulam, ordinaret ac ſtabiliret. Qvod ut inſigni Zelo à Rege ipſi injunctum, ita ſuppari ſolertiâ ab eodem exſecutioni mandatum.

Rhingravius Hiſpanos ad Moſellam profligat.

3. Sed ut revertamur ex intervallo ad bellum, qvod Rhenano in tractu gerebatur, Hiſpani induciis, qvæ inter Regem Sveciæ & Pontificios fœderatos pactæ fuerant, ad finem vergentibus, copias nonnullas circa Moſellam coegerant: Franckendalum & Creutznacum, defendendis inferioris Palatinatus reliqviis, qvotqvot iis adhuc ſupererant, ituras. Nec ſegnis, eo intellecto, Rex Francofurto Moguntiam, prono Mœni & Rheni flumine devectus eſt: Conatibus eorum tempori occurrere certus. Cujus mandatu Rhingravius Hiſpanos aggreſſus, ſtrenuè rejecit: Trucidatis ad ſeptingentos, compluribus captis, & octo vexillis, qvorum unum haſtili direptum erat, in poteſtatem redactis, Regiq; Moguntiæ, velut victoriæ ſymbolum, præſentatis.

Rex Creutzna-

Non diſtulit Rex, contuſo ac

inter

cum, obſidione cinctum, in poteſtate redigit.

fracto hac clade hoſte, Creutznacum cum parte Exercitus adoriri; Urbis inter prima ſtatim armorum tentamenta vi potitus, & pleriſq; Hiſpanorum, qvi præſidio illic erant, in arcem ſe recipientibus: Paucos namq; ſolummodò moratores deprchenſos irruentium regiorum ardor vitâ mulctârat. Mox ad arcem qvoq; militariter vis facta: Sed, Hiſpanis acriter reſiſtentibus, prima aggresſio in irritum cecidit. Ubi verò, cuniculis actis, & pulvere nitrato ingeſto pars munitionum in aerem, Regis juſſu, evibrari viſa, ſigno tympani ſonitu illicò dato, vitæ gratiam ſibi fieri, & petierunt, &, armis omninò depoſitis, Regis arbitrio ſe dedentes, conſecuti ſunt: Qvos tamen, lateralibus armis ultrò donatos, Rex liberos dimiſit. E Regiis, durante obſidio, ad ducentos, partim deſiderati, partim vulneribus debilitati. Inter iſtos Wolmaro Rosladino, ſummo vigiliarum ſub prætoria eqvitum Legione Præfecto, ſupremus hic loci dies illuxit: Nec non Wolfarto Hallio, ejusdem dignationis, ſub pedeſtri Ducis Vinarienſis Legione Duce; qvi globo id genus, qvod, è ductili æris filo concinnatum, inter jaculandum ſe expandit, cervicem percuſſus, occubuit. Inter hos Tribunus Winckelius, imum pedis graviter ſaucius reperiebatur.

Braunfelſæ arx Regis cedit.

Paulo poſt Braunfelſæ montana & munitisſima arx, qvam Regii, ductu Philippi Reinhardi, Comitis Solmenſis aliqvamdiu circumſederant, deditionem pacta, excedentibus Hiſpanis, in Regis poteſtatem venit.

Bobenhuſa item.

Eadem Bobenhuſæ, arcis & oppidi, fortuna; qvæ Cæſarianorum qvorundam præſidio tenebatur. Nam & hi à Wolffgango Henrico, Comite Iſenburgico, cum nonnullis copiis illuc miſſo, brevi ad deditionem compulſi.

Et Kirchberga.

Rhingravius interim Kirchbergam, in Obrincano tractu ſeu Hunnorum receſſu ſitam, vi invaſerat. Ubi Italorum & Burgundionum qvaſi centum qvadraginta ferro occiderunt: Germanorum, qvorum ad centum reperti, vitæ parcitum, nominaq; in Regis militiam tranſcripta.

Moguntia munitur, & Guſtavoburgi fundamenta jaciuntur.

Dum hæc geruntur, munimentum, qvod Moguntiæ è Monte Divi Jacobi imminet, nec non Urbs ipſa, qvantum loci condicio ferebat, novis operibus circumdari, & magis, magisq; muniri cœpta: Simul Rhenus, qvà Moguntiam ac Caſſellas interfluit, & Mœnus ad Coſthemum, ſinguli fluvii ſingulis pontibus, è navigiis inter ſe connexis, & trabibus aſſeribusq; ſuperinjectis, ſtrati. Nec longulè ſupra Moguntiam, ad Mœni, in Rhenum ſe exonerantis, fauces, novi munimenti, qvod Guſtavoburgum indigitavimus, fundamenta Regis juſſu jaciebantur.

Legati ab Electore Saxoniæ propoſitio.

Ineunte Martio, Conradus ab Einſitdel/Legatus Electoris Saxoniæ ad Regem, inter alia, maximè *auxiliorum* ſatagebat, *Domino ſuo, ad ejus inſtantiam, necesſitate exigente, ſubmittendorum; admonendorumq; qvorundam Imperii Ordinum. Ut, qvam præterito Lipſienſi conventu ſubſidiariam pecuniam numerare Electori receperant, haud gravatim exſolverent.*

Regis reſponſum.

Nec in priori difficilem ſe Rex præbuit. *In hunc adeò finem commodis locis partem Exercitus ſui hactenùs ſubſtitiſſe, aſſerens; qvò, tempore necesſitatis, Electori præſto eſſet, & ad manum: In hunc qvoqve finem Laurentium Caggium, Tribunum, cum non ſpernenda copia porrò ad Albim relictum iri. Interim præcipitanter aut inconſideratè hanc rem agi nolle, ſed de hoſtium priùs & electoralis Exercitus ſtatu certiorem reddendum. Qvod ad alterum, non ulli qvidem interdixiſſe, qvò minus, qvæ polliciti fuerant, præſtarent: Ordines tamen novis contributionum oneribus, præter ea, qvæ jamdum cervicibus illorum incumbant, exantlandis haudqvaqvam pares exiſtere. Qvapropter ſpem Rex certam de Electore foveat: Chriſtianâ miſericordiâ tactum, æqviorem iis fore; qvàm ut, & hinc, & illinc, tributorum penſitationibus obnoxios, duplici velut flagro uri, atqve ad incitas redigi velit.*

Hoc Regis erat, Electoris Saxoniæ Legato datum, reſponſum; compoſitis poſtmodùm ad eundem hac de re literis, ſcripto iteratum.

Argentoratenſes in Alſatia Lottha（ringos invadunt.

4. In ſuperiori Rheni tractu, & Alſatia, Argentoratenſes, graſſaturâ Lottharingorum (qvi illis in oris aliqvamdiu pro libidine dominati, ipſum Urbis rerritorium infeſtare ad extremum auſi fuerant) irritati, patientiâ tandem in iracundiam verſâ, arma correptum ivêre: Ablegatusq; Urbe, menſe Januario, Weitzius, eqvitum Magiſter, turmâ ſuâ, & ducentis ſclopetariis, Arnoldi Boveneſti Centurionis ductu, ſtipatus, cum mandatis; ut Lottharingos, ubicunq; locorum copia illorum foret, armis hoſtilibus perſeqveretur. Hi, ſuperiorum juſſu, è veſtigio Pleſſenhemi arcem, pagumq;, ubi qvatuor Lottharingorum alæ, cum magno calonum & impedimentorum numero hoſpitabantur, & inſignem eò, tanqvàm in ſpelæum qvoddam, prædam congeſſerant, contenderunt: Poſt maſculam tentatam impreſſionem, utut Lottharingi acriter initio repugnarent, ſuperiores facti; obtruncatis ad centum, duobusq; eqveſtribus vexillis, qvamplurimis generoſis eqvis, & opimâ prædâ ab hoſte reportatâ. Argentoratenſibus econtrà ſeptem, nec plurium, militum impendio victoria ſtetit.

Facto autem apertæ hoſtilitatis exordio, ter centum denuò milites Urbe mox emiſſi, prohibitum: Ne Lottharingi, exulceratis clade animis, ultionem meditantes, Civitatis pagos urerent. Incidêre iſti forte fortunâ in Lottharingorum manum, deducendis, neſcio qvibus, impedimentis deſtinatam; ſedemq; inde cæſis, reliqvos in fugam compulêre: Uno elegantis ſtructuræ pilento, curru itidem uno, & carris aliqvot, varia ſupellectile onuſtis, nec non eqvis compluribus potiti.

Ruricolæ intereà Alſatici ſoli, hoſpitum horum & eorum petulantiæ itidem pertæſi, haud magis iis parcere, ſed, ubicunq; prævalere dabatur, neci dare: Qvo factum, ut reſidui, infeſta ſibi omnia experti, nec auræ adverſantis rigorem diutiùs tolerantes, ex Alſatia in Patriam ſenſim dilapſi fuerint

Munimẽta ad Lich-

Lubrico hoc Cæſarianorum in Alſatia ſtatu, Hanoviæ, qvi Busweileri agnomen habet, Comes, Regis Sveciæ nomine, ambo ad Druſenhemum & Lichtenavum munimenta, qvibus, in utraq; Rheni ripa excitatis, principi huic amni velut compedes Cæſaris miles injecerat, aggreſſus, nullo negotio, unà cum Lichtenavi oppido occupata, inſigni ruſticorum, vicina arva incolentium, jubilo demoliebatur.

tenavũ & Druſenhemum ſolo eqvâtur.

Chriſtianus Palatinus Rheni pro Rege delectus habet.

Chriſtianus qvoq; Palatinus Rheni (Birckenfeldenſem communiter appellavimus) qvi inter regios Duces nomen nuper ſuum profeſſus erat, ſupremi eqvitatus Præfecti ritulo à Rege auctus, nulli parcebat laboti, qvo novum pro Rege Exercitum in Marchionatu Badeno-Durlacenſi, & conterminis locis conficeret: Magno militum undiq; ad novos hos delectus confluentium, concurſu.

Oſſa Wilſtetum occupat.

Econtrà Rudolphus ab Oſſa, generalis Cæſaris Commiſſarius, bis circiter mille milites Briſaci hoc tempore coegerat, Lohriq; oppido, qvod ad qvartum milliare Argentorato diſtat, occupato, Offenburgum ducentorum præſidio firmârat. Unde duodecimo Calendarum Martii, Wilſtetum, Comitis Hanoviæ vicum, profectus, deditionem fieri imperabat. Sixtelius, regius Centurio, qvi, ſexaginta ſclopetariis & aliqvot ruſticis ſtipatus, hîc hærebat, acriter primò reſiſtere, & propius ſubeuntes Cæſarianos repellere, hi qvoq; initio trepidare, & Griſhemum usq; pedem retrò ferre; adventantis regii ſubſidii, illinc ſpe, hinc metu: Qvorum illa Sixtelio animos fecerat, ut reſtitaret; hic Cæſarianos perculerat, ne inſtarent. Sed, evaneſcente utroq;, ad oppugnationem poſtridiè à Cæſarianis, integratâ irâ viribusq;, reditum, &, irruptione vi factâ, qvicqvid in armis occurrit, ferro mactatum: Ipſomet tamen Centurione, & plerisq; militibus, incolis, imbelliq; turbâ, qvotcunq; ſubitus hoſtium impetus occupare non potuerat, in arcem ejus furori ſe ſubducentibus. Interim vicus totaliter direptus, & moletrina, maximaq; & potiſſima ædium pars incendio hauſta: Qvæ flammæ injuria centum circiter innoxiæ ætatis infantes miſerando exitio involvit; ingentemq; inſuper anno-

annonæ copiam, in molendino repoſitâ, &,unà cum ædificii pretio, qvinqvagies mille Joachimicis plùs minus æſtimatam, abſumſit. Refugi in arcem & ipſi, defenſione omni abjectâ, deditionem fecêre: E qvibus Centurio captivus retentus, milites verò ſub Cæſarianorum ſigna diſtributi; arce direptâ, & eâdem, qvam vicus expertus fuerat, ſorte in cineres redactâ.

De Magdeburgi deditione agi incipit.

5. In Saxonia inferiori, ſtatim à Lipſienſi victoria, Regis juſſu, Laurentius Caggius Tribunus, omniũ primus, cum propria, nec non Roſæ Tribuni Legione draconum Calbæ diverterat, & Saltzam,Schonbeccam, Eglam, Staſfurtum, alia opportuna circùm loca, ipſamq́; Halberſtadii Urbem validis ſtationibus firmando,tum, creberrimis noctu, diu factis excurſibus, itinera infeſtando, Magdeburgum, ſeu Magdeburgi potius reliqvias, eminùs velut incinxerat; mox Bannerius, cum novis copiis ſuperveniens, lenti hujus obſidii nodum arctiùs adhuc contraxerat: Adeò ut, ſub Anni proximè exeuntis finem, præſidium Cæſaris non mediocri rerum neceſſariarum anguſtiâ urgeri inciperet.

Compertum id Bavariæ Duci, qvi Campiductori Pappenhemio idcircò mandata dedit: Copiis, qvotqvot ad manum eſſent, in unum conductis, huc (ſiqvidem poſſibile & conſultum videtur) properaret, obſidioq́; ſoluto, & munitione Urbis ad terram depoſitâ, præſidiarium ſecum abduceret militem. Sin expeditio iſthæc nec poſſibilis factu, nec utibilis, Mansfeldio Comiti, ut, honeſtas deditionis leges pactus, militum, qvod Urbi inerat, robur conſervaret, ab eodem Duce injunctum.

Mansfeldius ergò, cui tardiuſculus viſus Pappenhemii adventus, ſub præteriti Anni decurſum, cum Bannerio in tractatum deſcenderat de Urbe dedenda: Spem faciens, modò à Saxone & Brandenburgico Electoribus ſcripto, utriusq; manu ac ſigillo firmato, unà cum milite Glogoviam Sileſiæ tuto deductum iri, ipſi caveretur, exceſſurum traditâ in Regiorum manus Urbe. Qvinto autem Calendarum Januarii, loco, qvod, ſecundùm fidem à Mansfeldio datam, de re omninò transactum iri putabatur, datis ad Bannerium literis, eidem inſinuatum. Hoc ipſo momento, dũ condicionibus & articulis deditionis ſcripto comprehendendis Mansfeldius occuparetur, de ſubſidio, qvod præ foribus eſſet, certiorem redditum: Ad reſiliendum ergò à conventione nondum conſummatâ, fidei & honoris vinculo obſtringi. Et hac ratione tractatus iſtius tela penitùs abrupta.

Qvæ Pappenhemii adventu interpellatur.

Nec vanum erat, qvod Mansfeldius jactârat. Pappenhemius enim, è diœceſi Colonienſi cum nonnullis copiis movens; Viſurgi tramiſſo, & & coactis illîc è vicinorum locorum præſidio aliqvot militum millibus, jã in propinqvo verſabatur: Bannerium adoriri, & plagas, qvibus Magdeburgum circumdederat, vi perrumpere certus. Qvod verò Bannerius hiemis inclementiâ, & diutinæ obſidionis tractu feſſum ac langventem militem integris atq; recentibus hoſtium viribus objicere, donec auxiliis Gulielmi, Saxoniæ Ducis (qvi conjunctionem obtulerat) ſuffultus, auctior contrà iret, minimè conſultum arbitraretur; ideò, adventu Pappenhemii cognito, trans Salam recipere ſe cum ſuis, ſatius habuit: Tranſitu fluminis hoſtes, ſi tentarent, omnibus viribus defenſurus. Relicto itaq; Halberſtadii præſidio, qvod, aut Urbi tuendæ, aut deditioni honeſtis legibus impetrandæ ſufficiẽs videbatur, reliqvum Exercitum Calbam contraxit; ibiq́;, in ultrata Salæ ripa, opportunitate loci ab hoſtium impreſſione tutus, conſedit.

Pappenhemius autem, ultimo Nonarum Januarii, Gvelpherbyto cum milite, qvem conſtipaverat, movens, Scheningam & Helmſtadium progreſſus eſt: Qvibus direptis, Barlebam, tertiisq; inde caſtris, pridiè Nonarum Januarii, Magdeburgum perventum.

Magdeburgo variæ militum manus in viciniam circumcircà excurrere juſſæ, crudelitatis ubivis & ſævitiæ ſuæ veſtigia altè impreſſa relinqvebant. Inter alia, ipſo Epiphaniorum feſto die, Gomeram, Electoris Saxoniæ præfecturam, irrupêre: Fores

res

res ædium, ſcrinia, & qvicqvid ferri duritiæ mollitiâ ſuâ cedebat, aſſulatim magnâ petulantiâ comminuentes, frumentum, cereviſiam, vinum, alias annonarias ſpecies, qvâtum in eorum facultate erat, aut ſingulari abſumentes prodigentiâ, aut ſecum avehentes; reliqvo per neqvitiam in terram effuſo, projecto, pedibus conculcato. Nec Mulingæ arx, illiq; proximè ſubjecti duo pagi, mitiorem ſortem experti. In Barbyam par faba cuſa fuerat: Sed præcurſores, cum vineis, Urbi præjacentibus, proximarent, multis ignibus conſpectis, velut diſpoſitarum excubiarum indicibus abſterritos, totum agmen retrò egiſſe, ferunt. Qvod ab incolis, qvi nullorum ignium excitatorum ſibi erant conſcii, in religionem verſum, ac pro divini Numinis cœleſtiumq; Spirituum præſenti cuſtodelâ habitum. Non diverſa fortuna Serveſtam qvoq; manebat; qvorſumGottſchium, Breunerum, Gleniſum, Tribunos, cum milite aliqvammulto & nonnullis tormentis deſtinaverat Pappenhemius: Verùm rumor, de Georgii Ducis Luneburgenſis verſus Brunſwigam & Gvelpherbytũ progreſſu, aures percelleus, propoſitum interpellavit, effecitq; ut, milite in unum coacto, & reculis convaſatis, ad iter denuò accingeretur.

Magdeburgum, milite educto, ab hoste deſeritur. Jam res annonaria Magdeburgi, ut diximus, in arctum redierat, necè vicinia, maximam partem deſolatâ & exhauſtâ, de neceſſario commeatu præſidiario militi providere dabatur, adeoq; trahendi hoc loco belli nulla amplius ſpes ſupererat. Pappenhemius ergò tormenta, qvotqvot avehere ſecum non poterat, partim pulveris, plus juſto inditi, onere dirumpere, in Albim partim præcipitare, partim, clavo poſteriori, flammæ excitandæ relicto, foramini impacto, corrumpere, naves, molendinum navale, pontem recenter conſtructum, & militum caſulas igne (qvi reſiduas à priori incendio piſcatorum qvasdam domunculas complexus qvoq;, depavit) abſumere; prædâ deniq;, qvam velut in ſpolitrium è finitimis locis huc congeſſerat, curribus impoſitâ, cum omni, qvem adduxerat, & qvi præſidium hactenùs Magdeburgi agitârat, milite, vacuâ relictâ penitus Urbe, diſcedere: Domerslebam, Sehuſium, Eggenſtadium transgreſſus, & Gvelpherbytum rectâ pergens.

Magdeburgi Cæſarianorum jugo ita liberati cuſtodiam Bannerius, haud diu poſt, tribus, Salomonis Adami, & Tupadelii, Tribunorum, Sopiiq; ſubTribuni Legionibus committebat: Cives etiam, qvi nuperæ cladis procellam vivi evaſerant, ex parte, ad priſtina limina, ruinis deformia, reverſi, in ruderibus domos, ſed antiqvo ſtructurarum ſplendori haud comparandas, moliri cœperunt. Qvibus calcar ſimul additurus, ſimul, qvantum in ſe foret, adminiculaturus Rex, publico reſcripto, *de privilegiis priſtinis, quæ vorax ignis pleraq; hauſerat, non confirmandis modò, ſed novorum concesſione augendis*, fidem dedit; indulgens inſuper. *Ut cuprum, & qvicqvid ædificiis inſtaurandis idoneæ materiaturæ duplicem hoſtilis flammæ injuriam evaſerat, gratis, nullo inde exacto pretio, inter cives diſtribueretur.*

Pappenhemius autem, præſidio ſex pedeſtrium cohortium, & unius eqvitum alæ Gvelpherbyti relicto, Viſurgim verſùs indè movebat: Atrociter, qvòcunq; per Brunſwicenſem & Luneburgenſem agrum pedem ferret, debacchatus, & in ſeniorem præcipuè Luneburgenſium Ducem, qvi regiminis clavum tenebat, irâ, minisq;, ac verborum impotentiâ exæſtuans, nec Cellis modò, aulæ ducariæ ſedi, obſidium, ſed toti provinciæ dira, qvæq; & excidium interminatus.

Qvas minas ne in effectum conferret, Regiorum, Gulielmi, Saxoniæ Ducis, & dicti Bannerii ductu, appropinqvantium interventus impediit. Gulielmus enim Dux cum aliqvot millitum millibus, veteranis partim, qvos Rex, in ſuperiorem Germaniam tranſiens, illi attribuerat, partim recenter ad Regis mandatum, Erfordiæ & hoc terrarum tractu conſcriptis, ſuperato Hercinìæ ſilvæ ſeu Hartonis aſpreto, decimo qvinto Calendarum Februarii, Bannerio ſe junxerat; junctisq; viribus & animis uterq; Pappenhemium, ubi ubi foret, qvæſitũ ibant.

Verum hic, rotâ figulari verſutior, ancipiti, qvod imminebat, diſcrimini caput Pappenhemius,

Viſurgi ſuperato, in Weſtphaliam tranſit.

caput maturè ſubduxit; tramiſſo ad Hamelam Viſurgi, in Weſtphaliam divertens: Ubi Lemgoæ Urbem, immunitatem ab hoſpitiorum militarium onere ambientem, octies mille qvingentis Joachimicis, in argento ſignato, frumento, lardo, panno, ſimilibus, Hervordiam autem qvindecies mille, Bilefeldam ac alia loca pariter non modicâ pecuniæ ſummâ emunxit.

Hoſte ergò certaminis aleam ſubterfugiente, Dux Gulielmus & Bannerius in diverſa mox iterum abiêre. Et Bannerius qvidem in diœceſin Magdeburgenſem iter flectens, præſidio Magdeburgi Urbi impoſito, rebusq; neceſſariis illatis, Albis ſecuritati ante omnia proſpiciendum duxit. Gulielmus verò, Saxoniæ Dux ad Herciniam ſilvam & conterminas oras hæſit aliqvantiſper: Goslariâ interim imperata faciente, & Northemo, ab hoſte deſerto, in poteſtatem ejus nullo negotio tranſeunte.

Gulielmus Saxoniæ Dux hoſtilem legionem opprimit.

Nec qvicqvam prætereà memoratu dignum accidit: Niſi qvod Bodendorffius, ſummus excubiarum ſub Legione eqveſtri Præfectus, cum ducentis qvinqvaginta qvaſi eqvitibus, verſus Viſurgim hoſtium ſtatum exploratum miſſus, ad ſemimilliare ſub Hamelæ Urbe, in Lobelü, apud hoſtes Tribuni, Legionem peditum, qvæ ſex conſtabat ſignis, & Domitzæ antehac ſervaverat, incidens, nec-opinantes facile perculit, captisq; ad trecentos, reliqvis maximam partem trucidatis, re benè geſtâ ad ſuos rediit; ſex, qvæ diximus, ſignis, omnibusq; impedimentis potitus. Id qvod eò magis in proclivi fuerat, qvia ſubTribunus Straubius, & primores qviqve militum Ductores Hamelæ hoc ipſo temporis momento hærebant: Milite ob id ſegniore, & ad reſiſtendum remiſſiore.

Gottingâ expugnat:

Comperto autem per exploratores, Gottingam exiguo, nec niſi trecentorum circiter militum præſidio, inter qvos eqvites qvaſi qvinqvaginta, ductu Johannis Georgii Carthuſii, Centurionis, teneri, Gulielmus Saxoniæ Dux, aliqvid hic audendus ratus, ſexto Iduum Februarii, copias, in unum conductas, ſub obtutum ſtitit, Præfectoq; Urbis, de deditione bis interpellato, ſed aures mitioribus obſtruente, ac defenſioni ſe accingente, loci ſitum exactâ prius curâ expiſcatus, tertio Iduum, ſummo mane, horâ qvartâ nondum auditâ, octo diverſis ſimul partibus impreſſionem ſummâ vi tentatum iit; felici adeò ſucceſſu: Ut Urbem, propugnatorum paucitate munitionũ amplitudini debito modo defendēdæ haud ſufficiēte, priusqvam ſexta ingrueret hora, exiguâ ſuorum jacturâ irruperit. Cæſarianorum qvicqvid in primo armorũ fervore occurrit, ferro mactatum: Reliqvi, interq; hos Præfectus, & nonulli alii militiæ Duces, vivi, cum tribus ſignis, in Regiorum deveniebant poteſtatem. Qvorum recentem his oris armaturam grandiora aliqvot tormenta, aliqvammultæ dupliccs bombardæ, pulveris nitrati, & aliorum bellicorum apparatuum non modica copia, iſtlüc reperta, affatim inſtruxêre.

Duderſtadium in deditioné accipit.

Ipſis Februarii Idibus Gulielmus Dux, tubicine Duderſtadium, ad ſupremum Isfeldiæ agri Præfectum, & univerſos provinciæ Ordines, nec non Urbis Senatum ablegato, poſtulabat: Amicam viam ingreſſi, regiorum armorum imperio cervicem ſubmittererent. Cui, decimo tertio Calendarum Martii mos qvoq; geſtus, & conductitius miles, qvi Duderſtadii in præſidio erat, ſigno cohortis ſuæ Duci ultrò oblato, regiæ militiæ nomen dedit.

Gulielmus, Haſſiæ Landgravius, Warburgum occupat, aliave loca:

Sub Pappéhemũ, qvem diximus, acceſſum ad Viſurgim, nonnullæ diœceſeos Paderbornenſis Urbes, qvæ anteà tempori & præſenti neceſſitati ſe accommodârant, cum Gulielmo, Haſſiæ Landgravio, de certo tributo exſolvendo pactæ, tum, verſo, ut videbatur, rerum ſtatu, à conventione reſilientes, non modò id ulterius detrectabant, ſed pars hoſtile inſuper receperant præſidium. His ergò ad priſtinam obedientiam reducendis, Landgravius, à Rege jam redux, copias in unũ convenire juſſit, & omnium primum Warburgum, qvod aliqvot hoſtium centuriis tenebatur, adortus, vi expugnatum iit; compluribus impetu trucidatis. Qvam aleam ne

am ne ſubirent, Stadhagum & Volcmaria, ſub jugum, qvod abjecerant, ſpontè rediêre.

Inter hæc Ericoburgum, nec nõ Amœnoburgũ.

Ericoburgum deinde, Grubenhagenſis principatus arx, & Amœnoburgum deditione ab eodem occupata. Cujus poſterioris præſidiarii, pridiè Calendarum Martii, impedimentis, & armis ſalvis, fomitibus accenſis, ore globulis oppleto, militari more loco excedentes, Confluentes ex pacto convento deducti.

Saxonicorum in Bohemia ſtatus.

6. In Electoris Saxoniæ dicione magna hoc tempore malacia erat, & popularibus, bello ex Electoris in Cæſaris fines ac Bohemiæ Regnum translato, ab armis, armorumve incommodis reſpirare dabatur. In Bohemia qvoq; , poſtqvàm prima procella, qvâ Cæſariani non parum perculſi, & inſigni Regni parte mulctati, deſævierat, jam tranqvillior paulò apparere ſtatus; nec qvicqvam accidere, qvod, Annalibus inſeri, admodùm mereret. Saxonici enim bolo, qvi ſub Anni exitùm, ſecundâ Numinis & fortunæ aurâ aſpirante, obtigerat, cótenti vivere; nec ſolicitâ ulteriorum curâ angi; Sed in hibernis placidè qvieſcere, genio indulgere, & hiemem, qvàm longa, luxu inter ſe fovere. Qvod etiam vivendi media aliqvantò improbiùs, nec prout bonos Patresfamilias decet, diſpenſarent, plurium rerũ penuria obreptare ſenſim incautis; militiq; , hoſpitiis idoneis jã deſtituto, retinacula militaris diſciplinæ neceſſariò magis magiſq; laxari. Hinc Cives & incolæ Pragæ, Metropoleos, multiplicatis procedente tempore oneribus, duriùs indies afflictati, miſeriis tantum non obrui, plurimiq; eorum, relicto domeſtico lare, in exilium voluntarium proficiſci: Ita ut brevi ad bis mille ædificia, habitatoribus vidua, conſpicerentur. Accedere demum mortifera venenoſi contagii lues, in Cives pariter graſſata, militesq; , infimates, Summates: Qvorum è numero Johannes Georgius, Solmẽſis Comes, Tribunus, abreptus, militem ſimul & hominem exuit. Adeò autem hac lue amputati Legionum numeri: Ut per novos delectus, qvanqvàm, totam hiemem haud intermiſſi, uno protelo continuarent, vix ſuccenturiari potuerint, qvi decedentium ſupplerent lacunas.

Congreſſus inter Electores, Saxonem & Brandenburgicũ, acta.

Inter iſta Saxo & Brandenburgicus Electores de belli, periculorumq; , qvotidiè ingraveſcentium, mole, cervicibus ipſorum incumbente, ac qvâ ratione averruncari poſſet, deliberatum, Torgæ conveniebant. Ubi, qvãtum nobis in conſiliorum hæc adyta penetrare licuit, de ſeqventibus articulis diſqviſitio inſtituta. (1.) *De Pacis tractatu, à Cæſare ac Pontificius oblato; deq; Pacis adipiſcendæ mediis, ineundæ condicionibus, & firmandæ ſecuritate, ſeu cautione ab adverſa parte exigenda.* (2) *De Regis Sveciæ ſatisfactione, & ſumtibus, qvos in bellum fecerat, eidem refundendis.* (3) *De Friderici Palatini, tot jam annos exulis, reſtitutione.* (4) *Si Pacis ſpes penitùs decollaret, de arctiore fœdere jungendo, & armis validioribus, ad defendendum hoſtis ingruentis furorem, comparandis.*

Qvoad Pacis negotium, condiciones ineundæ Pacis non tot implicatæ difficultatibus reperiri; qvot Pacis impoſterùm firmandæ, & de ſecuritate in futurũ ſibi proſpiciendi ratio. Qvæ res diu hinc inde agitata, & inter alia expenſum: *Utrumne Regis Galliæ cautio, aut Pontificis Romani conſenſus & ratihabitio ſcrupulo huic tollendo foret?* Illam non ſatis idoneam uterq; Elector arbitrari: *Qvod internus Galliæ ſtatus lubricus, inqvies, & ad rerum mutationes ac novos motus pronus videretur; Rex autem, non ſecus ac Pater ipſius, ſicariorum injuriæ & ferro eſſet obnoxius, aut mortalitati aliàs etiam, absqve hoc, ſubjaceret. Si itaque illi, qvocunqve tandem modo, humanitùs qvid contingeret, mutato forſan Regni ſtatu, & fundamento ſublato, cautionem etiam, huic ſuperſtructam, ſubverſum, eâdemve ruinâ involutũ iri.* Pontificis autem Romani interventus abſurdus & incongruus apparere ex eo: *Qvod Religionis principiis adverſaretur, illi, qvem Proteſtantes omnes ut AntiChriſtum execrantur, tantum deferre honoris; aut fidei tantum, qvi, ſectarius fidem haud ſervandam, primam habeat ſtatus ſui rationem.* Saxo Elector tertiam viam reperiſſe ſibi viſus: *Cæſareẽ*, nimirum, *ſuo & futuræ Poſteritatis nomi-*

nomine, caſu, qvo pactis ſemel complacitus haud ſtaret, omnibus juribus, qvæ, cùm in Imperio, ut Cæſar & ArchiDux Auſtriæ, tum, ut Rex Hungariæ & Bohemiæ, in Regnis iſtis ſibi vindicaret; pontificium qvoq; Clerum, omnibus beneficiis, qvæ in tractatione Paſſavienſi, aut aliàs ſibi reſervaſſet, renunciare debere. Brandenburgicus verò, *huic cautioni, etiamſi ſolidiſſimis verborum clauſulis differciretur, minimè fidendum*, aſſerere: *Pari quippè facilitate, qva pacta principalia, hanc eorum appendicem violare Cæſarem & Pontificios poſſe. Fragilem itaqve, fallacem, & inſidioſam judicare; nec, niſi qvæ reapſe fiat, agnoſcere ſufficientem.* Saxo nihilominus in opinione ſua, qvod futuræ ſecuritati optimè per illam conſultum foret, perſiſtere; ſed ambigere, num obtineri poſſet: *Cæſarem* enim *& Pontificios extrema potiùs tentaturos, qvam has velut leges præſcribi ſibi paſſuros.*

De perpetua etiam Pace, aut induciis, ad longum tempus ineundis, conſultatum, & Saxoniæ Elector à qvindecim aut viginti annorum induciis haud abhorrere compertus. Brandenburgicus econtrà *inducias Proteſtantibus damnoſas*, autumare. *Pontificios etenim per inducias in poſſeſſionem omnium commodorum ac opportunitatum, qvorum jacturam, bello infeliciter hactenùs geſto, fecerant, reſtitui: Proteſtantibus, qvi Pontificiis ea extorſerant, inde ejectis. Conducibile itaqve magis huic videri, ſi nunc, dum viribus hoſti pares, de bello omninò ſopiendo ageretur: Nec dubitandum; qvin anceps & armorum æqvilibritate, nunc hac, nunc illac propendens belli eventus, æqvas Pacis condiciones eſſet impetraturus.*

Bellicorum ſumtuum & ſatisfactionis generatim tantum, obiterve diſſertando mentio facta: Unanimi tamen calculo res iniqviſſima viſa, ſi eorundem nulla haberetur ratio. *Regem* enim *animo plus qvam heroico caput ſuum objeciſſe periculis, rerum ſummæ adeò fideliter præfuiſſe, ſtrenueve adeò propugnaſſe communem cauſam: Ut, ſecundum DEum, ſoli non modò laus & gloria in æternum deberetur, ſed & conveniens re ipſa pro exantlatis laboribus & periculis redhoſtimentum.*

Huc tamen in Senatu collimabant ſuffragia: *In turbarum incentores, malorumve in Imperio inde ſubſecutorum autores, onus pro rata cujusqve parte derivandum. Ne, qvod turbatores hi deliqverant, in alios expeteret innoxios. qvi conatibus eorum, qvà conſilio, qvà re & opera, ſummis viribus & fide erant refragati.*

Palatini cauſam Brandenburgicus impenſè urgere: Hânc tandem à Saxone declarationem extorqvens. *Qvanqvam Palatinus Bohemicorum feudorum privatione, & aliusmodi, ipſum, Familiamve ipſius Electoralem graviter læſiſſet, plusculumve ded[illegible] et cauſæ, vindictam & talionem medi[illegible]u-di; inſuper tamen iſtud habuiſſe hactenus, & in ea adhucdum perſtare ſententia: Si Palatino, ob certos reſpectus, contra Bavarum re ipſa auxiliari neqveat, qvò minus tamen in ſua reſtitueretur obſtaculo aut impedimento neutiqvam futurum.*

Deniq; articulo, de belli apparatu, & mediis ad hoc neceſſariis, in c[illegible]ſultationem deducto, Electores *in armis ac viribus ſuis tantum fiduciæ haud repoſuère; ut ingenti Exercitus moli, qvam Fridlandius cogere undiqve verſum referebatur, paria futura cenſerent: Ad Regis itaqve auxilium denuò ſibi confugiendum rebantur.* Hic verò à Saxonis parte ſcrupulus oriri cœpit de ſummo imperio; & qvanta ac qvàm valida ſubſidia à Rege flagitanda forent. Metus enim erat, ne, ſi Rex integrum Exercitum, ſub inſigni & magni nominis Duce, ſubmitteret, eidem etiam, qvæ vi fœderis ipſi competebat, committeret imperii ſummam: Qvo Electoris dignitas, eminentia ac ſplendor, maximè ubi præſens ad Exercitum exiſteret, offuſcatum iri videbatur. Hac ratione moti Saxonici, *accuratè à Rege expiſcari*, in animum inducebant: *Non modò qvanta & qvam valida auxilia ſubmiſſurus ipſis, ſed & qvibus mandatis Ducem, ſubſidiariis his copiis præfectũ, eſſet inſtructurus.* Qva in re Arnhemius ſolicitum admodum ſe præbere, & eò obnixè laborare viſus; ut arctiorem cum Regiis conjunctionem præpediret: Gravatim ferens (qvod factũ iri verebatur) ſummi imperii æmulum,

& conſiliorum actionumve inſpectorem à Rege ſibi adjungi. Adeò ut, increbeſcente de adventu Johannis Bannerii, Saxonicis copiis ſe juncturi, rumore, apertè præ ſe tulerit: Simul ac appelleret, misſione impetratâ, Exercitu discesſurum. His obſtaculis remorantibus, Electorem Saxoniæ extrema præſtolaturum priùs apparebat, qvàm Regis opem & auxilium imploraret.

Tandem *de conjunctione* qvoq; *armorum inter utrumqve Electorem* actum. Et Brandenburgicus qvidem poſtulare: *Aut Saxo cum parte Exercitus Sileſiam irrumperet, ad qvam expeditionem aliqvot militum millia conferre esſet paratus; aut, hoc ejus palato non arridente, ipſi copias nonnullas, ad ſui defenſionem, & faciendum hujus impresſionis in Sileſiam periculum, commodaret.* Saxo verò, Exercitum diſtractis viribus debilitare, haud conſultum ratus, poſt bidui moram, huic poſtulato asſentiri, penitus renuit: Qvò factũ, ut, Brandenburgico copias ſuas Saxonicis in aliũ finem jungere æqvè detrectante, deliberatio hæc pro tempore ad irritum ceciderit.

Fridlandiæ Dux in militia inſtauranda totus eſt;

7. Et hæc præcipua fuere tractatus iſtius capita: Qvantum nobis qvidem de iis innotuit. Dum autem Electores verbis & ſcriptis inter ſe velitantur, Fridlandius rebus magis intentus, recentes, ad integrandas Cæſaris vires, delectus habere, & conqviſito undiq; è ſubjectis Cæſari provinciis, aliisve locis milite, ingentem Exercitus molem conſtipare ſtrenuè perrexerat: Nec oblivio hominem ceperat catum, & militiæ apprimè gnarum, aliorum comparandorum; qvæ, ſeu ſuſtinenda vis ſit, ſeu inferenda, belli ratio & uſus efflagitat. Saxonicis ad omnia conniventibus, neq; de hoſtis conatu, aut novis diribitoriis interturbandis, admodùm laborare viſis.

Summũ armorum imperiũ, à Cæſare denuò delatum, ſuſcipit.

Intereà, qvod ingenioſa Fridlandii induſtria, Primorum aulæ cæſareæ animos mirum qvantum afficeret, de ſummo armorum imperio iterùm ſuſcipiendo, agi cum eo complacitũ eſt.

Et initio ſanè rogari velle Fridlandius, atq; in ſpeciem, qvaſi invitus eò pertrahi: Ut forſan intendendi magis arcum, & Cæſari condiciones pro arbitratu præſcribendi haberet anſam. Tandem nihilominùs, & præmiorum illicio ſenſim huc induci ſe pasſus: *Nec aliâ* tamen *ratione; qvam ſi imperium, non à Cæſare tantum, verùm univerſa Domo Auſtriaca, & Rege Hiſpaniarum, cum abſolutisſima, nullisve regulis limitata poteſtate ipſi demandaretur.* Nam, antè omnia expresſim cautum ibat: *Ne aut Cæſar, aut filius Cæſaris præſens Exercitui adesſet; multò minùs, imperium ſibi arrogando, poteſtatẽ ipſius ac auctoritatem obumbraret.* Non autem militiæ tantùm, armorumq; arbitrium, ſed *bonorum qvoqve in Imperio confiſcationem, & facultatem dandi veniam criminum* ſibi asſerebat; ſub obtentu: *Qvod Cæſar, plus juſto indulgentior, qvibusvis, clementiæ fores pulſantibus, in gratiam facilè receptis, hac ratione media Tribunos, Ducesve remunerandi, ac militibus exſolvendi ſtipendia, ſibimet præcideret.* Unde Cæſar fidem illi obſtringere coactus: *Nec aulicum ſuum conſilium, nec ſummum Imperii Tribunal qvicqvam hic ſibi arrogaturum, nec in ejusmodi cauſis, ſeu generatim, ſeu ſpeciatim, laturum ſententiam, aut ullatenùs in mesſem hanc auream misſurum manus; ſi verò delinqventium cuipiam fides publica, aut venia commisſorum in aula Cæſaris concederetur, id, niſi Fridlandio ratum habente, nullius fore momenti, neqve ulteriùs, qvàm de reparanda fide ac fama, neutiqvam verò de recuperandis bonis intelligendum venire.* Luculenter autem rem ſuam agebat Fridlandius, *ex hæreditariis Auſtriacæ Domus dicionibus ordinariam exantlatorum laborum, periculorumve remunerationem, & in his, qvæ jure belli esſet occupaturus, ſummum in Imperio Regale, velut extraordinarium redhoſtimentum* à Cæſare ſtipulatus; addito: *Si res ad Pacis tractatum deveniret, ne tunc qvidem, qvod ipſius intererat, maximè qvoad Megapoleos Ducatum, à Cæſare oblivione prætermisſum iri.*

Has condiciones, qvibus, Cæſaris auctoritate Fridlandii lubidini ſubjectâ, miniſter penè ſuprà Dominum evehebatur, utut cæſareæ & Auſtriacæ magnitudini parum decere

vide-

viderentur, præſens, pro tempore, neceſſitas, durum telum, à Cæſare extorſit: Nec enim alium inter omnes imperatoriorum armorum Duces reperire erat, collapſo militiæ ſtatui inſtaurando magis idoneum.

Dux autem Fridlandiæ, ne provinciæ, qvæ bellorum incommodis validè preſſæ, ſummis conflictabantur anguſtiis, omnino peſſum irent, certas hoſpitiis militaribus præfinivit leges: Ultra qvarum præſcriptum nec militi ab hoſpite exigere qvicqvam fas eſſet, nec hoſpes præbere militi qvicqvam teneretur.

Lubrico hoc rerum ſtatu Cæſar, miſſis diverſis in Italiam Oratoribus, Pontificem, & Italos Principes, Resq; publicas, de auxiliis præſtandis interpellare non deſiit.

Cæſar Pôntificis Romani auxilium implorat. Neq; à Savellio Duce, ut ordinario Cæſaris in Romana Curia Legato, cui Cardinalis Pasmannus, Strigonienſis ArchiEpiſcopus, optio extra ordinem adjunctus fuerat, adminiculantibus Hiſpaniarũ Regis Oratore, Cardinale Borgiâ, aliis factionis Hiſpanæ Patribus purpuratis, qvicqvam intermiſſum: Qvod Pontifici in Regis Sveciæ odium accendendo, ſubſidiisq; faceret adverſus hunc impetrandis. *Poſt conjuratam*, nimirum, *cum Rege Sveciæ hæreticorum omnium vim, acceptamq; ad Lipſiam cladem, & exantlata tot à Catholicis damna, Cæſarê laboraſſe qvidem manibus, pedibus, ut vacillantem communis cauſæ ſtatum reſtauraret, & adverſus hoſtilis violentiæ impetum ſuſtineret: Nec minùs Regem Catholicum, inſiſtentem veſtigiis Majorum, qvi pro Religione magis, qvàm imperio dimicantes, glorioſum hunc ſibi titulum pepererint, conſilia ſua omnia viresve eò direxiſſe; qvò tanto periculo ſtatim, antequa invaleſceret, occurreretur. Hinc poſthabitis rerum ſuarum in utraq; India, Italiæ, Belgio, rationibus, magnam pecuniæ vim Cæſari ſuppeditaſſe, ſuasve in Belgio copias juſſiſſe Sveco reſiſtere: Dum interim omnium virium molem, ad valentiorem opem ferendam, ex intimo Regnorum receſſu cieret. Experientiam tamen teſtatum dare: Conſpirantia inter ſe hæreticorum arma non commodè, niſi junctis pariter Catholicorum armis repelli poſſe. Ad Pontificem itaqve, ut communem omnium Parentem ſe convertiſſe utrumq;, tum Cæſarem, tum Regem Catholicum, &, qva majori poſſint contentione, humiliter poſtulare: Non ſubveniret modò publicæ neceſſitati, collatâ qvàm largiſſimè pecuniâ; ſed qvod caput rei, Catholicos omnes Reges, Principes, Reſpublicas, periculi inſtantis admonitos, ad Religionis cauſam, in tam præſenti diſcrimine, junctis viribus ſtrenuè defendendam, ſeriò hortaretur: Talemq; ſe paſtorali ſolicitudine præberet, qvales ſanctiſſimi qviq; Anteceſſoru exhibuerint; apoſtolicam vocem, tubæ inſtar ſonoræ, exaltantes, protuenda, imò propaganda fide, univerſum Chriſtianum Orbem ad glorioſa fœdera ſæpenumerò conciendo. Nec diverſum ab hodierno Pontifice, pro ſumma, qvæ ex ipſius actionibus hactenùs eluxerit, prudentia ac pietate, Cæſarem, Regemve Catholicum ſibi polliceri, aut habere perſvaſum.*

Hæc & ſimilia apud Pontificem magnâ inſtantiâ urgeri: Nec permoveri is tamen, ut votorum ardori pari aſſenſionis promtitudine per omnia reſponderet. Hinc Cardinalis demùm Borgia, pridiè Nonarum Martii, in publico Patrum purpuratorum côſeſſu, nomine Hiſpaniarum Regis, proteſtationem Pontifici inſinuatum iit; repetitâ poſtulatorum ſummâ, qvotqvot adeſſent Patres, tot apud Deum, apud homines, teſtes invocans: *Regem Catholicum, nec ſtudio, nec auctoritate, nec re ipſa, Dei aut fidei cauſæ defuiſſe; ſed qvicqvid detrimenti Religio eſſet paſſura, non pientiſſimo Regi, ſed Pontifici unicè venire imputandum.* Cardinalis Borgia contra Pontificem cunctabundum proteſtatur.

Ad Principes & Reſpublicas Italiæ, Antonius Rabatta, Bâro, Cæſaris Conſiliarius, Cubicularius, & Gradiſcæ Præfectus, ablegatus: In Cæſaris partes ſvadâ eos ſuâ pellecturus, & auxilia, ad bellum majoribus viribus reſumendum, impetraturus. Neq; in ſe deſiderari hic qvicqvam paſſus, fusè ad animum illis, qvòcunq; veniret, revocabat. *Catholicæ fidei, & totius Italiæ Libertati, qvieti, ſecuritati, adversus ſectarios, ut communes adverſarios, conſervandis, tuendisve, jure, merito intentos;* Cæſar apud Italiæ Principes ac Reſpublicas ſubſidiorum ſatagit.

Hh 2 nec

nec injuriâ, ob ingentes Regis Sveciæ in Germania progreſſus, ſolicitos eſſe debere. Regem etenim Sveciæ non capitalem modo Romanæ Eccleſiæ hoſtem ſe profiteri; ſed & illâ Orbis terrarum plagâ oriundum, cujus incolæ Italiam qvondam devaſtarint, & tantùm non everterint. Obtigiſſe iis à ſummo Numine hanc prærogativam; qvod antiqva & genuina Chriſtianorum Religio principem apud eos fixerit ſedem. Hanc itaq; à ſectariis aſſerere, eò arctiore vinculo obſtrictos. Incendium, ad maris baltici littora tenui initio ſubortum, indies rapidiùs graſſari, & magis magisq; proximare. Tempore itaqve, dum vicinus adhuc paries arderet, ad reſtingvendum concurrerent: Aliqvi metum eſſe, ne in proximaqvæqve ſerpens flamma, ipſis Alpium jugis ſuperatis, Italiæ qvoqve fines ambederet; & invaleſcente nimium morbo, aut ſeriùs, aut certè ingenti cum incommodo qværeretur medicina. Cæſarem non abhorrere à percutiendo arctiori fœdere, in utroruмqve ſecuritatem ac defenſionem. Pariter illos etiam, qvoniam communis Religionis & ſalutis cardo in hoc bello verteretur, meliùs facturos, ſi voluntati Cæſaris, aut fœderi nomina ſua expreſſè dando, aut ſaltem militum pecuniæve aliqvo ſubſidio arma ejus ſuffulciendo, morem gererent; qvam ſi finitimo Regi pronas præberent aures: Qvi Catholicum ſe nomine & in ſpeciem jactitans, re & facto ipſo ſectariorum commodis ſemper hactenùs fuiſſet velificatus.

Legatio iſthæc non eodem animorum ſenſu ab omnibus accepta: Sed apud nonnullos operari aliqvantulum viſa, apud alios infrugifera penitus exſtitit.

Venetiarum Dux & Senatus excuſatione ad poſtulata uſi. *Antiqvo Reipublicæ inſtituto non miſceri bellis extraneis, longinqvis, nec ad ſe pertinentibus: Sed Pacem & tranqvillitatem Italiæ unicum habere conſiliorum, actionumq; ſuarum ſcopum. Et in hoc qvidem conſpirare cum Cæſare, omnemq; daturos operam: Ne in Italia ulli excitarentur motus, Cæſari a tergo extimeſcendi. Præter hoc, Cæſarem haud latere; qvanta nuper curâ tranqvillando Italiæ ſtatui incubuerint, & qvanti Mantuanæ illis conſtiterint turbæ. Qvibus publicum ærarium adeò exhauſtum, omniq; ſtipe nudatum ſit; ut ab exantlatis damnis, atqve impendiis, vixdum reſpirare, ac vires recolligere detur. Ducis ergò Megarenſium Deas, paupertatem & impoſſibilitatem, qvæ apud ipſos nunc qvoqve Regnum obtineant, pro iis loqvi, & inhibere: Qvò minus Cæſari ullo pecuniæ ſubſidio adminiculari poſſint.*

Venetiarum exemplum alii Principes ac Reſpublicæ Italiæ ſecuti, Legatum, benignis verbis habitum, & magnifico apparatu exceptum, inani re ipsâ & caſſo reſponſo dimittebant: Fodicabat enim adhuc animos eorum recens Mantuanæ Urbis, qvæ à Cæſare obtigerat, deſolatio.

Mantuam autem qvandò Legatus appulit, adeò gratum fuiſſe perhibent; ut à promiſcuâ plebe penè diſcerptus ſit: Ni Dux, prudentior & moderatior vulgo, extremam vim à capite ejus arcuiſſet. Qvi tamen, loco reſponſi, deplorandam Urbis ruinam, qvam Cæſarianis debebat, oculis & animo Legati repræſentatum iit.

Magnum nihilominus Hetruriæ & Modenæ Ducem, de auxiliis Cæſari ſubmittendis, inter alios, annuiſſe ſcribunt: Maximè iſtum, qvem Cæſar, factâ de titulo Regis Hetruriæ tribuendo ſpe, inescaverit.

Nec non apud Regem & Regnum Poloniæ.

In Polonia qvoq;, Comitiis ſub ingreſſum hujus Anni habitis, Arnoldinus à Clarſtein, Cæſaris nomine comparuit. A Rege ac Ordinibus Regni, ut Cæſari in extremis his anguſtiis opem ferrent, armaq; ejus milite ſubſidiario roborarent, antiqvorum fœderum, qvæ inter Hungariæ, Bohemiæ, Auſtriæ & Poloniæ, Reges Principesve intercederent, & non ita pridem, Anno milleſimo, ſexcenteſimo, viceſimo primo eſſent renovata, prætextu, enixè contendens. Qva in re tamen, tum ob ſexennales cum Rege Sveciæ inducias, tum, qvia Moscovitico bello implicati, ſat domi habebant, qvod agerent, tum aliis forſan ob cauſas, Cæſari gratificari, haud conſultum duxêre.

8. In Franconia gliſcere inter hæc novus cœpit ignis: Qvi, licet Tillius, Bavari juſſu, ad reſtingvendum è veſtigio accurreret, tantum abeſt, ut

ejus

ejus interventu ſuppreſſus ſit; ut potius debili reſtingvere volentis conatu velut irritatus, in luculentius proruperit incendium, & ſummi Numinis providentiâ aſpirante, ipſam Bavariam voracibus flammis amplexus, magnam partem depaverit.

Hornius à Rege in Bambergenſem Epiſcopatum mittitur;

Rege Franconiam primùm irrumpente, Præſul & Clerus diœceſeos Bambergenſis tractatu ſimulato ingruentis tempeſtatis procellam ſubterfugerant: Mox, evaneſcente ob Regis abſceſſum metu, &, ob Tillii in Franconiam divertentis, ipſiusq; Noribergæ mœnibus ſuccedentis adventum, novâ ſpe Pontificiorum armis affulgente, tractatus velum rejicientes, hoſtes palàm ſe oſtenderant. Hinc factum: Ut Rex Sveciæ Campiductori Hornio, qvem armorum ſummæ in Franconia per abſentiam ſuam præfecerat, de invadendo Epiſcopatu Bambergenſi, & vi armisq; ſub obedientiam redigendo, mandata daret.

Bambergæ Urbem & Hochſtetum invadit.

Hornius itaq;, ſub Januarii finem luſtrato circa Swinfurtum Exercitu, Bambergenſis diœceſeos fines intrans unà cum Hochſteto, & aliis locis Bambergam ipſam, principem Præſulis ſedem, ſed à Primoribus Cleri pontificii deſertam, & præſidio etiam, qvod Forchemum ante ejus adventum ſe receperat, vacuam, occupatum it; ibiq;, ad exitum penè Februarii usq;, qvietus ſubſiſtit. Qvod uvidus primo continuis pluviis cœli ſtatus, mox ingruens intenſi frigoris intemperies ulteriores ejus progreſſus inhiberet.

Regiorſi cum hoſte ad Hochſtetum conflictus.

Parum autem, dum hic hæret, memoratu dignum accidit; ſi leviores aliqvot velitationes excipias. Imprimis, dum Hornius ad Hochſtetum occuparetur, hoſtis validâ eqvitum, peditumve manu, ipſo Tribuno de Hiſpaniâ Duce, Forchemo excurrens, in ſtationem eqvitum, è Solmenſi Legione, ultra Æſtum excubantium, impegit. Qui, ut noviter conſcripti, militariumq; adeò diſcriminum inſolentes, ſclopetulis eminus diſploſis, & conſertis in gyrum eqvis, jam muneri ſuo ſatisfeciſſe rati, terga hoſti obverterunt: Et in effuſam fugam ruebant; ni Baro Cochtitzkius, eorum loco in prælium cum ſuis maturè ſuccedens, hoſti inſtanti intrepide ſe objeciſſet. Nec ſtitit hoſtem modo, ſed poſt acre certamen, in qvo ipſemet brachium vulneratus eſt, impulit; & Forchemum taptim ſe recipere, campumq;, plutibus cadaveribus ſtratum, Regiis victoribus relinqvere coegit.

Tillius Bambergam movet.

Intereà Bambergenſis Præſul, ad Bavariæ Ducem profugus, magnâ eundem inſtantiâ prenſare. Ut, ſuppetias properè occurrens, Regios dicionibus ſuis, priusqvàm firmius in iis nidularentur, iterum exturbaret. Nec abnuere Bavarus; ſed Tillio illicò injungere: De exercitu, qvi Nordlingæ partim & vicinis locis, partim ad ripariam Danubii oram, in Palatinatu deniq; ſuperiori partim hactenus hiemaverat, conducendo in unum, & faciendo expeditionis hujus periculo. Qvi mandato ſine mora obſecutus, copiâ militum omni in ſuperiorem Palatinatum conv[illegible] re juſſa, ipſe qvoq; eodem perrexit: Ubi cum dicto Præſule, de re dextrè peragenda, Ambergæ conſultatum. Mox, luſtrato ad Neomarcum Exercitu, vicena qvaſi capitum millia reperta. Qvibus tamen provinciales miles, ad octies mille, conductitiis Legionibus intertſitus, accenſebatur. His viribus, qvas viginti duo tormenta cum omni inſtrumento comitabantur, in Noribergenſium fines caſtra promota Altorffꝗ;, Lauffo, aliis, in vicinia Noribergæ ſitis, oppidis occupatis ac præſidio firmatis, Forchemum portò iter fuit.

Hornii defenſioni ſe accingit.

Bamberga, diffuſæ amplitudinis, & velut ex diverſis Urbibus conflata Urbs eſt, alibi ad invadentium injurias omninò patens, alibi debili & levidenſi muro cincta, & imminentium proximè montium incommodis adeò obnoxia; ut Hornius, de hoſtium intentione certior factus, ſubdubitaverit: Num abſurdum loci ingenium arte, hominumq; ingenio corrigi, & vel mediocriter adverſus impreſſionem hoſtilem muniri poſſet, adeoq; defenſioni qvadantenùs aptum foret? Prævaluêre tamen rationes non exigui momenti; qvæ, poſſeſſione nuper occupatâ, nullo alio facto operæ pretio, denuò ità faci e cedere, diſvadebant. Maximè, qvod Gulielmus, Saxoniæ Dux, de ſubſidiis mox affuturis certam ſpem daret. Cœpta itaq; muniri Urbs, valloq; tu-

loq; tumultuario indui: Ac, qvò expeditius opus procederet, cuiq; Legioni certa valli portio, qvam emoliretur, aſsignata. Et veteranus qvidem, ejusq; Dux, in ſe nil qvicqvam operæ, aut ſedulitatis deſiderari passus: Solmenſis verò, Noribergæ nuper conſcripta, Legio, ut militarium laborum inſveta, & ideò manibus cunctantior, licet aſsiduo admonitionum protelo ſtimularetur, negligentiorem ſe præbens, non, qvà decebat, promtitudine demandatum ſibi munus obire viſa.

Pridiè Calendarum Martii à meridie, intra duodecimam & primam pomeridianam hoſtilis levis armaturæ eqvitatus in ſilva, Urbi vicinâ, palari conſpectus. Qvo cognito, Campiductor regius, militem ſtatim in armis ad ſigna adeſſe, & ſuam qvemq; ſtationem obſervare juſſit. Dein, miſſo Comite Solmenſi ad extimas eqvitum excubias, cum mandatis, ne, manum conſerere avidi, longius in hoſtem abriperentur, ipſemet vallum recens excitatum circumeqvitando, opera ſemifacta conſummari inſtituit: Baudiſianæ ſimul Legioni, qvæ ſola ex omni eqvitatu hoſpitiis, in Urbe aſsignatis, jam ſucceſſerat, ad hoſpitia ſua in procinctu ut ſtaret, per Baronem Cochtitzkium, illò ablegatum, imperans. Accidit verò, hunc, dum neminem è Ducibus legionariis intra hoſpitia offendit, per gregarium eqvitem, qvod à Cãpiductore mandatum erat, ſub Tribuno Bulovio inſinuare: Unde prima ſecutæ confuſionis origo. Gregarius enim, Cochtitzkii verba & Cãpiductoris mentẽ non ſatis capiens, cauſæ fuit: Ut Legio, longiùs ex Urbe provecta, in campo, ſilvæ, qvà hoſtes pauló ante ſe oſtentaverat, ſubjecto, ſiſteretur.

Tillius Bambergam irrumpit.

Campiductor, dum extimam qvoq; eqvitum ſtationem, qvà parte Baudiſiani eqvites è caſtris longo intervallo promoti ſtabant, luſtraret, non magno tantum in periculo verſari illic, ſed &, ſi raptim loco ab hoſte pellerentur, inſigni confuſioni anſam præbituros judicans, mittere illicò. Qvi, relicto hoc ſtatu, pedem referre, & ſuburbium propius ſubire præciperet. Qvod verò nullum adhucdum ab hoſte diſcrimen imminere videretur, nec niſi palantes aliqvot in aditu ſilvæ eqvites apparerẽt, ipſemet porrò, aſſumto Comite Solmenſi, caſtra circumire: Eqvitum Legionibus, ſtationem cuiq; ſuam, qvam, ubi ad arma conclamatum foret, obtinerent, aſsignans. Interim manus; ſpeculatum emiſſa in adverſam fluminis oram, ſummâ celeritate reverſa, hoſtem, cũ omni Exercitu proximantem, propè jam abeſſe, exploratò retulit. Campiductor ergo Bulovio, Baudiſianæ Legionis ſub Tribuno, per metatorum ſub ea Legione Præfectum denunciare; Ut, penitus intra caſtra ſe recipiens, ponè munitionem, qvæ à Solmenſi pedite inchoata, necdum ad faſtigium perducta erat, locum eqvite ſuo occuparet. Munitoribus, qvi in conſummando opere deſudabant, adverſus hoſtem, impreſsionem forſan tentantem, præſidio futurus. Et paruit ſanè Bulovius, ſed ſerius: Adeò ut hoſtis, vicinâ è ſilva ſubitò, cum duabus Legionibus tergo ſe recipientis ſummâ vi incumbens, ordinibus perruptis, in effuſam conjiceret fugam. Qvo viſo Solmenſis qvoq; Legio, tuendo huic caſtrorum tractui deſtinata, formidine correpta, ſtationem ſuam è veſtigio deſertam iit.

Adeſſe hic qvidem curriculo, ſimul ac clamor fugientium, inſeqventiumq; ad aures perveniret, tum Campiductor ipſe, tum Comes Solmenſis, Legionis Tribunus, & paucis militibus, qvos Ducum auctoritas è fuga retraxerat, hoſtem, jam intra caſtrorum munitiones graſſantem, aliqvoties repellere; repulſoq;, & munitionibus occupatis iterùm ejecto, Solmẽſium, nec non Muffelianorum peditum præſidia recollecta opponere: Veteranarum enim Legionũ, qvod in Urbe ipſa & altero ſuburbio curarent, in hac anguſtia tẽporis, copia haud erat. Verum enimverò, ſimul illi, rebus alibi ordinandis; tergum modò verterent, ſimul hi ſtationibus ſuis dilabi, & demùm, hoſte acriter inſtante, præcipiti ad pontem, qvi ſuburbiũ Urbi jungit, fugâ ruere: Qvam ſiſtenda, prælioq; reſumtis animis inſtaurando, tam ab ipſo Cãpiductore, qvàm Comite Solmenſi, qvi, crus pilâ plumbeâ trajectus, diem poſtmodò ſupremũ ex vulnere obiit, neqvicqvàm laboratum.

Et

Et in hoc rerum turbine una hoſtilium Legionum (Farensbacchianam fuiſſe, ſcribunt) eousq; provecta eſt: Ut, ſuperato ponte, in ipſam Urbem jam penetraret. Sed Campiductor asſumtis nonnullis è Turriana Legione ſclopetariis, qvos Svecus miles, è veſtigio ſecutus, ſuffulciebat, fortiter, nec ſine clade, trans pontem rejecit; eundem in poteſtatem redeptus, & mox demolitus, velitatusq; tamdiu circa ejus oram cum hoſte: Dum impedimenta præirent, & tormenta, vehiculis exemta, navigüsq;, unà cum re tormentaria, qvantæ ferendo hæc erant, impoſita, prono flumine aveherentur.

Hornius Bambergâ iterùm cedit.

Eo peracto cum peditibus, Legione Baudiſiana, & draconum turmis Bambergâ diſcedens, Eltmannum contendit; Mœnum, ponte illîc ſtratum, denuò tramittens: Draconibus tamen inter noctis tenebras à via deerrantibus, & Kitzingam delatis. Recedentem Croatæ qvidem & dracones hoſtium eminùs inſecuti, moratores ſingulatim carpendo: Sed propiùs accedere & manum conſerere haudqvaqvàm auſi. Reliqvus eqvitatus, qvi partim ultrà Mœnum, partim in pagis Halſtadt & Cammern hoſpitatus fuerat, in ulteriori ripa ſub exortum tumultũ conglobatus, abrupto, Campiductoris mandatu, ad Halſtadium ponte, Hasfurtum iter habebat: Qvorſum & Campiductor, poſt Eltmanenſem pariter interciſum pontem, viamq; hoſti inſtanti oblatam, perrexit.

Et poſt receptum duas hoſtium Legiones opprimit.

Hoſti, ob incolarum promtitudinem, & materiaturæ, lignorumve, qvæ in promtu erant, copiam, affatim reparandorum pontium ſuppetebant adminicula. Refecto igitur ſine mora, qvo Halſtadii Mœnus ſternitur, cum parte eqvitatus trans flumen divertit, & ſexto Nonarum Martii, ad usq; Zeilam, qvod non niſi unicum milliare Hasfurto diſtat, cum nonnullis turmis evagatus, infeſta omnia habuit. In has Regiorum eqvitum manus exploratum miſſa, tres ab agmine palantes, interceperat: Qvorum relatu cognitum; non modò, hoſtem cum qvatuor Legionibus transmiſiſſe Mœnum, ſed & ubi, & qva ratione illîc, per pagos diſtributi, hoſpitarentur. Ad hæc, de viarum ratione & locorum ſitu, num fortè ex improviſo eos invadendi rima pateret, paulò ſolicitùs anqvirens Hornius, per cœca ſilvarũ & ſilvas vulgò haud tritas necopinatò opprimi poſſe, edocebatur. Eqvitatu ergò asſumto, primum ex iis, qvæ ceperant, hoſpitium, Oberheidam nomine, dimidium tantum milliaris Bambergâ disſitum, qvandò ſol, jam ultra binas horas noſtrum Horizontem ſupergresſus, lucem diei perſpicuè intulerat, vi adortus, Blancardicam, & juniorem Merodicam Legionem (qvatuor exceptis aliis, qvæ res, nescio qvas, deductum evocati, vix ſemihorulæ ſpatio Regiorum irruptionem discesſu ſuo præverterant) ferro, flammisq; obrutum ivit; duobus inde reportatis vexillis: Nam reliqva, unà cum impedimentis, vorax flamma abſumſit. Croatas, in primis principiis, & proximè hoſtem tendentes, prætergresſus Hornius, receptu intercluſerat. Hi ergò, increbeſcente tumultu, pars tranare Mœnum eqvis conari; qvorum non pauci undis abſorpti: Pars in montanis qværere latibulum; qvorum aliqvammulti, ferro obtruncati, unum è vexillis ſuis in Regiorum poteſtate relinqvebant. Qvod ſupererat, draconibus Stafelbacchi ſe asſocians, in cœmiterio, altioribus muris circumdato, unà cum his tutum habuit receptum. Hornius enim, pedite deſtitutus, cum, excitato incendio eos coanguſtare, & ad deditionem adurgere fruſtrà tentâſſet, diuturnam illic moram (qvod hoſtilis Exercitus, & affutura mox ſubſidia in propinqvo forent) trahere haud conſultum arbitratus, misſis illis, & re aliàs ſatis feliciter geſtâ, Hasfurtum repedabat.

Qvarto Nonarum Martii, circa primam pomeridianam, hoſtis initio turmis aliqvod ad Zeilam vagari, mox totis viribus rectà Hasfurtum verſùs gradum movere conſpectus: Ob illatam nuper cladem procul dubio agitans ultionem. Qvia verò Hornius, futuri profidus, impedimenta, & qvæ iter morari poterant, jam antè Swinfurtum præmiſerat, eò ſe ab hoſte citra ullam jacturam recipere, in proclivi fuit. Swinfurti autem abundè proviſis, qvæ Urbis ſecuritas reqvirere videbatur, & præter Svecum Caroli

Hartii

Hartii militem, Truchſesſianâ ac Solmenſi, Legionibus, præſidio relictis, eqvitatum in proximos à Swinfurto pagos, hoſpitatum diſtribuens, cum peditatu Geltershemum conceſſit: Ulteriora hoſtis conſilia inde ſpeculaturus, & pro virili parte conatibus ejus obviam iturus.

Rex Sveciæ, rebus ad Rhenum ordinatis, iter in Franconiam habet.

9. Aſt Sveciæ Rex, irruptione Tillii in Bambergam, & receptu ſuorum cognito, ipſemet ſuppetiatum his ire, & illum, ut capitalem hoſtem, aliis curis ſepoſitis, petere conſtituerat. Legiones ergò eqvitum, peditumve, & tormenta cum inſtrumento neceſſario, qvæ circa Moguntiam hactenus hibernârant, ocyus inde movere juſſa: Summa autem rerum ad Rhenum gubernacula Regni Sveciæ Cancellario tradita; Et, ſecundùm hunc, Chriſtiano, Comiti Palatino, nec non Bernhardo, Saxoniæ Duci, ut generalibus, illi eqvitum, huic peditum, Præfectis, commiſſum rei militaris imperium. Otthoni porro Rhingravio, tanqvam proRegi totius ſuperioris Rhenani Circuli; Johanni demum Sparrio, Regni Sveciæ Senatori, ut Regis per diœceſin Moguntinam Vicario, œconomiæ ac redituum provincialium cura demandata. Cui poſteriori expreſsè injunctum. *Ne exercitio pontificiæ Religionis in diœceſi Moguntina ulli esſet impedimento, ſed ſacrificulos & Clerum pontificium, à muneris ſui via haud exorbitantes, non toleraret modò, verùm à qvorumcunqve injuriis protegeret; in Regis tamen fidem jurejurando adactos: Regi ac Coronæ Sveciæ fidos fore, damnum eorum amolituros, promoturos commodum; cum hoſte nullum habituros literarum commercium, multo minùs eorum conſiliis participaturos; qvin potiùs, ſi qvid in Regis & Coronæ perniciem cudi animadverterent, fideliter, ni capitis incurrere vellent pœnam, palam facturos.*

Anteqvam in viam ſe Rex daret, cum Marchione qvoq; Breſæo, Galliæ Regis Oratore, ad ſe accerſito, de copiis Gallicis, qvæ circa Sarbruccum, & Saræ fluminis oram, non modicæ hærebant, collocutus, poſtulabat, qvicqvid ab his ſcrupuli ſubori-
ri posſet, ingenuâ ſibi reſponſione eximi. Qvi, de Bavari Verſutia prolixè conqveſtus, fide ſanctisſimè interpoſitâ, ſecurum de eo Regem eſſe juſſit: Dominum ſuum, Galliæ Regem, communi Proteſtantium cauſæ ſincero, & minimè fucato affectu addictum, nec ab amicitia contracta, & fœdere ſemel placito, vel latum unguem diſceſſurum.

Ejus Circuli Ordines, ne animos demittant, prius adhortatus.

Non injuria Rex conjectabat: Caſum, qvi Bambergæ acciderat, à Tillio exaggeratum in majus, captatáq; inde occaſione, animis erga regias partes propenſis, perturbationem ac terrorem injectum iri. Intimationem igitur & adventum ſuum, proteſtantibus Franconici Circuli Ordinibus, Noribergæ imprimis & Swinfurti Civitatibus, diſcrimini propioribus, inſinuare, operæ pretium arbitrabatur; addito hortamentorum ſtimulo: *Ne a generoſa, quæ animo ſemel ſederat, ſententia ullis minarum terriculis dimoveri ſe paterentur. Bambergæ enim, loci, ad inſtar pagi, injuriis quorumcunqve patentis, jacturâ, communem Proteſtantium cauſam non modo non irreparabile damnum pasſam; ſed anſam potius illis datam: Arma viresve, majori animorū concordia conſolidandi, & quod hactenus inchoasſent, in Libertatem omninò ſe asſerendi. Imò Regem minimè gentium ambigere: Qvin juſtisſimum Numen Eccleſiæ ſuæ hoſtes, ſpe latiorum velut effœminatos, huc usqve pertraxerit, ut eò citius perderet; & modico ſucceſsû paululum extulerit, ut graviore affligeret lapſu, divinæve ſuæ potentiæ luculentum denuo ſpecimen daret. Hac pia & firma animi fiducia fretum jam movisſe cum Exercitu, & rectà in hoſtem, ubicunqve tandem commoraretur, properare: Qvò divini Numinis gloriam asſertum, & injurias, piorum cœtui illatas, ultum iret; amicuve ſimul ſuis, aſpirante Omnipotentis aura, veniret ſubſidio. Ne ergò, aut ipſimet abjicerent animos, aut aliorum puſillanimium abjectioni conniverent; verum, ſi qvi, ob caſum præteritum demisſiores viderētur, qvantum pote, erigerent, & verbis animarent potius: Rebus qvoqve ſuis mature à periculoſis hoſtium ſutelis & machinationibus ſibi præcaverent. Ante omnia mœnia, Urbiumve aditus providâ curâ obſerva-*

ſervarent; deq; maturis ſuſidiis, ſi hoſtis, qvippiam in eos moliri, animum inducereret, in utramqve dormirent aurem.

Poſt iſthæc Rex, tertio Nonarum Martii, Hochſtâ diſcedens, Stenhemũ ſe contulit. Inde poſtridiè, luſtratoad Aſſchaffenburgũ milite, in Franconiam porrò itum, & qvinto Iduum Martii Kitzingam perventum: Ubi Campiductoris Hornii copiæ Regiis ſe junxêre. Kitzingæ per integrũ triduum Exercitus ſubſtitit: Qvod Gulielmus, Saxoniæ Dux, & Johannes Bannerius, cũ milite ſuo pariter evocati, nondum appuliſſent.

Regis edi-ct[illegible] de ſe-[illegible]uritate [illegible]m,& [illegible]re[illegible]ariu-[illegible]m.

Invaluerant hactenùs,& invaleſcebant in dies ſingulos prædationes palantis militis, violentæq; tam ruricolarum,qvam mercatorum,& aliorũ, peregrè proficiſcentiũ, expilationes; in magnum, ut agriculturæ, ita commerciorũ præjudicium. Qverulis inſuper multorum vocibus Regi fuerat relatũ. Milites ac militũ Ductores, veredos, ad iter curriculo faciendũ certis locis diſpoſitos, nullâ exſolutâ mercede,vi extorqvere ab angariarũ curatoribus;ſubditos qvoq; in rebus leviculis,ut internuncios,per aliqvot milliaria miſſiculando, admodum divexare; Civiũ deniq;.& agricolarum eqvos armentave, dum privatorũ negotiorum causâ hinc inde vagãtur,variè exagitare ac affligere. Rex ergò, cum peregrè euntiũ, merciumq; ac bonorum transvectorum, tum agricultionis& agricolarum,tum illorum etiam,qvi angariarum curam gerunt, immunitati, ſecuritative, uno eodemq; ſimul Edicto, conſultum ibat: Omnibus, tam ſuperioris & inferioris notæ Ducibus,qvàm militibus, ſi eqvis, ſive pedibus mererent, vitæ & capitis pœnâ propoſitâ, injungendo. *Ne qvenqvam, ſeu in via regia, patentibus campis aut ſilvoſis ſaltubus,ſeu in Urbibus,pagis,hoſpitiis,detinerent, offenderent, adorirentur, aut moleſtiâ afficerent: Sed univerſos, ſingulos, unà cum mercimoniis,jumentis,curribus, carrucis, impedimentis, terrâ & aqvis,non impeditos, nec ullo exactionis genere gravatos,hinc inde commeare paterêtur. Qvod ſi violenta aggreſſura cõtingeret, licitam fore cujuſqve territorii Magiſtratui manus injectionem in Edicti temeratores. Poſtmodùm, aut ad Legionem propriam,debitæ ab iis pœnæ exigendæ, aut proximo Regis Vicario, & Circuli Præfecto tranſmittendos.* Ad hæc militiæ Ducibus qvibuscunq; ſeverè mandatum: *Viam regiam,hoſpitiis ſuis interjectam,tutam præſtarent; in circumvagos milites acriter animũ adverterent, ac curioſè inqvirerent; criminis, aut criminis ſuſpicioni affines comprehẽſos examinarent; nec non, ſi qvi, aut nullo commeatu muniti, aut certe nullâ itineris ſui probabilem cauſam obtendentes, aut commeatu ipſis impertito abuſi, aut ſuſpectas commeatus literas præferentes, reperirentur, in vincula conjectos, ad ſupplicium, qvo diximus modo, traderent.* Porrò a Rege ſtatutum *Ne qvis, ſeu angariarum curator, ſeu civis, ſeu agricola, impoſterum veredos, jumẽta,aut vectabula ulli præbere teneretur: Sed univerſi,ſinguli Ductores,militesve, maximè qvi in vicinia hoſpitium eſſent ſortiti, illis ab hujusmodi onere præſtarent immunitatem.*

Mandatum iſtud, ut in omniũ notitiã veniret, ubicunq; regius miles, aut præſidio erat,aut hoſpitio divertebat, & nonnullibi qvoq; ad viã regiã publicitus affigebatur: Qvo agrorũ atq; viarũ publicarũ ſecuritas, poſtliminio redux, aliqvamdiu adhuc utcunq; ſtetit, ac negotiantibus agrosve colentibus, bellicæ licẽtiæ intemperie penè obrutis, reſpirare qvadantenus datum eſt.

10. Mota à Rheni oris denuò Regis arma, ubi vulgò innotuêre, varias inter homines excitârant cogitationes, & alios ſpei, metus ac formidinis alios, prout huic vel illi affectui qvisq; obnoxius, implere cœperant. Nemo non ſuſpenſo eſſe animo, & avidè præſtolari: Qvemnam habitura eſſet exitũ nova Regis in Tillium expeditio.

Ludicrũ, qvodChami accidit, Regis ſucceſſibus præludẽs, omen.

Inter alios Clerus & Pontificiorum qvidã Primores, Chami, ſuperioris Palatinatus Urbe, divinandi, neſcio qvâ, curioſitate animo illũ præcipere, annixi ſunt. Hi enim, de victoria ariolaturi, ſcholæ trivialis diſcipulis in factiones diviſis, Conſulis filiũ, ut Tillii perſonã indueret, impellere: Cui mox, pulſato velut ad conſcribendum militem tympano, potior pueriliis ætatis turba, ad centũ qvinqvaginta, nomina dare. Sveci autẽ vices qvi ſuſtineret, odioſũ hoc nomẽ unoqvoq; refugiente, ſortitò tandẽ deligere, neceſſe erat.

Ad qvem, militum delectus tympaniſando non abſimiliter repræſentantem, rari è contubernio ſcholaſtico, nec ultra qvinqvaginta ſe aggregarunt. Nihilo tamen ſegnior ob id, aut animo remisſior Svecus, poſtridiè tympano ac tibiis perſonantibus, ſignoq; explicato, in munitionem, qvæ arenariæ portæ adjacet, ſe conferre. Qvem poſt trihoriū Tillius toto agmine ſecutus; multis è Civibus & Clero comitantibus, verborumq; incitamentis animantibus: ut virum ſe præſtaret, &, Svecum profligando, partibus eorum felici omine præluderet. Vix autem portâ exierat, cum alter, ſtrenuè occurrens, pedem referre coegit. Clerus, qvi aderat, nihilominùs fugientes ſiſtere, perculſis addere animum, & ad redintegrandam pugnam variis hortamentis, præmiorumve ſtimulis incitare. Nec ob id alter hic impetus priori felicior: A Sveco enim, utut numero & turbâ longè esſet inferior, virili ardore in illos invecto, pulſi loco adverſarii, fugati, diſperſi; adeò ut perſonatus Tillius ipſemet in ejus manus devenerit. Qvē in triumphum circumductum, & Patris oculis ante illius ædes obductum, jure belli velut captivum, non niſi certo lytro, qvadraginta duorum (ut ſcribunt) florenorum, perſoluto, dimiſisſe fertur.

Ludicram hanc, ſuperſtitioſorum qvorundam inſtinctu, ab impubere ætate pugnatam, ſed diſpari ab eorum votis exitu terminatam pugnam victoriæ regiæ & cladis Tillianæ mox ſubſecuturæ præſagium fuisſe, luculenter paulò poſt docuit eventus.

Tillius à Rege ſe recipit.

Et Tillius ſanè, ſimul ac de Regis adventu exploratò comperit, nec viribus, qvas impræſentiarum habebat, illis ad Lipſiam nullatenùs comparandas, nec volubilitati fortunæ, qvæ ſemel contrà dederat, amplius fidere auſus, ut Regis impetum præſtolari tutum arbitraretur, receptū ſolicitus circumſpicere cœpit: Tertio Iduū Martii, Exercitu Forchemi convenire juſſo.

Bavariæ Dux, de Tillio finibus, necne, recipiendo deliberat.

Bavariæ autem Dux, in ſe mali molem jam demum incubituram, animo eminus proſpiciens, totus in eo erat: Ut ingruentem procellam à cervice ſua averruncaret. Et initio conſultius exiſtimaverat, *Tillium cum Exercitu verſùs Bohemiam potiùs ac Auſtriam ſe recipere, qvam in Bavariam ſuam: Hoſtem, qvem irritarat, veſtigiis recedentis inhærentem, qvòcunqve iter flecteret, poſt ſe tracturum,* ratus. Ita enim ſentiebat: *Regem, ut ex omnibus circumſtantiis appareret, juſtæ iterum aciei, & manum cum hoſte conſerendarum deſiderio flagrare. Nec ergo ipſi videbatur veriſimile: Caſu, qvo Tillius à Bavaria diverſus abiret, ruinam Bavariæ hoſtis internecioni antehabiturum; & prædæ, ſpoliorumve hujus regionis, qvam victoriæ, animo jam certo certiùs præceptæ, avidiorem fore. Melius itaqve esſe ad avertendam à Bavaria peſtem, ſi Tillius verſus Ducis Fridlandiæ diribitoria & hoſpitia militaria retraheret pedem, ibiq; impetum Regis, ducendo bellum, diſtineret: Donec Cæſarianorum ſubſidiis fulto, & viribus firmiori, frontem majore fiduciâ hoſti obvertere, daretur. Fridlandium hac qvoqve ratione, ſi in ipſum pariter onus incumberet, ad conjungendas vires eò arctiùs obſtringi: Cum aliàs metus esſet, difficilius inductum iri, ad opem Bavaro, intra fines ſuos laboranti, ferendam; qvem, veterum offenſarum memoria, non parum caſtigabilem opinaretur.*

Econtrà à bellicarum rerum peritis, & interioris notæ conſiliariis disſerebatur. *Non illutibilem modò maculā Duci Bavariæ inuri, ſed irreparabile qvoqve imminere damnum; ſi, Exercitu longè à finibus ablegato, omniq; conſilio defendendi limites abjecto, opibus copiisve florentisſimas provincias prædæ ac libidini hoſtis exponeret. Qvi dubio procul avidis occaſionem oblatam manibus arrepturus esſet, & Bavariæ Ducem, ut fœderis pontificii caput, ante omnia oppresſurus. Verendū, ne, abeunte longius Exercitu, puſillanimitate aut deſperatione (ſi defenſionem ab ipſo Duce pro depoſita haberi conſpicerent) animos hominum transverſos abripiente, Dux momento inſignem jacturam pateretur, ætatem vix reſarciendam; & hoſtis firmum adeò veſtigiū Danubii ripæ in ipſo Bavariæ aditu imprimeret, ut ſtatu haud facilè iterùm moveri aut dejici valeret. Exercitū ſanè Ducis regio, nec viribus, nec ferociâ animorum parem: Sed hunc ponè Danubiū pedem firmaturū, & ejus trajectu facili negotio defenſurum hoſtē.*

Imo

Imo qvamvis hoſtis, ſuperiùs in Svevia, à malè fi us Duci accolis tranſitum impetraret, reſtare adhuc Licum ſuperandum. Cujus objectu morari ejus impetum Dux poſſet; dum approperaret Fridlandius, & junctis viribus communi periculo obviam iretur. Nec nimiam in ſuppetiis ferendis moram nectere licere Fridlandio: Quippè cæſarianarum ditionum ſalutem ac incolumitatem à Bavariæ conſervatione dependere; & hujus oppreſſionem ad ruinam & deſolationem earundem latam aperire feneſtrã. Tempori tamen aliqvantò obſecundandum: Et ut Dux, è dignitatis culmine paululùm ſe demittens, indignationem ve adverſus Fridlandum conceptam, ſi non ex animo, in ſpeciem ſaltem remittens, de ſubſidiis eundem blandiùs ſolicitaret, præſentiſſimam neceſſitatem non ſvadere, ſed imperare.

Hæc rationum momenta impulerunt Ducem Bavariæ, ut, mutatâ priori ſententiâ, Tillium cum Exercitu intra fines recipiendum, Danubiiq; ac Lici, qvi Bavariam ab hac parte velut naturali foſſato præcingunt, interiorem oram adverſùs hoſtis impresſionem muniendâ, decerneret: Dum à Cæſare & Fridlandio ſubſidiariæ copiæ accerſerentur.

Tillius igitur Bambergâ & Forchemo provinciali tantùm milite firmatis, ac pretioſis qvibusq; , nec non inſigni vini ac frumenti copiâ, qvantum præpes feſtinatio permitteret, in ſuperiorem Palatinatum avectis, Erlangum, qvod Noribergâ tribus milliaribus diſtat, pridiè Iduum Martii, venit. Poſtridiè iterùm inde movens, & Danubium verſùs ſenſim iter reflectens.

11. Eâdem, qvâ Tillius Erlango diſceſſerat die, Hornius Campiductor, cum primis Regiorum Winshemum appulit: Qvem Rex, Johannis Bannerii copiisjam auctior, poſterâ luce cum integro Exercitu ſeqvebatur. Decimo qvarto Calendarum Aprilis, promotis Winshemo caſtris, Wilmerſtorffii pernoctatum: Et poſtridiè Furtam, haud procul Noribergâ, perventum. Ubi, luſtratione inſtitutâ, multa, qvæ in rem belli futura videbantur, Rex ordinavit, & militarem diſciplinam exemplis aliqvot, non in gregarios modo, Eductorum temeratores, ſed nonnullos qvoq; militiæ Ductores editis, conſtabilitum iit.

Duodecimo Calendarum Aprilis Rex à Magiſtratu Noribergenſis Civitatis, ut hoſpitii honore Urbem dignaretur, ſolenniter invitatus, Friderico, Bohemiæ Rege, Auguſto Comite Palatino Rheni, & aliis Principibus, Comitibus, Baronibus, magno numero deducentibus, illò ſe contulit. A Senatu, præcipuis Optimatum ac Civium, qvi eqvites obviam proceſſerant, exceptus; milite conductitio, & reliqva Civium turba in armis ſtante; Tanto omnium incolarum, ſummatum, infimatum, lætitia, jubilo, applauſu; ut aut Cæſarem, aut alium qvemvis magni nôminis Principem, vel majori, vel pari ſaltem exceptum fuiſſe, nulla ſecula meminerint. Ex omni ætate, omni ſexu occurſantium turba differſerant, qvaqvâverſum euntium, loca, nec ulla platearum amplitudo ſatis capiebat ſpectatorum freqventiam. Qvicqvid à porta noſocomii ad Regis hoſpitium itineris, intuentium ac comitantiû ſeries uno examine obtexerat. Adeò ut ægrè per confertos populi cuneos viam molirentur, qvi Regem antecedebant. Ad latus matronæ honoratiores, virginesq; feneſtras implerant; mixtis pueris & teneriori ætate: Qvam ad ſpectaculi tanti memoriam adducebant matres. Qvin ipſa imò tecta ſub nimio prementium, & Regem contueri ambientium, onere gemebant. Nec deerant, qvi in Liberatorem ſuum intenta lumina ferentes, &, ſecundum Deû, Auſtriaco-pontificium jugum cervicibus hunc ſubmoviſſe recordati, præ gaudio in lacrymas effunderentur. Rex Norimbergam venit.

Senatus Civitatis magnificis donis benevolentiam & obſervantiam ſuam teſtatum dedit. Inter qvæ eminebant duo globi argentei, cœleſtem ac terreſtrem ſphæram repræſentantes, qvi poculorum qvoq; vicem ſupplere poterant. Introrſum deaurati, exteriùs artificioſo & nitido qvodam nigrore, ad aurificinæ leges, obducti; manu pretio materiem longo intervallo ſuperante. Obtulêre autem dona iſthæc Furerus & Volckamerus,

 ambo

ambo prænomine Chriſtophori · Viri primorum principes: Prolixis inſimul verbis, felicem Regi adventum congratulari.

Regis ad Norbergenſes oratio.

His Rex, pro ſolita, ut manuum ad agendum, ſic oris ad diſſerendum promtitudine è veſtigio, non eleganti magis, quam in ſenſuum intima penetrabili, oratione reſpondit. Nec velocitate ſuâ adeò feſellit præſentium aures regius ſermo, ut non qvamplurima notatu digna inde excipi licet; qvæ noſtræ qvoq; hiſtoriæ inſeri merentur. *Gratias*, inqviebat, *clementiſſimè habeo & ago Civitati univerſæ, veſtrumve ſingulis, pro oblatis donis gratiſſimaq; mihi eſſe artificii & raritudinis causâ, non inficias eo. Se. gratias tamen à vobis ne accelere potero, nec ullo acceptiori dono me mactè vitis, quam ſi ſincero & conſtanti animorum affectu communi Proteſtantium cauſæ vosmetipſos dedatis totos & mancipetis. Ab hoc propoſito, quæſo & obteſtor ne ullo reſpectu vos abripi ſinatis · Non terrore aut metu; non ullis baſiliscorum promiſſorum illecebris, aut diris minaciarum fulminibus; non blanda voluptatum eſcâ, ſeu inani vanitatum mundanarum pompâ; non aliarum paſſionum, quibus humanæ naturæ lubricitas obnoxia, pruritu. Cumprimis, ne infero Plutoni, divitiarum Deo, addicti, inexplebili auri ſiti, & plura habendi cupidine transverſos vos agi patiamini. Non, pollicitationibus vos allicere, intermittet hoſtis, non minus abſterrere. Nec intentatum qvicqvam relinqvet, ut ab hac mente vos avertat. Notiſſimum enim eſt, quantâ aſtutiâ ſimul & robore polleat. Et qva pertinacia Domus Auſtriaco-Hiſpanica ac Pontificii fœderati conjuratim in Proteſtantium perniciem conſpiraverint. Hoc unicum ſcilicet agunt. Huc omnia eorum conſilia & actiones, huc tot ſubdolorum machinamentorum ſtructes collineant. Huc alibi fraudulenter occultata, alibi oſtentata tantùm, alibi illata arma. Huc omnes ingenii viriumve nervos intendunt. Pacem qvidem & quietem ſpecioſa ac dulcia nomina, ore atque in ſpeciem præ ſe ferunt. Sed ejusmodi reverà quietem, quæ non deſituram inquietudinem, velut pedisſequam, ſecum trahat, ejusmodi Pacem, quæ internecino bello cum DEO vos implicet, & tam [illegible] quam reliquos priori doctrinæ [illegible] ctos, in damnationis æternæ baratrum præcipites agat. Mementote igitur [illegible] utriusque globi, cœleſtis ac terreſtris, quos mihi obtuliſtis argumento, [illegible] ad cœlum habere ſemper reſpectum [illegible], ſi fortè hujus terrenæ hujus machinæ opes, theſauros bona vobis ob oculos ponet, fluxus hic ſplendor mentis [illegible] aciem ita perſtringet, ut cœleſtium [illegible] vitæ æternæ, & illi inhiando [illegible] vosmetipſos reddatis [illegible] utriusque [illegible] Mod. [illegible] loſæ hujus [illegible] cui paucas [illegible] tantùm multitudine pares repe [illegible] cet, cominus regimen, & tot [illegible] animarum [illegible] nutritios conſtituit. Nec ambigo, quin munus demandatum ita vos obiturus, ut in ultima ac [illegible] ria die, coram ſupremo [illegible] [illegible] intrepidè vos [illegible] ere [illegible] ne [illegible] ctorum reddere queatis. Patriæ [illegible] ſoli, excluſis aliis, ad clavum ſedetis: Quam prærogativam Majores veſtri cordata ſuâ prudentiâ promeruerunt. Horum [illegible] in [illegible] prudentiæ, amoris, fidei erga Patriam avitæ æmuli: Cumq; hoſtis propoſitum ac [illegible] ne haudquaquam vos lateant, cavete, ne blandis ejus verbis, & dapſilibus oblatis circumducamini, quin potiùs in ſententia, quam amplexi eſtis, o [illegible] adverſus quæcunqve durate animo, [illegible], velut candidos Patriæve amantes [illegible] ros decet, communem cauſam communi ope [illegible] endam ſuſcipite. Conſiderate, quæſo, [illegible] ſummi Numinis permiſſu, in hoſtis poteſtatem vos recidere contingeret; unquamne in uxores, in liberos, & quicquid cari vobis reſtat, graſſaturæ hoſtilis & injuriarum finis foret? Multum quidem in vos hoſtis indulſit [illegible] providentia fateor · Ac, quamplurima ab eo vos paſſos, non inficias ierim. Oſtendit tamen vobis Deus irarum ſuarum theſaurum potius, quam in vos effudit. In pœnitentiæ viam reducere vos voluit, non diſperdere. Tentavit vos per hoſtes, & conſultiſſime vitare periculum fecit, ſed medium in tentaminibus ac diſcrimine potentiſſimè tutius eſt. Id enim vel maxime mi [illegible] ar, & velut luculentum divini favoris ac patrocinii teſtimonium agnoſcere, animum ſubit, q[illegible]d [illegible] ſimus alias hoſtis, fato q[illegible] d [illegible] tus,

tus, hujus & aliarum Civitatum imperialium in abſolutam poteſtatem redigendarum occaſionem prætermiſerit: Cum eas, jam ante biennium vel triennium, plagis ſuis undiqve cinctas teneret, nec qvicqvam reſtare videretur, niſi ut, vindiciis ſecundum ſervitutem dictis, manus injiceret. Mirandum in modum DEus vos protexit; eodem, qvo me etiam huic unctioni, cui inſ[illegible]o, deſtinavit. Nam ipſemet certe mundi hujus compagem noviſſimâ die reſolutum prius iri credideram; qvam ut Noribergam, qva jam factum, ratione intrarem. Nullum hactenus pro purioris Religionis conſervatione, & Germanorum Libertate defugi periculum; ne ipſam quidem, ſi fatis ita viſum fuiſſet, mortem. Nec impoſterùm, aut pericula ulla, aut mortem ipſam defugere, animus eſt, ſed communi cauſæ ſuſcipiendæ, ac Proteſtantibus omnibus, veſtræ qvoqve cumprimis Civitati ab hoſtili injuria defendendæ, omnes impendere, qvascunqve DEus largitus fuerit, vires. Qvicqvid etiam vobis per Legatos veſtros repromiſi, candidè & regiâ fide ſervabo. Vos interim revocate ad animum, qvanti momenti res ſit, qvam verſamus, & per DEum, ne vacillate, aut à rectâ, qvam iniſtis via, avertimini. Aliis qvoqve Ordinibus animos addite: qvi veſtram auctoritatem ſeqvuntur, & ad veſtras actiones, velut ſpeculum, conſilia ſua componunt. Non profero hæc, quaſi fidem veſtram in dubium vocem, ſed ut currentibus calcaria, qvod ajunt, addam. Non ſemper DEus vobis mittet ejusmodi concionatorem, qvalis ſum: Qvi non conſolari modò, ſed & opitulari, verbisve operam adjutabilem jungere, qvantum DEI clementia conceſſerit, paratum me offero. Obfirmate animos patientiæ & conſtantiæ ſcuto: Conferte vires & operas veſtras ad emoliendum, qvod molimur, opus. Egregiam pugnate pugnam, & ſervate fidem. Sic DEus, qvi mirabiliter vos hucusqve Angelo ſuo cuſtode circumdedit, porro aderit; & Civitas veſtra, è periculo penitus erepta, divitiarum abundantiâ, dignitatisq; ſplendore refloreſcet. Apud ſeram qvoq; poſteritatem in hac mortalitate immortalis vos gloria manet; in futuro autem ſeculo nunqvam exoleſcens, à DEO illis, qvi in amore ejus ad finem perſeverant, deſtinata, æternæ juſtitiæ ac beatitudinis Corona.

Prandio peracto, Rex Noribergæ diutius haud moratus, Swabacum, qvo Exercitus jam præceſſerat, [illegible]xit. Qvia vero Tillius, dum, Regis adventu cognito, occupata paulo antè Noribergenſium oppida deſerit, præcipuos incolarum captivos Neomarcum inferioris Palatinatus ſecum abduxerat, Rex, adhuc ante ſuum Noribergâ diſceſſum, nonnullos [illegible] O[illegible], id genus, qvod à capitis tegmine Capucinos vocant, in Teutonicorum eqvitum ædibus deprehenſos, ſub cuſtodia ſervari, [illegible] detineri juſſit; Dum, qvos Tillius avexerat, priſtinæ Libertati reſtituerentur.

Sub expeditionis hujus in F[illegible]riam ſuſceptæ tempus Rex ſpeciatim de eo certus eſſe voluit, qvid bello, qvod pro communi Proteſtantium cauſa gerebatur, de Noribergenſibus ſibi polliceri haberet? Adeòq;, ut ſcripto animi ſui promtitudinem declararent, poſtulatum ibat. Nec abnuerunt Noribergenſes; ſed, regiæ voluntati absq; ulteriori procraſtinatione morigerantes, ſcripto ſe obſtrinxére. *A Regis partibus fideliter & conſtanter futuros: Nec modò Regi & Coronæ Sveciæ, in præſentia atqve impoſterum, ad debellandum, qvod incumberet, bellum, pro virili parte laturos ſuppetias; ſed &, regiæ ſecuritatis ergò, cum ipſi, tum Exercitui ejus, ubi unq;, aut qvotiescunqve, neceſſitate ſic agente, Regi id viſum foret, tam intra Urbem, matrem, qvàm oppida Urbi parentia, ut filias, præbituros receptum, ac itum per ea, reditumq;. E contrario Regis & ipſorum hoſtibus, hæc ambientibus, daturos repulſam, nec ullo favore aut ſubſidio arma eorum proſecuturos; multo minus mœnibus recepturos illos, aut illorum præſidia: Qvin potiùs omnibus viribus hæc contra hoſtes propugnaturos; &, ſicubi forſan, exigente rerum ſtatu, ob imminens ab hoſte diſcrimen, Regis militem intra pomœria admitterent, id qvod, Regis arbitrio, haud gravatim fieret, unà cum illo defenſioni ſuæ gnaviter [illegible], eandemq; ſubituros fortunæ aleam.*

Noriberga Regi certo ſe pacto obſtringit.

[illegible]qvo-

In qvorum omnium eò accuratius ſervandorum certitudinem delectus qvoqve ſuos, qvos aut jam coegiſſent, aut coacturi deinceps eſſent, in Regis fidem adigere juramento, repromittebant.

RexDonawerdã aggreditur.

12. Svvabacchi Rex, Gulielmum, Saxoniæ Ducem, qvi cum copia ſua nondum advenerat, opperiens, interqvievit undecimo Calendarum Aprilis: Poſtridiè Neomarcum, rectâ in hoſtem, ducere viſus. Animadverſo autem, Tillium, retrorſùm cedentem, magnis itineribus Danubium & Ingolſtadium verſùs contendere, flexo pariter itinere, Donawerdam petere inſtituit: Et qvanqvàm hoſtis à ſiniſtris haud longulè incederet, terrarumq; hic tractus inſidus eſſet opportunus, inoffenſo pede, tantâq; celeritate, qvicqvid id itineris, confecit ut Tillio ad Danubium penè prævertens, ſeptimo Calendarum Aprilis, in Donawerdæ conſpectum veniret. Ubi munimenti, è monte, qvi a noneolis nomen habet, Urbi imminentis, metu inde dilabentibus per viam coopertam, in Urbem ducentem, præſidiariis, ſtatim potitus, Urbem ipſam ad deditionem invitatum iit: Sed à Rudolpho Maximiliano, Saxoniæ inferioris Duce, qvi octo mercenariorum militum cohortibus, provincialiumq; non exiguo numero, & nonnullis eqvitibus è Cronbergica Legione ſuffultus, tutelæ Urbis præerat, ferox ac militare reſponſum ferens. *Nil, ſcilicet, Regi deberi; præter ſulphurei pulveris & plumbearum glandium fulmina, ſtrictamve ferri aciem.*

Hoc reſponſo accepto, tormenta partim in vicino monte, ex qvo in Urbem longè lateq; deſpectus, Urbi infeſtandæ, partim ad montis radices, mœnibus qvatiendis, diſponi imperabat: Nec hoc modo loco, ſed a diverſo qvoq; latere, qvà ſuburbium longo tractu præjacet, militari vi admotâ, Urbem adortus. Obſeſſi initio Falconibus, duplicibus bombardis, & longioribus tubis acriter reſponſare. Cumprimis autem ſclopetariorum manus, pars in tribus ædificiis, trans pontem ſitis, lignorum faſcibus, ſaleq; conſtipato referti, pars poſt trabium, transverſâ ſerie in ultrata Danubii ripa diſpoſitarum, congeriem latens, ulteriorem fluminis oram obliqvis ictibus infeſtam reddere. Sed machinarum è vertice montis illuc convecta vis ſtipitarias has & levidenſes munitiones facilè perrumpens, lateribus illico eos expulit. Ita ut ſinguli inde in apertum campum raptim profugere dinumerarentur. Donec circa veſperam, tormentorum diſploſu paululùm deſævicnte, pedetentim & furtim iterum irreperent, nocturnarumq; tenebrarum beneficio humum molliri inciperent. Ejusdem aggeſtu adverſus grandium globorum impetum ſe tutarentur. Primo Regiorum agmine Urbi proximante, eqvitum globus in aperto campo ad velitarem pugnam obviam ſe dare auſus, ſed in Urbem exiguâ mole rejectus, & eodem curriculo cum transeuntibus, unà cum reliqvo eqvitatu trans pontem ſe receperat, ibiq; in planitie aliqvamdiu, Ordinibus inſtructis, ſteterat. Ad hos ſclopetarii, qvi tria, ut diximus, ædificia inſederant, agglomerari, & nunc procurrere, nunc recurrere. Qvòusq; iſti in diverſa tandem abirent. Erumpendo qvoq; Saxoniæ Dux, poſtmodum fortunam ſuam periclitari: Sed adverſâ avi, & cum clade repulſus. E turri porro, qvæ Lederenſi portæ adjacet, velut eminentiori loco, in Regiorum, Urbis munitiones ſubeuntium, acceſſus deſpiciente, aliqvid his damni inferri. Verùm & hæc, tormentis eò directis, brevi adeò perforari, ut obſeſſis nulla amplius eſſet uſui. Sole ad occaſum vergente, de Tillio cum Exercitu, Urbi obſidio ſolvendæ, ingruente rumor increbeſcere. Qvod eqvites nonnulli hoſtiles levioris armaturæ, palantes in vicinia vagari conſpicerentur. Nec ſubſidiorum ſpe omnino exciderat Saxoniæ Dux, ſed incolarum, de deditione aures ejus pulſantium, preces hoc obtentu, qvod præ manu eſſent, eluſerat. Spes tamen iſthæc, hoſtilium eqvitum adventu affulgens, citato eorum diſceſſu mox evaneſcere, & motus, hac cauſâ apud Regios exortus, omninò ſedare. Rex autem, inclinante ad noctem die, ut obſeſſos eò arctius premeret, Hebronium Tribunum mittere: Qvi cum magno delectorum ſclopetariorum numero, Wernitzæ fluvium tranſiens,

ab hac

ab hac qvoq; parte Urbem aggrederetur.

QvamBavarus miles paulò poſt deſerit.

Qvo facto, ſub noctem concubiam, eqvorum ac curruum, pontem transeuntium, fragor inaudiri,&, ſimul ac aures Regiorum feriit, tormentis, tubisq; longioribus indeſinenter in pontem detonari. Deſeruerat enim Saxoniæ Ducem diutius ſuſtinendi fiducia. Qvare, præmittens noctu calones & impedimenta, prima, ſed dubiâ adhuc luce, unà cum præſidio, Urbem ipſe pariter deſerere; Regiis creberrimis ignibus ac fulminibus abeuntes proſeqventibus. Nonnulli, mitiora ſperantes, factâ in Hebronium eruptione, vi illic pervadere conati, adeò fortiter excipi: Ut magna pars moribundi terram mordicus premerent; reliqvorum pleriq; captivi apud illum remanerent. Inter hæc Regii, hinc inde, in Urbem præſidio viduam penetrare, & extremum agmen ac moratorum reliqvias ad internecionem cædere. Civium tamen vitæ parcitum: Qvanqvam inter primam tumultus intemperiem, milite ad prædam dilapſo, partim vi expugnatæ Urbis experirentur infortunium. Rex illicò turmas nonnullas eqvitum ac draconum hoſtem veſtigiis perſeqvi, jusſit. Sed qvod ſimo obſtructæ portæ aditu copias eqveſtres arcerent, dum hoc amoliendo tempus abit, illis in tutiora elabendi ſpatium dabatur. Ne nihil tamen agerent, occupârunt hæ turmæ Oberndorffium, Fuggerianam arcem, haud longulè Lico flumine disſitam. Occiſorum hoſtium in Urbe, & circa Urbem, cumprimis in ponte, ad qvingentos recenſi: Tormentaq; octo majora, frumenti copia inſignis, ad hæc ter mille ſalis conſtipati orbes in Regis poteſtatem devenerunt.

Ita libera hæc Imperii Civitas, qvam Bavariæ Dux integra penè qvinq; luſtra præduro ac ferreo jugo, cum veræ ſimul Religionis, ſimul privilegiorum internecione presſerat, à Rege in libertatem priſtinam asſerta: Auguſtanæ confesſionis exercitio eidem poſtliminio mox reſtituto.

Regiorũ ulteriores ad Danubium progresſus.

Dum ad Donawerdam à Rege deſudatur, miles ejus longè latèq; diſperſus, variis locis, ad ſuperiorem Danubii tractum, jusſu partim Regis, partim injusſu, fortunam tentarum ut. Qvæ in Guntzburgo, Elchingâ, Gundelfingâ, Lavingâ, Hochſteto, Dillingâ, Kirchbergâ, aliis oppidis ac arcibus occupandis, propitiam ſe exhibuit. Rex verò, utriusq; ad Danubium ripæ potens, eo intendere omnes cogitationum nervos cœpit: Qvomodo, Lico tramisſo, Bavariæ Duci, belli incommoda, qvibus alios tot annis afflixerat, in ſedes ſuas & viſcera importaret, eodemq; illi propinaret poculo, qvod aliis hactenùs largiter miſcuerat.

Tillius ad Licum pedem figit.

13. Tillius econtrà, malo huic averruncando, paulò ſupra Raini oppidum, ex adverſo Oberndorffii, inter Lici & Aichæ fluenta, in umbroſa ſilva, caſtris locum deligens, concædibus & ſubitariis operibus excitatis validè ſe munierat: Ob loci, ut ipſe videbatur opportunitatem Regi, utut cum multis millibus ingrueret, neutiqvàm ceſſurus, ſed im[...]tum præſtolaturus. Fonte qvoq; ad Rainum interſcisſo, Lici ripam crebris ſtationibus, ad Auguſtam Vindelicorumq; usq; ſepſerat: Eqvitatu omnem riparium hunc tractum asſiduis discurſibus pulſante, & noctu, diu (ut veteri militiæ utamur verbo) fraxante. Qvod etiam proteſtantibus Reipublicæ Auguſtanæ civibus, utpote à pontificio Clero vehementer hactenùs vexatis, minus fideret, præter ſex, qvæ j[a]m antè illic in præſidio erant, Bavarici militis ſigna, duodecim peditum cohortes, & binæ eqvitum alæ, clam civibus nec-opinatò in Urbem introductæ, & Proteſtantes, armis ereptis, compedibus his velut illigati; ne qvicqvam moverent. Tillius ipſemet, luſtrato uno cum Aldringero loci ſitu, qvæ præſens rerum ſtatus reqvireret, ordinatum iit, totusq; eò incubuit: Ne Rex potente, populoſâ, & opulentâ Urbe, occluſas undiq; verſum Bavariæ fores, clavis inſtar, ab hac parte reſerante, potiretur.

Rex illic eum adoritur.

Rex vero Exercitui ad Northemum, loco cis Licum Bavaricis caſtris directè oppoſito, ſtationem delegerat. Et qvanqvàm hoſtis, non ſine inſigni jactura Regiorum impresſioni hîc patere, cum ſibi videretur, tum aliis, Rex nibil-

nihilominùs loci, contra qvem Tillius ſtatum ceperat, naturam & ſitum exactè ſpeculatus, adeò ſibi opportunum & hoſti incommodum reperit: Ut, inſpectante ipſo, Licum tramittere, &, nullâ concædium aut munitionum ratione habitâ, ſtativis his eum pellere, animum induxerit. Depresſa enim erat, qvam Tillius inſederat, ripa; à Regis econtrà parte haud paulo elatior: Ita ut hæc in illam deſpiceret, & è ſublimi eidem velut dominaretur. Licus etiam, flexo ad Regem, & reflexo mox curſu, in arcum ſinuatus, è loco, qvo Tillius tendebat, velut peninſulam efficere viſus. Idq; ut, primo intuitu, ob circumfluum maximâ caſtrorum parte flumen, pro munimento forſan habitum, ita poſtmodum, nocumento fuisſe, apparuit. Qvod Tillii caſtra, ripâ cujus Rex potens, ab omni ferè latere circumdata, libratis è ſuperiori loco tormentorum ac longiorum tuborum ictibus eò magis exponerentur. Rex ergò, tertio Nonarum Aprilis, tres ingentes tormentorum ſuggeſtus, binos ab utroq; latere, & tertium in medio exſtrui, aggereq;, poſt qvem ſclopetarii laterent, raptim excitato, connecti imperabat.

Suggeſtibus his ad ſeptuaginta duo omnis generis tormenta impoſita, iisq; in ſilvam, qvâ Tillianus Exercitus ſe abſcondiderat, cœcis, ſed creberrimis ictibus decusſatim fulminatum: Demumq;, qvod Tillio ſalutare viſum, in perniciem vertisſe, eventu conſtitit. Arbores enim, qvæ comâ ſuâ occœcare hoſtem, & militem velut umbraculo, ne ad ictus pateret, convelare debuerant, globorum grandiorum vi diſcerptæ ac asſulatim comminutæ, ramiq, à ſtipite revulſi adeò tota infenſare caſtra cœperunt: Ut nullibi tutus conſiſtendi relinqveretur locus. Tantus & terribilis adeò, præter tormentorum boatum in ſilva auditus fragor, qvaſi lignatores qvamplurimi, lignatum miſſi, arboribus accidendis operam darent. Interim ſub tormentorum & ſclopetariorum regiorum, ripæ incubantium, patrocinio, & continuâ denſi fumi, qvi pice aliusve fumeis materiis de induſtria accenſis excitabatur, nube, Licus ponte jungi cœptus; arietibus immisſis: Qvod machinationis genus, fluminibus, qvamvis rapidisſimis, modò ne altitudinis nimiæ ſint, inſternendis accommodum. Tigna enim ejus fibulis diſcluſis, & ſubliciis certâ ratione inter ſe revinctis, partim continentur, partim diſtinentur: Ut, & obſecundando undarum rapacitati, & obnitendo, qvò major vis aqvæ ſe incitat, hoc arctiùs illigata teneantur. Huic ponti conſtruendo nox, qvæ tertium Nonarum Aprilis ſeqvebatur, impenſa; poſtridiè in eo pari diligentiâ conſudatum, nec altera nox ad laborem intermisſa: Donec ipſis Nonis Aprilis ultratam ripam contingeret. Mox tercentum Finnones tranſire juſſi, ſemilunulam, ponti protegendo, ſubitariâ operâ emoliebantur. Bavarus ſanè miles è thoro, ad ſilvæ ingresſum excitato, contrariâ verberatione inſtitutâ, qvatere pontem non deſtitit, & ter in eundem dedit impetum: Sed, cum Finnonum virtute, tum vel maximè asſiduâ tormentorum & ſclopetariorum undiq; ex oppoſita ripa depluentium, grandine, ingenti cum ſtrage rejectus.

Bavarus Lici tranſitu Regi cedit.

Ponte hunc in modum abſoluto, & aditu in ulteriorem ripam reſerato, Regeq; tormentorum fulminibus acerrimè inſtante, (qvibus Exercitus Bavarus non frontem & latera infeſtabatur modò, ſed miles nullibi non, concidentium arborum mole, & hinc inde volitantium fragminum verbere, miſerrimè afflictabatur) regio deniq; eqvitatu vadum, qvod repererat, transeunte, & turmas nonnullas adverſæ partis, ad velitationem progredi auſas, in caſtra retrudente; Bavariæ Dux ſtationem hanc non ſatis fidam ampliùs, nec, diutiùs illic commorari, conſultum duxit: Metu, ne hoſtis circumcingere ipſum, & in ipſis caſtris oppugnare intenderet. Præmisſis itaq; veſperi impedimentis, noctu cum milite raptim, nec ſine confuſione, Neoburgum ac Ingolſtadium ſe recepit.

Tillii mors.

In calore hoc rerum Aldringerus, generalis vigiliarum Præfectus, glande plumbeâ caput haud perfunctoriè perſtrictus, poſt diuturnam demum curationem ad cicatricem vulnus perduxit. Imprimis autem ſenex ille & multorum annorum Imperator Tillius, in dextro crure ſuprà genu globo

tribbri

[illegible] temporarium, [illegible] opus, [illegible].

Rhenum [illegible] defluxit, [illegible] Regis [illegible] spectabat. Ubi [illegible] pulvere [illegible] mediocri copia [illegible]. Locum [illegible] [illegible] ad Li[illegible]. Ita [illegible] [illegible] Regis, [illegible].

Hinc, quod Regi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] mobilibus, quæ [illegible] [illegible] prolapsum [illegible] [illegible] [illegible]. Qu[illegible] ipſimet Dux [illegible] [illegible] per [illegible] [illegible].

Viennæ autem Aula Cæſarea [illegible] hoc [illegible] haud [illegible] [illegible]. Quod [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Cæſarem [illegible] Regis ac [illegible] [illegible] [illegible] Dux, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] malo.

13. Septimo Idibus Aprilis, Rex [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible] Quum Rex [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

Quum urbs jam illam quindecim [illegible] nec mediocre damnum, mi[illegible] præda inveniente, Civitas illa[illegible] Universi[illegible]. Bavaricus vero miles, absoluto jam Ratisbonæ cum [illegible] Dominus, miseros incolas variis modis vexare ac affligere cœpit: hoc primum [illegible] vexationes adeo [illegible] ad[illegible]. Ita ut Civitas, sub incommodorum pondere gravius [illegible], ad Cæsarem querimoniis confugerent. Cujus tamen apud Bavariæ Ducem de moderandis pressuris & refrenanda militum licentia pro Urbe intercedentis, auctoritas haud adeo multum polleret, aut quicquam levamenti Ratisbonensibus afferre compararet.

Rex [illegible] 18. Rex Sveciæ Ingolſtadii circa locum [illegible] [illegible] destinatum, [illegible] haud prole[illegible] [illegible], quem diximus, obti[illegible], [illegible] opera jam [illegible]. A Bavaro tamen Duce in Ratisbona occupanda præventus, & proposito hoc [illegible], [illegible], quam Ingolſtadio moturum intellexerat, ve[illegible] & ipse [illegible] [illegible]. Monachium versus, Bavaræ [illegible] [illegible]. Occupato, [illegible] Calendarum Maji, Mosburgo, [illegible] haud contemnendæ loco, & postridie Urbe ac [illegible] Landshuti, quo [illegible] Campo [illegible] [illegible], in deditionem accepto. Quæ postea Urbe [illegible] [illegible] direptionis pe[illegible] [illegible].

[illegible] Modus Rex quo [illegible] [illegible] debere modera[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] & miles vivere, & Vi[illegible] in singulis Circulis [illegible] de alimentis providerem, [illegible] [illegible]. Harum perium[illegible] & [illegible] potestas fa[illegible]. *Illos, qui alive [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]* ad supremum Regis Vicarium, [illegible] [illegible], deducendi. Quo autem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], & [illegible] [illegible] [illegible], Ductoribus qui [illegible], qui peditum, injunctum. *[illegible] [illegible].*

[illegible] Mosburgo & Landshuti Urbe [illegible] Episcopatus Freisingensis [illegible] [illegible]. Quæ ingentem [illegible] explicandi commoditatem Regi præbuit. Traditur enim [illegible] omnis generis annonæ relictum, & [illegible] [illegible], militare alimentum [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] Quanquam vero Bavaria [illegible] [illegible], quæ bellorum furor [illegible] di & molestiæ secum trahit, aliquam [illegible] sentire cœperit, multa tamen cum illa [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] summam [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] milites, [illegible] palantes [illegible] [illegible] [illegible], & [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], & [illegible] [illegible] [illegible], manibus, pedibus, [illegible], oculis [illegible], naribus, auribus, quin & (si verum dicere) [illegible] [illegible], nulloque non crudelitatum genere in eos [illegible].

[illegible] Quæ [illegible] [illegible] Regorum animos [illegible] [illegible] adeo [illegible], ut [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] vicem [illegible] [illegible], [illegible] multis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] deinde, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ad [illegible] [illegible].

[illegible] Freisinga [illegible] a Monachio Urbe, quæ [illegible] Bavaricæ metropolis, quinque inde distans milliaribus, in [illegible] Regis venerunt. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ordine [illegible] jam [illegible] [illegible],

cum-

[illegible]

… Rege Bohemiæ, Auguſto Comite Palatino Rheni, Vvilhelmo Saxoniæ, & Johanne, … Duce …

[illegible]

[illegible]

L l 3

[illegible] à ſindis [illegible] ex-pulſam, [illegible] [illegible] fuiſ-ſe, [illegible] parte [illegible].

[illegible] de honore, [illegible], reli-gione ſalva [illegible] [illegible], non ma-gis [illegible]; [illegible] enim Urbi pa-tuit, miles in [illegible] ſtatim licen-tiam cœpit. Omnia [illegible], ſuſpi-liata; armatis [illegible] [illegible]; pudor feminarum ac virginum vio-lenti ſtupro [illegible]; harum, ultra centum, una cum Senatu, primoribus civibus, & divini verbi Miniſtris in ca-ptivitatem abducta. Quod ultimum expreſſis Ducis Bavariæ juſſis [illegible] [illegible] [illegible] obſidibus [illegible] [illegible] Cives Regi, pro ſumma, [illegible] redimendæ, promiſſa, dederant, vel præſentaria pecunia [illegible], vel alio quovis modo, [illegible] Libertatis [illegible] inſtrumentum.

Auxerunt [illegible] Regis animum [illegible] hæc, fidei violatio. Li-tteris itaq; ad Ducem Bavariæ compo-ſitis; *[illegible], ut flagitii [illegible] debita pœna affici, milites ſuos, & Mem-mingenſes cives, quos libertati [illegible] [illegible], in eandem [illegible], ſpoliaq; ablata reſtitui* poſtulabat: *Alioqui [illegible] [illegible], ut par pari, relata [illegible] [illegible], & [illegible] cum Monachienſibus [illegible], [illegible] [illegible] ſi propterea*.

Rex [illegible], de inſtante conjun-ctione Bavariæ ac Fridlandiæ Ducum, [illegible] conſiliis, quæ animo [illegible] [illegible], certior factus, & Memmin-ga Auguſtam, inde in Bavariam regre-diens, copias, [illegible] Lanshutum, Friſingam, Monachii, aliisq; hoc ter-rarum tractu aliquot in unum [illegible]: Locutas, in [illegible], de-ſerto, [illegible], qua & [illegible] ad Dona-werdam [illegible], [illegible]. Quadra-ginta quatuor tamen Primores, par-tim è Clero, partim è [illegible] numero, Monachio Auguſtam prius avecti, [illegible] [illegible]. Dum Civitas [illegible] [illegible], quam [illegible] [illegible] [illegible], in ſolidum ex-ſolveret.

Et [illegible] Rex liberando obſidio-ne Weiſſenburgo [illegible], admodum acceleratius [illegible] in finem, quò cita-tius agmen [illegible], ſclopetarios, ex omnibus legionibus ſelectos, [illegible] [illegible], [illegible] & [illegible] re-liquum [illegible] [illegible] præce-dens. Sed non [illegible] tamdiu obſeſſi, [illegible] ſubſidia properata deditione [illegible]. [illegible] [illegible] propoſito nihilo, ut paulo inferius [illegible] [illegible]. Hoſtis [illegible] [illegible], quibus locus [illegible], abrepto [illegible].

22. Exercitu autem è [illegible] [illegible] Gulielmus [illegible] Dux, quem Rex [illegible] in [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] com-pertus. Conſilium [illegible], quod de [illegible] [illegible] ad [illegible] cum [illegible] [illegible], adeò [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] mandatum. Ut [illegible], [illegible] in [illegible], [illegible] [illegible] opinantem illic oppreſſerit, & [illegible] ultra quingentos, quaſi quadringen-tis una cum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ad [illegible] quoq; cum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. Ita ut [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. Poſt hæc re-liquâ rerum [illegible] [illegible], quem Rex, Chriſtianum [illegible] Palatinum [illegible] [illegible] [illegible] de-dignantem, à Rheno ob id huc [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], qui [illegible] illic [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] à Rege [illegible].

In Franconia [illegible], quod [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] Johannis Georgii Marchio-nis Brandenburgenſis, [illegible] [illegible] [illegible] è [illegible] [illegible], & [illegible] [illegible], [illegible] Le-gione, [illegible] Franconici Circuli [illegible], Bamberga, [illegible] Forchemium, [illegible] [illegible] undiq; cre-bris [illegible] [illegible], non parum [illegible]. [illegible] verò Dux Saxoniæ [illegible], & Marchio Brande-burgenſis, [illegible] ſedem ha-bens, per provinciam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] Tribuno, [illegible] Re-

gis

Regensb. ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ferocıam manum, [illegible] ducere conabantur. [illegible], qvem [illegible] gnarus in ſu[illegible]ſſa [illegible], excepti & repulſi, qva[illegible] d[illegible]ſideravunt. Qvarto [illegible] Junii, à meridie, hoſtium [illegible] eruptionis periculum ſe[illegible] & [illegible] qv[illegible]m ob[illegible] [illegible] cupaverant. Sed, dum [illegible] concurritur, in [illegible] unde venerant, cum clade r[illegible]ur.

[illegible] hæc hoſti[illegible] contractis in ſuperiori P[illegible]natu nonnullis copiis, ſub T[illegible] bum Brinckii turmas, Pe[illegible], Marchionatu Brandenburgenſis op[illegible]o, ad ejus Palatin[illegible] co[illegible], h[illegible]ſpitantes, oppreſſerat, loco ipſo in [illegible] redacto [illegible] Ba[illegible]m, Chriſtiani, Marchionis Brandenburgenſis ſede[illegible], haud ultra ſex milliaria Cronaco d[illegible]m, itinere p[illegible] mini[illegible]batur. Q[illegible] de cauſa Marchio [illegible], qvi Hasvertio h[illegible]ctenus junct[illegible], [illegible] propter Urb[illegible], avocare viſum. Hasvertius ergo [illegible] h[illegible]qvam viribus ad continuandum [illegible]m p[illegible] ſententi[illegible]ns, ipſe qvoq; ne, hoſte deſuncto ingruente, j[illegible] ſi[illegible] re[illegible], maturè re[illegible]pui[illegible] E[illegible] Non[illegible]m Junii, ſtatione, qvam ceperat, de[illegible] N[illegible] d[illegible] primo, duobus a[illegible] exiguis m[illegible]bus, C[illegible] verſus, mox ulterius in [illegible] ſe r[illegible]pit.

Hoſtis Bambergâ cum damno [illegible] Hasvertio ad Cronacum occupato, Bambergenſes, decimo qvarto Calendarum Junii, in Johannis [illegible] Marchionis Brandenburg[illegible], hoſp[illegible]m [illegible] impreſſione nec-opinato facta, complures eqvites [illegible]ruere. Sed Kevenhullero, qvi haud procul inde divertebat, c[illegible] parte Legionis laborantibus ſubſidio veniente, facies rerum mutata, & hoſtes eodem, qvo aliis propinâran, poculo malum mœrore miſtum bibere compulſi. Namq; ad qvadringentos ferro mactati. Unum tormentum, duo ſcalis, repentinæ aggreſſionis inſtrumentis, onerati currus, & torm[illegible]æ aliarumve rerum nonnihil Regis partum. Ita Bambergenſibus peſſimè vertit hic conatus: Melius forſan ceſſurus, ſi [illegible]orchemen[illegible]ſis, ut recep[illegible]ant, [illegible], nec promiſſu deſeru[illegible].

23. Regiis, qvâ [illegible], [illegible] ratione in Bavaria [illegible] è latè [illegible] domi[illegible] [illegible]us, Duci, qv[illegible] res trahebatur, eò acrius & impenſius cæſarianorum [illegible] d[illegible] inc[illegible]ſerat. Et qvanqvàm n[illegible]d Cæſarem, ſub[illegible] cr[illegible] [illegible] tari[illegible]bu[illegible], [illegible] [illegible]ar apud Fridlandium [illegible], [illegible] rendum ſupp[illegible] en xè ad[illegible] ſummo [illegible], c[illegible]ndic[illegible] [illegible] ſponte ſe a[illegible] F[illegible]s [illegible] B[illegible] qvamdi[illegible] collu[illegible] [illegible] vi[illegible]deret, Bohemiam [illegible] Saxoniæ mil[illegible], ante [illegible] nidulato, an[illegible] omni[illegible] perpu[illegible] g[illegible] m[illegible]n induxit, prius[illegible] B[illegible] xiliarum [illegible], E[illegible], qui in propriis Cæſari dici[illegible]ntibus, u[illegible]ti[illegible]um [illegible]bdi[illegible]um incon[illegible] ac on[illegible]us hacten[illegible], ſupra triginta, ad qvadraginta [illegible]apirum millia æſt[illegible]m[illegible], m[illegible] Apr[illegible], ad Z[illegible]mum Moraviæ c[illegible]cto, in Bohemiam r[illegible] iter habui[illegible]. Ubi non[illegible] ex[illegible] loca, a Sax[illegible] ſeſſa, ſub primum ſtatim [illegible], nulli negotio eidem patuerunt.

Regii Legati ad Electorē Saxoniæ propoſitio. Rex Sveciæ, [illegible] b[illegible]llicorum apparatuū, qvo Fridlan[illegible] undiqveverſum per totam hi[illegible] m[illegible] aduavi[illegible]t, nil[illegible] oc[illegible], [illegible]nus providebat animo. Den[illegible] & [illegible]rendo atrore minitabu[illegible]dam nub[illegible], in a[illegible]ocem t[illegible] de improviſo eru[illegible]. Huic igitur maturè idoneis remediis occurſ[illegible] m[illegible]m te[illegible] Ph[illegible] Rei[illegible]um Comitem Solmenſem, in Miſniam, Saxoniæ Electorem conve[illegible]: Ad [illegible]um [illegible] per Legatum h[illegible] revocans: Qvæ urgent[illegible] ipſum rati[illegible], c[illegible] q[illegible]qvot R[illegible] a[illegible] Mœni [illegible]æ poſt ſe r[illegible]linqv[illegible] n[illegible]ceſſum non ha[illegible]uerat, [illegible] v[illegible]ſi[illegible] vere c[illegible] N[illegible], *ut armorum impetum, ab amicorum, & vel maximè Electoris Saxoniæ finibus averſum, in Bavariæ [illegible]ſcera derivaret. Rationi enim conſentaneū & veri ſimile videri: Hoſtem, ſi, armis ad Danubiū tranſ-*

latis, ſimul Bavaria belli mala reapſe perſentiſceret, ſimul Auſtria, contermineq́ Cæſaris diciones guſtum eorundem eminus præciperent, omni robore ſuo huc contracto, exortæ ac gliſcenti flammæ reſtinguendæ ſummo ſtudio operam daturum. Qvin etſi non univerſum robur, ſed potiſsimam tantùm ejus partem, Regi immitteret, Proteſtantium tamen, interq́ has Electoris Saxoniæ provincias, à tergo relictas, hoc manere commodi: Quod eò faciliùs defendi ac conſervari queant. Hoſtem quippe diſtractione virium debiliorem, deſtitutum iri mediis, tentandi impreſsionem in Proteſtantes: Cumprimis Saxoniæ Electorem; qui, apparatu bellico, militeq́ ſatis inſtructus, vim mediocrem haud extimeſcat. Utut enim adverſa pars Hungarorum, Croatarum, & ejus farinæ ingentem numerum cogat, volaticum tamen hunc equitem adverſus gravem Germanorum armaturam neutiquam ſubſiſtere; & vaſtitiei quidem provinciis rapido excurſionum turbine inferendæ percommodum, munitionibus tamen locis expugnandis, aut manibus ſtatario marte conſerendis ineptum. Qvin potius id metuendum venire, mentemq́ illò ac cogitationes advertendas: Quâ ratione, ſi hoſtium vis præcipuè huc verſa nimiâ ſuâ mole degravet Regem, arma ejus ab Electore, non publici modò boni ſed privati quoq́ commodi causâ, miſsâ in ſubſidium non modicâ Exercitus parte, ſuffulciri & poſsint, & debeant? Quas ſubſidiarias copias abſoluto Regis arbitrio ſubjici, & ab eodem unicè dependere, neceſsum ſit. Sic namqve melius & majori efficaciq́ res geri: Cum alioqui intentionum diſcrepantiâ & diverſis reſpectibus ſufflaminentur ſubinde ac confundantur. Quod ſi univerſum hoſtium examen in Electorem ſe proruerent, contracto in locum opportunum & tutum milite, Regis, auxilia ſua præſentanea, ſeu integro Exercitu, ſeu parte e iiſdem opus foret, offerentis, fideq́ re[illegible]ſpondentis, adventum modò opperiretur, & interim animi ſui ſenſa explicaret. Quâ viâ armorum conjunctionem quam commod[illegible]mè effectum dari poſſe, opinaretur.

Regis & [illegible] conjun[illegible] Regis [illegible], Electori per Solmenſem poſtmodum inter tr[illegible]

ctandam retecta, h[illegible] er[illegible] F[illegible]landum aut, inſuper habito Electore, in Regem, aut, hoc præterito, in Electorem omnium virium mole incubiturum (aut bipartito; quod vix tamen veriſimile videatur) Exercitu, invaſurum hinc Regem, illinc Saxonem. Pri[illegible] caſu Elector, certis Legionibus S[illegible] Tribuno attributis firmato, c[illegible] in Luſatia aut Bohemia pede[illegible] pro re nata, ſeu illinc, ſeu in [illegible] ne[illegible]tium ſimul faceſſeret, ſimul Electoris Brandenburgici dicionibus præ[illegible] Cum majore vero copiarum parte Chamum ſuperioris Palatinatus [illegible] rét, promoto inde in Bava[illegible] rem ad Danubium [illegible] E[illegible] [illegible] onem quæ [illegible] a tergo [illegible] ſtis, ruſticaq́ in [illegible] bis, Cæſari [illegible] male [illegible] rebus pronæ, ad [illegible] tandæ. Regem interim trans Danubium occupaturum hoſtem. Ut nullo profectu in proprio & amico ſolo att[illegible]turus [illegible] Hac ratione, vergente ad brumam anno, in hæreditario Cæſaris patrimonio hiemandi neceſ[illegible]tem illi impoſitum iri, nec ex h[illegible], utpote jam antea eviſceratis, media reſtaurandi belli diu ſuperfore. Altero caſu, necesſarium Regi videri, ut Elector, [illegible] opportuno loco caſtris ſe continens, aut, prævalente hoſtium [illegible], in t[illegible]iora [illegible]cipiens, tamdiu ejus impetum eludat, dũ ſuppetiatum Rex approperet. Id quod, nullâ interpoſita mora, & [illegible] commodè facere queat. Res etenim Bavariæ in eo ſtatu, ut exigua ſolum ad Danubiũ & Licum manu, Auguſtæ, Lindelicorum & Ulmæ tuendis, egeant. Quod reliquũ Exercitus, inde deduci, & Franconicis aliisque copiis auctum, Electori in Saxoniam ſu[illegible]dio adduci poſſe. Concedendum tamen Regi ſufficiens temporis ſpatium, quo tant[illegible] itinere[illegible] cum [illegible]tu emetiri liceat. Ma[illegible] Regem de eo [illegible]rtiorem fieri, nec [illegible] rumoribus & præcepto [illegible] oportere. Denique de aliment[illegible] etiam Exercitus omnino pro[illegible]dum venire. Cum diſciplinam ſervare haud poſſit ſe unus & egens mi[illegible] multiplex [illegible] ex editionibus militaribus [illegible] defectu [illegible] remora [illegible] ultimo demum caſu, & Elect[illegible], omnium m[illegible], licet nullo al[illegible] auxilio ſu[illegible] hoſti ſuſ[illegible] pare.

[illegible]

Qvæ Pragæ, Urbis aliàs haud admodum munitæ, expugnatio, idcircò maximi momenti viſa: Qvod per hanc, tanqvàm Bohemiæ metropolim & cor provinciæ, totius velut Regni poſſeſſionem recuperatum irent Cæſariani, & in novam reſtaurandi ſtatus, jam penè collapſi, ſpem erigerentur. Saxonicis, qvi jam anteà adverſus ancipitia fortunæ non ſatis firmati reperiebantur, animi ſtatu econtrà dejectis: Et proteſtantibus longè, latèq;, qvò faciliùs recidiva acciderat, eò majori terrore, & futurorum periculorum metu perculſis. Nec de nihilo erat, qvod Cæſariani arma omnis generis (qvorum penuriâ maximè laborabant) ad qvater mille milites inſtruendos nacti, ab hoſte in propria velut armarentur viſcera.

Saxonicus Exercitus Bohemiâ cedit.

Pragâ amiſsâ Electoris Saxoniæ Exercitus, qvi Litomeritii aliqvamdiu ſubſtiterat, Fridlandicæ potentiæ minimè par, metu, ne ab omni latere includeretur, omnem, excepto munitiſsimo Tetſchenæ caſtro, deſerebat Bohemiam: Gradu in Miſniam retroacto, Pirnæ ad Albim iterùm figens pedem.

qvæ exinde Egra ſub Cæſaris leges redditur

Fridlandius verò, Bohemico ſolo hoſtem hac parte pepuliſſe contentus, Egram verſùs cum militari Cæſaris robore iter flexit; & illic, nec non Falckenoæ ac Ellebogæ ejectis pariter Saxonicis, pulchrè ſub Anni ſuperioris exitum in hoſtico cœptam, ſed poſtmodùm detexi intermiſſam, victoriarum telam retexuit: Eo patrato, afflictis Ducis Bavariæ rebus ſuccurrere deniq;, certus.

24. Egregia iſthæc Fridlandii ſpecimina, inter prima ſuſcepti denuo imperii rudimenta edita, animos in aula Cæſaris, tot adverſitatum impulſu infractos & vacillantes, inſignitè ſtabilierunt, ſpesq; jam depoſita ac moribunda reviviſcere cœpit: Non Proteſtantium modo armis poſſe obſiſti, progreſſusve eorum ſufflaminari; ſed forſan, reſpiciente fortunâ, priſtinâ rerum faciem induci. Qvam ſpem Campiductoris Pappenhemii, ad Viſurgim & Albim ſtrenuè graſſantis, raptatoq; hinc inde magnâ celeritate expedito ac volatico Exercitu, Regiis, Regisve Fœderatis per Haſſiam nec non inferiorem Saxoniam variè inſultantis, haud fruſtranei auſus mirum qvantum refocillabant, ac auctum ibant.

Pappenhemius Regios nonnullos ad Viſurgim opprimit

Pappenhemius enim, Gulielmo Saxoniæ Duce, & Bannerio, ut ſuprà tetigimus, à Rege in Franconiam avocatis, ingentiq; hac moliminum ſuorum remorâ è medio ſublatâ, ad Viſurgim, ſub Martii menſis auſpicium, celeri greſſu repedaverat, & tertio Nonarum Martii, Tribuni Caggii, Roſæq; ſub Tribuni dracones, propè Huxteram, in pago qvodam (Albatzi huic nomen) ſubitariâ vi aggreſſus, diſperſerat. Qvorum fato Schaffmanni qvoq; eqveſtris Legio, in vicino pago divertens, involuta: Tumultu etenim exorto, ſubſidio ſuis accurrens, eodem, qvo illi, turbine perculſa, pedem retulit. Culpa rei, ſi qvæ fuit, in Roſam ſub Tribunum derivabatur: Cui Caggius, regiis copiis hìc commorantibus cum imperio præfectus, arcem, haud procul pago, qvà Hùxteram itur, ſitam, præſidio firmare, deq; tuto, ſi neceſſitas exigeret, receptu hac ratione ſibi cavere, injunxerat. Id qvod ab eo neglectum: Ad hæc, cum de hoſte, magnis viribus adventante, certior fieret, aliorum militarium Ducum, receptum tempori ſvadentium, ſalutares admonitiones inſuper habitæ. Ultra centum tamen Regiorum iſthac hoſtium impreſſione minimè occubuiſſe, conſtat, & qvaſi ducentos captos: Reliqvi ad ſigna, qvæ hoſtis faucibus erepta erant, animo à terrore ac fuga recollecto, reverſi.

Hùxtera à Regiis & Haſſis deſeritur

Hùxteræ, & circumcircà, generalis vigiliarum Præfectus, Uslarius, cum Haſſiacis copiis hærebat, nec non cum Regiis nonnullis memoratus Caggius: Qvarum, qvas diximus, cladis aliqvid repentinâ hoſtium vi paſſæ fuerant. Pappenhemius verò, primâ pugnâ editâ, haud qvieſcendum ſibi ratus, illis pro virili neqvicqvàm ſe opponentibus, partem eqvitum, peditumve Viſurgim tranſmittere inſtitit: Regios & Haſſiacos Huxteræ (ubi & annonæ, & pulveris nitrati, bellicorumve inſtrumentorum, aut nihil, aut parum ſuppetebat) circum-

fun-

fundere, viſq; ob omni parte receprui interclufis, ad ancipitem aperti martis aleam ſubeundam compellere, animo deſtinans. Hi econtrà viribus hoſti manifeſtò impares, Hùxteram deſerendam, & de receptu, Embecum verſus maturè cogitandum, conſultius judicabant. Nec diu dilata res, ſed, tormentis, qvæ ævehi non poterant, in Viſurgum projectis, ſexto Iduum Martii, mota caſtra, & poſtridiè Embecum perventum. Unde Caggius, acceptis eâ de re mandatis, in diœceſin Magdeburgenſem ſe contulit: Haſſiaci autem Göttingam & Haſſiæ fines petierunt; ulteriori Pappenhemii irruptioni illic pro viribus ſe objecturi.

Pappenhemius Embeco, vi oppugnato, potitur.

Pappenhemius veſtigia eorum ex intervallo ſecutus, & undecimo Calendarum Aprilis, circa primam pomeridianam Embeco propinqvans, qvatuor illicò peditum Legionibus, è proxima ſilva, proprius Urbi ſuccedere juſſis, acceſſus eàdem adhuc veſperâ ad foſſam Urbis usq; promovit: Diſpoſitisq; in tumulo, qvinqvagenos aut ſexagenos circiter paſſus à foſſa diſſito, tribus dimidiatis machinis, nec non mortariis aliqvot, violentâ verberatione muros qvatere, & artificioſos ignes crebrò in Urbem ejaculari, inſtituit; haud intermiſſo inter nocturnas tenebras, ſed usq; ad nonam antemeridianam diei ſeqventis, uno protelo continuato furore. Nec tamen à ſphæris his, conragioſâ flammâ fœtis, qvæ magno numero arcuatim promittebantur in Urbem, ullum excitatum incendium. Interim molaris & fontana omnis aqva ab Urbe averſa, & reſtingvendi, ſi qvis ſuborrus fuiſſet, ignis media obſeſſis penitùs ademta: Qvare incolæ pariter & accolæ ruricolæve, qvi eò confugerant, vicini, animis abjectis, de honeſtis & tolerabilibus deditionis legibus agere, magnâ contentione cœperunt. Pappenhemio eorum obſecrationibus bis dante repulſam, nec, niſi arbitrio ſuo & voluntati ſe permitterent, vitæ gratiam faciente; Alioqvin, qvicqvid virilis ſexus, interemtum iri. His in anguſtiis Gronsfeldii Comitis & Bonnighuſii Tribuni ſuggeſtu, obſeſſi per qvinq; virgines, genere ac venuſtate primores, unà cum Conſule ex Urbe delegatas, tertiâ vice de Pace ſupplicârunt, interventuq; ejusdem Gronsfeldii & Bonnighuſii, res eò deducta; ut certo pacto transigeretur. Qvo Civitati generalis omnium commiſſorum venia conceſſa; liberumq; Religionis exercitium, nec non privilegia ſarta, recta relicta; direptionis autem avertendæ, triginta octo millium Joachimicorum mulcta impoſita. Et huic conventioni perſonæ qvoq; atq; bona extranea, qvæ receptum illic habuerant, niſi apertæ erga Cæſarem hoſti itatis vitio laborarent, incluſa. Ita rebus tranſactis, Pappenhemio porta ad orientem è veſtigio recludebatur. Per q[uam] cum plerisq; inſigniorıs notæ Ducibus, & binis pedirum Legionibus, nec non totidem Cr[o]atarum turmis, ingreſſus, Golnitzium Tribunum Urbi impoſterum gubernandæ præfecit.

Eo autem peracto retrò mox ferre gradum, inq; diœceſin Bremenſem inferre, Pappenhemio viſum: Cujus potiſſimam partem Archipræſul, Regiorum, qvi ſub imperio Achatii Tottii, Campiductoris, tramiſſo Albi, ſubſidio venerant, ope ſubnixus, ſibi iterum vindicârat.

Vœrda Bremenſium in Regiorum poteſtatem venit.

Regius Tribunus Mainius his oris, aulæ epiſcopalis ſedem, Vœrdam me diocri excurſorum manu, militibus hinc inde obeqvitantibus numero paucis, decimo tertio Calendarum Martii, præſidiariorum animos irritans, cum reliqvis in ſubſeſſa haud procul latens, interceptû ierat. Erumpentibus enim ad ducentos in palantes, & longius temeritate nimiâ provectis, è latibulo ſurgens, adeò ſubitò & arctè circumfundebatur. Ut, reditu in arcem intercluſo, ad qvadraginta morti occumberent, &, reliqvis captis, arx, defenſoribus vidua, ſimul in poteſtatem veniret.

Et Buxtehuda.

Ottersbergam Archi Præſul proprius viribus recuperaverat. Buxtehudam verò adortus Tottius, vim non oſtenderat modò, ſed, bidui verberatione violentiſſimâ inſtitutâ, intulerat. Qvâ hoſtis ad pactionem adactus, qvarto Nonarû Martii, ſalvis impedimentis & armis, ſignis expanſis, fomitibus accenſis, & globulis ori inſer-

tis, Urbis poſſeſſione deceſſit. Leſlæus, generalis vigiliarum Præfectus, pedem dextrum graviter hoc obſidio læſus, difficili curatione reconvaleſcere potuit. Non modicum tempus, retardante ipſum vulnere, Martis opere abſtinere coactus.

Danus miles Friburgo ejicitur.

Eâdem ipſâ nocte, qvam dies, Buxtehudâ Domino ſuo reddens, præceſſerat, Kiglerus, ArchiPræſulis ſubTribunus, mandatu ejusdem, milite nonnullo aſſumto, Danos, qvi ad ducentos qvinqvaginta, pridiè Iduû Februarii, Albim trajecerant, Friburgi oppreſſum iit: Oppido Bremenſis diœceſeos, à Cæſarianis ipſis tradito. Triginta horum primo fervore cæſi; reliqvi capti: Qvatuor exceptis; qvi ſeminudi, & vix indusiû veſtiti, ſcaphâ raptim conſcenſâ, irruentiû manus evaſerant. Drengenbergerus Centurio, ſaucius, in eorum poteſtate remanſit.

Occupationem Friburgenſis oppidi, à Danis factam, Regii & ipſi haud æqvis ſatis animis acceperant: Qvippe non Rege modò Sveciæ, belli, qvod à Proteſtantibus gerebatur, Moderatore ſummo, & ArchiPræſulis ac Diœceſeos Bremenſis Protectore, ſed & ArchiEpiſcopo ipſo, clientelæ jure Regi innexo, cum qvo Regi Daniæ non benè conveniebat, inſcio factam; prævio ſolùm clanculario tractatu cum utriusq; ex profeſſo hoſtibus. Color qvidem huic rei qværi à Friderici Ducis, regiæ ſobolis, perſona: Cujus juri conſervando, qvicqvid factum, factum fuiſſe, obtendi. Econtrà Regiis venire in mentem: Friderico Duci nihil planè adhucdum, vitâ nondum defuncto ArchiPræſule, juris in ArchiEpiſcopatum competere; de futuræ autem ſucceſſionis certitudine aliâ ſibi potuiſſe proſpicere viâ, ſiqvidem Regi Sveciæ, & Proteſtantium partibus ſe aſſociare, animum induxiſſet. Rex etenim Sveciæ, generali Commiſſario, Salvio, poteſtatem jam olim fecerat: Simultates, inter Daniæ Regem & ArchiPræſulem gliſcentes, auctoritate regiâ componendi, & Daniæ Regẽ de futura filii ſucceſſione regiâ fide cavendi. Qvod Salvius aliqvoties Gubernatori Penſlio, Podewelſio, & Friderico Guntero inſinuârat: Oſtenſis etiam poſtremo huic Regis ſui, qvibus id continebatur, literis. Hinc Regii, ob Friburgum à Danis inſeſſum, validè qvidem commoveri, nec minùs, ac ArchiPræſul cum ſuis, ſeqviorum cogitationum & ſuſpicionum impleri. Nihil tamen hoſtilitatis inferre Danis auſi; anteqvàm res ad ſummam poteſtatem, cujus in tali caſu Pacis ac belli arbitrium, referretur. Effecit autem zelus & dolor ArchiPræſulis, qvi Danum Cæſaremve æqvè limis oculis in diœceſi ſua aſpiciebat, ne inſititius ab ulteriori Albis ripa tradux altiores ageret radices. Unde tamen eò minus turbarum exortum; qvia occupatio Friburgi injusſu Regis Daniæ accidiſſe perhibetur: Prout Rex, miſſo ad Tottium Legato ipſemet excuſatum iit.

Stada obſidio à Regiis cingitur.

Buxtehudâ deditâ regius Exercitus, gradu promoto, Stadam obſidione cinxit. Swingæ oſtio, ne qvid ſubſidiorum aqvâ, ſervantibus illic, Cæſarianis adveniret, navibus & celocibus armatis clauſo. Ultimo Iduû Martii, delectorum militum manus hoſtilem ad Swingam munitionem violentâ aggreſſurâ tentatum miſſa. Nec fruſtraneus conatus exſtitit: Nam & munitio Regiis ceſſit, & hoſtium non pauci violentæ expugnationis intemperie vitâ mulctati. Peccatum tamen in eo: Qvod, cum ab obſeſſis, numeroſo ter mille qvingentorum veteranorum præſidio inſtructis, valida irruptio non injuriâ extimeſcenda foret, iſtis, qvi dictam munitionem occupârant, tempori ſuppetias minimè itum eſt. Arripuit enim, paucitate Regiorum animadverſâ, oblatam occaſionem ambabus manibus hoſtis, & poſterâ luce, ſeſqvimille ablectorum numero Urbe effuſus, tanto impetu munitionem deperditam iterùm invaſit: Ut Regios, qvos diximus, plerosq;, interq; hos ſubTribunum Buchwaldum obtruncaverit; uno centurione & ſubcenturione captivis in Urbem abductis. Nec id Tottium tamen absterruit, aut impedimento fuit: Qvò minùs lento qvidẽ, ſed indies arctiori obſidio Urbem incingeret.

Pappenhemius Stadâ ſubſidio venit.

Pappenhemiû Cæſarianis, in diœceſi Bremenſi, laborantibus ſuppetiatum in viam ſe dediſſe Alleram verſùs, jam ante diximus. Hic ergò Rethemo & Verdâ occupatis, reditu q; ſecurioris cauſâ præſidio firmatis,

ArchiPræſulis eqvitibus, in qvos ad Alleram inciderat, primâ coitione fuſis, à Finnonibus, præcurſores ejus intrepidè excipientibus, vicisſim, amiſſo ſub Tribuno, & tribus eqvitum Magiſtris, repulſus, mox toto Exercitu ingruens, noſtris paucioribus, qvàm ut Alleræ tranſitu eum arcerent, vi perruperat, & citatum agmen Stadam rapiebat.

Tottius, Pappenhemii adventu denunciato, Walsrodæ univerſas copias in unum contrahere decreverat: Sed propoſitum Pappenhemius, diem luſtrationi dictam inſigni celeritate prævertens, interturbatum iit. Conſilio ergò mutato, Tottius in eam deſcendit ſententiam: Ut milite, qvi ad manus erat, & ter qvaſi mille qvingentorum peditum integræ valitudinis, eqvitum octingentorum numerum explebat, in duas partes diviſo, Leslæi qvidem Monroji, ac Brunnemanni Legiones in Kedingenſium provincia, reliqvos in Palæogæa, ſeu veteri regione ſubitariis operibus ſe munire, hoſtiumq; impetum, terminos defenſionis haud tranſiliendo, opperiri juberet. Interim Pappenhemius, ultimo Calendarum Maji, qvadraginta tribus eqvitum vexillis, & qvinq; legionibus peditum, qvæ, exploratorum relatu, bis mille eqvites, & qvater mille ſexcentos pedites conficiebant, ſex machinas ſecum trahens, Stadæ proximare, caſtrisq; unico milliari ab Urbe locatis, ipſemet eâdem adhuc veſperâ illam ingresſus, pernoctatum ibidem ire.

Regios in Kedingenſium tractu clade afficit. Utut verò Tottius, ſuis præmetuens, de aggerum repagulis, qvibus Oceanus, ſtato fluxu exæſtuans, humili ſolo abercetur, perfringendis, & aqvâ toto agmine admittendâ, in Palæogæa conſilium caperet, qvò, depresſioribus locis ſtagnatis, difficilior redderetur aditus; idemq; in Kedingenſium provincia fieri, tribus, qvæ illò conjecerat, Legionibus ſcripto denunciaret: Adverſa tamen, vehemensq; tempeſtas, omnis velificationis obliqvæ impatiens, obſtaculo fuit; qvò minùs nuncium, qvod aqva illuc perferendum erat, tempori adveniret, & præceptio ejus effectum ſortiretur. Hinc, dum hoſtis, decimo ſeptimo Calendarum Maji, totis viribus ingruit, & uliginoſa loca jaculabilium pontium projectu tramittit, factum: Ut Regiorum ad qvadringentos, unà cum nonnullis ſignis ac militiæ Ductoribus, qvos inter duo ſubTribuni, Brunnemannus & Weismejerus, numerati, hoſtium potirentur. Cæteri, interq; eos nonnullæ è Monroji Legione cohortes, cum ſignis ſuis, & vel dimidia reliqvarum Legionum pars, prævalenti hoſtium furori ſe ſubtrahentes, in provincia Hadelenſi, ac contermino terrarum tractû, tutum habuerunt receptum. Unde, ſubſidiariâ incolarum ope adjuti, hoſtium, primæ victoriæ veſtigia perſeqventium, vim feliciter defenſum iverunt.

Dum ita hoſtes aliqvot dierum morâ illic diſtinentur, interim Lohuſiana Legio, & reſiduus Ducum Megapolenſium eqvitatus è Megapoli, ab alia parte Georgii, Ducis Luneburgenſis, nonnullus miles, & à Franciſco Carolo, Saxoniæ inferioris Duce conſcriptus noviter eqves, pedesq;, tum Caggii deniq; Tribuni copiæ appulerant. Qvo facto, Tottius peditatum univerſum in Palæogæam, certis & commodioribus locis diſtribuit; Ipſorummet, nec non provinciæ ſimul ſecuritati ac tutelæ eò impenſiùs conſulturus. Pars enim peditatus jam anteà illic occupabatur: Ut eqvitatui ad validum Exercitum conficiendum, & hoſti æqvo loco occurrendum, jungi non poſſet.

Sub hæc Pappenhemius, decimo qvarto Calendarum Maji, totâ virium mole univerſas Regiorum ſtationes, furibundus invadere, & tranſitui Hornburgenſi incumbere potiſſimùm, ſexq; ſemimuralibus machinis in eundem magnâ detonare vehementiâ. Sed regius miles, ductu Lohuſii, generalis vigiliarum Præfecti, fortem & intrepidam adeò hic navare operam: Ut hoſtis etiam in occupando Lunulæ dimidiatæ munimento, ad tranſitus ingresſum raptim excitato, fruſtra eſſet. Alìorſùm ergò ſe vertens, & in prato, oppidulo adjacenti, voraginoſa qvædam loca, virgultorum faſcibus, qvæ in aggreſuræ uſum comparaverat expleta, In Palæogæa idem tentans repellitur.

pleta, qvadringentis initio ſclopetariis & aliqvot eqvitum centuriis ſuperans, Tottium, qvi cum regio eqvitatu ex adverſo pranſus, paratus ſtabat, vi qvoq; tormentorum illuc verſâ, adoriri. His verò cum clade à regio eqvitatu rejectis, interim verò pedite, poſt flammam ædificiis,qvæ Hornburgi erant, injectam, in locum, & poſitu & arte muniriorem,integris ordinibus ſe recipiente, oleum, aut ſangvinẽ potiùs, operamve ſe hic perdere,perſpicuè animadvertens,tormentorum toros & qvicqvid in humo illîc fuerat molitus, iterùm demoliri: Relato inde pede, & Exercitu Stadam reducto.

Navis Svecica à Danis è Tychopoli, tormento perforata, ſubmergitur.

Pappenhemio moram hic loci trahente, accidit; regiam navim, propè Swingæ caput unà cum aliis excubantem, in Albi deorſùm verſus, Kedingenſis provinciæ ripam, ad Oſtæ fluentum usq; exploratum mitti: Num forte hoſtis, aqvâ qvippiam attentare, animum induceret? Hæc Danicam claſſem haud procul Tychopoli prætervecta, dum contracto dolone, duabusq;, Svecico more, machinis diſploſis, Prætoriam ſalutat, &, inclamante neſcio qvo, cujas eſſet profiteretur,imminentis diſcriminis minaciter admonita eſt: Reſpondente, qvi inclamaverat. *Abi, abi modò: Qvomodò reverti liceat, ipſa videris.* Nec diu poſt,Tychopolin ipſam tranſiens, è ligneo, qvod Albi incumbit, propugnaculo, tribus infeſtis ſemimuralium tormentorum ictibus petebatur.Qvorum unus proximè aqvæ ſuperficiem perforatum ipſam iit; ita ut, aqvâ per hiatum admiſſâ, haud longulè inde in arenaceo qvodam tumulo ad fundum ſubſideret. Factum tamen hoc, Regiis de eo conqverentibus, à Penſſio Gubernatore excuſatum; qvod diceret. *Sicubi aliorum Magnatum bellicæ naves tranſeuntes in Daniæ Regis honorem tormenta diſploderent, tribus ictibus, ut Danici Regni teſſerâ, reſpondere, & ſalutantes reſalutare, tormentariis in mandatis datum*: *Hinc, illorum incuriâ forſan globum involaſſe navim, qvam prætervolare debuerat.*

Pappenhemius cũ

Stadæ Urbs annonæ anguſtiâ non mediocriter conflictabatur, nullumq; è contiguo terrarum tractu, aut aliunde ſufficiens ſuppetebat huic malo remedium: Nec obſidio Urbs liberata videri poterat, qvam alimentorum penuria usq; premeret; vel ſola hac de cauſa, etiamſi nulla vis admota foret, in Regiorum poteſtatem brevi tranſituram. Et Pappenhemius ſanè invidere pingvem ejusmodi bolum Svecis, faucibusq; eorum eripere conari; Regi Daniæ loci hujus,& diœceſeos Bremenſis, qvantulumcunq; Cæſari inde ſupererat, poſſeſſionem offerendo: Hac ratione in colludium protractum, & cum Rege Sveciæ commiſſum iri, ſpe certâ ductus. Unde, ſimul ac Stadam venerat, ad Daniæ Regem, conventum provincialium Ordinum Rendisburgi hoc tempore habentem, eâ de re dederat literas: Viciſſimq; à Rege Daniæ ad Pappenhemium, per Penſſium Gubernatorem, nec non regium Conſiliarium à Wartensleben tractatus & ſermo Stadam commeaverat. Sed caruêre exitu conſilia. Nam Penſſius convenire qvidem generalem Regis Commiſſarium, Salvium, expiſcaturus: Num absq; Regis Sveciæ offenſa, & bona ejus cum gratia id fieri poſſet? Hic verò reſpondere. *Antehac à Rege ſuo habuiſſe in mandatis, de perſvadendo ArchiPræſule, ne Regi Daniæ, futuræ filii ſucceſſionis ſatagenti, ſe opponeret, aut obſtaculo eſſet. Actu verò Friburgenſi, & tractatione Regis Daniæ cum hoſte, rerum ſtatum haud paulò immutatum, eòq; loci jam redactum; ut ad Regem & ArchiPræſulem referre, eorumq; placitum præſtolari cogatur. Satiùs interim videri: Ne Camerina, cujus fœtorem jam ſenſerit Penſſius, denuò moveatur; prius qvàm horum veniant reſponſa. Qvod ſi Penſſius miſericordiâ inductus, hoſti, Urbe ac diœceſi Bremenſi absqve ulteriori ruina decedere, aliâ ratione perſvadere poſſet, id haud impeditum iri, nec Regiis moleſtum fore.*

Rege Daniæ, de Stada tradenda, neqvicqvâ tractans

Odorabantur ex hoc reſponſo Dani non obeſæ naris; tractationem cum Pappenhemio ſiqvidem procederet, Regi Sveciæ & ſociis haud admodùm gratam, nec ad eorum palatum futuram: Tandem itaq;

Nn 2 Pap-

Pappenhemio reſponſum. *Milite Regis Sveciæ & ArchiPræſulis diœceſin Bremenſe evacuare, & ArchiPræſulis in redituũ adminiſtratione aliqvod inferre præjudicium (quæ utraqve condicio traditioni à Cæſarianis annectebatur) neqvaqvam in Daniæ Regis ſtare arbitrio: Nec ipſi collibitum, ArchiEpiſcopatus poſſesſionem acqvirendo, difficultatibus, qvæ imminere videantur, ſe implicare; qvum tritâ potiùs & ſolitâ hac in re uſurum viâ.*

Pappenhemius Stadam, milite evacuatâ, deſerit.

Ita ſpe ſuâ excusſus Pappenhemius, perinde ac non ita pridem Magdeburgum, educto milite, deſeruerat, ita nunc, haud disparibus cauſis impulſus, ad deſerendam Stadam animum adjecit. Clavibus ergò portarum Senatui urbano redditis, & gratiâ aliqvot millium Joachimicorum, qvæ à Civitate pro discesſu innoxio paulò antè exegerat, civibus factâ, reformatæ Religionis acerbitatem, Pontificiis, dum rerum potirentur, uſitatam, qvantum rei iniqvitas permitteret, excuſationum malagmate emolliens, & ægrorum (qvorum aliqvot centuriæ remanebant) curam iis commendans, deniq; reditum ſuum poſt menſtruum tempus, ſeu pollicitus, ſeu interminatus, tertio Nonarum Maji; cum omni milite Urbe excesſit, Verdamq; & Rotenburgum iter habuit. Paucu is Urbis machinis ſecum abductis; reliqvis, foramine, qvo ignis cietur, obturato, corruptis; & his, qvæ in munimento reperiebantur, in aqvâ projectis. Inter vias Bremenſium Vœrdam violento, ſed fruſtraneo, conatu tentare inſtitit: Cum ſtrage militum non mediocri inde rejectus.

Regii autem munimentum primò ad Swingam, mox Stadam ipſam, defenſoribus vacuam ingresſi, præſidio trecentorum Svecorum, & totidem Germanorum, è Tribuni Crichbomii, qvi Urbi ſimul præfectus, Legione, firmârunt.

Baudiſſius Tottio in imperio ſuccedit.

Reſignârat Tottius Campiductor, circa hoc tempus, ob afflictam corporis valetudinem, imperium militare, qvo Exercitui hic locorum præfuerat hactenus: Conferendi ſe in Germaniam ſuperiorem, & thermarũ remedio utendi propoſito. Qvod, ipſis Maji Calendis, Baudisſius, generalis eqvitatus Legatus, à Rege delatum, ſuſceperat: Leslæo, cui deſtinatum aliàs erat, ob acceptum pridem vulnus adhuc invalido, nec obeundis militaribus muniis apto.

25. Pappenhemio in inferiori Saxonia tantâ fērociâ graſſante, ad Rheni qvoq; tractum, & in Alſatia, cui Cæſar Gulielmum, Marchionem Badenſem, ex Edowardi ſtirpe ſummo cum imperio præfecerat, ab armis neutiqvàm cesſatum.

Belli ſtatus ad ſuperiorem Rheni oram.

Hedelbergâ, ſub exitum Februarii, ſeptem eqvitum alæ egresſæ, trajecto ad Philippoburgum Rheno, Hagonoam incolumes pervenerant: Oppresſis & disſipatis Lauterburgi, civium, cum iis conſpirantium, adminiculo, aliqvot eqvitum, peditumve regiorum, noviter conſcriptorum, turmis ac cohortibus. Qvod ipſum, accedentibus interceptis Lauterburgenſium literis, proditionis eos arguentibus, cauſæ fuit. Cur primores loci conjicerentur in vincula, & ipſimet Conſuli ad Landaviæ Urbis mœnia laqveo gula frangeretur. Idem hoſtilis eqves Belluni qvoq; regiorum militum cohortem afflixerat. Parumq; intercesſit moræ; cum ſummus cæſarianarum partium Commisſarius Osſa, ter mille peditibus, & duabus eqvitum alis per Alſatiam deſcendens, illis jungeretur: Weisſenbutgum, qvod à corona nomen fert, adortus. Qvam Urbem, ad reſiſtendum imparem, facili negotio in poteſtatem redactam, crudeliter ſatis habuit: Nonnullis è Senatorio Ordine ſecum abductis, in Alſatiam, nullâ aliâ re memorabili geſtâ, regresſus.

Osſa occupat Durlacũ.

Hic verò novis auctus ſubſidiis, tramisſo Rheno, in Badenſem Marchionatum, qvem medium vocant, irrumpebat. Durlaco veſpetâ, qvæ Paſchatos feſtum præcedit, occupato, & ſeniore Marchione, illic commorante, militem ſuum noviter conſcriptum, qvem ſecum habebat, in Cæſaris militiam tranſcribere adacto. Cui necesſitati eqvos tamen, in diverſam partem abeundo prævenerat.

Propoſitum ipſius erat, Regiorum delectus & diribitoria, qvæ hoc terrarum tractu inſtituerant, interturbare:

bare: Cui fini tertiû qvemq; provincialem militem ex anterioribus Domus Auſtriacæ dicionibus, evocârat. Nec fruſtraneè omninò conatus hic exſtitit.

Stolhofiû

Poſt Durlacum enim Stolhofio, amicis primùm deditionis invitamentis tentato, mox, ubi Strasburgerus, eqvitum Ductor, qvi modico præſidio id tuebatur, militariter reſponderet, vis admota. Qvam is aliqvantiſper, duplici aggresſurâ repulſâ, ſuſtinuit qvidem: Inſtante tamen hoſte, & ſubſidiis nuſqvàm comparentibus, cedere tandem, deditione factâ coactus.

Et Lichtenavum.

Poſt Stolhofium in Lichtenavi oppidum verſus impetus: Ubi loci Hornbergerus centurio, cum modica militum manu, curabat. Qvi ſpe ſubſidiorum deditionem eòusq; diſtulit, & in longum extraxit; dum nullæ, niſi ex præſcripto hoſtis, ejus conſeqvendæ leges ſupereſſent. Qvarto enim Iduum Aprilis, ad id anguſtiarum redigebatur; ut ſeq;, militemq; ſuum arbitrio hoſtis in captivitatem traderet: Qva occaſione oppidum primò direptum, mox, immiſſâ flammâ, in cineres redactum.

Hiſpanus, Moſellâ tranſmiſſâ, novas turbas dat.

26. Ad alteram Rheni oram Hiſpani, Comitis Embdani ductu, menſe Aprili, ex inferiori Germania, Exercitu ter eqvitum, & decies mille peditum, (ut calculum ipſimet inierant) novem inſtructi machinis, qvarum ſex unaqvæq; novenis eqvis, duæ ſeptenis ſingulæ, & unica qvaternis trahebantur, à Moſella impetum dedêre: Vindicandarum per Regis abſentiam, qvas ab eo paſſi fuerant, cladium occaſionem patere rati. His Kirchberga primò in Hunnorum receſſu poſt aliqvot tormentorum ictus, mox Simmeriæ qvoq; Urbs, Bodobriga, & ſuperior Veſalia; inde Navâ tramiſſo, Altzhemum qvoq;, nullo reſiſtente, deditum.

Franckendalæ præſidiarii Neoſtadium ad Rauricû nemus expugnant.

Conterraneorum ſuorum adventu recreati, qvi Franckendalæ ſervabant, ipſi qvoq; munitionum clauſtra egresſi, Neoſtadium ad Rauricum nemus adoriebantur: Deditione primum imperatâ, & vi oſtentatâ; mox illatâ. Nec civibus, & ruricolis, qvi illò confugerant, qvicqvam profuit, qvod, initio defenſionem meditati, nonnullos hoſtium ſclopetorum ictibus è muro proſternerent. Qvin potiùs devictorum eò durior condicio exſtitit; oppidiq; Hiſpanus potitus, abacto ingenti pecorum agmine, aliâq; varii generis prædâ repertâ, lætior longè, ac venerat, receſſit.

Hiſpanorum eqvitatus à regio malè mulctatur.

Huic irruptioni Hiſpanorum occurſurus Regni Sveciæ Cancellarius, qvem Rex, ſub diſceſſum ſuum, rerum ſummæ ad Rhenum præfecerat, regias copias, hic circumcirca commorantes, citatis nunciis Moguntiam convocârat: Retracto etiam Chriſtiano Comite Palatino, qvi cum milite nonnullo, ad ſiſtendum Oſſæ trans Rhenum progresſus, in itinere jam erat. Et peditatus qvidem intra munitiones, qvibus Moguntia cincta, ſatis ſpatioſas caſtra metari, eqvitatus verò, ejusdem Comitis Palatini ductu, pridiè Iduum Aprilis, Rhenum Moguntiæ tranſiens, ad exploranda hoſtium conſilia & intentionem, propius accedere illos juſſus. E qvibus Rhingravius cum Legione propria, & Cancellarii cohorte draconum, nec non mille delectis ſclopetariis, inferiorem Ulmam, vicum ad ſeſqvimilliare Moguntiâ Altzhemum verſùs, diſſitum, inſedit; reliqvus eqves cum Palatino ſenſim inſecutus, dimidio à Rhingravii ſtatione, adeòq; integro à Moguntia milliari ſub dio tetendit: Sociis, qvi procubabant, ſi hoſtis infenſo animo in eos qvid moliretur, ſubſidio futurus, & in omnes rerum occaſiones pervigili curâ intentus. Credibile enim erat: Hiſpanos, Regiis adeò vicinis, ſuarum pariter & hoſtilium virium facturos periculum. Hac conjecturâ ductus Rhingravius draconibus & ſclopetariis in vico, muris circumdato, relictis, cum eqvitibus aliqvo poſt intervallo, qvà Palatinum verſùs via & receptus erat, ſtatum cepit, noctemq; inſomnem illic egit in procinctu.

Interim apud Hiſpanos, ex hoſpitio, qvo Comitis Iſenburgici Legio diverterat, panico tumultu exorto, ad arma ſubitò conclamari. Qvo caſu dum univerſus eqvitatus, raptim eqvos inſiliens, conglobatur, errore licet poſtmodùm agnito, generalis Exercitus Hiſpanici Commisſarius, Lucas

Caye-

Cavero, qvod turmæ ad invadendum hoſtem, præliandumq́; parati ſtarent, occaſione uti, & ſeptem Hiſpanorum eqvitum, nec non qvinq; Iſenburgicæ Legionis alis asſumtis, Rhingravium in inferioris Ulmæ vico, ruſticorum indiciná, opprimere, animum induxit. Reliqvo eqvitatui, pedetentim & lento gradu ſubſeqvi, imperans: Ut eò tutiùs deſtinata perageret, &, necesſitate forſan exigente, faciliorem haberet receptum.

Ita ad inferiorem usq; Ulmam progresſus, Rhingraviumq́; in ſtatu, qvem diximus, offendens, ſclopetariis, qvi in vico commorabantur, inſuper habitis & præteritis, illum & qvinq; ejus turmas, (nam reſiduum Legionis diverſâ viâ à ſe dimiſerat) pavore ſimulato refugos, acriter perſeqvi inſtitit. Nec fugere hic deſiit, donec Hiſpanum, præceptâ animo victoriâ, ferociter veſtigia prementem, illiceret in nasſam totius regii eqvitatus: Cujus proſpectum tuberculû qvoddam montis, ponè qvem tendebat, abſtulerat. Simul autem Hiſpanus montem conſcendit, ſimul præcipitis eum conſilii, ſed ſeriùs, pœnituit. Namq; non Rhingravius converſis modò eqvis, ſed Stalhantſchius qvoq; cum qvaternis alis, & alii confeſtim magno in illum ardore invecti: Qvatuor tantummodò ſclopetulis diſploſis, in effuſisſimam mox ſe dantem fugam. Qui in ſubſidium & tutioris receptus causâ, ex intervallo ſubſeqvi jusſi erant, commilitum infauſtam ſortem conſpicati, ne illorum qvidem, nedum hoſtium adventum protinùs, anteqvàm fugientes integris miſcerentur, terga vertêre: Ut ita à ſecundis bis ordinibus, priores laborantes parum ſenſerint ſubſidiariæ opis, &, occaſione præſentis factionis univerſus Hiſpanorum eqvitatus, aut potisſima certè ejus pars, in confuſionem & formidinem non mediocrem conjectus fuerit.

Regii tantâ animorum contentione, hoſtium, pavore conſternatorum, inhærebant tergo: Ut bis deni in integram centuriam impingentes nonnullos eorum cæciderint, alios ceperint, reſiduos in ipſam ductoriam hoſtium aciem incitato curſu compulerint; nemine nato homine reſiſtere auſo. Qvatuor eqvitum Magiſtri, & diverſa alia ignobiliorum Ducum nomina, deſiderati: Generalis Commisſarii optio, Antonius Alevre, una cum duobus alarum Ductoribus, & compluribus gregariis, captus; ejusdem Commisſarii caballus, qvo eâ ipſâ die vectus fuerat, & ſex eqveſtria vexilla, nec non unum, cui vexilla affigi ſolent, haſtile, in Regiorum poteſtatem devenêre.

Cautiùs hæc clades, inſperatò ſuperveniens, impoſterùm mercari, nec hoſtê faſtuoſo ſupercilio præ ſe ténere, Hiſpanum docuit. Arctè igitur, ſtrictèq́; ſervatis ordinibus iter ſuum continuabat, non laceſſendo Regios: Qvin ſatis potiùs, ſuperq́; contentus, ſi nemo laceſſeret. Bockenhemum autem & neoLeiningam venienti Philippus de Silva, cum nonnullo milite, qvem ex Franckendalæ, Hedelbergæ & Philippoburgi præſidiis contraxerat, ſe junxit. Qvibus copiis auctus Spiram Nemetum, liberam Imperii Civitatem, qvam Wolffgangus Everhardus ab Horneck, Tribunus, Legione nuper conſcriptâ obtinebat, magnâ celeritate adorti; deditioneq́;, nomine Cæſaris, decimo tertio Calendarum Maji, imperatâ, repulſam pasſus, ad vim illicò converti; ſuggeſtibus atq; accesſibus Urbis mœnia proximè ſubire; & poſtridiè injiciendis artificioſis ignibus, murisve qvatiendis tanto incumbere profectu: Ut ad veterem Spiram initio penè ſuperiores evadere viſus, mox tamen ab oppidanis, animorum vigore & impetu armorum inſtaurato, repelleretur. Ad Divi Marci qvoq; portam, duabus dimidiatis machinis, & totidem è Philippoburgo adductis tormentis, in vicino, Urbiq́; damnifico admodum, ſacello diſpoſitis, muro aperiendo operam dare. Sed & hoc loco, utut Urbs immunita ſatis, ſtrenuè obviam iri. A civibus tamen ac incolis magis, qvàm muſteis Hornecci militibus: Ut enim hi ad militaria munia obeunda ſegniores, ita illi, ad defendendum ſe, ſuosq́; haud impigri, duplicibus bombardis, tubisq́; longioribus è turrium minis indeſinenter in obſesſores fulminare; ita ut horum non pauci, hic, ſicut alibi, terram moribundi oſcularentur.

Hiſpani Spiram Nemetum in deditionem accipiunt.

Et certaminis ſanè hæc ſerra ad deci-

decimum usq; Calendarum iſthac ratione reciprocari; qvando Horneccus Tribunus ipſemet, præſente Senatus urbici primoribus, transigendi cum hoſte mentionem injecit: Qvo infracti ſtatim Magiſtratus animi, civibusq;, ab armis & defenſione ut abſtinerent, injunctum. Pactus itaq; cum Hoſte Horneccus pro ſe tantùm, & milite ſuo: Civitatis & civium conſervandorum curâ Magiſtratui Urbis relictâ. Qvi, poſt ejus discesſum, minimè auditus, ſed in militari Hiſpanorum Senatu deliberatum: Diripiendane Urbs, an, loco direptionis, certâ pecuniæ ſummâ mulctanda foret? Nec defuêre, qvi omnimodam Urbis ruinam urgerent. Tandem in ſententiarum divortio mitior nihilominùs ſententia vicit; &, pro redimenda direptionis vexatione octogies mille Joachimicos exigere placuit. Non minùs tamen eqves, in ſuburbiis hoſpitium nactus, cum pulvisculo eadem everrit: Peditatu, in Urbem introducto, haud moderatiùs ſe gerente, ſed qvascunq; ſpeciali protectione non munitas ædes, aut vi irrumpere, aut furtim irrepere dabatur, (qvarum numeratæ ultra qvadringentas) expilante. Inſigniores militiæ Duces, hoſpitem qvisq; ſuum (pleriq; autem Cameræ imperialis, proteſtantium Religioni dedita, erant membra) grandi prius ære mulctatum, ad ultimum, hoc non obſtante, deprædabantur: Recluſis armariis, qvicqvid genio arrideret, ſecum asportantes. Nihil alieni occultare, ſed, ſi qvid ab extraneis depoſitum fuerat, præſtitutâ contravenientibus bonorum diripiendorum pœnâ, indicare oportuit: Qvæ omnia, nullo Dominorum attento discrimine, ut ſpolia ab hoſte jure belli parta, miles ſibi addixit. Qvamplurima autem è vicino terrarum tractu huc, velut in tutum receptaculum, congeſta reperiebantur: Unde factum, ut præda, qvam in pecunia numerata & rebus pretioſis Hiſpanus avido ore hîc deglutiit, vigeſies centenis millibus, & qvod excedit, æſtimata fuerit.

Hiſpani Moſellam verſus ſe recipiunt. Ad Spiram Hiſpanus integrum menſem, nullâ aliâ re memorabili, aut geſtâ, aut tentatâ, ſubſtitit; ſpe plurium ſubſidiorum à Cordua adducendorum: Sub cujus adventum vicenis peditum, denis eqvitum millibus impetum in Regios ſe daturum, omniaq; hactenùs amisſa facilè recuperaturum, minitabundus jactabat. Jam qvoq; ad Treviros Cordua appulerat: Verum ſiniſtra de fœderatorum Belgii Ordinum, grande qvid agitantium, molitionibus concepta, ſuſpicio iter ejus ſufflaminare viſa. Qvæ occultè primum gliſcens, mox, Principe Arauſionum cum inſtructisſimis copiis in campum prodeunte, apertè erumpens, non Exercitum modò apud Treviros, referre gradum, coegit, ſed alterius qvoq;, Spiræ deſidentis, in Belgium revocandi fecit necesſitudinem. Duodecimo ergò Calendarum Junii, duobus peditum millibus, & qvinqvaginta eqvitibus, Franckendalæ præſidio relictis, caſtra è ſtativis mota, & ad milliare à Spira ſub dio pernoctatum: Ante discesſum tamen, qvod Civitas, prædatione jam anteà ad incitas penè redacta, præfinitæ octogies, aut centies potiùs vicies mille Joachimicorum (qvòusq; Hiſpani ſummam pro lubitu auxerant) mulctæ perſolvendæ haud esſet, nonnulli è Conſulum & Senatorum numero in cuſtodiam dati, vadûq; loco pro reliqvis abducti.

Regni Sveciæ Cancellarius, hoſtium motu, & præparatione, motum antegresſâ, tempori cognitis, ſed ambigens, utrumne de reditu ſeriò cogitarent, an prætextu hoc ad ſecretiùs intentum convelandum forſan uterentur, in omnem eventum conſilia formârat, & copiis, qvæ Manhemi hactenùs ſervabant, injunxerat. Movente hoſte, ſimul ipſi moventes, ad Wormatiam tramitterent Rhenum; hic loci excubantibus ſe juncturæ, ſi hoſtis verſùs Moſellam pergeret, &, junctis viribus, ad ipſum, hoſtem in receptu perſeqvi certum, ituræ: Sin in Wormatiam arma verteret hoſtis, raptim Oppenhemum digrederentur; ipſi igitur tutum porrò ad ſe receptum eorum curæ fore. *Regii eorum veſtigia acriter premunt*

Simul ac autem hoſtem, Spirâ deſertâ, ad Moſellam iter flectere, fama increbuit, Exercitu in unum conducto, Regni Cancellarius, Moguntiæ præſidio relinqvens Comitis Solmenſis Legionem integram, & qvinq; de

Comitis

Comitis Hanovienſis cohortes, tum ducentos è rubra, & nonnullos alios, è diverſis ablectos, ſclopetarios, addito ſub Tribuni Relingeri qvaternione eqveſtri, qvorum omnium numerus ad mille octingenta capita ascendebat, reliqvas copias dimidio à Moguntia milliari in planitie luſtratum iit, & duodecimo Calendarum Junii Altzhemum perrexit. Ubi Eberſteinius Comes cum propria Legione, & octo Tribuni Vitztumii, nec non duabus Urbis Francofurtanæ cohortibus, Hubaldus Tribunus cum ſua phalange, qvæ duodecim cohortes numerabat, & qvatuor Tribuni Schavelitzkii ſignis, omnes pedites, porrò eqvites Stalhantſchii Tribuni qvaternio, & tres Comitis Hohenloenſis alæ, qvi ad Nicrum partim, partim Wormatiæ hucusq; hæſerant, agmini ſe junxêre: Totusq; Exercitus ſeptem peditum phalanges, & ſexaginta qvinq; eqvitum alas, qvarum illæ octies circiter aut novies mille, hæ ſuper qvater mille qvingentos pugnatores complectebantur, recenſuit; res verò tormentaria duabus dimidiatis, qvatuor qvartariis (qvæ duodecim pondo ferrum vomunt) & novem legionariis machinis abſolvebatur. Hoc ipſe die hoſtis, Altzhemum prætergresſus, Gelhemi, ad alterum inde milliare, pernoctare compertus. Qvâ ex itineris flexura & ratione cum judicatu facile veniret, ſeriò, nec aliud, niſi Moſellæ tranſitum qværere, Regni Cancellarius, ſuffragante Chriſtiano, Comite Palatino Rheni, veſtigiis recipientis ſe, donec pedem figere cogeretur, inhærere decrevit.

Misſus ergò, vix paululùm albeſcente cœlo, Rhingravius cum ſua Legione, nec non aliis duodecim eqvitum turmis, in antecesſum, hoſti indagando, &, qvantum pote, diſtinendo: Dùm ſolidum Exercitus robur Kirchemum pedetentim ſubſeqveretur. Qvi vix in Gelhemi conſpectum venerat, qvandò hoſtem in prato tendentem, ac impedimentis Wintweillerum præmittendis occupatum, offendit. Qvorſum Regni qvoq; Cancellarius & Comes Palatinus Rheni, curriculo de eo certiores facti, cum pedite, tormentis, ac reſiduis eqvitibus, gradum citatim direxêre qvidem: Iniqvitas tamen viarum, rapidiorem tormentorum ductum remorantium, obſtaculo fuit, cur aliqvantò ſeriùs appellerent; impedimentis hoſtilibus jam præmisſis, & Exercitu ipſo, qvi inſtructâ hactenùs acie ſteterat, abitionem parante.

Habuerat hoſtis caſtra in convexo ſpatioſæ vallis, & aliam anguſtiorem vallem inibat: Regii autem deſuper veniebant hoſti, per montem asſitum & imminentem; qvi ob id valli ſubjectæ dominari videbatur. Ut ita hoſtiles ordines, qvotqvot nondum è conſpectu recesſerant, deſpectantium oculis penitùs ſubjecti, hoſtilium virium magnitudinem retegerent: Nec longius hoſti à monte iter, qvàm globi è legionario tormento projectu. Eqvitatus ejusdem qvadraginta alis conſtans, ad bis mille, aut certè haud multò plus æſtimabatur: E peditum numero Italorum qvædam, & Hermanni, Comitis Bergenſis Legio, nec non aliæ nonnullæ copiæ, impedimenta, tutelæ majorisq; ſecuritatis ergò, ſecutæ, cauſæ erant; qvò minùs accurata horum ratio iniri posſet. Inter hæc Regii pedeſtrem in ſupercilio montis aciem dirigentes, certamini proludere tormentis: Rhingravio cum parte eqvitatus à monte in hoſtem decurrere juſſo. Et hoſtis qvidem tantus qvantus in itinere jam esſe, non niſi qvinq; eqvitum vexillis, qvæ frontem Regiis obtenderent, reſtantibus: Qvibus tamen alia qvinq; mox accesſêre, & ita decas hoſtilium vexillorum in unum corpus conſtipata. Illis Rhingravius, cum tribus Legionis ſuæ alis, qvas plures turmatim ſeqvebantur, non majori ferociâ, ac felicitate incumbens, in effuſam omnes fugam conjectos, tribus etiam vexillis ademtis, usq; ad ſilvam, & in medios ipſorum ſclopetarios præcipites egit. Dùm itaq; hoſtis, non modò ſuorum fugâ, ſed continuâ etiam legionariarum machinarum procellâ, qvam inter grandiora qvoq; tormenta ex intervallo detonabant, perculſus, peditatum feſtino gradu per ſilvam, qvà via erat, rapit, eqvite autem peditatus terga, qvantum trepidatio admitteret, ſuffulcit, Regii, qvà eqves, qvà pedes, per anguſtum, qvod binos montes interjacet, vallis convexum, in Hiſpanicum eqvitatum movebant:

Sed

Sed hic, omni certaminis cogitatione depoſitâ, incenſis calcaribus eqvis, ipſe qvoq; ad ſilvam properans, ab effuſisſimo curſu haud deſtitit; donec viam attingeret, denſis ac cœcis hinc inde virgultis obſitam. Hos Regiĭ è veſtigio ſecuti; parum admodum remoræ injicientibus ſclopetariis, qvos hoſtis ad diſtinendum eos, & tranſitu abercendum, in poſtremis reliqverat: Exiguâ qvippe mole è ſubſesſa ſua propulſi, & ſic iter ab omni discrimine repurgatum. Verumenimverò callis, qvem tumultuariâ feſtinatione Hiſpani inierant, arctus adeò repertus: Ut non expenſâ, ſed ductoriâ tantùm acie incedere, nec ordines, niſi filatim & longâ ſerie, traduci posſent. Ita per dimidium milliare hoſtis calci inſiſtentes, & pugnæ necesſitatem refugienti imponere avidi, redepti tandem ſunt ipſo ſilvæ meditullio, in exigua planitie interqvieſcentem: Ubi illicò velitari cum eo regii ſclopetarii cœperunt; id laborantes: Ut circuito per ſilvarum ambages tranſitum à fronte intercluderent. Qvod Rhingravius, qvi primam eqvitum aciem ductabat, conſpicatus, præmetuensq́;, ne hoſtilis eqves, propè abſtans, ſclopetariorum ac peditum, ſilvam raptim transeuntium, latus invaderet, in hoſtem, univerſo eqvitum ſuorum robore, acie inſtructâ, & fronte obverſâ, ad dimicationem in procinctu ſtantem, qvatuor Legionis propriæ alis provectus eſt paulò præcipitantiùs; Priusqvàm ullæ aliæ Regiorum turmæ caperenr ſtatum, aut aciem dirigerent: Nam, utut primum hoſtium globum, qvem incurrebat, impelleret, mox tamen, Philippo de Silva, & Luca Cayero, cum maxima eqvitatus Hiſpanici parte ingruentibus, moli ſuſtinendæ impar, terga vertere cogebatur. Cujus fugientis veſtigiis Hiſpani, animadverſo, nullos adhuc penè Regios eqvites, ſilvam emenſos, ſtatum adhucdùm cepisſe, per intervallum aliqvod inſtitêre. Tantusq́; exinde pavor, nec non, ex parte, confuſio noviter conſcriptos & muſteos delectus, utpote bellicorum caſuum inſolentes, invaſit: Ut Signiferè Horneckı Legione, ſigno projecto, & alterius Signiferi optio (Ductorem germanicè ſpeciali vocabulo appellamus) ſignum ſecum aſportans, in fœdisſimam abriperentur fugam. Reliqvus tamen Regiorum eqvitatus, acie celeriter inſtructâ ſe objiciens, impetum hoſtis mox represſum iit; Rhingraviusq́; cum ſuis, hoſte tergis fugientium depulſo, animos recollegit, & vires: Confuſio qvoq;, inter pedites ſuborta, paulo momento ſedavit; ordinibus ubivis inſtauratis. Qvia tamen ob ſolem, dum hæc fiunt, oecaſum noctis tenebræ ingruebant, eatenus hoſti remora iſthæc uſui fuit: Qvod veſperâ hac tentari in eum nil posſet. Dictus autem Signifer, & optio ſeu Ductor, poſtridiè, laqveo ex obvia arbore penduli, ignavæ ac degeneris fugæ pœnas, aliis in exemplum, luerunt.

Noctem integram, dum luceſceret, regius Exercitus in loco, qvem veſperi ceperat, qvietus ſe continuit: Qvod viarum ratio, maximè in obſcuro ac infido ſaltu, ipſis ignara, & qvo in ſtatu hoſtis ſtaret, minus notum foret. Is verò, eâdem adhuc die, ſilvam emenſus, fluento propè Wintweillerum, Falckenſtenianæ viduæ dotalitium, ſuperato, pontem poſt ſe interſciderat.

Luce ſubortâ, Regii qvoq; iter proſeqvi, atq; hoſtem, qvod caſtra ejus dimidio tantùm milliari inde abesſent, citò asſeqvi: Exercitu ad dimicandum inſtructo in acie ſtantem, & impedimenta, qvà Lauterecceum itur, præmittentem. Statimq́; ad fluenti tranſitum conſeri cum eo cœptæ manus; Regiis ſclopetarios adverſæ partis, qvi illic ſervabant, propellere, & pontem reparare connitentibus: Qvi tormentorum tandem adductorum impetu, campo exturbati eesſerunt. Anteqvam autem tranſitu omninò potirentur Regii, horæ aliqvot elapſæ; nec hoſtis, magnâ feſtinantiâ impedimenta præmisſa ſubſeqvi, cesſaverat: Aliqvot centenis curribus ac carris, ne iter remorarentur, igne priùs injecto exuſtis. Ponte verò reficiendo magna diei pars abſumta, & hoſtis

intereà ſeſqvimilliaris viam anticipâ-rat: Uno profectionis protelo ſubſeqventem noctem Lautereccum verſus pergens.

Poſtridiè, qvi ſeptimus Calendarum Junii, Regii veſtigia ejus denuò legere, & antecurſores ſanè eqvites ad Lautereccum adhuc hærentem, offendere: Sed qvod locus, ob extuberantium montium & vallium ſubſidentium inæqvalitatem, ſilvarumq; qvibus obſitus, aſpredinem, eqveſtri certamini minùs aptus foret, peditatus autem cum tormentis adeò citato, prout opus erat, gradu ſubſeqvi non valens, ſub noctem demum adventaret, hoſtis eodem adhuc veſpere, cum omnibus copiis, priusqvàm regius proximaret Exercitus, ponte ad Lautereccum tramiſſo, & Urbe ſtatim deſertâ, imminenti ſe eripuit periculo. Magnâ iterùm, ut ad viam expeditior eſſet, curruum, carrorumq; multitudine, qvorum numerus ad aliqvot centena aſcẽdit, dimidio à Lauterecco milliari in unum locum convectâ, & voracibus flammis abſumtâ: Ita ut impedimentorum penè ſemiſſe in hoc itinere ſemet mulctaſſe, judicatus ſit.

Regii igitur animadvertentes, ab hoſte, aleam certaminis præcipiti gradu ſubterfugiente, manuum conſerendarum occaſionem fruſtrà qveri; nec injuriâ ſolliciti, ne Cordua è Treviris recenti milite ſuis ſubſidio advolans, præceptam animo victoriam redderet dubioſam; tum, qvæ ob oculos verſabantur, aſpreta locorum, tormentis penè invia, conſiderantes; deniq; Pappenhemii molitionibus, qvæ qvorſùm erupturæ eſſent, nondum ſatis conſtabat, diffiſi, nec à Rheni ac Mœni ripa longiùs digredi idcircò auſi, cum Exercitu Creutznacum retrocedere, & illic loci pedem figere, conſultius arbitrabantur. Miſſus tamen Stalhantſchius, Tribunus, cum novem eqvitum turmis, ad perſeqvendum hoſtem, &, provincialium adminiculo, moratorum aliorumve, qvi ad latus vagabundi excurrerent, terga cædendum: Cui eqveſtris alæ è Legione Rhingraviana Legatus, viarum his oris apprimè gnarus, comes additus. Poſtridiè, qvi qvintus Calendarum Junii, Rhingravius bis duodenis eqvitum alis, & Tribunus Canofſkius, octingentis ſclopetariis, ſtipati, diverſam viam, ſed eâdem intentione, tenuêre; qvibus injunctum: Præverterent hoſti, nec qvicqvam relinqverent intentatum; qvod in ejus detrimentum cedere videretur. Ab his utrinq; magnus hoſtilium eqvitum, peditumve numerus, qvos partim ſingulos, exiguâ partim manu palantes, in pagis, aut inter viam offendebant, conciſus. Hoſtis autem tertio Calendarum Junii, tumultuariè, nec juſti inſtar Exercitus, certo ordine iter facientis, ſed ſparſim, & penè cohortatim turmatimve Auguſtæ Trevirorum appulit: Copiis in hoc receptu ad tertias, & ultra imminutis.

27. In ſuperiori Rheni tractu, cum Argentorato, liberâ Imperii Civitate, & opibus & munitionibus validâ, hactenus aliqvamdiu de fœdere contrahendo actum fuerat. Argentoratum Fœdus cum Rege conſummat.

Argentoratenſes etenim, utut, ſimul ac Sveciæ Rex pedem in Germania poneret, propendere in ejus partes reperirentur; Regiorum conatibus applaudentes, & in genere optima qvæq; de ſe polliciti: Certis tamen legibus Regi fidem ſuam, prout ab aliis Imperii Ordinibus factum, nondùm obſtrinxerant. Videbantur autem conſiliorum ſuorum & intentionis ſummam ſuperſtruxiſſe Lipſienſis decreti fundamento: Qvod, ad nudam & ſimplicem defenſionem collineans, amicum qvidem Sveciæ Regem agnoverat; ſed amicitiæ jure intra benevoli affectus ac communicationis terminos cohibito.

Hinc demùm, ultimo Iduum Maji, Johannes Nicodemi, Secretarius, Regis mandatu, rem ad colophonem deductum, illuc venit, &, audientiâ poſtridiè impetratâ, mandatorum ſuorum ſummam expoſuit: Novam tractatus telam exorſus.

Nec à Rege illis ad animum revocari intermiſſum. *Neceſſarium maximoperè eſſe: Ut, de qvo in genere antehac ſubinde ſpem feciſſent, nunc in effectum conferrent, nec nudæ & imaginariæ defenſioni, ulterius inſiſterent,*

rent, ſed, ceu fida corporis Proteſtantium membra, ob conſiliorum, quæ hactenus foviſſent, generoſitatem toto Orbe celebrata, aliis laborantibus re ipſâ adminicularentur. Alioqui accidere poſſe: Ut, dum ſinguli pugnant, univerſi vincantur. De Lipſienſi decreto Regem non Civitatibus, non alli alii moturum controverſiam: Nec ſpernendum illud; ut laudabile in ſe, & tempori ſuo accommodatum. Præſentem verò rerum ſtatum præſentiora requirere conſilia, & efficacius remedium: Non hoſtis modò causâ, qui nullum non lapidem in bello hoc jam moveat, longèq́ validiorem, ac anteà, & viribus ſuis parem armaturam efflagitet; ſed ipſiusmet quoque Regis intuitu. Quandò enim Lipſienſe decretum ſciſceretur, Pontificios fœderatos nondum exſtitiſſe Proteſtantium ex profeſſo hoſtes, aut rem ad id, in quo nunc verſetur, extremitatum redactam. Regem quoque Sveciæ tunc temporis ad mare balticum, & limbum velut Germaniæ hæſiſſe: Jam verò in umbilicum & viſcera Imperii penetrâſſe; neque nudâ & ſimplici communicatione contentum ampliùs poſſe vivere, ſed de Proteſtantium amicitia aliquanto exactius cautum ſibi velle. Quinimò ipſorum Proteſtantium non minùs intereſſe, ut norint: Quid de Rege, in meditullio eorum cum valido Exercitu verſante, ſibi polliceri debeant. Ulterius, Lipſienſi decreto maximam ſociorũ partem ſponte ſuâ remiſiſſe nuncium; vixq́ ab exiguo retrò tempore aliquas nominis ſupereſſe reliquias. Huic itaque diutiùs haudquaquàm immorandum, ſed, flagitante rerum ſtatu, & communis cauſæ neceſſitate, quæ in proſpero regiorum armorum ſucceſſu principaliter conquieſcat, ſocialia Regi jungendum arma, atque ſub illius moderamine ſupremo, quod ipſemet Elector Saxoniæ transdiderit, ad eundem ſcopum pro virili cooperandum. Nec aliud hoc ipſo facturos Argentoratenſes, quã plerique proteſtantes fœderati Principes, Ordines, Civitates, quin ipſe Elector Saxoniæ, cum Rege unusquisque pro ſe particulatim, legibus ſtatui ſuo accommodis, in fœdus deſcendendo, fecerint.

Hæc & ſimilia ex parte Regis in medium allata. Et quanquam initio vacillarent animi, Hiſpanorum, Moſellam tranſeuntium, impreſſione, primisq́; eorum ſatis proſperis in occupanda Spira ſucceſſibus concuſſi, tum Regis abſentis præſidio deſtituti; quod tamen Regis vicem, hoſtis intentione infractâ & retuſo impetu, ſtrenuè ſuppleret Regni Cancellarius, tandem ex voto Regis res cecidit, fœdusq́; certis legibus, quas ipſemet Rex poſtmodum rati haberet, ictum eſt: *Civitate Regis protectionem ſubeunte, ſummumq́ militiæ clavum, pro ſua parte, eidem demandante*, & unà ſpondente. *Urbem, Regis & communi Proteſtantium bono conſervaturos; nullum cum hoſte habituros tractatus commercium, ſed eidem quæ Regi, cum generatim, tum in ſpecie, præſtare receperant, denegaturos; præſidium, quantum pote, continuatis aucturos delectibus, propriis impenſis ſuſtentaturos, & quandòcunq́ neceſſitas requirere, nec non Civitatis ipſius ſalus ac ſecuritas admittere videretur, Regi, pro ejus arbitrio, ſubſidio inde quid miſſuros, novisq́ delectibus confeſtim decedentium ſuppleturos lacunas; Regi, ejusve militi, tutum ac liberum receptum, in territorium, munimenta, terrarumq́ & fluminum clauſtra, nec non itum per eadem reditumq́ haud gravatim præbituros; (ita tamen, ut, ſi Rex Urbem, cujus tranſitus minimè neceſſarius, tranſeundam judicaret, id ſingulis Legionibus, aut turmatim, cohortatimve fieret) inſuper omnia iſthæc clauſtra, quotiescunque Rex poſtularet, in manus illius conſignaturos, præſidio firmanda, ac fideli cuſtodiâ aſſervanda; quinimò, extremæ neceſſitatis caſu, regium militem in ipſam admiſſuros Urbem; Regi quoque militis in Urbe conſcribendi, ac commeatus bellicorumve neceſſariorum pecuniâ comparandorum facultatem fore, &, ſiquidem copia eorundem privatis non ſuppeteret, è publico penu ſeu armamentario mutuo illa daturos Argentoratenſes; Conſummatoq́ ſtatim fœdere, certum longiorum ſclopetorum, quales fomitum candentium admotu diſploduntur, numerum gratuitò ſubminiſtraturos; deniq́, ad continuandam bellum, collaturos quotmenſibus certam & definitam pecuniæ ſummam.* Rex vice verſâ, *de Civitate*

ab adverſariorum machinis potenti manu aſſerendâ, & regio patrocinio protegendâ, juribus, immunitatibus, privilegiis ejus ſartis, tectis conſervandis, ac Pace, niſi quâ & ipſi complexi in priſtinum ſtatum reponerentur, neutiqvàm ineundâ, fidem dedit. Qvibus, laciniæ inſtar, aſſuta clauſula: *Regem, tam de damnis, qvæ perpeſſi hactenùs fuiſſent Argentoratenſes, qvàm impenſis, qvas inſumſerint, reſarciendis ſolicitum; & horum nomine, ſiqvidem caduca hoſtium bona, quæ in vicino tractu ſita reperirentur, fiſco addici, olim forſan decerneretur, Civitatis præ aliis memorem fore.*

Re hac ratione transactâ, dictus Johannes Nicodemi, abitum parans, qvod Cæſarianos omnes motus ſuos accuratè obſervare noſſet, per montis, qvem Knibus Germanicè appellamus, ardua in Wirtenbergenſem agrũ tendere, prudenti diſſimulatione præ ſe tulit: Hac igitur, ut opinio erat, redituro à ſexcentis adverſæ partis ſclopetariis, & qvingentis eqvitibus, ad Oberkircham coeuntibus, ſtructæ inſidiæ. Ille verò, qvingentis Argentoratenſium ſclopetariis, & unâ eqvitum alâ, qvos Civitas ſecuritatis causâ abeunti adjunxerat, tum qvater denis circiter eqvitibus, nec non centum peditibus, Regis auſpicio, Cronecci ſub-Tribuni conqviſitione nuper conſcriptis, comitatus, diverſam, ac innuerat, viam ingrediebatur: Et per medium Marchionatum Badenſem, Rhenum juxta, deſcendens, Lichtenavumq;, Stolhofium, Badenam ipſam inoffenſo pede prætervectus, non, niſi propè Etlingam demùm, Badenæ ac Etlingæ Præfectos, ad deſcendentis famam excitatos, cum qvinq; eqvitum turmis, unâ draconum cohorte, & qvadringentis ſclopetariis, infeſtos ſenſit. Milite tamen, qvi ipſum comitabatur, ad certamen imperterrito animo ſe accingente, vana hæc ſine idoneis viribus hoſtium ira, & fruſtraneus conatus erat. Argentoratenſes, qvos diximus ſclopetarii, eo in tutum deducto, per Wirtenbergenſem agrum domum reverſi. Eqvitum verò alam, cujus meminimus, à Civitate Regis militiæ tranſcriptam, ad Regem porrò unà euntem, Domino ſuo idem Nicodemi, Civitatis nomine, ut primum datæ fidei pignus, ab hac offerre rogatus.

28. Jam de ſemita, qvâ paululùm evagati ſumus, in viam regiam, ad ipſum, qvo totius belli ſumma vertebatur, cardinem regredi, operæ pretium fuerit. Videbantur autem illic circumſtantiæ mutatæ aliqvid, ſub hoc tempus, rebus inferre alterationis: Certâ inter Bavariæ & Fridlandiæ Duces, poſt tractatum habitum, initâ pactione, fabâq; in Regem Sveciæ cuſâ; ut capitalem principemq; Cæſaris ac Cæſarianorum hoſtem. Hoc enim oppreſſo, (id qvod, viribus ejus per univerſum Imperium longè, lateq; diſperſis, junctâ Exercituum mole, haud adeò arduum fore ſibi perſvaſerant) Saxoniæ Electorem, & reliqvos Proteſtantes Electores, Principes, Ordines facilè ſub jugum, qvod excuſſerant, denuò redactum iri, arbitrabantur. Cui ſcopo asſeqvendo Dux Bavariæ, relicto Ingolſtadii ac Ratisbonæ, præcipuis ad Danubium locis, idoneo præſidio, cum Exercitu, de compacto, in ſuperiorem Palatinatum, Ambergam, & hinc Weidam movit: Egræ Bohemorum propinqvans; qvò Fridlandius potisſimum militiæ ſuæ robur contraxerat. *Bavariæ Dux in Palatinatum ſuperiorẽ tranſit.*

Sultzbacum, unico tantùm milliari Ambergâ disſitum, non ſemel à Bavaro milite tentatum erat: Sed, incolis gnaviter ſe defendentibus, irrito ſemper conatu. Donec, ſeptimo Iduum Julii, valida manus, ductu Johannis Everhardi, Baronis à Schonburg, Urbem ferociter aggreſſa, ferociùs inſtaret, tantâq; contentione rem ageret: Ut Principis Conſiliarii ac miniſtri, publicæ rei moderandæ relicti, præcluſo ſubſidiis Noribergâ venientibus aditu, civibus autem, qvi penuriâ militum militaria munia obibant, virium armorumq; vigore defectis, & ſtationes deſerentibus, deditionem paciſci adigerentur. Qvâ tamen convenit: Ut ne ultra duas peditum cohortes in Urbe diverterent, inter qvos militaris diſciplina ſtrictè ſervaretur, nec eorum ſuſtentatio ulli civibus oneri esſet, ſed annonæ inopia è vicinis locis ſuppleretur; Principis Conſiliariis miniſtriſve, pro lubitu, aut in Urbe ulteriùs com- *Cui Sultzbacũ certis legibus deditur.*

commorari liceret, aut alior ſùm cum ſuis concedere, arx Principis à belli injuria immunis exiſteret; & hoſpitiorum diſtributio in Cancellariæ principalis, Senatusq; ac Civitatis remaneret arbitrio.

Nec hæ tamen ſervatæ.

Hæc benè & cum cura proviſa, ſed punicâ fide ſervata. Peditum enim ſeptingenti & qvadringenti eqvites Urbem illicò ingreſſi; Conſiliariorum & primorum civium ædes, nec non arx, inq; ea Principis eqvile, ac eqvaria camera, tum cella, penusve direpta; qvicqvid commeatus reperiebatur, maximam partem Ambergam avectum, reliqvo accuratè deſcripto: Ad hæc ingens pecuniæ ſumma Civitati vì metuq; extorta.

Rex Noribergam movet.

Seciæ Rex, Bavariæ Duce in ſuperiorem Palatinatum tranſire comperto, Auguſtam, Rainum, ac Donawerdam, Urbes, ſufficienti milite firmans, & Johannem Bannerium ad Donawerdam, Bernhardum verò Saxoniæ Ducem in ſuperiori Svevia, qvemq; eorum cum nonnullis copiis, relinqvens, Exercitum reliqvum Noribergam ocyùs traduxit: Miſſo inter vias Rhenum verſus Campiductore Hornio, ut militarium rerum ſummæ illic præeſſet, & Auguſto, Comite Palatino Rheni ad Electorem Saxoniæ ablegato, cum magni momenti mandatis; Pacis præcipuè cum Fridlandiæ Duce tractatum, de qvo ubivis locorum percrebuerat, concernentibus. Hunc enim fervere admodùm, crebrosq; ſermones eapropter hinc inde commeare, qvin & cæſareæ aulæ potiſſimam in eo ſpem ſtare, Regi à fide dignis relatum fuerat.

Et in ſuperiorem Palatinatum

Sexto autem Iduum Junii Furtam, qvæ milliari Noribergâ diſtat, perventum; Ubi miles à labore vix interqvievit, ad tertium usq; Iduum: Qvandò Rex caſtris iterùm motis, & Exercitu ſub primulum lucis ortum Noribergæ mœnia præterducto, Lauffi, duobus ab Urbe milliaribus pernoctatum iit. Unde Hersbruccum porrò, & ulteriùs in Palatinatum ſuperiorem itum.

Sultzbacū à Regiis per deditionem recipitur.

Eodem manè Sultzbaci ab hoſte recuperandi conſilio inito, ſummum qvendam vigiliarum eqveſtrium Præfectum, cum aliqvot eqvitum centuriis, Rex eò ablegârat: Comitem huic adjungens, Auguſti, Comitis Palatini, aulæ Magiſtrum; qvi, locorum & viarum gnarus, ad expeditionem iſthanc operam ſuam ultro offerebat. Nec ſanè adverſùm vota res cecidit. Bavarus enim centurio, qvi Urbi præerat, præter integram draconum cohortem, eqvitumve alam, ultra centum ſclopetarios præſidio ſecum habens, adventantibus Regiis initio qvidem defenſionem meditari, &, civibus exarmatis, è mœnium turriumve pinnis in propiùs ſubeuntes crebris fulminibus debacchari; arce qvoq; principali, velut tuto receptus loco, in ſubſidium, ſicubi ultima neceſſitas ingrueret, electâ: Regiis tamen deditionem imperantibus, præfractâ mente exutâ, lenioribus conſiliis præbere aures, deq; Urbe tradenda certo modo, ut, nempe, impedimentis ſalvis dimitteretur, paciſci.

Leges deditionis vice verſâ haud attenduntur.

Qvi tamen, Urbe cum præſidio exiens, parum viæ proceſſerat, qvandò à Regiis ob datam ſervatam Weiſſenburgenſibus, nuperq; ipſis Sultzbacenſibus, fidem, par pari referentibus, circumfuſus, ipſemet qvidem, ſub primum tumultum, globo trajectus cecidit: Miles verò, qvà eqves, qvà pedes, hoc conſpicatus, vitæ gratiam ſibi fieri petiit; nuncio Bavaricæ militiæ promtè remiſſo, in Regis ſtipendia transgreſſus.

Rex mox retrocedit

29. Regi in hoc itinere propoſitum; Ducem Bavariæ antevertere, conjunctionem cum Fridlandiæ Duce, qvam ambiebat, præpedire, &, facultate oblatâ, priusqvàm perficeretur, opprimere hominem: Ea de cauſa, non ſecùs ac Bavarus, Weidam deflexerat. Sed Bavariæ Dux magnis paſſibus & cito gradu procedens, anteceperat unius diei iter: Etiam inter vias inſignis à Fridlandio ſubſidii, nimirùm, triginta ſex turmarum eqveſtrium, è Croatarum genere, & duarum pedeſtrium Legionum, acceſſione auctior factus. Regi verò duo adhuc flumina, & aſpretum ſeſqvimilliaris longitudine, denſis ſilvis horridum, anteqvàm Weidam perveniret, ſuperanda reſtabant, hoſti peropportuna: Cui, ſiqvidem poſt flumina, aut ad

ipſam

ipſam Urbem pedem figere in mentem veniret, bellum ducere aliqvamdiu in proclivi, nec qvicqvam interim impedimento erat; qvò minùs novis indies copiis augeretur, aut univerſum etiam ad ſe Fridlandici Exercitus robur attraheret. Qvocircà, his perpenſis, conſilium Rex mutans, viam, qvâ venerat, relegit: Decimo ſexto Calendarum Julii Hersbruccum reverſus.

Sultzbacenſi autem Urbi, ut qvæ tanti momenti haud videretur, præſidium, nuperrimè impoſitum, iterùm exemtum: Unde Principis qvoq; Conſiliarii, miniſtri, & primores civium, hoſtilis oppresſionis formidine, cum omni familia, laribus deſertis, Noribergam ſecontulerunt.

Regis ad Turcarū Imperatorem legatio, & cū Ragotzio tractatus.

Hersbrucco Boncidai, nobilis Hungarus, à Ragotzio, Tranſilvaniæ Principe ad Regem miſſus, cum reſponſo ad eundem remisſus.

Relictæ enim Bethlehemi Gaboris viduæ, Reginæ Svecorum ſorori, cum Ragotzio & provincialibus Tranſilvaniæ Ordinibus ſimultatum qvid intercedebat: Qvod ut certâ ratione componeret, & affini huic ſuæ conſilio adeſſet, Rex Paulum Strasburgerum, à conſiliis aulicis ſecretioribus, in Tranſilvaniâ, & ad Turcici qvoq; Imperatoris aulam ſeu Ottomannicam, ut vocant, portam, unde Tranſilvania ceu Feudum dependet, ablegârat. Cui ſimul injunctum. In Turcici qvidem Imperatoris, ut potentisſimi Europæorum Principum Principis, nec vicini modo Domui Auſtriacæ, ſed perpetuò qvoq; æmuli Monarchæ, aulâ, indagare: Qvò inter Primores animorum illic inclinarent motus; & qvodnam de præſenti Regis expeditione ferretur judicium? Tùm apud Turcas, martiam ac bellis deditam nationem, glorioſum & condignum factis conciliare nomini regio reſpectû. Apud Ragotzium verò, diſcrimine, qvod cervicibus ejus, non ſecùs ac aliorum in Germania Proteſtantium à Cæſare immineret, ob oculos poſito, periculum facere jusſus eſt: Num contra Cæſarem poſſet inſtigari ad arma, pro tuitione Religioſæ ac profanæ Libertatis capesſenda?

Et ſanè magnus Turca, qvam de Rege noſtro foverit opinionem, & qvo in æſtimio Rex apud hunc fuerit, vel exinde claret: Qvod, cùm aliàs nulli Legatorum ad audientiam, niſi ſtratâ priùs muneribus, pateat viâ, hic tamen, absq; ejusmodi delinimento, non admisſus tantùm, ſed lautiùs inſuper ſupra morem cohoneſtatus fuerit. Nec ſilentio prætereundum: Cum inter feliciſſimos Regis ad Rhenum Danubiumq; progresſus, Cæſaris ad aulam Turcicam reſidens miniſter, Rudolphus Smidius, ſcripto huic fini expresſè tradito, magno Veſirio, Mechemet Basſæ, diffluentiæ qvid injicere, Regemq; Sveciæ & ejus legationem rapere niteretur in ſuſpicionem intentionis ſiniſtræ, magnum Veſirium Legato ſcriptum hoc renidenti vultu communicâsſe; addito. *Siqvidem ex relatu Cæſariani miniſtri res ſe haberet, Legatum haud gratum futurum hoſpitem, nec admodum lautâ acceptum iri adventitiâ: Aulam verò Turcicam politicarum verſutiarum haud adeo rudem, ut ignoret; qvantum fidei narrationibus ejus notæ veniat adhibendû.*

Porrò Ragotzius haud abhorrere omninò à Regis deſiderio: Ut aleam tamen apertè jaceret, induci nondum poſſe. Et hac occaſione Boncidai, cum literis, ad Regem venerat, cauſas continentibus: Cur palàm hoſtem ſe profiteri, & arma in Cæſarem ſumere adhuc ambigeret Princeps? Qvarum cardo in hoc præcipuè verti viſus. *Negotium tantoperè arduum ac maximi momenti, qvod ſuæ ſuorumve ſalutis ſummam concernat, maturo judicio, nec perfunctoriâ conſiderantiâ tractandum; &, priusqvàm ancipiti adeò ſe implicet diſcrimini, ſecurum de hoc eum reddendum: Ita commune fore periculum, ut ne tota moles alterutri ſeparatim ſuſtinenda veniat; armorumve impetum ſic in ipſum derivatum iri, ut ne omninò illuc redundet, verùm, ubi oneri ex parte aliqva ſuccesſerit, potisſima tamen belli intemperies, diſtento & occupato alibi hoſte, à copiis ſuis, ad id deſtinatis, avertatur.*

Hujus ſcrupuli eximendi ſeqventem ferè in ſenſum reſpondebatur. *Nullatenùs Regem dubitare; qvin Ragotzius, accuratiùs perpenſâ eorum, qvæ Rex hactenus gesſerit, ſerie, ipſemet*

judi-

judicaturus ſit: Regem, qvod ab ipſo è rerum ſuarum commodo flagitet, jamdudùm dare effectum; nec deſiderii aut voti ſui meliori unqvàm ratione ſe fieri potuiſſe cõpotem. Germanicum bellum aſſerendæ, poſt vindicatas à Cæſarianis illatas injurias, Religioni ac Libertati, ſolo DEo auctore, ſuſcepiſſe Regem: Nec privatorum commodorum ſpe ad id illectum, nec diſcriminum inde horrore absterritum. Nobiliorem Germaniæ partem Regi vinculo, partim ſubjectionis, partim fœderis addictam: Qvadringentas, & qvod excedat, eqvitum alas, nec non centum ac qvinqve peditum Legiones ejus auſpicio militare, univerſamq́ in ſe traxiſſe hoſtilis potentiæ molem: Qvicqvid hoſtis polleat, hic detineri & occupari. Qvinimò, cum arma jam ſua in ipſam Auſtriæ viciniam, facili tranſitu, ſi Ragotzio qvid metuendum foret, ejus conſervationi conſulturus, extenderit, haud auſpicatius unqvàm liberiusve illi obtigiſſe occaſionis momentum: Certiori ſecundorum ſucceſſuum ſpe ulciſcendi injurias; auxilio Reipublicæ præſtito immortalitatem famæ ſibi comparandi; juratosq́ ejus publicè & privatim hoſtes atterendi, ad optatam ſuimetipſius ſecuritatem. Præſertim cum à Regis parte haudqvaqvam metuendum ipſi ſit: Bellum tantâ rerum commotione exortum, tam facili negotio ſedatum iri; Pacemq́ non comprehenſis, qvi pro re communi ſteterint, coaliturã. Ragotzio non minùs apertis documẽtis perſpectum, ac Regi, cauſam propriæ ſalutis hic agi. Nec aulã cæſaream in viſum tãtummodò habere ejus nomẽ, ſed fortunis qvoqve jamdiu exitium voto deſtinâſſe irrevocabili, per delecta inſtrumenta ſolertiſſimè huic rei incũbere, totamq́ conſiliorum contra ipſum machinam hac ratione inſtruxiſſe; ut niſi, qvo animo cauſam communem amplecti præ ſe ferat, eodem pro virili re ipſa unà cum Rege protegendam ſuſcipiat, aliâ via præſentiſſimum haudqvaqvàm vitaturus ſit infortunium. Maturè igitur cum immortali Nominis ſui gloria rem aggreſſus, in hoſtem moveret, ac Regem incumbentis molis parte exonerare, animum induceret. Regem vice verſâ, ad conſilia invicem communicandum, juvandum, qvacunq́ ratione poſſet, hoſtis vires, conſiliave, ne noceant, diſtinendum, ſuccurrendum deniq́, ſi opus eſſet, & per belli rationem liceret, laboranti, promtum paratumq́ fore.

Hoc reſponſo à Rege dimittebatur Boncidai: Qvi, ut obiter hoc addamus, transfugio poſtmodùm infamiam ſibi apud ſuos, veniam apud hoſtes peperit. Nec interim tractationis iſthæc tela usq; ad glorioſiſſimi Regis obitum, & longo tempore poſt, utut in manus reſumta, detexi potuit, ſed ignis, inexſtinctus tamen ac ſenſim gliſcens, ſub cinere usq; deliteſcebat: Donec nuper erumperet. Qvod ſuo olim loco & tempore cognoſcere licebit.

30. Decimo tertio Calendarum Julii hoſtis, cum Croatarum pleriſq;, qvorum qvadraginta ſex vexilla numerata, propè Hersbruccum, Regiorum ſtatum, vires, & conſilia exploratum veniens, excubiarum ſtationem, ſex modò eqvitum alis conſtantem, incidit: Qvi, utut numero valdè diſpares, impreſſione acerrimè factâ, volaticum hunc eqvitatum facilè diſpellebant. Verùm, dum fervidiùs, qvam conſultius, fugientes inſeqvuntur, laxatis inter inſeqvendũ ordinibus, à multitudine Croatarum qvâ diſperſi erant, facilitate iterùm coeuntiũ, oppreſſi, ad ducentos ceciderunt: Reliqvi, Ducibus pleriſq; amiſſis, fugâ hinc inde, qvà qvisq; poterat, dilapſi. Captivos nonnullos, qvibus vitæ gratiam fecerant, Croatæ, qvod initio certaminis aliqvid ſtragis eſſent paſſi, contra datam fidem ex intervallo poſtmodùm trucidârunt: Humanitate, qvâ inter primum cædium æſtum glorioſè fuerant uſi, crudeli illaudatæ iracundiæ exemplo deturpantes. *Regius eqves cladem ad Hersbruccum patitur.*

E ſuperioribus liqvet, qvantopèrè pro Electore Saxoniæ ſolicitum ſe Sveciæ Rex præbuerit: Ne Fridlandius, verſâ huc totius belli mole, oppreſſum, peſſum daret. Unde per Solmenſem Comitem, ſuppetiarum ſpem illi fecerat indubiam, &, datis literis, inſinuârat: Cum denum peditum, & ſex eqvitum millium Exercitu rectâ Noribergam, inde in Miſniam, ſiqvidem opus foret, moturum; eoq́; documento affectum, qvo Electorem, *Rex Norbergæ ſtatum capit.*

ctorem, ejusve provincias ac ſubditos complecteretur, reapſe demonſtraturum. Ubi verò, in ſe fabam cudi, ſubſenſit, ſepoſitâ aliis ſuccurrendi cogitatione, propriæ ſaluti proſpicere oportuit. Nec præſentius ullum malo averruncando occurrebat remedium: Qvàm, cum milite, qvi ad manū præſto, ſed univerſis cæſarianæ & Bavaricæ militiæ viribus aperto marte confligere impar, opportunum alicubi ſtatum, unde nec ad certamen, nec ad receptum cogi poſſet invitus, capesſere, ferocientiumq; impetū morâ eludendo, illic ſe continere; qvòusq; reliqvæ, diſcretæ per omnem Germaniam, vires, in unum coeuntes, totâ mole à tergo in hoſtem conſurgerent. Et ſanè Mœnum attingere per hoſtem ſatis licuerat: Ad qvem majori, & commoditate, & ſecuritate caſtra locatum iri, imò ſubſidia qvoq; è diverſis Germaniæ oris maturiùs conventura, videbantur. Sed præponderare his Urbis Noribergæ reſpectus: Qvam, Regis defenſione viduatam, maximo impetu oppugnatum, & forſan, priusqvàm Rex, contractis ſufficientibus viribus ſuppetias veniret, vividâ hoſtis iracundiâ, prædandiq; æſtu flagrantis vi, non cum minori regiæ famæ, qvàm boni publici diſpendio, oppresſum iri, metus erat. Ad Noribergam ergò pedem figere, re exactè penſitatâ, animū Rex induxit.

Et forſan de Civitatis hujus corio clanculum ludebatur à Bavariæ ac Fridlandiæ Ducibus, id unicè agentibus; ut, Rege falſis prætextibus inde abducto, invadendæ occaſio patefieret: Hac in poteſtatem redactâ, qvicqvid damni in Bavaria ac alibi hucusq; fecerant, opulentiâ ejus abundè reſarctum iri rati. Cui ſcopo asſeqvendo, peritorum more pugilum, aliò oſtendentium ictus, aliò inferentium, Adorphum, & Oelsnitzam verſùs ire præ ſe ferebant: Qvò in locum Regis, hac arte Noribergâ divulſi, & Electori, prout ſecum conſtituerat, ſubſidio tendentis, ipſi reflexo itinere ſuccedentes, virium ſuarum in perculſa & patrocinio deſtitutâ Urbe, facerent periculum.

Verumenimverò Rex odoratus primùm, qvod res erat, mox hoſtilium machinationum certis indiciis per omnia particeps factus, tempori obviam ire decrevit, & tam intentionem hoſtis, qvàm, qvid ad illam retundendam cepisſet conſilii, Senatui Noribergenſi aperuit. Nempè, *Civitatem ipſorum ſibi cumprimis cordi esſe, & pro ipſius ſalute pervigili excubare curâ, ſangvinemq; ac vitam ipſam paciſci paratum. Hinc animo ſedere, non Urbem modò, ſed contigua qvæqve ædificia, & opportuniora loca vallo induere: Intra qvod, necesſitate exigente, pedem adverſus hoſtem figendi, & caſtra locandi facultas esſet.*

Id qvod à Senatu civium communitati, in unum convocatæ, propoſitum non modò non diſplicuit, ſed, ſummo omnium plauſu acceptū, confidentiam, qvâ in Regem jam antè proni ferebantur, mirificè auctum ivit. Rex igitur Urbem obeqvitans, &, velut militarium operum conficientisſimus erat, ſolicitis oculis loci ingenium luſtrans, extra Urbis mœnia, ubi qvàm commodisſimè videretur, aggerem foſſato præmunitum, & aliqvammultis Reductibus munimentisq; interſtinctum, excitari jusſit. Qvæ munitionum moles, civium communione aliqvot operarum millibus manum admoliente, & ne nocte qvidem intempeſtâ ad laborem intermisſâ, biduo in altitudinem, defendi idoneam, excreſcere viſa.

Interim regius miles pedetentim ad Urbem appellere, vallumq; ingresſus, ſemifacta opera conſummando, novaq; adjiciendo prioribus, pedem adeò firmare: Ut Bavariæ ac Fridlandiæ Duces, licet Exercitu, viribus inſigni, & regio in omnibus pollentiori, paulò poſt ingruerint, præciſâ tamen ſecundorum ſuccesſuum ſpe, caſtra Regis adoriri haud fuerint auſi.

Dux enim uterq;, juncto militiæ robore per ſuperiorem Palatinatum ſenſim gradum promoventes, Noribergæ interim proximabant magis, magisq;: Dirſchenreutum primò, inde Weidam, Ambergam, Sultzbacum transeundo. Unde, ſeptimo Calendarum Julii, circa noctis meridiem, aliqvot militū millia, cum rei tormentariæ parte reliqvum Exercitum antegredi jusſa, Neomarcum venerant.

Circa

Regii ad Neomarcum ab hoſte cæduntur.

Circa idem tempus Tupadelius Tribunus, cum draconibus ſuis, & qvatuor eqvitum è Sperreuterii Legione alis, eòdem exploratum, hoſtiumq́; nonnullos, è qvibus de ſtatu eorum & intentione certi qvippiam cognoſceretur, interceptum misſus. Huic Croata ſtatim in manus venit, minimè, qvod res erat, disſimulans. Nimirum, qvatuor circiter pugnatorum millia, cum rei tormentariæ parte, ad Neomarcum jam ſtare. Sed potior coactâ hac confesſione viſus voluntarius ruſtici, neſcio cujus, relatus; hoſtium numerum bis mille capita haud ſuperare, magnâ confidentiâ asſeverantis: Qvos Tupadelius aggredi, audaciùs paulò ſecum conſtituit. Et ſanè arridere cœptis fortuna ſub impresſionis exordium: Qvatuor enim Croatarum turmæ, cæſis inde non paucis, primo cœtu disſipatæ. Sed dum altiùs hoſtibus Regii ſe immergunt, à multitudine circumfuſi,&,numero virtutem ſuperante, tota ferè draconum Legio internecioni data: Qvod ſupererat, cum Tribuno captum, cumq́; his bina etiam eqvitum Sperreuterianorum vexilla in hoſtium manus delapſa. Rex ad primum conflictus rumorem, cum potisſima eqvitatus parte, Neomarcum verſùs, ſubſidio ſuis, properaverat: Verum inter vias, cladem in ſuos incubuisſe, jamq́; facta, transacta omnia, comperiens, in caſtra ad Noribergam reverſus eſt.

Hoſtis caſtra è regione Noribergæ confert.

Pridiè Calendarum Julii Bavariæ & Fridlandiæ Duces, univerſo Exercitu Neomarcum contracto, ultra ter centum vexilla eqvitum, & ducentas peditum cohortes recenſuerunt: Tormentorum autem omnis generis octoginta numerata. His copiis ſubnixi, Regneſo Stenii tramisſo, ad ſemihorulæ & qvadrantis iter, in Noribergæ conſpectu, regiis caſtris caſtra contulêre; eminulo, Regneſo incubanti, loco tendentes: Qvi momento, tentoriorum multitudine, in hibernam velut canitiem exalbuit. Nec virium tamen fiduciâ artem habuêre inſuper, ſed hanc illis junxêre: Pariter, ac Rex fecerat, vallo ſtativa ſua è veſtigio circumſepire exorſi.

Hoſti, ut conjectare licebat, propoſitum erat; Regem, qvem, locorum & munitionum opportunitate tectum, impetu adoriri, inconſultum arbitrabatur, eminùs circumſesſum, annonâ & pabulatione intercludere, ſangvineq́; velut ac ſucco ſubtracto, diuturnâ emaciare morâ: Qvorſùm finitima loca, Forchemum, Neomarcum, Swabaccum, valido hoſtili præſidio inſesſa, apprimè accommoda; & eqvitatus vel maximè, qvo hoſtis ſuperior, camporum æqvor circumcircà asſiduis diſcurſibus infenſare poterat. Nec inficias imus, Regios, cumprimis ſub finem, aliqvâ pabulo laborâsſe anguſtiâ; eaq́; de cauſa eqvitatus rem, dum ad Noribergam bellum ducitur, aliqvantulùm rediisſe in arctum. Annonam tamen qvod attinet, à Civitate illa, qvamdiu caſtra oppoſita fuêre caſtris, abunde ſuffecta eſt: Ut ita hoc in pasſu ſpe ſuâ exciderit hoſtis.

Magiſtratus urbicus cives qvoq; ſuos, armis militarem in modum inſtructos, ſub viginti qvatuor ſigna digesſerat: Qvæ, primis literarum elementis inſignita, ſingula unius literulæ characterem depictum præferebant. His bis duodenis civium cohortibus, & domeſticæ Urbis Legioni, tutiores atq; ab hoſte averſæ ſtationes asſignatæ: Nec pœnitendam iſti, vigilias & alia militaria munia obeundo, nec gravatim, qvamdiu bellum hìc conſiſteret, Regi exhibere comperti ſunt operam.

Sed relictis capitalibus hoſtibus, ad Noribergam deſidentibus, mentis diſcurſu paululùm hinc evagabimur; viſuri: Qvid inqvies Pappenhemius rerum volatili ſuo Exercitu molitus & emolitus fuerit.

Pappenhemii in Hasſia, & his locis, auſa.

31. Hic poſt obſidio liberatam ſimul & deſertam Stadæ Urbem Brunswicenſem agrum remenſus, in Hasſiam, & eò locorum, Landgravio multum mœrorem iterùm propinaturus, iter verterat. Cujus adventum ſimul ut Hasſiaci, qvi Volcmarſiæ & Mundæ hoſpitabantur, præſentirent, recedentes inde, Casſellas ſe receperunt: Nec celeri tamen adeò gradu fieri id potuit; qvin

impedimentorum nonnihil ab his, qvi Volcmarſiâ exceſſerant, in Pappenhemianorum manus incideret. Pappenhemius autem loca deſerta milite ſuo denuò inſidens, & , qvâ aliàs, celeritate uſus, qvicqvid novorum Haſſiacorum delectuum Drengelburgi, Witzenhuſii, Allendorffi, Eſchwegæ reperiebatur, rapido ſuperventu ſuo diſturbatum iit.

Witzenhuſii tamen ab Haſſiacis par pari relatum: Ubi ſex Pappenhemianorum eqvitum turmæ repentinâ irruptione oppreſſæ, ad ducentos trucidati, reliqvi pleriq; cum Ducibus ſuis capti, & opima præda, tam aliarum rerum, qvàm qvadringentorum imprimis, & qvod excedebat, eqvorum ab hoſte parta.

Ex Haſſia Pappenhemius in Isfeldium agrum contendebat: Eo, unà cum Duderſtadii Urbe in poteſtatem redacto, adverſùs Thuringiam, neſcio qvas, machinas agitans. Indicio eſt; qvod Mulhuſianos de annona, in Exer itus uſum præparandâ, (licet fruſtrà & repulſam paſſus) interpellaverit. Sed novi, cum ab Haſſiacis, tum à Georgio, Duce Luneburgenſi, & Baudiſio motus cauſæ fuerunt, cur, mutato conſilio, retro ad Viſurgim flecteret.

Haſſiaci namq; Volcmarſiam in ipſius abſentia, reſumtis animis, oppugnatum ierant: Qvam ut liberaret, qvinqvaginta qvinq; eqvitum vexilla, Viſurgim ad Pollam raptim transducta, Gronsfeldio Comite cum nonnullis copiis ſe jungente, eâdem adhuc veſperâ Brakelam, & porrò Volcmarſiam properare juſſit.

Haſſorū ad Volcmarſiam ab eodem accepta clades.

Continuato igitur totam noctem itinere, gradum pro more accelerantes, rubeſcente aurorâ, ad Volcmarſiam hi conſpecti: Eodem penè momento; qvo Haſſiaci deditione Urbem receperant, & ſub dio propè mœnia, ad qvatuordecim eqvitum alas, tendebant. Haſſiaci ergò, hoſtem propè abeſſe ſentientes, impedimentorū qvicqvid raptim aſportari poterat, in tutum amandare, ad ſilvam in clivo qvodam ordines inſtruere adverſùm, & ingruentium primam impresſionem ingenti animo ſuſtinere: Mox tamen, multitudine obruti, evadendi viam circumſpicere, ſed foſſato, qvod ex transverſo ſilvam interſecabat, impediri; qvò minùs maturo ſibi conſulerent receptu. Hinc factum, ut novem eqveſtria vexilla amiſſa fuerint: Qvorum tamen jacturam plus qvàm ducentorum circiter, inter qvos duo eqvitum Magiſtri numerati, mors haud comitata. Decem alicujus notæ Duces, unà cum ſub Tribuno Seekirchio, & ducentis qvaſi gregariis, vivi in hoſtium manus devenerunt. Reliqviæ cladis Caſſellis receptum habuêre: Qvinq; tormentis, & mortario, qvo ignes artificiales evomuntur, hoſti relictis.

Pappenhemius in Brunswicenſem agrum reditus.

Pappenhemius, facinore hoc patrato, decimo tertio Calendarum Julii Warburgum venit: Ubi peditatus eqveſtribus copiis ſe junxit; tramiſſoq; Viſurgi Calenbergam rectà hinc itum eſt.

Arcem iſthanc Dux Luneburgenſis & Baudiſius, admoto Exercitu, obſidio cinxerant; primaſq; Comitis Gronsfeldii, cum qvatuor Legionibus ſubſidio venientis, conatus acriter, nec ſine Cæſarianorum clade, repreſſerant. Ubi parum abfuit, qvin ad internecionem à Regiis cæderetur hoſtis: Ni pons interruptus adjumento huic fuiſſet, Regiorumq;, calcibus ſe recipientis inhærentium, eluſiſſet impetum. Qvandò verò de adventu Pappenhemii, validum Exercitum ſecum trahentis, cognitum eſt, obſidionem deſerere, tutius arbitrati, relato gradu, ad Hildeſium pedem fixêre cum Exercitu. Qvi, luſtratione circà hoc tempus habitâ, octo peditum, & qvatuor eqvitum millibus recenſebatur.

Pappenhemius econtrà cum totius Exercitus robore, qvod duodecim millibus peditum, & eqvitatu Regiis par æſtimatum, tertio Calendarum Julii, Calenbergâ movebat, monteq; Sancti Mauritii ad Hildeſium ſuperato, inſtructâ ac diſtentâ latè acie vires ſuas oſtentabat: Qvaſi Regios, intra caſtrorum opportuna ſe continentes, præſentiſſimâ vi adoriri in animo haberet, præ ſe ferens; & octo majoribus tormentis, qvæ, in montis ſupercilio conventa, ad ædem ſacram ſtatuerat, Regios ter ſalutans.

Sed

Sed par pari datum hoſtimentum, & acerbam potionem propinanti ejuſdem generis poculo plenis faucibus reſponſum: Nec, manum conſerere ambientibus Pappenhemianis, certamen admodùm ſubterfugere Regii. Finno cumprimis eqves, ut ſemper aliàs, ita hic intrepidus animo, manu ſtrenuus, cum undenis eqveſtribus vexillis fortiter confligere, &, uno eorundem cum Magiſtro eqvitum capto, hoſtium cædere ad ducentos. De proſpero itaq; ſucceſsu deſperans Pappenhemius, retrò inde Rotenbergam, &, ſecundis caſtris, Gronavium diſceſsit: Miſsis Calenbergam, qvi, præſidio exemto, munitiones arcis tumultuariâ operâ demolirentur. Ultimo Nonarum Julii Glenius Tribunus, duabus eqvitum centuriis, & centum qvinqvaginta peditibus comitatus, ad Pattenſœam transiens, eâdem adhuc luce, Peinæ arcis præſidiarios, ad centum qvinqvaginta, Gvelpherbytum ſecum abduxit: Sedecim illic relictis machinis, ſed pulvere tormentario, qvantumcunq; aſportare haud dabatur, in aqvâ projecto, corruptove. Qvam arcem Luneburgenſis Dux, à diſceſsu Pappenhemii mox occupatam, præſidio firmatum iit. Qvinto Nonarum Julii, qvi alter ab illo dies, Glenius, pari modo qvo Peinâ, Stenbruccum, milite vacuefactum, Regiis, pro arbitrio, inſidendum reliqvit.

Pappenhemii Rhenum verſùs abitus.

His peractis Pappenhemius, ad Viſurgim iter relegens, Pollam petiit: Ubi Exercitus flumen iterum traductus. Hinc porrò, ſilvâ occidentali ſuperatâ, verſùs inferiorem Rheni tractum, & diœceſin Colonienſem, Trajecto Moſæ, qvod arctisſimâ à liberis Belgii Ordinibus obſidione premebatur, liberando, properatum.

Lapis Hermonius Gallis traditur.

32. In ſuperiori Rheni ora, poſtqvam Regni Sveciæ Cancellarius Hiſpanorum Exercitum, ut retulimus, ad Moſellam, qvanqvàm parum gratus comes, deduxerat, malacia penè erat: In Trevirenſi tamen Electoratu traditione Lapidis Hermonii, munitisſimæ arcis, qvod Regi Galliæ Elector, ſub Maji finem, inſigni ſolertiâ, præſidii & Præfecti ingratiis, in manus conſignârat, novorum tumultuum jacta ſemina. Clerus etenim Trevirenſis, qvi plus in Cæſaris ac Hiſpanorum, qvàm Gallorum partes inclinabat, ægrè admodùm iſtud ferre, eòq; rem deducere; ut non Auguſtæ modò Trevirorum ſed Confluentibus qvoq; Hiſpanorum reciperetur præſidium, & ita Gallo Hiſpanus, Rheno tantum interfluo, collimitaret: Neuter qvidem apertas inimicitias ergà alterum profeſsus, ſed infidi tamen amici & vicini; maximè in terrarum ſocietate conſtituti, qvarum poſſeſsionem ſibi in ſolidum vindicare qvisq; mallet. Hinc continuis odiis inter ſe collidi; tormentis invicem crebrò ſalutare; &, ſicubi alter alterius manum incideret, crudeliter hoſtilemq; in modum tractari.

Confluentes hoſti extorqvêt Sveci.

Donec Svecus, Campiductoris Hornii ductu, Galli, qvi his locis, pro tempore, viribus Hiſpano inferior erat, partibus interventu ſuo momentum adderet: Tertio Iduum Julii Moguntiâ producens Exercitum, & Confluentes acri obſidione adortus. Nec ob id tamen animo ſtatim defici Hiſpanus, ſed ſtrenuè ab initio ſe gerere, ut militem decet: Viribus tamen Sveci prævalentibus, & propiùs, propiùsq; ingruentibus, ulteriorem obſidii laborem ſe haud durare poſſe conſpicatus, undecimo Calendarum Junii, deditionis mentionem injicere, & ante ſolem adhuc occaſum certas ejusdem leges paciſci. Qvarum vi, armis ac impedimentis ſalvis, militarè in modum excedens, Urbem Sveco tradidit.

Et Gallis eo pacto traduntur.

Deditio autem hæc Montaburi, Engerſii, Hamerſtenii, Lohnſtenii, Larnecci, aliorum, minoris momenti, locorum deſertionem, velut laciniam, ſecum traxit. Confluentes poſtmodùm, brevi interjecto tempore, Gallis & Electori Trevirenſi reſtitutæ; impenſas, obſidio inſumtas, refundentibus, & ſtipulatò promittentibus: *Urbem qvàm diligentisſimè, ne recuperandi ulla daretur hoſti occaſio, cuſtoditum & conſervatum; Regiis qvoq; in Moſella ac Rheno, ſeu terreſtri, ſeu fluviatili itinere ati mallent, liberum tranſitum præbitum, hoſti verò denegatum iri.* Iisdem condicionibus ſuperiori Veſaliâ, etiam Bodobrigâ, aliis nonnullis diœceſeos Trevirenſis locis, Sveci ſponte ſuâ ceſſerunt.

Gräffenburgum, Trarbacco vicinum, capiunt

Confluentibus Hiſpano extortis, Hornius, munitionis haud contemnendæ arcem, Gräffenburgum, Moſellæ propè Trarbaccum incumbentem, (qvo diverticulo ad transmittendum Moſellam Hiſpani haud ſemel fuerant uſi) aggresſus, obſidione cinctam tormẽtis qvatere inſtitit. Jamq; mediocri ruinâ in exterioribus munimentis horum vi editâ, aliqvam ad eam invadendum ſtravisſe ſibi videbatur viam, qvando Hiſpanus centurio, loco præfectus, metu, ne, aleâ aggresſuræ tentatâ, ad incitas redigeretur, nullâ interpoſitâ morâ, de deditione agere cœpit; ſexto Iduum Julii, his legibus pactus: Ut ipſe, præſidiumve, cui imperabat, hoſtile, ſalvis omnibus impedimentis, arce excedere permitterentur. Sic locus, tranſitu Moſellæ peropportunus, nec exigui ideò momenti, in Regiorum poteſtatem venit; unâ cum annonæ & bellicorum apparatuum copia inſigni: Qvæ accuratâ inqviſitione & conſignatione habitâ, illic inventa.

Kirchbergæ munitiones diruunt.

Paulò anteqvàm Gräffenburgum dederetur, Kirchbergæ Urbs, in qva Hiſpani ſubinde nidulari ſoliti, ne impoſterùm id ampliùs contingeret, muris ac vallo ad terram depoſitis, munitione omni exuta ac renudata eſt.

Elector Colonienſis Neutralitatis apud Regni Cancellarium ſatagit

Electori Colonienſi inter hæc, ob bellum indies latius ſerpens, & vicina jam ambedens, timor non proletarius incesſerat: Ne contagione in fines etiam ſuos, ſeu irreperet, ſeu irrumperet malum. Simul ut enim Confluentium deditio innotuit, nonnulli ejusdem Conſiliarii ad Regni Sveciæ Cancellarium comparuêre: Beneficio Neutralitatis collato, hoſtilia arma à Domini ſui territorio deprecati. Qvanqvàm verò Regni Cancellarius concludere qvippiam certi in hoc negotio absq; ſpeciali mandato nollet, re omni ad Regem rejectâ, interventu tamen Baronis Charnasſæi, Legati Gallici, in bimeſtres armorum inducias demùm conſenſit; hac annexâ condicionum appendiculâ: *Elector, intereà temporis, tractatus telam, qvam in ſubditorum ſuorum & dicionum ſecuritatem inſtituerat, cum Rege ipſo continuaret; hoſti nullatenùs ferret opem; nec qvicqvam, ſeu directò, ſeu per ambages, in Regis, Regiorumve præjudicium moliretur.*

Cæſariani amicos Electoris Saxoniæ ſe ferunt

33. Erga Saxoniæ Electorem communis hoſtis, dum Regem Sveciæ præcipuâ virium mole opprimere parat, humaniter ac pacatè ſe gerebat. Nam & Fridlandius, proclamato Egræ Bohemorum publicitùs edicto, ne qvis Electoris ſubditos ullatenùs læderet, aut temerarias illis inferret manus, ſancire compertus: Et Balthaſar de Maradas, qvi, abſente Fridlandio in Bohemia pro Cæſare curabat, agreſtium, Electoris fines incurſionibus ſubinde incurſantium, colluviem, ſevero mandato, perniciem violatoribus interminatus, refrenatum iit. Sed non aliorſùm ſpectabat benigna hæc manus injectio, qvàm ut aliqvam onerarent Zamiam, & Electorem, à Regis, aliorumve proteſtantium Electorum, Principum, Ordinum ſocietate divulſum, poppyſmis his conſopirent.

Paulò poſt hoſtilem iterùm animum induunt

Qvod ubi pro tempore in casſum cecidisſe animadverſum, mox bilis, qvam intimis pectoris penetralibus abdiderant, iterùm, in naſum concita, efferbuit, & è Sileſia in Luſatiam ſe effudit: Per immisſa aliqvot militum millia, Lubenâ, Sittoâ, Gorlicio occupatis, & circumjecto agro miſerandum in modum populato. Utut verò electorales copiæ Lubenæ, obſesſæ ac tormentis concusſæ, vi denuò potirentur; hoſtium ad ſeptingentis illîc trucidatis ac pesſum datis: Cæſariani tamen mox, validò agmine reverſi, par pari retulêre, & Urbe itidem impetu expugnatâ, complures Saxonicorum conciderunt: Reliqvi, qvibus vitæ gratia facta, ſub Cæſarianorum ſigna diſtributi; Urbs autem direpta ac funditùs deſolata.

Luſatia itaq; circa hoc tempus Cæſarianorum atq; Saxonicorum palæſtra erat: In qva, variâ qvidem belli fortunâ, ſed, qvòcunq; res caderet, certo incolarum exitio colluctabantur.

Status rerum ad Noribergam.

34. Ad Noribergam, interim, utriq;, & Regii, & Cæſariani, firmis munitionibus circumſepti, torvùm contueri invicem; nec horum, de

com-

commeatu Regiis intercludendo, & atterendis inopiâ illorum viribus, conſilio aut conatui ſatis reſpondere eventus: Annonâ haud adeò ſæviente, ut regius Exercitus inde qvicqvam notabilis ſentiret incommodi. Nam frumenti qvidem penore in annum vertentem, & ulteriùs Noriberga ſatis inſtructa reperiri: Sed molituræ res in arctum redigi, & pro tanta hominum multitudine, qvæ præter cives militemq;, huc, velut ad receptaculum, dum belli procella deſæviret, confugerat, farina ac panis ægrè ſuppetere. Magiſtratui tamen urbano id præcipuè curæ eſſe; ne militis alacritas alimentorum defectu minueretur: Adeóq; huic, ante omnes, de qvotidiano panis demenſo providere. Apud Cæſarianos ſimiliter res annonaria in tolerabili conſiſtere ſtatu: Qvippe qvibus ex vicinis provinciis, diœceſi Bambergenſi, ſuperiore Palatinatu, Marchionatus Brandenburgenſis, qvem Onoltzbacenſem vocant, agro, imò ex ipſa Bavaria, & Cæſaris Regnis ac dicionibus, tolerandæ vitæ neceſſaria ſubveherentur. Verumenimverò pabulatio in arenoſo hoc & ſterili ſolo perexigua & disjecta eſſe: Adeòq; ob eqvorum, jumentorumve innumerum penè numerum, his, qvæ præ manu erant, citò abſumtis, brevi pabulatoribus utrinq; longè lateq; evagandi imponi neceſſitas. Hinc factum; ut, dum excurſorum manus crebras ſibi invicem inſidias ſtruunt, qvod una pars magnâ curâ conqviſierat, altera non rarò in caſtra referret: Secùs aliqvandò inſidias qvoq; iſtas cecidiſſe meminimus, & ipſoſmet inſidiarum auctores tendiculis ſe illaqveâſſe, qvas alteri poſuerant. Velitatum porrò nonnunqvàm variâ, & nunc huc, nunc illuc inclinante, fortunâ; certaminibus, licet minutis, haud incruentis tamen: Qvibus veteranus aliqvandò, multarum acierum, miles cecidit; qvi undabundum mare ſalvus evaſerat, in contemtibilis rivi vortice ſubmerſus.

Exigua qvædam illic certamina, belliq; eventa.

Inter alia, tertio Nonarum Julii, Regii, Croatis impacti, tres eorum alas circumventas obtrivêre, penè integras: Vexillis eorum, & Ductorum plerisq;, qvibus vitæ gratia fuerat facta, Regi præſentatis.

Croatæ econtrà, Noribergam & Altorffium inter, ſubſederant, regiis pabulatoribus tendentes retia: Qvæ Profeſſores & Studioſi nonnulli forte fortunâ prope Viſchbaccum incidebant. Nec ſprevêre illi, qvam fors incruentam obtulerat, prædam; ſed abductos, non niſi certo lytro exſoluto, liberos dimiſerunt.

SubTribunum Cratzenſtenium Neomarcum verſùs, Croatas, qvi in hac ora, Regiis à tergo infeſti, ſtabulabantur, oppreſſum, Rex cum nonnullis eqvitum alis ablegârat: Verùm hi adventu hoſtium indicio bubulci retecto, tempori exitio ſe ſubduxerant. Ne ergò nihil omninò ageret, Caſſellas, ſuperioris Palatinatus cœnobium, & Phaffenhofium, arcem propè ſitam, perrexit, hisq; vi expugnatis, integram Croatarum turmam, qvæ illic diverterat, ad internecionem penè cecidit: Reliqvis hinc inde diſperſis, ſubTribuno hoſtium cum nonnullis aliis capto, & qvamplurimis Regiorum, qvi captivi illinc detinebantur, libertati reſtitutis. Duo qvoq; ſocietatis (ut vocant Jeſu hic deprehenſi: Qvorum alter Noribergam captivus vivit; alter, dum, Regiorum manus evadere ſatagens, præcipiti impetu è feneſtra fertur, gulâ ſcopulo, cui cœnobium ſuperſtructum, impactâ, & ob deſulturam nimis arduam fractâ, ſibimet animam imprudens eliſit.

Hæc Croatarum clades, nonnullorum Regiorum, qvi Sultzbacum, & eò locorum exploratum miſſi fuerant, clade penſata. Nam illi ad Hambacchum, haud procul Ambergâ, in adverſariæ partis inſidias delapſi, initio qvidem, utut numero hoſti impares, arma fortiter ſtrinxêre; hoſtili inſultu aliqvoties repulſo: Sed tandem undiq; circumfuſi, & multitudine obruti, ad octoginta morti occubuerunt: Paucis hoſtium furori fugâ ſubtractis, qvi de internecina ſociorum calamitate referrent.

Non infelici tamen certaminis eventu adeò infracti Regiorum animi; ut, ancipitem excurſuum aleam denuò tentare, dubitarent: Nec mora longa

Inter-

intercesſit, qvando centum qvinqvaginta Croatas, qvi Neomarci hoſpitabantur, ad Rotenbacchum & Feuchtam obviam factos, adeò ferociter ſalutârunt; ut, qvinqvaginta eorum proſtratis, reliqvos caperent partim, partim diſpergerent. Qvi, hoſtium manus elapſi, lethiferam ruſticorum experiebantur ſævitiam: Ita ut oppidò pauci Neomarcum reverterentur.

Croatæ poſt hæc, ultionis cupidine æſtuantes, tramiſſo Regneſo, regiorum excubitorum ſtationem, verſùs Furtam & Stenium collocatam, ſed negligentiùs munia ſua obeuntem, nec-opinatò oppresſêre: Integræ penè eqveſtris, è Tribuni Truchſesſij Legione, alæ, ipſiusq; eqvitum Magiſtri, Fuchſii, nobilis à Bimbach, occidione ſociorum manibus parentantes.

Ad Heubacchum paulò poſt concurſum; æqvâ penè ſorte, & qvinqvaginta circiter militum hinc inde jacturâ: Sed, ob caſtrorum hoſtilium propinqvitatem, receptui ſignum à Regiis datum, &, ordinibus minimè laxatis, retrocesſum. Poſt aliqvot autem dierum ſpatium Rex, ſelectis aliqvot eqvitum turmis comitatus, ipſemet eò ſe contulit: In validam hoſtium manum, qvam antecurſores maturè detexerant, magno ſtatim ardore invectus. Nec fortuna ſpem ejus deſtituit: Hoſtibus, poſt acre certamen, & centum qvinqvaginta hominum ſtragem, campo depulſis.

Jacturam hanc in pabulatores vindicabat hoſtis, haud procul Furtâ ejus manus incidentes: Ducentis eqvis, nec non curribus onerariis aliqvammultis potitus; & reliqvos, effuſè fugitantes, ad ipſa Regis penè caſtra usq;, infeſto agmine perſecutus.

Opima iſtius prædæ illecebra ineſcaverat Croatas, ut eandem denuò fortunam periclitarentur: Captus ergò inſidiis haud procul Lauffo, in cœcis ſilvarum, locus. Nec mora: Apparuit mox eqvorum, curruumve non mediocris turba, Rotenbacchum verſùs pabulatum misſa; inter qvos nonnulli ipſiusmet Regis proprii numerabantur. His Croatæ, è ſubſesſa advolando, injicientes manum, retroacto gradu, qvà Engeidalam via eſt, abire cœperunt: Sed proſperum initium fortuna, arridere primùm viſa, obverſo ſtatim occipitio, diſpari exitu fœdavit. Increbeſcente enim rei famâ, illicò qvaqvaverſùs, qvi retrocedentes inſectarentur, misſi. Nec veſtigia hoſtium diu latebant Regios: Qvi prædatores ſuos, admisſis eqvis proſecuti, & asſecuti, adeò duriter tractârunt; ut centum, & qvod excedit, terram oſcularentur, revomentesq́;, qvam devoraverant, prædam, unà cum prædatitiis eqvis ſuorum magnam partem Regiis relinqvendo, per exigui temporis interuſurium ſatis grande penderent.

Et ejusmodi qvidem excurſus ac concurſus plures accidisſe comperti: Qvos ſingulatim enarrare ut prolixum nimis, ita, qvia aut ſimili, aut minus memorando in partem ullam exitu contigerunt, haud operæ pretium foret.

Inter hæc tamen oblivione minimè prætermittenda Lichtenavi, arcis, qvæ Noribergenſium Civitatem Dominam agnoſcit, qvinq; ab Urbe milliaribus, qvà Onoltzbacum via eſt, diſſitæ, deditio; curatore loci, nullâ urgente necesſitate, facta. Hæc etenim cauſæ fuit, cur Cæſaris Exercitus eò diutiùs ad Noribergam obſtinare, &, pede immoto, perſiſtere potuerit: Non ob commeatus illîc reperti copiam; ſed, qvam ſubminiſtravit, alimenta, pabulumq; è vicinis locis tutò & ſine ambagibus convehendi, opportunitatem. Regis qvoq; conſilia hoc caſu aliqvantùm alterata. Qvippe, militiæ ſuæ robore è reliqva Germania appulſo, validas huc copias ad hoſtis latus collocare decreverat: Qvæ frumentatione & pabulatione ab hac parte prohibito caſtrorum movendorum necesſitatem inferrent. *Lichtenavum hoſti deditur.*

Dum ad Noribergam bellum conſiſtit, Tupadelius Tribunus, qvem propè Neomarcum captum diximus, poſtliminio ab hoſte revertebatur, pacificis conſiliis onuſtus: Neq; hæc tamen, Rege parum fidem adhibente, ita felicem exitum ſunt ſortita, ac iſtud, qvod in hoſtem, eo ſuggerente, Rex cœpit.

Indicinam Regi fecerat de Fridlandiæ Ducis peno, qvem ex ſuperiori Palatinatu, diœceſi Aichſtetenſi, & contermino tractu Freiſtadii conges- *Regii cõgeſtum à Cæſarianis Freiſtadii penũ ſorat, peſſũdant*

ferat, panis, farinæ, ſalis, & aliorum, id genus, copiâ inſtructisſimo: Ita, ut ne mille qvidem curruum vecturâ aſportari posſet. Retulerat qvoq; Jam aliqvot militum millia in procinctu ſtare, ad annonarias has ſpecies in caſtra deducendum. Rex ergò commeatus iſtius corrumpendi conſilium iniit: Nec diu cunctandum ratus, qvarto Calendarum Auguſti, inclinante ad veſperam die, eundem Tupadeliũ, cum draconibus ſuis, & nonnullis eqvitum turmis, eò ablegatum iit. Qvi, hoſte dormire in utramq; aurem reperto, duo crepitacula portæ admovebat: Neutro, qvod debuerat, operante. Tertium autem appenſum effectu non caruit, ſed impetu portam refregit: Eodem momento, qvo dracones, ſcalis admotis, murum ſuperaverant. Ita, irruptione ab omni parte factâ, qvicqvid occurreret hoſtile, trucidatum; oppidum direptum; armentorum ad mille capita abacta; &, ſi qvid aſportatu facilè, militi in prædam cesſit: Reliqvus conditus illic penus Vulcano conſecratus. Nullâ Regiorum clade: Præterqvàm, qvod Johannes Kevenhüllerus, Baro, fratris ſub Tribunus, à ſuismet per nocturnarum tenebrarum errorem, globo trajectus, periit.

Qvà occaſione Rex eosdem inſigni clade, Sparrio capto, profligat.

Rex interim, de tuto ſuorum receptu ſolicitus, ut terga eorum ſuffulciret, cum qvingentis ſclopetariis, & eqvitatus parte, caſtris, Burchtannum verſùs, exierat: Ubi forte fortunâ evenit; in Sparrium, generalem ſub Fridlandio vigiliarum Præfectum, incidere: Qvi octo alas Colloredicorum & Gonzagianorum eqvitum, vicena Croatarum vexilla, & qvingentos ſclopetarios ſecum trahens, regiis pabulatoribus inſidiabatur. Acre inter hos & regios antecurſores certamen primò coortum, ſed Regis, cum reliqva copia eqveſtri præproperè ſubſidio ſuis accurrentis, adventu celeri fine terminatum: Fridlandico eqvitatu terga ſtatim dante, &, laxatis ordinibus, hinc inde dilapſo. Pedites verò hoſtiles, qvi opaca ſilvulæ vicinæ inſederant, acerrimè reſtiterunt: Ita ut in primo certaminis calore Riſius Tribunus, duoq; nobiles ex aulicorum miniſtrorum numero, Bojus alter, alter Cratzenſtenius, proximè Regem, nec non plures alii infeſtis eorum pilis ceciderint. Rege autem nihilo remisſiori ob id animo cum ſclopetariis ſuis ingruente, ſuperati, ſilvulæq; opportunitate, qvâ ſe texerant, expulſi ſunt, & maxima pars ferro abſumti: Ita ut Cæſarianorum tam eqvitum, qvàm peditum, ad ſexcentos occubuerint. Nec pauci qvi in paludes ab hoſte confugerant, ſubſidentium voragine hauſti periêre. Sparrius ipſemet, dum in uliginoſo ejusmodi loco latibulum qværit, à morione, individuo fortunæ utriusq; comite, proditus, unà cum Tertzkii ſub Tribuno, qvatuor centurionibus, & aliis obſcurioris nominis Ductoribus, nec non gregariis ultra centum, vivus in Regiorum manus venit: Fugientiq; eqvitatui tria inſuper vexilla extorta. Rex in caſtra rediens, pedites ſingulos, ob ſtrenuè navatam operam, ſingulis Joachimicis, ordinum autem Ductores, pro cujusq; ſtatu & condicione, majuſculâ vel minuſculâ imagine ſuâ, auro effigiatâ, eqvitum deniq;, qvi vexilla hoſti erepta obtulerant, unumqvemq; centenis Joachimicis muneravit. Supplicationes qvoq; ſolennes, cùm Norībergæ, intra Urbis mœnia, tum in præjacentibus Urbem caſtris regiis ob id habitæ.

Regiorũ expeditio contra rebelles in Svevia agricolas.

35. In Svevia, circa hoc tempus, Johannes Bannerius, & Bernhardus, Saxoniæ Dux, novos, illic exortos, motus, in qvos provinciales, ſeditionum flabro conciti, exæſtuârant, pari violentiâ repreſſum ierant. Delectus qvoq;, in Wirtenbergenſi agro habiti, &, qvi ad Ulmam hoſpitabatur, regius miles, ſub Julii menſis ingresſum, Wingarto aggresſuræ impetu capto, aliqvot rebellium agricolarum centurias, vitâ mulctârant. Eo comperto, qvi Ravensburgum obtinebant, parem ſortem veriti, nec Regiorum adventum præſtolari auſi, ancipiti diſcrimini maturâ ſe ſubtraxêre fugâ. Qvo occupato Wangam porrò à Regiis itum, nec ultra qvatuordecim cives illic reperti: Reliqvis Bregentiacum præcipiti fugâ dilapſis.

Bavarus miles Fridbergam it

In Bavaria Cratzius, generalis rei tormentariæ apud hoſtem Præfectus, qvarto Nonarum Julii, Fridbergi oppidum,

poteſtatē redigit. pidum, exiguo milliari Auguſtâ Vindelicorum diſtans, incolarum, poſt regios milites (qvi non tam præſidii, qvàm protectionis cauſâ, & ita, ipſorummet incolarum bono, illìc commorabantur) mero conſopitos, portas ultrò aperientium, proditione, occupârat; ſed occupatum mox iterùm deſeruerat: Civium plerisq;, qvod, malæ conſcientiæ ſtimulis agitati, debitam proditionis mercedem indubitanter ſe manere augurarentur, abeuntem ſecutis, & lares ſuos deſerentibus.

Et Landsbergam. Pridiè Nonarum Julii Landsbergæ qvoq; Urbem vi tentaverat Cratzius, & civium itidem, contra Regios intra mœnium viſcera inſurgentium, adminiculo expugnârat: Tribuno tamen Cochtitzkio (cujus dracones, peſſimis modis hìc mulctati, vitâ penè omnes luerunt) cum ducentis circiter eqvitibus Auguſtam ſe recipiente.

Leopoldicus Fiesſam. Duæ inſuper peditum Legiones, & una eqvitum, Leopoldicus miles, dicto Cratzio ſuppetias venientes, Fiesſam adortæ, violentâ ſeptem tormentorum verberatione integro triduo impetierant locum, Torſioq; ſub-Tribuno, qvi hìc curabat, majoris globi impetu diſcerpto, pariter vi ceperant.

Ipſi Auguſtæ inſidiæ nectuntur. Qvinimò nec ad intercipiendam ipſammet Auguſtam ſutelis ullis, aut clandeſtinis colluſionum machinis ab hoſte parcitum: Qvæ tamen retectæ ad irritum cecidêre. Prout, ultimo Iduum Julii, foramen in muro repertum, & ad ſubdola hæc conſilia præparatus pons, latitudine ternis unà euntibus tranſitum præbente: Idq; ſolitarii loci receſſu, tantæ capacitatis, ut aliqvot armatorum millia illìc, velut in ſubſeſſa, latere poſſent, donec proſiliendi tempus foret.

Fridberga à Regiis exuritur. Sed jacturam à Cratzio illatam confeſtim reſarcierunt Regii. Et Fridbergenſium ſanè perfidiam Johannes Bannerius inultam haud dimiſit; milite nonnullo, ſimul ut turpe ac inhoneſtum hoc eorum facinus ad aures pervenit, Auguſtâ ablegato: Qvi muro & portis, reliqviis licet civium, ad extrema paratorum, in appropinqvantes acriter detonantibus, ſuccedens, oppidum vi expugnavit; & trucidatis, qvicunq; virilis ſexus obviam ſe ferrent, imbelli autem fœminarum & impuberum turbâ laribus exire juſſâ, ſceleratorum hominum ſedem flammis ultricibus abſumſit.

Landsberga recuperatur. Landsbergæ porrò & Fiesſæ recuperatarum honor Bernhardo, Saxoniæ Duci, obvenit. Landsbergæ enim vix, motis copiis, illum minitari auditum, qvandò Senatus & Primores Urbis, clavibus adverſùm latis, genua ejus ſuppliciter advoluti, criminis ſuſpicionem, qvâ nupera Urbis ab hoſte facta occupatio eos aſperſerat, diluere conabantur. Id qvod ſalutem iis tulit: Abſtinuit enim, precibus emollitus Dux Bernhardus omnem militum injuriam à ſecùs promeritis, Urbemq; aliqvot peditum cohortibus, & duabus eqvitum alis, præſidio pro tempore ſat valido, firmatum iit.

Non multò poſt, ultimo nempè Calendarum Auguſti, duæ Leopoldicæ draconum cohortes, & eqvitum turma, Roshaubti ab eodem oppresſæ: Nec modicâ ſtrage editâ, qvicqvid hoſtile ferrum effugere poterat, disſipatum, à ſignis receſſit.

Ut & Fiesſa. Mox, gradu Fiesſam promoto, Urbem vi expugnabat. Trucidati præſidiariorum primo fervore ad trecentos: Capti, unà cum ſignis ſuis, reliqvi ad centum ſupra mille; interq; hos nonnulli magnæ dignationis Ductores, nec non Comites ac Barones. Qvorum mille circiter regiæ militiæ nomina ſua dederunt. Hoc infortunio totus penè Leopoldicus peditatus ad nihilum redactus, tantusq; hoſtibus terror injectus: Ut tres in montanis munitiones, verſùs Erenbergi arcem à trepidis, regio milite necdum viſo, deſererentur. Imo periculum erat; ne Erenbergo ipſo, & clauſtris montium, qvibus Tirolenſis Comitatus obſeratur, potiti Regii, Comitatum hunc armis irrumperent: Namq; omnia formidine iſtìc & tumultu confundi, miſceri; ipſemetq; Leopoldus ArchiDux, pretioſisſimis qvibusq; convaſatis, fugam potiùs qvam defenſionem meditari. Sed receptus Bernhardi Ducis, hoc ipſo temporis momento pariter cum Bannerio in Franconiam avocati, non præſenti modò

hoſtem

hoſtem metu exſolvit, verùm etiam, recuperata nuper loca in ejus manus facili recidivâ relabi, fecit.

Fuldenſiû ruſticorû motus cõponitur. Apud Hasſos parum, intereà temporis, memoratu dignum geſtum: Niſi qvod Fuldenſis diœceſeos agricolæ, qvi Landgravio tributarii hactenùs fuerant, utut ultra propriorum ſubditorum modum ab illo haud onerati, qvinimò mitiùs molliùsve adhuc habiti, turbonum qvorundam inſtigatu, arma arripuêre, Hasſiacis delectibus hoſpitia ulteriùs præbere, & tributum pendere detrectantes. Sed præcocis ferociæ citò eos pœnituit. Landgravius enim hoc incitabulo proritatus, copias nonnullas confeſtim in rebelles mittebat: Qvi, congreſsi cum his, ad qvingentos conciderunt, reliqvis partim captis, partim hinc inde dilapſis. Qvod etiam, Pappenhemio, Trajecti ad Moſam obſidione liberandi, longiùs digreſſo, tractus hic hoſtilibus armis immunis eſſet, Landgravio, cum potiore militiæ robore, in Franconiam, Regi Sveciæ ſuppetiatum, eò faciliùs ire licuit.

Regii in Franconia undiq; contrahũt vires. 36. Nam Sveciæ Rex, ſimul ac ad Noribergam firmârat pedem, miſsis qvaqvaverſùm, qvà arma ipſius in Imperio florebant, citatis nunciis, ſupremis militiæ ſuæ Moderatoribus edixerat: Diſperſis viribus in unum coactis, qvantumcunq; militum bellicæ neceſsitati, aliis locis incumbenti, re ſalvâ ſubtrahere liceret, in diœceſi Herbipolenſi congregarent; Noribergæ mœnibus aſsidenti exinde futuri ad manum. Huic mandato obſecutus Regni Sveciæ Cancellarius à Rheni ora cum aliqvamultis eqvitum, pediſumq; Legionibus, Chriſtiani, Comitis Palatini, ductu, Herbipolim ſe contulerat. Gulielmus qvoq; Saxoniæ Dux, regias copias, qvæ per Thuringiam, Archi-Epiſcopatum Magdeburgenſem, & conterminas oras hoſpitatæ hactenus erant, contractas adducens, Sweinfurtum jam tenebat. Nec minùs Johannes Bannerius, & Bernhardus Saxoniæ Dux à Danubio adventabant. Landgravius Hasſiæ ſimiliter, ut diximus, & cum eo ſelectus, nec contemnendus militum numerus, flexo illuc itinere, appulerat. Deniq; Auguſtus, Comes Palatinus Rheni, in hac rerum metamorphoſi, qvâ totà belli moles in Regem devolvebatur, impenſâ operâ ab Electore Saxoniæ impetrârat: Ut aliqvot eqvitum, peditumve Legiones, ſub Baronis Hoffkirchii imperio, Regi ſubſidio mitterentur.

Auguſti Comitis Palatini, ad Electorem Saxoniæ propoſitio. Auguſtus hic, Comes Palatinus Rheni, ut ſuprà attigimus, ineunte menſe Junio, qvandò Regi de Pacis tractatu inter Electorem Saxoniæ & Fridlandiæ Ducem relatum erat, & hoſtis redivivo à præterita tabe Exercitu, viribusq; integratis, Electoris finibus imminere videbatur, à Rege ad eundem ablegatus, ab initio id unicè egerat; ex promtam Regis, vel integro Exercitu afflictis ejus rebus ſuccurrere parati, operam offerendo: Ut ne Elector, formidine impulſus, præcipitem Paci animum adjiceret, & plusculum, qvàm par erat, aut. è re communi Proteſtantium, Cæſari largiretur. Poſtulabat itaq; ſolummodò Regis nomine: *Suſtineret paululùm, & intra defenſionis cancellos ſubſiſteret Elector, tantum Regi indulgens temporis; qvanto ad longinqvum ejusmodi iter, qvod cum Exercitu conficiendum erat, opus foret. Qvod ad pacis negotium, Regem nihil unqvàm hucusqve magis habuiſſe in votis, nihil majore ambitu quæſiiſſe: Qvàm ut, Chriſtiano orbe tranqvillato, & Imperio cumprimis Romano belli miſeriis exonerato, optatâ qviete domi qvisqve ſuâ frueretur. Nec ſanè cauſæ qvippiam ſupereſſe; cur diverſum intenderet, aut Pacem coeuntem interpellaret: Jamdudùm enim ſcopum, qvo collimârit, conſecutum. Claſſem, mari baltico compedes minitantem, peſſum dediſſe; littora & portus à ſuſpectis hoſpitibus, an hoſtibus, perpurgâſſe; tot præpotentes Principes ac Ordines priſtinæ reſtituiſſe Libertati, dignitative, & arma, qvibus ſe tutentur, à Cæſare excuſſa, reddidiſſe in manus: Adeòq; hoc ipſo excitaſſe velut murum; qvi fines Regni, undiqve obeundo, protegat, & interjectu ſuo ab hoſte diſterminet. Ad hæc prolapſam Proteſtantiũ rem inſtauraſſe,*

& principale adverſariorum intentum reddidiſſe irritum: Salvoq; eapropter honore & dignatione regiâ, in Pacis tractatum poſſe deſcendere. Maximè, qvod indubiâ ſpe ducatur: Beneficia, qvæ in Proteſtantes largâ contulerit manu, ab iis, qvorum hoc bello impræſentiarum interſit, debitâ gratitudine reapſe eadem remunerando, non magis oblivione ſepultum iri; qvam ab Hiſtoriis & futura poſteritate, gratâ mente recolendo, deprædicandove. Verumenimverò Regi hanc ſemper animo ſediſſe ſententiam: In arduo & maximi momenti Pacis negotio, præcipitantiam, ut exitiabilem peſtem, præcipuè vitandam; nec niſi magnâ providentiâ & circumſpectione procedendum. In eadem adhuc mente perſtare; non ob privatos reſpectus, qvippe, ſibi particulatim proſpicere, in proclivi ipſi fore, ſed unicè Proteſtantium in Romano Imperio causâ: Qvorum ſalus & ſecuritas nullo certo fundamento nitatur, nec ſolidum qvid de Pace ſibi qvisqvam polliceri poſſit; priusqvàm univerſalis inter eos certis legibus ineatur ſocietas, qvæ pacta pacificatoria, contra Domum Auſtriacam & Pontificios fœderatos, eadem infringere forſan tentantes, armis aſſerere parſit. Id verò in hac rerum confuſione, qvâ Romanum Imperium jam laboret, haud ita facile factu videri; nec modicum reqvirere temporis intervallum. Conventum enim generalem omnium Proteſtantium indicendum, communiq; eorum conſilio & ſuffragio ſingula peragenda: Priusqvàm autem id fieret, inter Regem & Electorem de certis articulis, qvi ſubſecuturo conventui fundamenti inſtar ſubſternantur, tractandum, transigendumve; ne imparati ad conventum accedant. Aliter Regem, Pacis ineundæ auctorem eſſe, aut ſvaſorem, nec poſſe, nec velle: Qvippè qvi eminùs ſatis proſpiciat; negotio præcipitato, & Pace, ante initam ejusmodi ſocietatem, qvæ conſilia conſiliis, vires viribus, media mediis hoſtilibus opponat, conventâ, recidivam morbo, & ultima primis longè periculoſiora fore. Itaqve hoc caſu ſuum teſtari diſſenſum, & eo ipſo omnium malorum, qvæ Proteſtantibus inde ſubortura ſint, coram DEo, hominibusve à ſe amoliri cauſam ac culpam. Regem optimâ hac intentione in medium afferre: Ut communi Proteſtantium bono, & Romani Imperii ſaluti conſulatur. Nam ſi privato ſuo veliſicaret commodo, tot, per DEi gratiam, opulentas in poteſtate habere provincias; devictorum Pontificiorum ſpolia: Ut, earum poſſeſſione decedens, haud difficulter ſibi qvietem à Cæſare emercari, Pace bellum mutare, & condiciones ejusdem pro voto obtinere poſſit. Malle verò, ſolo affectu & ſolicitudine, qvibus communem cauſam complectatur, ductum, continuare vel maximo ſuimet ipſius incommodo bellum; qvàm cum publicæ rei detrimento & exitio, particulari Pace ac qviete frui. In Regem itaqve firmam hac parte Elector collocaret fiduciam, nec præproperâ feſtinatione tractatum Pacis præcipitaret; multò minus, niſi præſcio & conſentiente Rege, ſummam iis imponeret manum: Oblatas à Fridlandio condiciones, intentionis ejus expiſcandæ, audiendo qvidem; nil tamen certi & definiti reſpondendo, ſed totum negotium ad aliorum fœderatorum, Regis, Principum Ordinum communicationem rejiciendo. Ante omnia armorum curam ne deponeret: Sed Exercitui novis delectibus ſupplendo & augendo ſtrenuè inſiſteret, nec commoditatum, qvæ, aſpirante ſummi Numinis favore, in hoſtico adeptus eſſet, poſſeſſione cederet hoſti. Adverſariam enim partem præcipuè ſatagare videri: Ut, tempus tractatus pacificatorii prætextu lucrati, Proteſtantium animos, nondum ſatis coalitos, disjungant, Electori hac arte arma manibus extorqveant, &, adverſantibus ventis rectâ viâ curſum tenere prohibiti, prolato parumper pede transverſam captantes auram, mutatâq; veliſicatione portum deſtinatum conſeqvantur. Si tamen Electori, occaſionem Pacis ineundæ hac vice neutiqvàm intermittere, fixum ſtet, renudare Regi ne gravetur animi ſui ſenſa: Qvomodo in ancipiti hoc negotio judicet ſibi procedendum; ne excidat

dat ſtabilis, fidæ, & omnium votis expetitæ ſecuritatis effectu. Singulatim autem (1.) An Elector univerſalem inter partes utrinqve belligerantes Pacem, an particularem pro ſe tantummodò transactionem cum Cæſare intendat? (2.) Siqvidem illi univerſalis Pax cordi, qva ratione Regi & Coronæ Sveciæ, pro injuriis ac damnis illatis factisq; ſumtibus ſatisfieri poſſe, opinetur? (3 Qvibus mediis aliorum in Imperio Ordinum ſaluti ac commodo conſulendum, & cujus poſtulata ejus ponderis exiſtimet Elector; ut, illis à Cæſare non admiſſis, Pacis telam abrumpi, bellumve continuari fas ſit? Deniq; (4.) qvo vinculo initæ Pacis transactionem, ne adverſariorum dolo culpâve iterùm fatiſcat, connodandam arbitretur? Regem certâ niti in Electorem fiduciâ: Separatim haud deſcenſurum in Pacis, ſeu univerſales, ſeu particulares tractatus, verùm omnia unanimo Proteſtantium Ordinum peracturum conſenſu. Spem ad hæc fovere indubiam: Cùm Electorem, tum alios proteſtantes Ordines, ubi ad univerſales Pacis tractatus res devenerit, eò curatiùs & ſolicitiùs ad debitam ac ſufficientem ſatisfactionem conſeqvendam Regi operam daturos; qvo perſpectius ipſis ſit (1.) Principes ac Ordines bonis partim ſuis penitiſſimè fuiſſe exutos; qvæ Rex, ab hoſte recuperata, jure velut belli poſſideat: Partim (2.) territorio omni occupato & valide inſeſſo, ita preſſos, ut præter nudum Domini nomen vix qvicqvam iis manſerit reliqvum; qvorum diciones pariter, expulſo hoſte, Rex in poteſtatem redegerit. Qvinimò (3.) non defuiſſe, qvi in apertam adverſùs Regem, ejusve Coronam erumperent hoſtilitatem: Pro hoſtibus idcircò jure, merito habendi. Electori qvidem Saxoniæ, & Gulielmo Haſſiæ Landgravio, in nullo hoſtibus obnoxiis, & pro ſe arma indutis, non habere Regem, qvod imputet; haud tamen (4.) ambigere: Qvin Elector, ſuppetiarum latarum memoriâ, Regis deſiderio, ad conſeqvendum juſtæ ſatisfactionis ſcopum, qvantum pote, fideliter cooperaturus ſit. Nam (5) reliqvos Ordines qvod concernat, penè omnes, ut qvi, hoſtilia arma favore proſecuti, contra Regem (ſub qvocunqve tandem prætextu milite, pecuniâ, re tormentariâ aliis eadem inſtruxerint, nec inde deſtiterint niſi vi compulſi, ut hoſtium auxiliatores ſtricto jure tractari poſſe. Demùm, (6.) nonnullas, a Rege occupatas, provincias ſine controverſia hoſtiles cenſeri, Regis ex profeſſo hoſtibus vivido armorum robore extortas: Qvæ eapropter, tanqvàm bellicæ occupationis titulo acqviſitæ, abſolutè ac omni ad Regem pertineant modo. Non tamen Regem hæc adducere in medium, qvaſi univerſa & ſingula, armis parta, armis mordicùs ſibi aſſerere decreverit; ſed potiùs ut Electori ob oculos ponat, qvæ & qvanta acqviſita ipſius jura ſint, nec non anſam eidem præbeat, animi ſui mentem eò promtiùs aperiendi: Qvòusq; Regem prætenſo juri ſuo inſiſtere, aut de eo remittere, è re communi arbitretur? Malle enim cum his, qvorum bello præſenti interſit, tolerabili & amico modo transigere, qvàm nimioperè ſe iis exhibere gravem: Modò, pro tot præſtitis officiis, non cum contumelia ſe dimiſſum, aut ludibrio, gratitudinis loco, habitum iri, ſecurus reddatur. Prætereà, qvia neceſſitas ſumma flagitet, ſocietatem, ut dictum, cui velut firmæ baſi tota Pacis ſtructura innitatur, inter univerſos Proteſtantes contrahi; uno ad clavum ſedente, & rerum adminiſtrandarum ſummæ præfecto: Regem ejus eſſe ſententiæ, modum, qvo hoc corpus ſolidè formetur, repertu facilem, & de eo conſilia ſua expromere paratum, modo Electori priùs collibeat ediſſertare, qvo numero Regem hoc in articulo habendum putet? Num, ut Fœderatorum præcipuo, belli & Pacis arbitrium concredere haud abnuat; collato in illum abſoluto fœderis, rerumq; à fœdere dependentium moderamine? An, præſtitâ Regi debitâ,

injuriarum, damnorum, ſumtuum intuitu, ſatisfactione, & ſic in ſua, atque ad ſuos ſe recipere permiſſo, arctius quidem cum Regno ac Corona Sveciæ fœdus inire, adminiſtrationẽ verò rerum omnium uni Magnatum Germanorum, qvi velut princeps ac caput fœderis ad hoc electus fuerit, demandare, conſultius, & e re Patriæ magis arbitretur?

Hanc regii Legati propoſitionem, dum, qvi Electori ab interioribus conſiliis erant, crebrò ſub deliberationis incudem revocant, rerum interim ſtatus ſubitò in tantum mutaverat: Ut Legatus, certas à Rege ſuppetias Electori anteà pollicitus, nunc, mole totius belli ab hoc in illum averſâ, easdem pro Rege ſuo ab Electore poſtularet. Nec fruſtrà, ut memoravimus, fuit: Qvin ſpes etiam illi facta; neceſſitate flagitante, Electorem cum univerſo Exercitu & omnibus viribus præſto Regi fore.

Electoris Saxoniæ reſponſũ

Reſponſum qvoq; ab Electore, penultimo Iduum Julii, obtinuit, ſeqventem in formam. *De oblatis ultrò auxiliis Regi gratias ex animo habere Electorem, eamq́ promtitudinem agnoſcere, pro indubio ſinceri, nec fucati ergà ſe affectus, & curæ haud proletariæ ſigno: Qvo animo ut Rex conſtanter perſeveraret, maximoperè rogare. Pro tempore autem, qvod, hoſte curſum aliò, qvàm qvo inſtituiſſe videbatur, flectente, & totâ mole in Regem ingruente, ratio belli inſignitè mutaſſet, pari fidelitate uſurum, &, dummodò reliquus Cæſaris miles, è Luſatia diſcedens, diciones ſuas imminentium periculorum metu aliqvantulùm exſolveret, ipſummet cum univerſo Exercitu venturum ſuppetias: Interim præmittere copias nonnullas in anteceſſum, reciprocæ fidei teſtes; qvæ gradum jam moverint, & in itinere ſint. Pacificatorio tractatu nunqvàm non intendiſſe piam, tutam, & univerſalem Pacem: Certamq́ de reliqvis Protêſtantibus, periculorum & utriusqve ſortis complicibus, fovere fiduciam; Pacem iis qvoqve, ut Chriſtianos & æqvos rerum arbitros decet, cordi fore, Pacis hoc opus ſummo niſu promoturos, nec qvicqvam, qvod ſufflaminaret, injecturos remoræ. Reliqvos propoſitionis regiæ articulos, qvo accuratiùs cogitationum libellâ examinet, eò majoris reperire momenti: Et, qvò longiùs inſinuet huic labyrintho mens animi, eò pluribus, viam inde emergendi intercludentibus, irretiri difficultatibus. Qvoad particularia Regis poſtulata, & prætenſum jus, grato animo acceptare, qvod Rex ipſum inde eximat. Regis etiam in conſummatione fœderis factam promiſſionem manifeſtò præferre, ad qvid Electori ſe obſtrinxerit. Qvouſqve verò cum uno, alterove proteſtantium Ordinum transegerit, & qvænam pacta reciprocè inter eos inita, neſcium Electorem, nec de eo unqvàm certiorem factum. Qvia tamen, ut pius & laudabilis Rex ſæpiculè conteſtatus ſit, expeditionem hanc ſuam Eccleſiæ periclitantis, & oppreſſorum Ordinum liberandorum, nec non profanæ Libertatis, Imperiive in ſuo ſtatu conſervandi, ſuſceptam: Proculdubio etiam eo confidere univerſim Ordines, firmæve velut innixuros anchoræ. Nec Regem præterire, ſi diverſum experiantur, qvàm triſtes in cogitationes & meditamenta ſint dilapſuri. Regem itaqve hac in parte ita nullibi non ſe geſturum; prout ſublime & regium ejus nomen, famaq́; tum æqvitas, amor etiam, amicitia, affectus, qvibus Proteſtantibus addictus ſit, efflagitent: Et eo ipſo magis & magis obligaturum Imperii Ordines ad mutui amoris gratitudinisq́ debitæ redhoſtimentum. Adverſariam verò Pontificiorum factionem, & ſtricto enſe, manuq́ armatâ ereptas iis, provincias qvod concernit, belli qvidẽ jura vulgò nota: Nec tamen minùs Regem, pro eximia, qvâ polleat, prudentiâ, circumſtantias omnes circumſpectè penſi habiturum, & id qvoqve imprimis; qvod media, nõ extrema Pacem operentur. Electorem, incidente ejusmodi tractatu, eò conſulta ſua ſemper direxiſſe, & in eam deſcendiſſe ſententiam; ubi de Pace agitur, condiciones poſſibiles ac tolerabiles proponendum: Ut, Pacem reverà cordi eſſe, nemo non ſentiat. Nam ſi impoſſibilitatem, aut nimiam difficultatem involvat, effectu plerumqve deſtitui. Regem itaqve hic etiam deſideria ſua ex bono & æqvo moderaturum. Nec minus tamen honeſtati ac æqvitati conſentaneum, imò omninò neceſſarium cenſere Electorem: Huc à Proteſtantibus conſilia dirigi, ut Regi, qvantum & æqvum,*

& factu

& factu posſibile, re ipsâ ſatisfiat. Gnaviter qvoqve Regis intentioni cooperaturum: Qvatenùs conſcientiæ, honoris, & dignitatis ratio permisſura ſit. De regula, ad qvam tractatus Pacis amusſitandus, arduæ rem qvæſtionis videri: Qvæ omnium Proteſtantium in Imperio Ordinum ſalutem univerſim, & ſingulatim concernat. Non ſatis Electori conſtare, qvæ Ordinum qvemqve necesſitas ſpeciatim urgeat: Adeòq́ accuratâ morbi cognitione deſtituto nec de remediis exactè disſerere licere. Qvinimò haud injuriâ metum esſe; ſi Elector cogitationes ſuas hoc in articulo patefaciat, alios Ordines ægrè laturos, nec niſi varia variorum ſiniſtra judicia ipſi opperiendum. Aliàs haud in occulto haberi, qvæ in conventu, Francofurti celebrato, proteſtantium Imperii Ordinum à Pontificiis poſtulata fuerint: Qvod ſi, adjicere his nonnulla è re Eccleſiæ & publicæ qvietis videatur, de eo in loco futuri congresſus meliùs conſultum iri. Electorem nupero Regis Legato, Comiti Solmenſi, mentem ſuam hac de re partim explicâsſe, &, ulteriùs, eò collimandum, arbitrari: Ut dubiis, qvæ circa intellectum Pacis religioſæ exorta, enodatis, & jure Pontificiorum, in bona eccleſiaſtica, à Proteſtantibus antehac occupata atqve posſesſa, prætenſo, ſolenni renunciatione in perpetuum ſublato, Auguſtanæ Confesſionis exercitium etiam in Pontificiorum territorio, ſi impetratu id posſibile, liberum relinqvatur, eamq́ profesſi nullâ afficiantur moleſtiâ; gravaminibus porrò Imperii, qvæ in Politicis enata, congrua adhibeatur medicina, providè tamen inſtituto inter publica & merè privata diſcrimine; Juſtitia, jurisq́ dicundi facultas inſtauretur; fundamentales ante omnia Imperii Leges, aliæve ſaluberrimæ Conſtitutiones, ac antiqva Germanorum, exteris indigenisq́ hactenùs decantata, Libertas, refloreſcant; univerſalis amniſtia & præteritorum oblivio ſanciatur; omnibusq́ ac ſingulis proteſtantibus Imperii Ordinibus, priſtina dignitas, jura, feuda, diciones, nec non ſubditis eorundem, & unicuiqve honor, exiſtimatio, fortunæ, bona, ſarta, tecta conſerventur. Ne Palatinam qvidem cauſam ſilentio prætereundam; ſed, qvò omnia disſidiorum ac diffidentiæ ſemina funditùs exſtirpentur, amicâ compoſitionis viâ, ex bono & æqvo, decidendam. De tertio articulo haud commodè hic ſpecialiter ſermonem ſeri, priusqvàm Pacis opus jam ſub incude ferveat: Ubi qvisqve Ordinum, qvid Pacis condicionibus inſeri velit, & qvibus rationibus deſideria ejus nitantur, in medium adducturus ſit. Ubi tamen, ut jam antè monuerit Elector, inter publica & mere privata magnâ dexteritate diſcernendum: Maximè cũ privatis qvorumcunqve necesſitatibus, Juſtitiâ decenti æqvilibritate adminiſtratâ, abundè ſuccurri qveat. Qvarti qvoqve articuli momentum eòusq́ dum ad tractatum deveniatur, qvàm optimè rejici: Qvodnam, nimirùm, humanæ rationis & prudentiæ acumine excogitari posſit ſecuritatis & firmandæ Pacis vinculum? Num communiter uſitato acqvieſcendum; an ulteriùs qvid poſtulandum? Et qvo modo ac moderamine in ſcrupoſa hac via procedendum? Electorem qvidem in ea manere opinione: Non in ipſo ſtatim tractatus limine nova jacienda diffidentiæ ſemina, aut adverſæ parti præbendam armorum retinendorum anſam: Id qvod manifeſtò hoc caſu fieret. Si enim una pars in armis perſeveret, nec alteram depoſiturum, adeoq́ continuò armis oppoſitum iri arma: Qvod ut noxium, & novorum disſidiorum incentivum ſit, ita Ordinibus Imperii, jam anteà immani ſumtu exhauſtis, prægrave fore. Qvinpotiùs, ut hactenus reducendæ Pacis ac tranqvillitatis nulla expeditior viſa fuerit via; qvàm ſi, armis omninò depoſitis, & fœdere Pontificiorum disſoluto, fundamentalibus Imperii Legibus, aliisve ſalubriter placitis Conſtitutionibus, tum ſingulorum Circulorum ſtatutis, atqve exſecutionis (qvam vocant) ordinatione contentus qvisqve viveret: Ita impoſterùm qvoqve pernicioſis qvorumcunq́ machinationibus glorioſè, & felici ſuccesſu obviam itum iri, ſi eadem Imperii norma examusſim obſervetur, & naſcens malum in herba ſupprimatur. Nec oblivione tramittendum, qvod antehac necesſarium, ut qvàm maximè habitum: Ne ulli militum delectus in Imperio habeantur, aut haberi permittantur; niſi prævio omnium Ordinum, ſcitu, conſilio, asſenſu. Et ſi qvæ aliæ

pru-

prudentes ejus notæ conſiderationes: Qvas futurus tractatus & deliberatio, ubi ad articulum de firmanda Pacis ſecuritate ventum fuerit, ultrò ſint ſuppeditaturi. Denique, ultimò, conſultum & è re Proteſtantium omninò arbitrari Electorem: Ut parti adverſæ de Pacis tractatu absque ulteriori mora aſſenſi Proteſtantes, locum eidem ac tempus præſtituant, & de Mediatoribus qvid animi ipſis ſit, primo qvoqvo tempore declarent.

Electoris Brandenburgici de Regis intentione judicium & ſententia.

Qvanqvam verò Saxoniæ Elector Regis ſententiæ, de univerſali Proteſtantium conjunctione, certáq; & ſtatâ inter eos militiâ ordinandâ, aſtipulari, in animum neutiqvàm induxerit, Brandenburgicus tamen calculo eandem ſuo per omnia approbatum ibat: Simulac, qvid Auguſtus, Comes Palatinus Rheni, Saxoni propoſuiſſet, compertũ haberet, miſſo Gerhardo Romiliano à Kalckhun, Leuchtmari cognomine, Regi, inter alia, ſignificans. *Inſigni affici lætitiâ, qvod viderit: Utiliſſimos ac ſaluberrimos Regis monitus ad Saxoniæ Electorem, tùm de Pacis tractatu in ſe, prævioq́ Proteſtantium conventu, & tranſactione cum ipſomet Rege ineundâ, tùm de fœdere inter Proteſtantes mutuo, nec non cum exteris quoq́ Regibus, Principibus, Rebuspublicis contrahendo, ordinandiq́ ſtatâ militiâ, pulchrè congruere cum mente ſua; qvam conſtanter hactenus foverit, & Torgæ pronuper eidem Saxoni, pluribus repræſentatam, ob oculos poſuerit. Nec Regis intentioni defore, ſed pro virili ſua parte cooperari paratum. Interim iterùm, iterumq́ rogare Regem; ut, qvamprimùm de loco & die certo, ſeu ipſi Pacis cum adverſa parte conciliandæ tractatui, ſeu prævio Proteſtantium conventui, præfiniendus ſtatueretur, maturè de eo fieret certior: Qvò & ipſe, rebus domi ordinatis, tempori adeſſe, & promovendo arduo huic maximiq́ momenti negotio, cui haud libenter ſubtrahere ſe vellet, adjutabilem, ſeu manuum, ſeu mentis potiùs operam admoliri, potis eſſet.*

Auguſtus Palatinus vitâ defungitur

Sed Lectori hæc dijudicanda relinqvimus. Auguſtus interim, Comes Palatinus Rheni, qvia ab Electore Saxoniæ nil qvicqvam ſpecialioris reſponſi præterea impetrari poterat, vale ei dicto, in Franconiam properavit: Unde ad Regem tot Exercitibus, qvi eòdem pariter tendebant, comitantibus, pergentem, & legationis rationem redditurum, fata W insheim in itinere, immaturâ morte occupando, prævverterunt. Princeps fuit, non tam corpore, qvàm excelſâ animi indole inſignis: Qvem, ut magnæ molis capacem, præ aliis Germaniæ Magnatibus ſuſpexerat Rex, & maximi momenti negotiis admovere deſtinàrat; adeóq; inopinatò ereptum eò magis luxit. Loſſlerus tamen, qvem Rex Auguſto à conſiliis adjunxerat, ad eum reverſus, legationis acta referendo, partes ejus hac vice ſupplevit.

37. Regiæ enim copiæ, & Fœderatorum proteſtantium auxilia, ex omnibus penè Germaniæ angulis Mœnum verſus, Julio menſe, confluxerant: Qvorum adventu, cum hoſtilium excurſorum longè latèq; divagantium turmis, crebris velitationibus certari cœptum.

Exigua inter Regios, ad Mœnum tendêtes, & C[illegible]anos certamina

Qvinto Iduum Julii primo diluculo Cæſariani nonnulli, miſti eqvitibus pedites, ex eorum, qvi Forchemi ſervabant, numero, Comitis Caſtellenſis arcem, ubi frumenti & aliarum annonariarum ſpecierum inſignem copiam, nec non pretioſæ aliqvid ſupellectilis aſſervari nôrant, de improviſo irrumpentes, diripuerunt, comminutisq; aſſulatim, qvæ ferri injuriam admitterent, miſerandum in modum deformârunt. Ita ut damnum datum ad ducenta florenorum millia æſtimatum fuerit. Sed hi qvidem à Regiis Kitzingâ illò venientibus, pulſi loco, parsq; prædæ iis extorta. Succeſſit mox, abeuntibus Regiis, & arcem præſidio vacuam relinqventibus, alia ſatis valida hoſtium manus: Nec diu tamen ibi nidulari potuit. Qvatuor enim draconum cohortes, à Chriſtiano, Comite Palatino Rheni, eodem ablegatæ, nido eos exturbabant: Ad centum qvinqvaginta vitâ, & triginta, qvorum vitæ parcitum, libertate mulctatis.

Haud diſpar Cæſarianorum, qvi Marckeinershemi diverterant, fatum. Nam & horum inopinatò invadendo-

rum conſilium Regii, Kitzingæ commorantes, feliciter ſatis ceperant: Ita ut, viginti qvinq; cæſis, partem eorum captos, unà cum eqvitum vexillo ſecum abducerent. Arriſerat tamen Cæſarianis adeò loci genius: Ut, poſt Regiorum diſceſſum eundem repeterent, & numerioſiore manu inſiderent. Sed dum nihil minùs, qvàm hoſtium irruptionem timent, & in utramq; dormiunt aurem, à Gulielmo Haſſiæ Landgravio, qvi cum qvingentis eqvitibus in eos moverat, ſubitò oppreſſi, ſecuritatis nimiæ pœnas dedêre: Centum circiter obtruncatis, ad trecentos unà cum duobus eqvitum vexillis hoſtium potiti.

Interim alius hoſtium globus Bambergâ, qvo loco ſtativa habebat, Swinfurtum verſùs excurrens, nocte, qvæ decimum qvintum Calendarum Auguſti ſecuta, Hasfurti oppidum (paucis Regiorum draconum, qvi illhic commorabantur, nullâ factâ jacturâ, Swinfurtum ſe recipientibus) occupârat. Qvi tamen, Regiis valido agmine ingruentibus, imminenti malo prævertendum rati, non hoc modò oppidum, ſed ipſam qvoq; Bambergam, priùs expilatam, deſertum ibant: Forchemi tutum qværentes receptum.

Decimo tertio Calendarum Auguſti, regius Tribunus, Torſto Stalhantſchius, ad explorandum præjacentium camporum æqvor Kitzingâ cum qvatuor Finnonum alis miſſus, Cæſarianorum turmas nonnullas, currus ultrà centum, frumento onuſtos, in caſtra deducentes, ad Uffenhemum forte fortunâ incidebat. Qvâ occaſione infeſtis, nullâ morâ interpoſitâ, animis, armisq; concurſum: Sed Cæſarianorum fortuna mox inferior extitit. Hi itaq; receptus locum circumſpicere: Qvem Uffenhemi arx præbere qvidem viſa; ſed infidum. Regii enim, fugientium veſtigiis preſſè inſiſtentes, eodem impetu irrumpere, & trecentos hoſtium, concidere partim, partim vivos capere: Frumento, qvod diximus, Kitzingam ſecum avecto.

Penultimo & ultimo Iduum Auguſti, univerſus Exercitus, qvi, Regi ſuppetiatum iturus, ad Mœnum convenerat, in unum congregatus, luſtratione prius habitâ, & qvindenis peditum, novenis eqvitum millibus recenſis, pontem, qvo Mœnus jungitur, transmiſit, Winshemumq; iter intendit.

Hîc loci, poſt Exercitus adventum, præter Auguſtum, Comitem Palatinum Rheni, (ut ſuprà attigimus) Johannes Sparrius, Regni Sveciæ Senator, nec non Moguntinæ diœceſeos Præfectus, fato ſuo functus. Pariter qvoq; Carolus Hornius Regis ad Stralſundenſes Legatus, & citerioris Pomeraniæ Gubernator, qvem Rex inde ad ſe exciverat, gravi morbo implicatus, pedem illic figere cogebatur: Ubi, prævalente morbo, undecimo Calendarum Septembris, extremum diem clauſit. Cujus utriusq; exuviæ in Sveciam indè poſtmodum translatæ, & patrii ſoli, ut genuinæ matris, ſinui illatæ. *Johannis Sparrii & Nicolai Hornii obitus.*

Triplex Winshemo Regiis, porrò tendentibus, aperiebatur via: Rege ipſo præmonſtrante, & literis qvaſi præeunte; nec minùs tamen, qvàm harum inire mallent, libero ipſorum relinqvente arbitrio. Certi qvid enim iis præſcribere haud conſultum duxerat: Qvod circumſtantiarum, in horas variantium, ignarus, conſilia eorum æqvè interturbare intempeſtivo forſan imperio, ac ad optatum eventum dirigere poſſet. Id tantùm admonuit: Caverent, ne iniqvo loco deprehenſis manuum aperto marte conſerendarum neceſſitatem imponeret hoſtis; ſed, opportunum ſemper ſtativis locum deligentes, Reductibus confeſtim, qvantum opus foret, eundem circumſepirent, & ex una munitione caſtrorum in aliam transeundo, continuo velut vallo clauſi progrederentur. Trium autem qvas diximus viarum prior Neoſtadium ad Æſtum ducebat, & per Auracenſis convallis tractum, Emskircam, inde Auracum Ducis, tum, qvæ Bruccæ eſt, amnium confluentiam usq;: Ita, ut Auraci fluentum dextrum viantium latus continuò præmuniret, caſtraq; Bruccæ demùm locarentur. Hæc qvidem via Regi tutisſima omnium viſa: Qvippè, ſimul ac Bruccam attigisſent, conjunctionem cum Rege ab hoſte præpediri, im- *Regii, caſtris promotis, Domino ſuo ad Noribergam junguntur*

ri, impoſſibile fore. Altera via Onoltzbacum, Rotam, hinc deniq; ad Regem erat: Sed, qvod Lichtenavum ab hoſte poſſideretur, & Onoltzbacũ qvoq; valido præſidio ab eo inſeſſum iri metus eſſet, difficultatibus ſuis haud carens, adeòq; vix tentanda. Ultima earum, qvam utrâq; priorum incommodiorem Rex judicabat: Si Regii, rectà ad hoſtem euntes, caſtra, hoſtilibus caſtris collata, munirent.

Hoſtis autem ſeu intra ſtativa & vallum ſe contineret, ſeu proximantibus occurrere animum induceret, in utrumq; eventum inſtructa jam reperiebatur conſilii machina. Primo caſu de conjunctione nullus ultrà ſcrupulus. Poſteriori à Mœno venientes Regii, loci opportunitate tecti, unicum ſaltem ſuſtentarent diem: Regi enim, hoſte movente, unà movere, tergoq́; abeuntis inhærere, decretum. Qvod ſi hoſtis retrò in ipſum frontem verteret, aut, idoneo ſtatu capto, impetum ejus eludendo, conjunctioni aperturum viam; aut aciei etiam & conflictus facturum initium. Verumenimverò exactiſſimè tunc ſuis obſervanda temporis & occaſionis momenta: Ut, ſimul ac Regem hoſti miſceri inaudirent, ſimul ipſi ab altero latere eundem adorirentur. Re tamen cum Rege prius communicatâ: Aut, ſi hoſtium vagabundorum diſcurſus, ac intuta viarum id prohiberent, arrectis ad binos tormentorum diſploſus, qvibus Rex, Svecico more, ſignum pugnæ eſſet daturus, auribus.

Sed cura hæc, protempore ſupervacua fuerat: Hoſte in caſtris ad Regiorum motionem immoto. Qvi, priorem viam ingreſſi, ipſis Idibus Auguſti Neoſtadium ad Æſtum, indè porrò Bruccam, unico milliari Norimbergâ diſtantem, contendebant: Regi poſtmodùm, ne minimo qvidem obſtaculo ab hoſte injecto, juncti.

Poſtqvam conjunctio regiarum virium hac ratione ex voto proceſſerat, Noribergæ, & regiis in caſtris gratiæ ob id Deo Opt. Max: ſolenniter actæ, atq; pro felici impoſterum ſucceſſu inſtitutæ ſupplicationes. Rex verò, qvi Civitatem immenſæ hominum, eqvorumve multitudini diu alendæ haudqvaqvàm parem eſſe noverat, eò ſummâ ope incumbendum ſibi cenſuit: Ut hoſtis è caſtrorum munitionibus in apertum campum, & aciem æqvo marte depugnandam, pelliceretur.

Rex in hoſtem rectà vadit.

Modico itaq; temporis ſpatio militi ad qvietem dato, duodecimo Calendarum Septembris, è caſtris in planitiem præjacentem progreſſus, Exercitu in aciem directo, pugnandi copiam hoſti fecit. Sed hic valli ſui munimentis deliteſcebat; vix paucis aliqvot levioris armaturæ turmis ad velitandum emiſſis. Et ne hæ qvidem obſtinatis ad certamen eſſe animis: Regiis paulò viciniùs & acriùs ingruentibus, citò in caſtra pedem retrahere viſæ.

Ubi Bannerius graviter vulneratur.

Inter feriæ iſthæc pugnæ prælu dia, Johannes Bannerius à ſclopetario adverſæ partis, qvi in vicina ſilvula occultè ſubſederat, brachium læſus eſt, globulusq; intra oſſa fixus remanſit, adeò eum affligens: Ut, ancipiti vitæ conſervandæ ſpe, graviter decumberet; lentoq́; indè langvore contracto, Regis ac Patriæ rebus, militarive functioni, miles alioqvi, & animo, & manu ſtrenuus, longulè ſatis ſupereſſe non poſſet.

Rex caſtra hoſtilia tormentis oppugnat

Nocte, qvæ hunc diem ſeqvebatur, ſuggeſtibus aliqvot, è regione caſtrorum hoſtilium, in altiuſculo, unde in ea deſpectus, loco exſtructis, Rex poſtridiè octodecim, partim dimidiatis, partim dodrantalibus, machinis acerrimè in eadem detonuit. Numerati hac vice ad ſeptingentos ictus: Qvibus papiliones, magalia militum, currus, impedimenta, & qvicqvid globorum circumvolitantium violentiæ ſe objiceret, proſterni ac peſſum dari eminùs conſpectum. Miles autem hoſtilis pars vallo, qvo cincta caſtra, ad ejuſdem defenſionem, & repellendam Regiorum (ſi qvam fortè tentarent) impreſſionem, proximè ſucceſſerat, eoq́; tectus latebat: Pars, eqvitatus maximè, in remotiorem ſilvam, verſùs locum, qvi, atroci aggreſſurâ paulò poſt ſecutâ, multorum ſangvine irrubuit, retractus, vim tormentorum effugit, minùsq́; ob id detrimenti ſenſiſſe, compertus eſt.

Demùm à diverſa parte ſum-

Animadverſo autem, fruſtrà illic de hoſte munitionum ſuarum ſtatu tormen-

nà vi im- preſſo fit.

tormentis dejiciendo laborari, nec locum hunc caſtrorum hoſtilium, qvem Regneſus interfluens alveo ſuo velut naturali foſſato, præcingebat, oppugnationi ſatis commodum: Rex diuturniorem hic moram trahere haud conſultum ducens, aliâ rem aggredi viâ inſtituit. Decimo itaq; Calendarum Septembris, Exercitu Furtæ, qvâ paulò antè hoſtem ejecerat, Regneſum traducto, caſtra hoſtilibus caſtris propè ac intra tubi longioris jactum conferre decrevit: Ex ipſa propinqvitate commodum hoſti confundendo momentum aucupaturus. Accidit autem, eodem tempore ab exploratoribus referri: In receptu hoſtem jam eſſe; nec, niſi paucas Legiones, qvi ſociorum terga tuta præſtarent, in caſtris reſiduas. Qvo relatu inductus Rex, militem eò propiùs hoſtili vallo admovere perrexit. Verumenimverò exploratores, hoſtium, non caſtris excedentium, ſed hoſpitiorum metaturam tantùm permutantium, ſpecie falſos, falſa qvoq; retuliſſe, re ipſâ compertum. Subierant nihilominùs Regii qvàm proximè hac ratione hoſtilia caſtra, & acerrimis in prælium ruebant animis: Unde, nono Calendarum Septembris, ingens, atrox, ſangvinolentum certamen coortum; cui ſimile qvippiam & comparandum, vix præſentium viderat ullus, aut fando audierat. Tantùs non tam grandiorum tormentorum (qvæ rarius hic inſonuêre) qvàm longiorum tuborum fragor propè verſantium aures perculit; ut rumpi cœlum, moveri terra, omnia elementa miſceri viderentur: Diſploſibus non aliqvo intervallo interruptis, ſed continuo velut tonitru, & tenore uno reboantibus. Et ſanè vehementiam conflictus arguit, qvod à Regiorum parte ſolùm ad ducenties penè mille glandes plumbeas in hoſtem promiſſas, è rei tormentariæ rationario conſtiterit. Supercilium montis denſâ, ſed perpetuis ignibus interſtinctâ, pulverulenti fumi nube, & vapore nebuloſo obtegebatur: Adeò, ut arborum & montis ipſius conſpectus procul contuentibus eriperetur. Primum impetum albæ Legionis Tribunus, Gulielmus Burtius, dedit. Burtio autem in crure ſupra genu præproperè vulnerato Ericus Handius Tribunus ſucceſſit, cum aliis expertæ fortitudinis Ducibus: Qvos inter Leonhardus qvoq; Torſtonis, qvi rei tormentariæ, id temporis, Præfectus, Campiductoris titulo nunc, non tam honore, qvam factis inclytus, claret, numeratus. In hos eqvitatus hoſtilis è caſtris repentè ſe effudit, & perturbatos non leviter afflixit. Inter alios dictus Handius, gravi vulnere, ex qvo poſtmodùm obiit, ſaucius, & Leonhardus Torſtonis, hoſtium potiti. Nec Regiorum tamen ardor hoc infauſto fortunæ initiamento refrixit, ſed, hoſte mox in caſtra repreſſo, majori vi recruduit impetus: Intantum, ut acerrimus hic conflictus (in qvo regii peditatus, in planitie caſtris hoſtilibus ſubjectâ unà cum eqvitatu tendentis, ſcloperarii, ſecundùm Legionum ordinem, labore vulneribusq; confectis animo ac corporibus recentes, invicem ſibi ſuccedebant) ab octava matutina ad ſerum uſq; diei, & ita per decem penè horas integras, uno protelo, nullâ intermiſſâ qviete, continuaret.

Fervente hac parte qvam maximè prælio, Rex ad Regneſi flumen in ſilvula ſeptingentis ſcloperariis ſtationem aſſignârat: Et hi in planitie, inter dictam ſilvulam atq; hoſtilia caſtra cum hoſtibus velitari cœperant. Eodem loci Roſtenius Tribunus, cum propria eqvitum ala Regis juſſu, excubabat; Cui & ipſi, ne, aliis ſatagentibus, nudus eſſet ſpectator, cupido hoſtilium ſcloperariorum invadendorum inceſſit: Sed repreſſa mox, ictu in crure accepto; qvapropter ordines linqvere, & ad vulnus obligandum ſecedere coactus eſt. Eqves autem, Duce deſtitutus, ubi Cæſarianorum manus ingruere conſpecta, animis ordinibusq; vacillantibus, campo toto cedebat: Ni Rex, id conſpicatus, Torſtonem Stalhantſchium cum ala Finnonici generis, iis miſiſſet ſuppetias. Stalhantſchius enim hoſtem, turbatis inſtantem, adortus, magnâ violentiâ retudit: Viciſſim in fugam conjectum, ad uſq; caſtrorum munitiones, admiſſis eqvis perſecutus.

Rr Erum-

Erumpere iterùm in hunc integer hoſtilium vexillorum qvaternio; viribusq; ad manus conferendas impari vicem reddere. Nec ſubtraxit ſe hoc rerum ſtatu ſociorum & conterraneorum neceſſitati, qvæ ductu Henrici Nôdingii in procinctu propè abſtabat, Finnonum turma: Sed ſubſidio opportunè accurrens, ſodalium fugam ſtitit, & animum recolligendi, frontemq;, flexis habenis, hoſti obvertendi ſpatium dedit; unà cum iis in attonitum inſigni alacritate invecta, ita ut terga vertere, & trepido gradu raptim caſtra repetere compelleretur. Fugantium hæc utriusq; partis, & alternis vicibus fugientium reciprocatio Jacobum Fuggerum, Comitem, aliqvammultas validiſſimas turmas ſecum trahentem, caſtris hoſtilibus excivit: Qvi, ſimul ut planitiem ſubjectam impieret, tempeſtatis, obvia qvæq; obruentis, inſtar, non hos & illos campos exturbâſſe contentus, ad ipſam usq; ſilvulam, Regiis ſclopetariis inſeſſam, fatali & ſibi infelici hoſtium perſeqvendorum ardore efferebatur. Namq; hi arboreti, ſpiſſitudine protecti, & impreſſionis hoſtilis ſecuri, propiùs ſubeuntem effuſiſſimo glandium plumbearum grandine exceperunt: Qvo, inter alios, ipſemet Comes lethaliter vulneratus, vivus adhuc ſpiransq; in Regiorum manus devenit.

Injecerat qvidem Rex hoſti impetuoſâ hac aggreſſurâ terrorem non mediocrem; adeò ut impedimenta convaſata caſtris emittere jam inciperet: Editiorem qvoq; montis qvandam partem occupârat propè Burgſtallum, ſeu antiqvam arcem, eamq; ad poſteræ usq; lucis ortum asſerebat; unde hoſtem monte, qvem inſederat, & ita caſtris ipſis ejiciendi ſpes aliqva erat. Sed qvod locus admodùm arduus foret, qvò tormenta evehere vix in viribus naturæ aut Regiorum, maximè intra tubi longioris jactum præter hoſtium munitiones; interim pluvioſa nox ſolum lubricum, & firmando ad novam impreſſionem pedi incommodum reddidiſſet: Rex prærogativâ ab hoſte partâ decedere maluit, qvàm in incertam eminùs allucentem ſecundi eventus ſpem certum ſuorum ulteriùs impendere ſangvinem. Maximè, qvia intentum ſuum, caſtra hoſtilibus caſtris conferendi, jam obtinuerat. Poſtridiè itaq; bono cum modo reduxit ſuos: Haud procul, ſub majoris teli jactum, caſtra ab hoſte metatus, ſubitarioq; vallo ſtatim induens.

Regiorum bis mille hoc certamine cecidiſſe feruntur: Interq; hos inſignis notæ Duces, Boetius generalis vigiliarum Præfectus, Burtius Tribunus, qvi ex vulnere accepto deceſſit, Scepterus, & Maccajus, ille Gulielmi, Ducis Saxoniæ, hic Haſſiæ Landgravii cognominis, uterqve ſub propria peditum Legione proTribunus, & alii: Qvorum nomen, unà cum exuviis terrâ mater ſinu ſuo involvit. Vulnerati: Roſtenius, eqvitum Tribunus, Erpacchius, Caſtellenſis, Eberſtenius, junior Turrius, Comites; nec non complures, præter hos, tam Ductores, qvàm milites gregarii. Et hi poſtremi qvidem omnes, tum ſi qvi iſtorum qvoq; ſumtibus ad vulnera curanda deſtituerentur, in noſocomia Noribergæ recepti, gratuitâq; chirurgorum, Civitatis impenſâ ad hoc deſtinatorum, operâ, priſtinæ valetudini reſtituti. Capti, ut antè memoravimus, à Regiorum parte, ſummus rei tormentariæ Præfectus, Leonhardus Torſtonis, & Ericus Handius, peditum Tribunus: Qvi poſterior, ingraveſcente, qvod acceperat, vulnere, Ingolſtadii ex intervallo ſupremum diem egit.

Nec Cæſariani clade immunes jactare ſe poterant: Qvorum è numero præter gregarios mille, & qvod excedit, aliosve inferiorum Ordinum Ductores, deſideratus Jacobus Fuggerus; vivus qvidem adhuc delapſus in Regiorum poteſtatem, ſed mortifero vulnere convectus: Ex qvo, pauculis cum Rege ipſomet commutatis verbis, mox exſpiravit. Eundem ad manes comitatus eſt Maria de Caraffa, adverſæ partis Tribunus natione Italus, juvenis antiqvæ proſa-

proſapiæ & magnæ nobilitatis. Ex intervallo qvoq; ſeqvebatur, Johannes Babtiſta Ghieſa, peditum Tribunus, crus plumbeâ glande percusſus: Qvo ex vulnere Saltzburgi, curationis ergò illò avectus, in vivis poſtmodùm eſſe deſiit.

Fridlandiæ Duci eqvum, qvem inſidebat, ſclopeti ictu transverberatum perhibent: Eademq; Bernhardi, Saxoniæ Ducis, fortuna fuit. Regem ipſum propiùs adhuc discriminum alea contigit: Cui globus, ocream ad dextri pedis pollicem ſtringens, partem ſoleæ revulſerat.

Poſtridiè, exortâ luce, emiſſis utrinq; eqvitum, peditumq; nonnullis, aſſiduè velitatum eſt; &, variante vices fortunâ, pauci hinc inde capti, pauci interemti. Memoratu tamen dignum vix accidit qvicqvam: Niſi, qvod parum aberat, qvin Fridlandius ipſemet Regiorum casſes incideret. Certè è nobili ejus famulitio unus, qvi caſtris exeuntem comitatus fuerat, ab iisdem deprehenſus, retulit: Dominum ſuum, in proximo arbuſto deliteſcentem, Regiorum advolantium manus vix celeri evitâſſe receptu.

Rex in primores militiæ Duces, ob laxatam militarem diſciplinam, invehitur.

Seqventibus diebus, usq; ad Regis diſcesſum nil cum hoſte negotii fuit, qvod Hiſtoriæ inſeri mereret: Cum primoribus autem militiæ Ducibus ac Præfectis acerrima verbis-velitatio Regi intercesſit. Miles enim regius, hoc rerum ſtatu, qvo annona admodùm in arctum coierat, excusſo militaris diſciplinæ jugo, in omnem licentiam effuſus, miſeros provinciales ſpoliando, deprædando, & nefaria qvæq; perpetrando, agere, ferre, affligere, hoſtilem in modum: Nullo inter hoſtium & amicorum ſubditos diſcrimine facto. Nec labes hæc intra obſcura gregariorum nomina conſiſtere, ſed ipſos inficere Ductores: In tantum, ut vicini ruris incolæ, qvi cum armento & reculis ſuis Noribergam, in ſuburbia hortosve Urbi ſubjectos, ab hoſte ſe receperant, illîc inter medias excubiarum regiarum ſtationes haud ampliùs tuti eſſent, ſed à prædabundo milite diriperentur.

Excesſibus iſtis ad Regis aures à qverula plebe delatis, mirum in modum, ut capitalis ejusmodi confuſionis, licentiæ, enormium criminum hoſtis, excanduit, Principesq;, Comites, Barones, alios, Exexcitui, id temporis, generali cum imperio moderantes, qvorum disſimulatione fieri conjectabat, ad ſe accerſitos, acerrimâ oratione perſtrinxit; exprobrans iisdem: *Qvod, militari licentiæ connivendo, & direptiones, infandaq; hæc flagitia impunita transmittendo, non ſummi modò Numinis iram & juſtam ultionem, ſed hominum qvoqve indignationem, odiumve provocarent; fidem & charitatem, Patriæ, ut communi omnium Parenti, debitam, temerarent; & arma, pro defenſione ſociorum atqve ejusdem Religionis conſortium ſuscepta, in eorum verterent perniciem. Complurium virtutis expertæ militum, Ducumve, qvos è Regno ſuo adduxerit ſecum, jacturam hoc bello ſe feciſſe: Imo regium ſuum ſanguinem & vitam pro ipſis, eorum Libertate, temporali & æterna ſimul ſalute devoviſſe, nullisq; non periculis objecisſe intrepidum. Nec pecuniariis Coronæ ſuæ mediis pepercisſe; impenſis in hoc bellum aliqvot millies Joachimicorum millibus: Ut calculus, ob oculos poſitus, liqvidò qvemvis docere qveat. Iam verò eò rem rediiſſe, ut ipſorum causâ peſſimè audiat: Ipſos nomini ſuo & militiæ maculam hanc inurere, ut paſſim occinatur auribus ſuis; Rex, qvi amicus noſter eſt, plus damni nobis infert, plus moleſtiarum facesſit, ac ipſimet hoſtes noſtri. Obſecrare illos & reſecrare, per DEI, omnium miſerantis, miſericordiam: Redirent in ſeſe, ſcrutarentur cordium ſuorum ac conſcientiarum adyta, conſulerent non animarum ſaluti tantùm, ſed famæ qvoqve & exiſtimationi ſuæ, Spartamq; commisſam eâ fide, ac integritate exornarent; qvò & toti Orbi ratio eorum, qvæ gererent, conſtaret, & tandem, in ultima ac decretoria die, coram ſummo omnium mortalium Iudice, ſeveroq; criminum Vindice, intrepido vultu ad rationes reddendas comparere posſent.*

His & ſimilibus, altè penetrantibus, dictis circumſtantes adeò perculſi, velut obriguêre: Ut ne verbulum qvidem ullum reponerent.

Rex ſummo in Juſtitiam Zelo fertur

Haud longo intervallo poſt, Rex, ante Decani cujusdam tugurium prædatitium pecus conſpicatus, hominem, capillo arreptum, inſigni Zelo accenſus, ipſemet Juſtitiæ militaris ſatelliti ad pœnam transdidit; his verbis. *Veni, mi fili: Satius eſt, ut ego te condigno factis tuis ſupplicio plectam; qvàm ut DEus non à te modò, ſed à me qvoqve, & omni Exercitu meo, flagitiorum tuorum pœnam exigat.*

Rex de Sileſiaca expeditione mentem ſuam aperit

Dum ad Furtam Rex ſedet, Conradus Borgſtorffius, Electoris Brandenburgici Tribunus, & ad Regem, ut regiarum ac Brandenburgicarum copiarũ cum Electoris Saxoniæ milite conjungendarum, maturandæq; in Sileſiam expeditionis ſatageret, Legatus, tertio Nonarum Septembris, dimittebatur: Accepto ſeqventem in formam reſponſo. *Regem, ſi conjunctio jam in effectum deducta foret, nolle retractare rem actam: Interim ejusdem Tribuni curæ & fidei committere; ut copiæ regiæ, in diſtribuendis hoſpitiis ac annonâ, pari cum aliis jure habeantur. Sin res adhuc in integro, diverſam ſtare ſententiam: Nec enim de ſcopo conjunctionis exactè liqvere, & copias has idoneo Duce, qvi in Sileſiam deducat, ſummoq; cum imperio præſit, deſtitutas. Nolle ergò illas moveri, ſed in priſtinis hoſpitiis ſubſiſtere; usq; ad ſuum, aut Regni Cancellarii adventum: Qvi, ſi Rex neqveat, certò venturus, & qvicqvid, pro re nata, facto opus fuerit, imperaturus ſit. Qvod ſi, Electorem Saxoniæ intra fines ſuos ab hoſte oppugnari, & ad ſui, ſuorumve defenſionem, ſociorum implorare auxilium contingeret, minimè gentium linqvendum ſub cultro, ſed laboranti ocyùs ſuppetias eundum.*

Marchionem Hamiltonium in Britanniam ablegat

E caſtris Furtenſibus Marchio qvoq; Hamiltonius in magnam Britanniam à Rege ablegatus: Ut, copiis plerisq;, qvas annò adduxerat, morborum ac belli intemperie abſumtis, novos aliqvot millium haberet delectus; ſimul, ut magnæ Britanniæ Regem de tractatu, qvi, ejus nomine, cum Henrico Venio, fœderis ineundi, hactenùs interceſſerat, referret. Venius enim primùm cum Campiductore Hornio Herbipoli, mox cum Regni Cancellario Moguntiæ, Regis juſſu, inchoatâ re, ſed neutrubi conſummatâ, ad Regem Monachium Bavariæ demùm ſe contulerat. Et conventum ſanè illic de plerisq;, nec obſcura de indeciſis, promiſſâ utrinq; moderatione, ſpes apparebat: Concluſionẽ fœderis eapropter haud dilatum iri. Reſumta igitur ad Noribergam tela: Sed à Britannico Legato condiciones propoſitæ omninò novæ, & faciem rei mutantes, adjectis nonnullorum articulorum appendiculis; è qvibus, nil ſeriò agi, nec fœderis qværi perfectionem, Rex ſuſpicabatur. Marchioni ergò Hamiltonio, delectuum habendorum in magnam Britanniam, ut diximus, eunti, *latentes hujus proceſſus cauſas indagare, Regem magnæ Britanniæ, ſemotis arbitris, de eo edocere, aliorumve non proba conſilia illic turbare*, unà in mandatis datum.

38. Sed patiemur capitales hos duos hoſtes, caſtris collatis invicem limis contuentes, à laboribus periculisve, qvæ exantlârunt, paulisper interqvieſcere: Converſâ interim ad illa mentis acie, qvæ, ſub hoc tempus, alibi locorum contigiſſe, compertum habemus.

Regii Duderſtadiensem in Isfeldio agro recipiunt

In Isfeldio agro Pappenhemius Duderſtadii Urbem & alia nonnulla loca, ſub diſceſſum ſuum, præſidiis firmârat: Qvæ, confluente eò ruſticorum colluvie, conterminam oram, milite penè viduam, crebris factis excurſibus, ferro flammâq; infeſtabant. Poſt Pappenhemium autem Rhenum, Moſamq; verſùs longiùs digreſſum, Georgius, Dux Luneburgenſis & Baudiſius, commodâ occaſione aliqvid tentandi oblatâ, nihil habuêre antiqvius; qvam intemperiei huic mederi, maliq; ab Isfeldia progerminantis radicem excîdere funditus. Hac intentione, qvarto Iduum Julii, ſimul ac Pappenhemius Viſurgim tramiſerat, caſtris Hildeſio motis, Baudiſius cum eqvitatu, per Alefeldam, in Leinæ ripa, adverſo flumine iter habuit: Qvem Dux Georgius & Lohuſius cum peditatu, ad ſiniſtram Bockelhemum verſùs flexo itinere, ſubſeqvebantur. Inde, junctis iterùm viribus in Ducatum Grubenhagenſem, & Isfeldium porro

porrò agrum itum, nec morâ interpoſitâ, cinctum obſidio Duderſtadium.

Urbs hæc valido peditum, maximam partem ablectorum, centum ſupra mille, nec non qvadringentorum eqvitum præſidio inſeſſa erat: Qvibus magnus agricolarum numerus acceſſerat. Nec munitio loci adeò parvi momenti, aut vilipendêda: Exteriori qvippe vallo ſuperato, ſpatioſis pratis & hortis interjacentibus, aliud foſſatum, eoq; tramiſsô, interior, qvamvis minoris molis, agger, & murus firmæ ſtructuræ expugnandus reſtabat. Ad qvorum omnium defenſionem ſi militari modo Cæſariani obſtinarent animos, obſeſſio magni laboris, diuturnæq; operæ fore videbatur. Et rem qvidem impigrè aggreſſus regius miles, dies noctesq; humum, nullâ intermiſſâ qviete, moliendo, ſextâ luce ſubortâ, ad exterioris foſſæ labrum acceſſus jam promoverat: Sed fortuna tamen evidenter potiores ſibi partes vindicatum iit; obſeſſis ſpem, mediaq; defenſionis abjicientibus, &, nono Calendarum Auguſti, deditionem, obſides emittendo, ultrò offerentibus. Dum ergò Regii audiunt condiciones, dum reddere parant, ecce ſeditio, inter gregarios repentè exæſtuans, Ducum hoſtilium animis terrorem ac confuſionem tantam injicit: Ut, eâdem adhuc veſperâ, Regiis adhuc conſultantibus, Magiſtrum eqvitum, protectionem ac tutelam adverſùs proprium militem, exutâ imperii reverentiâ tumultuantem, nomine ſub Tribuni Heiſteri, Præfecti Urbis, & aliorum Ductorum, imploratum, denuò ablegarent. Avidis autem manibus occaſio hæc arrepta, miſſiſq; poſtridiè ſummo mane duabus in Urbem Legionibus, cum præſidiariis, ut arma deponerent, transactum: Qvi hac lege, ut regiæ militiæ nomen darent, omnes liberi juſſi; Ductores verò, inter qvos octo eqvitum Magiſtri, & decem peditum Centuriones, ut jure gentium captivi, Magdeburgum ſub cuſtodia amandati. Duobus eqvitum Magiſtris exceptis: Qvorum alter, Georgio Duci antehac ſtipendia merens, & ad hoſtem transfuga, interclufo ad furcam ſpiritu pendulus, levitatis pœnas dedit; alter, qvi pariter Landgravio Haſſiæ militans, Dominum absq; juſta miſſione mutârat, aſſervatus eſt, Landgravio, edendi ſimilis exempli, tradendus. Duo tantummodò militaria ſigna, alterum pedeſtre, alterum eqveſtre, ſed ultrà hæc duodecim tormenta, & inſignis commeatus copia hic reperta.

Nec, Duderſtadio capto, vicina circùm loca, qvæ Pappenhemii miles tenebat, ſuſtentârunt diu, ſed continuò imperata fecerunt: Inter qvæ agricolarum, in armis repertorum, complures trucidati, complures pagi exuſti & in cineres redacti; breviq; pruritus, qvi eos titillaverat, finitimos invadendi, in dolorem verſus, evanuit. Vallum & munimenta Duderſtadii, qvod miræ amplitudinis eſſent, nec exiguo præſidio defendi apta, militem autem particulatim hinc inde diſpergi, conſultum haud videretur, Georgius, Dux Luneburgenſis, habito eâ de re priùs militari Senatu, dirui ac ſolo æqvari juſſit: Ne, ut hactenus fuerant, ita impoſterùm denuò fierent prædonum nidus & receptaculum.

In Brunswicenſi Ducatu, Cæſaris, qvi Gvelpherbytum mordicùs adhuc retinebat, miles ad mille pedites, centum viginti eqvites, & qvinqvaginta aut ſexaginta dracones, Brunswigæ Urbi aliqvammultorum capitum armentum abigens, civibus occaſionem dederat pagi, medio Brunswigam inter & Gvelpherbytum loco ſiti, (Rünigen vocant) ſubitariâ munitione circumvallandi, militeq; nonnullo muniendi: Qvò huic malo in futurum præcaverent, & excurſiones hoſtium in ſubjectos Urbi campos refrenarent. Nec diu poſt, currente menſe Julio, Dux Brunswicenſis copias qvasdam, hinc inde raptim collectas, Gvelpherbyto admoverat propiùs: Exploratò enim ipſi erat cognitum, hoſtili præſidio vix duorum menſium ſuppetere victum. Meſſis ergò jam matureſcentis proterendæ, & commeatus, viis circumcirca inſeſſis, intercludendi, eâq; ratione deditionis omni alimoniâ defectis extorqvendæ inierat conſilium. Id qvod ſanè, qvantum militum paucitas & exiguitas virium admitteret, effectum datum; & hac occaſione levibus

Gvelpherbitum obſidetur

bus ſæpiculè cum hoſte velitationibus certatum, nec omninò incruentis: Occumbentibus hinc inde nonnullis. Facto autem hunc in modum Gvelpherbyti circumſidendi initio, Georgius, Dux Luneburgenſis, cum Lohuſio & parte Exercitus, poſt Duderſtadium in poteſtatem redactum, ineunte menſe Auguſto, eòdem venit: Diuturni & tædioſi obſidii telam pertexurus.

Cordatiores, Proteſtantium partibus addicti, qvamplurimi magni nominis Viri, jam tùm cenſebant: Satius longè, & ad rei ſummam expeditius fore; ſi, Gvelpherbyto provincialium armatorum turbâ, & nonnullo milite eminùs clauſo, univerſum regii Exercitus robur, Viſurgi tramiſſo, Weſtphaliæ infunderetur, &, fixo illic pede, ſimul delectus hoſtiũ, qvi, Gronsfeldio urgente calebant ut qvàm maximè, diſturbaret, ſimul, tanqvam in hoſtico, ſemet non refocillaret modò, ſed novis qvoq; roboraret ſupplementis. Verùm particularis reſpectus in Brunswicenſem Ducatum præpotuit; Exercitusq́; bipartiti, Baudiſio, Weſtphaliam verſùs eunti, altera tantum pars relicta, Gvelpherbyto altera admota: Spe certâ felicis eventus, & deditionis, alimentorum inopiâ brevi ſubſecuturæ.

Ubi regius Commiſſarius hoſtium potitur.

Dum ſic ad Gvelpherbytum deſidetur, parum accidit notatu dignũ: Niſi qvod crebris eruptionibus obſeſſores ab hoſte inqvietarentur. Inter alia, decimo octavo Calendarum Septembris, dum largiſſimi, de cœlo ruentis, imbris nube velut tectus, Urbe effunditur, Regiorum ſtationem, qvâ Lohuſius tendebat, validâ manu invadere tentans, ſolitum ſuum fortuna luſit ludum, & Eriço Andreæ, generali Regis Commiſſario, illuſit. Qvamvis enim hoſte fortiter rejecto, clades Regiorum intra unius gregarii mortem ſteterit, Commiſſarius tamen hic in tumultus turbine, ad pagum Linden, medios in hoſtes delapſus vix demùm ſenſit: Qvi undiq; circumvento injecêre manus, raptimq́; intra præſidii ſepta ſecum abduxêre. Sedulò qvidem de liberando, & primùm cum Grammio Tribuno, eoq; parum procedente, cum Walmerodio mox, generali itidem cæſarianarum partium Commiſſario, permutando actum. Verùm Electoris Saxoniæ captivus hic erat: Ut lentâ & tenaci cuſtodiâ à Lipſiæ usq; deditione hactenùs detentus, ita, dum Regii permutationis ſatagunt, ſubitò, datâ tamen reverſionis fide, ab eodem ad ſuos remiſſus. Qvæ res dicti Erici Andreæ liberationem diſtulit: Donec hoſtilibus vinculis audaci pariter ac ingenioſo facinore ſe extricandi offerretur occaſio. Id qvod ſuo loco ac tempori reſervamus. Captivo autem Rex, ſimul ac de caſu hoc illi compertum eſt, Melchiorem Falckenbergium ſubſtituit: Demandatâ eidem in Saxoniæ inferioris tractu, & ad hunc Exercitum, generalis Commiſſarii functione.

Baudiſius, cum Exercitus parte, in Weſtphaliam movet

Interim Baudiſius, cum parte copiarum ipſi relicta, qvibus Haſſiacæ nonnullæ junctæ, in Weſtphaliam penetraverat. Qvo Dimelæ flumini appropinqvante, pleriq; civiũ Volckmarienſium, perfidiæ, in Haſſos olim exercitæ, malè ſibi conſcii, & ob id, exempla in ſe editum iri, haud injuriâ metuentes, unà cum præſidio, laribus deſertis, gladio vindici cervicem ſubtraxêre. Miſſa autem illuc à Baudiſio Haſſorum, è venatoribus conflata, cohors: Qvæ Urbem, nullo reſiſtente, ingreſſa, direptam prius, & portis murisq́; nudatam, Vulcano demùm conſecravit. Hoc vicinorum infortunio territum Warburgum, & aliæ, hoc tractu ſitæ, Urbes, tempori obviam miſſis, qvi, imperata facturas, declararent, Baudiſium placatum ibant. Hic verò porrò movens, Paderbornam vi adoriebatur: Weſtphalo Tribuno, qvi binis millibus peditum, qvatuor eqvitum alis, & ſesqvimille armatis provincialibus nixus, illic curabat, locum commiſſum ſtrenuè propugnante.

Ubi nos vires neqvicqvam atterentem relinqvimus: Transitu in Sileſiam facto, qvid rerum actum ibi fuerit, contemplaturi.

39. Qvarto Iduum Julii, Arnhemius, Electoris Saxoniæ Campiductor, Sittoæ proximarat qvidem; ſed ſexies mille militum præſidio, ſub Sileſiaca.

Schaum-

Schaumburgio, cæſareo Campiductore, aliisve ſummatibus Ducibus, defenſam, adeòq; ſecundi ſucceſsus ſpe vix tentandam. Nec hoſtis, utut ignibus artificioſis Arnhemii juſsu injectis, & tormentis crebrò in Urbem fulminantibus, protrudi inde ad apertum certamen poterat: Qvapropter ab Arnhemio Lubenam mox, & Hojerswerdam porrò retroceſsum.

Arnhemius Glogoviam expugnat. Hojerswerdâ, poſt dies aliqvot qvieti inſumtos, motus iteratâ vice Exercitus, & flexo in Sileſiam itinere, Saganoq; à tergo relicto, Glogoviæ majori admotus. Ubi, penultimo Calendarum Auguſti, portæ, ſecuribus pars, pars crepitaculis refractæ, latum Saxonicis, vi irrumpentibus, præbuêre aditum. Capti nonnulli milites, cum Ordinum Ductore: Qvi, ut primum hoſtium impetum evitarent, in arcem refugi, deſæviente paululùm irâ, victoris arbitrio ſe tradiderunt. Götzius autem Tribunus, cum ſex eqvitum alis, & denis peditum ſignis hic ſervans, in Baſilicam trans pontem, prævalente hoſte, ſe receperat: Mox, Saxonicis, ponte in poteſtatem redacto, vim intentantibus, &, violentisſimâ verberatione è tribus ſuggeſtibus inſtitutâ, ad ſerum usq; noctis ſine misſione continuantibus, eo neceſsitatis redactus, ut deditionem offerret. Nec, repulſam aliqvoties paſſus, deſtitit, ſed, inſtantior ſemper, qvod volebat, impetratum tandem iit; iisdem tamen legibus, qvas Fridlandius Pragæ Saxonicis indulſerat: Ut, nimirùm, depoſitis armis, & vexillis ſignisq; relictis, miles abiret. Ita, in jacturæ Pragenſis ſolatium, potiti Saxonici denis peditum ſignis, ſex eqveſtribus vexillis, & ſeptem, unde vexilla direpta, haſtilibus: Qvæ, in puteo abſtruſa, latibulo ſuo militum eruit ſagacitas. Rei qvoq; tormentariæ, & commeatus copia non temnenda, unà cum octo machinis minorum gentium, binisq; mortariis in Saxonicorum manus venit.

Et Lubenam, Stenoamq; cum munitio asſito. Glogoviâ expugnatâ, Lubenæ qvoq; Stenoæq; oppida, nec non ad Viadri tranſitum iſthîc exſtructa munitio, ab Arnhemio ſubacta.

Et hæc prima fuêre expeditionis Sileſiacæ rudimenta: Qvæ utut ſatis proſpera viderentur, cordatiores tamen, & communi cauſæ addictiores id maximè pupugit; qvod Proteſtantes duriùs penè ipſis tractarentur Ponticiis. Horum etenim bona ac fundi, maximè Ducis Fridlandiæ, in protectionem ab Arnhemio recepti, & capitalis furcæ rotæve pœna violentis eorum deprædatoribus præſtituta.

Qvæ Cæſariani recuperant. Cæſariani interim Balthaſari de Maradas, Schaumburgii, Mansfeldii, Schaffgotſchii & Iloi ductu, ingruenti malo, ne latiùs ſerperet, ſe oppoſituri, Lembergi undiqveverſùm coierant: Qvo inaudito Glogoviam Arnhemius retrogreſsus eſt; fixo illic pede, Regis Sveciæ & Electoris Brandenburgici copias, qvæ in itinere jam erant, opperiturus. Cujus abſceſsu Stenoæ oppidum, & munimentum ponti prætenſum, levi negotio, vix triginta tormentorum ictus exſpectans, in Cæſarianorum manus reciderunt.

Regiorũ & Brandenburgicorum cũ Saxonicis conjunctio. Jamq; hoſtilis Exercitus, ad qvindecies mille præſentia capita æſtimatus, Glogoviam pergebat; ſpei bonæ plenus, & adverſarios totâ iterùm Sileſiâ pellere minitabundus: Qvandò Regii & Brandenburgici, Duce Jacobo Mack Duwalio, qvi Viadri ac Wartæ tuitioni cum ſummo imperio Regis nomine hâctenùs præfuerat, Saxonicis ſejungentes, ſpem eorum & iter, animo præcepta, interpellârunt. Nec enim opus erat hoſtem qværere, qvi, pugnæ avidus, grandibus gradibus in occurſum properabat.

Elector Brandenburgicus conjunctionem hanc maturè ambit. De conjunctione & expeditione hac Elector Brandenburgicus, jam ante ſex menſes, apud Saxonem ſeriò laboraverat, autumans: Copiis nonnullis in Sileſiam tranſeuntibus, etiamſi ultra Saganum, Sprottam, & Glogoviam penetrare, pedemq; figere haud daretur, vires tamen Proteſtantium novis ſupplementis mirum in modum augeſcere, & in validi Exercitus robur excreſcere poſse. Dicionibus inſuper ſuis non modò ſecuritatem hac ratione partum, ſed adverſæ qvoq; partis molitionibus occurſum, diribitoria diſturbatum, intentionem, novis, qvi maximè tunc fervebant, delectibus impeditis, interruptum iri. Noluerat id temporis Collegæ deſideriis asſentiri Saxo:

Nec,

Nec, pro ſtatu militiæ ſuæ, qvi tunc erat, ingruente præſentiſſimo ab hoſte indiesq́; magis ac magis invalcſcente diſcrimine, Exercitum partiri, conſultum duxerat. Qvapropter Brandenburgicus Elector, militem ſuum Saxonico jungere, ac procul territorio amandare, non minùs abs re fuerat arbitratus: Qvippe qvi hac ratione confinia propria verſùs Sileſiam omni militum præſidio nudari, hoſtiumq́; injuriis exponi provideret. Non ob id qvoq; propoſito Brandenburgicus abſtiterat; ſed, à Saxone ad Regem & Regios verſus, de milite nonnullo ſuis copiis adjungendo, & expeditione in Sileſiam ſuſcipiendâ, diligenter cum iis egerat.

Nec improbari illa Regi & Regiis; ob varia tamen intervenientia obſtacula longiuſculè differri: Brandenburgicis flagrantioribus, qvàm ut moram ejusmodi ferrent. Solis enim, Duce Tribuno Borgſtorffio, rem tentare viſum: Qvi, ſub Maji ingreſſum, nonnullis copiis Francofurto Croſnam primò movit; Ubi, qvid animi civibus & præſidio foret, experiri avido, hoſtem ſimulare, libido inceſſit. Sed magno hæc penè conſtiterat, & capite ipſo: Cujus tegumento affixa pluma rapido tormenti ictu decuſſa. Croſnâ Grünebergam, qvam hoſtis deſeruerat, & hinc Freiſtadium ibatur: Unde, à Croatarum manu, de improviſo ingruente, perculſi, Brandenburgi cito gradu Croſnam retrò tulere pedem. Voto autem & intentione ſuâ hac ratione fruſtratis tamdiu opperiri neceſſum fuit: Qvoad Saxo qvoq; & Arnhemius animum huic expeditioni adjicerent, plenisq́;, ut diximus, velis in Sileſiam veherentur.

Arnhemius tandem ipſe eam flagitat.

Tunc nàmq; Arnhemius, ſimul ac Glogóvia armis ejus cederet, Sigismundo à Köckeritz, ſub Tribuno, ad Sigismundum, Marchionem Brandenburgenſem, cui Elector, in Boruſſiam proficiſcens, rerũ in Marchia clavum commiſerat, ablegato, ſimul victoriæ & ſecundi ſucceſſus, qvibus in ipſo expeditionis exordio fortuna conatui ejus arriſerat, facere participem: Simul, ut conjunctio, tanto ambitu hactenùs qvæſita, in effectum conferretur, poſtulare.

Cui Brandenburgici, facilè aſſenſi.

Non adhucdum de Regis mente, id temporis, conſtabat; qvam exqviſitum Sigismundus Marchio Conradum Borgſtorffium in ſuperiorem Germaniam miſerat: Nec ob id tamen Arnhemio de conjunctione penitus repulſam dare viſum. Nullus enim dubitare Marchio; Electorem Saxoniæ, ſi, expeditione ſuis viribus unicè ſuſceptâ, propitiâ fortunâ uteretur, occupata loca ſibi ſoli aſſerturum, nec admiſſurum alios in communionem lucri, qvod ſui ſolius impendio & periculo peperiſſet: Id verò ſi fieret, Regi poſtmodùm & Electori Brandenburgico, invadendi ab hac parte hoſtis occaſionem præreptum, aditumq́; in hoſticum intercluſum iri. Sin Saxo, viribus aut fortunâ impar, ſuccumberet, cladem qvoq; in Marchiam non poſſe non redundare; totumq́; hoſtilium armorum robur, felici rerum ſucceſſu ferox, in eandem non minùs, ac in Luſatiam incubiturum. Victoriæ itaq; fructum Saxoni, ſi ſolus in hac expeditione relinqveretur, peculiarem; cladis verò damnum commune fore. Junctis è diverſo copiis, nec victoriæ parte Regem & Electorem Brandenburgicum defraudari, nec cladem ita facilè extimeſcendam: Qvippe tutius unitis viribus hoſtem nunc invadi, qvàm, profligato Saxone, ſeparatim à Regiis & Brandenburgicis poſtmodùm repelli.

His de cauſis Leuchtmarus, interioris admiſſionis Conſiliarius, à Marchione ad Duwalium miſſus: Ut, de regio milite nonnullo cogendo, & Electoris Brandenburgici copiis in hanc expeditionem aſſociando, ſermonem conferret.

Et Regiis demùm, ſed certo pacto.

Duwalius, negotii adeò ardui arbitrandi licentiam ſibi haud uſurpare auſus, ad Stenonem Bielken, Baronem, ordinarium Regis in Pomerania ulteriori Legatum, Sedinum ſe contulit: Ubi, re in conſilium deductâ, decretum communi ſuffragio factum, & Cuſtrinum Leuchtmaro transmiſſum, ſeqventis tenoris. *Nil quidem hac de re à Rege habere in mandatis: Quapropter certi decerni vix quicquam poſſit. Ne tamen ulla interim, pro communi bono, fructuoſo exitu quid tentandi præterlabatur occaſio, ſed utriusque*

potius

potiùs Electoris pii, heroici, ac laudabiles conatus, pro virili, ab ipſorum quoqve parte promoveantur; Duwalium promtum ad ea omnia exſeqvenda & paratum fore, quæ communi cauſæ ſtabiliendæ, & infringendis hoſtium viribus facere videantur. Leuchtmarum tamen, prout ſpem fecerit, de Electoris Brandenburgici copiis regio militi non conjungendis modò, operam daturum, ſed unius ejusdemq; etiam imperii vinculo arctiùs aſtringendis; debitâq; honoris ac reſpectus prærogativâ ſummo Regiorum Duci relinqvendâ: Quò malis & incommodis, ex æqvato plurium imperio oriri ſolitis, occurratur.

Brandenburgici Regiis jŭguntur. Cui conditioni à Brandenburgicorum latere promtè, & ſine ulla difficultate aſſenſum eſt.

Duwalius ergò certis, qvorum cynoſuram, dum Regi aliud viſum foret, ſeqveretur, mandatis à dicto regio Legato inſtructus, Auguſti Calendis Zullichoam movebat: Trahens ſecum propriam veteranorum peditum Legionem, octo cohortibus conſtantem; tum Comitis Craffertii duodecim pedeſtria, & tria draconum, ſed eqvis adhuc carentium, ſigna; Erici porro Johannis Ullſparrii Tribûni binas draconum alas, qvas ipſe Duwalius, Regis auſpicio, nuper conſcripſerat. Zullichoæ Brandenburgicus miles, qvindena peditum ſigna, & novem vexilla eqveſtria præferens, ductu Kötteritzii Tribuni, pridiè Nonarum Auguſti, Duwalio junctus, imperioq; ejusdem, prout conveperat, obſeqvi juſſus: Mox, nullâ morâ interpoſitâ, Glogoviam majorem toto agmine properatum.

Cum Saxonicis de conjunctione agitur. Ultimo Iduum Auguſti, qvando jam Cuttelam majorem, pagum unico tantum milliari Glogoviâ diſtantem, perventum erat, Caſpar Klitzingius, generalis apud Saxones vigiliarum Præfectus, Duwalium convenit: Ab Arnhemio, qvod ab hoſte jam propinqvo diſcrimen haud leve imminere diceretur, ad accelerandum iter & conjunctionem maturandam miſſus. Verumenimverò Duwalius illotis (qvod ajunt) manibus rem tantam aggredi nolebat; Clitzingio reſpondens. Siqvidem conjunctio Arnhemio cordi foret, ante omnia regium qvoq; & Electoris Brandenburgici militem, pari cum ſuis numero, intra Glogoviæ majoris admitteret munimenta, datâq; ſimul fide promitteret, (1) Omnia loca, qvæ imposterùm occuparentur, & regio, & utriusq; Electoris milite firmatum, (2) Regios & Brandenburgicos æqvo cum Saxonicis jure, qvoad ſuſtentationem & alimenta habitum, deniq; (3) regiis copiis debitam, ob Domini dignationem, prærogativam ubivis relictum iri. Hæc inter poſtulata Arnhemius primum penitus rejecit; qvod Glogoviam à Saxonicis ſolis, absq; ſociorum adjumento, expugnatam diceret: Inter reliqva tria, duobus prioribus facilè aſſenſus eſt, nec tertio admodùm repugnare viſus. Duwalio autem in priori ſententia perſiſtente, nec aliâ ratione vel transverſum pedem proceſſurum, rotundo ore aſſeverante; Arnhemius, penultimo Iduum Auguſti, ſub noctem, ipſemet ad eundem ſe contulit: Nullum non lapidem movens, ut animi deſtinatis hominem emoveret. Sed ſurdo narrari fabula, Duwalio dictitante: Non licere ſibi, gradu ulteriùs promoto, concreditum militem ancipiti bellorum aleæ objicere, ni de receptu priùs in utramq; aurem tutus foret. Contrà diſſeri qvidem; Electoris Saxoniæ, ut amicitiæ neceſſitudine devincti Principis, copiis Glogoviam obtinentibus, eandem Regiis præſtari ſecuritatem: Non tamen Duwalio deeſſe, qvod regereret; nimirùm, nec è ratione belli, nec è Regis exiſtimatione ac dignitate videri, ut in alieno, qvamvis fœderato & amico, milite, receptus ſui fiduciam ac fundamentum collocaret. Jamq; conjunctione ſepoſitâ & inſuper habitâ, infra Glogoviam ad Viadrum, qvà Carlatæ arx ripæ imminet, locatis caſtris, pedem figere, cum animo ſuo conſtituerat: Qvoad novis à Rege & Electore Brandenburgico mandatis inſtrueretur.

Cum Saxonicis de conjunctione certis legibus transactū.

Arnhemius ergò Duwalium ſententiæ præceptæ immobilem, facultate aut perſvaſionibus ullis labefactari poſſe deſperans, ipſe de rigore ſuo aliqvantulum deceſſit; tandemq; poſt longam diſceptationem conventum: *Urbem Glogoviæ, regias & utriusq; Electoris copias, æqvo jure obtenturas; Baſilicam tamen, ex adverſo ſitam, Saxonicis ſolis relictum iri.* Hac de re Arnhemius ſyngrapham concipi juſſit, à Duwalio ſubſcribendam; qvâ continebatur. *Receptionem regii & Brandenburgici militis non, niſi præſentis expeditionis cauſâ, fieri: Hac peractâ, & Arnhemio conjunctionem Exercituum haud diutiùs neceſſariam judicante, Duwalium, ad ſuos Glogoviâ iterùm educendos obſtrictum fore; ſiqvidem Elector Saxoniæ in communione præſidii perſeverare nollet.* Duwalius verò ſyngrapham, qvod ſecùs, ac conventum fuerat, conceptam diceret, ſubſcribere, & ita fidem ſuam obligare, qvo Arnhemius intendebat, modo renuit. Nihilo tamen minùs qvatuor peditum Bomii, totidemq; è Crachtii Legione ſigna, regius ac Brandenburgicus miles, intra Glogoviæ mœnia recepta, & conjunctio è veſtigio in effectum deducta. Adjectæ autem conjunctioni ſeqventes condiciones. *Urbes & loca, qvæ impoſterùm, cum DEo, occupare & hoſti extorqvere daretur, in utilitatem omnium trium Magnatum, qvorum viribus & impendio fieret, donec ipſis de eo aliter conveniret, verſum;* & ad præcavendam æmulationem, Arnhemium inter Duwaliumq; forſan ſubortituram, *intentiones atqve conſilia fideliter invicem communicatum; nec non, ſi qvid communi ſuffragio decerneretur, id à Duwalio Regiorum ac Brandenburgicorum, ab Arnhemio Saxonicorum operâ exſecutioni mandatum iri.*

Ita ſexto Iduum Auguſti, luſtratione propè Glogoviam inſtitutâ, à Regiorum parte viginti ſeptem peditum ſigna, draconum undena, & qvatuor eqvitum vexilla in campo fulſerunt: Elector Brandenburgicus qvindecim, ut diximus peditum cohortes, & novem eqvitum alas adjunxerat; univerſumq; Duwalii agmen ſexaginta ſex cohortium & alarum recenſum. Saxonicorum peditatus reſtrictior, viginti ſeptem modò cohortibus conſtans: Eqvitatus verò, ſub qvinqvaginta vexillis, toto campo ſe diffuderat. Hoc militum, ad ſedecies mille capita æſtimato, robore rectâ & intrepido animo in hoſtem itum: Qvi de conjunctione jam antè certior factus, relato gradu, Stenoam properabat; fixurus illîc pedem. Ita ut Fœderatorum Exercitus, ingruentibus tenebris ibi pernoctaret, ubi hoſtis præteritâ nocte ſtativa habuerat.

Prior inter Regios & Saxonicos ob primæ aciei prærogativam, æmulatio.

Inter viam poſtridiè ſtatim æmulatio inter Regios & Saxonicos exſerere ſe cœpit: Exortâ de prærogativa primæ aciei contentione. Duwalius enim ob Regis ſui dignitatem ſemper & ubivis hanc ſibi vindicare: Arnhemius vulgato Exercitus, iter facientis, mori inhærere, & æqvum cenſere; ut permutatis vicibus, qvi pridiè principia obtinuerant, poſtremam hodiè aciem clauderent. Acerrima verbisvelitatio hæc fuit: Saxonicæ militiæ Ductoribus in aculeata dicta erumpentibus, &, *ſe qvoqve Domino ſuo militum, non vilioris turbæ, aut talium, qvos ſine præfatione honoris nominare vix licet, nomine cenſeri*, præferentibus; Duwalio econtrà, *Regis ſui eminentiam hac in re unicè ob oculos ſibi propoſitam*, aſſerente. Pervicit qvoq; Duwalius: Sed Saxonici interim, ad exiguum ponticulum & cavæ viæ anguſtias præteritâ nocte propiùs Regiis divertentes, gradum accelerando, ponticulum hunc viamq; transgreſſi, iter præceperant, interq; altercationes iſtas adeò longè proceſſerant; Ut Regiis, licet militari gradu ſecutis, aſſeqvi feſtinantes vix daretur. Donec, hoſti viciniores, gradum ſtiterunt, & Duwalius ſuperiorem, Regis dignationi debitum, in acie locum denuò nactus eſt.

Fœderatorū Stenoam adventus.

Qvinto Iduum Auguſti, circa meridiem, Stenoæ Exercitus appropinqvabat. Ubi ad tranſitum, inter arenarum tumulos, hoſtis venientibus initio ſe objicere viſus; ſed mox levi inde negotio depulſus, & in caſtra rejectus. Fœderati autem, tormentis collocatis, creberrimè detonabant in hoſtem, inſigni cum ejuſdem ſtra-

ſtrage: Singulis enim ſæpius ictibus denos ac duodenos diſcerptos, mutilatosve, captivorum relatu poſtmodùm patuit. Perculſo igitur & infracto animis hoſte, vetus Duwalii, meris veteranis & horrido Martis operi inſvetis conſtans Legio, Mauritio Duwalio præeunte, Stenoæ oppidum, inſultu facto, tentare juſſa. Dextro adeò eventu; ut hoſtile præſidium ad internecionem penè cæſum, nec pauci in Viadrum præcipites acti fuerint. Inter qvem tamen violentæ expugnationis turbinem igne forte fortunâ exorto, oppidum voracibus flammis abſumtum.

Diverſæ, de hoſte invadendo, Arnhemii & Duwalii opiniones.

Sub felix hoc expeditionis ſuſceptæ exordium, primò qvidem Arnhemius & Duwalius concorditer conſpirare, & pariter eò ferri: Prodiendum ſine mora, utendum victoriâ, & hoſtem, cujus vires, in unum contractas, uno hoc ictu debellandas ſummum Numen manifeſtò iis expoſuiſſe apparebat, ipſis in caſtris oppugnandum; priusqvàm reciperet animos. Videre etenim eminùs erat, in hoſtium caſtris omnia terroris completa, & impedimenta, calonumve ac lixarum turbam, nullo ordine ſervato, Wratiſlaviam effuſâ fugâ petere. Simul ut verò tympanotriba ab hoſte miſſus literas, neſcio qvas, ad Arnhemium detulit, in diverſam hic ſtatim abſceſſit ſententiam, perhibens: *Loci certi anguſtias, qvo Exercitus non niſi filatim, tribus eqvis ſimul euntibus, traduci poſſet, adhuc reſtare ſuperandas, ſolem autem jam ad occaſum vergere; adeòq́, confuſionis evitandæ, ulteriùs progredi, aut in hoſtem qvippiam moliri, haud conſultum.* Hinc, Duwalius, qvi cum ſuis, ut primam aciem obtinentibus, caſtris hoſtilibus proximè ſucceſſerat, aggredi eadem promtus, & per Baronem Sadowsky, eqvitum Magiſtrum, Arnhemium, ut cum hoſte implicato, ubi opus ſuccurreret, ſemel iterumq; flagitans, toties, non ſine admiratione omnium, etiam qvi Arnhemii imperio ſuberant, militiæ Ductorum, repulſam ab eo tulit: Aſſultum idcircò ad poſteram usq; lucem differre coactus. Hoſtis autem, reſumtis hac morâ animis, perpetem noctem inſomnem ducens, defenſioniq; ſuæ invigilans, diſpulſâ nocte, in tantum ſe firmâſſe, & in eo ſtare reperiebatur ſtatu: Ut aggreſſuræ alea tentanda haud ampliùs videretur.

Cæſariani castra ad Stenoam deſerunt.

Poſt factum itaq; virium & animorum periculum, dimidio ſuprà Stenoam milliari, Viadrum ponte inſternere, habito conſilio, decretum: Qvò Cæſarianorum in ſtativis ſuis ab utraq; fluminis ripa infeſtandorum eſſet occaſio. Jamq; pontis conſtruendi opus per aliqvot dies ſtrenuè proceſſerat, qvandò hoſtium delecti ad bis mille ſclopetarii illò contenderent: Milite, qvi ulterioris ripæ defenſioni, exiguo propugnaculo raptim excitato, inſiſtebat, inde dejectò, pontis ſtructuram præpedituri. His verò repulſis, hoſtis recipere ſe, & ſenſim deſerere caſtra. Eqvitatus enim, tramiſſo mox Viadro, ad munimentum ultratum ordines ſtatuere; qvem peditatus maximam partem è veſtigio ſeqvi: Qvingentis tantummodò ſclopetariis relictis; qvi, caſtrorum vallo aliqvamdiu defenſo, Exercitui pontem tranſeunti, tutum præſtarent receptum.

Qvæ Duwalius illicò invadit.

Conſpicatus id Duwalius, dracones ſuos curriculo caſtra involare, & eqvites, terga invadentium ſuffulturos, admiſſis eqvis, raptim ſubſeqvi juſſit. Nec hoſtium reliqviæ, qvotqvot in caſtris ſuperabant, aut ferre irruentium audaciam, aut exſpectare ſaltem; ſed de elabendi, qvàm pugnandi ratione magis ſoliciti, ad pontem pro ſe qvisq; properare: Non ſine multorum cæde; Regiis fugientium veſtigia acriter prementibus. Nec pauci, qvibus, ponte præcepto, viam Regii intercluſerant, in Viadrum præcipitantes, dum ferrum fugiunt, undis hauſti perierunt.

Munimẽto qvoq; transflumen occupato

Spem hinc, belli ratione ſupputatâ, Duwalius certam conceperat; etiam trans flumen, ſi inſtaretur, in hoſtium munitionem, nullo periculo, & inſigni fructu aliqvid tentatum iri: Arnhemium itaq; de milite nonnullo navibus in oppoſitam ripam huic fini trajiciendo, admonuit. Eo verò moras nectente, ipſe, moræ omnis impatiens, Culemannum ſubCenturionem, & ſexaginta ſclopetarios, dictam munitionem oppugnatum miſit: Cujus præſidiarii, armis illicò abjectis, vitæ ſolum gratiam flagitabant; eâq; impetratâ, ter centum, nonaginta ſex numero, pedites regiæ militiæ nomina ſua dedêre.

Arnhemii in perſeqvendo hoſte cunctatio

Adverſæ partis Exercitus interim, ordinibus minimè ſervatis, curſim Wratislaviam petere, & Duwalius Arnhemium obſecrare, reſecrare; ne hoſtem, cujus proterendi occaſio, divinitùs iterùm oblata, liqvidò ſe proderet, cladi ſubducere cervicem pateretur: Viadrum enim vado ab eqvitatu transiri nullo negotio poſſe. Et ſanè asſentiri Arnhemius conſilio, qvod tam effectu facile, qvàm utilitatis ſummæ, nec inficiandæ erat; attamen cunctabundus, aliud neſcio qvid agendo, duarum ferè horarum ſpacium inſumere neqvicqvam, hoſtiq; elabendi tempus & ſpatium largiri: Demùm verò de perſeqvendo iterùm inſtantibus, reſpondere. *Satis victoriæ hoc die partum, & jam qvoqve adveſperaſcere: Hoſtem autem multum antecepiſſe itineris, ut, demiſſis manibus fugientem, inſeqvi ſerum ſit; qvippe, asſeqvi, impoſſibile.*

Cæſariani ad Wratiſlaviam pedem figunt

Decimo ſeptimo Calendarum Septembris, fugitivus Cæſaris Exercitus, qvartâ tamen penè ſui parte diminutus, Wratislaviam venit; itinere ad pontem, qvi teli jactu ab Urbe diſtat, directo, & caſtris illìc Viadri inter Olaviæq; fluenta locatis: Commodisſimo ſanè poſitu; qvo undis, paludibus, & ſilvarum aſpredine ab omni parte cinctos adoriri, magnæ res difficultatis erat.

Eorum à Civitate poſtulata, & hujus reſponſum

Mox Wratislavienſium animos, qvò inclinarent, ſcrutari viſum: Propoſitis ſeqventibus articulis. *Num à Cæſaris partibus ſtare, necne, animum inducerent?* Porrò in ſpecie: *Num Cæſaris Exercitum annonâ, ac rebus ad bellum neceſſariis inſtruere; tum eidem, prævalente hoſte, & neceſſitate exigente, receptum in Urbem, aut ſub Urbis mœnia & tormentorum protectionem, aut denique liberum per Urbem transitum præbere vellent?* Ad qvæ Civitas, re in conſilium deductâ, reſpondit. *A Cæſaris partibus ſtare, debitæ obſeqvelæ vinculo obſtrictos, inq; fide Cæſaris victuros pariter, ac morituros. Annonæ & reliqvis, qvæ flagitarentur, Exercitui cæſareo, qvantis opus foret, ſuppeditandis, haudqvaqvam pares eſſe: Si tamen, pede conſtanter fixo, hoſtis impetum opperiri auſit, minimè gentium eo, qvod horum ſupereſſe populoſisſimæ civium communioni reperiretur, illi defuturos.* Reliqva poſtulata excuſando eludebant: Benignis qvidem verbis uſi, ſed negantibus re ipſâ propiores. Reſponſum autem hoc, qvod non ſatis ex Cæſarianorum voto obtigerat, eò magis attonitos perculit, qvo minùs prævisum erat: Carolus enim Hannibal, Baro à Dona, ſpem indubiam iis feciſſe ſcribitur, dimidiam, ad minimum Exercitus partem, operâ & interventu ſuo, intra Urbis mœnia admisſum iri; qvo facto, de reſiduo rem in proclivi futuram.

Fœderati toto agmine ſubſeqvuntur

Dum Cæſariani, ut diximus, in loco ſatis munitio, qvo Olavia Viadro infunditur, caſtra metantur, Fœderatorum qvoq; Exercitus, decimo ſexto Calendarum Septembris, Wratislaviæ, à Viadri, qvæ Germaniam reſpicit, ripâ, appropinqvans, impedimentis in ſuburbio Wratislaviæ relictis, hoſtilibus caſtris, unâ cum re tormentaria ſucceſſit: Qvantum flumina interflua, atq; interjectæ paludes admitterent. Et dracones qvidẽ antecurſores hoſtem magno ſtatim impetu trans Olaviam rejicere: Mox tormentis tantâ violentiâ in Cæſarianorum caſtra detonari; ut globorum circumvolitantiũ tempeſtate ſtatu, qvem ceperant, depulſi, tutiora qværere cogerentur. Qvæ trepida ſtatus mutatio gregarios in tantam conjecit formidinem; Ut à Ducibus vix ſtricto ferro contineri potuerint; qvò minùs, ſolutâ ordinum compage, effusè fugerent. Suſtentatum tamen ab his

ad

ad provectam uſq; noctem: Qvandò, Olaviæ fluento haud ſatis confiſi, caſtra moverunt, & Viadrum tramittentes, in ultrata ripa conſederunt; ponte, qvo flumen jungitur, flammis abſumto.

Wratislaviæ tumultus oritur, ob tormentũ in hos diſploſũ

Eodem die tumultus Wratislaviæ hac occaſione exortus. Baro à Dona, uno cum Henrico Wenceslao, Duce Bernſtadenſi, & Senatorum nonnullis, vallum Urbis inſcenderat; Utrumq; Exercitum, & arma armis minantia contemplaturus. Ubi, neſcio qvæ, lubido ſeu Zelus intempeſtivior ei inceſſit, diſplodendi in Fœderatorum agmen tormenti: Qvod propriâ induſtriâ eò direxerat. Id ſimul ac compertum vulgo, indignatione illicò efferbuit, &, armis tumultuariè correptis, ad dicti Ducis ædes, qvò à vallo Baro unà ſeceſſerat, concurrens, muſteum hunc jaculatorem, ſeu tormentarium (ut per ludibrium indigitabant) ſibi tradi poſtulavit. Magnâ importunitate, acerbisq; convitiis res acta, & vix, repreſſo primo ardore, inſanienti plebi homo ereptus: Qvi, fatiſcente pòſt aliqvantulùm motu, duobus Senatorum ſecuritatis ergò, comitantibus, Urbe exceſſit.

Arnhemius Olaviæ Viadrum tramittere ſtudet

Arnhemius, qvi Cæſarianos defenſionem ultratæ Viadri ripæ obſtinaturos ſuſpicabatur, fluminis tranſitum, hoſte ex adverſo cum Exercitu univerſo conſiſtente, perdifficilem hìc ac periculoſæ plenum aleæ ratus, aliam Viadri ſuperandi rationem circumſpicere cœpit. Certior enim factus, ad Olaviæ Urbem ponte qvoq; jungi, Dânium, SubTribunum, primò, cum nonnullis eqvitum ac draconum turmis, ejus in poteſtatem redigendi, illò ablegavit: Mox, cum potiore Exercitus parte, eòdem ipſemet ſubſecutus. Interſciderat tamen nuper hunc qvoq; pontem Roſtochius Tribunus: Itaq;, reparari, neceſſum erat. Id qvod feliciter proceſſit: Utut Tribunus Ecſtadius in oppoſita ripa, cum validis copiis, conatibus ejus ſe oppoſitum iret, nullumq; non, ad ſtructuram pontis interpellandam, lapidem moveret.

Cæſariani, ſecundà vice, caſtris cedunt.

Perfecto autem ponte, qvod hoſtis in oppoſita ripa ſervantis vires indies augeſcerent, ne tum qvidem tranſire auſus Arnhemius: Priusqvàm Cæſarianos caſtra ad Wratislaviam deſeruiſſe, Fœderatosq; rerum illic omnino potitos, comperit. Tunc etenim Cæſarianorum, qvi tranſitu Viadri ad Olaviæ Urbem hactenùs ipſum abercuerant, jam pariter ſe recipientium tergo incubuit: Illatâ iis clade haud modicâ, captoq;, inter alios, ipſo Ecſtadio Tribuno. Cæſarei Exercitus reliqviæ, qvæ à clade utrinq; ſupererant, à ſignis haud delapſæ, Oppelium & Coſelam ſe receperunt.

Holckius Vœtlandiam invadens, crudeliter graſſatur

40. Arridente in Sileſia Fœderatorum cœptis fortunâ, Fridlandius, Henricum Holckium, Campiductorem, attributis ſex militum millibus, & aliqvot tormentis cum inſtrumento, Electoris Saxoniæ confinia, & Misniam verſùs amandaverat: Illato ab hac parte bello, reverſionis neceſſitatem Saxonicis impoſiturus, & ad ſui defenſionem, omiſſo hoſtico, in propria eos retracturus. Hic, ſimul ac Vœtlandiam attigit, crudeliter admodùm graſſari exorſus eſt: Aliqvammulta oppida, vici, pagi, igne ſubjecto, exuſta: Qvamplurimi incolarum miſerè trucidati: Et ne fœminis qvidem, imbecilliori ſexui, parcitum; qvæ, ubi pudicitiæ illarum ad ſatietatem usq; illuſum fuerat, in ignem præcipites actæ, aut alio necis genere, poſt pudorem, vitâ qvoq; exutæ.

Initio ſtatim Adorffum, Hofium, & Annaberga certo pacto in ejus poteſtatem venêre: Sed, eo ſusq; deq; habito, Adorffum & Hofium, qvorum poſterius tamen direptionem aliqvot Joachimicorum millibus redemerat, maximam partem militari licentiâ direpta. Abhinc Olsniciam cum valida manu properatum: Cujus cives, utut qvadraginta tantùm provincialium militum præſidio niterentur, aliqvantulùm repugnare auſi, oleum igni addidêre. Hoſtis enim, audaciâ prævalens, portâ refractâ, & aditu patefacto, Urbis potitus, direptam mox, pleriſq; civium trucidatis, incendit, ac in cineres redegit. Olsniciæ infortunio Plavia, ad qvam por-

porrò ibatur, admonita, maturâ deditione exitio prævertit: Direptionem tamé omninò evitare, nullatenùs poterat. Ita Voetlandia ferro, flammâ, & omni, qvibus Mars ſævit, miſeriarũ genere afflicta, circa hoc tempus, atq; ad extremam penè vaſtitiem redacta.

Zviccaviam ad deditionẽ compellit.

Idibus Auguſti, qvinq; eqvitum alæ ad Zviccaviam, Urbis ſitum explorantes, conſpectæ: In qvas eminùs tormentis ex Urbe fulminatum, nonnulliq; eorum ad terram proſtrati. Poſtridie univerſus Exercitus illuc appulit, octo tormenta ſecum trahens: Qvibus in arcis monte diſpoſitis, è veſtigio factum verberationis initium. Suſtinuêre autem obſeſſi hoſtium hanc vim à Lunæ ad Jovis usq; diem, nec parum damni tormentis ſuis intulêre obſesſoribus: Ipſorum econtrà nemo dum adhuc vulnere aliqvo perſtrictus fuerat; tantum abeſt, ut qvisqvam deſideraretur. Nihilominùs tamen cives deſtituti milite, penè omni, (viginti exceptis, qvi, è Vitztumiana Legione ſuperſtites, debile ob exantlatum langvorem corpus vix ægrè trahebant) Ducibus etiam peritis, qvorum vicem tres provincialis militiæ Præfecti utcunq; hactenùs ſupplêrant, defecti, ut militarium laborum & diſcriminum inſolentes, deſpondere animum, &, nullâ ſubſidiorum ſpe affulgente, deditioni, qvam honorificis condicionibus jam tertiùm hoſtis obtulerat, decimo qvinto Calendarum Septembris aſſentiri: Receptâ in Urbem peditum cohorte, qvæ intra ducentorum capitum numerum ſtaret. Civitatis qvoq; bono, & Electoris, qvæ in eadem obtinebat, juribus, certis legibus proſpectum: Qvæ tamen inter armorum ſtrepitum ab illege milite parum poſt exauditæ, aut obſervatæ.

Eandem mali contagionem in Misniã transfert

Decimo Calendarum Septembris, Chemnicio turmæ nonnullæ appropinqvabant; in Urbem admitti poſtulantes: Abnuentibus verò Civibus, ſuburbium, & Marckersdorffium, Salbersdorffiumq;, veteri Chemnicio contigui pagi, igne injecto, exuſta; in repulſæ ultionem. Excivit Incendii injuria centum, plus minus, Urbis incolas; & erumpendi animum dedit, juſtum qvidem, ſed inconſultum dolor: Dum enim ultra modum efferveſcens bilis nimis longè ab Urbe eos protrahit in campi ſubjecti planitiem, eqves hoſtilis, undiqveverſùm circumfuſus, qvatuordecim trucidatis, ad viginti, unà cùm ruricolis nonnullis, miſerè deartuatos, & lethalibus vulneribus conciſos, ſemineces in campo reliqvit. Nec omninò tamen ceciderant inulti; nonnullis Cæſarianorum qvoq; deſideratis: Qvorum exanima corpora, eqvis ferentariis impoſita, à commilitonibus avecta.

Nono Calendarum Septembris, Auguſtoburgum, nitidiſſimæ ſtructuræ arcem depopulabantur: In qvo ſtrati lecti ultra trecentos, tapetia rari operis magno numero, nec non alia ejus notæ pretioſiſſima ſupellex, reperta. Eandem direptionis ſortem Schoppavia & alii adjacentes loci qvamplurimi ſubierunt. Non ſtetit autem intra hos limites Oderæ infortunium; qvæ, pauculis ædificiis exceptis, penitùs exuſta, hominumq; ad qvingentos, nullâ ætatis habitâ ratione, partim ferro interemti, partim in cellarũ latebris, qvò à militis furore ſe abdiderant, fumo ſuffocati: Ita ut ex omni civium numero, vix viginti cladi recenſerentur ſuperſtites; populoſæ ſatis univerſitatis exiguæ reliqviæ.

Tertio Nonarũ Septembris, Frauẽſtenũ, Schonbergenſium Baronũ oppidũ, Dresdâ qvatuor milliaribus diſſitũ, ſcalis noctu admotis, opprimebatur: Ubi ferro in obvia qvæq; graſſatũ, nullumq; non crudelitatis genus exercitũ.

Imò vix dies præterlapſus, qvo hoſtiũ excurſores Dresdæ ipſi minaciter non inſultarent: Direptionibus ac incendiis omnia circumcircà fœdantes. Imprimis nocte, qvæ decimum tertiũ Calendarum Octobris ſecuta, dũ Elector Saxoniæ Brandenburgici vicini Legatũ, & alios, à genero, Landgravio Haſſiæ, miſſos, ſolenni convivio excipit, tres eximios, Urbi proximè ſubjectos, pagos immiſſâ flammâ ſuccendẽtes, eqvis circa ignem in gyrum actis, Electori per ludibrium denunciarunt. *Ipſum qvidem genio indulgere, & agitare convivia.* (cujus, neſcio unde nam notitiam habebant) *Se verò eidem præferre faces atq; candelas allucere ſat grandes.* Et ſanè flamma hæc luculenta adeò erat; ac ſi intra Dresdæ ipſius ſuburbia graſſaretur.

Non

Non posſumus autem non hîc meminisſe nefandæ immanitatis, qvâ ergâ divini verbi Miniſtrum uſi: Trucidatum enim haud procul Friburgo, in fruſta concîdisſe, canibusq; objecisſe devorándum, ipſi pontificii Scriptores teſtantur.

Cæſarianorum ex Alſatia conatus.

41. Dum Misnia & Electoris Saxoniæ diciones longè latèq; invaleſcente bellorum flagrant incendio, ad ſuperiorem Rheni oram ſcintilla emicuit: Qvæ totum hunc tractum corripiens, qvamplurima loca, hactenùs intacta, decurrente præſenti autumno, perniciabili flammâ involvit.

Tres etenim Legiones, binæ eqvitum, Comitis à Bronchorſt & Cöllingeri, tertia peditum, Metternicchii Tribuni in Treviris atq; Juliacis, Confluentium præſidio ac diœceſeos Trevirenſis defenſioni, conſcriptæ, Confluentibus ab Hornio, Regio Campiductore, occupatis, mutatâq; belli ratione, per Lützenburgenſem & Lotharingiæ agrum, inſtituto ſecùs montana itinere, in Alſatiam progresſæ, Cæſarianis Colmariæ, Sletſtadii, & hîc locorum commorantibus, ſejunxerant. Qvarum virium accesſione ferocior Comes de Monte cuculi, qvi ſummæ belli his oris præerat, trans Rhenum, Marchionatus Badenſis, & Wirtenbergici Ducatus infeſtandorum, movit: Ubi cum mille, qvingentis ſclopetariis, mille trecentis eqvitibus, binis draconum ſignis, & totidem tormentis, juxta Rhenum deſcendens, Durlaco primùm ſubitò ſupervenit; hoſpitio cum omnibus copiis illîc ſumto. Inde Brettam progresſus, Regios, qvi hîc loci divertebant, militiæ cæſareæ nomina profiteri coegit: Oppido ipſo penitus direpto, valvis portarum exuſtis, muro aliqvibus locis diruto, & novem è Senatorum numero Bruchſellam captivis abductis.

Julius Dux Wirtenbergenſis ad ſex qvidem peditum millia, & octingentos eqvites ſub ſignis habebat: Copias numero ſuperiores, ſed è provincialibus maximam partem collectitias. Neqvaqvàm igitur Cæſarianos adoriri, aut æqvæ planitiei ſe concredere auſus, horrida ſilvis loca ſectabatur; longiùs inde in campos, aperto Marti aptos, protrahi ſe haud pasſus. Qvo illi animadverſo, hoſtem hunc vilipendentes, Cnütlingam in Wirtenbergenſem agrum rectâ contendere; & incolis atq; provinciali, qvi præſidio illîc erat, milite propinqvorum ſubſidiorum ſpe in repugnandi audaciam erectis, vicum, admotâ vi, expugnare; cæſis hominum ad trecentos, crudeliter diripere; direptum crudeliùs adhuc, igne qvatuor diverſis locis ſubjecto, exurere: Vix tribus aut qvatuor ædificiis reliqvis; qvibus non hoſtium voluntas, ſed flamma, ipſis hoſtibus mitior, pepercit.

Wiſelocci oppugnatio.

Paulò antè Henricus qvoq; à Metternich, ſummæ rerum Hedelbergæ Præfectus, Wiſelocci oppidum, contracto ex Hedelbergæ & Philippoburgi præſidiis nonnullo milite, aggresſus, qvod incolæ & præſidiarii defenſionem obſtinarent, ſummâ vi oppugnatum ierat.

Ita exortus utrinq; tumultus præſens Regiorum auxilium flagitare videbatur. Nec Wirtenbergenſis ſibi defuerat: Sed Campiductorem Hornium, qvi hoc tempore ad Rhenum pro Rege curabat, intentione hoſtis retectâ, de ſubſidiis præproperè ferendis, maturè, anteqvam hoſtis ingrueret, imploraverat. Cui hic eò faciliùs asſenſus: Qvod Galliæ, ut fœderati, Regis Exercitus, ſub hoc idem tempus, Hiſpanis Moſellâ deturbatis, Regios, circa Moguntiam, & ad Rheni tractum commorantes, irruptionis ab hac parte metu exoneraret.

Galliæ Regis Exercitus in Germaniam venit.

42. Exercitus hic, poſtqvàm Lottharingiæ Ducem Regis ſui imperata facere coegerat, Campiductoris D' Esfiat ductu, ad Germaniæ confinia, currente menſe Julio, flexerat: Trevirenſi Electori, qvi Regis Galliæ protectioni ſucceſſerat, posſesſionem ſuarum diœceſium recuperaturus; &, ſi qvæ refractaria illi adhuc ſuperarent loca, aut amicabili viâ, aut, hac recuſatâ, armorum rigore ingratiis in poteſtatem redacturus. Cui fini, ſuperatis ad Lützelſtenum, & hîc locorum, Weſtgojæ montanis, in Comitis Hanoviæ Lichtenbergenſis agrum deſcendit.

Rece-

De Philippoburgo inſidendo fruſtrà eſt. Receperat enim Trevirenſis ; Philippoburgum tradere, munitiſſimum in Rheni orâ locum: Qvod ut eò expeditiùs in effectum conferret, Legato Gallico comitatus, Moguntiâ Spiram Nemetum conceſſerat ; miſſo Philippoburgum tubicine, præſidiariis, ad diſceſſum ſe accingere, imperans. Verumenimverò nec tubicen intra Urbem admiſſus, nec literario reſponſo dignatus Elector: Sub Tribuno Baumbergero, loci Præfecto, ore tenùs renunciante. Cæſaris jam in verba juraſſe, & ſtipendiis militare: Cæſaris nomine obtinere Philippoburgum, ejusq; auſpiciis hoſtilem vim, à qvocunq; tandem admoveretur, propulſare paratum. Nec mora: Suſtinendæ obſidioni illicò ſe præparare cœpit; novâ Urbe, & piſcatorum, qvæ ad Rhenum exſtructæ erant, domunculis, ne hoſti adminiculo, ipſi nocumento forent, flammâ abſumtis.

Auguſtâ Trevirorũ ad deditionem adigit. Galli verò, qvorum ſummus Imperator, Campiductor D' Esſiat, ardenti febre correptus, Lützelſteni diem ſuum obierat, ductu alterius Campiductoris, Eſtræi, priori in imperio Regis juſſu ſuccedentis, Philippoburgo impræſentiarum à tergo relicto, ad Moſellam vertêre iter, & Auguſtam Trevirorum Hiſpanis, qvi hactenùs obtinuerant, extorſêre: Deditionis neceſſitate, qvarto Iduum Auguſti, impoſitâ.

Hornius hoſtium conatui in ſuperiori Rheni tractũ obviam ire ſecum cõſtituit. 43. Sed relinqvamus Moſellæ incubantes Gallos, & ad Hornii ſuſceptam noviter expeditionem, à diverticulo in viam, revertamur. Hornius, haud abs re communi fore duxerat; tum præſtandæ Wirtenbergenſi agro debitæ ſecuritatis, tum hoſpitiorum & diribitoriorum regiorum, qvæ inferiorem Palatinatum verſùs ceperant, ab hoſtium irruptione protegendorum, ad Nicrum cum nonnullis copiis movere: Qvantæcunq; ſalvis præſidiis & locorum tutelâ, inferiori Rheno deduci poſſe viderentur. Utut enim à Pappenhemio aut aliunde inopinati periculi qvid ingrueret, maturè tamen de eo certior factus, ſemper, ſecundo inde flumine, qvòcunq; exigeret neceſſitas, periclitantibus ſuis curriculo ſubſidio adeſſe poterat.

Copiis itaq; eqvitum, peditumve haud temnendis è Rhenana ora contractis, cum pedite Oppenhemum ac Wormatiam contendit: Eqvitatu pontem ad Moguntiam navigiis conſtratum tranſire, & in oppoſita ripa iter habere juſſo. Ad Wormatiam qvoq; peditatus navibus Rhenum traductus, junctoq; agmine Nicrum verſùs properatum. Cui incubantem Manhemii Urbem, decimo octavo Calendarum Septembris, Hornius attigit: Illic tamdiu conſidere animo deſtinans; dum, & de hoſtium viribus, conſiliisve, & Duce Wirtenbergenſi, ubinam cum copiis ſuis commoraretur, certi atq; explorati qvid cognoſceret.

Interim relatum: Montecuculianos, Brettâ occupatâ, Cnutlingâ verò deſolatâ penitùs & exuſtâ, Wiſeloccum, ubi eqvitum ala, à Marchione Badenſi conſcripta, ac dracones nonnulli hoſpitabantur, circumſediſſe; tutanteſq; ſe & deditionem detrectantes, tum violentiâ tormentorum, tum ignium artificioſorum projectu, in maximas redegiſſe anguſtias. Huc ergò univerſis viribus ſuppetias obſeſſis eundi, & depellendi obſidio hoſtis conſilium ex arena cepit. Wiſeloccо liberãdo approperat.

Sed Metternichius & la Mulie, qvos ſolos, cum nonnullo, ex Hedelbergæ atq; Philippoburgi præſidiis coacto, milite, Wiſeloccum oppugnâſſe, Hornius poſtmodùm comperit, vix primâ adventus ejus famâ ad aures advolante, obſidium præproperè deſeruerant; evitatâq; planitie, per montium prærupta, Hedelbergam trepido ſe recipiebant gradu: Ita ut vix pauci moratores in Regiorum præcurſorum manus venirent.

Hoſtilem eqvitatũ illic profligat. Miſerat autem Metternicchius, anteqvam diſcederet, aut qvicqvam de Regiorum adventu inaudiret, ad Comitem de Monte Cuculi Decanum & ſenos eqvites; militaria ſubſidia flagitatum. Hi in reditu, rerum omnium ignari, in regios excubitores incidentes, ab iisdem unà cum reſponſo intercepti; ejusq; indicio cognitum: Potiorem eqvitatus hoſtilis partem poſtridiè, qvi decimus ſeptimus Calendarum Septembris dies, ad Wiſeloccum Metternicchio præſto fore.

Qvam

Qvam Hornius occaſionem hoſtium ex inſidiis excipiendorum, ultrò ſe offerentem, & in amplexus velut ruentem, minimè prætermittendam ratus, cum Exercitu oppido propiùs ſucceſſit, ſtationemq; cepit loco tutiſſimo; & intentioni ſuæ qvàm maximè opportuno: Copiis, ne hoſtis de conſilio reſciret, aut perſentiſceret, arctiſſimè conſtipatis, ſtrictimq; ſervatis ordinibus, nemini loco ſibi attributo excedere permittens. Nec exſpectatio eum fefellit: Montballionius enim & Vitztumius Tribuni, qvos bini ſubTribuni, aliqvot Magiſtri eqvitum, & flos cæſarei eqvitatus ſeqvebantur, ſtato tempore, magnâ animorum confidentiâ appropinqvantes, non exploratis inſidorum locorum receſſibus, altiùs penè hoſti nec-advertentes inſinuabant; qvàm ut integris ordinibus retrahere pedem liceret. Colluſtraverat Hornius præſentes hoſtium vires eminùs, in proxima planitie oculis ſubjectas, & vel ſolo eqvite ſuo, qvi nec animis, nec numero impar, pugnam haud ſubterfugiendam, liqvidò cognôrat; econtrà Cæſariani ulteriùs in naſſam, & ipſam peditum aciem prolici recuſabant, jamq;, ſeu angvem in herba, ſeu in ſilva potiùs hoſtem latitare, odorati, retroactis ordinibus, receptum moliebantur: Ne ergò iterùm elaberentur, cum ſolo eqvitatu è ſubſeſſa prorumpere, & rei periculum facere, neceſſum fuit. Neq; tamen iſti, Regiis adventare conſpectis, terga ſtatim vertere, ſed, condenſatis ordinibus, ſtabilem figere pedem: Omni ſpe ſalutis in dextrarum potiùs robore, qvam fugaci qvadrupedum pernicitate poſitâ. Inter primos ipſe Tribunus Montballionius, cum Harancurtianis cataphractis, in qvatuor Legionis Rhingravianæ alas, qvibus ipſe Rhingravius voce & manu præibat, impingere: Intrepido animo virorum, eqvorumq; corporibus corpora qvàm proximè objectans. Sed dum Regii ſtrenuè reſiſtunt, nec impelli ſe ullatenùs ſinunt, reliqvæ autem hoſtiles turmæ interim magno impetu invaduntur, & Dux ipſemet, acerrimè pugnam ciens, lethali ictu confectus eqvo defluit, terrore ab omni parte multiplicato, fluctuare primò Cæſarianorum ordines; mox diſſolvi, & in effuſiſſimam verti fugam. Qvorum veſtigia Regii ad Mingelshemum usq;, duobus milliaribus Wiſelocco diſtans, rapidiſſimè inſecuti: Nullo ad reſtituendum ordines, aut pugnam inſtaurandum conceſſo ſpatio. Ceciderunt in hoc prælio, unà cum Tribuno, qvem diximus, Montballionio; ſummo harum copiarum Duce, ejusdem ſubTribunus, & nonnulli eqvitum Magiſtri: Gregariorum autem ultra ducentos, recenſione factâ, in campo reperti. Nec connumeramus; qvi eqvis delapſi, & in vinearum aut arbuſtorum latebris perfugium qværentes, calonum, depugnato prælio, abſtruſa qvæq; ſcrutantium, manus inciderunt: Ignobili ab iisdem mortis genere abſumti. Captorum qvoq; inſignis numerus: Ut ita agmen hoc, qvod, & captivorum aſſertione, & oculorum judicio, vix intra mille, armis eqvisq; inſtructiſſimorum, eqvitum, & maximam qvidem partem cataphractorum numerum ſtabat, internecinam penè cladem paſſum fuerit.

De qva ſimul ac Comiti de Monte cuculi, paucorum, qvi evaſerant, relatu cognitum eſt, formidinis impletus, Philippoburgum cito gradu petiit; nec minori properantiâ & trepidatione Rheno illîc tramiſſo, imminenti discrimini ſe ſubduxit. Aderat enim poſtridiè ſtatim Hornius, clade pridianâ perculſum oppreſſurus: Ni is, comperto ſuorum infortunio, maturè, ut diximus, fortunas ſuas in tuto collocâſſet.

Hoſtis Philippoburgi trâs Rhenum ſe recipit.

Hornius, perpenſo rerum ſtatu, & ratione belli ſubductâ, conſilium exinde cepit, movendi porrò cum Exercitu in ſuperiorem Rheni tractum, hac intentione: Ut mediam (qvam vocant) Marchionatus Badenſis partem, cujus Dominus, hoſti adhærens, bello

Hornius prævertereipſum nititur.

Te huic,

huic, inſigni cum vicinorum detrimento ſe immiſcuerat, impoſito contributionis jugo, ſimul ſubdomaret; ſimul, eqvitatu ad Argentorati Urbem Rhenum traducto, Montecuculianis, trans Rhenum Briſacum tendentibus, iter, ſi pote, intercluderet. Hubaldum itaq; Tribunum cum peditatu ad Stolhofium relinqvens, Urbem hanc, centum triginta militum præſidio ab hoſte firmatam, in poteſtatem redacturum; ipſemet cum eqvitatu grandibus gradibus approperabat: Ita ut, undecimo Calendarum Septembris, Argentoratenſium pontem transiret.

Qvi tamē mirā celeritate evadit.

Verùm hoſtis, majore adhuc celeritate uſus, dieſq; & noctes, nullâ intermiſſa qviete, iter continuans, nec jacturâ ullâ militum, qvi nimio labore fracti inter viam magno numero remanebant (deſerti potiùs qvam deſertores ſignorum) ut moderatiùs paulò incederet, permotus, prævertèrat, & Briſacum, inoffenſo pede, evaſerat. Haudqvaqvàm eâ tamen de cauſa à ſuſcepto itinere deſtitit Hornius; ſed cum eqvite ad Ilæ flumen perrexit: Erſteni hoſpitium ſibi deligens.

Stolhofiū in Regiorum poteſtatem venit.

Dum intereà Hubaldus Stolhofii qvoq; obſidio defungeretur. Cujus præſidiarii plериq; ad centum ferè, regiæ militiæ ſuâ ſponte transcripſère nomina: Qvod reliqvum erat, armis exutum, fuſtibusq; eorum loco in manus traditis, dimiſſum.

Hornius ſedem belli in Alſatiā transferre decernit.

Hoc feliciter peracto, ab Hornio denuo in deliberationem itum, & Dux Wirtenbergenſis in conſiliorum communionem aſſumtus: Qvod duplex hoſtem infeſtandi aperiretur campus; cis & ultra Rhenum. Nam & hinc, aſcitis Wirtenbergicis ſubſidiis, porrò niti, in proclivi eſſe: Et illinc veſtigio trans Rhenum firmato, Alſatiâq; in ordinem redactâ, ſpes ampla inſignium progreſſuum affulgere. Utrinq; rationes magni momenti: Demum nec Alſatiâ iterum excedere, nec expeditionem cis Rhenum omninò intermittere placuit. Et hæc qvidem ſoli Duci Wirtenbergenſi relicta: Qvi Kentzingæ flumen, & vallem cognominem, ab hoſte repurgaret; fixo Offenburgi pede. Par enim huic Wirtenbergenſis exiſtimatus: Qvod Offenburgum nullo præſidio infeſſum, adeòq; occupatu facile; occupatum autem tutiſſima, adverſùs hoſtis ingruentis impetum, præbiturum eſſet ſtativa. Belli è diverſo in Alſatia telam inchoandam Hornius ſibi ſumſit: Ubi uberior contributionum meſſis, adeòq; Exercitus novis ſupplementis augendi media ampliora; hoſtem verò his præceptis, damnum manebat luculentius. Nam Cæſaris generalis Commiſſarius Oſſa jactâſſe inter ſuos ferebatur: Alſatiam & Briſgoam velut cor eſſe Cæſaris: Unde in exteriora membra vitalis ſpiritus derivaretur. Et, qvemadmodùm, corde intacto, utut langvor alia membra depaſcat, ſemper adhuc ſpes vitæ ſupereſt: Ita, qvamdiu Cæſar hic rerum potens foret, tamdiu, utut bellum variis in eum graſſaretur cladibus, nunqvam non Exercitus reparandi affatim ſuppetere facultatem. Cujus ſpecimen non obſcurum idem Oſſa jam dederat: Fundamento militiæ inſigni his oris jacto. Hoſpitiis itaq; iſtis, in qvibus adoleſcere validis incrementis ſatagebat, exturbare hoſtem, diſſipatiſq;, qvas coegerat, copiis, ulterioris delectus præpedire, & ita Exercitum hoſtilem, nondum adultum, in ipſis opprimere velut cunabulis, neceſſarium apparebat; ut qvàm maximè. Accedere Argentoratenſium monita, hortamina, preces: Ad ſuſcipiendam hanc expeditionem, tormenta cum neceſſario inſtrumento, commeatum, militemq; ſuum præſidiarium, qvi ad mille ducentorum numerum aſcendebat, qvantumcunq; tutelæ ac præſidio Urbis detrahi inde poſſet, largiter offerentium. Peditatus igitur verſus pontem, qvo Rhenus Argentorati ſternitur, confeſtim iter pariter qvoq; intendere juſſus.

Subdomandæ porrò Alſatiæ nil expeditius fore, in propatulo erat: Qvàm ſi, occupatâ unâ trium Urbium, Benfeldæ, Sletſtadii, aut Colmariæ, Ilæ flumini, qvod provinciam mediam interluit, frenum injiceretur. Inter

has verò Benfeldæ, examuſſim & ad hodiernæ artis præcepta munitæ, obſidio nimiæ operæ & impenſæ videri: Colmaria, longiùs disſita, aggresſu difficilior. In Sletſtadium itaq; primò Hornii inclinare animus: Qvo in dicionem redacto, Benfelda, à ſuis interclusa, eminùs velut circumcingeretur, & ad tentandam Colmariam ſterneretur via.

Sletſtadium ituro Ehenhemum ſuperius, qvod à Metternicchiana, qvadringentorum aut qvingentorum capitum Legione, & nonnullis armatorum provincialium centuriis tenebatur, inter vias penè occurrebat; id qvod intactum prætermitti haudqvaqvam Hornio viſum: Cùm, ut à tergo tuta omnia relinqveret; tum, qvia dictam Legionem opprimi hic poſſe ſpes erat. Inſignis qvoq; commeatus penus ibidem ferebatur reconditum: Sletſtadium obſidere molienti maximo uſui futurum.

In hunc finem Hubaldus cum peditatu, & duodecim machinis, Rheni pontem Kähle transiens, die ſolis, ſeptimo ſcilicet Calendarum Septembris, ſummo mane, Exercitum in prato lanionum ſtitit, & poſt duarum, qvæ rei divinæ impenſæ, horarum moram, Ehenhemum inferius movit: Ubi poſtridiè tria ſemimuralia tormenta, cum omnibus ad eorum uſum necesſariis, varia inſuper moliendæ terræ inſtrumenta, nec non panis ac vini copia haud mediocris, ab Argentorato, promisſorum memore, ſubmisſa, Exercitum asſeqvebantur.

Ehenhemum ſuperius imperata facit. Eodem die Regii Ehenhemum ſuperius rectà contenderunt: Sed cæſareus miles, hactenùs illic divertens, ſpe ſuſtentandi abjectâ, celeri discesſu Regiorum adventum præverterat. Civis verò ac incola, milite ſeu ferocior, ſeu imprudentior potiùs, in defenſionem animos erigere auſus, appropinqvantes Regios infeſtis primò impetere ictibus; ſed, præſentisſimâ vi conſpectâ, ipſe animum qvoq; mox deſpondere, portisq; reſeratis eosdem admittere: Ob imprudentiæ & temeritatis culpam duodecies mille Joachimicis mulctatus.

Offenburgum à Regiis ſubigitur. Interim Offenburgum, militari præſidio deſtitutum, admotis Wirtenbergicis copiis oppugnari cœptum, ſimulatâ induciarum pactione obſesſoribus illuſerat: Illis enim durantibus, ter centum pedites, & centum viginti eqvites, Briſaco venientes, nec difficulter intromiſſi, animum & vires ad tolerandam ulteriorem vim addidêre. Hinc, qvarto Calendarum Septembris, molendina & alia nonnulla ſuburbana ædificia, pars diruta, pars flammis abſumta, ſtrenuèq; ſubinde ex Urbe in Wirtenbergicos fulminatum: Qvorum multi, dum, perfidiæ hoſtilis imprudentes, incautiùs muros ſubeunt, interq; eos ſummus venatorum ducariorum Præfectus, deſiderati. Hinc, mutatâ rerum facie, ad vim reditum, & Hornius de his, qvæ acciderant, certior factus. Qvi, rem à Wirtenbergicis nimis diu protractum iri veritus, ſimul ac Ehenhemum in poteſtatem venit, ipſemet, Scoticâ Legione, & nonnullis eqvitum turmis comitatus, maturandæ obſidioni, in cujus adminiculum Argentorati Civitas duas iterùm dimidiatas machinas, & totidem mortaria cum inſtrumento ſufficiebat, retrò illuc ſe contulit: Sub adventum ſuum omnibus ſtatim, pro tempore & re natâ, prudenter ordinatis. Die Veneris, pridiè Calendarum Septembris, non oſtenſa modò vis, ſed crebro tormentorum diſploſu, igniumq; artificialium projectu illata. Hoc ipſo die Hornius ad Ortenburgi arcem, qvam unâ eademq; operâ adortus fuerat, vitæ adibat discrimen: Nam & Comitum unus, paulùm modò præcedens, globo transadactus, periit, & ipſe, latus leviter ſaucius, inde recesſit. Poſtridiè, ipſis Calendis Septembris, violentâ tormentorum verberatione, & granatenſium (ut vocant) pilarum injectu gnaviter continuatum: Creberrimusq; clamor imbellis ſexus ac tenerioris ætatis, ejulantium, atq; invicem in ancipiti vitæ discrimine ſe miſerantium, auditus. Noctu autem qvies aliqvantisper obſesſis indulta, ſed brevis & infida, ut qvæ majus, præſentiusq; periculum parturiret: Intereà enim grandiora aliqvot tormenta propiùs admota muris, & intra minoris ſclope-

ſclopetuli jactum è regione primariæ portæ collocata. Qvo poſterâ luce conſpecto, obſeſſi, non jam ſimulatè, ſed ſeriò, de ſuſpenſione armorum, deditionis prænunciâ, agere primò cœperunt; eâq; haud ægrè impetratâ, ad ipſam ſtatim deditionem perventum: Ita ut præſidium à meridie Urbe ſtatim exceſſerit. Incolæ, Urbis direptione vigeſies mille florenis redemtâ, qvingentos Regiorum præſidio recipere, ſimulq; juramento conceptis verbis præſtito, Regi Sveciæ, ut Domino ſuo, hæreditariorum ac propriorum ſubditorum adinſtar, fidem obſtringere coacti: Qvia verò ſuburbanas nonnullas ædes, ad tutelam Urbis, ipſimet diruerant partim, partim exuſſerant, easdem ne unqvàm reædificarent, imperatum. Reperit qvoq; Hornius in hoc loco, commeatus, rei tormentariæ, tum machinarum ænearum varii generis copiam non temnendam: Validum belli porrò gerendi inſtrumentum.

Et Ortenburgi caſtrum.

Ipſis Nonis Septembris, Ortenburgi munitiſſimum caſtrum deditione in Hornii poteſtatem tranſiit: Unde, qvi Ortenoæ, ſatrapiæ præerat, Præfectus, maturè, anteqvàm arci includeretur, Briſacum auſugerat. Ortenburgo autem dedito alia qvoq; loca vicina, ut Gengenbaccum, Cellæ ad Hammersbaccum (cum Urbe antiſtes) Hauſenæ, Wolffacum, totaq; Kentzingana vallis, ad Rotwilam & Wirtenbergenſis agri confinia usq;, nullâ morâ interpoſitâ, Regiorum tutelæ ac protectioni ſucceſſêre.

Inter ſecundos hos ſucceſſus nil obſtabat; qvò minùs ab ea Rheni parte ulteriùs promoverentur arma, nec Kentzingæ tantùm, ſed & Friburgo manus injicerentur: Certo tamen conſilio hac vice iſtud dilatū. Non enim munitæ admodùm hæ Urbes, & numeroſâ Pontificiorum civium turbâ infeſſæ: Ita ut, nec iſtarum munitio defendi, nec horum ferocia & zelus, qvo ergà ſacra ſua ferebantur, coerceri, niſi valido militum præſidio, poſſet. Copias autem regias in ejusmodi præſidia diſpergi, & Exercitus robur minui, rerum ſtatus adhucdùm non patiebatur. Qvin & tempus diu hic terere, haud operæ Hornio viſum: Qvod majori progreſſuum ſpe in Alſatia ſubigenda collocaret.

Benfelda demum à Regiis obſidetur.

Hinc cum milite, qvem adduxerat, Argentoratum versùs repedans, Rhenum denuò trajecit: Flexo tamen paululùm Alſatiæ invadendæ conſilio, non de Sletſtadio amplius, ſed Benfeldâ ipſâ in poteſtatem redigendâ agitans. Mutationem conſiliorum inducebat Benfeldæ ſitus: Qvâ ad latus in hoſtium manibus relictâ, Sletſtadii obſidium difficultatibus plenum reddebatur. Non enim hinc modò, ſed & Dachſteno, qvod pariter adverſæ partis præſidio tenebatur, commeatum Hornio, Sletſtadium obſidenti, ab hoſte iri interclusum, metus erat. Veniebat inſuper exactâ curâ rerum circumſtantias penſitanti in mentem: Reliqva pari, qvâ occupata forent, facilitate, ſi Exercitui digrediendi imponeretur neceſſitas, amitti. Qvod ſi fortuna conatibus in occupãdo tanti momenti loco arrideret, Regem Sveciæ hoc ipſo Alſatiæ adeò altè impreſſurum pedem, ut ab hoſte, prout vires ejus tunc temporis afflictæ admodùm, è ſtatu haud valeret dimoveri: Et, utut reliqva loca manerent intacta, belli ratione, Exercitum ad Mœnum, aut aliorſùm, hoſti defendendo, abduci, flagitante, inſigne tamen hoc eſſe rerum in Alſatia gerendarum exordium; latamq, eo ipſo denuò invadendæ ac penitùs ſubjugandæ aperiri feneſtram. Deniq; Argentoratenſium qvoq; affectum, qvo regias partes proſeqvebantur, haud parum auctum iri ſpes erat, ſi infeſtorum vicinorum moleſtiâ exonerarentur. Hæ igitur cauſæ Hornium, Campiductorem, impulerunt: Ut ad oppugnandam Benfeldam omnibus viribus accingeretur.

Nobilitas autem inferioris Alſatiæ, hoc rerum ſtatu, de tributo Regiis penſitando haud difficulter aſſentebatur, & diverſi Ordines, ſucceſſu temporis, ad imperata faciendum bono modo ſe patiebantur induci: Summi beneficii loco habentes, ſi Argentoratenſium, & Comitum Hanoviæ Lichenbergicorum exemplum ſecutis ad regiam protectionem ac tutelam pateret aditus.

Media qvoq; Marchionatus Badenſis

denſis pars, qvam Cæſar Durlacenſi ante duo luſtra, & qvod excedit, extortam, Edowardi fortunati liberis tradiderat, rebus Regiorum ex voto fluentibus, & hoſte ab omni parte pulſo, ad eundem Durlacenſem poſtliminio reverſa.

Rex Noribergâ, valido præſidio firmatâ, diſcedit.

44. Sed reflectamus cum ſtylo mentem ad duos capitales hoſtes, Regem, nimirum Sveciæ, & Bavariæ Fridlandiæq; Duces, nuper in caſtris, haud procul Noribergâ collatis, relictos. Jam Sveciæ Rex hoſti, certamen vitabundo, conceſſionem conceſſi ubiq; campi expreſſerat; in ſtatu etiam, qvem proximè hoſtem ceperat, qvatuordecim penè dierum moram trahens, omnem adverſariorum è caſtris depellendorum, aut aliâ inde ratione extrahendorum ſpem deficere, liqvidò animadvertebat: Qvapropter movendi ſe conſilium cepit; num fortè appetitu, Noribergæ, cui totam æſtatem avidis faucibus inhiârat, tentandæ ſubrepente, è latibulis ſuis in apertam planitiem prolectari poſſent? Vaſis itaq; conclamatis, & impedimentis ac re tormentariâ præmiſſis, cum Exercitu in aciem inſtructo, perſonante latè campum tympanorum murmure, & tubarum clangore, extima penè hoſtilium caſtrorum ſtringens, Neoſtadium ad Æſtum ſe contulit: Hoſte ad hæc omnia immoto, nec poſtremam aciem ullis leviorum incurſuum tentaminibus infeſtante, aut qvoqvo modo iter impedire auſo; qvinimò eqvitum turmas, qvæ extra caſtrorum vallum in primis principiis excubabant, intra vallum retrahente.

Regis autem hic diſceſſus Pontificiis, Coloniæ & alibi commorantibus, eò auditu magis inſolens obtigit, qvia mendaces rumorum architectones apud illos ſparſerant: Regem cum omni Exercitu ab adverſâ parte adeò arctè circumſeſſum; ut evadendi nulla pateret rima. Cui impudenti falſimoniæ ut fides aſtrueretur, peculiaris, huic rei inventa, & cupro excuſa caſtrorum effigies Coloniæ venum circumlata fertur.

Reliqverat tamen Rex Noribergenſibus ad propulſandum hoſtis impetum, qvater mille qvingentos circiter pedites, & eqvitum alam, cohortemq; draconum, ductu Cniphuſii, generalis vigiliarum Præfecti: Supremo tamen rerum omnium, & totius Imperii, cùm civilis, tum militaris clavo, Regni ſui Cancellario, qvi pariter Regis juſſu illic remanebat, concredito. Nec dubitabatur, qvin præſidium hoc ſuſtentando hoſti par eſſet; qvoad ſubſidio Rex è propinqvo accurreret: Qvi in hunc finem, & ut hoſtis conſilia exactiùs exploraret, usq; ad Idus Septembris, Neoſtadii cum Exercitu ſubſtitit.

Tartarorum Legatio ad Regem venit

Noſtadio Rex, dictis Idibus, Winshemum movit. Ubi Tartarici à Chrimnicenſium, Ctzircaſſorũ ac Procopenſium Imperatore, (magnum Chamum vocant) Imperiiq; Primoribus Legati illum convenerunt: Vice Dominorum ſuorum, qvibus inclytum & glorioſum Regis, tot ingentibus adoreis macti, nomen, in oris iſtis longiſſimè diſſitis, innotuerat, de victoriis obtentis gratulati. Legatio iſthæc viginti perſonis conſtans, qvarum princeps & caput, ab ipſo Imperatore miſſus Nuralii Olan Murſa appellabatur, ut comiter à Rege accepta, ita dapſiliter tractata, & benigno accepto reſponſo, nec ſine muneribus dimiſſa.

Cæſariani è caſtris ad Noribergam movent.

45. His ipſis Idibus Septembris, cæſareus qvoq; & Bavaricus Exercitus, aliqvammultis pagis circa Noribergam incendio deſolatis, atq; ita bile, qvam in Urbem non poterat, in paganos effuſâ, caſtra ſua, Vulcano pariter conſecrata, deſeruit. Eodemq; momento Onoltzbacum, Swabacum, Rota, reliqva, qvæ hinc inde inſederat, immunitiora loca hoſte ſe liberata ſenſerunt: Solo Lichtenavo excepto, qvod ulteriùs præſidio teneri, operæ pretium viſum. Regneſo autem tramiſſo, Forchemum rectâ itum: Ubi major & validior Exercitus pars paulisper interqvievit; Bavaricis nonnullis copiis ad Danubium properantibus, & Gallaſſio à Duce Fridlandiæ verſùs Bohemiæ confinia, inde in ſuperiorem Saxoniam, Electoris, qvi jam ante ab Holckio mirum in modum affligebatur, penitùs opprimendi, contendere juſſo. Qvi inter viam in

am in Noribergenſium territorio hoſtiliter grasſatus, Lauffum, Grefenbergam, Veldam, Hersbruccum, ditioni eorum ſubjecta oppida, in poteſtatem redegit.

Gallasſius Lauffum expugnat.

Lauffum ſanè Regii milites, qvorum qvinqvaginta illîc ſervabant, civibus & agricolis eò refugis ſubſidiariam operam navantibus, defendere auſi, hoſtilium armorum impetum per integrum diem, noctemve remorabantur: Donec tormentis loco, per ſe haud adeò munito, admotis, & verberatione ad portam inſtitutâ, pilisq; aliqvot granatenſibus injectis, ad deditionis necesſitatem compellerentur. Qvæ tamen, niſi qvod vitam ſalvam præſtaret, haud admodùm ex ipſorum re fuit: Miles enim Dominum mutare, incola verò direptionem magnâ pecuniæ ſummâ redimere coactus, &, dum ea exſolveretur, primores qviq; ut vades, Exercitum ingratiis ſeqvi jusſi. Locum Gallasſius diſcedens, præſidio firmatum relinqvebat: Qvod, operi aut labori haud parcens, ſuccesſu temporis magis, magisq; munire ſe, & ad hoſtilem vim excipiendam præparare cœpit.

Dirumq; in modũ grasſatur.

Sævior adhuc fors Grefenbergam manebat. Hujus enim incolæ, ipſi qvoq; in defenſionis audaciam erecti, mox hoſtium furori cesſêre: Qvi in vitam multorum, obviis pasſim primo fervore trucidatis, & fortunas omnium, oppido penitùs direpto, debacchati, ipſis deniq; ædificiis, igne injecto, næniam cecinerunt.

Sultzbacum porrò ut Gallasſius attigit, Urbem aliqvoties iratæ fortunæ ictus expertam, jamq; ad incitas penè redactam, eo tamen non attento, incolarum principes in captivitatem abducti, &, qvicqvid annonæ reliqvum erat, Ambergam avectum.

His poſt ſe relictis veſtigiis, qvæ memoriam ipſius, devovendam potiùs, qvàm votis ullis proſeqvendam, incolis ſubinde refricarent, Weidam & Egram, rectâq; inde viâ in ſuperiorem Saxoniam contendebat; Holckio ſe juncturus: Ut infrà pateſcet.

Rex Danubium verſùs cõtendit.

46. Dum ergò Cæſariani Noribergæ valedicunt, & nuncium de ipſorum discesſu ad Regis aures perfertur, ne is qvidem diutius cunctandum ratus, decimo qvarto Calendarum Octobris, Exercitum bipertiebatur; & Bernhardo, Saxoniæ Duce, cum parte Kitzingam ad Mœni fluminis, Franconiæq; defenſionem ire jusſo, cum altera ipſemer Rotenburgum ad Duberum, hinc Dunckelſpilam, iter habebat: Ubi octavo Calendarum Octobris qvieti dato, porrò Nordlingam, atq; poſtridiè Donawerdam perrexit. Donawerdam eâdem adhuc veſperâ eqvitatus traductus, illoq; magna pars noctis, ad meridiem usq; abſumta: Qvem ſummo mane peditatus ſubſeqvebatur. Rex autem, & hanc noctem, & diem, qvi ſecutus, Elgaviæ transegit: Recuperandi Raini, oppidi ad Licum ſiti, conſilium agitans, ſummoq; ſtudio comparans, qvæ huic expeditioni neceſſaria viderentur.

Bavarus miles Raino potitur.

Bavarus enim auxilio ſuffultus Florentinarum copiarum, qvas bini fratres magni Hetruriæ Ducis, Cæſari ſuppetiatum, ex Italia in Germaniam adduxerant, Rainum, violentâ obſidione tentatum, à Mitſchevalio, regio Tribuno, cujus fidei locus erat concreditus, nullam aut exiguam defenſionem auſo, deditione recuperârat, ſexto Calendarum Octobris: Eo ipſo momento, qvo Rex, depellendi obſidio hoſtis, approperans, in proximo jam verſabatur. Hic itaq;, ut Auguſtam Vindelicorum difficultatibus eriperet, qvibus, oppido iſto in poteſtate hoſtium relicto, itineraq; qvotidianis incurſionibus exinde circumcircà infenſante, brevi colluctaturam eminùs proſpiciebat, de eodem vi è veſtigio obſidendo, conſilium ex arena ceperat.

Rex in cõtinenti id recuperat.

In qvem finem, qvinto Calendarum Octobris, Marckbiberacum movens, ibidemq; pernoctans, Licum ponte ſterni imperavit. Poſtridiè autem veſtigia ſua Oberndorffum relegens, in aliqvot Croatarum centurias incidit: Qvi fuſi ſtatim, & vexilla ſeptem fugientibus erepta. Pridiè Calendarum Octobris, pontem, indefesſâ ſuorum operâ jam abſolutum, & utramq; ripam connectentem, cum Exercitu ac tormentis tramiſit: Impedimentis cis flumen manere jusſis.

Nec

Nec mora: Exſtructi ſtatim ſuggeſtus, diſpoſita tormenta, & humo hoſte verſùs egeſtâ, oppido appropinqvari cœptum. Summâ qvidem induſtriâ & celeritate; qvam tamen denſa nebula, totum campum obumbrans non parum adjuvit: Ita ut Regii, humum molientes, caligine ejus inſtar velamenti prætenſi cœlitùs tegerentur, nec certis & deſtinatis ictibus à vicino hoſte peti poſſent. Nullâ itaq; difficultate & exiguo tempore acceſſus ad ipſas usq; hoſtis munitiones promoti. Qvi, utut ultra qvadringentos milites, omnes veteranos, in præſidio haberet, nihilominùs animo ſtatim fractus, ad deditionem ſe obtulit: Eâdem adhuc luce certo pacto dimiſſus. Et pedes qvidem, depoſitis id genus armis, qvæ ſuperiora ad lateralium differentiam vocant, eqves verò, relictis eqvis, pediti exæqvatus, & ipſe pariter pedes exceſſit. Ita locus hic, tam naturâ, qvàm arte ac operibus, à Regiis exſtructis, ſatis munitus, paucarum horarum ſpatio, haud diſpari, ac ab hoſte occupatus fuerat, facilitate à Rege receptus: Qvem, ad minimum, ſex aut octo dierum vim toleraturum, Rex ipſemet ſibi perſvaſum habuerat.

Mitſchevalius deditû Rainum capite luit.

Non tamen Mitſchevalio Tribuno id qvicqvam levamenti attulit: Qvin Neoburgi ad Danubium, qvorſum Rex poſtridiè cum Exercitu ſe contulerat, ſummo caſtrenſi judicio ſiſteretur. Ubi auditus, nullam aliam culpæ ſuæ excuſationem prætexere potuit; niſi qvod milites nonnulli, miſſo ad ipſum Signifero, deditionem fieri poſtulâſſent, minitabundi: Ni fieret, arma abjecturos. Qvia verò, cauſâ cognitâ &. diſcuſsâ, excuſatio hæc frivola nulliusq; momenti judicabatur; qvippe cùm in ſeditioſos hos condignum potius edere exemplum, qvam poſtulatis eorum morem gerere decuiſſet: Ideò, ſententiâ ſolenniter latâ, dictus Tribunus, tertio Nonarum Octobris, capite truncatus eſt; aliis in terrorem, ut commendata fidei ſuæ loca majori curâ tuenda impoſterùm noſſent. SubTribunus ejusdem, & alii cohortium Ductores, in loco ſupplicii, ſpectatores pœnæ fuêre, non comites: Deprecante Reginâ, vitæ veniam à Rege conſecuti.

Non notare autem hic non poſſumus; utriq; fratri, Caſparo Gulielmo, & Jodoco Henrico, Mitſchevalus, fatale fuiſſe videri hoc tempus: Nam ut ille, Raino ſexto Calendarum Octobris dedito, vitæ ſimul & exiſtimationis jacturam fecit; ita hic pridiè, qvi ſeptimus erat Calendarum Octobris, Legione ejus ad Gvelpherbytum ab hoſte oppreſsâ, fortunæ qvoq; iratæ aculeos haud perfunctoriè experiebatur.

Landsberga ad Licum, in Regis ditionem redit.

Ipſis Idibus Octobris Landsberga ad Licum in Regiorum poteſtatem denuò conceſſit: Præſidio, qvod delectis ſclopetariis circiter ſexcentis conſtabat, non, niſi albis bacillis, abire permiſſo.

Rex pedem à Danubio refert, ad ſuccurrendum Electori Saxoniæ.

Inter hæc Fridlandiæ Dux, cum potiſſima hoſtilium armorum mole, in Saxoniæ Electorem incubuerat: Eundem aut à Regis & aliorum Proteſtantium communione divulſurus; aut, ſi fidem ſervaret, oppreſſurus, & peſſum omninò daturus. Qvapropter Elector binis literis, ingenti properantiâ datis, Regem obſecraverat, reſecraverat: Ut ne in ancipiti & periculoſiſſimo hoc rerum ſtatu, qvo res omnes ac fortunæ ipſius in acie novaculæ verſarentur, auxilio laborantem deſtitueret; ſed, fœderis contracti & boni publici memor, hoſtis infringeret impetum ac furorem. Nec ad ferendas ille cunctantior, qvam alter ad flagitandas ſuppetias, illicò, conſiliis omnibus, qvæ animo volvebat, ſepoſitis, Electori totis viribus ſuccurrere, & effectum, qvo hominem complecteretur, minimè fucatum, nec non fidem haudqvaqvàm ſubleſtam re ipſâ conteſtari decrevit. Cui fini, rebus Auguſtæ, Raini, Donawerdæ, adverſus Bavari impetum providâ curâ ordinatis, relictisq; hoc tractu aliqvot militum millibus, Chriſtiano, Comite Palatino Rheni, Duce, donec Johannes Bannerius à vulnere reconvaleſceret, cum Exercitu reliqvo Nordlingam repedabat. Unde Exercitus, qvinto Iduum Octobris, rectà per mediam Franconiam, verſus fatalem Miſniæ terram, progredi juſſus: Rege ipſo cum ſeptingentis eqvitibus ac draconibus à via paululùm declinante, & Noribergâ ſe conferente.

47. Bavariæ enim & Fridlandiæ Duces, octavo Calendarum Octobris, Forchemo, tormentis nonnullis, vaſisq; qvamplurimis, qvæ jumentorum inopiâ avehi non poterant, illic relictis, &, loco valido præſidio firmato, diſcedentes, Bambergam junctis viribus perrexerant.

Cæſariani in Culmbacenſi agro truculenter ſe gerunt.

Paulò ante Culmbacum & imminentem Blaſſenburgi arcem procare, libido eis inceſſerat: Miſſo illuc, qvinto Calendarum Octobris, tubicine, qvi deditionem imperaret, & poſtulato, aliqvoties repetito; cui adjectæ poſtremò minæ. Ni imperata fierent, nullum natum hominem, imò ne embryonem qvidem, necdum natum, ſtragi ſuperfore; ſed univerſam provinciam ferro, flammâq; deſolatum, & ab imo qvaſi everſum iri. Verum, qvi Marchionis Brandenburgici, tum abſentis, nomine rebus hic præerant, minis neqvicqvam territi, conſtantem Domino ſuo, & communi Proteſtantium cauſæ fidem exhibuêre. Qvocircà miles, laxato à Ducibus freno, in prædarum, cædium, incendiorum licentiam effuſus, horrendum graſſari cœpit: Qvamplurimos inſignes vicos, pagos, tum arces qvoq; ac molendina, circumcircà Vulcano conſecrans. Baireutum, qvod direptionem, numeratâ non modicâ pecuniæ ſummâ, vix ante aliqvot dies redemerat, improviſò oppreſſum & expilatum: Incolis nonnullis trucidatis; aliis aliqvammultis, extorqvendo æri, in captivitatē abductis. Nec cum Creuſſa, Pegnitio, cæteris in dicti Marchionis territorio ſitis, oppidis mitiùs actum. Blaſſenburgi autem ad arcem qvandòcunq; propiùs ſubirent, tormentorum fulminibus excepti, re infectâ pedem referre cogebantur.

Coburgi Urbē occupat.

Qvarto Calendarum Octobris, Exercitus Coburgi Urbi & caſtro admotus. Præerat huic loco Tupadelius Tribunus, propriâ draconum Legione ſtipatus, &, hoſtem propiùs accedere ſentiens, cum maxima militum parte in caſtrum, qvod, monti ſuperſtructum, Urbi imminet, ſeceſſerat: Uno tantummodò Centurione, cum centum ſexaginta gregariis, & provincialium delectu ad Urbis defenſionem relicto. Hi primos hoſtium, mœnibus appropinqvantes, ſtrenuè retuderunt. Nec ſegnior Tupadelius, eruptione bis ex arce factâ, bis hoſtem ſuburbiis, qvæ jam inſederat, ejecit: Qvoad Ducis Conſiliarii, & Civicus Magiſtratus, interdicto civibus ac provincialibus armorum uſu, deditionis apud hoſtem ſatagerent. Tunc enim hoſti mox reſeratæ portæ, inſciis Regiis; Qvi receptu in arcem penè interclusi. Animis tamen ac armis idcireò neqvaqvàm abjectis, in cuneum conglobati, ſimul ipſi perrumpunt; ſimul à Tribuno, qvi laborantibus & circumventis ſubſidio tempori aderat, hoſti, circumfuſo & neqvicqvam frendenti, ſunt erepti.

Caſtro vi, ſed neqvicqvā, obſeſſo.

Eâdem adhuc luce à Duce Fridlandiæ miſſus tubicen in arcem, deditionem flagitatum; Sed cum repulſa dimiſſus. Qvo reverſo, inter noctis tenebras propius ſuccedens arci miles, terram moliri exordiebatur: Verum nec hoc ex voto cecidit; montis aſperitudine omnem laborantium operam reſpuente. Totus itaq; in fermento jacens Fridlandius, dira qvæq; & crucem Tupadelio interminatus, fertur: Sed hic verborum injurias facto ipſo militarem in modum compenſaturus, eruptione feliciter tentatâ, hoſtem, ab uno arcis latere, ſtatione, qvam ceperat, penitùs ejectum ibat. Durante obſidio, Cæſarianorum ad qvingentos, partim cæſos, partim vulneratos, ipſorummet confeſſione, conſtitit: Nulla tamen adhucdum diſpoſita fuerant tormenta, licet ſuggeſtus conſtructi eminus conſpicerentur. Ignis tantùm artificioſus aliqvoties injectus, & in caſſum: Qvippe qvi, nec ædificiis flammam, nec defenſoribus ullum aliàs damnum intulerit. Tertio Nonarum Octobris, tribus ante ſolem exortum horis, ſoluta obſidio, & multis terræ egerendæ inſtrumentis inter ſemifacta opera relictis, diſceſſum. Urbs tamen priùs, & cumprimis Ducis ſedes, penitùs exſpoliata: Ubi, qvicqvid non urbanorum modò, ſed & circumjacentis provinciæ Primores habuerant pretioſi, ceu in receptaculum tutum, ab incautis congeſtum, Fortuna prædabundis velut per compendium obtulit. Qvod omne, unà cum

cum ducario theſauro, cimiliis, ſupellectile argenteâ, armis artificioſè fabrefactis, & ſi qvid aliud poſſeſſu dignum videretur, aulâ armamentariove cum pulviſculo everſis, aliqvot centenis curribus impoſitum, ſecum avexêre. Cancellarius qvoq; Ducis, & ſeptem, qvâ Regiminis, qvâ judicii ſeu Scabinatus Conſiliarii, nec non Senatorũ principes nonnulli ac primariæ fœminæ, junctim ſeptendecim capitum numerum complentes, captivi abducti: Ut ingenti, triginta qvinq; millium Joachimicorum, lytro depenſo, redimerent libertatem.

Bernhardi, Saxoniæ Ducis, in Croatas impreſſio.

Dum Urbis Coburgenſis direptione & arcis obſidio implicatur hoſtis, Bernhardus Saxoniæ, Dux, cum milite, à Rege ipſi attributo, circa Swinfurtũ hæſerat, nec, qvotidianis excurſionibus eundem vexare, & infeſtare, prætermiſerat. Inter alia, nullis munitionibus tectum, ſed paſſim tendentem per inſidias tentaturus, improvidoq; cladem forſan aliqvam illaturus, validâ ipſemet eqvitum manu, Coburgũ verſùs, excurrit. Conſpecto tamen, Croatas eâdem nocte, ex transverſo itinere facto, transiiſſe, qvam inſiſtebat viam, recentia horum veſtigia ſecutus, albeſcente cœlo, in luco qvodam ſubſtitit: Exploraturus, qvorſùm divertiſſent. Nec mora: Duobus pagis, non ultra horæ iter, à loco, ubi gradum fixerat, diſſitis hoſpitari, mox illi cognitum. Hos ergò opprimere certus; citatum agmen ſecum rapiebat: Jamq; vix ſtadii menſurâ, ab hoſpitiis de adventu ejus nil præſentientiũ aberat, qvandò exiguus vicenûm eqvitum manipulus, in proximo pago palans & prædabundus, partim illic ferro cõciſus, partim eqvorum pernicitate ſe ſubtrahens cædi, rei indicium fecit; ſubitòq; inter hoſtes ad arma & eqvos conclamatum eſt. Neq; grandibus adeò gradibus approperare poterant Regii, qvin offenderent in rapidiſſimam fugam effuſos: Qvorum nonnulli eqvos inſtratos conſilientes, ſaluti ſuæ conſulebant. Qvadraginta tamen, & qvod excedit, moratores obtruncati: Reliqvi, pars Mœnum nando transmiſerunt, pars Zeilam verſùs ſe recepêre. Regius eqves, utut calcibus eorum ſtrenuè inſiſtens, qvod tamen toto ſparſim campo fugerent, haud condignum ſatis operæ pretium tulit. Pauci tantummodò tardiores in fuga adhuc trucidati: Ut & poſtmodùm, ſeneſcente die, viginti circiter, qvi in ſilvarum latebras ſe abdiderant, inde eruti, vitâ luerunt.

Hoſtem, ſoluto Coburgenſis arcis obſidio, moviſſe caſtra, antè diximus. Hic itaq; ſub diſceſſum vires bipartitus, Bavariæ qvidem Dux, cum ſuis atq; nonnullis cæſareis copiis, per diœceſin Bambergenſem & ſuperiorem Palatinatum, Ratisbonam, inq; propria remeabat: Fridlandio, per Vœtlandiam, Miſniam & Saxoniam ſuperiorem verſus contendente.

Gallaſſius Electoris Saxoniæ fines irrumpit.

48. Nec longè admodùm præcedens Gallaſſius, Wonſidelâ & Rubnicio igne abſumtis, Octavo Calendarum Octobris, Hoſium Voctlandiæ attigerat: Aliqvot militum millibus, & octo tormentis, mortariisq; nonnullis, qvorum unumqvodq; haud minùs duodecim, & pars ſedecim jumentis trahebantur, Holckio ſe juncturus.

Hoſio Plaviam, & inde, ſexto Calendarum Octobris, Zviccaviam perrexerat: Validâ, qvæ vicina loca in poteſtatem redigeret, manu Werdam inter vias miſſâ. Id qvod in proclivi fuit; unàq; cum aliis, Altenburgum, Ducum Saxoniæ, Altenburgenſis ſtirpis, ſedem, infelix ſors tetigit. Huc enim, tertio Calendarum Octobris, à Cæſarianis perventum; Nec militaria modò hoſpitia, ſed & decies mille Joachimicorum ſumma, direptionis redimendæ, magnâ importunitate flagitata. De hoſpitiis aſſentiri, omninò neceſſum erat; de pecuniæ poſtulato aliqvantùm remiſêre, resq; licitando ad ſex Joachimicorum millia reducta: Qvorum dimidium in præſenti ære èveſtigio numeratum, de reſiduo, datâ ſyngraphâ, ſponſio interpoſita, intra octiduum numeratum iri. Nec id tamen à vexatione & injuriis militũ immunes penitùs reddere potuit incolas. Biduo enim illic commorati ingrati hi hoſpites, dum, eo elapſo, Chemnicium à Gallaſſio avocantur, ſuburbia diripuêre; in nonnullas ædes intra Urbis viſcera eâdem licentiâ graſſati.

Chemnicium

Chemnicium Gallaſſio, Calendis

 Octobris

manus tẽdendas impellit.

Octobris per dedirionem ceſſit: Cujus
cives, armis depoſitis, defenſionem de-
trectantes, loco remunerationis, ab ho-
ſte obtinebant; ut iisdem, qvibus Zvic-
cavienſes pepigerant, condicionibus
fruerentur. Mulcta, qvam pependêre,
undecies mille Joachimicorum fuit:
Cujus dimidium ſtatim exſolutum, de
reliqvo intra qvatuordecim dierum
ſpatium exſolvendo cautio præſtita.
Miles electoralis illic repertus, eodem
pacto, qvo, qvi Pragâ exceſſerat, armis
nempè exutus, bacilliſq; in eorum lo-
cum ſubſtitutis, dimiſſus.

Friburgũ, Holckio junctus, deditione capit.

Chemnicio dedito, Gallaſſius &
Holckius vires ſuas haud procul Fri-
burgo conjunxêre: Friburgũ, ſine mo-
ra, totâ Exercitus mole aggreſſi. Præe-
rat Urbi Lõſerus Tribunus, valido bis
mille peditum, & ducentorum eqvitũ
præſidio ſtipatus: Qvi ſtrenuè ab ini-
tio rem gerere viſus, non paucis hoſtiũ
continuâ plumbeorum miſſilium è mu-
ris depluentium grandine proſtratis;
Suſtentare tamen diu non potuir. Tur-
rium enim & murorum pinnis, unde
obſeſſores maximè infeſtabantur, qvin-
to qvartoq; Nonarum Octobris, tor-
mentorum violentiâ decuſſis, & cuni-
culis aliqvot, ad ima fundamentorum
ſubruẽda, jam præparatis, deditionem
Gallaſſius ſimul benignis verbis offer-
re, ſimul adjicere minas: Siqvidem por-
rò obſtinarent, ne gravidarum qvidem
ventri parcitum, ſed omnia Diis Mani-
bus ferro ſacrificatum iri. Qvibus mi-
nis ſuccumbens propugnatorum ala-
critas ad deditionem animum appulit.
Mox ergò, impedimentis qvidem ſal-
vis, ſed armis tamen ſuperioribus, ſi-
gniſq; ac vexillis hoſti relictis, tertio
Calendarum Octobris, intra nonam &
decimam antemeridianam, Urbe ex-
ceſſum: Octoginta inſuper è pro-
vincialium eqvitum numero, eqvis de-
truſi, pedites abire juſſi. Ab Urbe
poſtmodùm centies, & ab ipſomet Ele-
ctore, nî Majorum monimenta dirui ac
peſſum dari vellet, octogies mille Joa-
chimici poſtulati.

Hoc peracto, Albi, transeundi flu-
minis animò, appropinqvabant Cæſa-
riani: Miſniæ Urbe, ut militari præſi-
dio deſtitutâ, nullo negotio in eorum
poteſtatem cõcedente. Qvia verò ele-
ctoralis miles, ponte hìc interrupto,
ſtatũ in oppoſita ripa ceperat, tormen-
tis & longioribus tubis indeſinenter
Cæſarianos trans flumen infeſtans, cõ-
ſilium iſthîc locorũ transeundi ad irri-
tum cecidit. Qvapropter ripam Albis
porrò legentes, qvinto Iduũ Octobris,
Oſchatzium attigêre: Qvod, unà cum
aliis circũmjectis vicis ac pagis, penitùs
direptũ; inſuper horũ nonnulli, Lum-
mitſchiũ præcipuè, igne injecto, exci-
dium paſſi. Qvarto Iduum Octobris,
Wurtzam itum: Qvæ octodecim ſolis
eqvitibus ad omnem petulantiã patu-
it; nonnullis è Senatorũ numero, pe-
cuniæ extorqvendæ, captivis abductis.

Fridlandius ipſemet Miſniam ingreditur.

Holckio autem & Gallaſſio in Miſ-
nia atq; Saxonia ſuperiore pro lubitu
debacchantibus, ipſemet Fridlandiæ
Dux, poſt ſolutam Coburgenſis arcis
obſidionem, eò qvoq; properabat; cu-
jus præcurſores Plaviam, ſexto Iduum
Octobris, venientes, Weidâ inde per-
rexêre: Ubi univerſum Fridlandici
Exercitus robur in unum conveniens,
acie inſtructâ, luſtratum. Weidâ mo-
tis caſtris, Altenburgum ibatur: Qvò
loci Holckius & Gallaſſius cum ſuis
eidem ſe junxêre.

Multiplicato hac ratione hoſte,
multiplicata incolarũ miſeria, ſparſoq;
larè bello, omnia cis Albim, qvà excur-
ſionibus provincia patebat, direptio-
nibus, cædibus, incendiis fœdata. Ter-
tio Iduum Octobris, Croatæ Neoſtadi-
um ad Orlam usq; excurrentes, hunc cũ
vicinis qvibusq; locũ, omninò expilatũ
ivêre. Similem Cala ſubiit ſortem: A
tribus turmis, qvæ eò diverterant, di-
repta. Eodem die, qvingentorũ, è Ger-
manis & Croatis cõflata, manus Salfel-
dam, qvam Roſſius, regius Tribunus,
tutabatur, adorta, Roſſio ingratũ pul-
verulẽti fumi odorem flammis & lethi-
feris miſſilibus mixtum propinante, re
infectâ, nonnullis ſuorum deſideratis,
retrò abiit: Suburbia tamen, rabie ho-
ſtium huc verſâ, igne injecto, arſerunt.
Planities qvoq; camporũ, longè latèq;,
ferro ac flammis miſerandum in modũ
deformata: Militibus in obvia qvæq;
nullo nõ libidinis ac licentiæ militaris
genere graſſantibus. Hinc ubivis tre-
pidatio, metus, terror, nec, niſi in fugæ
celeritate, ſpes reliqva miſeris incolis:
Qvi pretioſa ſua, qvantum poterat
qviſq; ac valebat, Erfordiã, Dresdam,

Wite-

Witebergam, ut tuta in receptacula, convehentes, ipſimet qvoq; magnam partem, laribus relictis & hoſtium injuriæ expoſitis, eò commigrabant.

Fridlandiæ Dux inter hæc Lipſiæ cum Exercitu paulatim proximabat; Qvo in tractu Pappenhemius Căpiductor occurrens, validâ acceſſione ejusdem vires auxit: Hoſtiũ armis undiq; in Misniam confluentibus, velut fatalem martialium horum ludorũ palæſtram.

Pappenhemius à Trajecto Moſæ revertitur,

49. Pappenhemius etenim, Trajecti ad Moſã obſidio liberandi ſpe excusſus, relictâ infauſtâ ac infeſtâ hac ſibi orâ, tertio Nonarum Septembris, cum Exercitu Rhenum iterùm transmiſerat: In Weſtphalia circa Suſatum primò divertens, recipiq; in Urbem cũ ſuis minitabundus imperans. Demum cum hac, more modove, qvo, ſecundùm Poetam, homineſq; Deiq; placari ſolent, & ipſe mitigatus, transegerat: Non niſi duas eqvitum Legiones in Suſatenſium agrum (Bœrdam vocant) hoſpitatum diſtribui, provincialium impendio ſuſtentandas, asſenſus.

Paderbornæ ſubſidio accurrit.

Hinc poſt conterminã qvoq; oram, & circũjectas Urbes ære emunctas, Paderbornam iter flexerat. Cujus adventu cognito, Baudiſius, viribus ad confligendum cum eo haudqvaqvàm par, deſertâ obſidione Huxteram ad Viſurgim recedebat: Firmaturus illìc pedem; donec, pluribus copiis ſuppetias veniẽtibus, ipſe qvoq; viribus auctior, aperto marte congredi cum hoſte auderet.

Regiorũ & Pappenhemianorum ad Brakelam conflictus

Haud longo poſt intervallo Comes Gronsfeldius, eqvitatus partem, & ſesqvimille pedites ſecũ trahens, Brakelam, ubi ſexcenti à Baudiſio dracones divertebant, viis undiq; inſeſſis circumdedit. Qvi, ut hoſtium faucibus eriperentur, Jacobum Mercierium, qvem parvum vocitavimus, Dewitziumq; & Pleſſium Tribunos, cũ ſua qvemq; Legione eò mitti placuit. His ingruẽtibus callido conſilio cedere hoſtis, ad usq; locum, qvem ſclopetariorum aliqvam multis occultè inſederat. In qvos fugæ hoſtilis, ſed ſimulatæ, illecebrâ illectus parvus ille Jacobus, & præter gregarios, duobus eqvitum Magiſtris, tribusq; vexillis mulctatus, retroagi, & campo jam pelli: Sed dracones, eruptione ex oppido factâ, ſubſidio tempore accurrentes, recolligendi ſe, & iteratò impetu aggrediendi hoſtem, ſpatium dare. Ità, verſâ fortunâ, hoſtis, nec ſine clade, in fugam conjectus; & duo, qvæ Hasſiacis ad Volcmarſiam eripuerat, tormenta, totidemq; vexilla fugienti extorta.

Baudiſius, Huxterâ deſertâ, ulteriùs ſe recipit.

Pappenhemius autem cum univerſo Exercitu, undenas peditum, & duodenas eqvitum Legiones, ſecundùm captivorũ relatum, complexo, in Baudiſium, ob ſuorum paucitatem, campũ defugientem, rectâ movebat. Decreverat hic, ut diximus, ab initio, Huxteræ hoſtis vim præſtolari, eumq; in finem munitionibus nonnullis, & ſubitario vallo ſe induerat. Verùm ubi Pappenhemium, Gronsfeldio cũ nonnullis copiis ad Pollam Viſurgim transire juſſo, ab utraq; fluminis ripa impetũ minitari, tormentisq; in caſtra ſummâ vi detonãtibus, certamini jam proludere, ſimul qvoq; propinqvam famem unà cũ hoſte, exiguâ farinæ copiâ ſuperante, ac rivis, qvibus molendina impelluntur, aliorſùm averſis, imminere vidit, conſilium mutare coactus, Pappenhemio à continuo tormentorũ diſploſu paululùm remittente, ad receptum omnia ordinabat: Re tormentariâ ac impedimentis præmiſſis, Exercituq; in campum educto, & in aciem diſpoſito.

Interim Pappenhemius in altiusculum, ad Regiorũ caſtra tormentis infeſtanda ſummè opportunũ, locum, machinas traducens, circa decimã veſpertinam, in munitiones, trans Viſurgim exſtructas, inſtitutâ decusſatim verberatione, fulminare iterùm cœpit: Sed animadverſo, cõtrariis ictibus haud reſponderi, id qvod res erat (Baudiſium, nempè, jam in receptu totũ) odoratus, eqvitatũ terga ſe recipientium cædere juſſit. Qvi Ducis imperia exſeqvi prõtus, in Trescovianam eqvitũ Legionem tantâ ferociâ invectus eſt; ut cũ ſupremo excubiarum Præfecto, & uno eqvitum Magiſtro, ipſum Tribunũ in poteſtatem redegerit: Mox tamen à Pleſſiana, Wetbergiana, & Finnonica Legionibus, in præliũ ſuccedentibus, cum clade non modicâ ac trium vexillorum jacturâ repulſus. Militum deſiderati utrinq; ad qvadringentos.

Pappenhemiani Gvelpherbytũ obſidio liberant.

Baudiſio Viſurgi ripâ dejecto, Mirodius Comes, viginti duabus eqveſtribus turmis, qvas inter duæ draconũ alæ receſſæ, univerſim ſeptingentorũ eqvitũ numerũ haud tamen excedentibus,

 Gvel-

Gvelpherbytum repentè miſſus, ſeptimo Calendarum Octobris, circa ſeptimam matutinam, eo ipſo tempore, qvo Georgius Dux Luneburgenſis, caſtris, actâ Brunſwigæ præteritâ nocte, valetudinis curandæ aberat, è vicina ſilva, qvà Hildeſium itur, ſubito erupit; nemineq́; impedire auſo Gvelpherbytum ingreſſus, mox præſidiariorum ſubſidiis auctior rediit: Binas binorum Tribunorum, Kingii atq; Mitſchevalii, ſtationes, Lindem & Halchtern, undiq; circumdatas, magno impetu oppugnans, demûq́; expugnans. Cæſi Regiorum centum viginti: Ad octingentos, inter qvos ipſe Kingius, vulnere, licet haud mortifero, ſaucius, capti, & Gvelpherbytum, unà cum duobus machinis, duodecim pondo vomentibus, & ſex militaribus ſignis, in triumphum traducti.

Priusqvàm opprimeretur obſidionalis hic miles, Dux Luneburgenſis Baudiſium ſubſidiis nonnullis firmare, animum induxerat: Qvò Pappenhemium, ad Viſurgim occupatum arceret à Gvelpherbyto obſidione liberando. Miſſæ etiam huic rei, Lohuſii ductu, copiæ, caſtra ad Gvelpherbytum, per ſe milite haud ſatis valida, magis adhuc nudaverant. Verum Lohuſius, ubi Seſum attigit, per diverſos exploratores inopinatis adeò & minimè prævisis nunciis perculſus eſt: Ut vela ſtatim legere, nec curſum modò itineris inhibere, ſed Hercinicæ qvoq; ſilvæ montana, eorumq́; aſpredine, velut tuto latibulo tectus, Goslariam petere cogeretur.

Cum Brunſwigæ qvoq; Civitate de Exercitus receptu, ſi opus foret, ſub Urbis mœnia præbendo, & ſuppeditando commeatu, per Jacobum Stenbergium, regium Legatum, fuerat actum. Qvæ de iſthoc, vi fœderis cum Rege initi, promtè asſenſa, ne de commeatu qvidem pro virium modulo difficilem ſe præbuit: Nihilq́; reſtabat, qvàm ut, perſpecto camporum ingenio, caſtris locus deligeretur, & de eo muniendo ſuſciperetur cogitatio. Verumenimverò, dum mora hîc nectitur, & dies ducitur ex die, hoſtis celeritas conſilii præverterat maturitatem, & receptus, ex parte ſerior, ut diximus, aliqvantò fuerat.

Nec mediocrem ſanè cladem Georgius, Dux Luneburgenſis hac ratione perpetiebatur. Franciſco tamen Carolo, inferioris Saxoniæ Duce, cum noviter conſcripto, Regis auſpiciis, milite, & aliis copiis ad eum ſtatim ſe conglobantibus, damnum hoc facilè reſarctum: Ita ut, dum hoſtis in Saxoniæ Electorem conjuratim undiq;, perniciem unicè eidem intentans, irruit, ponte ad Magdeburgum tramiſſo, trans Albim, eqvitatu ſatis valido, ſuppetias illi paulò poſt ire potuerit.

Pappenhemius verò, cui prima hæc alea in Brunſwicenſi agro adeò dextrè ceciderat, indulgenti fortunæ inſtandum ratus, ſexto Calendarum Octobris, Hildeſio Exercitum admovit: Qvod non, niſi qvingentorum militum, debili & ſpatioſæ Urbi defendendæ impari, præſidio tenebatur. Marretichius enim Tribunus, à Georgio Duce cum Legione ſua illuc miſſus, rumore de hoſtilibus mille eqvitibus, ad Hellam commorantibus, itineraq́; circumcirca infeſta habentibus, ad aures allapſo, abſterritus, re infectâ pedem retulerat. Non obſtante hoc, pauci milites, unà cum civibus, defenſionem initio meditari, ſubeunteſq́; Cæſarianos longiorum tuborum ictibus excipere: Mox tamen, ubi parta ad Gvelpherbytum ſigna prolata; addito mendaci elogio, nempè, Georgium Ducem & Baudiſium penitus profligatos, miniſq́; inſuper adjectis, ſi porrò obſtinarent, veniæ nullum deinceps locum fore, ad deditionem imperatam animos advertere; qvarto Calendarum Octobris certis cum Pappenhemio pacti legibus. Qvibus *ducenties mille Ioachimicorum numeratione, ad direptionem redimendam, promiſſâ; de libero Religionis exercitio civibus relinqvendo cautum*; proviſumq́; inſuper: *Ne ultra bis mille militum præſidio onerarentur*. Re hac ratione tranſactâ, qvod tenebræ ingruentes, confuſionis evitandæ, portas Urbis reſerari prohiberent, armorum induciæ placitæ: Qvibus tamen durantibus continuandarum operarum, & acceſſuum, ad ipſam foſſæ oram promovendorum, obſeſſoribus liberum relinqvebatur arbitrium. Luce demûm ſeqventi exortâ, circa qvartam matutinam,

Pappenhemius Hildeſiũ ſub jugũ mittit.

nam, Pappenhemius in Urbem receptus: Ubi præſidiariorum in duplum ſtatim excrevit numerus. Nec intra ducenties mille Joachimicorum ſummam mulcta ſtetit; ſed civium communione in curiam convocatâ, à ſingulis ſeparatim cenſus omnis habentiæ juratò exactus, certumq́;, pro facultatum modo, impoſitum unicuiq; tributum:. Qvod præciſè exſolvi, & auro atqı argento ſignato deficiente, ad factum, infectumve deſcendi oportuit. Qvin nec viliorem cujusq; generis ſupellectilem, aut annonarias ſpecies reſpuit exactorum ſorditudo. Præſidiarii, qvorum qvingentos fuiſſe diximus, Cæſaris militiæ nomen dare coacti: Civitati deniq; aliqvammultorum articulorum extorta obligatio. Obſtrinxêre enim fidem: *De memorata ducenties mille Ioachimicorum ſumma, nullâ praecedentis exactionis habitâ ratione, exſolvendâ; de monte, qvi Urbem præjacet, in priſtinum ſtatum reponendo; de reædificandis ante Urbem cœnobiis, & præſtandâ monachis indemnitate; de reddendis Ieſuitarum, qvæ ablata his erant, bonis, & refundendis interceptis Canonicorum reditibus; de Steurwaldi arce reparanda, muniendâ, pulvereq́ nitrato, nec non aliis, ad rem tormentariam reqviſitis, qvibus nudata erat, ſumtu Civitatis iterùm inſtruendâ; tandem de reſtituendis qvadraginta Ioachimicorum millibus, qvos Clerus pontificius Regiis antehac dependerat.* Nec hic qvievit hoſtilis inſolentia, ſed, magnâ inſuper annonæ, eſculentorum, ſimılum copiâ civibus, Pappenhemii juſſu, vi ereptâ, & Gvelpherbytum avectâ, munimento huic, qvod jam omnium rerum inopiâ conflictabatur, de commeatu ad diutinum tempus providit. Pappenhemio nihilo poſtmodùm mitior, cui vices ſuas diſcedens demandârat, Gronsfeldius Comes, Civitatem, jam exhauſtam, & ad incitas redactam, crudeli adeò jugo preſſit: Ut ipſemet Elector Colonienſis, calamitatem ejus miſeratus, ſcripto interveniret; alios vicinos, oneri, civibus impoſito, ex parte ſuccedere, jus, faſq́; arbitratus.

Hannobria neqvicqvam tentatur.

Exemplo Hildeſienſium, qvi præcipitatâ deditione maximam ſibi malam crucem accerſierant, cautiores facti Hannobriani, dulce canenti Pappenhemio, honorificisq́; deditionis legibus ultrò oblatis poſſeſſionem Urbis aucupanti, obſtruxêre aures: Extrema qvæq; perpeti, qvàm vicinorum ſortem ſubire malle, reſpondentes. Qvinimò, ne ulla deditionis mentio injiceretur, qvi vel verbulum ſaltem de ea facere auderet, à ſodalibus illicò, cauſâ minimè cognitâ, trucidatum iri, mutuâ pactione inter Cives conventum. Huic autem fini vicina ædificia umbroſæ arbores, ſepimenta, ſimilia, qvæ hoſti, acceſſus molienti tegumentum præbere poſſent, è medio ſublata, ſuburbium omninò dirutum, & ultra militem, Civitati ſtipendia merentē, tres eqvitum alæ, nec non ſex peditum cohortes, à Duce Georgio in Urbē receptæ.

Brunswiga qvoq; de ſui defenſione anxia, ut viribus auctior hoſti, obſidium forſan tentanti, obviam iret, binas peditum Legiones, alteram Georgii Ducis propriam, Merretichii Tribuni alteram, qvæ junctim mille qvingentorum capitum ſummam conficiebant, intra mœnia admiſit.

Regii Magdeburgi, & Albis ſecuritati proſpiciunt.

Violenta iſthæc Pappenhemii in Saxoniæ inferioris Circulum irruptio Regios, ad Albim ſervantes, excitabat; ut ripariæ fluminis oræ, & Magdeburgo, qvo velut clauſtro obſerabatur, conſervandis cogitationes ſedulò intenderent: Nec enim injuriâ, huc vim hoſtium verſum iri, metus erat. Qvapropter Laurentius Caggius Tribunus, Magdeburgo cum imperio Præfectus, copiis, qvot defendendæ Urbi ſufficere viderentur, è vicinia accitis, tormentariâ re affatim procuratâ, commeatu undiq; congeſto, ad vim ſe præparatum ibat; pontones qvoq; & navigia, hinc inde in Albi reperta, in unum, eumq́; tutum locum contrahens: Ut hoſtis, etiamſi ad Albim pedem alicubi figeret, fluvii tamen ponte ſternendi commoditate & mediis deſtitueretur.

Pappenhemius in Thuringiam & Misniam deſcendit.

Sed diverſum Pappenhemius hac vice volvebat animo, [illegible]tam de Albis poſſeſſione, qvàm de Electoris Saxoniæ corio potiſſimùm ludebatur. In Brunswicenſi itaq; Ducatu ſatis diu debacchatus, vicario illic imperio Comiti Gronsfeldio demandato, &

to, & potioribus, qvæ pro Cæſare obtinebat, locis, præſidio munitis, Hildeſii cumprimis relictis Blancardicâ peditum, & Palantianâ, Horſtianâq; eqvitum Legionibus, qvarum illa ſeptingentorum, & qvod excedebat, hæ junctim qvingentorum, plùs minùs, capitum erant, Exercitum per Iſfeldium agrum Mulhuſium traducebat: Cui Civitati in deditionem acceptæ ingens pecuniæ vis imperata.

Nec porro mitiùs cum Thuringiæ, qvàm Brunswicenſis Ducatus incolis actum. Langenſaltza, inter alia direpta, multumq; prædæ illîc repertum, qvod vicinia eò, velut in tutioris receptus locum, congesſerat. Tenſtadium eâdem ſorte afflictum: Cujus tres Conſules, à petulanti milite abducti, cum lytro, qvod enorme exigebatur, perſolvendo haud esſent, ſublimes de trabe laqveo appenſi, & intercluſo ſpiritu ſemineces, mox, laqveo interciſo, vaſa jam colligentem vix receperunt animam. Eiſenacum centum qvinqvaginta eqvites excurrerant; in Urbem admitti poſtulantes: Sed inde, portis obſeratis, excluſi, Crucibergam divertebant; eâdem hîc, qvâ alibi, prædandi licentiâ grasſati. Jam qvoq; de Erfordia ſub jugum redigendâ calculus à Pontificiis fœderatis initus erat: Unde Anshelmus Caſimirus, Moguntinus Elector, Fritzlariẽſi & Naumburgẽſi Præfecto ſuo, Henrico Chriſtophoro à Griesheim, de posſesſione deperditorum iſthîc jurium denuò apprehendendâ, mandata dederat: Sed Regis Sveciæ adventus rationes iſtas diſpunxit; Pappenhemium, ne tempus hîc tereret, compellens. Is namq;, ſimul ac de eo inaudiret, reflexo gradu, haud procul Butſtadio transiens, Mersburgum pergebat: Ubi Salâ tramiſsâ, & junctis cum Duce Fridlandiæ, in occurſum veniente, viribus, toto demùm agmine ad Lipſiam obſidendam properatum.

Fridlandius Lipſiæ deditionem imperat.

50. Decimo qvinto Calendarum Novembris, binæ à Fridlandio literæ per tubicinem Lipſiam delatæ: Qvarum unæ Pleisſenburgi Præfecto, Senatui Civitatis inſcriptæ erant alteræ. Priores à Præfecto, qvod nominis præſcriptio omisſa foret, nec acceptæ, nec reſignatæ: Poſterioribus poſtulabat Fridlandius. *Cæſaris partes amplexi, & obedientiæ ſe ſubmittentes, nec adventanti ejus militi hoſtiliter obluctati, præſidium in arcem admitterent: Sin refractarii arma, cervicibus jam imminentia, irritarent, luculenta in ipſos pertinaciæ editum iri exempla.* Excuſatione ad has literas, dimiſso eâdem adhuc veſperâ tubicine, Magiſtratus urbicus uſus: Pleisſenburgi arcem ſeparatum qvid ab Urbe, nec in illam qvicqvam ſe habere juris, ſed à peculiari Electoris Præfecto cuſtodiri. Decimo qvarto Calendarum à meridie hic ipſe tubicen reverſus, qvæ pridiè inſinuârat, ore tenùs repetiit, parq; priori reſponſum à Senatu tulit. Interim defenſioni pro virili parte accingi cives, & crebris infeſtare fulminibus, ſi qvi Cæſarianorum propiùs mœnia ſubirent: Nec hi tamen, niſi ſparſim hactenùs conſpici, cum urbano milite, extra Urbis munimenta procurrente, velitantes, usq; ad veſperam; qvando valida, aliqvot centuriis conſtans, hoſtilium ſclopetariorum manus, conferto agmine impetum in hos faciens, campo depulſos in Urbem ſe recipere coegit. Duodecimo Calendarum Novembris, Holckius Campiductor, cum re tormentaria, & aliqvot peditum Legionibus, Urbi, dum rei divinæ opera intus datur, propinqvans, & ab omni parte circumfuſus, non obſtante grandiorum globorum, & plumbearum glandium, è propugnaculis, muris, turribusve depluentium procellâ, ſuburbana ſtatim inſedit; ac, ædificiorum opportunitate uſus, contrariis ictibus defenſores ſummâ vi ſine mora infeſtare cœpit. Tres, eodem die, ſucceſsu temporis, in Urbem miſsi tubicines, ter deditionem pro imperio flagitantes: Qvorum poſtremus rotundo ore ediſſertavit. *Fridlandio de Urbe in poteſtatem redigenda ſtare ſententiam; & ſpontaneam deditionem reſpuentibus vim intentare extremam, decretisſimum. Dedentes ſe, tolerabiles manere deditionis leges; obſtinantes, præſentisſimum exitium: Nec ulli homini, qvin nec canibus parſum, ſed, qvicqvid animam traheret, ferro mactatum iri.*

iri. Jamq; ad deditionem ferè res ſpectabat: Sed, refragantibus civibus, nihil adhucdum hac luce actum. Tenebris ingruentibus pilæ qvædam granatenſes, & ignes artificioſi in Urbem injecti, binis locis incendium excitârunt: Qvod tamen, flammis providâ civium, illicò concurrentium, curâ reſtinctis, parum damni intulit; plus metus. Magiſtratus enim Urbis, formidinis hoc ipſo impletus, & deditionis jam certus, dum tubicen, intempeſtâ nocte denuò ad Urbem comparens, &, portis clauſis, moram illîc aliqvamdiu trahere coactus, ob infeſta è Pleisſenburgo in eum jacta miſſilia, priusqvàm admitteretur, pedem referret, tympanotribam ſtatim, culpam admisſam emendatum, Urbe emiſit; ſtratâ deditioni mox ſubſecuturæ hunc in modum viâ: Qvi in continenti reverſus, nomine Fridlandii, poſtridiè ſummo mane, ante ſextam adhuc matutinam, ut de legibus deditionis conventuri Schonfeldæ adesſent, imperabat.

Et in deditionem eam accipit.

Nec mora in his ulla, qvin ad dictam horam certi, ab Academico & urbico Senatu, civiumq; communione ad tractandum delecti, eò ſe conferrent: Circa nonam matutinam in Urbem reverſi, & ſeqventibus pacti condicionibus. *Civitas Cæſaris Exercitui, ejusve conatibus nullatenùs reſiſteret; cætera omnia, in fide Electoris Saxoniæ, & priſtino ſtatu permaneret: Poſt arcem qvoqve Cæſarianis deditam miles Urbe educeretur; ducentorum tantum præſidio in arce relicto.*

Pleisſenburgum vi tentat.

Sic poſtqvam conventum, ad mille Cæſarianorum, tympanorum pulſu latè perſonante, in Urbem admiſſi, pars tenuêre portas, pars Collegium Petrinum, Pleisſenburgo oppoſitum, inſederunt. Circa qvartam pomeridianam complures primæ notæ militares Duces, cum Holckio eqvis eò vecti, ſitum loci, ubinam tormentorum arci admovendorum qvàm maxima videretur esſe opportunitas, ingenioſis oculis luſtrantes, agricolarum, qvi Lipſiam à militum licentia confugerant, eqvis curribusve undiq; coactis, fimum è plateis & Urbis diverſoriis convehi mandabant: Qvo ingeſto oppleta cereviſiaria dolia, vimineorum corbium vice, in tormentorum ſuggeſtus ſtatuerentur. Mox qvatuor dimidiatæ machinæ in Urbem cô-vectæ, tribus diverſis ſuggeſtibus diſpoſitæ: Qvo integra penè nox usq; ad diluculum transacta. Arcis interim Præfectus, qvi collectitiam è civibus defenſorum cohortem eò recéperat, perpetem hunc diê, qvæq; ſeqvebatur, noctem tormentis indeſinenter fulminare: Qvoad, decimo Calendarum Novembris, luce increbeſcente, Cæſariani reſpondere tormentis ſuis, & vicem obſesſis rependere cœperunt.

Nec difficulter eo potitur.

Vix autem qvater iſthæc ordine diſploſa fuerant, & ita ſedecim in univerſum ictibus ſalutata arx, qvandò Præfectus inducias armorum, &, aditu colloqvii hac viâ patefacto, deditionem ſtatim pepigit: Eâdemq; adhuc veſperâ, defenſorum cohors, ducentorum qvinqvaginta duorum capitùm, reculis ſuis & armis ſalvis, nec non incenſis fomitibus, & ſigno explicato, militari pompâ arce excedens, ſimul in forum urbanum deducta eſt, ſimul ſigno ab haſtili direpto, ſacramento militari ſoluta. Cives armis poſtmodum exuti: Pleisſenburgi arx duabus Cæſarianorum cohortibus firmata, & Urbs reliqvo milite, prout convenerat, exonerata.

Nono Calendarum Novembris, qvinqvagies mille Joachimicorũ mulcta Civitati indicta, ſingulisq; civibus ſub gravi pœna denunciatum: Unusqvisq; eorum, qvæ Noribergenſes, Auguſtani, aliarum Urbium, regias partes foventium, incolæ fidei ipſorum commendârant, mercimoniorum faceret indicinam. Eodem die locus circa arcem complanatus, & qvicqvid conſpectum eminus præpedire, aut defenſioni officere posſet, dirutum èq; medio ſublatum. Septimo Calendarum Novembris Pappenhemius, paucis militibus ſtipatus in Urbem venit; cives poſtridiè nondum ortâ luce, circa qvartam matutinam, in curiam convocatos, de prædicta mulcta ocyùs perſolvendâ, acriter urgens: Nec deſtitit, donec integram penè ſummam extorqveret.

Dum Lipſiæ hæc accidunt, alibi in Miſnia & finitimis locis à Cæſarianis minimè feriatum eſt: Milite longè,

lateq;

latèq; ſe explicante, & toti cis Albim terrarum tractui, eluvionis, nullis aggerum objectaculis retentæ inſtar, ſuperfundente.

Hala Saxonum ei ſe ſubmittit.

Decimo tertio Calendarum Novembris, die in noctem eunte, Halam Saxonum perventum, & Urbs, unàq; asſitum Mauritioburgi caſtrum, imperatà per tubicinem deditione, tentata. Cui caſtri Præfectus, nullâ prævià deliberatione, *præter ignem & ferrum nil Cæſarianis debere*, reſpondit. Magiſtratus autem Urbis moderatior, hac veſperâ, &, qvi ſubſeqvebatur, die ſolis integro, Cæſarianorum poſtulata, comiter excuſando, eludere magis, qvam ut præfractè repulſam daret. Undecimo Calendarū Novembris, nonnullæ draconum & eqvitum turmæ, nec non qvindecim Croatarum alæ, Urbi, explicatis vexillis, ſuccedere viſæ: Qvarum Dux Hatzfeldius, ni illicò deditio fieret, præſentisſimam vim & arma, draconibus ad asſultum paratis, nec niſi ſignum pugnæ operientibus, minitans, ad id extremitatum redegit Civitatem, ab omnibus, ad impetum excipiendum neceſſariis, flagitioſisſimè paratam, nec militc tantùm, ſed pulvere qvoq; tormentario (cujus vix octo pondo totâ Urbe reperta) peniſſimè deſtitutam, ut imperata continuò faceret: Cæſarianis in ſuburbia, decimo Calendarum Novembris, nonnullisq; in Urbem ipſam, certis legibus, qvæ ſcripto comprehenſæ, admisſis.

Mauritioburgo tamen arma obvertente.

Regii tamen, qvi in arce ſervabant, nihil ob id animo demisſiores, continuis ictibus infeſtare hoſtes, nonnullosq; proſternere; & demum, qvarto Calendarum Novembris, his Urbe recedentibus, eruptionem etiam audere: Qvâ exiguâ Croatarum, qvam fortè inciderant, manus fuſa, unoq; trucidato, alius cum tubicine captivus in arcem abductus.

Contenderat huc, pauld poſt, Pappenhemius cum validioribus copiis à Fridlandio dimiſſus; ſed, Rege ad Lutzenam omnibus in Fridlandiū viribus ex improviſo ingruente, ſubitò revocatus.

Regii Lauffum expugnât.

51. Rex namq; Sveciæ, qvarto Iduum Octobris, è Bavaria Noribergam redux, generalem vigiliarum Præfectum, Cniphuſium, non otioſum illic, ſed bellicæ expeditioni intentum repererat: Lauffi oppido & arce, qvæ, Noribergenſium alias dicioni ſubjecta, Cæſarianis hactenus præbuerant receptaculum, obſidione cinctis. Ubi ſanè præſidium hoſtile, qvod inerat, initio ferocem admodùm facere, tubicinemq;, deditionem imperantem, ludibrioſis verbis rejicere, nec non duplicibus bombardis & longioribus tubis in appropinqvantes ſubinde detonare: Muro tamen mox impetu tormentorum aperto, & oppido vi expugnato, Regiisq; eodem aggresſionis fervore, arci manum jamjam injecturis, honorificas deditionis leges, qvas pauld ante oblatas inſolenter reſpuerat, fruſtrà ambire. Obſtruxerant enim ad hæc aures Regii: Nec, niſi abſoluto vitæ necisq; arbitrio ſibi permiſſo, ut à vi abſtinerent, adduci potuêre.

Rex hoſtiū non nullos opprimit.

Bavariæ Ducis miles, eo ipſo tempore Coburgo repedans, Lauffo obſidione liberando his oris appulerat; ſed ſeriùs veniens, Regiis loci jam potitis, obſeſſores nihilominus ipſos, iſthic circumventos, vicisſim velut obſidebat: Qvapropter Regi, cum eqvitum & draconum agmine, itineris comite, eò contendere, operæ pretium viſum. Nec opperiri Regis adventum, hi conſultum duxerant, ſed, eo comperto, Hersbruccum transmeando ſe recipientes, tenebris demum ingruentibus, Alenfeldæ & Schupffii pernoctatum ierant. Qvo exploratè cognito, Rex veſtigia illorum perſeqvi inſtitit, &, ultimo Calendarum Novembris, Schupffium, alterum hoſtiliū hoſpitiorum, ubi qvinq; draconum cohortes, & binæ Croatarum turmæ diverterant, ſubitâ impresſione irrupit: Cæſis ad ducentos, binis vexillis partis, & reliqviis hoſtium hinc inde diſperſis.

Mox cum Exercitu in Thuringiam properat.

Regius inter hæc Exercitus Dünckelſpilam, Rotenburgum ad Duberum, Kitzingam, & Swinfurtum transiens, verſus montium, Thuringiam à Franconia ſeparantium, radices magnis itineribus perrexerat: Qvos à Rege, poſt res Noribergæ & in Franconia, è præſentis temporis ſtatu, ſummâ curâ

curâ ordinatas, in continenti ſecuto, traductus, copiis Bernhardo, Saxoniæ Duci antehac attributis, ad Arnſtadium jungebatur: Hucusq; etenim hæ, Pappenhemii progresſibus ulterioribus in Thuringiâ ſiſtendis, viam anteceperant. Arnſtadii autem, & circumjecto terrarum tractu, ad reficiendas vires, longæ & continuæ viæ labore attritas, bidui ſpatio interqvievit miles: Dum interim Rex Cancellarium Regni, in ſuperioris & inferioris aliàs Saxoniæ Circulos (ſiqvidem ipſemet ad Danubium & his oris diutius fuisſet manſurus) deſtinatum, mutatis circumſtantiis, in ſuperiorem Germaniam ablegaret.

Regni Cancellarium ad Proteſtantium conventum ablegat.

Jam antè aliqvoties digitum intendimus, ad Regis, qvod dudum animo agitârat, propoſitum; de animis, armisve Proteſtantium in Germania omnium univerſali qvodam nexu uniendis, & militiæ ſtatu rectè ordinando: Qvò non foris modò obſiſteretur hoſti, ſed domi qvoq; militaris diſciplina, jam penè collapſa, inſtauraretur. Liqvidò qvippè Rex perſpexerat; ſuperiorem Germaniam, poſt tot inſignes victorias, ſummi Numinis indulgentiâ neqvicqvam partas, qvàm plurimis adhuc ingentibus incommodis, atq; difficultatibus implexam reperiri & immerſam, ejusq; rei hanc potisſimam cauſam: Qvod, qvorum bello hoc intererat, ſalutarem ipſius intentionem operè deſtituerent, nec ſtrenuè ſatis, & prout decebat, communi necesſitati ſublevandæ manus admoverent. Unde fiebat, ut Rex, eorum adminiculo deſtitutus, & pecuniariis mediis, præcipuo rerum gerendarum nervo, defectus, nec Exercitum hoſtis viribus parem reddere & conſervare, nec militis, utpotè ſtipendio exſortis, licentiam injecto militaris diſciplinæ freno, compeſcere debito modo valeret. Junctus ſanè Rex particulari erat fœdere cum plerisq; Proteſtantium in Germania: Sed non tantæ virtutis aut efficaciæ id emplaſtrum, ut morbo mederetur. Univerſalem itaq; animorum, armorumve conjunctionem, velut panacæam, ad malum funditùs & cum radice exſtirpandum, præſentisſima flagitare videbatur necesſitas. Cujus operis principium facturus Rex, & primum velut poſiturus fundamentum, qvatuor ſuperioris Germaniæ Circulos, Svevicum, Franconicum, & utrumq; Rhenanum congregare, conventu Ulmam, locum huic intentioni opportunum, indicto, decreverat.

Qvod verò extremum Electori Saxoniæ ab hoſte imminens diſcrimen, ipſummet Regem his conſultationibus intereſſe, prohiberet, ſuum Regniq; ſui Senatorem ac Cancellarium, Axelium Oxenſtirna, Baronem, eò mittere, vicesq; eidem ſuas demandare, viſum: Ut ne conſilia, qvæ animo conceperat, abſentiâ ſuâ ullatenus ſufflaminarentur, ſed dicto Regni Cancellario ad clavum ipſius loco ſedente, exoptatum conſeqverentur portum. Huic fini Regni Cancellarius *cum pleniſſimis mandatis Legatus, ad qvatuor hos Circulos, & commorantes illic Exercitus conſtitutus, Conſilus belli & Pacis, Regis nomine, moderaturus; Exercituum Imperatoribus, & militiæ Ducibus qvibuscunqve cum ſumma auctoritate præfuturus; bellicas directurus expeditiones; inducias armorum, pro re nata, pacturus; fœdera contracturus; ſummatim, ſi qvid cum hoſtibus aut amicis, ad Exercitus, vel aliàs in Circulis his ordinandum occurreret, id omne, togatus, ſagatusve obiturus; pervigiliq; curâ, non Regis modò, aut regii ſtatus conſervationi, ſecuritative proſpecturus, ſed communi qvoqve cauſæ & univerſali Proteſtantium omnium commodo.* Qvarum rerum omnium liberâ poteſtate Rex Cancellario Regni, nono Calendarum Novembris, Arnſtadii factâ, regiâ inſuper fide expresſè cavebat: *Qvicqvid hac ratione in ſui emolumentum, vi ſusceptorum mandatorum, gereret, disponeret, ordinaret, ratum à ſe, perinde ac ſi ipſe gesſisſet, dispoſuisſet, ordinàsſet, habitum iri.*

His mandatis inſtructus Regni Cancellarius, poſtridiè Arnſtadio relicto, reflexoq; in ſuperiorem Germaniam itinere, tertio Calendarum Novembris, Herbipolim attigit: Francofurtum inde, & Moguntiam, mox rebus illîc pro

tem-

temporum ratione diſpoſitis, Ulmam petiturus, operamq; daturus; ut, qvæ Rex fidei & induſtriæ ejus commiſerat, effectum daret. Qva de cauſa Herbipoli, Calendis ſtatim Novembris, datis ad Electorem, Principes, Ordines horum Circulorum literis, Regis mentem, cùm *de Conventus loco* iis detexit, *qvo Ulmâ commodior haud occurrerat, tum de tempore, cui, re longiorem moram non ferente, ſed qvamprimùm maturari viſâ, ultimum Nonarum Decembris, diem præſtituerat: Spe certâ fretus, condicto loco ac tempore haud gravatim illos affore.* Ad hæc *de mandatis, qvæ à Rege, ob ſubitam hoſtis in Miſniam irruptionem, conventui adesſe & praeesſe impedito, acceperat,* certiores faciebat Ordines: Demùm, qvò, morâ obſtaculisq; omnibus è medio ſublatis, Ordinum qvisq; pro ſe in antecesſum caperet conſilia, atq; ita meditatus conventum accederet, ſummam eorum, qvæ prora puppisq; tractatuum futura erant, articulatim explicans, & brevi, ſed luculentâ delineatione, etiam longè ac diverſis locis abſentibus, ob oculos velut ponens. *Actum*, videlicet, *iri* (1) *De univerſali fœdere, & animorum armorumve conjunctione, ad tuitionem communis cauſæ, propulſationem hoſtium, & Pacis profanæ reſtitutionem, tam cum Rege, qvàm inter Ordines ipſos mutuò ineundâ & ſtabiliendâ. Tum* (2) *in ſpecie, de militia in ordinem redigendâ, certo Exercituum numero definito: Qvorum robore hi Circuli, ab hoſte primùm repurgati, mox propriorum qvoq; armorum mole, qvantum posſibile foret, bello in vicinum hoſticum translato, exonerarentur. Tandem* (3) *de militari diſciplina penè collapſa, Pace profanâ, commerciisq; inſtaurandis, & ſufficientibus hunc ad finem mediis (ut genuinis rerum gerendarum nervis, ſine qvibus nihil utiliter ſuſcipi qveat) in commune conferendis: Ut horum ſubſidio munimenta jam posſeſſa ſufficienti commeatu inſtruerentur; Exercitus intra obedientiæ & legum militarium continerentur cancellos, necesſaria militiæ compararentur; deniq; ſine provinciarum ruina ac vaſtitie debellaretur.*

Rex Naūburgo occupato caſtra illic metatur.

Sed reverſionem ad Regem facimus, qvi, Cancellario Regni in ſuperiorem Germaniam remiſſo, ipſe qvoq; Arnſtadio Erfordiam, ſeptimo Calendarum Novembris, movebat: Ubi regia thalami conſors, relicta, valeq; eidem dictum, acerbiori, ac anteà unqvàm, animi, extremum hoc fore jam tum ſibi præſagientis, morſu: Inter alia etenim hæc audita Regis verba. *Clementisſimæ Summi Numinis protectioni committere nec viſuram forſan, nec videndam in hac vita ampliùs, in altera tamen atqve æterna, & viſuram iterùm, & videndam.* Porrò Tupadelio, qvi in Coburgi arce propugnanda intrepidam nuper operam navârat, Urbis cuſtodela demandata, Exercitusq;, in aciem directus, & recenſus, Butſtadio à tergo relicto, Naumburgum iter habere jusſus: Qvod Comiti Brandenſtenio, cum nonnullis copiis Arnſtadio huc præmiſſo, exiguâ mole patuerat; Captis triginta ſex ſclopetariis cum ſub Centurione, Urbis, non à vi hoſtium, ſed commilitum injuriâ tuendæ, hîc commorantibus; præventisq; exiguo temporis momento Cæſarianis, qvorum ad ſexcentos paulò poſt, loco iſthoc hoſpitatum, magnâ confidentiâ adventare conſpiciebantur. Tertio Calendarum Novembris, regiis eqvitibus ad pagum Altenburg Salam vado transmittentibus, peditatus cum re tormentaria pontem, qvo Keſſeræ flumen ſternitur, traductus: Mox circa meridiem univerſus Exercitus Urbem prætergresſus, in campis ſuburbanis tetendit. Ubi, qvod exploratores, hoſtem ſtativa Weisſenfelſæ, loco ad ſuſtentandum peropportuno, cepisſe, opereq; munire ſubitario, referrent, Rex qvoq; circumeqvitans, & locorum poſitum exactè contemplatus, caſtra, delineatione priùs munitionis ex machinatorum ingenio factâ, vallo ſimiliter indui, imperavit. Nec in Urbem divertit, ſed noctu, diu, militi, qvâ laboranti, qvâ excubiis intento, affuit; dum in eam altitudinem excreſceret agger, ut defendi posſe appareret: Id qvod Calendis Novembris accidit. Tertio autem Nonarum Novembris, intenſisſimo frigore ingruente, peditatus regius in Urbem introducebatur: Ad

Ad ipſas usq; Nonas, qvi Lunæ erat dies, ibidem commoratus.

Subſidiū ſub Georgio Duce Luneburgenſi venire cunctatur.

Copiis, ad Magdeburgum hactenùs, Georgii, Luneburgenſis Ducis ductu, hærentibus, Rex, Halam Saxonum occupare, ſi posſibile foret, & ſtatum illîc capere, aut, ſi hoſtis cauſâ id fieri non posſet, flexo ad dextram per Isfeldium agrum itinere, conjunctioni cum Exercitu ſuo aperire viam, mandata dederat. Verùm Georgius Dux, peditatu Magdeburgi relicto, & ſolis asſumtis eqvitibus, diverſum planè ab hoc iter ingresſus, trans Albim Witebergam ſe contulerat. Qvo comperto, Rex denuò injunxerat ſuis: Sepoſito omni alio reſpectu conjunctioni in effectum deducendæ, unicè operam darent. Neq; tamen vel ſic ſubſidia hæc, ſatis valida, tempori affuêre.

Rex Naūburgo Lutzenā movet.

Regi etenim intereà relatum: Fridlandium, ſublatis Weisſenfelſæ caſtris, Lipſiam verſùs inſtituisſe receptum. Qvapropter nec ipſe ad Naumburgum diutiùs deſidendum ratus, die, qvem diximus, Lunæ, matutinâ ſupplicatione priùs habitâ, Naumburgo Weisſenfelſam movit; inde Lützenam usq; hoſtium porrò veſtigiis presſo pede inſiſtens: Qvò loci poſtridiè, qvi ultimus Iduum Novembris dies, ad manus deventum, & memorabili ac ſangvinolentâ, nec non Proteſtantibus, ob partam inſignem victoriam, proſperâ qvidem, ſed, ſi irreparabilem, qvàm Regis obitu, utpote capite, & ſummo Imperatore ſuo viduati, fecerunt, jacturam reſpicias, funeſtâ, nec albo, ſed atro potiùs calculo ſignandâ, acie decertatum.

Cujus deſcriptioni priusqvàm ſtylum advertamus, in alios terrarum tractus, ubi regia arma circa hoc tempus floruêre, cogitationibus noſtris regredi, & qvid illîc, non ad fatalem modò hunc Regi & Proteſtantium partibus diem, ſed porrò, ad decurrentis anni exitum usq;, memoratu dignum contigerit, diſpicere, operæ pretium arbitramur.

Regiorum, hoſtiumq; in Bavaria molimina.

52. In Bavaria, à Regis discesſu, Chriſtianus, Comes Palatinus Rheni, (Birckenfeldenſem communiter vocitavimus) copiis illîc relictis præerat, loco Bannerii: Qvi, accepto ad Noribergam vulnere, & accidentibus huic aliis ſymptomatibus, lecto decumbens, graviq; laborans invaletudine, militaria munia obire impar erat. Hic cum maxima eqvitatus parte, atq; ablectis nonnullis ſclopetariis, Monachium excurrere, & incolas ejus, moroſos, in parte mulctæ, ad redimendum exitium ab ipſis promisſæ, exſolvendâ Regis debitores, reliqva flagitare animum induxerat. Continuato ergò per integram noctem itinere, ubi, Monachio jam ad ſesqvimilliare vicinus, hoſtem ſparſim in pagis hinc inde hoſpitari intellexit, cum primo mox agmine, qvod tribus Legionibus conſtabat, gradum addendo, aliqvantulùm viæ anticipatum iit: Reliqvo eqvitatui & ſclopetariis, ad pagum, Phaffenhoven dictum, veſtigia ſua pedetentim legere, imperans. Accidit ſub hæc, ingenti fortè nebulâ ſubortâ, & denſâ caligine cœlum involvente, viarum monſtratorem poſtremas, & ſubſidiarias has copias à via, qvam inſiſtere debuerant, ſeducere: Qvo factum, ut Regii utrinq;, ultra horæ ſpatium, haud mediocri locorum intervallo disjunctos ſe reperirent. Interim Tribunus de Hiſpania cum Legione ſua, præcurſores regios incidens, prælium commiſerat, ſed fortiter ab iis exceptus & repulſus, pugnam fugâ commutârat: Strenuè adeò ſe gerente hoc præcurſorum manipulo; ut viceni eqvites, ſex hoſtium cohortes ad dimidium milliaris perſeqvi auſi, nonnullos tardiores, ſclopetis trajectos, vitâ mulctârint. Reprimere tamen militis, hoſtem perſeqventis, ardorem potiùs viſum: Qvod, adventu Regiorum per tumultum hunc innoteſcente, ad arma ubivis conclamaretur. Flexo itaq; itinere Bruccam itum, Ammeraq; illic tramisſus. Ubi centum eqvitum agmen, qvod Landsbergam verſùs exploratum, ductu cujusdam eqvitum Magiſtri, excurrerat, obviam factum, & undiq; circumventum, pro reliqvo commilitio luit: Ad unum enim omnes, cæſi partim, partim capti. Eo autem patrato, Birckenfeldenſis, ſpe Monachii, aut tentandi, aut ſaltem territandi evolutus, pedem, re infectâ, Auguſtam Vindelicorum omninò retraxit, & eqvi-

& eqvitatu Licuſii tendere hoſtemq; obſervare juſſo, tutiorem pro peditatu metaturam cis Lycum in pago Hauſteten elegit.

Interà Comes de Monte cuculi, & Tribunus de Salis validis eqvitum, peditumve ſubſidiis Duci Bavariæ, circa Pfaffenhovii Urbem aliqvot millibus militum commoranti, ſe junxerant. Qvarum copiarum augmento valentior ſimul & animoſior, Schrobenhuſam primò movit: Inde pridiè Nonarum Novembris, Aichachi oppidum, qvod ab Holtzmulleri Centurionis draconum cohorte tenebatur, adortus. Nec diu id reſtitit, ſed, poſtqvàm primæ aggreſſuræ impetum ſuſtinuerat, traditum à dicto centurione, deditionem, vi accepti à Birckenfeldenſi mandati, ſalvis impedimentis pacto, ſub priſtini Domini dicionem poſtliminio rediit.

Hinc porrò Rainum promotus Exercitus. Cujus obſidioni remoram injecturus Böreckenfeldenſis, Auguſtâ cum copiis ſuis Oberndorffum deſcendebat: Ad pontem, qvi Raino haud procùl Licum jungit, in oppoſitâ hoſti ripâ caſtra metatus. Nec ob id minus ab hoſte octiduum ferè hîc transactũ: Ita tamen, ut ad paludes, qvibus ex parte oppidum cingitur, hærens, obſidium minitanti, qvàm obſidenti esſet ſimilior. Tertio Iduum Novembris, die, qvi revelationi Divæ Virginis apud Pontificios ſacer erat, tormentis pariter & ſclopetis in oppidum ter ab hoſte fulminatum: Id qvod ſenis Tillii honori dabatur; cujus exanime corpus monimento hoc die illatum, captivi retulêre. Poſtridiè, paulò ante diluculum, eruptio ex oppido à Regiis tentata: Qvos ferociter in ſe irruentes conſpicatus Bavarus miles, animo reſiſtendi abjecto, proximisq; ſtationibus deſertis, fœdâ ſtatim fugâ dilabebatur. Regii, nullam pasſi jacturam, triginta ſex trucidatis, & octo captivis ſecum abductis, in munimenta ſua reverſi. Bavariæ ergò Dux, hoſte, qvi in adverſâ Lici ripâ ſtatum ceperat, præſente, Rainum felici ſucceſſu oppugnari poſſe, deſperans, caſtris illic ſublatis, Exercitum bipartitò Neoburgum partim miſit, partim pontem, qvo Danubium Marxhemi paulò infra Rainum ſtraverat, traduxit. Et forſan in Donawerdam, aut Wirtenbergenſem agrum, ut opima hibernacula, cuſa fuerat faba: Verùm Regii ubivis conatibus ejus præverterant; eodemq; temporis momento nuncium, de clade ad Lutzenam acceptâ, aures perculit. Qvo factum: Ut retrò in Bavariam pedem cum Exercitu referret, & illic, in hiberna diſtributum, interqvieſcere paululùm pateretur.

Paululùm, inqvam. Nec enim longâ interpoſitâ morâ Landsbergam, qvæ & ipſa ungvis in ulcere, violento obſidio aggrediebatur: Cujus præſidiarii, ſpe certâ ſubſidiorum & liberationis, tamdiu ſuſtentârunt; dum, pulvere tormentario defecti, abſoluto hoſtis arbitrio ſe dedere cogerentur. Et miles qvidem gregarius hac ratione adverſariis ſignis nolens, volens ſucceſſit: Ductores verò captivi Ingolſtadium in cuſtodiam amandati.

Nec hoc ſucceſſu contentus Bavarus, Sveviam, cujus invadendæ oſtium, Lici ad Landsbergam tranſitu in poteſtatem redacto, recludebatur, in continenti irrupit: Nonnullis illîc locis, Güntzburgo imprimis, mediâ, qvâ Auguſtâ Ulmam itur, viâ ſito, & Cauffbeurâ occupatis; nec Regiis, ut qvi viribus impares, progreſſui ejus objicere ſe auſis.

Permovit autem proteſtantes Svevici Circuli Ordines, & Ducatus Wirtenbergenſis Adminiſtratorem vel maximè, afflictus hic & fatiſcens rerum ſtatus; ut ad Campiductorem Hornium, ſubſidia flagitatum, recurrerent. Jam enim injecerat is potiori Alſatiæ parti regiæ obedientiæ frenos, firmũq; adeo ibi fixerat pedem: Ut, cum parte copiarum licet recedens, ſtatu tamen ſuo haud facilè dejici poſſe, crederetur.

In ſuperiori Svevia, Acronium verſùs lacum, provincialis Wirtenbergici agri milès, regiis nonnullis copiis, qvæ ſubſidio acceſſerant, animos ac vires addentibus, cum rebellibus Pontificiæ Religionis ruricolis, iras & prælia paulò ante miſcuerat. Sub ineuntis Octobris auſpicia, in Comitatum Hohenhäven, qvi Imperii ſub-Enſiferum, Maximilianum Pappenhemium, Dominum agnoſcebat, itum, Res in ſuperiori Sveviâ geſtæ.

atq;

atq; tertio Nonarum Octobris, Huſingæ oppidum, hoſtilitati obſtinato animo inſiſtens, vi ac impetu captum: Ruſticorum, qvadringentis, & qvod excedit, trucidatis. Haud procul porrò Twielâ, in abrupto ardui montis ſitâ, arce, Regiorum eqvitum ala, & trecenti dictorum provincialium in agricolas, qvi Bollingæ (arce & pago diœceſeos Conſtantienſis) coierant, impigerunt: Qvorum pars conciſa, reliqvi in fugam compulſi.

Sub exeuntis qvoq; anni terminum Rotwilæ Urbs, poſtqvàm oppugnantium vim aliqvamdiu ſtrenuè à ſe defenderat, Ducis Wirtenbergenſis protectioni, Religione tamen, nec non privilegiis & immunitatibus priſtinis ſalvis, ſucceſſit.

Benfeldæ obſidium.

53. In ſuperiori Rheni tractu, & Alſatia, Guſtavus Hornius, regius Campiductor, Benfeldam obſidio cingere decreverat: Cui fini præcurſores regii Urbem ambire, viasq; circumcircà inſidere juſſi, deditione imperatâ; ſexto Iduum Septembris ad Urbem primitùs ſe oſtendêre.

Benfelda paluſtri & uliginoſo loco Ilæ asſita, & hinc naturâ ipſâ oppugnatu difficilis, ſed circumjectus exigui, eòq; facilior ad defendendum, qvinq; propugnaculis, æqvali ſpatio invicem ſe reſpicientibus, ſecundum ingenioſæ artis præcepta examusſim munita, nec vallo tantum denſo validoq;, ſed duplici qvoq; aqvaticâ foſſâ circumdata reperiebatur. Non tormenta hoſti, ad defenſionem ſe accingenti, deerant, (qvorum nonnulla tantæ magnitudinis, ut qvadraginta octo ferri pondo immani ore vomerent) non res tormentaria; non præſidiarius miles. Tres etenim peditum cohortes, ſeptingenta aut octingenta capita conficientes, & binæ eqvitum alæ, centum qvadraginta implentes numerum, unà cum aliqvot armatorum provincialium centuriis, locum tutabantur: Duce, è nobili Bulacchorum proſapiâ; extrema qvæq; ab hoſte opperiri parato.

Biduo poſt, qvàm à regiis præcurſoribus infeſſa itinera, qvarto, nimirùm, Iduum Septembris, Hornius cum Exercitu in conſpectum Urbis venit, & primariæ peditum ſtationi Sandæ locum delegit: Eqvitatu in vicinis pagis tendere juſſo. Cingitur autem Benfelda undiq; amplâ, nec tumulis aut clivis ullis aſperâ; nec foſſis aut ſpecubus inæqvali, planitie: Qvæ à coronario opere, longè in campum procurrente, omninò detecta, humum molientes defenſorum exponebat obtutui, & transverſariis ictibus. His ergò evitandis, procul à centum octoginta decempedarum intervallo, qvà deſtinatus longioris tubi ictus haud pertingit, accesſus exordiri necesſum fuit. Id qvod nocte inſeqventi ſtatim factum, &, indefeſſo operarum labore, celeriter adeò continuatum: Ut, hoſte neqvicqvam continuo tormentorum, ſclopetorumq; fulminibus opus interpellante, poſt qvatriduum exactum, non, niſi triginta decempedarum menſurâ, à foſſæ labro diſtarent accesſus: Interjectis ſubinde Reductibus, ac munitis excubitorum ſtationibus, ſuggeſtibusq; tormentorum idoneo loco excitatis. Vix decimus ſextus autem Calendarû Octobris illucebat, qvandò viæ coopertæ, & ipſi foſſæ imminens regius miles, duos ſuggeſtus labro ejusdem ſeu exteriori acclivitati jam ſuperſtruxerat: Lateritia tormentorum receptacula, in angulo, qvo propugnacula vallo connectuntur, & propugnaculorum auriculas, ut vocant, ſeu prominentes ad latus extremitates, unde foſſa, qvà vineis transmittenda venit, obliqvis ictibus perſtringitur, contrariâ inſtitutâ verberatione, infeſta exinde redditurus.

Obſesſi aliqvoties, durante obſidio, eruptionis aleam tentârunt: Sed nunqvam non, qvâ facilitate eruperant, rejecti; absq; notabili obſidentium jacturâ. Num verò ipſi damni qvid facerent, in incerto erat: Qvippè à foſſæ orâ longiùs haud progredi auſi, & tormentis tubisq; longioribus è proximo vallo in Regios, pulſum hoſtem perſeqventes, asſiduè fulminantibus, defenſi, facilem ſemper habebant receptum, nec qvisqvam intercipi poterat. Ex armis tamen & pileis, qvæ à fugientibus cruore infecta relinqvebantur, haud usqveqvaq; cladis immunes exſtitisſe, conjectare licuit.

Duo-

Duodecimo Calendarum Octobris, octingenti hoſtilium ſclopetariorum, è Colmariæ, Sletſtadii, aliorum locorum præſidiis collectitia manus, ruſticis nonnullis per inſolita viarum occultum aditum monſtrantibus, pagũ Ebersmünſter, qvo duæ Rhingravianæ Legionis alæ, cum draconibus nonnullis hoſpitabantur, ex improviſò irrupêre: Ita ut nec eqveſtres excubiæ, qvæ tamen haud perfunctoriè, ſed accuratè ſatis diſpoſitæ, nec qvi, in loco Ehenweiher, proximè Sletſtadium, collocati, hoſtium molimina eminus ſpeculabantur, qvicqvam de eo perſentiſcerent. Eqvorum tamen, qvorum aliqvammulti abducti, qvàm hominum major jactura fuit: Cæſorum namq; numerus intra qvinarium ſtetit; cum hoſtis econtrà Goſium Centurionem, & viginti gregarios, qvà interemtos, qvà captos, in receptu deſideraret.

Humus ad foſſæ labrum, ſeu exteriorem acclivitatem ſcrupoſus & compactus erat, foſſorumq́; operam ob duritiem difficulter admittens; ad hæc obſeſſi tormentorum, tùm numero, tùm magnitudine & mole potiores: Qvo plus itàq; objiciebatur difficultatum, eò plus temporis ad has evincendum, acceſſusq́; tutò & ſine temeraria hominum jactura promovendum, impendi oportuit. Nihilo tamen minùs, pridiè Calendarum Octobris, vineis in foſſam labro ejus perrupto, collocandis initium factum: Qvod ut feliciùs procederet, paulò ſuprà Benfeldam, excitatâ obliqvâ mole, præſentem Ilæ alveum, unde aqva in Urbis foſſam derivatur, obſtruendo, revolutumq́; objectu ejus amnem in antiqvum, qvà olim curſum tenuerat, depreſſâ foſſorum operâ humo iterum apertum, refundendo, fluviales aqvas ab Urbe avertere viſum. Vinearum autem opus tantâ celeritate proceſſit: Ut, non obſtante ſtrenuâ obſeſſi hoſtis, tormentis dexterrimè imprimis uſi, defenſione; qvinto Nonarum Octobris, foſſa latitudine duodenûm decempedarum, aqvam ſenûm pedum altitudine continens, ad tertias iis jam tramiſſa reperiretur.

Dum ita ad Benfeldam coanguſtandam à Regiis deſudatur, Diœceſeos Argentoratenſis Vicarius, & generalis Commiſſarius Oſſa nullum non lapidem moverant: Qvò, numeroſo per Lottharingiam ac Burgundiam milite coacto, Urbem, cui Alſatiæ totius conſervatio innitebatur, Regiorum, poſſesſionem ejus ambientium, manibus eriperent. Qvibus ut tantò paratior occurreret Hornius, inter alias copias pedeſtrem qvoq; Comitis Solmenſis Legionem ad ſe accerſivit: Qvod Wormatiæ Urbs, ubi hactenus ſervaverat, conſcriptis, Regis Sveciæ auſpicio, ductu Gronweji SubTribuni, qvatuor peditum cohortibus, ad ſui defenſionem, pro ratione temporis, ipſamet ſatis ſuperq́; accincta videretur.

Nec mora longa interceſſit, qvandò & Marchio Badenſis, qvi cæſareæ militiæ in ſuperiori Rhenano Circulo ſummo cum imperio præerat, & Salmenſis Comes, Argentoratenſis diœceſeos Vicarius, coadunato omni robore, decem, plùs minùs, hominum millibus æſtimato, (inter qvos tamen qvater tantùm aut qvinqvies mille conſcripti milites, reliqvi è provincialium numero conflata turba erant) Sletſtadium adventare auditi: Auxilium aliqvà tentare, &, aut Benfeldæ obſidio Regios vi depellere, aut certè militum qvid, ad fatiſcentes jam ſuorum animos viresve recenti ſubſidio ſuffulciendum, in Urbem introducere certi. Bis ergò validâ manu ad Urbem pervadere conati, ſed bis repulſi, tertiâ deniq; vice, inter noctis, qvæ ſextũ Iduum Octobris ſeqvebatur, ſilentium, totis viribus belli aleam jacere decreverunt. Jamq; ad pagum Rhingravii ſtativis proximum perventum erat: Qvandò excubias ſummâ diligentiâ & vigilantiâ ubivis haberi animadvertentes, Rhingravium inſuper, adventu eorum excitum, cum Legione propria, jam adverſùm movere, nec non Campiductorem ipſum, aſſumto ex primariis caſtris, aliiſve ſtationibus, eqvite ac pedite, ſuppetias illi properare, ſenſerunt. Hac itàq; expromtâ Regiorum audaciâ adeò ſtatu ſuo emota eorum mens: Ut, conſilio repentè mutato, non parum perturbatis ordinibus, qvam venerant viam, Sletſtadium citato gradu remenſi fuerint.

Interim

Interim Urbs trans Ilam, ubi ſitus loci introducendorum ſubſidiorum maximam præbere videbatur opportunitatem, munitionibus aliqvot, & cis qvoq; flumen nonnullis Reductibus arctiùs circumvallata, hoſtiq; , ſeu vi perrumpendi, ſeu clàm irrependi, magis, magisq; præciſa occaſio.

Qvamvis autem turbæ, à cæſariano Exercitu ad extimam caſtrorum partem excitatæ, remoram non exiguam obſidioni continuandæ fecerint, potisſimo milite huc abducto, & hoſtibus defendendis intento, impedire tamen penitùs vinearum progresſum haud potuêre: Duabus tertiis fosſati, qvinto Iduum Octobris, jam ſuperatis. Verumenimverò nocte, qvæ hunc diem tenebris ſuis cooperuit, obſesſi bina omnium maxima tormenta, commodo loco diſpoſita, in vineas direxerunt; poſt ictus non ita multos exceptos, haud modicam brevi dantes ruinam: Priusqvàm Regii contrariâ verberatione inſtitutâ, vehiculis confractis dejicere iſta, & inutilia reddere posſent.

Qvo deniq; facto, ad hiatum reparandum, & vineas, ut cœptæ erant, continuandum, initio inclinare Hornii animus: Sed, re exactiùs penſitatâ, qvod velamentum, qvo vineæ ad latus tegebantur, ob humi recenter aggeſti, nec ſatis conſtipati raritudinem, ictibus tormentorum neutiqvàm esſet ſufferendis, & par illi, qvi acciderat, caſus denuò forſan extimeſcendus veniret, conſultius demum cenſere; prioribus vineis ad latus pertuſis, novum eorundem exordiri ordinem, & iſtas, terrâ ingeſtâ oppletas, objicere velut transverſarium aggerem hoſtilium tormentorum ictibus. Id, qvâ conſilii maturitate deliberatum, exſecutionis celeritudine effectum datum: Et vix duodecimus Calendarum terris illuxerat, qvandò poſteriores hæ vineæ priorum frontem deſertam jam æqvâsſe, conſpectæ. Octavo Calendarum Novembris præpilatæ ſudes, fosſam interſecantes, revulſæ, & vineæ ad murum, pedem valli ſuſtinentem, porrò actæ: Qvò ubi poſtridiè deventum, muro ſtatim perfracto, ad octonûm pedum menſuram vallo inſinuatum, cuniculisq; agendis factum initium.

Obſesſi ſtrenuè hactenùs & impigrè, ut militares Viros decet, ſe geſſerant, nec qvicqvam qvod defendendo hoſti ingenioſa mortalium adinvenit induſtria, deſiderari in ſe fuerant pasſi: Demùm tamen, nec interdiu, nec noctu qvietem ſibi dari, ſed, poſt fosſatum vineis tramisſum, cuniculis rem ſub ipſo jam geri vallo conſpicati, evaneſcente inſuper ſubſidiorum ac liberationis ſpe, deditioni animum advertere cœperunt. Nec regius Campiductor, utut de loco vi & impetu brevi expugnando minimè deſperans, ab honeſtis deditionis legibus, abhorrere; idq; prægnantibus ſatis de cauſis. Præſidiarii enim, actis in contrarium cuniculis, regiorum cuniculorum diverticulum unum jam detexerant; propugnaculum inſuper, in qvod potisſima oppugnantium vis, vineis illò directis, & cuniculis ſub eo actis, verſa fuerat, vallo interius reſecto, novâ loricâ (ut, à transfuga relatum, verum poſteà cõpertum) induerant: Qvâ, priori licet cuniculorum vi disjectâ, Regii, impresſionem tentantes, ab omnimoda irruptione abercerentur. Qvinimò, vallo in poreſtatem penitùs redacto, interior adhuc fosſa, & murus reſtabat intactus: Ad qvæ vi ſuperanda, nonnihil adhuc temporis & impenſarum reqvireretur. Porrò multitudini, qvæ confertim, laribus ſuis ad primum belli motum relictis, huc confugerat, parci, qvam univerſos ad internecionem deleri, utilius apparebat; Nec circumjectus ager, lauta militi hoſpitia, nec contemnenda bello ſubſidia alioqvi præbiturus, incolis orbatus, uno hoc velut ictu deſolaretur. Vallum qvoq; Urbis, qvam, ſemel occupatam, non derelinqvi, ſed mordicùs teneri ratio belli flagitabat, illæſum conſervari, qvàm, extremâ vi adhibitâ, deſtrui & everti, Regis, Regiorumve magis intererat. Deniq; recens, & à partu adhuc tenerum Sveciæ Regis in Alſatia imperium, clementiâ qvàm ſeveritate, firmiùs fundatum iri, in mentem veniebat.

His rationum momentis inductus Hornius, haud ingratum Regi fore credidit; ſi certo pacto de Benfeldæ deditione cum Præfecto loci transigeretur: Id qvod, qvinto Calendarum Novem- *Benfeldæ deditio.*

Novembris ſeqventibus legibus factum. (1) *Præfectus, Centuriones, eqvitum Magiſtri, & reliqvi ordinum Ductores, nec non milites gregarii, tormentarii, & univerſi, cujuscunq; ſtatus aut condicionis, liberi, nec ullatenùs, aut ullius prætextus obtentu impediti, explicatis ſignis, globulis ori inditis, funiculis incenſis, tubis ac tympanis perſonantibus, juſtis armis inſtructi, duasq; campeſtres machinas, & currum, pulvere nitrato, globisve oneratum, ſecum trahentes, unà cum familia ſua, jumentis, impedimentis omnibus, neutiqvam excuſſis, Urbe excedunto; & Præfectus quidem cum uxore, materterâ, ſorore, liberis, qvique propiùs ad ipſum attinent, Ductoribus ac militibus, nec non omni eorum familiâ, Tabernas Alſatiæ, reliqvi Magiſtri eqvitum, Centuriones, & quod ſupereſt militum, Briſacum deducuntor: Qva de re obſides Regii danto.* (2) *Clero & monachis, præſertim monaſterium Ely incolentibus, rem divinam intra cœnobiorum clauſtra, ut anteà, ita impoſterùm ſuo more celebrare, & eleemoſynis oſtiatim emendicandis victum qværere; reliqvis, qvi commorari diutius illic noluerint, unà cum bonis & habentiâ, tutò demigrare liceto.* (3) *Cives, Pontificiæ fidei addicti, conſcientiarum & Religionis libertate fruuntor.* (4) *Reſidui diœceſeos Argentoratenſis miniſtri, ſeu rei œconomicæ & ratiociniorum ſint adminiſtratores, ſeu aliis muneribus funguntur, tam civium numero cenſi, qvàm eodem exemti, unà cum bonis, uxoribus, liberis, armis, duobus curribus, eqvis, familiâ, nemine interpellante, itidem emittuntor: Traditis tamen priùs cenſualibus libris, & incorruptis ratiociniorum exemplaribus, in manus à Regiorum parte ad id delegatorum.* (5 *Si quos aut morbus ſonticus, aut vulnera detinent, his ulteriùs in Urbe, valetudinis curandæ, commorari, &, poſt recuperatam ſanitatem, accepto à Regiis commeatu, ſigna ſua ſeqvi, liberum eſto.* (6) *In Præfecti, Centurionum, aliorum Ductorum, militum, civiumve arbitrio ſlato: Diœceſeos territorio ſubjecta bona ſua, aut diutiùs incolere, aliorum, qvi regiæ protectioni ſucceſſerunt, adinſtar; aut divendere, & in qvoscunq; alienare.* (7) *Præfecto, ſimul ac deditio Urbis conſummata fuerit, ordinum Ductorem, acceptis à regio Campiductore liberi commeatus literis, ad diœceſeos Vicarium ablegare, reiq; geſtæ ſeriem illi denunciare, conceditor.* (8) *Civitatis ac civium privilegiis, Libertati, juris dictioni, juribus in nullo derogator, nec ulla Urbi, ut captæ, mulcta imponitor: Sed illa potius à futuro Regiorum præſidio, qvantum factu poſſibile, defenditor adverſus aliorum injuſtam vim atqve oppreſſionem; & unicuique jus ſuum tribuitor.* (9) *Civium omnes & ſinguli, in Urbe tempore deditionis factæ reperti, ſeu nunc, ſeu olim, qvandocunq; libuerit, bona ſua libere divendunto, &, commeatu à Regiis impetrato, tuto diſcedunto.* (10 *Agri vicini incolæ, à tempeſtate belli in Urbem refugi, nullis exactionibus concuſſi, cum pecore, armento, eqvis, aliis mobilibus, in ſua, agro colendo, ſe recipere permittuntor.* (11) *Capiivi utrinqve, nullo habito diſcrimine, nec ullo lytro perſoluto, liberantor.* 12 *Res tormentaria, commeatus, & qvicqvid nec Præfectum, nec præſentes & Urbe excedentes, ordinum Ductores, militesve, nec cives ipſos Dominos agnoſcit, certis, à Campiductore regio ad hanc rem ordinatis, hominibus absqve fraude indicator & traditor.* Hæ leges deditionis: *Cui* 13) *proxima lux deſtinata; admiſſo tamen in ſuburbium adhuc ante Regis occaſum regio milite. Qvod ſi terminus abitionis Præfecto, reculis ſuis convaſandis, arctus nimis foret, totum illum diem & inſeqventem noctem, cum familia, in Urbe ac domicilio ſuo commorari, propriâ etiam cohorte in ſuburbio ſecum retentâ, inſuper indultum.*

Deditione condicto, ut diximus, tempore factâ, præſidiariorum ad qvadringentos, Ducum deſertores, vic ricia Regiorum ſigna adorabant: Nonnullis qvoq; eqvitum Ductoribus fortunæ, parti adverſæ arridentis, auſpicia, ſe brevi, miſſione impetratâ, ſecuturos, haud obſcurè præferentibus.

Potiebantur Regii hic viginti qvatuor æreis tormentis, ſex millibus triginta ſex, multigenerum globorum tormentalium, trecentis glandium plumbearum, qvales longioribus tubis evibrantur, mill bus, qvater centum id genus ſclopetis, ter centum ſariſſis, qvadringentis pulveris ſulphurea, octoginta nitri, ducentis funiculorum

centenariis. Commeatus (civium, qvi pauci erant, penu in ſummam haud computato) ultra mille qvadringentas menſuræ in farina, omnisq; generis frumento repertæ, & qvinqvaginta vini vehes.

Hornius autem, ſimul ac pedem in Urbem poneret, vallum, mœnia, & ſi qvid, durante obſidio, tormentorū violentiâ concusſum aut deformatum, illicò reſarciri, accesſus ac reliqva, oppugnandæ Urbi excitata, ſolo æqvari, novisq; adjectis operibus, cumprimis vallo loricâ horizontali cincto, munitiorem longè, ac anteà exſtiterat, reddi imperabat.

Regiorū in Alſatia progreſſus.

Poſt Benfeldam deditam Rhingravius, cum ablectis copiis Marckelshemum misſus, occupato oppido duas hoſtium cohortes, alteram eqveſtrem, pedeſtrem alteram, disſipatum iit. Qvâ clade perculſi Cæſariani, Dambacco, & aliis nonnullis locis præſidia ſua eximebant: Unde hæc qvoq; Regiorum, ut validiorum, partes ſuâ ſponte ſecuta. Superius Berckhemum & Gemera, bina oppida, qvibus ſuperioris ac inferioris Alſatiæ collimitium à montanis ad Ilam usq; clauditur, pariter ſe dedidêre: Ducentis delectis ſclopetariis, qvi hîc ſervabant, regiæ militiæ nomina ſua tranſcribentibus. Nec minùs, ab una parte, liberæ qvidem, ſed minorum gentium, Imperii Civitates, Cæſarisburgum, Ammensweilera, Turckhemum, Sanctæ Crucis, & Herlishemum, ab altera Moltzhemi Urbs, utut hoſtili partim milite infesſæ, ad primas Hornii, deditionem flagitantis, literas, imperata fecerunt. Ut ita Hornius, non Exercitus modò per lautisſima iſthæc hoſpitia diſtribuendi, & à laboribus, qvos hactenùs exanclaverat, refocillandi, media affatim, ſed Sletſtadii etiam atq; Colmariæ eminùs circumſidendorum nactus ſit occaſionem. Inter qvæ Colmaria, literis tentata, cum civibus ſuis deliberaturam, reſpondit; non obſcurâ ſpe datâ: Niſi præſidium hoſtile nimium potens foret, facilè ſecum transactum iri. Nec ſeqvens eventus ſpē hanc paulò poſt fruſtratus eſt.

Sletſtadii obſidium.

Sletſtadium, principem ſecundùm Benfeldam in Alſatia locum, longinqvo obſidio fatigare, primò conſtituerat Hornius: Hinc, vicis ac oppidis circumjacentibus milite munitis, molendinorum qvoq; uſum, averſis, qvi Urbem perfluunt, rivis, ademerat; in eo jam totus, ut Ilam ipſum à curſu & conſveto alveo aliorſùm derivaret. Mox verò planitiem, qvæ montana & Rhenum interjacet, hìc loci qvàm maximè coarctari, adeòq; Sletſtadii posſesſionem, ad transitus hinc inde ſecuritatem, omninò necesſariam, nec militem in hibernis aliàs tutum fore, perpendens, ſuffragante inſuper tempeſtatis ratione, qvæ, utut præcipiti jam hieme, non adeò incommoda, nec ſub dio tendentibus intoleranda adhuc videbatur, à lento obſidio ad vim præſentisſimam animum convertit: Sexto Iduum Novembris Urbem, Exercitu propiùs admoto, adortus. Servabat hic pro Cæſare ſub Tribunus Breitenbacchius, totâ Metternicchianâ Legione & duabus Vernierii recens conſcriptis peditum cohortibus, univerſim tamen ultra ſexcentorum capitum numerum haud conficientibus, nec non eqvitum, ſub Montreſchierii pro Tribuno, alâ fulſultus. Qvi omnes pariter, ut militares Viros decet, ſe gesſêre; nihil intermittentes, qvod hoſti faceret repellendo. Tentata, inter alia, pridiè Iduum Novembris, valida irruptio: Licet, Regiis ſtrenuè in occurſum venientibus, & cum clade rejicientibus obſesſos, fortuna hanc deſtitueret.

Lottharingici Legati ad Hornium propoſitio.

Ultimo Calendarum Decembris, à Lottharingiæ Duce Legatus in caſtra venit, cum fiduciariis ad Campiductorem regium literis, certisq; poſtulatis. *Argentoratenſem*, nimirum, *diœceſin Duci Lottharingiæ ducenties mille Joachimicorum debito, jam à multis annis obſtrictam; nec à ſummo tantùm Imperii tribunali condemnatam ad ſolutionem, ſed decretam inſuper in ejusdem diœceſeos bona ac reditus immisſionem, binis cæſareis Edictis: Qvorum avthentica Legatus proferebat, deſcriptis Exemplaribus Campiductori communicatis. Qvod ergò generalis diœceſeos Vicarius jā præ ſe ferat; non repugnare ampliùs, qvò minùs decreta à Cæſare immisſio, & qvidē ſpeciatim in tres reliqvas*

 Urbes,

Urbes, Tabernas Alſatiæ, Dachſtenum, & Ruffacum, effectum ſortiatur: Ideo Ducem humaniter contendere à regio Campiductore; ne impedimenti quid hac in re ipſi creet, aut in ſiniſtram id accipiat partem. Nec enim aliud Ducem quærere, quàm quod jure ipſi debeatur; nec quicquam, ſub hoc prætextu, moliri aut machinari in Regis aut Urbis Argentoratenſis præjudicium. Quinimò, ſimul ac poſſeſſionem horum locorum adipiſcatur, Regi & regio Exercitui omni officiorum genere obviam ire, &, in ſpecie, liberum, nec ullatenùs impeditum tranſitum præbere, eáq; de re ſcripto fidem obligare paratum.

Hornii reſponſi.

Ad qvam Lottharingici Legati propoſitionem regius Campiductor reſpondit. *Regem Sveciæ non quenquam, qui Pacem & quietem amet, inquietandi, ſed amicos potius afflictos & & oppreſſos ſublevandi, in has veniſſe oras. Ducem ergò Lottharingiæ, qui Regi & Regio Exercitui amicitiæ jura nunc offerat, habere, quod à Rege mutua quæque paris amicitiæ officia exſpectet. Poſtulata autem Ducis tanti videri momenti; ut eorum in alterutram partem decidendorum arbitrium Campiductor Regius ſibi arrogare non poſſit, ſed ad Regem neceſſariò referenda veniant: De cujus mente donec conſtet, exiguam, quam interponi oporteat, moram, Duci haudquaquam gravem fore. Interim non poſſe non indicare Legato; poſteriores duas trium harum Urbium, deditione imperatâ, bidui, nec ampliùs, ſpatium ad deliberandum petiiſſe, & impetrâſſe: Terminoq; jam elapſo, neceſſitatem ipſi fieri, horum locorum, ſeu amicâ viâ, ſeu per vim præſentariam, ſub Regis ſui obedientiam, cum DEo, redigendorum. Quod verò Alſatiæ Tabernas concernat, quas de deditione nondum interpellarit, poſſe in ſuſtinendo ab his impetu aliquid indulgere Duci: Adeóq; Regis ſui reſponſum, earum ratione, opperiturum.* Conſultò autem Duci de Tabernis gratificatus Hornius: Qvippe non immunitæ erant, militeq; præſidiario & omnibus belli neceſſariis ad vim aliqvamdiu repellendam affatim inſtructæ; ut ita, abſq; Ducis poſtulatis fuiſſet, oppugnationem illarum præcipiti hocanni tempore tentare, periculoſæ plenum aleæ futurum appareret.

Decimo ſexto Calendarum Decembris, duodecim hoſtilium eqvitum alæ, cum nonnullis draconibus, pontem Rheni ad Briſacum tranſierant: Peditatum, in Burgundia noviter conſcriptum, & qvis præterea in præſidiis hinc inde diſperſus reperiebatur, attracturi ad ſe, pulſisq; Regiis, Sletſtadii expugnandi ſatagentibus, Urbem, ſi poſſibile foret, obſidio ſoluturi. Sed plagas, qvas aliis tendebant, inciderunt. Rhingravius namq;, intentione eorum retectâ, cum Legione ſua properè in eos movit, & citato agmine famam adventus prævertens, in hoſpitiis ſecuros oppreſſit. Trecenti eorum interemti; ducenti, inter qvos ſupremus excubiarum ſub eqveſtri Legione Præfectus, tres eqvitum Magiſtri, & totidem alarum Legati, capti: Qvod reliqvum, ſeptem vexillis in Regiorum manu relictis, hinc inde dilapſum. Marchio Badenſis ipſemet ægrè admodùm fugâ hoſti ſe eripuerat.

Sub hæc Regii, acceſſibus indies ptopiùs, propiùsq; Sletſtadio admovendis, minimè feriari, breviq; adeò Urbi ſuccedere: Ut exteriorem foſſæ oram attingerent. Reperiri autem foſſâ, duarum ſariſſarum longitudinem ptofunditate adæqvans, ſed anguſtior, & vix ſenûm decempedarum latitudine; aqvis ferè deſtituta: Utramq; acclivitatem, cùm exteriorem, tum interiorem, lateritio muro ſuffulta. Hunc itaq; murum, actis eò cuniculis, in foſſam præcipitare, & tranſverſario aggeri, qvo vallum invadere parabat, viam eâ ratione ſternere, decrevit Hornius.

Intereà cæſareus miles, qvi Horburgi, arce Wirtenbergenſis agri ſatis munitâ, præſidio erat, deditionem pactus, ipſemet, unà cum arce, fidei ſuæ concreditâ, in regias partes tranſierat.

Sletſtadii deditio.

Jamq; ad Sletſtadium cuniculi, ab Hornio præparati, murum, qvem diximus, non mediocri hiatu aperuerant, qvando Civitatem de deditione primò interpellare viſum: Anteà enim non niſi per literas id factum, à Ptæfecto Urbis, ne in civium noti-

notitiam pervenirent, ſuppreſſas. Sed obſtinare adhuc obſeſſi, & ad extrema qvæq; ſe paratos, profiteri. Qvoad, ultimo Nonarum Decembris, granatenſium pilarum, & artificiorum ignium vis ingens injecta, fractis militum pariter ac incolarum animis, deditionem extorqveret.

Honeſtis tamen legibus conventum; præſidiumq; hoſtile, *ſignis & vexillis evolutis, prævio tubarum clangore, & tympanorum, tam ærei, qvale eqveſtres turmas decet, qvam aliorum, pediti uſurpatorum, mugitu, funiculis ardentibus, glandibus plumbeis ori inſertis, duabus porrò machinis campeſtribus, qvas currus, pulvere nitrato & ſimilibus oneratus, comitabatur, ſecum avectis, ſalvis denique omnibus impedimentis* Urbe excedens, Briſacum usq; deductum. *Vulneratis & morbo laborantibus, qui ſigna ſeqvi non poterant, Sletſtadii in Noſocomio, valetudinis curandæ, remanere, & quotqvot reconvaleſcerent, ad Legionem cuique ſuam, accepto commeatu, redire, inſuper indultum.* Cautum qvoq; *de eo, qvod alterutrius partis miles ab hoſte, quamdiu præſens, quod nunc exibat, præſidium Sletſtadii agitârat, interceptum poſſideret, ut prædâ jure belli partâ, eidem relinqvendo.* Separatim civium communio cum regio Campiductore certis condicionibus pacta. *Cives, nempè, ſi qui fortè bellicis, aut aliis muneribus pro Cæſare eſſent functi, nullâ ob id afficerentur moleſtiâ: Incolæ, & inhabitans quoque Clerus in pontificiæ Religionis exercitio, cœnobiorumq́; ædium, juriumſuorum poſſeſſione minimè perturbarentur: Ulteriorem juriſdictionem, ſeu abſolutius Majeſtatis jus, ac Cæſares, ordinatiq; ab his Præfecti ab antiqvo habuerant, Campiductor regius, nomine Coronæ Svecicæ, neutiquàm ſibi arrogaret, ſed Civitatem antiqvis juribus, immunitatibus, privilegiis, moribus vivere ſineret; his, qui excedere Urbe mallent, jure migrandi conceſſo: Demum Urbem intolerabili militarium hoſpitiorum onere ne gravaret, ſed præſidium, quantumcunque loco tutando neceſſarium videretur, ordinario & conſueto modo ſuſtentaret; ſervatâ militari diſciplinâ, nec non hoſpitiorum diſtribuendorum curâ arbitrio Senatus, relictâ.*

Iterata Lottharingi ad Hornium Legatio.

Paulò ante Sletſtadii deditionem, qvarto, ſcilicet, Calendarum Decembris, idem ille, cujus jam mentionem fecimus, Ducis Lottharingiæ Legatus, cum literis fiduciæ denuò in caſtra ad regium Campiductorem comparens, eundemq́;, Domini ſui nomine, ob immaturum Regis obitum ſolatus, fide, qvam de Tabernis, dum Regis mens exqvireretur, haud tentandis dederat, unà exſolvit: *Eò qvod diœceſeos Vicarius, promiſſo de Tabernarum deditione retractato, ad loci defenſionem adverſus Regios ipſemet accingeretur.* Interim à Campiductore contendebat: *Immitteret Ducem, non qvidem in poſſeſſionem ullius loci, qui alicujus momenti, ſed agri ſaltem, epiſcopali territorio ſubjecti, partem qvamcunque, ut hac eidem ratione ſatisfieret, de debito, qvo diœceſin ſibi prætendebat obſtringi.*

Lottharingus Alſatiæ rebus ſe miſcet, Tabernis & Dachſtenio inceſſit.

Jamq́; Regii, ad devinciendum Lottharingum, ut, ſi non amicus, certè nec hoſtis, & Proteſtantium intentioni, ſi non adjumento, nec obſtaculo tamen eſſet, gratificari ex parte eidem cupidi, primò de locis nonnullis, ad montium radices haud procul Sletſtadio ſitis, mox de alterutra diœceſium, Murbacenſi aut Luderenſi, tradendâ, animo volvere conſilia: Sed Lottharingus, Vicario Epiſcopatus ſententiam repentè mutante, & ipſe pariter verſoriam cepit, iterumq́; à Regiorum amicitia ad hunc averſus, cum eodem de Epiſcopatu Argentoratenſi ſeqventem in modum tranſegit. *Tabernas Alſatiæ, & Dachſtenum, cum omni, qui eo pertineret, agro, Dux, in manus ſibi conſignata, illas qvidem ſexcentorum, hoc trecentorum peditum, utraqve verò junctim centum eqvitum firmaret præſidio, militiq; (vino & pane, quæ cives præberent, exceptis) de menſtruo ſtipendio exactè ad belli usqve exitum provideret: Neceſſitate quoque exigente augeret copias has præſidiarias, iisq́;, non ad locorum modò traditorum, agrive his ſubjecti defenſionem, ſed totius diœceſeos Argentoratenſis tutelam, quotiescunque, aut Vicarius, aut*

Canonicorum Collegium, aut Cancellaria Epiſcopalis auxilium ejus imploratum irent, uteretur. Poſſeſſione autem locorum haud cederet, niſi ſummâ ducenties mille Joachimicorum, quæ ab Epiſcopatu ſibi deberi aſſerebat, priùs exſolutâ.

Hæc tranſactio Anno milleſimo, ſexcenteſimo, triceſimo ſecundo exſpirante, pridiè Calendarum Januarii, re ipſâ conſummata eſt: Qvo Lottharingiæ Dux Tabernarum & Dachſteni poſſeſſionem, per militem illò introductum, apprehendit. Miſerat qvoq;, ſimul ac cum Vicario Epiſcopatus conventum, Villium Regulum, & Furnierium qvendam, Legatos ad regium Campiductorem; *Moltzhemo ſibi decedi* poſtulans: *Qvod Urbs hæc diſtrictus & præfecturæ Dachſtenienſis pars, nec armorum vi, ſed tantùm per tubicinem, incruento modo, Regiis acquiſita foret.* Cui tamen poſtulato ut aſſentiretur, nullâ eorum loqventiâ perſvaderi potuit Hornius.

Secundi regiorum in Alſatia ſucceſſus. Sletſtadii feliciter occupati veſtigia, interjecto vix aliqvot dierum ſpatio, alius legit Regiorum, adverſùs Cæſarianos, ne ipſe qvidem contemnendus, ſucceſſus. Dum enim Zilhardus ſubTribunus, nonnullo eqvite Rhenum Schonaviæ traducto, Endingam verſùs excurreret, accidit; præcurſorum manum, qvæ, ductore Remchingo, alæ eqveſtris Legato, ſeptuaginta eqvitibus conſtabat, in Cæſarianarum partium proTribunum à Croneck, cum qvinq; hoſtilibus turmis, ad oppidum ſtantem, impingere, rapidoq; impetu in has invectam, disjectis ordinibus, in effuſam conjicere fugam. Ipſe proTribunus à Croneck primâ coitione cecidit, & eqvitum ultra centum; compluribus captis: Nec minùs reliqvos internecio manebat; niſi nebula, campum involvens, caligine ſuâ fugientes opportunè texiſſet. Intentio hoſtium fuerat, regium Tribunum, Enhuſium, ſubitâ irruptione opprimere: Sed fortuna triſtior exitium, qvod aliis meditabantur, in ipſosmet vertebat autores. Endinga autem, poſt ſuorum cladem, Regios, portis ultrò recluſis, promtè admiſit.

Poſtridiè Regii, duas peditum cohortes, propè Briſacum inciderunt, & qvamplurimis obtruncatis, reliqvos unà cum Ducibus captivos abduxêre, ad unum penè omnes.

Colmariæ in regias partes tranſitus. Colmaria animi anceps, Sletſtadienſis obſidii eventum hactenùs ſpeculata, viis omnibus circumcircà interclufis, & aqvâ aliò averſâ, farinæ, ſalis, lignorumve penuriâ jam laborare cœperat: Nec injuriâ verebatur, inter hos Regiorum progreſſus, in ſe ex ordine arma jam verſum iri. Qvorum, lento obſidio eminus inſiſtentium, robur etſi morâ eludere adhuc aliqvamdiu poſſet, præſentiſſimam tamen vim extimeſcebat, jamjam imminentem: Inſigni ſuo incommodo, & penitiſſimo forſan exitio. Præſidiarius enim miles, ejusve Præfectus, ad deditionem, extrema qvæq; opperiri certi, aures obturaverant, deq; Urbe in poteſtatem omninò redigendâ, & civibus ſub abſolutum obedientiæ jugum mittendis, conſilia agitare comperti fuerant. Civitatis igitur ab interitu vindicandæ & Libertatis religioſæ, qvam Cæſar ereptũ ierat, recuperandæ, prævenire, qvam præveniri maluerunt: Præſidiariis manum, qvinto Iduum Decembris injicientes; trucidatâ eorum parte, armis captis reſiſtere auſâ, & reliqvis cum Præfecto in cuſtodiam datis. Mox Hornius de re omni certior factus, & de deditione agi cœptum. Nec difficilem is ſe præbere: Condicionibus, qvæ poſtulabantur, promtè aſſenſus. Fuêre autem ſeqventes. *Colmaria, ut libera Imperii Civitas, moribus & legibus ſuis tam eccleſiaſticum, qvàm civilem ſtatum concernentibus, prout Anno milleſimo, ſexcenteſimo, vigeſimo ſexto vixerat, ita impoſterum viveret, nec Campiductor regius, aut alius, nomine Coronæ Sveciæ, qvicqvam novi & inſoliti juris, præter, qvod Romani Imperatores hactenùs poſſederant & exercuerant, in ea ſibi vindicaret: Pontificius Clerus, qvà mares, qvà fœminæ, in protectionem receptus, libero frueretur Religionis exercitio: Conſtitutio Magiſtratus, qvæ ſummæ Majeſtati debetur, ita fieret, prout è publica, & omnium civium re fore, putaretur; eo ſimul moderamine adhibito, ne in antiqvi moris vergeret præjudicium: Civitas ne militarium hoſpitio-*

rum

rum onere, ultra vires & facultates gravaretur, hoſpitiorumq́ distributio penes ipſosmet maneret: Univerſis & ſingulis domi ſuæ, quæ tutum cujusque refugium, debita præſtaretur ſecuritas; &, ſi quibus incederet aliò ſe conferendi libido, iis jus migrandi ne præcideretur.

His legibus deditionem pacti, qvarto Iduum Decembris, regium Campiductorem Urbe receperunt. Nec is diu moratus, Argentoratenſium Senatu intentioni ejus applaudente, Doctorem Johannem Schmidium, Academiæ Profesſorem, & Conſiſtorii eccleſiaſtici Præſidem, eò accerſitum iit: Ultimo Calendarum Januarii, qvi habitâ Colmariæ poſtremâ Proteſtantium in morem concione, & Pontificiâ doctrinâ ſtatim exinde invectâ, ante qvinqvennium civium conſcientiæ criticus fuerat, eodem inſtaurativam concionem habere juſſo. Ita Auguſtanæ confesſionis exercitium publicum, poſtliminio Civitati & templis reſtitutum: Duoq; verbi divini miniſtri, Proteſtantium religionem profesſi, ab eodem Schmidio in ædem ſacram, ad ſinceram Evangelii doctrinam intemeratâ fide docendam, ſolenniter poſtridiè introducti.

Helvetii Pontificii pro Epiſcopo Baſilienſi apud Hornium intercedūt. Fortunâ Hornio, regio Campiductori, per Alſatiam mirificè hunc in modum abblandiente, Baſilienſis Epiſcopus, regiorum armorum proximantium vim ſubſentire qvoq; cœperat: Certis pecuniariis ſubſidiis, qvibus Cæſarem ſæpiùs juverat, à Campiductore imperatis. Qvod ille moleſtè admodùm ferens, ad Helvetios, pontificiæ Religioni deditos, velut aſylum confugere, eosdemq́;, ut pro ipſo intercederent, inducere. Dederunt ergò hi, ſexto Iduum Decembris, ad regium Campiductorem literas; ab illo poſtulantes. *Qvia Soloduri Urbis, & Baſilienſis Epiſcopi, Fœderatorum ſuorum finibus, adeò inter ſe commixtis, ut in alterutrum, absqve inevitabili alterius damno, qvicqvam hoſtile tentare, impoſſibile foret, ſenſim appropinqvare conſpiceretur regius Excitus; abſtineret ab his ſociis ac Fœderatis ſuis populatus, expilationes, militarium hoſpitiorum onera, exactiones, oppresſiones violentas, cæteraq́, id genus, hoſtilitatum.*

Qvibus, penultimo Calendarum Januarii ab Hornio reſponſum. *Nec Regis, beatisſimæ Memoriæ, unqvam fuisſe intentionem, ullum, cujuscunqve ſtatus aut Religionis foret, bello vexare; niſi, qvi ipſius arma prior, illatæ ultrò hoſtilitatis irritamento, provocâsſet: Nec aliam adhucdum, à Regis obitu, Svecicorum armorum cynoſuram aut normam. Qvia ergò Soloduri Urbs, qvantum in ipſius pervenerit notitiam, nullis injuriis Regios laceſſierit, nihil qvoqve cum his rei esſe; nec talium, qvorum Helvetii in literis ſuis meminisſent, adverſùs hos unqvam venisſe in mentem. Qvoad vero Epiſcopum Baſilienſem, relatum à nonnullis; ut foederis Pontificii, ſeu Ligæ, membrum, unà cum aliis ſociis, Regem, glorioſæ Memoriæ, aperto impetiisſe bello: De eo certè dubium nullum ſuperare; qvod Verneriana, Colmariæ pesſum data, Legio in ejus territorio, habitis illic delectibus, coierit, nec Epiſcopus fœderatis Helvetiæ pagis accenſendus veniat. Non itaqve ſatis ipſi liqvere, qvid cauſæ Helvetios impulerit, ad ſatagendum tantoperè pro Epiſcopo Baſilienſi: Qvin firmâ potiùs ſpe duci; neutiqvam ſufflaminaturos regiorum armorum curſum, qvem decurri, ratio belli expoſcat. Idq́, vel ideò maximè: Qvia tributum, non Epiſcopi dicionibus, qva Helvetiorum pagis affines, ſed, in ſpecie & nominatim, Bruntrautenſi diſtrictui fuerit imperatum.* Hornii reſponſū.

Hagonoa regiis ſe dedit. Interim Hornius, Legionis ſuæ proTribuno, à Croneck, Hagonoam ablegato, Urbi ſignificandum injunxerat. *Siqvidem ſpontaneâ deditione armorum inferendorum necesſitatem, regiæ protectioni ultrò ſuccedentes, præverterent, priſtinum ſtatum, jura, immunitates, privilegia ſalva iis manſura: Sin; omnium horum imminere jacturam, habitâq́ temporis, qvod obſidioni inſumendum, & ſumtuum, qvi impendendi forent, ratione, duplum horum omnium à pertinacibus exactum iri.* Qvibus minis territi Hagonoenſes, & ſimul, viribus ſuis accurato examine libratis, ad reſiſtendum Regiorum impresſioni impares ſe judicantes, ſimul de ſubſidiis, utpote hoſtili Exercitu

uadiq;

undiq; cincti, deſperantes, mitiora ſvadentibus aures præbuêre haud inviti: Honeſtis ac tolerabilibus deditionis legibus, qvas, extremâ vi exſpectatâ, neqvicqvam deſideraturi forſan erant, avidè amplexis, admisſoq;, tertio Iduum Decembris, in Urbem regio præſidio.

Hornius, relicto in Alſatia Rhingravio, cum parte Exercitus in Sveviam tendit.

Rebus autem in Alſatia ad votum fluentibus, miles etiam, fortunæ auſpicia cupidè ſeqvi ſolitus, undiq; confluere, regiumq; Exercitum aliqvot Legionum accesſione augere compertus: Ita ut, partim inde deduci, ſalvâ nuper fundati ſtatus ratione, posſe, appareret. Id qvod proteſtantibus Imperii Ordinibus in Svevia commodum accidit: Qvi Campiductorem regium, ad auxilia qvamprimùm ferendum, magnâ urgebant inſtantiâ. Horum enim precibus permotus hic qvidem, rei tamen Alſaticæ non minùs proſpexit. Summâ imperii Otthoni Ludowico Rhingravio, generali eqvitatus regii Præfecto, illîc demandatâ, & aliqvot millium agmine hanc in rem relicto. Qvi mox Suntgojam irrumpens, & Senhemo, Urbe in Auſtriacorum territorio ſitâ, potitus, Thannæ qvoq; præſidiarios ad id redigebat extremitatum: Ut, duodecimo Calendarum Januarii deditionem pacti, poſtridiè, ſalvis impedimentis, armisq;, & ſignis expanſis, Urbe excederent. Reliqva eqvitû peditumq; copia ad Schonaviam, decimo ſexto & ſeqventi Calendarum Januarii, Rhenum traducta; qvam ipſemet Hornius, Benfeldâ decimo qvinto movens, ſubſeqvebatur: Sveviæ, & commilitonibus ad Sveviæ tutelam à Rege deſtinatis, qvi prævalentium hoſtium mole presſi, laborabant, ſuppetiatum iturus.

Et initio qvidem Kentzingam perventum: Qvam Schavelitzkius Tribunus, jugum regium ferre jam antè docuerat, ac Legionis, Tribuni Ajazo ductu Cæſari militantis, reliqvias, ad ter centum capita, bono cum modo, præter vicena ad ſe traducens, novos delectus ſuos inſigniter auxerat. Kentzingâ moventi Friburgum occurrit; qvod itidem dicti Schavelitzkii ſvadelæ jam cesſerat: Unde adventanti portæ, nullâ objectâ remorâ, patuerunt. Rebus autem hic ordinatis, Neoſtadium, nigræ ſilvæ umbilico poſitum, porrò ibatur: Ubi tormentis & re tormentariâ ob montanorum, qvæ ſuperanda erant, aſperitudinem tardiusculè procedentibus, octavus Calendarum Januarii, primis Salvatoris noſtri cunabulis ſacer, qvieti datus. Poſtridiè verò, caſtris iterùm promotis, Ulmam verſùs properatum: Cujus itineris ſuccesſus ſuo loco explicabitur.

Fridelshemum à Regiis capitur.

54. Jam ut, Rheni fluxum ſecuti, ex Alſatia in Palatinatum inferiorem deſcendamus, Hiſpanus illic, præter Franckendalam, Fridelshemi qvoq; oppidum, ſatis munitum, nec Franckendala procul diſſitum, aliqvamdiu adhuc posſederat: Vicino terrarum tractu crebris excurſibus exinde vexato, & pesſimè habito. Qvo modo ut hoſtem emoveret, & exſtirparet malorum, in vicinos agros hinc ſubinde exundantium, velut radicem, ſimulq; Franckendalæ præſidiarios eò arctius incingeret, Otto Rhingravius, Svecicus ad Rheni oram proRex, impenſis provincialium precibus permotus, Comitis Solmenſis pedeſtri Legione, & qvinq; ſuorum alis eò misſis, obſidii periculum fecit. Hiſpanus verò, obſesſores grandiorum tormentorum adminiculo ad muros qvatiendos deſtitui, conſpicatus, per integrum penè octiduum ferociter admodum reſiſtebat; interdiu, noctu propiùs ſubeuntes crebris fulminibus infeſtans: Qvorùm uno Leſchius, Solmenſis Legionis Centurio, Vir non inſtrenuus, occubuit. Demùm tamen, aqvis è foſſa averſis, & duabus dimidiatis machinis adductis, cum, verberatione inſtitutâ, ſeriò jam de corio ſuo ludi animadverteret, vix triduum adhuc ſuſtentans, deditionem fecit, qvinto Calendarum Octobris. Qvo obſidio felici exitu terminato, Solmenſis Legio, ut antè memoravimus, ad Hornium, regium Campiductorem, Benfeldâ oppugnandâ tunc occupatum, in Alſatiam perrexit.

Franckendala Regiis victas dat manus.

Franckendala iſthac ratione, qvò longius eò magis coanguſtabatur. Accidítq; inter hæc, literas ab Urbis Præfecto, ad Hiſpaniarum Infantem, inferioris Germaniæ, necdum liberæ, Principem, exaratas intercipi: Qvarum

rum indicinâ cognitum; præſidium hoſtile ob defectum cùm omnis generis neceſſariorum, tum militum imprimis, qvorum indies decedentium numerus nullis novis ſupplementis refici poterat, difficultatibus haud exiguis luctati. Hæ ergò colloqvii inter nonnullos à Regiorum parte ad id delegatos, & dictum Præfectum inſtituendi, deq; Urbis deditione tractandi occaſionem dederunt: Cui dies, qvartus Iduum Octobris, & locus, ad tertium longioris tubi à Franckendala jactum, condictus. Nec Præfectus, utut carnes, panem, vinum & ſal usq; ad paſcbatos feſtum largiter ſuis adbue ſuppetere jactaret, à deditione abhorrere viſus. Poſtulabat tamen, unum Ductorum ad Hiſpaniarum Infantem in Belgium ablegandi poteſtatem ſibi fieri; qvi, rerum ſtatu retecto, de deditione ulteriùs agendi veniam impetraret: Sumtus etiam de ſuo, conſervationi Urbis impenſos, & contributionum circumjecto agro indictarum reliqva, qvorum omnium ſumma ad decem millia Joachimicorum exaggerabatur, ſibi exſolvi, contendens. Qvæ, & ſimiles deditionis appendiculæ Otthoni Rbingravio majoris momenti cenſebantur, qvàm ut ſuo arbitrio decideret. Ad Regem itaq; rejectæ, atq; hac ratione tractatus pro tempore ad irritum cecidit.

Conſenſu tamen Infantis Hiſpaniarum circa Octobris exitum reſumtus, ineunte Novembri, optatum finem ſortiebatur, certâ initâ transactione: Qvâ *Hiſpanorum præſidio, tam Ducibus, qvàm gregariis, Clero item, & qvi juri dicundo præfuerant, nec non aliis qvibuscunq, juſtis armis, ſignis ac vexillis explicatis, tympanis tubisq; perſonantibus, pilis ori inſertis, funiculis ardentibus, ſalvis qvoq; impedimentis, & qvinq; machinis, quæ Regis Hiſpaniarum nomen præferebant, unà cum neceſſario inſtrumento, ſecum abductis, Urbe exire indultum. Diſcedentibus ad avehenda impedimenta, ſexaginta currus, & ſena navigia attributa,* eautumq;: *Ut ad usq; Moſellam, Theodonis villam, aut Grevemacheram, deducerentur.*

De his legibus penultimo Nonarum Novembris ſcripto ſanè conventum: Diſceſſus tamen præſidii, dum miles reculis ſuis convaſandis tempus terit, &, à Regiorum parte, de curribus ac navigiis, qvæ diximus, conqvirendis laboratur, ad ſextum Calendarum Decembris adbuc prolatus. Qvando demum Hiſpanus locum, qvo tot annis nidulatus fuerat, & in illo triginta novem ænea tormenta (inter qvæ decem dimidiatæ machinæ, unum triginta ſex pondo ferrum propellens, & duo mortaria numerata) ducentos ſeptuaginta itidem pulveris nitrati, ultra ter centum funiculorum centenarios, & aliorum bellicorum inſtrumentorum copiam ingentem Regiis traditum ibat.

Fridericus Comes Palatinus, Bohemiæ Rex, moritur.

Fridericus, Comes Palatinus Rheni, & Bohemiæ electus Rex, ſpe reſtituendæ Franckendalæ, à qvâ tot annos exulàrat, jam cominùs fruebatur; Re tamen ipſâ ut frueretur, & Urbem redux introiret, fata inviderunt. Sub finem namq; Septembris à Rege Sveciæ diſcedens, ad Rheni oram ſe contulerat: Ubi gravi qvatuordecim dierum morbo, qvem mœror ex Sveciæ Regis obitu conceptus non parum auxerat, ſuccumbens, mundanis rebus vale ultimum dixit. Qvando inferior Palatinatus, hoſte expulſo, maximam partem jam recuperatus erat.

Hedelberga, eminùs circûmſeſſa, erûmpendo turbas ciet.

Secundùm Franckendalam enim, qvæ deditionem jam pepigerat, ſola Hedelberga, aulæ qvondam ſedes, hoſtium compedibus vincta, reſtabat: Et ipſa eminùs jam à multo tempore circumſeſſa. Nec præſidiarii interim ſibi deeſſe, ſed, ſæpiculè furtim Urbe excurrentes, vicina deprædari: Plerumq; tamen cum clade repulſi. Inter alia, irruptionem in Schriesſam facere: Occupatam incendio ex parte deformantes. Biduo autem exacto, multis ſecum curribus ac carris ad avehendum commeatum illic repertum, adductis, reverſi, inſidias à regiis eqvitibus, draconibusve tenſas, incidere: Ab his ita accepti; ut magna pars reditus ad ſuos oblivıſcerentur. Multis qvippe cerebrum unà cum memoria excuſſum: Aliis captivitas arbitrii libertatem eripuit, & boſtem ſeqvi coegit.

Moguntiæ Jeſuitæ ſuſpectos ſemet reddunt.

In Moguntina diœceſi tranqvilla circà hoc tempus omnia, & ab armis qvies: Patres tamen Societatis (qvos

appelli-

appellitant) Jeſu, ſiniſtris ſuſpicionibus ſemetipſos onerando, aliqvid turbellarum dedêre. Duo namq; horum, Pater Balthaſar, & Pater Henricus Bonſack, dum, pridiè Nonarum Octobris, alter in militem, alter in nauclerum, habitu transformati, navim, Coloniam ituri, conſcendere occultò ſatagunt, deprehenſi, agniti, &, qvod veſtium mutatio ſuſpectos redderet, in vincula conjecti. Id qvod, accedente accerſitâ Patris Rectoris morte, qvi (febri tamen ardenti laborans) in puteum ſemet præcipitem egerat, cauſa fuit ſiniſtræ, de ſocietate hac conceptæ opinionis, & reliqvos qvoq; hujus farinæ, totumq; Collegium militari cuſtodiâ circumdari effecit. Ad Gallici tamen Oratoris inſtantiam atq; impenſa flagitia, menſe poſtmodùm Novembri, duo iſti Patres relaxati carcere, ac militaris cuſtodia, qvæ Collegium hactenùs obſederat, remota.

Baudiſii in inferiorem Rheni oram expeditio.

55. In Rheni tractu inferiori Baudiſius, cum copiis licet exiguis, novum bellum ciebat. Pappenhemio etenim Viſurgim relinqvente, & poſt Thuringiam peragratam in Miſniam recedente, repedandi in Weſtphaliam tempus, otiumq; nactus, nullo, qvi progreſſus ejus impediret, hoſte obvio, ſilvam occidentalem tranſcendens, in Ducatum Bergenſem ac Colonienſis Electoratus diœceſin penetraverat.

Nam provinciales ejusdem diœceſeos delectus ex diſtrictu, Eintracht vocato, civibus Lincii ſe aggregantibus, collectitiam è ſilvæ occidentalis, Wetteraviæq; Comitatibus agricolarum turbam, præeunte Comite qvodam Naſſovio, Sarbruccâ oriundo, fines eorum invadentem, &, præfecturâ Aldenwietenſi direptâ, ipſi Lincio, hibernandi atq; diribitoria illic inſtituendi animo, imminentem, ut pares cum paribus commiſſi, ſtrenuè pauló ante repulerant qvidem, Comite ipſo globo ſclopeti trajecto: Baudiſium tamen, cum Exercitu qvantulocunq;, haudqvaqvàm tulêre; ſed hic, vi perrumpens, Lincii, qvam diximus, Urbem ad Rhenum, necnon Blanckenburgum ac Windeccum, arces Bergenſis agri, deditione occupatum iit.

Siburgi expugnatio.

Qvarto Calendarum Novembris, Siburgum copiis qvibusdam contendens, Urbeq; è veſtigio potitus, Abbatis qvoq; munitiſſimam naturâ ſedem, ardui ac prærupti montis ſupercilio impoſitam, adeoq; penè inacceſſam, nec injuriâ inſignis propugnaculi nomen ob id promeritam, eodem impetus fervore adortus, pari qvoq; felicitate expugnabat: Utut præſidiarii ultra centum, omnibus ad defenſionem neceſſariis inſtructiſſimi, locum tuerentur.

Lincii Baudiſius, milite nonnullo Rhenum tranſmiſſo, loca omnia circumcircà prædationibus infeſta habuit: Parvo munimento ergâ Lincium, in oppoſita ripa, ad molem in Rhenum, fluminis coercendi, projectam, excitato, ſuis, Rhenum trajicientibus, de ſecuritate providens. Ad demoliendum autem hoc opus ab Electore Colonienſi milites circiter trecenti, exſpirante jam menſe Octobri, ſe accinxêre; ſed conatu haud ex ſententia ſuccedente: Res qvippè in eo ſtatu reperta, ut, re infectâ, recedere cogerentur. Ultimo Nonarum Novembris Drachenfelſæ munita arx in Baudiſii poteſtatem vi tranſiit: Ut ita, Leoburgo qvoq; dedito, totus Coloniam usq; Rheni tractus ab hoc latere imperium Regiorum agnoſceret. Mox, pluribus copiis Rhenum traductis, & propugnaculo, qvod trajectum ad Lincium in ultrata ripa muniebat, validiori præſidio firmato, Saffrenburgi arx impetu capta: Cujus fervore octoginta milites, & centum agricolæ, qvi locum tutati erant, in fruſta conciſi. Par Andernaci penè fortuna: Qvod, licet tormentis aliqvamdiu concuſſum, deditionem tamen reſpuens, & tympanotribam, imperandæ deditionis proximantem, lethali glande, contra militiæ morem, proſternens, defenſionem ſupra vires obſtinaverat. Efferati enim hoc facinore Regii, auribus ad oblata poſtmodùm deditionis obturatis, vi demùm irrupêre, &, qvicqvid in armis occurreret, ferro mactârunt: Incolarum bonis maximam partem militari licentiâ direptis.

Celer Tuitii occupatio pariter & deſertio.

Inter hæc Colonienſes, ſimul ac de Baudiſii adventu rumor increbeſceret, Tuitii vicum è regione Urbis in adverſa Rheni ripa ſitum, magnæ molis ope-

lis operibus ac vallo circumdare cœperant: Id qvod monſtri qvid alere, & novum hoſtem parturire, Baudiſius ominabatur. Aliqvoties ergò literis Colonienſes à cœpto dehortatus, id ſemper reſponſi tulerat: Ad tranſitus Rheni, & navalium molendinorum, qvæ flumen rapidis ſuis undis circumagit, ſecuritatem unicè tendere has munitiones; cui rei Tuitii vicus dono Civitati datus fuerit. Verum Baudiſio excuſatio hæc eluendæ, qvam fovebat, ſuſpicioni minus viſa: Munimenta enim, qvæ magno niſu excitabantur, majoris eſſe molis, qvàm tranſitus aut molendinorum tutela reqvireret, tantæq; amplitudinis, ut univerſo, qvem Coloniæ Urbs ſub ſignis habebat, milite ad defenſionem haudqvaqvàm contenta, circumjectu ſuo integri Exercitus caperet metaturam. Novo ergò opere diverſis vicibus neqvicqvam verbis nũnciato, vim adhibendam ducere Baudiſius, ablectasq; eqvitum ac peditum copias, nec non machinas aliqvot campeſtres ſecum rapiens, Tuitiũ noctu, exiguâ ſuorũ jacturâ, irrumpere: Colonienſi milite, poſtqvàm acriter initio reſtiterat, in Divi Urbani mox ex parte refugo. Ut verò cœlum, vicino jam ſole exalbuit, Colonienſes ex oppoſita ripa tormentis decuſſatim magnâ violentiâ in Tuitium fulminare cœperunt: Qvod, aqvam verſùs omninò apertum, Regios infeſtis palàm exponebat ictibus. Inſuper luſtranti locum munitiones tanti circuitus repertæ: Ut vix ſex millium præſidio ſufficienter defenſum iri viderentur. Qvâ ergò celeritate occupatum ierat Tuitiũ, ſole exorto, viciſſim deſeruit Baudiſius: Nullũ penè inde referens operæ pretium, niſi qvod ducentos circiter Colonienſium milites captivos abduxerit. A Colonienſibus qvoq;, Baudiſianorum nonnulli, natione Scoti & Angli, dum, prædæ inhiantes, maturi receptus obliviſcuntur, intercepti, vitâ cladem illatam luerunt. Qvâ occaſione contigit; unum eorum captum, & in Divi Urbani à furibunda plebe, necem intentante, undiq; preſſum, deq; vita ob id deſperantem, pulveri nitrato, qvi in hac æde aſſervabatur, ignem inferre: Cujus impetu ædes, unà cum omnibus, qvi inerant, & qvi propiùs verſabantur, in aerem evibrata; Adeò, ut miſerabilis hic caſus trecentorũ hominum ſtrage Colonienſibus conſtiterit. Apud qvos tamen repentina Tuitii occupatio, & eam è veſtigio ſubſecuta deſertio, contrarium planè ejus, ad qvod expeditio ſuſcepta erat, operabatur: Nec enim ab opere abſterriti, ſed ad maturandum incitati, brevi munitiones cœptas in tantam extulerunt firmitatem; ut pari ſucceſſu denuò eas tentandi ſpes Baudiſio præcideretur.

Cæſariani arma contra Baudiſiũ expediũt.

His autem Regiorum progreſſibus cohibendis non modò inferioris Iſenburgi Comes, ex Hiſpanicis, alteriusve generis, copus, Exercitum cogebat; ſed Comes qvoq; Gronsfeldius, à Pappenhemio in Thuringiam ac Miſniam tendente, in agro Brunſwicenſi ad Viſurgim cum Legionibus nonnullis relictus, ab Electore Colonienſi verſùs Rhenum, vergente ad finem anno, iter flectere juſſus.

Gronsfeldius Comes Haſſiam primò irrũpit.

Irruperat hic, ſub Novembris exitum, Haſſiæ confinia, & ad Dimelæ fluminis oram ferro, flammâ, deprionibus atrociter graſſatus, aliis qvoq; & alibi ſitis hujus provinciæ Urbibus, literis incendiariis circumcirca miſſis, tributum imperârat: Ni intra viginti qvatuor horarum ſpatiũ comparentes, de ſumma penſitanda tranſigerent, dira qvæq; interminatus. Jamq; Fritzlariæ (qvæ in meditullio Haſſiæ ſita, duo totius regionis munitiſſima propugnacula, Caſſellas ac Zigenhemum alterum ab altero disjungit) fixo pede, contributionis jugum exinde toti provinciæ imponere, hibernaq; hic locorum conſtituere, agitabat: Landgravio, ùt conatui ejus maturè prævertere, Regni Sveciæ Cancellarium, ad auxilia properè ſubmittenda, identidem magnâ inſtantiâ urgente.

Inde ad Rhenum tendit.

Sed Baudiſii, qvos commemoravimus, progreſſus propoſitum hoc ejus interpellârunt, & in Paderbornenſis diœceſeos agrum, vel invitum, retraxêre: Inde Colonienſi Epiſcopo ſuppetias ad Rhenum porrò iturum.

Cladem repentinâ Haſſorũ impreſſione patiuntur.

Ubi caſus, notatu haud indignus, eidem obtigit. Parvus etenim Jacobus, centum qvinqvaginta eqvitum manu

manu, veſtigia abeuntis legebat: Qvi nocte, ſextum Iduum Decembris ſecutâ, mediis Cæſarianorum hoſpitiis inſinuans, unum è pagis, ubi eqves ejus diverterat (Norden appellatum) magnâ audentiâ aggreſſus, tres per manipulos completas alas, pulſis primo impetu excubitoribus, pari felicitate obrtivit. Eqves, ne arma caperet, præventus, maximam partem in abſtruſioribus ædium receſſibus ſe abdiderat, nec facilè inde poterat extrahi: Ignis itaq; pago injectus, multos unà cum latibulis ſuis abſumſit. Inter alios captivos Rumphius, ſummus vigiliarum Præfectus, & unus eqvitum Magiſter in poteſtatem venêre: Eqvi etiam ad centum Hasſiacis prædæ ceſſerunt, & unicum vexillum; reliqvis duobus flammâ pariter hauſtis. Qvam cladem ut, qvantum in ipſo erat, hoſti rependeret, Gronsfeldius, Zirenbergam, Hasſiaci territorii præfecturam, & alia loca Vulcano dedicatum ibat.

In Sileſia cum Wratislavienſibus tractatur de recipiendo præſidio.

56. Supereſt, ut, qvid in Sileſia, usq; ad milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi Anni exodium, ſeu geſtum, ſeu potiùs non geſtum, & magno cum intertrimento communis Proteſtantium cauſæ omisſum fuerit, memoremus: Ubi, hoſte Wratislaviæ viciniâ omninò depulſo, à fœderatis Proteſtantibus, de præſidio recipiendo, amicè cum Civitate tractari cœptum erat.

Nec ſanè ab initio, militem introducere, adeò fuiſſet in arduo; modò ſeriò & unanimi conſilio Wratislavienſes rem ſenſisſent agi: Jam enim eòusq; erat deventum; ut de præſidii, mox recipiendi, ſuſtentatione intùs deliberaretur. Simul ac verò odorati ſunt urbici, Fœderatos non penitùs inter ſe concordes exiſtere, ſed qvemq; ſuo velificari commodo, ſimul plus difficultatum injecerunt tractatui: Superbæ, & à multis procis expetitæ ſponſæ adinſtar; ſingulos lactantis, & nullius in manum convenire certæ.

Prior à Duwalio, maturando tracta-

Duwalii, regiarum copiarum Præfecti, ſententia erat. Tractatui hac ratione moderandum, ut ne in longum nimis protraheretur, ſed Fœderati, dum amor in Proteſtantium partes recens, exacerbatio econtrà & odium in Cæſarem ac Cæſarianos, ex præteritarum calamitatum ſenſu concepta, fervèrent, qvâcunq; ratione deſiderii fierent compotes. Re ergò tardiuſculè & teſtudineo gradu procedere viſâ, ipſe, moræ impatiens, ne nihil agendo tempus fruſtrà tereret, ſeparatim ad Magiſtratum Urbis miſerat; rotundum, ſimplex, & nullis limitationibus reſtrictum reſponſum poſtulans: Hoſtesne ſe, an, admisſo in Urbem præſidio, amicos profiteri mallent?

tui, via propoſita.

Qvam Arnhemius improbat.

Sed Arnhemius, Saxoniæ Electoris Campiductor, ægerrimè iſtud ferens, Duwalii ardorem interventu ſuo ita attemperatum ibat: Ut, licet Civitas, rigido hoc poſtulato ab initio perculſa, exigui temporis moram ad deliberandum péteret, poſtridiè ſummo mane reſpondere promittens, luce tamen exortâ, reſponſo, bonâ cum Fœderatorum gratiâ, ſuperſedere posſet.

Altera à Duwalio, maturando tractatui, via propoſita.

Decreverat, ad hæc, Duwalius, animoq; ſecum conſtituerat; Wratislaviam, ambagibus ſtudio qvæſitis moras diu nectentem, vi & armis compellere ad imperata faciendum: Nec de felici & facili conſiliorum exitu deſperabat. Baſilica enim & arenarium cœnobium duabus Urbis portis, Olavienſi ac arenariæ, imminentes velut dominabantur: Tum in vallum qvoq; ipſum Urbis latè hinc deſpectus; adeò, ut nemo illic durare valeret, præ infeſtis Regiorum exinde delibratis ictibus. Eapropter binas has portas ſine magno negotio occupandi fiduciam conceperat. Qvod ſi conſiliû iſtud præceps nimis & periculoſæ aleæ judicaret nonnemo, alia tutiora reſtabant Urbem in poteſtatem redigendi media. Wratislavienſes etenim farinam, qvæ vicenis molaribus rotis ad incolarum uſum indies conficiebatur, proximè Fœderatorû excubitores prætervehere cogebantur in Urbem: Alia mola, qvovis momento, ignis injuriæ ad Fœderatorum nutû patebat: Olaviæ qvoq; flumen, qvod molendina nonnulla in ipſius Urbis ſinu circumagit, levi operâ averſû, juxta Urbem in Viadrum abduci poterat.

Ut

Ut ita populoſam pariter & affluentiæ potiùs qvàm indigentiæ inſvetam civium communionem, molituræ ademtione, ad transigendum compellere, in proclivi videretur. Incolas qvoq; ipſos, & delectus à Civitate conſcriptos, qvi ad ſesqvimille captum numerum aſcendebant, animo in Fœderatorum partes jam antè propenſos, levi motu porrò impelli poſſe, veriſimile erat: Paucos ſi exciperes, Cæſari fortunarum partem non exiguam accepto ferentes, adeòq; adverſariæ factioni addictos; Qvos inter Dux Bernſtadenſis, ſupremus Sileſiæ Gubernator, & duo Civitatis Syndici. His ergò cauſis permotus Duwalius ſibi perſvaſerat: Haud adeò difficile, ut primo obtutu apparebat, fore; deditionis neceſſitate Wratislavienſibus impoſitâ, firmiſſimum ſtatus in Sileſia firmandi hac ratione jacere fundamentum.

Sed pariter ab Arnhemio rejecta. Verumenimverò Arnhemius, qvi primam Duwalii intentionem, intra minaciarum cancellos conſiſtentem, rejecerat, hanc, cum præſentiſſima vi conjunctam, ut calculo ſuo comprobaret, multò minùs adduci potuit.

Res tandem qvalicunq; trãsactione deciditur. Tractatus itaq;, conſiliis Duwaliirejectis, per qvatuor hebdomadas magna verborum pompâ extractus, Fœderatorumq; robur maximam partem, nullâ re aliâ memorabili geſtâ, ad Wratislaviam immotum hæſit: Qvo temporis intervallo hoſti, ad reſpirandum, viresq; & animos recolligendum, ſat ſpatii datum. Tandem parturientes montes ridiculum protulêre murem; re in transactionem erumpente, qvâ, à Fœderatorem parte, vix qvicqvam ampliùs obtentum, qvàm jam antè poſſidebatur: Sexcentos, nimirùm, pedites, & centenos eqvites, in Baſilicam atq; arenarium cœnobium collocatos, Wratislavienſium ſumtibus ſuſtentatum iri.

Diffidia inter Regios & Saxonicos orta Intereà diffidentia inter Fœderatos, ab occulto, neſcio qvo, ſemine enata, velut herba irrigua ſuccreverat uberrimè: Et indies, cùm ante, tum poſt initam transactionem, magis magisq; ſuccreſcebat.

1. Ex inæqvali hoſpitiorum diſtributione. Ante omnia Regii, in diſtributione hoſpitiorum militarium inſigni-tè ſe defraudatos, qverebantur. Univerſi enim ſolo Lignicenſi Ducatu, & ſatrapiâ Drachenbergenſi contenti vivere juſſi; qvorum, veteri, his oris receptâ, cenſus ratione, ad ſexcenties mille Joachimicorum æſtimatio: Arnhemio nil qvicqvam penſi habente, Ducatum hunc à Cæſarianis primò, mox ipſius Electoris Saxoniæ Exercitu, nunc antrorſum, nunc vorſum euntibus, validè afflictum, & incommodis, qvæ eunti Exercitui, maximè ſi militaris diſciplinæ frenum paulò laxiùs habeatur, comitari ſolent, vexatum; cumprimis nuperâ ad Stenoam expeditione, tam Cæſaris, qvàm Fœderatorum copiis obrutum, omniq; penè habentiâ exhauſtum, & tantùm non ad incitas redactum. Reliqvam ferè totam Sileſiam ſibi & ſuis aſſeruerat Arnhemius: Inter alia, unicæ Clitzingii, generalis vigiliarum Præfecti apud Saxones, pedeſtri Legioni integrum Glogovienſis Ducatus agrū, qvi nongentis Joachimicorum millibus cenſetur, aſſignans.

2. Callidâ Brandenburgicorum à Regiis distractione. Secundò, non mediocrem Regiis bilem movit, ſuſpicandiq; ſiniſtrè de Arnhemio occaſionem dedit: Qvod Kötteritzium Tribunum, & Brandenburgicum militem, qvos tamen Sigismundus, Marchio, Electoris vices gerens, ejusdem Electoris nomine, Duwalii, regii Præfecti, imperio parere juſſerat, ſingulari aſtutiâ à Regus divulſos, ſibi redderet obnoxios. Nam Arnhemius propriâ manu hoſpitiorum diſtributionem delineaverat, cujus vi Satrapia Militſchiana Regiis obveniret: Et Duwalius, non mutatum iri, opinatus, Satrapiam milite ſuo jam inſederat. Vix autem hoc factum, qvandò Arnhemius Kötteritzio eandem attribuit. Hac ratione ille cum hoc commiſſus, &, qvod nec Duwalius, aliàs mirâ hoſpitiorum anguſtiâ prèſſus, poſſeſſione Satrapiæ, qvam occupârat, cedere poſſet, nec Kötteritzius jure, Arnhemii arbitratu adepto, cedere vellet, ſed præfractè ei inſiſteret, rixa vehemens inter illos ſuborta: Qvæ, parū abfuit, qvin in nervū erumperet. Certe Kötteritzius, hoc prætextu motus, Duwalii imperio ſe omninò ſubtra-

trahebat: Atrocibus, famamq; ſauciantibus, ſcriptis inſuper in eum debacchatus. Nec poſtmodùm qvicqvam ferè profectum Marchionis Sigiſmundi literis, ad Conradum Borgſtorffium, poſt reverſionem à Rege Sveciæ, in Sileſiam, rebus illìc ordinandis, miſſum: Qvibus cohibere Kötteritzium, ne tale qvippiam attentare animum induceret, illi injungebatur.

3. *Malè ſervatâ diſciplinâ militari.*

Ulteriùs, qvod Exercitus Fœderatorum diverſis Imperatoribus regerentur, ad eundem forſan ſcopum haud pariter collineantibus, ſinguli autem nil crebrius in ore ferrent, qvàm copiis, cuiq; à Domino ſuo concreditis, de victu neceſſario providendum; non ſuo ſibi militem ſucco, cochlearum inſtar, vivere poſſe, aut manibus, pedibusq; veſci; nec vitio vertendum, ſi de alimentis qvâcunq; ſibimet ratione proſpiciat: Hinc alteri alterius hoſpicium invadere, diripere, exactionibus violentis vexare; incolas, intolerandis injuriis affectos, laribus ſuis pellere; templa, ſacrorumq; adyta effringere, deprædari; illuſtrium, nobilium, aliarum perſonarum ſcrutari & deſpoliare monumenta; nec ipſis, qvi eandem Religionem profitebantur, verbi divini Miniſtris parcere; totamq; adeò provinciam inundare eluvione nefandorum facinorum. Auctores verò flagitiorum aut ignorari, aut impunè ferre: Unoqvoq; expatratorum flagitiorum labem in diverſi imperii militem amoliente; & Saxonicis Regios, his Saxonicos mutuâ criminatione incuſantibus. Ita Sileſiis, qvi Fœderatorum, ut Religionis neceſſitudine devinctorum, Exercitum feſtis vocibus exceperant, nil niſi miſeriam, qvàm his accepto ferebant, deplorare relictum: Et ut ſpei, ex illius adventu effloreſcentis, amœnitas animos mirum in modum recreârat, ita fructuum, inde enatorum, amaror intolerabilis erat; remediaq; morbo ipſo pernicioſiora. Qværebant ſanè Regii huic malo ab nova hoſpitiorum diſtributione medicinam; & qvia Sileſia à Viadro, mediam interſecante, in duas partes dirimitur, qvæ Poloniam contingit, ſibi ſolis aſſignari, poſtulabant: Ita, ſeparatis flumine à Saxonicis, confuſionem, qvæ ex mixtione hoſpitiorum præcipuè proveniebat, ſublatum, & militarem diſciplinam reſtauratum iri, arbitrantes. Verum aliqvantò pingvior hic bolus Arnhemio, qvàm ut Regiis illum gratificaretur, viſus.

4. *Regiorũ, qvod in arenario ad Wratislaviam cœnobio, & Glogoviæ ſervabat, præſidio.*

Porrò Arnhemius Duwalium identidem interpellare: Ut, Regiorum præſidio, ex arenario ad Wratislaviam cœnobio, & majore Glogoviâ abducto, loca hæc ſolis Saxonicis poſſidenda relinqverentur. Utrumq; ſanè hac ratione in medium allatâ: Qvod Wratislavienſis & Glogovienſis Ducatuum territoria, in qvibus ſita, Saxonicis in diſtributione hoſpitiorum obveniſſent: Ultimum verò locum ſyngraphæ inſuper obtentu; Qvam, dum regium præſidium Glogoviæ initio reciperetur, ab Arnhemio conceptam, & Duwalio ad ſubſcribendum propoſitam fuiſſe, ſuprà memoravimus. Expeditionem enim, tunc temporis inſtantem, jam dudùm finem ſortitam: Nec Arnhemium conjunctionem cum Regiis neceſſariam amplius arbitrari. Econtra Regii niſi cum præſentisſima ſtatus, qvem in Sileſia nuper formârant, teneri adhuc nec ſatis ſolidati, everſione his Arnhemii poſtulatis aſſentiri haud poterant. A præſidio namq;, propè Wratislaviam in arenario cœnobio excubante, unicè dependere cum hac Civitate communicatio; & ab hac communicatione potiſſimum Sileſiacarum rerum fundamentum: Glogovia autem major aditus, & velut janua in Sileſiam eſſe; qvâ è manibus dimiſſâ, Regiis, premente forſan poſtmodum hoſte, tutus præcluderetur receptus. Et de Glogovia qvidem vehementiſſimum omnium litigium fuit, acerrimaq; verbis-velitatio: Eòusq; exardeſcens, ut Arnhemius, ſi bona verba nil proficerent, vim & arma ſe adhibiturum, minitabundus denunciaret. Nec id tamen flexit Duwalium; qvin, excuſatione uſus, Regis, ad qvem de negotio retulerat, reſponſum, qvòcunq; tandem res caderet, ſibi opperiundum præferret. Qvapropter Arnhemius, ut jactaverat, Regiis & Brandenburgicis, in Glogoviæ Urbe ſervantibus, militem nonnullum paulò poſt, ingratiis ipſorum, obtruſit. Ulteriùs, ad Regios arenario cœnobio eliminandos,

ſutelis

ſutelis & artificiis, qvàm vi ac minaciis ſibi utendum cenſebat Arnhemius. Wratislavienſes enim, ut ſuprà indicatum, certum, qvi in Baſilica, aut arenario cœnobio aſſiduè præſidio futurus erat, militum ſuſtentare numerum receperant: Nec pacto fuerat expreſſum; cujus generis foret miles? Regiusne, an Saxonicus; an ex utroq; mixtus? Arnhemius ergò, datis ad Wratislavienſes literis, ſub Tribuno Trandorffio, cum qvatuor Saxonicis cohortibus Baſilicam tutanti, ſoli, qvod vi conventionis obſtringebantur, pendere juſſit: Regios enim, in arenario cœnobio commotantes, è Lignicenſi Ducatu, terrâ hoſpitio iis aſſignatâ, de alimentis ſibi proſpecturos. Hac ratione victus inopiâ, præſidio ſponte ſuâ excedere, coactum iri autumans. Verùm, fruſtrà hic ſe eſſe ſentiens, aſtutiarum ſuarum celocem aliò contulit. Falſi enim, de hoſtium adventu rumoris prætextu, qvaſi omnibus viribus in eum moturus, ad Duwalium qvoq; literas dabat: *Omnes, tum veteranas, tum noviter conſcriptorum equitum, peditumve copias, & dracones quoque ſuos, ne momenti quidem morâ interpoſitâ, ad Lignicii Urbem contrahi* poſtulans; & *quia ipſemet Baſilicâ, propè Wratislaviam, præſidium quoque ſuum educere decreviſſet, nùm de arenario cœnobio idem Duwalio videretur*, in ejus relinqvens arbitrio. Sed ne hæc qvidem machina ex ſententia cedere. Mirum enim Regiis videri, nec rationi bellorum gerendorum conſentaneum, ſed abſonum planè: Etiamſi in hoſtem movendum veniret, totam ob id provinciam, & opportuna tot loca, non ſine multo ſangvinis, ſumtuumve impendio parta, ſubitò uno velut momento deſeri, atq; omni præſidio denudari; ab hoſte mox iterùm occupanda. Qvin potiùs ſuſpicionis ob id impleri: Arnhemium arenario cœnobio, cui inhiare hominem noverant, iſthac viâ callidè inſidiari; ut, ſimul ac ſtatione hac ſuâ exceſſiſſent, locum vacuum inſeſſum iret. Subſtitêre ergò ad hæc literarum tentamenta immoti, in dicto cœnobio: Unde Saxo qvoq; miles, ceu ſpe, qvam de arenario cœnobio forſan conceperat, lapſus, abitu intermiſſo, Baſilicâ ſe neqvaqvam movere compertus.

Demùm acceſſêre Arnhemii mirabiles, in qvos ſubinde erumpebat, ſermones ac actiones: Unde dubium reddebatur; Cæſaris (qvem bello tamen impetebat) hoſtiſne eſſet, an amicus? Et qvid Regii de eo ſibi polliceri haberent? Nec paucorum ſanè ad hunc ſcopulum promtitudo, ne Fœderatorum partibus palàm ſe conſociarent, obhæſit. Nam tractatui, cum Wratislavienſibus inſtituto, remoram ipſe injecerat, clam iis inſuſurrando: *Cautè procedendum, nec fortunæ, Fœderatorum partibus aſpiranti, nimium fidendum.* Durante etiam tractatu, Wingerskius & Mörderus, Cæſarianarum partium Tribuni, qvi Wratislaviæ tunc temporis verſabantur, Arnhemium ſæpiùs convenire, & magno cum Regiorum ſcandalo, clandeſtina miſcere cum eo colloqvia viſi. Invadentibus Sileſiam Fœderatis, multa, in Cæſarianorum vectigalium & aliorum redituum præjudicium, tentari fuerant cœpta: Id qvod Henricus Wenceslaus, Dux Munſterbergenſis, ſupremæ Præfecturæ Adminiſtrator, ad Arnhemium qveribundus detulerat; ut hæc talia intermitterentur, enixè contendens. Cui Arnhemius, ad Wratislaviam, in Swenitzienſi prato, omnium primò, & deinceps aliqvoties ore tenus, nec non ſcripto qvoq;, mentem ſuam intentionemq; aperuit: Nimirùm, *non Electorem Saxoniæ, non ejusdem Exercitui, aut aliis, in Sileſia commorantibus, Fœderatorum copiis, quicquam innovare aut immutare propoſitum; ſed omnia in priſtino ſtatu relictum, nec ullum, hoc nomine, moleſtiâ affectum iri.* Prætereà palam jactare haud verebatur: *Exercitum Fœderatorum minimè gentium in Sileſiam veniſſe, ut provincia Cæſaris obedientiæ ſubtraheretur.* Item. *Cæſarem, ut mitis, ita candidi & ſinceri animi Principem, nil ardentiùs anhelare, ac Pacem.* Id qvoq; in confeſſo: Cæſarianos favore ubivis proſecurum, &, libero Wratislaviam ac aliorſùm commeatu indulto, impenſè iis gratificatum. Cujus indulgentiæ ſi non alius, hic certè pernicioſus fructus extitit: Qvod cum complicibus ſuis tutò literas commutare, internuncios hinc inde mittere, recuſas &

5. Qvamplurimis Arnhemii inſolentibus, & altionis indaginis, actionibus, ſermonibusve.

las & mobilia ſua, inter quæ arma quoq; & bellica inſtrumenta reperta, avehere, munitionum ſitum contemplari, animos hominum magnificorum promiſſorum pellaciâ, & diverſis varii generis artibus attrahere, aliave qvamplurima machinari licuerit; ad qvæ feliciter tentanda aditus illis fuisſet præcluſus, ſiqvidem habiti eſſent, ut hoſtes haberi par eſt. Hinc à Fridlandiæ Duce ſeqventia, altioris indaginis, verba audita, feruntur: *Cæſaris res in Sileſia extra periculi aleam conſtitutas, quippe Arnhemium, qvi clavum expeditionis bellicæ illic moderetur, optimè in Cæſarem animatum.* Similiter Comes Opperſtorffius, qvi Cæſaris nomine Ducatui Glogovienſi præfuerat, jactâſſe ſcribitur: *Arnhemium, Cæſarianorum amicum, parum damni iis illaturum.* Qvinimò rumor increbuit: Arnhemio à Cæſare & Fridlandio Ducatus conſeqvendi ſpem factam: Unde homini, majora jam animo præcipienti, Regis Sveciæ munificentia eò contemnibilior viſa fuerit; per Comitem Brandenſteinium Comitatum, cum annexa pari dignitate, offerentis. Id certè liqvidò conſtat, fide dignorum indicio: Elapſo proximè anno, octogies mille Joachimicos à Barone Donavio eidem exſolutos; ſub reliqvorum, qvæ expeditionis in Boruſſiam deberi obtendebantur, colore.

Hæc disſidia, inter Regios & Saxonicos exorta, Fœderatorum Exercitui magno fuêre obſtaculo: Qvo in medio victoriarum curſu ſufflaminatus, deſtinatum ſcopum, communi Proteſtantium bono, asſeqvi haud potuit. Utut enim Arnhemius militem per Sileſiam aliqvantulùm explicaret, hoſtem tamen, jam penè fractum, perſeqvi deſtitit: Qvi, eo metu ſolutus, ad animos recolligendos, vireſq; novis copiis undiq; accerſitis, inſtaurandas, ſat temporis & otii nactus eſt. Unde civili pariter ac militari prudentiâ ſubactis, rerum momenta accuratiùs penſitantibus, haud injuriâ metus inceſſit: Fœderatorum arma è victoriarum culmine, ut repentè ſublimata erant, repentè revolutum iri; haud abſimili, qvo non ita pridem in Bohemia Saxonicorum ſpes, ab initio felici ſucceſſu efflorſcens, mox exaruerat, eventu.

Baro Cochtitzkius a Rege in Sileſiam mittitur.

Nihil horum litigiorum, qvæ in Sileſia Regios cum Saxonicis commiſerant, Regi Sveciæ ignotum; Duwalii qvoq; condicio ac qvalitates ſatis perſpectæ: Nempe, pilo, qvàm ſtylo tractando magis accommodum; & ſtrenuum quidem ac imperterriti animi militem, ſed perturbato ejusmodi, & multis difficultatibus implexo ſtatui, inter hos Ulysſes, gubernando vix parem. Haud abs re igitur viſum, certum eò mitti hominem; qvi, rerum civilium, atq; à ſtatu dependentium curâ ſuſceptâ, laborantem ſub harum mole Duwalium parte ſollicitudinis exoneraret. Et ſanè ſuccolliaverat hoc onus Joachimus Tranſehe Conſiliarius Regis aulicus, qvem Berolini ad aulam electoralem, negotiis ſuis illic expediendis, reliqverat; Bielckii, Regii in Pomerania Legati, arbitrio eò profectus: Verum hic à loco, ad qvem continuè Reſidentis nomine ordinatus erat, diutiùs abeſſe, Duwalioq; individuus comes adhærere, non poterat. Andream ergò Cochtitzkium juniorem, Baronem, ut indigenam, magnæ in Sileſia neceſſitudinis, & multarum clientelarum, Rex ad hanc functionem eligens, qvinto Calendarum Octobris, amplisſimis mandatis inſtructum, regii ad Sileſios Legati titulo, misſum iit.

Regii Braunæ cladis qvid patiuntur.

Hic primo Calendarum Novembris in Sileſiam venit: Qvo ipſo die hoſtis regiarum partium ſub Tribunum, Benckendorffium, cum eqvite, novirer conſcripto, Braunæ, tribus à Glatzio milliaribus, hoſpitantem, vi aggreſſus, ad id neceſſitatis redegit: Ut, relictis impedimentis, armis, eqvis, abitionem paciſceretur. Non ſine acri Regiorum ſenſu & in Arnhemium morſu: Locum hunc proximè hoſtem, eòq; periculoſisſimum, non ut conſervarentur, ſed disſiparentur & pesſumirent, diribitorii nomine, ſuis asſignâſſe, murmurantium.

Arnhemius, in Misniam ab Electore avocatus, imperio haud paret.

Interim Elector Saxoniæ, ab hoſte in ſuo undiq; preſſus, & in maximas redactus anguſtias, Arnhemium per cubicularium, cum literis eapropter expreſſè ablegatum, Sileſiâ in continenti relictâ, ad propria defendendum, cum Exercitu reverti, imperaverat. Qvi id ab illo reſponſi retulit.

Qvia

Qvia de Fridlandio à Rege Sveciæ in fugam acto & profligato rumor increbuerit, haud neceſſarium ampliùs videri; ut cum Exercitu in Electoris provincias, magnâ earundem moleſtiâ, regrediatur: Qvin potiùs, pulſis omninò Sileſiâ hoſtibus, per latiſſimum ejus agrum copias hiematum explicare, id verò longè conſultius. Hoc reſponſo accepto, Elector, per eundem cubicularium citatis eqvis ſecundâ vice remiſſum, mandata priora mox iterabat, impenſè ab Arnhemio poſtulans; iter in Miſniam cum Exercitu, omnibus rebus aliis poſthabitis, maturaret: Datisq; ſimul ad Ulricum, Holſatiæ Ducem, & alios Tribunos ſingulos ſingularibus literis; ſiqvidē Arnhemius diutius tergiverſaretur, qvēq; ſuâ Legione aſſumtâ, eò tendere jubens. Sed Arnhemius, Senatu militari habito, rationes ac cauſas reperit; cur Domino, è Sileſia in Miſniam redire imperitanti, parere haud obſtrictus foret. Demùm, ne omnem exueret obedientiam, qvinto Calendarum Novembris, ipſemet ad Electorem Saxoniæ venit Dresdam; duo circiter ablectorum ſclopetariorum millia ſecum trahens. Unde poſtridiè Torgam, Regios, qvos Georgius, Dux Luneburgenſis, adduxerat, luſtratum profectus, pridiè Calendarum Dresdam & inde in Sileſiam ſtatim retrò iit: Severis ab Electore acceptis mandatis, de Exercitu è Sileſiæ finibus in Miſniam qvamprimùm abducendo. Id qvod ipſum tamen interventu ſangvinolenti ad Lutzenam conflictus, & victoriæ illîc partæ nuncio allato, intermiſſum.

Colloqvium inter Cochtitzkium & Arnhemium.

Baro Cochtitzkius, perturbatas, ac variis diffidentiæ, diſſidiorumq; tricis involutas Fœderatorum res in Sileſia offendens, nihil antiqvius habuit; qvàm explicare ſe ſuosq;, & omnes pariter Fœderatorum his difficultatibus: Cui rei nulla expeditior viſa via, ac in colloqvium cum Arnhemio convenire, & de liticulis ſopiendis, Fœderatorumq; ſimul Exercitu, qvi in Sileſia commorabatur, ſimul ipſâ provinciâ ab interitu conſervandis, in commune deliberare. Dies colloqvio tertius Iduum Novembris Hanæ dictus: Comparente à Regiorum partibus dicto Cochtitzkio; qvem Joachimus Tranſehe, Regis ad Brandenburgici Electoris aulam, ordinarii Reſidentis nomine, miniſter, id temporis in Sileſia adhuc præſens, comitabatur: Duwalius enim, corporis invaletudine præpeditus, conventui intereſſe non potuerat.

Duplici autem is præcipuè diſceptatione transactus. Prior fuit, de regio præſidio Glogoviâ majore eximendo; qvod Arnhemius urgebat: Altera, de priſtina hoſpitiorum diſtributione, qvâ Regii ſe defraudatos qverebantur, eiq; rei adhiberi flagitabant remedium, retractandâ.

Qvod ad priorem articulum, Arnhemius firmiter in poſtulato ſuo perſtitit, multa de Duwalio conqveſtus; qvod ſyngrapham ſuam habuiſſet inſuper: Cujus vi, expeditione Stenoenſi ad finem perductâ, & Arnhemio conjunctionem cum Regiis haud ampliùs neceſſariam judicante, militem regium Glogoviâ iterùm educere debuerat. *Utut enim manus ſuæ ſubſcriptione eam haud firmáſſet, aſſenſum tamen præbuiſſe, & de ſubſcribendo dediſſe fidem: Nec minùs verbis & promiſſo hoc, qvàm manus ſubſcriptione ad ſervandum, qvod convenerat, obſtringi.* Ad hæc Legatus Regius. *Haud qvidem ſatis ſibi liqvere, qvâtusqve Duwalius fidem hîc ſuam, Arnhemii poſtulatis aſſentiendo, obligaſſet: Qvia nihilominùs ſyngrapham ſubſcribere recuſârit, ad id, qvod, ut imperfecta, nec ullatenùs conſummata, præ ſe ferat, neutiqvam teneri. Recuſandi etiam cauſas procul dubio habuiſſe, ac forſan ſyngrapham diverſimodè conceptam, aliisve verbis aut clauſulis inſertis; qvàm in qvæ aſſenſum præbuerit. Verùm, utut, alicujus momenti eſſe, concedatur, haud tamen adduci Legatum, ut eam tunc credat fuiſſe convenientium mentem, in qvam verba nunc detorqveantur ab Arnhemio: Nempe, conjunctionem ſolummodò tendere ad hoſtem Stenoâ depellendum. Qvinimò loqvi potiùs de expeditione in Sileſiam communibus viribus ſuſcipiendâ pariter ac terminandâ: A qvo ſcopo longiſſimo adhuc intervallo diſtent Fœderati. Porrò meliora de Arnhemio ſibi polliceri; ut conjunctionem armorū haud ampliùs neceſ-*

neceſſariam arbitraturus ſit: Qvippe hoſtem non modò non penitùs oppreſſum, ſed, reſumtis à caſu viribus, novam indies impreſſionem Fœderatis minari. His tamen rationibus non obſtantibus Arnhemius conſtanter in eo permanſit. *Nec armorum conjunctionem alio fine, qvam hoſti Stenoâ depellendo, inſtitutam; nec, illo peracto, ampliùs judicâſſe neceſſariam: Hinc jam ad Wratislaviam ſuas à Regiis ſejunxiſſe vires.* Summatim Arnhemius, & imaginari ſibi, & aliis perſvadere velle videbatur: Exercitum ſuum principem eſſe in hac expeditione Sileſiaca, Regios verò pro auxiliariis ſubſidiis tantùm, & velut acceſſione habendos; qvas, aut retinere pro lubitu, aut dimittere ipſi fas eſſet: Regiis id pernegantibus, & æqvo ſe jure in ſocietatem cum Saxonicis coiiſſe, contendentibus.

In ſecunda diſceptationis parte excuſatione Arnhemius urebatur, aſſerens. *Secundùm proportionem virium Duwalii debitam habuiſſe rationem, tantumq; attribuiſſe, hoſpitiorum nomine, terrarum tractum, qvi qvater mille militibus commodè explicandis ſufficeret; etſi tot copias in Sileſiam ſecum haud adduxiſſet; Ducatum, ſcilicet, Lignicenſem, & Drachenbergenſem Satrapiam: E qvibus veteranus ejus miles alimenta largiter habere potuiſſet. Verùm illum ipſummet, novis militum delectibus præcipiti conſilio & immoderatiùs inſtitutis, veteranum militem defraudaſſe commodè vivendi mediis, & ad id redegiſſe anguſtiarum; ut pejoris fuerit condicionis, ac Saxonicus: Cui tamen, in hoſte profligando, paria præſtiterit.* Regeſſêre ad hæc Regii. *Duwalium non minùs à Rege, ac Arnhemius ab Electore forſan habuerit, habuiſſe mandata, de Exercitu novis delectibus, qvantum potè, augendo: Non minùs ergò eidem de diribitoriis, ubi noviter conſcriptus miles coiret, fuiſſe proſpiciendum.* Hîc Arnhemius, ullos novos delectus à ſe actos, inficias ire, &, utut de eo mandatum habuerit, attamen, qvia provincia ſufferendo onerи par minimè foret, intermiſſos, magnâ confidentiâ aſſeverare: Sed exemplis, ante oculos obverſantibus, falſitatis à Regiis mox argui, & ut ſæpiùs, ita in hoc ipſo adhuc congreſſu, Hanæ, diplomata militum collectiva diſtribuiſſe nonnullis conqviſitoribus, convinci. Verumenimverò diſſidii hujus componendi viam commodam reperiſſe, Regii ſibi viſi; cenſentes: *Omnium trium Fœderatorum nomine Principum & Ordinum Sileſiæ conventum indicendum, eorumq; arbitrio Exercitus ſuſtentationem, & diſtributionem hoſpitiorum committendas. Singulari enim Principes ac Ordines ad id jam anteà ferri deſiderio, nec parum mirari: Qvî fieret, qvod Fœderati, à tanto jam tempore in Sileſiæ umbilico verſantes, non adhucdum de Dominorum ſuorum propoſito ullatenùs illos feciſſent certiores?* Et hoc qvidem Regiorum conſilium: Sed Arnhemio refragante & clamitante: *Nihil ab Electore eâ de re habere in mandatis; qvinimò nullam certam habere intentionem, aut ſcopum, qvò actiones ſuas dirigeret. Siqvidem Regii ſoli propriâ auctoritate conventum ejusmodi indicere vellent, id ipſis ſanè licere: Se verò, nomine Domini ſui, ſolenniter contrà proteſtari, & dehortaturum inde Ordines, nullumq; non, qvò res ſufflaminaretur, moturum lapidem.*

Colloqvii infelix eventus.

Inter hæc Arnhemio, incaleſcentis animi fervore è diſſimulationis limitibus longiùs provecto, excidêre aliqvammulta inſolentia, altioris indaginis, & periculoſæ ſeqvelæ verba: Qvæ Regii Legati animum adeò acriter penetrârunt; ut colloqvium non, qvi intendebatur, ſcopum contigerit, ſed contrarium planè, nec exſtinxerit enatam diffidentiam, ſed multimodis auxerit.

Cochtitzkii de Sileſiaci belli ſtatu judicium.

Unde Legatus regius, de colloqvio hoc ad Regem, cujus mors nondum ipſi comperta erat, ſummatim referens, *Arnhemium communi Proteſtantium cauſæ in Sileſia inſigni obſtaculo* judicabat, &, *firmandis illic rebus, omninò neceſſarium* arbitrabatur. *Aut eò rem deduci, ut avocaretur: Aut regium Exercitum, ſubmiſſis novis copiis, parem robore militum reddi Saxonico, ejusq; condicionis huic præfici Imperatorem; cui, ut dignitate & auctoritate præſtantiori, Arnhemius, nec in militari imperio, nec ullâ civili functione, prærogativæ controverſiam movere auderet.*

Arnhemii in Sileſia à morte Regis moliमina.

Vix Hanâ diſceſſum fuerat, qvandò de Regis obitu cognitum. Qvo audito, Arnhemius Wratislavienſium

animos

animos denuò, licet fruſtrà, tentare aggrediebatur: Num ad recipiendum utriusq; Electoris militem (ſalvâ tamen, qvâ Cæſari obſtringerentur, fide) induci posſent? A qvo tractatu Baro Cochtitzkius, & Regii planisſimè excluſi: Regis enim morte mandata eorum exſpirâsſe, pasſim jactabatur. Ita Arnhemius, depoſitâ disſimulationis, qvâ Rege vivente ſe obtexerat, larvâ, palàm fecit: In ruinoſum & caducum Regios verè inclinare parietem, ſi in ipſo fiduciam collocarent.

Et hæc disſidia ſunt, inter Regios, Arnhemiumq; in Sileſiaca expeditione ſuborta: Qvæ Proteſtantium armis inſignem ab hac parte injecerunt remoram; ne, qvâ currere cœperant, ad propoſitam metam decurrerent, felicitate. Vulgò autem ignorata, & paucisſimis nota à prima eorundem ſcaturigine particulatim deducere, paulòq; accuratiùs enucleare, operæ pretium duximus; ut benevolo Lectori innoteſcat: Qvid cauſæ fuerit; cur fortuna Fœderatorum Exercitum, cui, plenis velis in Sileſiam invecto, ſecundâ aurâ mirum, qvantum aſpirare videbatur, in medio victoriarum curſu deſtituerit? Ita ut, licet, Cæſarianis primo impetu pulſis ac profligatis, Fridlandiæ autem Duce à Rege in ſuperiori Germania diſtento, certa ulteriorum progresſuum ſpes affulgeret, immotus tamē, inſtar corbitæ in tranqvillo mari, hoſpitiis, qvæ ſemel inhæſerat, ſederit, cunctandoq; ac otiādo tempus terens, à primis menſis Septēbris incunabulis, ad decurrentis anni finē, nil ferè qvicqvam memoratu dignū adverſùs hoſtē, aut gesſerit, aut gerere attentaverit.

Cæſariani Nisſam, & alia loca recuperât.

Qvo ejus torpore hoſtis, non modò animos, viresq; recolligendi tempus abundè nactus, ſed eò qvoq; audaciæ evectus eſt: Ut, qvi ad Fœderatorum aſpectum paulò ante contremuerat, mox deſides ultrò impetere, & inferendorum armorum aleam tentare, haud reformidaret. Id qvod Munſterberga, Franckenſtenum, Reichenbaccum, complura alia loca, qvinimò ipſa Nisſa, menſe Novembri colluſione & ope civium Saxonicis extorta, liqvidò teſtantur.

Fœderati eò movēt,

Excitati hoc eorum auſu è ſomno Saxonici, ſubitò ad recuperandam Nisſam advolabant: Duwalium, ut ſocias vires in hoſtem jungeret, implorantes. Neq; illis deerat: Poſt loca, qvæ Viadro incumbunt, commodiora ſufficienti præſidio firmata, ducto huc qvamprimùm reliqvo Exercitu. Qvò ſimul ac venit, ad integra duo milliaria à Nisſa, & Saxonum ſtativis divertere primùm, mox ſubitò, vaſis conclamatis, itineri iterum ſe accingere, & Saxonicos ſeqvi juſsus eſt. Dum autem ſeriùs id denunciatur, & propter diffuſum hoſpitiorum poſitum milite cōtrahendo tempus elabitur, aurora, fugatâ noctis caligine, deprehendit ad Saxonicorū ſtativa properantem: Ubi tamen neutiqvàm hos ampliùs, qvi, ejus adventu minimè exſpectato, retrorſùm verſùm ierant, ſed hoſtem, validâ manu ante ſe ſtantem, reperit. Non tamen aut audacia ipſum deſeruit, aut audaciam ejus hac vice fortuna: Primùm enim in hoſtem verſus, eo ad Urbem pulſo, de receptu dein cogitare cœpit. Nec tutior aut brevior aliorſùm occurrebat, qvàm Oppelium ad Viadrum: Qvò, ſine mora, iter dirigens, incolumi Exercitu & vaſis ſalvis, hoſte neqvicqvam terga asſultante, pervenit.

ubi Duwalius à Saxonicis deſeritur.

Non potuit autem non inſolens iſte bellandi pariter ac ſe recipiendi Saxonicorum modus diffidentiam, inter hos Regiosve inortam, augere, oleumq; igni (qvod ajunt) addere.

Nova inter Regios & Saxonicos transactio.

Circa anni nihilominùs jamjam exſpirantis finem, qvandò Franciſcus Albertus, Saxoniæ inferioris Dux, Campiductoris titulo (Arnhemius enim ad generalis Legati apicem ſublimatus ab Electore fuerat) in Sileſiam misſus, advenit, cum novo imperio nova componendorum disſidiorum ſpes ſe exſerere viſa. Franciſcus enim Albertus, Regios in diſtributione hoſpitiorum manifeſtò defraudatos cernens, ad remedium, ultrò antehac, ſed neqvicqvam, ab his oblatum, animum appulit; certâ transactionis formulâ conceptâ, *Regiis Sileſiæ tractum, qvi trans Viadrum Poloniam reſpicit, relinqvere asſinſus, Saxonicis verò alteram provinciæ partem cis flumen, Bohemiæ & Luſatiæ contignam, reſervans: Utriusq; Exercitus hoſpitiis Viadro, velut naturali limite, diſterminatis, qvantoscunqve cōjunctis viribus ab utraq; ripa facere posſent progresſus.*

Proviſum tamen: *Ut, quæ una alterave pars, cis aut ultra Viadrum, ex priori hoſpitiorum diſtributione haberet reliqva, nondum exſoluta, pro rata temporis exigere, liberum cuique foret.* Cautũ qvoq; *de locis ad Viadrum ſitis, fluviiq́ tranſitu opportunis, quæ aut jam occupata esſent, aut occuparentur impoſterùm, ſecundùm primam cum Arnhemio conventionem initam, utriusq; Exercitus milite ſimul firmandis; & Saxonicis, qui contra pacta conventa Glogoviæ majori nuper immisſi erant, inde educendis, ſeu in Baſilicam transferendis; re qvoqve tormentariâ ac tormentis, ſi qvæ hoſti eriperentur, inter utrumqve Exercitum, ſervatâ tamen decenti ſecundùm cujusqve vires proportione, dividendis.* Ultimò, ſanctisſimè interpoſitâ fide, mutuo nexu ſe devinxerunt. *Fideliter invicem ſubſidio venturos; fortunisq́, ſangvine, vitâ inſuper habitis, eandem ſubituros fortunam; ſi etiam in hoſtem, ſeu cis, ſeu ultra Viadrũ, eundum esſet, parem utriusqve Exercitus, nec, aut in hoſpitiorum diſtributione, aut ullo aliàs modo, alterutrius potiorem fore condicionem: Summum deniqve Senatum bellicũ è primoribus utriusqve Exercitus Ducibus mixtim conſtitutum iri, nec Saxoniæ Ducem univerſis viribus conjunctim in hoſtem qvicqvam tentaturum; niſi communicatis cum regio Legato, ſi præſens adesſet, aut ſummo regiæ militiæ Præfecto, conſiliis, & impetrato prævio eorum asſenſu.*

Saxoniæ inferioris Ducis mãdatum, de inſtauranda militari diſciplina.

Transactionem ſubſecutum Edictum, à Duce Franciſco Alberto, militaris diſciplinæ, qvæ jam penè collapſa erat, inſtaurandæ, tertio Calendarum Januarii publicatum: Qvo Tribunis & aliis militiæ Ducibus, cuiq; in hoſpitio ſibi asſignato, *enormi militum licentiæ, atqve excesſibus inexcuſabilibus haudqvaqvam connivere, ſed pœnâ potiùs vindice ea perſeqvi, & incolas ab exactionum, oppresſionumve injuria liberare ac tueri*, imperabat. Inſuper, *ſi qvi reperirentur ejus farinæ & ex hac nebulonum colluvie, qvi nullo à Tribunis aut ſubTribunis ſuis commeatu muniti, nec cauſæ cujusqvam obtentum habentes, cur huc, illuc eant, aut hic, illic divertant, per provincias vagabundi, incolas concutiendo, expilando, verberibus afficiendo, aut vi deprædando, vexare ſolent, manum his injicere, &, debitæ pœnæ ab iis ſumendæ, ad ſupremum militiæ Imperatorem comprehenſos deducere, aut renitentibus, & vi reſiſtentibus, vim ſimiliter adhibere, imò arma obſtinantes impunè trucidare*, incolis indultum.

Utrumq; effectu carens.

Et ſanè potuerat diffidentia, qvæ Regios & Saxonicos perniciabili æmulatione commiſerat, ſuprà adductâ transactione aliqvid remedii, ut & Sileſia hoc Edicto aliqvid ſenſisſe levaminis. Sed transactio utriusq; partis ſubſcriptione, conſummata haud eſt; tantum aberat, ut re ipſâ effectum ſortiretur: Qvo ipſo, qvi ex Edicto ſuperabatur, fructus qvoq; confuſione hoſpitiorum, ut potisſimâ mali cauſâ neutiqvam ſublatâ, penisſimè intercidit.

57. Ut verò jam deniq; ex longa ambage, qvâ per Germaniam hinc inde excurrimus, in Misniam revertamur, ac ſangvinolentæ funeſtæq́; ad Lutzenam aciei deſcribendæ ſtylum admoveamus, Rex Sveciæ, comperto, hoſtem Weisſenfelſâ movisſe, eundem ſecutus, paulò à meridie illò appulit: Ubi Centurio, cum ſclopetariis centum, à Fridlandiæ Duce, ad terga recedenti Exercitui tuta præſtandum, relictus, hucusq; ſervaverat: Jamq; in eo erat, ut & ipſe recederet; à Coloredo Tribuno, qvem Fridlandius hanc in rem cum Croatis illuc retrò ablegârat, in tutum deducendus: Qvandò regii præcurſores apparuêre. In qvos ſelecta expeditisſimorũ eqvitum manus ab hoſte ſpeculatum emisſa, & curriculo regresſa, Regem cum univerſo Exercitu approperare, nec procul abesſe, retulit.

Velitationes ad Weisſenfelſam.

Coloredus ergò, ſclopetariis grandibus gradibus verſùs ſuos ſe recipere jusſis, ipſe cum eqvitatu ſubſeqvebatur. Nec adeò celeriter tamen id fieri potuit; qvin Regii veſtigia recedentium acriter premerent, & unam Croatarum alam, circumventam, ad internecionem penè cæderent: Vexillo, qvod ab altero latere Romani Imperii aqvilam, Fortunam auro intextam ab altero præferebat, potiti. Nonnulli ex his capti: Qvorum indicio, Pappenhemium cum aliqvot Legionibus in diverſa abiisſe, Regi cognitum. Diminuto itaq; per tot pugnatorum deces-

deces-

deceſſum hoſtili Exercitu, Ducem Lunenburgenſem haud diutius exſpectandum ratus, rectâ in hoſtem citato gradu ducere, & priusqvàm Pappenhemius revocatus rediret, acie decernere, animo ſecum conſtituit.

Et Rippacum.

Fridlandius, Regis adventu inaudito, ponè Rippacum, pagum, in aciem Exercitum direxerat: Ubi à ſelectis, hinc inde, turmis, maximè circa ponticulum, qvi intercedebat, acerrimè velitatum, legionariisq; machinis propiùs adductis, inſtanti certamini à Rege proluſum: Qvoad nox, tenebrarum ſuarum interventu, iras & arma miſceri prohiberet. Stetit nihilominùs uterq; Exercitus perpetem noctem, acie inſtructâ, in procinctu, ad prælium paratus. Et Rex qvidem aliqvot ante ſolis ortum horis totâ hoſtem virium mole adoriri decreverat: Sed ſpiſſa nebula, nocte jamjam decedente, campum caligine ſuâ involvens, cœlum eidem, & unà penè hoſtem eripuit, luciſq; propinqvæ opperiundæ impoſuit vel invito neceſſitudinem.

Regis, ſuos ad prælium animantis, verba.

Interim precibus matutinis pro more, non à Rege tantùm, ſed milite etiam ad Legiones ſingulas peractis, Rex totum Exercitum pereqvitabat: Suos non tam verbis, qvàm proprio exemplo, ad ſtrenuè pugnandum animare, ut qvosq; advehebatur, aggreſſus, & Svecos qvidem, Finnoneſq; in hunc ſenſum compellans. *Cariſſimi cives, fortiſſima pectora, jam tempus præ manibus eſt, qvod illuſtri documento toti Orbi teſtatum faciet: Qvid tot acerrimis conflictibus, & cruentis præliis, hactenùs exantlatis, militaris experientiæ atq; virtutis vobis acceſſerit. En hoſtem, qvem tanto ambitu qvæſiiſtis, tanto viarum tractu eſtis inſecuti: Non jam præruptis & penè inacceſſis montium tutum, nec poſt validum & munitiſſimum vallum deliteſcentem; ſed æqvâ planitie ſtantem, & manuum veſtrarum ſtrenuitati palàm expoſitum. Qvàm parum hucusq; virtuti ſuæ, viribusq; confiſus ſit, qvàm vehementer æqvi martis aleam ſubterfugerit, notiſſimnm vobis; nec, in memoriam revocari, opus. Et jam inter fugiendi, pugnandiq; conſilia medius ac animo fluctuans, cunctatur, non reſiſtit: Nec hæret illic, qvod ſpem ullam vincendi foveat, ſed qvod celeritate veſtrâ omni elabendi ſpe evolutus ſit. Ne, qvæſo, animum inducite, ut credatis; hoſtem, eò qvod non ampliùs aciem declinare videtur, cum conſilio animum qvoq; mutâſſe, &, qvi ad conſpectum veſtrum expaveſcere ſolebat, nunc intrepido vos animo opperiri: Neceſſitas eſt, qvæ hunc ei ſtatum expreſſit; non imperterriti animi robur, non conſcia ſuæ ſibi virtutis fiducia. Accingiminor ergò, cum bono Deo, non tam ad præliandum, qvàm vincendum, expedite arma, qvibus ſæpiùs hoſtem contudiſtis; gerite vos, ut milites, ut veteranos, ut qvamplurimis trophæis inclytos decet, & ſpem, qvam toti Chriſtiano Orbi de inſigni virtute ac fortitudine veſtra excitaſtis, ſuſtinete: Deo, Patriæ, Regi veſtro ſtrenuam hanc manuum operam, & ſangvinem vitamq;, ſi opus fuerit, promte impendendo. Id ſi feceritis, in hoc pariter & futuro ſeculo, Altiſſimi vos manet benedictio, nec non glorioſum per univerſum Chriſtianum Orbem nomen; & à me qvoq; debitum militari fortitudini redhoſtimentum. Sin (qvod DEus clementer avertat) Sed reprimo me: Nec enim de virtute veſtra ullatenùs ambigere poſſum; cujus tot ſtrenuè exantlata pericula, vades prædesq; habeo. Qvin & vultus veſtros, in qvamvis audaciam erectos, generoſam mortem mecum, qvàm infamem fugam ſpirare, palàm conſpicor.*

Ab his ad Germanos verſus Rex. *Conſcientiam veſtram, ſocii & commilites dilectiſſimi, teſtor,* inqvit, *Famam & honorem teſtor, deniq; omnium non æternam modò ſalutem teſtor, ſed & mundanas fortunas, de qvibus hodierno die jacietis aleam; ut fortiter prælium capeſſatis: Priſtinæ virtutis memores, & priſtinarum laudum, illiusq; cumprimis laureæ; qvam annò, & qvod excurrit, non longè hinc à ſene Tillio, tot partis antehac victoriis claro, reportaſtis. Viſitur illic ad Breitenfeldam æqvor ingens campi truncis Legionum artubus, ac inſolentium, invictasq; ſe jactantium, animarum exuviis tumidum: Sed & præjacens agri planities hoſtilium cadaverum ſtrage in tumorem data, pari modo inclareſcat, faxo; ſi veſtra virtus ardori meo ſatis reſpondet. Euge ite propitio mecū Numine; Nec enim auſpicio tātùm meo, aut imperio, ſed ductu pugnabitis; qvinimò nō Ducem modò habebitis, ſed & commilitionem.*

Acceptate gratis pectoribus hanc meam expromtam operam, & veſtram jungite: Ipſemet præibo, & viam vobis monſtrabo ad pugnam, ad victoriam, ad triumphum; eandemq́ periculorum, vulnerum, ipſiusq́ adeò necis aleam intrepidè ſubibo. Incumbite mecum conſtipatis agminibus in hoſtem, &, cum DEO, victoriam illi extorqvete; cujus potiſſimi in vos, veſtramq́ Poſteritatem fructus redundabunt. Nam ſi effugii diverticula circumſpectabitis, de Religione, Libertate, fortunis, vitâ, & temporali ſimul atque æternâ ſalute veſtrâ actum eſt: Ilicet.

His hortamentorum ſtimulis accenſi, cùm Duces, tum milites, à ſummis ad infimos, animo erecto & alacri vultu in prælium ruebant: Aut victoriam conſeqvi certi, aut mortem oppetere obſtinati.

Regiæ aciei ordo. Exercitus regius, eâdem penè ratione, qvâ anno ad Lipſiam ſeu Breitenfeldam diſpoſitus, & in duas diverſas acies, tum in corpus, nec non bina, eidem ad dextram ſiniſtramq́, annexa, cornua diſtributus erat. Prima acies dextri cornu, ut honoratisſimus locus, Svecico & Finnonico eqvitatui obvenerat: Ubi Smalandorum, OſtroGothorum, Uplandorum, Viſi-Gothorum, & Finnonum vexilla fulſêre. Poſt hæc in ſubſidiaria, ſeu ſecundâ acie collocatæ Uslarii, Landgravii Hasſiæ, Beckermanni, Bulaccheri, Goldſtenii, & Gulielmi, Saxoniæ Ducis, Legiones. Huic cornu ipſemet Rex aderat. In ſiniſtri cornu primа acie reperiebantur Bernhardi, Ducis Saxoniæ, Carbergi Tribuni, tum è Curlandis Livoniſq́; conſcriptus, & Corvillianus deniq; eqves. In ſecunda Stechnicius cum Gallis; porrò Stenbacchi, Brandenſtenii & Leoſtenii Comitum, Anhaldini qvoq; Principis, & Baronis Hoffkirchii turmæ. Summam autem imperii hoc in cornu Rex Bernhardo, Saxoniæ Duci commiſerat. Eqvitatui hinc inde certus ablectorum ſclopetariorum numerus, ſecundùm modum ad Breitenfeldam obſervatum, erat interjectus. Corpus aciei octo recenſebat peditum phalanges: Qvarum qvaternæ primam aciem implêrant; totidem in ſubſidiis relictæ, qvæ iſtis, ab hoſte laborantibus, tempori adesſent. Primâ acie ad dextram occurrebat Svecorum phalanx: Hinc prætoria, ſeu flava: Inde vetuſtior cærulea, Winckelio Duce: Demùm Bernhardi, Ducis Saxoniæ, & Wildenſtenii Tribuni Legiones, junctis viribus qvartam phalangem conficientes. Huic aciei Nicolaus Brahe, Comes de Wiſingsburg, Legionis qvidem prætoriæ adhucdum Tribunus, ſed auctoritate tamen generalis vigiliarum Præfecti moderabatur. In ſecunda acie Boſii Tribuni & Gulielmi, Saxoniæ Ducis, Legiones inter ſe combinatæ, primum locum obtinebant: Qvibus in ordine ſuccedebat Cniphuſiana, ex duabus, albâ, nimirùm, Burtii, Noribergæ ex accepto vulnere decedentis, & Mitſchevalii, ob deditum Rainum capite non ita pridem truncati, Legionibus conflata Legio, adeòq; numero valentior, & ſola locum ſuum tueri apta: Seqvebatur Turrius Comes cum ſuis, & Hasſis: Siniſtrum deniq; latus claudebant Mitslaſius, Rosſius, Gerſtorffius Tribuni. Terga horum medio loco Ohmius Tribunus cum eqvite ſuo ſuffulſerat: Cumulus proſperis, aut ſubſidium laborantibus. Præerat autem eidem aciei Cniphuſius, generalis vigiliarum Præfecti titulo & dignitate jampridem à Rege cohoneſtatus. Exercitum vicena majora tormenta, ſingulas primæ aciei phalanges, qvina, præcedere viſa: Non connumeratis legionariis machinis; qvarum ad cornua & ablectos ſclopetarios, circiter qvadraginta, hinc illinc, conſpiciebantur.

Teſſeram militarem Rex, eodem auſpice & pari ſucceſsus ſpe prælium initurus, eandem, qvâm anno ad Breitenfeldam dederat: Nempe, *DEus nobiſcum.*

Fridlandiæ econtrà Dux nec ipſe qvicqvam, Exercitum accuratâ diligentiâ in aciem diſponendo, omiſerat; qvod in prudentisſimi Imperatoris munere deſiderari posſet. Initio qvidem haud veriſimile illi apparebat; Regem hac vice manus conferendæ avidum: Qvin id potiùs qværere, opinione præſumſerat; ut Georgio, Duci Luneburgenſi, & Saxonicis, ad Torgâ ſedentibus, junctus, viribus auctior Fridlandii intentio.

in

in prælium rediret. Demùm verò, ſeriò id agi, & Regios, fronte huc verſâ, cervicibus ſuis jamjam imminere, intelligens, animo paululum commotior, Pappenhemium, copiasq; Halam Saxonum nuper ablegatas, citatis aliqvot nunciis miſſis, & ancipiti diſcrimine, qvod ſubitò præter opinionem ingrueret, expoſito, raptim ad ſe acceſſitum iit. Cujus reverſioni ne Regiorum, in aciem magnâ animi alacritate ruentium, celeritas præverteretur, conflictus tempus ſummo ſtudio, qvantum potè, in longum extrahebat: Nebulâ, qvæ ſub ortum lucis campum omnem operuerat, propoſito ipſius luculenter admodùm inſerviente.

Opportunus loci, qvem inſederat, ſitus.

Dum enim hujus caligine Rex detinetur, ne adeò maturè, prout ſecum conſtituerat, in hoſtem moveret, Fridlandiæ Dux, ad Exercitum, ultimo Iduum Novembris, ſummo mane, Lutzenam usq; retrahendum, tempus abundè nactus fuerat. Ubi, oppido ad dextram relicto, in planitie, qvæ multa illic, & explicando militi aptiſſima, ponè viam regiam, Lipſiâ in ſuperiorem Germaniam ducentem, acie inſtructâ, conſtitit; viam, ſolertiâ inſigni, in uſum ſuum adaptans, aciemq; iſthac ſuam præmuniens. Exiguum etenim ſed duplex foſſatum, qvo, ad utrumq; latus in longum porrecto, agricolæ, Pacis tempore, ne currus & vectabula, iter illac facientia, in agrum aut ſata evagarentur, viam hinc inde clauſerant, effoſſâ raptim & excavatâ altiùs tellure, validam ſclopetariorum ablectorum manum inſidere juſſit: Non ſine maximo ſuorum commodo. Nam & hi, qvi in ſcrobibus delitescendo, ab adverſariorum ictibus tuti, ex occulto in pateſcentes, irruentesq; deſtinatis ictibus jaculabantur, depellendi Regiis hinc erant; & foſſata (id qvod per ſe absq; confuſione atq; ordinum laxamento fieri vix poterat) transeunda: Priusqvàm cum hoſte, pranſo parato, & in procinctu ſtante, ad manus pervenirent. Tormentorum grandiorum ſeptem ponè foſſata Regios opperiebantur: Reliqva, qvatuordecim numero, à dextris, ad molam alariam, ubi planities in colliculum, omnem circa campum deſpectu ſuo retegentem, erigitur, commodiſſimè collocata. Acies ipſa pariter ut Regis in corpus, & cornua diſtincta erat: Inter qvæ corpus qvatuor præcipuè ingentes complectebatur peditum phalanges. Teſſeram Fridlandius militi, *Iesus Maria*, dederat: Admiſſâ in honoris, filio unicè debiti, partem genitrice.

Matutino ergò tempore velitando penè transacto, poſtqvàm nebulæ, qvæ telluri incubuerant, altiori ſole parumper discuſſæ, aperuêre faciem rerum, Rex, tubicine qvadrageſimum ſextum regii Prophetæ Pſalmum modulari juſſo, & mox ſexageſimo ſeptimo aſſâ voce decantato, in hoſtilem aciem jamjam toto agmine moturus; *Euge eamus*, inqvit, *Chriſto Duce & auſpice Chriſto:* Iterumq; altâ voce iter *Ieſum Salvatorem, ut in prælium pro Nominis ſui gloria tendenti vires ſufficeret*, invocans, jejunus hoſtem, qvi Lutzenam, ut Regiorum impreſſionem ab hac parte præpediret, incenderat, ſine ulteriori ambage rectâ adoriebatur. Ita circa undecimam demum meridianam acies aciei infeſtis animis, armisq;, & conferto pede commiſſa. Cujus ſeriem breviter, aliorum ductum ſecuti, tradémus: Nam accuratè deſcribere, ne his qvidem, qvi interfuêre, poſſibile fuerit; Spiſſiſſimâ nebulâ, omnia confuſione cæcâ miſcente, & unicuiq; vel propria fata, ne de alienis dicamus, occultante.

Prima coitio ad foſſata, qvæ diximus, à Fridlandio altiùs depreſſa, & ſclopetariorum præſidio firmata, ubi Regius ea attigit, acerrima exſtitit. Svecica tamen phalanx in ſclopetarios hos, utut, loci fraude priores, ferociter reſiſterent, magno animo irruens, & ſuperior mox facta, ad internecionem cecidit penè univerſos: Paucis, qvi ſtragem evaſêre, pulſis, & ſeptem, qvæ poſt foſſata diſpoſita erant, tormentis, in poteſtatem redactis. Seqvebatur hanc altera phalanx, ſeu flava & prætoria Regis Legio, foſſatis celeri ſaltu ſuperatis, in qvartam hoſtium, qvæ à ſiniſtris ſtabar, phalangem (utut militum numero vel ter eſſet pollentior) tanto impetu incumbens: Ut, ordinibus disjectis, perculſam facilè diſſiparet.

Primus peditum conflictus

Nec

Nec hoc ſucceſſu contenta, in alteram propè aſtantem pari audentiâ & felicitate impegit: Nam & iſta virtuti Regiorum cedebat. Jamq; ad usq; tertiam perventum erat: Sed, rareſcentibus paulatim ordinibus ex aſpero atq; diuturno conflictu, & viribus langveſcentibus, tertia, nec non huic accedens qvarta hoſtilium peditum phalanx, tum bina eqvitum, ſuis ſubſidio è proximo proruentium, agmina flavam iſthanc Legionem, unà cum vetuſtiori cærulea, qvæ commilitonibus auxilio venerat, à fronte lateribusq; circumventas, ac velut nube qvâdam ſuperfuſas, non ſine clade pepulerunt; recuperatis, qvæ amiſerant tormentis. Qvartam primæ aciei à Regiorum parte phalangem tormenta, ad molam ventoſam collocata, adeò infeſtârant & coanguſtaverant: Ut ad latus poſt molitoris tugurium paululum ſeceſſerit. Regii itaq; tormentorum, qvæ phalanges præceſſerant, vim eò qvoq; vertere coacti: Contrariâ verberatione huc inſtitutâ, par pari rependentes.

Primus eqvitum conflictus. Et hæc qvidem pedeſtris prælii ab initio facies. Eqvitibus autem foſſata non minori impedimento eſſe: Qvippè cum, aliis feliciter ea ſuperantibus, aliis ægrè ex hiatu illorum eluctantibus, non ita citò conferti iterum, cohærenteſq; frontem æqvare poſſent. Senſit illico Rex, eqvites, remorâ hac detentos, tardiùs pro ipſius voto in hoſtem ire: Ipſemet igitur, eqvo calcaribus adacto, inter primos foſſata tranſiliit; ſuos non tam verborum incitamentis, qvàm facto ipſo, exemploq;, ad paria audendum, exſtimulaturus. Mox in fronte Smalandorum ſe ſiſtens, ad hoſtem, qvi proximè occurrebat, duxit: Tanto in eum animi ardore invectus; ut virtuti ſuæ ac ſuorum imparem ſtatu depelleret.

In qvo Rex ipſe occubuit. Verumenimverò Fata ſucceſſus dulcedinem acerbiſſimo Regiis mœrore miſcuerunt. Rex qvippè in conflictu infelici ſclopeti ictu brachium transadactus, &, oſſibus ac nervis globi violentiâ omninò contuſis laceratiſve, lethaliter penè vulneratus, viribus, ob ſangvinem largiter è vulnere exundantem, jam deficiebat: Qvandò converſus ad Franciſcum Albertum, Saxoniæ inferioris Ducem, qvi non ita pridem, relicto Cæſare ad Noribergæ hærentem ſe contulerat, hactenusq;, ut honorarius miles, eum ſecutus, in hoc etiam certamine latus ſtipabat, è prælii tumultu in tutiorem locum deduci, poſtulavit.

Dum ergò hic in eo eſt, & nebulâ, qvam pulvis, diſcurſu eqvorum excitatus, fumusq; ac vapor non parum auxerant, deceptus, à regiis turmis longiuſculè aberrat, hoſtilium eqvitum manus in eos forte fortuna impingens, Regem, jam tum Ducis ope eqvo ſe vix ſuſtinentem, binis adhuc ictibus, uno corpus, altero caput trajectum, penitus neci dedit; nec agnitum, in campo jacentem deſtituit.

Hæc de beatiſſimi Regis morte fama communior: Nam qvod tunc temporis, non ab hoſte, ſed ab alio Summate, à qvo non debuerat, nefariè cecidiſſe, murmuratum, utpotè haud liqvidò nobis compertum, ad ſummum occultorum criminum Judicem ac vindicem, ejusvè decretorium tribunal, cognoſcendum remittimus.

Funeſtus hic, & nullis lacrymis ſatis deplorandus Regis caſus, non tantum caballo, qvem eo die inſederat, binis ſangvine rubentibus ſclopetulis, ſine ſeſſore, ad ſuos effuſiſſimo curſu reverſo & agnito, ſed & Regis comitatu, rem hinc inde diſſeminante, mox Exercitui paſſim innotuit: Qvi qvantum in mœrorem, triſti hoc nuncio ad aures perlato, conjectus ſit, ex ardentiſſimo amore & affectu, qvo vivum nunqvàm non perſeqvebatur, dijudicare licet. Nec tamen infortunium hoc ingens & irreparabilis tam cari capitis ac Imperatoris jactura, qvod aliàs fieri ſolet, milites perculit, aut terrore, ſed irâ potiùs & ultionis cupidine implevit: Ut non tam victoriæ conſeqvendæ, qvàm vindictæ ab hoſte, vel cum proprio interitu ſumendæ avidi, obfirmatis animis, & reſpectu omni ſepoſito, furibundi, rabidorumq; inſtar animalium, in obvia pericula, in vulnera, in præſentiſſimam mortem ruerent. Regiorū à morte Domini ſui fervor.

Sveci ante omnia ac Finnones, qvi primam aciem dextri cornu conficiebant, ſiniſtrum hoſtium cornu tanto Et ſecundus impetus, pri-

maq; victoria.

tanto impetu aggrediebantur, ut hi, vim eorundem haudampliùs ſuſtinentes, terga verterent. Croatæ nihilominùs, aciem ab hoc latere claudentes, dextro regii Exercitus cornu per ambages circuito, ingenti clamore (ut mos ipſorum) impedimenta ac currus tormentarios, ab hac parte ſtantes, invaſerant, nec parum confuſionis excitabant: Mox tamen Gulielmi Ducis Saxoniæ, & Bulacheri, Goldſteniiq; eqveſtribus Legionibus, è ſecunda acie dextri cornu, præproperè, fronte verſâ, huc advolantibus, rejecti, & in præcipitem fugam compulſi. Qvo in certamine ſubTribunus à Relingen brachium globo transactus.

Nec Bernhardus, Saxoniæ Dux, nec Cniphuſius, qvorum ille ſiniſtro cornu, hic ſubſidiariæ ſeu ſecundæ peditum aciei moderabatur, inter hæc feriati: Ille qvidem dextrum hoſtium cornu ſummâ alacritate adortus, ſtrenuâ eqvitum, ac his interjectorum ſclopetariorum operâ, crebrisq; legionariarum machinarum fulminibus, ſtatu id ſuo, & tormentorum, qvæ ad molam ventoſam diſpoſita erant, poſſeſſione dejecit: Alter cum reliqvo peditatu gradum eòusq; promovit, ut ſeptem, qvas, reciprocantis victoriæ æſtu, primùm devenisſe in Regiorum, mox in hoſtium rediiſse poteſtatem, antè diximus, majores bombardas hoſti denuò extorqveret. His pariter retrò converſis, & in propriam aciem detonantibus, fluctuare illa initio, mox diſſolvi, ac pedem referre: Partem tamen horum ſucceſſuum ſibi vindicante fortunâ. Eodem enim penè momento, qvo Bernhardus, Saxoniæ Dux in hoſtem totis viribus movebat, currus nonnulli, nitrato pulvere onuſti, molam alariam inter & patibulum ſtantes, igne ſubitò concepto, magno fragore in altum evibrati, ſtragem latè qvidem, ſed latiùs terrorem in hoſtili Exercitu dederant.

Qvam Pappenhemii adventus dubiam reddit.

Pappenhemius, qvem Fridlandiæ Dux, paulò ante prælium, Halam Saxonum, Mauritioburgo expugnando, miſerat, ſed mox, Rege præter opinionem ingruente, raptim revocârat, ut ingenio ferox, ac manu promtus, mandato poſteriori accepto, nil magis habuerat in votis; qvàm obtemperare ſine mora, & glorioſæ huic interesſe factioni. Qvantumcunq; tamen accelerarct, tempori, re Cæſarianorum nondum inclinatâ, adesſe minimè potuerat: Qvod miles Halæ, in prædam effuſus, totâ Urbe divagaretur paſſim, tardiusq; ad ſigna rediret. Venit nihilominus cum eqvitibus ac draconibus, qvos raptim conglomeraverat, ad conflictus locum, eo ipſo tempore; qvo cum Cæſarianis jam penisſimè actum videbatur. Cujus adventu victis in præcordia redibat virtus, &, qvi nil niſi fugam paulò ante circumſpectaverant, prælium reſumtis animis, magno niſu inſtaurabãt.

Mox, geminatâ laureâ, clariorè.

Anceps autem, varium atrox id fuit: Alternante vices fortunâ. Nam & Regii, acerrimâ impresſione ab hoſtibus factâ, tormentis, omnive, qvam tanto labore ac ſangvine pepercrant, victoriæ ſpe vicisſim dejecti: Et, redintegrato mox impetu, hoſtem, Pappenhemii, lethaliter vulnerati, caſu exterritum, denuò pepulerunt, tormentis iterùm potiti, eorumq; posſesſionem mordicùs defendentes; donec, nocte ingruente, hoſtis ab amico dignoſci ampliùs non posſet. Tunc enim demùm, magnâ utrinq; ſtrage editâ, Cæſariani, campo omninò exuti, victoriâ Regiis ceſſère: Bernhardus verò, Saxoniæ Dux, Exercitu recollecto, & ordinibus, qvantum temporis condicio admittebat, reſtitutis, perpetem noctem in loco conflictus transegit.

Deſideratorum numerus.

Numerus eorum, qvi cruentâ hac acie occubuerunt, ad novem millia aſcendisſe fertur. Inter qvos, à Cæſarianorum parte, Abbas Fuldenſis, qvi ſpectatum venerat, Lanius item, Weſtrumius, & Foveſius, Tribuni; ſubTribuni autem, Taxhemius, Lambertus, & Cammerhofius reperti. Pappenhemius ipſe, cui globus, è legionaria machina promisſus, femur contuderat, poſtridiè circa tertiam matutinam, Lipſiæ, in arce Pleisſenburgi, poſt ingentes cruciatus exantlatos, animam exhalavit: Indefeſſi ingenii, & expromtarum manuum miles; qvi ſupra centum cicatrices, acceptorum in præliis vulnerum, in corpore ſuo numerâsſe ſcribitur. Nec Bartholdus, Comes Wallenſtenius, ſenior

Breu-

Breunerus, generalis rei tormentariæ Præfectus, & Comargus Tribunus vulneribus diu ſupervixêre.

Regii, præter carisſimum Regem ſuum, qvem extra omnem numerum ponimus, multos qvoq; fortisſimos milites ac Duces deſiderabant. Inter alios generalis vigiliarum Præfectus, Uslarius,& Gerſtorffius Tribunus, in ipſo certaminis fervore mortui conciderunt. In Libitinæ qvoq; cenſum hac occaſione venit Nicolaus Brahe, Comes à Wiſingsburg, prætoriæ Legionis peditum Tribunus, ſed in acie generalis vigiliarum Præfecti munere functus: Qvi prudentisſimi ſimul Ducis & ſtrenui militis aliqvammulta Regi experimenta antehac dederat, & in hoc cumprimis conflictu cum flava ſua Legione omne fortitudinis punctum tulit; eodemq; graviter genu ſaucius excedens, vulneris vi remediorum efficaciam ſuperante, brevi poſt in vivis eſſe deſiit. Egregius certè pariter Dux & bellator, à Rege, paucis ante obitum diebus, de primoribus ſuorum Ducum fortè ſermonem habente, juxtà cum hodierno Campiductore, Leonhardo Torſtonis, imperatorio paludamento dignus judicatus: Qvod dubio procul à Regis morte ipſum manebat; ni Fata prævertisſent, Prudentiæ virtutumq; militarium, ad ſummum imperii apicem certatim hominem jamjam ſublimantium, conatus. Eadem vulnerum atrocitas Erneſtum qvoq;, Principem Anhaldinum, & Wildenſtenium Tribunum è viventium numero poſtmodùm ſuſtulit. Ut ita acies hæc ad Lutzenam, licet victoria ad ultimum Regiis ac Proteſtantium parti obtingeret, majori tamen gloriâ, qvàm gaudio iis fuerit: Si ingentem Ducum, militumve deſideratorum jacturam reſpicias, magno conſtans; ſin funeſtisſimum Regis ipſius caſum, inæſtimabili pretio emta.

Bernhardus, Saxoniæ Dux, cum Exercitu Weisſenfelſam retrocedit.

Bernhardo autem Saxoniæ Duci, ad qvem à beatisſimi Regis obitu ſumma imperii devoluta fuerat, nocte, qvæ prælium ſeqvebatur, in loco conflictus, ut diximus, conſumtâ, poſtridie ſummo mane, Croatæ ſub octodecim vexillis, ut tormentorum & impedimentorum in tutum deducendorum periculum facerent, appropinqvare viſi, novas turbas ciebant: Qvæ tamen facilè ſedârunt; iisdem, ſimul ac Regios in ſtatu ſuo ſtantes conſpicarentur, trepido & citato gradu Lipſiam redeuntibus. Dux qvoq; Bernhardus Exercitum, memor laboris ac vulnerum, qvibus tam anceps belli fortuna, qvamvis proſpero fine, illum afflictaverat, unà cum regiis exuviis pilento impoſitis, Weisſenfelſam reduxit: Militem, indultâ ab armis qviete, aliqvantulùm refecturus, ſimulq; Saxonicarum ac Luneburgenſium (qvæ in itinere jam erant) copiarum adventu exſpectato, junctis cum his viribus, partam proſecuturus victoriam.

Funus regium in Pomeraniam deducitur, exeqviis ubiq; celebratis.

58. Regiæ exuviæ poſtmodùm exenteratæ, ſarcophago impoſitæ, Witebergam, ſub Novembris exitum, inde vetus Brandenburgum, porròq; in Pomeraniam deductæ, ac nullibi non chriſtiano, in ejusmodi Magnatum funere ſolenni, ritu, imò, qvod magis eſt, multorum millium, amoto hoc Patrono, dira & triſtia qvæq; jam tũ ſibi ominantium, haud ſimulatis aut fictis, ſed veris, remotâ necesſitate, atq; ex vero dolore promanantibus, lacrymis exceptæ, dimisſæve. Ubivis locorum, qvà Proteſtantium doctrina in Germania florebat, beatisſimis Regis Manibus honorario funere parentatum eſt: Et ubivis penè hiſtoria Joſiæ Regis, qvi, ut vitæ probitate, ſic exitu & mortis genere, cũ Rege noſtro haud incommodè asſimulari poterat, ſermoni funebri materiem dedit.

Inter qvas, funebris Doctoris Hoe concio notatu digna.

Imprimis Electoris Saxoniæ protoMyſta, Doctor Matthias Hoe ab Hoheneck, octiduo poſt funeſtũ hunc caſum, ſuprema erga Regis memoriam munera functus, qverulâ & affectui movendo idoneâ concionem habuit, miriſq; Regem laudibus extulit: Deprædicando ut *fortisſimũ Regem, qvi, leonis inſtar, in hoſtem irruens, bellum Domini intrepidè gesſerit; ut vigilantisſimum Regem, qvi, adverſus hoſtem, pro communi Proteſtantiũ bono excubans, multis ſæpiùs noctibus ſomnũ in ſtrato haud viderit; ut laborioſisſimũ Regem, qvi nec noctu, nec interdiu ſibi parcens, tantas ærumnas bello exantlaverit, qvãtas vel gregarius miles ſibi imponi ægrè ferret;*

ut

ut belli ſcientisſimum, experientiæq́ militaris ſummum Regem, qvi, qvicqvid bello gerendo facit, in numerato habuerit, omnesve totius Orbis Imperatores bellicâ gloriâ ſuperarit, imò à qvo nulli non veterani, & multorum bellorum Duces, militesve, peritiores recesſerint; ut felicisſimum Regem, cujus cœptis, qvòcunqve arma verteret, ſummum Numen benedictionis ſuæ auram evidenter aſpiraverit; deniq́, ut præſtantem adeò Regem ac Heroem, cui, ſi univerſarum virtutum, qvibus ille, & in ſummo qvidem excellentiæ gradu, exornatus fuerit, chorum reſpicias, Orbis terrarum ſuo tempore vix habuerit parem. Ulterius famam & Nomen regium vindicatum ibat à maligno & livido calumniatorum dente; *qvi, occulti Regis hoſtes, ſiniſtrarum ſuſpicionum ſemina de eodem in animis hominum ſpargere haud veriti erant*: Inſignes laudum flores tumulo ejus porrò aſpergens; ut *de DEo, & divini Nominis gloria, vera Evangelii doctrina, Germaniæ totius Libertate, omnibus proteſtantibus Imperii Electoribus, Principibus, Ordinibus, imprimis Saxoniæ Electore ac electoratu qvàm optimè merito. Fuisſe enim Regem Electoratus Saxoniæ Salvatorem, ut ſacra Scriptura hos magnorum meritorum Viros indigitet: Fuisſe fidelisſimum ipſius Electoris amicum; qvi contractum fœdus, Exercitum in ſubſidium adducendo, firmiter ſervârit, ſangvineq́ ſuo regio effuſo, & vitâ ipsâ impensâ, demùm obſignaverit.* Ad ultimum concluſit. *Laudatisſimi Regis manes, non tantùm qverulâ voce, & debito ac grato lacrymarum tributo, decentiq́ beneficiorum famigeratione, in ipſa morte honorandos: Sed poſteros qvoqve ejus ſeriò & ex intimis cordis penetralibus, benevolo ac conſtanti affectu amplexandos; omnemq́ his felicitatem, ac largam beneficiorum remunerationem, in milleſimam ſtirpem, conceptis ad DEum Opt. Max. precibus ac votis, exoptandam. Deniqve Regis exemplum imitandum, veſtigiisq́ fortiter inſiſtendum: Id qvod ut facerent, Germaniæ Magnates validis rationum ſtimulis incitari. Si enim Rex, glorioſæ Memoriæ, tanto ardore extraneæ gentis patrocinium ſusceperit: Qvantò magis illos deceret, pro Patria, pro dicionibus ſuis ac ſubditis, pro aurea conſcientiæ & vitæ Libertate, pro oppresſorum ab hoſtibus liberatione, imperterrito animo arma capesſere, armis immori?*

59. Hoſtis campo, de qvo obtinendo tantâ cum Regiis animorum pertinaciâ certaverat, ad extremum relicto, tenebris nocturnis tectus, Lipſiam majorem partem ſe receperat: Ipſomet Fridlandiæ Duce, circiter noctis meridiem, vix octoginta eqvitibus venientem comitantibus, Urbem ingresſo. Septimo Iduum Novembris circa octavam antemeridianam Exercitus reliqviæ ad Urbem conveniebant; unde triginta duo peditum ſigna, intra mœnia medium in forum deducta, heſternæ cladis faciem aperuêre: Rarus enim ſigna ſeqvi miles, & apluſtria multa haſtilibus direpta, qvin & multa ſignorum haſtilia confracta reperiri. Mox, recluſis portis, univerſus Exercitus admisſus, Urbem ac ſingulas domos replebat; inſigni civium ac incolarum moleſtiâ, in qvos militari licentiâ debacchari jam cœperant malè-feriati hi hoſpites: Qvandò ſubitum Ducis Fridlandiæ de discesſu mandatum, brevem hanc ærumnam fore, ſpopondit. Nec is ultra ſextam veſpertinam dilatus. Exiêre autem omnes Bornam verſùs per portam Divi Petri: Ne qvidem Fridlandio ipſo diutiùs moram trahente, ſed eâdem adhuc veſperâ, circa decimam, Urbi valedicente. Poſtridiè, qvi ſextus Iduum Novembris erat, qvicqvid reliqvum fuerat Cæſariani Exercitus, Lipſia haud invita dimiſit: Complures qvoq; copiæ, qvæ aliorſùm fugâ nocturnâ nuper aberraverant, maximè à meridie ſeptendecim eqvitum vexilla, Urbem præterire viſa. Eodem die Holckius, Campiductor cæſareus, claves portarum Senatui Urbis reddebat, ſubjungens: Fidem promisſorum datam, ut generoſum Virum decet, ſervâsſe, & ita ergâ univerſos, ſingulos, conſcientiâ teſte, ſe gesſisſe; ut optimè ac in meliorem partem de ipſo ſentiendi, loqvendive, nec non, qvi morbo aut vulneribus detenti reliqvi manerent, chriſtianâ caritate amplectendi cauſam esſent habituri. Ita Lipſiâ, exiguo tantum præſidio illîc relicto, à Cæſarianis discesſum. Pleis-

Lipſiam Cæſariani deſerunt.

ſenburgi tamen arcem ducentis militibus inſesſam retinebant: Toto agmine ad montana, Zviccaviam verſùs contendentes.

Fœderati recŭperát.

Nec mora longa à Cæſarianorum abitu intercesſit, qvandò regius & electoralis eqvitatus, qvi Torgæ hactenùs hæſerat, Urbi appropinqvare cœpit. Qvorum octoni, qvarto Iduum Novembris, intra ſecundam & tertiam pomeridianam, currum neſcio qvem comitati, Grimmenſem portam, qvæ unica tunc temporis, invalidâ, è militibus ac civibus mixtâ, ſtatione firmata, patebat, accesſêre, & Cæſarianorum nomen mentiti, hocq́; fuco deceptis cuſtodibus, intromisſi, qvi esſent, mox oſtenderunt; militibus, qvi illîc ſervabant, neci datis, & portâ in poteſtatem redactâ: Donec centum qvinqvaginta eqvites, veſtigia eorum ſecuti adventarent, Urbemq́; irrumpentes, obvios qvosq; Cæſarianorum trucidarent; Urbe, civibus haud repugnantibus, potiti. Mox Taubius Tribunus cum draconibus ſuis, Baro qvoq; Hoffkirchius, & Tribunus à Porta, ambo itidem Duces, alter Luneburgenſis, alter Saxoniæ, Altenburgenſis ſtirpis, advolabant, ultra qvadraginta eqvitum vexilla ſecum trahentes; qvæ per ſuburbia divertere, dracones autem arci qvàm proximè ſuccedere jusſi: Eâdemq́; adhuc veſperâ deditio, ſed neqvicqvam, hoſti imperata. Johannes Voppelius, qvi arcem, fidei ipſius ab Electore concreditam, jam bis, nullâ urgente necesſitate, hoſtibus tradiderat, ſtatim in cuſtodiam datus, & Dresdam poſtmodùm abductus, tandemq́; debitam factis ſuis mercedem ibi nactus eſt.

Obſeſſo Pleiſſenburgo.

Nox inſecuta vallo adverſùs arcem jaciendo, & tormentorum ſuggeſtibus excitandis conſumta. Tertio Iduum Novembris, ante meridiem, dum haberetur concio, ducenti qvinqvaginta ablecti pedites, & noctu circa undecimam veſpertinam iterùm qvingenti ſclopetarii, arci eò magis coanguſtandæ, Urbem intrabant: Eqvitatu è diverſo, qvod nullius hîc uſus videretur, vaſis conclamatis, discedente. Eodem die, circa meridiem, tympanotriba in arcem misſus, & certas deditionis leges offerens, id reſponſi tulerat. *Non ſperare præſidiarios, qvod ab obſesſoribus meticuloſorum & levium adeò nebulonum numero cenſeantur; qvalis fuerit, qvi nuper arcem, nullâ neceſſitate presſus tradiderit: Qvinimò in arce, & vivere paratos, & mori. Militares esſe Viros, nec ſibi defuturos, ſed ad arcis tuitionem manibus, pedibusq́ allaboraturos: Per ſe qvoqve licere, ut, qvam ipſi ad defendendum, obſesſores ad oppugnandum afferrent animorum manuumq́ promtitudinem.* Nec factis ſegniores, ad vim toti converſi, hoſtiliterq́; magnâ utrinq; vehementiâ agi cœptum: Adeò, ut Pleisſenburgi arx ita facilis, prout amisſa, recuperatu haud fuerit; ſed, Saxonicis neqvicqvam minaciis ſuis vim miſcentibus, usq; in Decembrem menſem defenſionem obſtinarit.

Chemnicium hoſti à Regiis extorqvetur.

Regius inter hæc Exercitus Grimmam, qvam Pleisſa alluit, iter flexerat: Ubi eqvitatus Torgâ adveniens, penultimo Calendarum Decembris, illi junctus. Inde ſtatim Chemnicium, Urbi obſidendæ, itum: Qvod tres hoſtium Legiones obtinebant, Comargi (cujus, ex vulnere nuper accepto defuncti, reliqviæ, vix bidno, ante locum obſidione cinctum, in Bohemiam fuerant avectæ) Palantii & Contreras, Tribunorum; poſtremo hoc ſummæ rerum moderante.

Et obſesſi qvidem, acriter initio à muris fulminantes, conatibus Regiorum aliqvot dierum ſpatio egregiè obniti; mox tamen, accesſibus à Cniphuſio magnâ induſtriâ propiùs, propiusq́; indies admotis, & muro tormentorum violentiâ aperto, omnibusq́; aggresſuræ ſummo impetu tentandæ paratis, ad deditionis necesſitatem compelli: Qvæ ſeriùs ad remedium hoc confugere viſis, non aliâ, ac ſeqventi ratione, obtingere potuit. *Exirent*, ſcilicet, *præſidiarii, absq; ſignis, ſilentibus tympanis, funiculis exſtinctis, pulvere nitrato atque globulis, ut jaculandi inſtrumento, depoſitis, & Tribunus ſanè, ſeu Præfectus omnibus impedimentis ſalvis, reliqvi Duces ad Centuriones usque (his incluſis) unicum currum ſecum educentes, SubCenturiones atque Signiferi, duobus eqvis, altero ſesſili, ferentario altero, inferiores deniq; ordinum Ductores & gregarii, qviq́ unà cum reculis ſuis, qvantascunq;*

taſcunqve dorſo exportare poſſent, dimitterentur. Qvodſi nonnullis è præſidiariorum numero regiæ militiæ nomina addicere libitum, iis, ob deſertam ſacramenti fidem, ne honoris aut vitæ unqvàm à Tribuno moveretur controverſia: Croatæ autem, ut manifeſtarii prædones, omni militari beneficio indigni, pacto haud comprehenſi cenſerentur.

His conventis legibus, undecimo Calendarum Decembris, Cæſariani excesſerunt Urbe: Præter viginti qvatuor ſigna, qvæ Legionibus ſuis prætulerant, ſena alia, in Hildeſii expugnatione adepta, nec non tormenta aliqvot & impedimentorum viliora Regiis, ut ſpolia, relinqventes. Accidit verò in discesſu, militem in Duces malè animatum, impedimenta eorundem involare: Qvorum licentiæ dum Regii, propè aſtantes, haud difficulter accedunt, momento, priusqvàm regiæ militiæ Duces penè adverterent, cum pulviſculo direpta fuêre. Nec mora; qvin omnes, ſi qvinqvagenos circiter Italos exciperes, Ducibus, à qvibus altâ hanc injuriam mente repôſtum ire noverant, derelictis, Regiis ſe aggregarent. Forgatſchius autem Tribunus, hoc loco deprehenſus, &, ut Croata, deditionis legibus excluſus, in cuſtodia retentus eſt.

Chemnicii obſidio juniorem Guſtavum Guſtavi, qvem ſedecim aut ſeptendecim annorum juvenem, Witebergæ circa hoc tempus literis operam dantem, paternæ necis fama, & juſtus dolor, vindictæq; flagrantia in bellum illicò exciverant, jam tum in tenera hac ætate Patris animos ſpirantem, dum, Urbis munitiones contemplatum, propius hoſtem ſubit, inter prima fortitudinis experimenta, impactâ in axillam plumbeâ glande, vulnere non perfunctorio afflixit.

Cæſariani, Freiburgi commorantes, his, qvæ Chemnicii acciderant, inauditis, Urbe ſtatim deſertâ, Zwiccaviam ſe contulêre: Sed nec iſtic loci diu hærere per Regios licuit. Hi enim, Chemnicio in poteſtatem redacto, hoſpitia, ab Altenburgi Urbe ad Zwiccaviam usq; extenderant; extremam vim minitabundi, nec niſi Pleisſenburgenſis obſidii exitum præſtolantes: Cui, qvod in longum nimis extrahi videretur, maturando Cniphuſius, cum parte militum, ab Exercitu Lipſiam retrocesſerat.

Præſidiarii namq;, à recedente hoſte hîc relicti, utut, vehementisſimâ verberatione inſtitutâ, molendinum imprimis crebris ictibus perforatum & conqvasſatum esſet, locum hactenùs tamen mordicùs defenderant. Sed, accedente demum Cniphuſio, poſtqvàm cuniculis agi cœptũ, & rerum qvarundam necesſariarum penuria ingruere viſa, fractâ priori animorum ferociâ, ad deditionem animum appulerunt: Req;, ultimo Nonarum Decembris, certo pacto cum obſesſoribus transactâ, poſtridiè circa tertiam pomeridianam, cum impedimentis & gladiis, ſeu lateralibus armis, ſignis & reliqvâ armaturâ depoſitis, arce exierunt. Qvæ in Electoris poteſtatem hac ratione reverſa, ab eodem nonnullo milite, ſub Tribuni à Porta moderamine, firmabatur. Præſidio hoſtili fides, præſtito per Misniæ agrum in Bohemiam usq; commeatu, à noſtris ſervata qvidem: Sed ab agricolis, ad Bohemiæ fines, impetu in illos dato, & impedimentis direptis, Annabergâ primò retrocedendi, mox in Proteſtantium ſtipendia nomina transſcribendi necesſitas impoſita. Item Pleisſenburgum.

Superabat Zwiccavia, hoſtium compedibus adhuc illigata: Cui liberandæ regius Exercitus, ſimul ac Pleisſenburgum ad obſeqvium redierat, continuò admotus. Saxonicis in Luſatiam, & hinc in Sileſiam contendentibus: Qvorſùm, circa anni exitum, Franciſcus Albertus, inferioris Saxoniæ Dux, Campiductoris nomine, ad Exercitum, Arnhemio, generalis Legati titulum adepto, mittebatur.

Zwiccaviæ Baro Suiſius Cæſaris nomine præerat, armaq; in ſe ordine jam verſum iri conſpicatus, extrema qvæq; opperiri, & Cæſari, qvamdiu media defendendi ſe ulla ſuperesſent, Urbem asſerere decreverat. Hinc ſuburbia flammis abſumta, &, qvicqvid ad vim repellendam facit, magnâ ſedulitate comparatum: Arx qvoq;, armamentarium, & una ſacrarum ædiũ peculiari munitione circumdata; qvo Urbe reliqvâ pulſis tutus pateret receptus. Demum Zwiccavia.

ceptus. Nec id Cniphuſiū tamen abſterruit, qvin decimo octavo Calendarū Januarii obſidiū aggrederetur: Exercitu ad arctiùs includendū obſeſſos, in qvatuor metata diſtributo. Qvanqvàm verò nulla circumcircà domuncula ab incendio nupero penè ſupereſſet reliqva, ſubeuntibus Regiis tegimē præbitura aut velamentum, humum qvoq; ob intenſiſſimū frigus, qvod ingruente brumâ inciderat, ægrè emoliri daretur, Regii nihilominùs tormentorum nonnullis toris ſubitariâ operâ excitatis, & vimineis corbibus, qvos magnâ copiâ contexuerant, acceſſuum vice promotis, mœnibus Urbis proximare non deſtiterunt: Tantùmq; hac diligentiâ effectum; ut, decimo qvarto Calendarum Januarii, è duobus locis duplex verberatio, ab una parte in Urbē, in arcem ab altera inſtitueretur. Interim, decimo qvinto Calendarū, Bernhardus, Saxoniæ Dux, militi animum additurus, in caſtra advenerat. Decimo tertio Calendarum, regius miles peropportunam ſtationem, haud procul Urbis foſsâ capiebat; unde in ruinam, tormentorum impetu jam ſe aperientem, inſilire, aut etiam acceſſibus brevi ambage ad muros usq; excurrere, in proclivi fore videbatur: Sed contraria hoſtiū è ſuperiori loco vis hinc iterum exegit vel invitū. Qvapropter donec acceſſus muro propiùs ſuccederent, ab inſtituta verberatione ceſſare, uſuq; tormentorum haud neceſſario tamdiu ſuperſedere, placuit.

Et lentiore qvidem gradu, qvàm pro ſpe primò conceptâ, procedere Zwiccaviæ oppugnandæ negotium; cum hac de cauſa, tum ob repentinam aeris mutationem: Qvæ, raptim anteà excitatorum ſuggeſtuum, tempeſtate mutatâ, mutandorum qvoq; & condenſandorum fecerat neceſſitudinem. Procedere tamen; Regiorum conſtantiâ omnes difficultates atq; remoras intervenientes ſuperante, & indies magis magisq; obſeſſis appropinqvante: Ita ut ad felicem tandem exitum perveniret; Suiſio, de Urbe certâ ratione dedendâ, pacto. Nimirùm, *Præfectus Urbis, cum univerſo pedite præſidiario, juſtis armis inſtructo, globulos ori inditos, fomitesq; ab utraqve parte accenſos geſtante, explicatis vexillis, Urbe egrederetur; nec impedimenta modò, ſed & vicenos funiculorum centenarios, tantundem plumbi, nec minus pulveris nitrati, unamq; legionariam machinam, Suisſianæ Legionis individuam hactenùs comitem, ſecum educeret: Eqvites, eqvis inſidentes, & ipſi in armis, brevioribus, ſcilicet, ſclopetulis ephippio pro more annexis, longiusculum ore in cœlum erecto manibus geſtantes, vaſis ſimiliter ſalvis, exirent. Utriqve autem Preswitzium, in Bohemiæ usqve fines, ſufficienti comitatu adjuncto, venirent deducendi: Nec ultra duorum milliarium iter, ſingulis qvibusqve diebus, facere compellerentur.* Cæſaris inſuper Commisſarius, Conradus à Sleisburg, pacto convento nominatim comprehenſus. *Pro morbo & vulnere afflictis* cautum: *Aut Regii avehendis, currus nonnullos commodarent, aut, his deficientibus, neceſſaria alimenta relictis in Urbe præberentur, dum, valetudine recuperata, & accepto à Regiis commeatu (de qvo ipſo non minùs proviſum) ſigna ſua ſeqvi posſent.* Demum expresſis verbis conventum. *Ne Regiis, ſeu largitione, ſeu pollicitationibus, ſeu aliis qvibuscunq; illecebris, militem exeuntem, eqvitem, peditemve, à ſignis ſuis abſtractum, ad ſe pellicere liceret.*

His legibus negotio tranſacto, ſexto Calendarum Januarii, Baro Suiſius, & mille centum qvinqvaginta pedites, ſub viginti qvinq; ſignis, ſexcentiq; eqvites, Croatæ partim, partim aliarum Nationum, omnes levis armaturæ, Zwiccaviam reliqvêre: Qvò legibus deditionis pactum erat, à Regiis deducti. Urbs autem, qvod vicina Bohemia, hoſtili milite referta, irruptionem, limite omninò præſidiis nudato, minitaretur, à Bernhardo, Saxoniæ Duce duabus Legionibus, altera eqvitum ſub Ohmio, altera peditum, ſub Mitslaſio, Tribunis, inſeſſa eſt.

Hunc in modum Electoris Saxoniæ provinciæ ac diciones univerſæ duro Cæſarianorum jugo, & injectis compedibus, ſuffragante divini Numinis auxilio, à Regiis, cum Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi exeuntis decurſu, ſecundâ vice, omninò liberatæ: Qvæ tamen liberatiò caro admodum iis conſtitit; dum pretioſiſſimum ſuum cimilion, Regem ipſummet eidem impenderunt.

60. Ut

Regis encomium. 60. Ut ergò Regis noſtri perſonam, vitam, regias virtutes, & heroica facta, qvibus non in Patria modò, ac apud ſuos, ſed & omnes, qvi puriorem Evangelii doctrinam profitentur, qvinimò per univerſum terrarum Orbem Magni cognomentum promeruit, levi tantùm brachio perſtringamus, & primum Hiſtoriæ noſtræ volumen eo ipſo conſignemus: Staturæ, (qvod perſonam attinet) proceritati propioris Rex noſter erat, ſolidè compactorum artuum, & ſuccipleni corporis, ad obeſitatem paululùm qvidem declinantis; qvæ tamen membrorum expeditè ſe inflectentiũ agilitati, adeò haud impedimento, ut in prælio ad Ducis prudentiam bellatoris in eo deſiderares dexteritatem. Vultu blando qvidem, & humanis geſtibus; ſed peculiari qvâdam gravitate attemperatis: Qvæ in auguſto hoc domicilio, non proletariam, ſed eximiam & heroicam animam habitare, primo intuitu, oculiferii inſtar, proderet.

In veſtitu continebat ſe intra privati penè modum: Qvippe qvi animam Virtutum regiarum mundo, & vitam inclytorum factorum gloriâ, qvàm corpus aſcititio pretioſarum veſtium fuco exornandum arbitraretur.

Literarum humaniorum & Muſarum, licet Natura militem formâſſe videretur, adeò non oſor erat: Ut inſignis potiùs fautor & Mœcenas exſtiterit. Teſtis patria Upſalienſium, teſtis Dorpatenſis Livonum Academia: Qvarum illa, novis aliqvammultis reditibus aucta, ſub hoc Rege, velut rediviva, effloruit; hæc, ut Parenti, primulum ortum ſuum Regi venerabunda imputat. Nec ipſemet, utut à prima adoleſcentia Regiminis oneri ſuccedens, continuisq; penè bellis exinde implicatus, literarum reperiebatur rudis aut expers. Hiſtoriarum imprimis, cum veterum, tum recentiorum monimenta aſſiduâ manu verſaverat: Inde, velut è ſpeculo, vitam ſuam formans ad aliorum præſtantisſimorum Virorum exemplum; inde, qvod ſeqveretur, hauriens, inde, fœdum inceptu, fœdum exitu, qvod vitaret. Architectonicæ qvoq; ingeniariæ doctrinæ, qvæ muniendarum hodiernâ arte, oppugnandarumve Urbium methodum tradit, aliarum militari ingenio convenientium, Mathematicarum artium ſolertisſimè ſciens; latinâ inſuper lingvâ, Germanicâ itidem, Gallicâ, Italicâ, ſatis expeditè loqvebatur, nec interpretis ad exteras has gentes indigebat. Eloqventiæ autem tantum ex ore ejus flumen profluit: Ut omnes ſecum, qvò vellet, raperet; & qvarum Nationum corpora armorum robore ſubdomuerat, eorum animos, Herculis prodicii inſtar, ad ſe attractos, facundiæ dulcore ſibi redderet obnoxios.

Regias ejusdem virtutes ut ſtrictè delibemus, Pietatis, qvæ reliqvarum baſis ac fundamentum, primam curam ſibi habendum, ad eamq;, velut regulam, omnia conſilia & actiones amuſſitandum cenſuit: Rem divinam enixè ſemper fovendo ac promovendo, Eccleſiæ, atq; ſcholarum tutorem, nutritiumve ubivis ſe exhibens, piiq; Magiſtratus munere conſtanter functus. Qvid porrò, qvantumq;, extra Regnum, in Germania, ſinceriorem Evangelii doctrinam profesſis præſtiterit, & qvàm multas animarum, ſub inclementi Pontificiorum jugo gementium, myriadas heroico Religionis zelo, inde exemerit, ex illis, qvæ toto hoc volumine longâ ſerie deduximus, in propatulo atq; palàm eſt. Imprimis ſollicitâ curâ allaborabat: Ut uſitata inter eos, qvi caſtra ſeqvuntur, impietas è militum animis eradicari, & è contrario verus DEi cultus, ac devota mens inſeri posſet. Non modò ipſemet probâ & immaculatâ vitâ, omnibusq; Edictis efficaciore exemplo prælucens; ſed & per campeſtres verbi divini Præcones, qvos ad ſingulas Legiones, imò ſingulas cohortium qvaterniones largâ manu ſuſtentabat, docendo, monendo, redarguendo, ad pietatem inſtigans: Inſtitutis matutino ac veſpertino tempore precibus; velut qvotidiano pietatis exercitio. Criminibus qvoq; & flagitiis, qvorum inter bella uberrima mesſis ſuccreſcere ſolet, ordinato in hanc rem caſtrenſi conſiſtorio, cui ſummus regiæ aulæ Concionator, ut rei eccleſiaſticæ inſpector, præſideret, occurrendum duxerat.

 Nul-

Nullam direxit aciem, nec qvicqvam alicujus momenti aggreſſus eſt; niſi prius DEum, omnis felicioris ſucceſſus auctorem, ardentisſimis votis precatus: Nullam ab hoſte retulit victoriam; qvin eidem grates, ut prima gaudii libamina perſolveret, & gloriam in DEum, primum ac primarium fontem, referret. Supplicationibus inſtitutis omnes expeditiones exorſus, ſupplicationibus easdem terminavit. Hinc non potuêre non auſpicatis finiri eventibus bella, qvorum & fundamentum & apex Pietas erat: Non potuit non in hoſtem eunti præſentisſimo ſuo auxilio adesſe æternum Numen; qvi arma nunqvam, niſi eo placato, indutus, poſt victoriam, niſi eo vicisſim adorato, deponeret nunqvã. Hinc tot feliciter debellata bella, tot ferocisſimi hoſtes victi ac triumphati: Nec enim victoria deſerere poterat, qvi propitio ſemper DEo Opt. Max. victoriarum largitore, in prælium gradiebatur.

In reliqva ipſius vita (ut alias Virtutes prætereamus) Juſtitia & Clementia, vera Regum idiomata, mixtisſima in eo, arctoq; adeò vinculo inter ſe combinata erant: Ut in ipſius actionibus nunqvam divortium fecerint. Clementia & indulgentia, qvibus ſuo tempore utebatur, in amorem ejus rapuerat univerſos, ſingulos: Juſtitiæ autem fervor reverentiam & timorem aliqvem in animis hominum ſimul excitârat. Qvæ tamen apto adeò temperamento juncta inter ſe reperiebantur: Ut nec Clementia, indulgentiaq; reverentiam ac timorem deſtrueret; nec amori Juſtitiæ rigore, ſuo tempore adhibito, qvicqvam derogaretur.

Sed qvia *beatisſimi Regis noſtri defectus*, ſecundum teſtimonium, qvod nonnemo ſacris initiatus in vicinia, poſt obitum ejus, publicè pro concione illi dedit, *laudabiliores aliorum fuère Virtutibus*, age, annectamus binis, qvas diximus, Virtutibus, Juſtitiæ & Clementiæ, duos affines, Magnatibus admodùm noxios, humanæ imbecillitatis defectus: Præcipitem iracundiam, & promiſcuam cum qvibusvis familiaritatem; qvarum odii illa, hæc contemtus plerumq; mater esſe ſolet. Harum ab aliis notatus Rex: Et repertæ qvidem in eo aliqvatenùs; verùm eâ tamen temperaturâ, ut effectu ſuo caruerint, nec damno fuerint, ſed potiùs uſui, adeòq; Virtutũ naturã ac proprietates propemodùm induerint. Pronum aliqvandò ad iram Regem noſtrum fuisſe, haud omninò imus inficias; non tamen ſine juſta & prægnanti cauſa: Sæpiùsq; intra mutati vultus aut geſtuum terminos ſtabat hic motus; rarò in duriora verba, nunqvàm in facta, aut cujusqvam perniciem inconſultò prorumpens. Et, ut ſubitò exæſtuabat, ita ſubitò deferveſcebat bilis; nec, poſt ſemel ſedare viſam, ſecretum ejus odium timeres. Qvin ſtudebat potiùs præteritæ iræ calorem verborum humanitate lenire: Regiâ inſuper munificentiâ, ſiqvidem ex errore alicui præter meritum acriùs forſan incubuisſet, emoti ſtomachi vehementiam emendare ſolitus. Ad debitum tamen regiæ Majeſtati reſpectum ſartum, tectum conſervandum, Regi, etiam cum infimis qvibusq;, velut paribus, promiſcuâ familiaritate converſanti, non parum conferebat animi hic fervor: Inſignẽ etenim humanitatem, ſi qvis proritaret, non, qvod de apum Rege tradunt, omninò ſine aculeo esſe, nôrant. Familiaritas ergò cauſæ erat, ne, ob bilis efferveſcentis calorem, odio qvis illum perſeqvi posſet: Animi verò calor, ne qvis facilitate ejus, per contemtum, abuti auderet.

Regnatrice Prudentiâ qvantum excelluerit, ut alia ſileamus, unica Regiminis forma luculentisſimè teſtatum dat: Qvam Regi huic ſuo Svecia debet, & unâ, hinc efflоreſcentem, hodiernorum temporũ felicitatem. Non enim regiæ modò Dignitati, ſed & Regno, & privatis qvorumcunq; rationibus, qvam optimè hac formâ proſpexit prudentisſimus Regũ, omniaq; internorum motuum ac disſidiorum ſemina funditùs exſtirpavit; certis ac mutuis imperandi, parendive legibus introductis: Qvibus duas diverſisſimas, imò adverſas & inſociabiles penè res, ſolerti moderationis fœdere inter ſe junxit; Libertatem, nempè, populorum & ſummi imperii Majeſtatẽ.

Sin ad militiam animum convertimus,

timus, qvot paraſangis alios ſui & priſcorum ſeculorum bellicos Imperatores, inclyta facta patrando anteceſſit; tot qvoq; militaris artis ſcientiâ, & belligerandi, imperandiq́; peritiâ eosdem præcelluiſſe, comperiemus: Ut ita ſucceſſus, qvibus inclaruit, non Fortunæ, in expanſum dormientis rete (qvod de Timotheo, Attico Duce, ab invidis jactitatum) Urbes, provinciasq́; compellenti, imputandi, ſed, ſecundùm DEum, qvem primum omnium horum auctorem meritò veneramur, incomparabili ipſius Virtuti, Prudentiæ, dexteritati, accepto ferendi veniant. Exercitum commodè ducere in hoſtem, & ſine detrimento ab hoſte reducere, haud alius melior: Nec caſtris locum capere, ſubitarioq́; vallo induere, nec Urbes ex hodierna arte munire, munitasve oppugnare, ſolertior qvisqvam. Nemo erat, qvi occaſionem pugnandi, vel maturiùs, vel feliciùs arriperet; qvi dexteriùs de ſuis hoſtiumve viribus judicaret; qvi temporis momenta accuratiùs obſervaret, conſiliave expeditiùs caperet in arena. In acie concinno modo ſtruendâ atq; committendâ cum primis vix habuiſſe videtur parem. Et ſanè, qvod ad eqvitatum, eqvites, more antiqvo, poſt diſploſum eminùs ſclopetum, in gyrum vibrari, ac, circumactis ordinibus, terga qvaſi hoſti obvertere, aut certè latus nudare, vetuit: Eosdem frontibus adverſis concurrere docens. Collocati enim in tres ordines: Primusq́;, aut ad ſummum priores duo Ordines, hoſtem jam proximum, ita ut oculorum albugo dignoſceretur, deſtinato ſclopetuli ictu ferire, mox, ferro à latere direpto, invadere; qvi verò in poſtremo ordine ſtabant, ſtricto tantùm ferro in hoſtem ire, & ambo ſclopetula (ut & priores unum) dum ſolutâ acie hoſti miſcerentur, in ſubſidium reſervare ab eo juſſi. Peditatus in Legiones & cohortes, hæ in contubernia ac manipulos, qvorum unusqvisq; principem ſuum & ejusdem Vicarium habebat, adeò appoſitè diſtributus viſebatur: Ut gregarii, absq; Ductorum monitu, ſcirent; qvo loco ipſis conſiſtendum ac pugnandum foret. Qvia verò, experientiâ magiſtrâ, Rex compererat, confertâ, more antiqvo, acie non benè pugnari; qvippè primos impedimento eſſe illis, qvi in poſt-principiis ſtant, qvò minus cum hoſte manus conſerant, tormentales qvoq; globos ab hoſte promiſſos, ſi in agmen impingant, qvo magis id confertum, eò longiùs graſſari, eò plus cladis inferre: Ideò peditem, non niſi in ſex ordines, diſtinxit; qvi inſuper, ubi hoſtis ingrueret, conduplicati ad tres redigerentur. Hoc modo grandioribus globis, porrectam in latum aciem breviori tranſitu pervolantibus, minus militum proſtratum iri; nec non poſtremos pariter cum primis arma efficaciter in hoſtem expedire poſſe, ſolerter ratus: Primo, nimirùm, ſclopetariorum ordine in genua procumbente, altero inclinato aliqvantulùm, tertio deniq; corpore penitùs erecto ſtante, omnibusq́; ictu haud vano in adverſam aciem collineantibus; cum aliàs, ubi profundior acies, poſtremi, aut aerem feriant, aut ſodales ſuos antiſtantes. Phalangis porrò pedeſtris formandæ nova à Rege inventa ratio: Qvâ ſarisſophori ſclopetarios, denſâ ſarisſarum ſegete prætenſâ, ab hoſtiū incurſu protegentes, ab iisdem vicisſim opportuno ſtatu ſuſtinebantur. Singulæ etiam ejusdem partes invicem ſubſidio erant: Adeò ut qvæq; phalanx mobilis alicujus munitionis inſtar videretur; cujus eminentia propugnacula mutuo ſe intuitu reſpiciunt, & mutuâ ope defendunt. Stabant qvoq; phalanges diverſis aciebus certo ſpatio & concinnâ proportione inter ſe diſcretæ, partim æqvatâ fronte, partim certo ponè intervallo in ſubſidium priorum collocatæ, turmisq́; eqveſtribus à tergo & lateribus cingebantur; eqvite ad cornua delectis ſclopetariorum cohortibus non minùs ſuffulto: Ut pediti in eqvitem, & huic vice verſâ, in illum tutus pateret receptus; utriq; autem ſimul, non turbatis alterius ordinibus, in hoſtem procurſus. Ancipitum haſtilium genus, qvod ab horriditate ſuillorum pilorum nomen traxit, &, in aliis bellis pediti regio uſurpatum, Germanico certis de cauſis geri omiſſum eſt, Regi adverſùs rapidum Polonici eqvitatus inſultum, inſignitè inſervijt. Tormentorum qvoq;, ex corio

rio compactorum; invento adverſus eosdem Polonos in Boruſſia Rex, non ſine emolumento uſus; ut & exiguis poſtmodùm, ſeu legionariis machinis: Qvæ ſparſo ac capaci ore, capſulis, ferri fruſtis & id genus refertis, ſæpiùs, qvàm ſolido globo oneratæ, lethiferum grandinem in hoſtem longè, lateq; fundebant, cum maxima ejusdem ſtrage. Nec eſt, qvod vim & effectum earum anxiè inqviramus foris; cum in Hiſtoria noſtra, & Lipſienſi imprimis conflictu, de iis ſatis, ſuperq; domi nobis conſtet.

Præter hæc Rex noſter, & conſiliis, & fortibus pariter factis erat inclytus; in deliberando prudens, in agendo ſolers; ad labores indefeſſus, ad pericula animo imperterritus, manu ſtrenuus; nec magis ad imperandum, qvam, qvæ imperaverat, patrandum paratus: Summatim, prudentiſſimi ac omnibus numeris abſoluti ſimul Imperatoris, ſimul fortiſſimi militis exemplar. Adeò ut vitio hoc illi verteris apud nonnullos, & id genus homines; qvi aut non norunt, aut non ſatis perpendunt: Periculorum & mortis ipſius contemtum, ex amore Patriæ ortum, utut modum exeedat, inter eos tamen humanæ imbecillitatis defectus numerandum venire; qvi, magnorum Heroum proprii, in degenerem aut proletariam animam non cadunt.

Nec in pugna modò, ſed aliis qvoq; militaribus muniis Rex præire militi; frigus æſtum, famem ſitim, æqvè, ac infimorum qvisq;, ferre; non pluviis, non ventis, non nivibus ab incepto retardari; cum gregariis partiri pericula, partiri labores, & pari ſorte adire: Contubernales eos, commilitones, fratres appellare; blanditer prenſare ſingulos, incorrupto Ducis honore; &, ſi qvid aſperius ingrueret, generoſis confirmare hortaminibus. Hinc miles ad extrema qvæq;, ſeu ſufferenda, ſeu audenda, promtus eſſe; &, cum Imperatorem ipſum nullâ in re parcentem ſibi videret, omnia, etiam ultra vires, tolerare: Hinc nihil ejus virtuti arduum videri, qvod non contingeret; nihil impervium, qvod non perrumperet. Ipſo, nimirùm, Rege ad labores, periculave ſubeunda non tam imperio ſuo animante; qvàm, qvod blandiſſimum juxtà ac efficaciſſimum jubendi genus eſt, exemplo.

Qvanqvam verò militum animos hac viâ ſibi devinciret Rex, ab illicita tamen nimiæ indulgentiæ illecebra nunqvàm non abhorruit: Nec frenos diſciplinæ laxavit militi, ut affectum ejus impiâ hac ratione mercaretur. Qvin potiùs obſiſtere in licentiam & flagitia proruenti; caſtrenſis Juſtitiæ leges ſervare ſtrictè & ad ungvem; acerrimèq; vindicare in earundem temeratores. Hinc à milite ſuo amari qvidem, ut commilito aut frater, honorari ut Pater; timeri tamen unà, ut ſeverus Juſtitiæ & militaris diſciplinæ Patronus atq; vindex. Facies caſtrorum ipſius, anteqvàm, male-feriatorum colluvie in Germania ab hoſte inundata, velut contagio inficerentur, Civitati haud abſimilis erat, certis legibus ordinatæ, & eleganter formato corpori; qvod Rex ipſemet, animæ inſtar, moderabatur. Collabaſcente autem inter Germanica bella paulatim militari diſciplinâ, admodùm Regis id animum pupugit, & inſigni Juſtitiæ Zelo inflammavit: Adeò, ut non modò Principes, Magnates, alios potiores belli Duces, ad licentiam laſcivientis militis compeſcendam, impenſis verbis adhortatus ſit; ſed &, qvò malo huic aliqvod afferretur remedium, nullum non moverit lapidem. Hinc paulò antè, qvàm Fata eum nobis eripuêre, cogitationes mente conceperat, de ſtata militia inter Proteſtantes formandâ, ac certis legibus ordinandâ: Qvâ tam hoſti condignis obſiſteretur viribus; qvàm militaris diſciplina, è caſtris, licentiâ Regnum obtinente, jam penè exulans, poſtliminio qvaſi reduceretur.

Hac ſummâ prudentiâ, fortitudine, aliiſve heroicis Virtutibus, nec non conceſſâ cœlitùs à Deo Opt. Max. felicitate, tot ac tanta expatravit Rex glorioſæ Memoriæ: Ut, vel ipſorum adverſariorum teſtimonio, parem Heroem Svecia nullum, reliqvus Orbis paucos habuerit. Mortuum enim Germania, Fatis ita volentibus, vidit: Acie fuſum, aut victum ne in ipſa qvidem morte, vidit.

Qvomodò Regnum qvampluri- mis

mis difficultatibus involutum, hoſtibusq; ab omni parte circumſesſum, dexterrimè ab his omnibus explicuerit, limitibus non illibatis modò, ſed & cum tempore mirâ felicitate prolatis, pluribus commemorare, hujus loci haud esſe arbitramur. Summus autem Fabulæ mundanæ Choragus, non ut Patriæ tantummodò commodis inſerviret, tot heroicis animi dotibus, validâq; & conſtanti felicitate eum inſignierat, ſed ut toti Eccleſiæ & piorum gregi, ſub Pontificiorum jugo graviter laboranti, uſum ſui impertiretur. Hinc, licet initio Germanicis, tanqvàm alienis nec ipſum concernentibus, turbis ultrò miſceri detrectaret, penè reluctantem in ſcenam protruſit; ac per Cæſarianorum inſolentiam ac iniqvitatem, armorum ad ſui defenſionem arripiendorum impoſuit, vel invito, necesſitatem. Qvibus poſtmodùm, tot ſecundis ſucceſſibus, & inclytis victoriis, ultra hominum opinionem, ſpem ac vota collatis, divinitùs ſuffragatus, occaſionem Regi dedit: Ut & ſuæ, ſuorumve ſecuritati abundè proſpiceret, & Proteſtantibus, qvi inter Auſtriaci dominatus Pontificiæq; ſuperſtitionis ſcopulos fluctuantes, ac bellicarum calamitatum voragine penisſimè hauſti, miſeram vix animam trahebant, inde eductis viam præmonſtraret ad priſtinæ felicitatis portum. Prout in ſuperioribus ordine deduximus.

Nec tamen fortunæ indulgentis lenocinio, à primo ſcopo, in ambitioſæ intentionis ſeu illicita, ſeu vana transverſum abripi ſe Rex pasſus eſt: Si qvis Romani diadematis, aut ſimilium mentionem injiceret, magnanimo ſemper ore reſpondere auditus. *Sat honorum ſibi; ſat Imperii ac dicionum: In Regnis ſuis ipſummet Cæſarem, nec cuiqvam Monarchæ concedere dignitatis aut eminentiæ prærogativâ. Turbis Germanicis non ambitionis inſtigatu, ſed propriæ cumprimis cauſâ ſecuritatis, dein miſeratione ergà Religionis nexu junctos ductum, ſe immiſcuisſe. Hi ubi è malis, malorumve metu liberati, Cæſarq; ad eos terminos, ut æqvo viciniæ jure vivere compelleretur, redactus esſet, glorioſo inſtauratæ Germanicæ Libertatis titulo contentum fore.* Hæc Rex ſæpè palàm, & in ſcriptis ad Miniſtros ſuos: Qvibus, ubi alii forſan ejusmodi ſermonibus anſam præbere viderentur, injunctum legimus. *Abſtinerent iis omninò; ut qvi nec absq; offenſione haberi posſent, nec ad Regem absq; aſſentatione referri.*

Potuerat autem ob celeritatem, qvâ Germaniam à mari baltico ad Alpes usq;, continuatis, non tam itineribus, qvàm victoriis, brevi temporis ſpatio emenſus eſt, cum gentili illo, Julio Cæſare, haud injuriâ jactitasſe; *Veni, vidi, vici.* Verumenimverò pientisſimus Rex, nihil tot ſucceſſibus animo elatior, maluit cum Chriſtiano Cæſare dicere; *Veni, vidi, Deus vicit*: Divinæ Providentiæ potentisſimam dextram in ſe agnoſcendo, victoriarum ſuarum gloriam in auctorem fortunæ referens, reflexâq; à triumphali trabea ad humanarum rerum lubricitatem mente, nihil ægriùs pasſus; qvàm promiſcuam plebem in perſona ipſius nimiùm confidere. Unde, paucis ante fatalem aciem diebus, populo Naumburgi ingresſum magno jubilo, & feſtis vocibus proſeqvente, memorabilia hæc ejus verba ad ſupremum rei divinæ in aula regia Miniſtrum, D. Jacobum Fabritium, ab ipſomet, ceu aurito teſte, memoriæ produntur. *Liqvidò conſpicere, qvantâ omnium gratulatione excipiatur, & qvantis afficiatur honoribus: Interim homines precum ad DEum Opt. Max. oblivisci, & ſpem in hominum magis, qvàm DEi ponere auxilio; id qvod haud leve ipſi cordolium creet, & ſiniſtri ominis loco ſit. Vereri etenim, ne DEus, aut Exercitui inſperatam calamitatem ac cladem immittendo, aut ipſummet ex hac vita ſubducendo, doceat homines; non in mortalem qvemcunq;, ſed unicum DEum fiduciæ ſuæ collocare fundamentum.*

Nec triſte omen deſtituit eventus. Qvippe beatisſimus Rex, ubi, vitæ curſu peracto, metam ab Omnipotente præſtitutam attigerat, ultimo, ut diximus, Iduum Novembris, divinæ gloriæ ac verbi, Germanæq; Libertatis defenſioni ſangvinem regium & vitam fortiter impendit. Qvemadmodum autem flamma lychni, qvandò alimento deſtituta decrepat,

eo ipſo inſignem fulgorem emittere ſolet: Haud aliter glorioſæ Memoriæ Rex, in ipſa morte, ſuos ac omnes, qvi ſinceram Evangelii doctrinam profitentur, inſigni victoriâ beavit; moriendo vincens, & vincendo mortuus, ſeu mortalitate potiùs hac exemtus, & in immortalitatem translatus. Qvanqvàm nec omninò mortuus dici meretur: Cujus ingens nomen & gloria, incomparabilibus Virtutibus, factisq́; parta, non modò apud ſubditos & amicos, ſed ipſiſſimos hoſtes vivunt; & memoriâ nunqvàm interiturâ, dum machina hæc mundi durabit, ad noviſſimam usq; vivent Poſteritatem.

Fuit autem triceſimus octavus annus ætatis Regi noſtro ſupremus: Perinde ac Magno illi Alexandro; cujus fatis, ob militarium facinorum magnitudinem, à multis haud infimi ingenii adæqvari meruit. In eo tamen Guſtavo noſtro Alexander diſſimilis & impar; qvod, dum noctes diesq́; pergræcatur, & vino ac Veneri indulget, animam, ſeu heluationibus continuis ſuccumbentem, corporis ſede ejecerit, ſeu accepto effuderit veneno, vitam fortiter actam minùs generoſo exitu transigens: Noſter econtrà Guſtavus, in acie medios inter hoſtes decedens, glorioſum, & eundem vivendi fecerit, qvem bellandi atq; vincendi finem.

Qvia verò, ſubtractâ hac principali columnâ, & velut baſi Proteſtantium res, qvæ huic potiſſimùm innitebatur, tremebunda fatiſcere & ruinam minari cœpit, aliisq́; tibicinibus, ut impoſterùm ſuſtineretur, omninò fulcienda fuit: Ideò primo Hiſtoriæ noſtræ volumini, cum Anni milleſimi, ſexcenteſimi, triceſimi ſecundi decurſu colophonem ac ſupremam manum imponimus; ſecundum, ſi vita ſuppeditaverit, à formatura novi ſtatus, qvi in Anni proximè ſuccedentis cunabula incidit, cum bono DEO, exorſuri.

AO1 1,74239

Digitized by Google

G.20.

Digitized by Google